

VOROSMARTY
MIHÁLY
ÖSSZES
MŰVEI

VÖRÖSMARTY MIHÁLY
ÖSSZES MŰVEI 14.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTI
HORVÁTH KÁROLY ÉS TÓTH DEZSŐ

14.

DRAMATURGIAI LAPOK

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1969

VÖRÖSMARTY MIHÁLY

DRAMATURGIAI LAPOK
(ELMÉLETI TÖREDÉKEK – SZÍNBÍRÁLATOK)

Sajtó alá rendezte

SOLT ANDOR

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1969

Készült

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉBEN

Lektorálta

LUKÁCSY SÁNDOR

Magy. i. T. 3.
91, 857.

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1969

Printed in Hungary

DRAMATURGIAI LAPOK

I. RÉSZ

ELMÉLETI TÖREDÉKEK

„A' lángész, mondják sokan, nem szorult törvényre 's korlátra, az maga alkot műveket, melyekből mások szabályokat 's törvényt vonhatnak el.” Ez nem egészen áll; mert ha a' lángész nem követ is mindig másoktól

5 szabott 's kivált aprólékos 's részletes törvényeket; de bizonyosan követ olyakat, melyeket éles látással a' természet-, élet- 's művilágból (fő helyet adva ezek közt a' mások által gyűjtött tapasztalásoknak) szemelt ki magának; csakhogy a' lángésznel ezen törvények gyakran

10 egyetlen egy merész körültekintés' felfogásai, elméjében mintegy meghonosulnak, annak részeivé válók; nála többnyire törvény és mű, mint a' teremtésben, egyszerre születik, 's új dologhoz képest újra módosulva, ez amannak rendező szellemétől nem annyira szabályozva,

15 mint megihletve van. A' lángészt e' felett az is bélyegzi, hogy míg más ovakodva lép, nehogy törvénybe ütköz-zék, ő szabadon 's erőltetlenül mozog a' korlátok között hasonlólag a' művész lejtőhöz, ki bekötött szemmel is könnyen 's akadatlanul eljárja tánczát a' nélkül, hogy a'

20 körülle szabatosan kirakott tojások közül csak egyet is érintene. 'S ez már így is sokat jelent, de korán sem azt, hogy a' lángész minden előzmények nélkül lett volna a' mi lőn. A' lángésznek szinte táplálatot kell vennie a' kivülről álló dolgokból, kora', nemzete', köre' szelle-méből, izléséből divatjaiból 's irott, nem irott, de fenn-

25 álló szabályaiból azon műágnak, melyben dolgozik; csak a' törvények' megválasztása, felfogása, 's betöltése történik nála sajátúl és sikeresebben, mint egyebeknél.

30 Ó gyorsabban és könnyebben tanul, mint egyebek, a'
tanultnak nagyobb hasznát veszi. Neki tehát szinte
nem fölöslegesek a' szabályok: ő tanulja, tudja, sőt ennél
is többet, ő érzi azokat.

De másfelől ha már az ész is igen szép adomány a'
természettől, a' lángésznek valami felségesnek kell
35 lennie. 'S ez (nem olly sűrűen mint neve bitoltatik) sok
mostoha év után csak századokban terem. E' szerint,
ha egészen állana is, mit sokan a' nem korlátozható láng-
észről tartanak, még igen sok jeles elme marad, melly a'
szabályokká szerkesztett idegen tapasztalásokból tanul-
40 ságot vehet, mellyekre annál inkább szüksége is vagyon,
minél távolabb esik a' ritka szerencsétől, szellemi te-
kintetben egy egész fejjel magasbnak lenni a' többi em-
bereknél. 'S ez mondva legyen mind azoknak, kik Horatius'
'„multa tulit fecitque”'je nélkül könnyen, fáradástalan-
45 nul, mintegy az őсібől gazdálkodván, akarnának éde-
legni ott, hol csak komoly, figyelmes tanulás, tartós
's egy egész életet elfoglaló szorgalom után pihenheti
meg. 'S ez bevezetésül a' töredékhez talán nem egészen
helyén kívüli, midőn színműről van szó, hol, ha valahol,
50 annak kettős 's azért könnyen téveszthető czélja miatt
sokkal több gondosság- 's erőgazdálkodásra, másfelől
nagyobb erő kifejtetésre van szükség, mint a' költészet'
egyéb ágaiban.

I. A' DRÁMA ÁLTALÁBAN.

55 Soha nem kell feledni, hogy a' dráma egyszersmind
költői mű is, mit ugyan mindnyájan látszanak tudni,
csak az nem, kinek legjobban kellene, a' színeköltő;
ez gyakran megfélekedezik a' dráma' felsőbb tökélyeiről,
's erejét az alsóbb-, de szembetűnőbbekre vesztegeti.

60 A' dráma' nemét a' költészet, fáját a' szín (ez által
a' cselekvő élet' ábrázolását értvén) teszi. Innen világos,
hogy a' színmű a' költői műnek alája van rendelve; 's míg
a' költői lélek nélkül alkotott színműveket eltemeti az

65 idő, maradandók azok, mellyek, habár nem felelnek is
meg a 'dráma' kívánatainak; költői belérték által tartal-
masak; vagy más szavakkal: a' nem megmarad, míg 'a
nemtől igen elszakadott faj magát önerejével fentartani
képtelen. Goethe 'Tassója becses marad, ha színre nem
70 való is, míg sok zajütő színdarab első fellépésekor már
arczán viseli a' halál' színeit. Ide járul, hogy a' költészet'
törvényei alól felszabadúlt színi hatás könnyen alja-
sodik, vagy elvadúl, hasonló lesz a' partatlan árhoz,
melly ragad és iszapol, kártékonyságához képest kevés
hasznot hajtó.

75 Azonban van becse a' pusztá színi hatásnak is. Olyan
ez, mint mindennapi kenyér, melly nélkül színházaink,
ezen kicsi központosított képmásai a' roppant világnak,
meg nem élhetnének.

80 'S ezen fölül valami lelkesítő 's elragadó van a' szí-
ni hatásban, mi gondolatokat, érzeményeket fejt ki
magasabb 's szilárdabb művekre; minek bizonyoságául
szolgál, hogy soha még drámai literatura nem virágozott
színház nélkül; ellenben hol színi élet van: jeles 's ré-
szint nagy 's remek művek állottanak elő. A' színi elő-
85 adás tudniillik azon álló törvényszék, melly rögtönös
tapsaival és gáncaival sorsot határoz a' kiállított elme-
művek fölött, azon iskola, hol az író mind saját, mind
idegen botlások 's tökélyek után képezheti magát, 's
90 lelkesedést egyszersmind, ha erő van benne; a' közönség
pedig örömet ámul híven 's élénken ábrázolt bajokon,
mellyek nem őt nyomják, 's nevet bohóságokat 's fonák
erkölcsöket, mellyeket szabad nem sajátjainak hinnie.
A' színi hatás tehát drámai dolgozatoknál semmi esetre
95 nem olly hiú, vagy közönyös (indifferens) dolog, hogy
azt megvetni, vagy kár 's veszteség nélkül elmellőzni
lehessen.

De mind ezeknél főbb azon belső ok, hogy dráma, bármi
nagy költői becs mellett is, színi hatás nélkül nem töké-
100 letes mű 's örökké vádolója marad az írónak, hogy
gondatlan, vagy gyarló volt, költeményének nem illő

testalkatot adni. Ugyanis kell valami különös oknak lenni arra, hogy tárgyat költő drámai alakba önteni, vagy is csupa beszélgetésekkel akarjon kimeríteni, 's
105 hogy — mi szinte nagy tekintetű dolog — lemondjon minden egyéb költészeti formákról. Ezen különös ok pedig alig lehet egyéb, mint az, hogy a' költő cselekvő embereket akar felléptetni, magokkal 's egymással küzdőket, azon érzelmek' 's indulatok' társaságában, melyektől bizonyos körülmények között cselekvésre hatá-
110 roztatának. A' dráma' emberei, művészeti értelemben, nem lehetnek hivalkodók; úgy kell fellépniök, mint kiknek sürgetős dolguk van, miért is heverő jelenetek, millyen az érzelgés, pusztá elmélet, okoskodás, vagy
115 czéltalan, szükségtelen 's hosszú elbeszélés, hibák, mellyeket kerülni kell. A' költő tehát, ki ezen ok nélkül választá a' drámai alakot, megtévedett választásában 's műve' kárára korlátozá magát 's fosztá meg az alkalomtól, a' költés' más megfelelőbb nemében teljes ereje szerint kitünhetni. Hasonlónak lehet mondani az ily tévedést ahhoz, ha valaki lakházat templom' idomában épít, melly emberekhez mért kisszerűségében nem eléggé méltó lak az istenek', rendeltetése szerint, 's aránylag mégis nagy szabása miatt nem illő 's kéjelmes az emberek' számára. Fenn marad talán 's bámultatni fog művészileg szép alakjaiban: de használtatni nem. Vagy egészen templomnak kell vala épülnie, vagy úri palotának, hogy ne csak csodált mű legyen, hanem haszonvehető is. Akarom mondani, hogy némi prosai pontossággal kell arra ügyelni, hogy a' dráma, midőn a' költészet' főbb szabályaihoz méretik, alkalmaztassék egyszerűs mind az alsóbb 's különösebb szabályokhoz is, 's fájának 's rendeltetésének megfelelőleg színiható legyen.

Az eddig mondottakból, kivehető, hogy drámában
135 sem a' belső becs nem elegendő magában, a' színi hatás' hiányával, még kevesebbé a' színi hatás belső becs nélkül, már csak azért sem, mert az valódilag csak emez által tartathatik fenn 's emeltethetik művészeti tisztaságra. A' belső becs 's tartalom legyen azon forrás, mellyből színi

- 140 hatás ered. E' kettő olly egybe forrott érdek, melly
 ha felbomlott, megszűnik a' dráma: az első nélkül ugyanis
 prosai művé aljasodik, 's ezen idegen mezőn is, mint
 gyökeretlen növény, mint nemétől messze szakadt
 faj, meg nem élhető, a' második nélkül hiányos vagy
 145 inkább elhibázott költői mű marad. El lehet azonban
 választani szabályait; 's én most a' dráma' külsejé-
 nek szabályaiból legelőbb azokat érintendem, mellyektől
 leginkább a' színi hatás függ, végezetre hagyván, a'
 mit a' színmű' belsejéről mondhatónak gondolok.
- 150 Mondhatnám, mielőtt tovább megyek: „fungar vice
 cotis”; de a' kérlelhetetlen idő ezt magától ki fogja
 mondani, ha így áll a' dolog, 's nem akarok gyanús
 kényeskedéssel jogaiba vágni, ahhoz látva inkább,
 hogy mit részint önbotlásaimon, részint egyéb tapasztalásaimból
 155 okulva tanulságúl vevék, független töredékek-
 ben közöljem, használandót, kiegészítendőt, vagy végre
 megigazítandót mások' szorgalmi által.

II. A' DRÁMAI TÁRGY.

- — — Cui lecta potenter erit res,
 160 Nec facundia deseret hunc, nec lucidus ordo.

- Igen sok függ a' helyes választástól, különösen színműben, hol nem minden tárgy, legalább nem hasonló szerencsével képezhető. Ki tárgyát erején fölül, vagy rosszul választotta, olly nyügöt vett magára, melly
 165 egész munka közben minden lépten nyomon csak gátolni fogja, 's egyszersmind oka lesz temérdek botlásainak, mellyeket kikerülnie vagy épen nem, vagy csak igen nagy elmével lehet. A' rosszul választott tárgy sok anyagi bajt szerez a' színműirónak, 1-ször az elrendezésben, 2-szor a' részletes kidolgozásban; de legnagyobbat
 170 3-szor a' részek' harmonicus összeállításában, 's mind ezen vesződéssel alig fog annak olly kerekdedséget adni, mellyet a' mű okvetlen megkíván, hogy tökéletes

egésznek mondathassék. Az illy bajosan rendezhető,
175 dolgozható 's illeszthető tárgy el fogja vonni az író a'
főbb érdekektől, 's nagy idő- 's erővesztéssel többnyire
az akadályok' elhárításában foglalkoztatni, 's mintegy
tagadólag tartani, a' helyett hogy minden tollvonással
180 valódi haladást tehetne. E' mellett érezvén az író, hogy
az egész nem bírja, egyes részek által fog fényleni
akarni, mellyek bármi jelesek legyenek is magokban
véve, az egész csak zavarják 's annak gyarlóságaira
élénkebben emlékeztetnek.

Purpureus, late qui splendeat, unus et alter
185 Assuitur pannus.

Ellenben a' jól választott tárgy könnyen simúl a'
művész' keze alatt, 's olly kútfő, mellyből mind könnyeb-
ben, mind tisztább 's összehangzóbb gondolatokat lehet
meríteni. Igen nagy könnyelműség tehát írótól, ha
190 tárgya' választására a' legnagyobb gondot nem fordítja.

De millyennek kell tehát a' tárgynak lennie, hogy azon
a' drámaköltő teljes erejét kitüntethesse?

A' tárgy gazdag legyen és érdekes, vagy érdekessé csi-
nálható, azaz olyan, melly elég anyagot ad akár cha-
195 racterek' kifejtésére, akár érdekes helyzetek' szövésére,
vagy együtt mindkettőre; továbbá, mit először kell vala
említenünk, költőinek is kell a' tárgynak lennie, 's végre
drámáinak, azaz nem egymás mellett fekvő kész tettek'
bokrának, vagy egyvelegének (noha e' részben is érdekes
200 mutatványokat lehet adni), hanem a' caracterekből
's viszonyokból kifejlett 's egymást érő cselekvések'
haladatos (successivus) sorának. Szóval mindent öszsze-
véve olyannak, mellyből a' dráma' szabályai szerint,
helyes és tökéletes művet lehessen előállítani: tehát ne
205 kicsiny, ne szegény, mellyet toldani, férczelni kelljen,
ne kisszerű, silány; ne összefügetlen, mi egésznek nem
mondathatik.

Ez igen tagadólagos tannak mégis az a' haszna lehet,
hogy a' drámának egyéb törvényei 's kívánatai világos-

210 bak levén, ha látja a' költő, hogy a' tárgyat alkalmas
mesévé nem alakíthatja, vagy ha ez sikerült, azt jól
's hatást ígérőleg el nem rendezheti, vagy a' kidolgozásra
kopárnak gyanítja, és végre kopársága 's meddsége
215 hagyjon fel vele; mert hiú munkától menekedik meg, 's
erejét másra fordíthatja.

Mind e' mellett van tárgy, mellyről alig lehet előre 's
egész határozottsággal mondani, hogy nem drámai;
mert nem áll-e az írónak hatalmában — a' főbb vonáso-
220 kat megtartván — azt úgy rendezni, módosítani, hogy
drámaivá legyen? 's igen sok tárgy van, hol ez lehetséges.
Igy p. o. a' *szigeti ostrom* nem drámai tárgy úgy mint
Körner dolgozta; de azzá lehet ügyesebb kéz alatt, 's
olly szellemben, mint Aeschylus' „Persák”ja, hol a'
225 költő midőn honfiait akarja dicsőíteni, a' persák' jajga-
tásait írja le. Biztosan tehát csak a' költő' módosításai
után lehet némelly tárgyról elmondani, hogy az úgy,
mint a' költő felfogta 's kivitte, nem drámai.

Azonban van tárgy, melly általában nem költői, 's
230 az ilyen természetesen drámai sem lehet, például:
Zach Felicián' leánya, Klára, ki egy királyné által test-
vére' kezére játszattván, a' legzordanabbul fosztatik meg
lánykoszorújától, utóbb atyja' büneért — sőt nem is
büneért, mert bűn-e leánya' meggyaláztatásaért boszút
235 állani? — emlői kimetszetvén, lófarkon hurczoltatik.
Ki lesz az iszonyú, ki ezen vad esetet, mellyet az embe-
riség' emlékezetéből is ki kellene törölni, még költészet
által is kitüntetni alkalmasnak vélje? Hol lesz a' költői
igazság, melly a' fellázadt érzelmeket illy vadságok felett
240 megnyugtanni bírja?

Nem drámai tárgy, a' főlebb mondottak szerint, még
az olyan is, melly nem elég nagyszerű és gazdag, hogy
belőle egy nagyobb rendű költemény készüljön. 'S e'
pont az, mellyben a' vigyázatlan író gyakran ütközik
245 megcsalatra 's elragadtatva valamely fényes helye
által a' történetnek, azt tárgyul veszi fel 's a' kidolgozás
közben veszi észre kopárságát. Más részt tagadni nem

lehet, hogy van tárgy, melly első tekintetre drámáinak mutatkozik 's annak minden módosítás nélkül — mintegy teremtve van, 's az ilyen bizonyosan elsőséget érdemel.

Kérdés továbbá: költeni kell-e azt egészen, vagy inkább ismeretes kútfőből, millyenek: a' történetírás, epos, regény, mondák, regék 'stb meríteni? A' görög tragicusok mind ismeretes tárgyakat vettek fel, 's pedig 255 vagy mythosiak- vagy homerosiakat, vagy épen történeteket. Shakspeare' majd minden drámáinak tárgya vagy a' történetekből, vagy regényből 's balladákából van véve, 's ez többé vagy kevesbbé áll egyéb jeles dráma- 260 írókról is. 'S már Horatius illy tanácsot adott:

Rectius iliacum carmen deducis in actus,
Quamsi proferres ignota, indictaque primus.

'S ezen, a' tan által is jóvá hagyott, sőt ajált szokásnak mélyebb alapja van. Mellyikünk nem ohajtaná a' 265 mult idők' jeleseit csak egy pillanatra is feltámadva látni? A' szent könyv' 's Homeros' 's a' távol földrészek' embereitől kezdve korunkig és körünkig annyi dicső, annyi nevezetes élt, kiket mi pillanat és pont' lekötött fiai nem látánk, nem ismerénk. Mit nem adnánk érte, 270 ha csak őseink' jelesbjeit, kik jó 's bal szerencsében lelki erő 's hatás által tiszteletünkre, részvételünkre, vagy bámulatunkra méltókká lettenek, léptetné is fel valaki előttünk, azoknak társaságában, 's velök ellentétül, kik haragunkat vagy utálatunkat érdemlik? A' harczaiban nagy haragú, honn szelíd Etelét, a' világon átrohanó avarokat, a' honszerző Árpádot, az egész seregnél egy fejvel magasabb szent és vitéz királyt, a' koránál századokkal bölcsebb józan Kálmánt, Zrínyieket és 275 Hunyadiakat, a' Garák' konok fáját, s' hogy az elhallgatottak helyett csak egyet említsek, az akaratos, de vitéz, bölcs, igazságos, méltán dicsőített Mátyást? 280 's im a' színmű, a' játékszín, ha ezen vágyakat ki nem elégíti is teljesen, legalább kárpótot nyújt érte. Fellépnek a' századok' elhamvadt fiai, a' távolok' emberei, 's

285 mi feszült figyelem, várakozás, mennyi érdek függ megjelenésükön; 's ha a' várt nagyok, jelesek helyett, törpe és silány, való kép helyett ködalak szállong el előttünk, az nem egészen a' dolog mivoltában fekszik; az a' színmű' 's előadás' visszasságaiból keletkezik.

290 Caesar és Brutus, 's a' nagyszerű Coriolán, Shakspeare' mesteri keze után, mindig méltók a' legkomolyabb bölcstől is megtekinteni, ha híven adatnak.

De nem csak a történet' hősei érdemlik ezen elsőséget, hanem mind azok, kiket a' remek költemények, nép-
295 regék és mondák személyesítének és alkottanak a' természet' örök törvényei szerint, ezek szinte tulajdonainkká, emlékezetünk' világa' lakóivá lettek, 's midőn mint cselekvők léptek fel, felébresztik kíváncsiságunkat, lekötik ismeretségök által figyelmünket.

300 'S mind ezen individuumok, mellyek hitünk, tudományunk, ismereteink után emlékezetünkben honosulva vannak, úgy állanak az egészen költött színmű' embereihez, mint a' történet a' jövendőléshez, az ismeretes múlt a' nem ismert jövendőhöz, mint amannak élesen
305 's határozott vonalokkal kijelelt alakjai ennek bizonytalan, árnyék gyanánt lengő lényeihez; mint egy ismert társaság' tagjai, kiknek körébe bizodalommal lépünk, 's már előre számot tartunk azon elmés, nemes, szép, bölcs, vagy megfordítva furcsa, fonák, nevetséges ötletek- 's elmélkedésekre, mellyekről egyik vagy másik
310 nevezetes, — egy idegen társasághoz képest, mellynek ismeretlen tagjaihoz némi tartózkodással 's csak fél bizodalommal közeledünk. 'S ez utóbbiak (a' költött színmű' emberei) csak akkor foglalhatnak helyet ama-
315 zok (az ismeretes karakterek) között, ha szabályszerű, művészileg természetes alkatjoknál fogva idővel hozzájuk hasonlónak lesznek, vagy is, megszűnnek lenni, míg újságok által voltak, ismeretlenek.

De más nyereség is jár az ismeretes személyek' felvételével. Itt a' szerző bizonyos alapot talál, mellyre művét építheti, ismert, meghatározott vonásokat, mellyek szerint embereit biztosan alakíthatja, sokkal biztosabban,

mint, ha azokat egészen magának kell teremtenie, hol
igen nehéz a 'személy' egységét, characterek' következe-
325 tességét meg- és fentartani. 'S e' fölött megkimélheti
mind azon erőt, mellyet új emberei' ismertető fellépte-
tésére fordít; 's azon helyet, mit ezekre' áldoznia kell,
sokkal sikeresebb 's célrahatóbb dolgokkal töltheti be.
'S így midőn egyfelől kevesebb botlásnak van kitéve,
330 másfelől helyet 's erőt nem kénytelen elvesztegetni művé-
nek kárával.

Mind ezzel azonban korán sincs az mondva, mintha
épen nem volna érdem költött tárgyat 's új embereket
előállítani. Bizonyosan érdem, ha sikerült; de épen,
335 mivel bajosan sikerül, 's ezen siker mellett is más na-
gyobb hatású dolgok áldoztatnak fel, igen könnyen
magyarázható, miért nem vadászták az ó és újabb
kor' költői ezen feltalálói érdem' dicsőségét, sokkal ma-
gasabb, 's drámaibb 's többet ígérő tökélyeket látván
340 magok előtt, mellyekre törjenek.*

Az olvasó észre fogja venni, hogy itt leginkább a'
komoly színműről van szó, mert a' víg csakhamar (már
a' régiebb időben) kiszorított az élet' mezejéről,
inkább túrvén az emberek nagy őseik' bal szerencsését
's bűneit színre állíttatni, mint önnön apróbb, de furcsa
345 's neveléses hibáikat. Azóta Thalia csak bűnosztályok'
képviselőit 's személyesített gyarlóságokat láttat a'
színpadon; de nem ritkán olly híven másoltakat, hogy
nevezetlenül is rá akadunk eredetiökre.

350 * Legújabbban, vaktában és tudatlanul, vagy tán gonosz szán-
dékkel is, sokat bölcsekedének az eredetiségről, 's az itt fel-
hozott kölcsönözés szinte ütközik egyikébe hitágazatainknak.
De mi legyen ez végre? Van egy lap, mellyre a' világ történeteit,
tapasztalásait, ismereteit 's tudományát koronként följegyzi, 's ezt
355 ők tisztára akarják törteni, hogy saját bohó ötleteiket 's beteg
álmaikat mázolja fel reá. Jó szerencsét, törpék, a' nagy comoe-
diához! — Vagy egyedárusok akarnak ezen jó urak lenni a'
utánozásban 's gondolat-orzásban, 's hadi cselül a' világ szereit
360 mások' gyarlóságaira akarnák fordítani, hogy saját csinyjeik és
cseneik észre ne vétessenek?

Miután általánosabb nézeteinket elmondók a' drámai tárgyról, általmegyünk arra, úgy, mint eredetileg, vagy a' költő' módosításával mesévé alakult.

365 A' drámai mese terv, melly a' színmű' cselekvőleg foglalatos személyei által tartalmához képest 's ezek' karakterei szerint vígan vagy komolyan végrehajtatik; vázolat, mellynek pusztá helyei a' fellépő emberek' komoly vagy nevetséges cselekvéseik 's az ezekre okot
370 adó esetek, 's akarathatározó érzelem, indulat, szenvedélyek' színezeteivel töltetik be; vagy végre gyakorlatilag 's visszajáról szólva rövid kivonata azon történetnek, melly a' színmű' embereinek cselekvéseiből áll elő. Ez utóbbi magyarázat talán legérthetőbb 's nem is
375 helytelen; mert a' dráma' tervének minden esetre úgy kell alkotva lennie, hogy az a' cselekvőleg fellépő drámai személyek által végrehajtható, 's úgy legyen előre kigondolva, mintha valamely jeles színműből vonatott volna ki. Ha a' költő dolgozás közben, a' mű' kára
380 nélkül változtat tervén vagy épen javíthat, az csak szerencse, de nem olly biztos, hogy ok lehessen ingatag 's félig kész terv' ajánlására.

Denique sit, quodvis, simplex duntaxat, et unum.

Horatius itt általában az illetlen költői tarkázatot
385 's össze nem hangzó egészet akarta megróni; de szavai igen helyesen alkalmazhatók a' dráma' meséjére.

Egység és egyszerűség, a' mi a' színmű' meséjében megkívántatik; és pedig az egység szükségképen, az egyszerűség nagy hasznai miatt.

390 A' régiebbek három egységet kívántak színműben, u. m. a' történet' helyének, idejének, 's fő érdekének, vagy is a' fő cselekvénynek egységét.

Nem kell hosszasan vátatnunk, hogy a' két első szükségtelen. Ugyan is a' történet' helye igen mellékes dolog
395 's annak némelykori egysége nem egyébért kívántató, hanem azon természetes okból, hogy a' színmű' személyei érintésbe jöhessenek egymással, 's ez megeshetik a'

nélkül, hogy az egész drámai mozgás változatlanul egy ponthoz szegeztessék 's mintegy sarkon forduljon meg.
400 Egyenes haszon tehát ezen szorosan vett hely' egysége-
ből épen semmi sincs; de annál többet árt, ha szabályúl
vétetik; mert a' költőnek nincs azon szabad mozgása,
's téres mezeje, mellyet a' drámai költés' folyvásti ter-
405 feszességet 's egyhangúságot 's örökké ugyanazon
helyzeteket hozván a' színi művekbe, untatóvá lenne.
S ha a' dráma az élet' képét akarja adni, igen rosziúl
értené tisztét, csak úgy tudván cselekvő 's egy törté-
netbe szótt embereket kiállítani, hogy azok kezdettől
410 fogva végig egy helyen lépjenek fel. Ezt csak a' régi
színház' alkotása hozhatja magával.

Mihelyt a' hely' egységén túl vagyunk, megszűnik
az idő' egysége is; mert hogy a' távol eső drámai szemé-
lyek érintésbe jöhessenek, több üres időt kell betöl-
415 tenie a' képzetnek, mint ha folyvást egy helyen tűnnek
fel. 'S hogy az idő' egysége szinte nem a' dráma' lénye-
géből foly, ugyanazon okból világos, mellyet a' helyről
emlétnék, tudniillik, mivel az életben szinte nincs min-
den nevezetes cselekvény egy napra szorítva, 's így ezen
420 korlátozás épen úgy mint amaz, csak akadály volna
minden haszon nélkül. Úgy kell tehát ezt is tekinteni,
mint egészen mellékes dolgot, melly a' tárgytól, 's a'
fő cselekvény' természetétől függ, 's annak egészen alája
van rendelve.

425 Az az egy látszanék a' történet' idejének rövidségét
ajánlani, mivel a' drámában sebesen kell a' kifejlésnek
vége felé haladnia; de ezen külső sebeség, azon kívül
hogy minden sebeség relativus, nem egészen 's egyedül
az, mit a' drámában haladásnak nevezünk: a' haladás
430 főképen a' dráma' belső életében fekszik.

Mi korlátozza tehát a' költőt hely- 's időre nézve ?
Az, hogy a' képzelődést fölöttébb meg ne terhelje, kép-
telenségekkel meg ne bántsa, igen merész 's okatlan
csapongásokkal bolonddá ne tegye; ezt pedig nem fogja
435 tenni, mihelyt a' mű' egyébiránt belsőleg helyes és sza-

bályszerű elrendezése 's kidolgozása az idő 's hely távol-
ságát okvetetlen megkívánja. Ha azt kívánjuk a' né-
zőtől, hogy embert, ki ezelőtt századokkal vagy tőle
több száz mérföldnyire távol élt és él, jelen 's a' szín-
440 házban p. o. Pesten maga előtt képzeljen, vagy hogy
történetet, melly egy nap alatt ment végbe (a' régiék
ennyi időt engedtek drámában) két három óra alatt
lefolyni lásson, nincs józan ok, miért ne kívánhassunk
többet, de rokon neműt.

445 A' képzelődés csak visszás dolgokon nem nyughatik
meg; de utól érni képes a' leggyorsabb változást is, mily-
lyen p. o. az, hogy ki imént úgy lépett fel, mintha
Pesten volna, egy zsinegrántásra már Pozsonyban vagy
épen Philadelphíában léphet fel, ha a' színdarab' érdeke
450 úgy hozza magával; a' képzelődés bizonyosan ott is utól
éri; csak hogy embereinket ok nélkül ide 's tova hurczolni
már több mint költemény, hiú játék volna.

A' három egység közül tehát csak az utolsó, a' cselek-
vény' egysége marad fen szükségképen. Ezt már maga a'
455 költői mű' természete hozza magával; mert nélküle tö-
kéletes egészsze nem alakulhat; de megkívánja különö-
sen a' színi hatás, mert a' figyelem csak valamely kitűnő
fő érdek által köttethetik meg; a' fő érdek pedig tetemes-
sen gyengül (ha nem enyészik) az által, ha a' színműben
460 két külön, egészen szétágazó történet foglaltatik, vagy a'
mi egyre megy, ha két fő hős jelenik meg egymástól függet-
len cselekvények- 's törekedésekkel. Az illy különböző,
szétágazó érdekek által megzaklatott 's kijátszott figye-
lem végre irányt vesz, kifárad, vagy boszankodva
465 megtagadja a' szolgálatot.

E' tanra tán ellenpéldaúl hozathatnék fel Shakspeare'
,,Midsummer-night's dream"-je (Nyárközépjálma),
mellyben Oberon és Titania' kibékülése 's két szerelmes
pár' kalandjai adatnak elő, látszólag két külön történet;
470 de érdekeik annyira össze vannak szöve 's olly elmésen
végig víve, hogy az ilyen eltérést (ha az volna) egy
Shakspeare' szellemével bíró költőnek mindig meg fog-
nök bocsátani. E' felett ha mélyebben vizsgáljuk a'

művet, fő történetül csakugyan a' két szerelmes pár'
475 kalandjait vehetni, melly a' két tündér: Oberon és
Titania' befolyása által olly kellemes bonyolódást 's
kielégítő véget nyer 's a' két tündér itt úgy tűnik fel,
mint a' görög tragoediákban az istenek, kiknek csak-
nem gyermeki gyarlóságokban el nem érik ugyan magas
480 méltóságát; de épen ezen hibájok által közelebb hozat-
nak hozzánk 's némileg érdekesebbé válnak. Hogy két
külön kor' emberei 's mythosa zavartatott egybe, talán
inkább hiba; de azt megróni nem ide tartozik.

Ezen egységnek az íróra nézve igen sok hasznai
485 vannak; ez által lesz képes valami nagy, az egész lélek'
figyelmét elfoglaló gondolatnak kivitelére, ez fogja
örökké sürgetni, hogy minden haszontalan kitérések 's
részletes czifrázások nélkül szüntelen céljára siessen,
egy tökéletes, helyesen egymásba füzött 's alárendelt
490 részekből álló egészet törekedjék adni; ez fogja segíteni,
hogy fő caractereit következetességben tartsa, 's mind
ezek által, midőn a' költészet' belsőbb kívánatainak meg-
felel, egyszersmind legczélirányosabban dolgozik a' hí-
ven megtartott fő érdek által színi hatásra is.

495 Ide tartozik említenünk az episodiumot is, azon mel-
léktörténetet, melly a' fő történetbe mintegy belé szöve,
annak több érdekét, változatosságot, szint kölcsönöz. De
ez természetesen csak úgy érthetik el, ha az episod a'
történetnek alája van rendelve, mert mihelyt ezen túl
500 hág, már csak ártani fog, elvonván 's megzavarván azon
figyelmet, mellynek a' fő történetre kelle fordítva lennie.
'S hogy csupa folt ne legyen, szükségképen kell a' fő
történet' valamellyik ágához tartoznia 's abból eredt-
nek lennie.

505 Az egyszerűség (a' dráma' meséjére alkalmazottan)
a' részek' arányos mennyiségében 's természetes össze-
állításban áll.

Nálunk legtöbb hiba követtetik el az érthetőség ellen.
Mindenben, a' mit mondunk, irunk, nyomtatunk, játék-
510 színiünkön 's egyébütt elszavalunk, valami fárasztó, egész
az érdektelenségig népszerűtlen homály 's érthetlenség

van. 'S e' homály 's érthetlenség nem csupán szaporán
költ új szavainkból (mellyekre azonban nagyobb részt
szükségünk van), nem csupán nyaka-szegett fesű és
515 cikornyáju mondatainkból ered (noha ezek is igen rút
nyavalyái korunknak), hanem mind ezekkel együtt
folyadéka egy mélyebb kútfőnek, millyenek a' roszúl
emésztett képzetek, gondatlan szapora munka, nem ér-
tett, meg nem birt tárgy, melly urunkká lesz, a' helyett
520 hogy uralkodnánk rajta, nem is említvén a' fonák ízlést,
melly a' szép, összehangzó egész helyett tarkabarka
egyvelegben keresi dicsőségét.

Az egyszerűség a' részek', 's azokból kelt egész'
könnyű felfoghatását eszközli; a' könnyű felfoghatás-
525 ból világos 's egyszerűre ható (a' mi színműnél nem meg-
vetendő dolog) érthetőség ered, 's az érthetőségben
egyéb szükséges tulajdonok mellett valami ellenáll-
hatlan, visszanyomhatlan erő és hatás van; sőt hatást e'
nélkül nem is képzelhetni. Az életben is örömet érte-
530 kezünk bármi együgyű emberrel, ha értelmesen beszél;
mert legalább tudjuk: hányadán vagyunk; míg a' za-
vart, dagályosan áradozó beszéd untat és boszont min-
den józant 's csak a' gyenge fejűnek szolgáltat némi
kábitó gyönyört, ki mindenben, mi neki megfoghatlan
535 's érthetetlen, valami nagyot, rendkívülit sejt. Így a'
művészetben 's itt annyival bocsáthatlanabb a' homály
's érthetlenség; mert mi szükség vala szaporítani a'
bajt, 's általvinni a' lélek' tisztább élményei közé,
melly már életben is olly bántó, egyenes ellenkezésben
540 levén a' beszédnek mind céljával, mind méltóságával.

'S ha nem csatlakozom, ezen hiánynak igen nagy köze
van műveink', kivált színdarabjaink' éldelhetlenségéhez,
's ennek alaposabb ellenszere nincs, mint az egyszerűség.

Azon mű, melly igen sok idegen nemű részekből állítta-
545 tik össze, nagyobb érdekü lehet talán a' belkülönfésőség,
sokszerűség, 's változatok által; de mind ezen haszon
semmivé lesz, ha fölöttébb 's aránytalanul megterhelte-
tik, ha a' részek' különemű sokasága által az emléke-
zet elborítva, a' figyelem kifárasztva, vagy a' mi még

550 többet árt a' színi hatásnak, elszórákozva van. Azonban
itt határozottabb szabályt adni nem lehet: a' költő' itéle-
tében 's izlésében kell azon helyes mértéknek lenni,
melly szerint az egészet 's ahhoz, 's egymáshoz arány-
lag a' részeket intézze, 's csak annyit 's ollyakat vegyen
565 fel művébe, a' mennyi könnyü felfoghatásánál fogva
az értelmet ki nem fárasztja. Az egyszerűség ugyan
igen sokat függ a' drámai helyes elrendezéstől, a' cél-
irányos kidolgozástól; de alapját csakugyan a' mesében
560 magot, mellyből minden egyébnek kinyílnia.

IV. ELRENDEZÉS.

A' drámai elrendezést máskép a' színmű' oeconomiajájá-
nak nevezhetni, 's ez utóbbi ha nem egészen művészileg
tisztá; de minden esetre tanulságos kifejezés, különösen
565 a' színi hatást illetőleg. Valamint a' gazdálkodásban,
úgy itt, a' legnagyobb erő mellett is csak az által érhetni
a' kívánt sikert 's hatást, ha minden a' maga helyén
's idejében adatik elő; ha az író okos gazdálkodással oda
tartja 's fordítja erejét, hol arra legnagyobb szükség van,
570 s nem pazarolja el időnek előtte, 's olyan helyekre,
mellyek' kiemelése az egésznek inkább árt mint használ.

A' dráma' helyes elrendezése minden egyéb tulajdonok
fölött az, melly színi hatást arat. Sok darabot látunk,
melly minden belső silánysága mellett is nagy hatással
575 bír: 's mind ezt nagyobb részint jó szerkezetének köszö-
ni; azon rendnek, melly a' helyes aránnyal 's jól egymás-
ba fűzött részekből egy világos, természetes folyamatú 's
változatosan meglepő, kerekded egészt varázsol elő.

Itt van alkalma a' költőnek úgy vetni meg a' mű'
580 alapjait, hogy minden, belső kifejlődés által menjen
végbe.

E' szó *kifejlődés*, magában foglalja mind azt, mit
mondani akarunk. A' kifejlődés felteszi, hogy valamely
cselekvény' kezdetén jelen vagyunk, szemünk' láttára

585 bonyolódik el érdekes 's egymásba szőtt caractereivel és
helyzeteivel, fölemelkedhetik az érettség' fokára, hogy
onnan vége felé szálljon 's egy fátyoltalan képét tárja
ki előttünk az élet' komoly vagy víg szokásának, mind
590 azon megindító nagyszerűségével a' szenvedésnek, vagy
nevetséges vonalaival a' gyarlóságnak, melly feszült
várákozásban tartotta lelkünket. Féltre ne értessünk;
midőn a' cselekvény' kezdetét említjük, annak csak vi-
szonlag kell kezdetnek lennie a' többi részekhez képest,
hogy belőle emelkedést 's hanyatlást hozhassunk ki,
595 mert ide is értetik Horatius' tanítása:

Nec reditum Diomedis ab interitu Meleagri,
Nec gemino bellum Trojanum orditur ab ovo,
Semper ad eventum festinat, et in medias res,
Nec secus ac notas auditorem rapit.

600 Igen helyes tan, 's méltó mélyebb vizsgálatra. Ki
igen elül kezdi a' történetet, hegyeket fog összehalmazni,
mielőtt érdekes dolgokhoz juthatna.

A' kifejlődés' természetével ellenkezik, hogy a' be-
végzett, vagy hanyatlásnak indúlt történet, valamelly
605 fogás által visszatéssék azon fokra, mellyről már
leszállott 's mintegy megújíttassék; ez ellen fel fog lá-
zadni a' megcsalt várákozás, csökken az érdek 's a'
színi hatás zavarba jó. Ezen hibába leginkább az csalja a'
költőt, ha művét több felvonásra akarja nyújtani, mint
610 mennyi a' mese' valódi tartalmából telik. De a' mesének
ezen hibája, vagy inkább fogyatkozottsága 's az ebből
férczelgetés már magával a' dráma' egységével is el-
lenkezik.

A' kifejlődéssel meg nem férhető még a' pangás, a'
615 történetek' egymás mellett heverése, mozdulatlansága,
melly hiba még nevedik a' helytelen elrendezés 's
kidolgozás által, midőn nem annyira cselekvő 's az
ezekre okot adó indulat- 's szenvedély- vagy érzéstől
ragadott, mint a' megtörténtek felett sopánkodó, ke-

620 sergő, vagy okoskodó, 's ha víg a' játék, elméskedő embereket állítunk a' színre.

Azonban az elrendezés maga nem elégséges a' színi hatásra; minden esetre a' jól kigondolt mesében kell gyökerennie 's megfelelő kidolgozás által azon tökély' fokára emeltetnie, mellyet a' művészet kíván 's a' színi hatást is, ezen tündér kedvezését a' sokaságnak, csak így teheti maradandóvá. De ha magában nem elég is, minden esetre legfőbbikét teszi a' dráma' külső tökélyeinek. Említők az egésznek kerekdedségét, a' részek' 630 idő- 's helyarányos összeállítását, az ezekből eredő természetes 's még is változatosan meglepő folyamatot, a' világozságot, melly a' művet könnyen felfoghatóvá 's mintegy átlátszóvá teszi: mind olly dolgok, mellyek különös tekintetet érdemlenek.

635 A' régi dráma öt actusra oszlott, 's ezekhez képest volt az elrendezés is. Az első felvonásban nagy részt az expositio foglalt el, vagy is: színre hozattak a' dráma' főbb emberei 's előadattak azoknak némelly viszonyai, a' történet' azon környülményei, mellyek a' nézőt a' 640 dolog' fekvésével némileg megismertetik 's szükségeseknek látszanak arra, hogy a' következőket érteni lehessen. Ezen rész igen nagy vigyázatot 's ügyes kezet kíván; vigyázatot, nehogy a' szükségesnél több vagy kevesebb mondassék: a' *több* korán kitarja, vagy történetekké teszi a' 645 dolgokat, mellyeket, később nagyobb hatással lehet 's kell vala kifejteni 's a' cselekvőleg küzdő drámai személyek által végrehajtatni; a *kevesebb* érthetlenséget szül, vagy azon bajt, hogy később (midőn már nyomósabb 's élénkebb dolgokat várna a' néző) kell felvilágosítást 's magyarázatokat adnunk, mik a' dráma' menetelét gátolják, haladását nehezítik. Ügyesség kívántatik ezen kívül, 650 nehogy ezen legparlagabb része a' drámának hosszas elbeszélések által unalmassá válják. 'S ez talán az által mellőztetik, ha nem csupán beszéltetjük a' történeteket, hanem azokat mintegy visszatükrözni hagyjuk a' 655 drámai characterekben. Az első actusban már kezdődhetik a' bonyolódás, minthogy a' csomókötés, mellyet

utóbb kifejtteni kell, nem eshetik meg némi bonyolódás nélkül; de itt a' bonyolódás minden esetre alája rendeltessék a' drámai expositiónak, melly ha hátrább marad, csak akadályúl leend, vagy homályt okozand.

660 A' második, harmadik, negyedik felvonás a' bonyolódások' helye, úgy azonban, hogy azok a' harmadik felvonásban a' legfőbb fokra hágjanak 's a' szerint mint a' 665 másodikban emelkedének, szállani kezdjenek a' negyedikben 's megérjenek a' végső kifejlésre, mellynek az ötödikben következni kell.

Mennyiben a' csomókötés' szakaszának nevezhetjük az elsőt, annyiban lehet az ötödiket kifejlés vagy feloldás 670 szakaszának mondani. A' *feloldás* szó már maga arra tanít, hogy a' csomót ketté vágni nem szabad; a' végnek a' drámai characterekből, azoknak viszonyaiból 's cselekvéseikből természetesen folyni 's kifejlteni kell; de erről alább bővebben lesz szó. Példaúl a' felvonások' ezen 675 rendeztetésére sok helyett csak egyet említünk „Julius Caesárt” Shakspearetól. Itt látjuk az *első felvonásban* a' népet, melly Caesar' diadalmenetét lesi, 's Flavius-és Marullustól haza kergettetik. Julius Caesárt Antonius koronával kínálja, az nem fogadja el; de Cassius 680 dühöng 's maga a' még hallgató Brutus megdöbben az új tisztelkedéseken; Caesar gyanakszik Cassiusra; Cassius Brutust meg akarja nyerni Caesar' megdöntésére. A' *második felvonásban* Brutus, Cassius elhatározzák Caesárt, kinek nagyravágyásától tartanak, megölni a' 685 Capitoliumban. Viharos éj, tele rémjellekkel. Calpurnia férjét nem akarja a' végzetes napon kibocsátani; de Decius, egyik pártos, hizelgéssel ráveszi. Portia aggódva küld Brutus után, kinek dolgát félti a' Capitoliumon. A' jós Caesárt tartóztatja. A' *harmadik felvonásban* Caesar 690 kimegy kérelmek és jövendölések' ellenére 's megöletik. Brutus számot ad a' népnek, 's az őt zajosan élteti; de Antonius, ki ál barátsággal kinyeré Brutustól Caesar felett gyászbeszédet tarthatnia, felzendíti a' népet Brutus 's a' többiek ellen; 's mikor szavai' teljes sikerét 695 látja, felkiált:

Bal sors ! uton vagy, menj, a' merre tetszik.

Ez a' bonyolódásoknak legmagasabb foka. — A' *negyedik felvonásban* Brutus, Cassius egyfelől, Antonius és Octavius másfelől hadat gyűjtenek, Brutus és Cassius perle-
700 nek. Brutusnak megjelenik Caesar' szelleme. Mind rossz jelenségek, 's egy lépéssel tovább vagyunk a' vég kifejléshez. A' két had Philippinél szemben áll. *Az ötödik felvonásban* kétes szerencse, végre vesztett csata, melly után Cassius, utóbb Brutus kardjaikba dőlnek.

705 Az első felvonás bevezet a' drámai élet' mezejébe, hol a' figyelem jövevényként tekint körül, 's nyugalmas nézelődéssel kezd ismerni helyet, embert, viszonyokat. — A' második felvonásban már élenkebb tanúja lesz az ismerni kezdett emberek' s viszonyok' szövődéseinek,
710 míg ezek a' harmadikban a' főzési pontot érik, hol a' feszült figyelem egészen el van merülve egy végetlen kilátás' gyönyöreibe. De ezen feszültsége nem tarthat soká, örömet látja a' negyedik felvonásban összébb vonulni a' láthatárt, közeledni a' messze tárgyakat, 's
715 az ötödikben jöni látja, mitől félt vagy minek örült, a' küzdesek' végét, melly vígjátékban az emberi vágyak' (nem csupán házasság') oltárához, a' szomorúban sirhoz vagy ész' és szerencse' hajótöréséhez viszi embereit.

Ehhez legközelebbi tökélyűnek látszik 'a három fel-
720 vonásos dráma, mellynek első 's harmadik felvonása átvehet valamit a' bonyolódás' emelkedése 's hanyatlásából, míg a' középső felvonást a' cselekvés' főzése foglalja el; vagy ha a' közép felvonás elég terjedelmű a' bonyolódás' emelkedő, főző 's hanyatló szövevényeinek helyet adni,
725 az első és végső, rendeltetéséhez képest, rövidebb lehet.

Legkevesebbé látszik helyesnek a' két felvonásu felosztás, hol ezen természetes haladás 's kifejlés' vonalait alig lehet össze nem zavarni, 's nincs elég tér engedve a' bonyolódásnak, nincs alkalmas hely, hol az fő fokára
730 hágjon; mert, ha ezen fő fok az első felvonás' végén van, igen sebes az emelkedés, ha a' második' elején, igen gyors a' hanyatlás 's kifejlés, 's a' figyelemnek nincs

olly pontja, hol a' legfőbb érdekek' küzdései' látásában
egy pillanatig édelegjen, 's hasonlólag jár a' hegyremenőhöz,
735 kít a' tetőn, hol a' fáradságért a' kilátás' bájaiban kár-
mentesítették, nem hagyunk megpihenni; hanem vagy
feljutás előtt, vagy azután, midőn a' megállapodás
vagy nem olly szükséges, vagy nem olly gyönyörködtető.

Ha mind ezeket szoros szabályúl nem lehet is venni,
740 annyi bizonyos, hogy a' drámai költés' nagyszerűsége 's a'
haladás, melly benne főképen megkivántató, e' részben is
igen nagy meggondolást 's kiszámítást kíván, 's hogy a'
helyaránytalan felosztás minden esetre gyengíti a' hatást.

Mi a' felvonásokat egyenként illeti, mindenikben
745 kell valami bevezettnék lenni. Úgy lehet azokat tekin-
teni, mint egy több tagú körmondatnak vagy epigram-
mának egyes részeit, mellyek mindenkor egy egész
mondást foglalnak magokban, függőt ugyan a' többi
mondatoktól; de önállót is, ha kötőszavaiktól megfosz-
750 tatának. Ezen bevezettség még inkább megkivántató
drámában, melly szünetekkel szakaszatik meg; miért
is minden felvonás' végén kell valami nyugpontot adni
a figyelemnek, hogy a' szüneten végig békével 's zavar-
talanúl várakozzék.

755 De hogy érthetőbb legyen, vegyük a' dolgot kisebb
mértékre. Ha valaki például peiodust szavalna, igen
rosszúl szakasztaná meg így:

Mínthogy az ismeretek' bőségéből kell kivirágoznia 's
dúskodnia

760 A' beszédnek, senki sem lehet minden tekintetben
Dicséretes szónokká, hacsak valamennyi
Nagy dolgok' 's művészetek' ismeretét
Meg nem szerzendi.

Hasonló hibákat lehet elkövetni helytelen felosztás-
765 sal a' drámákban is, 's a' hármas vagy ötös felosztásnál
ennek kevesbbé van kitéve az író mint különben.

Az újabb kor, melly életben és színen meglepőhöz 's
rendkívülihez van szokva, minden felvonás' végén valami

770 epigrammai élt 's fordulatot keres, 's ez ha nem erőltet-
tett is, mintegy önként jó, ha neki főbb érdekek fel nem
áldoztatnak 's ha nem csupán martialisi, hanem inkább
görög epigramma' szellemében értetik, csak ajánlatos
lehet; sőt mondhatni, az egésznek egy nagy roppant
775 epigrammának kell lennie, hogy összefüggés, folyama-
tosság 's kerekdedség által világos és jó hatású legyen.
Annyi bizonyos, hogy a' felvonások' végein valami
olly mondatnak kell lennie, melly vagy határozatot, vagy
valamelly tetre határozó indulatot és szenvedélyt fe-
jezz en ki.

780 A' relativus bevezettségén kívül az egyes részek
(felvonások') arányos nagysága is kívántatik, 's vala-
mint (az előbbi példához visszatérve) hiba, ha a' kör-
mondát' valamelyik része arány felett nagyobb a'
többinél, 's azt nem csak bájától fosztja meg; hanem
785 kárára van az érthetőségnek is: úgy árt ezen aránytalan-
ság az egész mű' kerekdedségének; összezavarja a' hala-
dás' nyugpontjait, 's az által gyöngíti a' hatást.

Miután az író a' drámai mesét kidolgozta, 's felvoná-
sokként elrendelte, legbiztosabban teend, ha a' jeleneteket
790 is kírja olly rendben, mint következniök kell, röviden tar-
talmok' 's az összefüggés' kapcsait is oda jegyezvén;
nem mintha ezen rendnek 's jeleneteknek változatlanúl
meg kellene maradniok, hanem, hogy ezen taglalás által
kidolgozandó műve' minden részeivel jó előre megismer-
795 kedjék, 's ha mi hiányt 's drámailag kivihetlent fődözne
fel akár a' mesében, akár a' szakaszos felosztásban, azon,
mielőtt kidolgozás által organicus 's az egészben el-
ágazó hibává lett, czélirányos módosításokat tehessen.

800 A' jelenetes felosztásnál legjobban szemmel tarthatja
a' szerző Horatius' ezen tanítását:

Ordinis haec virtus erit, aut venus
Ut iam nunc dicat, iam nunc debentia dici
Pleraque differat et praesens in tempus omittat.

805 Ezen gazdálkodás a' mondani valókkal arra szolgál,
hogy a' költő minden dolgot ott adjon elő, a' hol leg-

nagyobb sikerét várhatja. A' bonyolódás az ellenkező
characterek' összeütközéséből, de nagy részt egymásnak
vagy a' dolgoknak félreértéséből is ered, 's e' szerint a'
characterek' érintésbe hozása, a' félreértések vagy azok'
810 felvilágosítása azon dolgok, mellyekről itt leginkább
szó lehet. A' korábban- vagy későbbentől igen sokszor
nagy drámai hatás függ: innen erednek külsőleg a'
meglepések, nem megvetendő dolgok, ha erőltetlenül
jönnek 's nem aljasak, mindennapiság, hanem nagy-
815 szerűek 's meghatók főbb érdekek' találkozása által.

A' meglepésekről röviden megjegyezzük itt, hogy a'
közönség sokszor tudja a' dolgok' összefüggését, ismeri a'
személyek' viszonyait; de maga a' drámahős nem tudja;
miért is fenn marad a' meglepetés a' dráma' személyeire
820 nézve, 's ezeknek furcsa, vagy veszélyteli találkozását a'
közönség, melly viszonyaikról tud, a' legfeszültebb
figelemmel várja. Azon teljes meglepetés, midőn sem
közönség, sem a' költemény' személyei nem tudnak a'
dologról, ritkábban használható drámában: az a' re-
825 génynek sajátja.

Mind ezeken fölül szükséges ('s ez az igen részle-
tes felosztásnál leginkább így intézhető), hogy a' mesé-
nek drámai oldalait fogja fel a' költő 's tüntesse ki je-
leneteiben, elhallgatván, vagy szükségből csak érintvén
830 a' nem-drámaiakat; vagy is: törekedjék nem annyira a'
megtörténeteket, mint inkább a' cselekvést előállítani,
mind azon rugóknak kiemelésével, mellyektől annak
erednie kellett. E' nézet szerint ugyanazon tárgyat (ha
lehet) egészen más renddel kell regény- vagy eposirónak
835 kidolgozni, mint drámaköltőnek 's e' különbségnél fogva
két illy egytárgyú műnek nem ugyanazok lesznek fény-
pontjai a' drámában, mellyek regényben vagy eposban
lennének.

'S e' szabály az, mellynek meg nem tartásával hiában
840 pazaroltatik a' legdúsabb poetai ér is jelenetekre, mely-
lyek fonákul állítottak elő. A' jelenetek czifra foltok
leendenek, mellyekben pang a' cselekvés; 's ha mint
egyes részek' költői becszel birandanak is, ártani fog-

nak idegenneműségökkel az egésznek, soha abba által
845 nem olvadók. 'S ha az egész mű illy jelenetekből áll,
hasonló lesz egy értekezéshez, melly beszédekre szakasz-
tott, 's a' helyett, hogy az élet' színpadjára vinné a'
keletkező 's kifejlő zavarok közé, csak értelmünket
850 bántó érzéssel, hogy mind ezeket az irás' egyéb megfe-
lelőbb nemében sokkal jobban éldelhattük volna.*

V. KIDOLGOZÁS.

Miután a' költő jól választott tárgyát alkalmas drámai
mesévé idomította, azt helyesen elrendezé, a' felvonások'
855 nyugpontjait meghatározá, azoknak folyamatos haladá-
sát drámai oldalú jelenetekben kitűzé: mindent megtett,
mit helyes felfogás, itélet 's gondos átmélés adhatának.
'S noha ez a' készülendő mű' tökélyeinek alapja, még
sem lehet egyébként venni, mint üres vázolatúl, mellynek
860 húst és vért — szóval — életet csak kidolgozás adhat.
'S ehhez minden szabályok helyett egy, t. i. költői elme,
kivántatik. A' részek' 's dolgok' legbelsőbb összefüggé-
sét, a' nem csupán külső (jelenetekre szabott) tettek
általi haladást, hanem a' sokkal érdekesebbet, a' szel-
865 lemi mozgást, azon érzelmek', gondolatok' küzdését,
mellyekből az elhatározás, 's miből ismét a' külső tett
erőd; a' characterek' egységét, 's különbféleségeit, szó-
val a' belső fejlődést, 's végre a' drámai élet' tartalmas
gazdagságát csak a' tervnek megfelelő kidolgozás adja.
870 A' belső összefüggést 's hű characterfestést különösen a'

* El nem hallgathatom itt, hogy ezen szabálytól a' magyar
színen 's két magyar eredeti darabban nevezetes kivételt talál-
tam. Mind a' két művet úgy nézhetni, mint egy bokrát a' jele-
875 neteknek, mellyekben az egymás mellett álló 's együtt történő
dolgok adatnak elő, igen kevés belső 's csaknem semmi külső
haladással, s mégis mind a' két mű érdekesnek találtatott élénk,
életvaló jelenetei 's azon elmésség' fűszere által, melly rajtok
elárasztvan van; de ez minden esetre ritkaság 's mostani értelem-
ben nem tökéletes drámai mű.

880 helyes okadás (motiválás) szerezheti meg, 's ehhez
biztos itéleten 's az ember- 's világ' felszínes ismeretén
kívül mély belátás kívántatik a' természetnek, a' lélek-
és kebelnek titkos munkálódásaiba, rendszerébe 's tit-
kaiba. S ezen általános megjegyzésnél 's figyelmeztetés-
885 nél a' helyes okadásra alig adhatni egyéb utasítást.
Azonban az egész kidolgozásra nézve ha nem lehet is
megmondani, mit kelljen tenni, sokat említhetni, mit
kerülni kell.

Mind azon dolgok, mellyeknek felhozását az össze-
függés, vagy érthetőség okvetlen meg nem kívánja, vagy
épen elmellőztessenek, vagy csak érintve hozassanak fel,
de semmi esetre ne fordítottassék reájok különös gond, ha
csak arra akár characterfestés' tekintetében, akár nagy-
szerű, vagy meglepő helyzeti nyereség miatt nem érdeme-
885 sek, szóval csak olyan helyek' kidolgozására fordítottassék
különösebb gond, mellyeket erejéhez képest költőileg és
drámailag legtöbb hatást ígérőknek találand a' szerző.
Ezen óvás a' műdarabot rövidsége mellett tartalmassá
teendi: megmenti a' költőt az erőpazarlástól, 's a' művet
900 tündöklő foltoktól; mert nagyobb költeményben minden
csak úgy tündökölhet jőtevőn 's valódilag, ha helyén
tündököl. Például, mit használnának Caesar', Brutus',
Antonius' hatalmas beszédei egy kisebb szerű, polgári
drámában, apró házi bajok között, al- vagy középsorsu-
905 csekély befolyásu emberek' szájában? Ámulva hall-
gatnók egy ideig, utóbb nevetésre fakasztana. De van-
nak ezen felül sikeretlen mindennapi oldalai minden
történetnek, mellyekbe alig vagy igen bajosan önthet a'
költő érdeket, 's ezek, ha a' darab' érthetősége végett
910 nem okvetlen szükségesek, méltán mellőzendők.

A' drámában vagy csak beszéltetik valami, mint tör-
tént dolog, ;vagy véghez vitetik. 'S ennek alapját már
az elrendezéséskor kell vala megvetni.

Aut agitur res in scenis aut acta refertur.
915 Segnius irritant animos demissa per aures,
Quam quae sunt oculis subiecta fidelibus. — —

Bizonyos, hogy a' mi elbeszéltek, az drámában kevesbbé hat, mint az előttünk kifejlő cselekvény. Úgy lehet azt tekinteni, mint segédet, mint kölcsönt, melyly 920 az eposról, az elbeszélő poesistól vétetik, 's csak mint ilyen állhat haszonnal és helyén; különben untató leend; pangó tó a' dráma' folyamában.

Igen hosszas volna itt aprólékosabb szabályokat adni; azt azonban meg kell jegyeznünk, hogy az elbeszélés 925 drámában kétképen szükséges: 1-ör rövidség' okáért, hogy tudniillik ne legyünk kénytelenek minden kisserü dolgot 's haszontalan népet a' drámában előállítani 's ez által a' drámát felette hosszúra, a' drámai személyek' számát szertelen nagy lajstromra nyújtani, 930 összevonjuk röviden mind ezeket, 's a' maga helyén 's idejében elmondhatjuk azok által, kikhez legjobban illenek. Ezt teszszük leginkább az első felvonásban, midőn a' dráma' főbb személyeit 's viszonyaikat, 's egykét vonást előbbi életökből megismertetünk. 2-or 935 használtatik az elbeszélés, midőn az a' dráma' szövevényeire valami különös világot vethet, vagy egyik 's másik főbb characternek érdekes vonásait tünteti ki; noha nem kell felednünk, itt is csak segédül használni az elbeszélést: mert a' drámai characteret sokkal jobban fogjuk 940 tettek és cselekvés által, mint elbeszélésben kifejthetni.

Ezek szerint indulva nem fogjuk az elbeszélést csupa ékességül, cifrául használni. De e' fölött még ügyelnünk kell, hogy az szertelen hosszú ne legyen, 's ha csak lehet, ne ismételtessék. Ismételtetik pedig néha, midőn ugyanazon körülményt a' dráma' külön személyeinek akarjuk 945 tudtára adni; de ezen baj a' hibás elrendezésből ered. Azonban, mint igen sok hiba, ez is megszűnik az lenni helyes alkalmazás által; például, ha ugyanazon dolog' elbeszélése ;(feltéven, hogy minél rövidebb) különböző 950 érzelmeket 's elhatározást szüil, 's ez által a' character' kitüntetésére szolgál 's egyszersmind váratlan, meglepő fordulatokat hoz elő. Az így használt elbeszélés megteszi hatását, 's a' hatás megfosztja hibájától, az untatóságtól.

955 A' legujabb francia darabokban mesterileg használta-
tik az elbeszélés. Nálók az ritkán jelenik meg, mint va-
lami heverő, befoltozott rész; hanem többnyire a' fel-
ébresztett vagy fellázadt indulatok, szenvedélyek' za-
960 jában mondatnak el a' bele szánt dolgok, 's élénk, zajló,
viharos tekintetök azon áttatást szerzi, mintha jelen
volnánk a' tettek- 's eseteknél, mellyek ezen szellemi
mozgást okozták; vagy olly körülmények közt adják
az elmondandókat elő, hol azok váratlanok, meglepők,
965 gyakran megrendítők 's nevezetes, elhatározó fordula-
tot adnak a' dolognak, Illyen Angelóban (Hugo Victor-
nál) midőn a' hülyének vélt Homodei egyszerre az ifju
ember előtt terem, kit Thisbe énekesné, Padua' zsarnok-
ának, a' podestának, féltékenysége miatt Rodolfónak,
's testvéreének nevez, ki magát egy barátján kívül sen-
970 kitől sem véli ismertetni. Homodei elébe áll 's így szól:
„Te nem vagy Rodolfo, hanem ez” 's ekkor elbeszéli
az ifju' egész élte' sorát, viszontagságait, legszentebb
titkait. Az ifju bizodalomra kényszerítették ezen veszedel-
mes mindentudó iránt, 's tanácsa után egy elhatározó lé-
975 pést merészel. A' beszéd kissé hosszú, de ha ezen ügyes fo-
gással nem adatik, untató lehete, 's a' felett talán olyan
emberek beszélék el, kiknek semmi egyéb tenni valójok
nem vala. Itt mind a' beszélő, mind, kinek beszéltetik,
cselekvők 's cselekvésre határozatnak az elbeszélés által.
980 Igen jeles a' Neslei Toronyban Buridan kapitány' be-
széde, midőn a' tömlöczben a' királynétől meglátogat-
tatik. Buridan a' királyné' bujasággal és öldökléssel
fertőzött éjszakái' egyikének tanúja lett, 's ezen titok'
tudásával a' királynét hatalmába kerítvén, azt legme-
985 résebb követelésekkel zsarolta. A' királyné módját
ejtvén az ellene bizonyosságúl felhozható irományt attól,
kire azt Buridan bizta, magához csalni, Buridánt el-
vesztetni határozza. Buridan már a' legmélyebb töm-
lőczökben ül, 's a' királyné jó, hogy a' rajta olly kevélyen
990 és zsarnokúl hatalmaskodó embernek kínjain 's megaláz-
tatásán diadalmaskodjék. Buridan hideg nyugalommal
kötélkeiben egy borzasztó történetet beszél el a' ki-

rálynének, ki benne (Buridánban) végül legelső kedve-
sére 's gyönyöreinek 's rég felejtve vélt bűnének (az
995 atyagyilkolásnak) társára ismer. Mennyi ok, hogy előbbi
szándékát (Buridan' megöletését) felfüggeszse! hozzá-
járulván még, hogy mind ezen veszedelmes titkok'
bizonyítványai a' tömlöczön kívül vannak, 's csak Buri-
dan által menthető, hogy mindkettejök' vesztére a'
1000 király' kezébe ne jussanak. 3-or: inkább elmondani,
mint előadni való dolgok, melyeket Horatius e' versei-
ben kijelöl:

Nec pueros coram populo Medea trucidet,
Aut humana palam coquat exta nefarius Atreus,
1005 Aut in avem Progne vertatur.

Tehát semmi undorító, szívlázító dolgokat nem kell
színre hozni, semmit, miben vad, embertelen kinzás
van, p. o. szemkivájás, vagy más afféle, hóhéri csonkítás,
nyakszegés. A' mi valódi jó ízlést, illedelmet sért (de itt
1010 nem valami kényes, túlmagyarázott finnyasságot ér-
tünk); minden csömörletes, 's a' mi ezen anyagi rosznak
szellemileg megfelelő, a' mi utálatos, távol legyen a'
szintől.

Mi ezen tanításnak az anyagi dolgokat tárgyazó részét
1015 illeti, arról alig lehet kétség, 's azt eltéveszteni nem is
olgy könnyű. Ki fogja Felicián' leányának, vagy Bank
bán' nevének bukását színre állítani; ki egy koldust, ki
sebes lábát kötözi; a' vad indusokat, kik egy szegény
barát' husából lakmároznak. De vannak ezeknek szel-
1020 lemileg megfelelő dolgok, melyektől őrizkedni kell.
Minden szilaj vadság magasb, erő, az emberileg szent
érdekek' összeütközése fenség nélkül, bántó és utálatos,
ha színre hozatik. Jó barátok, rokonok, szülék és fiúk
csak illy óvás mellett állíttathatnak össze vizsgálódólag,
1025 s' maguk a' halálos ellenségek nemtelen agyarkodással,
ha azokban csak aljas, vagy épen állati vadság van,
általában nem költőiek, 's még kevesebbé színre valók.

A' francia színművek ellen sok a' panasz, hogy azok
iszonyú, vad bűnök-, 's bűnösökből vannak összeszöve.

- 1030 Igaz; de mind ezen bűnök mellett milly tisztán tartatik a' szín minden botránkoztató, minden aljas, illetlen dolgoktól. Fellepnek a' bűnösök, tudásával iszonyu bűneiknek; de azoknak bántó utálatossága a' szín mögött marad. A' minden színi hősnéknek szörnyetege,
- 1035 Lucretia, nyujt-e a' színen csak anynyi botránkoztatót, bántót, illedelmetlent, mint néha egy erkölcsösnek kürtölt szelid dráma? Hol azon vad átkok, káromkodások, mellyek egyéb költőknél az indulatok' kifejezésének csaknem egyetlen módjai? Lucretiának Gennaro' öt
- 1040 társai fülébe mondják: én öccse, fia, rokona vagyok ennek 's ennek, kit te megfojtatál, méreggel étetél, meggyilkoltatál, 's az asszony megismertetve, megsemisítve van az előtt, kit lelkének egyetlen tiszta lángjával szeret, ki előtt jónak, tisztának szeretne látszani, mert Gennaro
- 1045 tulajdon fia volt. Utóbb Gennaro megöli Lucretiát, tulajdon anyját: de azt csak akkor tudja meg, midőn már munkáját végzette. Lucretia ellenben tudja, hogy az, ki meg akarja ölni, fia, 's bűneire emlékezve irtózik azt neki megvallani. 'S így lehetne egyéb jeleneteken végig menni a' nélkül, hogy durva botránkoztatásra talál-
- 1050 nánk.

'S ezen kényes izlés, miszerint annál mérséklettebb kifejezésekkel 's ovatosabb mutatványokkal él a' költő, minél iszonyúbbak a' vétéségek, mellyekről szólania kell,

1055 az, mi a' franczia drámákat nagyban játszó bűneik- 's bűnöseikkel együtt a' színen megszenved; 's hogy e' fölött kedveltetnek is, azt a' rendkívül jó elrendezés 's ügyes drámai kidolgozás okozza.

Mi az átalakodást illeti, az kívül esik a' dráma' határain. Mert mi hasznát veheti költő egy madárrá változott embernek? Ha csak a' képzelődést annyira nem akarnók feszíteni, hogy az ilyen elváltozottnak az emberi szózatot meghagynók, 's a' mostani termékeny műlelemény szárnyakat is szerezhetne hozzá. Egyébiránt

1060 az illy nemü dolgok mindig inkább a' látványok közé fognak tartozni 's inkább külső ügyességtől 's csaknem megbirhatatlan nehézségektől függvén, nem igen le-

1065

- hetnek tárgyai drámai kidolgozásnak. Látunk néha
 1070 színeinken embermajmot, emberoroszlánt emberku-
 tyát: viszont majom- 's kutyaembert, deszkasátorokban
 minden poésisa nélkül az átalakodásnak, mert itt
 ember és állat nem akarnak egyébnek látszani, mint a'
 mik: hanem csak megmutatni, milly ügyes vagy inkább
 1075 ügyetlen utánozók. Az ember még talán legtöbbre vitte
 a' majomutánzást: de milly nyomorú, ha oroszlánt kell
 játszania. Mint mondók, ez csupa prosai mutatvány,
 's mint ilyen, érjen a' maga helyén, a' mennyit érhet;
 más az átalakodás (midőn tudniillik a' lélek megmarad-
 ván, az alak valósággal elváltozni képzeltetik); abban
 1080 már költői jelentőség van. 'S ki ne olvasná gyönyörrel
 Ovidius' Matamorphosisait? de ő elbeszélő költeményt
 irt, hol a' lélek' határtalan képzelődése mindent utól ér:
 drámában a' szemcsalódás is megkívántatván, az át-
 alakodásoknak hasznát nem vehetni.
- 1085 Mit az elbeszélésről mondottunk, azon különbséggel
 azonban, hogy az sokkal mellőzhetőbb a' drámában,
 mint a' költés' egyéb ágai, ugyan azt kell tartani a'
 lyrai, didacticus költészetéről is, mellyek szinte csak
 részeként és segédképen szövethetnek be, hol azt a'
 1090 hely 's a' drámai characterek' természete magával hozza.
 Egészen kizárni tehát ezeket sem lehet, csak hogy ne
 célul, hanem eszközül vétessenek.
- E' részben különösen figyelemre méltók az újabb
 francia színművek, ha egyébiránt mind valók volnának
 1095 is azon vádak, mellyekkel a' német criticától ostromoltat-
 nak. Bennök elbeszélés, lyrai ömledezések a' legdrá-
 maibb alakot öltik fel, mindenkor helyén 's czélszerűleg
 használtatnak; bennök ritkán találni az émelegő érzelés'
 's helykívüli indulatoskodás' 's pangó szenvedélyek' azon
 1100 poggyászait 's uszályait (Schleppe), mellyeket criticus
 szomszédainknak legjobb, legművészibb drámai charac-
 tereik is akadécul rendszerint magukkal hurczolnak. Az
 újabb francia költők minden érzelemnek 's indulatnak a'
 legpontosabb kiszámítás szerint tudják hasznát venni, a'
 1105 cselekvés' rugóit művészi kézzel drámai czélokra, színi ha-

tásra intézni, a' mi mind tanulásra, mind követésre méltó.

Mi a' kidolgozás' külsejét, a' drámai nyelvet illeti, azt itt csak annyiban akarjuk szóba hozni, mennyiben a' dráma' természete megkívánja: mert különben a' költői nyelv' általános szabályai reá is illenek.

Intererit multum: Davus ne loquatur an heros.

A' drámai személyek' különféle characteri különböző nyelvet is kívánnak. A' régi nagyszerű tragoediák' pathosa ugyan csaknem egy színre olvasztja minden személyeinek beszédeit; nem szenvedti azt a' tarka vegyítéket, melly az újabbakat bélyegzi, részekben, mint egészben egyaránt a' komoly, a' magas szellem, mélyebb szenvedély, melly bennök uralkodik, fő 's aljas személyek' kifejezéseit megnevesíti 's ez által a' hatást minden idegen elemtől tisztává, zavartalanná teszi 's folyvást azon tisztelettel határos ámulatban 's figyelemben tart meg, mellyel nagy 's megrendítő szerencsétlenségek' 's szenvedések' látványának tartozunk. 'S ezen tiszta, zavartalan hangulatban valami szent 's ünnepélyes van. De éppen ez ünnepélyesség, ezen szakadatlan feszült komolyság néha néha, kivált hosszú darabokban fárasztó 's untatóvá lesz. Miért is, ha a' tárgy nem olly nagy nemű, a' mese nem egyszerű, hanem több 's igen különböző részekből alkotott, több szerencsével követhető Horatius' ezen tanítása, mellynek valósítását senki olly mesteri kézzel, olly remekül nem vitte ki, mint az újabb korban Shakspeare. Nála minden lényegesen különböző, ugy szólva különfokú személy külön nyelvet beszél. E' részben senki a' valódi életet olly híven ki nem fejezte, mint ő, a' nélkül, hogy ezen csaknem prosai utánozásnak a' költői érdeket feláldozta volna. Ezen látszólag olly mindennapi személyek' beszédei is művészileg annyira magasak és tiszták, hogy az életi vagy inkább piaczi mindennapiság' vádját rájuk illeszteni nem lehet. Nála, például, más, egészen saját nyelvet beszél a' szilaj, nyers Casca, mást a nemes Brutus, mást a' nép, melly a' köztéren kószál

és dühöng; saját nyelve van a' büszke, heves, inkább tet-
 tekben mint szavakban erős Percynek; más az áb-
 1145 rándozó vitéz Glendownernek, a' helyhezeteihez 's sze-
 szélyeihez képest változó, a' készakaratu, kicsapongá-
 sokban is nagy Henriknek, 's talán mindenek közt
 legélesebben jegyzett beszédei Falstaffnak, ezen eredeti
 teremtménynek, és napnak a' korhelység' rendszerében,
 1150 különböző minden egyebektől, még Nym', Pistol', Bar-
 dolph' társaiétól is, kiket holdai gyanánt lehet tekinteni,
 kik ismét olly sajátul különbözők beszédeikben, mint
 caractereikben. De Shakspearenél nemcsak ezen élesen
 elválasztott caracterek különböznek beszédben és
 1155 nyelvben, hanem híven meg vannak tartva a' finomabb
 különbözőések is, úgy hogy nála minden fő caractert
 új 's különös teremtménynek lehet tartani, 's ez nemcsak a'
 belső alkotásból, hanem a' személyeknek adott beszé-
 dekéből is többnyire kivehető. A' gondolatok' 's képzelet-
 1160 tek' határtalan ura a' mint képes vala költői lényeket
 előteremtteni, bírt tehetséggel is, hogy azokat meg-
 különböztető sajátásaikban, saját nyelvvel, saját ki-
 fejezési módokkal 's belsejökkel tökélyesen összehangzó
 alakban állítsa elő.

1165 Azonban illy változásokban dús külsővel csak olly
 rendkívüli elme állhat meg 's ragyoghat, mint Shaks-
 peareé, 's e' példa, ha gazdag költői ér nem járul hozzá,
 könnyen félre vezet, 's harmoniatlan, zavart, 's épen
 azért semmi hatású egészset hoz elő. Miért is sokkal
 1170 biztosabbnak látszik, kivált nagyszerű tárgyokban meg-
 tartani a' régiek' szabatos komolyságát, mellyet a'
 mondottakon kívül az is ajál, hogy az illy nemű szín-
 művekben általánosan magasabb érzelmek 's szenvedé-
 lyek uralkodnak, mellyek ha művésziek akarnak lenni,
 1175 illik, hogy a' lélek 's szív' lángjaiban, mellyeken át kell
 menniök, salakjaiktól megtisztulva keljenek elő. S illy
 tisztulás után az érzelem 's indulatok aljasabb drámai
 személyek' szájában is mintegy megnemesül, 's megszen-
 vedi, sőt kívánni látszik a' nyelv' általános egyenlőségét.

1180 De ha megkülönböztető beszéd mód komoly drámá-

ban inkább csak kívánatos, mint merészeltető, mulasztatlannak látszik a' vígjátékokban, hol a' Musa az élet' hétköznapi köntösét ölti fel. Itt a' finomabb vagy aljasabb sajtáságos beszédet már a' tárgy maga, melly 1185 a' köz életből vétetik, jobban megkívánja, hogy a' képmás tökéletes legyen. Itt nagy hasznát vehetni a' vidéki szóejtésnek is; mi, ha helyén 's ügyesen használtatik, mivel, miveletlen nézőt egyaránt mulattat. Haszonvehető itt azon beszéd is, melly idegenek' 1190 szájában nemzeteik' különbsége szerint sajtáságos hibákkal változatos. Nyelvünk 'e részben nem mutat ugyan olly nagy 's gyakran alig érthető eltéréseket, mint talán egyéb nagyobb terjedelmű nyelvek; de épen azért inkább használható 's mind költők', mind színjászok' részéről nagyobb figyelmet, gondot érdemel, mint eddig 1195 reá fordítva volt.

Dialectusaink napról napra jobban összeolvadoznak, 's tanítás 's közlekedés által végre a' közdivatú nyelvbe menendének át, a' mi egyfelől nyereség; de költőnek 1200 minden esetre szemmel kell tartani az átmeneteleket, használni a' nyelv' minden virágait, mielőtt hervadásra jutnak. 'S mivel a' mit eddig színeken hallottam, dialectusok' utánzásait hiányosnak vélem, 's a' mi könyvekben egyes dialectusokról helyesen mondatott, egybegyűjtve 's 1205 összeállítva nincs, nem lesz, úgy hiszem, fölösleges, e' helytt a' magyar dialectusok' rövid átnézetét adnom, úgy, mint azokat vagy hallásból, vagy egyes leírásokból* ismerem. Mindenek előtt, hogy érthető legyek, szükségesnek tartom itt a hangzók' osztályozását. A' hangzó a' kö- 1210 zönséges felosztáson kívül (rövidre 's hosszúra),

mély: a á o ó u ú
magas: e ö ő ü í
közép: é i í.

* Nem rég (l. a' T. Gyűjt. 1937-i I. kötetét) a' palócz dialectusról egy igen alapos 's világos rendszerű értekezés jelent meg, mellynek némelly, eddig előttem ismeretlen, adatait részint újakúl, részint igazításul átalvettem.

Ezen kétszerű felosztáson kívül még egy új osztályozás (zárt és nyílt) alá esik az *a* és *e* betű. A' nyílt rövid *a* az, melly általában magyarnak tartatik, 's ennek hosszúja nem azon ékezett *á*, mellyet irunk, hanem az, melly némelly felsőbb tájakon hallatik (aa), p. o. *baatyaam*, 's melly néhány szóban (*aara amaara*, *arra*, *amarra* helyett) Dunán túl is fenmaradott. A' zárt *â* rövidje azon ékezett hosszú *á* nak, mellyet irunk. Ezen zárt rövid *â-t* a' felső vármegyékben hallani leginkább. — A' nyílt rövid *e* az, mellyet Debreczenben 's környékén hallani 's ennek hosszúja ismét nem azon ékezett *é*, mellyet irunk, hanem az *ee*, mellyet palóczosnak lehetne mondani, 's ez Dunán túl is fenn van e' szavakban *eere*, *emeere* (erre, emerre helyett). A' zárt rövid *ê* az, melly eddig középnek mondatott, p. *szerelém*, *kégyelém*, ebből lesz az ékezett hosszú *é*, mellyet irunk. Ezek szerint lesz a' hangzók' egy harmadik felosztása: zárt rövid *â ê*

— hosszú *á é*
 nyílt rövid *a e*
 — hosszú *aa ee*.

'S ezekből az irói nyelv a' nyílt rövid *a*, *e-t* 's a' zárt hosszú *á*, *é-t* tartotta meg, a' közbeszéd ezen fölül a' zárt rövid *ê-t*; a' zárt rövid *â*, 's a nyílt hosszú *aa*, *ee* a' dialectusok' sajátjai.

Ezeket előre bocsátva a' közdivatú (írott) nyelv' hangzói (leginkább a' hosszúk) a' következő változásokat szenvedik:

	közdivatú	hienczes	palócz
	é	ie	ee
	í	í	é v. ei
	ó	uo	ao
1250	ő	üö	eö
	ű	—	néha ő
		rövid hangzók	
	u	—	ó
	ü	—	ő

1255 e' szerint lesz:

	k.	h.	p.
	édes	iedes	eedes
	szíves	—	széves v. szeives
	adó	aduo	adao
1260	idő	idüö	ideö
	lábunk	—	lábónk
	kezünk	—	kezónk.

Különös bélyege ezen dialectusoknak, 's e' tekintetben a' dunántúli közönséges beszédet is ide számíthatni, hogy az l betűt szó' végén többnyire, szó közben pedig mindenkor, midőn utána egyéb mássalhangzó következik, kihagyják, 's az előbb rövid hangzót megnyújtván, sajtáságaik szerint elváltoztatják. Így leszén:

	közdivat,	dunántúl,	hiencz,	palócz.*
1270	al	aa v. ó	ua	au
	ál	á	á	á
	el	ee	ie	eü
	él	é	ie	ee
	ol	ó	uo	ao
1275	öl	ő	üö	eö
	ul	ú	ú	ó — ao
	ül	ű	ű	ő — eö

	közdivat.	dunánt.	hiencz,	palócz.
1280	csalna,	csaana,	csuana,	csauna,
	szállna,	szána,	—	—
	elkelne,	eekeene,	iekiene,	eükeüne,
	élne,	éne,	iene,	eene,
	pokol,	pokó,	pokuo,	pokao,
	ökölre,	ököre,	öküöre,	ökeöre,
1285	tanulna,	tanúna,	—	tanóna v. tanaona,
	merülne,	merúne,	—	merőne v. mereöne.

* A' barkó a' palócztól abban különbözik, hogy az au-t ó-nak, az eü-t ő-nek mondja ki, p. o. alszom, pal. au-szom, bar. ó-szom. Elment, pal. eü-ment, bark. ő-ment.

- 1290 Itt kell említenem, hogy a' hienczes nyelv néhol föl-
füö, el-ie helyett fö-t, e-t is mond: föment, e-ment.
A' hangzókra nézve még csak azt kell megjegyeznünk,
hogy dunántúl két rövid *e*, a' zárt és nyílt, használtatik,
p. o. kégyelém. Némelly vidékek, u. m. Körös, Szeged,
1295 's Fejérben Sukoró a' zárt rövid é-t rendszerint ö-vel
cserélik fel, p. o. réttenetés, *röttenetös*; nyerém, *nyeröm*
'stb. Ki tehát ezen ö-s dialectust utánozni akarja, e'
szabályt kell tartania; 's e' szerint soha sem szabad a'
szentet *szönt*-nek, eped-et *öpöd*-nek mondani: mert ezek
1300 hallatlanok. A' nyílt rövid *e* nem változik ezen dialectus
szerint ö-vé. Egy pár kivételt talán lehetne a' közélet-
ből említeni; de egyikét kivétel nem árt a' szabálynak.
— Továbbá a' hosszú zárt á némelly tájakon hosszú aa-
val cseréltetik fel, p. o. bátyám = baatyaam.
- 1305 A' mássalhangzók' változásait alig lehet rendszerbe
vonni; itt csak a' főbbeket érintendjük. Dunántúl az
n betűt némelly hangzók előtt, az *i* előtt pedig rendszeren,
meglágyítják: fony, nyöl (fon, nő); kennyi, fennyi,
gyünnyi (jöni), mennyi (menni). A' palóczok ezen kívül
1310 még a' *d*-t és *t*-t is meglágyítják *i* előtt, p. o. diák =
gyiák, Dienes = Gyenes, Kati = Katyi, Peti = Petyi.
Dunántúl némelly szavakban kihagyják a' *gy*-t; va-
gyok = vaok, megyek = méék, nagyobb = naobb; né-
hol *j*-vel cserélik fel, és viszont, p. o. gyász helyett
1315 jász-t, jön helyett gyön-t, gyün-t mondanak. A' paló-
czok a' *meg*-et a' szerint változtatják, a' millyen mással-
hangzó következik utána, p. o. meg-marad = mem-
marad, meg-veszem = mev-veszem; meg-bánom = meb-
bánom; máshol az *m*-et hagyják ki: 'egüttem, 'egles-
tem = megüttem (ütöttem), meglestem helyett. Du-
nántúl az *rl* 'stb két *l*-re olvadnak, p. tarló = talló,
sarló = salló; más tájakon az *rs* változik két s-sé, p.
Karsa = Kassa, borsó = bossó, korszó = kossó. A' pa-
lócz a' *val vel* ragot *vau veü*-re változtatva, mindenütt
1325 megtartja; késveü, kanálvau; a' házhoz, kézhez he-
lyett: házho, kézhe; a' göcseji kanálvel-t, sípvel-t mond,
és kinál-t kinél helyett. A' göcsejieknek, 's ha jól em-

lékezem, ormánságiaknak szokások a ' helységek' nevei'
elibe e betűt mondani, p. o. hová megy kendtek? Esőj-
1330 törbe (Sőjtörbe), Ekuotabe (Koltába).

A' zsidós, tótos 'stb magyarság' utánozását különösen
jól értik színészeink, kevesbbé a' németest; angolt, fran-
ciát, olaszt pedig épen hibásan utánoznak; ezeket talán
1335 úgy lehetne valamennyire közelíteni, ha mindenik nem-
zettel saját kimondása szerint olvastatnók szavainkat.

Azon kérdés: szabad-e folyó beszédben színművet
írni? egy felsőbb kérdés' eldöntésétől függ, attól tud-
niillik: szabad-e általában költeményt máskép, mint
versekben írni? A' régiak' példája a' versek mellett
1340 szól. Minden jeles költői művet versekben birunk tőlök,
különbözőkben a' költemény' tárgya 's neme szerint;
sőt ha 'a legjelesbeket tekintjük, ezt kell mondanunk
kevés kivétellel az ujjabakról is. A' költés' eredete alkal-
masint egy az énekével, 's ha ez való, úgy tagadhatlan,
1345 hogy a' dal' törvényeihez simult költői beszédnek bizo-
nyos mértéket kelle fölvennie 's nyugpontokat tartania 's
általában a' részeknek olly arányával, az egésznek olly
kerekedtségével 's öszhangjával birnia, melly a' magasabb
hévttől ihletett elme' ömledezéseit ne akadályozza. Maga
1350 a' kötetlen beszéd nem kötetlen valósággal, annak szinte
törvényei vannak, az is tárgyaihoz képest változik:
hol rövidebb, tömöttebb 's kész akarva lassu és darabos,
hol nagy, képleges, néha hosszú mondatokkal hullámozó,
1355 kivált szónokoknál, szavakban is válogató; helyes
szavalhatás miatt mértékei és határai vannak 's úgy
nevezett numerusa, melly azt kellővé és hatóvá teszi.
A' kötetlen beszéd is tehát két fő törvény alatt áll, a'
belső tartalomé, mellyhez illenie, 's a' szavalásé alatt,
1360 melly szerint alakulnia kell. Tudjuk, mint vesz el a'
legjobb, legszebb gondolat is, ha ügyetlenül 's bel tu-
lajdonságához nem illőleg (vagy nagyságához igen alja-
san, vagy kicsinységéhez igen dagályosan) vagy kife-
jezve. Ha már a' szabatosság a' kötetlen beszédben is mul-
1365 hatatlanul megtartandó: mennyivel nagyobb mérték-

ben kívánja azt meg a' költői nyelv, melyet méltán a' beszéd' virágának mondhatni? Itt a' tartalom már magasb szellemű; azért szavalhatása is saját beszédet kíván: itt még a' gondolatnak is az érzelem' meleg éghajlatán kell általmennie, 's az érzelemnek közbeszédben is, kivált dialectusokban (mellyek' szólója, a' nyers eredeti ember, közelebb áll a' természethez) van bizonyos hanglejtése, mellynek figyelmes vizsgálata a' dal' eredetére nem helytelenül vezet. A' költői nyelv tehát mind az élet' mindennapiságán 's szükségein túlemelkedő tartalmánál, mind szavalásmódjánál fogva, melly eredetileg a' dallal rokon, vagy épen egy vala, szükségképen megkivánni látszik a' szótagok' bizonyos számát, mértékét, arányát, 's a' szótagok' ezen száma, mértéke 's aránya teszi a' költői nyelv' sorait, miket versnek mondunk. Azonban a' költészet korunkig nagyobb terjedelmet, tágasabb kört nyert, 's magas isteni eredetétől elszakadva, leszállott az élet' érdekeihez 's azoknak alakjaiba öltözvén, mintegy emberivé lön, 's jelenen úgy áll a' végtelennel határos nagyságában és ezeralaku különféleségében, élesen osztályozott nemeivel és fajaival, mint egy új világ, egy második természet. 'S igen rossz tanító volna, ki a' költői szavalást is mindenben és mindenütt a' dal' lejtéséhez kívánná idomítani: saját helylyel 's törvénnyel bír ma a' szavalás dalban és színészetben, noha gyakran jobb színészeink' előadásában még prosai műveknél is bizonyos éneklés divatozik, mi minden esetre hibás és kerülendő; de tagadhatlanul azon eredetnek viseli bélyegét, mellyből a' verset származni mondottuk. Azonban az úgy nevezett énekléstől ment, 's szabatos versszavalásban is valami saját, mondhatatlan báj van, melly azt a' prosa fölött megkülönbözteti: valami könnyű folyamatosság, akadálytalan ömledezés, mit a' költő alig áldozhat fel nagy veszteség nélkül. Innen igen csalatkozik, 's művészi ihlet nélkül van, ki a' versekben természetlenséget lát. Nem fog-e az összevisszahányt, vagy szabadjára hagyott beszéd a' magasabb ihletnek utjában állani? Nem természetesebb-e azon könnyű folyamat, azon tiszta

1405 ömledezés, mely a' verseknek sajátja, mint a' darabos
 idomtalan beszéd' zürhangjai? 'S azon rejtett báj,
 mely a' versből alig sejtve, de annál vonzóbban zeng ki,
 nem menti-e azt meg az erőltettség' vádjától, 's nem
 épen ez szüli-e azt, mit művészi természetnek nevezünk?
 1410 A' való természet belső, titkos erővel hat, épen így
 kell hatni a' művészi természetnek is. 'S hogy most
 egyebet ne említsünk, épen illy belső titkos erő rejtezik
 a' versekben is. A' kötött beszéd' könnyü gördülte,
 tárgyhoz simulása, harmoniás zengzete olly varázserő-
 vel bír, mellynek akaratlanul 's észrevétlenül hódolunk.
 1415 Ha már ezekhez adjuk a' régiek 's az újkor' legjelesb-
 jeinek példáját, kétségtelen, hogy a' drámának, mint a'
 költészet' egyik fő nemének, nyelvét a' verset kell el-
 fogadnunk, 's bizonyosan két (verselt és nem verselt),
 különben egyenlő becsű színmű közöl annak kell az első-
 1420 séget adnunk, melly egyéb tökélyei felett még a' vers'
 harmoniájával is ajálkodik.

A' versekben e' fölött azon gyakorlati haszon is van,
 hogy mintegy kényszerít szót és kifejezést megválasz-
 tanunk 's távol tart az aljas 's pongyola beszédétől, noha
 1425 másfelől gyakran dagályos, vagy igen mesterkéltszöve-
 dekre téveszt, 's mennyire távol tart az aljasságtól,
 annyira szeret tul emelkedni a' felső határokon, 's néha
 képzeletfárasztó magasságban enyészik el; de ezen hi-
 bák nem a' vers' természetében, hanem a' vele bánni
 1430 nem tudásban 's visszaélésben fekszenek.

Azonban nehogy valamit készakarva elhallgatni lát-
 tassunk, a' kötetlen beszédnek is van saját bája, melly
 néha nem méltatlanul a' vers' helyébe léphet, 's az újabb
 kor' e' nemben jeles műveket adott, mellyeket vak-
 1435 merőség nélkül alig lehetne nemköltői műveknek tartani.
 A' dráma különösen, melly, kivált víg szerepeivel, leg-
 közelebb áll az élethez, leginkább Shakspeare' példája
 után, visszautasíthatlan jogott vitéz ki magának a' kötet-
 len beszédhez is. A' könnyü társalkodási jelenetek, az
 1440 aljassabb, de mégis szükséges drámai személyek' beszédei,
 ma nagyrészt folyó beszédben adatnak, 's ritkán iratik

ily szerkezetű vígjáték versekben; mit talán mindaddig nem is gáncsolhatunk, míg nem találtatik vers' neme, melly a' síma száju conversatio' könnyű bájainak, az aljasabb köznépi beszédek' pongyolaságának megfelelő legyen.

Shakspeare egyébiránt, kit mint példaadót ismét említnünk kell, nem csupa szeszély szerint váltogata kötött és kötetlen beszédet; ő, mint színház' embere, igen ismerte a' dráma' prosaibb oldalait, 's csak ezeknél oldá fel magát a' verseléstől: nála különben minden komolyabb vagy költőibb hely 's jelenet még vígjátékban is verselve van, 's ha folyó beszédben irt jeleneteiben a' legkisebb árnyalatig hív 's utólérhetlen characterfestőnek kell is őt ismernünk; de mi őt nagygyá, rendkívülivé teszi, az mind nagyszerű gondolatjaihoz illő versekben van írva.

Legalkalmasb 's a' komoly drámák' pathosához illőbb versnem a' jambus, mellyet az újabb kor (angolok, németek 's magyarok) hatosból ötösrre rövidített, melly néha változatosság vagy nyomosítás végett, vagy végre szabadságból egy szótaggal toldatik. Mértéke a' következő:

1465   —   —   —   —   —   —   (u)

                  — —   — —   —   —   —   —   —

                  u u —   u u —   —   —   —   —   —

Ezen mérték szerint az első és harmadik lábón lehet spondaeus (— —), tribrachys (uuu) vagy anapaestus (uu —) is; noha ezen szabályt nem akarnók olly szorosan vétetni, hogy attól soha eltérni ne legyen szabad. Sokszor az illy mereven szabálynak gondolat, vagy kifejezés áldoztatik fel, mi nagyobb veszteség egy kis eltérésnél. Azonban nehogy a' szabadság féktelenségre fajuljon, az ötödik lábónak mindig tisztának kell lenni, azaz vagy jambusnak, vagy a' mi vele a' vers' végén egyet ér, pyrrhichiusnak (u u): ez adja meg a' sornak a' végsúlyt 's e' nélkül nem is lehet a' verset jambusnak tartani.

1480 Szükséges továbbá, hogy ezen kívül (ha nem szinte mindenkor a' 2dik 's 4dik lábón is) még két jambus legyen, 's így a' végsővel együtt három, vagy, ha igen nagy szabadsággal akar a' költő élni, legalább kettő; de ezen szabadság ritkán, csak szükségből engedhető, 's a' véghatár, mellyen túl menni tilos. Megjegyzük még, hogy 1485 midőn a' vers egy szótaggal hosszabb, a' végső lábón okvetetlen jambusnak kell lenni (a' pyrrhichius ekkor ki van zárva). Igen gyéren használtassék a' tribrachys és anapaestus is, mellyeket azonban végképen kizárni nyelvünk' számos szavai miatt nem lehet. Illyenek például: *szavai, kezei, halada, öröme, gyönyöre, hatalomé, szerelemé, mutató, nevető, eredet, szaporodik, gyarapít, közelít*, 's 1490 több számtalan, mellyeknek különben a' drámai nyelvből mind ki kellene maradniok, 's ott sem szabályszerűleg, hanem csak szabadságból: íróink tudniillik a' fenn 1495 idézett szavakkal küzködvén, azokon úgy segítnék, hogy vers' végén tribrachys vagy anapaestusnak első rövid szótagát hosszú helyett veszik (mit azonban mindig rövidnek kell szavalni). Azonban ez csak szükségből engedtetik meg, szintúgy, mint a' $\upsilon \upsilon \upsilon$ és $\upsilon -$ 1500 lábák, 's az illy szavakra nézve talán azt a szabályt lehetne tartani, hogy a' vers' végén a' mondott mód szerint, közben pedig vagy vers' elején, mint anapaestusi vagy tribrachysi lábák használtassanak; p. o.

1505 $\upsilon \upsilon -$
hatalom szeren|cse szol|gáim valá|nak

vagy:

szolgált | nekem szeren|cse 's ha ^{$\upsilon \upsilon$} talom

1510 Vannak szavaink még illy szabadság mellett is használhatlanok, ezekre nézve a' szükség 's környülmény tegyen határozatot.

Igen szépíti a' verset, ha a' zik vagy 3dik lábón caesura van; p. o.

Nyugosztalódj belső világodon caesurátlan, mely caesu-
1515 rával sokkal szebben fog hangzani így:

Nyugosztalódjál bel világodon.

De ismételnünk kell, hogy ezen külső szépségnek a'
belsőt, a' gondolat 's kifejezés' erejét nem akarnók fel-
áldoztatni. A' költő ne tegye ugyan a' dolgot fölötte
1520 könnyűvé: de ne fölötte nehezzé is, 's itt csak izléssel
párosult szorgalom szabhat törvényt 's határokat.

Iratnak színművek rímes és rímetlen trochaeusok-
ban is a' sorok' nagyobb változatosságával, mint a
jambusoké, 's ha ezen versnem nem egészen alkalmatlan
1525 is: de lyrai könnyűsége miatt a' jambusok felett nem
ajálható unalmas csengése miatt a' méretlen rímes
vers, melyet jobbnak nem létében a' francziák hasz-
nálnak.

VI. A' DRÁMA' BELSEJÉRŐL.

1530 A' dráma kicsinyben a' cselekvő élet' képe. De az
életben igen sok unalmas van; szorosabb határozással
tehát: a' dráma a' cselekvő élet' valamelyik érdekesebb
szakaszának a képe. De az életben igen sok érdekes van,
mi a' lelket leveri, a' szívet elkeseríti 's illy sanyarú érzése-
ket bizonyosan nem örömet keresünk színen 's költe-
1535 ményben; hozzá kell tehát adnunk a' költői felfogást,
költői kidolgozást, különösen pedig az úgy nevezett
költői igazságot, ezen istenséget, mely részrehajlatlanul
örök törvények szerint uralkodik a' művészetben, 's
1540 mely abban áll, hogy az üldöző bűn' dölfe, 's az üldözött
erény' megbukása által fellázadt 's megbántódott érzés
kiengeszteltessék, akár az erénynek fényes még a'
bukásban is nagy 's tündöklő dicsősége, akár a' bűnnek
minden külfény mellett is mardosó belkínjai által;
1545 szóval a' megrendült erkölcsi súlygyenynek végre ismét
csillapatra kell hozatnia.

A' drámai személyek tehát, kiken ezen költői igazság
gyakoroltatik, emberileg érdekesek legyenek, és pedig
vagy gyarló nevetséges oldaloknál (a' vígjátékban),

1550 vagy lelki erejük- 's nagyságoknál fogva (a' szomorú-
játékban). A' komoly színmű tehát a' megtévedt emberi
erő, vagy erény' nagyszerű küzdéseit, szenvedéseit 's
tusakodását egy nagyobb hatalom ellen, állítja elő.
Azon személynek, mellynek a' megtévedt erő, erény
1555 tulajdoníttatik, meg- vagy meg nem bukása közönyös
dolog, melly a' darab' szerkezetétől 's belső körülmé-
nyeitől függ; de az erőnek vagy erénynek fényleni kell
küzdéseiben.

Készakarva mondánk általánosabb kifejezéssel meg-
1560 tévedett erőt vagy erényt; mert ha nem akarjuk is fel-
dönteni azon régi tant, hogy a' dráma' hőséne sem egé-
szén rosznak, sem egészen jónak nem szabad lenni:
mivel úgy teljesen méltó, így egészen méltatlan lévén
bűnhődésre, az első esetben irgalmat, szánatot és félel-
1565 met nem fog ébresztteni, a' másodikban boszankodást
támaszt. De a' rosszon, a' bűnön kívül van, a' mi az
ember' szerencséjének árt: ilyenek a' tévedések, hibák,
könnyelműség, elbizottság, kevélység 'stb, mellyekért
sokszor igen keserűn lakol a' különben jó ember is:
1570 ellenben a' nem egészen jó, sőt valódi rosz emberben
is marad fen valami tiszta hely, valami szent érzés,
melly őt a' szenvedésre 's büntetés' érzésére képessé te-
szi. 'S így mind a' jó ember egy kis botlással vagy hibá-
val, mind a' rosz egy kis tiszta érzettel tárgyai lehetnek
1575 a' komoly drámának: amaz, mert büne 's botlása' követ-
kezéseivel küzködve érdekes; ez, mert épen azon tiszta
érzése által bűnhődik, melly romlott szívében egyedül
maradott fen, 's melly nélkül alkalmatlan volna a' valódi
szervedésre. Továbbá megjegyzésre méltó ha azt akarjuk,
1580 hogy az erény' szenvedése boszankodást ne gerjesszen,
rajta valami homálynak kell lenni, például: dacznak
vagy tulságnak, melly mintegy maga ellen lázítsa a'
sorsot és világot; vagy ha egészen rosz a' drámai hős,
kell fényes tulajdonainak lenniök, 's ha ezek mellett
1585 is megbukik büneiért, a' legfőbb érdekű darabot adhatja.
Ezen fölül, ha egészen ártatlan bűnhődik, szenvedései-
ben nagyság és erő legyen, 's bizonyos kevély elszántság,

- melly bámulatot vagy tiszteletet gerjeszt. 'S csak ez engesztelhet ki valamennyire azon méltatlanságért, mely-
- 1590 lyet vad erőszak az erényen elkövet. Mennyire bántó például: a' Molnár és Gyermekében (Raupachtól) az ártatlan leány' hosszú nyavalygása? A' darab különben remekül van elrendezve 's nem rosszul kidolgozva; de belseje kinzó és nyavalyás.
- 1595 Sokkal bajosabban menthető, ha drámairó hősül egy egészen rossz embert választ. Ott csak az derítheti a' tárgy' sötétségét, ha a' mondott hősnek más nagy, fényes tulajdonságokat adunk, millyen a' bátorság, vitézség, mély tudomány 'stb, miket ha erény gyanánt venni
- 1600 nem lehet is, legalább olyanok, mik embernek díszere válnak, 's ezek 's a' bűn' nagy tulajdonokkal ragyogó fiának megbukása végre kiengesztelnek a' gázolásokért. 'S itt a' régi tanítóktól követelt szánat és félelem helyett, mellyeknek szerintök a' komoly drámában uralkodni
- 1605 kell, egészen másnemű félelem foglal el bennünket: félünk tudniillik a' nagy erejű 's fényes tulajdonú bűn' diadalmától, mellyet valamelly ellenséges istenség vagy sors gyanánt tekintünk, 's végre megkönnyebbülve 's örömmel látjuk bukását, midőn másfelől fényes tulajdonaitól csudálkozásunkat 's némileg szánakozásunkat
- 1610 is, hogy azok nem az erény' társaságában jelenének meg, meg nem tagadhatjuk. Illyen Shakspearenél III-dik Richard, ördögi gonosz, minden szikrája nélkül az erénynek; de személyesen bátor, eszes, vitéz; azonban határtalan gonoszságai ijesztővé teszik az emberek előtt,
- 1615 kiktől végre megutálva, elhagyatva 's elárulva nyomorultan vesz el minden vitézsége mellett, miután az általa meggyilkoltak' árnyaitól utolsó éjének borzasztó álmában megátkozottat.
- 1620 Legjobb, ha a' drámában bonyolódás és kifejlés, a' személyek' caractereiből ered, azaz, ha tévedés, vagy büntét a' dráma' hősének caractereiben fekszenek, ha maga a' kifejlés, a' bűnhődés és bal vég ezen caractereinek egyéb drámai caracterekkel összeütközéséből foly
- 1625 Igy lépnek fel az emberek legtisztább függetlenségök-

ben 's méltán viselik tetteik' súlyát, a' mi keresetlenül a' legjobb tanítás, melyet drámában adhatni. Igy vesz el ön bünei' szövedékében Lucretia, 's bünhődése legirtóztatóbb: mert az egy indulat, az anyai, melly még
1630 tisztán maradt fertőzött keblében, öldököltetik meg undok tetteinek azon képe által, melly fiának tiszta characteréből tükrözik elébe. Az által, ha tör nem érné is, meg van ölvé, mint a' szörnyeteg, melly önképétől halálra iszonyodik.

1635 A' véletlennek, az esetnek is van ugyan helye az efféle darabokban; mert ki fog ezek nélkül hosszabb darabot írhatni? de ezeket is igen gyéren kell használnunk, és miről soha meg ne feledkezzünk, minden ilyen véletlennek arra kell szolgálnia, hogy ne magában véve legyen
1640 elhatározó a' darabra nézve; hanem csak okúl vagy alkalmul szolgáljon, hogy a drámai character magát cselekvésre határozza.

A' sorstól elsodort 's megbuktatott ember is igen érdekes lehet az által, ha ezen külső óriási hatalom ellen nemesen 's állhatatossággal nagy czélokért küzd, ha szenvedéseiben nagy, 's benne az emberi lélek' méltóságát nyavalygás 's erőtlen panasz nem alázzák meg. Sors-hatalom gyanánt vehetni színműben minden meggyőzhetlen külső erőt, p. o. a' nép' akaratját köztársaságokban (igy küzd daczczal és fenséggel Coriolan a' nép' haragjával), a' zsarnok' parancsát, vagy egy mindenható testület' határozását. 'S ha ezen hatalmak előtt a' jó ember elesik, nem lehet azt minden hibától mentnek tartani; mert abban minden esetre egy kis vakmerőség
1655 vagy makacsság van, ha egyes ember nagyobb, óriásibb hatalommal szembe száll. Azonban ha az így megtévedett erő folyvást nemesen küzd a' nagyobb hatalommal, 's úgy látszik, mintha a' drámai hős ezen küzdésben lelke' visszanyomhatatlan intését követné, mintha megtörhetlen lelkének az illy küzdésekben, s' az önként fölkeresett veszélyben gyönyöre volna: akkor a' mű a' legnagyobb érdekü lehet; mert a' character' ereje az, melly bennünket mindenek fölött érdekel. Igy küzd a' lelánczolt Pro-

metheus, az emberek' jötevője, nagy lelki erővel, isten
1665 maga is, az istenektől reá mért kínokkal, mintha egy
megfeszített aristocratát (a' jobb értelemben) látnánk,
ki azért, hogy a' népen könnyíteni akart, aristocrata
társaitól szakgattatik. Nyögéseit hallani a' testi fájdalom
miatt; de lelke vádat tesz az őt gyötrő istenek ellen,
1670 azoknak bukását jövendőli; 's nincs hatalom, melly enge-
gésre bírja.

A' régiek' komoly színműveiben a' fatum uralkodott,
olly hatalom, mellynek még isteneik is hódoltanak. Ná-
lok a' véletlenség ritkább, ott minden nevezetes ama' tit-
1675 kos hatalomtól ered. Ezen titkos, kikerülhetetlen hata-
lommal küzdenek az ő drámai személyeik, 's küzdéseikben
hős lélek, vétkeikben az emberiség' gyarlósága, buká-
saikban nagyság mutatkozik, 's illy mű egy tiszta idő-
ben támadt égi háborúhoz hasonlított, mellynek nagy-
1680 szerűségében valami rémületes szép van. Korunk világo-
sabb eszmék' kora, 's a' költő jól teend, ha mindent az
ember' belsejéből, az egyes characterek' erejéből fejt ki,
's ha a' fönnemlített külső hatalmat, a' környülmények'
nyomását veszi fatum gyanánt, mellyel az megfoghatlan,
1685 kimagyarázhatlan rejtélyeivel 's titkaival nem ritkán
egyenlő. Illy összeütközésekből kevesebb fenségest és
bámulatost; de több valódi erőt, emberileg érdekest fej-
tethet ki a' költő 's az által a' költészet' religiója nem meg-
szűnni, csak változni fog, a' megfoghatatlan és láthatat-
1690 lan istenség' helyébe egy látható, de szinte megfoghatat-
lan (a' világ, emberiség) lépven. — Azonban ez inkább
csak igazolására szolgáljon az ujjab drámának, mint
arra, hogy e' tan kizárólag fogadtassék el a' régi helyett.
Ha valaki elég erőt 's ihletet érez, 's akár a' tárgyban,
1695 akár a' nép' hitében és babonáiban módot és eszközöket
talál a' régiek' utánzására, azt e' miatt nem éri kárhözta-
tás. De ide nagy és mélyen ható költői elme kell, melly
egyedül képes az időket visszavarázsolni, hol rendkívüli
közvetetlen hatalmakat hittek az emberek. Ki ne bámulja
1700 Machbetet, ezen nagyszerű tragoediát, midőn Jaromir
(hogy rosszszabbat ne említsünk) boszonkodást gerjeszt.

Itt kell érintenünk, miről már felebb vala szó, hogy a tragoedia' személyei helyesebben választatnak ismeretes történetből, vagy költeményekből, mint hogy egészen újak legyenek, 's helyesebben a' magasabb rendű 's így nagyobb hatású 's épen ezért érdekesebb osztályból, mint az aljasabból, kiknek apró bajaik a' tragoediát igen alantjáróvá teszik.

Azonban állításunk szerint character lévén a' legérdeklőbb, ha költő ennek ereje által az aljas osztályból is kitűntet valakit, meg van feelve a' komoly dráma' kívánatának. Illyen a' bolond Triboulet Hugónál; de annál bántóbb mellette a' fejedelem' caractere 's zavartalan szerencséje. Illyet az életben is elegend találni, minek azzal a' jámbor nézőt színen boszantani? Ez alkalommal megjegyezzük azt is, hogy a' historiai daraboknál gyakran megfélekedezik a' drámairó a' költői igazságról: sanyargat és megbuktat minden elégtétel nélkül dicső férfiakat; tündököltet ellenben czudarat és hitványt. Ez történetben így lehet; de nem költeményben, hol vagy nem kelle illy tárgyat választani, vagy szabadsággal élni annak módosítására.

A' szenvedő erénynek dicsőülni kell, ha nem külső szerencse, de a' szenvedés' nagysága 's nemessége által; a' gaznak és gázolónak sülyedni kell, ha nem külsőleg, de legalább belsőképen, önértetétől, öntudatától marczangolva, utáltan és megvetve minden jóktól. 'S ez az, mit a' dráma' erkölcsstanának lehet mondani: de ennek keresetlenül kell mintegy a' dráma' caractereiből 's szerkezetéből folynia, mert különben iskolai por fog a' színművön látszani, 's megszűnik játék lenni, az élet' nagyszerű játéka, mi rendeltetése. E' szerint tehát lehet történeti dráma (mert ezek rokonok), de nem philosophiai, aesthetikai, festői 'stb. dráma; mert ez a' didacticus költéshez tartoznék; azonban philosophus, festő 'stb. lehetnek dráma' hősei, ha különben a' dráma' kívánatainak megfelelők.

A' víg színmű a' hétköznapi élet' apró bajai körül forog, s ennek hibáit róva, nevetséges oldalait kitűntetve, mulattat és tanít egyszersmind. A' víg dráma nem foglalkozik

1740 megrázó, nagy következetű cselekményekkel, mert ezek
tökéletesen elrontanak azon derült kedvet, melyet szülnie
kell; nem vadász nagy, setét bűnöket, hanem meglesi
's elárulja a' színes hálálkodót, az erényhazudót; meg-
szégyeníti a' gőgöst, hetvenkedőt, csuffá teszi az alacsony
1745 szenvedélyűt: az irigyet, fősvényt; kineveti az ügyetlent;
a' testiség' rabjait: részeget, korhelyt 's a' könnyelmű
pazart saját kezeikkel vereti meg; szóval: minden apró
bűnt, 's még az erényt is, ha ügyetlenséggel páros, vagy
tulságig megy, nevetségessé teszen.

1750 A' nevetség a' leghatalmasabb fegyver, hatalmasabb
gyakran a' pathosnál, mellynek ellenkezője. A' legszilár-
dabb ember, kit semmi rémület, maga a' halál meg nem
tántorít, ha nevetség' tárgyává lesz, leveretik, megsemmisítetik,
könnyen megmagyarázhatólag azon okból:
1755 mert esze, mellyel az állattól kelle különböznie, kétségbe
hozott. A' nevetség azon hideg víz, mellyel az indulatok
és szenvedélyek' túlzó forradalmát 's villongásait
leghathatósabbban csillapíthatni. De épen ezért, mert a'
nevetség illy hatalmas fegyver, nem kell azt könnyelműen
1760 vagy gonoszúl a' nem mindig kellemes külsejű erény ellen
fordítani, a' netalán fényesebb bűn' dicsőítésével. Illyen
fényes, vagy inkább hímes bűnök mellett gyakran szenved
a' valódi erény Kotzebue' műveiben, ki egyéb-
iránt nagy mestere a' vígjátékoknak. Itt is a' költői
1765 igazságnak kell a' fő elvnek lenni: különben a' szín igen
hamar ál tan', hamis morál' terjesztője lesz.

Míg a' komoly színmű egyetemes caractereket állít elő
százféleképen különböző alakjaikban, 's az emberi lelket
éggel és poklall határos függetlenségében, addig a' víg
1770 mű individuumok helyett inkább fajt vagy nemet hoz a'
színre; mert mind azon fősvényt, kajánt, rágalmazót,
pimaszt, szelest, pazart 'stb, kiket vígjátékban látunk,
úgy lehet tekinteni, mint egy egész osztály' képviselőjét.
Illyenek vannak hazai víg darabjainkban is, a' darabok-
1775 hoz képest nem csekély számmal. Illyen a' megbecsülhetetlen
Kardos, Fáy' Régi Pénzeiben, illyen Kisfaludy
Károlynál Bajszölvő, ki ezen fölül ügyvéd is; illyenek

1780 továbbá a' Betegek-, a' Pártütőkben a' birák és assessor,
a' Kérőkben az ügyvéd, 's hogy többet ne említsek, ilyen
a' Csalódásokban a' tervkoholó Lombai, 's a' sok ezer hon-
nunkbelinek képviselője, az eredeti Mokány.

1785 A' víg dráma' személyei bizonyos anyagi jólét, vagy szel-
lemi élmény után törekednek, 's ezen törekedéseikben
gyakran mások, gyakran véletlen esetek által játszatnak
meg. Midőn valamelly szerencsét (p. o. egy kellemes szere-
tetre méltó leányt, birtokot, hivatalt, díjt, és megtisztel-
tetést 'stb) balga, silány, üres keblű csapodár elől, az
okos, elmés, jeles, ügyes, vagy nem gonoszúl ravasz és
1790 állhatatos nyeri meg, igen helyén van a' dolog, 's amazok
fonák irányaukkal, elhibázott czélaikkal, víg mulatságos
mellékletül szolgálnak. A' két egyenlő erényű között az
ügyesség és szerencse határoz. Azonban, ha a' különben
okos, sőt ravasz, és derék is kijátszatik, annak nem egy
1795 érdemetlenebb vagy silányabb által kell kitolatni a' sze-
rencséből, hanem csupán váratlan bal esetek által; de az
illy bukdosót minden esetre olly erővel és rendíthetlen
kedélylyel kell felruházni, hogy bukása meg ne törje, ha-
nem inkább tanulságul szolgálhasson neki 's nézőinek.

1800 Meg kell még jegyeznünk, hogy vígjátékainknak több-
nyire van komolyabb része is, 's ez Kotzebuenál több-
nyire 's néhol Kisfaludy Károlynál is érzelő, a' mi igen
rosszúl áll a' nevető szájhoz. Ilyen érzelőgők a' „Csaló-
dásokban” a' haragban élő két szerelmes. Az érzelésben
valami beteges, mélység 's valóság nélküli fölületesség
1805 van. Hamis hangok ezek, mellyeket a' kebel' hárfája'
hurjain ügyetlen kéz csal ki. Mélység és valóság nélkül
soha sem kell érzelmet, indulatot festeni. Shakspearenél
a' dráma' komolyabb részei a' tragoedia' nyelvének 's
ézelmeinek bélyegét viselik.

1810 Interdum vocem et comoedia tollit.

Ilyen a' „*Sok zaj semmiért*”-ben a' rágalmazott Hero.
Ilyenek a' „*Mint tetszik*”-ben a' gyönyörű Viola', a' her-
czeg', 's Olivia' némelly beszédei. Magának a' csupa
dévajságból szerkesztett „*Vindsori nők*” színműnek van

1815 komoly része, hol az ügyes és szerencsés Fenton mellett a'
pohos Falstaff 's egész sereg bohó futnak tréfaversenyt,
hamis irányban, ál, rosszúl látott czélok után. Azonban
vannak víg darabok, hol a' komoly szándék enyelgés, 's
1820 öncsalás' palástjába burkozik. Illyen „*Love's labors lost*”-
ban a' három egymást 's magokat csaló szerelmes pár,
kiknek komoly szándékaikat a' fiatal vér, az egymást
lefeagyverző fortély semmivé teszi, 's az illyen művet
lehet a' legtisztább vígjátéknak mondani, millyenek
magok' nemében a' tragoediák a' comicumnak minden
1825 vegyítéke nélkül.

Említeni kell még, hogy az újabb vígjátékokban álta-
lában kevés poesis van hasontalanúl Shakspeareéihez 's
különösen a' spanyolokéihoz, melly utóbbiakat egy vidám
és boldog, de a' közönségesnél nemesb és magasb élet'
1830 képeinek lehet mondani.

'S talán nem helytelen kérdés: nem fog-e a' vígjáték
lassanként ha nem a' prosába, legalább a' didacticus vagy
satiricus költés' virágtalan szakába átvándorolni? A' mi
ha történik, a' drámai költészetnek nagy veszteség, a'
1835 prosának kis nyereség volna.

Végezetül nem lesz fölösleges egy már több ízben érin-
tett kérdést bővebben kifejtenem, azt tudniillik: minemű
színművet lehessen általában erkölcstelennek tartani?
azt-e, mellyben minden nagyobb szerű 's megrázóbb
1840 bűnök' beszövése kerültetik minden egyéb óvás nélkül,
vagy azt, mellyben azok nincsenek kizárva, olly óvással
azonban, hogy azok semmikép kívánatosakká ne tétes-
senek, 's a' sérelem 's aggodalom, mellyet okoztak, önrút-
ságok 's bal sikerük által elháríttassék. Részemről azt
1845 hiszem, nincs tanulságosabb könyv, mint a' historia,
pedig hol van annyi iszonyuság együtt, mint történetek-
ben? — Mind e' mellett is a' világ' történeteiből igen
keserű a' tanulság; mert hányszor látjuk az erényt sülyed-
ni a' bűn' diadalma mellett; 's a' nagyobb rész inkább
1850 fene vadak', mint emberek' történetének látszik. De erről
senki sem tehet; azonban midőn a' világ 's történetei elől
a' költemény 's színház' templomába menekedünk, igen

roszúl fog esni, ha ismét csak a' vad, kiméletlen világot
találjuk minden művészi tisztultság nélkül 's hiával egy
1855 általunk megfogható igazság' elvének. 'S erről tenni már
a' költő' 's művész' hatalmába áll. Mit értünk a' költői
igazságon, már főlebb mondottuk, 's ha ez művészetben
mindenkor szem előtt tartatik, már megvan, mit józanan
1860 kívánhatni: a műnek erkölcsi hatása. Azonban sokan
erkölcsiebbnek hiszik, inkább csak tévedő, mint az
erénytől elpártolt embereket festeni, 's ezen kiméletes
bánás által inkább tiszta 's bünt nem ismerő édeni ártat-
lanságban tartani meg a' közönséget, mint a' jónak és
gonosznak tudása által felvilágosítva amannak szereteté-
1865 ben 's ennek utálatában megerősíteni. De e' nézetben
csalódás fekszik. A' közönség nagyobb része, melly
színekét látogat, túl van már az édeni ártatlanságon, 's
ama rész is, mellynek azon nem kellene túl lennie (gyer-
mekek 's nevendékek), többé vagy kevésbé be van már
1870 vezetve az élet' némelly titkaiba, ki van téve a' való 's
nagysága miatt előtte foghatatlan 's épen ezért a' színi-
nél sokkal veszélyesebb világ' csábjainak, a' nélkül, hogy
abban azon helyes irányt 's kivezető fonalat feltalálja,
mellyet a' színműben követelünk. 'S igen nagy kérdés —
1875 a' világ mind kettőre bőven nyújt példákat — az egészen
tudatlan ártatlanság áll-e erősebben, vagy azon fiatal
erény, melly korához 's tehetségéhez képest az élet'
kikerülhetetlen hibáival 's gyengéivel jó ügyelés alatt
fokonként ismerkedik. Részemről azt hiszem, egy falusi
1880 tapasztalatlan ártatlanság hason körülmények között
sokkal könnyebben csábítható, mint egy a' szépben 's
jóban a' rútnak és gonosznak tudása 's utálása által
szilárdított erkölcs.

Nem akarom azonban állítani, mintha gyerkőczének 's
1885 leánykának ugyanazon darab volna épületes, melly egy
érettebb korúnak; sőt azt hiszem Juvenalissal: van kor,
mellyet minden botránkozástól, a' mennyire lehet, távol
kell tartani, 's némelly dolgok iránt tökéletes tudatlanság'
árnyékában hagyni mind addig, míg szemeik a' megisme-
1890 rés' világát ki nem állhatják. De ebből is csak az követ-

kezik, hogy a' ki a' gyermeknek 's nevendéknek ír 's állít színházat, az szabja magát nevendékei korához 's erkölcsi szükségéhez; a' melly színházak pedig meglettek számára áll nyitva, abba gyermek 's nevendék vagy épen
1895 ne, vagy csak válogatott darabokba menjen. Noha ez utóbbi esetben is sokkal kisebb a' veszedelem, mint talán gondoltatik, mert a' gyermek nagyobb részét a' színen előadatni szokott botránkozatosb gyarlóságnak nem érti, mivel nem ismeri, sem azt azon burkolt 's illedelmes alakjában, mint annak a' színen megjelenni kell, meg nem tanulhatja; ha pedig valamelly gyarlóságot már az életből ismer, akkor épen hasznos azt a' színen látnia, mert ott a' látott bűn mellett egyszersmind józan elveket 's oktatást is veszen, mit az élet (gyermekeknek fogható-
1900 lag) nem mindenkor nyújt.

De, mint mondók, a' színház kinevelt 's meglett emberekért áll, 's ezeket — ha szabad illy közéletbeli kitételrel élnem — már nem lehet csupa gyermeki péppel tartani. Ezek már tárottabb 's rögzöttebb lelkek, mellyeknek bal
1910 szokás, vagy az élet' unalmái alatt pangó levegőjét nem minden apró baj 's felületes érzelem' szellője hatja meg: szélvész kell ahhoz, az indúlatok 's szenvedélyek' meg-
rázó szélvésze, hogy megtisztulhasson; ki kell itt tárulni az ész' és akarat' roppant birodalmának, az emberi szív' minden örvényeinek, előállani az élet és világ' küzdő elemeinek 's hatalmainak, 's csakhogy mind ezeken mint isten' szelleme lebegett a' teremtés fölött, uralkodólag egy elvnek kell állnia, a' művészeti igazság' elvének. Jöjjen elő a' bűn minden szörnyűségével, de ne tétessék kívánatossá,
1920 's ne legyen szeretetre 's követésre méltó; álljon elő a' hiba ezer alakú különféleségében, de lakoltassék meg; szenvedjen az erény, de dicsőüljön is; álljon elő hatalmaival élet, világ, sors: de zsarnoki önkényök ne találjon mindenütt gyáva küzdőkre, czudar tisztelőkre.

1925 Vannak azonban baromi vadságok, természetlenségek, van társasági illedelmet sértő az életben, mi színen meg nem jelenhetik; de ezeket elszámálnunk nem szükség 's nem ide tartozik.

Hibáznak véleményem szerint azok, kik a' költői 's
 1930 színi világot minden megrázóbb 's nagyobb szerű vétkek-
 től 's az általok úgy nevezett botránkozattól tisztán
 szeretnék tartani, kik a' simán álarczozott, apróbb, de
 annál irthatlanabbúl vérbeható bűnöknek balúl hizel-
 kedve vagy azoknak hamis irgalomból az igazság' rová-
 1935 sára megbocsátva, úgy vélik legszelídebben 's emberibben
 mulattatni nézőiket, ha egy nyavalygó erényt a' legmélt-
 atlanabb szenvedések' iskoláján végig hurczolhatnak;
 's ez az, mit ők morálnak neveznek. De részemről igen
 keveset hiszek az illy simaszájú Musának: hasonlónak
 1940 tartom a' sziszegő kigyóhoz, mellynek foga' tövén halálos
 mérge van. Hol igen sok dolgot nem nevezhetni saját
 nevén, ott rosszul áll a' világ 's palástolt bajai ha ki nem
 törnek, annál nagyobb dúlást tesznek a' lélek belsejében:
 ott ál erények születnek, gyakorta rosszabbak a' bűnnél.
 1945 Nem abban áll tehát véleményem szerint valamely szín-
 mű erkölcsisége, ha benne példaül soha részeg, hazug, fon-
 dor, irigy, alacsony rágalmazó, hűtlen pár, orgyilkos, vagy
 vértagadó 's undokító meg nem jelenik, hanem inkább
 abban, ha mind ezek saját szineikben 's alakjaikban
 1950 tűnnek fel, 's ön rútságuk 's tetteik' bal következményei-
 nek súlya által tétetnek utálatosak- vagy nyomorúkká.
 Ellenben az erény nem az által lesz kívánatos 's követésre
 méltó, ha méltatlanúl marczangoltatik, 's szenvedéseiben
 inkább földi gyávaság, mint isteni eredetéhez illő fenn-
 1955 ség 's erő mutatkozik. Állítassék elő bűn és erény magá-
 hoz méltólag 's ez a' legjobb erkölcsi tan, mellyet színműtől
 várhatni. 'S ha a' költő e' mellett szem előtt tartandja,
 hogy a' föld nem menny ugyan, de nem is egészen pokol,
 el fogja találni azon vegyítéket, mellyet művéhez vennie
 1960 kell, hogy az édeni valótlanága által szintelen, vagy
 erkölcsi setétsége által kísértetileg borzasztó ne legyen.

II. RÉSZ
SZÍNBÍRÁLATOK

1.

Pest, aug. 27. 1837. Ha valaha kétkedénk a' színház felépülésén, sokkal inkább lehetett kételni annak aug. 22-dikéni megnyitását. Mészgödrök, homok buczkák két felül, elül vakolatlan tornác, egyenetlen, félig rakott út,
 5 benn asztalos, lakatos, színész, muzsikus egy rakáson; amazok csak alig tartóztatható furóikkal, és kalapácsaikkal, emezek papiros tekercseikkel próbán, mintegy a' hely' birásaért vetekedve, mindnyájan sürgető, halaszt-hatatlan munkában; az óra 11-re jár, 's alig fél nap hátra,
 10 hogy a' legelső pesti magyar színház megnyitassék. Eljött az idő, 's a színház, mintegy a' lehetetlenség' daczára megnyitattott. A' művesek átengedék egy időre a' színház' belsejét egy igen szép számú közönségnek 's a' színészek' és hangászok' felsőbb műveinek. Fentartjuk
 15 magunknak a' szintolly szép, mint kellemes és tágas színházról, jeles erőműveiről, díszitményeiről egy különös cikkelyben, annak idejében szólanunk; most csak azt érintjük, hogy az a' bal jövendőlések' ellenére, rakott soraival rendületlen kiállotta az első nap' súlyát.

20 A' közönség egy szemnek látszott, egészen a' látás gyönyöreibe merülve. Eljátszattak: *Árpád' ébredése*, előjáték Vörösmartytól, 's egy magyar táncz után „Belizár” szomorújáték, Schenk után Kis Jánostól.

25 Az ifjonczok' táncza jól betanúlt, pontos és kellemes volt. Az ismeretes Szőlősy erővel és könnyűséggel járta el a' tánczosnéjával magyarját, 's mi e' tánczot különösen előttünk ajálja, az, hogy kevesebb lábficzamító feszelgést láttunk benne, mint egy idő óta a' színi magyar tánczok-

ban divatos. A' magyar táncot könnyűség mellett méltó-
30 ság és energia bélyegezi, 's ha különös szelíd bájjal nem
ajálkozik is mint a' lengyel; de nem bájtalan, ha csak
erőltetett 's szintolly természetlen mint dísztelen ugrá-
sokkal vagy feszlegésekkel azzá nem tétetik. Az efféle
35 mesterségesebb 's nehéz kivitelű mozgásokat a' magyar
táncban legfőlebb pillanatilag megmutatni szabad, 's ezt
is csak úgy ha hozzá illenek; de semmi esetre nem fő
dologgá tenni.

Mi a' darabok' előadását illeti, ki kívánna most szigorú
bírálatot adni? Általában megjegyezhető, hogy a' színé-
40 szet' mostan fellépett tagjaitól minden hibák és tévedések
mellett is, igen sok kellemes estvéket várhatunk, ha idő
és szorgalom kiegyenlíttendik, a' mi még darabos. Azon-
ban tán nem lesz érdektelen, némit általánosan meg-
jegyezni. Színészeink' két fő hibái most hamis pathos és
45 prosaiság: a' két szélső vonal, hova ellenkező irányban
tévedhetni; de már ezen hibák tanulásra mutatnak, 's
arra, hogy a' régi zűrvilágból ki kezdünk fejteni, hogy a'
szárazok el kezdenek válni a' vizektől, 's ez biztos re-
ményt nyújt, hogy nem sokára egy új világ nyílik meg
50 előttünk, mellyben a' művészi természet épen olly távol
leend a' mindennapiságtól, mint a' valótlanig csapongó
tulzásoktól.

Itt levő színészeink arról dicséretesek, hogy örömet
tanúlnak, 's a' jó szándéku észrevételeket még akkor is
55 szívesen fogadják, ha nem kedvezők. Miért is rólok egész
nyíltsággal akarunk szólani.

Lendvayt könnyű játéka, kivált társalkodási darabok-
ban, 's fesztelen otthoniséga a' színen bélyegzik. Komoly
darabokban erősebb indulatokat, mint p. o. haragot,
60 boszút, hathatósan fejez ki; de tragicaí mélység 's a'
szelídebb érzelmek' bensősége még hibáznak előadá-
siban.

Egressy játékának különös érthetősége által kitünő;
játékában nem ritkán halljuk megpendülni azon hangnak
65 húrját, mellyen az érzelem 's szenvedély beszélnek; de
a' mit többek között figyelmébe kell ajánlanunk, a' fáj-

dalom (midőn ezt kell kifejezni) nem mindenkor a' kín 's nem is mindenkor a' szomorgás' hangjain szólal meg, 's ezen fölül a' fájdalomnak néha valami nemessége van, 70 melly által p. o. egy nyomorodottnak, betegnek, vagy koldusnak panaszlása' módjától különbözik. Mindent a' maga helyén ! 'S ez természetesen nem olly könnyű dolog; de Egressynek szorgalmát 's tehetségeit nem haladja fölül.

Megyeri legtöbb oldalu színészünk. Lombai- 's Kardostól kezdve a' legutolsó részeges inasig 's tót mesterlegényig a' comicumban jelesek, 's nagy részt mesterieknek mondhatni előadásait, a' komoly színművekben szinte sok jeles szerepet bír; de itt már gyengébb oldalai vannak: nem elég méltóság (t. i. nem feszes pompát értünk) 80 a' hősi szerepekben 's a' mi még inkább hibázni látszik, a' szelídebb érzések' kifejezését, az elérékenyülés' valódi hangjait csak ritkán találjuk fel játékaiban. Miért Belizár nem látszik azon szerepnek, mellyben ereje szerint ra- 85 gyoghatna.

Barthát a' természet tragikai színésznek alkotta, noha a' vígjátékban is sok jó szerepe van. A' szenvedés, fájdalom alig találhat szívből szakadóbb, megrázóbb hangokat 's e' tehetségét kincsnek kellene tartani, e' férfias hangot 90 mívelni, 's változatossá tenni. Kellene? úgy hisszük, fogja.

Lendvayné a' közönség' kedvence 's tőle alig lehet most egyebet kívánni, mint mi már sokszor kívántatott: a' szavak' tisztább kiejtését, az érthetőbb játékot; 's e' 95 részben, úgy látszik, már is haladás van téve. Csak még egy rövid megjegyzést: az indulat' 's érzés' kitörése nem mindig a' leghatóbb, ha legzajosabb, 's ennek is az egész játékkal harmoniában kell lennie.

Szentpéteryt hősi szerepekben szava hagyja el 's ez 100 felette sajnálatos, mert sok oldalu ügyessége mellett azokban is igen használható volna: hősi szerepeinek ő megbirja adni a' tragikai méltóságot.

Még csak Laborfalvi Rózáról néhány szót. Antonia' szerepében alig fogott szigorúbb ítélőket kielégíteni; a'

105 szótagok' kellemetlen nyújtása, éneklése a' mélyebb
érzésű helyeken visszataszítók; de játékában élet, érzés
kezd kifejlenni, melyet örömmel üdvözlünk.

Többet 's többi színészeinkről másszor.

Mi a' választott színművet (Belizárt) illeti, az pompája
110 's fényes dictiója által hatna leginkább; de magyar for-
dításban igen sok hibázik ez utóbbinak erejéből és bájai-
ból, mi is egyik oka, hogy színészeink magukat benne
jobban ki nem tüntetheték.

A' közönség olyan volt, millyet várni lehet: kiméletes,
115 komoly, 's minden tiszteletre méltó, tiszta hazafi örömé-
ben egészen elmerült; 's ki e' hangulatot nem ismeri,
hidegnek mondhatna zajtalanságaért. De e' zajtalanság-
ban ámulat, mély érzelem 's egy magát becsülő népnek
méltósága volt.

2.

Aug. 23d. *Csalódások*, vígj. 4 felv. Kisfaludy Károlytól.
E' vígjátéknak fő szerepei többször adattak Budán is
csaknem ugyanazok által, kik ma is játszottak. Megyeri
Lombait, Szentpétery Mokányt jelesen adák, igen sok
5 elevenséggel 's mulattatólag Kényesyt Szerdahelyi. Az
egész játékot pontosan 's szorgalommal adótnak mond-
hatni. Csupán egy pár apró észrevételünk Mokány' szere-
pére. Mokány' ölelgetéseiben több színi illedelmet ohaj-
tanánk látni. Neki ki kell tüntetni azon gonosz szándékát,
10 hogy minden csínos nőt derékon csípjén; de az üldözött
szépnek jókori visszavonulása által távol kell tartatnia,
's elég ha az öleléshez csak egyszer juthat is (midőn Lina
segélyt kiált). Továbbá, midőn bejöttében a' kirohanó
Kényesyvel összeütközik, ki kell várni a' közönség' zaját
15 (ha zaj van, mint rendszerint ez összeütközésnél lenni
szokott), hogy Kényesy' bocsánatkérésére elmondhassa:
„dejszen ! engem ugyan egy könnyen ki nem mozdít,”
valamint Kényesynek is nem kirohanni, hanem visszapat-
tanni 's csak a' zaj után mondani el következéseit. — Hu-
20 benaynét először láttuk fellépni (Lidi' szerepében). Fialal-

sága, csinos külseje, tiszta hangja sok szépet ígérnek; de játéka 's különösen járása még igen bátortalan és sok gyakorlatot kíván.

3.

Aug. 24. *Griseldis*, dráma öt felvon. Halm után Fánccsy. Egy azon darabok közül, mellyekben a' hatás igen drágán, a' sziv' marczonglásain vásároltatik meg. *Griseldis* egy szénégető leánya, a' legjobb, legengedelmesebb nő, az egész darabon végig ártatlanul gyötörtetik. Legelőször is egyetlen gyermekét ragadják el ura' megegyezésével a' király' parancsából, utóbb ura' házából eltaszítatik olly szegényen mint jött, 's hogy még nyomorúbb legyen, otthon atyja' átkai fogadják. Utóbb férje jó, magát halál-
10 ra üldözöttnek tettetvén. A' nő elrejtí, 's készebb meghalni, hogy sem rejtekét kivallja. 'S midőn mind ezt kitúrte, kisül, hogy mind ez csak játék volt, fogadás, a' királyné és a' jó Percival (férje) közt, ki azt (a' királynét) durva hevében megbántá, 's készebb vala hű és szép
15 nejét a' legszívszakasztóbb próbára kitenni, mellyel annak szerelmét, hűségét 's engedelmességét kelle bebizonyítania, csakhogy neki megbántó szavait visszavonni ne kelljen, 's mert ha nyerendene, a' királyné térdepelni fogna az elkínzott nő, vagy is inkább Percival' büszkesége előtt.
20 De a' méltatlanul játékra tett nő' szíve bezáródik a' kevély férj előtt, 's Percival épen mikor diadalmát ülné, büntetve van. — 'S ez igen jó fordulat, 's szükséges, hogy a' néző valamennyire kiengeszteltessék. 'S általában azt lehet mondani, hogy az író ezen kényes tárggyal olly
25 csinyján bánt, azt olly jól füzte és rendezte el, 's olly drámailag dolgozta ki, hogy a' mondott alaphiba nélkül igen jeles drámának lehetne tartani. Azonban a' közönségnek így is kedvelt darabja, 's hatása jó előadással kimaradhatatlan.
30 Még a' mit *Griseldis*' characteréről megrónunk kell, az, hogy jósága felől igen egyoldalúlag ajáltatik; — mert

leány, ki apját férje által elkergetni hagyja, anya, ki egyetlen gyermekét, ismét férje' megegyezésével, legalább minden ellentállás nélkül elragadtatni tudja, 's mégis
35 férjéhez csaknem imádó szerelemmel viseltetik, ha hű szeretőnek mondathatik is, de alig jó asszonyok; 's ha ezen hibái fényesebben állíttatnának ki, ha nem látszanának erények gyanánt ránk tolatni: talán jobban kibé-
külknénk szenvedéseivel, tán méltó büntetéseknek tart-
40 hatnók azokat. A' költő ezen vonások szerint sejteni lát- szott a' hibát; de nem volt elég figyelmes vagy erős azt elhárítani.

Az előadást egészben sikerültnek mondhatnók, ha a' játék' érthetősége hozzá járult volna; de színészeink
45 valami különös módjára tévedtek a' szókimondásnak, melly zajt üt, és elhangzik inkább, mint érthető. A' színházat tán nem okolhatjuk; mert miért érteni meg Megyerit, Barthát, Egressyt, nagy részt Laborfalvi Rózát, Udvarhelyit, ha halkán beszélnek is? Erre színé-
50 szeinknek igen kellene ügyelniök; mert mit használ a' legfelségesebb játék is, ha a' közönség csak félig meddig érti.

A' jelen előadásban Lendvaynét (Griseldis) és Megyerit (az öreg szénégető) tarthatjuk az este' hőseinek, mind-
55 kettő szerepének megfelelőleg sok kifejezéssel 's való érzéssel játszott, Lendvayné mind mozdulataival, mind szívreható hangjaival igézvén hallgatóit. Megyeri játéka-
nak kimért, de azért nem kevésbé ható egyszerűségével.

Lendvay (Percival) mindkettőtől jóval hátra maradt,
60 nem erőhiány, hanem tulzásai miatt. Beszédeiben toldá- sok és hibák, mozgásaiban falrontó vonaglás alig hagyá-
nak azon színészre ismernünk, ki a „Korona és Vérpad- ban” pontosság mellett oly sok erőt tudta kifejezni a' budai színpadon. Megjegyezzük különösen, hogy az
65 indulat' kitöréseinek, mind a' mellet, hogy váratlanok, némi harmoniában kell lenni a' többi játékkal, 's csak igen ritka esetben engedhető, hogy a' pillanat' hatalma egy épen oly megzavaró mint rendítő kiáltásra ragadja a' színészt. Az egész játéknak ezen egysége 's öszhangja

70 jobb színészeinknek általában igen ajálható, ellentétben az egyhangusággal, mellyet ez által kerülni akarni lát-szanak.

Laborfalvi örvendetesen lepett meg biztos 's helyes játékával. A' hangreszkettetés, szónuyjtás ma nem zava-
75 rák előadását. Szorgalma 's hajlamai, ha így halad, szép helyet víhatnak a' színészi pályán.

A' többi apró szerepekről nincs mit mondanunk, csupán Lászlót, egy ujonnan nyert fiatal színészünket említjük, ki eddig csak kisebb szerepekben lépett fel. Testtartása, 's
80 mozgásai igen színiek; de hangjában, ha erőlteti, valami bántó rikoltás, vagy rekedtség, 's szavalásában bizonyos hangemelés, éneklés van, miktől őrizkednie kell.

Végezetre, el nem hallgathatunk egy nyelvhibát, melly színészek szájában igen bántó: *Szerelem* a' szeretők' érzése,
85 minden egyéb rokonérzet (atyai, fiui, baráti) *szeretet*. 'S színészeink mind kettőt fonákül használják, 's ezen új, 's mondhatjuk, igen rossz divatot most kellett fölvenniök; mert eddig effélet tőlök nem igen hallottunk.

A' közönség szép számmal volt, nem annyi, mennyit
90 illy színházba, illy játszóknál, a' megnyitásnak harmad napján, 's vásár' elején lelete várni, de elég számos, hogy a' játszókat el ne szomorítsa.

4.

Aug. 25kén: *Pajzán ifjú*, vígjáték három felv. Kotze-
bue után. Színészeink e' darabot rendszerint igen jól adják. Lendvay a' pajzán ifjú' átalakodásaihoz híven,
élénken 's nagy könnyüséggel; Megyeri (invalidus), Bar-
5 tha (Bivalfi), Lendvayné (szobalány), mindenik szerepének tökéletesen megfelelőleg (ha Bivalfi' némi tulságait kivesszük). A' darab, mint Kotzebue' vígjátékai, ren-
desen elmés, mulattató; de tele sikamlós helyekkel, miken,
fájdalom, alig segíthetni. Azonban némelly kifejezéseket,
10 p. o. „vigye el az ördög asszonyságotat leányostúl” szeli-
díteni kellene, talán így: vigye tatár v. manó nagyságotat leányostúl.

Aug. 26. Szapáry Péter, színjáték 5 felvonásban, Birchpfeifer' munkája, fordította Komlósi. Drámai szegénységünkön szánakozva, idegen kéz ajándékoza meg bennünket e' magyar történeti tárgy' kidolgozásával. Alig mondhatjuk ki, mennyire nincs köszönet benne. Üres, felületes characterek, pityergő és ordító nép úzi egymást a' színpadon keresztül, hol a' magyart régi nyersebb erejében látni óhajtottuk. Szapáry Péter és Zrínyi ebben megegyezők, csakhogy amabban több drámai élet, és actio, ebben több költői elem, 's fényesebb dictio van; de mindkettő egyaránt gyötri az értőt, 's egyszersmind elszomorít. Részemről ohajtanám, inkább ne látnók hőseinket színpadon, mint ilyen idegen rongyokkal megakgatva, 's várnók el azon szerencsésebb időt, mellyben hazai drámairóink a' kor' 's nemzetiség' szellemétől mélyebben meghatva történeteinkhez illőbb színműveket adnak.

Alig merjük óhajtani, hogy színészeink az illy darabokban igen jól játszanak. Itt a' jól annyit tesz, mint rosszul, 's csak tehetségüket rontanák meg. Azonban mind Zrínyinek, mind Szapárynak van közönsége, 's ez intés iróinknak, hogy magyar történeti, 's kivált hősi tárgyak' kidolgozása nem volna háladatlan munka.

Aug. 27. Árpád ébredése, harmadszor, 's utána *Fiatalkézesek*, eredeti vígjáték Csatótól. Árpád' szerepében most Megyeri lépett fel. Játékában méltóság, 's erő volt, 's ha ehhez még egy kevéssel több érzés járul, előadását tökéletesnek mondhatni. Különösen megjegyezzük, hogy ez: „Vagy tán csalódom ? nem vagyok hazámban ?” több mint pusztá kétkedés, ennek mélyebb jelentése van; miért is sem csupa kandi kétkedés, sem ironia' hangján ejteni nem kell, hanem összhangoztatni avval, a' mi

- 10 következnek: „Vagy oh, Hadúr ne adja 'stb.” Egressy' (költő) játékaiban nehéz megmondani, mi a ' fogyatkozás. Általános érthetősége (nem csupán szavainak, hanem itt játékának érthetőségét gondoljuk) mellett nem látszik elég ihletettnek; szomorgása 's emésztődése mellett
- 15 kevés harag 's boszankodás tűnik ki, mi néha helyén állott volna; 's valami köznapi conversatio' hangján mondatnak a' legmélyebb jelentésű helyek. A' mai előadást egyébiránt a' három közül legsikerültebbnek lehet mondani.
- 20 Csato' vígjátéka igazán víg, élénk; sebes, könnyű, elmés dialogusával 's az élet' meglepőleg való képeivel ajálkozó. 'S ez az, mi velünk a' 2. 's 3. felvonás' lassu haladását, csaknem cselekvénytelenségét feledteti; ezen
- 25 érteni; mert Lengei' habozásai belsőleg csaknem végig fenn tartják a' mozgást. Csupán azt az egyet ohajtanók, hogy Lengei ne mindjárt másod nap unja meg a' feleségét, ez igen bántó: kevésbbé az, ha később történik.
- 30 Az előadás általában jó, 's a' színmű' elevenségének megfelelő volt.

7.

- Aug. 28. 1/ *Fiatal keresztanya*. Irta Scribe. Fordította Jakab István. 2/ *Tündérváros Magyarországon*, vígjáték két felvonásban. Az első meglehetősen kis vígjáték, 's színészeink az effélét tökéletesen megbírják. A' második
- 5 silány kis darab; de életet és érdeket nyer Déryné' és Szerdahelyi' játékaik által, kik Marcsa' és Farkas' szerepeiben mesterül játszanak. Segíti a' játék' hatását Szentpétery (Vámházy), ki az efféle szerepekben szinte igen helyén van. A' darab illy előadás mellett még egy ideig
- 10 fenttarthatja magát, kivált ha Vámházy' felfohászkodásainak legalább fele kihagyatik.

Aug. 30. *Angelo, Padua' zsarnoka*. Irta Hugo Victor. Fordította Csató Pál. A' darab, mint tudatik, nagy színi hatása, a' fordítás olyan, millyet Csató' kezéből várhatni: könnyű, és sima. Csupán a' sok kegyed ellen van kifogásunk. Ez a' kegyed valóban kegyetlen szó. Nem veszik-e észre iróink, hogy ez szintugy cím mint *nagyságod, méltóságod*, 's németül Euer Gnaden ? 's evvel akarják-e a' társalkodást egyenlőségi lábra állítani ? A' kegyed megmaradhat, midőn valakit czimezni akarunk, de egyenlő conversatióban az ön hasonlíthatlanul jobb. Mi az p. o. midőn Lendvayné (Bragadini Katalin) a' mérget megiszsa, 's roskadása közben is bizonyítja ártatlanságát, férje megrögzöttségében így szól: „Bragadini Katalin, én nem hiszek *kegyednek*” ellenben Thisbe: „én hiszek *kegyednek*, Katalin.” Micsoda feszes beszéd ez egy haldokló felett? Nem jobb volna-e itt: *önnek* (a' mi nem cím) 's még inkább *neked*?

Mi az előadást illeti, azon kivétellel hogy az első felvonásból alig értettünk valamit, azt a' jobbak közé lehetne számítani. Lendvayné hozzá szoktatott bennünket, hogy e' szerepben tőle csak jelest várjunk. E' várakozásunkat ma sem csalta meg. Játéka való 's érzelmeteljes volt. De várakozásunk felett ('s ezt ne vegye bánatásnak a' fiatal színésznő) jó volt Laborfalvi' (Thisbe) előadása, ki nem könnyű szerepének indulatjait 's szenvedélyeit mind felfogni képes, mind kifejezni elég erős volt. E' szép haladáshoz szívünkben szerencsét kívánunk. Lendvayról (Rodolpho) senki sem mondhatja, hogy rosszul játszott; de mióta Kassáról visszatért, valami hátraesést veszünk észre előadásában, a' mi, ha meggondoljuk fiatalságát, szép tehetségét, gyors és biztos haladását a' budai színpadon, felette szomorító. Valami gyilkos, természetlen, magyartalan szóharapdálás, szóhabarás, 's elszaporázás kezd divatba jönni némelly színészeinknél, hogy egy szótag sem mondatik ki isten' igazában; 's ez a' hiba 's az érzékenyebb helyeknek hamis intóná-

lása (hangozása) hibái főleg Lendvaynak, ki egyébiránt, midőn mozdulatait nem túlozza, a' legdélczegebb hős, a' legdelibb szerető színpadon. De mit használ a' leghősibb, legdeliebb tartás, 's mozdulatok, ha azoknak a' beszéd' hatalma, mi mindig fő marad, erőt és életet nem ad? Ha Lendvay annyira bírná a' beszéd' erejét, a' milyen jól tud állni, és mozogni: büszkeségünk lehetne akármelly színpadon. De erre, úgy látszik, kivált most, legkevesbet fordít, 's ez felette kár ! Fánccsy Homodeit szorgalommal 's részletekre nézve nem roszúl adta; de az egésznek nem volt azon hatása, melly kivántatik. Neki féltnek, irtózatossá kell vala lennie, 's ő csupán ármányos volt. Szentpéteryről (Angelo) sajnálva kell ismételnünk, hogy legjelesebb játéka mellett is szava nem elegendő az illy szerepekre.

9.

Aug. 31. *Kétalakú*, vígjáték 4 felvonásban. Holbein' munkája. Fordította Jakab István. Mind a' darab, mind az előadás jók. Egressy szokott ügyességével játszotta a' kétalakút. Említenünk kell még Megyerit (Kolber), ki még Budáról ismeretes kalapjával a' közönség' mulatóságára ismét megjelent, 's csekély szerepét játéka által érdekessé tette. Megyerinek sok illy apró szerepe van, mellyeket, úgy szólván, ő emel ki a' semmiségből. Színészeinknek ezt figyelmökbe kellene venni, 's kis alacsony szerepek' felvállalásától nem iszonyodni, azokat nem érdemök 's tehetségeik alatt valónak tartani, 's különösen el nem feledni, hogy egy mesterül játszott kis szerep hasonlíthatlanul nagyobb díszére van a' színésznek bármi nagy, de középszerűleg, vagy roszúl adott szerepénél. Bartha több, mikor a' huszárt adja (Míveltség és Természet), mint ha fél készülettel Zrínyit, vagy akármelly hőst játszik; Szentpétery jobb sírásó (Molnár 's Gyermeke), vagy zsidó (Tudor) mint Angelo; Fánccsy jobb szerencsen (Fiesco), mint hős vagy szerető. E' rész-

- ²⁰ ben azt tartanám követendőnek: megkísérteni 's merni a' legnagyobb szerepet is, de nem vonakodni a' legkisebbtől; mert kiben szorgalom 's tehetség van, a' kicsinyt ha nem nagygyá, legalább érdekessé teheti.

10.

Sept. 1. *Korona és Vérfad.* Dráma 5 felvon. Dumas' munkája. Jermann után fordította Jakab István. Egy minden tekintetben kimért, színi hatásra készített darab, mellyben nem tudni: a' jó szerkezetet, helyes motiválást, ⁵ meglepő helyzetek mellett a' characterek' biztos tartását 's a' mind ezeknek megfelelő rövid gazdaságos kidolgozást bámuljuk-e inkább? Úgy látszik azonban: a' darabon némi apró, de igen czéliránytalan törlések tétettek, mellyeket minthogy a' darab' összefüggését 's érthetőségét rontják, ismét be kell tölteni, a' színmű különben ¹⁰ is elég rövid lévén.

Az előadás iránt sok kifogásunk van. Lendvay (Ethelwood) még nem érezte velünk annyira visszaesését, mint most. Budán ezen szerepben őt, minden túlzás nélkül szólva, remekelni láttuk. Mostani játéka az előbbihez képest lelketlen, 's erő nélküli volt. Nem akarjuk azon hibákat ismételni, mellyeket róla Angelóban elmondottunk; de azok nagyobb részint mostani szerepére is ille-
²⁰ nek. Ezen kívül némelly figyelmetlenséget követett el. Midőn az álomitaltól aléltan, nejének egy kulcsot (a' sírboltét) ad által, mellyről, mivel sugva ejtett szavaiból egy szót sem érteni, nem tudni, mire való; később midőn a' királyt kitörő hevében megrohanja, játékanak nincs azon természetessége, 's kifejezése, melly ezen helyeknél ²⁵ kívántatik; pedig mind a' sírbolti kulcs átadása, mind a' király megrohanása olly dolgok, mellyektől sok későbbi jelenetek érthetése 's hatása függ, 's mellyeket ez okból a' közönségnek kell kitünőleg tudtára adni. Általában színészeink' nagy része ritkán ügyel azon pontok' kiemelésére, mellyeken a' darab mint sarkon fordul meg, 's e'

hiával igen természetes, hogy az érdeknek csökkenni kell. Hiba az is, hogy midőn kalapját készakarva a királyné' szobájában hagyja, azt a' berohanó királynak a' pamlag mellől kell előkeresnie; azt inkább a' kis asztalra
35 vagy pamlagra kell vala csapnia annak jeléül, hogy készakarva hagyja ott, hol a' királynak azt indulatja' első dühében nem, de később okvetetlen meg kell látnia. Ezen észrevételek azonban nem akarják jelenteni, hogy Lendvay' játéka teljességgel rossz, hanem hogy sokkal kevesebbé
40 volt kielégítő, mint a' budai színpadon. 'S az illy szerepekben gondolkodó színésztől, ha nem haladást, legalább megállapodást méltán kívánhatunk.

Lendvayné' (Hovard Katalin) szerepe nehezebb mint látszik. Midőn az álomitáltól lerogyott férjének ujjáról
45 lehuzza a' király' jegygyűrűjét, 's midőn a' sírbolti kulcsot a' mélységbe veti, minden nagyravágyása 's hiúsága mellett is nagy belső küzdésen kell átmennie; mert a' gyűrű' visszavétele, a' sírboltkulcs' elsikkasztása egy embernek, 's mi több, férjének éltébe kerülnek. Ezen
50 belső küzdés' kijelentésére mesteri mimica kívántatik, 's e' hely' nyomosságát Lendvayné nem látszott érteni, vagy kevés figyelmet fordíta reá. Szentpétery ellen semmi kifogás, ha szavában több erő volna. Az előadottakból kitetszik, hogy észrevételeink nagyrészt apróságokra
55 terjednek; vannak azonban apróságok, némelly finom fogások a' színen, mellyek' nemértése, vagy hanyaglása elejti a' legjobb darabot is. Ez volt legfőbb oka a' mai előadás' lankadságának is.

11.

Sept. 2. *Mátyás király Ludason.* Történeti vígjáték 3 felvonásban. Irta Gaal. Ísmét egy mulatságos estét köszönünk ezen színműnek, mellyet már a' budai színpadról ismerünk. Színészeinken megtetszett, hogy eredeti darabot játszanak: játékaikat szíves ügyekezett 's valódi részvét a' darab iránt tette érdekessé. Szabad legyen azon-

ban apró kivételeinket elmondanunk: Megyeri pápasze-
 met vesz fel, mi a' korban, ha feltalálva volt is, alig lehe-
 divatos; továbbá a' hajlongás talán legkevésbbé tulaj-
 10 dona a' magyar köznépek: minden tisztelgetése süvege-
 lésben 's fejének (de soha sem derekának) komoly 's lassu
 meghajtásában áll. Nem mondom, hogy nincsenek kivé-
 telek; de a' magyar köznépi tisztelkedésnek ez a' charac-
 tere. Ugyanazért midőn Óklösi 's Bagaria a' királynak
 15 vélt diákokot meg akarják tisztelni, elég, ha az látszik meg
 rajtok: milly erejükbe kerül arra szánni magokat, hogy
 süveget emeljenek. Még egy megjegyzést a' beszéd' elfor-
 gatásáról, mellyben színészeink gyakorta vétkesek 's
 épen olly helyeken, mellyeket leginkább ki kellene emel-
 20 niök, vagy akarnának is, ha rosszul redigált emlékezetök
 őket el nem hagyná. Illyen volt a' mostani előadásban:
 „ez ollyan diadal, mellyet Mátyás király legelőször ront
 el”, e' helyett: „ez a' legelső diadal, mellyet Mátyás
 király ront el.” — Amaz érthetetlen semmi; ez olly dolog,
 25 mellyet maga' helyén méltó vala meghallani.

12.

Sept. 3-án *Két Péter, és a' sardani polgármester*. Vigjá-
 ték 3 felvonásban. Lebrün' munkája. Németből fordította
 Telepi György.

A' játék jól ment.

13.

Sept. 6. *Zsebkönyv*. Színjáték 3 felv. Szerzette Kotzebue.
 Igen bágyadt egy darab, mint többnyire minden efféle
 Kotzebuetól. A' magában nem rosz mesének 's szer-
 kezetnek a' silány, lelketlen kidolgozás épen nem felel
 5 meg. Színészeink megtevék, a' mit lehetett, de a' hála-
 datlan színmű alig lön tűrhető. Annál nagyobb tapssal
 fogadtatott Wurda, ki az első felvonás után egy dalt

énekelt „Romeó”ból, ’s midőn utána kitapsoltatott,
10 tiszta magyar kiejtéssel rövid, de igen helyes köszönetet
monda.

14.

Sept. 9. *Ügyvédek*. Színjáték 5 felv. Iffland’ munkája.
Fordította Joannovics Demeter. — Azon darabok’ sorába
tartozik, mellyeket tartalmok’ érdektelen háziséga ’s a’
mindennapi nyavalygások’ ellenére egy két jó character
5 tart meg a’ színpadon. Megyeri’ szerepe többek közt
(Reissmann, udvari tanácsnok) olyan, hogy azt akár-
milly színművész is játszásra méltónak tarthatja. ’S ő e’
részben a’ közönség’ várakozásának tökéletesen megfelelt,
noha némelly avatlanok a’ legmeghatóbb pillanatoknál
10 nevetésre mutattak hajlandóságot, vagy azon való örö-
mökben, hogy a’ gonoszt gyötrelemben látják, vagy az
összefüggés’ nemtudása miatt. Minden esetre ohajtható,
hogy azon időn ’s helyen kivüli nevetés, ez a’ legkeserűbb
gúny egy komoly műnek vagy jelenetnek előadására, vala-
15 mint hason esetben a’ taps is lassanként illő helyeikre
szoríttassanak. Mert ha sirunk midőn nevetni kellene,
nevetünk midőn sirni, tapsolunk midőn pirulni kellene:
alig fogunk értő színésznek öröme ’s buzdítására
lenni; kiket még dicsérettel kell említenünk ezen elő-
20 adásban: Szentpétery (ácsmester), Udvarhelyi (ügyvéd),
Egressy G. (tartományi tanácsnok), kik mind igen
helyökön állottak; játékok való ’s természetes volt.

15.

Sept. 12. *Nevelő ezer bajban*. Vígjáték 1 felv. Elevelnyi’
fordítmánya. A’ *Külföldiek* (először adva). Eredeti vígj. 2
felv. Irta Fáy András. Az első eleven kis vígjáték általában
jól adatott, csupán Baranyi (b. Szenderi) helyett ohaj-
5 tottunk volna mást; neki az efféle szerepek nem jól álla-

nak. Nem látjuk benne az urat, a' finomabb, 's magasabb
 kör' emberét. Komáromy (nevelő) mint vendég megnyeré
 's nem egészen érdemetlenül a' közönség' tetszését; de
 figyelmeztetjük, hogy a' jóból sem jó a' sok: az a furcsa
 10 tipegés, mekegés, szemelforgatás jók néha 's magok he-
 lyén, de az egész játékon végig untatják a' színismerőt.
 Való, hogy az ügyes színész egy pillanatig se szünjék meg
 játszani, míg a' színpadon van; mert mihelyt megszünik,
 észre vesszük mintegy felébredve ámulatunkból, hogy
 15 csak játszik 's az a' felébredés megszüntetvén a' csalatást,
 csökkenti a' hatást; azonban hogy a' színi játék hű képe
 legyen a' való életi cselekvésnek, annak kiszámoltnak
 kell lennie, változatosnak a' szerep' mivolta szerint, 's
 változataiban is összefüggőnek, mi végre a' színész játé-
 20 kának a' következetességet, a' megkivántató egységet
 adja. Az itt mondottakból K. játékában a' változatosság
 hibázik, 's azon biztos nyugalom, mellynek általában
 játéknak uralkodnia kellene. László és Hubenayné szokni
 kezdenek színpadunkhoz, 's előadások mindinkább élén-
 25 kedik 's honosodik, minek annál inkább örvendhetni,
 minthogy fiatalságok mellett még hosszú pálya van
 előttök.

A' Külföldiek, egy most legelőször adott vígjátéka
 Fáynak. A' közönség tapssal üdvözlé elmés mondatait,
 30 mellyekkel gazdagon van felékesítve, megérté 's mélt-
 tánylá különösen a magyar életből 's körülményeinkből
 merített észrevételeket, 's helyes ötleteket, mellyek Fáy'
 egyéb munkáit is kitüntetik. — Az előadáson szorgalom,
 ügyesség mutatkozott.

16.

Sept. 13. *Stibor Vajda*. Eredeti szomorújáték 4 felv
 Irta Kisfaludy Károly. Nem minden színi hatás nélküli
 műve a' korán elhunytanak; de mellyet egyfelől érzélgés,
 másfelől éktelen ádázatok undokítanak. Igazítás nélkül
 5 alig fog a' színen fennmaradhatni, noha arra sok tekintet-
 ben érdemes volna.

Sept. 14. *Arcadiai menyasszony*. Vígjáték 4 felvonásban. Irta Grammerstätter, fordította Balog István. — A' mai este' főbb kellemeit Lendvaynének (Adél) köszönjük, ki átalakodásához híven egészen az volt, minek lennie
 5 kelle: víg, féltékeny, ravasz és csapodár. Az egész játék jól ment. Különösebb említést érdemel Szentpétery (b. Rendesházi) természetes egyszerű játékaért, és Kovácsné. Baranyiról ismételnünk kell előbbi ítéletünket 's Komáromynak megsugjuk, hogy őrizkedjék attól, a' mit modor-
 10 nak neveznek, mert az valami untató egyformaságot ad a' játéknak.

Sept. 18. *Haramiák*. Szomorújáték 5 felv. Schiller' munkája. Ford. Barcsai László. A' mai este sok tekintetben tanulságos. A' színmű maga hibás, a' fordítás borzasztó rossz, 's az előadás, fő szerepeiben, gyarló, 's mind
 5 e' mellett a' darab nem látszik elesettnek a' közönség előtt: voltak, 's nem ritkán, számos tapsolói. De a' figyelmes hallgató sokat talált nem tetszhetőt, sokat botránkoztatót. — A' színmű maga egy nagy elmének roppant tévedése: fiataalkori mű, rendkívüli erőnek jeleivel; de
 10 épen olly rendkívüli botlásokkal is. A' gaz Moor nem egyéb, mint szerencsétlen keverék Shakspeare' III. Richardjából és a' fattyu Edmundból (*Lear*); de Edmund, mint törvénytelen gyermek megalázottnak, jogaiból kiszorítottnak véelve magát, ha máskép nem, az utjában
 15 állók' kiirtásával is polczra akar jutni: nem csak ravasz, fondor; ő merész is és vitéz: szerencsés harczban és szerelemben, minden veszélylyel bátran szembeszálló; 's Richardban erő van, Richard rettenetes: míg Moor Ferenczet csak utálni lehet. Mondottuk (l. az Elméleti
 20 töredékeket), hogy midőn egészen gonosz a' drámai hős, valami fényes tulajdonának kell lenni (millyennek:

bátorság, nagy ész, tudomány, vitézség 'stb), mely
charactere' setétségét némileg felderítse; de ez a Moor
Ferencz nem csak egészen gonosz, hanem a' mellett
25 gyáva, erőtlen, sem nem szeretve valódilag, sem szeret-
tetve, úgy hogy rajta e' részben semmi szívreható sérelem
nem eshetik; szóval egy egészen setét alak, mellynek
éjébe csak egy átrohánzó villám' fénye sem hat. Ennek
ellenképe a' pazarló, kicsapongó, de szerető és szeretett,
30 bátor, vitéz Károl. Ő mint minden efféle zsvány, nagy-
lelkűnek, és nemesszívűnek festetik, de e' felett ábrádozó
a' maga nemében ő is „ein Bürger derer, welche kommen
werden”; némi reformatión töri fejét, módot akar kita-
lálni, hogy a' mit a' sors és emberek vétenek, azt kiegyen-
35 lítse, 's e' végre a' rablás 's gyilkolás' nemes mesterségére
adja magát. Ezek volnának a' fő characterek 's azoknak
hibái, de olly hibák, mellyek schilleri ész mellett nem
lehetnek minden nagyszerűség nélkül, 's Moor Károl és
Ferencz máig olly szerepek, mellyekben magokat művé-
40 szek tüntetik ki, 's a' közönség rémületes figyelemmel
kiséri a' két egymástól olly igen különböző testvér' cse-
lekvéseit. Miért is óhajtható, hogy a' darab' becse szí-
nünkön továbbra is fentartassék.

Bartha (Moor Károl), minden elevenség nélkül vitte
45 szerepét, mind azon egyhangúsággal, melly játékában
annyira untató. Alig volt egész előadásában egyikét pilla-
nat, hol némi hangváltoztatást vehetnénk észre. Ő most
is azt látszik hinni, hogy egy egész hosszú darabot végig
lehet sírni, végig kiáltozni, vagy dühödni, 's hogy ekkor a'
50 játék talpraesett, holott ennél nagyobb hiba színen alig
lehet; mert az is mi egyszer 's másszor a' maga helyén
jól állott volna, hibává lesz az ismétlés 's egyhangúság
miatt. Lear egy párszor sír, majd átkozódik, majd elcsen-
desedve tébolyodásához közelít: mi lenne mind ezekből,
55 ha örökké fájdalmas siránkozó hangon vagy ordítózással
adatnának? Másik hibája Barthának, hogy szerepét
ritkán tudja jól, vagy ha tudja is, nincs biztos emlékezete,
melly ezen fölül leginkább akkor lesz hozzá hűtelen, mi-
dön legjobban ki akarna magáért tenni, midőn játékába

60 erőt kellene öntenie. Micsoda beszédek p. o. az ilyenek:
„Megtagadom minden csep vérért testvéri véremnek” ?
De ennek legalább értelme van; hanem mond ő gyakran 's
különösen mai estve is olly zagyvalékot ('s e' hiba több
színészkkel közös 's a' rosz tanulásnak következménye),
65 hogy ha nyomban megkérdenők, bizonyosan nem tudná:
mit akart mondani. A' dörgő szózat ilyen helyeken meg-
csalhatja ugyan a' figyelmetlent; de a' vígyázó 's értő
boszankodik az üres hangokon. Mondottuk, hogy Barthá-
ban minden itteni színészeink között legtöbb a' tragikai
70 elem. Játékában a' hol eltalálja, érzés és erő van, 's az
ézés mély és való, az erő férfias; de úgy látszik, nála ez
csak vaktában megy jól, 's a' mi igen szomorú, őt inkább
vissza-, mint előremenőnek mondhatjuk; mert emlékezete
75 napról napra gyengülni látszik, 's tanulásainak hanyag-
ság vagy elbizottság határt vetettek. Milly természet
elleni vétek az olly színészben, ki annyi képességgel bír,
ki a' mit tud mind ingyen kapta az anyatermészettől, 's
talán le fogja járni színészi pályáját a' nélkül, hogy közép-
szerűségen fölül emelkednék. Meg kell rónunk erőszakos-
80 kodásaiért, midőn játszó társát, mint ma Komáromyt,
kiméletlenül vonszolja 's rángatja; ez talán Dupuis'
színpadán türhető volna, de itt nincs helyén. Komáromy
ereje fölötti dolgot vállalt magára. Azon torzkép, melyet
ő Moor Ferenczben előállított, nem az a' mit Schiller
85 akart. Egy illy gonosznak nem elég puposnak 's rútúnak,
örökké szemhunyorogatónak lennie; sőt mi ohajtottuk
volna, hogy Komáromy magát kevesbbé csinálja rúttá,
legalább púpját ne fitogassa éjjeli köntöse alól, ne hu-
nyorgasson annyit, 's ha sunyogva természetes is járnia,
90 de legalább a' lehetőségig egyenesedjék fel kárörömében,
vagy egyébkor midőn helyzete úgy kívánja. De minden
óvások csekélyek egy ördögi lélek' kiténtetésére: a'
mondhatatlan dolgokat magának a' színésznek kell
szerepe' természetéből fölfognia 's létesítnie. Komáromy'
95 játéka egyébiránt szinte egyhangú és modrozott, mitől ha
megmenekedhetik, még haszonvehető bajnoka leend a'
pesti színpadnak. — Udvarhelyi az öreg Moort jól adta.

Az ilyen szerepek hálátlanoknak tetszenek; mert a' nagy közönség csak akkor veszi észre, ha rosszúl adattak; de
100 épen azért becsülnünk kell a' színészt, ki illy szerepekben is szorgalommal játszik, 's végre, ki sok efféle szerepet jól ad, az észrevétlenül egy olly fokra küzd fel, hol játékának minden túlzástól ment egyszerűsége 's természetessége méltánylást nyerendenek. Laborfalvi Róza (Amália) kis szerepét elég jól adá 's Megyeri (Spiegelberg), Szentpétery (Schweitzer) szokott ügyességgel.

Végezetül a' fordításról megjegyezzük, hogy már ideje lesz az illyen nyelvnek 's beszédnek színünkről elenyészni, mint a ' jelen darabban van. Itt a' Vorsehung — előre-
110 látásnak fordíttatik gondviselés helyett; ewiges Chaos, szüntelen való zürzavarnak, örök chaos helyett, 's több nem kevésbbé botránkoztatólag félreértett, vagy ügyetlenül magyarázott helyek fordulnak elő. 'S mit kell annak érzene mit itélnie, ki e' darabot az eredeti erőteljes nyelv-
115 ven 's művészekről látta, ha a' mai előadással összehasonlítja? Valóban ez sokkal nagyobb nyomosságu dolog, mint millyennek vétetik. Azon darabok közöl, mellyek más nemzeteknél a' színház' örökös díszei, melylyekben magokat jeles színészek vetekedve gyakorolják 's a'
120 közönség' csüggedetlen részvétele mellett kitüntetik, alig birunk egyet kettőt jó fordításban. Nincs Learunk, nincs Romeónk; nem láthatjuk a' Velencei Kalmárt, Hamletnek csak árnyékát birjuk; Wallenstein, Don Carlos, Hernani 'stb nincsenek, pedig csak illy darabokban mutatja ki magát a' színész erejének teljes nagyságában, illy elmeműveken gyakorolhatja magát haszonnal, 's érhetik valódi művészsze. De ha az illy művek' jó 's színen is haszonvehető fordítása nem olly könnyü feladás 's késedelmes is, legalább meg kellene azt kezdeni,
130 's az írókat bizonyos elismert 's álló becsú darabok' fordítására felszólítani, általában pedig a' színigazgatásnak egy ügyes és szorgalmas íróat fizetnie, ki az előadandó darabok' nyelvére ügyelve, a' hibásakat vagy új fordításra kijegyezné (a' nemeredetieket), vagy ha lehető,
135 részint maga, részint mások által kiegyengetné, 's e'

mellett a' legújabb, hírre kapott darabok' fordításáról gondoskodni. Mert a' mit a' m. academia fordított és kiad a' színház' számára, az magában véve mind jó, mind hasznos, 's annyi, minél többet az academiától igazsággal
140 nem kívánhatni; de mind ez nem elégséges arra, hogy egy minden tekintetben új színház' belső szükségseit kielégítse. Ki e' részbeni szegénységünket ismeri, nem fog illy intézkedést feleslegesnek tartani, 's színészeinktől mind addig alig is lehet méltán pontos 's tiszta művészi előadást
145 várni, míg a' nyelv, mellyen szólaniok kell, zagyva, tisztátalan, erőtelen, 's a' kor kívánatainak 's miveltsége' fokának meg nem felelő.

19.

Sept. 19-én *Amerikai*. Vígjáték 4 felv. Irta Töpfer. Fordította Láng Ádám. — Jól adatott.

20.

Sept. 20. *Saluzzói Corona*. Dráma 5 felv. Irta Raupach. Fordította F. S. — Egyike Raupach' jobb színműveinek, ment azon szívnyomorgatásoktól, mellyek egyéb komoly műveiben bántanak, 's noha nagy belső gazdagsággal nem
5 dicsekedhetik; de jó szerkezete által színi hatása van. A' magyar előadásban ugyan hibázott Raupach' csinos verseinek harmoniája; de a' fordítás egyébiránt, némi kivétellel, jó 's haszonvehető.

Az előadás nem egészen úgy ment, mint ohajtottuk
10 volna. Nagy igen fásan adá kis szerepét (Roberto) 's nem sugárzott át játékán a' jóság, melly characterének alapját tenné; Udvarhelyi (Paolo) igen vontatva beszélt 's általában a' sugó nagyon fölül került a' színészeken; maga Megyeri nem látszott tudni szerepét (mi nála ritkaság), 's játéka egyébkorhoz képest erőtelen volt. Lendvay-
15 nén bágyadtság látszott; de, mint tudjuk, hirtelen rosszul lét' következtében 's mind e' mellett, ha az első találko-

zást kivesszük, hol Guido iránt több büszkeséget kell
20 vala mutatnia, játéka helyes volt. Azonban az első jele-
netre még némi megjegyzésünk van. Mikor Guido bero-
han, Coronának nem kell vele szembe rohanni: Corona'
bátorsága nem abban a' nevetséges vitészségben áll, hogy
ő kísérete' leveretése után egy hős ifjúval összecsapjon,
hanem egyedül abban, hogy ijedetlenül bevárja ellenségét.
25 Neki tovább az első találkozáskor nem kell oly közel
állnia Guidóhoz, azt viszonyuk 's akkor helyzetük tiltja,
s' csupán akkor közelítnie valamennyire, midőn hozzá
kihívó, büszke szokat intéz. Általában színészeinknek,
kivált midőn többen vannak egyszerre szinpadon, jobban
30 kell ügyelni, hogy' 's micsoda irányban, rendben 's távol-
ságban álljanak egymástól. Nem mondhatni: mennyire
bántó, ha négyen öten rosszul csoportozva, egymásnak
utját állva, egymást elfeledve, csak úgy jó szerencsére
foglalják el a' szint. Az illetet próbálgatni kell míg el
35 nincs találva, 's ha el van, híven megtartani.

Legélénkebb volt Lendvay' játéka, ki a' bátor, heves,
elszánt Guido' characterét tökéletesen felfogta. Mai sza-
valása már sokkal tisztább 's helyesebb volt, 's egész
játéka sokkal szabályosabb, mint „Angelo” 's „Korona
40 és Vérpád”ban. Azonban hogy a' színészetben oly fokra
hághasson, millyenre szép tehetségeinél fogva jogosítva
van, neki elmulthatatlanul a' beszédre kell több gondot
fordítania. Beszéde, mint mondók, folyamatos könnyű; de
45 elégtelen hangadás miatt nem eléggé érthető. Azaz mi
nem csak egyes szavakat kívánunk érteni, hanem az
egészet. A' játék' érthetősége az alap, mellyre építeni kell;
csak így lehet valódi érzést és erőt önteni a' szerepbe, 's
ha Lendvay e' részben magát tökéletesítendi, büszkesége
50 lehet a' magyar színháznak. De a' színjátszás igen nagy 's
komoly feladás, itt az életet kell játszani jó és bal órái-
ban 's az ilyen játék felér a' legkomolyabb foglalkozással
is, talán elmondhatjuk: minden művészetek között a'
legnehezebb, miért is azt annak, ki benne nagyra akar
55 menni, csak fél gonddal űzni, annyi, mint nem érteni,

vagy nem méltánylani rendeltetését. Hány van annyi színjátész között, kit művésznek mondhatunk? Alig egy kettő! E' magas 's ritka dísz' elérésére komoly törekvés kell.

21.

Sept. 21. *Világ'divatja*. Vigjáték 4 felv. Töpfer' munkája. Fordította Komlósi. Első 's második felvonás után Habern prágai hangművész zongorázott. — A' mai játékban leggyengébb volt Hubenayné, ki alig hallhatólag, 's minden élet nélkül vitte szerepét. Élénekebb 's mozgóbb volt Déryné' játéka, 's azt egy tekintetre hibátlannak lehetne tartani; de itt ki kell mondani (meglehet: csalatkozunk), hogy Déryné' előadásaiban hibázik azon komolyság, melly a' legvigább, tréfásabb szerepben is okvetetlen megkivántató, melly az áltatáshoz szükséges, melly nélkül csak egy pillanatig sem feledjük, hogy minden csak játék, 's nem bírjuk magunkat azok' helyzetébe, 's érzelmeibe áttenni, kik előttünk a' színen megjelennek. D. játékán valami elidegenítő öntetszés' fátyola vonúl el: ő örökké édesded és mézeskedő, valami Gurliféle ártatlanságnak elkésett visszhangjaival. De ez csak egyes véleményünk. Déryné tetszik a' közönségnek és van miért; játéka érthető, élénk, hangja csengő tisztaságú, mi benne főkép becsülendő, 's mi játékának életet ad, az, hogy örömmel, vagy hogy ne magyarul szóljunk, con amore játszik.

Lendvay (Vári őrnagy) katona Mars és Venus' szolgálatjában; délczeg, heves, féltékeny, változó. Egressy' (Károl) játéka ma igen szakadozott volt; úgy látszik mintha kedvetlenül játszott volna, mintha lelke nem lett volna a' színpadon. Megyeri (V. Károl' szolgálja) csekély szerepével nagy multságára szolgált a' közönségnek. Szentpétery (Világosvári), mint az efféléket általában, jól vitte szerepét.

Sept. 23. *Kegyencek*. Színjáték 5 felv. Irta Birchpfeifer Carolina. — Egy a' többinél kevésbé rosz műve Birchpfeifernek, azaz olyan, melly mint az újabb német színdarabok, színi hatással, 's azon fölül, a' mi érdeme, minél
 5 kevesebb gyarlósággal bír. Egyébiránt az egész műben semmi mélység, semmi erő: minden hatás a' bonyolódás 's meglepő helyzetek' varázsa által eszközöltetik.

Az előadással meg leheté elégedni. Bartha különösen jól eltalálta Potemkin' szerepét. Lendvayné, Lendvay
 10 (Agraffine, Mamanov) jól, Laborfalvi Róza (Daskoff herczegnő) szinte. Hubenaynének hangosabban 's nyiltabban kell szólania, különben nem értjük. Déryné (II. Katalin) a' régi iskola' szellemében, igen sok mozgékony-
 15 sággal, helyenként némi classicitással, de általában hatás nélkül játszott, mit szerepe' meddőségének kelljen-e tulajdonítani, vagy a' hibás felfogásnak, a' darabot csak egy látásból ismerve nem merjük elítélni. Ha Egressy-
 né egyhangú szavalásával felhagyna, 's a' színen bátrabban 's illőbben állni 's járnai megtanulna, igen lekötelezné
 20 a' közönséget. — Még egy figyelmeztetésünk van. Már említettük, hogy a' színen álló csoportozatnak célírányosan kimértnek 's illedelmesnek kell lenni. Midőn a' czárné negyed magával kártyázni ül, hogy egyik kártyás
 25 hátat ne fordítson a' közönségnek, az asztalt egy kissé fél szakra kell állítani a' leülés előtt.

23.

Sept. 24. *Lumpaci vagabundus*. Tüneményes vígjáték, dalokkal. Nestroy' munkája. Fordította Telepy György. — Semmi kifogásunk a' bohózatok ellen; a' vasárnap'
 5 emberei is megkívánják a' magokét. 'S míg jobbat nem birunk e' nemben, tünnünk kell az illyeneket is. Figyelmeztetjük azonban színészeinket, hogy az aljast még aljasabbá nem tegyék, különben undorodást gerjesztenek.

Bartha (Lábszj) nem csak látszott, de kivált eleinte igen piszkos is volt, 's néhányszori idomtalan bőrdülése 's ivás utáni bőfőgései minden jó ízlést megsértettek. Lendvay (Enyv) igen lankadtan 's kedvetlenül játszott. Élénksége mellett legillegelmesebb volt Szerdahelyi; de a' kutya-hirdetésben ő is beszélt olyat, mit szerepéből kitörlni kell. Bartháné (Jeanette) igen helyén látszék lenni. Meg-
10
15
lepőleg tűnt ki Szathmári Carolina (Nelli) 's szép reményekkel biztat, mellyeknek teljesedését őszintén ohajtjuk.

Ezen jegyzetekből kitetszik, hogy a' bohózat helyenként jól adatott; de a' játék általában igen szakadozott és
20
rendetlen volt. Színészeink azt látszanak hinni, hogy midőn gyülekezetet kell ábrázolni a' színen, az csak vaktából, 's úgy magában megy, holott ezekre szintűgy készülni kell, ha nem akarják, hogy egymástól a' geniális rendetlenségben lábaikról leveressenek.

24.

Sept. 25. *Sírhölgy*, előjátékkal, 5 felv Bahrüt I. F. munkája. Fordította H. F. — Egy ájulásból és felsikoltásokból szerkeztett darab, mellyet ohajtottunk volna hogy színészeink jobban megtanuljanak; mert úgy nem kellett volna itt ott értelmetlen beszédeket 's todozásokat hallanunk. (Szellemében és értelmében megszegi, vagy megtöri, egyik a' kettő közül toldás, mit a' színész' hebegéséről is meglehete észre venni.) Egyébiránt e'
10
hiba a' jelen darab' hosszúsága mellett legalább valamennyire menthető: különben ki kell mondanunk, hogy
15
míg színészeink biztossá nem művelik emlékezetüket, azaz, hogy attól legnagyobb tüzőkben se hagyassanak el, addig számot nem tarthatnak egy miveltebb közönség' becsülésére. Mert az üres dörgések a' mai ízlést már ki nem elégítik, most érteni akarjuk, a' minek tapsolunk. Az észrevétel egyébiránt csak a' férfiakat illeti; mert asszonyaink sokkal inkább érzik, mi az illendőség, hogy sem vendégeiket hebegve 's készületlenül fogadják.

Sept. 26. *Magyar Babel*, eredeti vígjáték 1 felv. Irta Tuskó Simplicius, és *Mézes hetek*, vígjáték 2 felv. Hell Theodor' munkája. Fordította Zsivora. — Az első egy beszédekre szakgatott vitatkozás, mellynek sok jó elvei a'
 5 közönségtől illő méltatást nyerének. Azonban az egész műnek szelleme, 's érzelmei, úgy látszik, korunk megett vannak, miért is is jobbnak látnók azokat többé föl nem ingerleni. A' második takaros kis vígjáték, igen érdekes
 10 kis pszichologiai belsővel, mellynek előadását némi memorizálásbeli hibákat kivéve, tökéletesen sikerültnek lehet mondani.

Sept. 27. *Eleven holt házaspár*, vígjáték 1 felvon. Leb-rün' munkája. A' párdalt szerzé Szerdahelyi. *Kérők*. Eredeti vígjáték 3 felv. Irta Kisfaludy Károly. — Az első szindarabnak elevenséget adott Szerdahelyi' játéka;
 5 annál lankadtabb és szakadozottabb volt a' másik, mellyet összetanult, pontos előadással fenn lehetne tartani, min annál is inkább igyekezni kellene, mert egy azon kevés eredeti darabok közül, mellyeknek színen hatása van. Ezen általános fogyatkozásokon kívül még
 10 egyes hibák is voltak. Szerdahelyi nem találta úgy el Szélházyt mint Kényesyt (a' Csalódásokban). Szélházyban nem szelesség a' fővonás mint Kényesyben, hanem valami előkelő finnyáskodás, 's egy üres 's fölüleges nagy úrnak kevélysége. Megyeri (Perföldy) egészen az
 15 volt, a' minek lennie kelle: egy feszes diákos; de becsületes ember, kiből azt nézzük ki, hogy olly leány, mint Lidia, hozzá mehetett feleségül. Úgyesen játszottak még Szentpétery (Baltafi), Kovácsné (Margit), Lendvayné (Lidi), Egressy (Károl), ha játék' elején nem akadozott
 20 volna. Laborfalvinak nem volt kitüntethető szerepe.

Sept. 28. *Galotti Emilia*. Többször tevők azon tapasztalást, hogy színészeink inkább bírnak meg víg, 's némelly társalkodási darabot mint komolyt. A' mai előadás nem czáfolja meg e' tapasztalatunkat. Egy kissé életrealóbb, 5 pezsgó vérűbb fejedelem, egy kissé ravaszabb, kígyóíbb Marinelli, valamivel keserűbb és csipősebb Orsina, csengőbb szavú Appiani és atya, 's egy tetemesen jobb anya 's az egész darab jól lett volna játszva; mert Lendvayné' 10 játékával meg leheté elégedni. Mi az, hogy Egressy' komoly szerepben, bizonyos melancholia vonúl el játékán, melly azt talán legszebb hatásától megfosztja. Itt különösen egy könnyelmű, éldelni lángoló fejedelmet kell vala adnia, 's egy sunnyogó életuntat, setétvérút adott. 15 Fánccsy (Marinelli), nem mondhatni, hogy elrontotta volna szerepét; megvolt simanyelvűsége; de hibázott a' fulánk, melly őt félelmessé, irtózottá tegye. Laborfalvi Róza sok helyét igen jól adta szerepének; de több belső nyugalommal kell vala játszania, hogy nagyobb háborodást, 20 elkeseredést, 's bosszuvágyat mutathasson. A' színésznek mindig kell annyi belső békét megtartania, hogy játékán uralkodhassék. Ezen kívül mélyebb hangjaiban valami férfias volt, mi asszonyi szerepnek rosszul áll.

Sept. 30. *Zampa*. Nagy daljáték 3 felv. Irta Mellesville, muzsikáját Herold. Ellmenreich Friderika után fordította Szerdahelyi. — Ez alkalommal Dérynén 3 v. 4 koszorút kapott. Nem akarunk a' felett vitatást indítani, valljon 5 most volt-e leginkább ok Dérynét kitüntetni, csak azt állítjuk, hogy ha egy koszorút kap vala sok helyett, illőbbben lett volna megjutalmazva. A' királynak csak egy koronája van, 's épen azért becses, mert egy. Ha koronája

annyi volna, mint ünge vagy kabátja: olly mindennapivá
10 aljasodnék, mint köntösei. A' művészt egy alkalomra,
ha illeti, csak egy koszorú illetheti: a' második, harmadik
már csak kisebbíti az elsőnek becsét, 's azt jelenti, hogy
az elsővel nem adtunk oda mindent, hogy az csak fél
15 tetszés, fél javalás volt. ('s erre minek a' koszorú?); 's a'
teljes javalást csak eldaraboltan a' 2-ik, 3-ik v. 4-ik
koszorúval adjuk meg, mintha valakinek arany helyett
csupa krajczárokban fizetnök ki díját, hogy az többnek
lássék, 's minden alkalmatlanság nélkül lehessen rajta
20 zöldséget, 's egyéb konyhára valót vásárlani. Azt halljuk,
néemly színészeink az alföldről egész kocsiderékkal hoz-
ták a' koszorút, mi talán igen jó volna — takarmányul —
tehénnek; de becsüljük meg a' művészt avval, hogy szel-
lemi díjaik' jelei a' sokszorozás által el ne aljasodjanak.

29.

Oct. 2. *Mariana*. Színjáték 5 felvonásban. Irta Treitschke
Fridrik. Fordította Jakab István. — Egressy Gábor'
(Pierre) jeles, Laborfalvi' szorgalmas játéka mellett is az
egész előadás igen bágyadt volt, mit talán egy részt a'
nem eléggé pontos megtanulásnak, vontatott, össze nem
vágó dialogisálásnak tulajdoníthatni; de különösen gyenge
volt szerepére Komáromy (Gonzaga Ferrardo), finomság
és uriasság nélkül játszván a' ravasz és gonosz herceget;
holott az ő 's Egressy' szerepe az, minek a' különben
10 lassú darabot életben kell tartani. Bartha, mint mai cse-
kély szerepéből kitűnt, komolyan látszik venni a' színé-
szetet, a' minek csak jó sikere lehet. Telepy kis szerepét
jól 's élénken adta.

30.

Oct. 3. *Hölgyrablás*. Vigjáték 3 felv. Jünger után fordít-
totta Jakab István. Lendvay és Lendvayné jelesen, mint
ilyen szerepekben tőlök várni lehet; el nem hallgathat

5   juk azonban eredeti hibájakat, melly már egyéb szín-
szeinre is ragadni kezd, a' szóhabarást, mellytől azon-
ban Lendvayné őrizkedni látszott, míg Lendvay egészen
rosz szokásának engedte át magát. A' társalkodási nyelv-
nek ugyan nem kell lassúnak, hebegőnek, 's vontatottnak
10   lenni; de épen olly kevésbé elhabartnak, elszaporázott-
nak, 's kivált érthetetlennek, mi nekünk, kik a' néző-
helyen vagyunk, elképzeltetni, mennyire nem mulatsá-
gos. 'S aztán szép-e, magyaros, vagy csak magyar-e ezen
elhabart, siettetett beszéd? Sem egy, sem más. Minden
15   nyelv úgy szép, ha saját törvényei szerint beszéltetik. Mit
mondana a' német, ha színészei minden syllabát magya-
rosan így szavalnának: lé-ben, ver-gé-ben? Bizonyosan
rútnak tartaná, mert nála az en és a' ver rövidek 's mintegy
elnyeletnek. Egészen ellenkező törvénye van a' magyar
20   nyelvnek; itt minden szótagot tisztán ki kell mondani, itt
semmit elnyelni, összerántani nem szabad, 's itt minden
rövidítés csak a' kihagyásban áll (ha azt a' szokás meg-
engedi) p. o. gazda asszony — gazd'asszony; egyébiránt
mindent a' mi irva van, épen tisztán ki is kell mondani, 's
25   a' beszédet csak annyira lehet sebesnek vagy szaporának
mondani, mennyire azt a' szótagok' tiszta kimondása
engedi. E' részben E. G. szavalása ajánlható, ki ha szük-
séges (noha ezt soha sem szükséges szerfölött erőltetni),
tud sebesen, szaporán beszélni; de ezt soha sem teszi az
30   érthetőség', és hatás' rovására. Az a' baj is együtt szokott
járni az igen szapora beszéddel, hogy színészeink néha
igen furcsán elforgatott beszédeket mondanak sietségük-
ben, mit ugyan kevés ember vesz észre, de ha az ilyen
hiba sokszor fordul elő, minden esetre megérzi a' hiányt;
mert vagy a' darab' összefüggését nem értheti, vagy egy
35   különben hatással bíró hely' éldelését veszti el. Mi a'
magyartalan szóhabarást illeti, annak elhárításához gya-
korlás kell. Színészeinknek, kik ezen hibában szenvednek,
naponként kellene valamit, bármi keveset, vagy magok-
ban, vagy egymás között felolvasni, mind azon óvással és
40   pontossággal, melly ezen rosz szokásnak hathatósan
ellene dolgozzék.

- Oct. 4. *Foster testvérek*. Drámai rajzolat 5 felv. Schneider' német kidolgozása után fordította Joannovics Demeter. — Egy az érdekesebb színművek közül, melyet színészeink' szorgalmas, ügyes, 's részint jeles előadása még inkább azzá tesz. Foster Tamást Megyeri adta jelenen, mint ezt tőle már a' budai színpadon is láttuk. Ezen szerep iránt csak egy észrevételt. Midőn Foster kalmártársával a leendő nyereség ' megváltása felett alkuszik, jobban ki kellene beszédén 's alakján a' nyereségi vágy-
 5
 10
 15
 20
 25
 30
- nak 's telhetetlenségnek, 's később, midőn a' nyereséghezó hajókat várja, a' titkos, de nem titkolható, kárörömnök látszani. Annál természetesebnek fognók azután találni azon mély, és vigasztalhatlan kétségbeesést, melyre jut, midőn veszteségét megtudja. Egressy Foster Robertet minden helyzeteihez híven ábrázolta, 's Laborfalvi a' gőgös, szívtelen Foster Borbálát. Ez utóbbi szerepet egyik fő színésznék egykor vénellette 's általában rosszalotta, 's eljátszani magához illetlennek vélte. Ezen nevetséges, színészet elleni 's mondhatnók, otromba hiúság most le van győzve, megczáfolva, 's olly színészné által, ki a' főnnemlített főszínésznék leánya lehetne. Déryné Welsted Annát jól, 's a' két szerencsevitézt Szentpétery és Telepy szinte ügyes Lászlót inkább ohajtottuk volna. De mindenek fölött megörvendeztetett Lendvay (Foster István) játéka, ki most egész erejében tündökölt. Előadásában szilaj, délczeg, majd változott szerepéhez illőleg, komoly férfiasság mutatkozott. Beszéde, mint mindig ojhajtanók, tiszta, érthető, 's a' hol kellett, erőteljes, 's ezen fölül játéka kimért, következetes, összefüggő volt. (Nézők közép számmal.)

Oct. 5. *Vallomások*. Vígj. 3 felv. Bauernfeld' munkája, fordította M. K. Az előadást egészben igen jól sikerültnek mondhatni. Észrevételünk csak az, hogy illy mulattató

szinmű, 's illy jeles előadás legalább még egyszer annyi
5 nézőt érdemlettek volna, mert végre micsoda színdarab,
's millyen előadás vonja be a' közönséget, ha nem illyen?

33.

Oct. 7. *Kegyenczek*. Gyengébben 's kevesebb hatással
adatott, mint először, minek oka többek közt Lendvaynak
's az asszonyosságoknak (Hubenaynéét kivéve) nagy részint
érthetetlen játéka. Azok a' suttogások, sifitelések, mert
5 beszédnek nem lehet mondani — meg nem foghatjuk,
mire valók? mintha nem a' közönségnek, hanem csupán
magok' számára játszanának. Vagy a' színházban a'
hiba? De azt ennyi idő alatt már ki lehetett volna tanulni,
's ahhoz mérni a' beszéd' hangosságát, 's különösen tiszta
10 kimondásra törekedni, melly a' szót érthetővé teszi, ha
kevésbé is hangosan mondatik ki. 'S mivel már az ért-
hetetlenségről annyit vagyunk kénytelenek szólni, figyel-
messé teszszük színészeinket, hogy midőn féloldalt áll-
nak, sokkal kevesbé érthetők, mint szemközt, miért is ez
15 különös figyelmet érdemel; mert, mint már említők, mi
gyönyörünk a legszebb előadásban, ha csak töredékesen
értjük?

34.

Oct. 9-dikén. *Borzasztó éj a Paluzzi kastélyban*. Színj.
3 felvon. Mélesvillettől. A színdarab, noha nem hibátlan,
's az előadás, jó estvét szerezhettek volna, ha színészeink
szerepeiket jobban megtanulják. E' hiány leginkább
5 Udvarhelyin, Komáromyn és Barthán volt szembetűnő.
Az asszonyok, mint e' részben mindig, ma is dicséretes
kivételt érdemelnek. (Nézők közép számmal.)

35.

Octob. 12. *Utolsó segédeszköz*. Vigj. 4 felvon. Egressy
Gábor' (g. Vízi) hibátlan, és szabatos játéka, László' (b.
Tüzes) szerepéhez illő fürge vidorsága igen emelték az

előadást, melyet különben is a' sikerültebbek közé lehet
 5 számítani. Kovácsné a' beszédes hírhordó Csörgőné
 híven másolta. Laborfalvi Rózát (b. Ériné) sajnálni kell,
 hogy gyakori játéka miatt nem fordíthat elég gondot
 szerepe' felfogására, melly hiány különösen ma volt
 észre vehető. Úgy, mint ő adta, szerepe a' legdurvább
 10 megbántás a' szépnem ellen; egészen más alakot vesz a'
 szerep, ha Ériné azon helyeken, hol Tüzeset minden
 asszonyi szeméremről és illedelemről megfedkezve,
 megkéri férjeül, ha mondjuk, ekkor szaván, minden moz-
 dulatán nem levertség 's megalázódás, hanem elkeseredett-
 15 ség, bosszú tünnek ki, 's megvetése épen annak, kit
 bosszújában férjül kér magának, a' mint ez később ki is
 nyilvánodik. Ezen vegyületéből az indulatoknak 's
 érzelmeknek könnyü és természetes lesz az átmenetel a'
 következő kibékülésre (és ezen szerepet Déryné adhatta
 20 volna). De Lászlónak is, midőn házassági ajánlást asszony-
 tól el nem fogad, több udvariasságot, 's finomabb vonako-
 dást kell mutatnia, 's így mulattatóvá simúl el, a' mi most
 bántó nyersségnek látszik. Nagy (b. Tömöri) folyvást
 nagy zavarban látszott lenni, mintha nem érzette vol-
 25 na magát helyén. Hubenayné (Ida) elég elemével birt
 azon őszinte ártatlanságnak, melyet ábrázolnia kellett;
 de még simulnia kell, 's különösen folyamatosabb beszé-
 det szereznie. — Kár hogy színésznéink a' beszéd' bájár
 30 olly keveset hajtának, vagy annak természetét félre
 értve, ál útra tévednek; pedig ajkaikról hangzanék leg-
 szebben, 's mutathatná meg hódító erejét. A' magyar
 nyelv, ha szép, mesterkéletlenül az: itt nem kell szótago-
 kat elnyelni, összerántani, mint a' németben; itt minden
 szótag megkivánja a' kimondást; de azért nem követ-
 35 kezik, hogy a' beszéd mindig lassú, és vontatott legyen.
 Folyamatos lehet a' magyar beszéd, de nem habart: itt is
 a' két hiba között fekszik az erény. (Nézők nagyon kis
 számmal.)

Octob. 14. *Zrínyi*, hősi színjáték 5 felv. Irta Körner. Fordította Szemere Pál. — Mik ezen színműnek belső hibái, bőven kimutatta az „Élet és Literaturá”ban Kölcsey; de a’ mi színen leginkább bántó, az a’ két asszony’
 5 lábatlankodása, és idétlen vitézkedései. Az előadás sok részben jó lehetett volna, ha színészeink jobban megtanulják szerepeiket; de Udvarhelyit (Soliman), ki egyébiránt tisztán szavalt, igen hagyogatja emlékezete; Komáromy (Alapi) egy párszor csúfosan elakadt; Egressy (Juránics)
 10 jambusrontó toldásokat tett; legépebben ’s tisztábban szavalta szerepét Fánccsy, ’s legalább a’ fordítás’ jeleségét éreztette velünk. Bartha (Zrínyi) némelly részzeit szerepének jól megtanulta; de nem jól szavalta különösen ezt: „Tehát végfényén ’stb.” Egyébiránt játéka, némelly-
 15 kori egyhanguságát kivéve, olyan volt, millyen Körner’ Zrínyiében lehet. A’ tárgy’ nemzetisége szép számú nézőt gyűjtött a’ színházba, ’s óhajtható, hogy ezt költőink intésül vegyék, ’s az idegen művet egy jobb eredetivel váltsák fel.

Octob. 15. *Parlagi Jancsi*. Vigjáték 4 felv. Németből magyarosította Kovacsóczy. — Az egész előadásban igen sok belső élet ’s valóság volt, a’ minek igen kell örvendünnünk; mert az illy játékból mindenkor elégedve tér
 5 haza a’ néző. Nem akarjuk egyenként megdicsérni a’ fő szerepek ’s vívőit; csak Megyerit említjük, ki ma csekély, ’s keveset ígérő szerepét ismét igen mulattatóvá tette. (Nézők közép számmal.)

Oct. 16. *Egyveleg* 1 felv. Ezt megelőzte *Negyedik Henrik’ házi élete*. Vigjáték 1 felv. Fordította Fánccsy. — A’ mai este (a’ vigjátékot értjük) sok ügyetlenséggel volt botrán-

koztató. A' darab minden kerekdedség, egység nélkül
5 adatott, mit talán nagy részben Éder Luiza' hibás játéka-
nak lehet tulajdonítani. Az illy kis finom alkatu darabban
minden helynek jól kell betöltve lenni, különben elesik.
Lendvaynét (koronaörökös) mintha zavarba hozta volna
a' férfiruha: játéka nem volt eléggé összefüggő. A' két kis
10 Telepy ügyesen viselte magát. Kár az illy darabokat nem
egész gonddal adni: ez egy kis különbféleséget hozhatna
előadásainkba; nem kellene örökké bohókat, a' játék'
végén összekelő szerelmeseket, vagy halált látnunk; köz-
ben láthatnók a' házi élet' némelly érdekeseb jeleneteit is;
15 de természetesen az illy darabok' előadása ismét egy új,
nálunk még szokatlan studiumot kíván.

Az egyveleg' muzsikai részét ítéljük meg a' zeneértők;
mi a' többire nézve csak Kovácsnét rójuk meg, ki tegnap
kifogyhatlanul producálta magát a' német nyelvben.
20 Megvalljuk: az effélét nem lehet érteni. Ő úgy lépett fel
mint színészné, ki több nyelvet beszél, 's hogy egyszer
németül is szólaljon meg, igen helyén van; de hogy vala-
mennyi rögtönzött szerepeit németül játszsza, ez már nem
nevetséges többé, ez egy neme az ügyetlenségnek, mi
25 pimaszságnak neveztetik. A' hiba, úgy hiszszük, nem
Kovácsnéé; talán magában a' színdarabban van; de
ilyet nem kell választani, vagy ha, kiigazítani. (Nézők
nagy számmal.)

39.

Oct. 17. *Hasonlatosság*. Vígjáték 3 felv. Forgeot' mun-
kája. Vogel után fordította Kis-Halmagyi Hollaki Antal.
— Hasonló mű a' Kétalakúhoz, csak hogy ebben asszony
a' kétalaku. Fő hibája, hogy a' kétalakuak' characterai
nem olly élesen 's elhatározottan, 's inkább csak leírás
után, mint cselekvés által különbözök. Itt végre magának
a' nézőnek is tévedésbe kell jőni a' személy' kisége iránt,
minek történni nem volna szabad. Az ügyes és szorgal-
mas előadás mindazáltal képes vala érdeket szerezni a'
10 műnek.

Oct. 18. *Viszonyok' hatalma*. Szomorújáték 5 felv. Robert Lajos után fordította Joannovics Demeter. — Ezen darabnak célja oktatás, a' mi ha jobban volna burkolva, talán könnyebben elérhetnék. Minden műnek saját főszabályai vannak, ki ezeknek rovására 's mellőzé-
 5 sével, a' tanítást választja céljaúl, prosaivá, mindennapivá lesz. Hogy e' mű lassu és fárasztó, a' mondottaknak tulajdoníthatni; csupán az 5. felvonást tudá a' viszonyok' ütközése, vagy hogy igazságosak legyünk, nagyobb
 10 részt Fáncsynak és Megyerinek játéka érdekessé tenni, kik ez estve jelesen vivék szerepeiket. Megyeri' (Falkenau) játéka különösen egység, 's összefüggés által volt kitűnő, Fáncsyé (Weiss Móricz) érzelmeinek bensősége által. Csupán a' haldokláskor ejtett szavaira kell megjegy-
 15 zünk, hogy a' természetet soha sem kell egész a' kellemetlenig, visszatetszőig utánozni; a' haldoklónak, ha töredezett hangon nem tud szólani, elég halkán, vagy érthető sugalom' hangján, vagy rövid szakaszokban mondani beszédét. A' többi szerep csekélyebb érdekű; többnyire
 20 jól adatott, csak Éder Luiza' kicsi, de könnyű szerepét (Weiss Emilia) ohajtottuk volna más kézbe. Ezen új színésznénk' játékan még igen megtetszik a' vidékiség, minek saját bélyege az érzelmi üresség, vagy is a' kifejezett érzelmek' valóságának, bensőségének hiánya.

41.

Octob. 19. *Lassu víz partot mos*. Vigj. 4 felv. Irta Schröder. Fordította Meslényi Molnár János. Egyike azon jobb vígjátékoknak, mellyek színi hatással bírnak, 's melyeket színészeink is jó sikerrel szoktak adni. A' mai elő-
 5 adást is meglehetősen sikerültnek mondhatni. Megjegyzésünk csak egy van. Színésznőink igen rosszul tudják magokat festeni. Arczaikon sokszor igen ügyetlen mázo-

lást vehetni észre a' mi elrúttja a' legszebb képet is. Ezt méltóbb volna nagyobb figyelembe venniök, ha más okból
10 nem, legalább egy kis női hiúságból is.

42.

Oct. 21. *Griseldis*. Színjáték 5 felv. Szerzette Halm Fridrik. Fordította Fáncsy. — Az előadás jóval sikerültebb mint az előzőri: élénkebb, szabatosabb, összefüggőbb. Bartha (Percival) szerepe' szellemét hiven fogta fel,
5 's azt nagy részben kifejezni is képes volt. Hibája hogy szerepét néhol csupán felmondani látszott; de ez ha jelennen feltűnő is, szorgalmat, 's azon dicséretes törekedést mutatja, hogy ismét urává lehessen emlékezetének, ezen kincznek, melly nélkül színész hiába fárad,
10 hiába bír természettel, csengő szóval, észszel: az emlékező tehetség azon feltétel, melly alatt ezeket tündököltetheti. Örvidenünk kell tehát, hogy B. visszatért az utra, mellyen egyedül érheti el a' tehetségeinek megfelelő tökélyt. Laborfalvi a' gógös Ginevrát jól adá. Figyelmeztetnünk
15 kell azonban, hogy nem minden beszédet kell folyvást elmondani. Vannak olly indulatos, szenvedélyes helyzetek, vagy épen fordulatok, hol a' mondatok között (bevégzett mondatokat értünk) szünetet kell hagyni. — Különösen jeles volt ma ismét Lendvayné' játéka, hív
20 tükre azon érzelmek 's indulatoknak, mellyeket szerepe magában foglal. László napról napra inkább színünkhöz simúl, 's megtanúlja szavának azon mérsékletet adni, melly érthető a' nélkül, hogy fülsértő legyen.

43.

Oct. 23. *Monaldeschi*. Szomorújáték 3 felv. Irta Dumas Sándor, Both' német kidolgozása után fordította Havi Mihály. (Nézök középp számmal). — Monaldeschi, Krisztina, svéd királyné' lovászmestere és kedvese, egy semmi-

5 rekellő, hitetlen gazember, kinek épen olly határtalan
önszeretete 's nagyravágyása, mint gyávasága, 's kinek e'
mellett semmi erénye, semmi fényes tulajdonsága, ha
csak szép külsejét nem akarjuk erény gyanánt venni.
Ezek körülbelül azon fővonalok, mellyekkel Dumas
10 művének egyik fő characterét bélyegezte, melly sokkal
érdekesebb, nagyobb részvétet gerjesztő leendett, ha a'
költő neki valami fényes oldalt adni jónak látta volna:
holott így alig gerjeszt egyebet utálatnál. 'S ez kétségkívül
sebes oldala marad a' darabnak, melly különben sok
15 jelességekkel, 's nagy színi hatással bír. De ha már a'
költő hibázott, a' színésznek nem kell a' hibát nagyítania.
Egressy olly gyávanak, olly nyomorunak, leverettségben
olly hitványnak, minden büszkeségéből kivetkezettnek
ábrázolta Monaldeschit, millyennek a' költő alig akarhatá.
20 Egressy' játéka azonban nagyrészt igen jeles volt, 's még
tévedéseiben is az, a' mi lenni akart. Ő általában igen
helyén áll a' komoly színdarabokban, hol nyugalmat,
férfias elhatározást, vagy zajos indulatot kell mutatnia:
játékában erő 's kifejezés van. 'S ez a' rész igen jó volt
25 Monaldeschi' szerepében is. Sokkal gyöngébb, sőt hibás,
midőn az ellágyulás' érzelmeit, szomoru szívömlendezést,
vagy illedelmet 's csüggedést kell kifejeznie: ekkor hibá-
zik előadásában azon nemesség és tisztaság, mellynek
művészetben soha sem szabad hibáznia. Az ő fájdalma
30 mindig kín, kínja testi szenvedésnek, betegségnek bélye-
gét viseli, panasza egy ügyefogyottnak sopánkodásai:
mind ezek jók a' magok helyén; de ezeknek ködével vonni
be minden érzelmet, hiba, melly egyszínűségre, modorra
téveszt. Monaldeschire alkalmazva a' mondottakat, e'
35 részben szinte hibás volt az előadás. Félre értene azon-
ban bennünket ki azt hinné, hogy mi ezen szorgalmas és
nagy erejű színészünk' mutatványait nem méltányoljuk.
Becsüljük őt, 's ha játékát bonczoljuk, 's itéljük: csak
módot akarunk nyujtani önmegismerésére, a' mi egyedül
40 biztos alapja minden haladásnak. — A' másik fő szerepet,
a' szeszélyes, ábrándozó, regényes Krisztinát, Laborfalvi
Róza ha nem bírta is teljesen másolni; de benne semmit el

nem rontott, 's a' hiba inkább fogyatkozás, mint tévedés volt. A' mit hajlandók vagyunk azon körülménynek
45 tulajdonítani, hogy ezen színésznénk csaknem szüntelen
színpadon van, 's így nem igen marad ideje, bármilly
nagy szerepre nyugalommal elkészülnie. Mind e' mellett
őt soha sem halljuk akadozni, vagy félre beszélni, a' mi
színészeink' nagy részénél olly igen botránkoztató. —
50 Lendvayné kis de érdekes szerepét (Paula) jelesen vitte.

44.

Oct. 24. *Pártütők*, eredeti vígjáték 3 felv. Kisfaludy
Károly' munkája. Eredeti vígjátéka, mellyet a' boldogult
kevéssel halála előtt újra dolgozott (sajnálunk kell, hogy
ezen új kidolgozás elveszett), némileg a' bohózatba csap
5 át; de e' mellett igen hív képmása azon körnek, mellyben
forog, és sok ép, elmés ötletei vannak. Kár, hogy színé-
szeink Kisfaludy' színműveit olly kevés szorgalommal
adják. Meglátszik ugyan rajtok, hogy az illy darabokban
igen houn érzik magokat, 's örömet jól játszanának; de a'
10 jó akarathoz szorgalom is kivántatik, melly a' mai elő-
adásban valamint a „Kérők”ben is teljességgel hibázott.
Gyakori akadozás, egymás' szerepének elmondása, vagy a'
mi szinte igen gonosz, hogy ugyanazon szavakat ketten is
elmondják, bélyegzik az efféle előadásokat. 'S így igen
15 természetes ha a' közönség lassanként elhiszi, hogy a'
színdarab rossz, éldelhetlen. 'S ebből ismét mi a' haszon?
az, hogy a' színműlajstrom — olly kevés közöl — egy jó
eredeti darabbal kevesebbet birand. Részletesebb észre-
vételeink a' következők: Megyeri a' részeg hebegő kán-
20 tort egy kis tulsággal adta (nálá ez felette ritkán történik);
hebegése nem azon nemű volt, melly nevette: attól
inkább irtózni lehetett. Nagy a' vitézlő kovácsot csak
külsejével mutatta; de minden mulattatás nélkül; jobban
fogta volna adhatni a' feszes, régies, rövid eszű Körmös-
25 dít, 's Szentpétery bizonyosan a' hetvenkedő, de gyáva
kovácsot. Telepy a' kisbírónak, Szőlősi a' notáriusnak

valódi képét adák, 's Miskolczi Julia az öreg birónéét nem szinte roszul; de játékaiból igen sokat levont öltözete, melyet semmikép sem lehet pór öltözetül elfogadni.

³⁰ Azonban ezen színésznénk' fiatalságától még sokat várhatni: hangja tiszta, érthető; termete magas és hibátlan, színészi tehetsége sem látszik hibázni. A' többi szerep (a' miveltebb rész) csak akkor kitűnő, ha roszul adatik, 's e' részben nem sok panaszunk van; Udvarhelyit (Hajnalfi

³⁵ László) kell figyelmeztetnünk, hogy ismét fiatal volt. — Azok az örökös ajtóba ütközések is kifárasztják végre a' közönség türelmét: akárkiben a' hiba, minden esetre ideje, hogy már efféléket ritkábban lássunk.

45.

Oct. 25. *Hedvig*. Dráma 3 felv. Körner' munkája. Fordította Déry István. Igen gyenge színdarab, mellybe egyedül a' fővadász' charactere hoz egy kis életet noha az is egy szarvas hibával bír; a' hiba az, hogy Hedviget,

⁵ kit szeretett, 's ki önként felesége 's barátnéja kíván lenni, el akarja rabolni. Miért? bajos megmondani. Azonban ez olly hiba, mellyet a' költő könnyen elháríthatott volna. — Egressynek kitűnőleg jól sikerült e' szerep: mély valóság, sok erő voltak előadásában.

46.

Oct. 26. *Borgia Lucretia*. Szomorújáték 5 felv. Hugo Victor' munkája. Németből Kolb után fordította B. F. — Tanúi voltunk egy sok tekintetben sajnos megbukásnak. Pálné kit már Budáról ismerünk; de ki azóta az

⁵ országban, hírlapok szerint, szanaszét remekelt, megérkezett. Mi a' remeklést illeti, örömet hittük volna e' hihetetlen dolgot, mert annyira szűkében vagyunk nem csupán a' jó, de a haszonvehető színésznőknek is, hogy azok' számát csak egygyel is szaporítani nagy nyereség

10 volna. 'S ím eljött az inkább félelmes gyanúval, mint reménynyel várt pillanat. Pálné fellép Borgia Lucretia' szerepében, 's alig tíz, húsz szava meggyőz bennünket, hogy mind azon dicséret, mely fölöle országszerte hangzott, borzasztó hazudság. Nem kell mondanunk mint adá

15 Borgiát, mert a' felől csak egy lehet a' vélemény; de megrovatást érdemelne Pálné azon vakmerőségért, hogy illy szerepben fellépni nem retteg, ha azon gondolatunk nem ötlenék, hogy inkább idéetlen magasztalói érdemelnek gáncsot 's kárhooztatást, kik benne e' vakmerőséget, ez

20 annyira ereje fölötti bizakodást ébresztették. De nehogy valamit csupán állítani láttassunk, megmondjuk: miért nem tetszett ezelőtt, 's miért nem tetszhetik most is Pálné' játéka. Nem tetszett, 's nem tetszhetik mert tartásában 's mozgásaiban semmi élet, semmi könnyűség,

25 fesztelenség; beszédében, szavalásában egy szikra természet sincs. A' nyelv, mellyet ő beszél, nem emberi; olyan mintha madár tanulta volna el, melly a' tanultból természetes hangjába gyakran visszaesik. Valami kiállhatlanul bántó van ezen hangnyekgetésben: ez a' régi

30 iskola' éneklős játékmódja, melly egymást váltó hamis hangjaival a' halló' fülét kánpadra feszíti. 'S ezen alapos, minden előmenetellel daczólo hibából Pálné távolléte óta olly keveset javult, hogy alig sem lehet reménykigyógyulásához. Ezen alaphibájával nincs szerep, mellyet jól

35 adhasson. És Pálnénak nem csak ezen torokbillegetés a' hibája; Pálnénak hangja nem tiszta, nem erős, nem érthető; Pálné rosszúl ejté a' szavakat: őrszi-t mond örzi helyett; jól van helyett *joll* van-t; épen, mintha valami öreg literátornak orthographiáját akarná kiejtése által divatba hozni. De elég erről. — A' rosz példa mint a' ragály az egész játékon elterjedett. Fáncoy (Gennaro) a' vég felvonásban kevés erőt bíra kifejteni; a' vacsora fölötti beszéd igen kedvetlenül, szakadozva ment; maga Gubetta (Megyeri) csak úgy gubbaszkodott: igen látszott

45 érzeni a' mostoha befolyást. 'S mind e' hibák ha könnyen magyarázhatók is, de semmi esetre nem menthetők. Az ügyes színész gyakran megfordítja a' játék' érdekét, ha a'

főszerep rosztól adatik 's ügyelmet csikar ki alsóbb rendű,
de jól 's hatással adott szerepe iránt. Ez ugyan helyre nem
50 üti teljesen a' hibát; de legalább enyhíti a' megbukott
előadás' unalmát. Megjegyezzük még, hogy Gennaro jól
kimondva nem Zennáro, hanem Dsennáro.

47.

November 3. *Donna Diana*. Vigjáték 5 felv. Irta Don
Moreto. Németből fordította Komlói. Ezen vigjáték a'
színen csaknem egyedül áll a' maga nemében: itt nem
bohó ötletek, nem hasrázkodtató furcsaságok tartják fenn
a' játék elevenségét, hanem azon magasb comicai erő,
melly benne csaknem kizárólag uralkodik. De a' milly
jeles színmű, olly jeles előadást is kíván, mellyet ma a'
kevésbé sikerültek közé számíthatni. Fő baj ismét az
10 érthetlenség volt; de ettől megválva is a' fő szerepre
lényeges észrevételeink vannak. Lendvayné donna Dianát
igen érzékenyen, sőt valódi mély érzellemmel adta, mi itt
helyén kívül van. Donna Diana' characterének alapja
góg, melly utóbb hódítási vágyra, 's végül szerelemre vál-
tozik: gögös, mikor megvet, és gyűlöl; gögös midőn búsul,
15 és tépelődik; ezen góg csillámlik át minden érzelmén,
gondolatján, búján, és örömen; sőt ezen góg még akkor is,
midőn szeret, nem enyészni, hanem szerelemmé mintegy
átolvadni látszik, 's ki előbb arra volt gögös, hogy nem
szeret, most arra látszik büszkülni, hogy szeret, és szeret-
20 tetik. Szóval Diana annyira gögös, hogy góg nélkül sem
gyűlölségben, sem szerelmében el nem lehet; csak hogy
természetesen a' góg a' szerint változik, a' millyen érzel-
mek, 's szenvedélyek' társaságában lép fel. 'S hogy illy
szerep jól adassék, úribb góg, 's inkább boszankodás,
25 mint érzékenység, inkább belső méreg, mint elkeseredés,
inkább törődő csüggedés, mint valódi kétségbeesés ki-
vántatik az előadásban 's általában annak kitüntetése,
hogy a' szenvedések egy kevély lélek' szenvedései. Lend-
vay don Caesárt egy kissé bágyadtan adá, minek talán

- 30 betegeskedése volt oka. László Perint egy fokkal aljasabbban, mint kelle, 's élesebben, mint finomúl adá; de, a' mit igen becsülni kell, játékában sok élet, elevenség volt.

48.

- Nov.' 4dikén: *Montecchi és Capuletti* párt nevű daljátékából Bellininek, az első felvonás' nagyobb része 's az egész utósó felvonás. Fordította Szerdahelyi. A' daljáték' két szakasza közt: „Fiatal férj”. Vígjáték 1 felv. két szünettel. Szerzette Mazères. Fordította Jakab István a' m.t.t.' költségén. Jól adatott. Különösen jeles volt Egressy játéka, ki az agg nő' fiatal férjét igen híven ábrázoló. László' (Surville) mai helyes játéka szép haladására mutat ezen fiatal színészünknek.

49.

- Nov.' 5dikén: *Kétalakú*. Jelesen adatott.

50.

- Nov. 6. *Molnár és Gyermek*e. Szomorújáték 5 felv. Irta Raupach Erneszt. Fordította. Szerdahelyi. — A' molnár és gyermeke igen gonosz had; amaz gyötör, nem tudni: miért; de ilyen sok van a' világon; emez váltig marcsongoltatik, szinte alig tudni: miért; de ez már nem mind egy; mert az ilyen méltatlan szenvedések a' nézőt csak fárasztani és boszantani fogják. Az egészen jó 's ártatlan leány' kínjai az atya iránti tisztelet' rovására igen magosan rovatnak. Itt színe sincs drámai elégtételnek. De igen 10 erőtlen fogás az is, midőn leányát a' városba küldéssel fenyegeti; mert lehet-e már valahol rosszabb napokat várnia, mint apja' házánál? Azonban a' színdarab szerkezete jó; felvonásai meglepő fordulatokon végződnek; a' kidolgozás rövid és tartalmas, 's jól adva hatása van. A' 15 fordítás igazító kézre vár: németes kitételei botránkozatók. A' Kirchhof nem templom' udvara magyarul,

hanem temető, ha szinte a' templom mellett van is; „köz-
tem közte már vége van” talán: mindennek vagy a'
szövetségnek 'stb. — A' molnárt Megyeri általában jele-
20 sen adta, csupán két helyre van észrevételünk. Midőn a'
temetőben éjjélkor Konráddal találkozik, nem kellene
többet mondania, mint ezt: „jaj nekem! ő a' halottakat
látta, ő engem is látott.” Ő azonban még néhány heverő
szót is mond el; sőt, ha jól értettük, ismétel. Nem tudjuk:
25 így van-e az eredetiben vagy fordításban; de minden
esetre hiba. Továbbá ezen szavakat Megyeri igen meg-
tört szívvel, igen érzékenyen adja; holott caractere, 's az
ijedelem, vagy inkább iszony, mellyet kifejeznie kell,
minden efféle elérzékenyülést kizár. Az idézett szavakat
30 az iszonyodás' hangján kell ejteni. Olly ember ejti azo-
kat, ki a' haláltól retteg, ki babonát hisz, 's ki a' halottas
éjjélnek befolyása alatt van. A' másik gyengébb hely
Megyeri' játékában, midőn leányán (megtudván, hogy az
sem maradt élve) szánakozik. Itt ismét más nemét óhajt-
35 nók az elérzékenyülésnek, valami ollyast, mellynek
részt meglepetés, megijedés teszik elemeit. Ő, ki egészen
magával foglalkozik, egyszerre föleszmél azon gondolaton,
hogy leánya a' szép és fiatal, szinte meg fog halni. Máriát
Lendvayné való érzelemmel adá; Fánecsy Konrádot szor-
40 galommal, de egy kissé élettelenül: mélység és erő az, a'
mit illy szerepeiben még mindig nem tudunk feltalálni.
Ezen kívül neki is fő hibája volt a' temetői találkozás:
sem mozdulatai, sem hangja nem fejezék ki azon rémülést,
mellyet szavainak tartalma kíván. Itt azonban nem azt
45 akarjuk mondani, hogy keveset tett hanggal és mozgás-
sal; sőt talán többet, mint, de nem azt mit kelle tennie.
Igen ép volt, 's minden tekintetben sikerült Szentpé-
terytől a' sírásó' szerepe.

51.

Novemb. 7. *Huszárok és Dámák*. Vigjáték 3 felv. Fredro
gróf' lengyel munkáiból németre fordította Zimmerman,
németből Kis János a' m.t. társaság' költségén. Az elő-

adás nagy részint sikerült. Azonban a' mit eddig elhall-
5 gatánk, most ki kell mondanunk: Sós Anastasia még
komornának (kivált Donna Dianában) sincs helyén, annál
kevésbé oly szerepekben, mint Harságiné. Szavalásában
valami kellemetlen van, a' mi Pálnéra emlékeztet. Vári
Nina (Zsuzsi) még igen bátortalan, alig hallható: felőle
10 nem ítélnünk; de Szathmári Carolina (Minka) ügyes
leányka: fiatal hangjában igen sok kedvesség van 's játé-
ka fesztelen kezd lenni. — Miskolczi Julia (Amália)
simulni kezd színünkhöz; de mozdulatai még igen kere-
settek, 's nem ütnek össze beszédével, 's néha feleslege-
15 sek. Kezeivel igen sebesen hadaz, 's hajlongásai gyakran
helykivüliek. Inkább kevés tagjáték, mint ros. E' fölött
figyelmeztetjük ezen fiatal színésznőt hogy, ha ügyesen,
's némi szeretettel játszsza is a' véneket, őrizkedjék ezen
20 modort 's hangot egyéb fiatal szerepeibe átvinni. Mi őt
képesnek hiszszük nagyobb körü játéokra, mint csupán
agg lányokéra, noha ez mindig egy ága maradhat színész-
kedésének. Lendvay 's Szerdahelyi jól játszsza az öreg
hamuszédőt; de azért fiatalabb szerepekben is helyükön
vannak. A' két huszárt, kivált Nagy' szerepét, ohajtottuk
25 volna más kézben. Sajnálva kell kimondanunk, hogy Nagy
alig fog színünkhöz szokni: beszéde többnyire akadozó,
's az az örökké bánatos tört hang valamennyi szerepeit
egyszínűvé teszi. E' mellett még mindig félelemben lát-
szik lenni, mintha érezné, hogy az efféle játéknak már
30 ideje múlt. A' két huszár szerepet csak azért említjük,
mert ezen vígjáték sok apróságból áll 's igen élénk lehet,
ha minden apróságai jelesen adatnak. Képzeljük csak
Nagy' szerepét Megyeritől vagy Barthától, háromszoroz-
zuk meg Kovácsné't az agg nénék' szerepére, 's egy egész
35 művet fogunk látni, mellynek most csak töredékeit lát-
tuk. — A' vígjáték egyébiránt nem rendkívüli jó; de
színen megállható.

Novem. 8. *Bénjámint Lengyelországból, vagy a' nyolczgaragos atyafi.* Vigjáték 5 felv. Kunó' munkája. Fordította Komlósi. — Az előbbi vigjátékhoz hasonlólag ez is minden részben tökéletes előadást kíván, különben fásztzó volna. A' mai előadással nem lehet teljeseen megelégedni. Fánicsy ismét élettelenül adá szerepét, a' nyolczgaragos atyafit; Szilágyi a' nagybátyát minden látszata nélkül azon merengésnek, magával foglalkozásnak, melly ezen gazdagot bélyegzi; ezt Baranyi adá Budán, 's ha nem csal emlékezetünk, jól. László általában szorgalommal játszott; de helyenként erőltetett vígsággal, 's azon szavaknál, midőn a' nyolczgaragos atyafi' becsületében bizni szeretne, nagyobb elfogódással, mélyebb érzéssel (csaknem pathossal) mint kellene. Kezei is még gyakran túl járnak azon határon, mellyet efféle csendes hullámu drámákban a' szini illedelem szab. De ő ittléte óta is már igen sokat haladott, 's a' fogékonyságán csak örülnünk lehet. Kovácsné 's Bartháné jól vivékszerepeiket. 'S Lendvayné szerepe' végén ismét egy szakaszát adá azon mély és való érzelmü játéknak, mellyben mindenek felett erős. Hibának tartjuk azonban, hogy Bénjámint miután írásáról, nyelvekről, rajzolásról kikérdezte, még geographiai tudományáról is félve, vonakodással kérdezi. A' kikérdezésnek eleinte tartózkodással kell történni, tovább reménnyel, utóbb örömmel, elragadtatással teljes bizakodás hangján. Így lesz természetes menetelü, egyaránt ment az egyhanguságtól 's affectatiótól. Az illy ismételt, 's időn túl folytatott szemérmeskedésnek (vagy más akármi efféle fogásnak) még az a' kára is van, hogy a' mi először, 's egyszer tetszett 's hatott, az a' (helykívüli) többszörözés által minden hatását elveszti. — Megyeri, Telepy, Szőlósi, kis szerepeikre is figyelmet birtak vonni characterfestő 's részint képmásoló előadásaikkal. Leghívebben ábrázolta a némileg különcz, de jó szívü biztossági tanácsost Szentpétery: mai játéka valóban jeles volt. — A' fordítás igen gyarló; Megyeri egy helyen megutál-at

mond megvet helyett, melly között igen nagy a különbség.

53.

Nov. 13. *A párisi naplopó*. Hasonlíthatatlanul jobban adatott mint először. Lendvayné (Józsi), kit az első játszáskor alig értettünk, ki igen elfogultnak, élettelennek látszék, most élénken, 's a' közönség' teljes elégedésére vitte szerepét; Telepy igen jól adá Bizot-ot, 's általában az egész játék szorgalmas 's összehangzó volt. — Mint halljuk, szándéka az igazgatóságnak a' naplopó' szerepét *Egressy Gábor* által is adatni, mit igen nagy figyelemmel várunk.

54.

Nov. 16. *Angelo*. Ezen előadásról örömmel jelenthetjük, hogy sikerültebb volt az előbbinél. Laborfalvi Róza, ha még hagy is kívánni valót hátra *Thisbe'* szerepében; de egészben véve, kielégítőleg játszott, különösen jobban szerepe' vége felé, mint elején, melly mind a' mellett, hogy könnyűnek látszik, sok ügyességet 's átgondolást kíván. Lendvayné Bragadini Katalint nem csak jól, de az érthetlenség' boszantó hibája nélkül adá, mit dicsérettel kell említenünk. Ugy tetszék azonban, mintha helyenként nem ugyan érzéshiányt, hanem kevesebb érzést vettünk volna észre előadásában, mint millyet benne találni megszokva vagyunk. — Még egyet; a' közönségre nézve igen érdekes, 's a' színészre nézve tanulságos volna, ha Laborfalvi 's Lendvayné szerepet cserélnének: a' színmű semmi esetre el nem fogna veszni 's talán *Thisbe'* szerepében azokat is kivíve látnók, miket még eddig fel nem találtunk. Szentpétery (*Angelo*) több kifejezéssel, Lendvay (*Rodolpho*) nagyobb vigyázzattal játszott mint előbb, 's ez utóbbinál kevesbszer

20 hallottunk hamis hangokat, millyekkel néha az érzést 's
 indúlatot kifejezni szokta. Az ének ma rosszúl ütött ki,
 mit igen lehet sajnálni; mert nagy ritkaság, hogy szín-
 játszó egyszersmind énekes is legyen. Lendvay némelly
 kisebb körü dalokat igen kedvesen énekel; minek kilépni
 25 az erő' 's tehetség' határain, 's a' dolgot mesterkéléssel
 vagy hanyaglással elrontani? Fánccsy' (Homodei) játékát
 igen tiszta, 's kimértnek lehet mondani; de fulánkja hibá-
 zik: még ő mindig nem az a' rémületes ember, kinek a'
 tizek' tanácsa' poroszlójának lennie kell. Ennek kimuta-
 30 tására legtöbbször alkalma, midőn a' komornát megijeszti; s'
 midőn Rodolpho' történetét elbeszéli, már kell valamin-
 nek hangjában lennie, mi őt a' szerelmes, elvakult
 Rodolpho előtt ugyan nem; de a' közönség előtt gyanússa
 teszi. Angelót Andseló-nak kell mondani, nem Andseló-
 35 nak. A' kegyed ismét sürűen hallatott, holott a' magyar
 nyelv' természete minden efféle segédszavak' kihagyását
 gyakran megszenvedí. 'S már figyelmeztetők színészein-
 ket, hogy a' kegyed-del gazdálkodjanak, 's helyette
 legalább gyakrabban ön szócskával éljenek, mert p. o.
 40 micsoda sületlen beszéd ez a' podesta' nejtől: „kegyed
 egy becstelen ember” A' kegy és becstelenség, hogy'
 férnek össze komoly, tragikai nyelvben? Be kell-e hozni a'
 nyelvbe illy képtelenségeket, 's nem inkább ha volnának
 is, kiirtani? Micsoda chinai beszédek lesznek ezek: kegyed
 45 semmirekellő, kegyed kegyes, kegyed kegyetlen! (ez
 utóbbiak gúnynak, tréfának jók lehetnek). 'S mégis van
 ember, kinek fejébe nem fér, hogy a' kegyed cím; 's ez
 nagy baj; de még bajosabb rajta segíteni.

Nov. 18. 1/ *Vígjáték*. Vígjáték 1 felv. Irta Kisfaludy
 Károly. 2/ *A' gyámság*, vígj. 2 f. Gerle és Horn után
 németből fordítá Ecsedi Gyula, a' m. t. társaság' költsé-
 5 gén. Ismét egy elejtett darabját látjuk Kisfaludynak, 's
 ha ez így megy, lassanként minden eredeti darabjaink

lelépnek a' színről. Én ezt a' szorgalmatlan, ügyetlen
játsszást nagy leliismeretlenségnek tartom színészeink'
részéről, 's valami bünös hidegségnek, mi azt fogja szülni,
10 hogy színházunk a' németnek 's általában minden kül-
földinek örök alattvalójává 's majmává lesz kárhozthatva.
Minél kevesebb számuk színhatással bíró eredeti darab-
jaink, annál inkább kellene ügyekeznünk azok' kitüntetésén.
Mert végre is, mi fog színházunknak character-t, érdeket,
15 önállóságot 's virágzást adhatni? Jó eredeti színmű, 's ez
az, miben velünk az idegen színház nem versenyezhet; de
ha a' könnyebb játsszású darabok is így adatnak: úgy
alig fog valaki kedvet, 's lelkesedést venni, hogy színre
dolgozzék. Kivételképen kell említenünk Telepyt, és
20 Kovácsné-t; de egy két alsóbb szerep az egésznek életet,
őszhangzást nem adhat. — A' Gyámság jobban ment, 's
Megyeri Brandt professort azon szerencsés felfogással adá,
mellyel ő néha a' legsilányabb szerepet is kiemeli; Egressy
nem rosszul adá Juliust, 's László Morgenstern Györgyöt
részenként jól; de ennél itt többet kíván a' valószínűség:
25 neki úgy kell fellépnie, úgy vinnie szerepét, fiatal épségé-
nek, erejének, sőt becsületességének is, de mellyel dicse-
kedni nem akar, érzetében; valami olly fesztelen délczeg-
ségnek kell előmleni magaviseletén, miszerint elhigyjük,
hogy olly leány mint Brandt Emilia, belé szerethet. 'S
30 ennek hiát érzettük László' játékában; noha azt, aprósá-
gokat kivéve, alig lehetne kimutatólag gáncsolni. Játéka
nem annyira hibás, mint hiányos volt. E' szerepet először
inkább Egressy játszhatta volna, vagy Lendvay: mert
midőn jó új darabot állítunk színpadra, azon kell lennünk,
35 hogy hirre kaphasson: a' középszerű előadás, millyen
volt a' mai, hamar feledést, 's részvétlenséget szül. —
Kovácsné (Adlerhorstné) és Bartháné (Brandt Emilia)
szerepeiknek megfelelőleg játszottak; de Szentpétery
(Brandt Tamás) szokása ellen akadozott. A' minék híja
40 ezenkívül még érezhető volt, az a' pontos, sebes, össze-
vágó előadás, mi illyen daraboknál okvetlen megkíván-
tatik.

Nov. 19. *Lumpaci vagabundus*. Játék közben Barthának koszorút vetettek. Az izlés különböző; de azt hiszszük, hogy midőn valakit Lumpaciban koszorúznak meg, ez csúfolódás inkább mint jutalom, az egész magyar színészetre épen úgy, mint Barthára nézve. Ha ellenség ki akarna bennünket gúnyolni, nem tehetné azt sikeresebben, mint így.

Nov. 22. *Fiesco*. Szomorújáték 5 felv. Irta Schiller Fridrik, fordította Nagy Ignác. Az előadás sok tekintetben gyöngé; általános hibája a' rossz tanulás, melly még a' felsőbb szerepeken is észrevehető volt. — A' többek közt

5 Somogyi (egyike a' felzendült polgároknak) így szólt: „a' herczeg biborban jött, a' nélkül hogy feketébe kellett volna öltöznie!” 'S ez megjegyzést sem érdemelne ha gyakran nem történnék, hogy a' rövid szerepek is rosszul tanúztatnak. 'S mondja meg akárki: mit kell olly színésről tartani, ki azon néhány szót is, mellyet mindössze

10 mondania kell, hibásan, vagy akadozva mondja el? Tiszta hibátlan játéknak egyedül Fánccsyt lehet mondani, kinek Muley Hassan' szerepe a' legkielégítőbb jelességig sikerült. A' főszerepben (*Fiesco*) Lendvay szakaszonként jól játszott; de előadásának még hiányai vannak, mellyeket

15 csak egy mélyebb, komolyabb tanulás háríthat el. A' szerep minden esetre nagy feladás, és felette fárasztó (miértis igen hajlandók lehetünk az előadás' némi hibáit elnézni); de másfelől igen háladatos: mert annyi fényes

20 oldala van, hogy vele a' színész általános tetszést arathat. Ő ravasz, ügyes, okos, bátor, udvarias, deli, és hű: mi kell, hogy legtöbbnek tessenék? úgy hiszszük hogy, mivel *Fiesco* maga is több szerepet játszik, Lendvay úgy fogja őt személyesíthetni, ha szerepeinek minden részleteire

25 különös gondot és figyelmet fordít. Az így átgondolt, 's jól elintézett részekből könnyű lesz aztán egy összehangzó

egészet alkotni. — Apróbb észrevételek: midőn Hassan Fiescót megtámadja, Fiescónak nem kell előle oly szem-
beszökőleg hátrálni: ez mind bátorság, mind okosság
30 ellen van. Ő vigyázzon, de úgy, hogy Hassan azt ne
tudja; hátráljon vagy vonuljon el, de úgy hogy azt
Hassan félelemre ne magyarázhassa; különben feltehető,
hogy szándékát észrevettnek tudván, azt el fogja halasz-
tani. — Midőn Julia térdel, Fiescónak kell előbb a' csen-
35 getyűt megrántani, 's azután hahotázni, vagy legalább
a' hahota után nyomban csengetni, hogy a' térdepelő ezen
helyzetébeni meglepetése természetes és hihető legyen.

58.

Nov. 23. *Árpád' ébredése.* — *Tizenhat éves Királynő.*
Dráma 2. felvon. Fordította francziából Hell Tivadar,
németből Fánccsy Lajos. — Az első előadás kevésben
különbözött a' legutóbbtól. — A' Tizenhat éves királynő'
5 előadása egy volt a' legsikerültebbek közül, egyéb jeles-
ségei fölött még igen hibátlan is, és ment minden bitang,
toldott, foldott beszédektől, melyek gyakran színészeink'
legjobb játékait is undokítják. Lendvayné hív és érdekes
képmását adta a' szeszélyes de jó szívű királynénak;
10 Lendvaynak (Bury) ma nem csak játéka volt jó, hanem a'
mit mindig ohajtanánk, beszéde is. Szeretnők színészeink-
nek eléggé értésökre adni: mennyire alapja ez minden jó
játéknak, 's mennyire jól esik tiszta, világos értelemmel
bíró beszédet hallani. Szerdahelyi igen jól eltalálta a'
15 vízeszü Nörborgot; de különösen említésre méltó Szent-
pétery, kinek mai játékát példányúl mernők állítani. —
— Bartháné kis szerepének megfelelőleg játszott, 's az
egész előadás kerek, pontos és összehangzó volt.

59.

Dec. 3. *Francziaországi tündér,* vagy: a' rózsaszínű
lélek. Vigjáték dalokkal, tánczczal 2 felv. Meisl ' munkája.
Muzsikáját szerzette Müller. Fordította Szerdahelyi

József. — Az előadásra csak azt jegyezzük meg, hogy
5 sok botránkozott zavarodás történt, a' mi készültségre mutat. Ha még a' látványoktól is elszoktatjuk a' közönséget pontatlan és rendetlen előadással, úgy majd alig marad valami, a' mit szeressen.

60.

Dec. 4diken: *Miveltség és természet*. Vigjáték 4 felv. Albini' munkája. Ford. Balog István. Mint Budán láttuk, itt ismét jól adatott. Bartha a' közhuszárt, Lendvayné Aspaziát jelesen adák. Csupán egy észrevételünk van
5 Lendvaynéhoz. Midőn ezen szavakat mondja: „Isten hozzád, édes Eduárdom!” nem csupán a' falusi vad, félénk szeméremnek kell hangjában lenni, hanem érzésnek is, mi által ezen hely érdekesebbé válhatik. Merkur' szerepét Megyeri helyett ma Szentpétery vitte, nem épen
10 avval a' legsietségesebb sietséggel és szolgálniakarással, mint Megyeri szokta; de szinte igen jól 's mulatólag. Egy fiatal színésznőnk is lépett fel Aurora' szerepében; de róla még most felfüggesztjük itéletünket.

61.

Dec. 5. *Két gályarab*, vagy: *a' st. aldervoni malom*. Színj. 3 felv. Fordította Megyeri Károly. — A' gondolat, hogy valaki testvérbátyjaért, 's annak családá' megmentéseért büntetést vállal el, melyet bátyja érdemelt volna, nemes
5 és nagy; de itt olly alatt, olly közéletileg van tartva, hogy élenkebb érdeket nem bír támasztani. Az előadás sikerült.

62.

Dec. 6. *Természet' leánya*. Színjáték 3 felv. Lafontaine' munkája. Fordította Gózon Imre. — Igazi krimiai tatar lehetett, ki a' hallgató közönség' gyötrelmére ezt a'

müvet színhez alkalmazá. Itt nem valami dagályos pathos,
5 nem lyrai kicsapongások, vagy más efféle kinövés a' hiba:
itt semmi hiba sincs, a' mi némileg erőre vagy tehetségre
mutatna; az egész mű nem egyéb, mint az erő' aléltsága-
nak bágyadt szüleménye. Még a' hol nevetünk is, nem a'
10 művön magán, hanem az író' ügyetlenségén nevetünk,
vagy legfőlebb Szentpéterynek (Valborn ezredes) eredeti,
's Telepynek (Possen) bohózatos játéka; de ez természet-
esen csak az ő érdemök. 'S micsoda megszegyenítő
viszony apa és fiu között, 's milly aljas, mindennapias
megpirító módon elhárítva! — Ohajtható, hogy illy
15 művek a' lajstromból lassanként kimaradjanak.

Az előadás meglehetősen volt. Miskolczi Lila (Luize)
másodszor lépett fel. Tagadhatatlan érdeme a tiszta, értel-
mes beszéd, 's nem kellemetlen hang; de ennek a' hang-
nak folyvást egy nótája van, édeske és siralmaska, mit
20 valaha tán szépnek tartottak; de ez a művészi természet-
től még igen messze van. Tanulnia kell még a' járást is;
mit eddig láttunk, az igen színietlen volt. 'S ezek hibák 's
fogyatkozások; de a' mi túlság, az öltözete volt. Öltözzék
ezentul mértékletesebben; mert mondhatjuk: azok a'
25 természet elleni domborodások sem szépek, sem kecseg-
tetők.

63.

Dec. 7. III. *Henrik, és udvara.* Történeti dráma 3 felv.
Dumas Sándor után írta dr. Schiff. Fordította Szigligeti,
a' m. tud. társaság' költségén. — Igen gazdag tartalmu,
characterek különbféleségével, 's a' helyzetek által is
5 érdekes színmű; kár, hogy bevégtetlen, mert azt csak
nem lehet végnek tekinteni, hogy Estuart Pál a' bátor
becsületes lovag, orgyilkosúl megöletik, az ártatlan elkín-
zott Cleve Katalin tovább is fenevad férjének körmei
köztt marad: míg a' fő gonosz Medicis Katalinnak 's a'
10 feleségkínzó orgyilkos Lothringai Henriknek hajok'
szála sem görbül. Vagy ha ez a' vég történetekben állhat,
de drámában igen rossz és bántó. — Az előadás, némelly

memorisálási hibákat kivéve, sikerült. Fánecsy igen helyesen adá a' lenge gyáva királyt; Bartha a fondor, és kegyetlen Lotharingai Henriket; kár, hogy szerepe' szavaiban
15 néhol hibát ejtett 's akadozott. Lendvayné Cleve Katalint jól, 's Laborfalvi Róza helyesen tölté be azon kis, de nyomos szerepet, melly ha elesik, igen nagy hiányt üt az egész darabban. Egressy Gábor (Estuart Pál) eleinte
20 egy kissé élettelenül, utóbb néhol vonaglásos kitöréssel; de végre jól 's általában sok hatással játszott.

64.

Dec. 9. *Vasálorcza*. Történeti színjáték 5 részben. Des Arnould' és Fournier' munkája. Fordította Garay János. Igen leverő kimenetelű színjáték, mellyben egy vidor fiatal erőnek méltatlan sorvadását két szakaszon által
5 látni kénytelenek vagyunk. Gaston eleitől fogva jobbára szenvedőleg áll, 's a' végzet által látszik bebonyolítottatni, míg végre minden cselekvése megszűnik; de ok lesz arra, hogy mások cselekedjenek. Ebből magyarázható: miért olly keserű, és bántó a' hatás, mellyet teszen. A' mű egyébiránt egész francia ügyességgel készült, felruházva egy az
10 életben gyors nép' eszének minden találmányosságával 's meglepéseivel.

Az előadást egészben sikerültnek lehet mondani. Egressy mind fiatal pezsgésében, mind sorvadásában
15 híven ábrázolta a' szerencsétlen Gastont; játéka átgondolt, következetes és művészi volt. Baranyi (D'Aubigné) nem birt egészen nyomos szerepével, nem tudá magát megtagadni változásaiban; de különben szorgalommal és vigyázattal játszott; Barthánét (Mari) új ruhája látszott
20 néhol akadályozni, játéka gyakran félfigyelmű volt, fele figyelmével ruháján andalgott. Színésznőink többet pompáznak, mint helyzetök megengedi, 's talán a' színészet kívánja. Hogy ízletesen, hogy csínnal öltöznek, 's hogy általában kellemes külsejükről jó hirben állanak, az
25 minden dicséretet érdemel, 's ezen örvendenünk kell; de

hogy ruhára tán erőn felül is költsenek, 's hogy ruhát és külsőt fő dolognak nézzenek, ez épen olly színészeti hiba, mint vesztegetés. Ide járul hogy, midőn drága öltözeteikben fellépnek, azt érzeni látszanak, érzeni pompáját, drágaságát, 's talán árát is, 's ennek kellemetlen utóhatásait; ez meglátszik gyakran játékaikon, 's ez baj. Ha már az a' ruha csakugyan megvan, ahhoz többszöri próba által szokni kellene; mert az ilyen szokatlanság mindig ró le valamit a' játék' jósága- és fesztelenségéből. — Ezen észrevételek egyébiránt nagy részben több főfő színésznőinket illetik. Csín és ízletesség; de nem pompa és érték az, a' mi a' színi öltözeten kivántatik. Ki kell még jelelnünk Fánecsy' (St. Mars) játékát, melly ha azt kiveszszük, hogy talán nem eléggé öregedett meg, pontos és helyes volt. Fánecsy lassanként kitalálja szerepeit, mellyekben szorgalma, 's szép készületei szerint feltűnhetik. Két vagy három utolsó szerepeiben már több való erőt is találtunk, mint az előtt. — A' többi helyek egykét apró kivétellel jól voltak betöltve.

65.

Dec. 11-dikén: *Genfi árva*. Szinjáték 3 felv. Irta Castelli. Fordította Radnótfai Nagy Sámuel. — Nem minden érdek nélküli színmű, noha egészen a' polgáriak közé számítható, azaz olylyan, melly az életet prózai mindennapiságában állítja elő. Az előadás megfelelt a' mű' érdekességének. A' fő szerepet (Strömborst) Egressy G. vitte jelesen és sok eredetiséggel, mind öltözetére, mind egyéb játékára nézve. Telepy' (Verbold) vidor játéka is sokat tett az előadás' eleveenségére.

66.

Dec. 13. *Leonora*, vagy a' sír' menyasszonya. Szomorújáték 3 szakaszban. Holtei Károly' munkája. Fordította Éder György.

Igen beteges mű, mellynek alatt mászó meneteléhez
5 igen furcsán áll a' természet feletti vég, midőn tudniillik
a' holt szerető az élőt elragadja. Az ilyennek nem hivé-
sére (mert az nem szükséges), hanem jelentésének fel-
fogására 's megértésére egészen más dolgokkal 's beszé-
10 dekkkel kell elkészíteni a' hallgatót, mint a' jelen darabban
történik. A' játék a' műhöz képest elég jó volt, sőt mond-
hatni jobb mint a' mű. Bartha az öreg burkus huszárt
igen jól adá, 's a' többi szerep is mind jól volt betöltve.
Csupán Miskolczy Lila (Aurora) nem látszott helyén.
Beszédeiben ma ugyan kevesb ének volt, mint ezelőtt; de
15 mozgásai még nem elég nemesek, nem színiek. Egy újoncz
is ügyetlenkedett a' színpadon; de kis szerepébe nem
volt feltűnő.

67.

Dec. 14. *Vibourgi Hôtel*, vagy: a gyapjuvásár. Vigjáték
4 felv. Clauren' munkája. Fordította Somogyi Sándor. —
A' mai előadást Szentpéterynek (Herbert) természetes
vidorságu játéka emelte leginkább. Az illy szerepekben ő
5 megbecsülhetetlen. Laborfalvi' mai játéka szabatosságá-
ról dicséretes, 's a' mi nem csekély érdeme, meg volt
benne a' kettős csalatás: a fogadónéból is kilátszott a'
főrendü asszony. Ellenkezőleg volt Fánetsy, kiben senki
sem keresett volna herczeget. S ezt talán a kedvhiány
10 okozá, a' mit minden esetre sajnálni kell; mert az illy kis
szerep is hat, ha gond fordíttatik rá. Lendvayné (Helmina)
igen kedves pajzán falusi gyermek volt 's kis szerepét is
figyelemre méltóvá birta emelni. Miskolczy Lila (Hani)
még igen nótára beszél, 's illy szerepekre nem látszik
15 alkalmasnak. Hangja ma tompább volt, mint előbbi játé-
kain 's az általában inkább erős mint asszonyi 's nincs
benne azon fiatal gyengédség, melly hasonló szerepekhez
okvetetlen megkivántatik. Évvel azonban nem akarjuk
elcsüggeszteni, csak azon irányt kijelelni, mellyen járnia
20 kell. Róla hitünk, hogy szorgalommal 's egy kis megszokás

után haszonvehető tagja lesz a' pesti személyzetnek. Szigligetinek meg biztosb emlékezet, gyorsabb nyelv, 's fesztelenebb mozgás kell, hogy a' mai féle zászlótartókat jól adhassa.

68.

Dec. 16. *Éjféli*. Színjáték 5 felvonásban. Lembert után németből fordította Déryné. Nem érdektelen színmű, sok bonyolódással, 's meglepő fordulatokkal, de egyébiránt minden symptomáival egy német drámának. Az emberek
5 benne nagylelkűek, 's a' leggonoszabb is — jó; mert tulajdonképen csak magának árt. Ez a' Belton t.i. megöli magát kedvese' (kitől nem szerettetik) szobájában, hogy rá gyanút hozzon; 's a' szegény leány (Emmi) magának s' minden hozzátartozóknak gyötrelmére hallgat, 's csak
10 nem meglábolható bajba keveredik. Hallgatása megfoghatatlan, ha nem tudnók, hogy ezen példás hallgatás nélkül az egész dráma füstbe ment volna. De legkülönösebb bogár az éjór Villiams. Ez föllép érzelmeinek csaknem örületes nagyszerűségével: indulatjának viharos tekintete gonosz gyaníttat; 's mint végzi a' pályát? egy
15 megpirongatott 's mámorából észére tért cselédnek meghunyászkodásával. — A' mű egyébiránt hasonlít egy olly emberhez, kinek testi szerkezete hibás, de egyes tagjai, például: keze, lába vagy épen gyomra, igen jók és épek. —
20 Fánecs jól adá az ábrándos Villiamst, 's az előadás, egykét kis szerepvivő' ügyetlenségeit kivéve, jó.

69.

Dec. 17. *Dominique*, vagy: *az ördög czimborája*, színjáték 3 felv. D'Épagny és Dupin' munkája. Fordította J. L. D. — Az előadásban hibázott az élet 's összefüggés. Azonban egyes helyek, 's szerepek sikerültek. Kovácsné az
5 öreg Genovévát, kivált öröme' kitörésében sok valóság-

gal adá. Laborfalvi R. (Blanka) 's László (Des Arcis) kielégítőleg; de a' fő szerepben (Dominique) Szerdahelyinek több mozgékonyt 's élénkebb képzelődést ohajtottunk volna a' babonához. Noha játéka' egyes helyeitől
10 nem lehet megtagadni a' dicséretet; de általában nem hitethette el nézőivel, a' mit kelle, t. i. hogy babonás. Miskolczi Julia (Blanka' szobaleánya) haladni látszik. Még egy jegyzetünk van. László' öltözete korhoz szabott lehet; de illyekben kevesebb hűséget ohajtanánk. A'
15 nézőt, ki a' korok' öltözeteinek csak fő vonalaival, de nem legapróbb divatjaival is ismeretes, az illy feltűnő öltözet csak szórakoztatja. 'S különben valamint másban a' természetet csak némi távolságban kell utánózni, ezt hiszszük tartandónak a' színi öltözetről is. Abban mindenkor kell lenni valami művészi tisztaságnak, még akkor is, midőn p. o. a' színész rondát, tisztátalant játszik: neki csak látszania kell olyannak; de nem lennie. Továbbá valami általánosnak kell a' színi öltözetben lenni, mire a' néző rá ismerhessen. Az igen aprólékos utánzások, kivált
20 a' régibb korból, mind szükségtelenek, mind igen költségesek. Azonban ez csak figyelmeztetés, gondolkodás' tárgyaúl a' ruhaértőknek.

70.

Dec. 18. *Gróf Benyovszky*. Színj. 5 felv. Fordította Láng Ádám. — Előttünk áll egyike Kotzebue' büneinek. Nem szólunk itt a' drámáról; — mint dráma, talán legjobb műve, vagy bizonyosan egyike a' jobbaknak. Mint egyebütt itt sem hibáznak elmés ötletei, belszövevénye, 's
5 néhány életrevaló scenája; de itt főbb dolgokban, a' characterekben a' hiba. Itt a' szerző érzékeny természete szerint ismét a' jó embereken gyakorolja kegyetlenségeit, míg a' gazembereket nagylelkűen megjutalmazza. Tulajdonképen ugyan nála a' valóban nemeslelkű kamcsatkai kormányzó is becsületes ember; de Benyovszky, ki annak bizodalmaival visszaél, ki azt a' legnemtelenebbül meg-

- csalja, ő is talpig becsületes ember, sőt ez nem csak becsületes, de nagylelkű is. Mind e' mellett azt hisszük, hogy
- 15 nagy hazánkiával itt a' szerző nem a' legirigylendőbb szerepet játszatta. Sokkal bocsáthatóbb, 's természeteseb leende pártütése, ha a' kormányzó kemény, igazságtalan, vagy épen embertelenül kegyetlennek festetik: így helyre áll a' színmű' erkölcsisége, a' költői igazság nem sértetik.
- 20 Most van alkalmunk a' francia borzasztónak 's erkölcstelennek kiáltott szindarabokat szembe állítani. Van-e Borgia Lucretiában illy hamis morál? Borzasztóságok, nagyszerű bűnök vannak, de hamis tanítás nincs. — Benyovszkyban a' gabság az erény' mázával vonatik
- 25 be, 's az erény méltatlanul szenved, annyival méltatlanabbúl, mert mellette a' diadalmas vétek még mentetik is; Borgiaiban dacz és bűn állanak szemközt, épen olly iszonyún lakolva, mint a' millyenek. Semmit nem segít a' dolgon, ha ezen gáncsolt characterek történetileg valók;
- 30 mert akkor nem kelle belőle drámát csinálni, vagy Benyovszkyt legalább is ollyannak írni le, a' millyen lehetett: egész az ábrándozásig szabadságszerető, kalandor, a' legtulságosabb szellemben; characterének mélységét kell vala feltárni, 's benne csak egy pillantatra is láttatni a' szendergő vihart: holott így nem más, mint egy közönséges képmutató, egy tejes fazék körül ólálkodó macskának szelidségével 's tolvajságával; szóval tisztelünkre semmi tekintetben nem méltó ember.

- Az előadás, apróbb hibákat kivéve, jó és dicséretes.
- 40 Bartha (Benyovszky) igen szerencsésen adá a' szakgatott beszédeket: gyorsaság 's a' tartalom' valódi hangja bélyegzé azokat. Kár hogy a' hosszabb beszédeknél éneklő monotóniájába néha visszaesett. Lendvayné a' kis érzékeny Aphanasiát jelesen. Az illy szerepet igen jól kell játszani, hogy tűrhető legyen. Telepy (hetmann) noha egy kissé modoros, de igen értelmes, és sok kifejezéssel, 's eredetiséggel bíró, 's azért mindig érdekes játékaival igen jól tölté be helyét. Szentpétery (kormányzó) és Udvarhelyi szinte jól; de részemről a' mai estvén legjobbnak
- 50 tartom Egressy' (Stephanov) játékát. Sok olly tisztán

magyar, szabatos, 's érthetősége miatt erővel 's kifejezéssel teljes beszédet szeretnék színünkön hallani; de sokszor valóban el kell szomorodni, midőn magunk, magyarok 's talán épen írók, nem értjük a ' színműveket rossz fordítás, 55 rossz tanulás, rossz állás, és rossz szavalás miatt. Egressy is tett ugyan ma egy hibát, 'vakmerőség'et mondva nagylelkűség helyett; de ezt csak figyelmezésünk megmutatására hozzuk elő.

71.

Dec. 26. *Őrültek' háza Dijonban.* Színjáték 3 felv. Irta Prix Albert. Fordította N. Egy orvosi recept szerint készült mű, 's maga is némileg pszichológiai recept gyanánt tekinthető, a' mi tulajdonképen csak dicséretére 5 válhatnék, ha az őrültség 's abból kigyógyulás, a' mint jól motiválva úgy volnának előállítva is; de a' kidolgozás betűszerinti 's fölüleges, megelégszik az őrültség' legmindennapibb kitöréseivel, minden mélység, költői valóság nélkül, 's a' kigyógyulás inkább csak ráfogásnak, mint 10 valódinak látszik. Egyébiránt itt sok függ a színésztől is, 's a' színmű különben nincsen hatás nélkül. Jó volt Fánecsy' (Duflois) játéka; 's Laborfalvi (Ernesztina); igen sajátosságosan játszott Telepy (Lőrincz), 's részenként könnyen 's élénken Szerdahelyi, ki ma a' beteggé lett László' 15 (D'Arbois) szerepében lépett föl. Az őrült Eberhardot Egressy, úgy látszott, józanúl adá; azonban ha mondani valóját figyelemre vesszük: alig ha az íróra nem esik a' hiba. A' kezdők közül haladásra mutatnak Szabó Amália, ki mind hibátlan természetével, mind általában biztos emlékezetével 's tiszta hangjával szerencsét tehet a' színpadon; 20 de még járni nem tud 's hangját néha egész a kiáltásig megerőlteti, vagy a' vén leány' zsémbeléséhez teszi hasonlóvá; a' mi pedig igen különböző egy eleven fiatal leányka' csevegésétől. — 'S ez észrevételünk tulajdonképen az 25 „Utazás közös költségen” című darabban játszó játékát érdekli; de ide igtatjuk, hogy ítéletünk egész legyen.

Haladást mutat továbbá a' jegyzeteinkben már egyszer említett Szathmári Carolina. Udvarhelyi Sándor' beszéde folyamatosb kezd lenni, 's ez szükséges is; mert semmi³⁰ olly visszás nincs, mint az akadozó színész. Szombatinak biztosabb és helyesebb játéka van, mint kiejtése; de ezen már olly kevés hibázik, hogy szorgalom által rövid időn váratlan haladást tehet.

72.

December' 27dikén 1837, először; *Utazás közös költségen*. Francziából németre szabadon kidolgozta Angely Lajos. Fordította Fáncty Lajos a' m. t. társaság' költségén. Egy fukar agglegény, kinek kocsia, lova van, fürdőbe⁵ utazik, 's gazdálkodásból kocsiának felébe egy úti társat vesz fel, Baldini asszonyságot, szép fiatal özvegyet, 's a' helyett, hogy valamit nyerne, kocsiából csaknem kiszoríttatik, 's az uton ezerféle alkalmatlanságok által gyötörtetik, végre, midőn egy sikertlen látogatásból visszatér,¹⁰ kocsi nélkül marad, mert a' szép özvegy véletlenül az utolsó állomásra megérkezett vőlegényével visszautazott. — A' mű elég mulatságos 's vasárnaponként adható. — Szentpétery jelesen adá a' csodálatos fejű Liboriust, 's Szilágyi a' kiéhezett Brennikét, Lendvayné a' kéjelemhez¹⁵ és uralkodáshoz szokott, semmi egyébbel magán kívül nem gondoló szépet épen azon szórakozottsággal adá, melly ezen szerephez illik. Az egész előadást sikerültnek leheté mondani.

73.

December' 28dikán: *A' párt' dühe*, vagy a' hit' ereje. Irta Ziegler. — A' sok színi hatással bíró művet különösen emelte Megyeri' játéka, ki a' sunnyogó Kocke-t igen jól characterisálta. Szabatos és jó volt Fáncty' (Sherif)⁵ játéka is, és Dérynéé hibátlan tisztaságu, ha nem hibáznék belőle azon való érzés, melly újabb színésznőink' játékát

bélyegezi. Szilágyi híven adta a' durva önkényhez szokott
Harrisson ezredest, 's Bartha az indulataitól elragadtatott
Laud Henriket. Az egész előadást sikerültnek lehet mon-
10 dani.

74.

Dec. 31. *Régi pénzek*, vagy: az *Erdélyiek Magyaror-
szágban*. Eredeti vígj. 4 felv. Irta Fáy András. Már budai
előadásokból ismerjük ezen örömet látott vígjátékát
Fáynak, melly rakva eredeti, életből merített ötletekkel,
5 a' közönségtől mind figyelemmel kísértetik, mind ked-
vezéssel fogadtatik. Talán nem hibázunk azt állítva, hogy
Fáynak legtöbb eredeti ötletei vannak minden magyar
írók között, hogy különösen szerencsés a' magyar házi-
élet' festésében. Az elsőnek bebizonyítására elég e' jelen
10 művet megtekintenünk, a' másodikra egyéb munkáiban
találunk példát. Azon észrevétel, hogy talán igen is el
van borítva jó ötletekkel, mostanra nem áll; mert azokat
a' közönség méltányolni tudja; később 's ha így lehet
szólni, jóllakottabb állapotjában talán kevesbbé fog
15 minden jó gondolatra figyelmezni; de akkor is kihagyni a'
sokból könnyebb lesz mindig, mint tenni a' kevéshez. Az
előadás, kivéven Vaszilné' játékát, sikerült. Lendvayné,
és Laborfalvi R. szorgalommal adák kis szerepeiket, a'
fürgé kis szobaleányt Lendvayné, Laborfalvi R. Amáliát.
20 Fánccsy, Telepy, Egressy, szerepeiknek megfelelőleg ját-
szottak. Udvarhelyi' szerepe talán még rövidebbé tétet-
hetnék, vagy ki is maradhatna színen. Még a' koldusok is
jól játszottak 's ennek így is kell lenni. A' fő szerepvivő
azonban Megyeri volt, ki az örökké nyervágyban sinlődő
25 Kardost, fáradatlanul végig kísérte minden viszontag-
ságain. Sok erő, ügyesség 's hosszú gyakorlás által biz-
tossá lett játék kell oda, hogy valaki egy ilyen, minden
tekintetben háladatos, de nagy és nehéz szerepet követ-
kezetesen végig vigyen. 'S Megyeri, mint őt e' szerepben
30 látni szokva valánk, egy-két apróságot kivéve, mesterül
megfelelt e' várakozásnak.

Jan. 1. *Tündérvilági leány*, vagy *a' paraszt mint dúsgazdag*. Tünneményes vígjáték 3 felvon. Raimund Ferdinándtól. Muzsikája Drechslertől. Fordította Szerdahelyi József. Leginkább meg lehet elégedni a' főszerepvivővel, Szerdahelyivel, ki a' tündérektől üzöbe vett Wurzelt szegény 's boldog állapotjában híven láttatá. Kicsinysége mellett is kiemelést érdemel Udvarhelyi' (késő Vénség) az agg kort sok valósággal ábrázoló játéka, mint általában Udvarhelyi az illy szerepekben igen dicséretes; csak valamivel biztosabb emlékezetet, s' folyamatosabb beszédet kívánnánk néha hozzá. A' tótos Ajaxárlét Megyeri igen mulatságosan adá, 's a' játék részenként jól ment; de az Ifjúság, noha igen kellemes alak külsejére nézve, egyéb tulajdonaival nem volt az, minek az Ifjúságnak lenni kell. Élénk-telen, lassú, bátortalan, 's éneke gyarló. Remélljük, hogy az igazgatóság e' szerepben többekkel tétet próbát.

Jan. 2. *Gyökerez orvoslás*. Vígj. Weissenthurn J. után magyarosította Déry Istv.

Jan. 3. *Királyi parancs*. Vígjáték 4 felv. Töpfer' munkája. Láng Ádám' fordítása. Ezen két színmű abban hasonlít egymáshoz, hogy bennök a' sors katonai subordinatio' képébe öltözik; abban mindazonáltal különbözök, hogy míg amazt csak színészeink' kitűnő ügyessége tartja fenn, ez magában érdekes, és sokkal fennebb járó. Az elsőnek hatása, mint mondók, főleg színészeink' érdeme. Bartha különös humorral adá az ezredes helytartót. Olly valami természetesen jó izű volt játékában, a' mi őt előttünk egy újabb jó oldaláról ismerteti. Jól játszott Udvarhelyi (b. Magosvári), és Egressy Gábor, ki a' szeles, nyugtalan, indulatos Felhősít híven ábrázolá. Lendvayné Friderikát adta jól mint tőle várhatni. A'

szerep magában kicsiny, 's ha jelesen nem adatik, úgy szólva, semmi; de Lendvayné ezen kicsinységből olly egy pillantatot csikart ki, melly ha a' művészetben az egész ámításig való érzés becsültetik, a' legjobbhoz tehető a' mit
20 a' színpadon láthatni. A' pillanat az, midőn atyja és az ezredes helytartó fölötte tettetett szigorúsággal ítéletet tartanak: szemeiben, arczán 's azokban a' mit mond, fájdalom és elkeseredés viharoznak át, 's ezen fájdalom-
ban semmi beteg pathos, semmi túlság; mind a' legsaját-
25 tabb értelemben természetes és való. A' Királyi parancsban a' legmulattatóbb szeszélylyel játszott Szentpétery: mai játéka maga nemében a' legjobbakhoz tartozik. Bartha (Lindeneck) ma ismét kedvvel és jól játszott. Szilágyi' szerepe gyakorlott színészt kíván, 's ő a' királyt
30 elég következetesen 's általában véve jól adá; de különöségeit talán élesebb vonásokkal kell vala kijelelni, 's a' szerepbe több sajátságot adni. Laborfalvi R. játéka ma igen kedves, igen izletes volt, 's az egész előadás egy a' legsikerültebbek közül.

77.

Jan. 9. XII. *Károly Rügen' szigetén*. Vigjáték 4 felv. Angolból németre Both, ezután magyarra Kolozsi József fordítá. A színmű elég mulatságos, 's az előadás, ha az akadozásokat 's össze nem vágó dialogisálást kiveszszük,
5 a' sikerültebbek közé számítható. Kiemelést érdemel Megyeri' (Mukkebold), Szentpétery' (Brock) és Bartha' (XII. Károly) játéka, ez utóbbi azon megjegyzéssel, hogy beszéde nem volt mindenütt könnyen érthető; Lendvayné (Éva) egy fürge, pajzán leánykát játszott, kedvesen, mint
10 ő az efféléket szokta.

78.

Jan. 14dikén először: *A' pajkos pesti jurista*. Vigjáték 5 felv. Irta Kotzebue. Fordította Baranyi Péter. Igen bohózatos mű, jó lesz az ünnepek közé. Az előadás élénk

volt 's általában sikerült. Csak egy észrevételünk van a'
5 nyelvutánzásokra. Én ugyan azt hiszem, hogy németes,
tótos stb. magyarságot nem kellene annyiszor színpadunk-
ra hozni, mint az itt igen gyakran szerepen kívül is tör-
ténik, 's úgy tartom, azt gyakran el is lehetne hagyni,
vagy dialectussal, p. o. palóczczal, dunántúlival, hiencz-
10 czel felváltani; de mindezt mindazt igen jól kellene szí-
nészainknak tudni; mert nincs izetlenebb valami, mint a'
talpra nem esett tréfa. Ha már tótosan, németesen, vagy
palóczosan szólani szerepében áll a' színésznek, meg-
megkívántatnék, hogy azt tökéletesen tudja 's ehhez
15 természetesen gyakorlás 's egy kis nyelvismeret kell. Még
eddig dialectust egyet sem hallottam jól utánózva, idegen
szóejtést pedig csak a tótot Megyeritől 's talán a' néme-
test Kovácsnéától. Lászlót a' mai darabban eleinte drótos-
tónak, utóbb oláhczigánynak véltük beszédéről.

79.

Jan. 15 dikén: *A notre-damei toronyőr*. — Az előadás
általában jó és kielégítő volt, 's helyenként színészeink'
érdeme által hatóbb, mint a műtől magától várhatnók.

80.

Jan. 17dikén: *A' párisi naplopó*. A' fő szerepben (Józsi)
Lendvayné helyett most Egressy lépett fel. Játéka tetszett
a' közönségnek 's nem ok nélkül, mert szerepét általában
jól fogta fel; de kielégítőnek mondani nem lehet, mert
5 hibázott belőle azon pezsgő szilajság, azon elrejtett ener-
gia, melly ezen szerepét annyira érdekessé teszi. A' nap-
lopóban igen sok életre valóságot, rendkívül nagy, de még
ide 's tova csapongó életerőt kellene látnunk 's ez az, mit
Egressy játékában fel nem találhattunk. 'S ha hasonlítani
10 kell: Egressy talán külsőleg hívebben adta a' naplopót,
annak aljas helyzetéről, viszonyairól mindig megemlé-

kezve; de Lendvayné játékában több belső élet volt, 's talán tisztaság is; mert Egressy úgy látszik, néhol segítő szavakat tödött szerepéhez. Azonban valamint Lendvayné másodsor hasonlóhatatlanul jobban játszotta a naplopót, mint először, azt hisszük Egressyről, hogy második előadása biztosabb 's annál fogva elevenebb leend e' mostaninál; mit tehetségétől annyival inkább várunk, mert a' mitől leginkább lehet tartani, a' fiatalság tekintetében épen nem lehet ellene kifogást tenni. Ha, mint hisszük, a' második előadás sikerülni fog, felváltva majd ő, majd Lendvayné vihetik ezen szerepet, 's a' közönség éledeletet lelend e' változtatott szerepvitelben is. Az egész előadás egyébiránt minden dicséretre méltó.

81.

Jan. 19-én *Félbenszakadt hangverseny*. Vigjáték 5 felv. Vosz Gyula' munkája. Fordította Deáky Filep Sámuel. A szindarab maga nem igen élénk, azonban érdeket nyert különösen Egressynek (Lämmermeyer, versszerző) 's részint Szerdahelyinek (báró Horch) sajtóságos játékaik által.

82.

Jan. 20. *Halottrabló*. Színjáték 3 felv. Birchpfeiffer Karolina' munkája. Fordította Pály Elek. A mű, noha sok gyarlósággal bír, nincs színi hatás nélkül, legalább nyújt alkalmat a színésznek, hogy kitűntesse magát. —
5 Az előadás sikerült. Lendvayné' játéka, mint ilyenekben szokott, mély és való érzelmek tükre volt; Fánccsy jól felfogott szerepét következetesen vivé, mind azon fanyarságával az elvetemedésnek, melly a' halottrablót bélyegzi. Meg kell itt vallanunk, hogy a' színészetben
10 talán senkiről olly kevés várakozással nem voltunk, mint Fánccsyról, mind a' mellett hogy készületei nem voltak előttünk ismeretlenek; mutatványai, még a' sikerülteb-

bek is, gyanúsak valának; most örömmel látjuk mennyire csalódtunk. Fánccsy komoly és férfias szorgalma győzött
15 mind azon akadályokon, mellyeket mi legyőzhetetleneknek hívénk, 's most bizton reméljük, hogy a' szerepek némelly osztályaiban őt a' magyar színpad' legjelesbjei közé fogjuk számíthatni. Egressy ismét igen jól adá az inasból lett urat; de sajnálva kell mondanunk, hogy nem
20 azon szabatosággal, mellyel Budán láttuk. A' mit egyszer jól lát az ember (kicsinben vagy nagyban), azt nem szereti középszerűleg látni. Igen kellene csalatkoznunk, ha az a' szószaporítás, mellyet akkor tesz, midőn Aveli (Fánccsy) kezéből a tört kicsikarja, szerepében volna. Ott keveset,
25 de a dologhoz tartozót kell mondani 's úgy, a' hogy legjobban hat. Ezt nem említettük volna meg; de már a' „Párisi naplopóban” vettünk valami illyest észre 's fájlalnunk kellene, ha ez Egressynél szokássá válnék; mert ő egyike legtisztább, szabatosabb színészeinknek.

83.

Jan. 21. *A' pesti pajkos jurista.* Az előadás, mint az előbbi, azon különbséggel, hogy Bartha szerepében (Vandoray) Szilágyi, és Megyeriében (Höslaky) Bartha lépett fel. Vandoray' szerepe, mellyet Bartha némelly
5 eredeti fogásokkal kiemelt, most elesett; de Höslakyban nem veszítettünk, noha Megyery' játékában a figyelmező nagyobb következetességet látott. Az egész előadás talán még élénkebb volt mint az előbbi: László' játéka különösen pezsgő elevenségű volt.

84.

Január 22. *Korona és vérpad.* — Multkor említők, hogy a' mit jobban előadva láttunk, azt fáj kevésbé jól látnunk, 's ez az, a' mit a' mai előadásról főleg megjegyzünk, mert hogy a' színmű el lett volna rontva, épen nem

5 mondhatni; azonban hibázott valami azon belső valóság-
ból, mely az előadást érdekessé teszi.

Legnehezebb Hovard Katalin' szerepe, mert hihetlent
vagy legalább visszataszítólag természetlent kell neki hi-
hetővé és némileg természetessé tenni, azt, hogy az asszony-
10 kebelben a' hálát, fájdalmat nyomban követik, vagy
inkább elnyomják a' hiúság' nagyravágyásai. Laborfalvi
e' szerepet nem adta minden érzés nélkül, legalább nem
üres, nem hamis pathossal; de azon mélysége az érzelem-
nek, melyet Lendvayné' játékában megszoktunk, azon
15 megrázó képe a' legbelsőbb fájdalomnak és leveretésnek
hibázott a' mai előadásban. Ezen fölül a' mit Lendvayné'
játékában megróttunk, sajnálva kell mondanunk, hogy
az nem igen vétetett figyelembe. Midőn Hovard Katalin
a' kulcsot a' mélységbe bocsátja, 's midőn az elhalt
20 Etelwood' ujjáról a' gyűrűt lehuzza, ezt, ha nem kő, nem
teheti minden küzdés nélkül. Itt a' színész időt hagyhat
magának, hogy a' mit szó nem mond, mimicával fejezze
ki. Emlékezünk az „Ügyvédben" Megyeri' játékára,
midőn észreveszi, hogy a' megmérgezett palaczkokat az
25 ügyvéd elvitte. Még az előtt néhány pillantattal nyugott,
sőt rögzött keménységű volt, 's egyszerre mivé lesz? Az ije-
dés' villáma rázza át minden idegeit: nyugalma oda van,
lábai alig vihetik. — Nem ezt; de a' maga nemében
hasonlót kívánnánk Hovard Katalintól, a' két kijelent
30 helyen. Midőn ő Etelwoodot az italtól elhalni látja, még
fél, még meg van indulva, 's ha nem jósból, legalább
asszonyi szíve' gyarlóságából, még sajnálja is. De a' mint
félelme, megindulása szűnik, visszatér a' hiúság' minden
vágyaival egy másik gondolat, a' királyi gyűrű, mely
35 elhalt szeretője' ujján van, 's egy harmadik, hogy azt
onnan lehuzza. De mindenkor, hogy a' néző előtt gyanít-
hatók legyenek, a' színésznek helyes mimicával kell
kifejeznie. Midőn Katalin az alélt Etelwoodra borúlt, ha
talán a' drámairó' utasítása szerint keze véletlenül
40 érinti a' gyűrűt, minden e' tette vissza kell lépni, gondol-
kodóvá lennie, 's mintegy megdöbbenie a' gondolattól,
melly agyában ébredt; szóval: ügykezni minél többet

- kitüntetni azon küzdésből, melybe egy ily életben járó elhatározás okvetlen kerül. — A' kulcslevetést szinte nem lehet olly röviden végezni mint rendszerint teszik. —
- 45 Bartha Etelvood-ot elég érzéssel; de kevés hajlékonysággal adá. A' szemrehányás' jelenetében több keserúséget, mint fájdalmat kívántunk volna, vagy ha szabad az efféléket allopathice vegyíteni, keserű fájdalmat.
- 50 Mivel itt a' czél, hogy belátásunk' erejéig használjunk, a' minden criticák' legkellemetlenebbikét, a' hasonlítást is segítségül vettük; 's ha ez talán egynek másnak fáj is; de legkönnyebben felfogható 's színi bírálatokban majdnem kikerülhetetlen. Ezen bevezetés után folytatjuk a'
- 55 bírálatot. Szentpétery egyike legjelesebb színészeinknek; de a' milly természetes játéka a' víg, kedélyes vagy széles szerepekben, olly gyakran esik a' régi iskola' hibáiba, mikor komolyt 's kivált hősi charactert ábrázol. Eleinte ezen fogyatkozást hangja' gyengeségének tulajdonítottuk; de most azt kell hinnünk, hogy a' hol zajosabb indulatot, haragot, felbőszülést kell kifejezni, ott ő gyenge 's ki nem elégítő. Miért is őt VIII. Henrik' szerepére nem hiszszük alkalmasnak. Ezen szerepnek Egressy Budán energiával teljes játéka által érdeket bírt adni. —
- 65 Bartháné kis szerepét érzéssel játszotta, 's ezt méltatni kell, mert tudjuk, mennyire bántó ha kis szerepek nincsenek illőleg betöltve. 'S most, miután részletes ítéletün elmondottuk, legyen szabad a' szerepkiosztásról szólnunk. Ha Lendvay visszatér, Etelvoodot Lendvay, de
- 70 ha nem, sőt ha visszatérne is, próbaúll Egressy adhatná; a királyt vagy Egressy vagy Bartha. A' színmű minden esetre megérdemli, hogy becsében fenn tartassék.

85.

Jan. 23dikán: *Szerellem mindent tehet.* Az előadás sikerült: Laborfalvi R. a' gonosz Franciscát jelesen adá 's mikor tőle illyeket látunk, s visszaemlékezünk, hogy csak 4 éves színész, örömmel nézünk ki a' jövődre. Az

- ⁵ előadás' érdekét emelte Barthának (Kraft) különösen jó humoru játéka. Általában Bartha' némely szerepeiben igen sok belső élet, és sajátság van; játéka nem hibátlanul üres, hanem tartalmaz ha jó; jó pedig gyakran lehet, ha, mint egy idő óta tapasztalható, komolyan és férfias szorgalom mellett akarni fogja.

86.

- Jan. 24dikén: *Mézes kalácsos Rózsa*. Szegény, üres és unalmas műve Birchpfeiffernek, melly a' kalácsos Rózsa' kedveért látszik születettnek, és csakugyan annak is kellene az egész roskadozó épületet fenn tartani. A mai ⁵ est minden tekintetben elég untató volt.

87.

- Jan. 27. *Földszint és első emelet*. Mi ezen színmű' philosophiáját teszi, azzal nem egészen lehet megelégedni, nem jó ki belőle a' mit a' szerző akarni látszott, az: hogy a' büszkéek lealáztatnak, 's az alázatosak felmagasztaltatnak, mert végre is, noha az emeletiek lejutnak, az csak ⁵ azért történik, hogy magokat a' közönségnek megmutassák, 's vejjökök együtt hihetőleg ismét felmenjenek; a' földszintiek is feljutnak ugyan; de ismét egy köztök lappangó gazdagnak, fogadott fioknak szerencséje által, ¹⁰ 's csak mint lógós nép, mellynek új szerencséje épen nincs a' legjobb alapon, hibáztatván belőle azon függetlenség, mellyet csak önszerencsénk vagy keresményünk adhat. 'S e' mellett megérdemli-e az a' lelkileg és testileg galád nép, hogy feljusson? Épen nem; mert minden szorgalma korhelységből, 's szivessége 's barátsága (a' fogadott ¹⁵ fiú iránt) gorombaságból 's utóbb tettetett, alacsony hízlekedésből áll. 'S megérdemlik-e az emeleti gazdagok, hogy leszálljanak? Talán inkább; mert az úr gőgös, szerencséje' kimeríthetetlenségében oktalanul elbizott, az őt

- 20 irgalmatlanúl zsebelő cseléd iránt mind jó, mind rossz állapotjában ostobául és gyáván kiméletes; de másfelől nem magának élő fukar: vendégszerető, barátságos, 's bukása nem ezen életmód' következtében jó, hanem
- 25 pénzének egy része valamely kereskedő háznál tönkrement. 'S valamint amazok, úgy ezek nem érdemök szerint váltják helyeiket. 'S ezen csere maga is csak pusztá mutatvány; mert tulajdonképpen nem történik egyéb, mint az aljas és úri családnak öszveolvasztása, egy leány 's egy
- 30 fogadott fiú' szerelme által. Egyébiránt a' mű mulatságos 's megérdemli, hogy színészeink öszvevágó szabatossággal adják. — Az előadás meglehetősen volt.

- Jan. 30. *Vazul*, előszőr. Eredeti történeti dráma 4 felv. Irta Szigligeti. Ha meggondoljuk, hogy még eddig egy eredeti komoly drámánk sem bírta magát a' színen fenn tartani: örömmel kell üdvözlennünk minden magyar író,
- 5 ki ezen sikos pályát, a' színpadot, csak némi szerencséével is, meglábolja. Szigligeti maga író is, játszó is egyszerűmínd, a' közönség' figyelmére kettősen érdemes, hogy midőn egyik hivatalának nem csekély gondjai által elfoglalva van, még talál időt a' literatura gazdagítására is.
- 10 Jelen színműve a' közönség' nagyobb részétől tapssal, mindnyájától figyelmes részvétellel fogadtatott, mind arra, mind erre, tárgyának nemzetisége, szerkezetének helyesége, 's a' kidolgozás' rövid takarékosága által nem érdemtelenül; azonban, ha a' színmű említett tulajdonai
- 15 mellett ujsága által közönséget vont is, tartós fennmaradását csak úgy remélhetni, ha az író belsőleg több érdeket bír adni művének. Belső érdektelenség, 's a' miből ez leginkább származik, a' characterek' tartalmatlansága, üressége az, mi ezen drámát a' mélyebb vizsgáló' szemében
- 20 hiányossá teszi. Nézzük a' főszerepet, *Vazult*. Ezt kétszer, háromszor, vagy talán többször rá- 's meg lebeszéljük, hogy királylyá legyen. 'S ő, a' fő hős minden belső forradalmak

nélkül egyikre is, másakra is rá áll, együgyü lelketlenség-
gel 's midőn Szebusz egy-két szóval fel bírja haragítani,
25 Antoniótól (azért-e hogy idegen?) a' legbántóbb szavakat
békével türi. Az öreg István több mint ájtatos: itt igen
nyomoru ember is, a' mi történetileg lehetett, de itt
drámailag szólunk; 's úgy találjuk, hogy ez már a' máso-
30 dik porhanyó character, mellynek semmi szilárdabb állo-
mánya nincs; de a' gonoszok: Péter, Gizela, Szebusz,
Buda, ezek is igen üres, fölületes nép: csak egy pillanatot
sem vethetünk lelkök' mélységébe; úgy jönnek, mint kik-
nek fogadott munkájok van, mellyet le kell róni. Antonio
's a' kis Lucia talán a' legépebb emberek: de kevesbbé
35 nevezetesek, hogy a' mű' érdekét fenntartsák. 'S Antoniób-
an e' felett egy kissé beteg regényesség van, minden
ihletés, minden gazdagság nélkül. 'S hogy az öreg királyt
meggyilkolja, arra alig mutattatik ok. — Ezen fölül
40 Szigligeti' érzelmeiben és gondolatjaiban valami finom-
talan, gyöngédtelen van, a' mi bánt és visszataszít. Ő
hihetőleg ebben keresi az erőt, de felette hibásan. A'
valódi erő nem vadságban áll; sőt még a' vad nemzetek'
hőseiben is az erő bizonyos nemesség', sőt méltóság'
alakját veszi fel. 'S ezt, kik őseinket fél vadaknak, dur-
45 váknak hiszik, szem előtt kell tartaniok. Őseink' nagyobb-
jai szilajok, simátlanok lehettek; de soha nem méltóság-
talanok: ez már keleties komolyságokkal járt. 'S most
visszatérve kérjük: mi lehet a' világon e' képpel ellen-
kezőbb, mint a' szegény tedd-ide tedd-oda Vazul' charac-
50 tere, 's nem kell felednünk, hogy ez a' főszerep. Ha ebbe a'
szerző lelket és erőt önthetne, úgy hiszem, a' darabnak
legfőbb hiánya ki volna pótolva. — Még csak egy jegy-
zést. Én ezen színdarabot kéziratban olvastam, 's érez-
tem, de nem birtam hamarjában kitalálni, mi hia van.
55 Ezzel csak azt akarom mondani: mennyire tanulságos a'
színi előadás, nem csak a' szerzőre, hanem egyéb íróra
nézve is, 's mennyire szükséges, ha jó drámát akarunk, a'
tökéletes színház; 's hogy végre épen nem csudálkozha-
tunk, ha jó drámáink' száma olly kicsiny: mert eddig
60 színházunk nem volt. — Az előadás meglehető.

Januar 31. *Griseldis*. Ezen gyötrő művet némi apró hibák mellett színészeink ismét jelesen adák. Lendvayné (Griseldis) a' szerető leány, nő 's anyasziv' szenvedéseinek megtestesült képe volt. Laborfalvi tiszta szabatossággal adá a' büszke, gúnyszerető királynét. Bartha (Percival) nagy részt jól vitte szerepét; tökéletesnek azonban hibás szavalása miatt nem mondhatjuk: ő folyvást hamisan interpungál, ha hosszabb beszéde van, 's ez fölötte kár; mert néhány utóbbi, valóban jeles játéka már azt a' reményt gerjeszté bennünk, hogy őt rövid időn nem-közönséges erejének egész nagyságában látandjuk feltűnni. 'S ezen reményről még most sem teszünk le; de el nem mulathatjuk neki a' hibátlan, a' sugólyuk' minden gyarlóságain fölülemelkedett tanulást ajánlani: mert e' nélkül nincs mód a' színészetben tisztelt fokra jutni. Megyeri az öreg szénégetőt jelesen adta.

Feb. 5. *Frigyesi Elek*, vagy: *Menet a' vashámorba*. Színjáték 5 felv. Holbein' munkája. A' régi magyar színház' egyik híresebb drámája már csaknem egyedül a' szénégetők' vastagabb tollu szerepei által nyer némi érdeket; de különösen fárasztó a' két utolsó felvonás, hol a' magát gyilkosnak vélő gróf Tornallai búsong és átkozódik, barátja Abavári Fülöp pedig csodálatos vegyületével a' komolynak és bohózatosnak iszik és sír. Mikor arról van szó hogy egy fiatal embert megsütöttek: lehet-e valami nevetségesebb és izetlenebb egyszersmind, mint ezen Abavárinak részeges siránkozása? Az illyeket alig lehet roszúl nem játszani, miért is színészeinktől nincs mit követelnünk. Egyébiránt némelly szerepek jól adattak. Laborfalvi a' jámbor, erényei' érzetében nyugott grófnét méltósággal és némi bensőséggel adá. Fánccy a' veres vadászt jól; de különösen sajáttságos volt Megyeri' játéka,

ki a' golyhó, vagy inkább hülye Janót remekül adta. Lehetetlen művészileg a' természethez közelebb járulni 's a' természetben annyiszor előforduló eredetinek hívebb 20 másolatát adni. Való, hogy a' szerep nem valami nevezetes; de a' mit tökéletesnek mondhatni, az kicsinyben nagyban figyelmet és méltatást érdemel. Bartha (Tornallai) és Szentpétery (Abavári), a' meddig lehetett, jól játszottak; de az egyiknek két felvonáson végig szomorkodni és dühöngeni, a' másíknak egy megsütött ember 25 fölött fél részegen pityeregni kellvén valami olly művészet alatti feladások volt, mellyről ítéletet mondani fölösleges. Ha valaki a' fáradságot nem restellné, 's a' két utolsó felvonást, a' drámaiatlan sopánkodásokat kihagyván 's 30 egyéb tárgyhoz illő dolgokkal betöltvén, egygyé olvasztaná, úgy hiszszük: a' mű mind sebesebb haladást nyerne, mind nagyobb kerekdedséget, nem is említvén, hogy botrányaitól megmenekednék. Így talán meg lehetne a' művet menteni a' színház' számára.

91.

Feb. 8. *Borostyán koszorú*. Színjáték 5 felv. Irta Ziegler. Ford. Kocsi János. Az eleinte fárasztó szindarab a' 3-ik felvonás' végétől kezdve érdekessé vált, mit egyenesen characterei' tartalmasságának köszön, noha a' trónörökös' nagylelkűsége utoljára csaknem túl megy a' 5 hihetőségen 's egy kissé émelygössé lesz. Az előadás minden dicséretre méltó. Különösen sikerültnek lehet mondani Szentpétery' játékát, ki a' minden tekintetben férfias Grauenstein ezredest ritka szabatoság mellett annyi bensőséggel adá. Beszéde komoly, indulatai' hevében is ki- 10 mért; de tele magas érzelmei' tisztaságának hangjaival. Az illyet hallani kell, hogy méltányolhassuk. Megyeri a' közvitézt sajátos nyerseséggel adá, 's kitapsoltatott; de nem kell kifelednünk Barthát (örmester), ki csekély 15 szerepére mind azon figyelmet fordítá, mellyre az méltó. Az, ki tisztelt és szeretett elűljárónak fia' halálát (kit

maga is szeretett és becsült) hozza hírül, igen különös húrját illesse meg a' kebel' hárfájának. 'S Bartha egész mélységében eltalálta a' fájdalomnak azon hangját,
20 mélyen az illyeket elmondani kell.

92.

Febr. 20. *Intermezzo*, vagy a' falusi úrfi a városban. Vígjáték 5 felv. Kotzebuétól. Az igen lassu menetű színműnek előadása is elég élénktelen volt. Fánccsy a' falusi úrfit egy kissé lankadtan adá, 's ennek az egészre nagy
5 befolyása van. Birken, a' ki a Stuartért meg is verekedik, nem lehet olly általában hidegvérű, 's egykedvűsége csak azon dolgok iránt mutatkozik, mellyeket nem ért, nem foghat fel. Telepy (Birken inasa) és Szerdahelyi (Vojta báró) adtak némi elevenséget a' játéknak.

93.

Febr. 21. Először. *Rágalom' iskolája*. Vígjáték öt felv Angolból Brinsley Sheridan Richard után Tóth Lőrincz a' m. t. társaság' költségén. Ezen jeles 's mind caracterei tartalmánál, mint helyzetei' meglepőségénél fogva érdekes vígjátékot örömmel láttuk a' színpadon. Az előadás meglehetősen sikerült. Különösen tapsot nyert 's nem érdemetlenül Egressy Gábor (Színesi Károl) játéka: de méltatni kell a' kevésbbé fénylő szerepeket is. Lendvayné Aggfynét mind csapodárságában, mind megtérő bánatjában híven ábrázoló, valamint Laborfalvi R. a' kevés szavú, de szerény leányiséga által kitünő Marit. A' többi asszony- 's a' rágalomosztályhoz tartozó férfi szerepvivőket nem dicsérhetjük egészen; mert a' pletykának, rágalomnak, igen folyamatosnak, akadozatlanak kell lenni,
10 hogy hatással bírjon. Ez volt egyik hibás oldala az előadásnak, 's a' mi szinte igen nagy fogyatkozás, a' szerepvivők nagy része nem mindenütt látszott érteni szerepe'

mondait, vagy készületlensége miatt nem bírt azoknak színi kifejezés által súlyt 's érdeket adni; innen némi finomabb csipősségű mondatok', helyek', sőt tán dialogok' hatása elveszett. — Azonban, mint mondók, az előadás az új és nagy műhöz képest elég jó volt, 's az említetteken kívül Szentpétery' (Színesi ezredes), Megyeri' (Aggfi) és Fánccsy' (Színesi József) játéka minden dicséretre méltók.

Febr. 22dikén: *Kegyenczek*. Sok emlékezeti hibákkal botránkoztató előadás. Nem akarjuk megnevezni (noha ez a' nemhibásokra nézve némileg igazságtalan) az akadó-zókat; de talán ennyien rosszul még egy színműben sem játszottak. Részletekre tehát most nem bocsátkozunk, csupán László' (Mamanoff) szerepéről néhány szót. Ohaj-tanók mondhatni, hogy László nagyobb haladást tett, mert szorgalma tagadhatatlan; de ha szavalását, moz-gásait tekintjük, még sok van, mi szemet és fület sért.

Beszéde, mint tartása még nem eléggé fesztelenek, és szabadok, főleg amaz a' régi iskola' nyúgeitől. Komoly játéki szavalásában még mindig valami éneklés, hanglej-tés észrevehető, a' mi most már az elszokott fülnek felette alkalmatlan. Midőn kezeit kinyújtja, könyökei többnyire igen kifelé állanak 's úgy látszik néha, mintha divatké-peink test tartását utánazná, mi ha úgy van, igen nagy tévedés; mert talán semmi nincs olly távol a' természet-től, mint épen ezek 's helyen kívül, hősi szerepekben alkalmazni az efféle állásokat, kétszeresen hiba. Ne hogy azon-ban méltánytalanok legyünk, el kell ismernünk, hogy László csaknem örökké szinpadon van, 's hogy tán ez is akadályozza előmenetelét; de épen ezért szükségesnek hiszszük e' figyelmeztetéseket; mert a' ki sem mástól, sem (elfogultsága miatt, 's mert magát senki sem bírál-hatja meg igazán) magától nem hall észrevételeket, az örökké egy csapáson, vagy mi még rosszabb, egy kerengésben, hibáinak örvényében, marad.

Mart. Isőjén: *Bátori Mária*. Szomorújáték öt felv. Magyarosította Dugonics András. Ezen mű a magyar színházra nézve úgy tekinthető, mint egy vízözön előtti maradvány, ha nem tagjainak óriássága, de bizonyosan azoknak esetlen összeállítása miatt. Alig van színmű, 5 mellyben jelennen olly durva, ügyetlen fogások használatnak, mint a' könyörgő Máriának meggyilkoltatása 's az e' feletti több mint embertelen parentatio: „itt fekszik, oda van, meghalt” 'stb. a' legmegbotránkoztatóbb gúnynak 10 hangjain kimondva. De evvel nem akarjuk a' szegény Dugonics' emlékét gyalázní; ő annyi tekintetben méltó tiszteletünkre 's hálánkra, hogy neki minden írói gyarlóságokat bizvást megbocsáthatunk. Ő egy meddő kornak nyujtott olvasni valót: regényt és színdarabot, mind 15 hazai tárgyut, 's ha tán minden bírálaton alúl állókat is; de mellyek olvastattak, mellyek egy nemzedéket töltöttek el szomjával egy jobb, virágzóbb nemzeti életnek. Azonfelül e' színmű nem is eredeti műve: valami szerencsétlen szomszédunknak terméke lehet, 's csak a' 20 színi előadás kényszeríte róla szólanunk; noha minden rozalásunk mellett is alig mernők az igazgatóságnak tanácsolni, hogy többé ne adassa; mert van a' közönségnek egy bizonyos része, melly ezen darabra még folyvást számot tart, 's melly Dugonicsot és Bátori Máriát ma is 25 sokaságával 's zajos örömeivel illőleg megtisztelé.

Mart. 2dikán: *Indusok Angliában*. Vigjáték 3 felv. Irta Kotzebue. Kotzebue mesternek elég sikamlós, és Gurli' sok természetlen természetességeivel czifrázott műve; de melly mint általában vigjátékai, nem elmétlen 5 és részenként mulattató: az egész egy kissé hosszú és fárasztó. Az előadás dicséretes. A' bohókás Gurli Lendvayné sok mérséklettel (mert itt igen könnyű

kicsapongani) híven és tetszőleg adá. Kovácsné a' teke-
tóriás Smithnét valamint Megyeri (Sámuel), Bartha
10 (Róbert), Szentpétery (Kabadár), Telepy (Vámszedő)
szerepeiket jól adák. Egy figyelmeztetésünk van Bartha
iránt. A találkozás' 's megismerés' örömei zajosak lehet-
nek; de nem dühösek. A' mint ő szüleihez bejö, egy ki-
csit visszajeszti nézőit 's ez hiba.

97.

Mart. 3dikán: *Örültek' háza Dijonban*. Emlékezeti
hibák látszottak az előadást lassítani. Különösen Fán-
csy hibázott egy párszor 's alkalmasint ezen baj miatt
nem adhatá szerepének azon kifejezést, melyet az kíván.
5 Egy olly gonosztevőt, mint Duflois nem könnyü játszani;
de megérdemli, hogy figyelem fordíttassék rá. Eberhárd
és ő állanak ellenségekül a darabban, 's ha Duflois gyenge,
Eberhárd szerepének sem lehet teljes hatása.

98.

Mart. 5dikén: *Királyi korona*, vagy: *Angyalvár'* om-
ladéka. Irta Cuno. Fordította Komlóssy. Hosszadalmas,
ügyetlen készületű mű, mellynek sem drámai, sem
költői becse nincs: olly áru, melyet sem bel érték sem
5 külszín nem ajánl. Mi csoda, hogy a' közönség tetszését
meg nem nyerheté, mind a mellett, hogy Bartha (angol
király, Adelston), Laborfalvi (Albina) 's Fánccsy helyett
Megyeri (Richard), Szentpétery (Odo) 's Egressy Gábor
(Abudár) szerepeiknek érdeket adni törekedtek. Az illy
10 művek most már lehetetlen, hogy megálljanak, mind
kül-, mind belsőképen egyaránt hiányosak lévén. Az
újabb kor (kivált a külföld) az által különbözteti meg
magát, hogy a' színi élet' magas kifejelettségéhez képest
legalább külső érdeket bír adni műveinek, ha azok a'
15 szerző elme-szegénysége miatt talán fölületesek és tar-

talmatlanok volnának is. A' jelen színmű ezen fölül sok bágyadt, természetlen érzelméseken is alapúl. A' királyi atyának hosszas bánkódása 's reménykedése, a' sok gyermekű férjnek szívtelen dühöngése, inkább rá-
20 fogásnak mondhatók, mint valószínűségnek, 's ez az, mit a' jelenkor meg nem emészt 's miért e' műnek a' sorból kimaradnia kell.

99.

Maj. 22. A' *külföldiek*. Vigj. 2 felv. A' közös ház, vig-
játék 1 felv. Mindkettő Fáy Andrástól. A' nehézkesen 's
vontatva ment előadás nem állítható úgy elő e' műveket,
mint ohajtottuk volna. Színészeink legujabban igen el
5 lévén foglalva új 's nagy színdarabok' betanulásával, e'
hiba most az egyszer nem egészen rájok, hanem nagy
részt a' körülményekre hárítható, mellyek az illy szin-
darabok' előadását sürgetővé tették. Az elsőről más al-
kalommal szólottunk olvasóink előtt; a' másik, melly
10 annál jóval élénkebb 's melly ma először adatott, igen
sikerült műnek mondható, melly érdekes bonyolódásával,
de kivált kifejlésével mulattatá 's meglepé a' közönséget.
A' színmű' kereke leginkább egy ifjú körül forog, ki a'
két testvér Rétiék' házába fészkelvén magát, az apák
15 által már régen eljegyzett Réti Erzsi körül igen veszedel-
mesen udvarol 's kit Réti, az apa, semmi áron ki nem tud
irtani a' házból. 'S miután a' dolog annyira ment, hogy a'
két testvér halálosan összeháborodik, a' kitűzött vő-
legény' atyja jelen van 's fia' megérkezésének hírével a'
20 zavart 's háborodást a' legkomolyabb kitörés' pontjáig
emeli, kisül, hogy a' zavarok' szerzője, a' magát házba
és leányszivbe annyira befészkelte ifju nem egyéb mint a'
várt, de mindeddig nem ismert vőlegény. — Ehhez
Fáynak saját nemű életvaló mondatai, nem keresetten
25 's nem helyen kívül elhintve, füszerül szolgálnak a' kü-
lönben is érdekes mű' kedveltetésére. Az előadásról
megjegyzők, hogy az lassu 's nehézkes volt; de ezen vád

az egészet illeti. A' mű részenként nem volt hibásan
adva, 's nem is minden szerepvivő vádoltathatik hanyag-
30 sággal. Lendvayné Erzsí' szerepében épen olly könnyű,
mint bájos természetességü játékaért. (Az első vígjáték
után a' tizennégy évű Fáy Gusztáv, András' fia, Thal-
bergnek egy Don Juanbeli themára irt phantasiáját
adta elő zongorán, az értők' köz meglegedésére. Mert e'
35 játékban erő 's könnyűség vala, 's szabatosan 's biztos-
sággal meggyőzve a' darab' nem csekély nehézségeit:
az egész fölött valóságos művészi nyugalom lebegett.)

100.

Maj. 26. *Bujdosó Amor* vagy: a gyanakodó házások. —
Egyik a' jobb munkái közül Kotzebuenak. Cselekvénye
inkább belső mint külső mozgalmakból áll 's a' mű
mégis élénk, gyors menetelű, 's a' mi Kotzebuenál ritka-
5 ság, csaknem minden érzelgéstől ment, úgy hogy itt a'
néző nem kénytelen a' mulatságot pityergő jelenetek'
émelygésein megvásárlani. Az előadás megfelelőleg a'
színmű jóságának, hű, élénk és összevágó volt. Színe-
szeink különös kedvvel látszottak vinni szerepeiket 's e'
10 jó kedv a' nézőkre is elragadott. Leggenialisabb volt
tagadhatlanul Megyeri' játéka, ki a' furfangos kertészt
adá. Laborfalvi (Amalia) általában igen kedvesen ját-
szott: féltékenységében, haragjában, békülésében mély
valóság és bensőség volt. Déryné a vidám Bertát kellő
15 derűtséggel, 's Szentpétery a' gyanakodó Árosit híven
ábrázolák. A' mi kifogásunk egyik másik szerepvivő
ellen volna, azt akkorra hagyjuk, midőn kevesb okunk
lesz az egész előadással meglegedni, észrevételeink
különben is nem jelen szerepeiket csupán, hanem rögz-
20 zött hibáikat, mellyek csaknem minden előadásaikon
elterjednek, fogják érinteni.

Május 29d. *Szebeni erdő*. Kovár' és Szokol' szerepében most Szentpétery és Telepy helyett Megyeri és Havi léptek fel, mindkettő, de kivált ez utolsó kevesebb szerencsével, mint az előbbieik. Szentpétery általában igen erős olly szerepében, hol az együgyű, őszinte jámborságnak kell kitűnnie: ezt ő affectatio 's érzélgés nélkül adja. Megyeri, a sokban olly erős, gyengébb az érzés' dolgában; neki ezt kifejeznie már több erejébe kerül 's ritkán pendíti meg az igazi húrt. Mai játéka azonban csak hasonlítás által szenved inkább észrevételeket; mert azt általában hibásnak mondani nem lehet. De sokkal távolabb maradt Havi Telepytól. Havi Szokolból egy ízetlen érzélgő német mesterlegényt csinált magyar mozgásokkal, míg Telepy az együgyű szerelmes Szokolt olly nevetséges bohóvá tette, a' millyennek lenni kell. E' felett mind ő mind kivált Szentpétery, sokkal inkább voltak oláhok, mint Megyeri és Havi. A' különben bágyadt színművet e' két szerep teszi mulatságossá, 's ohajtható, hogy ezek a' legjobb kezekbe jussanak.

Május' 31d *Szaraczen*. Szomorujáték 5 felv. Irta Dumas Sándor. Ford. Szigligeti. E' színművet már a' budai színpadról ismerjük. A' közönség valamint ott, úgy itt sem különös részvételt fogadta, hasontalanúl
 5 Dumas egyéb műveihez, mellyek színünkön igen szívesen láttatnak. Ezen mostoha elfogadást nagy részt a gyenge előadás szülte 's alapította meg. A' mai játék is teljességgel nem sikerült. A' Szaraczen Egeressy helyett most Fánccsy játszotta, több bensőséggel mint amaz; de helyenként érthetetlenül, mi az egésznek igen csökken-
 10 kenti hatását. Fánccsynak különösen ajánljuk az értelmes szavalást: e' nélkül a' legszebb helyek is üres beszéd gyanánt hangzanak el. Igen gyenge volt Bartha Savoisy Károly' szerepében, mellyet korán sem lehet háladat-

15 lannak mondani; de, ha teljes hatását akarjuk, tudni
kell azt minden hiba 's akadozás nélkül; 's általában ez
azon alap mellyen minden színészeti tökély épül: ez a'
színészet abc-je, 's még is, hölgyeinket 's néhány job-
20 bára ifjabb férfiakat kivéve, alig látszanak színészeink
erről meggyőződve lenni, vagy ha igen, lelkiösmeretlenül
elhanyagolják. Bartha ma nagyon keveset tudott szere-
péből, 's így lőn, hogy a' különben érdekes mű egyik fő
characterében gyarlón előállítva nem tetszhetett. Lend-
vayné ma szerfelett bágyadt hangja mellett is jól vivé
25 szerepét; de különös szorgalommal 's a' féltékenység'
indulatosabb jeleneteiben jelesen játszott Laborfalvi
R. Csak két figyelmeztetésünk van. Vannak helyek,
mellyek vagy motivum gyanánt, vagy a' színmű' össze-
függése, világosabb áttekinthetése vagy végre más
30 drámai czélok miatt szövetnek közbe az írótól. Az ilyen
helyeket elhadarni, vagy minden kiemelés nélkül a'
többi beszéd közé elegyíteni hiba; mert a' közönségnek
ezeket okvetetlen meg kellene értenie, felfognia. Ilyen
hely az, midőn Berengaria a' Szaraczent ünnepélyes
35 fogadására emlékezteti. Ezen szavakat Laborfalvi R.
minden kiemelés nélkül, sőt alig érthetőleg mondá el,
mi által a' beszéd igen csonka 's érdeketlen lőn. László
a királyt sok részben jól adá; de ő még folyvást rosztól
beszél: szótagokat nyujt, igen hirtelen 's csodálatosan
40 megy le az alsóbb hangokra, mellyek még e' felett inkább
morgáshoz, mind beszédhez hasonlítanak, 's nem ért-
hetők. Mozgásai már a' színhez kezdenek szelídülni,
(noha még vigyáznia kell, hogy komoly műbe a' bohózos
darabhoz illő mozdulatokat által ne vigye) miért ne
45 birhatná meg a' beszédet is, melly végtére is legfőbb
dolog a' színészetben? László kedvező külseje, fiatalsága
's szorgalma mellett, igen kellene sajnálnunk, ha kelle-
metlen hibájától, a' gyarló beszédmódtól, 's hibás szava-
lástól, meg nem tudna menekedni. Játékában jelei lát-
50 hatók sok színészi tökélynek; de mindezen kedvező jelek
elboríttatnak egy fülsértő hiba által, melly a' sokszor
megrótt 's mind eddig igen keveset javult szótagnyujtás-

ban, 's gyakor érthetetlen mormogásban áll. A' legfelső és legalsó hangok között még igen nagy tér, sok fokozat
55 van, 's egyikből a másikba átmenni, nem ugrani kell: az érthetetlen zúgás pedig kívül esik a' modulatio' minden határain.

103.

Jun. 1-én *Horatiusok és Curiatiusok*. Az előadás most kevésbé sikerült mint az előbbieket. A' római öltözet' classicai egyszerűsége saját mozdulatokat 's csaknem szoborszerűleg szabályos állásokat kíván; beszédben és
5 testtartásban, az erőnek energiának kitüntetése mellett is, bizonyos nyugalomnak 's méltóságnak kell uralkodnia, ha egészen különböző szellemű és divatú korokat összekeverni 's egyikből a másikba természetlenül átugrani nem akarunk. Bartha (Agricola) és Szentpétery (Curiatius, Augur), s utánok Udvarhelyi (Hostilius Tullus)
10 leginkább tartották meg játékaikban ezen római komolyságot. Fánecsy (Victor) a játék' elején, midőn a' hegyről lenéz, igen sokszor változtatá állásait 's észrevehető volt, hogy ennek nem szerepében illő belső nyugtalanság,
15 hanem inkább némi elfogultság 's a' helyes állásnak el nem találása voltak okai. E' mellett mozdulatai néhol igen keresetnek látszának, ellenkezőleg Egressyével, ki e' szerepben igen kiszámolt 's mind a' mellett természetes játékaival mulatott. A' színmű egyébiránt nem
20 igen látszik tetszeni a' közönségnek, ön soványsága, az előadás' hiányai, vagy a' közönségnek tetemesen elhajló izlése miatt-e bajos megmondani, hacsak azt nem akarjuk állítani, hogy a' nem-tetszés némileg mind a' három hiányból eredhetett.

104.

Jun. 4-én *Béla' futása*. Ezen sok tekintetben gyarló mű néhány magyar dalaival tartja fenn magát. A' mi-nek egyfelől örülni kell, midőn a' különben a' magyar

muzsika annyira elhanyagoltatik. 'S ha már jobbak'
5 nem létében a' darabnak fenmaradását ohajtanunk kell,
kivánjuk egyszersmind, hogy krajczáros komédiává
ne tétessék. Mit keres komoly darabban az a' bohókás
táncz 's ének egyszersmind? Mire való a' gyermeknek
a' kard 's annak veszély idején épen oly nevetséges,
10 mint valószínűtlen vitézkedése? 'S 4—5 tatár 10—20
magyar ellen? Nem szégyen-e ez? Igen prózai a' va-
dászatközbeni énekbeszéd is, 's boszontó a' nyomorú
medvének lassú mászkálása. Bohózatban, vagy leg-
főlebb vígjátékban megállhatnának az effélék; de ko-
15 moly színművet igen elízetlenítnek.

105.

Jun. 6. *Griseldis*. A' szerepvivők 's előadás mint előbb,
azon különbséggel, hogy az öreg szénégetőt most Szent-
pétery adta Megyeri helyett, nem rosszúl; de jóval is
gyengébben. Megyeri erős az indulatok' kitöréseiben, 's
5 épen ebben Szentpétery gyenge. Neki jobban áll a'
mély, csendes tünődés, komoly, férfiui elhatározottság 's
mindaz, hol nyugalom uralkodik, hol tisztesség, 's egy
becsületes ember' önérzetének méltósága bélyegzi szere-
pét. Komoly játékaiban inkább ünnepély mint energia
10 van 's e' részben ő úgy áll körülbelül Megyerihez, mint
Laborfalvi R. Lendvaynéhoz. Vígjátékokban nagyobb
köre van, itt már haragja, boszongódása valóbb, termé-
szetesebb; de itt is megtartja elsőségét azon szerepek-
ben, mellyek a' főlebb kitűzötteknek megfelelők, míg
15 Megyeri a' zajtöbbször eredeti alakokat éles és kitörölhe-
tetlen vonásokkal állítja előnkbe. Ezt ez alkalommal a'
szereposztás tekintetéből véltük jónak elmondani.

106.

Jun. 8. Bartha' jutalmául először: *Gyászvitézek*. Eredeti
dráma 4 felv. Irta Szigligeti. Ezen új színműve a' fiatal
írónak a' közönségtől kedvezően fogadtatott, noha, az

előadásban Lendvayné' lelépése (helyette Éder Luiza folytatá a' szerepet) 's némelly gyengébben vitt szerepek zavart 's csökkenést okozának. Legjobban 's szorgalommal játszott Megyeri, Laborfalvi Róza 's Fántsy. Bővebben a' második előadáskor.

107.

Jun. 9. *Borostyán koszorú*. Az előadás, az első felvonás lankadtságát kivéve, jeles mint egyébkor.

108.

Jun. 15d. *Burgundi gróf*. Színj. 4 felv. Kotzebue után magyarra tette Komlóssy. Az érzékeny lelkek' örömére 's jámborok' megnyugtatóására itt minden szép renddel 's békével megy véghez. Az emberek jók, nagylelkűek, a körülmények kedvezők 's ha a' sors valami vihart készül is közbe vetni, az az emberek' nemesszívűségén megtörik. Mi csoda, ha minden a' legkívánatosabb véget ér? 'S ha a' színmű háta megett egy fő bűn, gyilkosság, áll, az csak azért van, hogy legyen miről szólni, miért búsulni és remetéskedni az öreg Péternek. Mind e' mellett Kotzebue' találmányos esze tudott a' műnek némi érdeket adni meglepő fordulatok 's azon idylli szín által, melly az első felvonásokon uralkodó. Lendvayné kedvesen adá a' kis Elsbethet, 's Kovácsné a' nevetségesen aggodalmas Gertrudot jól, valamint Bartha az agg vőlegényt Walter vitézt 's Szentpétery a' jószívű Kunót.

109.

Jun. 18d. Előszőr: *Veszedelemes nagynéne*. Vigjáték 4 felv. előját. 1 felv. Irta Albini, fordította Szigligeti. Az előjátékban a' színház' belsejét ábrázoló új diszit-

ményt festette Otto, a' m. színház' festője. — Igen kel-
5 lemes esténk volt. A' mű ép, és eleven 's mind a' mellett,
hogy nem a' legmélyebb belsejű, azon hív ábrázolatok
közé tartozik, mellyek életvaló képeik által valódi éle-
ményt adnak. Itt nem látjuk olly tisztán a' színésznőt
10 ezer bajaiban és szenvedélyeiben mint Dumas Keanben
a' színészt előállította, ha a' nem' különbségét lerójuk
is, sőt talán annak ellenkezőjét: mert míg ez az épen
olly kínos, mint kedves pályától megválni nem tud,
amaz (Müller Adél) a szintől visszavonúl: mind e' mel-
lett igen jól van a' színésznő' élete' a' körülé csapongók'
15 tarkasága által visszatűkröztetve 's végül azon kettős
diadallal koszorúzva, hogy midőn színési ügyessége
által a' nagynéne alakjában egy rideg, asszonykerülő
nagybátyát meghódít, egyszersmind mint hű szerető
megnyeri az unoka-öcsét, kivel egybekelését a szigorú
20 's ösiségre sokat tartó nagybátya soha meg nem engedi,
ha öngyengesége, (szerelme az ál nagynéne iránt) családi
balítéletet le nem rontotta volna. Szentpétery remekül
adta (olvasóink tudják, hogy e' szót nem szoktuk
pazarolni) az akaratos, végre szerelemben felolvadó
25 nagybátyát, Emmerlinget, míg Lendvayné, sebes be-
széd módján művészileg uralkodva, szabatos tisztasággal,
's egész az ámulásig jól vivé az ál nagynéne' szerepét,
mindkettő, a' közönség' élénk tapsai között. Az előadás
egyébiránt egészen nem volt kielégítő 's kivált az első
30 felvonásban lassu és össze nem vágó mit csak a' későbbi
előadások végett mondunk, mert hiány a' két jeles játék
mellett alig volt észrevehető. — Fájdalom, hogy a'
nézők' száma olly kevéssé felelt meg a' mű 's előadás'
jóságának, a' mi egyébiránt csak újabb bizonyága azon
35 régi szomorú tapasztalásnak, hogy időnkben a' szinda-
rab átalában nem von közönséget. Lear', Naplopó',
Kean' második előadásaiakon már igen kevés néző volt,
míg a' boszorkányhistóriák 's egy két kedvesebb opera
teli házat szerez.

Jun. 19. *Gyászvitézek*, másodszer. A' gyászvitézek meg-
 vetett, 's becsületes társaságból kizárt, koldulni kény-
 telen fiai 's részint unokái a' harcban megfutott ma-
 gyaroknak, gyalázatot 's üldöztetést szenvedők őseik'
 5 büneikért; mert akkor a' futás bűnnek tartatott. Kö-
 zölök Ráb, egy szerető hölgynek férje 's atya de gyer-
 mektelen; mert valamint ő két fiát, hogy a' nyomorú 's
 gyalázatos sorstól megmentse, kiteszi, úgy neje, ki ezen
 gyermeksikkasztástól (okát nem tudván) retteg, kised
 10 leányával elszökik, 's midőn a' leányt hajadonná ne-
 velte, az tőle elraboltatik. Ráb, ki leginkább érzi ezen
 megvettetés' méltatlanságát, egy rableányt vesz meg,
 kit második nejévé akar tenni; de az vonakodván, a'
 leányárus görög' csalárdsága által a' leányba szeretett, 's
 15 a' többet ígérő Csanád' birtokába jut. De ettől ismét el-
 szereti a leányt Ákos, Jávor vezér' fia, ki azt utóbb, erőszak
 és fortély által, Rábot használván eszközül ellene, hatal-
 mába keríti. Csanád tudniillik bemutatja Rózát az öreg
 Jávornak, ki őt atyaül ápolta mint menyasszonyát, 's
 20 ez áldást ad rájuk. Egyszersmind vezéri székét fiának
 Ákosnak engedi át. Most Ákos, határtalan úr, magát, a'
 magyar király ellen pártot ütve, királylyá teszi, 's az
 ellene mondó Csanádot úgy is mint leányrablót, vásár-
 rontót, halál helyett számkiveti, de csak azért, hogy
 25 titkon megölesse. Ráb csak most veszi észre, hogy ki-
 játszatott, 's felbőszülten fut sorsosaihoz, hol vissza-
 tért első nejével kibékül, miután kölcsönös vallomásból
 megtudják a' történeteket. 'S mindkettő gyermekeik'
 fölkeresésére elrohan. 'S fellelik őket: Ákos, Csanád 's
 30 Róza gyermekeik voltak; mert Ákos csak fogadott fia
 volt Jávornak, 's attól kitagadtatik, midőn Csanád,
 ki Ákos ellen a' királytól teljes hatalmú vezérré tété-
 tett, testvér bátyját mint pártütőt halálra ítéli. Ebből
 látni, hogy volt mit bonyolítani, 's a kifejlés nem lehe-
 35 tett egyéb, mint meglepő. Az elrendezés általában he-
 lyes és takarékos, kivévén az elbeszéléseket, mellyeket

vagy más helyre iktatni kellett volna, vagy azoknak a kidolgozás által más, drámaibb alakot adni, vagy talán egy-kettőt ki is hagyni. — A' characterek' némelly kinövései irtó kezet várnak. A' koldus, de elszánt lelkű Rábhhoz több szilárd erő mint hetvenkedés, több benső evődés, mint düh illenék, 's düh csak a legkihívóbb pillanatokban. 'S mi az, hogy ő gyermekeit megveti 's egy másik nőt készül venni, ismét elvetendő gyermekek' anyját? Ezt teheti egy rögzött szívű rosz ember; de a' szerző Rábot olyannak akarja nézetni, ki maga jó lévén, benne az ember' legszentebb jogai sértetnek meg. Félre ne értessünk; mi nem tartjuk bizonyos feltételek mellett a' rosz embert is, mint némelly igen bölcs és jámbor criticusaink, a' drámából kirekesztendőnek, még ha fő szerepet kell is vinnie; de következetességet akarunk látni, 's összeillést a' charactervonásokban. — A' vad, kegyetlen 's gonosz Ákos épen olly édesen, epedőleg szerelmeskedik, mint Csanád, 's ez ismét hiba, 's általában az elkeseredett Ráb', a' gonosz Ákos', a szelíd Csanád' szerelmeskedéseibe, különböző természeteik szerint nagyobb változatosságot, különb hévfokot, 's színezetet kell hozni; mert itt annyira hasonlók, hogy csak a' helyzetek által különböznek. Annyiban haladását látjuk az ifjú szerzőnek, hogy characterai már tartalmasbak kezdenek lenni, 's ennél fogva érdekesbek is, 's ha ezen érdekességet következtelenség 's egyéb hibák nem fogják zavarni, a' fő, sőt legfőbb drámai érdem' kivívásának fogunk örvendhetni. Legtöbb hiba van még a' kidolgozásban, a' mi hihetőleg siető kéz' hibája. A' képek, hasonlatok gyakran keresettek, vagy halmozottak, 's igen kirívók; érzelmei kivált a' boldogok inkább émelygősek, mint édesek; indulatai, szenvedélyei sokszor méltóság 's nemesség nélkül nyers vadságba mennek által. Ezek felett nem javallhatjuk azon büntörvényszékhez illő bevégzést is, midőn testvér testvérré (Csanád Ákosra) halálos ítéletet mond; megölethetné előbb mint testvérenek tudja, vagy a' halál száműzetésre változtathatnék; vagy végre, mivel a' színmű erkölcsi oktatás akar lenni,

75 órá mondatnék ki halálaig mint valóban gonoszra 's bűnösre a' gyászvitézek' elátkozott sorsa, épen akkor, midőn ezek, kik azt ártatlanul túrék, alóla felszabaddítatnak.

Az előadás most jobb vala az előbbinél, Lendvayné 80 vivén az először is neki szánt szerepet Rózsáét. A' szerepvivők között legkitünőbb volt ugyan ő, 's Ráb' szerepében Megyeri, Ilon' szerepében Laborfalvi Róza. — Még egy körülményt kell említenünk. Nem tétetett ki, hogy a' bevétel' egy része a' szerzőé. Ha ezt a' szerző 85 ál szeméremből, vagy a fáradhatatlan petyegésű szemleirótól eltántorítva, akarta volna így, igen kellene sajnálnunk. Részünkről azt hisszük, hogy, igen is, vannak a' világon dolgok, mellyeket szégyenleni kell, 's mellyeket némelly urak nem szégyenlenek; de a játékszíni czédulára 90 ezt írni: *a' bevétel egy része a szerzőé*, legfőlebb is szokatlan, szükségtelen vagy haszontalan, lehet; de szégyenlendő nem.

A' játékszíni igazgatóság azt határozta, hogy az író az első előadásból 1/5, a' 2 és 3-dikből 2/5 részt nyerjen 95 jutalomul. Ez nálunk újság 's az írónak kötelességében áll ezen határozatot még drágalátos nevének kockáztatásával is (mert, úgy látszik, a' pozsonyi urak ettől tartanak) minél nagyobb nyilvánosságra hozni, közhírré tenni, 's némileg azt is megmutatni, hogy ez nem valami 100 cifra határozat, a' mi papiroson marad, hanem melly életre és erőre kapott, melly folyvást fenntartatik. Sőt a' játékszíni igazgatóság, mellytől a' határozat eredett, ha szükségesnek látná, ezen elismerést 's mintegy előleges nyugtatóványt az írótól szorosán követelhetné is. De 105 mind ezt elmellőzve, mi van abban, ha az író nem csak munkájával, hanem még nevének beavatásával is (de nem kéregető szavakkal, mert ez inkább elidegenítene) kívánna a' színházba nézőket vonni? Nem szabad-e, sőt nem kell-e ilyen áron is a' magyar színház' megnépesítését eszközölnünk? Nem kellene-e azt tennünk, 110 nagyobb áldozattal is, mint egy puszta név' kitételével? A' jó névvel gazdálkodni kell 's különösen őrizni azt

helyektől, hol rájok szenny ragad; de itt szégyentől*
tartani csak érzélgés, vagy szerfeletti hiúság lehet.
115 „Úgyde az író pénzt akar nevével keresni.” Nevével is,
igen; de munka és fáradtság után. 'S ha csakugyan
puszta neve is hoz jövedelmet, nem adja-e annak na-
gyobb részét, négy ötödét és három ötödét vissza a'
színháznak? 'S ezért pirulni kéne-e? — De végre a'
120 legnagyobb művészeknek van jutalomelőadások 's ed-
dig nem láttatott szégyennek. Az író talán valami fel-
sőbb lény, különb alkotmány, hogy neki ez szégyenére
(vagy alacsonyítására) válják?

Alaposabb ellenvetés volna, hogy czéliránytalan, ha-
szontalan az ilyen kihirdetés; de ezt igen bajos megmu-
125 tatni, mert abból, hogy egy vagy más darabra mind e'
mellett is nem nagy számmal jelennek meg, nem lehet
valamennyi előadásra következést vonni, 's kérdés, e'
nélkül nem jelentek volna-e még kevesebb számmal?
130 A' mi mindenestre sokkal hihetőbb, mint az ellenkező,
ha különben az író neve nem utált, vagy hitele-vesztett.
Részünkről azt hisszük, a' magyar színház még oly
gyenge korban van, hogy annak ápolgatását, fölemelését
minél többféle érdekek' összekötésével eszközölhetjük
135 csak sikeresebben, 's ha ezen érdekek között az író'
neve is tehet bármi keveset, mi ok van azt tőle meg-
vonni? — A külföld' példája nem mindig bizonyít.
Külföldön sem minden jó 's a' mi nekik jó, nem mindig
az nekünk. 'S a' mi külföldön tán fölösleges volna, az
140 nálunk, hasznos, czélirányos lehet. — Egyébiránt: si
volet usus; mert ez csak úgy érhet valamit, ha közdivattá
lesz.

* A szemle eleinte *koldulásról* beszél, utóbb a' neveket *kére-*
getésre, illetlenre 's megalacsonyításra szelidíti. De a' koldulás,
145 kéregetés itt szégyen, 's a' mi illetlen, 's a' megalacsonyítás ismét
csak szégyent hoz; azért is maradunk a' szónál. Szégyen az, a'
mivel a' szemle az írókat vissza akarja ezen ujságtól ijeszteni;
mert a' koldulás 's kéregetés oly tág, határozatlan beszéd, hogy
e'szerint az egész világot kéregetőkre és rablókra lehetne osztani.

Jun. 22. *Bájló férj és a vak nő*. Vigj. I felv. Francziából Virányi Viola. — E' kis vigjátékot igen mulattatóvá tette Lendvayné' játéka, ki a' vakságából épen kigyógyult Tinkát csapongó örömeiben, féltékeny fájdalmaiban, a' legbájosabb természetességgel adá. A' többi szerep is: Regényi (Fáncsy), Rózsavölgyiné (Laborfalvi), Lengefi (László) jó kezekben volt 's az egész előadást a' sikerültebbek közé lehet számítani.

Jun. 25d. *Korona és vérpad*. Különös szerencsétlenség fekszik e' színművön. Valahányszor adják, mindig alább száll becsében. Eleinte, VIII. Henrik' szerepét kivéve, mind a' szerint adatott, miként azt Budán láttuk: de
 5 Lendvay' hanyagsága miatt Ethelwood' szerepe nem emelé fel az előadást, mint egyébkor. Utóbb Ethelwood' 's egyszer Howard Katalin szerepe is más kezekre jutott, mind gyengébbekre, mint előbb. Most már hozzá járulván a' darabnak csökkent hitele, az igen gyéren látogatott házban árnyékát látjuk annak, minek eleinte
 10 olly megrázó hatása volt. Lendvayné (Howard Katalin) ma is szorgalommal 's részenként jelesen játszott, a' kulcs levetés- 's gyűrűhuzáskori habozás' kitüntetésére több gondot fordított, mint előbb; de ezen nehéz szerepnek minden elemeit nem találjuk fel játékában, nem azon
 15 összhangot, mellybe azokat hozni kellene. Katalin hiú, nagyra vágyó; de nem aljas elvetemedett. Azon kaczerőség, mellyet Lendvayné helyenként kitüntet, nem illenek hozzá. Midőn Ethelwood őt az ablaktól elvonja, visszatekintéseinek nem kell olly sürűeknek, nem nyilvánosoknak, nem Ethelwoodtól is olly könnyen észrevehetőeknek
 20 lenni. Ezen visszatekintésekben már rejtezni kell egy mély bűnterhes gondolatnak, melly csak idejére vár, hogy tetté válhassék. Midőn e' szavakat mondja: „Vi-

25 gyázz, hogy palotád jobban tessed, mint e' sírterem'',
szinte ki kell ezen gondolat' borzasztóságának hangzani
a' szavakból. L. azokat csipősen mondta inkább mint
mély jelentéssel. De ezek csak egyes helyek; természetesen
kedves volt ellenben a' felébredési jelenet, meghatók
30 rémülése és ijedelmei. — Szentpéteryről fájdalommal
kell ismétlenünk a' többször mondottakat; neki az
ilyen szerepek nem valók; hangja, bármit tegyen, tökéletesen
elhagyja őt. Egressy igen jól adta Budán e'
szerepet. Fáncsy Ethelwoodot csaknem hibátlanul:
35 de kevés lélekkel, 's ha valamennyire láttuk benne a'
féltékeny, aggodalmas szeretőt, nem eléggé a' rémületes
bosszuállót. Hibásak véletlen megjelenései is. Nem,
vagy nem mindjárt kellene láttatnia, 's ő csaknem szembe
jő ki Katalinnak 's a' király' háta megett ugyan, de
40 annak kíséretől tökéletesen láttatik; ha azok szemeket
nem húnnyják. Sötét nem volt, mert ekkor képzelnők,
hogy nem láttatik a' távolesőktől. Vagy olaszfal, vagy
kép szolgálhatna rejtésére, midőn Katalinnak vérpadot
súg fülébe 's eltűnik. Igen gyarló volt a' scót követ 's
45 az illy kicsinység is, ha rosszul megy, igen alkalmatlan.
Véleményünk szerint legjobb volna a' régi szerepkiosztás-
hoz visszatérni, vagy ha az Lendvay' távolléte 's tán
maradása miatt nem lehet, Egressy játszaná Ethel-
woodot, Fáncsy vagy Bartha a' királyt.

113.

Jun. 27d. *Harmincz év egy játékos életéből.* Szinj. 3
szakaszban. Fordít. Jakab István. — Meglehető hatá-
tásu darab, noha ismét egy szerfelett nemes szív rovására.
Amália, néhány pillanattal az esketés után megtudja,
5 hogy jegyese, 's most már férje alávaló gazember 's
mégis mindváltig vele marad. Szerelem-e ez vagy kö-
telesség? Ha szerelem, igen állati lehet, ha kötelesség,
balúl van értve, 's annak inkább fanatismusa csak;
mert ilyenre egy becsületes, érényes asszony sem köte-

- ¹⁰ leztetik, kivevén, ha a' tévedettnek megjavítására biztos remény volna, a' mi itt nincs, sőt valódi törekvés sem mutatkozik. Az előadás a' jobbak közé tartozik. Jelesen, minden változatokhoz híven adá Bartha a' harmincz éves játékost, valamint Megyeri a' fondor 's
- ¹⁵ szinte játékba elmerült Warningot. Kisebb tartalmú szerepeiket jól vivék Laborfalvi R. (Amália) és Szentpétery (Reupen).

II4.

- Jun. 28d. *Veszedelemes nagynéne*, másodsor. Az előadás most még kerekébb, összevágóbb volt, mint az előszöri. Említenünk kell a' főszerepeken kívül Szilágyit, ki az öreg, testben és lélekben megfásult, nehézkes Bolzmannt
- ⁵ igen mulatságos alakká személyesíté.

II5.

- Jun. 29. *Két brittus* (britt is elég volna), színjáték 3 felv. Lord Damby, nőtelen, uralomból, Pearce, kinek felesége, gyermekei, adósságok miatt, vízbe akarván ugrani, épen a' veszély' pontján egymásra bukkannak 's
- ⁵ egy kis versengés után megtudják egymás' történetét. Lord Damby, ki még senkivel jót nem tett, segíteni akar a' tönkre menő Pearcen 's a' vízbe ugrás mindkét részről elhalasztatik; de erős feltétellel, hogy mihelyt a' családot rendbe hozták, ugorni fognak; Damby, mert még
- ¹⁰ folyvást életúnt, Pearce, háladatosságból jötevője iránt. Damby utóbb nem örömetst fúlna vízbe, mert Pearce' leányát Bettit, megszereti; Pearce sem, mert az első ok már el van hárítva; de szégyenből, nehogy férfiatlan kislelkűség' gyanújába essenek egymás' előtt, egymást,
- ¹⁵ noha kelleetlenül, tette sürgetik, míg végre minden jól, barátsággal és házassággal végződik. A' két vízbe ugró közötti viszony igen sok mulatságos jelenetet ad. Me-

gyeri, szerepe' sajátágát mind végig megtartva, jelesen
20 adá a' kétségbeesett család-atyát, Pearcet; Szentpétery a'
setét ábrándozó lordot, mint szinte Lendvayné a' kedves
szeretetre méltó Bettit jól.

116.

Jul. 2. *Kean*. Lendvay, mint vendég. A' vendég'
tiszteletére (úgy hiszszük), 's talán kíváncsiságból is
hasonlíthatás végett, szép számú közönség gyülekezett.
Keant eddig Egressytől láttuk, most Lendvay vitte a'
5 czímszerepet, mellyről ez úttal nem akarunk határozot-
tan ítélni; mert reméljük, hogy ezentul tőle jobban fog-
juk előadva látni. Most némileg elfogódottnak látszott,
's ez lehet oka, hogy régi hibái: az elszaporázott, nem
biztos, nem szabatos beszéd, az érzésnek üres, vagy ha-
10 mis és bántólag distonáló hangjai gyakrabban tűntek
elő. Általában ismételnünk kell régiebb tanácsunkat,
hogy Lendvaynak a' beszédet, szókimondást, szoros
javítás alá kell vennie, különben ezen hiba korával
együtt megrögzik 's épen akkor fogja színészi koszorú-
15 jától megfosztani, midőn a' legjelesebb természetado-
mányok mellett tartós szorgalma után azt méltán vár-
hatná. Lendvayné e' részben élő példa lehet, ki mind-
inkább kezd uralkodni szapora beszédén 's biztos re-
ményünk van épen úgy dicsérhetnünk művészi töké-
20 lyeit, mint rajta eddig a' természet gazdag áldásait lát-
tuk. Mai játéka is (*Damby Anna*) mély és való érzést
fejezett ki 's a' legjobbak közé számítható. Lendvayra
visszatérve, el nem hallgathatjuk, hogy előadásának
voltak fényes helyei is, mellyekért a' közönségtől méltó
25 tapsot nyert. *Megyery* (*Cooks*), *Fáncsi* (*Coefeld*), *Szig-
ligeti* (*Pistol*) jól vivék kis szerepeiket. *Laborfalvi R.*
(*Helena*) szerepe' végén igen bágyadtnak látszott. Szi-
lágyi hű képét adá a' jámbor, hű *Salamonnak*; de szere-
pét jobban kellene tudnia 's helyenként több változatos-
30 ságot hozni játékába. Midőn ablakokat nyit 's urát, kit

ez éjjel nyugodni vélt, ismét korhely társaságban leli, épen nem látszik rajta meglepetés, 's midőn a' korhely társaságot hamis hírekkel egymásután elküldözi, ugy látszik, mintha cseleit nem akkor gondolná ki, hanem³⁵ valami utasítás vagy rendelet szerint cselekednék. Itt egy kis sietséget, nyugtalanságot kell mutatnia.

117.

Jul. 3. *Két czédula.* — *Fiatal férj.* Mindkettő jól adattott, csak hogy ma színészeink igen gyakran estek azon hibába (még Egressy is), mintha egyedül magoknak játszanának: sok volt a' szapora, érthetetlen beszéd. Ré-⁵szünkről inkább ohajtanók, hogy a' színpadon előbbre jöjenek; mert végre is, hogy a' függöny vonalán kívül ne jöjenek, csak erőltetett korlátozás, mellynek nálunk helybeli okai nincsenek. László (Arlequin és Surville) mind két szerepét élénken vitte.

118.

Jul. 5. *Foster testvérek.* A' játék, mint egyébkor jó. Lendvay különös kedvvel és genialitással adta a' korhely, de váratlan szerencse által megjavult Foster István szerepét. A' többi szerep is nagyobb részt jó kezekben volt,⁵ csupán Udvarhelyi' (Brown) rekedtsége okozott némi zavart az előadásban.

119.

Jul. 6. *Amerikai.* Színészeink igen jó kedvvel, élénken játszottak: az előadás a' sikerültek közé számítható. Különös eredetiséggel adák szerepeiket Megyeri (Herb), Szentpétery (Matyi), Kovácsné (Herbné); Lendvayné ked-⁵ves csapodársággal a' furfangeszü, mindenbe avatkozó

Zsófit, Laborfalvi R. (Eliza) kis szerepét jól; Egressy (Back Károly) a' játék' elején egy kissé szeleskedett 's túlzott; de játéka általában élénk és ügyes volt. Fánecs az Amerikait néhol nagyon is ügyetlenné tette; vagy ha
10 ez szerepében áll, rövidíteni kellene rajta; mert a' sok ügyetlenkedés végre színpadon is untató. Minden esetre úgy kellene ezen szerepet vinni, neki több méltóságot, 's ha ezzel megférhető, nyersséget adni, azt általános bágyadságából kiemelni, hogy egy kis hihetősége legyen,
15 midőn Zsófi belé szeret; egészen hihetővé alig lehet, mert az egész character túlzott 's helyenként valóságos caricatura.

I 20.

Jul. 7. *A' wibourgi hôtél.* Az előadás jó, mint egyébkor. Szentpétery, Lendvayné, ma ismét elemeikben voltak, amaz a' régi szabásu Herbert tanácsos', ez a' fürge, pajkos Hani' szerepében. A' többiek is illő gondot fordítanak
5 kis szerepeikre.

I 21.

Jul. 8. *Parlagi Jancsi.* — Különös érdeket szerzett a' darabnak Lendvay' (Parlagi Jancsi) és Lendvayné' (Rózi) ügyes játéka. Megyeri (Vidor) csekély tartalmú szerepét sajtószerű előadása által némileg kiemelte

I 22.

Jul. 9. *Kean.* Kean' szerepe egyik Egressynek legjobb mutatványai közül; de ma, úgy látszik, nem volt vagy kedvében, vagy erejében; mert játékaiból hibázott azon biztos könnyű szabatosság, melly előbbi előadásaiban olly
5 kitünő volt. Beszéde is, noha szóejtése még most is tökéletes, kezd veszteni érthetőségéből, részint az elhadarás miatt, részint, mert néhol fölötte halk 's nincs a' nézők-

höz intézve. Egyéb megjegyzést nem tartunk szükségesnek; mert Egressy már igen jelesen adta e' szerepet 's így csak akarnia kell 's előadása kielégítőbb lesz.

123.

Jul. 10 d. *Gyámság.* — *Mézes hetek.* — Mind a' két előadás a' jelesbek közé számítható. Az elsőben Megyeri ma ismét különös jó kedvvel adá a' tudós Brand Ádám' szerepét. László, szerepének kétértelműségeit néhol igen is kiemelé 's így alig hihető, hogy benne csalóra ne ismerjenek. Általában ezen szerep több finomságot kíván. Midőn azonban Lászlót gáncsoljuk, örökké hozzá kell érteni, hogy játéka rendkívüli szorgalmat, és csüggedetlen színészi kedvet mutat. A Mézes hetekben Lendvay (Alexis) és Lendvayné jelesen tünteték ki magokat. Lendvayné a' nagyravágyó, mérges, 's utóbb keserű kínok között megtérő Theresiát indulatoskodásaiban, érzelmeiben olly valólag személyesíti, hogy e' nemben a' legjobbaknak is példányúl szolgálhat.

124.

Jul. 12. *Szerelem és champagnei.* Másodszor. A' jövedelem egy része (mint a' czédula jelenté) a' szerző jutalma. — Helyzetek 's azokhoz illő elmés ötletek által érdekes és mulattató mű, melly, ha nem dicseketik is characterek' újságával, (mi vigjátékban nem is olly könnyű a' személyesített hibák és balgaságok' csaknem örökös, álló czikkelyei lévén) az adott képek' hűségével 's könnyű erőltetlen mozgásaival jól tölt be egy estvét. Ohajtanók mindazonáltal, hogy a' szerző embereinek egy kicsint több tartalmat juttasson. Mert ha Szélszaky, Kákai lenge portékák is; de a' szerencsés Csatáryban szilárdabb, vagy fénylőbb tulajdonokat kívánnánk alapul, 's a' nyiri legény, Dengelegi Samu, igen homályos

15 árnyéka Mokánynak, sem délczeg, sem pimasz eléggé, hogy vagy szilajsága vagy együgyűsége által a' csoportozatnak szint adni segítsen. De minden esetre örvendünk kell, hogy játszható eredeti darabjaink' száma ez egygyel ismét szaporodott. Az előadás jó volt.

125.

Jul. 15. *Hinkó hóhérlégény és Markitta a' hóhér' leánya.* Regényes színj. 5 felv. Irta Birch—Pfeiffer. Ford. Kiss János. Az előadás meglehető. Lendvay Hinkó' szerepében tapsokat nyert, 's általában nem érdemetlenül; de 5 mi féltjük őt az illy játéktól, melly a' gyarló eredeti kép szerint gyakran a' siró iskola hibáiba esik. Fánccsy elrekedett, mit sajnálnunk kell; mert játéka különben a' jobbakhoz számítható.

126.

Jul. 16. *Őrültek' háza Dijonban.* Az őrült Eberhardot Fánccsy helyett Lendvay. Játéka sok tekintetben dicséretes, noha nála sem találjuk fel a' tébolyodásnak valódi képét, mi leginkább érezhető a' józan beszédekben 's 5 átmenetekben. Az őrült pillanatok általában jól voltak adva és felfogva; de a' nem őrültek alatt nem látszott lappangani tébolyodás. A' szerep sem igen tökéletes s talán több nehézséget nyujt, mint színész elháríthassa. Telepy ismét mulattatólag adá a' hebegő Lőrinczet. 10 Petriken (Domonkos) egy idő óta kedvező változást veszünk észre: nyelv- 's a' szőejtés' hibái ritkulnak 's játéka szorgalomra mutat.

127.

Aug. 2. *Világ' divatja.* Károly szerepében László' megbetegülése miatt Bartha. Nem lehetett kívánni, hogy a' darab tökéletesen adassék; azonban Lendvay

(Váry őrnagy) némi elevenséget hozott a' játékba, melly
5 egyébiránt egészében véve is ez előtt többször 'a jobbak
közé volt számítható. Most Lendvay után Szentpétery
(Világosvári) 's Déryné (Széppataky Paulina) 's Telepy
menték meg az előadást a' bukástól, ki a' ravasz egy-
10 ügyű inast, Miklóst, ha nem olly jól is mint Megyeri, de
legalább mulattatólag adá. A' csinos Lipcsey Klára ál-
talanában bátortalan és gyenge volt Louise' szerepében.

128.

Aug. 3. *A' párisi naplopó.* Lendvayné a' naplopó' szere-
pében élénkebb és genialisabb mint valaha; de míg a
többi játszóknak gyakran akadoztak, ő nem ritkán stili-
zált (így nevezik színészeink, midőn valaki tulajdon sza-
5 vaival mondja el szerepét). 'S ettől őrizkedni kell.

129.

Aug. 4. *Angelo.* Rudolfo' szerepében Lendvay helyen-
ként (a' harag és boszuállás pillanataiban) jó; de kü-
lönben többször megrótt hibáival. Lendvayné egész
szenvédélylyel adá Bragadini Katalint 's olly szeren-
5 csével, melly diadalmai közé számítható. Szeretnők őt
egyszer Thisbe szerepében látni. Fánccy a' gaz Homodeit
sokkal jobban, mint ez előtt 's méltán megtapsolva.
Laborfalvi R. Thisbét jól. Angelo' szerepére régi észre-
vételeink állanak. Egyébiránt az egész előadás dicséretes.

130.

Aug. 7. *Monaldeschi.* A' két első felvonást igen bágyadt-
nak lehet mondani; a' harmadikat Lendvaynak (Mo-
naldeschi) jeles játéka eleveníté fel. A' két első felvonás-
ban hanyag és bágyadozó, nem mutatá azon üres elbi-

5 zottságot 's büszkeséget, melyet a' szerep kíván; de a'
3dik felvonásban némileg kárpótlást adott minden vára-
kozásunkat felülhaladó, indulatokat, 's érzelmeket oly
híven festő előadásával. A' szókiejtés ellen ugyan itt is
van kifogásunk. A' szeretlek szó egészen németesen ki-
10 mondva minden magyar fülnek botránkoztató. *Szeeret-*
lek nem ismeretes szó a' magyar nyelvben, azt „szērētlék”
nek kell mondani, ha helyesen akarunk szólani; az első
szótagra minden esetben kevesb súlyt kell adni, mint a'
másodikra 's csak így felelhetünk meg a' helyes magyar
15 prosodiának és szóéjtésnek. Bartha (Sentinelli) játéka
dicséretet érdemlő; de senki sem tartotta meg elejétől
fogva végig characterét, mint Lendvayné (Paula), ki
egy idő óta különös szabatossággal 's minden mű-bíróit
és értőt megörvendezettető művészi játékaival biztosít
20 bennünket, hogy benne a' magyar színészet egy tiszta
példányt, egy sok ideig dicsérettel említendő nevet fog
fel mutathatni. Laborfalvi (királyné) játékán ma külö-
nös bágyadtság, csaknem lelketlenség terjedett el, mit
annyival inkább kell sajnálnunk, 's talán körülményei-
25 nek tulajdonítanunk; mert egy idő óta ezen színésznők'
szorgalma és tehetségei mindig nevedő tökélyek' nagy
reményére bátorítának fel. Épen azért hiszszük, hogy ez
csak egyes visszaesés volt, melly jövendőben helyre fog
hozatni.

131.

Aug. 9. először: *Mátkanézés* vagy a' lepke. Vigjáték öt
felv. Marsano után Kiss János. A' darab, mint igen sok
vígjáték, egy furfangos embernek (Déli) cselszövésein
épül, 's eleinte vígan, élénken, sok könnyűséggel mozog,
5 utóbb Déli fárasztó kezd lenni 's vele az egész mű;
mind e' mellett az a' jobbak közé számítható 's fenn-
maradást ígér. Az előadás egészben dicséretes, 's inkább
kitünő a' pontos, összevágó játék, mint egyesek tündök-
lése által, minek oka magában a' műben fekszik; alig

- ¹⁰ levén egy két szerep, melyet kiemelni lehessen: mit azonban nem akarunk hibának vétetni. Egyet kell csak ezen általános jegyzet alól kivennünk, Lászlót, ki ma különösen jó szeszélylyel 's fáradatlanul élénken ábrázolá a' furfangos Délit. Az ostoba Jónathánt is mulatságosan
- ¹⁵ adá Telepi, az érzelgő Lucretiát Kovácsné, 's a' kis bohó szerelmezt Szentpéteryne: a' többi alsóbb rendű szerepekről azt lehet mondani általában, hogy jól adattak' s ez adá meg a' játéknak lelkét.

132.

- Aug. 10. *Szép és rút*, vagy a' rút leánynak is akad ké-rője, ha pénze van. Vígjáték 4 felv. Irta Ziegler. A' mű és előadás jeles. Laborfalvi Róza a' két alaku Molli' szerepében igen kedvesen, igen sok természetességgel
- ⁵ játszott. Lendvay (Keit Károly), Szentpétery (Fitz Haris), Szilágyi (Kopper Eduard), Telepi (ennek fia) és Fánecs (Maxvell György), feladásaiknak hiven megfelelve a' mai estét kellemessé tették.

133.

- Aug. 13. *A' kecskeméti család Bécsben*. Vígj. 3 felv. — Sajnálva kell említenünk, hogy ezen izetlen szerzemény ismét színpadra került (már Budán megúnatott). Nincs szomorúbb, mint a' magyart illy erő, energia
- ⁵ nélküli együgyűségben (mi még ezen fölül valótlan is) látni: mert az hogy Terka a' bécsi németet földhöz veri, mai időben már nem is nevetséges. Volt ugyan idő, midőn vég szorultságban magyar hölgyek vitézkedtek, 's midőn ezen állati bátorságot egy kétségbeesett nő-
- ¹⁰ oroszlán' példája mentheté; de békeségben mívelt népek között, nincs utálatosb a' verekedő katonás aszszonynál: egy ilyen legfőlebb a' nyelvök 's karjaik' vitézségéről ismeretes magyar kofák' képviselője lehet;

de nem egy valódi magyar leányé, kinek szavaiban és
15 tetteiben az ártatlanság' szelidebb méltóságának kellene
tündökölni. Színészeink mindent elkövettek, hogy ezen
silány művet türhetővé tegyék: ohajtjuk, hogy ezentul
erejüket érdemesb tárgyra fordíthassák.

134.

Aug. 14. *Hinko.* — Az előadás minden dicséretre
méltó, mellyben szorgalom 's lelkesség együtt járt
annyira, hogy a' magában üres, noha elég cifra szer-
kezetű, színdarab is föllelkessedett. — Lendvay általában
5 jól, helyenként pedig jelesen játszott. Úgy látszik,
mintha különben álhangu, jeges érzései tiszta, mély és
való hangokra olvadoznának fel, 's színészi tökélyeinek
ama' fő csorbája enyészni kezdene, minek a' legsziveseb-
ben örvendünk. Csak egy intésünk van mai játékára.
10 Szeretnők, ha a' szeretői vagy rokonai váratlan találko-
zás 's ölelkezés nem volna mindig egészen a' roskadásig
's néha vonaglásig indulatos. Az ilyeket csak a' legna-
gyobb momentumokra kell hagyni, 's némi fokozatot
tartani, hogy a' legnagyobb, a' maga helyén ható 's
15 azon kívül bántó ne legyen, a' különösen gyakori alkalm-
mazás által erejét ne veszítse. Ez úttal nincs mit mon-
danunk a' többi szerepekről, csupán Fülöp grófét em-
lítjük, mellyben Szakácsy mint vendég lépett fel. Sza-
kácsyban megvannak egy jeles színésznek minden elemei,
20 még eddig nagyobb részt a' természet' ajándékai; de
mívelés által már is annyira emeltek, hogy a' legszebb
jövőre lehet kilátásunk. Termete színpadon a' magasbak
közé számítható, arcza szabályos, férfias, szemei színi
kifejezésre képesek, hangja, beszéde tiszta és érthető.
25 Első fellépéséről ítélve következőkre szorítjuk észrevé-
teleinket. Mozgásaiban, beszédeiben még sok túlzás,
simátlanság 's egyhangúság van. Járása igen lógázó,
lépései mindig nagyszerű hősiek, kézmozgásai gyakran
keresettek, 's különösen kézfejének jártatása termé-

- 30 szetlen, vagy igen fel-, vagy igen aláhajló a' kézszar'
vonalától. Hangja noha egy párszor túlcsettent, elég
erős és tartós; de nem lehetett teljes hatása az elejétől
fogva feszült egyhanguság miatt. Szavalásában még igen
sok a' pathos (ez csak helyén kívül hiba) minden válto-
35 zatosság és emelkedés nélkül. Általán szólva beszédben
és mozgásban több nyugalom és kimérttség kívántatik;
ebből, úgy hisszük, több természetesség is fog kifejni
's Szakácsyban egy igen használható tagot nyerend a' ma-
gyar színpad. Úgy látszik, nem csak az indulatok, hanem,
40 a' mi nehezebb, az érzések' kifejezésére is van tehetsége,
's ez nálunk nagy nyereség. Mai játéka több helyeken
tetszett 's tapsoltatott, sokkal nagyobb hatást teendő,
ha nem lett volna minden árnyalat' hiával. De tekintetbe
kell vennünk, hogy ma először lépett fel 's az elfogultság,
45 's a' régi iskola' példái, mellyeket eddig maga előtt
látott, sokat lerónak hibáiból, sokat mentenek.

I35.

- Aug. 27. *Fiasco*. Érthetlenség 's több öreg és apró
hibák által éktelenített előadás. A' szerep nem tanulás,
úgy látszik egészen el akar hatalmazni színpadunkon 's
ez, ha egyszer másszor bocsánatos volna is, de jövőendőre
5 szomorú kilátás. A' legbotránkoztatóbbakat nem akarjuk
most megnevezni; mert úgy hisszük, magok is pirulnak
akadozásaikért; de kénytelenek leszünk azt tenni, ha
meg nem szűnnek a' közönség' türodelmét kísérteni. A'
nőkön kívül, kik rendszerint tudják leczkéiket, dicsé-
10 retes kivétel Lendvay, ki Fiesconak nagy és fárasztó
szerepét feszített szorgalomnak 's nagy készütségnek
jeleivel adta 's e' felett egy párszor kénytelen volt
még akadozó társait is kisegíteni. Társaitól olly kevésé
segítve, 's vagy tüze által elkapatván vagy rosz szoká-
15 sától nem menekhetvén, ő is gyakran az érthetlenség'
hibájába esve, a' várakozásnak meg nem felelhetett.
Déryné (Julia) rekedt volt. Fánecsy is, ki különben

jelesen adá a' szerecsent, néhányszor elforgatá a' beszédet, szóval majd minden baj össze jött, hogy ezen sok tekintetben nevezetes színmű' hitele csökkenjen. Tanulmánytalan volna részletesebb bírálatba bocsátkozni, a' hibák gyökeresek 's annyira elágazottak, hogy azokat itt kimeríteni alig lehet; miért is csak azon fő megjegyzést teszünk, hogy illyféle színművet soha sem kell csak szükségből előrántani, hanem inkább rá gondosan elkészülve csak akkor előállítani, midőn remélhető, hogy előadása a' mű szellemi gazdagságának 's a' várakozásnak jobban megfelelhessen.

Ezenkívül még két rendbeli észrevételünk van. Az egyik nyelvbeli, mellyen hamarabb által eshetünk, a' másik életbe ható, mellyet színészeinknek 's mindenknek, a' kiket illet, különös megfontolásul ajánlunk.

A kört némelyek színpadunkon még most is kórnek mondják, mi a' nyelvbuvárnak minden esetre figyelemre, sőt vitatásra méltó tárgy lehet, de miután azt az újabb nyelvdivat kórnek határozta, rövid ö-vel, igen visszásan esik színészeink ajkairól az ellenkezőt hallani. Tovább a jutÁnd, adÁnd (*jutand*, *adand* helyett) stb. még gyakran hallatnak. Mi szükség ezen barbarismusra? Szép-e ez, vagy tán szabályszerű? Miért nem mondanak ezen urak halÁndó-t, mulÁndó-t. Így legalább következetesség volna beszédeikben.

Másik észrevételünk a' már sokszor (úgy látszik hiába) megrótt érthetlenség ellen szól. Volt idő, midőn délczeg termettel, harsány, 's ha nem a nézőket, de legalább a' színházat, (mely nem ritkán gyarló anyagokból állott) megrázó hanggal fellépni érdemnek 's a' művészetben főnek tartatott. Most szigorúbb lőn a' kor' kívánata: az emberek érteni szeretnék legalább, minek tapsoljanak. 'S ebben, fájdalom, épen olly műveknél nem részesülhetünk, mellyek tartalma azt leginkább megérdemlené. Eredeti nagyszerű műveink nem igen levén, itt leginkább fordításokról lehet szó. Gyakran már a' fordító nem bír eredetijével 's azt erőtetett, elcsigázott mondásokban adja, melly daczol a' leghelyesebb szava-

lással is; de hol a' fordító elég szerencsés vala is kereken 's magyarán kifejezni eredetiét, ha az nem egészen mindennapi gondolat, mellyet színészeink saját nyelvökre átfordíthatnának, bizonyosan csak feléből harmadából

60 's vagy toldva vagy megnyesve fogjuk azt tőlük hallani, valódi nyomorékját annak, a' mi valósággal. 'S kérjük, lehet-e akármi 's kivált nagyszerű művet így éldelhetővé tenni? A' ki szerepét híven megtanulja, nem ügyel mindenkor a' szavalás szabályaira 's természetlen ugrással kifejezést, hatást vadász, mielőtt érthető volna. 'S

65 lehetséges-e ez? Hathom-e valaki, a' kit nem értettünk? — Nem az operák, parodiák, bohózatok iránti előszeretet, korunk elfajúlt izlése, nem egyéb ellenséges körülmények, hanem ezen nem-lény, ezen érthetlenség a' magyar

70 színház (leginkább a' komoly színdarabok' előadását értjük) megölő betűje. A' józan ember kifárad, a' művelt, a' lelkes fellázad, ha előtte órákig érthetlenség, összefüggés nélküli dolgokat fecsegnek. Mi van ennél gyötrőbb a világon? Ez fölül van minden tőrödelmen: rossz játékot eltűrünk hazafiságból, érthetlent nem. Nekünk, hogy színházunk valódi megkedveltség, jeles eredeti vagy fordított színművekre van szükségünk, 's ezeknek

75 oly előadására, melly az eddigiek' nagyobb részéhez nem hasonlít, mellyet érthetőség s' kifejezés ereje nép-

80 szerűvé 's kívánatosá tesz.

136.

Aug. 31. *Előszőr: Korszellem.* Vigjáték 4 felv. Irta Raupach, ford. Fekete Soma. E' vigjáték, vagy inkább bohózat, nevetségessé akarja tenni a' korszellemtől félelmet, melly körül belül épen az a' szellemi világban, mi a'

8 divat az anyagiban, 's mely már nevével fogva, minden kor' sajátja. De nem csak ezen félelmet teszi a' szerző nevetségessé, hanem azokon is költői igazság szerint boszút állat, kik a' korszellemet a' kor' szerinti haladást, visszanyomni törekednek. A' mű maga Raupach' jobb-

- ¹⁰ jaihoz tartozik 's az előadás megfelelőleg jó: különösen mulattatólag játszott Megyeri, ki a' gyáva Töksi Pelikánt rettegéseiben 's fel-felbátorodásában a' legtermészetesebben ábrázoló, és Szerdahelyi, ki Bodóban a falusi nyers együgyűséget állítá elő.

137.

- Sept. 11. *Ős anya*. Szakácsi Jaromir szerepében újabban bebizonyította, hogy a' pesti színpadhoz méltó, kivált ha további együttjátszás által az itteniekkel jobban összesimúl. Az előadás, mennyire egy ilyen éjjel bolygók,
⁵ kísértetekből álló műnél lehetséges, jó volt, még Bartha is hiba nélkül mondta el a' fordító' rossz verseit, a' mi neki dicséretül szolgál: ohajtjuk egyéb szerepeknél is ezt mondhatni róla. Általános hiba volt a' versek éneklése, Fánecsy' szavalását kivéve, ki nem látszott versekben
¹⁰ szólni, legalább nem volt beszédéből kivethető.

138.

Sept. 12. *Korszellem*. Az előadás jó, mint előbb; valamivel élénktelenebb. A' fordítás egy kis átnézést 's kiigazítást 's néhol pótolást kívánna, minden esetre ügyes 's ahhoz értő kéztől.

139.

- Sept. 21. *Saluzzoi Corona*. Az előadás sikerült, a' fő személyek általában jól adattak. Lendvayné (Corona) és Lendvay (Gvido) jelesen vivék nem háládatlan szerepeiket. Lendvaynak ma kevésbé volt szavalási hibája
⁵ észrevehető 's játéka híven ábrázoló a' bátor, semmitől sem rettegő, egészen lovagias Gvidót.

Sept. 25. *Atya és vőlegény egy személyben*, vagy: a' konstantinápolyi út. Vigjáték 3 felv. Irta Picard, fordította Éder György. A' színmű jó 's élénk, össze vágó előadással igen mulattató, a' mi itt jó részben hibázni⁵ látszott. Egyéb megjegyzésünk nincs, mint hogy a' jó darabot be kell tanulni; mert különben a' szerepvivők jól voltak választva. Csupán Somogyi tulzá a' részeg postakocsist. Részegnek lenni nem olly könnyű színpadon, mint azonkívül.

Sept. 28. *Örökké*. Sajnálunk kellene, ha rossz vagy hiányos előadás által ezen különben kedvelt darab a' közönség' kegyéből kiesnék. Ferdinándot (ez előtt Egressy Gábor' szerepét) most László adta elég szorgalommal 's helyenként élénken, de nagyon egyszínűleg 's egy kissé finomtalanúl. Leghibásabb volt Mathild' meglepése. Az ilyen dolgokat előre kellene kiszámolni 's ügyesen végrehajtani. Midőn Mathild benn zongoráz 's Ferdinánd künn hegedűvel kíséri 's amaz erre kijő, Ferdinándnak¹⁰ nem az ajtótól távol, hanem inkább az ajtóhoz közel kell vonulnia; mert a' ki kijő, természetesen előre néz, nem az ajtó mellé. Itt ugyan azt lehetne mondani, hogy a színen az efféle dolgokat (meglátást vagy meg nem látást) a' tér' nyíltsága 's kicsinysége miatt különben is csak¹⁵ képzelni kell. Igaz; de hol a' képzelődést látszattal elősegíthetjük, mint különösen itt, 's hol a' tréfa épen ebben áll, azt minden esetre tenni kell. Mathild mind e' mellett meglátja Ferdinándot, de mintha nem látná, hamisan mosolygó ábrázattal előbbre megy, 's midőn²⁰ Ferdinánd kézen ragadja feltett hamis szándékeként, meg nem lepetik; azonban szemei 's arca folyvást jelentik ezen tréfának sikerültét (az író' szándéka legalább ez). Ferdinánd jó 's megütközik, bámul Mathild' rendü-

letlenségén; de mind ezt nem valalmi inarticulált mor-
25 mogásféle hanggal, hanem némán, arcjátékkal 's mozdu-
latokkal kell kifejezni. Mind ez magában kicsinység; de
az ily apróságok teszik a' nem egészen aljas vígjátéko-
kat oly érdekessé, vagy ellenben éldelhetlenné, ha
nem sikerülnek. Vámainé' (Komlósiné) szerepét igen
30 helyesen hogy nem férfi adja többé, de nem Komlósiné.
Nem szívesen teszszük bár, mert színésznéről, ki oly
régén szolgál a' magyar közönségnek, keserves roszat
mondani; de ki kell mondanunk, hogy ő nem a' pesti
színpadra való. Legalább nagy szerepben ne lépne fel.
35 Az a siket, nehezen gördülő hang, a régi iskolának ter-
mészetlen, éneklő modorja a szavalásban, mozdulatainak
szegletessége nem tulajdonok, mellyekkel a pesti szín-
padon megállni lehessen. Lendvayné a' kedves, szeretetre
méltó Mathildot oly jelesen adá, a' mint csak lehet.

142.

Sept. 30. Először: *Álom-élet*, vagy a' párisi szép hím-
varrónő. Színjáték 4 felv. Franz József után fordította
Komlóssy Ferencz. — Markitta, hímvarrónő (Déryné),
kibe egy asztalos legény szerelmes, nagyravágyásból,
5 mert egy marquis (egyébiránt hamis játszó) is jár utána,
elutasítja az asztalos legényt, de ki mind a' mellett más-
nap a' feleletért eljöni ígérkezék. Markitta anyjához
imádkozik lefekvés előtt áldásért 's ez abban áll, hogy
egész sorsát megálmodja: eleinte dús pazarló, utóbb
10 mindig alább-alább szállva vég inségre jutna, midőn föl-
ébred az asztalos legény' zörgésére, kit ekkor természe-
tesen igen szívesen fogad. Hogy az álomból a közönség
is lásson valamit, Markittának magának kell azt el-
játszani, a' hozzá tartozókkal együtt, mi egy kissé vak-
15 merő fogás; de ha magunkat rajta egyszer túl tettük, a'
mű elég érdekes, vagy inkább tanulságos az érdek rová-
sára. Az előadás jó.

Oct. 6. *Garrík Bristolban*. Vigjáték 4 felv. Deinhardstein után fordította Csató Pál. Megyeri helyett Garríkot Lendvay adta, igen sok ügyességgel minden testalkat- 's beszédváltoztatásban — a mi nem könnyű feladás 's megfejtése nem középszerű érdem; mert a' mellett, hogy magát a' színésznek egészen meg kell tagadni, természetesnek is kell látszania: az erőltettség az egész hatást elrontaná. Johnson' ál szerepében kívántunk volna csupán több nyersséget, parancsolói hangot. Egyébiránt az egész játék jól ment. Szentpétery igen hiven ábrázolá a' dús', de szegény drámaköltő kínjait Hild' személyében 's általában sok mulatságot szerzett épen olly eredeti mint természetes játékával.

Octob. 10. *Angelo*. A' szerepvivők ugyanazok, kik előbb. Ezen jeles 'snémi apró akadozásokat kivéve, jelesen adott szindarab elhangzott a' gyér nézők előtt. Mit mondjunk a' kor izléséről, mellynek szenvedélye a' színjátéktól egészen el látszik fordulni? Laborfalvi ma különösen jól adá a' zajos indulatu, mély szenvedélyű Thisbét.

Oct. 14. *Peleskei notárius*, másodsor. A' híres Peleskei notárius, a' leleményes Gvadányinak elmeszüleménye, feltűnt viszontagságaival a' magyar színpadon is. Bajai, szerencsétlenségei többnyire azok, mik Gvadányinál; de a' drámairónak gondoskodnia kelle, hogy az egymást idősorban érő történetek cselekvényekké váljanak, mit az által ért el némileg, hogy Zajtayt (igy híják Peleske' jegyzőjét) egy Tóti Dorka nevű boszorkánynyal üldözteti (ki erre az éj' királynéjától kér felhatalmaztatást), míg ez megbukván a' sokat szenvedett Zajtay végre

diadalmaskodott. Zajtaynak tudniillik régi kivánsága Budát 's Mátyás király' palotáját látni 's Tóti Dorka, ki őt, mint philosophust 's ennél fogva boszorkánytagadót, gyűlöli, ezen kivánságnak az által segíti teljesedését, 15 hogy Zajtaynak egy, Pestre nagy ígérettel (janitorsággal) meghívó, ál levelet irat, azt híve hogy ennek már ellent nem állhat, 's hogy a' kihez honn nem férhete, azt egy hosszú uton, melly már magában is sok veszélylyel jár, könnyen elvesztheti. Zajtay csakugyan megindúl, még 20 pedig lóháton; de Tóti Dorka mindenütt előtte jár, 's egyik veszélyből a' másikba dönti. Először megkergeti bika' képében (ez csak elbeszéltetik), majd a' hortobágyi haramják közt kémnek, árulónak vádolja, kik már fel akarják akasztani, midőn lövés hallik. Erre a' zsványok 25 elfutnak, a' boszorkány is futni akar: de Zajtay egy seprőt tesz keresztül az ajtón, 's kihúzáván nagy kínnal széles fringiáját, nyakát akarja szegni, midőn (új baj) a' poroszlók berohannak, 's a' dühösen vagdalkodó Zajtayt lefogják; őt ugyan a' hadnagy megismervén 30 szabadon ereszti; de az alatt a' boszorkány elillan, hogy ismét új bajba keverje. Alig érkezik meg Tiszafüredre, rá küldi a' részeg vasas németeket, mint commissariusra, kik midőn verni akarják, a' fogadóstól az által mentetik meg, hogy az őt kántornak mondja. Szegénynek most énekelnie, tánczólnia kell, míg a' káplárbot a' 35 vasasokat el nem ugratja. Megérkezik szerencsésen Pestre lóháton 's a' pesti korhelytől, ki a' Zrínyiben szokott tanyázni, elfogadtatik. Mindketten a' magyar színházba mennek, de a' nézőhelyre nem férvén, csak az 40 orchesterből nézik Othellót (öt hollót, mint Zajtay először olvassa); de az igazságszerető peleskei notárius nem tűrheti, hogy Othello szép nejét meggyilkolja 's fölrohan széles kardjával a' színpadra, a pesti korhely utána. Itt nem használ semmi magyarázat; a' játszó, 's 45 utóbb a' rendőrség szétveretnek; még a' sugó is lyukába hajtatik, míg végre a' zenebonáskodókat egy színpadi sülyedő nagy ijedtségökre leviszi, 's a' játékszfn' alvilágából a' sugólyukon bukkannak fel. Azután vacsora

következik. Zajtay jurátus fiával találkozik. ki egy gazdag serfőző' leányával van szerelemben. A' serfőző nem akarja, hogy leánya jurátusnévá legyen, 's a' boszorkány, kit nem ismerve szolgálatba vón, az öreg Zajtayról fiára fordítván haragját 's úgy szólva egy csapással két legyet akarván ütni, az ifju Zajtay ellen leselkedik; de szobaleányi csel által a' serpinczébe csalatván, midőn hallgatózni akarna, az előtapsolt serfőző legényektől a' hordóba fenekeltetik. 'S így háromszor megbukván, az éj' királynéja nyugalmazottan, azaz minden ártó tehetségtől megfosztva a' sz. Gellétre kárhóztatja. Ezen kifejlést egy episod előzi meg a' serfőzővel. Ez t. i. a' házabeli kísértetektől tartva, a' kávéházból nem mer éjfélt előtt hazamenni, 's itt találják őt a' színházból kijöttek, köztök a két Zajtay. Míg ezek játszanak, puncsoznak, a' serfőző elalszik. 'S ekkor egy furfangos eszűnek ötlete szerint minden gyertya eloltatik, míg másfelől mindenféle zaj 's beszéd hallatik, mintha a' társaság' egy része billardot, más kártyát és shakkot játszanék. A felébredt serfőző minden hall; de semmit sem lát 's azon gyanúra jó, hogy megvakult. A csintalan sereg csak ezt várta. Hozzátolakodnak, 's mindnyájan erősítik, hogy szemén szörnyű nagy hályog van; de a' czimborák' egyike anglus orvosnak mondja magát 's megigéri kigyógyítását, ha leányát az ifjú Zajtaynak, mint ki életét (az orvosét) megmenté, feleségül adja, mit a' minden felől sarokba szorított serfőző végre meg is ajál, noha leánya már másnak volt ígérve; de ki a' Svábhegyen mulató menyasszony' barátneítől kipisszegettetik. A' peleskei notárius így nemcsak Buda' várát látja meg, hanem kárpótlásul az ál levélben ígért 's meg nem nyerhetett janitorságért, fiának egy gazdag 's derék leánynyalii összekelését is megéri.

Ebből látni, hogy a' darab' meséje elég tartalmas; de mint említők, csak a' boszorkány' incselkedései által tétetik drámaivá. Egyébiránt az ilyen színművek többé nem példátlanok, p. „Az utazás közös költségen", egymást érő galibákból áll, az egész darabban semmi egyéb bonyo-

lódás, mint hogy úton vannak; de a' jelenetek jók, hív képei azon helyzeteknek, mellyeket ábrázolniok kell, 's a' mű elég mulattató. E' darab' elrendezésére nézve
90 csak az a' kifogásunk, hogy az episod igen végére van szorítva, 's ez által a' fő személy' érdekét csaknem egészen elnyeli; vagy előbb kell vala a' másodrendű cselekvényt megindítani, vagy az öreg Zajtaynak benne több szerepet adni. A' jelenetek inkább könnyű 's ügyes
95 kézzel vannak dolgozva, mint szigorú pontossággal, miért is rajtok itt-ott lehet 's kell is javítani. — Különösen jó a' vasas németekkeli, a' Hopfen serfőzővel jelenet, a' boszorkány' kergetése, de mindenek felett a' színpadi expeditio. Itt természetesen a' mi bölcseink
100 mindjárt azt hányják föl, hogy nem új! Az a' gondolat, hogy valaki a' színpadra felrohanjon, 's a' színészeket ott szétzavarja, nincs Keanból véve; mert ott csak lekiáltanak a' páholyból; Kotzebuenál történik valami hasonló, de nem színpadon. Azonban ha ezen eredetiségkereső urak figyelmesen olvasnának, tudnák hogy ez a' gondolat annyiban nem új, mert egy francia Londonban csakugyan karddal rohant fel a' színpadra, hogy a' Napoleont térdepeléssel meggyalázó színészt levágja. Eddig tehát semmi ujság; de nem szabad-e a' történt
105 dolgokat színpadon használni? Sőt Horatius szerint nem tanácsosabb-e, mint egészen újakat költeni? 's Zajtayval nem csak ez történt; neki a' színpadon sok csudálatos viszontagságai voltak, szóval ezen ötletet a' szerző úgy használta, hogy az alkalmazás 's kidolgozás'
115 eredetiségét tőle megtagadni nem lehet. Ebben állna tulajdonképen az eredetiség; mert hogy egészen újat a' mostani korban, annyi literaturák' gazdag művei után kevés elme találhat fel, az kétséget nem szenved. Csak az a' különbség, hogy a' tehetetlen, terméketlen ész lop, vagy rabilag utánoz: míg a valódi költői elme sajátosságosan fejti 's képzi ki a' felvett anyagot 's még utánzásában is némi eredetiség' jelei látszanak.

A' gyengébb jelenetek közé tartozik a' juhásztanyai, a' haramjakkali találkozás. A' haramják általában igen

- 125 halvány színekkel vannak festve; vagy pusztán felléptetni kell őket, vagy pedig ha characterisálnak, élesebb és hivebb vonásokat választani képeikhez. A' juhásztanyai jelenet egy dal által emeltetik ki, melly mind
- 130 gondolva, mind dallva jó; e' jelenetet talán így lehetne drámaibbá tenni, ha a' juhászok énekelve lépnének fel 's e' közben zaj hallatnék, mire az éneket abba hagyván, Zajtayt a' bikáktól megmentenék. Ez hálálkodásait végezvén a' tanyára vezetnék ugyanazon énekkel, mellyel a' jelenet kezdődött.
- 135 Mi a' személyeket illeti, azok elég éles vonással vannak rajzolva, kivéven a' boszorkányt, ki varázi hivatalába csak igen vékonyan van beiktatva, úgy hogy inkább egy mindennapi cselszövőhöz, mint boszorkányhoz hasonlít. Szükséges volna továbbá Zajtayval szorosabb összeköttetésbe hozni, 's minden esetre megbukásakor Zajtaynak fölötte diadalmaskodnia. Nem ártana talán a' szerzőnek azon gondolatot, hogy Tóti Dorka Zajtayt philosophiája miatt üldözi, egyenesen scenába hozni: Tóti Dorka p. o. vitetnék a' néptől, hogy megégettessék, 's ekkor Zajtay egy körmön font oratóiával megmutatná, hogy nincs boszorkány 's a' nép elbocsátaná Dorkát; de ez sokkal nagyobb bűnnek tartván a' boszorkánytagadást mint a' megégetést, boszúját megmentője ellen fordítaná. Minden esetre következetességnek kellene lenni a' kivitelben, hogy Tóti Dorka vagy mint valóságos boszorkány, vagy mint ámító tűnnék fel. — Zajtaynak a' játék' vége felé, hol a' figyelem róla elfordúl, legalább némelly elmés ötletekkel, 's mondatokkal kellene azt fentartani, 's nem kevésbé comicai
- 145 tárgy volna, őt a' merő falusi magyart a' német Hopfenel, leendő nászával közelebbi ismerkedésbe hozni; holott most (minden esetre hibásan) egymással szót sem váltanak. A' mennyivel ezen változtatások a' darabot hosszítanak, annyival lehetne némelly más jeleneteket,
- 160 p. a' névnap-i tisztelkedést, haramiákkal találkozást 'stb rövidebbre vonni.
- A' dalok közül jó a' juhászdal; ellenben gyengék és

hatásnélküliek a' haramják' első dala, jurátus Gazsi'
dala 's a' szobaleányé. 'S általában ohajtanók, hogy ezen
165 dalok 's énekek tartalmasabbá, kerekébbé, 's a' muzsi-
kával is helyenként összehangzóbbá tétetnének.

Mit tartunk ezen költés' neméről, mely annyira divatba
jött: talán egykor különösen lesz időnk 's alkalmunk el-
mondani; a' jelen műről azt tartjuk, hogy ez kétség-
170 kívül a' jobbak közé tartozik; a' hazai e' nembeli ter-
mékeket minden tekintetben fölül múlja, 's magát a'
színpadon mind népi elemeinél, mind számos comikai
helyzetei- 's caractereinél fogva sokáig fenn tartand-
ja.

175 Egy dolgot kell még említenünk. A' humorról az ifjú
Zajtay ezt mondja: „A' magyar humor eddig egy al-
földi mocsár, mely peshed és rothadó gőzével vesztegeti
a' levegőt, belőle csak békák kurutyolnak 'stb” — A'
Rajzolatok' szerkesztője elég gyarló volt ezt magára
180 venni, 's még gyarlóbb, a' közönség' színe előtt érte
boszongodni (I. Rajz. 1838). Tudtunkra Fáy András 's
Kisfaludy Károly irtak legelőször e' nemben, azóta el-
szórva többen, 's különösen a' Rajzolatokban. Kérdés:
kimondatott-e mind ezekre azon néhány szó által a'
185 halálos ítélet? Bizonyosan nem, vagy csak a' mennyire
's ha azt üres, silány semmiségek által megérdemlik.
'S ha most valaki egy, ilyen általános, nem is humoristák,
hanem csak a' humor felett kimondott ítéletre felsival-
kodik: nem fut-e önként a' törnek ellenébe, nem azt
190 kiáltja-e, hogy találva van? A' műveiben erős, az ilyen
parodiákban mulatságul 's minden személyes utalás
nélkül kimondott ítéletek által nem hagyja magát sem
fellázítani, sem leverni. Mondja valaki p. hogy "a' ma-
gyar dráma egy sánta eb, mely külföldnek láthatatlan
195 messzeségben biczegve utána csahol.” Bizonyosan egy
józan drámaíró sem fogja azt magára érteni, még ke-
vésbé érette nyilván kikelni. Helyes-e ezen 's a' humor-
ról kimondott ítélet vagy nem, az most nem ide tarto-
zik; de illyeket botránkoztatás nélkül lehet mondani,
200 's hogy ezekben csak a' nagy közönségnek szabad tetszését

vagy *nem-tetszését kijelenteni*, minden, ki az írói szabadságot bármely korlátozottan is becsüli, meg fogja engedni. 'S ha végre illy általános kifejezésekben sem szabad valamiből tréfát üzni, akkor inkább tegyük le a'
205 tollat. Sajnos, hogy nálunk az illyen dolgok felett, melyeket egy jó házi ész is belát, vitatkozni kell; de íróink olly kényesek még, olly csiklandósak, hogy a' leggyengébb érintésre is feljajdulnak, 's igazolásokra a' legfonákabb módot választják: a' haragot és dühös kifakadást az
210 ítéletmondó ellen, kit ez által csak fontossá, nevezetessé tesznek, ki különben talán igen hamar feledésbe merült volna. Kiveszem, ha valaki bírálóinak hamis tanításait, vagy épen tökéletes járatlanságát birván kimutatni ingerültség nélkül 's magát egészen a' dologhoz tartva,
215 értekezik, az illy, dolgok feletti vitatások csak hasznosak lehetnek; de az illyeneket nem kell ('s nem is lehet) az első felhevülés' pillanatában papirosra tenni, az illyenek érnie kell, 's egyenesen mű- 's tudományszeretetből eredni. Ellenben minden egyes pusztá vélemény, vagy
220 épen ötlet ellen (kivált ha az világosan személyt nem sujt) kikelni vagy épen dühösködni épen olly sikertelen mint nevetséges. Igaz, hogy kellemesb (noha talán kevésbbé hasznos) volna mindig szép szót 's csupa dicséretet hallani; de az illyen csemege is elveszti édességét,
225 ha megszokjuk, 's utóize, a' késő csalódás, sokkal fanyarabb, hogysen józanul kívánhatnók. 'S a' ki síkra lép, minden esetre késznek kell lennie, jó, rossz, helyes, vagy fonák bírálatok' hallására, 's a' legkeserűbb bírálat ellen az a' nagy vigasztalása lehet a' híven 's
230 nem áldatlan észszel fáradónak, hogy mű, mint bírálat, csak tartalmi becse szerint nyomos, 's egyik mint másik csak ez által fogja magát fenntarthatni. Legjobb felelet, kivált a' pusztá, motiválatlan bírálatokra nem ügyelni, ha roszak; elfogadni 's követni, ha helyes utasítást,
235 intést foglalnak magokban.

A' muzsika könnyűségénél, a' tárgyhoz illő változatosságánál 's magyar szelleménél fogva általában tetszett, 's örömmel üdvözöljük a' fiatal művészt, ki íróinknak az

240 efféle dolgozatokra ügyes szerzeménye által nem csekély
ösztönül szolgálhat.

Az előadás, kivált az első alkalommal egészben véve,
dicséretes szorgalomra mutatott, a' másik hanyagabbúl
ment ugyan; de Megyeri most is szintazon kedvvel, s'
eredetiséggel adá a' peleskei notáriust, 's Kovácsné a'
245 boszorkány' szerepét. A' Shakspeare' Othellójából vett
jelenetre csak azt jegyezzük meg, hogy az nagyobb
figyelmet érdemel, hogy abban nagy művészek tüntetik
ki magokat 's hogy színészeink illy töredékek' jól adása
által lassanként a' legnagyobbra, a' halhatlan író' egész
250 drámáinak adására képezhetik ki magokat.

A' juhászok 's általában a' magyar köznép' öltözetére
az a' megjegyzésünk, hogy azok nem járnak mindig
nadrágban 's szokottabb öltözetök a' gatyá, 's ha a'
színház az öltözetek' hív másolója akar lenni, azt a'
255 maga helyén meg kell tartani. A' finnyásabbak talán
megütköznek az illy ujításon; de ha színen pongyolában,
férfi 's asszonyi hálóköntösben (mellyek alatt azonban
más öltözet is van) föl lehet lépni, ha rongyosak, félmezte-
lenek (minden esetre csak látszólag illyek) nem okoznak
260 botránkozást: nem látjuk által, miért ne lehessen a'
köznépet saját öltözetében, gatyában, fölléptetni,
melly ismét a' színházi szokás 's illedelem szerint csak
felső ruha fogna lenni. 'S ha ki mégis ezen óvás mellett
265 is botránkoztatónak találná az illy öltözetet, annak olly
mélyen ható képzelődése van, hogy előtte köpenyegben
sem volna elég bátorságos színpadra lépni.

146.

October 17. *Szapáry Péter*. A' dühös Hamza béget
Bartha igen jól adá. A' többi üres, felületes characterek,
mennyire az ilyeneket lehet, jól, szorgalommal adat-
tak.

October 19-kén. *Örökségi egyezés*. Szinj. 4 felv. Elő-játékkal 1 felv. Irta Vogel. Fordította Jakab István. Ezen sok tekintetben fonák és borzasztó, de nagy hatású szindarab' előadása a' jobbak közé tartozik. A'
 5 gonosz de bűnbánásban sínlő Dániel' szerepét általában jelesen, 's álomjárásaiban különösen jól adá Megyeri. Lendvay' (Ottmár) szabatos játéka figyemet 's javalást érdemlő. Beszéde mind inkább tisztúl szokott hibáiból.

October 21. *Intermezzo*. Jól adatott. Csupán Komlósiné (Klingenné) 's Erkelné' (Amália) helyébe kívántunk volna mást. Ez utóbbinak igyekezete dicséretes; de az ilyen szerephez, bár rövid, gyakorlottabb színész kívántatik.
 5 Komlósiné sokkal mélyebben van merülve a' régi iskola' hibáiba, hogysen Pesten tetszhessék. Bartha a' falusi úrfit (Birken Jánost), Szerdahelyi Vojta bárót, jól, Telepy a' bohókás Mátyást igen mulattatólag adá. A' fiatalabbszínészek közöli figyelmet érdemel Török (cziczom-
 10 árus), kinek könnyű, erőltetlen játéka minden fellépéseiben szembetűnő.

Octob. 22. *Leányörzö*. Sebesebb, öszvevágóbb játékot ohajtottunk volna; azonban az előadás helyenként dicséretes, a' szerepek mind jó kezekben levén. Udvarhelyire (Sziklási) nézve van csak megjegyzésünk: neki
 5 mind öregebbnek mind régiesebb öltözetűnek kell vala lennie, hogy nemfiatal gazdasszonyávali összekelése hihető legyen. A' darabból néhol törölni kellene nem ugyan jeleneteket, mert azok között nincs fölösleges, hanem néhány hasonlítást 's képeket, mellyek társalkodási

- 10 darabban, mint ez, néhol keresetteknek látszanak. 'S talán nem ártana mellette még egy kis vígjátékot adni, mert magában rövidnek látszik. Az előadásra visszatérve Kovácsné (Margit) egy helyen azt mondja: „Nem szeret ugyan (Sziklásit érti); mert én is asszony vagyok.”
- 15 Kisfaludynál az így van: „Nem szeret; mert én is a szépnemhez tartozom.” 'S ez egész más, 's a' tréfa abban áll: hogy Margit magát is a szépnemhez számítja. Ez magában csekélység; de sok csekélység végre nagy summát teszen 's minden esetre bizonyosság arra, hogy kivált gondolkozó író' művénel a' rögtönzések 's eltérések nem javallhatók.
- 20

150.

- November 1. *Peleskei notárius*. Az előadásra nézve jobbára azok észrevételeink, mik előbb, 's ohajtásunk, hogy e' kedvességet nyert színdarabot, mennyire lehet, színészeink szorgalom által emelni ügyekezzenek
- 5 inkább, mint csökkenteni. Az ilyen darabnál is mellőzhetetlen feltétel marad, a' szerepet jól tudni. Múltkori bírálatunkban azon igazítást teszszük a' darab' meséjére nézve, hogy előbb a haramia jelent jó 's azután a' juhásztanya; továbbá, hogy Gvadányiból a' fő characteren
- 10 kívül csak annyi van véve, hogy Zajtay Pestre megy janitorságért 's bikákkal 's vasas németekkel vesződik utjában. Nézők nagy számmal.

151.

- Nov. 3. *Benyovszky*. A' műről már elmondók ítéletünket. Az előadás a' jobbak közé számítható, különösen kedves alakká varázsolta Lendvayné Afanaziát; Lendvay igen csinos Benyovszky volt 's megmenthetetlen szerepét
- 5 igen helyesen, minden zaj nélkül vitte, melly ez által kevesbbé bántó, mint különben. Stefanovot Bartha sok erővel adá.

Nov. 13. *Donna Diana*. E' színműnek színpadunkon különös sorsa van. Tetszik 's megtapsoltatik nem azért, 's nem úgy, mint 's miért érdemlené; de elég hogy tetszik, 's be van fogadva a' közönség' kedvezéseibe. A' min

5 csendes gyönyörködéssel mosolyogni kellene, itt hangos kacaját okoz: a' karzat ki nem maradó hahotával üdvözöl minden cselet, zajos kedvkitöréssel mindes ügyes fogást, melly a' gögös szép' meghódítására fordítottatik. 'S csak e' körülmény az, mellyel az egy kissé finomtalan, 's rész

10 szint nyers előadást menthetőnek, sőt a' színészeti izlés' gyermekkorához képest majdnem ajánlatosnak véljük; mert igen könnyen eshetnék, hogy ezen minden apróságot zajosan kiemelő érthetőség nélkül sok végképen elveszne, mi most figyelemmel sőt tapssal fogadtatik.

15 Szerepét legjobban fogta fel 's vitte ki Lendvay (Caesar); erőltetett daczában 's való érzelmeiben épen olly következetesen hű, mint természetesen átolvadó, minden botránkoztató ugrás nélkül. A' csaknem összerogyásig beteg Lendvayné (Diana) helyenként sok hatással játszott; de a' büszke, fennhéjázó királyleányt nem elég méltósággal 's fenséggel ábrázoló. Megsértett hiúságából eredett haragja inkább méreg, a' szerelem által felol

20 vadó hideg büszkesége több mint érzés, valódi érzékenyülés volt. De játéka még e' hibás felfogás mellett is

25 érdekes lévén, rögtöni betegsége mellett úgy lehet azt tekinteni, mint áldozatot, mellyet színészi hivatás és vonzódás, szenvedések között a' semmit nem gyanító 's ezért hidegen bíráló közönségnek hoz. Perint László igen nyersen, igen zajosan kiemelve adá, de erről már

30 elmondók ítéletünket. Haray (Gaston) gyenge szavával 's akadozásaival még nem tudta megnyerni a' közönség figyelmét. Az ifj. Egressy (Louis) sok szépérzettel, tapintattal bír; de valami bágyadtság, erőtlenség, férfiatlan lágydadság van minden előadásaiban, 's ez már olly

35 régen tart, hogy szinte kételkedni kell előmehetéséről. E' mellett kezei 's nyaka' rángatásai a' színészi mozdu-

latok' kerekdedségétől még igen távol vannak. De mind ez hibás irány lehet 's talán könnyű, erőltetlen játék' keresése; de ennél előbb a' helyes szabályos játék, 's
40 ha ezt sajátjává tette, következni fog a' könnyűség is. — A' dámák nem mindenkor látszottak ügyelni a' megjelenő hercegek' üdvözléseire 's hajlongásaira 's ez igen boszantó figyelmetlenség, habár kicsiségnak látszik is.

153.

Nov. 17. *Haramiák.* Az öreg Moor Udvarhelyi M.; Károl Lendvay; Ferencz Egressy Gábor (újonnan szerződött tag); Hermann Fánecs; Spiegelberg Megyeri; Roller Bartha; Amália Laborfalvi Róza. A szereposztás
5 mint látni, igen helyes, színészeink kedvvel 's jelesen játszottak 's az egész előadás szerencsésen összevágónak, rendkívül jó hatásúnak mondathatnék, ha a' régi fordítás, melly Egressy' szerepén kívül, nagyobb részint megtartatott, nem botránkoztatta volna a' hallgatókat.
10 Ideje volna már, jobb fordítás is levén, az illy avultságokkal felhagyni. Nem értelemzavaró, nem bántó-e még most is *elintézést* hallani *szándék* helyett 's *gondviselés* helyett *előrelátást*, *örök chaos* helyett *szünetnélküli zürzavart*? — Egressy, kit a' közönség zajos tapssal fogadott a'
15 gonosz Ferenczet szabatosan, jól kiszámított következetességgel ábrázolta 's játéka, kivált a' végijedelem 's marczangoltatás' jeleneteiben tiszta művészi éldeletet nyújtott. Csak egy észrevételünk van. Midőn atyjának hizeleg, nem villanik át veszedelmes gonoszsága: ő érez inkább
20 mint hazud érzelmet; de ezen kezdeti hibán túl az egész többi játékról előbbi véleményünk áll. Lendvay nehéz, fárasztó szerepét meglepő szerencsével és sikerrel 's általában jól, helyenként elragadólag adá, bizonyosan sokkal tisztább hatást vivandó ki játékanak,
25 ha azt a' régi fordítás' hibái nem zavarták volna. Megyeri, Bartha, Fánecs egészen azok, miknek lenniök kelle, tetemesen emelték a mai est érdekét. Hú és jó

hatású volt, noha egy kissé lassu és nehézkes Udvarhelyi játéka is. Laborfalvi vége felé mindig kevesebbé
30 érdekes szerepét szorgalommal adá.

154.

Dec. 3. Lendvayné' jutalmául először: *Királyleány, mint koldusnő*, vagy Az élet iskolája. Szinjáték 5 felv. Irta Raupach Erneszt, Donna Isaura királyleánynak gőge, makacssága, zabolátlan indulatai 's férfigyűlölése, mesterségesen szótt álnyomor által töretnek meg, 's midőn érzelmei a' balság' tűzpróbája által megtisztulnak, ismét az lesz, a' ki volt, királyi hölgy, egy szeretett férjnek, királynak neje. Annyiban hasonlít Griseldishez, hogy ott is mint itt, ál bajok miatt szenved a' darab' 5 hősnéje, annyiban különböző 's jobb, hogy Griseldis méltatlanul gyötörtetik, Isaura nem egészen. Nem egészen, mondjuk, mert hogy valaki férjhez nem akar menni, vagy csak olyanhoz, kit szeret 's hogy egy kissé makranczos, még azért olly kemény próbát nem érdemel. 15 Egyébiránt e' fogyatékozáson egy két vonással is lehet segíteni. Másik, miben Griseldistől különbözik, az, hogy ott tudói vagyunk a' cselnek, itt azt csak gyanítanunk kell. 'S ez, ha a mű' oeconomiájára nézve tán javalatos is; de más felől megfosztja a' költőt az alkalomtól hő- 20 sét, Sancho Perez-et, az erőszakos házasságért valamennyire, szerelmének nagysága, bensősége által igazolni, mit most csak jó szerencse, ha elhiszünk; mert csaknem minden, Isaurán kívül, ál szerepet viszen 's kettős comoediát játszik. 'S ezt a nézők előtt egész a' 25 végpontig eltitkolni akarni, úgy véljük, roszt fogás; mert ha valahol, itt is áll azon tan, hogy a' dráma' személyei között állhat fenn titok, a' kifejlés idejéig; de ugyan azt nem mindig jó titokban tartani a' közönség előtt: ennek ismerni kell embereit 's részint viszonyait, hogy sorsok őt annál inkább érdekelje. — 30 Mennyivel finomabb kézzel vannak Donna Diana' cse-

lei szöve (a' két mű közt némi hasonlat van), mennyivel drámaibb 's valószínűbb az egész szerzemény; ellenben az élet' iskolája vígnak Donna Isaura' mély szenvedései miatt igen komoly, komolynak a' cseljáték miatt igen mesterkélt: szelidebb árnyazattal jó vigjáték válhaték belőle, millyen a' fölebbi 's a „Mézes hetek” Ebben az ál szerep igen jól áll 's annyival hatóbb, mert csak egy vagy két személyre van szorítva, 's nincs hihetőség ellen. Általában az illy cseljáték alig sikerülhet komoly darabban, legalább rendkívüli ész kívántatnék hozzá, hogy annak lehetőségét megmutassa. Egyébiránt ez egy körülményt elgondolva, a' darab' elrendelése 's kidolgozása mesterkéltre mutat, s helyes psychológiája által érdekes maradand. — Az előadásról több jót ohajtanánk mondhatni 's úgy hiszszük, fogunk. Mellesleg mondva, a' fordítás igen gyenge mása a' szép, tiszta nyelvü eredetinek, ehhez járult a' játék nagy részének érthetlensége. Színészeink még mindig szeretnek a' színpalakkal conversálni 's ekkor jó szerencse, ha a' közönséghez egy két tévedt hang eljut. S' ha most azt mondjuk, hogy a' darabnak száz szépsége van, s ebből nagy rész a' fordítás' gyarlósága által elvész, nagy rész a' siket levegőben érthetetlenül oszlik el, legjobb előadás mellett is mennyi rovatik le az egész hatásból. S várhatjuk-e, hogy illy hiányok mellett csak távolról is mérközhettünk? De az előadásban is még sok javítani való maradt hátra. Isaura' szerepe (Lendvayné) nehéz, sok indulaton, szenvedélyen viszen át, 's csaknem az egyetlen az egész műben, melly való bajt ábrázol. 'S ezt soha sem szabad feledni. Isaurának első balesete után folyvást borongónak kell lennie 's minden fájdalomtalan felvidulás, játsziság hozzá nem illenek. Meg kell rajta folyvást a' magas születésnek látszania, mert azt (bár akarja) titkolni nem lehet, 's gőgjének, királyságának 's leverettségének csak fokoként menni át egy szerető hitves' alakjába. Lendvay jó Sancho volt 's deli király; de beszédeiben nem elég fennséggel; azokon sokkal jobban ki kell tűnni a' leereszkedésnek. Ezeket véljük a' legszük-

- ⁷⁰ ségesebb megjegyzéseknek; többnyire reméljük, hogy azon apró botránkoztatások, melyek a' figyelmet annyira zavarták, meg fognak szünni a' későbbi előadásokban.

155.

- Dec. 10. *Caligula*, először. Szomorújáték 5 felv., előjátkkal egy felvonásban. Irta Dumas Sándor, fordította Vajda Péter. Kar és díszmenet' zenéjét szerzette Szerdahelyi József. A' díszmenetet betanította Kolosánszky, a' színház' tánczmestere. *Caligula*, Dumasnak ez új színműve, melly az akkori világ' romlottóságát nagy-szerűleg ábrázolja, Laborfalvi' jutalmául került színpadunkra. Sajnálni lehet, hogy a' mű' jóságának az előadás távolról sem felelt meg. Nagyobb része ismét ért-hetetlen volt. Kivételt érdemel Lendvay Aquila' szerepében, ki azt mind jól fogta fel, mind hatással adta, és Fánecsy Cherea' szerepében. Egressy Caligulában aka-dozott 's ez igen kár; mert *Caligula* nem hálátlan feladás 's egész figyelmet érdemel. Még egy botránkoztató dol-got kell említenünk. Komlósiné (Junia) folyvást nagy szerepekben játszik kín magának, kín a' nézőknek. Mi még ügyességét sem akarjuk kérdésbe hozni; de annyi bizonyos, hogy az a' kácsahang, mellyel szerepének in-dulatosabb helyeit elsápogja, nem ilyen nagy színpadra való. Remélljük, hogy a' jövő előadásról jobbakat le-het mondanunk. — Minden táncznemü mutatványokat ajánlunk, mennyire lehet, kihagyni, míg legalább is tűr-hetők nem lesznek.

156.

- Dec. 11. *Kétalakú*. Ismét hanyagság és készületlenség. Ezen darabot színészeink jelesen adák, mért kell most csökkenését látnunk? kedvnek vagy szorgalomnak hiánya, hogy avval nem lehet úgy megelégednünk, mint a' előtt? Ha ez így tart, a' rák sorsára jutunk.

Dec. 17. *Caligula*. Helyenként talán jobb volt az előadás, mint az előszöri, de épen olly kevésbé pontos, összevágó, mint az; pedig az illy sokszerű, sok, de szorosan összetartozó részű műnél az okvetetlen megkíván-
 5 tatik. *Lepidus* szerepében *László* helyett most az ifjabb *Egressy* lépett fel; de ezt nem találjuk jó változtatásnak. *László* többnyire mindent modorral ad, 's szönyuyjtása, éneklése még gyakran visszatér; de egy megbecsülhetlen tulajdona van: rendkívüli szorgalom 's rendíthetlen jó
 10 kedv, és készség akármi szerephez 's az, hogy a' mit játszik, van ereje kiemelni 's ha nem mindig érdekessé, legalább némileg figyelem-gerjesztővé tenni. Ezekhez képest *Lepidus* *Lászlótól* legalább volt valami, ha nem egészen az is, a' minek lennie kelle, *Egressy* *Benjamintól*
 15 árnyék. Ez ifju színészünk mindig az édest, a' kellemet akarja játszani, (maga helyén ez is jó) 's hangjának lelkiisméretesen őrzött lágydadsága daczolni látszik minden férfiasabb határozat' vagy épen harag' kifejezésével: ő akkor is szelíd, mikor haragosnak kellene lennie. Ha,
 20 mint véljük, tán hangja fiatalságát akarja sokáig megtartani, csak azt jegyezzük meg, hogy a' hangnak nemcsak magasságára, de mélységére is van szükség, akármi osztályban, 's ez mint az, gyakorlás által erősbödik. Már egyszer ideje volna gondoskodni a' további haladásról, levetkezni játéka' leányiségát; mert legjobb
 25 akaróinak is igen rosszul esik őt tagadhatatlan tehetség' jeleivel mégis folyvást egy helyben szemlélni.

1839.

158.

VITA CALIGULA' BIRÁLATA' ÜGYÉBEN.

Válasz t. Vörösmarty urnak, Caligula szomorújáték' bírálására. — Midőn még fájdalom sem tudós társaság, sem *Athenaeum*, sem pesti színház nem létezett: én már akkor

ifjú éveimnek feláldozásával előítéletekkel, részvétlenség-
5 gel küzdve fáradoztam a' magyar színészet' parlag ugar-
jain, tövist, gyomot irtani, és helylyel helylyel, egy-egy kis
mezei virágocskát ültetni, tenyészteni. Mint sikerült fára-
dozásom, azt a' füredi, szabadkai, kecskeméti színházak'
10 építése bizonyítja, hol — bárki hogyan vélekedjék — a'
magyar nyelv' terjesztésére eszközül szolgáló, 's e' tekin-
tetnél fogva elszenvedhető vándor társaságok enyhet,
nyugtót, 's födelet találnak, — és a' magyar szegényebb
közönséget, ha nem Thalia' díszcsarnokába, de pitva-
15 rába bevezetik, és kandivá teszik egykor, midőn Pestre
buzát, szalonát, ludat és kácsát hoznak eladni, annak
díszcsarnokát is megtekinteni, 's ez által a' művészet' iránt
fogékonynyá simulttá formálódnak. Hogy az áll, bizonyítja
a pesti színház' karzata, mely országos, sőt néha heti
20 vásárkor is telve kecskeméti, szegedi, 's más vidéki szűrös,
gubás, bundás hallgatókkal; pedig higye el, t. V. úr,
ezek „Salamon királyt" nem olvasták, de adva sem lát-
ták. — Továbbá mi buzdította két heti ingyen munkára
azon derék magyart, ki a' pesti színház' építésénél magát
25 olyan jelesen megkülöböztette, bizonyosan merem mon-
dani: nem „Zalán' futása", — mely magasabb fogal-
muak' és műveltebb értelműek' számára van írva, —
hanem a' magyar vándor Thalia, mellynek én húsz év
óta irtogatom csekély tehetségem szerint darabos ös-
vényét, 's ha azon derék magyarnak két heti munkáját
30 V. ur „Árpád' ébredés"-ében érdeme szerint említésre
méltónak találta, csodálom, hogy húsz évi fáradozá-
somért gúnyoló humorával mi okból kíván egész haza
előtt nevetségessé tenni? — Ha nem tetszem vagy
roszúl játszom, írja azt, hirdesse! de minden gúnynev,
35 vagy csúfolódás nélkül, ezt tőle mint tudós társaság'
tagjától, olyan komoly és érdemes férfiútól méltán kíván-
hatom. Én Pestre — nyíltan írom — nem pénz, kenyér-
kereset vagy szükségből jöttem, hanem hogy két ne-
vendék leányomnak a' színművészet' fensőbb fokára
40 lehető emelkedésöket eszközöljem. — Sikerül-e szándé-
kom: nem tudom; én anya vagyok; gyermekeim' töké-

lyeit, hibáit anyai szemem képes emelni, elnézni; — a' közönség' itéletére bízom őket; csak azt az egyet jegyzem meg, és magát t. V. urat választom bírónak: valljon
46 szolgálhat-e serkentésül egy fiatal kezdő színésznőnek olly hálátlan pályára indulni, ifjusága' deli korát feláldozni, mellyen húsz év után okkal, ok nélkül kicsúfoltasék? Szeretném, ha V. úr látná, mint csügg e' perczen mind két leányom könyözön közt nyakamon, és sírva
50 mondja: „Menjünk anyám innen, hisz' nem szorultál rá, hogy magadat valaki által kigunyoltasd, hadd vesszen a' theátroma minden criticusaival, hol egy olly jó anyát, mint te, kigunyolnak, csúfolnak, ki érettünk fáradságos keresményedet feláldozád, csakhogy a' színészi pályára
55 szükséges muzsikára, nyelvekre megtanítottassunk.” — Vesztene-e e' két nevendékben a' magyar színészet: azt V. úr maga ítélje meg.

Mínthogy ügyességemet kérdésbe nem kívánja venni, — mégis botránkoztatónak mondja játszásomat, meg-
60 vallom, ezt kácsa-eszeggel megfogni nem vagyok képes. Csak azt az egyet jegyzem meg, hogy én kötelezésemnél fogvást bármelly szerepet elfogadni tartozom, magamat önkénytelen a' közönség' kinzására tolni nem szoktam még akkor sem, midőn azt szabadom tettem volna. —
65 Férjem, nem tudom, mi deák közmondással akar vigasztalni, én asszony létemre csak Peleskeiben a' magyar humorról mondottakra kívánom t. V. urat emlékeztetni. De engedjen meg: a' kácsa-nyelv' hangja éles, gyomra erős, gyíkot, békát emészt, 's nem hogy mérgöktől szárnyaszegett lenne, még tollasodik, és hízik; engedjen meg
70 V. ur, ez csak kácsa-hápgóság. *(Komlóssyné.)*

Midőn a' fölebbi válaszra felelek, olly pontokat kell érintenem, mellyek körül nálunk még folyvást a' legkülönbözőbb vélemények' örvénye forog. Éz szolgáljon
75 mentségül, ha feleletem egy kissé bővebbre terjedend. Azt mondja Komlóssyné, hogy ő húsz év óta fátad a' magyar színészet' megalapításában. Mindenek előtt: ezt csak olly módosítással fogadhatjuk el, mint a'

- Párisi naplopó derék apjáról mondja, hogy az nyerte
- 80 meg a' wagrami csatát és még 60,000 ember. Ez beillik egy kis különbségnek. 'S nem hihető, hogy ez ellen Komlóssynénak kifogása legyen; mert ha igazságos akar lenni, sem férjét, sem másokat, kik velök együtt több vagy kevesebb sikerrel fáradoztak, a' magyar színészet' megalapítása' 's fenntartása' érdeméből kizárni nem lehet. De
- 85 még illy értelemben 's ezen különbséggel is fenn marad az érdem, 's távol legyen, hogy azt legkisebbé is csonkítani akarjuk; de itt más, nagy nyomosságú kérdések tola-
nak elő.
- 90 Ha valamely jeles hadvezér vagy bajnok, ki csatákat nyert, vagy nyerni segített, a maga idejében nyugalomra lép: lemarad ugyan a' hír' szárnyairól, de tisztelet környezi őt honn, tisztelet követi sírjába; ellenben ha ereje fogytán, vagy erejénél többet merve, folyvást
- 95 pályán marad 's előbbi szerencsését bukások követik, a' világ kimondja rá az ítéletet, szigorún, kérlelhetetlenül: dicséretét a' mult' diadalmaiért, gáncsát a' jelen' bukásaért, sőt — olly nagy hatalmu a' jelen a' mult felett — a' hét sovány tehen rendszerint fölemészti a' hét kövér
- 100 tehenet, a' mai veszteség csökkenti a' tegnapi diadal emlékezetét 's csak az utókor' nyugalmas törvényszéke képes kivenni az idején túlfeszített, megbukásra kényszerített érdemet a' romladék alól. Szóval, ha valaki jól élt, pályázott: érdem; ha rosszul él, rosszul pá-
- 105 lyáz: nem az, 's hogy azt dicsérjük, ezt gáncsoljuk, a' részrehajlatlan igazság kívánja. Mi Komlóssyné' húsz éves pályája ellen semmit sem szólottunk.
- „De a' megbukó kiméletet érdemel a' múltért, ha abban érdemei voltak.” Való. 'S az Athenaeum csínján,
- 110 szeliden kívánta Komlóssynénak értésére adni, hogy a' pesti színpadon, nagy szerepekben kivált, rosszul áll; de mind hiába. Egy vérbehatóbb szóra volt szükség 's ez kimondatott; mi sikerrel, az idő mutatja meg. Egyéb-
iránt hogy az csak egy szó volt — szavazat, melly a'
- 115 többség' véleményében enyészik el, nem szükség mondani. Komlóssyné azt is felhossa, hogy a' vásár' 's heti vásár'

bundás embereit is a' vándor Thalia — mellynek ő
húsz éves papnéja — csalta be a' pesti színházba, 's
az lelkesítette a' szegény napszámost ingyen dolgo-
120 zásra — dicsőség érette a' vándor Thaliának! — 's hogy
mind ezt nem lehet „Salamon királynak 's Zalán' futásá-
nak" tulajdonítani (mint melly miveltebbek' számára
iratott), ez egy kis megmézezett fulánk akart lenni.
De se baj! az efféléket mi már megszoktuk: alias ego
125 vidi ventos, alias — procellas 'stb. 'S való. Salamon,
s' Zalán' futása mind azt nem tették. Vajha ne így volna!
Vajha ezek épen annyi tökélyvel dicsekedhetnének,
mint hibáik vannak! Vajha méltók volnának népszerűkké
lenni, vérré válni a' nemzet' minden ereiben, hírre kapni
130 a' külvilág előtt 's becsülettel és díszszel térni meg a'
magyar hazába! De mit használ mind ez a' sok vajha?
Hova lettek a' szegény költőnek büszke álmai? Mi lett
belőled, szép remény? Egy pár kötet vers, mellyet már
csak nevééről ismernek, mellyet mindenki megdicsér
135 inkább, mint elolvasson. Keserű jutalom! És mégis
így kell lenni. A' sok ezer mű közül kevés éli tul írója'
életét, sőt csak fiatalságát is; de ha korában megtevé
hatását, ha morzsa volt a' nemzeti dísz' nagy épületé-
hez, ha alapja lőn szebb jövődönök: író és nem író,
140 színész és nem színész elégedjünk meg vele; ne vegyük
meg kétszer az adósságot: az idő kifizetett bennünket a
múltért. A' mi ezen túl van, az új számvetést kíván. 'S
ennek az előbbivel csak emlékezet' utján van összeköt-
tetése. Sovány vigasztalás talán? de jobb az öncsalás-
145 nál, melly édes; de épen olyan émelygős is, mint a'
méz, 's mi mindennél rosszabb, utóíze méregkeserű.
Mondja továbbá Komlóssyné, hogy nem pénzért
vagy szükségből, hanem leánykái' neveléséért jött
Pestre. Tisztelet becsület! ez anyailag és okosan van
150 téve; de mint következik ebből, hogy Komlóssyné sze-
repekben lépjen föl, mellyeket meg nem bír, vagy hogy
általában föllépjen? Sőt, nem az következik-e inkább,
hogy mint szorgalmas és érdemes férje igen józanúl,
ne koczkáztassa a' vidéken szerzett hírét, ne tegye ki

155 gunynak azon színpadon, hol gyermekeinek most nyílik
a' pálya? 'S ha kezdő színésznőkre, millyek leányai,
nem szolgálhat serkentésül, hogy anyjok húsz évi fá-
radozásaiért (nem ezekért! ettől az isten mentsen,
csak mostani szerepiért!) gáncsoltatik: mi vagyunk-e okai
160 's nem ő, ki arra kényszerít? Egyébiránt is, midőn K.
leánykáit színészekké avatta, el kellett volna mon-
dania, mit Kean Damby Annának mond, nem ugyan
mind; mert gondos anyai szem előtt nevedvén, a'
legnagyobb bajtól nem lehet tartani; de mégis sokat 's
165 csak akkor engedni meg, hogy színészkedjenek, ha mind
azon bajoktól, mellyek a' színészt üldözik, vissza nem
rettennek. Tevé-e ezt Komlóssyné? Ha nem, igen rosszúl;
sok keserű órától kimélhette volna meg leányait.

De most Komlóssyné egy érzékeny családi jelenetbe
170 hagy pillantanunk: leányai nyakába borulva sírnak és
veszsen-t kiáltanak a' theatrumra 's criticusaira. A theat-
rumra is? Nem akarom hinni: ezt csak a' fájdalom sajtol-
hatta ki belőlök; ez olly szó, mellyet azóta megbántak,
megbánniok kellett. Én legalább, ha gyermekeim vol-
175 nának, mindenek fölött arra tanítanám, hogy soha egyes
emberek' hibái miatt a' közjó, közügy, az intézet ellen
föl ne lázadjanak: a' köznek díszleni, szentnek kell
lenni még akkor is, midőn az egyeseket méltatlanság éri.
De hogy a' criticusra veszélyt kiáltanak, már ez megen-
180 gedhető, ha szinte a' criticusra nézve igen fájdalmas is.
Hol találunk paizst az illy szelid 's mégis sujtó harag
ellen? 'S ha a' kedves Ida, kinek fiatal hangja lelkünkben
egy régen elhangzott tavasznak dalait újra felidézi,
kinek könnyű sugár természetkéje úgy áll a' színpadon,
185 mint egy megtestesült remény, kit még hibáiban is
tűrünk, sőt szeretünk; mert azokban tehetséget vélünk
lappangani, ez a' bájos gyermek is halált mondott
reánk? Hogy soha nagyobb bűne ne legyen életében!
Igen, Ida, önnek szeretni kell anyját, részt venni annak
190 minden bajaiban, sőt szabad boszankodni is criticusaira;
de midőn ártatlan haragja elmúlt, hallgatni kell az ész'
szavára is. Ismerek egy színésznét — nem egészen ér-

dementelent, de kit megnevezni nem ide tartozik — ki
valaha tetszett, ha például ártatlan leánykákat játszott,
185 mert bájosan tud mosolyogni, tetszett, mert fiatal volt.
E' színész nő azt hívé, hogy mind igaz, mit hizelkedői
mondanak, mit öncsaló keble súg, 's elmulasztá a'
fiatalság' báját művészet által örökíteni, a' mosolygást
szilárdabb tulajdonokkal felváltani. 'S mivé lön? Csak-
200 nem kiállhatatlanná! Még mosolyog, de nem tetszik
többé; még fiatal akar lenni (látszania még szabad
volna), de nem az többé; még szeret néha ifjú leánykákat
játszani terjedelmének daczára, egy boldog emlékezetű
fiatalásznak minden hiúságai meg vannak rajta; de
205 annak bája nélkül. Milly szomorú kép! 'S ezen színész nő
sohasem hallott figyelmeztető szót, soha criticát, de
mindig magasztalást, mindig istenítést, 's nem volt
soha bókolók, nem imádók nélkül. Ellenben az idő egyet
perdült sarkán, 's magasztalás és imádó oda van! 'S
210 miért? talán mert nem karcsú, nem fiatal többé? Ko-
rán sem, hanem, mert évei meghaladák benne a' művé-
szetet, mellynek örök fiatalságúnak kell lenni, mire a'
külföldön több példa van. 'S mi sorsa most? Keserű tü-
nődés a' világ' háladatlansága felett. 'S a' mi benne ér-
215 zés fenn maradt, az fájdalom! Mit mond ön ezen tükör-
höz, szép Ida? Nem tetszik? És mégis nem egy színész nő
fogja magát benne megismerni. 'S mi fogja önt e' sorstól
megmenteni? a' critica? távol legyen! A' józan critica
ilyesmivel magának soha sem hizelkedik. Mi tehát?
220 Egy kis szerencse és saját józansága; de a' critica óvni
fogja önt az elbizottságtól, a' tespedéstől, ha arra kö-
rülményei 's talán legjobb akaratú dicsérői hajlandóvá
tennék; a' critica a' sok elvetendő között jó intéseket is
fog önnek adni, a' critica önt bosszontani 's keseríteni
225 fogja. 'S ön ekkor mit teszen? bosszút áll: nőszívnek
milly édes a' bosszú! Igen, bosszút fog állani; de neme-
sen. Józan szorgalommal, lelkének egész erejével azon
lesz, hogy a' pályát, mellyen indúlt, dicséretesen járja meg;
ügyekezni fog kitalálni az igaz ösvényt, 's arról sem
230 dicséret által leszédíttetni, sem gáncsok miatt vissza-

retteni; szerényen, de bizodalommal, fokonként, nem ugrándozva, fog felhaladni a' lépcsőn, mely a' művészet' templomához visz: művelni fogja elméjét ('s ez különös figyelmet érdemel), nemesíteni és szilárdítani erkölcsét

235 jó társaság, olvasás, tehetségét kifejtteni művészetéhez illő gyakorlások által; szóval, ügyekezní fog, hogy ne csak színésznő, hanem művelt hölgy is legyen, vagy is legyen színművésznő, mely magasb műveltség nélkül alig lehető; ezek mellett gazdálkodni fog idejével, egészségével 's jó nevével. 'S ha egykor, a' magyar színészet' virágzóbb szakában így szólnak: „akarjátok látni a feddhetetlen, a' művelt lelkü asszonyt, jeles színésznőt egy személyben, kihez hasonlót még a' magyar színpad még eddig nem mutatott, 's ki példányúl szolgáljon a' jövő nemzedéknek? Nézzétek őt!”

240 Ha így fognak szólni, akkor ön méltólag meg lesz bosszulva: az egész magyar világ el lesz ragadtatva, minden jobb érzésü egyet értend ön' magasztalásában. 'S a criticus? meg fog szégyenülni, epedni mérgében, ha kaján; örülni, ha jó ember volt, 's öröme magas és tiszta lesz, mint az égieké. — 'S mit gondol ön, e' magas czélt elérhetendi-e: ha minden moccanását megdicsérik, ha hibáinál elhallgatnak? 'S nem inkább, ha koronként figyelmeztetni fogják, hol szelidebben, hol élesebben, sőt fanyaran

255 is — a' mint ezt a' critica' titkos törvényei, vagy — a' mi óvhatatlan — a' criticus' szeszélye magával hozandja? Végezetre még egy jó tanácsot. Minden jót bizvást megtanulhat ön a' régiektől; de egy roszat ne tanuljon meg: a' critica feletti sopánkodást és érzélgéseket. Ez több mint nevetséges, ez nyomorú! — Ön azt kívánta a criticusnak, hogy vesszen el; a' criticus önnek jó szerencsét 's az égnek minden áldásait kívánja cserébe a' hosszú pályához! — Komlóssyné mentségeül említi, hogy ő szerződés szerint kénytelen

265 minden szerepet felvállalni. Legyen itt szabad három kérdéssel felelnem. 1-szor. Ki kényszerítette K-nét, hogy ilyen szerződésre lépjen? 2-szor. Szabad-e még olly szent czél' rovására is, mint gyermekeinek nevelése, a'

magyar közönséget játékaival fásasztani? 3-szor. Nem
270 férje-e a' rendező, 's valamennyire nem függ-e ettől is:
micsoda szerepekben lépjen föl, ha már csakugyan föl
kell lépnie, mit egyébiránt nem tanácsolhatok; mert
akármint keressek is, nem találok szót, melly Komlóssy-
néra nézve vigasztaló legyen. Keressen bár maga, 's
275 ha talált, azzal fogom kimondani, hogy hangja a' pesti
színpadon éldelhetetlen. Ha a' közönség máskép ítél:
ám jelentse ki tetszését tapsaival.

Mi a' kácsahangot illeti, nem szép ugyan; de nem talál-
tam jobb kifejezést arra, mit mondani akarék. Ha
280 szó nélkül, csupán gondolattal beszélhetnénk egymás-
sal 's a' világgal: nem írtam, nem mondtam volna;
de szóból ért az ember, 's én olyan szót akartam mon-
dani, mellyet megértsenek. Védelmezhetném ugyan a'
kácsát, melly jó, szelíd házi állat, 's melly senkinek sem
285 vét. Mondhatnám, hogy a' hajdani criticák nem így
szokták ítéleteiket kimondani: ott bősziült csorda, őrült,
maniacus volt a' divatos kifejezés 's nem egyes színész-
nők-, hanem az egész testületről, mit én, megvallom,
teljességgel nem vagyok hajlandó utánozni; de ha mind
290 e' mellett a' kifejezés kemény, vagy illetlen, Komlóssyné
már boszút vett érette: ő engem a' magyar humor'
kigyói és gyikjai közé számft, sőt a' mi borzasztó — el-
nyeléssel fenyeget; mi egyébiránt nem olly könnyű
295 kigyó szerencsésen harczol az emberi 's különösen az
asszonyi nem ellen, azt már a' paradicsomban megmu-
tatta.

És most — boldog új esztendőt kívánok!

159.

Jan. 1. *Peleskei notárius*. Botránkozottató készületlen-
ség kezd elharapozni a' magyar színházban, mi általános
szorgalmatlanságból, vagy próbák' hiányából ered-e:
nehéz megmondani, ha csak mindkettőt nem akarjuk
5 okul venni. Leginkább érezhető e' készületlenység a'

csoportozatokban, hol több sebesen 's néha elmésen összevágó beszédet kelle hallanunk. 'S mit hallunk többnyire? Értelmetlenül összezagyvált tereferélést, hol egyik a' másik' szerepébe vág, vagy azt el is mondja, néha
10 mindkettlen ugyanazt elmondják, többnyire pedig untató v. inkább boszantó szünetek után, mintegy vas fogóval huzva jó a' rég várt szó, mellynek talán könnyű tréfát kell vala szereznie. Illy hibákat vettünk mindjárt az első jelenetben észre, hol a' többek közt Szathmári
15 Carolina (biróné) mondani valójával késedelmezett. Hogy lehet fiatal leány, kinek a' mellett olly gyönyörű hangja van, nem szorgalmas, alig megfogható. Nem szégyen-e ez? Hol marad az asszonyi hiúság? Itt legalább jó hasznot tehetne. Neki iparkodnia kellene, hogy
20 magát bármilly kis szerepben pontos (nem szeles) játékkal, nem fényes (mert ez nem telik) de tiszta öltözködésével kitüntethesse. Nagy zavar volt a' fogadói 's kávéházi 's eleinte a' pinczei jelenetekben is; sőt fájlalva kell látnunk, hogy maga Egressy Gábor is olly kevésse
25 vala honn a' színpadon, mint tán még soha sem. Szerepe ugyan (ifj. Zajtay) nem valami különös, de láttuk már, hogy Megyeri 's maga Egressy is apróságokat ügyes játékaik által emeltek ki. Mind ezeket azért véljük szigorún megrovandónak: mert talán egy eredeti színmű
30 sem nyerte meg ennyire a' nézők' kedvezését, kik eddig folyvást szaporodtak; de kik bizonyosan végképen elfogynak, ha az előadásokat illy léhaság' szelleme szállja meg. A' nagy közönség gyakran észre sem veszi a'
35 hibát; de, mi sokkal rosszabb, lassanként üresnek, unalmasnak találja a' művet 's megrögzött hitét a' legjobb előadás sem képes megváltoztatni; mert el nem jön többé. Megyeri (peleskei notárius) méltán tapsoltatott meg most is jeles játékaért; dicséretes kivételt érdemel Szentpétery is (Hopfen) 's Kovácsné (Tóti Dorka).
40 Bartha (pesti korhely) igen helytelenül toldá meg szerepét, midőn hegedús pajtásától búcsút vőn. Miután Zajtay bocsánatot kért a' közönségtől, igen nagy fonáság ujra megszólalni.

Január 2. *Pártülők.* A' csoportozatok' beszédeiben ismét készültség tűnt ki. Bartha különös kedvvel, 's eredetiséggel adá a' falu' kovácsát; de leginkább ő lát-szott nem tudni, mit kelljen helyenként mondania 's talán mondott, a' mit nem kelle 's ez által társait zavarta. Játsszani és játsszani hagyni törvény a' színészetben. Megjegyezzük, hogy illy rövid darabot magában nem tanácsos adni. Igen könnyen megférne vele egy más vígjáték is. A' m. academia sok csinos egy felvonású vígjátékot adott át, és ezek még nagy részint előadatlan hevernek.

Jan. 3. *Veres köpönyeges.* Ismét vígjáték, inkább bohózat 's ez egy végben a' harmadik. Miután a' peleskei hős nevető-tehetségünket meglehetősen kimerítette: várhatni-e, hogy azon nemű, de gyengébb adagú tréfa mulattathasson? Azonban ezt csak figyelmeztetésül mondjuk; mert talán ez uttal nem leheté máskép. — Megyeri a' veres köpönyeges kísértetet csodálatos hanglejtésű szavalásával, ünnepélyes járása- 's nevetségesen siralmas arcza' hamis pathosával olly sajátságos alakká képezte, melly mindennek, ki őt egyszer látta, fenn marad emlékezetében. Ez ismét olly alak, mellyet Megyeri maga teremte; mert az író legfőlebb is lelketlen testet adhata által. Egressy (Melchersohn Ferencz) nem látszék egész kedvvel vinni szerepét, 's beszéde a' játék' elején alig volt érthető. Általában neki kis szerepekhez nem nagy kedve van, mi minden esetre hiba; mert mint jeles színésznek érdekében áll, még a' csekélyet is jól adni. A' költő, ha epigrammát ír is, nem szabadíthatja fel magát arra, hogy hanyagul 's középszerűt írjon, mivel különben csak drámát vagy epost szokott 's szeret írni. Egyébiránt el nem hallgathatjuk azon ohajtást, hogy más részről az igazgatóság is Egressynek abban vegye leginkább hasznát, a' miben erős.

Jan. 7. *Dijoni örültek' háza*. A' sikerültebb előadások közé számítható, Egressy G. (Eberhard) jeles játéka által emelve. Csak egy megjegyzésünk van, Egressy igen erősen látszott megrohanni Fánctyt (Duflois) a'
 5 mi talán igen is természetesen jó ki a színpadon, 's már csak ezért sem javalható, ha azt elhallgatnók is, hogy az illy több mint művészi elragadtatást a' játszó társ meg nem köszöni. Telepy (Lőrincz) ismét sok neveltséget okozott hebegő beszédével és a' „*se-se-sampányi*”-val. Komlóssy Ida Amália' szerepében lépett fel. Mennyire eddigi
 10 játékából kivethető, beszédének nincs elég könnyűsége 's folyamatossága, erre szükség van, nem azért, hogy mindig sebesen beszéljen, hanem hogy mikor kell, tudjon. Ezt gyakorlás adja meg: fenn szóval olvasás, de
 15 tiszta, hibátlan olvasás kivántatik ide. Alig hihető, vannak színészeink, kik egy folytában három négy szónál többet nem tudnak kimondani, vagy ha merészlik, hibát ejtenek, 's mások, kik kezdetben e' szavakat *jog, kör* mindig *jógnak* és *körnek* mondták. Színésznek, mielőtt
 20 kezét vagy lábát mozdítaná, hatalmába kell ejteni a' beszédet: különben elválhatlanúl megrögzik hibáiban, 's van-e gonoszabb hiba színén, mint rosszul szólani?

Jan. 8. 1) *Leégett ház*. 2) *A' gyámság*. Megyerit most gyakran látjuk, mindig új sajátosságos alakokban. Ma először a' tót csizmadialegényt adá, olly hív másolatban, mint ő a' tótokat általában szokta. A' „Gyámság”-ban
 5 a' bogarász professort ábrázolta minden csodálatosságával egy megavult, 's kedvencz foglatosságába egészen elmerült tudósnak. Többszöri élénk tapssal idézték elő. Élénken hívatott Szerdahelyi is, ki az első darabban a' csizmadiát játszotta. A' „Gyámság”-ban
 10 Egressy G. adá az elkényeztetett, nyelvtudásával kér-

kedő, affectatióval teljes fiút, szerepének tökéletesen megfelelő kifejezéssel. De nem elégedhetünk meg László előadásával, ki ma (szokása ellen) igen készületlennek látszott; mert szerepét többnyire saját szavaival mon-
15 dotta el. Ma is élénken játszott, 's talán ebbeli törekvése okozá, hogy szerepe' szavaitól eltérjen; 's ilyenkor kellemetlen szónyujtása is gyakoribb. A' szerep, mellyet játszik, egy kissé vakmerő a' hihetlenség' rovására 's ezt a' színésznek inkább szelidíteni kell, mint tulzania:
20 így, a' mint ő adja, igen közel áll a' bohózatok caricaturáihoz.

164.

Jan. 14. *Aba*, másodsor. Kétségen kívül legjobb műve Szigligetinek, mi annyival örvendeteseb, mert a' legujabb is, 's haladásra mutat. 'S e' haladás nem abban áll, hogy a' többenél talán tartalomra, szerkezetére nézve jobb
5 (noha ezekben is kedvezőleg üt ki a' hasonlítás) hanem leginkább abban, a' mi eddig hibázni látszott: érzések, indulatok' kifejezéseiben; ezek itt sokkal erősebbek, mint előbbi műveiben, 's épen azért több hatással bírók, 's vannak jelenetek, mellyek Szigligetit, mint valódi dráma-
10 költőt, kitől jövődőre nagy hatásu műveket várhatni, mutatják be a' közönségnek. Illyen a' többek közt, midőn *Aba* elszökött nejét 's az elpártolt *Dezsőt* vacsoránál meglepi, midőn későbbben gyermekei tőle ijedve futnak el, 's általában a' nejéveli találkozások. Azonban kény-
15 telenek vagyunk az egészre nézve több rendbeli észrevételeket tenni. *Aba*' ábrázolásában még nincs elég biztos kéz: *Aba* eleitől fogva végig igen csüggedt, lágy ember 's alig hihető, hogy az egész világ, még neje is ellene lévén, mind azokat képes legyen tenni, a' miket tesz. Neki
20 keményebb, szilárdabb anyagúnak kellene lennie, 's ha lelkében tünődés, habozás forr is, az érzések, indulatok' átmeneteleit szorosabb psychológiával megtartani; igen árt characterének az örök visszaesés is a' bátorság-

ból a' gyávaságba: az illyek komoly műben igen rosztól
 25 állanak; vigjátékban, hol hibák és gyarlóságok nevet-
 ségessé tétetnek, mulatságos lehet egy lágy embert
 minduntalan csüggedve, meg neki bátorkodva látnunk;
 de itt egészen más a' feladás: itt hősünk' erejét egy nagy
 30 rendü cselekménynyeli küzdésben fokonként szeret-
 nők kifejtve látni, mint például, hogy a' legnagyobbat
 említsük, Macbethben; Aba' character'e kifejezésében a'
 fokozat látszik leginkább hibázni. Azonban itt a' színész-
 től is sok függ, 's meglehet, hogy ítéletünk e' részben, mi-
 vel a' darabot csak előadásból ismerjük, hiányos. Bukne
 35 egy jeles, csaknem csodaembernek van felállítva, ki
 egyedül volna királyságra méltó. Kár hogy minden ére-
 nyeit 's jó tulajdonait minden hihetőség, 's az érdem-
 mel együtt járó szerénység ellen maga mondja el, 's ez
 által épen ellenkezője annak, a' mi lenni akart. Való,
 40 hogy drámában nem könnyű valamely személynek
 nagy hírt, jó nevet szerezni: ehhez jelenetek kivántat-
 nak, hol róla például barát vagy ellenség mondják el
 ítéleteiket, 's ennél sokkal rövidebb és gazdaságosabb,
 ha valakivel magával mondatjuk el mind ezt; de e'
 45 helytt ez nem sikerült, 's végre is csak úgy lehet Bukne'
 jó hírére segíteni, ha az, mit a' költő csak elbeszél (hogy
 tudniillik szabadsággal 's koronával kínáltatott meg
 embertelen föltételek alatt, 's ő később rabúl készebb
 maradni, hogysen elfogadja), jelenetbe tétetik; mert

50 Segnius irritant animos demissa per aures,
 Quam quae sunt oculis subjecta fidelibus, et quae
 Ipse sibi tradit spectator.

'S itt e' felett még maga beszél el Bukne a' dolgot, a'
 mi, mint mondók, még nagyobb hiba. Judit kedves
 55 alak ugyan, de nincs helyen. Inkább egy kis falusi ár-
 tatlanságnak, mint nádor' leányának látszó. Nem látjuk
 helyesnek azt is, hogy Sarolta Abát még akkor is le-
 mondásra sürgeti, miután ez már minden királyi bűneit
 elkövette 's így bátorságban csak mint király lehet.

60 Egyébiránt Sarolta az a' főbb characterek' közül, kit leginkább drámainak lehet mondani. A' dráma' vége, hol Aba a' koronáért viaskodni akar Bueval és Judit jó anyja' halálát megjelenteni, 's utóbb Aba ennek kopersójánál, leánya pedig szeretője (Bue') karjaiban, 65 majd a' pártütők, kik Abát halálra viszik, 's a' helyett, hogy a' mint várható vala, Bukne lenne királylyá, Henrik Pétert (mint héja fiát) hozza 's királylyá teszi, annyi érdek vágja keresztül egymást, hogy a' hatás hatás által rontatik el. Itt irtó kézre van szükség 's legalább is 70 Judit' szerelmes találkozását kihagyni a' játékból. Hogy utóljára is a' kuttogó Péter lesz király, historiai drámában, mellynek folytatása tán következik, elnézhető; de hogy Henrik olly kéjelmesen uralkodik a' magyarokon, történetileg nem áll; de különben sincs eléggé 75 kitüntetve: miért van olly eldöntő befolyással a' magyarok' sorsára, kik így mellette meglehetősen birkaszerepet játszanak. Ó Aba' ellenségeitől hivatott be, velök győzedelmeskedett Abán, 's így mint győzőnek, segéd társának volt szava, mint Henriknek nem. Ez azonban 80 drámai hibának igen csekély, 's könnyen igazítható. Az előadás dicséretes. Lendvay (Aba) fárasztó szerepét, félrekedten is, kitünő szorgalommal 's hatással adá. Főbbi figyelmeztetésünkkel jövő előadáskor tán próbát tehetne. Egyébiránt érdekes volna Abát Egressytől is 85 látni. Laborfalvi Róza Saroltát jelesen, igen tiszta szavallással adá, 's Judit' szerepét Komlósi Ida sok kedvességgel; de komolyabb helyei még, úgy látszik, erején fölül vannak, 's az illy nagy vállalatoktól, mennyire a' körülmények engedik, még most tartózkodnia kell; 90 sokkal egyenletesebb lesz kifejlése, ha lassan és fokontként megy, mint ha egyszerre a' legfőbbekre kénytelen szökeln. Szentpétery jó Viske volt: merész és akaratos pártvezér. Fánecs (Bukne) és Bartha (Bue) ügyekeztek szerepeiknek érdekét adni.

Jan. 19. *Gyászvitézek*. Az előadás a' jobbak közül való: csupán Lendvay beszédében vettünk néhol akadózást észre, 's bántó egyhangúságot Bartha' szavalásán. Némelly kifejezések 's dolgok, kivált előadásban, botránkoztatók, miért ohajtható, hogy a' szerző ezeket kihagyja 's másokkal váltsa fel: „Szereted az üdvösséget, szeretsz engem?” Mondja Csanád Rózának, igen szerénytelenül. „Kitéped karjaimból, hogy magad fertőztesd meg” mondja Ráb Csanádnak Rózsáról. A kifejezés nemcsak bántó; de a' gondolatot a' legaljasabb piacsiság érezhető. Az illy gondolatot csak képesen 's minden esetre a' legnagyobb gyengédséggel szabad elmondani. Továbbá, midőn Csanád és Rózsa, eddig szeretők, megtudják, hogy testvérek, igen mélyen elszomorodnak, kivált Rózsa. Az illy elszomorodás (melyet színpadon nem ritkán látni) a' legfurcsább dolog a' világon, nem tudni, ne vessünk-e rajta, vagy boszongodjunk, mély illetlenségén: vigjátékban furcsasága miatt még csak megjárja, ha vele egy kis nevetséget akarunk okozni, (noha ott is kényes dolog); de komoly darabban legszelídebben ítélve is, vérháborító. Itt a' színész is sokat segíthet, vagy ronthat, azért az előadásban figyelmet érdemel.

Jan. 28. Először: *Sevilla' csillaga*. Szomorújáték 5 felv. Lope de Vega után színre kidolgozá Zedlitz, magyarra fordította Fánecsy Lajos, a' magy. tud. társaság' költségén. Érdekes és hatásos színmű, noha vége nem megnyugtató. Itt az igazság' helyét egy saját értelmű, a spanyol becsület, mellynek nagyobb részét személyes hiúság és büszkeség teszi, foglalja el. Ezen büszkeség két ember' életébe kerül 's ki ez által leggyávábban vétkezett, a' király, épen nem bűnhődik. A' mű mind e' mellett mélyebb tartalmánál fogva érdemli, hogy a' színen fentartassék. Jelesen 's szerepének megfelelőleg

játszott Fánecsy (regidor Sevillában), Bartha (Don Bustos Tabera), Lendvayné (Estrella), Egressy (Sancho király) kevés belső küzdést látszott mutatni; de erre talán szerepének belső üressége 's igazságtalan alapja vezeté. — Mind a' mű, mind az előadás figyelemmel 's nagy részint tetszéssel fogadtatott.

167.

Febr. 5. *Vasálorcza*. Az előadás a' jobbak közé számítható. Egressy korához 's állapotjához híven ábrázoló a' borzasztó titkú vasálorczást; különösen meghatólag mondá el az 5. szakaszban az átkot, midőn már minden reményből kifáradva, inkább egy sírontúli alaknak látszik, mint élőnek.

168.

Febr. 11. *Tréfa és valóság*. A' mai estét kellemessé tette Lendvayné játéka, ki a' pajzán, szeretetre méltó Ágnes a' fiatalásznak minden könnyűségével 's bájjaival adá. Különösen mulattató volt a' Mártha (Kovácsné) és Sziklavári (Szentpétery) közötti versengés. Kovácsné, mint az effélékben szokott, s Szentpétery, a' mennyire szerepének némely rossz elemei nem zavarták, jelesen játszottak. Lendvay Kérit illő férfias komolysággal adá. Telepyn (Testes káplár) némi feszesség látszott, s általában az öreg, 's csak félig komoly szerepek, nem jól állanak neki. 'S ilyenkor nem fejti ki azon comikai erőt, melly egyéb előadásait bélyegzi. Szilágyi talán jobban megbírná. Egyébiránt az előadás, ha az igen fennhangú sűgást kiveszszük, jónak, teljesen sikerültnek mondható.

169.

Febr. 12. *Dominique*. Az előadás, kivált az utósó felvonásban, hol csoportozatok vannak, hanyag és rendetlen volt, a' mi a' próbák hiányára mutat. Lendvay

Dominique-ot tetszéssel adá. Miskolczi Julián, ki egy
5 szobaleány' szerepét vivé, haladás jelei látszanak;
de hogy abban ne gátoltassék, el kell szoknia azon sfró
hangtól, melly mind víg, mind komoly játékein észre-
vehető.

170.

Feb. 16. *Agg színész és leánya.* Az agg színész Sugár
Szentpétery, Megyeri helyett, ki néhány hónapra eltá-
vozott. Olly színész után mint Megyeri, kivált víg 's olly
egészen neki való szerepben, mint ez, kiállani, a' meré-
5 szebb vállalatok közé tartozik, mellynek azonban Szent-
pétery, mint tőle várható volt, sok részben szerencsésen
megfelelt, miért is többször tapssal, és kihívással tisz-
teltetett. A' különbség mind e' mellett, mind egészben
mind helyenként is észrevehető volt. Megyerit egészen
10 atyai szeretet lelkesíti, játékában mindig az atya áll elül:
a' színész, a' fortélyoskodó hátrészen maradnak. Ő ugyan
színészszé kívánja leányát tenni, mert maga is az volt,
mert azt hiszi, hogy az az egy igazi élelmény a' világon;
de ez csak eszköz, melylyel ő leánya' boldogságát
15 kívánja elérni. Az atyai szeretet sugallja 's ihleti mintegy
minden tetteit; apró cselei, ártatlan hazugságai az által
nyernek bocsánatot, az nemesíti őt meg fáradatlan törek-
véseiben, teszi szeretetre méltóvá: játéka valósággá lesz,
soha sem sülyed alá a' bohózatig; mert bármi csodálatosan
20 viseli is magát néha, minden mozdulatából kitűnik az
aggódó, a' szerető atya; ő talán sirna, búsulna; de arra
most nincs idő, neki ébren kell lennie és bátornak, sőt
vakmerőnek, hogy célját elérhesse. Innen van, hogy a'
néző vele aggódik, vele örvend, 's ha furcsaságaiért kine-
25 veti is, meg nem tagadhatja tőle a' legszivesebb részvétet,
sőt tiszteletet 's e' tisztelettel páros részvét az, melly a'
közönség' jó kedvét olly szakadatlanúl fenntartja, gyö-
nyörködését olly jóízűvé teszi. Szentpétery-nél az atyai
szeretet, színészi szenvedély, csel egymás mellett állanak:
30 nála jobban kitűnik a' fortély; másfelől (már természeté-

nél fogva is) hibázik az a' kénesői fürgeség, melly ezen előadáshoz okvetetlen megkivántatik, s nincs törekedéseiben az a' szakadatlanság, hév, melly minden figyelmet lekössön, ő helyenként inkább játszik, mint él, 's mozdulatai néha (igen ritkán) bohózatiak, a' mi talán mulattató; de itt csak úgy szenvedhető, ha avval nem a' nézőket akarja nevetetni, hanem, mert azt buzgóságában a' legillegelmesebb 's célravezetőbbnek hiszi. A' vég felvonáskor azonban ő is egészen fölmelegszik, 's tökéletesen az, aminek lennie kell. Figyelmeztetjük még, hogy ilyen szerepben a' sok apróság együtt teszi a' nagy hatást. Ő p. o. elmulatta a' költőt rendkívüli férfiúnak nevezni, 's midőn később a' recensnek más nevet keres, mivel a' rendkívüli férfiú is jelen van, már elvész a' tréfa; mert amazt nem nevezte úgy. Egyébiránt ez első előadása 's így is a fényesebbek közé tartozik 's bátrak vagyunk elmondani, hogy akármelly színháznak díszére válhatnék, két illy tagot előmutatni, kik e' minden esetre nem közönséges feladatú szerepet annyi eredetiséggel egyfelől, másfelől annyi ügyességgel játszani képesek. Egressy Gábort (Keserű) megtapsolá a' közönség eredeti alakja 's mozdulataiért. Lendvay gróf Fényhalm'y stereotyp személyesítéséért minden méltatást érdemel. Bartháné' (Bájbölgyi Irma) előadásán némi bágyadtság látszott. Egészben véve az előadás jó; néhol sebesebb, öszvevágóbb játékot kívánnánk.

171.

Febr. 24. Először: *Én voltam*. Vigjáték 1 felv. Irta Hut, fordította Telepy György. Az előadás élénk 's annyira mulattató volt, hogy taps és nevetés egymást érték. Különösen elemében volt Kovácsné (szomszéd asszony),⁵ kinek mai játéka a' maga nemében a' legjobbak közé számítható. — Játék után Pietro Bono és Padiani adák mutatványait, mellyeket egy nyakszegő sétálással kötélen egész a' karzatig és vissza rekesztének be. Kár,

10 hogy valóban jeles mutatóványai már a' német színpadról ismertetvén, nem adják azt a' tömött teli házat, melyre rendkívüli ügyességöknél fogva különben számot tarthatnának.

172.

Mart. 5. *Foster testvérek*. E' színművet eddig érdekesnek találta a' közönség, most mint minden dráma, igen gyér nézőktől fogadtatott. Az előadás nem rossz; mert a' szerepek jó kezekben voltak s' Fánecs (Megyeri helyett) 5 Foster Tamást szerencsével adá, azonban az egésze nézve el nem mellőzhetjük megjegyezni, hogy egy estve annyi elfogatott beszédet hallani, millyenek „*teherhordás' viselésére*”, „*a fogolyban torony volt*” 'stb. még is egy kissé botránkoztató. Való, hogy senki sem játszik lelkesedéssel kevés nézők előtt, 's a' mostani izlés a színjátéknak nem kedvező; de épen azért van szükség színészeinknek állhatatos szorgalmára; mert ha már a' színjáték nem kedves, a' rossz, vagy rosszúl előadott színjáték még kevesbbé 's méltán nem lesz az. 'S ezt komoly meggondolással ajánljuk színészeinknek. 15

173.

Mart. 6. Először: *Hogy lehet olcsón élni*. Vigjáték 3 felv. Lebrün után fordította Jakab István a' m. t. társaság' költségén. Ezt megelőző: *Két nap falun*. A' „Hogy lehet olcsón élni” színpadon nem látszik megállhatónak. 5 Igen lassu és vontatott beszédeit Telepy (Sommer) és Szilágyi (Faber fogadós) szerepeik, mellyek jól adattak, nem bírják eléggé föleleveníteni. Egyébiránt ez csak azt bizonyítja, hogy a' színi hatásról előre több oknál fogva csak hihetőséggel lehet itélni, de egész bizonyossággal 10 nem 's meg vagyunk győződve a' közönség méltányosságáról, hogy miután a magyar académiá által eszközlött fordítások között olly sok jeles és haszonvehető találtott, egy két tévedés miatt tőlök bizodalmit meg nem fogja vonni.

Mart. 11. *Griseldis*. Az előadás Lendvayné' (Griseldis) jeles játéka által fentartá érdekességét, Percivalt Bartha adá. Nem jelenthetjük mély sajnálkozás nélkül, hogy Barthában egy jeles színésznek már csak romjaira ismerünk. Azon kívül, hogy emlékezete már nem biztos 's igen rövid, hagyni kezdi azon hatalmas 's nemcsak szín-
 5 házat hanem lelket megrendítő hang is, mellyhez hasonló színpadon ritkaság hallani. Tartós rekedése valóban aggodást gerjeszt. Úgy hiszszük, itt van a' vég idő, melly
 10 Barthát arra inti, hogy férfias elhatározással magát visszaemelni törekedjék. Egyébiránt e' szerepet Lendvay adhatta volna, vagy Egressy Gábor, kit egy idő óta úgy is ritkábban látunk színpadon.

Mart. 13. *Királyleány, mint koldusnő*. Az előadás jó. Lendvay (Sancho Perez) és Lendvayné (Isaura) jelesen játszottak, noha utóbbira nézve régiebb észrevételeink e' szerepben még most is nagy részt állanak. Szerdahelyi
 5 (Blas) és Telepy (Pedrillo) némi derültséget hozának a' didacticus darabba; de Telepynek ajánljuk a' szereptanulást. Tréfát gerjeszteni csak könnyű, keresetlen beszéddel lehet, 's ez néhol hibázni látszott.

Mart. 23. A' pesti magyar szinpadon először: *Bánk bán*. Eredeti szomorújáték 5 felv. Irta Katona József. (Egressy Gábor' jutalomjátéka). Sok tekintetben hiányos 's némileg vad, de erővel teljes színmű, első és utolsó műve e'
 5 nemben a' korán elhúnytak. Legkevesbbé sikerült Bánk bán' caractere, kiben nem látjuk azon szilárdságot, melly az általa elkövetett merész 's nagy felelőségű tettehez kívántatik. Tökéletesebbek Petur, Biberach, Otto, Ti-

borcz. Gertrud nem egészen érthető. Melinda a' legnehezebb feladat az egészben, ha talán nem minden részben tökéletes is; de helyenként meglepőleg szerencsés vonásokkal van ábrázolva. Az egész mű minden esetre magasb tehetségre mutat, 's nem hűtlen másolata a' kornak, melly noha hanyatlásnak indult, 's a' hajdani erőből vad-ságra fajult, mégis sok jeleivel bír a' férfiasságnak 's lovagi szellemnek. Drámai, sőt színi hatás' tekintetében végre a' mű ritka tünemény, ha meggondoljuk, hogy akkor iratott, midőn dráma kevés, a' színház bujdosó volt, 's hogy a' szerzőnek ez első munkája. Csupán a' negyedik felvonást kívánnók kiigazíttatni, melly lassú és fárasztó, 's kihagyatni azt, midőn Bánk bán együtt találja Melindával Ottót (ha egyébiránt ezen megjelenés nem a' színész' tévedése volt), 's a' helyett, hogy (mint valószínű) megrohanja, visszamegyen. Az előadás a' gondosabbak közé számítható. Szentpétery, a' menyire hangja nem gátolá, jól adá az indulatos Peturt; Barthát kívánnók többször így látni: mély és megható érzéssel adá a' szegény Tiborczot, valamint Fánecs igen kimért, és jól talált játékkal a' furfangos Biberachot. Egressy G. (Bánk) helyenként, p. o. midőn a' pártütöket 's Peturt lecsillapítja, midőn a' királynénak szemrehányásokat tesz, jó; helyenként, kivált indulat-kitöréseiben érthetetlen, vagy egy kissé túlzó. Egyébiránt, mint mondók, Bánk bán' characterre leggyengébb az egész műben, 's inkább szeretjük, hogy egy kis túlzás által felriaszson, minthogy bágyadt előadás miatt egészen elessék.

1841.

177.

VISSZAPILLANTÁS BEVEZETÉSÜL

Mióta játékszíni krónikánk' criticája elnémult: több rendbeli felszólalás intéztetett hozzánk, részint sajnálkozó, hogy felhagytunk a' bírálatokkal, részint buzdító

⁵ azoknak további folytatására. De mi, kik nem hanyag-
ságból, nem megunásból, hanem nyomos okok miatt
függesztők fel azokat, nem kezdhetők meg előbb, mint az
okok' elhárultával. Nézeteink ugyanis annyira külön-
¹⁰ böztek az előbbi igazgatóság' nézeteitől a' dal 's szín-
művészeti dolgok iránt, hogy kénytelenek lettünk volna
krónikánkat örökös csatározásokkal, megrovásokkal ter-
helni. Ide járul, hogy a' részvényes igazgatóság' egy pár
tagja nem csak nem szereti a' színházrólí nyilatkozásokat,
¹⁵ hanem azokat tehetsége szerint akadályozni is ügykezett,
kivevén természetesen a' kedvezőket, mellyek némelly
hírlapjainkban még folyvást fenmaradtak. Tudva van a'
vallatási per egy egészen ártatlan cikkelyünkért, a' mi
ha nem tökéletesen megakasztó is, de bizonyosan nem
²⁰ buzdító az íróra nézve; innen a' fenmaradt criticák'
egyoldalúsága 's ebből eredő hitelvesztése, mi mintegy
kimaradhatatlan büntetés, a' színház' ügyére nehezedett.
Azonban minden kellemetlenségek, akadályok' daczára
még tán irhatánk bírálatokat; mert az, hogy valakinek
nem tetszünk, hogy bajjal kell küzdeni, magában nem
²⁵ elég ok az elhallgatásra, valamint az sem, hogy sikeretlen-
ül hangzanak el szavaink; mivel ez csak színházat illető-
leg állhat ideiglen, de nem a' közvéleményre nézve, mellyet
sok dolgokban felvilágosíthatnánk. Azonban kezeink egy
kivételes személyre nézve kötve valának; bírálataink
³⁰ csak egyoldalúak 's csonkák lehetének, 's elhatározók
nem élni a' joggal, miszerint csak dicsérrünk volt szabad.
Hallgatásunk megczáfolá a' balul költött, 's némellyek-
től vakon hitt vádat, hogy minden színházi zűrzavarnak,
elégületlenségnek kútfeje 's tápja színbírálatinkban van.
³⁵ A' zavar, elégületlenség csak azután kezdődött még komo-
lyan, 's záródék oly közbotránnyal, melly végre a' leg-
makacsabb kétkedő' szemét is fölnyitotta. Ezen egyfelül
vakmerőség, másfelül több mint kiméletes elnézés által
példátlan botrány kiáltva szól mellettünk, 's e' szót csak
⁴⁰ a' siket 's bálványimádó együgyűség nem értheti meg.
Fel vagyunk mentve a' fárasztó, 's dicstelen kötelesség
alól, a' színházra nagy befolyású, de aprólékosnak látszó

dolgokat fedezgetni fel, 's bizonyítgatni be, fel a' tehertől, magunkat sok idomtalan zajgás ellen igazolni. A' történet meg van történve, 's nekünk azt kell csak elbeszelnünk, hogy mindenki elhigye.

Mielőtt tovább mennénk, méltó lesz futólag visszapillantánunk azon időre, mellyben gáncsol 's akadályt szerzőnek hírelt bírálataink a' játékszíni krónikából kimaradtak, 's megvizsgálunk: minő haladást tett ez idő alatt szín- és dalművészet, mennyire közelítették meg azon czél, melly felé a' magyar főszínházi mutatványoknak irányozva lenniök kell?

A' kérdéses idő másfél év, nem szinte csekély színigazgatónak tehetsége' kimutatására, tervei' egy részének létesítésére, 's általában rendszerének, ha van, megismertetésére. 'S mi ez idő alatt krónikánk' bírálataitól háborítlan igazgatásnak közönségesen ismert eredményeit fogjuk elősorozni; kutatni fogjuk azoknak gyanítható okait, hogy vizsgálatunk' részrehajlatlanságá's őszinteségéről kiki annál könnyebben ítélesen.

A' színészetet tekintve tagadni nem lehet, hogy jeles, kielégítő előadások is voltak, mit részint egyes színészek' szorgalmának, részint, akarjuk hinni, az igazgatóság' vagy rendezőség' koronként fölébredett buzgóságának, de részint annak is lehet tulajdonítani, hogy illy bármi csekély, de mívelt közönség' szemei előtt mint a' pesti, színészeknek, kikben tehetség, 's csak egy kis ügyszere tet 's önbecsülés van, egészen elaljasodni nem lehet. Azonban a' jobb előadások kivételképen állanak; haladásról pedig, millyet ennyi idő alatt joggal várhatnánk, szó sem lehet. A' szerep nem-tudás 's innen eredő úgy nevezett stylisálás, grammaticátlan beszéd, öszsze nem vágó játék, majd lankadtság, majd túlzás, hanyagságnak, félkészültségnek, kedvetlenségnek tanúi, még mindig honosak színpadunkon, sőt ha hasonlítást akarunk tenni, az előbbi (még a' budaiakat sem véve ki) játékokkal, inkább visszaesésnek jelei láthatók, mint előmenetelé.

80 A' színészet' ezen visszaesésének fő oka az opera iránti előszeretben, 's kedvezésekben kereshető. Ezen előszere- tet hármasan mutatkozott: az igazgatásnál, közönségnél 's a' criticában. Azon hiu erőlködésből, hogy az opera, kivált mellyben Schódelné fellépett, jövedelmezőnek
85 tartathassék, kinézettek számára a' legkedvezőbb napok; ha közönsége csökkenni kezdett, ritkábban adatott opera, vagy csak régiek, unottabbak vonattak elő, mellyekben az első énekesné nem szokott játszani. A' színjáték gyakran kiszorítottatott a' színpadi próbákról, néha fél készülettel
90 előre rántatott, ha betegség vagy szeszély az opera' ada- tását meggátolá. Innen a' mindinkább elkedvetlenedés színészekben és közönségben a' hátrátolt színjáték iránt, mit egyes színészek' menthetlen hanyagsága, belső
95 vizsály 's izetlenkedések még inkább neveltek. Nem akar- juk itt eltitkolni, hogy a' melly színházban opera és színjáték együtt adatik, csaknem elkerülhetetlen az illyféle zavar, hogy annak elhárítására több, mint közön- séges erő kívántatik; de ha való, hogy az operának csak- ugyan nagyobb közönsége van, ha való, hogy a' magyar
100 fő színház' rendeltetése a' színművészetet tökélyesíteni: következetesnek látjuk azt sürgetni, hogy a' kettő közöl ne az opera pártoltassék, melly önerejéből is fennállhat, állítólag nagy közönsége levén; hanem a' színészet, melly nemzeti életünkbe vág, 's melly mostani elhagyottságá-
105 ban az igazgatás' segédkeze nélkül meg nem állhat. Leg- mérséklettebben szólva is, e' pártfogás az, mellyet mi az előbbi igazgatásban nem találhatunk.

Még inkább szembetűnő e' pártfogás' hiánya a' szí- nési személyzetre nézve. Jobb színészeink' néhány
110 elhagyá pesti házunkat: legelőbb Telepy, utóbb Megyeri, Egressy, 's újabban Lendvay is vidékre költözének, 's hogy ezek' távolléte a' színi előadásokban nagy csorbát ejtett, kiki átláthatja. Tétettek ugyan próbák — ezt, bármi indító okból eredett, csak dicséernünk kell — vidéki
115 színészek' fölléptetésével; de ezek több vagy kevesebb szerencsével, vagy inkább annak ellenkezőjével, csak- hamar eltűntek a' színpadi láthatárról, példányai na-

gyobb részt a' régi természetlenségnek, vagy üres élet-
telen utánzásnak; kivételképen az egy Hubenayné kell
120 említenünk, kinek játékában szelíd asszonyiség, termé-
szetesség tükrözik 's talán Komáromyt, mindig érthető
szavalaásaért; de játéka még igen darabos, egyhangú 's
túlzással bántó.

A' magyar fő színháznak egy nagy tiszte van még, szí-
125 nészek' nevelése. Ez volna, másnak hiányában a' gya-
korlati iskola, mellyből koronként jeles, vagy legalább
haszonvehető színészek kelnének elő. Így emelte azon
fokra, mellyen állanak, Lendvayt, Lendvayné, Egressyt,
Laborfalvi Rózát, Fánccsy, Barthánét a' budai színpad.
130 E' részben a' pesti magyar színház kevés örvendetést
mutat; Komlósi Idán kívül, ki nem hosszú idő alatt a'
közönség' kedvenczévé kezdett lenni, alig állíthatván
elő nevendéket, ki a' középszerűsége felül emelkedett
volna. 'S mi ezt nem akarjuk egyenesen az igazgatásnak
135 tulajdonítani; mert színészek mellett, millyenek a' teljes
pesti személyzet' jobbjai, nem olly könnyű lesz ezentúl
kezdőnek, vagy bár félig kész színésznek is kitűnni, a'
megkedvelt, megszokott színésznek a' közönség mindig
hajlandó lévén elsőseget adni; de azon körülménynél
140 fogva sem, mert a' jelesebbek közül a' kevésbbé jeles,
csak közönség iránti tekintetből is, ritkábban bocsáttat-
hatik nagyobb szerephez. Mind e' mellett kétséget nem
szenved, hogy a' színjáték' elhanyaglása is csökkenté a'
kezdők buzgóságát, 's nem lehetett kedvező hatással azok-
145 nak kifejlődésére.

Mi a' színészetet némileg fentartá, az a' számos új szín-
művek' adatása volt; eredeti színművek is tünnek fel,
mellyek közül néhány nagy tetszéssel fogadtatott.
Jövendőre nézve azonban itt is marad még némi kívánni
150 való, mit annak idejében elő fogunk adni.

Ezek után azt kellene hinnünk, hogy az opera, melly
minden felől kegyeltetni látszik, magas fokra hágott. De
azon bal hit, hogy az első énekesné' jósága minden egyéb
gond alól felement, hogy ennek mint nélkülözhetetlenek,
155 's egyedül elégségesnek, bármí áron megtartása, minden

alkalomkori kitüntetése, törvények alól kivétele, azon egyedüli eszköz, mellyel az operát virágzatra vinni lehet, félre vezetése itt is az igazgatást, 's a' cél, ha az csakugyan az opera' emelése volt, el nem éretett. Adatott ugyan
160 eleinte számos új opera nagy díszszel, meglehetősen készült-
séggel, sőt gyakran fényes hatással; de az előadások' egyhangusága végre elaltatta a' varázst, melly a' hallókat eleinte megbájolá; ritkábban kelle a' jeles új operát adni, hogy a' kinyugodott nép újra begyűljön, 's így az opera'
165 nagy jövedelmének ál híre fennmaradjon; az egyetlen egy erő elégtelen kezdé lenni a' mindig újra, vagy legalább változatosra szomju várákozásnak. Vendégek, mint Mayer k. a., Wurda, nem léphetének, vagy nem akartak közelíteni színpadunkhoz; 's itteni dalszínészeink nem
170 voltak képesek az operai magasra szökkenő érdeket fenntartani, részint erejüket meg nem kísérthették, a fő asszonyi szerepek a' kedveltebb operákból kizárólag az első énekesnének lévén fenntartva. Lassanként az új operák' betanulása 's adatása szünetezett, az egész múlt évben az egy
175 Marino Faliero hozatván színpadra, 's a' két eredeti opera, melly tetszéssel fogadtaték, 's mellyekben Schödelné még eddig fel nem lépett.

Az operaszemélyzet, ha megánékeseseink' némi haladását kiveszszük, visszafelé ment. A' hajdan igen jeles
180 kar sok lényeges tagjaitól fosztatott meg; 's habár most sem megvetendő, az előbbivel nem mérközhetik. Külföldön élő honfiaink: Mayer k. a., Wurda, még csak vendégül sem nyerehettek meg; az egy Reichel lépett fel néhány
185 szor. Az első énekesné, ha megtartá is sok részben erejét, az indulatos jelenetekbeni kitűnőségét; de hangjának szelídebb ömledezése mind inkább fogyván, éneke szakgatott, egyhangú és modoros lón. Idő, elkényeztetés, vagy elbizottság fordíták-e meg haladásai' utjában: a' közönségre bizzuk elítélni. 'S így az operai személyzet' kifejlése is
190 várákozás alól maradott; mert a' kedvezések közvetlenül nem reá, hanem csak egyes papnéjára halmozottak.

Midőn a' magyar színészetről 's különösen az operáról szólnunk, el nem mellőzhetjük Schödelnét, az első énekes-

195 nét, kiválólag megemlíteni. Ennek pesti pályája, minden
színházi dolgokba általható befolyása tanulságos lesz főleg
a' magyar színgazgatóknak, kik gyakorlati tekintetben
mindnyájan ujonczok lévén, még csak ezután nagy fárad-
200 ság, folytonos figyelem, sok bal próbák, 's talán bukások
mellett juthatnak azon fonal birtokába, melly a' színház'
tömkelegén biztosan vezesse lépteiket. Azért is el fogjuk
mondani a' rövid, de színházunkra nézve érdekes törté-
netet, mint az a' pesti közönség előtt nagy részben
tudva van.

205 Az említett énekesné erdélyi születés, leánya a' szom-
széd magyar hazának, 's már ezért is kitűnő figyelemmel,
's a' rokonszeretnek legszívesebb vonzalmával 's
örömeivel üdvözöltetett színpadunkon, ki ezen fölül még
úgy is tekintetek, mint egyetlen a' magyar hölgyek közül,
210 ki a' dalművészetben a' külföld' jelesei között megállha-
tott. Meglepők valának a' színpadunkon még eddig hallat-
lan erejű és tisztaságu hangok, 's közönség és critica vetél-
kedett magasztalásában. Az igazgatás magas díjjal tisz-
telé meg a' kedves vendéget, majd utóbb mint szerződött
215 tagot lépteté fel, 6200 pengő forint fizetéssel, jutalom-
játékkal, két hónapi szabadsággal, mellynek díja, ha
szünidejét itt tölté, ismét 1200 p. ftra ment; a' magyar
színészetben eddig példátlan fizetés, sőt jóval fölül még az
arányon is, mellyel Pesten a' gazdag német színház fizeti
220 tagjait. Volt pénz, becsület, hír, minden, mit egy kezdő
szegény színház kedvenczének, habár ön megerőltetésével
is adózhatott. Mind ez, úgy hiszszük, jó akarattal, jó re-
mény' fejében tétetett, talán némi tulzással, 's korán
indult pazarkezűséggel; de még jóra fordúlható, ha egyéb
225 bal fogások a' romlásra utat nem nyitnának. Schödelné
szerződés szerint ki lón véve a' színházi törvények alól.
E' mellett a' vakbuzgók úton útfélen kiáltozák, hogy ő a'
színház egyedüli oszlopa; ha elmegy, be kell zárni a'
színházat. 'S ezen kiáltozás, minden összezőrdülésnél,
230 melly sűrűen következék, mindannyiszor hangosan, 's a'
legnagyobb szenvedélyességgel megújítatott. E' kép-
telen állítás apostolokra és hívőkre talált, kik nem láták

által: menyire árt az illy véleményt kimondani, ha
235 bálványozott, 's törvények felett álló énekesné, a'
mellőzhetlenség' 's sérthetlenség' hiedelmére csábítas-
sék; hogy föltételetlen hódolást kívánjon, hogy minden
pisszenést a' legélesebb bántással boszúljon meg? Neki
240 nem voltak igaz barátjai, vagy ha voltak, nem birtak
fölötte elég hatalommal, hogy e' síkos meredeken fenn
tarthassák. Úgy lőn, mint érintők. Az elkényeztetés
buján sarjadoztatá fel szeszélyeit, ezen rosz gyermekeket,
kik anyjokra nyomort szoktak hozni. Egymást váltó
visszálkodásai voltak a' színház' több tagjaival, mi, az
245 illyféle viszályok színháznál csak nem mellőzhetlenek
lévén, az által mégis igen feltűnő, hogy neve e' komoly,
belcsendet zavaró, rendbontó vitákban folyvást megjele-
nénk, míg más részről változtak a' szerepek. Elégtétel a'
megbántott félnek nem adathatott, ő folyvást fölül
250 állván a' törvényeken. Lehet-e várni, hogy színészek
tisztelettel 's engedéssel legyenek azon törvény iránt,
melly csak őket sujtja? Az illy viták, ízetlenségek, rend-
bomlás elkedvetleníté részint elzavará legjobb színész-
255 fogadott, elégtételül mintegy az itt elmulasztottért. "De
mind ezen viszály színpalak közt történt", mondhatná
valaki (habár rosz híre a' közönségben is elterjedett).
Nagy része mende-monda lehet, 's ki tudja: az első éne-
kesné nem ártatlan-e mind ezekben? Hígye a' ki mint
260 akarja, vagy inkább a' hogy' okos embernek hinnie illik.
Az minden esetre fenn marad tanulságúl, hogy egyes,
bármi jeles tagot, törvények alól kivenni annyi, mint az
egyenetlenség, viszálkodás, fenyítékteleenség' magvait el-
hinteni; 's hogy igen nagy méltatlanság egy énekesné
265 mellett így elhanyagolni színészeinket, kik régebben szol-
gálják ez ügyet, kik azt csecsemő állapotjából nevelték
ennyire, kik azon művészetet, melly most gyönyörködtet,
sanyarú napokon vásárlották meg. Sokkal világosabb, 's
270 félre magyarázhatlanabb ezen énekesnének a' közönség
iránti viselete, azon közönség iránt, melly őt szünetlen

kedvezésével kísérte, 's úgy szólván kezein hordozta, sőt ennél többet tőn mint embernek szabad, szekerének súlyát is érezvén. De ő utólérhetlennek híve magát mindent szabadnak vélt. A' legkisebb pissenést, melyly
275 talán csitító volt, haragos tekintettel, sőt nem ritkán hátfordítással, az igen gyér tapsot gúnyos hajlongásokkal vizsonozta. Mind kicsinységek, ha úgy tetszik, miket azonban máshol eltűrni nem szoktak. Ő nagyobbakra vetemedett. Történt egy ízben, hogy nagy tapssal kihivatott; de találkozik egy, a' tapsolókkal nem egy véleményű, ki neki foghagyma-koszorút vetett. Ő felvevé ezt, 's döbbenve ismeré meg a' gonosz illatú növényt. „Ezt én nem érdemeltem, — így szóla elfojtott haraggal, — ide teszem a' haza' oltárára” 's a' sugófedélre tevé. Milly
280 érzemények lakhatják annak kebelét, ki így tud szólani, így tud cselekedni? Ő tehát nem becsülé az egész ház' tapsát, nem gondolá meg, hogy egyes embernek (mert a' koszorúvető máig sem tudatott ki) bántását az egész közönségen megboszulnia nem szabad 's az első szózat,
285 melly ajkain kitört, éles és megvető gúny vala a' hazára, melly őt nem bántotta, melly neki nem mostoha anyja volt, mellyben pályája sokkal fényesebb, és boldogabb lehete, mint külföldön. 'S gondoljuk, hogy a' közönség lekergeté őt a' színpadról e' durva bántásért? Tapsokkal
290 némítá el, 's tisztelői egy gazdag arany lánczot nyujtának neki engesztelő áldozatúl, 's intésül egyszersmind, hogy ha fényes jutalomhoz akar jutni, nem kell egyebet tennie, mint a' haza nevét tiszteletlen szavakkal illetni. Ez természetesen nem azon mód vala, melly őt jó útra térítheté.
300 Még inkább nevelé önhittségét a' pozsonyi tisztelkedés, melly bár fiatal emberektől, 's talán nemzetiség iránti vonzalomból eredett inkább, mégis óriási botlás vala mind eszmében, mind alkalmazásban, következményeire nézve pedig minden tekintetben kárt okozó. Ezen kitüntetések
305 után énekesnénk mind inkább garázda, hanyag, 's megférhetetlen lőn. Megférhetetlenség a' szó, melly legkártékonyabb tulajdonát kifejezi, melly talán híre, elsősege, befolyása iránti féltésből származott. Ez ártott legtöbbet

a' színészetnek, 's magának az operának is. E' megfér-
310 hetetlenség volt a' sárkány, mely a' színház' szellemi
kincsein kaján szemekkel ült. E' miatt vándoroltak ki
újra színészeink, ez nem engedé felkapni a' serdülő tehet-
séget 's talán nem csal gyanításunk, hogy e' megférhet-
315 letlenség' titkos ereje tartá távol azon jeles énekeseket,
kiket hazánknek a' külföld nevelt. Az idő, úgy hiszszük,
fel fogja fedezni: valljon a' távolmaradás' oka idegenség
volt-e hazájok, vagy talán csak a' pesti színház iránt,
vagy talán akadályokra találtak, mellyeket legyőzniök
nem lehetett.*

320 De hanyagsága is szembetűnő volt az utolsó időkben, ha
betegsége' idejét, mint méltányos, innen kiveszszük is.
Az egész évben csak egy új operát hozott a' színpadra, 's ő,
ki szerződés szerint minden héten kétszer tartozott föl-
325 lépni, két harmadát alig játszá el tartozásának. A' közön-
ség lassanként hülni kezdé iránta, erőszakos tapsolói
nagy részt hidegen maradván, 's gyér játéka 's a' nem
mindig teli ház leronták mindentehetsége' ál hitét. Elkö-
vetkezett végre az idő, mellyben magát valódi alakjában
330 kitüntesse. Ismeretes a' botrány, mely a' Társalkodóban
Stuller által leiratott. Ő a' semmikép megtetszeni nem
tudó Bognárt — pisszentések által ingerelve vagy nem, ez
mindegy — voná elő 's ajánlá a' közönségnek. Tehát
hivatlan ügyvéddé lón, 's olly helyen, hol neki egyebet
335 tenni, mint szerepet játszani, vagy legfőlebb köszönő
szavakat mondani, nem szabad. Tévé ezt gúnyból talán,
hogy a' közönség Bognár' érdemeit felfogni nem képes;
tán elhittségből, hogy szavára az egész színház' véleménye
egyszerre megfordúl. Ez nem törtévé, folytatá csudála-
340 tosan hangzó nehezteléssel, hogy „ott nem lehet énekelni,
a' hol kigyók vannak” A' szó hatott, 's az első énekesné
hangos fütyölések között lépett vissza. Sokszori kihívá-

* Mint halljuk, Wurda több hónap előtt kérte, sőt sürgette
némelly szerepek' megküldését, 's igen sokáig válasz nélkül
345 hagyatott, míg végre a' dolog tudtára esett gróf Ráday Gedeon-
nak, 's indítványára a' szerepek' leiratása 's elküldése meghatá-
roztatott. Igen méltó volna a' késedelmezés' valódi okát tudni.

sokra ismét megjelenvén, a' megkövetés helyett holmi silány szemrehányó, megvető magyarázatokba bocsátkozott. „Ha úgy tetszik neki, úgymond, nyitva áll a'
350 külföld.” Isten' hirével! e' magyarázatokban ügyetlenség, rögzött önhittség, makacsság, és újabb bántások játszó-
szák a' fő szerepet. Ismét fütyölések között távozzék el, mellyek igen szomorú hattýúdal azon örömhango-
khoz, mikkel sokat ígérő pályája megkezdett. Voltak ugyan
365 számos pártolói, kiknek száma csudálatosképen új nézőkkel szaporodott, kik őt a' játék' végén több ízben kitapsolták. De ez rajta többé nem segíthetett. Ő megbukott azon számosak' ítélete által is, kik fütyölni nem szoktak 's tapsolni is csak ritkán; mert megismertetett. Van-
380 nak ugyan, kik a' kígyó nevet, noha jelen voltak, nem akarják magokra érteni; mert, úgy mondanak, e' név csak a' pisszegőket illeti; de ez képtelenség! Neki a' szinpadról a' közönség' egyetlen tagját sem lehet megsérteni, a' nélkül, hogy mindnyáját sértse, 's nem szabad,
365 mert elégtételt venni nem őt illeti. Igen tisztelt társunk, a' Honművész, pedig épen hibásan cselekedett, midőn az est' történetéből csak a' tapsokat hozá fel, elhallgatván a' méltó, noha igen csekély büntetést, melly azt bélyegezé.

370 Tanulság ebből elég jut minden rendű színésznek: mint nem kell a' közönség' kegyeivel visszaélni, az igazgatásnak: mint nem kell még az énekesnét is, 's talán épen ezt, a' törvények alól kivenni, 's a' közönségnek: mint nem kell, bármi jeles színházi tagot is elkényeztetni, 's határtalan engedéssel megrontani, 's a' criticának?

375 Szemünkre vettetett, hogy mi az énekesnét eleinte magasztalók, utóbb gyaláztuk. Nem, ezt csak felületesség, vagy készakarató elcsavarás költheté fel; erről fönnbbi meggyőződéseinket kivéve iratainkban egy betű
380 sincs; noha mind ebből még ellenmondást sem vonhatni ki, a' jeles énekesnő is elaljasodhatván, dicséret mint gáncs egyaránt igazságos lehet. Mi még most is azt állítjuk, hogy magyar operában Schédelné még sokáig haszon-
vehető volna, ha ebben megférhetetlensége nem gátolná.

385 Azonban meg kell vallanunk, hogy mi sáfárkodásán kívül még előadásaira is kívántunk némi megjegyzéseket tenni. Sokáig ugyan is alig tudók elhinni, hogy magyarul énekel; természetlen rázkódásai is visszatetszének. 'S mi ezen ártatlan észrevételeinket el akarók mondani; de — nem
390 lehetett. Megértettük helyzetünk' mostohaságát 's elhallgatánk. A' többi criticákat néhány szóval le lehet írni: „Schödelné ma ismét remekelt.” Arról pedig, hogy illetlen magaviseleteért valaki megintse, szó sem vala többé, dicsőségére rovatván fel még az utolsó botrány is,
385 melly itteni pályáját, úgy látszik, ez úttal befejezé.

Igy vesztegetteték el egy szép tehetség, mellynek annyian örültek, melly a' magyar opera' főemelésére szolgálhatandott, bálványozás, elkényeztetés által egyfelől: másfelől könnyelműség-, meggondolatlanság-, vagy
400 zabolátlan indulatossággal.

A' másfél évi igazgatásnak összes eredménye tehát az, hogy a' dal- mint színművészet, mind inkább alá szállott, a' személyzet részint megfogyott, részint minden gyarapodás nélkül megfeneklett. 'S jelenleg úgy adá át a' régi
405 igazgató a' színházat az újnak, a' mint azt átvenni bizonyosan nem kívánta volna: Lendvay, Megyeri, Telepy kivándorolva, Szerdahelyi, László vendégszerepeken távol, az első énekesné ön hibája által a' színpadról számkivetve.

410 A' bohózat kevésbbé látszott szenvedni a' két fő ügy között. De rá is hatott némileg a' színészek ' távozása. Sok új eredeti bohózat is adatott; de közöttük a' már régiebb Peleskei notáriuson kívül az egy Ludas Matyi tartja fenn magát.

415 Hátra van még a' drámai literaturáról szólanunk, melly ez időben a' színpadon megjelent. A' m. academiai választmány, mint hírlapokból tudva van, folyvást munkásságban volt. Az előadatott új színművek' legnagyobb része az általok elfogadottakból áll. De eredeti színművek is jelentek meg, a' haladás' örvendetes jeleivel, mellyek leginkább Szigligeti' műveit bélyegzik. Az operát Egressy Béni gazdagította két művel, mellynek zenéjét Erkel

karmester (Bátori Mária), 's Szerdahelyi (Tündérlak) készítették.

- 425 Ide tartozik említenünk, hogy az eredeti drámák' színházi díjára nézve is változás történt. Ez előtt az első három előadásból vevé ki az író jövedelmét. Most az elsőből nem részesül. Ez visszaesés. A' díj' mostani csekélyége mellett mi lehet a' valódi ösztön? a' díj bizonyossága. Ha megbukik a' darab: nem adatik többé, 's így a' díj' négy ötöde elmarad, 's a' színház semmi esetre sem veszt; mert eddigi tapasztalás szerint minden új színmű bőven behozta azon ötödöt, melly az írónak járt. Drámairóink még kevesen vannak; ezeket buzdítani, 435 jutalmazni kell, ha színházunkat nemzeti drámák által, mellyekben velünk a' német színház nem versenezhet, emelni akarjuk. Eddig egy ötöd, majd két ötöd, 's ismét két ötöd 's így egy egész bevétel volt az írók' díja. Ezt visszaállítani, vagy még kedvezőbbé kell tenni. 'S általában soha sem kell feledni, hogy nekünk saját hazánkban egy magas műveltségű, s kívülről kimeríthetlen gazdag 440 literatura, 's számtalan jeles művész által segített nép' színházával kell megmérkőznünk. Illy helyzetben minden hiba, melly nálunk elkövettetik, minden elhanyaglás 445 roppant arányban hat vissza károsan ránk, míg versenytársunkat emeli.

- Az áldozat, mellyet a' részvényes társaság tett, szép és nagylelkű. Semmi hasznot nem várva még pénzei' visszavételéről is lemondta. Miért mégis illy kevés siker, illy 450 szomorító vég? Mert csak pénzt adtak, 's mire talán nagyobb szükség volt, tanácsot nem. Ha ők az igazgatót szemmel tartják, koronként figyelmeztetik, bal lépésektől visszatartják: talán az egész ügy jobbra fordult volna. De a' közgyűlésekben rend szerint kevesen jelentek meg, 455 's így az egész egyesület' összes értelmisége soha fel nem lépett. Mégis nevével, tekintetével, szép hazafiúi áldozatának egész súlyával véletelt javalni 's fedezni mindent, mi a' színháznál történik. Hol a' testület értelmileg nem vesz részt, nem ellenőröködik a' nevében vitt igazgatás 460 felett, ott annak tekintete többször árt, mint használ. 'S

nem tartózkodunk kimondai, hogy részvények, mellyek anyagi hasznot hajtanak (ha csak ezt rendkívüli ügyszeretet, buzgóság, vagy életbe vágó jogok 's erkölcsi érdekek nem pótolják) többnyire üdvösebbek 's inkább
465 célra vezetők, mert ezek mellett nem csak részvény, hanem folytonos részvét 's ellenőrség is egyesülnek a vállalat' sikerítésére.

Elkezdődvén ez új esztendővel az országos küldöttség által rendelt ideigleni igazgatás, ujra meg akarjuk a'
470 színi criticát kísértetni; figyelemmel akarjuk követni a' nevezetesebb előadásokat, 's az egész színügyet, reméllvén, hogy jó akaratú észrevételeink balúl nem vétetnek. Úgy kívánjuk azokat nézetni, mint egyes emberek' véleményét, kik sokban sokban hibázhatnak ugyan, de mondhatnak jót és haszonvehetőt is. Nézeteink' helyessége,
475 okaink' alapossága szerint kívánunk becsültetni. Hallgatnak-e ránk, ha dicséreteink, gáncsaink helytelenek lesznek? Úgy hiszszük, nem; 's ha helyesek 's igazságosak? úgy hiszszük, igen. 'S ez minden, a' mit ohajtunk, és ké-
480 rünk.

178.

Január. 3. *Arany király*. Bohózat 2 szakaszb. Hopp után Fánccy. Zenéje Müller Adolftól. — E' bohózatot saját-ságos alakjai tették mulatságossá: a professor ki az infusoriák' anatómiájáról értekezik (Udvarhelyi); a fogadós
5 (Szilágyi), Harisné (Bartháné) és a' két fő szerep, Harisé a' madarászé, mellyet Megyeri, s ura öcscséé, az uszkárnyiróé, mellyet Szerdahelyi vitt. Most e' két szerepet Komáromy és Egressy Béni adták, talán elég jól, ha a' jobbakat annyiszor nem láttuk volna. Megyeri és Szerdahelyi olly érdekes saját-sággal adták e' két szerepet,
10 őket egy könnyen feledni nem lehet. Dicsérrünk kell mind e' mellett Komáromyt szorgalmáért, szép törekedéséért, mindig érthető beszédéért. Mai előadása pedig a' sikerültebbek közé is számítható, mit a' közönség méltányolni látszott. Úgy hiszszük belőle igen haszonvehető
15

tagja válik a' pesti színésznek. De vigyáznia kell, hogy hangját ne rezegetse mindenkor, kivált komoly szerepekben. Valami kántoros van e' hangrezegetésben, melly legfőlebb is nevetésre indít, mi helyen kívül igen gonosz dolog. 20 Ügyekezzen továbbá játékát az egyhanguságból kiemelni. Jó kedv és indulat nem mindig egyképen törnek ki 's ezt csak folytonos studium, 's gondolkozás által lehet kitanulni. Magát a' színpadi hév, vagy pillanat' szerencséjére, lelkesedésére bízni annyi, mint saját, mindennapias személyességét vinni át minden szerepekbe, 25 valóság' mélysége, 's változatosság bájai nélkül. Egressy Béni úgy látszik több tehetséggel bír víg mint komoly szerepek' adására. E' mai próbája legalább azt remélteti. Lipcsey Klárának ajánljuk a' természetesebb beszédet; 30 hangja olyan, mintha álarcz alól hangzanék fel, erőltetetten vékony és kísérteti. Ezen szavalásmód, mivel ezek csak felvett, vagy inkább affectált, még javítható; e' színésznő legalább elég fiatal arra, hogy e' hibájától 's az egy kissé igen is hideg feszességtől megmenekedjék.

179.

Január. 4. *Gazdag és szegény*. Souvestre Emil után francziából fordította Kazinczy Gábor. — A' kevesbbé sikerült franczia művek egyike, tele a' német költészet' beteg érzelgéseivel, miből a' pénzhiány, a' német érzékenyen víg színművek' fő mozdítója sem maradt el, nem hibáztatván az igen becsületes, de természetesen szegény jámbor is, a' jó Antony 's az egészen ifflandi kaptára vert Pillet ügyvéd. De élethűség, valóság 's némi tartalmasság van a' jellemekben, habár mindennapiasságok mellett a' 5 költészet magas kívánatáig fel nem emelhetők. Színen azonban jobbak' szűkében még egy ideig fennállhat, jó szerkezete 's jellemeinek különfélesége segítvén a' jó hatást. Egressyben egészen a' szegény, de becsületes Antonyt láttuk, noha szava, kelletén túl halk és néha 15 érthetetlen volt. De hibázott Megyeri Pillet' szerepében,

ki a' nyughatatlan ügyvédet egész valódiságában ábrázolá. Ezt nem elijesztésül mondjuk Komáromynak, hanem inkább buzdításul, hogy a' szerepnek, mellyről már meg van mutatva, hogy belőle csinálhatni valamit, ügyekezzenek 20 életet adni. Laborfalvi Róza játékában sok volt a' síróhang, melly nem egyetlen a' szenvedés kifejezésére. Ő inkább nagyszerű tud lenni, mint bensőleg érző, 's szelid fájdalmakban küzdő, ha csak illy szerepekre is különös gonddal nem készül, hogy azon hangulatba jőjön, mellyet 25 illy érzések kifejezése megkíván. Leginkább érezhető a' hiány a jó anyák 's személyesítésében. Erre Kovácsné igen víg 's érzéstelen. Valamivel jobb Miskolczy Julia. Legalkalmasabb volna Kántorné, ha efféle szerepet nem kicsinlene.

180.

Jan. 5. *A' párisi adós.* Vigjáték egy felvonásban. Franciaából fordította Szemere Pál, a' magyar tudós társaság költségén. — E' rég nem látott élénk kis vígjátékot örömmel láttuk a színpadon. Adatása, meglehetősen 5 összevágó és élénk volt. Egressy a' megszorított adós (D' Argentieres báró) küzdéseit sajtáságosan 's megkívántató változatosság 's fáradatlansággal adá. A' játék' elején néha érthetetlen szavalása is utóbb kellő hangra emelkedett. A' napokban visszatért László (Sarassin Gusztáv) 10 's a' szerepéhez mindig hű Szentpétery (Sarassin pénzváltó) emelék a' fő szerepvivő' játékát. Ezt követé: *A' molnárok*, vagy: az éji légyott. Víg ballett egy felvonásban Blache Sándortól. Ochsinger kiasasszony, Carelle, Rigl mint vendégek léptek fel.

181.

Jan. 6. *Kétalakú.* Vígj. 4 felvonásban. Holbein' munkája. Fordította Jakab István. Ismét egy jó vígjáték a' rég nem adottak közül, mellyet azonban már sokszor

- jobban adva láttunk. A' mai előadás igen lassú, akadozó,
5 's össze nem függő volt, mi a' kétalakúra (Egressy Gábor)
is hátráltatólag hatott. Lendvayné nem elég kedvvel
vivé szerepét (Leinernét), mellyet minden kicsinysége
mellett is különben olly kedves vidorsággal adott. Igy
10 tevé Kolber' csekély szerepét Megyeri is utánozhatlan
furcsasággal érdekessé. Dicsérettel kell azonban említe-
nünk Komáromyt, ki folyvást kedvvel és szorgalommal
játsszik, 's haladása inkább napról napra szembetünő.
Lipcsey Klárának ismételve említjük, hogy beszédét ter-
15 méletes hangjára visszavinni, 's ezen fölül mozdulataiba
változatosságot hozni ügyekeztek. Azon fagyos dermedt-
ség, melly játékát bélyegzi, csak helyes irányba vitt
tőrekvés által oldathatik fel.

182.

- Jan. 7. *Belle-Isle Gabriela*. Dráma 5 felvon. Irta Dumas
Sándor, fordította Nagy Elek, a' magyar tudós társaság'
költségén. — Nagy színi hatású mű, mellyben az udvari
élet' cselszövényei, csapodársága hozatnak a' világ' elébe,
5 mind azon külső finomságával a' könnyü fesztelen társal-
gásnak, melly azokat ragályossá tette. E' botránkoztató
szabadosságból mindazáltal csak annyi van kiállítva,
mennyi az illedelemmel megférhető. 'S e' setét erkölcsi-
10 ségü kör azon setét mező, mellyet az ártatlan leánykának
szigorú erénye, 's a' becsületes, bátor D'Aubigny' szerelme
virágos tavaszként himzenek át, 's szép szerencsés diadal-
mok örömmel lepi meg a' nézőt. E' mű ugyan erkölcsste-
15 llenek kiáltatik sokaktól az éji kalandért, mellyben
Richelieu, 's Prie marquisé né osztoznak, 's ha nem tagad-
hatni is, hogy a' gondolat: illy kalandot színpadra hozni
egy kissé merész, de az egész mű' erkölcsstelenségét ez
egy adatból következtetni még sem lehet. 'S még magát
20 e' kalandot (ha nem ajáljuk is útánzását), sem találjuk
olly annyira megróhatónak, mint sokan teszik. Anyagi
részét illetőleg ugyan is nem botránkoztatóbb, mint,

azokat, kik az első felvonásban mint jegyesek léptek fel, a' másodikban házasoknak látnunk; erkölcsi része pedig csak olyan, mint egyéb bűn, véték vagy hiba, melly a' színpadra felhozatik, mint hazudság, lopás, rablás, gyilkolás 'stb. Az erkölcstelenség abban állna, ha ezeket a'
25 színiköltő kívánatosakká tenni ügyekeznek, mi itt nem történik; mert a' vétkezők megszegyenülnek. Alaposabb tán azon ellenvetés, hogy az illy színművek nem minden koru nézők' számára valók; de ezen mostani körülményeinkben nem segíthetünk. — Előadva már jobban láttuk e' művet, mint most. Hibázni látszott a' szellem, melly az egészet élteti. D'Aubignyban (Fáncsy) több erőt, Richelieuben (László) több simaságot ohajtanánk, 's épen azon helyeken, hol kényesebb tárgyakról van szó.
30 Egyébiránt itt új kiosztás is segíthet; 's e' két színészünket bizonyosan méltányolni fogja a' közönség, ha saját szerepeikben állandanak, 's Egressy 's Lendvay által fognak felváltatni. Lendvayné (Belle-Isle Gabriela) is, bágyadtábban játszá szerepét, mint egyébkor; noha beszéde most többnyire érthető volt. Bartháné (Prie
40 marquisné) a' könnyelmű, 's fényes udvari hölgyet simán és kedvvel játszá, 's ez utóbbit azért említjük, mert (kivéve a kiveendőket) a' napokban némelly színészeinken a' jó kedv' hiánya igen észrevehető volt, mi természetesen a' nézőkre is elragadt. — Némelly lapjaink a' színészeket a' nézők' csekély száma' emlegetésével ijesztgetik 's kedvetlenítik; ez szomorú körülmény ugyan, mert igaz, de nem újság. Ezen csak az igazgatás' bölcsesége, a' színészek' szorgalma, a' közönség részvéte 's a'
45 mindennek érlelője, az idő javíthat. És ezt be kell várunk; addig türedelem 's csüggedetlenség legyen a' jelző.

183.

Jan. 16. *Hamlet*. Szomorújáték 5 felv. Shakspeare után az eredetiből fordította Vajda Péter. A' m. académia költségen. — Shakspearenek ezen, színpadon és köny-

vekben sokfélekép magyarázott, 's ábrázolt műve, még
5 mindig nagy talány marad, melyet csak egyes kiváló szinészek' ügyessége fejthet meg némileg. Külső cselekvényre a' nagy költő' művei közt tán legszegényebb; de gazdag belsejében gondolatok 's érzemények ötlenek fel, miknek mélysége, eredetisége, életvalósága, egyaránt leköti a'
10 mivel 's nem mivel hallgató' figyelmét. Hamlet haza jó iskoláiból apja' temetésére 's lakodalmat talál; anyjának összekelését holt ura' testvérével, Hamlet' nagybátyjával, ki e' házassággal egyszersmind királyságra jut. Atyja' véletlen halála, anyja' hirtelen házassága elsomoritják, gyanakodóvá teszik, 's fájdalma keserű szavaiban tör ki az életgyűlölésnek. Ő, ki sokat tanult, de keveset tapasztalt, nagyot követel az emberektől, 's első iszonyú csalódása éles gúnnyra fakasztják minduntalan az emberek, élet, világ, 's maga ellen. Csalódása sokszerű volt. Anyja,
20 kit olly hűnek hitt, egy hónappal a' temetés után férjhez ment; Ophelia elutasítá magát 's leveleit, iskolatársai kémekül hagyák magokat ellene használni. Csaknem egyedül állott fájdalmával, a' szerencsés gonosztevőnek (ki mint nagybátyja, és király fölötté nagy hatalommal áll) keze 's őrszemei alatt, kémektől körülvéve, és küzdve egy irtóztató bűnnek gyanújával, melyet önkeble sejt, atyjának megjelenő szelleme hirdet, 's minden jelek erősítenek. Atyja' szelleme' látása után a' tébolyodottságot veszi fel álarczul, hogy mindenre jobban
30 ügyelhessen. De ő a' természeténél fogva lassú, és kételkedő 's még inkább azzá tett a' német tanulmányok' befolyása által, meggyőződést akar a' gyanú' helyébe, 's azt egy rokon tárgyú színmű' előadásával véli megnyerhetni. A' gyilkos nagybátyját a' történet' hasonlatossága megrendíti, 's ő nem kételkedik többé. Alkalma jó megölni; de a' gyilkos imádkozik 's talán üdvözülni fogna; elhalasztja megölését, keresztény fogalmak szerinti kegyetlenséggel akkorra, midőn visszatér bűneihez, midőn azokkal halmozva lesz, mint atyja volt, midőn
40 megöletett. Ez nem tétovázás, nem gyávaság, habár mostani érzelmeink szerint annak látszik is. Ő atyját

szenvedni látja, nyugtalanul vándorolni az éjféli óráiban, 's hasonló kint ohajt szerezni gyilkosának is. Ő e' hitben él, 's habár a' lélekjelenést ördögi ármánynak gyanítja is pillanatig, 's nem elég biztos adatnak, 's oknak, 45 nagybátyja' kárhoztatása 's meggyilkolására, mert erre meggyőzőbb, világibb okokat keres; de gyanúja már mintegy testileg bebizonyodott a' színmű' előadása által. Ő nem kétkedik, 's most hite a' lélek' kinjai, 's 50 szavainak valósága iránt rendítetlen áll. Ő tehát tökéletesen hiszi, hogy az imádság engesztel az elkövetett bűnökért, 's hogy az imádkozatlan, gyónatlan meghalt embernek kínlódnia kell. E' nélkül az ölés' elhalasztása igen közönséges színpadi fogás volna, vagy olly jellem- 55 hiba, mely Hamletet igen szegény szájhőssé bélyegezné, alig méltóvá a' meghallgatásra, midőn bölcs mondatait, nemes érzelmeit előttünk kitarja, ha maga mind ezeknek meghazudtolója, csúfos parodiája volna. Ő ugyan vádolja illyessel magát; de tudjuk, hogy az önismerő, magasb 60 szellemű ember sokszor igen is szigorú bírása magának. 'S mind ezeket ő magának nem pusztá szemrehányásúl, hanem ösztönzésül is mondja; mert nyomban utána következik szilárd határozata, végére járni szörnyű gyanújának. Ő alkalomra vár, midőn bátyja bűneinek 65 teljességében dobzódik. Azonban az anyjávali találkozásakor ingerültségében 's helyzete által mintegy kényszerítve, átdőf a' függönyön, hogy ott rejtezni vélt nagybátyját megölje. De ez Polonius volt, mi sokat változtat helyzetén. Most maga is gyilkos, egy fő rangú 's 70 ártatlan embernek gyilkosa, miért felelőséggel tartozik. De ezért nem hagy fel szándékával, sőt midőn Angliába küldetik is nagybátyjától azon ürügy alatt, hogy a' nép' 's Laertes' boszúja elől menekedjék, voltaképp hogy ott életét veszítse, csak azért látszik ügyelni önmegtartására, 75 hogy boszút állani visszajöhessen. Visszajő 's a' szép és szerencsétlen Ophelia' sírját találja, ki örültségében vízbe fúlt. Itt, úgy látszik, elveszti eszméletét, Ő szerette Opheliát; de visszautasítottván, büszkébb volt, hogy sem újra esedekeljen, 's a' szerelem, e' gyengéd szenved-

80 dély, helyt adott erősbeknek: az elkeseredettség-, 's
boszúállásnak. De most temettetni látja; fellázadtan
a' sírba szökik Laertes mellé; közöttük dühös verekedés
támad, mely élethaláli párbajban végződne, ha a'
méregkeverő király játék színébe nem öltöztetné, hogy
85 Hamletet annál biztosabban elveszthesse, 's Laertesnek
elértételt, magának nyugtot szerezzen.

Elvesztésére két eszköz választatik: Laertes' töre,
melly meg van mérgezve, és méregital, melyet a' király
fogna Hamletnek nyújtani a' viadal' szünetében, ha az
90 Laertestől sértetlen maradna. De a' mérges italt a' ki-
rályné iszsza meg tévedésből, 's Laertes átdöfetik, miután
Hamletet mérgezett törével megsértette. Ekkor öli meg
Hamlet a' gyilkos nagybátyját, a' méregkeverő királyt,
midőn anyja már haldoklik, 's a' szinte haldokló Laertes
95 az egész bűntervet fölfedezi. Hogy ő kétszer pillanati
ingerültségből gyilkol, ez azt mutatja, hogy lassú iskolás
okoskodások 's talán igen is szelid emberiség által, még
inkább mérsékelt természete, csak rendkívüli, szem-
mel látott események által birathatott erőszakos tette;
100 de tétlenségébe visszasülyed, mihelyt meggondolásra
ideje jutott. Ezen késedelem, a' vértettek' kivitelében,
nemes kedélyének csak becsületére válhatik 's drámailag
is a' legnagyobb mértékben érdekes, ha belső küzdései hí-
ven ábrázoltatnak. A' legnehezebb feladat szerepének
105 lényegesen különböző részeit természetes átmenetekkel
összekötni, az annyira különböző elemeket öszhangba
hozni.

Hamlet' lelki állapotját következőleg lehetne elemezni:
1) Mély bánat atyja' halálán, 2) keserültség 's elfojtott
110 neheztelés anyja' hirtelen házasságán. 3) Gyanu és
boszú' érzete nagybátyja ellen, kit atyja' gyilkosának
vél. 4) Iszony 's felingerülés a' lélekjelenés által. Küzdés a
hit- és kétkedéssel a' lélek' szavainak valósága felett.
5) Tépett kebelnek érzelmei Ophelia' elutasító maga-
viselete miatt 's mert, ha ez másképp volna is, szerelmét
115 nagyobb szenvedélyek által megsemmisítve látja. 6)
Vigyázatosság de nem félelem, hatalmas nagybátyja'

ellenében. Innen a' tettetett tébolyodás. — Ezen elemkből áll elő életuntsága, mely kivált a' játék' elején mutatkozik. 120 Ő vigyázatos, tartózkodó, 's csak ál szerepében daczos nagybátyja' ellenében; anyja iránt minden tisztelete 's szeretete mellett szigorú neheztelő, szemrehányó; Opheliához a' megbántott szerelmes' kifakadásaival szól, vagy érzelmeit üres hizelgésekbe 125 burkolja el; megvető 's játszi a' fecsegő vén Poloniushoz. Minden egyebekhez többnyire kevés bizodalommal, vagy legalább nyíltsággal szól 's érzelmeit a' tébolyodott' szeszélyeivel fedezgeti, mint olyan, kinek minden léptére kémek ügyelnek. A' színésznek ezekre ügyelnie 130 kell, hogy a' szerepből egy összefüggő egészet képezzen. Opheliávali viszonya, bár kifejtésére kevés hely fordíttathatott, a' legköltőibb, 's igen megható. Ő tetteteti az örülést, a' gyengébb leány valóban megőrül. — Különböző vélemény van „Lenni vagy nem lenni” monologról 135 is, melyet némelyek pusztá elmélkedésnek tartanak. De ha a' költőt magát hallgatjuk, ha Hamletnek fájdalomával 's még bizonytalan gyanújával küzdését 's ezekből eredő életuntségát tekintetbe vesszük: az több mint elmélkedés, szándék, melyet csak keresztényi fogalmak — ismét igen következetesen — nyomnak el. 140 Hamlet legelső föllépésekor így szól: „Vajha felolvadna ezen igen is erős test, bomolna szét 's harmatba oszlanék fel, vagy az örökkévaló ne intézte volna tilalmát az öngyilkolás ellen.” Ez legelső gondolatja 's tehát nem új 145 's pusztá elmélkedés akkor, midőn azt a' „Lenni 's nem lenni”ben vitatja. Ő keserűségében inkább hajlandó önmagát, mint bizonytalan gyanuból mást meggyilkolni. Elhárítható azon ellenmodás is, midőn így szól a' tulvilágról: „Mellynek határiból nem tér vissza vándor”; 150 mert még ekkor a' lélekjelenés' tisztasága felől kételkedésben volt. — A' király szemes, ügyes, meggondolt, 's minden tekintetben veszedelmes ember, kitől félni lehet, 's őrizkedni kell. Polonius vén fecsegő, ki sok jót tud; de vagy hely- 's időn kívül szól, vagy tárgyfeletti 155 fontossággal, miért is keveset ügyelnek reá, 's nevetség-

gessé válnék egészen, ha a' fia 's leánya iránt olly atyailag gondos szeretetet nem mutatna. A' királyné csak új férje iránti viszonya, 's hirtelenkedése által bűnös, különben mindenre nézve szenvedőleg áll. Laertes természetre ellenkezője Hamletnek, gyors, elszánt; de felülegesebb Hamletnél, 's kevésbbé nemes. Ezek a' fő jellemek, mellyeket némi utmutatással fejtegetni ügyekezünk.

A' fordítás hűnek látszik; de egy kissé darabos, és nehéz, mi színésznek felette nagy akadály. Való, hogy Hamlet' fordítása egy a' legnehezebb feladások közül 's kezdetnek már ez is nagy nyereség; azonban igen kívánatos, hogy a' nagy britt költő' jelesb műveivel minél többen megküzdjenek: mert nem tartózkodunk kimonodani, hogy Shakspeare' jó fordítása a' leggazdagabb szépliteraturának is felér legalább felével.

A' darab' rövidítése is meggondolást érdemel, nem értve itt az apróbb kihagyásokat, hanem a' nevezetesebb helyekét. A' sirásói elméskedéseket nehéz fordítani, szójátékait visszaadni 's mindaddig míg ez nem sikerül, jobb kihagyni; a' sirbani verekedés' előadása szinte nehéz, 's így egészen kimaradhatna, ha Hamlet' jellemét nagyon nem csonkítaná. Kimaradhatnak tehát a' nem fordítható szójátékok 's az egész jelenet ügyes kézzel összevonandó. A' színészeknek adott tanács helyes; de többszöri előadása által nagyon vesztí érdekét 's így szinte kihagyható. A' priamusi töredék' szavalása is, ha jó színész nem jut rá, mivel egyenesen erre van számítva, szinte kimaradhat, noha e' részben azokkal nem tarthatunk, kik e' töredéket a' költőtől gúnyból felhozottnak vélik. E' töredéken minden esetre mély komolyság szól. De csodálatosan hangzik az: midőn a' lélek a' borzasztó „esküdjetek”-et a' föld alól felkiáltja, 's Hamlet őt „ficzkónak” nevezi. Úgy látszik: Shakspeare meg nem állhatta, hogy az egész lélekjelenésre egy kis satyrát nem írjon, jelenteni akarván mintegy, hogy az nem is lélek, hanem csak egy szegény fiú, ki a' pad alatt bujkál. Nem fogna veszteni a' darab, ha az álmos Jancsi,

195 konyhaszolgáló, mint igen aljasak és erőtlenek, kimarad-
nának.

Egressy Hamlet' szerepében sok nehézségeken diadal-
maskodott; mai előadása nagy haladást mutat az előb-
biek fölött. Játéka általában kifejezéssel teljes 's elejétől
200 fogva érdekes volt. Részletekben alig tehetünk egyéb
kifogást, mint hogy előadásában nem találjuk fel min-
denütt azon általában magas hangulatot, mellyben
Hamletet a' mű' olvasásakor minden álszkodása' da-
czára is lenni képzeljük. A' szidónak, szemrehányónak is
205 van komolyabb, aljasságtól ment hangja, melly a'
keményebb vagy sértőbb szavakat úgy ejti ki mintha
fájlalna, hogy azokat mondania kell. Azon nemes bo-
szankodás, melly belőle kitör, Egressynél gyakran egy
tehetetlen mérgeződőnek hangjába csap át, mit különö-
sen kikerültetni ohajtanánk az anyávali jelenetben.
210 Elméskedéseiben sokszor több fájdalom van, mint
szinlett tébolyodottnak, ál szerepét játszóznak mutatni
szabad. De az átmenetek is egyik hangulatból a'
másikba, az ál szerepből a' valóba 's viszont, még
nagyobb kiszámításra 's átgondolásra várnak. — Po-
215 lonius' szerepére igen sima, könnyű beszéd és sajtáságosan
sürgölődő (nem szorgalmatos, mint a' fordítónál van) és
fontoskodó színész' ereje kivántatik. Ennek Komáromy
meg nem felelt. A' király (Fáncsy) és királyné (Laborfalvi
R.) jók. Lendvaynének (Ophelia) az örült jelenetek nem si-
220 kerültek úgy mint egyébkor. Sajnosan esik kimondanunk,
hogy ezen sokoldalú, nagy erejű színésznőnk egy idő óta —
hanyagság vagy kedvetlenség miatt-e? meghatározni nem
akarjuk — kevésbé felel meg a' várakozásnak mint egyéb-
kor. László (Laertes) élénk és könnyű mint mindig; de sze-
225 repe' komolyabb részeiben gyöngé. Ajáljuk ezen alkalom-
mal ezen különben nagy szorgalmu színészünknek: ügye-
kezzék előadásait a' szerepek tartalma szerint változtatossá
tenni. A' szereptudás első elmaradhatlan feltétel; de nem
a' legfőbb. Sokszor ehhez csak gyors emlékezet, éber ész
230 kivántatik: mind igen szép tehetségek; de természet'
ajándéka. A' szerep átgondolása, otthoni kidolgozása

már több valódi szorgalmat követel, 's ebben áll a' színésznek fő érdeme, ez az, mivel a' közönségre hat. Bartha az első színész' szerepében nagy hatással szavalá el a'
235 fönnérített töredéket.

Mivel ez nagyobb személyzetű darab, talán nem lesz helyén kívül színházunk' egyik lényeges bajáról szólni. Többen tapasztalhaták, hogy benne nem mindenütt hal-
lani jól. Ennek ellenszerei: 1) hangosabb, tisztán articu-
240 lált beszéd (mellynek azonban távolság szerint módosulnia kell); 2) szemközt állás a' nézőkkel, valahányszor ezt a' helyzet megengedi; 3) kilépés az elő-
színrre legalább középig (kivéve természetesen, midőn ezt a' helyzet tiltja p. o. asztalnál-ülés). A' szemközt
245 állás azért is nagy figyelmet érdemel, mert a' félrefordultnak hangjait a' színpalak nyelik el 's a' nézőhely' felére nézve többnyire elvesznek. A' félrefordulást tehát lehetőleg kevesíteni kell. Ha inas jó valamit jelenteni 's az ajtónál meg áll: az úrnak elég őt egyszer
250 megpillantania, 's nem szükséges hogy hozzá szóltában folyvást ránézzen. Ha bizodalmasabb beszéd foly közöttük, vagy éppen titkos: akkor különben is illő, hogy közel álljanak egymáshoz, 's így az úrnak nem szükséges visszafordulnia. Ha alattvaló vagy akármely alsóbb-
255 rendű jelenik meg egy magasb rangú előtt: a' tiszteletteljes távolság, mellyben állania kell, nem mindig az ajtónál, vagy hátra felé van, hanem lehet oldalt is párvo-
nalban az orchesterrel, 's ekkor sem szükség az előállónak minduntalan félre- vagy visszafordulnia.

260 Ezen töredék-utasítások, mellyeket a' helyzetek szerint csak gyakorlatban lehet kiegészíteni 's czélszerűleg módosítani, talán nem egyeznek a' szoros szabályokkal; de színházunkra nézve úgy hisszük, hogy elfogadhatók (kinekkinek úgy kellvén lakni, mint a' ház engedi);
265 ha csak tagadni nem akarjuk, hogy az érthetőség a' fő, 's hogy azt akármi tekintetnek alávetni nem szabad.

Jan. 18. *Mariana*. Szinj. 5 felv. Irta Treitschke Fridrik. Ford. Jakab István. — A' mai előadásból Egressy Gábor' (Pierre) játékát kell kiemelnünk, melly kifejezéssel teljes, egész és szabatos volt. Rongyaiban és koldus állapotjában már ráismerünk a' délczeg lovagra, kinek későbbi deli tartása igazolja a' nézőnek azon gyanítását, hogy a' ki rongyokban is olly úri daczczal lép fel, sokáig nagy világban élt. A' Gonzaga Ferrardovali aláíratás' csele a' legnagyobb valószínűséggel adatott L. Róza Mariana' nem nagy szerepét szorgalmas és helyes játékkal érdekessé tette. Komáromy (Ferrando) egy kissé lassunak és hanyagnak látszott.

Jan. 20. *Capriciosa*. Vigj. 3 felv. Irta Federici. Ford. Kovacsóczy M. — Capriciosát Lendvayné élénken, ezer meg ezer szeszélyeivel mesterül adá. A' többi játék nem volt elég gyors és összevágó, minek hiányát leginkább azon jelenetben éreztük, midőn az egész család együtt van Dicsvári Tivadar' megérkezése után. E' bajon a' szerep tudáson kívül, igen szigorú próba segíthet csak. 'S az ilyen akadozásoknál azt sem lehet mindenkor elítélni, ki volt a' hibás. A szerepvivők egyébiránt egyenként jól választattak, de az össze szólalkozás lassu és akadozó volt. Bartháné szobaleánynak nagyon is díszesen öltözött. Hubenay igen eredeti alakot állított elő az ügyvédben, 's ez által kis szerepére némi figyelmet vont.

Jan. 31. *Adoriánok és Jenők*. Eredeti szomorúj. 3 felv. A' fekete lovag című 1 felv. előjátékkal Jósika Miklóstól. Az előjáték zenéje Szerdahelyitől. — Sokan

5   ugy vélekednek, hogy jeles regényíró nem irhat jó drá-
mát. 'S ha meg kell is ismernünk, hogy ugyanazon törté-
netnek vagy mesének mások fényes és kiemelhető ol-
dalai regény- 's mások drámairóra nézve 's hogy re-
gényíró, ki nem gondolkodik 's csak elragadtatás szerint
10 is könnyen eltéved a' drámában olly helyek kiemelésére,
mellyek színen hatástalanok, — semmi esetre nem
osztozhatunk a főlebbi, igen is kaptaszerű véleményben.
Bulwernek, bármint ítéljenek is criticusai, jeles drámai
műve maradand a „Lyoni hölgy” 's Victor Hugo, ki
15 regényeiben minden tulságai 's kicsapongásai mellett
is nagy, drámában egyik a' jelenkor jelesbjei közül.
Sőt maga Goethe, kinek regényei dicsértetnek, a' dráma-
írók közt magas helyet foglal. Előttünk tehát épen nem
feltűnő, ha jeles regényírónk Jósika, ki minden kedvezés
20 nélkül ítélve is, e' nemben a' külföld legjobbjaival mér-
közhetik, a' drámában megkísérti erejét; sőt ohajtjuk,
hogy ezt minél többször tegye, a' nélkül azonban, hogy
kedvencz regényvilágát elhanyagolja. Illy gondolkodá-
sunk mellett nem tartózkodunk kimondani, hogy első
25 próbáját nem nevezhetjük egészen sikerültnek; de nem
azért mert színmű, hanem egyéb hibák miatt. Első
hibának tartjuk a barlangi öldöklést, melly igen sokat
árt a dolog valószínűségének s valami erőtetett, keresett
van benne, mi zavaró hatást gyakorol a nézőre. E' he-
lyett valószínűbb, 's változatosb módot lehet vala ta-
30 lálni, mellyben a' leány csak csábító, az öreg lett volna
a' valódi gyilkos. Itt a' leány' házi életében is hagyhatott
volna a' költő pillantanunk, mi nem csekély érdekű
leendett olly műben, hol a' vadból és kietlenből igen
is sok van. A' másik, már nemcsak drámai hiba, a' leány'
35 jellemében fekszik. Ez csábítja halálra a' Jenő ifjakat;
de hibázik benne azon szilaj ábránd, a' családszeretet'
's boszúállás' azon fanatismusa, melly öldökléseit hi-
hetővé tegye. Egy ábrándozónak szerelem által magába
térése, küzdései, megfordulása valami megrendítő jele-
40 netet adhatának, holott most azon kigyói csábító helyett
egy könnyelmű csapodárt, hideg enyelgőt, utóbb igen

lány érzelgőt találunk, kinek tettei rendkívüliek, de szenvedései nem.

Az előadás lassan mozgó, össze nem vágó volt. Bartha az öreg vadászt, az utósó Adorjánt híven személyesíthetné, ha emlékezete néhányszor el nem hagyta volna. Lendvayné (Lenke) játéka kiáltóbb színezete által szerepét érdekesebbé tehetné; egyébiránt következetesen vivé azt végig 's e' részben méltánylást érdemel. A' fekete lovag (Egressy) nem volt egészen fekete öltözetében 's noha jelleméhez beszédében 's mozdulataiban hű, de ez az előjátékban egy kissé lassúnak, energiátlanak tetszett 's utóbb egyik legerősebb jelenetében botránkozató bukás által zavartatott meg. — Az eredeti darabok minden esetre nagyobb figyelmet érdemelnek, ha azokat gyengéségek mellett ápolni 's így lassanként virágzásra hozni méltónak itéljük.

187.

Febr. 4. *Sevillai borbély*. Vig opera 2 felv. Ford. Bántó. Zenéje Rossinitól. — Ezen még mindig megnézhető operára nézve csak azon ohajtásunkat fejezzük ki, vajha újabban ismét átnézzessék 's visszaszavai, melyek a' zenéből akaratosan kirinak, váltassanak fel, millyen például: „a fortély közt” holott a' *fort* helyett rövid szótag kivánatik. A' régies *penna*, *intricus* 'stb. efféle apróságok is igazítást várnak. Általában megérdemlenék a' jobb, de régiebb fordítású operák, hogy kiigazítottassanak. A' magyar nyelvnek igen határozott tagmértéke van, melly kedvesen hangzik, ha megegyező a' zenével, de viszsásan és fülsértőleg, ha ellenkezik.

188.

Febr. 6. *Belizár*. Szomorúj. 5 felv. Schenk Edvárd munkája, ford. Kis Iván. Némelly jellem hibái mellett is ez még mindig a' jobb tragoediák közé számítható,

's megérdemli, hogy kitünő gondol adassék elő. A'
5 mai előadás egy a' jobbak közül. Bartha (Belizár) újabb
bizonyosságát adá tragikai magas tehetségének; megren-
ditó vala játéka, kivált az indulatosabb kitörések, ma-
gasb érzelmek' helyein, 's ha van mit ohajtanunk, csak
az, hogy szerepének többi részeibe, mellyek fájdalmat,
10 szenvedést, megindulást vagy neheztelést fejeznek ki,
több árnyazatot, nagyobb változatosságot hozni töre-
kedjék. Különösen ne feledje hosszabb időre, (mert ez
csak egy pillanatig szabad) még akkor, midőn magát
védi, hogy a' császár előtt áll. Ezen jelenetben egy kissé
15 sietni is látszott szavalásával, mi néha szinte úgy hang-
zék, mintha emlékezeti próbát tenne le. A' sietés helyén
áll, midőn az elemekhez felkiált, de szünet kívántatik, 's
némi pathos, midőn e' szavakat mondja: „Mit vétett
férjed, hogy vesztét kívánod?” A' játék' vége felé néha
20 emlékezete 's egy kissé hangja is elhagyta; de az egész
jeles előadást e' csekély hibák nem veheték ki érdemiből.
Egressy Gábor az élénk nemes Alamírt, mozdulatra és
szavalásra nézve tiszta, szabatos játékaival emelé ki.
Laborfalvi R. (Antonia) jól adá a' neheztelő, boszút
25 forraló anyát; de fájdalmas kifakadásaiban még van
valami idegen, csaknem hamis hang, mellyet megjavít-
tatni ohajtanánk. Irenét Lendvayné nem rontá el; de
alig mondhatni róla többet, ha előbbi játékaira vissza-
emlékezünk. Ő azon helyes tapintatnál 's hangnál fogva,
30 melly neki a' természettől ajándékul jutott, csak kész-
akarva játszhatnék roszul: de leeshetik a' középszerű-
ségig, mi rá 's a' közönségre nézve igen szomorú változás
volna. Mi tanácsot adjunk? Csak ohajtásunkat mondjuk
ki: adja úgy ezen szerepet mint valaha már adá, mint
35 azt adni képes, 's bizonyossá tesszük, hogy az sokkal
jobb lesz, mint a' mostani volt.

Febr. 9. *Garrick Bristolban*. Vigj. 4. felv. Deinhardstein után ford. Csató Pál. — Igen kellemes esténk volt. Színészeink mai előadása egy azon igen ritkák és kedvesek közül, hol életteli, elragadó játék által vonatva a' néző szinte együtt játszik a' színészekkel, hol a' bíráló pillanatokra elfeledi tisztét 's háborítlan édeletnek adja által magát. Lendvayné igen kedves alak volt Jenny' szerepében 's játékában most sokkal több kedv mutatkozott, mint egyébkor. Hild Villiamot Szerdahelyi, a'
 10 költő Frondham-ot László, mindenik szerepéhez híven személyesíté. A' kétszerepű Garrick Egressy Gábornak ma talán legjobban sikerült. Mint ál Johnson hang és mozdulatok által oly saját, külön vált lényt állított elő, hogy Hild' csalódásán épen nem csodálkozhatánk.
 15 Az illynemű játék, ha nem tartozik is a' legmagasb rendűek közé; de mindenesetre nagy színészi ügyességet, hajlékonyságot kíván, melly nélkül az egész szerep, sőt az egész színmű hihetlenné válik. Egressy' játéka e' részben tökéletes volt. — A gazdag, de tudós névre
 20 sovár, hiú 's titkon költészkedő Hild Tamást Szentpétery oly művészileg adá, hiúsága', csalódása' minden öröme-'s kínszenvedéseivel, hogy játékát a' legjobb értelemben természetesnek lehet mondani, sőt azt nem kételkednénk mesterinek, remeknek is nyilvánítani, ha e'
 25 hamar elkoptatható kifejezéseknél az előbbit többnek nem tartanók. Szóval az egész előadás egy volt a' legjobbak közül, melly a' közönséget derült figyelemben tartá mind végig, a' mi, noha taps sem hiányzott, színészeknek, mindig a' legnagyobb dicséret.
 30 Észrevételünk csak az idegen szavak kiejtésére van. Legjobb volna azokat jól kimondani: de minekutána ezt sem színészek, sem bírálók nem tudhatják minden esetben (kivált az angol neveket, mellyeknek saját, nem angolra nézve csaknem megtanulhatlan szabályaik vannak), legalább nem kellene különbözöleg kimondani ugyanazon szót. Ha az egyik Jennyt *Dsenninek* mondja

(a' mint kell), ne mondják mások *Jenni*-nek. A „mayor” nem *méger*, hanem mennyire szókönyvekből kivethető 's magyarul leírható: *méjör* vagy *méjer*. „Fronthamot”
40 semmi esetre nem szabad *Frontheim*nak mondani, mert ez németes, hanem inkább egészen a' mint írva van, igen kevésbé érezhető h-val 's rövid a-val végén; de semmi esetre nem többféleképen.

190.

Febr. 18. *Az aggszínész és leánya*. Vigj. 5 felv. Bayard és Théaulon után magyar színre alkalmazta Fánccy. A' magyar acad. költségén. — A' színlapon Megyeri, mint újonan szerződött tag mutatattik be; második
5 elköltözött jeleseink közül új év óta. Az igazgatóság' e' figyelme színészetünk iránt annyival dicséretesb, mint-hogy az más részről semmit el nem mulat, hogy az operát is, mint még most kiegészítő részét nemzeti színházunknak, illő karba helyezze. E' józanul felosztott 's mindenre arányosan terjedő gond lehetetlen, hogy üdvös hatással ne legyen. A' siker most egyedül színészeink' szorgalmától 's a' közönség' buzdító részvételétől függ. — Megyeri tehát valósággal itt van, mit egyik laptársunk, úgy látszik, nehezteléssel hoz fel ellenünk, mintha mi
10 volnánk a' hibások, hogy ittlétét tagadtuk mikor még nem volt itt. Pedig ez magában igen egyszerű dolog 's illy esetben annak, ki hibázott, nem marad egyéb hátra mint hallgatni. De azért szent a' békesség; mert Megyeri csakugyan itt van 's az Aggszínészben szokott genialitással mulattatá a' közönséget, melly a' régen vártat többször zajosan üdvözlé. Játéka egyébiránt, noha helyenként igen jeles, nem volt olly összefüggő egész, mint egyébkor, mit az út' fáradalmainak, hirtelen fellépésének, melly talán nem engedett elég készületet, vélünk tulajdoníthatni. Az egész előadásra nézve csak azt jegyezzük meg,
20 hogy azt részletenként hiányosnak 's néhol igen vontatottnak találtuk, mi, kivált illy szerkezetű műnél, kellemtelenül hat.

Febr. 20. *A' Velenczei kalmár.* Dráma 4 felv. Shakspeare után szabadon fordította Lukács Lajos. — Minde-
nek előtt a' fordításra van észrevételünk, melly abból áll,
hogy azt nem ártana újabban átnézni 's kiigazítani.
E' teher elébb utóbb a' színházra fog nehezedni; mert az
academiai választmány csak a' színművek vizsgálatá-
val foglalkozhatik; de nem azok' kiigazításával is. 'S
ha a' választmány szükségből 's talán azon elv után
10 indulva: ubi plura nitent... elfogad is darabokat, de
azok' hibáit ezért igazítatlanul hagyni literaturánk'
haladása mellett nem szabad. 'S ha egykor a' színház
tökéletes rendbe jöni készül, első szükségei közé fog tar-
tozni, hogy olly irót vagy írókat kötelezzen le magának,
kik a' kortól el nem maradva, de annak időtlenül elébe
15 sem vágva, a' színházi nyelvet minden változataiban
tisztává, hibátlanná 's különösen érthetővé tenni ügye-
kezzenek. Eleinte csak arról kell gondolkodnunk, hogy
megélhessünk, nyakra főre darabokat fordíttatnunk, mert
a' régiekkel ma már be nem érthetnők. Lassanként
20 elkövetkezik az idő, hogy a' színház valóban a' nyelv'
iskolája is legyen, hogy abban a' darabos vagy czifra,
gyakran érthetetlen, gyakran (fordításokban) idegen-
szerű nyelv helyett végre tiszta ép magyar nyelvet
halljunk. A' jelen fordításnak sok gyengéi, magyar-
25 talan helyei vannak. Többek közt e' szavakat, mellyeket
Shilock mond: „kötésemet, kötésem' bánatát kívánom”
(the bond, the penalty and forfeit of my bond), mivel
a' fordítás prosai, talán érthetőbben lehetne e' szavak-
kal felváltani: „szerződésemet, szerződése'm' bánatdíját
30 kívánom” vagy: „a' szerződési bánatdíjt kívánom.”
Lancelot' szökési okoskodása is igen gyenge fordítás:
ni talán egyik oka, hogy e' különben igen furcsa lelki
küzdése a' szökni vágyónak szinpadunkon nem tesz
hatást. A' küzdő lelkiösmerete 's az ördög között áll,
35 ki az eredetiben ellenségnek (fiend) van nevezve; de
az ellenség magyarban nem jelent ördögöt, mint az

angolban, 's így azt inkább "a' gonosz, vagy gonosz lélek" szavakkal kell fordítani. „Lelkiösmeretem' szívem' nyakába esik” németes: „szívemnek nyakába borul”, magyarul. Az eredeti szerint „szívem' nyakába akasz kodik” mit, mivel Lancelotnak beszéde köznépies, talán így inkább lehetne mondani: „szívem' nyakába csimpajkodik”; 'stb. Megyeri jelesen adá Shillockot, különösen azon jelenetben, midőn leánya' szökése, 's kincsei' pusztulása felett sopánkodik, majd ismét káröröme Antonio' bukásán betegesen sivító kaczagásban tör ki. Az illy játék méltó élelmény szigorúbb követelőnek is. A' mellékszerepek nagyrészt gyenge kezekben veszték el. Szakácsy (Bassanio), ki vendégül lépett fel, nem bírta megnyerni a' közönség' tetszését. Ohajtánók, hogy ezen színészünk egy kissé sűrűbben 's választása szerint játszhatná le vendégszerepeit, hogy így mind maga, mind a' közönség biztos ítéletet hozhatnának. Egy kis kellemetlenséget kell megemlítenünk. A' szerepen kívüli nevetés, kivált komoly jelenetekben, igen megzavaró mind a' játszóra, mind a' közönségre nézve. Remélljük: színészeink ovakodni fognak, illy helyen kívüli vígság' megrovására, melly ha gyakran fordul elő, nem csekély botránnyá válik, alkalmat nyujtani. — Lancelotot Török kísértette meg, 's bár ohajtsuk őt egyéb szerepekben látni, mert sok jó hajlam mutatkozik benne, de e' szerep még most erején felül van, ehhez tökéletesen kiképzett comicus kívántatik. Lancelot valóságos pimasz, ki igen együgyű; de a' mellett okoskodó 's elmés akar lenni. Ő panaszkodnék, mert a' zsidónál igen rosz dolga van; de erre igen tompa érzésű, olyan, mint kinek a' megszokott ütés nem fájdalom többé, csak alkalmatlanság. Mind e' mellett kell elméskedéseiben valami igen szegényesnek, 's ollyneműnek lenni, mint a' fazekas' vígsága, ki edényeivel felfordúlt szekerét neveti. Erre azért gondoltuk szükségesnek a' figyelmeztetést, mert e' szerep más színpadokon mindig szerez egy kis mulatságot, mi bizonyosan elmarad, ha szavai szárazan és egész józansággal mondatnak el. Megyeri zsidós kiej-

75 téssel beszélt, mi helyén van, de felföldies a-val, mit nem tartunk jónak; mert két idegen elem vegyül belé: a' zsidós és tótos. A' zsidó beszédben csak h-nak kell kihangzani, mit Megyeri igen mesterül tud; a' többi mind egészen magyaros. 'S az illy beszéd komolyabb, a'
 80 nélkül, hogy sajáttságát elvesztené. Némellyek színészeink közül nem tudnak az idegen szavak' helyes kiejtéséhez szokni. Bassániót (Ba magyaros rövid a-t) hallunk, Gráziánót (Grá hosszú á-t): holott mindkettőt rövid, felföldies-val kellene mondani. E' hang kitelik
 85 nyelvünk' dialectusaiból 's azért nem olly nehezen tanulható.

192.

Színháziügyi htr és voks. Halljuk, 's valóban nem útfélen, hanem biztos forrásból, hogy színházunk, országossá avattatása meg kezdi hozni gyümölcseit: de nem azokat, miket a' nemzet remélt, hanem miknek, ügyszerető
 5 nagylelkűsége 's nemes bizalma által ámitva, épen ellenkezőjét várta. Itt vannak az országos színház tagjai, itt a' nemzet által köztisztekké emelt színjátások: 's
 ők összebeszélnek árverésre bocsátani becsöket! „Eddig
 • ennyink volt ugyan, de most ennyi 's ennyiért tetszik
 10 nélkülözhetetlenségünket eladnunk, egy fillérrel sem olcsóbban.” — Visszamennek, a' helyett hogy haladnának; akadályokat tanulnak vetni, a' helyett, hogy szerepeiket! alkuvásokban gyakorolják eszöket, nem alkotásokban; tisztán és érthetőleg beszélni nem tudnak,
 15 de annál érthetőbben követelni. Itt F — úr, a' tudós, ki nélkül a ház szabója el nem lehet, különben nem tudná, a' jobb vagy bal térden álljon-e a szalagrend: adhat-e ennek háromezer pengőnél kevesebbet egy ország? Itt a' szép B — né: ha F — ennyit követel, nem ér-e
 20 már az ő szépsége is annyit? Itt a' szelid L. R.: ő is érzi magát: kívánhatjátok-e, hogy ő másnál csekélyebb legyen? M — méltó önérzetében szerényebb, mert az igaz érdem mindig szerény: azért is ő megelégszik azzal,

mie van, de ha más többet kap, a' régi arány visszaál-
25 lítását csak ő is megkivánhatja; ő tehát nem fenyegetőzik
azzal, hogy megy, de megy talán, fenyegetőzés
nélkül.

És így a *nemzettel* beszélnek, megbizottai által, a' ma-
gyar színészet képviselői; 's hiszitek, hogy van pont,
30 mellyen követeléseik valaha megállapodjanak? Nin-
csen; ők minden alkalommal követelőbbek telhetet-
lenebbek lesznek: 's mindig a' régi argumentummal ad
hominem lépendenek fel az orsz. választmány elébe:
az elmenetellel. Hiszen ez, mint ők hiszik, *soha* sem
35 tévesztheti hatását, ennek működni *kell!*

De hát ha nem? Hát ha az országos választmány meg-
sértődve állásában, bele fáradva a' vég nélküli alkívá-
sokba, kimondja, mit méltóságának sérelme nélkül nem
lehetend tovább nem mondania: hogy e' népet kor-
40 mányozhatatlannak tartja, 's a' házat bezárja? Valóban,
mi kicsiny része vagyunk azon osztálynak, melly a'
színházi adót fizeti; de erősen meg vagyunk győződve,
hogy a' nemzet e' „művészek” által magát nem taksál-
tathatja, ő e' shylocki bánást nem tűrheti, 's a' közön-
45 ség illy áron ellehet, el akarand lenni a' színház nélkül,
valamint a' miveltség és literatura is olly színészek
nélkül, kiket már csak az ezüst csengése bír lelkesíteni.

Nem szabad elhallgatnunk, hogy illy kótyavetyére a'
részvényes igazgatóság szoktatta ez, egykor érdemeikhez
50 mérsékelt szerény követelésű embereket: az vetette el
a' telhetetlenség' magvát, melly most mind gazdagabban
és gazdagabban kezd csirázni. Egy tagot vőn fel, tör-
vények alól kivettet, szegénységünkkel égbe kiáltó el-
lenmondásban, nálunk minden ismeretes jutalmakkal a'
55 legbántóbb aránytalanságban álló fizetés mellett. 'S
meg voltak foganva a' balul számított tett' következei,
kezdődék a' verseny, de nem többé a' művészeté, ha-
nem a' kereskedésé; az így felköltött indulatok elnyelé-
nek minden nemesebb törekvést, 's az ország e' bölcs
60 ügyvivőktől egy insatiabilis sereget öröklött.

Sokszor hallottuk színészeinktől: milly jó dolgok van
művészi utazásaikon! mint fogadtatnak mindenütt nyílt
karokkal, minden szavok termő aranynyal, minden
léptök csengő ezüsttel fizettetik: illy út után ők mindig
65 nemcsak Pesten, hazafiúi áldozásaik helyén, csekély fi-
zetéseik miatt tenni kellett adósságaikat róhatják le,
de hozhatnak azonkívül, miből itteni szükségüket pó-
tolhatják: mert hogy is ne tudátok, hogy Pesten nem
önérdekből, hanem tiszta merő egyszerűetből játszanak!
70 De te, nagylelkű nemzet, ne fogadd el a' Musafiaktól ez
áldozatot: éjjeli studiumaik 's nappali fejtöréseik véres
verejtékének cseppjei láthatók azon: ne vond el művész-
ségök' méltó jutalmától: hadd őket, szerte barangolni
a' hazában Szakalmától Brassóig, az Ádriától Marmarosi-
75 sig, hadd hintsék el áldásthozó vándorlásaikon minde-
nyütt az izlés' magvait, annál is inkább, minthogy az saját
javok' virágoztatásával történhetik: csak Pestre, az
áldozatok és szenvedések' e' helyére, ne édesgesd vissza
soha.
80 De mit teendesz majd pénzzel, az ez ügyre szán-
takkal? Valóban, én nagy és szenvedelmes barátja vol-
tam a' színészetnek; de mondhatom, csupa nagylelkűség-
ből kész volnék azt a' nagy szellemi bőjtöt magamra
parancsolni, hogy még jó ideig Pesten magyar játéks-
85 zint ne lássak: az a' gondolat, hogy e' nemeslelkűek
házi jólétök csökkenésével munkálják éleletünket,
mérget keverne abba. Nem is kétlem, hogy nem magam
vagyok e' gyöngéd érzésű hazafi, hanem a' többség; 's e'
többség kész lesz nélkülözni az élv' perczeit e' nemes
90 „művészek” javáért. De a' pénzzel mi lesz? Őket *nép-
művelő vándorlásaikban* segíteni felesleges volna: hála a'
hazánkban mindenfelé elterjedt nyelv- és műszeretnek!
ők fedezve vannak gazdagon, csak Pest falain legyenek
egyszer túl. Állítsatok tehát e' pénz' kamatain öt vagy
95 hat nagyszerű néptanítóképző intézetet; nekem és so-
kunknak nagy gyengeségünk az, hogy jó tanítók kép-
zését majdnem olly hasznosnak hisszük, mint Anikó
vagy Juczi, F. vagy M. urak' művészségét: gondoskod-

junk egyszer ilyenekről is: higyétek el, az F. ur 3000
100 pengőjén nem egy szabófelügyelőt, hanem tizenöt jó
tanítót tarthattok, kik minden évben száz meg száz be-
csületes és alkalmas néptanítót képzendenek. Vagy pe-
dig — de majd elfelejtém, hogy meg kell maradnunk
penes mentem fundatoris; de kamatoztassuk, míg majd
105 rozszabb idők találnak járni a' színészvilág felett, 's
akkor nyissuk ki az erszényt, mikor Thalia' papjai or-
szágos segedelem nélkül nem mivelhetendik többé is-
tennéjük mezejét; de addig legalább ne édesgessük felénk,
ne kívánjuk, hogy Pesten pro patria játszanak, 's tőr-
110 jük, ha egy pár évig a kerepesi út temploma zárva
leszen, tőrjük — a' hazáért!

Utóirat. A' nélkül, hogy az értekezőnek keményebb ki-
fakadásait helyeselnők, a' nélkül, hogy felejténők, meny-
nyire pillanati a' színésznek minden szerencséje, dicsősége,
115 mennyire a' rövid élet 's ennek is csak csekély haszonvehető
része mind az, mi a' legjelesb színésznek is kamatozik, 's
hogy éppen ezért a' színész a' jelentől több joggal 's nagyobb
mértékben követelheti díjait egyebeknél, a' nélkül, hogy
színészeink érdemeit, fáradozásait, tehetségit csak legke-
120 vesbbé is kétségbe hoznók; sőt éppen ezért, mert, a' pesti
szinpadnak reájok szüksége van, ki kell mondanunk azon
ohajtásunkat, vajha a' főlebbi sorok, mellyeknek csak
keserüsködéseit sokaljuk, de tartalmát és lényegét pár-
125 kimondjuk, e' nagyobb fizetések' követelését időnkivüli-
nek, tulságosnak 's általában rossz számításnak véljük.
Mindenek előtt: mi ad okot e' nagy követelésekre? Ta-
lán nagyobbak a' szini előadások jövedelmei? Teljes-
séggel nem. Talán kamatozik már az ország' pénze?
130 Nem; mert még a' tőkének csak igen csekély része
gyült be, 's az egész öszveg, mellyre a' színház e' kama-
tokból számolhat, alig év, 's talán évek mulva lesz
hiánytalanul beszámítható. Vagy talán új adakozáso-
kat várunk? Ez, miután az ország adott, képtelen ki-
135 vándság. Tegyük fel már most, hogy a' nagy fizetések
megajáltatnak, mi lesz a' következő? elkerülhetetlen

bukás. Vagy a' nagy fizetést követelő színészek eltávoznak? Ekkor a' pesti színház' tekintete csökken, értéke legalább néhány évre alább száll, 's ne felejtsük, hogy a'
140 visszahatás kimaradhatatlan: épen azon hitel, a' pesti színháznak művészi hitele, melly a' színészek 's színészet' becsét a' vidéken fölemelte, mig rendítetlen állott, le fogja azt nyomni, ha csökkenni fog, vagy épen (tán a' színház bezáratásával) semmivé tétetik. 'S mi lesz a'
145 végeredmény? A' pesti színészet' üdvös befolyásának egy időre fennakadása a' nélkül, hogy a' színészek személyes jóllétöket tartósan biztosítanak. Vagy talán a' Láng kisasszonynak ajánlott nagy fizetés indította némelly színészeinket hasonló követelésre? Nem akarjuk tagadni, hogy az tulságos és igen korai; 's ohajtandó, hogy az igazgatás jövődőre e' részben vigyázóbb legyen; de tekintetbe kell vennünk, hogy most csaknem egyetlen énekesnőnk, kire, ha a' fáradságosan összeállított kart elpazarolni nem akarjuk, szükség van. 'S hogy még e'
150 fizetés mellett is az előbbihez képest majd négy ezer pengő meg van gazdálkodva, 's hogy végre e' körülményt a' színház' megrontására használni igen távol áll azon hazafiságtól, mellyet színészeink magoktól megtagadtatni nem igen szeretnének. Egyébiránt meg
160 kell jegyeznünk, hogy e' vád nem minden színészeinket illeti. Ugy hisszük, hogy valamint M. nem követelt fölöslegest, ugy E. sem fog 's nem fognak épen azok, kik más okból hagyák el a' színházat. Őket, kik elv miatt távoztak el, pártul fogta a' közvélemény; mit fog azokról
165 mondani, kik nem elv, hanem pénz felett alkudoztak akkor, midőn egy minden jót akaró igazgatóságnak a' színészek engedékenységére, buzgóságára számolhatnia kellene? Igazgathatlanná akarjuk a' nemzeti, az országos színházat tenni mindjárt kezdetben? Jó; de azután ne legyen panasz, ha mindazon előítéletek, mellyek a' színészetet, 's színészeket nyomják, újra felélesztetnek, 's az ország' pártfogó kezét, mellyre ezentúl még soká lesz szükség, a' színháztól megvonni segítik. — De reméljük, hogy e' sötét kilátások nem fognak valósulni,

- 175 színészeink még jókor észreveendik tévedésüket, 's óva-
kodni fognak népszerűtlenné tenni azon intézetet,
'mellytől a' haza annyit vár, 's melyet országos pártolás
mellett is olly hatalmas vetélytárs ellenében csak tiszta
180 ügyszeretet képes fentartani. Színészeink meg fogják
gondolni, hogy az önfeláldozás, ha erről szó lehet, nem
csak az ő sorsok, 's hogy azt mások' meg nem érdemlett
szerencséjével minduntalan összeméretezni annyi, mint
legnemesebb részétől megfosztani.

193.

- Mart. 6. *Gyászvitézek*. Ered. dráma 4 felv. Szigligeti-
től. — Csak néhány töredékes jegyzést kívánunk tenni
az előadásra. Laborfalvi (Ilon), Hubenayné (Rózsa),
Megyeri (Jobur) kedvvel játszottak, ügyekezvén szere-
peiket érdekessé tenni, mi nagy részben sikerült is; de
5 egyebütt szembetűnő hanyagság és hibák. Bartha
(Ákos) sokszor elforgatta beszédét 's akadozott, épen
midőn fejedelmi székről palást- és koronásan egész ün-
pélyes kimértséggel kell vala szólnia. Ha valahol, illy
10 helyzetben botránkozatos az akadozás. 'S mint fáj hal-
lani azon össze vissza hányt, értelmetlen beszédet,
melly olly szép, férfias, figyelmet és várakozást ébresztő
hangon adatik elő. Az érzelmeknek indulat- 's szenvedélynek
legtermészetesb, legerősb hangjait halljuk meg-
15 zendülni 's midőn az érzelmet keressük, nincs! Ezen
csak igen erős szorgalom segíthet, mire Bartának rá
kell magát szánnia, ha hallása folyvást gyenge marad 's
emlékezetén kívül minden egyéb külső segítytől kizá-
ratik. Szakácsy (Csanád), kiről eddig kész akarva csak
20 keveset szólánk, hogy több alkalmunk legyen színési te-
hetségéről igazsággal itélni, most negyedszer lépett fel.
A' hosszas időzés (mellyet azonban nem neki tulajdo-
nítunk vétkül) ugy látszik visszaesését eszközölte inkább
mint haladását. Beszéde' hangja, ha mérsékli, üres,
25 kifejezéstelen, ha indulatos, vagy szenvedélyes, bensőség

nélküli, egy neme az ál pathosnak, mely nem indít, nem hat; habozni látszik a' régi 's uj iskola között, nem bírva annak (hol tudniillik helyén van) megrázó erejét, nagyszerűségét, mint Kántorné' sikerültebb játékaiban tapasztaltuk, nem ennek természetességét, mely nemben a' pesti színpad több jó példányt mutat. 'S hogy egy világos példát mondjunk, Szakácsynak még soha természetes 's a' hangulathoz illő nevetését nem hallottuk. Elérzékenyülése valami fanyar édeskedés, elszántsága, haragja, indulatos kitörése csak néha üti meg a' valódi hangot, többnyire nem egyéb mint zajosabb beszéd minden energia 's lelkesedés nélkül: eredményei a' hibás 's hihetőleg csak szerencsére bizott szavalásnak. Szakácsy hihetőleg (mert rögzött hibák' eredetét csak így szabad gyanítanunk) kora fiatalságában némi szerencsével lépett fel, ifjui tűz, lelkesedés emelék játékát 's lett legyen az gyakorta fonákul alkalmazott, hibás, de hatott, ha történetből helyén talált lenni; mert a' valódi tűz, lelkesedés legalább egy pillanatra elragadó. De a pusztá tűz, lelkesedés, komolyabb tanulás, czélszerű gyakorlat nélkül egyhanguvá lesz, mi többnyire költőkkel szokott megtörténni (ha magokat a' szavalásban különösen nem gyakorolják), kiknek felolvasásaikban végre bizonyos énekszerű hanglejtésre találunk, késő, 's többnyire üres viszhangjaira a' kebelökben valaha uralkodott érzeménynek. E' hiba színészbe oltva igen nagy és szembetűnő, kivált midőn a' lelkesedés' húrja megereszkedik 's az ifjúi tűz hamvadozni kezd. Ezek azért valának adva, hogy szorgalom által művészi-
55
szívé emeltessenek 's ha ez elmulasztatik, nem teremnek egyebet, üres külségeknél, melyek utóbb kiállhatlan modorrá fajulnak el. Még van idő e' hibából kitisztulni, de csak igen elszánt, 's csüggedetlen szorgalom által. Ohajtásunk, semmit el nem veszteni a' tehetségekből,
60
mellyek ez intézetnek szolgálhatnának, azért bocsátkozánk illy szigorú taglalásba, mely ha nem kedvező is, de annál őszintébb 's talán foglal magában egy két útmutatást, mely figyelmet érdemel.

Mart. 13. Először: *Lucza' széke*. Ered. dráma 3 felv. Katona Józseftől. — A' Bánkbán' szerzőjének, ki a' magyar közönség előtt olly jó emlékezetben van, e' talán korábbi műve is bizonyítja, hogy benne nagyramehető
 5 drámairót vesztettünk el. A' színmű minden érzélgések s' egyéb gyarlóságok mellett is kétségbehozhatlan tehetségnek jeleit mutatja. Míg Bánkbán a' magas tragoediának töredékeivel lep meg, itt a' comicai
 10 erőnek találjuk szikráit, melyek, fájdalom, olly korán 's fejletlenül hamvadtak el. Úgyes javítással eredeti darabok' szükségében e' művet még egy ideig fentarthatónak véljük. — Az előadás a' jobbak közé számítható.

Mart. 17. *Ál Endre*. Eredeti dráma 4 szakaszban. Irta Szigligeti. Jeromos, a' kujávi herczeg' fia, de ki mint elvetett fiú, sem atyját, sem anyját nem ismeri, épen olly nagyravágyó mint szegény, elírja lelkét az
 5 ördögnek kincs, hatalom és szerelemért 's elhagyva testvérét Fenenát, Magyarországra 's itt sírboltba vetődik, hol egy gyászemlék van. A' gyászemléket Margit, Ivánnak, Hajnácskő' urának leánya állítja a' szent földön elveszett Endre királyfinak, volt jegyesének. Itt
 10 pihen ki ál Endre, perelve az alvilággal, hogy ígétét teljesíteni késik, midőn Margit, ki az emlékhöz imádkozni jöve, belép. Jeromos azt hiszi, hogy ez neki van szánva, 's kiterjesztett karokkal vár reá; Margit, kit Jeromos' vitézi alakja meglep, hasonlatossága a' valódi Endréhez
 15 elámít, azt hiszi, hogy jegyese, 's örömsikoltással omlik karjaiba. Jeromos' inasa, észre veszi Margit tévedésének alapját 's most ura ez alapra kezdi építeni szerencsését, úgy hive, hogy ez által csak az alvilági hatalmak' intését követi. Beszáll a' valódi Endre' várába, Fülebbe,
 20 mint sajátjába 's ott a' fenn maradt kincsen osztozó

celédek, láttára szétszaladván, nagy kincsnek jut birtokába. Már tehát van szerelem és kincs; de csakhamar jó ipa, ki a' hasonlatosság által szinte elcsábíttatik 's jelenti, hogy Kún László megöletett 's ő a' király 's

25 hogy mutassa magát a' népnek, melly őt üdvözölni jó. Ál Endre egy pillanatig magán marad 's diadal örömeben felleng; mert a' miért lelkét lekötötte, a három világi jó, mind birtokában van; de épen e' pillanatban jó egy keresztes vitéz fekete sisakkal és mellvassal, 's

30 rá zárja az ajtót. A' megdöbbsent Jeromosnak a' keresztes vitéz egy gyűrűt mutat, a' szent földön elveszett Endre' gyűrűjét, mellyet az neki, mint rabtársának, haldokolván által adott, hogy jegyesének vigye meg. Nincs szabadulás. Jeromos a' keresztes vitézzel megal-

35 kuszik, hogy hallgatás feltétele alatt megszerzeni annak elvesztett urodalmát, a' kujávi herczegséget. Ez alatt a' velencei Endre (III.) István herczeg' fia, ki számkivetve Bécsben élt 's Fenenát, Jeromos' testvérét eljegyzette, királyúl hivatik meg Magyarországba, hova azonnal el is megy. Nem sokára követői jönnek a' menyasszonyért, midőn a' keresztes vitéz is jó felkeresni gyermekeit; de csak Fenenát találván, ez előtt magát felfedi, 's egyszersmind azt, hogy ő herczeg 's a' magyar királyhoz legközelebb áll; de midőn leányától megérti,

45 hogy az a' valódi magyar királynak jegyese, elhatározza leánya boldogságaért feláldozni Jeromost, kiről nem tudá, hogy fia. E' szándékkal meggyermekeztetve 's elbeszéli a' szent földi történetet, átadja a' gyűrűt, épen midőn a' két Endre megütközni készül. Jeromosnak

50 mind e' mellett sikerül legyőzni mátkája' kétkedéseit 's gyanítván honnan ered e' baj, a' keresztes vitéz' lefejeztetésére parancsot ad. Ekkor megy Anaphesto, Jeromos inasa, Fenenához, Endre' jegyeséhez, hogy siessen megmenteni bátyját, ki nem egyéb, mint az ál király.

55 Fენენა megyენ, ტერდრე ომლ ბაჲყა ელოთ, ჲოყ თეყე ლე Ⴑარცზატ, მელყ მინდნყაჲოკატ ელვესტენდი, 's მინონ ეზ მენყასსონყა მიატტ მეგ ჲუგატ ის მეგტაგადნი კეშ, ენენა ატყჲოკატ, ა' კრეხტეს ვიტეჲტ მუტატყა მეგ ნეკი, კიტ

veszteni visznek. Jeromos megtudva, hogy a' kereszties
60 vitez atyja, félbeszakasztja habozását; 's a' korláthoz
rohan, hogy a' kivégzést megakadályozza. Későn; a'
parancs már végrehajtatott 's ő kétségbeesetten ugrik le a'
várfokról. — A darab meséje mint látszik érdekes, mi
elrendelését illeti, a' legjobb, situatiokkal, meglepő for-
65 dulatokkal gazdag 's mindez erőtellenül, egymásból folyó;
de e' jó alapnak a' kidolgozás nem felelt meg. A' szomorú,
igen is tragikai vég, hol fiú saját atyját végezteti ki, 's
utóbb öngyilkossá lesz; többnyire víg, csaknem bohózati
jelenetek után következik, mellyekben Éva Fenena'
70 dajkája, és Ádám, III. Endre kísézője 's Anaphesto, ál
Endre' szolgája játszásk szerepeiket. Ezek az egész műben
csaknem a' legnevezeteseb, leginkább fen forgó személyek
's víg, tréfás, bohókás beszélgetéseik között alig sejtjük
azon komor fellegeket, mellyekben az életölő villámnak
75 elcsattanni kell. Miért is e' mű, végét kivéve, sokkal köze-
lebb áll a' víg, mint szomorú játékhoz. A' víg és komoly
elemnek ezen aránytalan 's egymással küzdő vegyítéke 's
a' hallgató érzéseinek ez általi szétszaggatása az ok, miért
e' mű kevesebb hatással bír, mint tán érdemlené. Könnyű
80 volna megmutogatni, hogy a' víg 's komoly elemek külön-
ben igen jól megférnek ugyan azon műben; de sokkal
bajosabb kitézni a' határokat, az arányt 's azon ösz-
hangot, melly alatt vegyülniök kell. Erre a' költő tapin-
tata a' legrövidebb szabály. A jellemek nem nagy mély-
85 ségűek ugyan de különben könnyű és biztos kézzel írvák;
nem hiányzanak érdekes víg, sőt egy pár komoly jelenet
is, csak azt kívánjuk megjegyezni, hogy midőn Ádám
fényes követséggel jó a' királyi mátkáért, egy kissé igen is
bohókásan viseli magát. Neki erőltetnie kellene a' komoly-
90 ságot 's midőn abból akaratlanúl által esnék ledér vagy
aljas hangjaiba, sokkal inkább volna mulattató, mint így,
midőn maga sem látszik úriatlan módjától megválni akar-
ni. Anaphesto is könnyedén veszi a' dolgot, midőn a' király
előtt annak mátkájával egészen a' régi tartózkodatlan
95 hangon kezd beszélni 's attól utóbb minden közelebbi
kiséret nélkül elrohan; mert hogy a' király távolról kíséri,

ez nem elég: egy kis hihetlenséget foglal magában. Az illy apróságok kisszerűvé aljasítják a' legfőbb személyeket, a' legkomolyabb helyzeteket 's innen van, hogy a'
100 kettős halál olly váratlanul jó. Azonban a' mű, mint mondók, nincs érdem nélkül, 's a' pesti színház szerencsés, hogy a' drámai elmék' nagy szűkében egy illy termékeny drámairót tagjai közé számíthat.

A' szerepek jó kezekben levén, az előadás egészen
105 véve jó. Szerepeikhez méltó alakban jelentek meg Bartha (keresztes vitéz), Laborfalvi R. (Margit), Egressy (Jeromos), valamint a' bohókás Ádám (Szentpétery), Anaphesto (László), Éva (Kovácsné) amazok a' komoly, ezek a' víg elem' képviselői 's ügyes játékok fenntartá a'
110 közönség' figyelmét. Meg kell azonban rónunk a' kincsen osztozók' hanyagságát, kik csekély leczkájóket most nem tudák úgy mint előbbi játékkor. A' jelenet kicsi, de jellemes 's azt elhanyagolni nem szabad.

196.

Mart. 20. *Lignerolles Luiza*. Dráma 5 felv. Dinaux és Legouvétól, francziából fordította Tompa Imre, a' m. academia' költségén. — E' mű jellemei 's helyzetei által egyaránt érdekes; amazok bár kevés vonással, de világosan kifejezettek, 's következetesek, emezek változatosak, meglepő fordulatokban gazdagok, minden keresettség 's homály nélkül. A' közönség folyvást részvétellel van iránta, mi színészeinknek a' mű jósága mellett nem csekély ösztönül szolgálhat, hogy kedvvel játszszanak. A' mai
10 játék eleinte egy kissé akadozó 's helylyel közzel érthetetlen volt; de mind inkább javulva 's helyenként a' legszigorubb követelést is kielégítő jelességig emelkedve, egy lón a' legjobbak közül. Lendvaynét (Luiza) ismét régi fényében láttuk. A' szilárd de érzékeny becsületéző
15 nőnek fájdalmaait, nemeslelkűségét, a' legvalóbb, szívrehatóbb hangokban 's mozdulatokban fejezi ki. A' Ceciliaivali, a' síremléki jelenet, 's midőn Ceciliaát férje' szobájá-

- ból kibocsátja, bármely színpadnak is díszére válhatná-
nak. Bartha a' megsértett 's nem gyermekileg heveskedő,
²⁰ hanem férfiasan elszánt Givrit híven állítá előnkbe, 's
míg Lendvayné játékában mint érez, mint szenved a' nő,
Bartha hü képét adta, mi indulat viharzik a' megbántott
férfi ' kebelében. Laborfalvi R. Givrinét szinte igen jele-
sen. Fáncsynak Lignerolles Henry' szerepe nem sikerült.
²⁵ Ha nem mondhatjuk is, hogy el volt rontva (azt egy illy
gondolkozó 's gyakorlott színész nem teheti); de sok
hibázott a' belső életből, azon lángoló szenvedélyből,
melly az embert boldogtalanná teszi. Midőn például a'
síremlék' közelében nejét megkérleli, nem az okoskodás'
³⁰ lassu, vontató, hanem a' megindulás' heves, elragadó
sebes hangján kell szólania. Ő ezeket tán mozdulataival
akarta kifejezni; de éppen ezek azok, mellyeket neki leg-
inkább kellene mérséklelnie; e' helyett tulságosak, termé-
szetlenség valának. 'S általában nem kell feledni, hogy
³⁵ frakkos vagy kaputos darabokban a' hajdani szobor-
szerű állások igen fonákul ütnek ki. Udvarhelyi' (herczeg
Mire) játéka egy kissé nehézkesnek tetszett. 'S Szent-
pétery, ámbár egészben véve jól fogá fel 's ábrázolá az
öreg Lagranget, mégis komolyságában valami erőltetés, és
⁴⁰ feszesség tünt elő, mi egy kissé csökkenté hatását. Több
túzzal 's gyorsabban kell szólania, midőn Givrivel együtt
Lignerollesnak szemrehányást tesz; ellenben, mennyire
lehet: pathos nélkül, midőn Givrit kérleli. Egyébiránt a'
szerep egy a' nehezebbek közül. Meg kell még jegyeznünk,
⁴⁵ hogy Lendvayné a' lövés előtt igen vígan jó ki, 's Bartha
néhány szó-elforgatással ismét vétkezett színészi tekin-
tete ellen.

197.

- Mart. 21. A' *gyámság*. Vígj. 2 felvonásban. Gerle és
Uffo Horn után, fordítot. E. . . edy Gyula, a' m. a. költ-
ségén. — Ezt követé: A' *Molnárok*. Víg ballet 1 felv.
Blache Sándortól. A' „Gyámság”ban ismét egy jó előadás,
⁵ melly mutatja: mit képesek színészeink jó szereposztás

mellett elővarázsolni. Brand Ádámot Megyeri utánozhatlan genialitással ábrázolta, 's Egressy a' különben kis érdekű Julist oly sajátosságos feszengéssel, mellyben az életben ismeretes affectatióknak egy egész füzére bontakozott ki. 'S már e' két alak megérdemlé, hogy színházba menjünk; azonban az egész játék jól és élénken ment, csak Udvarhelyi volt egy kissé lassú; 's most, mire komolyan kell figyelmeztetnünk színészeinket, a' szóhibák, elforgatások, helytelen, értelmetlen beszéd ismét napi renden. Mikor lesz színpadunk a' nyelv valódi iskolája, ha még folyvást illyeket kell hallanunk: „Egy bálban legjobban megismerhetni egy leányt” (mondd: bálban leányt legjobban megismerhetni, vagy bálban legjobban meg lehet ismerni a' leányt); „természeti történet (természethistoria, természet' története”) 'stb. Illyekre naponként szorgosabban kell ügyelni; különben mi joggal fogunk az ország előtt avval előállani, hogy a' színház a' nyelv' iskolája, ha az ott leghibásabban, esetlenebbül és incorrectióval lesz hallható, olyannal, millyet most már csak középszerűleg művelt fiatal embernek sem bocsátanánk meg.

198.

Mart. 24. *Két úr' szolgája*. Vigjáték 3 felv. Goldonitól. Olaszból fordította Ságbi Ferencz. (A' pesti színen először.) — Némellyek talán aljasnak 's durvának fogják e' művet találni; mert benne inas a' fő szerep, 's az ötletek nem a' legválogatottabbak; de ha meggondoljuk, hogy ezekből a' sértőbbeket az egésznek kára nélkül kihagyhatni, 's hogy nem az a' kérdés, mi a' fő szerep, hanem valljon elég érdekes 's ügyesen van-e végig víve? bizonyosan nem fogjuk tulságos finnyasságból lajstromunkat ennek kihagyásával szegényíteni. Az előadás meglehetősen kéjelemmel történt, kivéven Telepyt, ki, mint vendég, hosszú távol lét után ma lépett fel először. Ő a' „két úr' szolgája” fárasztó szerepet mind végig csüggedetlenül játszotta, annyi fürgeség- 's eredetiséggel, hogy a' darab'

- 15 fentartását, mint különben is fő szerepvivőnek, neki lehet tulajdonítani. Távolléte alatt, úgy látszik, semmit sem változott: játéka most is oly érthető 's kifejezéssel teljes, mint az előtt volt. Reményljük jövődre őt is a' szerződött tagok közé számíthatni.

199.

- Mart. 31. *Falusi egyszerűség*. Vigj. 4 felv. Irta Töpfer Károly, fordította Nagy Ignác. A' m. acad. költs. — E' vigjáték' főbb szerepei csupa különczök 's bohóságaikból egy meglehetősen mulattató egyveleg kerül ki. A' furfangos Morgit Szentpétery, az elméncz, ficzomodott eszű piperkőczöt Egressy, sok eredetiséggel ábrázolták. Kiemelést érdemel még Hubenayné (Sáríka), Szilágyi (Tadé), és Miskolczy Julia (Zagyvayné), ki az efféle szerepeket különös kedvvel és sok kifejezéssel szokta adni. Általában az egész előadás a' jobbak közé számítható.

200.

- April. 12. *Olga, a' moszkvai árva*, először. Szomorújáték 5 felv. Barbieri után francziából fordította Földváry Ferencz. — Egy kissé hosszadalmas darab, de mellyben sok jellemzetes van. Czélszerű törlések nevelni fognák hatását. — Az előadásban legérdekeseb szerep jutott Laborfalvi Rózának, ki a' féltékeny, ravasz és kegyetlen Ilonát épen oly jeles mimicával, mint szavalással adá. Hubenayné' érzésteli játéka szerepének (Olga) megfelelő volt; de őrizkednie kell az egyhanguságtól, mellynek siró melodiája utóbb fárasztóvá lesz. Való, hogy ennek alapja szerepében van; de annál nagyobb vigyázatot kíván az előadás, hogy a' hiba ne nagyíttassék. Nem kicsi, de kevésbbé érdekes szerepe volt Egressynek, ki egyébiránt a' fölületes, félbátorságú, félhatározatú Oboleszkyt híven ábrázolá. Még Szentpétery (Blaskof rabszolga) és Telepy (Uslad rabszolga) vontak magokra némi figyelmet jellem-

zetes játékaikkal. Fedort a' megelegetetlen rabszolgát, kinek érzelmeiben egyébiránt igen kevés tartalom és mélység van, Megyeri sem bírta érdekessé tenni. Benne talán
20 inkább az elnyomatás' méltó haragját kelle láttatni, mint elcsüggedt bánatot. Ő haragszik akkor is, midőn panaszra fakad, 's kitörései inkább lázadásra kész zúgolódás, mint panasz' hangjain adhatók.

201.

Máj. 7. *Az agg színész és leánya.* Vigj. 5 felv. Bayard és Théaulon után Fánccsy. A' m. acad. költségén. Megyeri ma, némelly apróbb szóhibákat kivéve, igen jelesen, nagy kedvvel és élénkséggel adta az agg színészt, 's szava
5 járása szerint „kivítta” a' közönség tetszését. Egressy egy sápadt arczu ferde úri embert csinált Keserűből, 's e' szerep még eddig csak általa emeltetett ki az érdekességig, valamint a' Fényhalmi gróf' szerepe Lendvay által, ki
10 igen fölületes lényt állított elő, annyi életvalósággal a' kis szerepben, hogy annak hiányát csak most érezzük inkább, midőn távol van. László ma e' szerepet csekélysége szerint, mint külön állót, a' többiből kiszakasztottat, vette, 's azért nem látszott együtt játszani 's együtt lenni
15 a' többivel 's habár kézzel fogható hibát nem követett is el, de hiányzott játékában az, mi annak lelket ad. Meglehet, hogy nem is illy szerepekre termett. Izgékony-sága, élénksége ellent látszik mondani mindennek a' mi lassu, komoly, és nyugalmas 's jelen helyzetünkben e' bajon
20 alig segíthetünk. Hubenayné jó és kedves Serenka volt 's az egész előadás egy a' jobbak közül.

202.

Máj. 10. Egressy Gábor' javára bérszünetben először: *Egy pohár víz.* Vigj. 5 felv. Scribe után francziából fordítá Nagy Ignác. A' magyar academia' költségén. Óhajtható

volna, hogy az újabb francia színművek' ellenségei sok
5 illyet lássanak, mint e' mai darab. 'S ha elfogulatlanul
végig hallgatják, kénytelenek lesznek megvallani, hogy
olly élelményben részesültek, mellyet nem bánnak meg.
A' tulságosan érzelő színműveknek is van hatások; de
10 beléjük fáradunk 's szégyeneljük a' megindulást, mellyet
okoztak, mert a' kútfő tisztátalan, az alap hibás; az illy
mű azonban fáradság nélkül gyönyörködtető 's egyszers-
mind tanulságos; mert olly természetes a' mint csak mű-
nek lenni szabad. Ha a' régiebb művekben az emberi ter-
15 mézet' nagyszerű vonásain bámulunk, hol egyes szen-
vedély vagy indulat roppant nagyságában állítatik elő;
nem kevesbbé lesz csodálatra ragadó azon tekintet,
mellyet az illy műveknél az emberi szív' mesteri szerkezetű
redőibe vetni jut alkalmunk. Itt az ész' világa behat a'
20 kebel' legmélyebb rejtekébe, keresztül minden finom
szövedékein, felszakgatja 's mintegy eldarabolja a' szen-
vedélyek' éjét; de az eldarabolva is kiirthatlanul meg-
marad, 's az észszel az uralkodásért küzd, ha mint szolga,
nélkülözhetetlen, ha mint úr, fékezhetlen; egyaránt hatal-
mas az akaratot jó vagy bal irányba vinni. Nem kétel-
25 kedhetünk, az illy művekben a' drámára nézve egy új
korszakot üdvözölhetni, melly részletiben kisszerű, azok'
nagy száma által roppant egészszé, világos szerkezet által
mesteri művé lesz.

Itt egy gyenge királyné mellett két hatalmas vetély-
30 társat látunk küzdeni, az ügyes, elszánt, rendíthetlen
Bolingbroke-ot, 's az épen olly ügyes, fondor 's erős
akaratú Malborough hercegnőt. Amaz hideg és szenve-
délytelen, ha gyűlölségét és nagyravágyását kiveszszük;
de e' gyűlölség is kiszámolt, tápszer inkább mint gyen-
35 gítő elem nagyravágyása' ösztönzésére; emez e' két
szenvedélyen kívül szerelmes is 's épen ez által sebhetőbb
amannál 's mint csatavesztett végtére megbukik: szerelme'
tárgya, fiatal tiszt, épen a' királynéé is, kit midőn fel-
áldozna 's ez által a' királynét meggyalázni készül, épen
40 evvel eszközli annak szerencséjét, összekelhetését Abi-
gailal, kit szeretett, 's kitől szeretteték. A' királyné meg-

egyezését adja; mert vele 's Abigaillal együtt hálósobájában találtatott; Malborough herczegné megszegyenülve hallgat el, míg az ifju pár boldogúl a' cselszövények között, 's Bolingbroke a' fő hatalomra emelkedik. A' mű nem rövid; de részleteinek érdekessége, világos szerkezete 's bámulatos oeconomíája mellett szinte annak tetszik: a' hallgatónak nem marad ideje az időt számba venni.

50 Az előadás a' legösszevágóbb, sőt összehangzóbb volt, mellyet magyar színpadon eddigelé láttunk. Egressy' (Bolingbroke) és Laborfalvi Róza' (Malborough herczegnő) játékaikat tulzás nélkül mesterinek lehet mondani, mind szavalat, mind mimica' tekintetében, ha a' játék
55 elején kevés ideig tartó 's talán a' zaj miatt nem eléggé érthető beszédet kiveszszük. Róza' játékát gög, méltóság, fondor nyájasság bélyegezék, míg Egressyében fesztelenség, könnyűség, 's a' leverhetlenségnek aczélidegzete tüntek elő. E' két szerep, mint az a' költő' kezéből kijött,
60 az arab regékre emlékeztet, hol két ellenséges szellem egymást minden alakban üldözi; átalakulnak tüzzé, vízzé, kigyóvá, sassá, állhatatos gyűlösséggel minden alakban, 's átalkodott törekvéssel egymást semmivé tenni. A' két szerep' ábrázolásában feltalálók ezen elemek' harczait
65 tulzás nélkül, melly azt elrontotta volna. Említenünk kell még Barthánét (Anna királyné), ki ma, egy pár szóbeli hibát kivéve, egy volt a' jelesbek közül. Hubenayné a' kis szerelmes Abigaillt sok kedvességgel adá, 's László Mashamot értelmes játékaival emelte ki. A' közönség' feszült
70 figyelmét csak a' kitörő tapsok szakaszták meg koronként.

E' választás Egressynek, ki ma jutalomjátékát adta, becsületére válik; de a' közönség nem volt eléggé méltanyos iránta. A' gyalogjáró közönség ugyan az idő' daczára
75 is meglehetőes számmal gyült be, de a' páholyok és hintók' urai nagyon gyéren; pedig a' darab igen jó volt, még francia is volt, jól is adták, csak bukfencz nem volt benne és kornyika. — De szóljunk igazat: egy kissé csakugyan kurucz idő' volt, nemzeti színházunk a' világ' háta

- 80 megett, 's messziről rosz időben ide jőni, felér egy kis expedícióval. Mind a' mellett, ha valaki illy előadásra eljő, ha bár rosz időben is, nem fogja megbánni.

- Máj. 21. *Harmincz év egy játékos' életéből.* Színj. 3 szakaszban. Francziából Jakab István. — Noha e' színmű alapeszméjére nézve igen fonák, egy hölgy jelenvén meg benne, ki még jókor értesítette jegyese' czudarságáról, 5 ahhoz valószínűleg alig ragaszkodhatik pusztá kötelességből, ha jó; 's ha elvetemült, csupán állati ösztönre hallgató vagy felette ostoba 's így szánakozásunkat szenvedéseiért nem érdemli. Mind e' hiba mellett tagadhatlan színi hatása van, mi leginkább Behlen György és Warning 10 játékosok' jellemzetes szerepiknek tulajdonítható.

- Egressy' (Behlen György) mai játéka egy volt a' legjelesbek közül, annyi valósággal és kifejezéssel minden helyzetekben 's indulataiban, hogy egészen élni 's nem játszani látszott. Jeles volt Megyeri' játéka is (Warning), 15 kivált az utolsó felvonásban, teljes hűséggel ábrázoló egy bukott játékos' javíthatlan gonoszságát. Laborfalvi Róza (Amália) hűséggel ábrázolá alapjában hibás de következetesen tartott jellemét, valamint Szentpétery is a' becsületes Reupen kereskedőt. Csupán néma játékára van egy 20 kis megjegyzésünk. Szóbeli előadásban az illy néma játék csak segédeszköz, 's azért azt a' legnagyobb mérséklettel 's szabatossággal kell használni, különben nem ok nélkül azt kérdezhetjük: miért nem beszél, ha olly nagy indulatban van. Szentpétery, midőn a' 2. felvonásban 25 Egressyt megfenyegeti, kelleténél többet tesz; neki elég volna a' feleségére rohanó Behlenre kezét felemelni, mert az ujjával fenyegetés igen gyermekesnek látszik. Az illy jelenetet jól össze kell tanulni. Reupen indul; Behlen, távolról feleségének rohan. Reupen hirtelen körükbe lép 30 olly testtartással, melly elszántságot mutat. Behlen erre visszadöbben, vagy legalább megáll. Apró pontatlansá-

gok is csúsztak be: a' rendőrök egy helytt korábban jönnek be, hogysen Behlen nejével elszökhessék, 's Megyeri nem osonhat át rejtekéből észrevétlenül. Az illy hibákon csak
35 rendes próba segít.

204.

Maj. 29. *Két feledékeny.* Vig. 1 felv. Kotzebuetól. — Ezt követte: *Eleven holt házaspár.* Vigj. 1 felv. Ford. Telepy György. — Ma, mint híre volt, operának kellett volna színpadra jőni, melly azonban valami makrancz miatt
5 elmaradott, 's csak így történheték, hogy két egészen egy húron pendülő 's elkoptatott színműnek levének nézőivé. Ha nem betegség, nem valamelly hárfíthatlan akadály okozta a' mai opera kimaradását, hanem, mint többnyire lenni szokott, szeszély, úgy meg kell vallanunk, hogy
10 énekesnéink a' legmeggondolatlanabb 's szerénytelenebb nép, melly csak képzelhető. A' magyar színház' eredeti bűne szerint úgy fizetve, a' hogy bizonyosan sehol sem fizettetnének, 's e' mostaniak, mint kezdők, minden arányon túl pártolva és kegyelve az által gondolják-e e'
15 különös pártolást meghálálni, hogy makranczosságok, szeszélyeik által minduntalan boszantanak? Nem gondolják-e meg, hogy ennek előbb utóbb rosz vége lesz? Hol van azon színész, bármelly mivelte és készült legyen is, ki kezdő korában 4,5—6000 frt fizetést, sőt ennek csak felét
20 kapja is meg? Ez nálunk példátlan. Vagy van-e ösztön, hogy valaki magát különösen a' színészi pályára mívelje, holott legnagyobb szerencse mellett 30 — 40 váltó forint havi fizetésre tarthat eleinte számot, 's arra is csak úgy, ha kardalossá lesz. Énekesekkel 's kivált énekesnőkkel
25 egészen máskép van a' dolog. Ezek ha szinte csak 30 — 40szer léphetnek is fel egész év alatt, arány fölött, jobban, mint legjobb színészeink, fizettetnek. 'S mi a' köszönet? hanyagság, szeszély, makranczosság. Nem jobb volna-e ezen nagy reményű igen tisztelt, igen szeretett hölgyeknek, de a' kik még (jegyezzük meg!) *kezdők*: igen mérsékelt havi fizetés mellett játékdíjat adni? Igen hihető, hogy

akkor nem késni, hanem talán sietni is fognak a' fellépés-
sel, 's a' vegyes előadású színháznál oly annyira szük-
séges rend és pontosság szeszélyeik által nem fog zavar-
tatni. E' fölött meg kellene gondolniok ezen fiatal höl-
gyeknek, hogy szerénység, szorgalom, készség nélkül igen
hamar el fogják játszani azon színpadi népszerűséget,
melylyel a' közönségtől leginkább jó remény' fejében
tiszteltetnek meg. Mi soha nem valánk az opera' ellenségei,
tudjuk, hogy annak mostani helyzetünkben lennie kell, 's
ezt annyi haszontalan fecsegések' ellenében, 's a' legna-
gyobb ingerültség között kimondottuk; de igen irtóznánk
megörökítve látni azon rendzavaró kivételességet, melyre
az opera hősnéi annyira hajlandók. Már az, hogy az opera
jobb fizetetik, balirányt ad a' dolognak, a' legjobb
tehetségek elvonatnak a' színészettől, pedig az ország'
pénze leginkább ezek' számára van adva. Mít mondjunk,
ha e' fölött még azon régi rendszer is folytattatik, hogy a'
színészet a' szeszélyeskedő vagy gyengélkedő opera helyett
készületlenül előrántatik, saját hitelének lerontására?
Ohajtanók, hogy ezen nagy reményű énekesnéink valami
nemesebb vetélyre gerjednének egymás között, arra
tudniüllik, hogy egymást kölcsönösen becsülve, igyekez-
nének minél többet tenni azon intézetért, mely érettök
közönség' becsülését, szeretetét megnyerniök! Mi szépen
illenék e' buzgóság a' haza' leányaihoz, holott most azon
pont felé közelítenek, hol köznapias alacsonyágban enyész-
hetnek el. Egyébiránt mindezek csak azon esetre legyenek
mondva, si fabula vera est. Ellenkező esetben ajánljuk a'
mondottakat előleges meggondolásra. Annyi bizonyos,
hogy az érdeklettek gyakrabban láthatnók színpadun-
kon. — Mi a' két fölebbi előadást illeti, szerencsére jó
kezekben levén, sikerült, 's eléggé mulattató volt. Megyeri
és Szentpétery adák a' feledékenyeket az első, Szerdahelyi
Hagymát a' második vígjátékban. 'S dicséretükre kell
mondanunk, hogy az improvizált előadást játékaik által
fentartották. Közben egy kis ugrándozás is volt, magyar
táncznak nem mondhatjuk, mert azon kívül, hogy e'

- 70 jelleme hibázott, teljességgel nem találtuk fel azon bájt és harmoniat, mely a' zene utáni mozdulatokat tánczczá varázsolja. De mit tegyenek? A' magyar táncznak mind-
eddig nem akadt művészi rendbeszedője, 's a' közönség
épen a' legidomtalanabb mozgásokat tapsolja meg, millyen
75 például az, midőn a' szín' belsejéből lábsarkon jönnek ki a'
nézők felé. Megérjük-e valahára, hogy találkozik ember,
ki a' különben elég eredetiséggel és kifejezéssel bíró
magyar tánczot a' művészet bármely alanti fokára is
fölemelje?

205.

- Jun. 6. *Egy pohár víz.* Vigj. 5 felvon. Scribe után Nagy Ignác, a' m. acad. költségén. A' mai előadás főbb vonásokban hasonló az előbbiekhöz, csak hogy helyenként, kivált játék' kezdetekor, érthetetlen volt, meglehet: a'
8 nagyobb közönség által akaratlanul is támsztható zaj, de nagy részt a' halk beszéd miatt is. Egressy' játékában ma igen sok kifejezés volt. Ő e' szerepet eleitől kezdve híven fogta fel 's e' mellett kell maradnia. Neki jelenleg a' politicán kívül semmi szenvedélye nincs, 's szerencséje a'
10 helyzet 's körülmények' hirtelen megértésében 's használatában fekszik. E' szerint szóbeli játéka igen helyes; de hajlongásaiban több volt az alázatosság, mint azt a' hódolat kívánja, vagy a' satira megengedi; mert Bolingbroke' bókjaiban ez is rejtezik. Ő bókjaival hódol a'
15 királynénak, tisztelkedik, de néha finom gúnnyal a' herczegnének, könnyeden 's góg nélkül leereszkedő védenctzei iránt. Egressy mind ezeket jól osztályozá; de bókjai nem látszottak eléggé udvariaknak; alázatos volt méltóság, 's önértet nélkül: finomság 's könnyedség lát-
20 szottak hibázni bókjaiból. Laborfalvi Róza igen jó volt. Barthánét figyelmeztetnünk kell, hogy különben helyes játékát gyakori szóhibáival, mint ma, el ne rontsa. Ez hanyagságra mutat, kivált ennyiszer 's illy sürüen adott szerepnél. A' közönség folyvást nagy tetszéssel fogadja e'
25 művet.

Jul. I. *Angyal és daemon*, először. Vigj. 3 felvon. Courcy és Dupeuty után németre Forst és Leutner, magyarra Zsivora József, a' m. academia' költségén. — A' francziák' drámáinak, 's különösen vígjátékaiknak a' többek közt
 5 dicséretes tulajdonok a' változatosság. Nálók, például, nem találkozunk örök, 's mindig a' szerelemnek azon tulságos boldogsága vagy boldogtalanságával, vagy ismeretes és sokszor megnevetett csíneivel; ők el tudják annak lesni apróbb 's élethez közelebb álló szeszélyeit, csodálato-
 10 tasságait 's legügyesebb kézzel színi hatásra számoltan összeszerkeszteni. A' jelen színműben egy asszonyka állittatik elő, ki társaságban anyja, rokona, 's ismerősei előtt a' legszelídebb, legengedékenyebb nő, kiről anyja azt hiszi, hogy férjétől zsarnokilag gyötörtetik, de honn
 15 férjével négy szem közt valóságos párducz, ki fejeskedik, perel, tükröket tör, 's végre pofozkodik. Ál szelídsége végre napvilágra jő 's ezzel hihető megtérése, 's a' kibékülés következik. Neve e' hamis nőkének Clarissa.

Lendvayné Clarissát híven fogta fel, tettetésének 's
 20 valódi természetének minden változataiban; előadása is a' jobbak közé sorozható; de nem olyan, millyet tőle egyébkor láthatánk. Beszédében most valami beteges orrhang hallható, melly őt játékában, ereje' kimutatásában akadályozza. De úgy hiszszük, ez mulandó baj,
 25 legalább ohajtanunk kell, hogy azon hang, melly ritkának adatik, melly bennünket örömrre és fájdalomra annyiszor ragadott, ne veszítse el épségét, bájjait könnyelműség vagy hanyagság által, azaz: ha gyógyításra van szükség, az ne halasztassék; mert ha nem mondjuk is, mindenki
 30 tudja, hogy színésznek a' tiszta hang legelső és legfőbb kelléke. Lendvayné a' természet arra látszott alkotni, hogy természetének és hangjának fiatalságát soká, igen soká megtartsa. Milly vesztességünk volna, ha annak idő előtti csökkenését kellene tapasztalnunk. Bartháné (Kornadei) jól vitte szerepét 's különösen sikerült azon hely,
 35 midőn leánya benn csattog és pusztít, 's ő azt híven, hogy

férje a' vétkes, anyai aggodalom közt hallgatódzván, végre keseredetten távozik. E' színésznőnk' haladása egy idő óta szembetűnő. 'S igen helyesen teszi, hogy anyákat, 40 's ha szükség, öregeket is játszik; ez szépségének teljességgel nem fog ártani, de igen nevelni színészi képessége' hitelét. Szentpétery (Docoudray) és Szerdahelyi (Godard) nem hanyagláak el kis szerepeiket; de ez utolsóban még egy kissé élénkebben, kifejezőbben lehetne adni az unalmas embert. Az előadás egyébiránt helyenként egy kissé 45 lassú volt, 's nem összevágó; mit pedig e' mű minden esetre megérdemel.

207.

Julius' 12. Bartháné javára bérszünettel először: *Saint Georges lovag*. Színjáték 3 felv. Mellesville és Roger de Beauvoir után francziából Csepreghi Lajos. — Tartalmas és jól szerkesztett színmű, mellyben atyai keménység és 5 családi előítéletek ostoroztatnak. Hatása egy a' legkitünőbbek közül. Szentpétery (De Bouleyne); de különösen Egressy (Saint Georges lovag), ki mint fő szerepvivő, ma különös kedvvel és sok kifejezéssel játszott, továbbá Megyeri (Julien fogadós), László (Tourvel báró) adának ez 10 előadásnak életet, melly, kivált a' harmadik felvonásban nagy figyelemmel hallgattatott. Lendvayné' játékában is kitünő helyek voltak 's tartós betegségének jelei kevésbé észrevehetőek. Mind e' mellett a' már javaslotakat a' Közlemények' jámbor tanácsára sem vehetjük 15 vissza. Ő még nincs arra kárhoztatva, hogy a' legkitünőbb magyar színészné ne lehessen, 's épen ez okból ostromoltuk őt (de korán sem *kiméletlenül*, hanem őszinte ohajításunk' kimondásával), hogy reánk nézve is olly becses és kívánatos egészségére komolyan ügyeljen. — A színmű 20 minden esetre többszöri adathatást ígér.

A' SZINHÁZI DRÁMAJUTALOMRÓL.

1842.

Nemzeti színház eredeti dráma nélkül alig képzelhető. Eredeti dráma nélkül a' színház félig bitorolja, vagy legalább előlegezi a' nemzeti nevet: test, melly idegen lélektől mozgattatik, álarcz, melly megett valódi képet hiába keresünk. 'S ki elégednék meg a' színházat nyelviskolául tekinteni csupán, midőn arra nem elég alkalmas 's másfelül sokkal czélszerűbb intézetek vannak? Ki ne várna tőle nemzeti érzelmet, okulást, lelkesedést? Okulást saját hibáinkon, lelkesedést erényeken, mellyek iránt nemzeti rokonszenvünk van. Ezeket idegen drámákból, bármi jelesek, olly könnyen vérré válhatólag nem meríthetni.

Az eredeti dráma a' nemzeti színház' lelke. A' nemzeti színház' értéke együtt jár az eredeti dráma' értékével; emelkedése, virágzása ennek emelkedése és virágzása a' nemzeti színháznak is: egyik a' másikat feltételezi. Ismerjük el műbiráinknak azon szigorú ítéletét, hogy nemzeti dráma nincs, annál több ok mindent elkövetni, hogy legyen. Hihetetlen, hogy hat milliónyi népben ne talál-tassék egyed, kiben magas drámai tehetség rejtezik, ne mód, mellyel azt napvilágra hozzuk. De kedvezéssel kell lenni az illy tehetségek iránt, alkalmat kell adni kitüntetésökre 's különösen okot arra, hogy inkább ebben mint egyébben fáradjanak. Ki most tán drámairói hajlama mellett szórakozott ügyész, hanyag orvos, kontár politicus (noha alkotmányos országban a' politicát semmi osztálytól végkép megtagadni nem szabad), vagy közelebb jöve: ki most regényt, beszélyeket, balladát 's egyebet irogat, szerencsét fog kísérteni a' drámával, ha látja, hogy ez előkelőleg pártoltatik, ha látja, hogy e' mellett nemcsak becsültetése, hanem keresete is van. — Kereset vagy haszon borzasztó szók, mellyekre nálunk a' világ' fiai csodálatos undorodással fordulnak el, illetlennek látván,

35 hogy a' szellem' emberei a' testről végképen meg nem feledkeznek. De itt egyszer mindenkorra ki kell mondanom, hogy mindaddig valódi irodalmunk nem lesz, míg az irodalom el nem tartja embereit 's ez illy szomszédságban, millyenben élünk 's a' mint megszakgatva vagyunk, különös pártolás nélkül meg nem eshetik. Hiába hivatkozunk vad, de nagy, teremő erejű időkre; azokban az egész nemzet' lelkesedése emelte ki a' jobb tehetségeket, 40 vagy egyes nagyok' fejedelmi pártolása, udvaraik' fénye, élvei pótolák ki a' közönség' tetszését. Időnk nem azon amerikai ősz föld, mellyben vadan a' legdicőbb növények termenek, visszanyomhatlan belerőtől üzetvén ki a' napvilág elé; korunk kifáradt föld, mellynek ápolás kell, 45 ha terméseit éldelni akarjuk, 's a' díj, mit írónak adtok, nem anyagi bér csupán, hanem jele kelendőségének, kapósságának 's némileg mértéke becsének, mire szüksége van, hogy el ne csüggedjen vagy munkássága irányt ne tévesszen. Minden munkás ember' önérzete műveinek kapóssága által erősödik. Tegyétek ki a' legtündöklőbb lelket a' sivatagba, remetévé lesz jeles ember helyett. Valamint szónok hallgatók, úgy író olvasó nélkül kép- 50 telenség. Útféli dolgok talán, de mellyeket keserű kötelesség többször ismételni; mert hazánkfiak oly aggodalmatlan kényelembe tették magokat e' részben, mintha egész világon egyedül volnának, mintha magyarságunk' parányi 's annyira megszakgatott szigethonát nem ostromolná világtengeri hullámaival két óriási nemzetiség. — Mind 60 ezekre talán könnyű a' felelet némellyeknél: „Írjatok jobb műveket, jobb drámát, 's mi pártolni fogunk.” Igen helyes; de azon kívül, hogy ennyit a' legkérgesebb kalmárszív is megtesz, illy pártolás mellett az ügy csak az örvény' tánczát járja. A' költő megteszi az első lépést, midőn 65 drámáját megírja, a' közönségen a' sor és a' színházon a' megállhatót — mert még most kitűnő jelesekre nincs kilátás — telhetőleg pártolni. 'S itt nem egyes költőkről van szó, hanem valamennyiről, kik az egész magyar nemzetből vállalkoztak. Miért nem vállalkozott több, vagy 70 bár kevesebb, de jobb? Ki vagy mi állott ellent? Végre is

a' lelki szegénység' szégyene az egész nemzetet éri, melly a' mi van megbecsülni vagy helyette jobbat kiállítani nem képes. — Tehát nagyobb részvét íróitok iránt, ha akarjátok, hogy munkások legyenek, részvét és pártolás
75 különösen a' dráma iránt, mint melly legnehezebb 's
egszersmind legéletbehatóbb ága a' szép literaturának.

Az ország, melly bokros gondjai közt a' színházról megemlékezett, nem akarhatá, hogy annak lényege, az eredeti dráma pártolatlanul maradjon, vagy elhanyagol-
80 tassék, nem akarhatá, hogy e' részben a' míveltebb nemzetektől még az eszközök' megválasztásában is olly hátra maradjunk.

Maga a' színház' jövendője, ha nem pillanati, de bizonyosan bekövetkezendő haszna is azt kívánja, hogy a' nemzeti dráma kitelhetőleg elősegíttessék, ezen egyetlen
85 cikk lévén az, mellyben vele a' belföldi idegen nyelvű színházak nem versenezhetnek, holott minden egyében egy kis szorgalom és szerencse mellett (mi rendszerint nem hibázik) fölülhaladhatják. Az eredeti dráma teheti a'
90 magyar színházat önállóvá, függetlenné minden külföldi divattól 's szellemtől; az eredeti dráma azon két értékű kincs, melly midőn az irodalmat gazdagítja, 's ha jeles, örökíti, egyszersmind köz hatással van a' nemzet' életére, mellyből vétetnie kell.

Ez úttal nem akarok bővebben szólni az olvasó közön-
95 ségről 's mit kellene annak nemzetünk' különös helyezeténél fogva tenni a' szépirodalom' fölemelésére. Észrevételeimet csak a' magyar színházra szorítom 's különösen a' magyar színházi drámajutalomra, melly a' hírlapokban az országos színigazgatóság által közzé tétetett.
100

Ezen határozat szerint a' költő eredeti színművének első előadásából nem kap részt, csak a' második, harmadik és negyedik előadásnak tiszta jövedelméből egy-egy harmadot, azontúl akárhányszor adassék drámája, semmit. A' már kinyomtatott színművektől, ha színpadra
105 kerülnek, szinte nem jár az írónak díj.

Ezen intézkedést több tekintetben czélszerűtlennek találok 's ha az írói tulajdont 's avval járó jogot tekin-

110 tetbe vesszük — mit országos választmánynak emel-
lőzni nem szabad — igazságtalannak is.

Mi a' jutalmat általában illeti, nem kell bővebben
mutogatnom, hogy az valamint fölösleges akkor, ha
valamely műág már magas virágzásban van, úgy felette
nagy sikerű elhanyagolt, ki nem emelkedett tárgyak
115 körül, mellyekhez a' magyar dráma is tartozik. A' jutalom
bizonyos célra irányozza 's egyesíti az elszórt tehetsége-
ket; de, mit nem szabad felednünk, ereje nem annyira
nagyságában, mint bizonyosságban áll. Ha tudjuk,
120 hogy a' kitett feltételek mellett ('s ezeknek igen szigorú-
nak vagy kijátszóknak lenni nem szabad) a' jutalom bizo-
nyosan 's elmaradhatlanul kiadatik: örömet fáradunk
érette, bármi mérsékelt legyen is az; ellenben a' nagy
jutalom nem ingerel, ha annak megnyerése sok aprólékos,
elmagyarázható feltételektől, sőt még szeszélytől vagy
125 sorstól is függvén, kiadatása iránt előre kétségbe esünk:
reánk nézve az holdvilági urodalom lesz, mellyre józan
ésszel nem vágyhatunk.

A' magyar színházban előadandó eredeti színműveket
vegyes választmány vizsgálja meg, academiai tagokból és
130 színészekből álló. Ha a' mű ennek javalását megnyeri:
előadatik.

Ezen választmány is, mint minden emberi testület,
hibázhat ugyan engedékenység vagy szigorúság, sőt
részrehajlás által; de, gondolom, a' lehető legjobb intéz-
135 kedés 's óvás arra, nehogy a' közönség minduntalan
eredeti silányságokkal gyötörtessék, vagy az alkalmas mű
is lelkiismeretlenül visszautasíttassék: illyesmi csak
kivételképen történhetvén.

Melly mű ezen választmány' javalását megnyerte 's
140 előadást ért, méltán részesülhet a' színházi jutalomban,
ha azt legjobb erejétől, legbuzdítóbb részétől, a' bizo-
nyosságtól megfosztani nem akarjuk. Miért tagadja meg
tehát a' színház az első előadásból az írói részt? Miért
fosztja meg ezen, a' költőre nézve ünnepélyes, estvét
145 egyik jótéteményétől? Számoljuk csak össze: mennyi
bajjal jár, míg a' költő' munkája színpadra jut. Alig tette

le a' bevezés' örömeivel 's reményeivel tollát, következik a' censor, ez után következik a' választmány, ezután következik játéksorával a' színház. A' darab már betanul-
150 tatott 's előadásra vár. Szükséges-e, hogy ennyi bajt, melly háríthatatlan, még a' megbuktatás' szomorító 's meg-
szégyenítő fenyegetésével előre megtetézzük? Mert a' fő ok a' jutalomrész' megtagadására így hangzik: „Hogy' követelhet az író jutalmat megbukott színműért, melly
155 többé nem adathatik?” De im a' hatás' feltétele az, melly már igen szigorú 's könnyen kijátszóvá lesz. Hány nem kedvező körülmény ronthatja meg a' dráma' hatását 's igen sok esetben ki lesz, ki a' mű' meg-, vagy nem buká-
sát biztosan kimondja? Végre is bíróság kellene, melly a' színdarab' hatása felett ítéletet hozzon. Illy bíróság nincs 's bajosan is volna összeállítható. Ezenfölül az előadott
160 színmű meg- vagy nem bukása semmi összeköttetésben nem áll a' jutalom' céljával. Ha megbukott: nem adatik többé, ez elég szerencsétlenség az íróra nézve; de miután
165 az első jövedelem' alapját is csakugyan munkája teszi: mi joggal foszthatjuk meg annak egy részétől? Ha az, hogy valamelly színmű megbukik, elég ok arra, hogy a' költő részt ne vegyen a' munkája-szerzette jövedelemből: úgy elég ok arra is, hogy azon jövedelmet a' színigazgató-
170 ság se tartsa meg, hanem adja vissza a' közönségnek, melly különben a' legnagyobb áldozatot teszi: pénzével tudniillik és tőrödelmével. De egyik épen olly képtelen-
ség, mint a' másik. Az igaz szempont itt az, hogy a' költő' munkája a' jövedelem' alapja 's abból joggal ki nem zá-
175 rathatik. Ha pedig épen jutalomról van szó: azt ez ürügy alatt visszavonni annyi, mint az író kétzeri csapással verni le 's tán végkép elcsüggeszteni; holott a' cél itt buzdítás volna. E' részben még a' részvényes társaság is liberalisabb volt eleinte, részeltetvén az író minden
180 kivétel 's kifogás nélkül az első jövedelemből is. Nem kevesebbet várunk jövendőre az országos színigazgató-
tól, mellyhez rosszúl illenék gazdálkodni ott, hol az vég-
tére is a színháznak ártana legtöbbit.

De ha már nem igazságos a' megbukott daraboktól

185 elvonni minden hasznot, mit mondjunk azon eredeti színművekről, mellyek többször is adatnak világos jelül, hogy nem számíttatnak a megbukottak közé? Mi méltánynyal, mi szín alatt vonjuk meg ezektől az első harmadot? Talán mert az új ruhákra 's decoratióra költségek
190 tétettek. De ez nem minden új darabnál történik 's ha igen, az új ruhák, diszítmények másszor is használtatnak, 's nem méltányos, hogy az egész költsékezés' terhe az eredeti drámákon feküdjék. Az illy költségek csak aránylag terhelhetik az első előadást.

195 Nem találok okot arra is, hogy a' nyomtatott színművek minden színházi díjtól elessenek. A' nyomtatottak közül bizonyosan csak a legjobbak fognak színpadra hozatni 's ezekről föltehetni, hogy a' közönségtől nagyobb részvétellel fogadtatnak.

200 Eddig a' drámairók' színházi jutalma, mellyel a' már országos színház magas rendeltetésénél fogva, de a' színház' érdekében is, a' drámaügynek tartozik, hátra van, hogy egy pár szóval az írói tulajdont érintsem. Az írói tulajdont nálunk semmi törvény nem biztosítja, sokkal
205 újabb levén még irodalmunk, kevesb a' jogsértés, hogysen e' tárgy a' törvényhozás' figyelmét magára vonhatá. Itt minden a' felek' jogérintetétől, méltányosságától, becsületességétől függ. Ezen erényeket ha kereskedőben tán nem mindig, de országosan megbízott férfiakban méltán
210 feltehetjük. Határozataik e' részben alapul vagy legalább próbául szolgálhatandók a' jövő törvényhozásnak.

Én az írói jogot leginkább a' színházra vonatkozólag ezekben állapítom meg:

215 I. Az írónak joga van a' munkájából eredhető mindenemű jövedelemhez.

Az író tehát e' részben szabadon rendelkezhetik munkájáról: eladhatja vagy elajándékozhatja bizonyos időre, vagy teljes joga erejéig, melly tart élete' folytában 's halála után 20 — 30 évig, mint azt a' törvény határozandja.*

220 * Nem értek azokkal egyet, kik az írói jogot évülhetlennek tartják. Hanyag örökösök, vagy párt, melly a' meghalt író' munkáit megvette, az illy joggal könnyen visszaélhetnének.

2. Az írónak munkáján megegyezése nélkül senki nem nyerekedhetik.

225 A' színház tehát drámát a' szerző' megegyezése nélkül elő nem adhat; az, hogy a' dráma nyomtatva van, itt semmi különbséget nem tehetvén. Ha pedig fel akarjuk tenni, hogy a' dráma általában előadás végett iratik: méltányos, hogy mivel a' színházi jövedelem' alapját a'
230 dráma teszi, abban a' szerzőnek, valahányszor az előadás ismételtetik, bármí csekély rész határozottassék.

Ezek szerint így gondolnám az eredeti drámának a' színház általi fölemelését eszközölhetőnek:

1. A' szerző, kinek munkája, akár kéziratban legyen az, 235 akár nyomtatva, a' vegyes választmány által elfogadtatik, az első három előadás' tiszta jövedelméből egy-egy harmadot nyer jutalomul.*

2. Az első részjutalmakon kívül a' szerzőnek munkája' minden további előadásainak tiszta hasznából 5 vagy 6
240 percent jár.

Ezen jövedelmet a' drámaírónak, ha a' halála utáni időre nem is, de élete' végeig minden esetre ki lehetne terjesztteni, mert ki néhány megállható drámával segítette a' színházat, méltó, hogy attól viszont segítessék még
245 akkor is, midőn már írni megszűnt vagy éppen tehetlenné vált.

Ennyiből állna a' drámaírók' színházi pártolása, mi

---

250 A' meghalt író felett csak a' nagy közönség örködhetik biztosan. Nézetem szerint, az író' halála után 30 évvel munkáinak tulajdonosa az egész közönség, melly azokat, ha jók, nem fogja kiadatlan hagyni. Harmincz évet elégségesnek tartok, hogy az író arra biztosan számítva, munkáinak hasznát lehető jó alku által akár maga számára anticipálja, akár örökösire vagy intézetekre átszállítsa.

255 * Egyes esetekben, ha valamely kitűnőbb drámaíró keletkeznék, kinek munkája már előre jó kilátással biztat, kedvezőbb ajánlatot is tehetne a' színház; az először nem igen tetsző vagy éppen megbukott drámát pedig többször adni nem tartozván, természetesen csak egy harmadot adna az írónak, 's ezt minden
260 veszteség nélkül tehetné; mert az újdonság mindig hoz be a' szokottnál nagyobb közönséget.

nálunk természetesen igen új dolog. Előre hallom jajveszékését némely uraknak e' pazarlás felett, kik azonban egy énekest vagy énekesnőt ezértől nyolczezer pengőig minden meggondolás nélkül fizetnének, 's ezt helyes gazdálkodásnak neveznék 's kik, ha az illy ének' papjai' és papuái' közönsége csökken, 's azon cifra ámitás szappanbuboréka, hogy az opera fényesen jövedelmez, elpattanni készül, rendszerint megharagusznak a' tudósokra, az academiái páholyra, az Athenaeumra és minden emberre, kik csodálatos édelgéseikben nem osztakoznak, 's különösen azokra, kik a' dráma mellett szavokat emelik.

Vannak nyugalmasabb vérű urak is, bölcsek egyébiránt, de kik soha semmit nagy nyugalomok és bölcsességek miatt mozdítani nem fognak. Ezek így okoskodnak: „Elég, ha a' színház az első előadásokból harmadot ad: ezen jutalommal a' munka' használatát örök időkre magához váltotta, 's az író bizonyosan nem mer még ezen fölül kamatot követelni, ha szinte megengednők is, hogy ahhoz írói tulajdonánál fogva némi joga van.” Az író követelni, nálunk ! Melly gondolat ! Az író semmit sem követel; megköszöni (egy kis dicsvágy mellett), ha munkája előadatik, vagy törvények' hiányában eltűri, mit vele tenni akárkinek tetszik. Ez így megyen egyszer, kétszer. Végtére mit teszen? Nem ír, vagy igen ritkán, mert ez ártatlan mulatsággal csakhamar betelik. 'S aztán csodálkozunk, hogy drámáink nincsenek, 's még mind e' napig nem találkozott ember, ki a' várakozásnak diadalmasan megfeleljen.

Ez tehát mind gazdálkodásból történik. De valljon gazdálkodás-e ez? Nem elvesztegetése-e időnek és tehetségeknek, mellyek a' színházat még anyagi haszonnal is gyarapíthaták? Hány jól indúlt ember, hány tehetség veszett el már eddig is, mert velők senki nem gondolt, mert munkára semmi kedvezés vagy csak részvét által nem ösztönöztetéek? Szerencsére egy világos példánk van. A' Peleskei notárius' szerzője megkapván első színházi jutalmát, azóta semmi részt nem vett a' jövedelmekből; pedig munkája, ha többet nem, hatezer pengőt tiszta

300 hasznot hajtott a' színháznak. Ha a' szerző e' pénzből
 csak öt percentet kapott volna koronként: nem emlékez-
 tette, ösztönözte volna-e az minduntalan hasonlót, vagy
 még jobbat írni, szinte jövedelmezőt neki 's főleg a'
 305 színháznak? Egy illy színdarab azóta ismét ezereket
 hozhatott volna be a' kiadott százakért. 'S ez, úgy hiszem,
 amannál egy kissé sikeresebb gazdálkodás. 'S ha most
 egy illy író, kinek tehetsége, 's egy kis szerencséje van,
 annyira viheti, hogy vagy négy öt megállható 's jövedel-
 310 mező darabot ír, melly neki ('s nem kell felednünk, főleg
 a' színháznak) évenként egy kis öszveget szerez be: nem
 lesz-e ezen kedvező helyzet, együtt véve a' színpadi
 szerencse' varázsával, reá, sőt másokra nézve is buzdító?
 Egy egész sereget fogunk találni a' gyér drámaírók
 315 helyett, nagyobb részt, mint lenni szokott, silányt közép-
 szerűt, haszontalan irkálókat; de kik lassanként sikeret-
 len próbáik után mind elmaradoznak. De e' tömeg között
 igen hihetőleg előbb fog ha csak egy-két kitűnő elme is
 találkozni, mint azon néhány között, kik most a' színház
 számára dolgoznak. Ez lesz aztán a' valódi gazdálkodás.
 320 'S végre is, eddig megtettük a' kísérletet: írónknak szá-
 zadok óta (egész az academiáig) mit sem adni, őket
 újabban a' színháznál épen nem, vagy csak félig pártolni
 's az eredményt látjuk: i g e n k e v é s r e m e h e t -
 t ü n k . Tegyük még egy más kísérletet is, 'erre a
 325 színháznak legjobb alkalma van: legyünk a' drámaírók
 iránt minden lehető kedvezéssel, 's ne többet csak 15—20
 évet várjunk el békés türelemmel, 's nincs benne kétség,
 hogy most, irodalmunk' ifju éveiben, tehetségeket fö-
 dözendünk föl, mellyek ha többet nem az az eredeti
 330 drámának alapját megvethetik. 'S ha a' meddő vagy
 makacs kor mind ezen hihetőség' daczára sem teremné
 meg a' kívánt eredményt, legalább nem sujthatná vád
 az országos színházat, melly a' nemzeti dráma' emelésére
 mindent elkövetett.

335 Most némelly hazámfiak dicséretes szokások szerint,
 úgy fognak szólani: „Im az operaellenség, hogy' perorál
 saját ügye, 's rossz drámái mellett!” Ez igen szép gondo-

lat, 's nagy örömeire lehet azoknak, a' kik kigondolják;
de most ezen bölcs thebaiakkal nem bibelődöm. Lesz a'
340 közönségnek, úgy hiszem, egy talán nem felette nagy,
de buzgó 's elfogulatlan osztálya, melly balnézetektől
félre nem vezetette, egyedül magát a' dolgot vizsgál-
landja meg. Gondoljuk meg csak komolyan: hol élünk?
A' haza' fővárosában, mellynek még csak köznépe sem
345 magyar, legalább igen kis részben az, körülvéve a' nyel-
vek' Bábelétől, hol az idegen elem kereskedés, 's csaknem
minden mesterségek' bevándorlottai által naponként
gyarapodik; versenyben egy roppant színházzal, melly
mintegy középpontúllátszik a' legalkalmasb helyre fel-
350 állítva, mellynek vendégei jönnek egy magas műveltségű
nagy nép' kebeléből, 's mi mind ezek' ellenében ázsiai
kényelemmel, vagy inkább eurpai együgyűséggel vár-
juk — dum defluat amnis — nemzetiségünk' lassú ki-
fejlését, fél szabályokkal vélünk eleget tenni köteles-
355 ségünknek; holott itt volna ideje munkára idézni fel
minden erőt, 's nem engedni, hogy pártolatlanság miatt
tespedésben emésztődjék fel.

Ázért, mit én az országos színgazgatástól várok, nem
kevesebb, mint az, hogy részéről legalább tegyen meg
360 mindent, mi a' dráma' fölemelésére buzdításúl vagy
eszközül szolgálhat. Még az orosz kormány is, mellyet
pedig a' tudomány 's művészet' pártolásában nem szok-
tunk gyakran idézgetni, kamatokat rendelt a' drámairók-
nak munkáik' színházi jövedelmeiből, 's azok, kik a'
365 külföldi színházak' dolgaiban jártasabbak, bizonyosan
idézhetnének ajánlatom' igazolására még kedvezőbb pél-
dákat is. De példák nélkül is helyzetünk int, hogy e' rész-
ben változás történjék: fél kedvezéssel csak időt pazarlunk,
's a' pártolás' lényege helyett csak nevet csillogtatunk.

370 Az academia, melly korán sem olly gazdag, mint a'
színház, vagy jobban szólva, szegényebb annál, 's létét
nem az országnak, hanem néhány lelkesebb nagyjaink-
nak köszöni, részéről már eddig is igen sokat tett a'
magyar színház, 's különösen a' magyar dráma' föl-
375 emelésére. Elhallgatva itt, hogy egy színházi páholyért

állandóan költ, 's hogy a' jobb külföldi színdarabok' fordítását saját költségén eszközli 's szerzi meg a' színháznak, évenként száz arany jutalmat rendelt eredeti drámára. 'S ha ezen jutalomnak igen fényes hatása
380 még eddig nem volt: oka először az, hogy a' jutalom eleinte általános becs szerint volt elítélendő, 's mivel néhány évig épen nem adatott ki, elvesztvén legvonzóbb erejét, a' bizonyosságot, ez által igen csökkenté az írók' buzgóságát. Később a' legjobb munkának határozottatott
385 kiadatni a' jutalom, de némi megszorítással, mit én igen nagy hibának tartok; mert alkalom a' buzgó 's felbízottatott írónak kijátszására, mire eddigelé már példa is van. Azonban a' dolog mindinkább rendbe fog jóni: a' relativus jutalom' megszorítása pontosabban
390 meghatározottatott, 's a' jutalom félreértés, elmagyarázható feltételek miatt alig tagadtathatik meg többé. 'S így a' jutalom nem olly tökéletes is, mint az academia' többi jutalmi, minden esetre nagy részvétet mutat az academia' részéről a' színház iránt, 's egy-
395 szersmind tanulság arra, hogy, ha csakugyan kell jutalomnak lenni, legyen az, millyennek lennie kell: munkára buzdító, azaz, midőn örökké csak a' legjobbnak adatik ki, ne vonassék meg a' gyengétől, midőn a' versenyzők között ez a' legjobb.

400 De ha mind e' mellett valaki azt hozná fel, hogy az academiái jutalom nem tett olly nagy hatást, millyet talán mi várunk a' színházi jutalomtól: meg kell gondolnia, hogy az előbb említett hibán kívül is, az academiái jutalom soha sem szülhet olly élénk mozgalmat,
405 mint amaz. A' színház, mellyben a' költő művét előadatni, 's mintegy életbe léptetni látja, kútfeje annyi reménynek, vágynak, félelemnek, már maga igen felizgatja 's ösztönözi a' lelket, 's ha még ehhez jutalom is járul, azaz egy kis kilátás, ha egész lélekkel a' színháznak dolgozik:
410 nem fogják naplopónak, korhelynek, munkakerülőnek feddeni az ifjat szülei és atyafiai, 's maga egy kis szerencse mellett (mi nélkül még a' földmivelés sem biztos kereset) nem fogja megbánni 's talán megátkozni az

415 órát, melyben az élet' országutjáról a' költészet' messze-
látó, de kopár bérceire tévedett fel.

Csak azt akarom mondani, hogy kell valami alapos
reménynek, kilátásnak lenni, mely folyvást vonja az
embereket bizonyos pálya felé; különben azt minél előbb
pusztán fogják hagyni, vagy csak olyak keresni fel,
420 kikben nincs köszönet. 'S továbbá, hogy nem min-
dig esz közöl a' kitett jutalom köz-
vetlenül jeles műveket, hanem több-
nyire közvetve azon tartós részvét,
's munkásság által, melyet bizo-
425 nyos kitűzőtt tárgy körül ébresztett
Azért, ha talán a' megjavított színházi jutalom 's egyéb
kedvezések nem szülnék is meg rögtön a' várt sikert,
megszülendi azt előbb utóbb azon élénk mozzalom 's
munkásság, melyben illy kedvezések mellett okvetetlen
430 ébrednie kell.

Gondolom, eleget mondtam annak megmutatására,
hogy nem csak a' drámának, hanem magának a' színház-
nak érdeke kívánja e' kedvezéseket. Itt nem áll ellen
semmi ok, nem takrécossági tekintetek, ha csak a'
435 tespedés' megszokása nem, 's iszony a' helyes számítás-
tól; mely akadályokra, úgy hiszem, nálunk az annyi-
szor megrótt 's megdicsért mozgalmak korszakában, 's
olly testületnél, mellytől jelenleg a' színház' sorsa függ,
nem fogunk találni.

440 Itt az ideje 's nem sok idő kívántatik reá, hogy mind
ezek czélszerűn 's igazságosan elintéztessenek. Én e'
tárgyban csak a' fő eszmét kívántam nem annyira ki-
fejteni, mint ajánlani, azt tudniillik, hogy a' nemzeti
színház 's eredeti dráma' érdeke együtt jár, 's hogy en-
445 nek emelésére minden eszközöket meg kell kísértetni,
ha amannak felvirágzását ohajtjuk. Ha ezen eszme egy-
szer megfogant: nincs kétség benne, hogy az országos
választmány útát 's módokat fog találni annak testesí-
tésére, 's irodalmunk hálával fog visszatekinteni azon
450 férfiakra, kik az írói jogoknak, kitüntetésnek 's független
állásnak alapját vetették.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

Ath	Athenaeum
BAJZA	BAJZA JÓZSEF összes munkái. 3. bőv. kiadás. Életrajzi bevezetéssel és jegyzetekkel sajtó alá rendezte Badics Ferenc. Bp. 1899—1901. I—VI. k.
BAYER DT	BAYER JÓZSEF: A magyar drámairodalom története. A legrégebb nyomokon 1867-ig. Bp. 1897. I—II. k.
BAYER NJT	BAYER JÓZSEF: A nemzeti játékszín története. Bp. 1887. I—II. k.
BIRÓ LAJOS	BIRÓ LAJOS PÁL: A Nemzeti Színház története. 1837—1841. Bp. 1931.
BRISITS	BRISITS FRIGYES: Vörösmarty Mihály és az Akadémia. Irodalomtörténeti Füzetek 59. sz. Bp. 1937.
BSzT	Budai Színtársulat. 1833. július 7-től 1837. március 19-ig működött a budai Várszínházban, Pest megye erkölcsi és anyagi támogatásával.
BSzT: 1835 (2)	A szóban forgó drámát a Budai Színtársulat 1835-ben kétszer adta elő. A rövidítést értelemszerűen alkalmaztuk.
bír. egy.	bírálattal együtt
bír. jegyz.	bírálat jegyzetei(t)
Conv. Lex.	Közhasznú Esmeretek Tára. Pest, 1831—1834. I—XII. k.
cs. n.	családi nevéen
CSÁSZÁR	CSÁSZÁR ELEMÉR: A magyar irodalmi kritika története a szabadságharcig. Bp. 1925.
DÉRYNÉ	DÉRYNÉ emlékezései. Az előszót, jegyzeteket írta és sajtó alá rendezte Réz Pál. Bp. 1955. I—II. k.
e. k.	ebben a kötetben
Erd. Múz.	Erdélyi Múzeum
f.	füzet
felv.	felvonalás
Figy	Pigyelmező
h.	hasáb
HasznM	Hasznos Multságok
Honműv	Honművész

HORATIUS AP	QUINTUS HORATIUS FLACCUS: Ars poetica. Quintus Horatius Flaccus összes versei. Bp. 1961. 574—599.
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
jel.	jelenet
Jkor	Jelenkor
k.	kötet
KÁDÁR	KÁDÁR JOLÁN: A pesti és budai német színművészet története 1812—1847. Bp. 1923.
Kézikönyv	A magyar irodalom története. III. k. A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig. Szerkesztette Pándi Pál. Bp. 1965.
KAZLEV	Kazinczy Ferenc levelezése. Közzé teszi Váczy János. I—XXII. k.
KÖLCSEY	Kölcsey Ferenc összes művei. Bp. 1960. Szépirodalmi Könyvkiadó. I—III. k.
l.	lap
l. e. k.	lásd ebben a kötetben
LUKÁCSY—	LUKÁCSY SÁNDOR—BALASSA LÁSZLÓ: Vörösmarty
BALASSA	Mihály 1800—1855. Bp. 1955.
MM 1845—48.	Vörösmarty' Minden Munkái. Kiadók barátai:
I—X.	Bajza J. és Schedel Ferencz. Pesten. 1845—1848. I—X. k. Az ún. „kézi” kiadás.
MM 1847.	Nemzeti Könyvtár. Vörösmarty Mihály Minden Munkái. Kiadók barátai Bajza J. és Schedel F. Pesten, 1847. Az ún. „nemzeti” kiadás.
MM 1863—64.	Vörösmarty Minden Munkái. Rendezte és jegyzetekkel kísérte Gyulai Pál. Pest, 1863—64. I—XII. k.
I—XII.	Magyar Tudományos Akadémia
MTA	Magyar Tudós Társaság. A MTA neve a reformkorban
MTT	Nemzeti Színház
NSz	A szóban forgó darabot a Nemzeti Színház 1964 júniusáig ötször adta elő. A rövidítést értelemszerűen alkalmaztuk.
NSz (5)	Országos Széchényi Könyvtár
OSzK	Vörösmarty Összes Munkái. Rendezte és jegyzetekkel kísérte Gyulai Pál. Bp. 1884—85. I—VIII. k.
ÖM 1884—85.	PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN: A Nemzeti Színház százéves története. I. k. Bp. 1940., II. k. Bp. 1938.
I—VIII.	Pesti Magyar Színház. Az 1837. augusztus 22-én megnyílt állandó magyar színház; 1840. augusztus 8-án vette fel a Nemzeti Színház nevet.
PUKÁNSZKYNÉ	Pesti Német Színház. Megnyílt 1812. február 12-én; 1847. február 2-án leégett.
PMSz	A szóban forgó darabot a Pesti Német Színház 1833-ban mutatta be, s összesen ötször adta elő. A rövidítést értelemszerűen alkalmaztuk.
PNSz	Rajzolatok
PNSz: 1833 (5)	
Rajz	
278	

- RÉDEY RÉDEY TIVADAR: A Nemzeti Színház története. Az első félszázad. Bp. 1937.
- s. sor
- STAUD STAUD GÉZA: A Nemzeti Színház mősora 1837–1964. A Nemzeti Színház. Szerkesztette Székely György. Bp. 1965. Függelék: 155–239.
- SZINNYEI SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái. Bp. 1891–1914. I–XIV. k.
- SZÜCSI SZÜCSI JÓZSEF: Bajza József. Bp. 1914.
- Társ Társalkodó
- TÓTH D. TÓTH DEZSŐ: Vörösmarty Mihály. Bp. 1957.
- Tud. Gyűjt. Tudományos Gyűjtemény
- uo. ugyanott
- VÉRTESY VÉRTESY JENŐ: A magyar romantikus dráma. (1837–1850). Bp. 1913.
- Vty Akad. Kiad. Vörösmarty Mihály Összes Művei. Akadémiai kiadás. 1960-tól. Jelen kiadásunk.
- Vty Életr. GYULAI PÁL: Vörösmarty életrajza. Gyulai Pál Válogatott Művei. Bp. 1956. II. k. 234–414.

EGYÉB JELÖLÉSEK

- [   ] Szögletes zárójelbe tettük a szerkesztő megjegyzéseit.
- dült betű* A Szövegváltozatokban a *dült betűs* alakok a főszövegtől eltérő változatokat jelzik.
- Közékezés eltérések
Ha a változatban a közékezés eltér a főszövegtől, akkor leírjuk a megelőző szót az eltérő ékezettel. Pl. Főszöveg: volna; Változat: volna, Ha a változatban elmarad a közékezés, akkor leírjuk az ezt megelőző és következő szót is. Pl. Főszöveg: más, 's, Változat: más 's
- Egybeírás —
különírás
Ha a változat csak egybeírás-különírás szempontjából különbözik a főszövegtől, akkor nincs dült betűs jelölés. Pl. Főszöveg: heti vásár. Változat: heti-vásár.

ÁLTALÁNOS BEVEZETŐ MEGJEGYZÉSEK

Vörösmarty Mihályt egész életében vonzotta a dráma és a színház világa. Széles körű drámairodalmi olvasottságra, drámaelméleti műveltségre tett szert; rendszeresen járt színházba, egyik legszorgalmasabb tagja volt a Magyar Tudós Társaság színügyi és drámabíráló bizottságának. Drámaírói tevékenysége már a 20-as években kibontakozott; később, amikor a körülmények lehetővé tették, sőt megkövetelték, megszólalt mint dramaturg is. E nemű munkásságát három irányban fejtette ki: bírált könyvalakban megjelent drámákat, mint az Athenaeum Játékszíni krónika c. rovatának munkatársa 1837 és 1841 között rendszeresen beszámolt a Pesti Magyar Színház (Nemzeti Színház) előadásairól, végül *Elméleti töredékek* címen egy nagyszabású tanulmányban foglalta össze nézeteit a drámaírás műfaji követelményeiről.

Amikor 1845-ben sor került költőnk addigi alkotásainak reprezentatív gyűjteményes kiadására, a szerkesztők: Bajza József és Toldy (akkor még Schedel) Ferenc bőséges válogatást közöltek Vörösmarty dramaturgiai jellegű írásiból. Az ún. „kézi kiadás” X. kötetében, illetőleg az ún. „nemzeti kiadás” utolsó 16 ívében, a *Beszélyek és regék* után következtek a nem szépirodalmi prózai darabok *Vegyes kötetlen írások* (1838–1842) főcím alatt, mégpedig a következő csoportosításban: *Első könyv. Nyelv és irodalom. — Második könyv. Dramaturgiai Lapok.* (L. Vty Akad. Kiad. I. k. 334–336.)

Az *Első könyv. Nyelv és irodalom* 23 nyelvészeti-irodalmi tárgyú cikket, javarészt könyvismertetést tartalmazott megjelenésük időrendjében; a XX. számú volt SZIGLIGETI EDE; Dienes, a XXI. számú TÓTH LŐRINC; Ronow Ágnes és Alkonyatkor (megjelent Olympia. Drámai pályavirágok összefoglaló címmel), a XXII. számú pedig az 1840-i Emlény c. zsebkönyv, benne KOVÁCS PÁR.: Az általános örökös c. drámájának bírálata. A TELEKI LÁSZLÓ Kegycencről „41” szignóval közzétett kritikát (Ath 1841. I. félév 55. sz. máj. 9. és 56. sz. máj. 11.) Vörösmarty nem engedte a gyűjteményes kiadásba felvenni, mert „nagyon szerette Teleki Lászlót s nem akarta, hogy ez benne bírálójára ismerjen, bár igazságos volt irányában és sok tekintetben méltányló is” (GYULAI, ÖM 1884–85. VII. k. 381.)

A *Második könyv. Dramaturgiai Lapok* további tagozódást mutat. Az I. részben kapott helyet az *Elméleti töredékek* (az Athenaeumban még mint *Dramaturgiai töredékek* jelent meg), a II. részben pedig 101

szinibírálat a következő lapalji megjegyzéssel: „Az Athenaeumnak 'Magyar Játékszíni Krónika' című rovatában 1837–42. megjelentek közül. A' k i a d ó k.” Gyulai szerint maga Vörösmarty rendelkezett így, mert valamennyi szinikritikájának kiadása „igen sok helyet foglalt volna el” (ÖM 1884–85. VII. k. 381.) A „kézi kiadás” és a „nemzeti kiadás” beosztása tehát ez volt:

Vegyes kötetlen írások
(1828–1842)

Első könyv. Nyelv és irodalom

Második könyv. Dramaturgiai lapok

- XX. Szigligeti' Dieneséről.
- XXI. Tóth Lőrinc' Olympiájáról. (Ronow Ágnes — Alkonyatkor)
- XXII. Az 1840-ki Emlényről. (Benne: Kovács Pál: Az általános örökös)

- I. rész. Elméleti töredékek.
- II. rész. Szinbírálatok.
(Athenaeum 1837–1842)
I. — CI.

Gyulai Pál az 1863–64-i kiadásban teljességre törekedett. Felvette a Kegyenc és NAGY IGNÁCZ: Vendégszerep c. vígjátékának bírálatát is — ez utóbbi a Nemzeti Almanach 1841. Első év c. kiadványban jelent meg —, a Játékszíni krónika szinibírálatából pedig az ő sorszámozása szerint 181-et, a valóságban 197-et: 14 esetben ugyanis két-két, egy esetben pedig három előadásról szóló beszámolót vont össze ugyanazon szám alatt. Azonkívül módosította Bajza és Toldy elrendezését: *Vegyes kötetlen írások* (1828–1842) helyett a XI. és XII. kötetnek *Vegyes prózai dolgozatok* (1826–1848) összefoglaló címet adta — helyesen, mert ez a kiadás már Vörösmartynak a 40-es években írt politikai cikkeit is tartalmazta —, az egész anyagot pedig a következőképpen csoportosította:

- XI. kötet   Nyelv és irodalom
                  Dramaturgiai Lapok
                  I. rész. Elméleti töredékek
                  II. rész. Drámabírálatok
- XII. kötet   Dramaturgiai Lapok
                  III. rész. Játékszíni krónika
                  Élet és politika.

Vagyis Gyulai a könyvalakban megjelent drámákról szóló bírálatok közül a három legnagyobbat (SZIGLIGETI EDE: Dienes, TÓTH LŐRINC: Olympia. Drámai pályavirágok. Ronow Ágnes — Alkonyatkor és TELEKI LÁSZLÓ: Kegyenc) kiemelte a *Nyelv és irodalom* elnevezésű csoportból, és külön egységként *Drámabírálatok* cím alatt az *Elméleti töredékek* és a *Játékszíni krónika* közé iktatta. Ezt a beosztást azután megtartotta az Összes munkák 1884–1885-ös kiadásában is,

azzal a különbséggel, hogy a dramaturgiai anyagot nem osztotta el két kötetre, hanem teljes egészében, ugyanolyan fő- és alcímek alatt a VII. kötetben egyesítette, s hozzá csatolta még az *Élet és politika* főcímmel összefoglalt anyagot. Viszont a *Nyelv és irodalom* főcím alatt szereplő ismertetéseket, kisebb bírálatokat a Beszélyek és regékkel együtt a VI. kötetben helyezte el. A Játékszíni krónika anyaga az 1884–85-ös kiadásban megszaporodott: Gyulai pótolta azt az „egy pár kisebb közlemény”-t, amely az 1863–64-i kiadásból „feledségből” kimaradt (ÖM 1884–85. VII. k. 381.), úgyhogy ez a kiadás már hétével több, összesen 204 színbírálatot tartalmazott. A sorszámozást azonban — a nyomda nyilván fel akarta használni a régi szedést — nem változtatta meg, az anyagot most is 181 egységre osztotta el oly módon, hogy 19 esetben vont össze két-két, 2 esetben pedig három-három bírálatot közös szám alatt.

Gyulai eljárását több szempontból is kifogásolhatjuk. Nem volt szerencsés gondolat, hogy a *Dramabírálatok* közébekezelésével az *Elméleti töredékeket* és a Játékszíni krónikát egymástól elválasztotta. Ezek szervesen összetartoznak: amaz — időrendben is közvetlenül megelőzve a Játékszíni krónika megindulását — mintegy nyitánya, elvi megalapozása volt Vörösmarty színikritikusi tevékenységének. Bajza és Toldy — és természetesen Vörösmarty is — logikusan rekesztették ki a *Dramaturgiai lapokból* a drámabírálatokat: ezek könyvismertetések voltak, bennük Vörösmarty a szóban forgó drámáról mint írásműről, tehát elsősorban irodalmi — és nem szűkebb értelemben vett dramaturgiai — szempontból mondott véleményt az irodalom aktív és passzív résztvevőinek, íróknak és olvasóknak tájékoztatására. Az *Elméleti töredékek* és a Játékszíni krónika egészen más célt szolgált. Ezek sem nélkülözték a nagyközönségnek szánt felvilágosító-tájékoztató szándékot, de lényegüket tekintve művészetpedagógiai és színházpolitikai írásoknak készültek: az *Elméleti töredékek* elsősorban drámaíróink és kritikusaink, a Játékszíni krónika pedig főként színészeink és a színház vezetőségének okulására, irányítására. Gyulainak talán az volt a szándéka, hogy az utókor együtt kapja Vörösmartynek színházról—drámáról szóló valamennyi írását; de ezt sem valósította meg következetesen, mert a *Dramabírálatok* c. részből hiányzanak a kisebb — Kovács Pál, illetőleg Nagy Ignác darabjáról szóló — recenziók. Teljesen önkényesen járt el Gyulai a Játékszíni krónika darabjainak számozásában is. A „kézi” és a „nemzeti” kiadás szerkesztői minden egyes színbírálatot önálló egységként, külön sorszámmal ellátva jelentettek meg. Két vagy három bírálat egybekapcsolását semmi sem indokolja, csak felesleges zavart kelt. Abból a körülményből, hogy már az 1863–64-i kiadásban is mindig rövid bírálatok kerültek egy kalap alá, arra következtethetünk, hogy itt is valamiféle nyomdai—kiadói szempont játszhatott szerepet.

Az „akadémiai”, tehát jelen kiadásunkban Vörösmarty dramaturgiai vonatkozású írásait a „kézi kiadás”-nak s a vele azonos „nemzeti kiadás”-nak Vörösmartytól is jóváhagyott csoportosítása szerint osztottuk el. Ez a kötet a *Dramaturgiai lapokat*, vagyis az *Elméleti*

töredékeket és a Játékszíni krónikában megjelent színbírálatokat tartalmazza; a drámabírálatok Vörösmarty Mihály Összes Munkái. Akadémiai kiadás XV. kötetében kerülnek közlésre, a nyelvészeti és irodalmi cikkek, könyvismetések között. Ugyancsak az „utolsó kéz” elvéhez igazodtunk, amikor a Játékszíni krónika minden egyes darabját önálló egységnek tekintve külön sorszám alatt közöljük, még akkor is, ha csak egy vagy két mondatból áll.

A szerkesztés munkájában természetesen az akadémiai kiadás általános alapelvei (l. Vty Akad. Kiad. I. k. 315–358.) szerint jártunk el. Az *Elméleti töredékek* és a Játékszíni krónika darabjai első ízben kivétel nélkül az Athenaeum hasábjain láttak napvilágot 1837 és 1842 között; másodikban – Vörösmarty életében utoljára – a Bajza és Toldy szerkesztette MM 1845–48-ban, illetőleg az MM 1847-ben. A főszöveg tehát az MM 1845–48-as „kézi kiadás” szövegét követi. Minthogy azonban ez a kiadás – amint említettük – csak 101 színi bírálatot tartalmaz, a többi 107 recenziót az Athenaeumban megjelent szöveg alapján közöljük.

GYULAI PÁL az ÖM 1884–85-i kiadás jegyzeteiben azt állította, hogy a színbírálatokat „itt már egészen teljesen veszi az olvasó, az utolsó betűig” (VII. k. 381.), s az 1863–64-i kiadás 197 darabjával szemben 204 recenziót közölt. Mi a Játékszíni krónika 208 darabjáról állapítottuk meg, hogy az költőnktől származik; a 12., 19., 49. és 114. számú színbírálat ebben a kötetben jelenik meg először Vörösmarty műveinek kiadásai között.

Kéziratban sem az *Elméleti töredékek*, sem a kritikák nem maradtak fenn. Vörösmarty ezeket a cikkeket a hetenként kétszer megjelenő folyóirat számára írta; csiszolásra, másolásra nem jutott idő, a kéziratot azon frissiben kellett a nyomdába küldeni, ahol az – feladatát betöltve – megsemmisült. Ebből következik, hogy szövegváltozatokat csak a „kézi kiadás”-ban megjelent írásoknál tüntethettünk fel, úgy, hogy ezeket az Athenaeumban megjelent szöveggel vetettük egybe; ama 107 színbírálattal kapcsolatban, amelyek Vörösmarty életében csak egyszer, ti. az Athenaeumban publikáltattak, nem beszélhetünk variánsokról.

A kritikai kiadásnak bár nem egyetlen, de egyik fontos feladata a szövegek kommentálása. Ez szépirodalmi művekkel kapcsolatban is elengedhetetlen követelmény, még fontosabb azonban publicisztikai jellegű írásművek esetében. Egy költemény, elbeszélés, dráma nem mindig és nem minden részletében szorul tudományos szövegmagyarázatra; viszont egy irodalomelméleti tanulmány, főleg pedig egy színházi kritika – amely mintegy függvénye a megbírált darabnak és előadásának – a benne foglalt tárgyi mozzanatoknak és a gondolati tartalomnak minden irányú megvilágítása nélkül érthetetlen marad a kutató–olvasó számára, különösen akkor, ha ezek az írások egy letűnt időszak – a mi esetünkben a reformkor – irodalmi viszonyai-val és színházi életével a legszorosabban összefüggnek. Éppen ezért nemcsak a szövegben előforduló személyekre, irodalmi művekre, idegen nyelvű idézetekre stb. adunk magyarázatot; ki kellett térnünk

— olykor részletesebben is — a korabeli színházi és irodalmi — kritikai állapotokra, az Athenaeum megindulását megelőző dramaturgiai irodalom és színikritika néhány fontos mozzanatára, a szövegben sokszor csak célzás formájában érintett egykorú eseményekre. A bőségszerűbb kommentálást dráma- és színháztörténeti irodalmunk viszonylagos szegénysége is indokolja: Vörösmarty dramaturgiai írásaiiban számos olyan gondolatot, kijelentést, utalást találhatunk, amelyekre a kutató forrásmunkáinkban vagy hiába keres magyarázatot, vagy sok esetben csak pontatlan, hibás felvilágosítást kap.

Az *Elméleti töredékekre* vonatkozó jegyzetanyagot — egy műről lévén szó — egy tömbben, a megjelenés adatai és a szövegváltozatok között elhelyezve közöljük (Jegyzetek az Elméleti töredékekhez.), mégpedig a jelen kiadás többi kötetében is alkalmazott szempontok — a keletkezés körülményei, források, szövegmagyarázatok és koncordanciák, utóélet — sorrendjében. Ezeket megelőzően azonban egy, Vörösmarty dramaturgiai műveltsége című fejezetet iktattunk be, amelyben röviden összefoglaltuk azokat a drámaelméleti és drámatörténeti ismereteket, élményeket, amelyeknek birtokában Vörösmarty dramaturgiai munkásságát kifejtette. Ezeknek a fontos és az egyes szövegrészeket magyarázatánál újra meg újra — de már csak hivatkozás formájában visszatérő — adatoknak összefüggő felsorakoztatásával azt kívántuk elérni, hogy a kutató egységben lássa Vörösmarty és kora dramaturgiai gondolkodásának alapjait.

A színbírálatok jegyzetapparátusánál némileg eltérő csoportosítás látszott célszerűnek. Az egyes kritikák megértéséhez szükséges magyarázatokat az illető bírálathoz, mint önálló írásműhöz fűzve külön-külön, a megjelenés időrendjében sorakoztatjuk fel (Jegyzetek a színbírálatokhoz), úgy ahogy az például Vörösmarty művei jelen kiadásának I. — III. kötetében a lírai versekkel kapcsolatban történt. Egy-egy személyt, drámát, külső körülményt, fogalmat stb. csak egyszer kommentálunk, többnyire ahol először történik róla említés; ha később ismét előfordul, már csak utalunk rá. Bizonyos esetekben azonban magyarázatot csak egy későbbi szövegrészletnél adtunk, mert természeténél fogva ott, abban az összefüggésben látszott a leginkább helyénvalónak; ilyenkor az utalás előre történt. Kivételt tettünk a Nemzeti Színház törzsgárdájával, amelynek tagjai úgyszólván valamennyi bírálatban szerepelnek: őket — hogy az állandóan ismétlődő utalásokat elkerüljük — kiemeltük a szövegmagyarázatokból, a róluk szóló tudnivalókat egy külön jegyzékben állítottuk össze. (A Nemzeti Színház színészei.)

A Jegyzetek a színbírálatokhoz c. részt megelőzi egy Bevezetés a színbírálatok jegyzeteihez c. fejezet. Ebben foglaltuk össze azokat az általános tudnivalókat, amelyek Vörösmarty egész színikritikusi tevékenységére, a Játékszíni krónikára mint egységes összefüggő sorozatra, tehát valamennyi recenzióra vonatkoznak. S ugyancsak itt számolunk be azokról az elvekről, amelyek szerint a színbírálatok kommentálása során felmerült sajátos problémákat igyekeztünk megoldani.

JEGYZETEK AZ ELMÉLETI TÖREDÉKEKHEZ

Megjelenés

- Ath 1837. I. félév 41. sz. máj. 21. 321—325. l. (1—360. s.)
44. sz. jún. 1. 345—347. l. (361—560. s.)
46. sz. jún. 8. 361—365. l. (561—852. s.)
II. félév 2. sz. júl. 6. 17—24. h. (853—1108. s.)
3. sz. júl. 9. 35—40. h. (1109—1337. s.)
4. sz. júl. 13. 53—57. h. (1338—1528. s.)
6. sz. júl. 20. 87—92. h. (1529—1736. s.)
7. sz. júl. 23. 97—103. h. (1737—1961. s.)

Aláírás minden alkalommal: Vörösmarty.

MM 1845—48. X. k. 355—424. l.

MM 1847. 1673—1714. h.

MM 1863—64. XI. k. 255—320. l.

ÖM 1884—85. VII. k. 9—56. l.

Vörösmarty dramaturgiai műveltsége

1. Első drámaelméleti, drámatörténeti ismereteit az iskolában szerezte. A humanitás két osztályában többek között a francia jezsuita JUVENCIVS (JOSEPH DE JOUVANCY, 1642—1719) Európa valamennyi katolikus iskolájában bevezetett, számos kiadást megért *Institutiones poeticae ad usum collegiorum Societatis Jesu c.* tankönyvét használták (L. Vty Akad. Kiad. I. k. 401. és 421.); ennek egyik része — *Liber III. De Dramate* — 12 fejezetben, Arisztotelészre, de még inkább Horatiusra hivatkozva, a görög meg a római drámairodalomból vett példákkal szemléltetve tárgyalta a dráma és a drámaírási műfaji szabályait. A jeles diák jól megtanulta ezeket — Juvencivus poétikájának egynémely nyomai az *Elméleti töredékeken* is felismerszenek. Még mélyebben vésődtek emlékezetébe HORATIUS dramaturgiai axiómái: önéletrajzi feljegyzéseiből tudjuk, hogy az *Ars Poeticát* nemcsak mint kötelező iskolai textust tanulmányozta, hanem Virág Benedek fordításában az ébredező költő lelkes fogékonyságával szívta magába, hatodikos gimnazista korában. (ÖM 1884—85. VIII. k. 385.)

Az egyetemen Schedius Lajos esztétikai előadásait is hallgatta. Schediusról meglehetősen ellentétes kép maradt ránk: Szemere Pál nagy lelkesedéssel számolt be róla Kazinczynak (KazLev VI. k. 283.),

viszont Toldy némi lekicsinyléssel emlékezett meg éppen dramaturgiai leckéiről. (LUKÁCSY—BALASSA 93.) Annyi bizonyos, hogy külön tanár volt Czinkénél. A göttingai egyetemről korszerű műveltséggel tért haza; amikor 1791-ben megpályázta a pesti egyetem esztétikai tanszékét, versenydolgozatában a neohumanizmus szellemében méltatta Homéroszt, Pindaroszt és Horatiust, Shakespeare-t pedig mint a legnagyobb drámaíróst méltatta, aki belső szépségekben: a lélekrajzban és a szenvedélyek ábrázolásában felülmúlta a görög tragikusokat. (L. DOROMBY KÁROLA: Schedius Lajos mint német—magyar kultúr-közvetítő. Bp. 1933. 22—23.) Azt is tudjuk, hogy az egyetemen az irodalomtörténetet a műfaji kategóriák rendszerében tanította, s mint Ráday Pálnak, a Pesti Német Színház igazgatójának 1814 és 1817 között a helyettese némi gyakorlati dramaturgiai tapasztalatokkal is rendelkezhetett. Ha tehát el is fogadjuk Jánosi Béla megállapítását, hogy előadásait bizonyos vázlatosság jellemezte (JÁNOSI BÉLA: Schedius Lajos aesthetikai elmélete. Bp. 1916. 37.), növendékei sok mindent tanulhattak tőle a drámával kapcsolatban — így Vörösmarty is, aki esztétikából „az első eminensek között foglalt helyet”. (Vty Életr. 245.)

2. Az iskolai stúdiumokra épült Vörösmarty drámaelméleti műveltségének az a rétege, amelyet olvasmányjaiból gyűjtött. Dramaturgiai irodalmunk régebbi emlékeivel nevelősködése éveiben ismerkedhetett meg. Perczel Sándor gazdag könyvtárában (I. Vty Akad. Kiad. XVII. k. 405—406.) kerültek kezébe a Tudományos Gyűjtemény füzetei; ezekben olvashatta KATONA JÓZSEF híres dramaturgiai értekezését (Mi az oka, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterséglábra nem tud kapni?, 1821. IV. f.), valamint TELEKI JÓZSEF fontos tanulmányát (A régi és új költés különbségéről, 1818. II. f.) és drámakritikáit GOMBOS IMRE Esküvés (1817. VI. f.), KISFALUDY KÁROLY Barátság és nagylelkűség, Kemény Simon (1822. II. f.) c. darabjairól, azonkívül néhány, a játékszíni mozgalom érdekében írt cikket Prepelitzay Samu és Kovács Sámuel tollából. Viszont Egyed Antaltól és Teslér Lászlótól kapta kölcsön az Erdélyi Múzeumnak Döbrentei Gábor és Buczy Emil drámaelméleti és -történeti írásait tartalmazó köteteit. (Vty Életr. 256.) DÖBRENTEI nem tartozott az eredeti elmék sorába, de széles körű olvasottsággal, alapos világirodalmi tájékozottsággal rendelkezett; cikkeiben (Eredetiség és jutalomtétel, 1814. I. 1.; Játékszíneink mostani állapotja, 1818. X. f.; Észrevételek a szomorújáték teóriája körül, uo.; A német játékszín eredetei s történetei átalajában véve, 1817. IX. f.) Home, Blair, Pope, Boileau, Sulzer, Wieland, Lessing, Eschenburg, Jean Paul, A. W. Schlegel és Bouterwek akkoriban, a mi viszonyainkhoz képest modernnek mondható nézeteit közvetítette a magyar tudós világ számára. Figyelme kiterjedt a drámaírás valamennyi fontos kérdésére; megállapításai, kritikai észrevételei és gyakorlati tanácsai egységes dramaturgiai rendszert alkotnak — az elsőt magyar nyelven. BUCZY EMIL írásai más szempontból nevezetesek. Tanulmányjaiban (Értekezés az elmének magas kifejtődése körül az ízlés munkáiban, 1817. VII. f.; A görög génie kifej-

tődése okainak sajdítása, 1817. VIII. f.; A tragoedia legfőbbje a görögöknél s mostani álláspontja, 1817. IX. f.) átfogó és részletes képet rajzolt az európai dráma fejlődéséről, s arra a következtetésre jutott, hogy a világirodalom két legnagyobb, örökérvényű tanulságokkal szolgált drámaköltője Szophoklész és Shakespeare.

Később Pesten mint már beérkezett író, a Tudományos Gyűjtemény szerkesztője és a Tudós Társaságnak tagja magától érteződen figyelemmel kísérte a kortárs-irodalmat. KÖLCSEY FERENC Körner Zrinyijéről c. nagyszabású, régebbi dramaturgiai irodalmunknak legmagasabb csúcsát képviselő tanulmányára (1826) maga hivatkozik 36. sz. bírálatában (l. e. k. 95. l.); nem kétséges, hogy olvasta Kölcseynek a komikumról szóló értekezését (A leányörzö, 1827.) is. De ugyanígy tudomást kellett szereznie a 30-as években egyre sűrűbben megjelenő dramaturgiai vonatkozású írásokról, a bennük kifejtett nézetekről. Irodalomtörténetírásunknak ez a területe még kimunkálásra vár — említsük meg, legalább címük és témájuk szerint a legfontosabbakat.

TOLDY FERENC az 1828-i és az 1830-i Aurora bírálatában (Tud. Gyűjt. 1828. I. f. és uo. 1830. VI. f.), EÖTVÖS JÓZSEF A házasságok c. vígjátékának recenziójában (Kritikai Lapok, 1834. IV. f.), valamint Kisfaludy Károlyról írt — felolvasásra „egészségének véletlen változása miatt” nem került — emlékbeszédében (MTT Évkönyvei I. k. 1831—32. Pest, 1833) egy határozott vígjáték-elmélet körvonalait vázolta fel, s számos gyakorlati dramaturgiai észrevételt is hangoztatott. GUZMICS IZIDOR sajátos Hellén—magyar dramaturgiája (MTT Évkönyvei III. k. Pest, 1837.; az 1835. szeptember 13-i közgyűlésen felolvasta Csató Pál) a klasszicista ízlésben fogant drámastílus, drámaszabályok elsőbbségét vitatta, és a Shakespeare, Corneille, Goethe és Schiller képviselte irányokkal szemben Euripidész műveit ajánlotta mintaképpül drámaíróinknak. Viszont TÓTH LŐRINC Töredékek a játékszínről és színészetéről c. kitűnő tanulmányában (Társ 1834. 43., 45., 48., 51., 65., 69., 74. és 75. sz.), valamint GARAY JÁNOS Dramaturgiai füzér c. cikksorozatában (Hmúv 1835. 43., 62. és 1836. 27. és 44. sz.) már a francia romantikus drámairodalom és Shakespeare mellett szálltak síkra. Ugyancsak a francia romantika, közelebbről Victor Hugo ars poeticájának jelentőségére mutatott rá EÖTVÖS JÓZSEF is az Angelo-fordításához írt előszavában (A francia drámai irodalom és Hugo Viktor), amely a Társalkodó 1836. február 24-i számának 61—63. lapján mint külön cikk is megjelent. Ide sorolhatjuk továbbá a Honművész, a Rajzolatok és a Kassai Szemlélő színikritikáiban megnyilatkozó elvi-elméleti nézeteket (l. e. k. 338. l.) és e folyóiratok kritikusaival perbe szálló BAJZA JÓZSEF polemikus írásait. (Szükséges magyarázatok a Rajzolatok színbíráló Compániájának. Kritikai Lapok VII. f., 1836.; Pro memoria a kassai Szemlélőnek. uo.; Néhány szó a Honművész színi kritikáiról. Uo.; Harmadszori szavam a Rajzolatok színbíráló compániájának. Társ 1836. 60. sz. júl. 27.; Befelejő szó Garaynak. Uo.; A magyar színészeti bírálókhöz, különösen X et Comp. úrhoz. Társ 1836. 19. sz. márc. 5.) Végül utaljunk a sokat vitatott Közhasznú Esmeretek Tára, azaz a Conversations-lexikon (l. Vty Akad. Kiad.

II. k. 544–546.) kötetekre. Toldy a Bajzával (I) együtt szerkesztett Figyelmező legelső számában (1837. I. félv. jan. 10. 2. l.) nyíltan kimondta, hogy a lexikon minden fogyatkozásai ellenére is „roppant hézagot pótlott” — feltehető tehát, hogy az ott megjelent esztétikai—irodalmi—poétikai vonatkozású cikkek is közrejátszottak a kor, egyben Vörösmarty dramaturgiai gondolkodásának kialakulásához. (A konkrét adatokat l. *Szövegmagyarázatok, konkordanciák* c. fejezetben.)

3. Forgatta német szerzők műveit is, vagy legalábbis sok mindent hallott róluk. Akkoriban az egész magyar esztétikai—kritikai gyakorlat át volt itatva a klasszikus és romantikus német írók elméleti tanításával: KEMÉNY ZSIGMOND, enyhe iróniával, így jellemezte a helyzetet: „Dőreség volna állítani, hogy az Athenaeum kora az önálló magyar kritika aranyideje volna. A kétséges esetekben néha a két német kritikustól (Lessingtől és A. W. Schlegeltől) kölcsönzött idézetekkel döntöttek, mintha Corpus Jurisszal lenne dolguk, melyet csak alkalmazni kell a fenforgó tényekre” (Élet és irodalom. ÖM X. k. 229–317.), s EÖTVÖS JÓZSEF — a Petőfi költeményeiről szóló bírálatában — fel is szólalt ezen egyoldalúság ellen: „Vajon nem jött-e ideje, hogy kritikánk is kissé önállóbb felfogásra emelkedjék, hogy átlássa, miként a Tieck- és Schlegelek theoriái irodalmunk valóban eredeti műveinek megbírálására nem egészen illenek?” (ÖM XII. k. 249.) Jellemző, hogy amikor a Kisfaludy Társaság 1838-ban pályázatot hirdetett egy magyar dramaturgia készítésére, az érdeklődők figyelmébe első helyen a következő műveket ajánlotta: LESSING: Hamburgische Dramaturgie, A. W. SCHLEGEL: Vorlesungen über dramatische Kunst und Literatur és LUDWIG TIECK: Dramaturgische Blätter. (Figy 1836. 6. sz. febr. 6. 115.) Ez a három mű akkor már közel két évtizede szolgált iránytűként drámaelméleti kérdésekben íróinknak, kritikusainknak, s több bizonyítékunk is van, hogy Vörösmarty is használta őket. „1825-ben Schlegel dramaturgiája, Calderon színjétékái s újólá Shakespeare voltak olvasmányai” — jelentette Zádor György Kazinczynak, amikor a széphalmi mester az újonnan feltűnt magyar költő felől érdeklődött. (KazLev XIX. k. 494.); Tiecket maga Vörösmarty említi egyik Toldyhoz írt levelében: „... jól esnék tudni: ilyen nagy műbíró, mint Tieck, talál-e valamit dolgozataink között olvasásra méltót?” (Vty Akad. Kiad. XVII. k. 241.). Lessinggel kapcsolatban tudjuk, hogy már Kisfaludy Károly is váltig ajánlotta tanulmányozását az Aurora-kör tagjainak (BÁNÓCZI JÓZSEF: Kisfaludy Károly. Bp. 1883. II. k. 164.), Bajza pedig — a „magyar Lessing”! — egyenesen meghonosításán fáradozott, s nem is eredménytelenül. Erre vonatkozólag csak három adatot idézünk. TÓTH LŐRINC 1834-ben úgy véli, hogy „Lessing dramaturgiája s drámai munkái... ismerősebbek, mint hogy róluk többet mondani szükséges volna” (Társ 1834. 75. sz. szept. 17. 300.); GARAY egy Lessing-idézzel fejezte be Dramaturgiai füzér c. elmefuttatásának a játékszíni bírálatokról szóló részét (Hműv 1835. 62. sz. aug. 2. 496.); EGRESSY GÁBOR pedig, aki lemásolta az egész Hamburgische Dramaturgie-t (l. RAKODCZAY PÁL: Egressy Gábor és kora.

Bp. 1911. I. k. 110.), kijelentette: „Valóban az izlés az, mellynek ügyében korunknak Blair Hugokra és Lessingekre volna szüksége” (Ath 1839. II. félv. 36. sz. nov. 3. 567. h.)

4. Vörösmarty nem volt tudós típus: viszonylag keveset olvasott, könyvtára szinte szegényesnek mondható. (L. CSAPODY CSABA: Vörösmarty Mihály könyvtára. Magyar Könyvszemle 1956. 65–68.) Elméleti ismereteit javarészt nem is könyvekből merítette, hanem a társas érintkezés során szerezte. Még alkalma volt hallani mesterének, Kisfaludy Károlynak fejtegetéseit. „Kisfaludynak — írja erről Toldy Ferenc visszaemlékezésében — mint alaposan kimivelt szépésznek, elméleti tudománya, mélybe ható ítélete, ehhez világ- és emberismerettel táplált lélektani tekintetei és irodalmi széles ismeretei által ifjú barátai látköre kiszélesedett, s bevezettünk a nálunk régtől fogva nem mívelt tárgyilagos költészet ismeretébe; kompozíció és karakter-rajz körül annyi reánk nézve újat tanultunk tőle, — miről Schedius esztétikai leckéin nem hallottunk volt semmit — hogy okulva és csodálva őt, csüggtünk ajkain, főleg midőn a (német) játékszínen feltűnt új darabokat beszélve meg, éles ítéletét szelleme és tapasztalásai egész gazdagságával illusztrálva, egy merőben új világ nyílt meg előttünk. Ilyenkor szívesen megfelelt ő közbevetett kérdéseinkre vagy kételyeinkre, motíválva saját eljárását dolgozataiban, ha egy és másnak okát tudakoltuk, s ép oly szigorral gáncsolta saját régibb darabjait, mint a magunkét, melyeket bírálata elé terjesztettünk. Soha nem hallottam valami „módszeresb” előadást, — pedig hallottam itthon s a külföldön eleget — mint amilyet egy izben a történeti drámáról rögtönzött előttünk, mindőn Vörösmarty a maga *Salamon királyát* közölte vele (mely utóbb e nyomon átdolgozva jelent meg), s ekkor olvasott fel némely részeket *Konstantinápoly veszedelme* című, egészen soha ki nem vitt drámájából, magyarázgatva, mint kívánta abban azon feladást megoldani: nem egy egyes hős, hanem egy egész nemzet bukását drámailag megalakítani, s így egy dramatizált eposzt adni, amilyeneket Shakespeare legtöbb történeti drámáiban látott. Általában mind lakásán, mind sétáinkon a társalgás nem folyt egyébről, mint a művészetről s koronként a politikáról is.” (LUKÁCSY — BALASSA 93.)

Nem kevésbé jelentős eszmecserét folytathatott Vörösmarty két fegyvertársával, Toldyval és Bajzával majd mindennapos együttlétük, szerkesztői és akadémiai munkásságuk során. De sok szó esett a dráma-irodalom, a színház és a színjátszás időszerű kérdéseiről azokban a társaságokban is, ahol Vörösmarty meg szokott jelenni: a Csiga-vendéglőben, Fáy András vendégszerető házában, Bártfayék Üllői úti és Vásárhelyi Pál budavári szalonjában, hiszen ezeken az összejöveteleken a toll emberein kívül legkiválóbb színésznőink, színészeink is részt vettek. (L. Vty Életr. 374–376. — TÓTH LŐRINC: Jubiláris visszaemlékezések. Kisf. Társ. Évlapjai. Új folyam. 27. k. 1894. 138–139.)

5. Esztétikai—kritikai nézetek kialakítására, gyarapítására és a gyakorlatba való átültetésükre bőséges alkalmat nyújtott akadémiai munkássága. A Magyar Tudós Társaság mindjárt megalakulása után — Rendszabásainak 5. pontja értelmében — számos intézkedést

hozott drámairodalmunk és színjátszásunk fejlesztésére. 1832-től kezdve évenként 100 arany jutalmat tűzött ki abszolút becsű eredeti magyar dráma jutalmazására: egyik évben szomorú vagy „érzékeny” drámával, a másikban vígjátékkal lehetett pályázni. A következő esztendőben megindította az Eredeti Játékszín, illetőleg Külföldi Játékszín c. sorozatot; amabban kerültek kiadásra nemcsak a pályadíjnyertes, hanem a második helyre érdemesített darabok is, ennek viszont az volt a célja, hogy színtársulataink jó fordításban jussanak a világirodalom rangosabb színdarabjaihoz. Hasonló szándék vezette a Tudós Társaságot, amikor a Budai Színtársulat birtokában levő sűgőkönyveket bekérte, tagjaival nyelvi szempontból kijavíttatta, több példányban lemásoltatta, s csekély díj ellenében a színtársulatok rendelkezésére bocsátotta.

Vörösmarty mindezekben a munkálatokban tevékenyen részt vett. Az 1831. május 2-án tartott heti ülés egy „választottságra” bízta a külföldi drámairodalom azon darabjainak kijelölését, „mellyek mind jeles drámai alkotásoknál fogva, mind a’ karakterek szerencsés festésénél fogva a’ fordítást előkelőleg megérdemlik”, s tagjaivá Fáy Andrást, Döbrentei Gábort, Kazinczy Ferencet, Vörösmarty Mihályt, Szemere Pált és Schedel Ferenc tagokat kérte fel, „azon meghagyás mellett, hogy a’ kívánt javaslatot két hét alatt benyújtsák”. A bizottság, amelyben azonban Vörösmartyn kívül csak Döbrentei és Toldy vettek részt, a május 16-i heti ülésen be is terjesztette a lefordítandó művek jegyzékét; a kis-ülés a benyújtott írók közül némelyeket törlött, másokat hozzáadott, s végül összesen 70 színművet jelölt ki fordításra. (BRISITS 31.)

A korizést és színi kultúránkat tanulságosan tükröző jegyzék nemzetek szerint csoportosítva sorolja fel a drámákat. Olaszok: ALFIERI (Oreste, Sofonisbe, Virginia, Bruto primo, Bruto secondo); FEDERICI (La bugia vive poco, Non contar gli anni alle donna); NOTA (Il filosofo celibe).

Angolok: SHAKESPEARE 22 drámája; MOORE (The Gamester); SHERIDAN (The School for scandal, The rivals).

Franciák: CORNEILLE (Cid); RACINE (Andromaque, Britannicus, Phèdre, Athalie); VOLTAIRE (Zaïre, Alzire, Tancrède); MOLIÈRE (L’école des femmes, Le Tartuffe, L’avare, Le bourgeois gentilhomme, Les femmes savantes, Le malade imaginaire); REGNARD (Le joueur); LEGRAND (Le roi Cocagne); COLLIN D’HARLEVILLE (Vieux célibataire); DELAVIGNE (L’école des viellards).

Németek: LESSING (Minna von Barnhelm, Emilia Galotti, Nathan der Weise); SCHRÖDER (Das Testament, Der Ring, Der Murrkopf, Der Fährdrich); LEISEVITZ (Julius von Tarent); IFFLAND (Der Jäger, Der Spieler); GOETHE (Götz von Berlichingen, Iphigenie, Egmont); SCHILLER (Don Carlos, Wallenstein, Maria Stuart, Wilhelm Tell, Turandot); KOTZBUE (Das Epigramm „és más kedvelt vígjátékai”); Müllner és Raupach „nevezetesebb darabjai”; HOUWALD (Das Bild).

Spanyolok: „Figyelmessé tétetik itt a fordítani kívánó LOPEZ DE VEGA, CALDERON DE LA BARCA és MORETO Y CABANA azon színjáté-

kaira, melyek alkalmaztatva a német játékszínen előfordulnak." (MTT Évkönyvei I. k. 1831—32. Pest, 1833. 73.)

Mint az 1833-ban megalakult „játékszíni küldöttség” tagja, Vörösmarty ajánlotta fordításra — még pedig BOTH Bühnen-Repertoirjából (l. 31. sz. bir. jegyz. e. k. 427. l.) és a Répertoire du Théâtre Français à Berlin c. kiadványból — többek között MAZÈRES: Fialat férj, SCRIBE: Fialat keresztanya, DUMAS: A neslei torony, SCRIBE—MAZÈRES: Hogy teheti az ember szerencséjét és LEBRÜN: Hogyan lehet olcsón élni. c. darabokat; velük a színikritikák során fogunk még találkozni.

Részint előadás, részint a Külföldi Játékszínen történő kiadás szempontjából a következő darabok fordítását nézte át — itt is első-sorban azokat említjük, amelyeket Vörösmarty a Játékszíni krónikában megbírált: VICTOR HUGO—CSATÓ: Angelo, DUMAS—JAKAB: Korona és vérpád, DUMAS—SZIGLIGETI: Szaracén, IFFLAND—KÜLKEY: A végrendelet, BIRCH—PFEIFFER—FÁNCSY: A Notre Dame harangozója, GERLE és HORN—ECSEDI: Gyámság, BAYARD és THÉAULON—SZIGLIGETI: Párizsi naplopó, ALBINI—SZIGLIGETI: Veszedelmes nagynéne, MELESVILLE—SZEMERE: Párizsi adós, DINAUX és LEGOUVÉ—TOMPA: Lignerolles Lujza. (L. BRISITS 36.)

Nyelvi javítás végett a következő régebbi fordításokat osztották ki Vörösmartyra: KOTZEBUE: Rágalmazók, Megosztott szív, Agyvelő orgánumai; BECK: Egymást bosszantók; RAUPACH: Enzio király, Izidor és Olga; HOUWALD: Ellenségek; ZIEGLER: Hatalomszó; PICARD-SCHILLER: Atya és vőlegény egy személyben. A Vörösmarty javította sűgőkönyvek az OSZK Színháztörténeti Tárának gyűjteményében találhatók. Tudományos feldolgozásuk a Vörösmarty-kutatás egyik megoldásra váró feladata; néhány adatot MÁLYUSZNÉ KESZÁR EDIT: Vörösmarty és a reformkor színpadi nyelve c. cikkében (Magyar Nyelv-őr 82. évf. 1958. 170—183.) találhatunk.

Végül: Vörösmarty sűrűn vett részt a drámai nagyjutalomra beérkezett művek elbírálásában; a bizottsági jegyzőkönyveket rendszerint ő fogalmazta meg. (L. VISZOTA GYULA: Vörösmarty nagyjutalmi és drámai jelentései. Akadémiai Értesítő 1914. 108—123.)

6. Ifjúkorában drámairodalmi ismereteit is könyvekből merítette. Ami nemzeti drámairodalmunkat illeti, közvetlen adatokkal csak Kisfaludy Károly és Kisfaludy Sándor drámáinak olvasását tudjuk bizonyítani. (L. Vty Akad. Kiad. I. k. 496—497. — uo. XVII. k. 129—130. — MM 1884—85. VIII. k. 385.) De Dugonics András drámái a *Zalán futásának* történeti forrásai között szerepeltek (l. Vty Akad. Kiad. IV. k. 421.), s lehetséges, hogy kezébe kerültek Bessenyei György, Gombos Imre, Szentjóni Szabó László és más, kisebb jelentőségű drámaszerzőink művei is, vagy legalábbis hallott róluk. Ebben a vonatkozásban kell megemlékeznünk TOLDY Handbuch der ungrischen Poesie, 1828. c. kétkötetes munkájáról, amelyben a két Kisfaludy drámáin kívül Simai Kristóf, Illei János és Bessenyei György drámáiról történik említés.

Kérdés, vajon olvasta-e a Bánk bánt. Irodalomtörténészeink ismételtén rámutattak *A bujdosók* és a *Bánk bán* rokon vonásaira; de olyan

adatok, mint amilyenek pl. Shakespeare drámáinak tanulmányozását bizonyították, nincsenek. (L. Vty Akad. Kiad. VIII. k. 359., 379–380.) A *Zalán futásának* című műve is a Bánk bán verses ajánlására látszik utalni; Kozocsa Sándor szerint Perczelék vagy Teslér és Egyed könyvtárában, még valószínűbb azonban, hogy már Pesten, 1823 vagy 1824 elején ismerkedett meg Katona remekével. (L. Vty Akad. Kiad. IV. k. 341.) Viszont a Bánk bán 1839. március 23-i előadásáról írt bírálata (l. 176. sz. bír., e. k. 205. l.) leghatározottabban ellentmond ennek a feltevésnek, s még azt is kétségesse teszi, hogy a dráma budai előadásainak valamelyikén jelen lett volna. Az *Elméleti töredékek* 1017–1018. sora is csak annyit árul el, hogy Melinda bukásának *témáját* ismerte.

A külföldi drámaírók közül Schiller, Goethe, Houwald, Müllner és Calderon (l. Vty Életr. 256., 305.), valamint Shakespeare műveinek olvasásáról van biztos tudomásunk. Természetes, hogy ez utóbbi volt a legjelentősebb mozzanat. „A nagy, elhatározó Shakespeare-élmény már pályája legelején éri: 22 éves, amikor Teslér barátjához írt költeménye szerint 'tul az élet megszűkült terén' Shakespeare világát 'választja lakul'. S e lírai önvallomás hitelességét egész életműve igazolja: ő az a költőnk, akinek izlésére, művészetére a legmélyebben hatott a nagy angol drámaíró... Vörösmarty Shakespeare-élményéről mindenekelőtt drámái tanúskodnak: ismeretes az a kapcsolat, amely történeti drámáit Shakespeare krónikás színjátékaihoz, a *Vérnászt*, a *Marót bánt* a nagy shakespeare-i tragédiákhoz, a *Csongor és Tündét* meg *A fátyol titkait* Shakespeare vígjátékaihoz fűzi. Különösen ez utóbbiakért lelkesedett, s ezt a felfogását nemegyszer juttatta kifejezésre. A Magyar Tudományos Akadémia 1831. május 16-i ülése 22 drámát jelölt ki Shakespeare-től fordításra, köztük a krónikás színműveket, A velencei kalmárt, A vihart, valamint öt vígjátékot, s nem kétséges, hogy ebben a válogatásban Vörösmartyé volt a döntő szó. Ő maga a Vízkerezt és a Szentivánéji álom lefordítását tervezte; saját vígjáték-elméletét a shakespeare-i komédiák alapján szerkesztette meg, s a *Dramaturgiai töredékekben* — a Sok hűhó semmiért, az Ahogy tetszik és A windsori víg nők méltatása mellett — A felsült szerelmeseket, amelyben 'a komoly szándék enyelgés és öncsalás palástjába burkolódik', a 'legtisztább vígjáték'-nak nevezte, s mint e drámai műnem legsikerültebb példányát állította mintául kortársai elé. Mindez azt jelenti, hogy Vörösmarty a teljes Shakespeare-t ismerte: míg elődei csak a tragédiákig jutottak el, . . . ő már Shakespeare *egész* költői birodalmában volt otthonos.” (SOLT ANDOR: A magyar Shakespeare-kép kialakulása a felvilágosodás és a romantika korában. Shakespeare-tanulmányok. Bp. 1965. 19–20.)

7. De drámairodalmi ismereteinek java részét a színházban szerezte. Vidéki nevelőskodése alatt természetesen nem láthatott színi előadásokat, s mint pesti diák is csak ritkán juthatott el színházba: a fővárosban akkoriban csak rövid időre fordult meg egy-egy magyar színtársulat, de meg pénze sem igen volt rá. (Kisfaludy Károly első színpadi sikereinek 1819-ben mindenesetre szemtanúja lehetett.) Amikor azután független íróként Pesten telepedett le, s anyagilag is

lassanként megerősödött, bőven nyílt alkalma a mulasztottakat pótolni — egyrészt a Pesti Német Színházban, 1833-tól kezdve a Várszínházban, ahol a Budai Színtársulat tartotta előadásait.

Az 1812-ben megnyílt Pesti Német Színház a monarchia egyik legnagyobb és legjobban felszerelt német színháza volt. Fénykorát éppen a 30-as évek táján érte el. Színészből lett igazgató-bérlője: Grimm Fedor (1783—1837) a művészi és a gazdasági szempontokat ügyesen össze tudta egyeztetni; igyekezett lépést tartani a fejlődéssel, s figyelembe vette a német és a magyar ajkú lakosság valamennyi rétegének zenei, irodalmi és szórakozási igényeit.

Ami az *operát* illeti, a német zeneszerzőkkel — Mozarttal, Beethovennel, Weberrel — szemben egyre sikeresebben veszik fel a versenyt az olaszok: Rossini, Bellini, Donizetti; de megjelennek és népszerűkké válnak a franciák is: Auber, Hérold és Meyerbeer.

A prózai műsor a szerzők és műfajok széles skáláját ölelte fel.

A *klasszikus német* drámairodalmat mindenekelőtt Schiller képviseli, de sor kerül olykor Lessing, Goethe, Grillparzer drámáira is. A *német színpadi irodalom* termékei közül első helyen Kotzebue drámái, főleg vígjátékai állnak; sűrűn játsszák Kotzebue kortársainak (Iffland, Ziegler), valamint követőinek (Birch — Pfeiffer, Jünger, Hut) műveit is. Grimm gondoskodott, hogy az igényesebb *kortárs-irodalommal* is megismerkedhessék a pesti közönség: így kerülnek színre nálunk is nyomban ősbemutatójuk után a berlini Raupach és a bécsi Halm és Bauernfeld művei.

Jelentős helyet foglalnak el a műsorban a *bécsi népszínházak játékdarabjai*: a tündérboházatok (Zauberposse), a paródiák és a „Lokalposse”-k. E drámatípusok termékeny és ügyes művelői Gleich, Meisl és Bäuerle, klasszikus mesterei pedig Raimund s a népszerűségben őt lassanként felülmúló Nestroy.

Bemutatóra kerülnek a francia romantika színpadi alkotásai is. Victor Hugo darabjai alig érnek meg egy-két előadást, Dumas Père színműveit sem igen játsszák többször; sikerük csak Scribe-nak és a párizsi bulvár-dramáiróknak van.

Vörösmarty számára a Pesti Német Színház fő vonzóereje — amint arra GYULAI rámutatott (Vty Életr. 298.) — a Shakespeare-előadásokban állt. Grimm közepes erőkből szervezte meg társulatát, viszont rendszeresen szerződtette vendégszereplésre a német színi világ — főleg a bécsi Burgtheater, a drezdai és a müncheni Hoftheater — legjobb erőit, akik éppen Shakespeare hőseinek alakításával szereztek hírnevet. Amit költőnk addig csak könyvekből ismert, most egy Heinrich Anshütz (Lear), Eduard Jerrmann (Shylock), Ludwig Löwe (Hamlet, Romeo), Wilhelm Kunst (Hamlet), Ludwig Ferdinand Pauli (Shylock, Jago), Augusta Schröder (Ofélia), Charlotte Hagn (Julia) mesteri ábrázolásában láthatta meglevenedni a színpadon. (A PNSZ műsorára I. részletesen KÁDÁR 50—69.)

8. A Pesti Német Színháznál is jelentősebb élményekben lehetett része Vörösmartynak a Budai Színtársulat előadásain.

Amikor a Kassai Dal- és Színjátszó Társaság — akkor az ország legjobb együttese — 1833 nyarán feloszlott, a tagok egy része Kolozsvárra szerződött, egy kb. 15 főből álló csoport pedig — köztük Kántorné, Bartha János és Bartha Jánosné, Telepy György, Balog István és Balog Istvánné — Pály Elek és Megyeri Károly vezetésével Budára jött, hogy az éppen üresen álló Várszínházban vendégszerepeljen. Július 7-én mutatkoztak be a közönségnek, nagy lelkesedés közepette; a siker estéről estére megismétlődött, a színház látogatottsága fellendült — ezért elhatározták, hogy végleg metelepednek Budán. Elnyerték Pest vármegye pártfogását is, amely nemcsak anyagi, hanem erkölcsi-szellemi támogatásban is részesítette őket, elsősorban azzal, hogy Fáy András és Döbrentei Gábort kérte fel a társulat vezetésére. A két igazgatónak sikerült is minden addigi kísérletet felülmúló módon színházat szervezni és vezetni. A magyar játékszíni igazgatásnak módja iránt c. tervezetük — amelyet többé-kevésbé meg is valósítottak a gyakorlatban — leszögezi az összjáték fontosságát, a rendszeres próbák szükségességét; elsőnek szervezi meg a rendezői intézményt; pontosan meghatározza a színészek jogait és kötelességeit, s egy korszerű műsorpolitika körvonalait vázolja fel. Tudatos személyi politikát követtek: a gyengébb tagokat lassanként elbocsátották, s helyükbe a Kassáról Kolozsvárra távozott elsőrendű színészeket hívták meg. Így 1835-ben már Budán találjuk Déryné, a Lendvay-házaspárt, Egressy Gábort, Szentpétery Zsigmondot, Szerdahelyi Józsefet és Fánycs Lajost; mellettük két színész-újonc neve tűnik fel a színlapon: Laborfalvy Róza és Szigligeti Eduárd. Fáy és Döbrentei 1835-ben lemondott az igazgatói tisztségről, ekkor Simontsits János óbudai főszolgabíró vette át a társulat vezetését. Jóságdeákú dilettáns volt, aki eredeti elképzelések híján a Pest megyei színházi deputáció utasításainak szellemében vezette a színházat.

A Budai Színtársulat repertoárja sok tekintetben a Pesti Német Színház kicsinyített és „magyarosított” mása volt. A mieink is adtak néhány operát—ROSSINI: Szevillai borbély, DONIZETTI: Fra Diavolo, MEYERBEER: Ördög Róbert — de erősen megkurtítva, leegyszerűsítve, sokszor csak részleteiben; szakképzett énekesek, megfelelő nagyzenekar és kórus híján többre nem futotta erejükből. Igazi operaénekes csak egy volt a társulatban: Déryné, egyébként a dalművekben jó hangú, muzikális színészeink (Udvarhelyi Miklós, Pály Elek, Szerdahelyi József, Szilágyi Pál és Lendvay Márton) vállaltak szerepet.

A prózai műsor zömben a német és az osztrák színpadi irodalom utolsó fél évszázadának termékeiből állt. A régiek közül 21 komoly színművével és 34 vígjátékával Kotzebue állt az első helyen; kortársai közül főleg Iffland és Ziegler darabjai voltak műsoron. Az e triász nyomán dolgozó második drámaíró nemzedéket Birch—Pfeiffer, Weissenhurn, Töpfer és Holbein képviselték, de már szóhoz jutottak a legfiatalabbak, pl. Raupach és Halm is. Budai színészeink sűrűn és nagy kedvvel játszottak bécsi népszínműveket: mihelyt egy-egy tündérbohózatot vagy paródiát a Pesti Német Színházban tetszéssel fogadtak, legott gondoskodtak „nemzetiesítéséről”, vagyis nemcsak

lefordították, hanem magyar környezetbe ültették át. NESTROY Lumpácivagabundusa a budaiak legnagyobb sikere volt, s hasonló vonzerőt jelentettek Raimund, Hopp és Meisl népszínművei is.

1835 fordulat a Budai Színtársulat működésében: ekkor kezdenek műsorukban feltűnni a francia romantika alkotásai, mégpedig nagyobb számban és általában nagyobb sikerrel, mint a pesti német vetélytársaknál. Victor Hugo és Dumas Père drámáit ebben a sorrendben mutatták be:

	Victor Hugo:	Dumas Père:
1835 január	Hernani	
szeptember	Lucrétia Borgia	
november		A neslei torony
1836 március		Korona és vérpad (Howard Katalin)
április	Angelo	
június	Tudor Mária	
július		Szaracén
1837 január		III. Henrik és udvara

Persze ezek a darabok nem egyforma fogadtatásban részesültek. Tettszett az Angelo, a Lucretia Borgia és a Korona és vérpad; a Tudor Mária és a Szaracén már kevésbé, az Hernani meg a III. Henrik és udvara megbukott. A neslei torony a cenzúra akadékoskodása miatt került le a második előadás után a műsorról.

Jóval nagyobb hatást értek el — akárcsak a Pesti Német Színházban — a korabeli francia színpadi irodalom sajátos termékei, az ún. „mélodrame”-ok. (PIXÉRÉCOURT: Coelina, vagy a titok gyermeke, MÉLESVILLE: Borzasztó éj a Paluzzi kastélyban, DUCANGE: Harminc év egy játékos életéből, BÉRAUD—COMBEROUSSE: Örültek háza Dijonban stb.) Időben is megelőzték Victor Hugo és Dumas père drámáit, színtársulataink már a 20-as években kezdték őket játszani. Színház- és irodalomtörténetírásunk ezeket a darabokat meglehetősen sommásan, kevés körültekintéssel intezte el: egyszer silány rémdrámának minősítette őket, másszor meg egy kalap alá vette a „nagyromantika” alkotásaival. Ez utóbbi nézetnek van is némi alapja: a „mélodrame” is — amint az már címükből is sejthető — bonyolult és sötét cselszövényekből épül fel, keverte a komoly és a vidám elemeket, nagy gondot fordított a „couleur locale”-ra, a színes dekorációra, a mozgalmas tömegjelenetekre. Mégis hiába lenne, ha nem húznánk határvonalat — nemcsak művészi, hanem műfaji szempontból is — köztük és a Victor Hugo-féle drámák között. A melodráma a nagy francia forradalom idején keletkezett, s a párizsi népszínházak (Porte-Saint-Martin, Ambigu stb.) közönségét volt hivatva szórakoztatni. Főcéljának — akárcsak a klasszikus-klasszicista tragédia — a „rémület és szánalom” felkeltését tekintette — de nyers eszközökkel. Szerette a nagy bűnök és a szenvedő erények kontrasztját, a vérfagyasztó helyzeteket, hajmeresztő fordulatokat és a szentimentális jeleneteket; hajszolja — a lélektani valószínűség rovására — a meglepőt; patetikus hangja olykor

triviális érzelmességbe csap át. (Vö. DES GRANGES, CH.-M.: Histoire de la Littérature française. 43. ed. Paris, 1948. 866—867.) De közel áll a rémdrámához is — egyes irodalomtörténetírók, hogy megkülönböztessék a „magas” irodalomtól, sokszor nem is romantikusnak, hanem „romaneszk”-nek nevezik. (Pl. KLEMPERER, VICTOR: Geschichte der französischen Literatur im 19. und 20. Jahrhundert. I. Bd. Berlin, 1956. 23—25.) Ez irányzat jelentőségét azonban nem szabad lebecsülnünk. Voltaképpen a melodramák talaján nőtt nagyra az „igazi” romantikus dráma („mélo-drame parvenu”), széles néprétegek színházi igényét elégítették ki, van bizonyos demokratikus tendenciájuk — akár csak később Eugène Sue regényeinek —, s nyelvük is közel áll a népi beszédhez.

A francia vígjátékirodalomnak két típusa került át hozzánk: az ún. „társalgási” vígjáték (comédie) és a „comédie vaudeville”, vagyis a zenés betétekkel tarkított bohózat. Művelőik közül első helyen Scribe állt — tőle hat darabot játszott a Budai Színtársulat. Mellette Mazères, Théaulon és Bayard könnyű fajsúlyú alkotásaival találkozhatunk a budai repertoárban.

A reformkori színházi viszonyok és Vörösmarty dramaturgiájának megértéséhez tudnunk kell azt is, hogy a francia drámairodalom — kevés kivétellel — német szűrőn jutott el hozzánk: fordítóink nem az eredeti francia darabot, hanem annak német színpadi adaptációit ültették át magyarra. A kettős fordítás-átdolgozás során a művészi értékek nagy része veszendőbe ment: a verses drámákat prózává silányították, néha fontos részeket, főleg a feleslegesen „költőinek” érzett jeleneteket elhagyták, viszont a színszerű elemeket még színszerűbbé, azaz riktóbbá tették, a történeti drámák cselekményét olykor teljesen kivetkőztették eredeti környezetükből, hangulatukból; a „comédie vaudeville”-ekből elhagyták a zenés betéteket, ami az effajta darabok játékosságának, könnyedségének a rovására ment. Tegyük még hozzá, hogy a csonkításból-torzításból derekasan kivette részét a cenzor is, aki minden politikai vagy politikailag is értelmezhető vonatkozást, azonkívül az „erkölcsellenek” minősített helyeket könyörtelenül kihúzta.

A budai színpadon szóhoz jutottak a világirodalom klasszikusai is, sajnos ugyancsak a cenzúrától megkurtított, rendezőktől-színészektől átdolgozott változatban, többnyire gyatra fordításban. A németek közül SCHILLER Haramiák, Fiesco, Ármány és szerelem, azonkívül KLEIST Heilbronn Katalin c. drámája szerepelt a műsorban; a francia klasszikus irodalmat MOLIÈRE (Botcsinálta doktor), az olaszt GOLDONI (A fogadósné, Két úr szolgája), a spanyolt CALDERON (Az élet álom) és MORETO (Donna Diana) képviselte. SHAKESPEARE-től a Hamletet a Kazinczy fordította Schröder-féle változatban négy alkalommal adták, a Macbethet Döbrentei tolmácsolásában mindössze egyszer; a Sok hűhó semmiért Henrik Beck átdolgozásában és Benke József magyarosításában mint Egymást bosszantók két előadást ért meg, a Makrancos hölgy pedig Holbein adaptációjában és Komlóssy Ferenc fordításában, Szerelem mindent tehet címen, négyet.

A Budai Színtársulat legnagyobb érdeme, hogy egyre sűrűbben adtak elő eredeti magyar drámákat. A hazai szerzők közül Kisfaludy Károly foglalta el az első helyet, tíz drámáját játszották. A régebbi irodalmat DUGONICS ANDRÁS (Bátori Mária), BALOG ISTVÁN (Cserny György), GOMBOS IMRE (Esküvés), KISFALUDY SÁNDOR (Az emberszívnek örvényei), BÁRÁNY BOLDIZSÁR (Sajdár és Rurik) képviselték. KATONA JÓZSEF művei közül az Aubigny Clementiát, a Luca székét és a Bánk bánt játszották. De felkarolták az élő magyar drámairodalmat is. Íme a bemutatók, a színész-drámaírók alkalmi tákolmányait mellőzve:

- 1833: FÁY ANDRÁS: Két Bátori
KOVÁCS PÁL: Magának akart, másnak kért; A zsvány
- 1834: VÖRÖSMARTY: Kincskeresők, Várnász
MUNKÁCSY JÁNOS: Garaboncás diák
- 1835: FÁY ANDRÁS: Régi pénzek
SZIGLIGETI EDE: Frangepán Erzsébet, Megjátszott cselek
JAKAB ISTVÁN: Falusi lakodalom
SZENTMIKLÓSSY ALAJOS: Hunyadi László halála
NAGY IGNÁC: Mátrai rablók
- 1836: SZIGLIGETI EDE: Dienes
JAKAB ISTVÁN: Zsarnok apa
GARAY JÁNOS: Jósige
TÓTH LŐRINC: Ékebontó Borbála
- 1837: GAAL JÓZSEF: Mátyás király Ludason
CSATÓ PÁL: Fiatal házasok

A Magyar Tudós Társaság négy páholyt bérelt tagjai számára a Várszínházban, s Vörösmarty rendszeresen látogatta is az előadásokat, főleg tavasztól ősziig — télen, jégzajlás idején a hajóhidat felszedték, s a pestiek nem juthattak át Budára. Talán nem mindig volt olyan műélvezetben része, mint a Pesti Német Színházban, a Budai Színtársulat előadásai mégis mérhetetlenül sokat jelentettek számára. Nemcsak drámairodalmi ismereteinek bővülésére gondolunk — itt került közvetlen kapcsolatba a magyar színi világgal. Megismerte a tagokat, már itt szövődött az a szoros kapcsolat közte és vezető színészeink között, amely későbbi kritikusi tevékenységében is nagy szerepet játszott; de megismerte a magyar színi kultúra problémáit: a műsorgondokat, a fordítások, a rendezés és a játékestílus problémáit, drámairodalmunk helyzetét s nem utolsósorban az „ezer fejű Cézár”, a színházlátogató közönség magatartását, igényét, reagálását a külföldi és a hazai drámairodalom egyes termékeire, színészeink játékára.

Az Elméleti töredékek keletkezése

A Budai Színtársulat működése, vidéki színjátszásunk megerősödése, a Pesti Magyar Színház várható megnyitása új lehetőségeket teremtett eredeti drámairodalmunk számára. A fejlődést előmozdította a Magyar Tudós Társaság is (1. *Vörösmarty dramaturgiai művelti-*

sége, 5. pont), de hatott a külföldi példa is: a polgárosodás nyomán nagy mértékben fellendülő francia, német és osztrák színpadi irodalom, amelynek termékei röviddel ösbemutatójuk után hazai szintársulataink repertoárjában is megjelentek, s általában kedvező fogadtatásban részesültek.

Valóban, a 30-as években fellépő íróink majd mindegyike megpróbálkozott drámaszerzéssel, még akkor is, ha hajlamaik, képességeik — mint pl. Eötvösé, Jósikáé, Szontágh Gusztáváé — egészen más irányúak voltak. Szigligeti, Garay, Tóth Lőrinc és Vajda Péter 1837-ben egy Pesti Magyar Drámai Irodalmi Egyesületet szerveznek a történeti dráma ápolására, mások a „könnyebb” műfajokban: vígjátékokban, népszínművekben kísérleteznek.

Az elért eredmény azonban nem állt arányban a drámaírói kedv megélénkülésével. Élesen vetődött fel irodalom és színház — más szóval: költőiség és színszerűség — egymáshoz való viszonya, s úgy látszott, hogy íróink még nem eléggé felkészültek ennek akárcsak kielégítő megoldására; nem rendelkeztek kellő elméleti ismeretekkel, járatlannak bizonyultak a drámaírás technikájában, a műfaj mesterségbeli fogásaiban, a színpadi nyelv használatában. A Magyar Tudós Társaság nem mindig tudta kiadni a 100 arany jutalmat, a Budán bemutatott színdarabok közül alig egy-kettő élt meg hosszabb ideig a színpadon. A Kisfaludy Társaság nagyon is időszerűnek tartotta, hogy 1837. február 9-én a következő címen hirdessen pályázatot: „Mi befolyása van a drámai literatúrának a nemzet erkölcsi életére? s miért nálunk, magyaroknál, oly kevés eddig az eredeti drámai munka?”

A műfaji problémák megvitatását tehát elsősorban drámai irodalmunk elmaradottsága tette szükségessé. De egy korszerű dramaturgia még más szempontból is sürgető feladatnak látszott: a színjáték elvi kérdéseiben a kritikusok, a színészek, a szintársulatok vezetői is érdekeltek voltak. A kassai Szemlélő színházi referense (Kovacsóczy Mihály?) nagyon helyesen állapította meg 1836-ban, hogy „a' Ref. bírálata' körébe tartozik: 1. ször Hogyan van írva a' darab? 2. ször Megfelel-e a' dramaturgia követeléseinek?” (Szemlélő 1836. 17. sz. febr. 17. 271. h.) — de tisztázásra várt, hogy melyek is ezek a követelmények. A kor gondolkodásában, kiforratlanul és kuszán, együtt éltek az európai dramaturgia hagyományos tanításai az újabb irányzatok modern, sőt forradalminak számító nézeteivel. Eldöntésre várt, hogy az Arisztoteléstől Victor Hugóig felhalmozódott ars poeticákból — nemzeti hagyományaink és korszerű igényeink szemmel tartásával — mit lehet átvenni és megtartani, mit kell kerülni és elvetni. Színi életünkben megindult már a harc a feudális erkölcsiségű német dráma kiszorításáért, a francia romantikus dráma elismertetéséért (1. Kézikönyv 365.); állást kellett hát foglalni, hogy — a fogalom legtágabb értelmében — melyik az a drámasztílus, amelyet íróink követendő példának, kritikusaink mércének, a színház vezetői műsorpolitikájuk fő irányelvének tekinthetnek. Ezen a ponton a választás és válogatás már túlnőtt a dramaturgia szakmai területén, társadalmi—világnevezeti

kérdéssé vált, s egész irodalmi életünk tendenciáihoz kapcsolódott.

Az Athenaeum irodalomelméleti kérdések tárgyalását is programjába iktatta (l. LUKÁCSY SÁNDOR: Az Athenaeum, a szabadelvűség műhelye és terjesztője. Magyar Könyvszemle 1965. 4. sz. 333.), természetesen tehát, hogy szavát dramaturgiai kérdésekben is hallatta. Az időpontot jól választotta ki a szerkesztőség: 1837 nyarán már lázasan készültek a Pesti Magyar Színház megnyitására (l. i. sz. bir. jegyz. e. k. 371. l.), a dráma és színjátszásunk ügye a közvélemény érdeklődésének homlokterében állt. Még nagyobb súllyal esett latba, hogy a szerkesztők tervbe vették a PMSz előadásainak rendszeres bírálatát is; a Játékszini krónika megindulása előtt azonban célszerűnek látszott — mintegy bevezetésül — nyilatkozni a drámát illető legfontosabb elvekben. Az sem véletlen, hogy a triász tagjai közül éppen Vörösmartyra esett a választás. Elméleti felkészültsége nem volt nagyobb Toldyénál és Bajzáénál, de mint drámaíró gazdag tapasztalatokkal rendelkezett, s így kétségtelenül őt illette meg az elsőség, hogy a dramaturgia elvi és gyakorlati kérdéseiben nyilatkozzék.

De az *Elméleti töredékek* keletkezésénél gondolhatunk még egy további, szubjektív indítékra is. Tóth Dezső monográfiájában ezt olvashatjuk: „A harmincas években Vörösmarty drámaköltészete is sajátos fordulatot vesz: figyelme nem csupán a dráma, de a színpad, a színházi igény, szükséglet, divat felé is fordul . . . Háttérbe szorult egyfelől a *Salamon*, *A bujdosók* nemzeti eszmeisége, a Shakespeare-ekövetés helyes drámaírói célkitűzése, s mindezt a német rablóromantika selejtes eszközei, értelmetlen eszmeisége váltotta fel, s szó sincs többé a *Csongor és Tünde* merész kezdeményezésének folytatásáról. Másfelől azonban Vörösmarty ezúton ismerkedett meg közelebbről a színpad igényeivel, s immár gyakorlatból, előadásra szánt darabjainak érvényesüléséből győződött meg a színi hatás nélkülözhetetlenségéről, s e színműírói gyakorlat, az eleven színpadi élet számontartása vezette el a francia romantikus drámához.” (TÓTH D. 232—233.) Vagyis: a drámaíró Vörösmarty fejlődése korántsem volt ellentmondásoktól mentes, ezért önmaga számára is szükségesnek tartotta bizonyos kérdések tisztázását. Azt mondhatjuk tehát, hogy az *Elméleti töredékek* keletkezésében az objektív drámaírodalmi és irodalmi-kritikai tényezőkön kívül szubjektív, az írói gyakorlatból, a továbbfejlődés igényéből fakadó motívumok is szerepet játszottak.

Az Elméleti töredékek felépítése, tematikája

Vörösmarty már a címadással — „töredékek” — jelezte, hogy nem törekszik egy, a tárgyat minden szempontból kimerítő, részletes dramaturgia megírására. Tudatosan mellőzte a tragikum és a komikum kategóriájának elemzését; nem adott áttekintést a drámai műfajokról, teljesen figyelmen kívül hagyta a történeti fejlődés szempontját.

Ami a cím első tagját illeti, az Athenaeum-beli jobb, kifejezőbb volt, mint a „kézi kiadás”-é: a *Dramaturgiai töredékek* csak némi fenntartással nevezhetők *elméletieknek*. Bár a hagyományos poétikai terminológia szellemében Vörösmarty „szabályokat” emleget, cikksorozatában *gyakorlati* tanácsokat ad egy *gyakorlati* cél: a dráma színszerűségének biztosítása és a színszerűségnek a költészet követelményeivel történő egybehangolása érdekében. Vörösmarty költő volt, nem tudós, az elvont teória kevésbé érdekelte, amint arra Bajza is célzott egyik Toldyhoz írt levelében: „Vörösmarty és Kisfaludy egyedül csak a költői körben fognak mindörökké ragyogni, mert egyik sem tanult fej, s még csak idom [értsd: hajlam] sincs benne a tanulásra”. (BAJZA VI. k. 300.) Került is minden absztrakciót, didaktikus pózt; nem indul ki elméleti alapvetésből, nem ad tudományos definíciókat, felosztásokat; feltételezi, hogy a szóban forgó dramaturgiai-poétikai fogalmakkal olvasói tisztában vannak. A dráma műfaji meghatározását is csak a tárgyalásba beágyazottan, mintegy magától értetődően érinti. (103—116. s.) Tényeket állapít meg, s igazságukat nem induktív vagy deduktív okfejtéssel bizonyítja, hanem a drámairodalom világából vett jól ismert példákkal illusztrálja; ami pedig a külső, tekintélyi érvelést illeti, Horatiuson kívül egyetlenegy teoretikusra sem hivatkozik. Műfaját tekintve az *Elméleti töredékek* tehát nem tudományos értekezés, de nem is esszé, amely ötletességével, eredetiségével ragad meg. Legközelebb áll a személyes vallomáshoz: egy tapasztalt, elméletileg is tájékozott, világosan és gyakorlatiasan gondolkodó író közvetlen hangon számot ad művészi-mesterségbeli nézeteiről, a „műhelytitkok”-ról. Emellett azonban az *Elméleti töredékek* bizonyos mértékben vitákat is. Az „Hernani csatáját” — mutatis mutandis — nálunk is meg kellett vívni, s Vörösmarty ebből is kivette részét. Megőrizte nyugalmát, nem emelte fel hangját, de ahol alkalom kínálkozott, nagyon határozottan mutatott rá a francia romantikus drámairodalom eszmei-művészi igazságára, s védte meg Victor Hugo és Dumas père műveit az ellenük felhozott vádakkal szemben.

Vörösmarty átgondolt, határozott terv alapján fogott munkához, mondanivalóját a drámai műnem külső és belső formai jegyeinek sorrendjében fejtette ki. A bevezetés és a színmű kettős jellegének megvilágítása után — az értekező prózai írásműveknek a retorikában tanított szerkesztő módszerét követve — világosan megjelöli a kifejtendő témát és a tárgyalás sorrendjét. Magából a tárgyalásból azután kiderül, hogy a dráma „külsője” érti: 1. a dráma tárgyat, témáját, 2. a drámai mesét, a bonyodalmat, 3. az elrendezést, szerkezetet, és 4. a kidolgozást, vagyis a belső összefüggés megteremtését és a nyelvi megfogalmazást. Viszont a dráma „belsőjéhez” számítja: 1. a költői igazságszolgáltatást, 2. a szereplők jellemzését, 3. a jellemek és a cselekmény logikai-lélektani kapcsolatát, végezetül 4. a dráma erkölcsi hatását.

Ezek szerint az *Elméleti töredékek* tagozódása és tematikája a következő vázlattal illusztrálható (a számok a főszöveg soraira vonatkoznak):

- 1—53: Bevezetés. Van-e a lánghésznek szüksége szabályokra?
 54—157: *I. A dráma általában*
 54—145: A költészet és a színpad viszonya
 146—149: Az *Elméleti töredékek* célkitűzése
 150—157: Szubjektív megjegyzés (captatio benevolentiae)
 158—360: *II. A drámai tárgy*
 158—190: A tárgyválasztás fontossága
 191—216: Milyen legyen a dráma tárgya?
 217—251: Konkrét példák
 252—340: A teljesen költött tárgynál jobb, ha ismert kútfőkből
 merítünk
 350—360: Kitérő megjegyzés lapalji jegyzetben az eredetiség kérdé-
 séről
 341—349: Az elmondottak inkább a komoly drámára, mint a víg-
 játéokra érvényesek
 361—560: *III. A drámai mese*
 362—364: Bevezető-átvezető mondat
 365—386: Mi a drámai mese?
 387—389: A színmű meséjének fő követelménye: egység és egy-
 szerűség
 390—484: A hármas egységről
 485—494: Az egység haszna
 495—504: Az epizódokról
 505—560: Az egyszerűség
 561—852: *IV Elrendezés*
 562—581: Az elrendezés: a színmű ökonómiája
 582—634: A kifejlődés
 635—718: A dráma hagyományos felosztása öt felvonásra
 719—726: A háromfelvonásos dráma
 727—744: A kétfelvonásos dráma
 745—788: A felvonásokról egyenként
 789—816: A jelenetek
 817—826: A meglepetésről
 827—852: A jelenetek drámaisága
 853—1528: *V Kidolgozás*
 854—889: A mese, az elrendezés csak vázlat: a drámának hús-vért
 a kidolgozás ad. A kidolgozáshoz — vagyis a belső össze-
 függés megteremtéséhez, hű jellemfestéshez, helyes moti-
 váláshoz — költői elme kívántatik
 890—911: Mit kell kerülni?
 912—1059: Az elbeszélés a drámában. Ezen belül (1029—1059):
 erkölcstelen-e a francia romantikus színmű?
 1060—1085: Az átalakodás
 1086—1108: A lírai és a didaktikus részletek a drámában
 1109—1198: A drámai nyelv
 1199—1337: A magyar dialektusok áttekintése
 1338—1459: Vers vagy próza?
 1460—1528: A drámai versnemek

- 1529—1961: *VI. A dráma belseje*
 1530—1546: A költői igazság. A komoly színmű jellemei
 1547—1620: A hős szenvedése és küzdelmei
 1621—1634: A bonyolódás, a kifejlődés következzék a jellemekből
 1635—1642: A véletlen szerepe
 1643—1701: A sors szerepe
 1702—1722: Újra a komoly színmű személyeiről
 1723—1736: A szenvedő erény
 1737—1835: A víg színmű
 1836—1961: A színművek erkölcsisége; újra a francia romantikus dráma erkölcséről.

A cikksorozat tehát — „töredékessége” ellenére — egységes egész. Vörösmarty híven ragaszkodott az előzetes programhoz: nagyon fegyelmezetten, kerülve minden kitérést, aprólékos részletezést, logikusan, a lényegre törekedve fejtette ki nézeteit. Csak egy helyen futott mellékvágányra — amikor a műfaji problémáktól elkanyarodva a nyelvjárások ismertetésébe bonyolódott. Itt a szenvedélyes nyelvészkedő háttérbe szorította a dramaturgot.

Az Elméleti töredékek forrásai

A tanulmányban kifejtett elvek sem egyenként, sem összességükben nem jelentettek forradalmi újítást a kor dramaturgiai-kritikai gondolkodásában. Ilyesmi nem is állt Vörösmarty szándékában: amint a mű bevezetéséből kitűnik, ismert „szabályokra” hívta fel kortársai figyelmét. Honnan merítette, válogatta ki őket?

WEBER ARTHUR Shakespeare hatása a vígjátékiró Vörösmartyra c. dolgozatában (Bp. 1911. 9—16.) arra a megállapításra jutott, hogy Vörösmarty a víg drámára vonatkozó nézeteit Shakespeare vígjátékainak tanulmányozása, hatása nyomán alakította ki. Szélesebb körben foglalkozott a források kérdésével TROMBITÁS GYULA Vörösmarty dramaturgiája (Bp. 1913.) c. bölcsészdoktori értekezésében. Az *Elméleti töredékeket* a következő művekkel vetette egybe: HORATIUS: *Ars poetica*, LESSING: *Hamburgische Dramaturgie*, A. W. SCHLEGEL: *Vorlesungen über dramatische Kunst und Literatur* és TIECK: *Dramaturgische Blätter*; vizsgálatainak eredményeit a következőkben foglalta össze: „A 'Dramaturgiai töredékek'-nek mindegyik gondolatcsoportján megérezzük Vörösmarty forrásainak hatását. A lángész-elméletre (Bevezetés) Lessing és Schlegel nyomták rá bélyegüket; a költői és színi hatás megkülönböztetést és az utóbbi fontosságának hangsúlyozását a romantikusokra vezethetjük vissza. (I. fejezet.) A 'dráma külsejének szabályait' (I—V. fejezet) főleg Horatius és Lessing nyomán állította össze. A tragédia lényegéről vallott elvei a 'dráma belsejéről' szóló (VI.) fejezetben a romantikusok és részint Lessing felfogását tükrözteti vissza. Ugyancsak a romantikusokra vezethetjük vissza Vörösmarty dramaturgiájának erős nem-

zeti és történeti irányát és a német színmű elleni tendenciáját. A dráma és az erkölcsiség viszonyának kérdését Schlegel nyomán dönti el Vörösmarty." (59–60.)

A disszertáció a legjobbak közül való. Trombitás Gyula becsületes munkát végzett, a kimutatott hatásokat bőséges és pontos szöveg-párhuzamokkal igyekezett igazolni. Dolgozata mégsem elégt ki teljesen. Egyrészt: Vörösmartynak igazán nem volt arra szüksége, hogy „dramaturgiájának erős nemzeti és történeti irányát” könyvekből tanulja. Trombitás e tekintetben a pozitívista hatáskutatás mechanikus, pszichológiátlan módszerének esett áldozatul. Másrészt: kutatásainak körét — nyilván professzorainak tanácsára — túlságosan leszűkítette. Horatius és a három német író erősen hatott Vörösmartyra — ha nem is közvetlenül! —, de ezzel még nem mertettük ki az *Elméleti töredékek* feltehető és valószínű forrásait.

Figyelembe kell vennünk a diákkori emlékeket. (L. *Vörösmarty dramaturgiai műveltsége*, I. pont, e. k. 286. 1.) Így pl. ha összehasonlítjuk az *Elméleti töredékek*et Juvencius poétikai tankönyvével, nem nehéz felfedezni, hogy Vörösmarty a dráma alkotóelemeinek (tárgy, mese, elrendezés stb.) fontossági sorrendjében, azonkívül egyes drámaelméleti alapfogalmak értelmezésében iskolai tanulmányaira is támaszkodott. Még feltűnőbbek azok az egyezések, amelyek Vörösmarty és hazai dramaturgiai irodalmunk művelőinek egyes nézetei között fennállanak. Ezekre jegyzeteinknek *Szövegmagyarázatok, konkoranciák* c. részében utalunk. De előlegezve a belőlük lesűrítendő tanulságot, azt mondhatjuk, Vörösmarty legalább olyan mértékben azonosította magát Kölcsy, Toldy, Bajza — és más magyar szerzők — nézeteivel, mint Horatius és a német teoretikusok elveivel.

Az Elméleti töredékek hatása, méltatása

Vörösmarty 1837-ben elismerten a nemzet első költőjének, az Athenaeum pedig a legtekintélyesebb folyóiratunknak számított; nem kétséges tehát, hogy a cikksorozatot sokan olvasták, figyelték rá. Egykorú fogadtatására vonatkozólag azonban sem hivatkozás, sem ellenvélemény formájában nem találtunk konkrét adatokat; minthogy pedig dramaturgiai irodalmunknak 19. századi története még feldolgozásra vár, az *Elméleti töredékek* utóéletét, irodalmi-kritikai gondolkodásunkban betöltött szerepét illetőleg csak feltevéseket kockáztathatunk meg. A színszerűség-költőiség vitája 1838-ban bontakozott ki (I. Kézikönyv 393–395.), s ha arra gondolunk, hogy mennyi tévedés, félreértés mutatkozott ebben a kérdésben, akkor kénytelenek vagyunk azt mondani, hogy Vörösmartynek erre vonatkozó egészen világos, egyértelmű és helyes tanítását nemigen vették figyelembe. Ha viszont azt látjuk, hogy a francia romantikus drámastílus a 40-es években általánosan elismert és sokaktól követett példaképpé vált, feltételezhetjük, hogy ebben a folyamatban Vörösmarty állásfoglalása is közrejátszott.

Ezenkívül még csak azt említhetjük meg, hogy Egressy Gábor az 1865-ben megnyílt Színi Képezdőben a magyar tájszólásokat az *Elméleti töredékek*ben foglaltak szerint tanította. (I. EGRESSY GÁBOR: A színesztet könyve. Pest, 1866. 44–46.)

Más kérdés, mennyiben mozdította elő a dráma kérdéseinek való elmulkedés Vörösmarty saját írói fejlődését. TROMBITÁS GYULA szerint Vörösmarty drámái és drámaelmélete között „nagy, sokszor elvi ellentét” figyelhető meg. (63–71.) Ezt tanította RIEDL FRIGYES is: „Aki meg akar győződni arról, hogy voltaképp mit tartott Vörösmarty helyesnek a drámaírásra nézve, olvassa el dramaturgiai cikkeit, melyek 1837-ben jelentek meg. Ott elmondja rendkívül nagy határozottsággal azt, amit — fájdalommal kell megjegyeznünk — drámáiban nem mindig követett”. (A magyar dráma története II. Magyar Irodalmi Ritkaságok 44. Bp. 1940. 148.) OLTVÁNYI AMBRUS is azon a nézeten van, hogy a *Dramaturgiai Lapok* elvrendszere és Vörösmarty drámaírói gyakorlata nem mindig fedik egymást; de a *Czillei és Hunyadiakkal* kapcsolatban rámutatott, hogy a kompozícióban, valamint a vers, illetőleg a próza megválogatásában Vörösmarty azt a módszert követte, amelyet a *Dramaturgiai töredékek*ben hirtetett. (Vty Akad. Kiad. XI. k. 297–298.)

A Vörösmarty-irodalomban viszonylag kevés szó esett az *Elméleti töredékek*ről. Olyan dolgozat, amely a témát a teljesség igényével, minden vonatkozásában, forrásainak és hatásának, társadalmi-irodalmi szerepének teljes feltárásával behatóan elemezte és értékelte volna, még nem készült. A kutatók egy része az életrajz és a költői pályakép egészébe beágyazva, többnyire röviden ismertette, egy másik része pedig a színbírálatokkal együtt méltatta.

GYULAI PÁL a Vörösmarty színikritikai munkásságáról szóló rész bevezetéseképpen emlékezett meg a drámaelméleti cikksorozatról. „Mint színikritikus 1837-ben lépett föl az Athenaeumban *Dramaturgiai töredékeivel*, melyeket színbírálatok követtek a pesti színház megnyíltától fogva egész 1842-ig. Érezte, hogy költőnek, ha kritikusként lép föl, először is saját gyöngeségeit szokták szemére lobbantani. 'Mondhatnám — így szól mindjárt a bevezetésben — hogy *fungar vice cotis*, de a kérlelhetetlen idő ezt magától ki fogja mondani, ha így áll a dolog s nem akarok gyanus kényeskedéssel jogaimba vágni, ahhoz látva inkább, hogy mit részint önbotlásaimon, részint egyéb tapasztalásaimból okulva, tanulságot vevék, független töredékekben közöljem, használandót, kiegészítendő vagy végre megigazitandót mások szorgalmi által.' Valóban nem igyekszik drámái védelmére elméletet gyártani, mi annyi költő kritikus szokása. Ő kritikásaink közt az első, aki a dráma legfőbb kérdéseit, ha nem is kimerítően, de tüzetesen tárgyalja. Shakespeare felé is ő fordítja először az írók és közönség figyelmét, s ami éppen oly nevezetes, utat tör a tragikum eszméjének tisztázására, megtámadva a tévedés nélküli erény szenvedtetését, s a nagy bűnök hőseinek minden emberi tisztább érzést vagy fényes és megdöbbentő tulajdonokat mellőző rajzát.” (Vty Életr. 368.)

TARCSY DEZSŐ szerint „Vörösmarty drámái munkásságához számíthatjuk az általa szerényen úgynevezett 'Dramaturgiai töredékek'-et is, melyek oly nagy hatást gyakorolának”. (Vörösmarty Mihály életrajza, munkássága és hatása a magyar irodalomra. Győri Közlöny 1862. 83. sz. okt. 16. 329.) De hogy ez a hatás miben állott, azt nem részletezi.

SZÁSZ KÁROLY tollából a Beöthy Zsolt szerkesztette ún. Képes Irodalomtörténetben (A magyar irodalom története. 2. kiad. II. k. Bp. 1900. III.) ez olvasható: „*Dramaturgiai Lapok* című ciklus elméleti fejtegetésekben s gyakorlati útmutatásokban egyaránt gazdag. A klasszicizmus és a francia új romantika közötti eszme-harcban, az ő biztos és egészséges ítéléte, a drámái világirodalomban jártassága, a józan középúton haladó mérséklete, becsekké teszik e lapokat; színi kritikái pedig, míg a közönséget jó ízlésre tanítják, valódi tanácsadói a színészeknek, egyaránt távol a mérges lerántástól, mint a könnyű kedvezéstől, sohasem engedve szenvedélyes vagy éppen személyes indulatok változó szeszélyeinek”.

RADNAI OSZKÁR Vörösmarty mint prózáiró (Temesvár, 1909.) c. több részes tanulmányának IV. fejezetében vázolta fő vonásaiban az *Elméleti töredékeket*. Ismertetését a következő – téves – megállapításokkal fejezte be: „Felmerülhet most az a kérdés, vajjon Vörösmarty dramaturgiai gondolatai eredeti, saját nézetek-e, vagy más esztétikusoktól átvettek. Igen nehéz erre felelni. Semmi nyoma sincs ily irányú tanulmányainak. A legsarkalatosabb tétélemben Aristoteleszel egyezik; a drámát illető egész felfogása Shakespeare műveiben nyer gyakorlati érvényesülést, de elméletet, melyből Vörösmarty felfogását levezethetnék, nem találunk. Gyakran idéz Horatiusból, de nézeteik oly kevés azonosságot mutatnak, hogy ami egyezik is, azt sem merjük átvételnek nevezni. Tudjuk, milyen őszinte és szoros barátságban élt Vörösmarty Bajzával. Lessingnek közvetlen hatását Bajzára pedig kimutatták, s mégis, ha Vörösmarty *Elméleti töredékeit* Lessing 'Hamburgische Dramaturgie'-jával egybevetjük, rokonságot nem találunk. Hiába keresünk egyezést Vörösmarty és Költsey között. Körner „Zrínyi”-jének bírálata sem vezet nyomra. — Ez irányban folytatott kutatásunkat tehát azzal a legvalószínűbbnek látszó feltevessel kényszerülünk bevégezni, hogy Vörösmarty dramaturgiai elméleteit a gyakorlat fejlesztette ki.” (34–35.)

VÉRTESY JENŐ Költsey dramaturgiájával hasonlította össze Vörösmarty drámaelméletét. „Költsey Körner-bírálata kellemesebb olvasmány, költőibb munka és mélyebben járó aesthetika, mint Vörösmarty 'elméleti töredékei'. Nem sokkal mond többet a közismert dolgoknál s érdekességét elsősorban az adja meg, hogy a költő saját írásaiból vehetjük ki, kiket tart mestereinek. Aristoteles ős szabályait ő is érvényben tartja, de szívesebben idéz a kellemesebb és modernebb Horatius verseiből. A mester, akiből elvonja a dráma szabályait, már Shakespeare s nem Goethe többé, mint Költseynél. De bár Költsey kora némely balvéleményének hatása alatt áll, a tragikum elméletét mélyebben fejti ki. Vörösmarty több ízben visszatér a költői igazság-

szolgáltatás s a drámai morál kérdésére, mintegy polemiát folytatván a francia drámák ellenségeivel. Az ismert és begyakorlott vágásokat osztja ki nekik; nem kell a bűnt takarni, ám hadd jöjjön elő a saját képében, csak kívánuatosá ne tegyék. Midőn mindennek elébe teszi a költői hatást, kiemeli a színpadi hatás fontosságát is, sőt olyan technikai momentumot is, mint a felvonásvégek csattanós volta. A német romantika érzélgősségét csakúgy elítéli, mint ártatlanul szenvedő alakjaik bántó voltát, mintha csak pálcát törne saját első drámái fölött is. Hibáztatja *Az ósanyát* is, nem jutván eszébe *Sappho* költője. Pontról pontra előtérbe lép Shakespeare mellett Hugo Victor. Úgy kell az I. felvonást beállítani, úgy kell festeni a nagy bűnök rettentő bűnhődését, mint Hugo teszi. Kívüle Dumas szolgál példa gyanánt, Goethe csak egyszer félig. Vörösmarty dramaturgiája nem merev, nem hibás, nem túlzott, csak kevés. Mélyebb csodálatosképpen éppen a vigjáték tárgyalásánál válik, pedig arról csak mellékesen szól, de igen szépen magyarázza Horatius régi sorát:

Interdum vocem comoedia tollit." (VÉRTESY 110—111.)

TROMBITÁS GYULA már idézett disszertációjában igen részletesen, a jellemző idézetek bőséges felhasználásával mutatta be az *Elméleti töredékeket*, s nyolc pontban foglalta össze Vörösmarty dramaturgiájának fő irányait. Ezek: 1. a hazafias tendencia, 2. a színpad fontosságának hangsúlyozása, 3. a művészi szempont, 4. az erkölcsi irányzat, 5. a Shakespeare-kultusz, 6. a francia romantikus dráma például állítása, 7. a német színmű ellen irányuló tendencia és 8. az opera-kultusz elítélése. (74—82.)

MITROVICS GYULA pontosan felsorolta Vörösmarty legjellemzőbb drámaelméleti nézeteit, de esztétikai vagy esztétika-történeti elemzésükbe nem bocsátkozott. (A magyar esztétikai irodalom története. Debrecen—Bp. 1928. 99—100.)

PINTÉR JENŐ Magyar irodalomtörténetében (V. k. Bp. 1932. 675—676.) ezt olvashatjuk: „*Dramaturgiai töredékeiben* rendszeresen tárgyalta a drámaírás legfőbb elméleti és gyakorlati kérdéseit; körültekintően értekezett a dráma belső értékéről, színi hatásáról, tárgyairól, meséjéről, felépítéséről, kidolgozásáról; kiemelte az eredeti darabok színrehozásának szükségét, rámutatott a színpadi hatás fontosságára, megróttá az érzelgő német színdarabokat; ezekkel szemben mintául állította fel a francia romantikusok és Shakespeare darabjait; végül a magyar nyelv és irodalom fejlődésének érdekében lelkesen küzdött a dalművek túlságos pártolása ellen.”

SOLT ANDOR Vörösmarty dramaturgiájának három vonását emelte ki: 1. az avultnak érzett német darabokkal szemben gyakran és konkrétan utal a „figyelemre méltó újabb francia színművekre”, 2. újra meg újra hangoztatja dráma és élet kapcsolatát, 3. szinte szóról szóra megismétli a Cromwell és Hugo más drámáinak előszavában lefektetett elveket. Ebből kiindulva próbálta azután az *Elméleti töredékek* helyét a reformkor társadalmi-politikai mozgalmában meghatározni. Ezt írja: „Vörösmarty ezt a kifejezést: romantika, nem használja fejtegetései során. De a fentiek alapján nem vitás, hogy a Dramatur-

giai Töredékek milyen irányból jövő nézeteket tükröznek. A cikksorozat határozott, nyílt kiállítás a francia romantikus színmű s ezzel együtt a haladás ügye mellett.” (SOLT ANDOR: Vörösmarty dramaturgiája. It. 1950. 4. sz. 79–81.)

Hasonló értelemben nyilatkozott HEGEDÜS GÉZA. „Vörösmarty a magyar dramaturgiai irodalom egyik legfontosabb alakja, talán kockázat nélkül állíthatjuk, hogy ez irányú munkássága egész hazai dramaturgiánk legjelentékenyebb haladó hagyománya. Általa a magyar romantikus dramaturgia nagy lépést tesz előre a realista dramaturgia felé. Itt sohasem szabad elfelejtenünk, hogy a Janus-arcú – előre és hátra néző – romantika a mi történelmi körülményeink között ebben az időben egyértelműen a haladást szolgálta.” (A magyar dramaturgia haladó hagyományai. Bp. 1953. 19.)

TÓTH DEZSŐ Vörösmarty-monográfiájában a marxista irodalomtudomány módszereivel világitott rá a dramaturgiai elvek fejlődés-történeti szerepére mind a reformkor, mind költőnk életében. „Ami a Dramaturgiai töredékeknek mégis különös aktualitást, korszerű jelentést adott, az éppen az volt, hogy a drámaelméleti nézetek e kánonjába szerzőjük a francia romantikus dráma esztétikáját és erkölcsiségét csempészte be. Megnyilatkozott ez abban is, hogy a *színi hatás elvét* (bár a bevezetésben a költői hatás elsődlegessége mellett dönt), a témaválasztás, cselekménybonyolítás, szerkesztés problémáinak vizsgálatánál mindannyiszor mint legfontosabb kritériumot emeli ki. Még fontosabb azonban, hogy a *Dramaturgiai töredékek* feltárja és megmutatja a francia dráma említett lázadó tartalmait s ezt mindannyiszor a német romantika szentimentalizmusával szemben teszi.” (TÓTH D. 257.)

Szövegmagyarázatok, konkordanciák

- 1–53. A művészi alkotás természete, lélektani folyamata s ezzel kapcsolatban a költő viszonya az ókori klasszikusok műveiből levont és az idők folyamán dogmákká merevedett poétikai szabályokhoz a 18. és a 19. század fordulóján különösen sokat foglalkoztatta az esztétikai-kritikai gondolkodást. A kérdést végső alapelveire leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy két, egymással ellentétes nézet ütközött meg egymással. Az angol, francia és olasz klasszicizmus, valamint a német racionalizmus szerint a művész az átlagosnál magasabb rendű értelmi képességek (tanultság, izlés, amelyen az ítézőképesség egy fajtáját, az ész által vezérelt érzést kell érteni) birtokában hozza létre művét, s kötelező normáknak ismeri el a költészettannak az egyes műfajok tartalmi-formai sajátosságairól szóló tanítását. Ezzel szemben a preromantika és a romantika a művész egyéni szabadságát hangsúlyozta: a zseni, a

teremtő lángész veleszületett természetes ösztönösséggel alkot, nincs szüksége szabályokra, mert ezeket önmagából meríti, korlátait önmaga szabja meg. Természetesen a két szélsőséges felfogás között számos átmeneti változat alakult ki, amely tudatosság és ösztönösség, szabályokhoz kötöttség és egyéni szabadság, utánczás és eredetiség különböző arányú vegyületeiben határozta meg a művészi alkotás mibenlétét.

Nálunk a romantikus zsenielmélet csiráit már Kármán József műveiben is megtalálhatjuk, de első igazi meghirdetője Döbrentei Gábor volt. Teremtő erő, szabad lélek, nagy karakter, képzelőerő, „tündéri elragadtatás” — ezek szerinte a „büszkén fellengő génie” ismertetőjegyei. (Erd. Múz. 1815. III. f. 95—105.) De hozzáteszi, hogy a zseni nem alkothat korlátatlanul. Vannak bizonyos szabályok, amelyek magából a műfajból erednek, s ezeket a legnagyobb költők sem hághatják át, mert hiszen ők maguk alkották őket. A lángésznek állandóan tanulnia kell, gyakorolnia magát, s tanulmányoznia a nagy drámaírókat. „Játékszíni dolgozásbeli megindulásunkat elérhető hatalmas géniek téríthetik jobb utba, megtanulván a dráma felsőbb kívánatait.” (Erd. Múz. 1818. X. f. 133.) — Gyakran nyilatkozott erről a kérdéssel KÖLCSEY FERENC. „Az is igaz, hogy a regula még inkább tartozik a geniere, mint más akárcikre: mivel a jó és rossz igen gyakran ugyanazon forrásból erednek.” (Berzsenyi Dániel versei. ÖM I. k. 425.) „A genie sok classisokra oszlik fel. Vagynak nagyok, kik nem találnak utat magok előtt, s önjerejökkel futják a még ismeretlen pályát. Vagynak kisebbek, kik ha nem találnak utat magok előtt, nem is lépnek fel soha. Mindnyájan függenek a körülményektől, a kornak véleményeitől stb., de a nagyobbak a sötétben is tudnak világot terjeszteni s nem ragadtatnak el úgy koroknak durvaságától s rossz ízlésétől is, hogy nagyságoknak jeleit ne adhatnák.” (Uo. 404.) „Én magam is úgy hiszem, hogy a génienek nem mindig kell az Aristotelesekkel gondolni, szintén úgy, mint Scaliger a horátiusi *nec quarta loqui persona laboret*-tel nem gondolt: de csak mégis kell valamikor ő reájok is figyelmezni, ha mindjárt csupa illendőségből is: mert a tizenkilencedik században, európai nagy nemzetekhez közel, teóriai tudatlansággal s készületlen, szilaj természet kirohanásával dicsekedni, ha szabad mondanom, nagyon későn jövő dicsekedés.” (Körner Zrinyijéről. ÖM I. k. 563.) „A kritika semmi nem egyéb, mint a művészségnek philosophi studiuma, vagy legalább ezen philosophi studiumnak resultátuma. Innen van, hogy a legelső rangú genie is ezen studium nélkül gyakran megbotlik. Ezért

mondja a józan lelkű Horác, hogy valamint studium genie nélkül: úgy genie studium nélkül nem sokat ér." (Jegyzetek a kritikáról és poézisről. ÖM I. k. 650–651.) — Hasonló nézeteket vallott BERZSENYI DÁNIEL. „Mert ámbár minden idők tapasztalatai mutatják, hogy a kritika költészt nem szült; de minden idők mutatják azt is, hogy a legnagyobb geniek is csak idővel, tapasztalással és tanulással jutnak a legföbbe, s mutatják, hogy a geniek a teoriának tanítói és egyszersmind tanítványai is lehetnek.” (A kritikáról. ÖM Bp. 1956. 377.) — Közvetlen kapcsolatot állapíthatunk meg az *Elméleti töredékek* bevezetése és BAJZA Az epigramma teoriája c. munkája között. (Tud. Gyűjt. 1828. VII. és XII. k.) Bajza is a zseni és teória viszonyának fejtegetésével kezdte értekezését: abból indul ki, hogy „a költői lélek természet adomány, . . . a természet alkot lelkeket költői szikrával, melyek fellobbanva önmaguktól teremtenek műveket példa és tudomány nélkül, hogy a hideg ész csak bámolni tudja őket, követni még messzünnen sem.” De a továbbiakban azt részletezi, hogy „theoria nélkül nem készülhet tökéletes költői mű”, mert „a theoria azon mérsék, mely a csapongó geniust a természet határai közé vonja; A kisebb erő pedig közelebb emeli a tökélyhez.” — Az elméleti tájékozottságot elengedhetetlennek tartotta TOLDY is. „Mindenek előtt — hogy a' dolgot az á-nál kezdjem — hiányzik költőink' legtöbbjénél a' szükséges k é s z ü l e t. Azon régi mondás, melly szerint a' költőnek születnie kell, igaz, mert minden nemére a' szellemi munkásságnak bizonyos szellemi tőkét, kívülről meg nem szereshetőt, kell magunkkal hozni; de költői tehetség maga nem elegendő arra, hogy valaki költőművészsé legyen.” (Szépirodalmunk' jelen állapotjáról, 's néhány jámbor ohajtás. Ath 1843. I. k. 153.)

35. *Bitollatik* — bitoroltatik

44. *Multa tulit* . . . — A teljes idézet: *Multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit. Magyarul: Már mint gyermek sokat túrt, izzadt, gyakorolt.* (HORATIUS AP 413.)

49. *Midőn színműről van szó* — Amint a következőkből kitűnik, Vörösmarty terminológiájában a 'színmű' színszerű drámát jelent, a 'színköltő' pedig színi előadásra szánt dráma szerzőjét, újabb kifejezéssel színpadi szerzőt. Egyébként a reformkorban színművön az ún. középfajú drámát értették. „Színjáték költő az, ki színi előadásra drámái költeményt ír. Nem minden drámairó színjáték költő ez értelemben, mert olly költeménynek is lehet drámái formát adni, mellyek színi előadásra sem szárna nincsenek, sem alkalmasak, p. o. Göthe *Faustja*.” (Conv. Lex. XI. k. 386.)

55—149. Vörösmarty mind a dráma meghatározásában, mind a költőiség és a színszerűség szükségszerű kapcsolatának hangsúlyozásával a korabeli közgondolkodást követte. JUVENCIUS: „Poema dramaticum est: Imitatio actionis unius, totius, justae magnitudinis, verae vel falsae, verisimilis, insignis vel vulgaris, felicitis vel infelicitis; quae metro et harmonia, non narrando, sed agendo vel quosdam animi affectus excitat et perpurgat, vel vitae privatae exemplum proponit.” (Institutiones poeticae. Venetiis, MDCCLXIX. Liber III. De Dramate. 285.) Magyarul: A drámai költemény: egy egységes, teljes, kellő nagyságú, igaz vagy koholt, hihető, kiváló vagy mindennapi, szerencsés vagy szerencsétlen cselekedetnek az utánzása; amely kötött beszédben, zengzetesen, nem elbeszélve, hanem előadva vagy a léleknek bizonyos érzelmeit felszítja és megtisztítja, vagy a magánéletnek példáját nyújtja. — BRUNNITZ LAJOS (1790—1871), a reformkor egyik tekintélyes teoretikusa így határozta meg a drámai költszetet: „Némely költői formákban az emberi szabad cselekedetek összefüggését magok a' szép formában előadott munkálkodó személyek (a' költő' individualitásának észrevétele nélkül) állítják szemlélésünk elejébe. Ezek a drámai költshez számláltnak. Azonban minden ide tartozó formában alapfeltétel az, hogy a' műdarab csak játékszíni előadása által leszen tökéletes.” (A magyar nyelvbéli előadás tudománya. Pest, 1827. 327.) — TOLDY: „Midőn drámai költsünkről tétetik szó, el nem választhatni attól a színmesterséget, mint amellyel az mindenkor a legszorosb összefüggésben áll.” (Emlébeszéd Kisfaludy Károly felett. MTT Évkönyvei. I. k. 1831—32. Pest, 1833. 134.) Ezt az elvet Toldy később is hangoztatta: „Valóban ideje volna már egyszer, hogy a' magasb költszet' kívánatait színi hatással tanuljuk egyesíteni. Eddigi színműveink részint igen szép nyelven írt költői művek színi hatás nélkül, részint hatásra számolt, de a' poesis élő, nemes, halhatatlan szellemétől üres művek. Nagy okunk lesz örülni, ha Don Carlosokat 's Messinai hölgyeket irhatandunk, de bíráló csak jobban szeretné Talmával, ha drámaíróink kevesebb szépet beszélnének.” (Figy 1840. 45. sz. nov. 10. 723. h.)

Az 55—74. sorban — később az 1419-ben is — Vörösmarty félreérthetetlenül leszögezte, hogy a dráma elsődleges, alapvető követelményének a költőiséget tartja. Már KÖLCSEY is figyelmeztette „mind jelenkori mind jövődő dramatikusainkat . . . hogy egy pillanatig is el ne feledjék: miképpen a dráma mind komoly mind víg alakjában a poétai formák közé tartozik, s ezen poétai formával csak poétai módon kell bánniok. Ezen

megjegyzést szükségtelennek lelhetné valaki; de nem fog az szükségtelennek látszani, ha meggondoljuk, hogy a drámai formákban a poézis tartományából a próza határaiba leereszkedésnek igen könnyű útja van.” (Leányörzö. A komikumról. ÖM I. k. 614.) Ez a szempont nagy szerepet játszott Vörösmarty színbírálataiban az egyes művek megítélésénél. Teljes értékű drámának csak azokat fogadta el, amelyek témájukkal és kidolgozásukkal eleget tettek a költészet kívánalmainak. Műfajok szerint a sorrend így alakult: legrangosabbnak számítottak a szomorújátékok és a „fentebb” vigjátékok; utánuk következtek a „polgári”, „közéleti”, „prózaí” színművek, az élet „mindennapiságát” ábrázoló vigjátékok; utolsó helyen az „aljas” (l. a 71. sorhoz írt jegyz.) boházatok álltak.

68. GOETHE Tasso c. színművét Vörösmarty már Bonyhádon olvashatta. (L. Vty Életr. 256.) — BAJZA: „Hasonló egyszerűségben, tisztaságban, s magas szépségben van *Tasso* költve, melyben az udvari és költői életnek ellentéte ábrázoltatik le. Ha e költeményt szorosabb értelemben drámának a német kritika nem mondja is, mint karakterrajzolat örökre bámulatra méltó mű fog maradni, s a poesis értésére egy mindig tanulságos s mély jelentésű könyv leszén.” (Goethe. Társ 1832. I. félv. 34. sz. ápr. 28. 135.)
71. *aljasodik* — az 'aljas' a reformkori esztétika és kritika szóhasználatában azt jelentette, hogy 'alrendű', 'mindennapi', 'közönséges', sőt 'népies'. BAJZA így buzdította Toldyt a népnyelv megtanulására 1826-ban: „Igyekezzél barátom az aljas nyelvet megtanulni, ennek vagy hijával, s ezt értve, ezt tudva mindent fogsz tudni a nyelv körül; szerencsésen fogod egyesíteni a populár tónt a feszes csinosságú mostani tónnal.” (VI. k. 164.) Ugyancsak BAJZA: „... midőn csak molnárnéről van szó, és nem egy magát czifrázni és úrilag öltözködni szerető molnárnéről, akkor a színésznének kötelessége ruhaszínekből és ruhanevből olyakat egybeválogatni, melyeken az aljasabb, (nem egészen aljas) néposztály ízlése és szokása kitűnjék, így lesz az a szereppel összehangzó öltözködés.” (V. k. 189.) TOLDY egyik kritikájából: „Miskolci Julia . ma egész a botránkoztatásig hadart, érthetetlenül, darabosan és aljasan egyszersmind.” (Ath 1838. I. félv. 34. sz. ápr. 29. 544. h.) Ebben az értelemben használta Vörösmarty az 1120., 1179., 1426., 1428., 1442. és 1447. sorban — de színbírálataiban is —, rendszerint pejoratív színezettel.
77. *A színház kicsi központosított képmása a roppant világnak* — Vörösmarty ars poeticájának egyik alapvető gondolata. Az *Elméleti tövedékek*ben többször megismétli: „A dráma

az élet képét akarja adni" (407. s.); „A dráma . . . legközelebb áll az élethez" (1438. s.); „A dráma kicsinyben a cselekvő élet képe" (1530. s). Az *Árpád ébredésében* a költő — a színház épületére mutatva — ezt mondja:

Ez a világ kicsinben, fejdelem.
Itt láthatod meg, a mint volt, vagyon;
.....
S e ház, az élet zajló iskolája,
.....
Kész elfogadni vigat és komort,
Ifjat, leányt, a vénet, fiatal,
Hogy őket a föld tündérségiről
Élet-hasonló játékban mulassa. —

A szókép nem Vörösmarty találmánya. Tudtunkkal nálunk SZEMERE PÁL mondta ki először *Tekintetes Vida Lászlóhoz* c. episztolájában (1810), hogy a színházban

. . . minden kor, rang, vallás és nemzetű
Képezheti magát lelkét mulatva józanul,
S akihez nem szólhat tanács s holt betű,
E világ-tükörből foganattal tanul.

A reformkorban már általánosan használták. KÖLCSEY: „A dráma az emberi életnek tüköre." (A leányörzö. A komikumról. ÖM I. k. 614.) TOLDY: „Ezt a költőt nemzete repraesentánsának nézzük s ha nemzete multját, jelenét s jövődjét a műben, mint egy tündértükörben, azon valóságban nem találja, melylyel önmaga érzi, örökké késik a koszoru." (Aesthetikai levelek Vörösmarty epicus munkáiról. Harmadik levél. Tud. Gyűjt. 1826. VII. k. 78.) BERZSENYI: „Az igazi poézis, ez a tündér világtükör, minél inkább poétai világtükör, annál inkább nem egyes színeit, hanem mindenkor egészét mutatja az életnek." (Poétai harmonistica, 1832. ÖM 1956. 459.) GUZMICS: „A dráma egész kis világot teremt előmbé, amellyben minden él, munkál." (Hellen-magyar dramaturgia. MTT Évkönyvei. III. k. Buda, 1838. II. osztály értekezései. 1834—36. 5.) GARAY: „A színi világ, az életnek e varázstükre, mely a cselekvények való mezejét a' poézis ábrándvirágaival párosítottan vezeti tündéri viszfényben szemünk elé, a' mívelt embernek egyik legméltóbb mulatsága." (Dramaturgiai füzér IV. Hmüv 1836. 27. sz. ápr. 2. 210.) „A játékszínnek szintolly kevéssé kell lenni csupán erkölcsi iskolának, mint csupa érzéki mulattatásnak, az emberi életet kell

annak mintegy szellemi tükörben ábrázolni, mellyből a' néző tanulságot vegyen." (Conv. Lex. XI. k. 386.) — VICTOR HUGO a Cromwell előszavában ezt írta: „Sokan elmondták már, hogy a dráma tükör, melyben a természet tükröződik. Am ha e tükör közönséges tükör, sima és zárt felület, csak fakó és egysíkú képet adhat a tárgyról, hű, de színtelen képet; tudjuk, hogy a fény és a szín egyszerű visszaverődés esetében csökken. A drámának tehát központosító tükörnek kell lennie; ahelyett, hogy gyöngítene, gyűjtse egybe és tömörítse a színező sugarakat; erősítse a világosságot fényre, és a fényt lánggá. Csak akkor művészet a dráma." (L. HORVÁTH KÁROLY: A romantika. Bp. 1965. 234.)

95. *hiú* — hiábavaló
 124. *kéjelmes* — kényelmes
 142. *prosaí művé aljasodik* — l. 71. s. jegyz. A 'prózaí' itt a 'költői' ellentéte.
 150. *Fungar vice cotis* — a teljes idézet:

. Ergo fungar vice cotis, acutum
 reddere quae ferrum valet, exsors ipsa secandi.

Magyarul:

Szolgállok hát mint köszörűkő, mely az acélnak
 jó élt ád, noha ő maga metszeni tompa.

(HORATIUS AP 304.)

A kritikus szerénykedésének ezzel a klasszikus formulájával mint mottóval Vörösmarty kortársainak műveiben gyakran találkozhatunk. Pl. LASSU ISTVÁN: A drámai költés és annak története. (Tud. Gyűjt. 1826. VI. k. 3.); GUZMICS IZIDOR: Hellen-magyar irodalom. (MTT Évkönyvei I. k. 1831–32. Pest, 1833. 190.)

159. *Cui lecta potenter* Magyarul:

. Kiszemelt tárgyát aki győzi erővel,
 azt világos rend s ékes szó el sose hagyja.
 (HORATIUS AP 40.)

161. *Igen sok függ a helyes választástól* — KÖLCSEY: „Megtetszik, hogy a művet nem a katasztrófának minémisége, hanem az egész dolgozás művészi volta, s a tárgyválasztás ajánlják. Mert Zairból és Alzirból senki keze alatt nem lehetne Ajax, Hamlet, Egmont és Maria Stuart.” (Körner Zrínyijéről. ÖM I. k. 551.) — Más véleményen volt BAJZA: „Mintha a dráma jósága a tárgytól függhetne, s mintha a legsilányabb tárgyból nem lehetne legtökéletesebb drámát

készíteni és viszont: annak ki ért hozzá. Nem tárgy uraim, hanem szerkezet, cselekvény, jellem stb., szóval forma, melybe a tárgy öntetett, alkot jó drámát.” (Átű 1843. I. k. 95. l.)

184. *Purpureus, late* Magyarul: —

Itt-ott vett blborrongyot varnak, hogy messze viritsón. (HORATIUS AP 15.)

222. *A szigeti ostrom nem drámai tárgy, úgy mint Körner dolgozta* — THEODOR KÖRNER német költő Zrínyi c. ötfelvonásos hősdramájáról l. részletesen a 36. sz. bír. jegyz.

231. *Zách Klára esete* — Kisfaludy Károly is készült róla drámát írni. A Hébe c. szépirodalmi évkönyv 1823-i évfolyamában jelent meg DÖBRENTÉI GÁBOR Klára Visegrádon c. elbeszélése. Vörösmarty epigrammáját: *Klára Visegrádon* (1833) l. Vty Akad. Kiad. II. k. 118. — 1839. november 18-án a MTT drámabíráló választmánya — tagjai: Bajza József, Czuczor Gergely, Schedius Lajos és Vörösmarty Mihály — KUTHY LAJOS Első Károly és udvara c. drámájáról többek között így nyilatkozott: „A' szerző a' tárgyválasztásban hibázta el leginkább a' dolgot. Ki Zách Klárának a' históriából ismeretes története felett gondolkodott, lehetetlen volt észre nem vennie, hogy ez azon tárgyak közé sorozandó, mellyeket drámaivá alakítani felette nehéz, talán a' legnehezebb feladatok közé tartozik. A' költő vagy kénytelen a' históriai igazságot — a' szabadon túl — meghamisítani, vagy művét poetai igazságtétel nélkül hagyni, a' mi iszonytató és nem is lehet művészet' tárgya.” (VISZOTA GYULA: Bajza József akadémiai munkássága. ItK 1912. 462.)

252—292. DÖBRENTÉI: „Mélyebb megindulást okozó tanuság végett sokkal jobban teszi a költő, ha meséjét a históriából veszi.” (Erd. Múz. 1818. X. f. 133.) — TOLDY: „Számítlan, sőt a legtöbb históriai tárgyak, magokban, azaz úgy mint azokat a történetkönyv adja, nem drámaiak; de nagyobb-kisebb mértékben azokká lesznek a művész keze alatt, s a nagy művésze alatt talán minden tárgy az lehet.” (Salamon király. Szomorújáték Vörösmartytól. Tud. Gyűjt. 1827. V. k. 71—72.) — Conversations Lexikon: „A tárgy célirányos választása felette fontos. Lehet az történeti vagy költött. Első esetben tetszésétől függ a költőnek a karaktereket és eseteket történetileg híven, vagy másként rendezni, azonban valóságos körülmények változtatásában 's újaknak hozzá toldásában vigyázó legyen, hogy a' belső igazság meg ne bémíttassék. Egyébiránt történeti tárgy magasb érdeke és nagyobb hihetősége miatt mindenkor sikeres.” (XI. k. 384.)

261. *Rectius Iliacum* magyarul:

Osszad az Iliast inkább több színpadi képre,
mint hogy teljesen új, sose hallott műveket alkoss
(HORATIUS AP 129—130.)

268. *pont* — itt a. m. 'hely'

293—306. Ezekhez a sorokhoz — miután szóról szóra idézte őket — BRÖTHY ZSOLT a következő megjegyzést fűzte: „Látni való, hogy Vörösmarty okoskodása, mely különben egészen *Jean Paul*nak esztetikai előiskolájában [Vorschule der Aesthetik, 1804.] nyilvánított nézeteit tolmácsolja, épen ellenkező irányú azzal, a mit fentebb mondtunk. Nem azért ajánlja a régi nagyokat, mivel a régiség és monda által még nagyobbak, hanem mivel ismertebbek. Igaz, hogy az ő szempontja nem is különösen a tragikai szín és kiválóság, hanem csak általában a drámai érdekköltés.” (A tragikum. Bp. 1885. 32—33.)

350. *Legújabbán . . . sokat bölcselkedének az eredetiségről* — Vörösmartynak ez a csipős megjegyzése a Szemlélő, a Literatúra Lapok meg a Rajzolatok körül tömörülő íróknak (Kovacsóczy, Hazucha, Munkácsy stb.) szolt, akik úgy akarták vetélytársaik, főleg az Athenaeum írói körének erkölcsi hitelét rontani, hogy kritikáikban kicsinyesen és rosszhiszeműen feszegették az eredetiség kérdését. A Szemlélő pl. Bajza verseit, FÁY ANDRÁS Béltekyház c. regényét és JAKAB ISTVÁN Falusi lakodalom c. színművét marasztalta el ebből a szempontból, a Rajzolatok GARAY Jósige c. drámájáról igyekezett kimutatni, hogy csupa kölcsönzött motívumból van felépítve. Később Vörösmartynak Munkácsyval szemben kellett megvédenie GAAL JÓZSEF Peleskei notáriusának eredetiségét (l. 145. sz. bír.), viszont Hazucha magát Vörösmartyt vádolta plágiummal: l. Vörösmarty cikkét: *Vas ember. Eredetiség.* ÖM 1884—85. VI. k. 340—344. és hozzá Gyulai jegyzetét: uo. 390. — Kovacsóczy és társainak eljárásáról panaszkodott Vörösmarty Kőlcseyhez 1837. január 4-én írt levelében is: „Mit mondasz a' kassai bírálókra? Azok eleinte Bajzát vádolák, hogy bennünket utánazott, 's most te, Fáy, én 's mindnyájan csupa plagiáriusok vagyunk ítéletök szerint. 'S ha csak ítéletök szerint vagyunk, nem baj; de a' közönség nálunk nagy részt gyermek, mellyet vezetni kell. 'S nem fogna ártani a' képtelen állításokat megszegyeníteni, nem indulatosan, mert azt a' zajtámasztók nem érdemlik, 's hozzánk nem illenék, hanem nyugalmas 's értelmes beszéddel, mellynek tartalma van.” (Vty Akad. Kiad. XVIII. k. 93.)

365. JUVENCIUS: „Forma poematis dramatici est fabula, sive

compositio actionis, in qua, ut in Epica considerandae sunt Dotes, Partes et Dispositio." (A drámai költemény formája a mese, vagy a cselekmény kompozíciója, amelyben, miként az elbeszélő költészetben, megfontolandók a kellékek, a részek és az elrendezés." (I. m. 287.) DÖBRENTEI: „A feloldandó bog végett szövevényesen egybe-bonyolított fő cselekedetet mi is, mint minden mívelt nyelv, a játékszíni munka meséjének nevezhetjük." (Erd. Múz. 1818. X. f. 128.) — Conversations Lexikon: „A cselekvéshez mese ad tárgyat." (XI. k. 381.)

383.

Denique sit magyarul:

Bármibe fogsz, legyen egyöntésű, teljes egésszé!
(HORATIUS AP 23.)

387.

JUVENCIUS: „Dotes fabulae sunt: unitas, simplicitas, magnitudo." (A mese kellékei: egység, egyszerűség, nagyság. I. m. 287.) — DÖBRENTEI: „A planum egyszerű (simplex) s jól átgondolt legyen, mellyben a poéta mindent előre elnézett, elkészített, mindent egybeszőtt, mellyben minden rész az egésztől el nem válható tag, s az egész pedig egy jól organizált, szép szabad és nemesen mozduló test." (Erd. Múz. 1814. I. f. 159.) — „Legfőbb kívánata a drámai költeménynek a cselekvés egysége." (Conv. Lex. XI. k. 287.)

390—484.

A hármas egység kérdésében DÖBRENTEI is azt az álláspontot képviselte, hogy a cselekmény egysége fontos, a helyé és idője nem: „Aristotelesszel . . . a szárazabban szemléltetőktől kijegyzett regulákkal mindég perben volt a kényszerítést nem akaró genie." (Erd. Múz. 1818. X. f. 134—136.) — TOLDY: „Szerencse, hogy olly időben élünk, mellyben a francia szük-mellűség rajtunk már el nem hatalmazhatik. Vörösmarty annak korlátait, jobb példán, merészen áttöri, s a hely és idő egységéért nagy történeteit nem csonkítja meg. De annál szentebb előtte az actio egysége." (Salamon király. Szomorújáték Vörösmartytól. Tud. Gyűjt. 1827. V. k. 78.) — A drámai egység kérdésében hatott — ha nem is közvetlenül — a francia romantikusok felfogása is. VICTOR HUGO Cromwelljének „előszava a romantikus dráma nagy vitairata: élesen szembefordul a francia klasszicizmus 'hármasesység' szabályával, mely megkövetelte, hogy a színmű egy helyen és huszonnégy óra leforgása alatt lejátszódó, egységes cselekményt ábrázoljon. A hely és idő egységét Hugo elveti, csak a cselekményét ismeri el." (HORVÁTH KÁROLY: A romantika. Bp. 1965. 90. Idevágó idézetek: 231—232.)

453.

A cselekvény egysége — BAJZA: „Ha a cselekvény egysége

fő tökélyét teszi valamely művészileg szőtt történetnek, ha nélküle tiszta műv-élményt, mint felebb érintők, nem remélhetni: következik, hogy a kettős cselekvény eposban, drámában, regényben stb. megbocsáthatatlan hiba. Oly mellékcselekvény, mely a fő cselekvénnyel összefüggésben áll, változatosság miatt megbocsátunk gyakran a költőnek, de két fő cselekvény, egyszerre s egyformán nagy érdekű, elveszik egymás hatását, s elundokítják a művet; s e hiba nem enyhül akkor sem, ha mind a két cselekvényben ugyanazon személyek játszanak is szerepet." (A román-költésről. Kritikai Lapok III. 1833. 54–55.)

495—504.

episodium — TOLDY: „Tudja ugyan rec., mit akara a költő Bátor és Jolánka szerelmes epizódjával: de ha egy részről célját elérte is, más részről ártott a praecisionának, mely nélkül nincs kerekesség. Nem is azt érti itt rec., hogy minden epizódot egyáltaljában, vagy különösen ezt itt természeténél fogva nem tűrheti a dráma; sőt igen, de ki ne fityegjen belőle úgy, hogy ha elmetszenők, hiánya meg sem éreztetnék. Úgy szövessék az a főactióba, hogy katastrophája ezétől függjön, vagy ennek katastropháját megszerezni segítse.” (Salamon király. Szomorújáték Vörösmartytól. Tud. Gyűjt. 1827. V. k. 79.) — BAJZA: „Drámában oly jelenés vagy episod, mely nélkül a láncz teljes, melyben nincs elősegülő vagy tartóztató erő, hibás; rontja az egységet, akadályozza a cselekmény folyamatát.

Drámában a kicsapongó scenát még akkor sem lehet megengedni, midőn karaktert fest és világosít, mert ezt eszközteni lehet más úton is, például a tett és gondolkodásban, melyet a személy kifejez, a nélkül, hogy a cselekvény mozgása akadályoztatnék. Vannak drámák, melyekben egy üres jelenést sem találhatni, például *Galotti Emilia*; s így nem lehet mondani, hogy e szabály szigorú s kivihetetlen, mert a lehetőség megmutatására elég egy-két példa.” (A román-költésről. Kritikai Lapok III. 1833. 55.)

530.

együgyű — egyszerű

542.

éldelhetlenség — élvezhetetlenség

550.

elszórakozva — szétszórva

562.

oeconomia — „elrendezés”; ebben az értelemben használja TOLDY is: Salamon király. Szomorújáték Vörösmartytól. Tud. Gyűjt. 1827. V. k. 74.: „Drámánk oekonomiája sok belátással van elintézve.”

596.

Nec reditum — magyarul:

És Diomédésnek hazautját sem Meleagros
vesztén kezdi, se Trója csatáját Lédá tojásán:
mindig a cél felé tör, s úgy visz közepébe a tárgynak,
mintha mi ismernénk alaposan minden előzményt.

(HORATIUS AP 146—149.)

- KÖLCSEY: „A horatiusi semper ad eventum festinat sokkal terhesebben kötelezi a drámának, mint az eposnak szerzőjét.” (Körner Zrínyijéről. ÖM I. k. 540.)
626. *tündér kedvezése a sokaságnak* — a 'tündér' melléknév Vörösmarty szóhasználatában annyi, mint 'tűnékeny', 'változékony', 'állhatatlan' (L. Vty Akad. Kiad. IV. k. 405.) Ez a hely is amellet szól, hogy Vörösmarty a színi hatást — a költőivel szemben — alacsonyabbrendűnek tartotta.
675. Vörösmarty ekkor már kb. másfél éve foglalkozott a Julius Caesar fordításával; a Regélő 1836. 19. sz. március 6-án jelentette, hogy „koszorús Vörösmartynk, mint mindig, munkásan cselekvő; a' kipótlandó sok hiányt ő is érzi, 's jelenleg Shakespeare Julius Caesarját teszi át az eredetiből szép nyelvünkre, melly úgy látszik, a' nagy Angol sajtáságait és elmésségeit sok helyett szerencsésebben adja vissza a' sok fordulatú németnél is.”
696. A végső megfogalmazásban:

.. Balság! oldva vagy,
Menj, merre tetszik.

710. *főzési pont* — tetőpont, a drámai küzdelem csúcspontja, climax
722. *a cselekmény főzése* — a cselekmény tetőpontja
772. A római epigramma, amelynek legnagyobb mestere Marcus Valerius Martialis (i. u. 42–104) volt, gúnyos-szatirikus hangú, didaktikus célzatú. A görög epigramma ezzel szemben érzelmes, lírai jellegű: „Mindeniütt megismerszik rajtok a görög művészség karaktere, a nyugalom, mély érzet s mégis vidám derűltég; mindenhol tiszta, gyöngéd emberi érzelem mutatkozik, mely hasonlót kíván az olvasóban is, hogy értessék.” (BAJZA: Az epigramma teoriája. Tud. Gyűjt. 1828. XII. k. 18.)
802. *Ordinis haec virtus* — magyarul:

Az lesz bája — ha jól látom — meg erénye a rendnek,
hogy most annyit mond csak, amennyit mondani most kell,
mást mellőz, s a jelen percről későbbre halaszt el.
(HORATIUS AP 42–44.)

814. *meglepés* — meglepetés
817. A „meglepésekről” BAJZA egyik későbbi bírálatában így nyilatkozott: „Színpadi meglepés kétféle van: egyik, midőn a' nézők, másik, midőn magok a' dráma' személyei lepetnek meg valamely váratlan kifejlés által. Az elsőnek hatása csak egyszeri, midőn a' színmű először adatik: de a' másodiké, valahányszor újra előkerül, mind annyiszor

tetszést nyer, ha egyéb iránt nem ügyetlenül van kigondolva és kivive. Ez éppen azon érdeklél bír ránk nézve, mivel maga a' színművészet. Valamint vonz bennünket látni e' vagy ama' többször látott műben ez vagy amaz ismert színész hogyan fog játszani, miféle művészi tökélyeket kifejteni: úgy vonz látni azt is, e' vagy ama' meglepő kifejlés mi hatással leend a' dráma' jelen levő személyeire, 's a' hatás általok miként tükröztetik vissza előnkbe. A' meglepés' ezen második nemét sürűien használják a' francziák, nem azért mert hatása van, hanem azért mert igen drámai, 's mivel drámai, hatásának kell lennie, 's mint a' tapasztalás mutatja, folyvást és mindenkor van is, bár hányszor kerül vissza. A' ki tehát a' meglepés' ezen második nemét is a' Diderot és Lessing által méltán rosz hírbe hozott meglepés' felebb kijelelt első nemével egy categoriába teszi, az fogalom-zavarban van, 's nem különböztetvén meg tisztán az eszmét, csak félig igaz dolgot tanít. Nekünk úgy látszik, a' „Knall-effekt”et sokat emlegető hyper-tudós német criticusok, kik metaphysikai értekezéseket tartanak a' francia drámai iskola ellen, nagyobb részint ezen fogalom-zavarban vannak, ha kárhuzható szavok csakugyan meggyőződés, nem pedig nemzeti féltékenység. Akármint van azonban e' dolog, annyi bizonyos, hogy ezen Knall-effekttel vitázó urak azon úton vannak, mellyen a' drámákat éppen attól fosztandják meg, a' mi lényeges, 's így aztán ezen tan szerint szépen fogunk haladni a' tökély felé, birandunk drámaitalan drámákat, millyenekkel a' német literatura igen bővelkedik.” (Ath 1841. II. félév 63. sz. nov. 23. 995—996. h.)

823.

Azon teljes meglepetés — Epika és dráma különbségéről KÖLCSEY így nyilatkozott: „Nagy különbség van román és drámai műv között. Amabban a történet váratlan kifejlése az olvasóra vétetik tekintetbe: ebben pedig magokra a drámai személyekre.” (Leányórzó. A komikunról. ÖM I. k. 751.) Az eposzi és a drámai jellem különbségére BAJZA mutatott rá: „A karakterekről szólván, szükség figyelembe venni azon különbséget is, mely az eposi s drámai karakter közt van. Drámában a karakter magán viszi a reá omló sorsot, az eposban a sors viszi a karaktert a történet változásain. A drámai karakternek mindenütt előhaladva kell föllépnie, s a cselekvény menetelét meghatároznia, az eposi karakter a történet mögé rejtetik, s gyakran egészen részvétlenül jelenik meg. Drámában a cselekvő személy szabadsága uralkodik, eposban a szabadság fölött még egy titkos hatalom, a gondviselés.” (A román-költésről. Kritikai Lapok III. 1833. 45.) — A regény és dráma különbsége — főleg

azért, mivel számos regényt dolgoztak fel a színpad számára — élénken foglalkoztatta a reformkor kritikai gondolkodását. Ezért is hirdette meg a Kisfaludy Társaság 1841-re a következő pályatételt: „Mi különbség van a dráma és regény közt tárgy, mese, szerkezet, személyek, karakter-kifejtés és helyzetekre nézve? s az utóbbiak változatossága, meglepő fordulatai mennyire s hol használhatók inkább? Mely és mennyi helyet foglalhat, s miféle módosításokat szenved az elbeszélő elem a drámában, s viszont a drámai az elbeszélőben.” Érdemes ebben a megfogalmazásban megfigyelni, hogy a műalkotás egyes elemeinek a sorrendje pontosan egybevág az *Elméleti töredékek* gondolatmenetével. A pályázatot — amelyre három mű érkezett be — GONDOL DÁNIEL nyerte. (A százéves Kisfaludy-társaság (1836–1936). Szerkesztette s a társaság történetét írta KÉKY LAJOS. Bp. 1936. 45–46.)

852.

éldel — élvez

873–880.

Két magyar eredeti darab — Vörösmarty jellemzése (kevés cselekmény, életrealó jelenetek, elmésség) több eredeti s a BSzT által előadott darabra is illik, így pl. KISFALUDY KÁROLY: Nem mehet ki a szobából, Vigjáték, Betegek és KOVÁCS PÁL: Magának akart, másnak kért c. egyfelvonásosára. De ha az itt elmondottakat egybevetjük Vörösmarty 6. sz. színbírálatával, akkor feltételezhetjük, hogy a két darab egyike, amelyre Vörösmarty gondolt, CSATÓ PÁL Fialat házások c. vigjátéka volt.

863–911.

A részek s dolgok legbelsőbb összefüggését — KÖLCSEY: „Soha nem kértem, ha sors által igazgattatja-e a költő drámájának folyamatját, vagy emberi szabad akarattól? így vagy úgy, mindenik esetben az akciónak szakadatlan előrehaladásában kell az okok és következtések egymásból függő láncán mozogni. Ha a láncok mindegyik szeme, a maga látható összefüggésében, pillanatról pillanatra nem halad el a többi után szemeim előtt; ha itt vagy ott megszakadás vagy hézag történik; ha máshonnan, nyilvános ok nélkül idegen szemek csatolják a lánchoz magokat: mindannyiszor szeretném a szerzőtől megtudakozni, mi vitte légyen rá, hogy drámairással keressen dicsőséget, vagy kenyeret, holott azt akar napló könyv-írással, akar aforizmákkal sokkal könnyebben kereshette volna?” (Körner Zrínyijéről. ÖM I. k. 563.) — TOLDY: „Van egy requisituma a drámának, mely jóságának mulhatatlan feltétele. Kell t. i., hogy minden részeiben *szükséges* legyen, azaz mindennek a' tett készületekből, a' karakterekből, 's ezeknek egymás közti 's a' környülményekkel viszonyaikból szükségképen folyónak kell lennie. Minden a' mi történetes, belőle természeténél

fogva ki van zárva; s nemcsak a' tetteknek, beszédeknek, minden fellépésnek, hanem még a' karaktereknek is kívánjuk tudni okait, vagy közönséges műszóval: motívumait." (A házassulók. B. Eötvös József vígjátéka. Kritikai Lapok IV. 1834. 8o.)

915. *Aut agitur res* — magyarul:

Színpadon elmondják a mesét vagy megjelenítik.
Csak hallott dolgok nem rázzák úgy meg a lelkiünk,
Mint az, amit biztos szemmel meglátva a néző
önmaga érzel.

(HORATIUS AP 179—181.)

918—933. „Mivel a drámában nem lehet mindent szem elejébe varázsolni, abban is gyakran jő elő elbeszélés, de ez vigyázva és takarékosan történjék, ha a drámai érdekletet nem akarjuk gyengíteni." (Conv. Lex. IV. k. 268.)

961. *tekintetők* — látszatuk, jellegük

966. *Illyen Angeloban* — VICTOR HUGO: Angelo, tyran de Padoue (Angelo, Pádua zsarnoka) c. drámájának 1835. április 18-án volt az ősbemutatója a Comédie Française-ban. A BSzT pontosan egy évre rá, 1836. április 18-án adta elő Csató Pál fordításában, s még ugyanebben az évben négyszer megismételte. A darab átkerült a PMSz-ba is, az ottani előadásokról Vörösmarty négyszer írt bírálatot. (L. 8., 54., 117. és 144. sz. bír.) Az itt említett részlet az I. felv. 4. jelenete.

981. *Neslei Toronyban* — DUMAS PÈRE Le Tour de Nesle c. drámáját — amely egy Frédéric Gaillardet nevű szerző művének átdolgozása — 1832 májusában mutatták be a párizsi Théâtre de Porte-Saint-Martinban. Vörösmarty ajánlotta fordításra (l. BRISITS 35.); a BSzT 1834. november 14-én adta elő Csató Pál fordításában. A darab sorsát illetőleg l. az 1029. sorhoz írt jegyzetet.

1004. *Nec pueros* — magyarul:

Gyermekeit Médéa ne mészárolja előttünk,
s színpadon emberhúst a gaz Atreus főzni ne kezdjen,
kigyóvá Cadmus ne legyen, Procne se madárrá.

(HORATIUS AP 185—187.)

1017. *Bánk nejjének bukását* — fontos bizonyíték amellett, hogy Vörösmarty ismerte a Bánk bán-témát. De nem változtat azon a tényen, hogy nem vagy csak felületesen olvasta Katona drámáját. (L. Vörösmarty dramaturgiai műveltsége 6. pont, e. k. 292. l.)

1029. *A francia színművek ellen sok a panasz* — A kritika nemegyszer erkölcstelenséggel vádolta Victor Hugo és Dumas

père drámáit. A neszei torony bemutatója alkalmával a Honművész kritikusa úgy találta, hogy bár a darab „színi hatás tekintetében jeles mű, némi részben sikamlós” (Hműv 1835. 93. sz. nov. 19. 745.); SZIGLIGETI Dienes c. drámájával kapcsolatban pedig ezt írta: „Egyébiránt sajnosan tapasztaljuk fiatal drámaíróinkban, hogy ők Hugo Victor szerint műveik fő emelcsőjévé a fajtalanságot törekszenek választani, mi által a romlott erkölcsű nép izlésének akarnak tömjénezní.” (Hműv 1837. 1. sz. jan. 1. 6.) KOVACSÓCZY ekképp sopánkodott: „Nagy szerencsétlenség, hogy Hugo karaktereit a szemeten szedi, s így emelkedést nem nyerhetnek . . . Hugo a színpadot egynek tartja az országúttal, minden mocsok, minden szenny átmehet rajtok. . . Mit mondjon a tiszta keblű lyánka Tisbe, Marion de Lorm [sic!], Borgia Lucretia s Jane s Tudor Mária vallomásaira — a színpad az erkölcsiség iskolája, nem a bűn és vétek piacza — s ha a bűnnek s véteknek feltűnni kell, jelenjen meg palástban.” (Szemlélő 1836. 18. ápr. 29. 137—143.) A legvadabb kirohanásokat a Tudománytárban olvashatjuk, amely folyamatosan közölt fordításban külföldi cikkeket a francia romantika ellen. A sok közül álljon itt a következő példa: „Ezeknek az őrzöngésen, az erkölcstelenségen és vallástalanságon kívül semmi sem szép, semmi sem tetszik. . . . A francia színnek legújabb s legdivatosabb termékei olly bámulatra méltók a tárgyerkölcstelenségét, a szerzemény képtelenségét s a részletek szemtelenségét tekintve, hogy a történetírók egykor ezen darabokban fogják keresni és lelni jelenségeit a bizonyítványit Franciaország azon beteges és elsenyvedt állapotjának, mellybe az ötven esztendeig tartott revolútiók meríték.” (CSATÓ PÁL: Az európai játékszín s a jelenkori dráma, angol író után, franciából. Tudománytár VI. k. 1835. 135—136.) — A közmorál védelmének ürügyéül lépett fel a cenzúra is a francia drámák ellen. A Borgia Lucretiát 1834—35 telén Kolozsvárott is elő akarták adni, de gr. Kornis főkörmányzó nem adott rá engedélyt, s ez alkalmából külön előterjesztésben hívta fel a főkörmányszék figyelmét a francia darabok erkölcsi és politikai irányának megvizsgálására; amikor 1842-ben Kilényi Dávid színtársulata színre hozta VICTOR HUGO Marion de Lorme c. drámáját, további előadását tüstént betiltották. (FERENCZI ZOLTÁN: A kolozsvári színészet és színház története. Kolozsvár, 1897. 334—335.) A budai cenzor A neszei torony sűgópéldányát is bekérte a második előadás után, s nem adta vissza a színháznak, úgyhogy a darabot nem lehetett többé adni.

A francia drámairodalom mellett elsőnek Tóth Lőrinc, Garay János és Eötvös József szözláltak fel. (L. Vörös-

marly dramaturgiai műveltsége 2. pont, 6. k. 288. l.) Az ő kezdeményezését folytatta azután Vörösmarty: nemcsak az *Élméleti töredékek*ben, de színibírátaiban is védelmébe vette a francia romantikus színdarabokat. A legtöbbet e tekintetben BAJZA tette — de még ő is „szeméremsértőnek” találta a *Le roi s'amuse* egyes helyeit. (I. levelét Egressy Gáborhoz, ItK 1901. 488.)

1057.

1086.

Mit az elbeszéléstől mondottunk — KÖLCSEY: „Nincs nehezebb édes barátom, mint saját individualitásunkat megtagadni. Pedig a dramaticus legszorosabb tiszte az volna, hogy a maga szerelmetes énjét elfeledvén, személyeit tökéletesen megfelelő karakteri vonásokkal jelezze ki. Azonban a köz tapasztalás mutatja, hogy a drámákból többnyire vagy lyrai habzás és e habzásból származó dagály, vagy a legmindennapibb élet üressége tetszik ki. Mindegyik hiba magának az írónak subjektivitásából következik.” (Körner Zrínyijéről. ÖM I. k. 548.)

1113.

Intererit multum — magyarul:

Persze egészen más, hogy Davus szól vagy valamely hős.
(HORATIUS AP 114.)

1114.

„A' személyek beszéljenek, cselekedjenek mindenkor az ő tulajdon individualis ismereteik 's érzéseik szerint, 's mindég úgy, hogy érezhessük, az előre-bocsátott 's jelenlévő környülállásokban 's elrendeltetésekben úgy kelle beszéljenek 's cselekedniük.” (Döbrentei, Erd. Múz. 1814. I. f. 159.) — „Nyelv és kifejezés a személyek karakteréhez és indulatállapotjához illesztessék.” (Conv. Lex. XI. k. 384.)

1143—1152.

Casca és Brutus a Julius Caesarban szerepelnek, Percy — más néven Hóvér — és Glendower a IV. Henrikben; Henrik: walesi herceg, majd később V. Henrik a IV. Henrik és V. Henrik c. drámákban; Nym, Pistol, Bardolf: Falstaff cimborái az V Henrikben.

1182—1209.

A vígjáték nyelvének és ezen belül a dialektusok használatának kérdését KÖLCSEY is felvetette. Arra buzdította íróinkat, teremtsék meg a magyar vígjáték „poétai nyelvét”, s ehhez használják fel a köznépi beszédben rejlő kincseket is. „Egyetlenegy példabeszéd, egyetlenegy saját szójárás, sőt gyakran egyetlen szó vagy csak akcent a közember nyersen tréfás vagy egyszerűen naiv beszédében is ellenállhatatlan behatást csinál: mivé nem fog az még lenni a nyelvben teljes tudománnyal és hatalommal uralkodó művész kezei közt?” (A leányörzö. A komikumról. ÖM I. k. 619.) Majd később: „Szóltam a nyelvről, elég hosszasan, s nem minden csapongás nélkül; s a dolog

még sincsen egészen kimerítve. Azt is tekintetbe kelle vala vennünk, hogy a vígjátékban gyakran kétféle nyelvre van szükség; s a felsőbb osztályú mellett bizonyos alsóbb osztályúnak, bizonyos pórnyelvnek is fel kell tűnnie, legalább fel lehet tűnnie. De ezen pórnyelvnek előhozására nem elég bizonyos szavakat s szólásformákat az írói, vagy, minthogy poézisről van szó, a poétai nyelvbe egyenként általvinni, hanem a pórnép valamely dialektusát kellene mindenestől fogva a poézis földére általplántálni. Oly téma: mely az angol és francia játékszíneken fel van fejtve; melyet a németek sem hagytak illetlen; s mely nálunk a palóc szójárás általvételével igen szerencsésen feloldathatnék." (Uo. 62o.) BAJZA a tiszta, tájszólástól mentes színpadi beszéd igényét hangoztatta. A Rajzolatok X. et Comp. jegyű kritikusanak (Hazucha Ferencnek) egyik, a budai színészek kiejtését érintő recenziójához a következő glosszát fűzte: „Ezen rövidke észrevétel helyes lehet, de egyetlenegy ama sok száz hiba közül, mely színészeink kiejtésében hallható, s az általa adott tanítás igen félszeg. Én egyszer legalább általános magyarázatot tartottam volna színészeinknek a kiejtésről; megmondtam volna, hogy ne ejtsék a szavakat dialektus szerint.

Színész nem egyes hely, táj vagy megye, hanem ország és nemzet gyönyörködtetésére játszik; előadásain mindenféle tájbeli hallgató van jelen, s ámbár ezen hallgatók közül sok beszél saját szülőföldjének dialektusán, de mégis mindenik keblében él (talán csak a pórt lehetne kivenni) bizonyos tiszta, magyar kiejtési ideál; ezen ideálhoz ügyekezzenek a színész közelíteni, s akkor leszen kiejtésében is nem mindennapi, hanem művész. Ezen nézet lehetne a kiejtésre nézve általános szabályul felállítható, de midőn felállítatnék, el kellene mondani azon kivételt is, melyet a szabály némely aljas pórszerepek előadásánál szenved." (Szükséges magyarázatok a Rajzolatok színbráló compániájának. Kritikai Lapok VII. 1836. 50.)

1216.

„Vörösmarty — írta Bajza Toldyhoz 1829. szeptember 6-án — a múlt héten ment utazni Bugáttal Heves, Borsod és Gömör megyébe. A palóczok igen interessálják." (VI. k. 289.) — A Vörösmarty említette cikk: SZABÓ ISTVÁN: Karancs-vidéki palócz nyelv. Tud. Gyűjt. 1837. I. k. 43—66. De ezt megelőzően még más, hasonló témájú cikkek is jelentek meg a Tudományos Gyűjteményben: SZEDER FÁBIÁN: A magyar nyelvbéli dialektusokról (1829. V. k.); GÁTHY JÁNOS: Palócz nyelvről (1834. I. k.); SZEDER FÁBIÁN: A palóczokról. (1835. II. k.) Megemlítjük még, hogy HÖLLOK IMRE rozsnyói tanár Észrevételek a gömöri barkók szójárásáról c. munkáját a MTT

- megbízásából Vörösmarty bírálta meg, s ajánlotta a Tudománytárba való felvételre. (MTT Évkönyvei III. k./Budán, 1837. 81.)
- 1248.** *hiencz* — a Vas és Sopron megyében élő németiség egyik nyelvjárása
- 1289.** *barkó* — a barkók a palócok egyik ága, az ún. Erdőhátságon élnek a Rima alsó folyása és Eger városa közt.
- 1394.** *az éneklés divatja* — Vörösmarty az ún. éneklő-síró iskolára céloz, l. a 193. sz. bfr. jegyz. e. k. 634. l.
- 1419.** *a dráma a költészet egyik fő neme* — l. az 55–74. sorhoz írt magyarázatot
- 1460.** **DÖBRENTAI:** „S mivel tudjuk már, hogy a mi nyelvünk van a maiak között a görög és római legtermészetesebb hangmértékkel megáldva, ohajtjuk költőinknek a próza helyett jambus választását. . . A jambus felemeli a mondást azon méltóságra, mellyel egy hős voltaképpen beszél, ha a költő ezen versnemnek kényes és büszkén-komoly folyamatját jól igazgatja érzésével.” (Erd. Múz. 1818. X. f. 138–139.) — **KÖLCSEY:** „Igazad van, édes barátom, a régiek senáriusokban írták a játékszíni dialogust: de szükség-e ezen példát követnünk? . . . Rég az ideje, hogy a németek quináriusokat irkálnak s annak egyformaságát pótolék-syllabájú sorokkal vegyítvén, verselt dialógjaiknak könnyebb lebegést kölcsönöznek; s mi tilt meg, hogy ezen jobb példát ne kövessük? Nekem valóban, midőn a magyar Zrinyit a játékszínen deklamálni hallottam, a Szemerétől megtartott quináriusok kellemetesen zengettek fülembé.” (Körner Zrinyijéről. ÖM I. k. 570.) — „Hősjátékhoz legillőbb a kötött beszéd, s nevezetesen nemzeti nyelvünkben az ötös jambusok.” (Conv Lex. XI. k. 384.)
- 1526.** *méretlen rímes vers* — nem időmértékes vers
- 1530.** *A dráma kicsinyben a cselekvő élet képe* — l. a 77. sorhoz írt jegyzetet
- 1538–1546.** *az úgynevezett költői igazság* — Vörösmarty ebben a vonatkozásban is korának poétikai-kritikai közgondolkodását követte. A vétkes hős lakoljon, „mert az emberi szív és a mivétség végzést kíván, melly által a' szenvedelem lecsillapittatik és a' felingerlett érzelem a' sorssal megbékül.” (BITNITZ LAJOS: A magyar nyelvbéli előadás tudománya. Pest, 1827. 388.)
- 1561.** *A dráma hősnének sem egészen rossznak* **TOLDY:** „Vid . . . céljánál és eszközeinél fogva egy a maga nemében igen közönséges gonosz, s nevezetes gonosz nem lehet, mert semmi, csodálatot vagy tán tiszteletet érdemlő tulajdona nincsen.” (Salamon király. Szomorújáték Vörösmartytól. Tud. Gyűjt. 1827. V. k. 84.) — „A személyek sem mind erényes, sem mind gonoszok legyenek;

mert az első eset nem hihető, s inkább hideg bámulást mint részvételt gerjeszt, a második pedig utálattal tölt el benünket." (Conv. Lex. XI. k. 384.) — BAJZA: „Aristoteles minden kétséget kizárva bebizonyította, hogy az egészen ártatlanul szenvedő személy nem tragikai személy, s hogy ennek kínjai és halála nem félelmet és szánakozást, hanem utálatot és boszankodást gerjeszt a nézőben." (V. k. 274.) — Ugyancsak BAJZA: „Rég meg van mondva, hogy egészen jó, egészen ártatlan személy bukása nem tárgya a szánakozásnak, és nem ébreszt a néző lelkében félelmet." (V. k. 283.) — Másképpen vélekedett ebben a kérdésben Kölcsey: Zrínyi-bírálatában nem hangoztatta a tragikus tévedés vagy bűn szükségességét.

1564.

Arisztotelésznek sokféleképpen magyarázott tragédia-meghatározása szerint a komoly színműnek két indulatot kell a nézőben felkeltenie: az egyik az „eleosz", a másik a „phobosz". A klasszicista poétikák interpretációjában általában „metus" és „terror" szerepel. Ezzel a felfogással szállt szembe LESSING; a Hamburgische Dramaturgie 74–79. darabjában azt vitatta, hogy a két fogalom helyes értelmezése: „Mitleid und Furcht" és nem „Mitleid und Schrecken". Döbrentei, Kölcsey e tekintetben nem foglalt állást; GARAY egyik színbírálatában „részvét és rettegés"-t mond. (Összes Munkái. V. k. Bp. 1887. 425.) Vörösmarty Lessinghez csatlakozott, s eddigi ismereteink szerint az *Elméleti töredékek*ben jelent meg először nyomtatásban a „félelem és szánalom" fogalompár, s hamarosan általánossá is vált esztétikai irodalmunkban. Így olvasható pl. HUNFALVY PÁLnak 1842-ben megjelent Arisztotelész-fordításában (Kisfaludy Társaság Éviapjai III. k. 1842. 159.), s így használta BAJZA is: l. előző jegyzetünket, azonkívül V. k. 241.)

1591.

RAUPACH Molnár és gyermeke c. drámájáról l. 50. szín. bír. jegyz. e. k. 451. l.

1603.

szánat és félelem — l. az 1564. sorhoz írt magyarázatot.

1620.

Legjobb, ha a drámában bonyolódás és kifejlés a személyek karakterében fekszenek — ez is Vörösmarty drámaelméletének egyik alapvető, többször hangoztatott (l. még 200., 1662. és 1682. s.) tétele. Erre KÖLCSEY is felhívta a figyelmet. „A drámaírónak . . bizonyos pontban kell magát öszvehúzni; ő nála mindennek a főszemély karakterével s lelki mozdulataival szoros egybekötésben kell állni." (Körner Zrínyijéről. ÖM I. k. 539.) „Az akciónak egysége éppen úgy megkívántatik a vígjátékban, mint a dráma minden más nemében. Az akciónak itt is az emberi lélek természetében kell fundáltatnia." (A leányörzö. A komikumról. ÖM I. k. 621.) Igaz, hogy néhány sorral később némileg módosította ítéletét: „Azon megkülön-

böztetés, amit feljebb a bebonyolítás és feloldás közt tevék, megment a gyanútól, mintha azt kívánnám, hogy a költő mindent a karakterből vonjon ki. Akar szituáció, akar karakter legyen a művnek főcélja, minden esetben mind a szituációhoz karakternek, mind a karakterhez szituációnak kell járulni, a belsőeknek a külsőkkel össze- függésben kell állni, hogy meghatározottság, részvétel és természetesség a darabból ki ne maradjanak." (Uo. 625.) — TOLDY: „A dráma — a karakterfestés költészete." (Emlékbeszéd Kisfaludy Károly felett. MTT Évkönyvei I. k. 1831—32. Pest, 1833. 133.) „Hm! Tehát Herderrel tartasz. A történet (vagyis, bevett műszóval, a *fabula*) neki s neked feljebb rendű a karakternél, mivelhogy világ nélkül más lényeket képzelni nem lehet. E szerént hát a fabulát mintegy azon játékszínnek tartod, melyen a karakterek fel s alá mozognak. De elmésen észrevév Jean Paul, hogy valamint a valóságban, úgy a költeményben is a szellem elébb munkálkodott az anyagnál (matéria): tehát a karakter is megelőzi a fabulát, és Jean Paullal ezt hívén, Stahl physiolog systemáját ismét áthozom a psychikus világba. Herder, amint vélem, elfelejté, hogy a fabula sem egyéb mint több karakter munkálkodásának összevívülése." (Aesthetikai levelek Vörösmarty epikus munkáiról. Tud. Gyűjt. 1826. VII. k. 79—80.) — Hogy a drámai mű legfontosabb eleme a jellemrajz, ebben sokan egyetértettek Vörösmartyval, elsősorban Szontagh Gusztáv és Henszlmann Imre. Nem így BAJZA: „A francia drámákban főfigyelem a cselekvényre van, aztán a mesére és szerkezetre, és utoljára a jellemre; értem itt a komoly színműveket, melyek ellen szokott lenni a legtöbb kifogás. Én e rendet tökéletesnek tartom, mert a drámában nem a jellemzés fő dolog. Lehet szomorújáték jellem nélkül, de cselekvény nélkül nem lehet, ezt mondja Aristoteles, és évezredek folytak le, mióta mondotta, de még megcáfolva nincs." (V k. 176.) Említésre méltó az is, hogy a Kisfaludy Társaság 1842. február 2-án ezt a pályakérdést tűzte ki: „Minthogy cselekvény a színműnek lényege, s a mívelt világ ítélete szerint Sophocles a cselekvény alkotásában igen kitűnő: Mutattassék meg, miben áll Sophocles mindegyik színművének cselekvénye, úgymint eleje, fordulata és feloldása; s vonassék ki azokból a színmű cselekvényének elmélete."

1622. *büntét* — büntett; Vörösmarty az ún. „tragikai vétséget" érti

1643—1671. Ebben a részletben Vörösmarty annak a felfogásának adott hangot, hogy a tragikus hős bukását előidéző „sors" nemcsak valamilyen transcendens, a szereplők hitében,

tudatában létező misztikus hatalmat — mint a görög tragédiákban a fánum (moira) — jelenthet, hanem egy túlsúlyban levő, a hőst ellenállásra, lázadásra készítő objektív társadalmi erőt is. Ez a gondolat egészen újszerűnek látszik, s a reformkor romantikus életérzéséből, életszemléletéből táplálkozott, amely mélységesen hitt a kötöttségek alól felszabadult egyén küzdelmének értelmében, lehetőségében és eredményességében. Emellett szól az, hogy Vörösmarty a konkrét politikai töltésű Prometheusz-szimbólummal bizonyítja tételét. (L. az 1664. sorhoz írt magyarázatot.)

- 1662.** *a karakter' ereje* — l. az 1620. sorhoz írt magyarázatot
1664. *Prometheus* — Vörösmarty prózában fejezi ki felháborodását és tiltakozását Wesselényi Miklós perbefogása miatt, szinte szóról szóra úgy, ahogy az *Árpád ébredésében* a költő szájába adott szavakkal:

Köztünk is, fenn van még Prometheus,
 Kinek szívét az üldöző kajánság
 Kányái marják, mert szelíd vala
 Embernek nézni embertársait.
 S ő óriási fájdalmában is
 Oly törhetetlen most, mint valaha.

„Prométheusz a görög mitológia hőse, akit Zeusz azért üldöz, mert tilalma ellenére segített az embereken. Magyar Prométheusz elsősorban Wesselényi, aki a jobbágyok terheinek enyhítését sürgette, arra hivatkozva, hogy ha ezt elmulasztják, elkerülhetetlen az új parasztháború, amelyet a bécsi kormány a magyar függetlenség teljes megsemmisítésére használna fel.” (WALDAPFEL JÓZSEF: Vörösmarty és kora. Irodalmi tanulmányok. Bp. 1957. 341.) De az *Elméleti töredékekben* olvasható célzás sokkal konkrétabb azáltal, hogy Vörösmarty a nép sorsán könynyíteni akaró Prométheuszt úgy mutatja be, mint egy megfeszített *arisztokratát*, aki *arisztokratá* társaitól szaggattatik.

- 1682.** *Az egyes karakterek' erejéből* — l. az 1620. sorhoz írt magyarázatot

- 1700.** *Jaromír* — GRILLPARZER Die Ahnfrau (Az őszanya) c. végzetdrámájának főhőse l. a 137. szín. bír. jegyz. e. k. 533. l. — A végzetdráma (Schicksalstragödie) a 19. század elején mint önálló drámatípus jelent meg a német irodalomban. Az első „igazi” végzetdrámát, ZACHARIAS WERNER (1768—1823) Der 24. Februar c. darabját 1810-ben mutatták be a Goethe vezetése alatt álló weimari színházban. WERNER darabjára 1812-ben ADOLF MÜLLNER (1774—1829) duplázott rá Der 29. Februar c. sors-

tragédiájával, s ugyancsak tőle származik a legtöbbet játszott német végzetdráma: *Die Schuld*, 1813. Ez a darab bejárta Európa úgyszólván valamennyi színpadát, s mindenütt zajos sikert aratott. Motivumait egyes francia melodráma-szerzők is felhasználták. (L. 113. szin. bír. jegyz. e. k. 517. l.) Magyarra hárman is lefordították: KATONA JÓZSEF (A bűn címen, de a fordítás elveszett), VÉCSEY PÁL és DÖBRENTAI GÁBOR (A vétek súlya, 1821). A jelentősebb végzetdrámák sorát ERNST HOUWALD (1778–1845) *Das Bild* (A kép) c. darabja zárta be 1820-ban. Ezek a drámák a német romantika talaján, de annak mintegy fattyúhajtásaként jöttek létre. Az a gondolat, hogy a tragikus hős bukásával valami emberfölötti hatalom megmásíthatatlan és kikerülhetetlen törvényei teljeseznek be, az antik tragédiákban az istenhitből táplálkozott; a német klasszikusoknál (GOETHE: *Iphigenie auf Tauris*, SCHILLER: *Wallenstein*, *Die Braut von Messina*) a sors etikai-pszichológiai értelmezést kapott, míg a német romantikusok (Tieck, E. T. A. Hoffmann) a fantasztikummal kapcsolják össze. Ezzel szemben a német végzetdrámákban a fátum vulgarizáltan, a színpadi hatásadás eszközüvé higitva jelentkezett: Müllner és társai meglepő, bizarr, sőt hajmeresztő fordulatokban bővelkedő műveiben vagy a vak véletlen tobzódását, vagy egy szörnyű bűn – rendszerint családtagok ellen elkövetett gyilkosság – büntetéséeként kimondott átok teljesedését szemlélhetjük. GRILLPARZER ez utóbbi motivumot azután még a népi babonák kísértetjárásával is megtoldotta.

A német végzetdrámák – és általában a végzet mint drámai motívum – a mi íróvilágunkat is élenken foglalkoztatták (l. SCHMIDT ILONA: A német romantika magyar kritikája. Bp. 1936. 23–31.), és egykori drámairodalmunkra is eléggé jelentős hatást gyakoroltak. (L. SOLT ANDOR: A magyar dráma színpadi műformáinak kialakulása a XIX. század első harmadában. Irod. Füz. 49. Bp. 1933. 22–31.) Szerepet játszottak Vörösmarty irodalmi műveltségének kialakulásában is: költőnk olvasmányai között 1824-ben Houwald és Müllner drámái is szerepeltek (l. LUKÁCSY – BALASSA 62.), s MÜLLNER *Die Schuldjára* történő hivatkozással találkozhatunk Teslér Lászlónak Vörösmartyhoz írt egyik levelében. (L. Vty Akad. Kiad. XVII. k. 38.) A végzet motívuma Vörösmarty egyik-másik drámájában is előfordul, így pl. a *Hábadorban* és a *Vérnászban*. (TÓTH D. 66., 238.)

Az ősnanya irodalmi megítélésében ugyanazt az egyre inkább kedvezőtlenre forduló folyamatot figyelhetjük meg, mint a darabnak a közönség részéről történt fogad-

tatásában. (L. 137. sz. bír. jegyz. e. k. 534. 1.) Dessewffy József még himnuszokat zengett róla, s nem győzte olvasását Kazinczynak ajánlani: ki is másolta számára Jaromir híres monológját — de a széphalmi mester nem osztotta lelkesedését. (Kaz. Lev XVI. k. 404., 417.) KÖLCSEY élesen kikelt Grillparzer és általában a végzetdrámák dívatja ellen. „Szemere minden bizonnal köszönetet érdemel, hogy . . . nemcsak füleimet és szememet, de lelkemet is a Juranics és Helena véresen karikaturás szcénájával kegyelmesen megkiméllette. Ezen utolsónak látása, kétségkívül, felriasztott volna patriótai álmodozásimból; s akaratom ellen az *Ahnfrau*, a *Schuldra* s a német föld több hideglelési produktumaira fogott volna emlékeztetni.” (Körner Zrínyijéről. ÖM I. k. 525—526.) „Mert majd a Naninok falzi világába vetődöm, majd a Minnesängerek közt vélem magamat bolyongani, majd ismét úgy tetszik, mintha valamely ismeretlen erő azon szemnemlátott és fülnehallott világ felé taszítana, honnan Grillparzer és Müllner *halálborzalmakkal* megarakodva termettek elő. Olly dolgok, melyekről szegény Horatius a Pisoknak adott leckéjében még messzéről sem álmodozhatott.” (Uo. 537.) — TÓTH LŐRINC is fenntartással nyilatkozott a sorstragédiáról: „Másik neve az elhibázott drámai műveknek a szívreható, érzékeny családi vagy háznépi ábrázolatok. . . Sokan legnemesebb drámái lelket mutatnak, de sötétkedő, lélekkínzó mysticizmusba vannak merülve, milyen Müllner, kinek „Vétek súlya” egy a német dráma legfölségesebb szülötti közül, ha tőle a benne uralkodó, lélekkínzó s kellemetlenül érdeklő mysticizmust elgondoljuk; ilyen Grillparzer az „Ősanya” költője, Houwald „A kép” költője sat.” (Töredékek a játékszínről és színészetről. II. Német játékszín. Társ 1834. 75. sz. szept. 17. 299.)

1712. *Triboulet* — VICTOR HUGO *Le roi s'amuse* (A király mulat) c. drámájának „groteszk” — az aljas kerítő és a nemesen érző apa jellemvonásaiból egybeszőtt — főszereplője. Ez a hely egyébként azt bizonyítja, hogy Vörösmarty Victor Hugo drámáit nemcsak a színpadról ismerte: A király mulat bemutatója a NSz-ban 1848. május 29-én volt, a PNSz meg egyáltalában nem játszotta.

1716—1722. A történelmi hűséget illetőleg Vörösmarty is azt tanította, hogy költőnek jogában áll a történelmi igazságot — költői céljának megfelelően — módosítani, értelmezni. KÖLCSEY: „Annyit tudok, hogy minden költőnek, tehát a drámaköltőnek is szabadságában áll, az előtte fekvő akar mesés, akar históriai történetet akarat és szükség szerint többé vagy kevésbé megváltoztatni; s így azt vélhetném talán, hogy az ügyes drámaszerző a leg-

pusztábbnak tetsző tárgyat is úgy kikészítheti, s oly kedvező szempontra irányozhatja, hogy az tökéletes drámai behatást csinálhat. Mert hogy a drámaköltőnek érdem lenne szorosan a históriához vagy hagyományhoz tartani magát, azt nem hiszem. Az a festő, ki tájat akarván vázszna felébe varázsolni, valamely természeti szcénát rendről-rendre szolgálai módon követne, messze a Claude Lorrainek megett, csupa veduta-festő fogna maradni; s ezen festőnek hasonlatossága, a felvett történetet szolgálai módon kísérő akarmelyik költőre is, annyival inkább a drámaköltőre, jól ráillik. Ennek a történet előrehaladását sokkal érezhetőbb, sokkal közelebb álló s egymásból sokkal nemcsak természetesebben, de szükségszerűbben folyó okokból és következtetésekből kell láthatóvá tenni, mint a legpragmatikusabb történetírónak. Ezenkívül mennyi különbözőféle szituációkra van a költőnek szüksége, hogy olvasójában vagy nézőjében ez vagy amaz indulatokat felébressze vagy táplálja! A legkörülményesb história sem adhat neki minden megkívántatokat kezei közé; s ha saját lelkéből nem természet elő holmit, hézagok és pusztaságok maradnak művében.” (Körner Zrínyijéről. ÖM I. k. 538.) TOLDY: „A költő nem historicus hanem teremtő és senki sem foszthatja meg attól a szabadságtól, hogy szüksége, célja, sőt geniusza’ tetszése szerint is ne változtasson az adott elementumokon.” (Aesthetikai levelek Vörösnarty epikus munkáiról. Tizenegyedik levél. Tud. Gyűjt. 1826. VIII. k. 112.) BAJZA: „Költőnél a’ históriai factum mindig mellékdolog, így tanít a’ Hamburgi dramaturgia, s nem kell feledni, hogy ha van prosai, azaz testi szemekkel látható természet, van egy más is, a’ művészi t. i. ’s hogy históriai igazság ’s poetai igazság között nagy a különbség. Historicustól, mint felebb érintők, azt kívánjuk, hogy a’ mit beszél valósággal megtörtént legyen ’s épen úgy miként beszél; költőtől ellenben azt, hogy az általa költött történet, ha egykor valósággá leendene, hasonló körülmények között ne történhessék meg egyébként, mint a’ hogyan ő előadta.” (A román-költésről. Kritikai Lapok III. 1833. 21—22.)

1731. *Az élet nagyszerű játéka* — I. 77. sorhoz írt magyarázatot
1763. *Kotzebue* — I. a 4. színbír. jegyz. e. k. 387. l.
- 1770—1773. „A vígjáték ne egyes arckép, hanem az életnek tökéletes, bő tartalmú festése legyen, ’s egyes karakterekben ne csupán egy embert, hanem egész osztályt ábrázoljon.” (Conv. Lex. XI. k. 385.)
1776. FÁY ANDRÁS Régi pénzek c. vígjátékáról s vele kapcsolatban az uzsorás Kardos alakjáról I. a 74. sz. bír. jegyz. e. k. 480. l.

- 1777.** Bajszővő KISFALUDY KÁROLY Nem mehet ki a szobából (1828) c. egyfelvonásos vígjátékának egyik szereplője; Fáy András Kardosához hasonlóan ő is uzsorás. — A betegek c. ugyancsak egyfelvonásos vígjáték 1826-ból való; hipochonder főhősét, Kistelky Károlyt Kisfaludy önmagáról mintázta meg, Forgay alakjában pedig házi-orvosának és barátjának, Forgó Györgynek állított emléket.
- 1810.** *Interdum (tamen) vocem* — magyarul:
Bárha a vígjáték szava is felszárnyal időnként.
(HORATIUS AP 93.)
- 1811–1819.** *Sok zaj semmiért* — a reformkorban így emlegették SHAKESPEARE Much Ado about Nothing c. vígjátékát, a Sok hűhó semmiért cím csak Arany László fordítása (1871) nyomán vált általánossá. A darabot egy gyöngye német átdolgozás nyomán BENKE JÓZSEF fordításában Egymást bosszantók címen a BSzT 1834-ben kétszer előadta, ekkor Vörösmarty is láthatta. A másik három vígjátékot (Ahogy tetszik, A windsori víg nők, Felsült szerelmesek) csak könyvből ismerhette. Abból, hogy a legutóbbit angol címén idézi, arra következtethetünk, hogy Shakespeare-nek ezt a darabját eredetiben olvasta; TIECK fordítása, amely Liebes-Leid und -Lust címen 1833-ban készült, nem került a kezébe.
- 1828.** *Spanyol vígjátékok* — Vörösmarty itt CALDERON (l. Vty Eletr. 256.) és MORETO darabjaira gondolt. Ez utóbbinak Donna Diana c. vígjátékát 47. színi bírálatában (l. e. k. 447. l.) behatóan elemezte.
- 1886.** *Juvenalis* — DECIMUS JUNIUS JUVENALIS (i. u. 42–122) Exemplum c. satírájában figyelmezteti a szülőket, hogy óvják kiskorú gyermekeiket a rossz, erkölcsükre káros hatású példáktól.
- 1909.** *távrottabb lélek* — nyiltabb lélek
1936. *nyavalygó erényt a legméltatlanabb szenvedések iskoláján végighurcolni* — célzás egyes német szindarabok — pl. HALM Griseldis (l. 3. sz. bír. jegyz. e. k. 385. l.) és RAUPACH Molnár és gyermeke (l. 50. sz. bír. jegyz. e. k. 451. l.) — témájára, érzélgős stílusára.

Szövegváltozatok

[Az Ath-ban a cím]: *Dramaturgiai töredékek* 2. korlátra; 5. kivált igen aprólékos 7. közt 13. újra 16. erőtetlenül között, 18. művész 20. akadatlanul nélkül 19. közül 22. nélkül lön 25. divatjaiból, 25. fenn álló 29. tanúl 44. nélkül 48. bevezetésül 51. gondosságra más

felül erő-kifejthetésre 56. is; 59. alsóbb- de 62. míg 63. nélkül 64. ha bár 65. bel érték 68. ön erejével fenntartani 70. járúl 77. kicsi, 81. művekre minék bizonyosságul 83. van, művek 87. elmeművek 89. vegyületű 99. nélkül 105. tekintetű

112. hivalkodók: 115. szükségtelen, 116. nélkül 118. műve 120. kitűnhetni 122. kisszerűségében 124. még is 135. színihatás 139. mellyből a színi 141. nélkül művé 143. messzeszakadt nélkül 163. fölül 174. rendezhető 176. erő-veszteséggel 183. emlékeztetnek: 189. könnyelműség 192. kitűnthesse 194. ad 203. szerint helyes 204. művet előállítani; 205. kicsin kelljen; 212. rendezheti 213. kopár-'s

220. rendezni 222. szigeti ostrom 225. költő, 233. bűneért 239. kitűntetni 242. nagyszerű 243. rendű 246. tárgyul 248. tekintetre már drámáinak 249. annak — nélkül 256. mythosi- vagy 257. Shakspear' 263. ajánlt 264. óhajtaná 267. korunk- és 268. pillanat' 273. ellentételül 275. szelid 281. dicsőített 282. érte 287. kód-alak 289. visszáságaiból 290. nagyszerű Shakspear' 294. mindazok 301. MM 1845—48. és MM 1847. emlékezünkben [sh.] 303. MM 1847. jövődőléshez 315. characterek

325. megkímélheti 329. egyfelül 330. másfelül 332. Mindezzel 334. sikerült sikerül 342. csak hamar 345. bűneit 349. nevezetlenül 357. egyedárások 359. csineik 378. színműből 379. dolgozás-közben MM 1845—48. és MM 1847. quod vis [sh., emendáltuk] 387. egyszerűség megkivántatik; 388. egyszerűség 390. színműben 391. idejének 's 398. változatlanul 399. szegeztessék, 403. drámai *literatura'* 407. rosszul 411. színház 412. megszűnik 415. tűnnek 417. ugyan azon 418. tudni illik, 421. nélkül

427. kívül 428. egyedül 436. elrendelése 437. megkivánja 438. századokkal, 450. utóleri csakhogy 453. közül utósó 454. fenn 459. gyengül, színműben 464. boszongodva 466. ellenpéldául Shakspear' 467. Midsummer-night's dream [idézőjel nélkül] nyárközepéjálma 468. Titánia 472. Shakespear' fogdánk 473. vizsgáljuk e' művet 477. kielégítő 488. nélkül 489. fűzött 491. mindezek 495. mellék történetet 497. színt 498. epizod 509. MM 1847. játékszínünkön 514. van) nem nyakaszegett 523. részek' 's 524. könnyű 525. színműnél 529. nélkül 531. hanyadán

537. érthetlenség 542. műveink színdarabjaink' 545. érdekű 548. különemű 552. izlésében 557. elrendeléstől 561. Elrendelés. 562. elrendelést 569. van 's 571. árt, mint 572. elrendelése 575. bir; 582. kifejlődés 588. vig szakaszának 589. nagyszerűségének 590. gyarlóságoknak 591. értessünk, 595. tanítása 601. elől 611. ebből *szükségképen* eredő érczelgetés 616. elrendelés 622. elrendelés 630. hely-arányos 632. művet 635. 's ehhezképest

636. elrendelés 640. szükségesnek 648. később 's nagyobb 654. történeteket 670. feloldás 673. folyni, 675. rendeltetésére Julius Caesart [idézőjel nélkül] 676. Shakspear'tól 675. említünk, 677. Flavius és 678. Caesart 684. Caesart 696. [az idézet nincs külön sorban] 697. bonyolódások' 698. egy felül másfelül 701. végkifejléshez 706. figyelem

jövevény gyanánt tekint 717. sírhoz 723. terjedelmű 733. kifejlés 's 770. erőtetett 781. kívül 788. gyengíti 789. író 795. műve 808. összeütközéséből; 812. korábban vagy 815. nagyszerűek 819. drámai hős 822. legfeszültebb 829. tűntesse 834. ugyan azon 835. epos-írónak 837. műnek 845. idegenneműségökkel

848. színpadjára 855. elrendelék 861. vért, 868. egységet 's 883. kívül 871. MM 1847. hü character-festést 884. munkálódásaiban 895. nagyszerű vagy 896. szóval, 898. szerző: *Et quae desperat tractat niliscere posse, velinquit*. Ezen 903. Például 904. beszédei, MM 1847. kisebbszerű 905. al vagy közép sorsú 906. befolyású 908. fölül sikertelen, 914. elrendeléskor 916. aures Quam 919. kevesebbé 921. epostól 926. 1-ször 928. kisszerű 929. előállítani, 932. elmondadjuk 936. életükből megismertetnünk; 2-szor 937. szövevényére 939. segédül elbeszélést; 943. ékességül cifrául 945. ugyan azon 947. elrendelésből 948. megszűnik

949. például ugyan azon 951. szül 952. szolgál, 953. így hatását 's 956. legújabb 959. felébresztett, 965. megrendítők, 967. Victornál, Omodéi 969. Podestának 970. kívül nem 971. Omodéi 972. hanem ez, s' ez 981. Nesle-i toronyban Buridán 983. Buridán fertezett 988. Buridán 994. végül 995. bűnének 997. Buridán' hozzá járulván 999. kívül Buridán 1001. 3-szor 1008. kínzás 1011. túl magyarázott 1017. könnyű Bánkban' 1018. színre 1020. lakmároznak? 1022. erő-, fenség 1026. agyarkodásai 1030. bűnök bűnösökből 1031. bűnök 1033. bűnösök iszonyú bűneiknek 1035. hősnék' 1040. csak nem 1043. megismértetve megsemmisítve 1045. kielőtt 1047. anyját; 1050. így 1051. nélkül 1053. ízlés mi szerint 1054. kifejezésekkel,

1056. bűneik- 1057. színen 1058. rendkívül 1060. kívül 1066. nemű 1071. majom 's deszkasátorokban, 1072. poézisa nélkül átalakodásnak; 1076. majomutánozást; 1078. helyén a' 1083. írt 1084. megkívántatván 1094. újabb 1096. kritikától 1098. czélszerűleg 1101. pogyászait uszoványait 1042. kritikus 1103. akadékiul magokkal 1106. színi-hatásra 1113. multum Davusne 1116. színre 1118. újabbakat bélyegzi; 1129. darabokban, 1130. nemű egyszerű 1133. remekül 1134. újabb Shakspear 1135. út különfoku 1137. híven 1141. életi, 1147. helye-zeteihez 1148. kszakaratú kicsapongásokban 1155. Shakspearnél nem csak 1157. híven 1158. úgy, charaktert 1159. nem csak 1162. a'mint 1168. rendkívüli Shakspearé 1169. járul 1170. zavart 's 1172. nagyszerű 1174. kívül ajánl 1109. nemű 1176. mellyek, 1184. musa 1185. főnomabb aljabb, 1187. MM 1847 megkívánja 1189. szó ejtés-nek is, 1190. mivellet miveletlen 1192. szájában, 1195. terjedelmű 1196. használható, színjátások' 1200. köz divatú 1203. virágait mielőtt 1206. egybegyűjtve 1208. MM 1847. adnom, 1218. ismeretlen adatait 1219. igazításul 1220. kívül 1213. mély a 1214. magas e 1220. kétszerű kívül 1221. MM 1847. nyílt 1220-1224. [ebben a részletben végig zárt helyett nyílt, nyílt helyett zárt áll az Ath-ban] 1225. aara, 1227. á 1228. ä 1231. írunk mondani; 1233. e 1234. szerelem kegyelem 1237. ä e 1238. hosszú 1242. fölül 1243. e-t á, 1262. ide ő 1267. betűt végén, 1268. mással hangzó

1271. palócz. [A csillag és a csillag alatti jegyzet, 1289—1291. sor hiányzik] 1272. aa aa 1279. *ül* 1281. *csaana csauna*. 1215. szána. 1282. eükeüne 1283. *ene*. 1285. *pokao*. 1287. *tanaona*. 1296. *kégyelem* Kőrös Szeged 's 1297. a' *nyilt* rövid *ë-t* 1298. *rëttentës nyerëm* 1299. *utánazni* 1302. A' *zart* rövid 1303. Köz életből 1305. *hosszú nyilt* á 1310. *kenyi fenyi* 1311. ezenkívül 1314. *gyö-t*: 1316. *fel és* 1324. *s-é* 1327. *megtartja*: 1329. *göcsieknek* 1333. *utánazását* 1336. *ügy* 1339. *eldöntésétől* 1345. *újabbakról* 1348. *tartania*, 1350. *kerekdedségével*, 1352. *beszéd*, 1236. *vész ügyetlenül* 1365. *kicsinségéhez* 1366. *mulhatatlanul* 1367. *megtartandó*, 1370. *szellemü*, 1371. *kiván*; 1375. *hangejtése*

1376. *helytelenül* 1377. *túl emelkedő* 1386. *lön ügy* 1387. *ezeralakú különbéleségében* 1391. *kivánná* 1396. *ment 's vers-szaválásban* 1398. *könnyü* 1403. *össze-visszahányt* 1404. *útjában* 1406. *darabos, zürhangjai 's* 1411. *igy* 1414. *könnyü* 1416. *akaratlanul észrevétlenül* 1417. *új kor* 1421. *becsü*, *közül* 1423. *ajánlkozik* 1426. *beszédétől*; *más felül* 1429. *túl* 1350. *határokon 's* 1432. *ne tudásban* 1433. *ne hogy* 1435. *méltatlanul* 1437. *nélkül nem költői* 1439. *Shakspear* 1441. *könnyü* 1442. *még is* 1443. *nagy részint* 1446. *szájú* 1449. *Shakspear* 1453. *verseléstől*; 1455. *irt hív* 1458. *nagyszerü* 1463. *végett vagy* 1476. *ne hogy fájúljon* 1477. *azaz*, 1479. (U U); 1482. *2-dik 4-dik legyen 's* 1485. *engedhető 's vég határ*

1493. *közélt 's* 1495. *maradniok, vagy csak a' vers' végén használ-tatniok, 's* 1498. *végén a' tribrachlys* 1512. *2-ik 3-dik* 1520. *könnyüvé*;

1523. *is*; 1524. MM 1847. *jámbusoké* 1525. *is*; 1526. *rimes* 1530. *kicsinben* 1538. *részrehajlatlanul, művészetekben* 1544. *bel kijnai* 1551. *szinmű* 1460. *megtévedett* 1555. *meg vagy* 1562. *lenni*; 1564. *bűnhődésre* 1565. *boszonkodás* 1567. *árt*; 1568. 's a' t. 1569. *is*; 1574. *érzettel*, 1575. *dramának*; *bűne* 1576. *küszködve* 1577. *szívében fenn nélkül* 1579. *méltó*: 1582. *tűlságnak* 1583. *sorsot*, 1584. *lennie ha mind* ezek 1885. *bűneiért* 1586. *bűnhődik* 1587. *legyen 's* 1590. *bántó, például* 1591. *gyermekében* 1593. *remekül elrendelve* 1594. *rosszul belsője kinzó*

1599. 's a' t. 1600. *díszére* 1605. *más nemü bennünket*; 1606. *erejü* 1609. *más felül* 1612. *Shakspearnál 3-dik* 1617. *vész* 1618. *otósó* 1620. *kifejles a'* 1626. *keresetlenül* 1627. *vész* 1628. *bűnhődése legirtóztatóbb*; 1632. *charakteréből* 1640. *alkalomul* 1644. *ellen*, 1648. *szinműben* 1650. *igy Coriolán* 1651. *haragjával*) a' 1655. *óriásibb*, 1656. *Azonban*, 1657. *Ath és MM 1847. hatalommal 's* 1659. *megtörhetetlen* 1661. *volna*, 1663. *Így* 1665. *kínokkal mint ha* 1668. *szaggattatik* 1670. *jövendőli* 1672. *szinműveiben* 1679. *nagyszerűségében* 1681. *kora 's* 1682. *charakterek'* 1683. *fönn említett* 1684. *nyomását*, 1686. *kevesb fennségest* 1692. *újabb* 1698. *egyedül* 1593. *rendkívüli*, 1700. *Macbetet nagyszerü*

1705. *magosabb így* 1715. *boszontani* 1716. *históriai* 1725. *sülyedni* 1729. *charaktereiből* 1731. *látszani 's* 1737. *körül* 1738. *mulat* 1743. *hálakodó* 1744. *alacson* 1748. *bűnt 's* 1754. *Ath, MM 1847. okból*;

1757. *túlzó* 1767. *charaktereket* 1770. *individuumok* 1772. 's a' t. 1777. *Károlnál fölül* 1778. *Betegek, a'* 1786. *díjt és MM 1845–48. és MM 1847. és megszentelést stb* [nyilván sajtóhiba, amelyet Gyulai is átvett] 1799. *víg játékaiknak* 1800. *is 's* 1804. *beteges, —* 1806. *nélkül* 1807. *Shakspearnél*

1812. *gyönyörű* 1818. *szándék, 1827. Shakspeareihez* 1832. *prósába* 1833. *mi, 1840. nélkül* 1843. *ön rútságok* 1846. *iszonyúság* 1850. *vadak' mint* 1851. *azonban, 1861. festeni 's kíméletes* 1872. *nélkül* 1877. *korához, 1885. ugyan azon* 1889. *mindaddig* 1891. *ki gyermeknek* 1903. *ott —* 1904. *gyermeknek*

1921. *különbéleségében* 1922. *dicsőüljön sors; 1932. álorzázott* apróbb 1939. *MM 1847. símaszáju musának* 1945. *szinmű például* 1949. *színeiken* 1955. *állítassék* 1961. *kísértetileg*

BEVEZETÉS A SZÍNBÍRÁLATOK JEGYZETEIHEZ

A Játékszini krónika előzményei

Színkritikánk viszonylag későn, csak a 19. század 30-as éveiben bontakozott ki és indult fejlődésnek. Az elmaradásnak több oka is volt: egyrészt színjátszásunk kezdetleges körülményei és meg-megújuló válsága, a színházlátogató közönség csekély száma és szellemi igénytelensége, másrészt sajtóviszonyaink fejletlensége, s ezzel kapcsolatban a megfelelően felkészült, dráma és színjátszás kérdéseiben kellően tájékozott kritikusok hiánya. De közrejátszott az a körülmény is, hogy úttörő színészeink teljesítménye elsősorban hazafias tettnek számított — az is volt! —, amelyről csak elismeréssel illetet szólni, még akkor is, ha művészi szempontból sok kívánni valót hagyott maga után. Így történt, hogy a magyar színjátszás első négy évtizedében mindössze többé-kevésbé szűkszavú hírek, felületen mozgó tudósítások jelentek meg — pl. a Magyar Hirmondóban Kelemen Lászlóék, a Hazai és Külföldi Tudósításokban a második pesti színtársulat előadásairól —, amelyek csak regisztrálták a bemutatott darab címét, a főbb szereplők nevét, s legfeljebb egy-két lelkesítő megjegyzéssel buzdították színészeinket a további munkára, a közönséget pedig a játékszín pártolására. Változás csak akkor következett be, amikor az irodalmi lapok és a divatlapok rendre megindultak (l. Kézikönyv 376—381.), színjátszásunk pedig a nagyobb városokban, így Kassán és Pest-Budán állandósult.

Mai értelemben vett színbírálatokkal első ízben a Kassán megjelent Nemzeti játékszini tudósítás című, rövid életű (1830. december 11-től 1831. március 26-ig) színházi közlönyben, valamint a Társalkodó 1832-i évfolyamában találkozhatunk. Amabban Csáky Tivadar, ebben egy P. K. jegyű temesvári tudósító — valószínűleg Pekhata Károly — tollából olvashatunk a puszta krónikás jelentésen túlmenő, már az előadott darabot ismertető és a színészek játékát is leíró, sőt helyel-közzel értékelő beszámolókat. Ám az igazi fordulat 1833-ban, a Honművész megindulásával következett be. A Honművész a Mátray Gábor szerkesztésében 1833. április 1-től hetenként kétszer megjelenő Regélő melléklapja volt, s képző- és zeneművészeti cikkeken kívül „Színészet” c. rovatában nemcsak a Budai Színtársulat, hanem a Pesti Német Színház előadásairól is rendszeresen közölt kimerítő beszámolókat, azonkívül helyet adott vidéki levelezők színházi tudósításainak is. Az első másfél esztendőben a részben névtelen, részben

„Kátai”, „P. Károly” és „Névtelen” aláírású cikkek csak a színészek játékaival foglalkoztak; 1834 novemberében Garay János lett a folyóirat állandó színházi referense, s ő már nemcsak a színház teljesítményét, hanem az előadott drámákat — főleg az újdonságokat — is megbírálta.

1835-ben indult meg Munkácsy János folyóirata, a Rajzolatok, ugyancsak állandó játékszíni rovattal. A legbizarrabb álnevek mögé rejtőzködő kritikusi sűrűn váltogatták egymást; 1835-ben a legtöbb recenziót Tóth Lőrincz („Ö. T.”, „Őszinte Testvérek”), 1836-ban pedig Hazucha Ferenc („X et Comp.”) és Munkácsy („Aggfi”, „A. B. Á. R.”) írták. 1837-ben a Rajzolatok átmenetileg megszüntette a színírást közlését.

A harmadik szépirodalmi lap, amely fennállása alatt folyamatosan közölt színikritikákat, az 1836. január 1-től 1837. június 20-ig Kassán megjelenő Szemlélő volt. Színházi rovata „A Kassai Játékszín Napkönyve” címet viselte; itt is többen és különböző szignók alatt bíráltak, köztük maga a szerkesztő: Kovácsóczy Mihály is.

Ebben a három folyóiratban megjelent bírálatok nagyon különböző értékűek. Egy részük hol szerzőjük eléggé fogyatékos ízléséről, csekély vagy szűk körű műveltségéről, máskor megint az elvi szilárdság és a kellő tárgyilagosság hiányáról tanúskodik. Viszont nem csekély azoknak a recenzióknak száma, amelyek tartalomban és stílusban megütik a reformkor átlagos irodalmi-esztétikai kultúrájának mértékét. Színikritikánk kezdeti, az Athenaeum megindulásáig terjedő fél évtizedes szakasza semmiképpen sem szolgált rá arra a lekicsinylő, minden ízében elfogult és hamis megítélésre, amelyben egyes irodalomtörténészeink — pl. Szűcsi József Bajza-monográfiájában, Császár Elemér kritikátörténetében — részesítették. Az Athenaeum csak azért emelhetette magas irodalmi szintre a Játékszíni krónikát, mert a Honművész meg laptársai szükségszerű történeti előzményként már kialakították a könnyebb fajsúlyú zurnaliszta kritika módszerét és formáit.

Az Athenaeum játékszíni krónikája

Az 1836. december 1-én kiadott program tanúsága szerint az Athenaeum szerkesztői mindjárt a folyóirat megindulásakor tervbe vették színikritikák közlését egy „játékszíni krónika” — tehát rendszeres, naponkénti tömör beszámolók — formájában. Ennek megvalósítására azonban az első félévben még nem került sor, főleg azért, mert a Budai Szintársulat 1837. március 19-én befejezte közel négy éves működését. De amikor bizonyossá vált, hogy a Pesti Magyar Színház 1837 augusztusában megnyitja kapuit, TOLDY a folyóirat augusztus 6-i számában bejelentette a Magyar Játékszíni Krónika megindulását (l. I. sz. bir. jegyz.: A megnyitás előkészületei, e. k. 371. l.), s az első tudósítás — éppen Vörösmarty tollából — az augusztus 27-i számban meg is jelent.

A sorozat céljáról, jellegéről és hatásáról öt év távlatából visszatekintve BAJZA így nyilatkozott: „Mióta Pesten magyar színház nyitattott, az Athenaeum Magyar játékszini krónika rovata alatt szakadatlan figyelemmel kíséri azt mai napiglan. Közölt e lap tudósításokat, bírálólag és történetileg vázolvá, főkép a szini előadásokról s csak mellékesen a színművekről; sőt az előadásokról is, mint tudva van, nem kimerítőleg bírálva, mert az Athneaum nem dramaturgiai lap, célja nem kizárólag színészet. Színművekről szölkünkban az Athenaeum játékszini tudósítói és bírálói annak megítélésére szorítottak főkép, volt-e ez vagy amaz műnek szini hatása, s ha nem volt, a színműben kell-e okát keresni vagy az előadásban, a nélkül, hogy a mű belbecsének megbírálásába részletesen taglalólag bocsátottak volna. E módot az athenaeumi Krónika 1837 óta maig híven megtartotta: alig találni hat év alatt tíz-tizenöt cikket, melyek kivételül szolgálhatnának. Többnyire csak általánosságban vannak a színművek atheneumi Krónika mind a nagyobb közönség, mind azok által, kik aesthetikai műveltségüknek mondathatnak, eléggé kedvező ítélettel fogadtatott. Még ellenségeink is — elég legyen említeni a hírnöki Szemleirót — nem egyszer nyilatkoznak felőle javalólag.” (V. k. 157.)

A Magyar játékszini krónika elnevezésű rovat a lapban az irodalmi rész — cikkek, versek, novellák — után következett, s ettől egy fejkép: egy stilizált görög tragikus álarc választotta el. Ezt a színjátszást jelképező vignettát azonban októberben már kezdték el-elhagyni, 1838-tól kezdve pedig teljesen levették a lapról.

Az első hetekben az Athenaeum minden egyes száma közölt színházi bírálatokat; később ez a folyamatosság megszűnt, egyre gyakrabban hiányzott a folyóirat egy-egy, vagy akár több egymást követő számából a Játékszini krónika. Minthogy az Athenaeum hetenként kétszer jelent meg, a rovatban rendszerint több — néha hétényolc — estéről szóló referátumot is olvashatunk; de volt úgy, hogy egy alkalommal csak egy előadásról számoltak be, ilyenkor mindenestre hosszabban, részletesebben. Nagy ritkán előfordult az is, hogy egy terjedelmesebb bírálat folytatásban, két egymást követő számban került közlésre.

A Játékszini krónika egyes darabjai azonos szerkezetűek: mindig az előadás dátumával kezdődnek, ezt követi az előadott darab címe, műfaja, szerzője — zenés daraboknál a zeneszerző is — és esetleg fordítója. Ezeket az adatokat a szerkesztők a színlap nyomán közölték. A félv nagyságú, minden előadást külön meghirdető színlapokat, amelyek hátlapjukon üzleti hirdetések is közöltek, Heckenastnál nyomtatták, s elő lehetett rájuk fizetni; a „cédulahordók” délelőttönként kézbesítették ki őket az előfizetőknek, így az Athenaeum szerkesztőségének is.

Ami a színlapok adatközlését illeti, ez a legtarkább képet mutatja. A hónap nevét rendszerint rövidítették (de nem következetesen, pl. nov., novemb.), néha teljes egészében kiírták. Ugyanezt tették a 'felvonás' szóval is; itt a variációk: felv., felvon., felvonás, felvonásban.

A darab címét természetesen mindig feltüntették, de már a szerző és a fordító nevét nem. E tekintetben a színház teljesen rendszertelenül járt el. Magyar darabnál a szerző nevét mindig teljes alakjában közölték, idegen színműveknél a leggyakoribb változatok a következők:

a) mind a szerző, mind a fordító teljes neve, az előbbieknél a magyar nyelvben használatos sorrendben. Pl. „*Angelo, Padua zsanoka*. Irta Hugo Victor. Fordította Csató Pál.”

b) a szerző vezetékneve, a fordító teljes neve. Pl. „*Kétalaku*, vígjáték 4 felvon. Holbein munkája. Fordította Jakab István.”

c) a szerző és fordító vezetékneve. Pl. „*Benjámín Lengyelországból*, vagy: *a nyolczgarasos atyafi*. Vigjáték 5 felv. Kuno munkája. Fordította Komlósi.”

d) a szerző neve (teljes név, vagy csak vezetéknev), a fordító nevének kezdőbetűi. Pl. „*Saluzzói Corona*. Dráma 5 fel. Irta Raupach. Fordította F. S.”

e) csak a szerző neve. Pl. „*Kegyenczek*. Színjáték 5 felv. Irta Birchpfeifer Karolina.”

f) csak a fordító neve. Pl. „*Harmincz év egy játékos életéből*. Színj. 3 szak. Ford. Jakab István.”

g) mind a szerző, mind a fordító neve hiányzik.

Meg kell jegyeznünk, hogy ez a legutóbbi variáció a színlapon a legritkább esetben fordult elő; a Játékszíni krónikában azonban többször találkozhatunk vele, ismert darabok esetében. (Angelo, Griseldis, Galotti, Emilia, A párizsi naplopó stb.) Egyébként azonban az Athenaem szerkesztői átvették a színlap olykor talányos közléseit, nem oldották fel a rövidítéseket, nem egészítették ki a hiányokat. Sajátságos módon akkor sem változtattak a szövegen, ha az — rendszerint elég gyakran előforduló sajtóhiba következtében — nyilvánvalóan helytelenül közölte az idegen szerző nevét. Így csúsztak be a Játékszíni krónikába olyan elírások, mint pl. Courcy helyett 'Courey', Forgeot helyett 'Forqueot', Bahrdt helyett 'Barhdt' stb. Egy-egy csúnya torzítással a darabok címében is találkozhatunk, pl. Foster testvérek helyett következetesen 'Forster' testvérek, Hasonlatosság helyett 'Haszontalanság' és i. t.

A darab címének, szerzőjének, műfajának és fordítójának felsorolása után következett maga a színibírálat. Amint arra Bajza fentebbi cikke is utalt, a darabokról többnyire egészen röviden vagy egyáltalán nem szólt; részletes, elemző kritikában csak az eredeti magyar újdonságok meg néhány jelentékeny külföldi darab részesült. Abban az időben színházaink még nem ismerték a mai értelemben vett rendezői intézményt, ennek következtében a bírálatok sem foglalkoztak a darabok színre állításával, az előadások gyakorlati dramaturgiai megoldásával kivéve hogy — eléggé gyakran — felrótták az összjáték hiányát. Ugyanígy nem találták említésre méltónak a színpadkép ismertetését sem; csak egészen kivételes esetekben — egy-egy újonnan bemutatott népszínművel kapcsolatban, hírverés céljából — jegyezték fel, hogy ki festette a díszleteket. Annál több szó esik a bírálatokban az öltözetről, főleg a színésznőkeről, akik

egyéni — nemegyszer egyénieskedő — ízlésük szerint válogatták össze ruhadarabjaikat.

Mínthogy a Játékszini krónika főképpen a színészek játékaról kívánt beszámolni, egy darabnak minden előadásáról készült beszámoló és pedig nem mindig ugyanattól a recenzenstől. Viszont nem minden előadást érdemesítettek bírálatra: ilyenkor csak az előadás napját és az előadott mű adatait tüntették fel. Előfordult tehát, hogy a rovatban egy recenziót puszta krónikás adatközlés követett vagy előzött meg. [Kiadásunk főszövegében csak a kritikákat közöljük az esetleg előforduló címszerű felsorolást — a teljesség kedvéért — a kritikák jegyzetei közt idézzük.]

A kritikák mindig aláírással jelentek meg. A bíráló teljes nevét ritkán írták ki; Vörösmarty szinte kivétel nélkül „V” betűvel jegyezte bírálatait, Toldy hol az „S. F.” rövidítést, hol a *** szignót használta. Bajza szinte duskált a névjelekben, álnevekben (ω, ***, B., Sz., Cs., Csanád, Keve, Szebekl., Szebekléb., Szebeklébi stb.), s szeszélyesen váltogatta őket. 1839 második felében kezdett divatba jönni az Athenaeumban — a Figyelmezőben már előbb is — a nevek, álnevek és szignók helyett a számok használata, de a Játékszini krónikában csak Bajza élt ezzel a fogással: ő volt — többek között — a sűrűn előforduló „25”. Ha egy szerzőtől több estéről szóló beszámoló jelent meg egymás után, akkor csak az utolsó után tették ki az aláírást; de ha ez az egység megszakadt, mert az egyik közbeeső estén más bírált — pl. Vörösmarty kedden, szerdán és pénteken, csőtúrtokón pedig Toldy vagy Bajza —, akkor kétszer tették ki a „V” jegyet: a szerdai és a pénteki bírálat után.

Mínthogy a színház nem tartott főpróbát, s így a kritikusok csak a bemutató előadáson ismerkedhettek meg az újdonságokkal, szokásba jött, hogy főleg magyar szerző művéről az Athenaeum csak a második előadás után hozott részletes kritikát.

Az előadások általában 1/2 7-kor kezdődtek, s eléggé sokáig elhúzódtak, mert a színpad lassú, nehézkes átrendezése miatt hosszú felvonásközi szüneteket tartottak. A triász tagjai — mint akadémikusok — a Magyar Tudós Társaság részéről bérelt I. emeleti páholyban foglaltak helyet. (Vö. Vty Akad. Kiad. II. k. 669.)

Vörösmarty színikritikusi tevékenysége

A Játékszini krónika vezetését — legalábbis a folyóirat fennállásának első másfél esztendejében — a triász magának tartotta fenn. Mínthogy azonban Bajza elvállalta a színház igazgatását, amíg ebben az állásában megmaradt — 1838. június 1-ig — a beszámolókat felváltva Vörösmarty és Toldy írták.

Vörösmarty első színbírálata — egyben a Játékszini krónika megnyitó darabja — 1837. augusztus 27-én jelent meg, az utolsó pedig 1841. július 22-én. Költönek tehát másfél hónap híján négy évig töltötte be az Athenaeum színikritikusi tisztségét. Ez alatt az idő alatt

204 bírálatot írt, azonkívül még három elvi-polemikus cikket, amelyek ugyancsak a Játékszíni krónikában jelentek meg: a választ Komlóssy-nénak az ún. Caligula-pörben (158. sz.), a Schödellnéval kapcsolatos eseményekre való *Visszatekintést* (177. sz.) és egy hozzászólást a színészek gázsikövetelése tárgyában (192. sz.). 1842-ben ismét szőnyegre került az eredeti drámák díjazásának kérdése, s Vörösmarty ebben is állást foglalt — de már nem a Játékszíni krónika rovatában, hanem egy teljesen önálló, két folytatásos cikkben. Ezt Bajza és Toldy a „kézi”, illetőleg a „nemzeti” kiadásban, majd példájukat követve Gyulai is az általa gondozott két Összes Művekben a színi-bírálatok utolsó darabjaként közölték, s így kerekedett ki a színi-bírálatok sorozata összesen 208 darabra.

A négy esztendő alatt írt recenziók — beleértve a három elvi-polemikus cikket is — időben nem oszlanak meg arányosan: Vörösmarty színikritikai munkássága három, egymástól világosan elkülönülő szakaszra tagolódik.

1. Az első időszak 1837. augusztus 27-től 1838. március 11-ig tartott. (A dátumok mindig a bírálat megjelenésének, nem az előadásoknak időpontját jelölik.) Ha az ezen idő alatt megjelent írásokat hónapokra bontjuk le, a következő képet kapjuk:

1837 augusztusban megjelent	3 bírálat	(1—3. sz.)
szeptemberben	14	(4—17. sz.)
októberben	25	(18—42. sz.)
novemberben	14	(43—56. sz.)
decemberben	14	(57—70. sz.)
1838 januárban	6	(71—76. sz.)
februárban	13	(77—89. sz.)
márciusban	9	(90—99. sz.)

A számadatok jól érzékeltetik, milyen lelkesedéssel fogott hozzá Vörösmarty a színikritikai munkának: az első hat és fél hónap alatt 98 bírálatot készített, a négy év termésének majdnem a felét, havonta átlagosan 15 recenziót. Erejét úgyszólván egészen erre a feladatra koncentrált; ezen idő alatt mindössze egy rövid novellát (*Szél urfi*) és öt költeményt írt, de ezek közül is kettő — a *Színház nemtője* és *Az elmaradók* az újonnan megnyílt színház látogatottságával kapcsolatos aggodalmainak adott kifejezést, a harmadik pedig, *Az erdei madárka*, egyenesen a színház, pontosabban Schödellné számára készített fordítás. (L. Vty Akad. Kiad. II. k. 669. és 675—677.)

2. 1838. március 13-án este borította el Pestet a nagy árvíz; a Beatrice di Tenda előadását félbe kellett szakítani, s március 14-től április 15-ig a színház zárva volt. Vörösmarty azonban csak június 3-án jelentkezett újra színikritikával — a május 22-i előadásról —, közben ugyanis Fejér megyében tartózkodott. (L. Vty Akad. Kiad. XVIII. k. 343.) Visszatérése után, amely ezek szerint május második felére esett, megszakítás nélkül folytatta tevékenységét a Játékszíni krónikában, egészen 1839. március végéig. Ekkor határozták el az

Athenaeum szerkesztői, hogy a színház vezetőségének ellenséges magatartása miatt megszüntetik az előadások bírálatát (l. 177. sz. bír. jegyz. e. k. 574. l.), s valóban, a folyóirat 1839. március 31-i számában még megjelent a Bánk bán előadásáról szóló beszámoló, de ezután több mint másfél évre elnémult a Játékszíni krónika, csak az előadott darab címéről számolt be. Ennek a második időszaknak a bírálati így oszlanak meg:

1838 júniusban megjelent	11 bírálat (99–109. sz.)
júliusban	17 (110–126. sz.)
augusztusban	8 (127–134. sz.)
szeptemberben	6 (135–140. sz.)
októberben	5 (141–145. sz.)
novemberben	8 (146–153. sz.)
decemberben	4 (154–157. sz.)
1839 januárban	8 (158–165. sz.)
februárban	5 (166–170. sz.)
márciusban	6 (171–176. sz.)

Vagyis a 10 hónapra összesen 78, egy-egy hónapra pedig átlagban 8 beszámoló esik. A csökkenő tendenciát azzal magyarázhatjuk, hogy leköszönvén a színház igazgatásáról, most már Bajza is beállt a Játékszíni krónika referensei közé, sőt lassanként ő vette át a vezérszerepet.

3. Vörösmarty színikritikusi működésének utolsó szakasza 1841. január 5-től július 22-ig terjed. Akárcsak az első időszak, ez is hat és fél hónapig tartott, de most már csak 31 bírálatot írt, éppen kétharmaddal kevesebbet, mint a színház megnyitását követő első időben. A recenziók megoszlása a következő:

1841 januárban megjelent	7 bírálat (177–183. sz.)
februárban	7 (184–190. sz.)
márciusban	8 (191–198. sz.)
áprilisban	2 (199–200. sz.)
májusban	3 (201–203. sz.)
júniusban	2 (204–205. sz.)
júliusban	2 (206–207. sz.)

Miért jelentkezett Vörösmarty az idő haladtával egyre ritkábban színibírálataival, hogy azután végül is teljesen felhagyjon ez irányú tevékenységével? 1841 nem jelent különösebb fellendülést költészetében: kevés lírai verset írt, drámát, novellát egyet sem — nem mondhatjuk tehát, hogy az irodalom egyéb területeinek vonzása hallgattatta el benne a színikritikust. Másra kell gondolnunk. Az egyik feltehető okra — Bajza előretörésére — már utaltunk, de még egy másik körülményt is figyelembe vehetünk. A megyei vezetés majdnem csödbe juttatta a színházat; amikor azután 1840 végén a Pesti Magyar Színház országos intézménnyé lett (l. 177. sz. bír. jegyz. e. k. 607. l.), mindenki azt várta, hogy a színház életében hatalmas fellendülés fog

bekövetkezni. Ezek a remények azonban nem teljesültek, az új igazgatás sem tudott a nehézségeken úrrá lenni. (Döntő fordulat csak 1843-ban állt be, amikor Bartay Endre került a Nemzeti Színház élére.) Az Athenaeum vezérkarán egyfajta csalódottság, pesszimizmus vett erőt: úgy érezték, hogy hiábavaló munkát végeznek, a Játékszíni krónika nem tudja hivatását betölteni. Ezt BAJZA nyíltan meg is mondta: a Játékszíni krónika „leggazdagabb és bővebb 1837. és 38-dik években, mert akkor nyitattván meg a magyar színház, a legszebb kilátások, legragyogóbb remények ébredtek lelkeinkben színművészetünk felvirágzása iránt. E remények később kialuvának alkörülmények bekövetkeztében, s krónikánk szűkebb lőn. Majd el is némult végkép, tudva levő okokból egész 1841-ig, midőn a pesti magyar színház országossá lőn. Ekkor újra megszólalt, nagy buzgalommal és figyelemmel kísérve az országos intézetet, de csakhamar kitetszvé, hogy az újdön ébredt remények a magyar színiügy tőkélyesbüése iránt csak hiúk valának, ismét csökkent a buzgalom a színi tudósítókban, s csökkent szemlátomást mai napiglan.” (V. k. 159—160.) Vörösmarty elhallgatásának okát tehát a kritikára kedvezőtlen külső körülményekben is kereshetjük.

Ha a műsor oldaláról vizsgáljuk Vörösmarty kritikusi tevékenységét, akkor azt az eredményt kapjuk, hogy 26 magyar, 51 német, 20 osztrák, 44 francia, 10 angol, 3 olasz, 2 spanyol és 1 lengyel dráma előadásáról emlékezett meg a Játékszíni krónikában; ezenkívül háromszor tett megjegyzést 1—1 operaelőadással kapcsolatban, egyszer egy balettről, egyszer pedig egy ún. akadémiáról (műsoros estről) tudósított. A recenziókban előforduló darabok szerzőinek névsorában világirodalmi nagyságok és egy-egy nemzet drámairodalmának közepes jelentőségű művelői mellett megtalálhatjuk a 19. század első felének divatos, de irodalmi szempontból jelentéktelen s ma már teljesen elfelejtett színpadi szerzőit. A katalógus műfajilag is rendkívül változatos: klasszikus tragédiák és költői vígjátékok, érzelmes színművek és hajmeresztő rémdrámák, mulatságos bohózatok és látványos népszínművek sorjáznak egymás mellett. Vörösmarty nem volt válogatós, minden érdekelte, nem specializálta magát egy bizonyos drámastilusra: bírálaiból a Nemzeti Színház első négy esztendejének teljes képe tárul elénk. Ennek a megállapításnak érvényességét nem csökkenti az a körülmény sem, hogy néhány jelentős dráma (SHAKESPEARE: Lear király, CALDERON: Az élet álom, SCHILLER: A messzinai menyasszony, DUMAS: Antony, SZIGLIGETI: Rózsa) előadásának bírálatát szerkesztőtársainak engedte át, magyar szerzők gyenge, megbukott darabjainak (pl. SZIGLIGETI: Rontó Pál, GAAL JÓZSEF: Szvatopluk, HAZUCHA: Halley üstökös, KUTHY LAJOS: Fehér és fekete) ismertetésétől pedig tartózkodott.

Változatosak Vörösmarty színikritikái terjedelmüket és jellegüket tekintve is. A 205 referátum között található több, bírálatnak alig nevezhető 1—2 mondatnyi feljegyzést és néhány hosszú, igen részletes — kisebb tanulmánynak is beillő — beszámolót. A terjedelem természetesen attól függött, hogy milyen és hány szempont szerint

számolt be egy-egy előadásról. Egymástól élesen elkülönülő kategóriákat nem lehet felállítani, de a bírálatok tartalmát tekintve nagyjában a következő főtípusokat különböztethetjük meg: 1. a bírálat csak az előadásról szól (103 recenzió); 2. rövid megjegyzés a darabról, részletesebb kritika a színészek játékaról (45 recenzió); 3. a műről és az előadásról szóló beszámoló aránya 1 : 1 (19 recenzió); 4. a referátum súlypontja a dráma bírálatán van, az előadásról csak mintegy kiegészítésként történik említés (17 recenzió) 5. részletes bírálat először a fordításról, azután az előadásról (4 recenzió); 6. a bírálat főleg elvi-színházpolitikai kérdéseket érint (11 recenzió).

Az itt felsorolt adatok Vörösmarty négy éves színikritikusi munkásságának csak külső körülményeit, formális mozzanatait jellemzik. A bírálatoknak — általában Vörösmarty kritikusi magatartásának — sajátos eszmei, tartalmi vonásairól, történeti szerepéről az alábbi fejezetben felsorolt méltatások nyújtanak többé-kevésbé teljes, általában megbízható képet.

Vörösmarty színbírálatainak utóélete

Vörösmartynek a Játékszini krónikában kifejtett tevékenységét elsőnek GYULAI PÁL elemezte híres, nagyhatású Vörösmarty-életrajzában (1865). Mindenekelőtt a bírálatok történeti jelentőségére mutatott rá, s irodalmi-színházi viszonyainkra gyakorolt hatásukat három pontban jelölte meg. Először: Vörösmarty „színbírátaiban sok gondot fordít Shakespeare műveinek magyarázatára, serkenti a színészeket megküzdni a legnagyobb drámaköltő alakjaival, s egyszermind sürgeti főbb művei átültetését”. (Vty Életr. 368.) Másodszor: „Nem kevésbé jellemző oldala színbírálatainak az is, hogy mint ellenzék lép föl a német dráma irányában, melynek zsarnoki uralma alatt nyögött színpadunk, s pártfogása alá veszi a francia új drámát, melyet a német kritika annyira üldözött.” (Uo. 369.) Végül harmadszor: „Színbírátaival nemcsak drámairodalmunk fejlődésére hatott, hanem a színészetre is. A helyes kiejtést, a nyelvtani szabatoságot, a magyarosb szaválást először sürgette nyomósabban, szemben azzal a modorossággal, melyet a német színészet utánzása oly divatosá tön régibb színészetünkben.” (Uo. 369–370.) Az elismerés mellett azonban Gyulai egy szempontból hibáztatja is Vörösmartyt: úgy véli, „azzal, hogy sokkal több erélyt tanúsított az álpátosz üldözésében mint a valódi támogatásában, némiképp ő is előkészítette azt a nem éppen öröndetes fordulatot, mely színészetünket a nagy stíl helyett mindinkább ragadta a zsáner felé” (Uo. 370.) Ezek után Gyulai röviden ismertette Vörösmarty polémiáit Konilóssynéval, a megyei választmánnyal Schödélné ügyében, majd színes képet rajzolt — ez monográfiájának egyik legismertebb része — költőnk és a színészek kapcsolatáról. (Uo. 370–375.)

Az MM 1884–85-i kiadás VII. kötetének jegyzeteiben GYULAI röviden megismételte az életrajzban foglaltakat, és egypár új adattal,

néhány — mai ismereteink szerint vitatható — megállapítással toll-dotta meg őket. „Vörösmarty volt az első színbíró, ki ha nem is kimerítőleg, de rendszeresen és nyomósan szólott mind a színművekről, mind az előadásokról. Előtte csak Kölcsey írt egyetlen egy ki-tüűnő színbírálatot Körner *Zrinyijéröl* s Bajza egy pár, a dramatur-giába vágó cikket a Kritikai Lapokba a Rajzolatok és Regélő szín-bírálatai ellen. Tulajdonképp Vörösmarty a magyar színikritika atyja; Toldy is írt ugyan ekkor színbírálatokat az Athenaeumba, de csak ritkán, Bajza pedig később lön az Athenaeum rendes színikritikusa leginkább 1841-ben, midőn Vörösmarty ritkábban írt és lassanként egészen visszavonult. Vörösmarty színbírálatait előbb saját neve, később V betű alatt írta; írt egy párt álnévvel s a szerkesztőség nevében is. Mint színikritikus az Athenaeumban lépett fel először 1837-ben, a megnyílt színház első előadásáról írva. Bajza a részvényes tár-sulat által színház-igazgatónak választatván, nem írhatott bírálatokat. Alkalmasint azért kellett Vörösmartynak elvállalni e rovatot, ki örömet foglalkozott ugyan dramaturgiával, de a kritikával járó ked-vetlenségek között távolról sem érezte magát oly jól, mint Bajza, ki úgy szólva kereste a zajt és harcot. Vörösmarty szorgalmas látogatója volt a színháznak; az akadémia 6-ik számú páholyában foglalt helyet. Játék után mint nőtlen ember rendszeren valamelyik kis vendéglőben vacsorált egypár író barátjával. E vacsoráló kis társaság lassanként megnövekedett. A Pesten lakó írók, akik az Athenaeumban próbáltak szerencsét, örömet vacsoráltak ott, ahol Vörösmarty. Majd néhány főszínész, Egressy, Lendvay, Megyeri, Szentpétery, előadás után szintén oda siettek, hol kritikusuk elnökölt. 1838 telétől fogva a Se-bestyén téren levő Csiga vendéglő volt tanyája ez írói és művészi körnek. Vörösmarty rendszeren kevés szavú ember volt, de itt e vidám kis társaságban hamar beszédes lön. A politikáról legörömostebb szeretett beszélni, kivált későbbi éveiben, de itt majd mindig az elő-adott színmű s a színészek játéka képezte a társalgás főtárgyát; sokat mondott meg és fejtett ki itt a színészeknek, mit bírálatában elhall-gatott vagy csak érintett.” (382—383.)

EGRESSY GÁBOR így nyilatkozott Vörösmarty és a színészek kap-csolatáról: „A színházi dolgokban gyakran elfogultnak, ítéleteiben igazságtalannak látszott. Azonban, ha kellő objectivitással és elég öntagadással bírtunk az ő általános szempontjára helyezkedni: be kellett látnunk, hogy ebbeli eljárása azon aggodalom és féltékenység szüleménye volt, mellyel az ő lelke a színház ingatag existentiája fölött virrasztott, s akkor tiszteletünk győzött a neheztelesen. Gyak-ran kíméletlenül bíralt bennünket — mert szeretett —, ámde több-nyire tanulságosan, és soha sem aljasan.” (EGRESSY GÁBOR: Emlé-kezés Vörösmartyra. Kézirat. MTA Kézirattár K 778. Vörösmarty Mihály Vázlatok, cikkek, okmányok.)

GÁSPÁR IMRE Vörösmarty kritikusi attitűdjének időtálló, az utókor számára példát mutató vonásait hangsúlyozta. „Kritikái oly egész-ségesek és helyes széptani vagy erkölcsi elveket követnek, amelyeknek ma is uralkodniok kellene; oly magas mértéket állítanak fel, amelyek-

ből ma sem lenne szabad engedni országunk legelső műintézetével szemben és oly észrevételekkel kísérni a színészek játékát, hogy a mai színésznemzedék is nagy haszonnal forgathatná azokat és igen sok helyteleniségtől szabadulna, ha saját színi egyéniségére alkalmazná.

. Bírálataiban az elv, a tanítás, a gyakorlati útbaigazítás mellett megvolt a szatíra, a játszi humor hangja is. Bátran elfogadhatjuk dolgozatait a modern színi bírálat mintájául.” (Vörösmarty és a Nemzeti Színház. Hazánk 1901. 54. sz. márc. 3.)

KELEMEN BÉLA két cikke közül az első — Vörösmarty mint színházi kritikus. Székesfehérvár és vidéke 1905. 42., 43., 44. sz. — nagyobb terjedelme ellenére is semmitmondó, felületes írás. Jobban sikerült a második: Vörösmarty a színészetéről. Uránia 1906. 5. sz. 203—208. Idézzük belőle a fő gondolatot: „Vörösmarty dramaturgiai lapjait forgatva — kár, hogy oly kevesen forgatják! — megragadja figyelmünket az az ellentét, mely a költőnek képzeletvilága és kritikai tevékenysége közt mutatkozik. Amabban csupa lázas izgatottság, zabolátlan csapongás, forrongó hév; emebben bölcs mérséklet, tárgyilagosság, igazságszeretet. Szinte bámulatos ítéleteinek finomsága, biztonsága, felsőbbbsége. Róla is elmondhatjuk, amit Riedl Aranyról írt: a legerősebb józanság és a legnagyobb ihlet sajátosan vegyült benne.”

RADNAI OSZKÁR Vörösmarty mint prózaíró (Temesvár, 1909.) c. munkájában behatóan foglalkozott a színbírálatokkal, s különösen a Pajzán ifjú, a Haramiák, a Griseldis, Az élet iskolája, a Hamlet és az Egy pohár víz előadásairól írt beszámolókat emelte ki és ismertette részletesebben.

VÉRTESY JENŐ Vörösmarty kritikusi egyéniségét kortársaiéhoz mérte: „Nyugodt, szellemes, jótollú úriembert látunk ülni a kritikai széken, aki nem epés, mint Bajza, nem lágymeleg, mint Toldy, nem fontoskodó, mint Kelmenfy László és nem hetvenkedő, mint Vahot Imre.” (EPhK 1906. 12.)

TROMBITÁS GYULA disszertációja (l. e. k. 303. l.) szerint „nagyobbara külsőségekre, apróságokra fordította Vörösmarty figyelmét a színelőadások megbírálásában. A mélyebbre ható szempontok, mint egy-egy szerep színészi felfogásának megbírálása, a színészi alakítás következetességének, fokozatosságának megvizsgálása, a lelki állapotok közti sima átmenetek ajánlása, nagyobbara kikerülik Vörösmarty figyelmét.” (83—85.) TROMBITÁS vitába szállt Gyulai kifogásával: „Az alpáthosz üldözésében annyira megy, hogy Gyulai egyenesen a genre-stílus feltámasztásával vádolta meg Vörösmartyt. Kétségtelen, hogy színészetünk történetében beállott ez 'a nem épen örvendetes fordulat' a genre felé, mert a klasszikus 'nagy stil'-nek az irodalomban is bealkonyodott a népies elem előretörésével. Vörösmartyt azonban nem hatotta még át annyira a népies szellem, hogy a valódi páthoszt rosszalotta volna. Maga is mindig hangsúlyozza, hogy a 'pathosz csak helyén kívül hiba'; az igazi páthoszt sohasem ítéli el, sőt alkalomadtán ő is 'több méltóságot' követel meg a színésztől. Ebben a kérdésben sem tagadja meg önmagát a józan Vörösmarty:

középutat hirdet a hamis pátosz és prózaiság, a 'két szélső vonal között', hogy 'művészileg a természethez' mennél közelebb járjunk." (83.)

Részletes, konkrét példákkal alátámasztott jellemzést olvashatunk CSÁSZÁR ELEMÉR kritikátörténetében. „Vörösmarty majd 200 színi kritikájának túlnyomó része vagy egyáltalán nem szól a drámáról, s pusztán a színészek játékának ismertetésére szorítkozik, vagy legföllebb egypár általános szólammal jellemzi, sőt egyizben, Dumas *Caligulájának* bemutatója alkalmával mindössze két sorban és egyetlen jelzővel értékeli a darabot. A kritika nevét vagy negyven krónika érdemli meg, de még ezek között is több az egészen rövid, pár sornyi, egy negyed- vagy egy féllapnyi cikk, részletesebb alig tíz akad közöttük. . . . Ezek a kritikák a kor legkiválóbb színikritikái. Vörösmarty nem köti magát semmilyen sablónhoz, s amint a legváltozatosabb eredetű, tárgyú és fajú drámai művekhez hozzányúl, épúgy a legeltérőbb módon ismerteti őket, s mind az, amit mond, mind gondolatainak fogalmazása figyelemreméltó. Akárhányszor nem tesz többet, mint elmondja a dráma meséjét, de ezt oly ügyesen, hogy követhetjük belőle a mű értékere, s ezáltal észrevétlenül is ítélkezik.

Máskor egy-két vonással rávillant a dráma érdemeire és fogyatkozásaira, s különösen erős a drámák szervi hibájának rövid, szabatos megjelölésében.

Legszívesebben a jellemeket vizsgálja, de nem a fölületen maradó kritikuskok módjára, a tartalmukat, azokat a vonásokat, melyekből egy-egy hős jelleme alakul, hanem mélyebbre nézve azt a inódot, amint a költő hőseit rajzolja. Általán erősebb a drámák jellemzésében, mint értékük megállapításában, s az a jószívűségig fokozódó jóindulat, amely Vörösmartynak mint embernek és mint kritikusknak egyik ismertető vonása volt, a magyar szerzők műveinek megítélésében nem vált bírálatainak javára. Érdemesebb írókkal szemben bizonyos tartózkodás érzik írásain. Műveik fogyatkozásait észreveszi, de nem akarja hibáztatni, s mivel arra nem vitte a lelke, hogy dicsérje, amit nem talált rá méltónak, vagy színtelen általánosságokban vész el, így Fáy drámáit, a *Külföldieket*, *A régi pénzeket* és a *Közös házat* ismertetvén, vagy semmitmondó megállapításokat ad, mint Jósika *Adoriának* és *Jenők* című igen gyöngé drámájáról szólva.

Annál talpraesettebbek a külföldi drámákról adott véleményei, s nemcsak a német színtimentális drámákról mondott lesújtó ítéletei, p. o. Lafontaine *Természet leányáról*, Lambert *Éjjél* c. színművéről, Kotzebue *Pajkos pesti juristájáról* — ezekben fölhasználhatta a német dramaturgok kész értékeléseit — hanem a francia romantikus drámák jellemzései is, amelyeket ügyesen festett miniatűrképekben mutat be, így Souvestre *Gazdag és szegényét*." (223—225.) — Ezek után Császár Elemér külön is beszél a Hamlet, a Peleskei notárius és a Bánk bán előadásáról készült bírálatról, valamint Vörösmartynak Szigligetivel kapcsolatos állásfoglalásáról.

PINTÉR JENŐ Magyar irodalomtörténetében (V. k. Bp. 1932. 674—676.) többek közt ezt írta: Vörösmarty „mint színi kritikus 1837-ben

lépett fel az Athenaeum hasábjain s hat évig bírálta a pesti Nemzeti Színházban előadott darabokat. *Színkritikái* rövidségükben is tartalmasak, a színészek játékára tett észrevételei különösen becsesek. Az egyéni képességek megnyilatkozását, az összjátékot, a szerepek gondos megtanulását, a magyaros, a helyes hangsúlyozást, az ízléses magatartást, a jelmezek jó megválasztását egyformán figyelemmel kísérte. . . A költő, mint kritikus akkor volt elemében, amikor Dumas, Kotzebue, Raupach, Scribe és Shakespeare színműveiről szólhatott."

SOLT ANDOR a recenziók színészpédagógiai vonatkozásaira hívta fel a figyelmet. „Vörösmarty volt az első, aki kitartó következetességgel *nevelte* színészeinket, nemcsak egy magasabbrendű játéktílus követelményének hangoztatásával, hanem részletekbe menő konkrét kifogásokkal és tanácsokkal.

A színjátszás alapvető feltételeként három dolgot követelt meg: a szöveg hibátlan tudását, a tiszta és szép magyar beszédet, végül a szerep első átélését.

Magasabb rendű feladatul az alakítás külső és belső elemeinek összhangját, a jellemábrázolás egységét jelölte meg. Ezért tartotta olyan fontosnak, hogy színészeink világosan lássák a drámai motívumok összefüggését és helyesen értelmezzék a szerző szándékait. Helyzet- és jellemmagyarázatokkal segítette őket szerepük megértésében; ennek köszönhetjük — többek között — a remekbe készült *Hamlet*-elemzést és az *Egy pohár víz* szellemes értelmezését.

A legfőbb művészi elv, amelynek megvalósításáért színikritikáiban síkra szállt, a természetesség volt. . . Nem véletlen, hogy Vörösmarty valamennyi színész-kortársa közül éppen Megyeri Károlyt becseülte a legtöbbre, s mint barátot is szívébe zárta. Ismeretes, hogy ez a nagy komikus szabadult fel elsőnek a „síró-énekelő” német iskola káros befolyása alól s mutatott példát a természetes, közvetlen játéktílus megvalósítására." (It 1950. 4. sz. 85–86.)

TÓRN DEZSŐ Vörösmarty-monográfiájában összegezte, de egyben továbbfejlesztette az eddigi kutatás eredményeit, a marxista esztétika alapján felvetette a Játékszíni krónika világnézeti hovatartozásának kérdését is. "Ami (Vörösmarty) színibírálatainak esztétikai szemléletét illeti, abban határozott elvi állásfoglalások híján ugyanolyan ellentmondásos esztétikai szemléletet sejtethetünk, mint Bajza bírálatában. A realizmus Vörösmarty számára korántsem volt állandó mérce, tudatos kritikai szempont — ami egyszersmind azt is jelentette, hogy „esztétikája” (már amennyire immanens műfajelméleti ismereteinek naív alkalmazását annak nevezhetjük) idealista volt. Ez azonban a filozófia, esztétikai szempontból jóformán teljesen polarizálatlan, öntudatlan magyar viszonyok közt vajmi keveset mond, s önmagában egyáltalán nem kompromittálhatja e színikritikákat. Hiszen a leglényegesebb kérdésekben: a francia drámának a némettel szembeni igenlésében, Shakespeare népszerűsítésében, az eredeti magyar dráma és színjátszás megteremtésében, a színjátszás régi és új iskolájának harcában — az idealista esztétikai szemléleten belül is a fejlődés ügyét szolgálta. Sőt — mint egyes magyar drámák

esetében láttuk — a realiztikus valóságábrázolás (ugyan alkalmi és spontán) méltatásban részesült. Esztétikai szemléletének — vagy inkább ízlésének — közvetlen megnyilatkozásairól pedig éppen néhez megállapítani, vajon idealista, a valóságot elyszerűen megszépítő felfogást — vagy éppen a művészi visszaadás realizmusát hirdették-e.” (275–276.)

Ugyanezeket a gondolatokat fejtette ki TÓTH DEZSŐ a Kézikönyvben is. (461.)

Megjegyzések a színírálatok szövegmagyarázataihoz

Kötetünk szerkesztési irányelveiről az Általános bevezető megjegyzések c. fejezetben számoltunk be. Az alábbiakban azokat a szempontokat ismertetjük, amelyek szerint az egyes bírálatokhoz fűzött szövegmagyarázatok összeállításánál jártunk el.

1. A színházi kritika nem önálló műfaj: egy meghatározott színházi előadáshoz kapcsolódik, amelynek során egy vagy több szerző egy bizonyos drámáját a színészek az egybegyűlt közönségnek eljátszották. Ahhoz tehát, hogy Vörösmarty színíráatait minden vonatkozásukban megérthessük, mindenekelőtt ismernünk kell a keletkezésükben szerepet játszó három fő tényezőt: a szerzőt, a művet és annak előadóit.

Ami a drámák szerzőit illeti, a magyar remekíróknak és a világ-irodalom közismert klasszikusainak életrajzi adatait mellőztük; az előbbieket esetében legfeljebb a Kézikönyv megfelelő helyére utaltunk. Kevésbé ismert vagy ma már elfeledett drámaszerzőkre vonatkozólag is csak a személyükre és munkásságukra legjellemzőbb adatokat soroltuk fel; a születés és az elhalálozás évszáma mellett a hely megjelölését különösen a német nyelvű drámaíróknál tartottuk fontosnak: hiszen az, hogy valaki pl. bécsi vagy berlini író volt, már önmagában is bizonyos irodalmi irányhoz, stílushoz való tartozást jelentett. A másod- és harmadrendű francia színműírók életviszonyairól nincs mit külön kiemelnünk: ezek kivétel nélkül a párizsi színházaknál hézi szerzőként működő színműiparosok népes csoportjához tartoztak. A velük kapcsolatban alkalmazott „bulvárdrámaíró” megjelölés típus és nem értékelést jelent: egy Bayard, egy Ducange, egy Théaulon — és társaik — az akkoriban divatos, népszerű műfajokban (mélodrame, comédie-vaudeville) igen kiváló alkottak, azért is honosodtak meg darabjaik Európa valamennyi színpadán.

2. Külföldi daraboknál feltüntettük annak magyar fordítóját, átdolgozóját is. Ha azonban a Pesti Magyar Színház (Nemzeti Színház) aktív tagja volt, akkor életrajzi adatait a Nemzeti Színház színészei c. jegyzékben találhatja meg az olvasó.

3. A nem magyar drámáknál közöltük a mű eredeti címét, azonkívül lehetőség szerint ősbemutatójának vagy nyomtatásban való megjelenésének évét is. Ha a fordítás során a cím megváltozott,

akkor az idegen nyelvű cím után feltüntettük annak szó szerinti magyar jelentését is. Pl. Az örültek háza Dijonban — BÉRAUD—COMBEROUSSE: *Le Fou* (Az örült).

4. Francia, angol és olasz daraboknál számos esetben kettős fordítással, átdolgozással állunk szemben. Például egy francia bulvárdramáiról melodramájára átkerült Németországba, ahol lefordították, illetőleg átdolgozták, „németesítették” — néha egymástól függetlenül többben is. Hozzánk rendszerint ezen német adaptációk egyike jutott el, s ezt fordították le, dolgozták át: „magyarosították”. Sok esetben tudta és jelezte is a magyar fordító-átdolgozó, hogy német író társa francia szöveg alapján dolgozott. Pl. „*Utazás közös költségen*. Franciából németre szabadon kidolgozta Angely Lajos. Fordította Fánecs Lajos.” De megesett — nem is ritkán — az is, hogy a színlap és nyomában a Játékszíni krónika csak a német forrást jelölte meg, s ilyenkor a szóban forgó művet mint a német fordító-átdolgozó eredeti darabját tartották számon. A fent említett Az örültek háza Dijonban c. drámáról pl. úgy tudták, hogy azt PRIX ALBERT — egy egyébként ismeretlen német szerző, valószínűleg színész — „írta”. Vörösmarty bírálatának lényegét ugyan ez a körülmény nem érintette, de a kutató számára, aki a Játékszíni krónikát kritikái kiadásunk alapján tanulmányozza, nyilvánvalóan nem közömbös, hogy kinek a darabjáról van szó. Éppen ezért — amennyire a rendelkezésre álló segédeszközök ezt lehetővé tették — igyekeztünk felderíteni az ilyen művek teljes lezármaszását, s ezt a magyarázatokban közöltük is. A főszöveget ebből a szempontból nem egészítettük ki, nem emendáltuk; az alapszövegben előforduló adatokat (szerző, cím) csak akkor helyesbítettük, ha azok értelemzavaró, a kutatót félrevezető sajtóhibával jelentek meg az Athenaeumban, illetőleg a „kézi” kiadásban. A javítás tényét a *Szövegvallozatok* c. részben természetesen mindig jeleztük.

5. Külföldi szerzők és műveik adatainak megállapításánál elsősorban hazai színháztörténeti irodalmunk következő forrásműveire támaszkodtunk: BAYER JÓZSEF: A nemzeti játékszín története. I—II. Bp. 1887.; KÁDÁR JOLÁN: A budai és pesti német színészet története 1812-ig. Bp. 1914. KÁDÁR JOLÁN: A pesti és budai német színészet története 1812—1847. Bp. 1923.; STAUD GÉZA: A Nemzeti Színház műsora 1827—1964. (A Nemzeti Színház. Szerk. Székely György Bp. 1965. c. kiadvány függelékében.) Az ezekben a monográfiákban található kimutatások, műsorösszeállítások nagyon hasznos eligazítást nyújtottak; minthogy azonban ezek sem mentesek kisebb-nagyobb tévedésektől, az adatok helyességét minden esetben ellenőriztük a budapesti könyvtárakban található bibliográfiák segítségével. Ennek során főleg a következő műveket használtuk: KOSCH, WILHELM: Deutsche Literatur-Lexikon. II. Aufl. I—IV. Bd. Bern, 1949—1958.—GOEDEKE, KARL: Grundriß zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen, különösen a sorozatnak 1953-ban második, egészen új feldolgozásban megjelent XI. kötetét; KINDERMANN, HEINZ: Theatergeschichte Europas. 4., 5., 6. Bd.

Salzburg, 1961—1964.; THIÈME, HUGO P.: Guide bibliographique de la Littérature française de 1800 à 1906. Paris.; ENCICLOPEDIA DELLO SPETTACOLO. I—IX. k. Roma, 1954—1962. De figyelembe vettük a külföldi — lehetőleg modern — irodalom- és színháztörténeti kézikönyvek, monográfiák és színeszlexikonok közléseit is. Több esetben az OSzK Színháztörténeti Tárában őrzött magyar és német sűgőkönyvek vezettek a helyes nyomra. Adatokkal kapcsolatban a könyvészeti jellegű forrásművekre a szövegmagyarázatokban külön nem utaltunk. —

6. A bírálatokban előforduló klasszikus, közismert drámákhoz nem fűztünk tárgyi magyarázatokat. A Pesti Magyar Színház (Nemzeti Színház) műsora 1837 és 1841 között azonban többségében olyan darabokból állt, amelyeket ma már hírből is alig ismerünk. Ezért ha Vörösmarty kritikájának megértése megkívánta, ismertettük a darabok témáját, sok esetben vázlatosan a cselekményét is. Ez azért is látszott célszerűnek, mert ezeknek a daraboknak jelentős része könyvtárainkban nem található meg — sokszor meg sem jelentek nyomtatásban —, így a kutatás e tekintetben csak az OSzK Színháztörténeti Tárában őrzött sűgőkönyvekre támaszkodhat, s a kusza írású, egyonjavított szövegekben való eligazodás nem mindig könnyű feladat.

7. Feltűntettük — ha forrásaink lehetővé tették — az egyes drámák magyarországi színpadi pályafutását: jeleztük, mikor és hol mutatták be őket nálunk először, hányszor adták az egyes színtársulatok (főleg a két legjelentősebb: a második pesti színtársulat és a Budai Színtársulat) és liányszor a Nemzeti Színház. Figyelembe vettük a Pesti Német Színház repertoárját is. Mindezzel azt akartuk érzékeltetni, hogy a szóban forgó színdarab milyen fogadtatásban részesült a közönség részéről, milyen szerepet játszott egykori színházi életünkben — így arról is tájékozódhatunk, mennyiben egyezett vagy különbözött Vörösmarty ítélete a közönség véleményével. Az alkalmazott rövidítések: BSzT: 1835 (2) — a darabot a Budai Színtársulat 1835-ben kétszer játszotta; PNSz: 1829 (6) — a darabot a Pesti Német Színház 1829-ben mutatta be, s 1847-ig hatszor adta elő; NSz (5) — a drámát a Nemzeti Színházban 1964-ig ötször játszották.

8. Az *Általános bevezető megjegyzések* c. fejezetben is jeleztük, hogy a folyton ismétlődő utalások elkerülése végett a szövegmagyarázatokból kiemeltük és külön jegyzékbe foglaltuk azokat a színészeket, akik a bírálatokban ismételten előfordulnak. Ez mindenekelőtt a Nemzeti Színház elsőrendű tagjaira vonatkozik, de akad közöttük néhány segédszínész is, sőt olyan is, aki mint vendég lépett fel. Az ő életrajzuktól is csak a legfontosabbakat említettük, Vörösmarty bírálatainak megjelenéséig bezárólag — pályájuk későbbi alakulását nem ismertettük. Inkább csak arra törekedtünk, hogy egyéniségük külső és belső vonásait vázoljuk fel: nem vitás, hogy Vörösmarty bírálatait jobban megértjük, ha hozzájuk tudjuk képzelni a személyeket is, akikről szólnak. Ezt az elvet azonban nem tudtuk minden

esetben alkalmazni, mert színészeink egy részéről nem maradtak ránk hiteles adatok, főleg a másod- illetve harmadrendűekről tudunk keveset. Ebben a vonatkozásban megbízható színháztörténeti forrásmunka voltaképpen csak a NÉMETH ANTAL szerkesztésében megjelent Színészeti Lexikon, I–II. k. Bp. 1930. Ennek cikkeit — szerzőik PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN és KÉKY LAJOS — használtuk fel, de jó hasznát vettük még a következő munkáknak: KÉKY LAJOS: A Nemzeti Színház első művész-nemzedéke. Bp. Sz. 1937. 717. sz. 129–158., valamint VÉRTESY JENŐ: A magyar romantikus dráma (1837–1850). Bp. 1913. 293–330. és RÉDEY TIVADAR: A Nemzeti Színház története. Az első félszázad. Bp. 1937. 63–173.

9. Vörösmarty színírálatái nemcsak az egyes színészek játékát érintik, hanem nagyon sok esetben a színház egész életét: az igazgatást, a műsorpolitikát, az előadások művészi színvonalát, a színészek anyagi helyzetét stb. Szövegmagyarázatainkban ki kellett tehát térnünk a Pesti Magyar Színház (Nemzeti Színház) szervezetének, működésének, belső viszonyainak bemutatására is. Ez két esetben — a színház megnyitásával (1. sz. bír.) és az ún. opera-háborúval (177. sz. bír.) kapcsolatban — különösen hosszúra sikerült. De nem mondhattunk le az események, az adott körülmények részletező ismertetéséről, mert ezek is Vörösmarty kritikusai tevékenységének indítékai, kiváltó okai közé tartoztak.

10. Számos szövegmagyarázatban más kritikusok, írók véleményét is idéztük a bírálatban szereplő műről, annak szerzőjéről, előadásáról, esetleg a mű által képviselt stílusirányról. A szemelvények sok esetben jobban megvilágítják az adott témát — pl. a szóban forgó drámát —, de eljárásunk fő célja nem ez volt. Ezek az idézetek — mutatis mutandis — a konkordanciák szerepét töltik be, s lehetőséget nyújtanak ahhoz, hogy felmérhessük: mennyiben osztotta Vörösmarty elődjének, kortársainak véleményét, mikor tartotta szükségesnek, hogy tőlük eltérő felfogásának adjon hangot. Módszerünk igazolására csak egy példát említünk. Vörösmarty többször is nyilatkozott a 30-as években még változatlanul népszerű Kotzebue-nak drámáiról, drámáírásáról, s állásfoglalásának súlyát, jelentőségét csak akkor fogjuk igazában megérteni, ha azt a kor kritikai gondolkodásába, közízlésébe mintegy beágyazva, a magyarországi Kotzebue-kultusz egészében is látjuk.

11. Vörösmarty egyrészt kellő dramaturgiai műveltség és tapasztalatok birtokában, kiforrott izlés és határozott elvek alapján látta el kritikusai tisztét; másrészt — amint azt méltatói egyhangúlag kiemelték — felületességgel, elfogultsággal, rossz értelemben vett pártossággal a legcsekélyebb mértékben sem vádolható. Így bírálatainak belső hiteléhez, szubjektív igazságához nem fér kétség. Más kérdés, vajon dramaturgiai-esztétikai elvei és ítéletei objektíve is helyesek voltak-e. Ennek eldöntése ugyan nem a kritikai kiadás feladata, de bizonyos drámákkal kapcsolatban jeleztük, ha véleménye eltér felfogásunktól, az irodalomtudomány mai álláspontjától. Megemlítettük azt is, ha kisebb tárgyi tévedés, félreértés csúszott be valame-

lyik recenziójába; viszont a színészek játékára vonatkozó észrevételeit nem kommentáltuk, hiszen ebben a vonatkozásban nem állnak rendelkezésünkre megfelelő adatok.

A Nemzeti Színház színészei

BARANYI PÉTER (? – ?) nevével 1825-től kezdve találkozunk különböző vándorszíntársulatoknál. 1833–35-ben a BSzT tagja, ekkor már ügyes, gyakorlott színész hírében állt. A PMSz-ban mindössze egy évig játszott, azután ismét vidékre szerződött. Magas, testes alakja volt, egyéniségéhez leginkább a szelíd apák és jószívű nagybácsik illettek. Két jelentéktelen eredeti drámát írt, azonkívül számos német darabot fordított magyarra.

(L.: 15., 17., 52. és 64. sz. bír.)

BARTHA (BARTA) JÁNOS (1798–1852) szabólegényből lett színésszé. Pályáját a Kassai Dal- és Színjátszó társaságnál kezdte; 1828 és 1831 között megfordult Pesten is, majd visszatért Kassára, ahol hamarosan az elsőrangú erők közé küzdötte fel magát. 1835-től haláláig megszokás nélkül, a BSzT, illetőleg a NSz együttesének tagja.

Jó alakja, hatalmas hangja, érzéstartalú játéka a hősi szerepkörre jelölték ki, de vígjátékokban is kiváló tudott nyújtani, főleg egyszerű emberek: parasztok, iparosok, szolgák, obszitos katonák alakításával. Budán még ő volt a társulat legjobb férfi tagja, a NSz-ban már lemaradt Egressy Gábor és Lendvay Márton mögött. Fogyatékos műveltsége megakadályozta képességeinek teljes kibontakozását; zseniális, de csak ösztöne után induló östehetség maradt.

(L.: 1., 3., 4., 9., 22., 23., 29., 34., 36., 42., 51., 56., 60., 63., 66., 70., 73., 76., 77., 83., 84., 85., 89., 90., 96., 98., 102., 103., 106., 108., 112., 113., 127., 130., 137., 146., 149., 151., 153., 159., 160., 164., 165., 166., 174., 176., 183., 186., 188., 193., 195. és 196. sz. bír.) —

BARTHÁNYI MESZLÉNYI ANNA 1813-ban született egy erdélyi hivatalnok-családban; német anyanyelvű volt, magyarul csak felnőtt korában tanult meg. 1830-ban ment férjhez Bartha Jánoshoz akivel azután együtt működött Kassán, Budán, végül a NSz-ban. 1854-ben vonult vissza a színpadtól. Kezdetben csak kisebb szerepekben lépett fel, a 30-as évek végén Regant, Gertrudist (Bánk bán) is játszotta. Csinos asszony volt, szeretett feltűnően öltözködni.

(L.: 23., 52., 55., 58., 64., 84., 178., 182., 185., 192., 202., 205. és 207. sz. bír.)

DÉRYNÉ SZÉPPATAKI (SCHENBACH) RÓZA (1793–1872). A magyar színészet hőskorának vitathatatlanul legjelentékenyebb alakja: tanult énekesnő, kitűnő színésznő, drámafordító. Egyéniségét mesterkéletlen báj, derűs humor, kifogyhatatlan lelkesedés, áldozatvállalás jellemezte.

Pályáját 1810-ben kezdte a második pesti színtársulatnál. Ennek szétesése után (1815) vidéken működött, főleg Miskolcon, majd

huzamosabban Kolozsvárott (1823–1827) és Kassán (1828–1837). E két utóbbi városban érte el művészetének tetőpontját. A BSzT-nál 1835-ben és 1836-ban lépett fel mint vendég; 1837-ben őt is szerződ-tették a PMSz-hoz, de 1838 októberében elhagyta a fővárost. Ekkor már elhízott, előregedett, játéktílusú korszerűtlenné vált, az operá-ban Schodelné mellett háttérbe szorult. Emlékezéseiben (II. 342.) azt állítja, hogy Vörösmarty „nem volt eránta jóindulattal”, nem tar-tozott „kegyeltjei sorába”

(L.: 7., 21., 22., 28., 31., 35., 73., 100., 137., 135. és 142. sz. bír.)

EGRESSY BÉNI (1813–1851) tanítói oklevelet szerzett, de bátyja példájára ő is a színi pályára lépett. 1837-ben szerződötték a PMSz-hoz kardalosnak; később mint magánénekes operákban lépett fel, de kisebb prózai szerepekben is foglalkoztatták. Színésznek nem volt jelentős; nevét a *Szózat* megzenésítésével (L. Vty Akad. Kiad. II. k. 646–651.) és Erkel Ferenc operáinak (Báthori Mária, Hunyadi László, Bánk bán) szövegkönyvével írta be zene- és irodalomtörténetünkbe. Egy kortársi visszaemlékezés szerint (LAUKA GUSZTÁV: A múltrol a jelennek. Bp. 1879. 47.) Vörösmarty „kiváló kegyencei” közé tartozott.

(L.: 152. és 178.)

EGRESSY GÁBOR (1808–1866) rövid vándorszínészkedés után 1829 és 1834 között Kassán, majd két évig Kolozsvárott működött; 1836-ban került Pest-Budára.

Középnagyságú, arányos termetű, szép férfi volt. Fellépésének méltóságát növelték intelligenciát sugárzó „római” feje, szabályos arcvonásai, merész tekintetű, acélszürke szeme. Hajlékony, árnyalni tudó tenor-hangja könnyen berekedt, erősebb hanghordozásnál élessé vált. Ezt a fogyatékoságát szem- és arcjátékával pótolta. A maga korá-ban a legszebben, legtisztábban beszélő magyar színésznek számított. Inkább az eszével, mint szívével játszott, ezért gyakran hidegséggel vádolták. Sajátságos modorához tartozott, hogy erejét egy-egy fő jelenetre összpontosította, szerepének többi részét gyakran unottan, közönyösen morzsolta le.

Virtuozitása a 40-es évek derekán érlelődött művészetté, de már az Athenaeum korában is őt tekintették a NSz vezéregyéniségének. Élete egyetlen lázas lobogás: a próféták hitével és megszállottságával küzdött nemcsak a maga, hanem az egész magyar színészet érvényesüléséért, elismertetéséért. Sokoldalúsága, munkabírása bámulatos: Shakespeare nagy tragikus hőseitől a népszínművek bohózatos alak-jaiig minden szerepben fellépett; cikkeket, tanulmányokat írt, politikai szerepet vállalt, sokat utazott bel- és külföldön egyaránt. Vörösmartyt nagyon tisztelte, asztaltársaságához tartozott, kritikusan közül egyed-ül vele nem akaszkodott össze; gyakran szavalta verseit, ha nem is mindig közmegelegedésre. (L. Vty Akad. Kiad. II. 451., 571.) —

(L.: 1. 3., 6., 9., 14., 21., 26., 27., 29., 30., 31., 35., 36., 43., 48., 53., 55., 63., 64., 65., 70., 71., 74., 76., 80., 81., 82., 84., 93., 103., 112., 116., 117., 119., 122., 153., 155., 157., 159., 161., 162., 163., 164., 166., 167., 170., 176., 177., 179., 180., 181., 182., 183., 184., 186., 188., 189., 192., 195., 197., 199., 200., 201., 202., 203., 205. és 207. sz. bír.)

ÉDER LÚJZA (? — ?), Éder György (I. 66. sz. bír. jegyz.) legfiatalabb leánya. Kicsiny törékeny alakja, kellemes, de gyenge hangja volt. a NSz-hoz mint másodénekesnőt szerződttették, de a prózai darabokban is közreműködött.

(L.: 38., 40., 75. és 106. sz. bír.)

FÁNCSY LAJOS (1809—1854) orvosi tanulmányait hagyta abba a színészet kedvéért. Ő is vidéken kezdte, majd a BSzT-nál működött; a NSz-nak kezdettől fogva vezéregyénisége, nemcsak mint színész, hanem mint „művezető” is.

Vékony, kissé görnyedt alakja, szúrós tekintete, dallamos bariton hangja volt. Az egykorú források kiemelik biztos fellépését, úriás, simulékony modorát, szeretetre méltó egyéniségét; dicsérik szabatos magyar beszédét, de kifogásolják játékának hidegségét. Ez a két vonása: hideg egyénisége és világos, élezett beszédmódja leginkább az intrikusok ábrázolásában érvényesült; ebben a szerepkörben finom eszközeivel új utat tört nálunk. Buzgón dolgozott önművelésén, tanulmányutat tett Németországban. Mint fordító is jelentékeny munkásságot fejtett ki.

(L.: 8., 9., 27., 36., 40., 46., 50., 52., 54., 57., 63., 64., 67., 68., 71., 73., 74., 82., 90., 92., 93., 97., 102., 103., 106., 111., 112., 116., 119., 125., 129., 132., 135., 153., 155., 162., 164., 172., 176., 177., 182., 183., 192. és 196. sz. bír.)

HUBENAY FERENCNÉ MAGDA LÚJZA (1818—1844) mint gyermekszínész kezdte pályáját Kassán Komlóssy Ferenc színtársulatánál; 1835-ben már Budán lépett fel, s ettől fogva a fővárosban tartózkodott, bár gyakran ment vidéki vendégszereplésre. 1836-ban házasodott össze Hubenay Ferencel, a Nemzeti Színház másodrendű komikusával.

Kortársai úgy jellemezték, hogy „kicsinyben Lendvayné” Bájós külseje és egyénisége mély benyomást gyakorolt Vörösmartyra: Lauka Gusztáv szerint „megjelenése mindenkor egy édesen keserű mosolyt csalt ajkára, s ha társalgás közben megnevezték, mélyen sóhajtott”. Amikor Hubenayné 1844 augusztusában váratlanul elhunyt, költőnk két szép versben emlékezett meg róla. (L. Vty Akad. Kiad. III. k. 95—96. és 384—385.)

(L.: 2., 15., 21., 22., 33., 35., 177., 193., 199., 200., 201. és 202. sz. bír.)

KOMÁROMY SAMU (? — ?) 1837-től 1841-ig tartozott a Nemzeti Színház kötelékébe, előtte és utána vidéken volt színigazgató. A szabadságharcban esett el. Az egykorú források szerint jelentéktelen külsővel, de nagyon szép hanggal rendelkezett.

(L.: 15., 17., 18., 29., 34., 36., 177., 178., 179., 181., 183. és 184. sz. bír.)

KOMLÓSSY IDA (?—1893) Komlóssy Ferenc (I. 5. sz. bír. jegyz.) leánya. 1838-ban került — apjával együtt — a Nemzeti Színházhoz, ahol fiatal kora ellenére egyre gyakrabban bíztak rá drámaiszende szerepeket. Ebben az időben inkább csak fiatalságával, leányos üdeségével hatott, jelentős színésznővé később, az 50-es években fejlődött.

(L. 158., 162., 164. és 177. sz. bír.)

KOVÁCSNÉ CSÁVÁSSY-FEKETE MÁRIA (1802—1874) mint komika a Nemzeti Színház egyik főerősségének számított: a tetszelgő vagy ábrándozó koros nőket, zsémbes-pletykás vénkisasszonyokat, parasztasszonyokat eredeti vonásokkal, jó magyaros szójtéssel ábrázolta. Eleven és jellegzetes játékát, meleg kedélyét a kritika egyhangúan dicsérte. Életéről semmit, egyéniségéről — Déryné visszaemlékezései alapján — csak annyit tudunk, hogy a magánéletben is jó humorú, talpraesett, minden lében kanál asszony volt.

(L.: 17., 26., 35., 38., 51., 52., 55., 69., 79., 96., 108., 119., 131., 145., 149., 159., 168., 171., 179. és 195. sz. bír.)

LABORFALVY RÓZA, cs. n. LABORFALVI BENKE JUDIT (1810?, 1817?,—1886) Benke József, a második pesti színtársulat kiváló tagjának leánya. 1833-ban lépett színpadra Budán, eleinte csak jelentéktelen szerepekben. Pályája akkor ívelt magasba, amikor vállalta és hallatlan akaraterővel szinte egyik napról a másikra sikeresen betanulta a Kántorné váratlan visszavonulása következtében gazdátlanul maradt hősi főszerepeket.

Már gyönyörű külseje: méltóságteljes alakja, nemes arcéle, parancsoló tekintetű fekete szeme, plasztikus mozdulatai is a tragikái szerepkörre predesztináltak. A fenség lényében volt, nem szorult külső fogásokra. Mély zengésű alt-hangján tiszta magyarsággal beszélt, szerepeit retorikus pátozzsal adta elő. Szívesen, sokszor és nagy hatással szavalta Vörösmarty verseit, akivel gyakran jött össze Fáyék, Bártfayék estélyein.

(L.: 1., 3., 8., 18., 22., 26., 27., 29., 31., 35., 42., 43., 54., 63., 67., 69., 71., 74., 76., 84., 85., 89., 90., 93., 98., 100., 102., 105., 106., 110., 111., 113., 116., 119., 129., 130., 132., 144., 153., 155., 164., 177., 179., 183., 184., 188., 192., 195., 196., 200., 202., 203., és 205. sz. bír.)

LÁSZLÓ JÓZSEF (1807?, 1808?—1878) mielőtt, 1827-ben, a színi pályára lépett, a kolozsvári királyi táblánál hivatalnokoskodott. 1837-ig a kolozsvár-kassai színtársulatnál működött, Budán tehát nem lépett fel; a fővárosban az *Árpád ébredésében* mutatkozott be, a Sír-szellem szerepében.

Színháztörténetünkbe mint „az első magyar bonviván” vonult be. Ezt a jelzőt finom, elegáns külsejével, fürgé mozdulataival, könnyedén pergő, mégis pontos beszédével vívta ki. Adottságai következtében vígjátékokban aratta legnagyobb sikereit, színművekben inkább csak másodrangú szerepeket bíztak rá.

(L.: 3., 15., 35., 42., 47., 48., 52., 55., 69., 71., 78., 83., 94., 102., 111., 117., 123., 131., 141., 152., 157., 163., 177., 180., 182., 183., 189., 195., 201., 202. és 207. sz. bír.)

LENDVAY MÁRTON (1807—1858) szülővárosában, a Szatmár megyei Nagybányán volt városi tisztviselő; 21 éves korában állt be színésznek. Pályája elején inkább operaénekesnek számított — magas bariton, néha tenor-szerepeket is énekelt —, csak fokozatosan tért át a hősszerelmes és a romantikus hősi szerepkörre. Külső tekintetében senki sem vetekedhetett vele: már pusztá megjelenésével,

délceg, karcsú alakjával, tüzes nagy fekete szemével, csengő, hajlékony hangjával, elegáns gesztusaival is hódított. Játékát belső tűz, egyfajta lírai pátosz hatotta át, amely olykor a szilajságig fokozódott; de sohasem esett túlzásokba, ettől ösztönös, finom ízlése megóvta. A tragikus hősök alakításában nemes versenyre kelt Egressyvel, s már a kortársak sem tudták eldönteni, melyikük jobb Hamlet, III. Richárd, Bánk bán. —

(L.: I., 3., 4., 8., 10., 20., 21., 23., 30., 31., 33., 47., 51., 54., 55., 57., 58., 84., 112., 116., 118., 121., 123., 125., 126., 129., 130., 132., 134., 135., 139., 143., 147., 151., 152., 153., 154., 155., 164., 165., 168., 169., 170., 175., 177., 182. és 201. sz. bír.)

LENDVAYNÉ HIVATAL ANIKÓ (1814—1891) mesteremberek gyermeke volt; nagybátyja, Balog István, a jeles úttörő színész (l. 17. sz. bír. jegyz.) nevelte. Mint gyermekszínész kezdte pályáját; amikor 1834-ben Fáy András meghívta a Budai Szintársulathoz, már neves drámái szende hírében állt. 1832-ben ment férjhez Lendvay Mártonhoz, de a házastársak hamarosan különváltak egymástól.

A szökehajú, fekete szemű, behízelt hangú, leányosan bájos Anikó a reformkor legnépszerűbb színésznőjévé nőtte ki magát. Főleg az ifjúság rajongott érte; Garaytól Petőfiig alig van korabeli költőnk, aki ne írt volna hozzá verset. Vörösmarty epigrammáját (*L.-né emlékhönyvébe*) I. Vty Akad. Kiad. II. k. 258. Színészi karakterét — amely sok tekintetben mintegy párja volt férjének — lírai bensőség és játszi pajzanság, olvadákonyság és temperamentum jellemezték. Ha nem vigyázott, enyhe német akcentussal beszélt; az egykorú források magánéletében jóságú, kartársias, de szeszélyes asszonynak mondják.

(L.: I., 3., 4., 8., 10., 17., 20., 26., 27., 30., 38., 42., 43., 47., 50., 52., 53., 54., 58., 60., 63., 67., 70., 72., 74., 76., 77., 80., 82., 84., 89., 93., 96., 99., 100., 105., 108., 109., 110., 111., 112., 115., 116., 119., 120., 121., 123., 128., 129., 130., 139., 141., 151., 152., 154., 166., 168., 174., 175., 181., 182., 183., 185., 186., 188., 189., 196., 206. és 207. sz. bír.)

LIPCSEY KIÁRA (? —1889) életrajzából csak annyi ismeretes, hogy néhány vendégszereplés után 1840-ben szerződött a Nemzeti Színházhoz mint másodénekesnő, de kisebb prózai szerepekben is felléptették. 1843-ban Hubenay János kóristához ment feleségül. Jó alakját, feltűnően csinos arcát valamennyi kritikuskunk kiemelte.

(L.: 127., 187., és 181. sz. bír.)

MEGYERI (STAND) KÁROLY (1799—1842) gazdasági írnok volt, majd 1817-ben beállt színésznek, és csakhamar elsőrendű művészé fejlődött. 1825-ben a kolozsvári, 1828-ban a kassai színházhoz került; mint a Budai Szintársulat egyik alapító tagja 1833-tól kezdve — egy-két hosszabb vidéki „múttazástól” eltekintve — a fővárosban működött.

A „magyar Garrick”-nak nevezték, mert a természetes játékstílusra, a „szerepegyénítés”-re ő adott elsőnek kimagasló, követésre buzdító példát. Tragikus színész szeretett volna lenni, s rendkívüli

tehetségét bizonyítja, hogy mint Lear, Belizár, Stibor is jelentős alakítást nyújtott. De boglyas nagy feje, zömök kis teste és vékony lába, kissé nyers, de hajlékony hangja, proteuszi mozgékonyága és mimikája a komikus szerepkörre tették alkalmassá, s ebben versenytárs nélkül állt. Sokszínű árnyékoló képességével sötétlelkű cselszövők szerepében is remekelt. Zamatos magyarsággal beszélt, de ha kellett, tótos és zsidós kiejtésével kacagtatta meg a nézőket. Jelmezei már önmagukban is derűt keltek.

Vörösmarty teljes elismeréssel adózott művészetének, emberileg is közel állt hozzá: nemcsak vacsorázni — vadászni, kirándulni is együtt jártak. Megyerinek, a komikusnak, halhatatlan emléket állított három epigrammájában. (*Mig éltél, nevetétk Megyeri I. 2. L. Vty Akad. Kiad. III. k. 94., 374—379.*)

(L.: 1., 2., 3., 4., 6., 9., 11., 14., 18., 20., 21., 26., 31., 37., 40., 44., 46., 50., 51., 52., 55., 60., 73., 74., 75., 77., 78., 83., 84., 89., 90., 91., 93., 96., 98., 100., 101., 105., 106., 110., 113., 115., 116., 119., 121., 123., 127., 136., 145., 147., 153., 159., 161., 163., 170., 177., 178., 179., 181., 190., 191., 192., 193., 197., 200., 203., 204. és 207. sz. bír.)

MISKOLCZY JÚLIA (1821? — 1854) mellékszerepekben lépett fel, játékat „tanulmány és szorgalom” jellemezte — mindössze ennyit jegyzett fel róla az utókor.

(L.: 44., 51., 69., 169., 179. és 199. sz. bír.)

MISKOLCZY LILLA álnév, amely alatt CSABAY PÁLNÉ SZAKÁLL KLÁRA (1819—1879) működött a Nemzeti Színháznál, de csak rövid ideig: az árvíz után vidékre szerződött.

(L.: 62., 66. és 67. sz. bír.)

NAGY JÓZSEF (? — ?) nevével 1836-ban Miskolcon, majd Budán találkozunk; Pesten csak rövid ideig működött, 1838-ban Kolozsvárra távozott. Többnyire apa-szerepekben lépett fel.

(L.: 20., 35., 44. és 51. sz. bír.)

SOMOGYI SÁNDOR (? — ?) 1838 és 1840 között volt a Pesti Magyar Színház tagja.

(L.: 57. és 140. sz. bír.)

SZAKÁCSY ISTVÁN (? — ?) úttörő színészeink egyike, pályájának nagy részét vidéki színtársulatoknál (Szeged, Győr, Kassa) töltötte. 1838/39-ben lépett fel Pesten mint vendég. Déryné így jellemezte: „Igen szép fiatal ember, gyönyörű testalkattal, magas karcsú termettel, ajánlatos metszésű szép arccal, sötétszín hajzattal, de még gyenge színi tehetséggel az erősebb hős karakter szerepekre.”

(L.: 134., 137., 191. és 193. sz. bír.)

SZATHMÁRY KAROLINA (? — ?) életét homály fedi. A Pesti Magyar Színház megnyitó előadásán az *Árpád ébredésében* az egyik „hölgy” kis szerepét játszotta, 1841-ben megvált a társulattól.

(L.: 23., 51., 71. és 159. sz. bír.)

SZENTPÉTERY ZSIGMOND (1798—1858) kálvinista teológusból lett színészé. Pályája elején vándorszínészként járta az országot, s mint hősszerelmes tett hírnévre szert. A 30-as évek végén — amikor eltesedett s érces hangját is elvesztette — a karakter és komikus szerep-

körre tért át, s kis szerepekben is érdekes, eredeti, lélektanilag hiteles alakítást tudott nyújtani. Nagy előnyére szolgált méltóságteljes alakja; lényéből nemesség, jóság és őszinte, finom derű sugárzott. Magánéletében erősen hajlott a bohémságra. A magyar élet tipikus alakjainak (táblabíró, nótárius, kántor stb.) ábrázolásában érte el legnagyobb sikereit, de jól megállta helyét a francia társalgási darabokban is.

(L.: 1., 2., 7., 8., 9., 10., 14., 17., 18., 21., 26., 31., 44., 50., 52., 54., 55., 58., 60., 62., 67., 70., 72., 76., 77., 84., 90., 91., 93., 96., 98., 100., 101., 103., 105., 108., 109., 112., 113., 115., 119., 120., 127., 132., 143., 159., 164., 168., 170., 176., 180., 189., 195., 196., 199., 200., 203., 204., 206. és 207. sz. bír.)

SZERDAHELYI JÓZSEF (1801—1851) jogi tanulmányait hagyta abba a színészpálya kedvéért. Mielőtt a Budai Színtársulat tagja lett (1835), Debrecenben, Kolozsvárott és Kassán működött.

Hajlama és tehetsége a zenéhez, a dalműhöz vonzotta. Szép csendű baritonjával különösen a buffo-szerepekben tűnt ki. Jelentékeny munkásságot fejtett ki mint zeneszerző: sok színműhöz, népszínműhöz komponált kísérőzenét, betétdalokat, táncszámokat. A francia és német operák szöveggönyvét, a bécsi népszínműveket többnyire ő fordította magyarra. Prózai darabokban komikus és epizód szerepekben lépett fel, utánzó képessége jól érvényesült a paródiákban. Melegszívű, kedélyes és elmés ember volt.

(L.: 2., 7., 23., 26., 51., 58., 69., 71., 75., 81., 136., 148., 163., 175., 177., 178., 189. és 206. sz. bír.)

SZIGLIGETI EDE (1814—1878), családi nevén SZATHMÁRY JÓZSEF, 1834-ben indult el színi pályáján, Fáy András és Döbrentei Gábor vették fel a Budai Színtársulat tagjai közé. Először csak mint táncost, kardalost, statisztát foglalkoztatták, a Pesti Magyar Színházban már másodrangú szerepeket bízta rá. Szorgalmas, megbízható tagnak bizonyult, majd minden este színpadon volt, de az igazi színészi tehetség hiányzott belőle. Ezt ő maga is felismerte: a 30-as évek végén lassanként felhagyott a színjátszással, erejét a drámairásra összpontosította, azonkívül a színház titkári teendőit is elvállalta. Szelíd, csendes egyéniségével mindenkiten rokonszenvet ébresztett.

(L.: 67., 88. és 116. sz. bír.)

SZILÁGYI PÁL (1793—1874), Kelemen László unokaöccse, 16 éves korában kérte fevételel a második pesti színtársulatba; 1828-ban Kassán már vezértagnak számított. 1835-ben jött Budára, 1837-ben őt is szerződtették a Pesti Magyar Színházhoz. Csak kisebb szerepeket osztottak ki rá, de ezekben kitűnően megállta helyét: ő volt a színház legjobb epizódistája. Mint bass-buffo énekes darabokban is fellépett. Emlékiratainak megírására — saját bevallása szerint — Vörösmarty buzdította.

(L.: 52., 72., 73., 76., 83., 116., 132., 168., 173., 187. és 199. sz. bír.)

SZÖLLŐSV (SZÖLŐSV) LAJOS (1802—1882) 1821 óta működött a színi pályán; ő is Kassáról került 1833-ban a Budai Színtársulathoz,

majd a Pesti Magyar Színházhoz. Táncművész, a társulat balett-mestere volt, de kiegészítőként néha kisebb prózai szerepekben is fellépett.

(L.: 52. és 44. sz. bír.)

TELEPY GYÖRGY (1797—1885) Megyeri példájára hagyta ott a színház kedvéért megyei írnoki állását. Mint az együttes valamennyi tagja, ő is vidéken kezdte pályafutását; 1833-ban jelentős része volt a Budai Szintársulat megszervezésében. Itt és 1837-től kezdve a Nemzeti Színházban sokoldalúságával tűnt ki: mint színész, író, fordító, festő, díszítő, rendező és gazdasági vezető szolgálta társulatát. Technikai ügyességével, ötletességével főleg a látványos népszínműveket segítette diadalra. Színészi képességei leginkább az alsóbb rendű, burleszk-komikus szerepekben érvényesültek; jól táplált alakja, kedélye is erre a szerepkörre tették őt alkalmassá.

Színpadai ügyességét leánya: Máli és fia: Károly is örökölték — a 30-as években mindig ők játszották az ebben az időben nagyon divatos gyermekszerepeket.

(L.: 29., 31., 44., 52., 53., 55., 62., 65., 70., 71., 74., 92., 95., 101., 126., 127., 131., 132., 148., 162., 168., 173., 175., 177., 198. és 200. sz. bír.)

UDVARHELYI MIKLÓS (1790—1864) debreceni tógátus diákként csapott fel színésznek. Tagja volt a második pesti szintársulatnak, s ennek fejoszlása (1815) után egy ideig saját társulatával járta az országot; később a kolozsvári, majd a kassai szintársulathoz tartozott. Ismeretes, hogy a Bánk bán kassai ősbemutatóját neki köszönhetjük. 1835-ben szerződött a Budai Szintársulathoz, s ettől kezdve állandóan a fővárosban játszott.

Erőteljes szép alakja, terjedelmes, zengő basszus-hangja, intelligenciája és szorgalma a leghasználhatóbb tagok sorába emelte. Dalművekben a rendezői tisztet is ellátta, prózai darabokban uralkodókat, tiszties apákat és bölcs nagybácsikat játszott. Két fogyatékosága gátolta meg abban, hogy elsőrendű művésszé fejlődjék: erős lámpaláza és megbízhatatlan emlékezete.

(L.: 3., 14., 18., 20., 34., 36., 44., 70., 71., 74., 75., 76., 103., 118., 149., 153., 178., 196. és 197. sz. bír.)

JEGYZETEK A SZÍNBJRÁLATOKHOZ

I.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 17. sz. aug. 27. 269—272. ii. Aláírás: V. M.

MM 1845—48. X. k. 424—429. I. (I. sz.)

MM 1847. 1714—1716. h. (I. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 5—9. I. (I. sz.)

ÓM 1884—85. VII. k. 74—77. I. (I. sz.)

A Pesti Magyar Színház felépítése

Színjátszásunk meggyökeresedését a fővárosban hosszú ideig akadályozta az a körülmény, hogy első szintársulataink nem rendelkeztek saját színházépülettel. A túlnyomó többségében német lakosságú Pest, illetőleg Buda városi tanácsa a birtokában levő közsínházat — Pesten 1812-ig az ún. Rondellát, attól kezdve a mai Vörösmarty téren álló fényes, nagy színházat, Budán pedig a Várszínházat — német szintársulatoknak engedte át, mert csak ezek tudták a város jövedelmét szolgáló tetemes bérösszeget megfizetni. Kelemen Lászlóék hol egy Duna-parti fabódében, hol a budai Várszínházban léptek fel, ott egy ácsmester-tulajdonos, itt az egymást váltogató német vállalkozók uzsoráját nyögve; a második pesti szintársulat kezdetben a pesti német színház albérlőjeként a Rondellában, azután a Hacker-szálló báltermében, 1812-től kezdve pedig ismét a Rondellában tartotta előadásait. Amikor azonban a Rondellát városrendezési okokból lebontásra ítélték, más alkalmas hely hiányában kénytelen volt 1815-ben feloszlani.

Külföldön sok helyütt a fejedelmek által fenntartott udvari színházak fejlődtek át az idők folyamán nemzeti színházzá. A Bécsben székelő Habsburgok Magyarországon ilyesmiről szó sem lehetett, a nemzetnek magának kellett központi színházáról gondoskodnia. 1790 óta valamennyi országgyűlésen felmerült — a nyelvkérdéssel összefüggésben — a magyar játékszín állandósításának terve, de ez a maradi nemesség, a reakciós klérus és arisztokrácia, nem utolsó sorban pedig a bécsi kormányzat ellenállásán újra meg újra meghiúsult. Egy ilyen eszme megvalósítását, amely nem csekély anyagi áldozatot kívánt, a 19. század első harmadában egyedül a megyei törvényható-

ságok aktív támogatásától lehetett remélni, mert a polgári haladás hívei ebben a szervezetben rendelkeztek viszonylag számottevő befolyással. Így történt, hogy a főváros első állandó magyar nyelvű színházát: a Pesti Magyar Színházat — amely csak 1840 augusztusában vette fel a Nemzeti Színház nevet — végül is a megyei, első-sorban a Pest megyei nemesség harcolta ki, közel három évtizedes nehéz és váltakozó szerencséivel folyt küzdelmek során.

Pest megye — amely már az első budai színtársulatot is hathatósan segítette, s 1808-ban Magyar Játzó Színi Institutum néven egy állandó bizottságot szervezett a magyar színjátszás erkölcsi és anyagi támogatására, valamint a vármegyék adományainak gyűjtésére és kezelésére — 1810-ben feliratott intézett József nádorhoz, mint a pesti Szépitő Bizottság elnökéhez, s ebben engedélyt kért egy állandó színház építésére a magyar színtársulat számára. A nádor azonban elutasította a kérelmet, azzal a logikailag hamis érveléssel, hogy előbb művelje ki magát a magyar színjátszó társaság és nyerje meg a lakosság pártfogását — akkor majd ő is megérdemel egy közsínházat. Amikor azután 1814 nyarán nyilvánvalóvá vált, hogy a második pesti színtársulatnak hamarosan ki kell költöznie a lebontásra kerülő Rondellából, Kulcsár István (1. Vty Akad. Kiad. XVII. k. 330—331.), aki 1813 szeptembere óta a társaság igazgatója volt, országos mozgalmat indított a fővárosi magyar színjátszás megmentése és állandósítása érdekében. Sikerült elérnie, hogy Pest megye törvényhatósága a mai Kossuth Lajos utca és Szép utca sarkán levő üres telket a leendő magyar színház céljára megvásárolta; elkészíttette a színházépület tervrajzát is, a költségek megajánlására pedig felhívást intézett a nemzethez. De a nehéz gazdasági helyzetben a megyék túlnyomó többsége elzárkózott az anyagi áldozatok elől, sőt volt olyan törvényhatóság is, amely szűklátókörű provincializmusból kétségbe vonta, hogy a nemzet színházát Pesten kell felépíteni. Ilyen körülmények között Kulcsár buzgólkodása mindössze annyiban vitte előre az állandó játékszín ügyét, hogy volt már hozzá egy telek. Ám ez a sovány eredmény is hamarosan semmivé lett. A vármegye ugyanis a vételárnak csak egy részét fizette ki, azt is úgy, hogy kölcsönt vett fel; ennek, valamint az ingatlanra már eredetileg is betáblázott tehernek a kamatai lassanként olyan nagy összegre emelkedtek, amelyet már nem tudtak a Játzó Színi Institutum kasszájából fedezni. A további pénzügyi bonyodalmak elkerülése végett Pest megye igyekezett a telektől szabadulni, s amikor 1828-ban komoly vásárló jelentkezett, aki a vételárnál néhány ezer forinttal többet kínált, valóban túl is adott rajta. Kolozsvárott 1821, Miskolcon 1823 óta már állandó hajléka volt a magyar színészetnek — a Pestet felkereső vándorszíntársulatok ideig-óráig hol a német színházban, hol vendégfogadók alkalmilag átalakított helyiségeiben léptek fel.

Forulatot 1830 hozott. A júliusi francia forradalom újabb csapat jelentett a Szentzövetségre, s Bécs kénytelen volt engedékenyebb politikát folytatni. Az országgyűlés megalkotta az 1830: VIII. tc.-et, amely előírta a magyar nyelv használatát a közigazgatásban és a tör-

vénykezésben, s ennek során a vármegyék intézkedéseket hoztak a magyar nyelv művelésének előmozdítására és hangsúlyozták, hogy a nyelv terjesztésének egyik leghathatósabb eszköze az iskola és a színház. Ezen az országgyűlésen dolgozták ki a Magyar Tudós Társaság alapszabályait is, s az 5. pont így hangzott: „Gondja legyen — ti a Tudós Társaságnak —, hogy a nemzeti játékszín, egyik segéde a hazai nyelv kimiveltetésének, jó darabokban szükségét ne szenvedjen.” A közvéleményt már megmozgatta SZÉCHENYI Hitele; a politikai viszonyok javulását remélték a trónörökösnek királlyá koronázásától — az a gesztus, hogy V Ferdinánd a nemzet koronázási ajándékát, 50 000 forintot egyrészt „az adózó nép felsegélésére”, másrészt a Magyar Tudós Társaság alapjainak gyarapítására fordította, általános bizakodást, lelkesedést ébresztett. (L. Vty Akad. Kiad. II. k. 403—407.) Ebben a légkörben új erőre kaptak a hazafias törekvések, köztük a játékszíni mozgalom is.

1831 elején Pest megye is megalakította „a honi nyelv terjesztésére ügyelő küldöttséget”, amely átvette a Magyar Játzó Színi Intitutum hatáskörét. Fáy András javaslatára a bizottságba beválasztották Széchenyi Istvánt is, s megbízták az állandó színház tervének részletes kidolgozásával. SZÉCHENYI menten hozzáfogott a munkához, és javaslatát 1832 áprilisában A magyar játékszínről c. röpiratában tette közzé. Elgondolása szerint a pesti magyar színház legyen országos intézmény, mert a parciális törekvések eddig eredménytelenek maradtak. Nem vált be a megyei hozzájárulások rendszere sem — ezért a szükséges 400 000 forintnyi tőke előteremtése céljából részvénytársaságot kell alakítani; ennek persze az lenne az előfeltétele, hogy az országgyűlés törvényben rendezze pénz- és hitelviszonyainkat. A színház helyéül a József piacot ajánlotta; magának az épületnek „nem egy visszarettentő fénypalotának, hanem egy magához vonzó, szelídvilágú bájlaknak kellene lennie”; e célból valakit Párizsba kellene kiküldeni, hogy az ottani színházi viszonyokat tanulmányozza és a főbb színházak terveit meghozza.

A röpirat csak mérsékelt hatást ért el. A vármegye gyorsan akart cselekedni, viszont Széchenyi tervének megvalósítása hosszabb időt vett volna igénybe. Csalódást keltett az is, hogy a „nemes gróf” országos vezetés alá kívánta helyezni a színházat, holott Pest megye a színészet érdekében kifejtett fáradozásai alapján arra tartott igényt, hogy a játékszín az ő égíse alatt jöjjön létre. Fokozta az ellenérzést Széchenyi szarkasztikus modora, amellyel a játékszíni mozgalom addigi módszereit és eredményeit bírálta — az meg egyenesen sértette a megyei urak önértetét, hogy hiányos pénzkezelést emlegetett, s nemesi részvényjegyző mellé polgári vagy külföldi kezest kívánt. A játékszíni deputáció tehát tudomásul vette ugyan a javaslatot, de egy albizottságot küldött ki a benne foglaltak tüzetes megvizsgálására, ami leányegében azt jelentette, hogy egyelőre nem kívánnak vele foglalkozni.

Két év múlva már nyílt összecsapásra került a sor Széchenyi és Pest megye között.

1833 nyarán a Kassáról kirajzott színészek megkezdték előadásait a budai Várszínházban, s Pest megye a társulatot nyomban pártfogásába vette. Az igazgatásra Fáy Andrást és Döbrentei Gábort kérték fel, akik minden eddigi kísérletet felülmúló színvonalon szervezték és vezették a színházat. A Budai Színtársulat teljesítménye általános tetszést aratott, ennek ellenére sem látszott helyzete biztosítottnak: a Várszínházat nehezen lehetett megközelíteni, télen, jégzajlás idején meg egyenesen el volt vágva a pestiek elől. Joggal merült fel az aggodalom, hogyha nem gondoskodnak sürgősen egy megfelelő színházépületről Pesten, ez a társulat is elődei szomorú sorsára fog jutni. A mielőbbi megoldás érdekében a Tudós Társaság 1833-i novemberi nagygyűlésén pályázatot hirdetett a következő kérdésre: „Miképen lehetne a magyar játékszint Budapesten állandóan megalapítani?“, s hogy mennyire közügynek érezték az állandó színház létrehozását, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a határidőig, 1834. június 8-ig 18 felelet érkezett; a november 3-án kihirdetett döntés szerint a három legsikerültebb pályamű szerzője Fáy András, Kállay Ferenc és Jakab István voltak. A bíráló bizottságban Bajza József, Döbrentei Gábor, Schedius Lajos és Toldy Ferenc mellett Vörösmarty is helyet foglalt. (L. VISZOTA GYULA: Bajza József akadémiai munkássága. ItK 1912. 447–449.) De megmozdult a vármegye is: 1834 februárjában Pest városától telket, a nádortól pedig engedélyt kért, hogy sorsjáték rendezésével szerezenek pénzt az építkezéshez. De mielőtt még folyamodásukra feleletet kaptak volna — meg később kiderült, hogy a város elzárkózott a kérés elől, a nádor válasza sem méltatta —, Fáy András akciója új helyzetet teremtett.

Mint a Budai Színtársulat igazgatója, Fáy fokozottan szíven viselte színészeink gondját. Pályanyertes javaslata sokban hasonlított Széchenyiéhez, azzal a különbséggel, hogy részvénytársaság helyett „a haza minden törvényhatóságában gyűjtendő önkéntes adakozást” indítványozott. De ettől függetlenül 1834 tavaszán Megyeri Károlyval és Telepy Györggyel, a Budai Színtársulat két vezértagjával, bejárta Pestet, hogy alkalmas épületet keressenek, ahol a következő télen előadásokat tarthatnának. Szemük megakadt a Hatvani kapu előtt álló Grassalkovich-féle telken és magtáron, s ettől fogva Fáy mindenképpen azon volt, hogy átmeneti megoldásként ezt az ingatlant megszerezzék. Terve várakozáson felül sikerült. Grassalkovich a kb. 800 négyszögöles telket — azzal a kikötéssel, hogy sem el nem adhatják, sem más célra nem fordíthatják — a vármegyének ajándékozta színházépítés céljára. Ezzel akarta ugyanis leróni háláját a megye és különösen annak alispánja, Földváry Gábor iránt, aki zárlatot rendelt el a herceg vagyonára, s ezzel megakadályozta, hogy külföldi hitelezői végrehajtást vezessenek ellene. Minthogy pedig Telepy a színésztársaság nevében egy ideiglenes, mindössze 16.000 forintba kerülő színház tervét is benyújtotta, a rendek nyomban elhatározták, hogy a Fáy javasolta országos gyűjtésre támaszkodva hozzáfognak a színház építéséhez.

Amikor a Pozsonyban tartózkodó Széchenyi erről értesült, nyomban Pestre sietett, hogy a döntés végrehajtását megakadályozza. De a Földváry mellé felsorakozott többség ekkor már presztizs-kérdésnek tekintette az ügyet, a józan mérlegelésen felülkerekedett egy önzetlen lelkesedésből, de személyes indulatokból is táplálkozó lázas tettvágy. Amikor az augusztusi közgyűlésen Széchenyi a vita hevében azt találta mondani, hogy „akik a Grassalkovich-teleken színházat akarnak építeni, a nemzeti egyik legbecsesb palladiumát szemétdombra kárhoztatják”, a szangvinikus Földváry párbajra akarta kihívni. Ebből ugyan nem lett semmi — később helyreállt köztük a korrekt kapcsolat —, de az ellentétet már nem lehetett elsimitani. „Ez több volt — írja PUKÁNSZKYNÉ (I. k. 40–41.) — két ember személyes harcánál: két világ ütközött itt össze. A vármegyei nemes állott szemben a mágnással, a magyar hagyomány a nyugati eszmékkel, a gyors megvalósítás lehetősége a távoli nagyszabású tervvel. Széchenyi állásfoglalása a telkek- és színházügyben nem volt egységes. 1832-i röpiratában még a József piacon akart kis színházat emelni. Közben azonban gondolkodásának középpontjába a Lánchídnak valósággá érni kezdő terve került. Széchenyi lelki berendezése olyan volt, hogy párhuzamosan futó s egymással látszólag semmiféle összefüggésben nem levő terveit egységes rendszerbe foglalta. Így kapcsolódott most lelkében a színházügy a Lánchídnak; a józseftéri bájak dunaparti palotává változott, mely a Lánchíd pesti hídfőjénél fekvő térnek méltó építészeti kiképzését lett volna hivatva szolgálni. A színháznak ez az új terve másfelől bekapcsolódott Széchenyi társadalomépítő programjába s mint ilyen a löverseny és a kaszinó mellé került; a fényes társasági helyiségekkel felszerelt palota az előkelő társaság találkozó helye lett volna; műsorának súlypontja az operára esett volna, mert egy operát tízszer, hússzor is meg lehet nézni. Földváry színházképzete egészen más. Neki nincs városépítési programja. De előtte lebeg a vármegye becsülete, az adott szó szentsége: hisz Pest vármegye pártfogása alá vette a budai magyar színjátszó társaságot s az tőle várja sorsa jobbrafordulását; lehet-e őket cserbenhagyni? Meleg emberiség vonzza a színészekhez; elsősorban nekik akar hajlékot adni és kenyert a kezükbe. Ezért fontos neki a gyors megvalósítás; ha egyszer szétszéled ez a színészcsapat, többé sohasem lehet összeszedni. Ha pedig volt valami elgondolása a színház művészi programjáról, akkor bizonyára drámai színház lebegett előtte, a nyelv-művelő intézmény, az erkölcsök oskolája és mindenekelőtt és mindenekelőtt a nemzetiség védőbástyája.”

Széchenyinek mindössze annyit sikerült elérnie, hogy a megye hajlandó volt még egy évig várni. Abban bízott, hogy ez alatt az idő alatt érveit konkrét eredményekkel tudja alátámasztani: telket szerez a nádor segítségével, az országgyűléssel pedig megszavaztatja a 400.000 forintot. De egyik reménye sem vált valóra, s a megyegyűlés 1835 augusztusában kimondta, hogy a munkálatokat haladéktalanul meg kell kezdeni. Minthogy Telepy tervét kisszerűnek találták, Zitterbart Mátyással, a neves pesti építésszel kötöttek szerződést. Szeptember

29-én megtörtént az első kapavágás, a Honművész október 4-i számában már ezt a tudósítást olvashatjuk: „Pesten az ideiglenes magyar színház' alapjai szorgalmasan ásattatnak, mi minden magyar keblű hazafit legszebb reménnyel biztat. Már is naponként számosan járnak oda mindkét nemű patrióták nézni, mennyire haladt elő múlt naptól fogva a' munka, 's ki ki az épület mintegy oda varázsoltatni óhajtaná a' legrövidebb idő alatt.” Ha nem is az első napokban, a kíváncsiskodó-reménykedő nézők között ott volt Vörösmarty is. „Míg épülőben volt e palladiuma nemzetünknek — írja Sallay Imre visszaemlékezéseiben —, Vörösmarty majd napontai látogatója s szemléelője volt az építkezésnek, s erővel húzta s emelte volna ki azt a dicsőségnék hova hamarabbi följuthatására.” (LUKÁCSY—BALASSA 190.)

A megye külön építési albizottságot szervezett, élén magával Földvárral, aki mindent elkövetett, hogy a színház minél előbb elkészüljön. Mozgósította az egész vármegyei apparátust, személyesen tárgyalt vállalkozóval, mesteremberekkel, vas eréllyel szorgalmazta az országos gyűjtést. Agitációja nem is maradt eredménytelenül. Mánások meg nagypapok nevét — egy-két kivételtől eltekintve — hiába keressük a ránk maradt gyűjtőíveken, de a nemesség meg a polgárság készpénzzel, építőanyaggal sietett a vármegye segítségére; adakoztak az írók, a tanulóifjúság, az alsó papság — a Budai Szín-társulat tagjai egy havi fizetésüket ajánlották fel. Egy Turóczi Pál nevű napszámos feleségével két hétig ingyen dolgozott — nekik állított Vörösmarty emléket az *Arpád ébredésében*.

De Széchenyi nem adta fel a küzdelmet. Októberben sikerült végre a nádortól telket szereznie — ezen épült fel később a Magyar Tudományos Akadémia palotája —, s mind a megyében, mind az országgyűlésen igyekezett híveket toborozni tervének támogatására. Megajánlái íveket bocsátott ki, ő maga elsőnek 10.000 forintot jegyezt. Rábeszélésére József nádor is közbelépett: mint Pest megye örökös főispánja annak az utasítás számba menő óhajának adott kifejezést, hogy a megye támogassa a Duna parton építendő országos színház tervét, s a megkezdett épületet használják fel egy konzervatóriumra, azaz színészképző intézetre. Földváryék — átmenetileg — kénytelenek voltak engedni. Az 1836. február 29-i megyegyűlésen hajlandóság mutatkozott a két terv egyesítésére; elrendelték az építkezés felfüggesztését, de azzal a kikötéssel, hogy az országgyűlés egy hónapon belül a színházra nézve érdemben határoz.

Ez volt az a viharos közgyűlés, amelyről Vörösmarty az alábbi levélben értesítette a Pozsonyban tartózkodó Széchenyit.

Pest 2. Mart 1836.

Méltóságos Gróf!

Tanúja lévén tegnap s tegnap előtt egy vitásai hevességéről, de kivált szenvedélyei állításágáról nevezetes köz gyűlésnek, kívántam Nagyságotat némelly dolgok felől értesíteni. A kisajátítás után,

melyet itt közhasznosításnak béráltak, a magyar játékszín dolga került elő. Szinte felfogott lélekzettel várta azt mind a felső mind az alsó gyülekezet, de ezen felfogott lélekzet annál dühösebb ordításokban tört ki a vitatás alatt, jóra rosra egyaránt javalást harsogva. Nem lehetett oly vadat, oly képtelent, oly egymással ellenkezőt mondani, mit tetszés ne követett volna, ha az túzzal és hangosan volt mondva. Az egész gyülekezet egy nagy pára volt, mely felszázados éhségtől vakon és eszméletlenül rohant meg minden falatot, mely elébe a színházépítésről konczul vettettet. A gyülekezet illyszerű lelkesedésében mi csoda, ha balul ütött ki a végzés, melyről Nagyságod hihetőleg már fogott hallani. A vármegye tudniillik kész az országgal egyesülni, átadván telekét s pénzeit, de egyszersmind terheit is, ú. m. azon 18.000 v. frt. melyet már építésre kiadott, s azon 6000 frt. melyet a telekért a sor reá kerülvén, Grassalkovics hitelezőinek ki kell fizetni s ezeken kívül a színészek tartásának gondját. S a mi igen mulatságos, hajlandók voltak abban is megegyezni, hogy az ország 400.000 frtjából 100.000 frt a kerepesi teleken építessék s fordíttassék Conservatoriumra. Mindezek felett pedig nyakra főre 3 vagy 4 hét alatt történjék meg az egység, különben ők az építést egész erővel folytatandják.

E szerint a vármegye 78.000 frtnyi terhet ad át, a nélkül, hogy megmondaná, mennyi pénze gyűlt be, de alig ha gyűlt annyi, hogy a fenn kitett 78.000 frt felérje, s így igen különös, hogy azok szabják meg a feltételeket, kik bukó félben vannak. Azonban akármin álljon is a dolog, hírvágyból-e vagy némi apró hasznokért, vagy mind a kettő feletti desperatióból annyira neki vannak bősziülve az építésnek (mint ezt nyilatkozásaikból ki lehetett venni), hogy a valódi egyesülést épen nem óhajtják. Hozzá kell adnom, hogy ezen emberek képzelní sem tudnak örömet az ügy előmenetelén, hacsak az hivatalos kezeik ügytelensége által nem ápolgattatik.

A dolgok illy helyzetében én semmitől sem tartok inkább, mint az egyesüléstől (a vármegye értelmében) s attól, hogy az a 400.000 frt a milly hamar s nemesen megajánlva volt, ép olly hirtelen s oktalanul elpazarolva lesz. Talán nem leszek terhére Nagyságodnak, ha itt némelly gondolatimat leirom, nem mintha újak volnának Nagyságod előtt, hanem csak emlékeztetésül. — Én a 400.000 frt philosophiáját úgy veszem fel, hogy abból részint a színházat kell építeni, mert még nincs; részint a színjászokat fizetni; mert különben meg nem élnek. Okos gazdálkodással a megajánlott pénz a két czélra elég, de csak e kettőre olly szoros kikötéssel, hogy abból csak egy kis, bármilly parányi rész is egyébre ne pazaroltassék; pazarlásnak tartanám, ha a 400.000 frt eldaraboltatván, örök tengésre szánt fél intézeteknek vetné meg alapját. Ugyan azért, mivel ezen vármegyével okosan egyezni alig lehet, tán jobb volna felhagyni minden alkudozással, s magokra hagyni a jobbíthatatlanokat. Akármilyen képtelen is most egyszerre két magyar színházat építeni, mégis kisebb rossz a kettő közül, s a nagy színház minden esetre képesebb lesz magát fenn tartani, mind jobb körülményei, mind, úgy hiszem igazgatásának józansága által,

a mit, tapasztalás után szólva, Pest vármegyétől várni nem lehet.

.....
Óhajtom, hogy Nagyságod némi hasznát vehesse ezen tudósításmomnak, hogy az észszel párosúlt tisztza szándék daczára minden mostoha emléknek, valahára diadalmát ülje. Maradok Nagyságod alázatos szolgája

Vörösmarty Mihál.

(I. teljes szövegében Vty Akad. Kiad. XVIII. k. 85–87. 321–322.)

Nem egészen áll tehát, amit Sallay mond: „Mint mindennek, úgy ez eszmének (ti. a magyar színház létesítésének) is a foganatosítására elérkezett az idő 1836-ik évben; mint tudva van: Pest-megye rendei lettek a kezdeményezők. Vörösmarty örvendett Pest-megye lelkes előljáróinak ez ügybeni buzgólkodásaikért; szívében dicsőítette a jóakaratot annak fölkarolására s kivitelére nézve .” (LUKÁCSY—BALASSA 189.). Vörösmarty soraiból kitűnik a keserűség és az aggodalom a hazafias erők megoszlása, az áldatlan küzdelem felett, s nem kétséges, hogy mint művész is inkább a nagyobb szabású koncepcióért lelkesedett. Később azonban — akárcsak Széchenyi — ő is megnyugodott: belátta, hogy az adott körülmények között be kell érni az „ideiglenes” színházzal, s minden erővel annak felvirágzásán munkálkodott.

Mert a Duna-parti színház terve az országgyűlésen a felső tábla ellenállásán végleg megbukott, az arisztokrácia és a főpapság, amely már Földváry gyűjtésétől is távol tartotta magát, Széchenyi szavára sem volt hajlandó a színházra áldozni. Az 1836: XLI. tc. ugyan elvben kimondta a Nemzeti Színház létesítésének szükségességét, de a gyakorlati megvalósítást illetően — more patrio — úgy határozott, hogy a következő diétán fog határozni. Ez pedig egyet jelentett a semmivel: a reakció 1835-ben megerősödött, a kormány a nyílt terror útjára lépett, s 1836 elején az országgyűlés erőszakos feloszlátása már előre vetette árnyékát.

1836. március 18-án tehát a megye elrendelte az építkezés folytatását, s ez év augusztus 6-án megtartották a bokréta-ünnepélyt. „A’ Pesten épülő magyar színháznak körfalai — olvashatjuk a Honművész augusztus 11-i számában — mint már említettük, elkészülvén, aug. 6-kán délutáni hat óra után tették-fel a’ kőművesek azokra a’ szokott koszorút vagy is bokkrétát, melly szalagokkal és nemzeti színű selyem zászlóval (mellyet Bartháné assz. budai magyar színészné készített ’s ajándékozott) ékesült tölgy ágból álla. Muzsika hangjai közt mondá-el magyar nyelven egyik kőműves a’ 12 köszöntést ő cs. k. felségéért, a’ fens. nádorért, t. n. Pest vgye alispánjaiért, tiszti karáért, sz. k. Pest városa magistratusáért, közönségéért, ezen intézet alapítójaiért, pártfogójaiért, a’ jelen volt ’s távol levő hazafiakért ’s a’ t. mellyeket az igen számos nézők harsány öröm „éljen”-zéssel viszonzottak. Érzenyítő volt látni, mikép kapdosta öszve az elhányt poharak csere-

peit is a' nép, hogy azokat emlékezetül haza vigye, 's még gyermekeinek is mutogathassa bizonyítványul, hogy ő is jelen volt, midőn e' nemzeti rég ohajtott intézetnek első koszorúja lebegett. Mind a' pesti mind budai lakosok, és t. n. Pest vgyenek tisztí kara tagjai közül többen részt vettek ezen egyszerű ugyan de minden esetre öröndetes ünnepségben. Jelen volt a' budai magyar színész társaság egyeteme is a' néhány napra elutazott Szentpétery 's idősb Egressy urakon kívül." Bartháné egyébként a következő szavak kíséretében helyezte el a zászlót: „Tűzzük hát ki e nagy napon a nemzet apostolainak zászlaját e szent épületre, hadd lengjen a reménység, s honfivértől csergedező szeretet jelképe fővárosunk fölött!" (A színház felépítésére vonatkozóan I. PUKÁNSZKYÉ I. k. 19—34., 37—43. és II. k. 11—25.; az I. kötetben részletes bibliográfia.)

A megnyitás előkészületei

A színház teljes elkészülte még egy évet vett igénybe. A nézőtér berendezését hazai iparosok végezték, a színpadi gépezet elkészítésére Münchenből hívtak meg egy mechanikust, az akkor újdonságszámba menő légszesz-világítás ügyében bécsi szakemberrel tárgyaltak. Átvették a Budai Szintársulat ruha- és kelléktárát, díszleteit, könyv- és kottaanyagát; mindez azonban szegényes és elhasznált volt, ezért nagyszabású társadalmi mozgalmat indítottak a felszerelés bővítésére, korszerűsítésére.

A hírlapok lelkes hangú jelentésekben, cikkekben tájékoztatták a közönséget a beérkezett adományokról, az építkezés közelgő befejezéséről, a megnyitás előkészületeiről. Jelenkor, június 30.: „Nemzeti színházunk' belső berendezésén erősen dolgoznak, a' vaserőművek is megérkeztek már, melyeket Keglevich Miklós gr. szíveskedék szilvási hámorában készíttetni." Jelenkor, július 12.: „Készülő nemzeti színházunkba Rézler István, pesti lakatos és polgár 100 zártszék' minden vaskészületének ingyen elkészítésére ajánlkozik 's e' hazafias tette 120 forint kiadástól kíméli meg a' színház-építési pénztárt." Rajzolatok, július 23.: „Klaszny Venczel pesti magyar szabómester és polgár a' nemzeti színház számára tulajdon költségén vásárolt anyagokból ingyen készít egy pompás királyi vagy hercegi szerepekre használható magyar öltözetet, melly már munkában is van. — Továbbá 12 hős szerepekre használható magyar díszöltözetnek az Igazgatóság által vásárlandó anyagból ingyen leendő elkészítését szintén önként megajánlotta." Honművész, július 27.: „Sándor Möricz gróf a' pesti magyar színháznak ruhatárát igen pompás, udvarló személyekre használható ruhákkal ajándékozá meg, melyek között van posztóból 7 francia kék frakk arannyal hímézve, 7 rövid ó-német szabatú nadrág és 7 fehér mellény, hasonlóan hímézve." Honművész, augusztus 3.: „A' pesti nemes magyar csizmadia czéh a' pesti magyar színház öltözeti tárának számára maga költségén vásárolt anyagokból 36 pár csizma elkészítését a' múlt héten önként ajánlá meg."

Július 29-én a Jelenkor jelentette azt is, hogy „a' színház belső elrendelésén olly szorgalommal dolgoznak, hogy jövő hónapbani elkészültségéről már senki sem kételkedik.” Hasonló értelemben nyilatkozott a Honművész augusztus 3-án: „A' pompás új ruhatár-készítésén nagy erővel dolgoznak. A' mennyezet igen csinos festése már elkészült, el a' páholyoké is; az ezek közti oszlopok pedig aranyozva leendenek. A' függönyöket, színpalakat 's egyéb mozgó díszítvényeket legcélzszerűbb 's nálunk még eddig nem ismért készületű erőművek hozzák mozgásba. Neefe, a' német színház főstésze már elkészíté a' szerződés által magára vállalt 24 díszítvényt s függönyt; Otto londoni művész pedig most fősti ama függönyt, melly új színházunk' homlokzatát tárgyazza 's az említett előjátékban Vörösmarty *Árpád ébredésében* fog használtatni. — A' színpadi előzet főlé óra jó, üveg számlappal, 's rajta a' számokat szeszvilág teendi láthatókká. A szeszvilágításhoz szükséges készítvények már munkában vannak. Minden a' legélénkebb mozgásban van, 's biztató megnyugvással várhatjuk a' megnyitás' közelgő napját.”

De a hírlapok közöltek olyan írásokat is, amelyek mintegy eszmeileg készítették elő a közönséget a nagy eseményre. A Honművészen egy névtelen szerző — alighanem maga a szerkesztő, Mátray Gábor — tizenöt folytatásban részletes áttekintést adott színjátszásunk küzdelmes múltjáról (1837. 28—37., 41—42. és 45—48. sz.), majd egyik következő számában felhívást tett közzé emlékpénz veretésére, valamint üdvözlések, dalok, versek készítésére latin, német, tót, horvát, örmény, orosz, görög, szerb, oláh és zsidó nyelven. (1837. 54. sz. júl. 6. 428—429.) A Rajzolatokban Balla Károly Széchenyi érdemeit méltatta a színház létrejöttében (1837. 64. sz. aug. 10. 512.), Garay János pedig arról cikkezett, hogy sürgősen rendezni kellene a színház környekét. (1827. 66. sz. aug. 17. 528.) Figyelemre méltó tanulmányt írt NAGY IGNÁC *Mi kell színészetünknek?* címen. (Rajz 1837. 63. sz. aug. 6. 499—501. és 64. sz. aug. 10. 528.) A közönségnek lelkerre kötötte az előadások látogatását, színészeink pártolását, a színház igazgatóságát pedig a helyes vezetés módszereire figyelmeztette. Kitért a műsorpolitika kérdésére is, és a vegyes műsor mellett foglalt állást: „Eredeti darabokra van szükségünk. Írjunk, ha lehet shakespearei remekeket, de írjunk vegyítve Scribe-féle könnyű társalkodási darabokat is, valamint szinte Hugo Victori borzadalmasságokat; Lumpaci vagabundusokat, énekeljünk, táncoljunk... Leginkább jó vígjátékokra van szükségünk... egy könnyű eredeti társalkodási vígjáték jobban segítene színészetünkön, mint tíz peckes versű, czifra szótorladékból 's végtelen ki- 's bejárkálásból álló, egy-két sohajtasokkal, tördőfésekkel 's ordítózásokkal fölcziczomázott úgy nevezett dráma vagy szomorújáték, melyet helyesebben lehetne párbeszéd tömkelegnek nevezni.” Végezetül érintette a színbírálatok kérdését is: igazságszeretetre, elfogulatlanságra intette kritikusaikat, óvta őket attól, hogy színészeinket gúny tárgyává tegyék; ítéletük — úgy mond — legyen „oktató, kimerítő és mívelt hangú”

Ebből a mozgalomból természetesen az Athenaeum is kivette a részét. Vörösmarty a *Dramaturgiai töredékekkel* kívánt hasznos tanácsokat adni az állandó színház megnyitával új korszakba lépő drámairodalmunk számára, TOLDY FERENC pedig két héttel a megnyitás előtt Magyar nemzeti színészet c. cikkében foglalta össze a már elért eredményeket, valamint színészetünkre, a közönségre és a kritikusra váró feladatokat.

„A' nemzet közel félszázados ohajtása teljesevésnek indul. A' színház' falai díszesen emelkednek a' haza' anyavárosában, 's mielőtt e' hónap elmúlnék, a' kárpit föllebben.

Itt az időpont, hogy visszapillantván a' múltba, elfelejtsük a' sors' csapkodásait, el a' múlt században túrt ellenségeskedéseket, 's a' részvétlenség által hosszú éveken át ejtett 's táplált sebeket, a' legfájdalmasabakat mindenek közül; hogy derüljünk a' jelen ivadék' buzgóságán, 's reményteli szívvel tekintsünk a' jövőndőbe.

Pest vármegye rendleinek feltartva vala a' dicsőség, hogy, miután az előtt majd harmincz évvel ők hozák az ügyet a' többi megyéknél szóba, 's a' megkezdett ajánlatok, az idők 's környületek mostohasága miatt, húsz évig sikertelen heverének; egyfelül, az 1832-ben Budán megjelent társaságot pártfogások alá vevén, 's azt a' haza' legmiveltebb két városában négy éven túl, valóságos hazafiúi nagylelkűséggel, tömérdek áldozatokkal, gyámoltván, művészi nevelődéséhez nyújtának eszközöket; másfelül pedig addig is, míg a' gróf Széchenyi által tervezett, inghatlan alapokon alkotandó, azaz, minden szükséges segéd intézetekkel összekötött nemzeti színház országosan állíthatnék, egy, jelen körülményeinkhez mért díszes csarnokot rakának: mely vállalat' kivitelében Földváry Gábor alispáné a' főérdem, úgymint kinek vállain fordula meg az egész teher; 's megmutatá: buzgó tárgyszeretet, szilárd akarat-erő, 's csüggedhetetlen munkásság mikép győzhetik meg a' legnagyobb akadályokat; megmutatá, miképen minden nagy dologhoz sokak' segedelme szükséges ugyan, de kivitelben egy fej, akarat és kormány' egysége viszen csak a' célhoz.

Tudva vannak olvasóink előtt, az e' színház tárgyában fennálló küldöttség' jelentéséből, mely ezelőtt két hónappal jött ki, azon hazafi lelkű testületek 's egyesek nevei, kik e' nemzeti emlék' állításához járultak; tudva hírlapjainkból az épület' alakját, külső és belső elrendelését érdeklő különféle részletek; 's így mi, körünkhöz képest, az Athenaeum programjában hirdett.

MAGYAR JÁTÉKSZÍNI KRÓNKA

czikkelyünket azok rövid megemlítésével nyitjuk meg, mik magát a' játékszíni intézetet illetik. 'S itt mindenek előtt érdekelnünk kell, hogy a' házat a' nemes megyétől egy, szinte ennek kebeléből keletkezett részvényes társaság vette által, 's az egésznek fő és egyetemes ellátását egy állandó választmányra bízta, mellynek tagjai Földváry

Gábor alispán' elnöksége 's Nyáry Pál aljegyző' tollvitele mellett: Fáy András, Ilkey Sándor, gróf Ráday Gedeon táblabírák és Simoncsics János főszolgabíró urak. Ennek, a múlt hónap 26-án tartott ülésében a színészársaság' igazgatójává, társunk, B a j z a J ó z s e f, tbíró 's m. acad. rendes tag választatott. Ugyan ekkor Róthkrepf Gábor, a Regélő' kiadója, megkéretni határozottat, hogy a játékokban előforduló énekekre felügyelni, 'a' választmányának arról: mi módon lehetne egy jó magyar operát felállítani, javaslatot adni szíveskedjék. — Megnyitani a' színház „Belizár” szomorújáttékkal fog.

Azon ohajtással fejezzük be e' rövid jelentést, vajha az a' nemes tűz, mely esztendőök óta annyi áldozatra hevíté messzebb látó hazánk' fiait, most, midőn a magyar színművészet, egy szerencsésb időköz' hajnalát üdvözli, soha többé el ne lohadna; vajha a' haza' keblében lakó magyarság szent kötelességnek tekintené, meleg részvétellel kísérsni egy intézetet, mely a' nyelv' terjesztése, művelése; a nemzetiség nevelése, erkölcsök' szelidítése, az érzések' nemesbítésére kétség kívül hatalmas befolyással bír; mely nélkül lenni, polgárisodás-hiánynak, vagy nemzeti gyengeségnek jele; de bírsni, 's feláldozni, pírónság. A' részvényes társaság bizonynyal nem fog költséget kímélni az intézetnek olly diszben fenntartására, millyet egy köz ügy kíván; színészeinktől pedig azt reményljük, várjuk, hogy — mint az első középponti játékszín' tagjai, mely seminariuma kell hogy legyen egy jövőnd országos intézetnek —, hivatások' becsét egész terjedelmében felfogván, félre tevén minden önszeretetet, mellékes érdekeket 's korai büszkeséget, előhaladási erős szándékkal és iparral fognak az újra megnyilt pályára lépni, 's azt lelkiismeretes studiummal folytatni. De a' közönségtől is várhatni azt, hogy követeléseit az eddigi körülmények megfontolásával mérsékelvén, eleinte a' gyengébb munkálatoktól sem fogja kíméletes figyelmét, pártolását megtagadni.

Legyünk azért, minél többen részvétellel az ügy iránt ezért magáért 's annak jövőndőjeért; helyhesse a' nemzeti buzgalom olly állapotba az intézetet, hogy a' talentumnak idő 's mód jusson az előmenetelre; becsüljük a' művészet' nevendékeit — kiket t. i. tehetség 's privát character arra érdemesít — 's ne zárjuk el előttök társaságunk ajtait: 's megérjük azt az időt, mikor az intézet saját erkölcsi ereje által fog fenn állhatni, mikor tagjai közt birandunk ollyakat, kikkel büszkélkedhetünk, 's a' magyar színházban töltött estvék nem többé áldozat, hanem nemzeti öröm 's szívbéli gyönyörűség estvéi lesznek. — ” (Ath 1837. II. félev 11. sz. aug. 6. 173—176. h.)

De jelentkezett az ellenzék is. A Hirnökben két cikk is jelent meg, az egyik (7. sz. július 25.) névtelenül, a másik (12. sz. augusztus 11.) „Pozsonyi Tamás” aláírással. Elhamarkodott dolog volt — hangoztatta Orosz József reakciós lapja — a színház felépítése, kár arra annyi pénzt költeni. Inkább arról kellene gondoskodni — pl. egy konzervatórium létesítésével —, hogy színészeink tanuljanak, művelődjenek, mert eddigi teljesítményük alig kielégítő. Éretlen még közönségünk is, színikritikánk is: amaz „színészrontó” tapsaival, ez

túlzott dicséreteivel akadályozza színjátszásunk erkölcsi-művészi fejlődését.

A Hírnök ünneprontó közbeszólásaira TOLDY FERENC válaszolt. Sorra cáfolta rosszmájú, helytelen állításait. Külföldi példákkal bizonygatta, hogy a színészt az élet, a gyakorlat neveli nagygyá, nem az elmélet: „tehát színház, s ismét színház s végtire is színház kell”, csak azután színi iskola. Védelmébe vette közönségünket is, színészeinket is: ha a cikkíró eljárt volna a Budai Színtársulat előadásaira, láthatta volna, hogy több jó színészünk van, akiknek fejlődése szembetűnő s rászolgálnak a közönség elismerő tetszésnyilvánításaira, buzdítására, annál is inkább „mert bennük nyelvünk, műveltségünk ügyét ápoljuk, s nemzeti dicsőségünket neveljük”. Ami pedig a színikritikát illeti, leszögezte: „Még most bizonyos fokig engedékenyeknek kell lennünk; el nem fedezni semmi hibát, de el nem ijeszteni, de el nem kedvetlenülünk az iparkodót, s csak az elbizottságot, macacsságot, szorgalmatlanságot büntetnünk.” (Ath 1837. II. félév 16. sz. aug. 24. 253–256. és 17. sz. aug. 27. 265–269. h.) Ez utóbbi kijelentést Toldy programnak is szánta: világosan meghatározta a Játékszíni krónika fő bírálati szempontját.

A társulat megszervezése

A munkálatok előrehaladtával hozzá lehetett fogni a társulat megszervezéséhez is. Pest és Buda városának példájára eleinte bérlőnek akarták kiadni a színházat, minthogy azonban senkisémm jelentkezett, 1837 májusában három év időtartamára egy részvénytársaságot alakítottak, amelynek tagjai előre lemondtak az esetleges osztalékról. Az ily módon egybegyűlt 34,500 Ft tőkével már meg lehetett indítani az üzemet. A részvénytársaság választmánya alkotta a színház vezetőségét; minthogy a részvényesek többsége Pest megyei földesúr volt, az első választmány a megye tekintélyesebb nemesuraiból, tisztségviselőiből került ki. (L. Toldy Ferenc cikkét az előző fejezetben.)

A közvetlen vezetést egy igazgatóra bízták. Először gyakorlati szakembert kerestek, s Grimm Fedorra, a pesti német színháznak időközben visszavonult bérlő-igazgatójára gondoltak. (L. *Vörösmarty dramaturgiai műveltsége* 7. pont, e. k. 294. l. A LUKÁCSY — BALASSA 195. lapján olvasható jegyzet, hogy a német mesekutató és nyelvész Grimm-testvérek valamelyikét akarták meghívni — félreértésen alapuló tévedés.) Ő azonban kitért a megbízás elől, mert úgy találta, hogy a választmány túlságosan megköti az igazgató kezét. Ekkor Fáy András javaslatára Bajza Józsefet kérték fel igazgatónak, aki addigi vitái során bebizonyította, hogy kellő dramaturgiai felkészültséggel rendelkezik, s határozott egyénisége is alkalmasnak látszott a vezetésre. Bajza — némi habozás után — július 26-án el is fogadta a tisztséget; operai vezetőnek Mátray Rothkrepf Gábort (l. a 177. sz.

bír. jegyz. 1. pontját, e. k. 575. l.) választották melléje, színházi titkár pedig Szigligeti Ede lett.

Már a választmány megkezdte, Bajza folytatta a színészek és a személyzet felvételét. Egy december 15-i kimutatás szerint induláskor 142 alkalmazottja volt a színháznak, köztük 16 színész és 7 színésznő, 4 énekes és 4 énekesnő, 2 gyerekszínész. Az énekkar 24, a zenekar 28 főből állt; az énekkar tagjai látták el a kisebb prózai szerepeket is. A Budai Szintársulat valamennyi tagját szerződtették, Kántorné azonban nem jelent meg a kitűzött határidőre, ismételt felszólításra sem válaszolt, ezért augusztus 20-án elbocsátották. Bajza egyik első ténykedéseként elkészítette a színházi törvénykönyvet, amely szabályozta a tagok kötelességeit, a műsorösszeállítás, a szereposztás és a próbák rendjét, az egyes tisztségviselők hatáskörét — és természetesen a fegyelmi büntetéseket is.

Augusztus 1-re tervezték a megnyitást, de sem ezt, sem a következő határidőt — augusztus 16-át — nem lehetett megtartani. Utolsó terminusnak a választmány 22-ét tűzte ki; ekkor ugyanis vásár volt Pesten, s ez eleve telt házat ígért. Csak hatalmas erőfeszítések árán sikerült a nehézségeken úgy-ahogy úrrá lenni. Toldy így jellemezte a helyzetet: „A' vásárt nem vala tanácsos pénzbeli tekintetből elmulasztani, 's így a' ház megnyitattott, de félig készen; sem elégséges öltöző szobák, sem ruha- 's eszköztárák, összesen talán húsz huszonégy díszítmény, minden egyéb szükséges eszközöket is, úgy az öltözeteket minden darabhoz külön kelle, újra, 's rögtön csináltatni; 's midőn a' darabok választásáról vala szó, száz meg százféle tekintet és akadály vete minduntalan gátot: ehhez díszítmény kelle, melly nem volt; ahhoz ruhák, mik nem voltak; amahoz színész, ki még nem volt itt; tíz húsz egyébhez próba, mert a' társaság 's a' hely új volt, de honnan venni időt, *egyszerre* annyi darab tanulásához (mert minden nap új darab kelle), vagy csak átolvasásához, s próbálásához; de e' próbákhoz is honnan venni *helyet*? inekutána a' színház belsejében kőműves és ács, díszítő és színész még hetekig is küszködött egymással minden arasznyi helyért! 'S a' társaság nem is vala együtt; a' ház kedden nyitattott meg, 's Lendvay és neje az előtti szombaton jelentek csak meg, 's vevék át soha nem is olvasott keddi szerepeiket; ekkorra váratott Kántorné is, de hiába; 's az elmaradott helyett Laborfalvi Róza vala kénytelen ugyan az nap a' *Belizár*' hitvese nagy szerepét keddre betanulni, 's nemcsak ezt, de Kántorné' egyéb játékaikat is rögtön elvállalni! 'S a' hangászkar hirtelen és egészen új emberekből szerkesztetett össze; egészen újakból az éneklő kar is, úgy hogy ha a' színésztársaságra nézve, fele a' szerepeknek új volt, az orchesternek és karnak új volt *minden*. Ki ezen, így improvizált intézet' számíthatatlan nehézségeit nem tarthatá is szemmel, de egy színház' szövevényes praxisáról csak némi fogalommal is bír, s kénytelen másfelül megvallani, hogy a' parterről ezen ezer belső bajokat sejtteni is alig lehetett: igazságos leszen megvallani azt is, hogy az igazgatóság illy feladást fejtett meg, melly a' gondolható legnehezebbek közé tartozik.” (Ath 1838. I. félév 14. sz. febr. 18. 222—223. k.)

A megnyitó előadás

A Pesti Magyar Színház első előadásáról a hírlapok siettek beszámolni, irányuknak, jellegüknek megfelelően különböző terjedelemben és stílusban. A félhivatalos Jelenkor krónikás rövidséggel tudósított: „Nemzeti játékszínünk f. h. 22én csakugyan megnyilt. Még pár nappal a' megnyitás előtt is sokan kétkedének annak lehetőségéről, annál kellemesben meglepők valának tehát a' megnyitási napon már jókor reggel kiragasztott igen csinos Congrève-nyomatú díszes játékszíni czédulák, melyek előtt sűrű csoportokban állonga némben, férfi, öreg, ifjú, 's mindenek arcán örömsugár ragyoga e' nemzeti nagy óhaj-tás sikerültén. — Délután 3 óraker már százkint csoportozva se-regle a' színházhoz a' tömérdek sokaság, s' a' megnyitás pillanatában (6 óraker) egyszerre elfoglala minden helyet a' berohanó közönség, mely a' legnagyobb illedéket zavartalanul fentartá, egész játék alatt; noha csak 10 1/2 óraker végződék az előadás 's a' karzat majd le-szakadt a' sokaság iszonyú súlya alatt. „Árpád ébredése” előjáték Vörösmartytól nyitá meg játékszínünket, mit aztán magyar táncz 's Belizár szomorújáték követe. — Szívmelő öröm vala így telve látni e' hasznos új intézetünket, 's mindenki keble mélyéből sóhajta: 'Legyen mindenkor így!' (Jkor 1837. 68. sz. aug. 26.) A Rajzolatokban Aggfinak — azaz Munkácsy Jánosnak, a szerkesztőnek — „egy társa” irt színes riportot az akkori divatlapok újdondászaira jellemző humorisztikus hangnemben (l. LUKÁCSY—BALASSA 197.). A Hon-művész aprólékos részletességgel ismertette az est lefolyását: a színház belsejét, Vörösmarty prologusát, a különböző zene- és táncszámokat; megdicsérte a szereplőket, s feljegyezte, hogyan ünnepelte a közönség Földváry Gábort, de Vörösmartyt is. (A cikk első részét l. LUKÁCSY—BALASSA 197—200.) Ezúttal a Hírnök is megemberelte magát, s tisz-tességes hangú közleményben emlékezett meg az előadásról (1837. 17. sz. aug. 29.); persze nem állta meg, hogy lapjának más helyén újra meg ne támadja színészeinket, valamint — igazgatói minőségé-ben — Bajzát is; a következő számokban pedig kikezdte az *Árpád ébredését* is.

Vörösmarty első színibírálata lényegesen különbözik ezektől a beszámolóktól: sorait mértéktartó igényességgel párosult ünnepélyes komolyság hatja át. A külsőségekkel, a másorral viszonylag keveset foglalkozik. Az építkezés nehézségeit röviden jelzi; a színház leírását későbbre ígéri egy „különös cikkelyben” — azaz külön cikkben —, amely azonban sohasem készült el; az előadott zeneszámokról meg sem emlékezik, csak a bemutatott magyar táncról, ám ehhez mindjárt egy elvi jellegű megjegyzést is fűz. Saját darabjáról természetesen nem beszélhetett, de a *Belizár* ismertetésébe, kritikájába sem bocsát-kozott — egy későbbi bírálatának (188. sz.) tanúsága szerint eléggé kedvezően vélekedett Schenk szomorújátékáról. Beszámolójának súly-pontja — az Athenaenum Toldy közölte programjának (l. feljebb *A megnyitás előkészületei* c. fejezetben) megfelelően — a színház vezér-tagjainak jellemzésére esik. A jóindulatú tárgyilagosság — amely

egész kritikusi pályáján végigkísérte — már ebben a bemutatkozó bírálatában is megnyilatkozik: művészetük pozitív vonásait minden túlzás nélkül méltatta, fogyatkozásait tapintatosan érintette, s kifejezte fejlődésükbe vetett bizalmát, reményét. A közönség magatartását, az egész est hangulatát megőrkítő befejezést irodalom- és színháztörténetünkben gyakran idézik — szinte szállóigévé vált.

Az Árpád ébredése

Pest megye theatrális deputációjának 1836. november 22-i ülésén merült fel az a gondolat, hogy a színház megnyitására darabot kellene valakivel iratni. Az idő rövidségére való tekintettel azonban úgy határoztak, hogy csak egy prologus elkészítésére kérik fel „a szép-művészetekben jártasságáról az egész hazában ismeretes táblabíró Fáy András urat” Fáy azonban elhárította magától a megtiszteltetést, és maga helyett Vörösmartyt ajánlotta. A választmány 1837. január 15-i ülésén elfogadta Fáy javaslatát; erről Nyáry Pál, Pest megye főjegyzője az alábbi levélben értesítette költőnket:

Tekintetes Úr!

Tekintetes Pest Vármegye Színészeti Választmányja mai napon tartott ülésében, melyben az épülő Magyar Színház kinyitását folyó évi augusztus 1-ső-jére határozá, szükségesnek találván: hogy azon ünnepélyes alkalommal egy a tárgy érdemét kimerítendő Prolog szavaltassék; *a Haza tudós férfiai hosszú sorain végig menve, azoknak tudományos kifejlésünk jelenlegi korszakát átszűrő koszorújából az érin-tett Prolog készítésére Önt választá, s megkéretni rendelte.*

Miről a midőn Önt kötelességeim egyik legkellemetesbikének megfelelőleg ezennel hivatalosan értesíteném, megkülönböztetett tisztelettel maradok

Pesten jan. 15-kén 1837.

alázatos szolgálja
Nyáry Pál.

Úgy látszik, Vörösmarty habozott, hogy vállalja-e a megbízatást, mert csak két hónap múlva adta beleegyezését.

Pest. 13. márt. 1837.

Tekintetes Jegyző Úr!

Nagy megtiszteltetésül veszem, hogy a 'T. színészeti Választmány a' magyar színház felavatásakor szavalandó prologus' készítését reám bízni méltóztatott. Sok és nagy az, mit egy ilyen fényes alkalommal, az első magyar színház megnyitásakor a' fő városban, annyi keserű küzdések és csalódások után, gondolni és elmondani lehet, 's igen fogok örvendezni, ha e' részben a' T. Választmány' előttem igen nagy becsü bízodalmának, 's a' közönség' várakozásának csak vala-

mennyire is megfelelhetek. A' mit, midőn a' T. Választmányak
tisztelőttemmel jelenteni kérnék, maradok
a' Tekintetes úrnak

alázatos szolgája
Vörösmarty Mihály.

(L. Vty Akad. Kiad. 18. k. 94—95. (330—331) és 99—100. (333.))

A vármegyei urak csak egy „szavalandó” ünnepi verszetre gondoltak, Vörösmarty azonban szerencsés ötlettel kis színdarabbá kerekítette ki mindazt a „nagy és szép gondolatot”, amelyet benne az állandó játékszín megvalósulása ébresztett. A művet — *Árpád' Ébredése. Előjáték a' Pesti Magyar Színház megnyitásának ünnepére. Írta Vörösmarty Mihál. Pest, 1837. Trattner-Károlyi' betűivel, Uri utca 612.* — kis, 12-ed rétü füzetkében a megnyitás napján a pénztárnál árulták. Később a választmány 100 pengő forint tiszteletdíjat adott Vörösmartynak. (LUKÁCSY—BALASSA 206.) A kézirati példányba Vörösmarty „saját kezével írta be, hogy kiknek óhajtaná osztani a szerepeket: Árpádot Lendvaynak vagy Megyerynek, a költőt Egressy Gábornak, kit öregebb Egressynek nevez, a színésznőt Lendvaynének, a napszámost Telepynék, az öregot Megyery — vagy Szentpéterynek, a sírszelmet valamely ifjú színésznőnek, de utasításban adja, hogy férfiruhában játssza.” (GYULAI PÁL ÖM 1884—85. IV. k. 453.) A színház csak részben teljesítette kívánságát: Árpádot Lendvay, a költőt Egressy, a színésznőt Lendvayné, a napszámost Telepy játszotta, de a sírszellem szerepét László Józsefre, az öregot Barthára osztották ki; Megyery egyáltalán nem lépett fel a darabban. Állítólag Vörösmarty segített színészeinknek a szerepek betanulásában. (L. Nagy magyar színészek. Szerk. Gyárfás Miklós és Hont Ferenc. Bp. 1957. 124.)

GYULAI PÁL — aki szerint Vörösmarty „hirtelen, néhány nap alatt” készítette el a darabot (ÖM 1884—85. VII. k. 452.) — nem lelkesedett érte túlságosan. „*Árpád ébredése* alkalmi művecske, amely a pesti, később Nemzeti Színház megnyitásának ünnepélyére iratott. A mostani nemzedék előtt kissé különösnek tetszhetik, hogy Vörösmarty egy színház megnyitásának ünnepélyére Árpádot ébreszti föl sirjából. De nem kell felednünk, hogy az Akadémia s egy központi magyar színház megalapítása egy félszázad óta a hazafiak legforróbb óhajításai közé tartozott. Országos ügy volt mindkettő, s a nemzetiség fejlődésének, amelyet politikai intézmények nem támogattak, úgy-szólván biztosítékai, vagy amint a költő mondja Árpádnak e műben

— Kis valóság nagy remény után,
Virágbokor virágos kert helyett,
Zálog jövőndő fénylőbb birtokért.

Vörösmarty még emelni akarta a hangulatot Árpád fölébresztésével, akit egy költő vezet a fölépült színház elébe. A színésznőt, akit az irigység, részvétlenség, megvetés, rágalom, csáb, kajánság és éhhalál szellemei üldöznek, Árpád védi meg. Vörösmarty a nagy hon-

alapító égisze alá helyezi a nemzeti színészet ügyét, éppen mint Kőlcsey, aki azt a *Játékszín*ről szóló beszédében az államférfiak figyelmébe ajánlja. A kor élénk kifejezése e mű, amely egyszersmind néhány rövid jelenetben a színház látogatására buzdítja a fővárosi közönséget, s megörökíti azt a derék napszámot, aki két álló hétig ingyen dolgozott a színház építésekor." (L. Vty Életr. 362–363.)

A marxista irodalomtörténetírás nyomatékosan kiemelte az ünnepi előjáték politikai eszmeiségét, patriotizmusát. Ezt, BARTA JÁNOS (Vörösmarty patriotizmusa, It 1950. 10–28.) és WALDAPFEL JÓZSEF (Irodalmi tanulmányok. B. 1957. 339–341.) megállapításaira támaszkodva TÓTH DEZSŐ így összegezte: „A kétrészes játék első jelenete a Dunaparton, „Budapest legszebb részén” játszik, a másik „a magyar színház táján” A Sírszellem ezredes álmából ébreszti fel a honfoglaló Árpádot, hogy láthassa népét. A csodálkozva körültekintő vezért a költő „elragadtatással” üdvözli s ő lesz kalauza az elmúlt ezer évben. Amit elmond a honalapítónak: az szellemében, tartalmában a 30-as évek reformhazafiságának irodalmunkban leggazdagabb, eszmeileg legmagasabbrendű költői összefoglalása. Maga a keret is a régi formák közt új tartalmakat kialakító reformkori világnézetre jellemző: a *Zalán* hőse immár nem a csaták „vérzivatarában” jelenik meg, hanem „Budapest legszebb részén” s nem a hajdani dicsőséget hozza vigasztaló, biztató ajándékkul – ellenkezőleg: ő kíváncsi a jelenre. S megváltozik a nemzeti erkölcs is: a *Zalán* az ősök virtusát állította példaképül, a rettenthetetlenség, bátorság katonai erényeit – most: a nemzeti polgárosulás széchenyiánus ideológiájával áthatott jelen a maga új képére formálja át a múltat is. A honfoglaló magyarság többé nemcsak harci dicsőségével jeles, de – mosolyt fakasztó visszavetítés – azzal is, hogy „nem maradt el a kor nyomától”; – s a régi szó: „elaljasodtunk” többé nem a hősiesség kivesztét – ellenkezőleg, a békés alkotó munkában való elmaradásunkat bélyegzi meg. . . . S éppen a *Zalán* hősenek s éppen megéneklőjétől, a költőtől kell hallania a régi értelemben vett múltidézés kíméletlen elítélését:

S ez élet álom volt, melyben silány,
Rossz nemzedék kérdőzék ősei
Nagy tettein s főérdemül bitorlá
Mások felett, hogy, kiktől származott,
S oly mélyen elfajult, dicsőek voltak!

Az „ősiségek álorcáiból” azonban a „szív s lélektelen” nemzetbálvány kibontakozott. Egy hatalmas, „nemzet irtó kéz” „súlyos csapása” rázkódtatta meg. A költői áttekintés annyira nem konkrét, hogy tudnók II. József uralkodása-e a „nem sejdített csapás”, vagy a kormány 1836–37-es intézkedései. Lehetséges, hogy az utóbbi, hiszen az előjáték írásával majd egyidőben tartóztatták le Kossuthot s a költő szava a következő sorokban e terrorhadjárat másik áldozata, Wesselényi felé fordul: ő az a Prometheus, „Kinek szívét az üldöző kajánság Kányái marják, mert Szelid vala embernek nézni ember-

társait" — ő is az „újjáledő” nemzet hősei közé tartozik, akik immár nem „vérben fürdenek” —, erejük egy új politikai erkölcsből táplálkozik: „Ölelni készek embertársokat, És túrni mindent szent hazájokért”

Az előjáték másik, a magyar színház táján lejátszódó jelenete kapcsolatos csupán *közvetlenül* a színház megnyitásával. A megelőző kép politikai, történelmi általánosításai után azonban korántsem hat diszsonánsan, nem éri az embert váratlanul a színház propagálásának aktualitása: egymásutániságuk kimondhatatlanul is azt az összefüggést érzékelteti, ami a tevékeny, önmagára ébredt nemzet megújulása és az első fővárosi magyar színház létrejötte közt van.

E második kép kezdete gyermeknek és apának, ifjakkak s egy „öreg”-nek megjelenítésével, a nők s egy napszámos megszólatásával szándék szerint valóságos nemzeti körképet ad, amelyben először tűnik fel a 40-es évek líráját oly mélyen átható közösségi szemlélet. Az egy célért lelkesedő, nemes törekvésektől átitatott nemzetközösség kap itt még színszerű tablót. — Itt jelenik meg először Vörösmarty költészetében a „magyar nő” motívum: a nők különös felelősségének felébresztése a nemzeti nyelv és kultúra ügyében. Itt kap először közvetlenül s nem esztétikai áttételeken keresztül hangot nép iránti megbecsülése: a színházat építő napszámos, maga is színházba készülő, a nagy nemzeti vállalkozás öntudatos, megbecsült részeseként jelenik meg Árpáddal egy színen. — Csak mindez után jut el a játék végül is a színházhoz.

Amit felvilágosításként a költő Árpádnak elmond — Vörösmarty dramaturgiájának realiztikus elemeire vet fényt: a színház „a világ kicsinben”, „ház, az élet zajló iskolája”, amely „élet-hasonló játékbán” tudósít a „föld tündérségiről”, s amelyben a költői igazságszolgáltatás elve sokkal inkább az élet igazságtalanságai megbélyegzésének, semmint elkendőzésének szándékán alapszik.” (TÓTH D. 247—249.)

A Belizár

A színház megnyitásával kapcsolatban határozni kellett, mit adjanak Vörösmarty ünnepi előjátéka után. „Kérdés már most — írta a Honművész június 29-i száma —, milyen színművel nyissuk meg új csinos színházunkat? — Úgy véljük, hogy újan készült színművel. — Szép lett volna, ha vagy száz aranyos jutalmat teszünk vala ki egy illy új színműre; de alkalmasint ebben már elkéztünk. Az értekező megvallja, hogy az első megnyitásra legörömebb látott volna valamely helyesen készült finomabb nemű nemzeti vígjátékot némi könnyebbszerű nemzeti dalokkal fűszerezve, hogy így az első előadásból kijövendő közönség jókedvvel s vidámon hagyta volna el a színházat; de ha már erre szert nem tehetünk, legalább valamely nagyszerű nemzeti drámára (csak ne szomorújátékra!) tarthatnánk számot, melly mind az új öltözetek, mind diszítványok és előadás pompájára nézve meglepné a publikumot. Ennek azonban már készen

és a hozzá kívántatóknak munkában kellene lenni. Történik-e ez, nem tudom; de hogy az igazgatóság erről gondoskodni fog, nem is kételkedem." A választmány THEODOR KÖRNER Zrínyi c. drámáját — Szemere Pál fordításában — vette tervbe; ezzel nyitották meg 1821-ben a kolozsvári színházat is. Mikor ennek híre ment, a Honművész megint felszólalt (55. sz. júl. 9. 432.): unalmasnak, száraznak találta Körner darabját, s újra azt hangoztatta, hogy valami mulatságos táncos-énekes darabot adjanak, például GAAL JÓZSEFTŐL A király Ludason c. vígjátékot. De ha már mindenen ragaszkodnak a szomorújátékhoz, adják elő KISFALUDY SÁNDOR Hunyadiját, persze megrövidítve, színi előadásra alkalmazva, úgy, mint „Bécsben Goethe, Schiller, Shakespeare drámáit". Bajza sem lelkesedett Körner hősi színjátékáért, nyilván ugyanazon okokból, amelyeket később Vörösmarty is szóvá tett (l. 36. sz. br. jegyz.), de Kisfaludy Sándor eposzias drámáját sem tartotta alkalmasnak. Végül is EDUARD SCHENK Belizárja mellett döntött. A darabot már adták Budán, így nem kellett újonnan betanulni, díszletek is voltak hozzá; bőven akadt benne látványosság is, s ez akkoriban, a színi hatás elsőségének korában sokat nyomott a latba. Állítólag Megyeri is javallotta, mert hősi szerepben akart fellépni az első estén. Akárhogy történt is, Bajza melléfogott: visszatehetsézt szült, hogy idegen szerző idegen tárgyú művével nyit a színház. (L. LUKÁCSY — BALASSA 197.; Rajz 1837. 64. sz. aug. 10.; Hírnök 1837. 15. sz. aug. 22.)

Belizár (Belisarios, kb. 505—565 i. u.), Justinianus kelet-római császár hadvezére, számos hadjáratban mentette meg a birodalmat a vandálok, perzsák és gótok betörései ellen. Udvari intrikák következtében összeesküvéssel vádolták, s a gyanakvó császár egy évig börtönben tartotta. Később keletkezett mondák szerint Justinianus megvakította, s Belizár koldusként tengette életét, de nyomorúságában sem vesztette el lelki nagyságát, büszkeségét.

Belizár története nem lehetett egészen ismeretlen a közönség előtt. MARMONTEL *Bélisaire* c. regényének (1767) két magyar fordítása is készült; Donizetti operát írt róla, ezt is bemutatta a NSz 1841. május 19-én. Rexa Dezső szerint „Székesfejérvárt 1823. augusztus 21-én Kisfaludy Károlynak egy ily című tragédiáját adták, melyről Toldy Ferenc azt mondta, hogy a szerző nem lévén vele megelégedve, 'maga által elnyomatott', más verzió szerint a darabot első előadása után a cenzúra bekövetelte és ott veszett." (REXA DEZSŐ: A Nemzeti Színház megnyitásának története. Bp. 1928. 71.) A vak Belizárról novella-féle jelent meg a Társalkodó 1835. szeptember 23-i számában.

Schenk, Eduard (1788, Düsseldorf—1841, München) bajor államférfi, kultúrpolitikus; mint drámaíró Schiller és Tieck iránya között ingadozott. *Belisar, romantisches Trauerspiel in 5 Akten* (Belizár, regényes szomorújáték 5 felvonásban) c. drámájának ősbemutatója 1826-ban volt Münchenben. A darab nagy sikert aratott, a német színpadokon szelvében-hosszában játszották. PNSz: 1827 (9); BSzT: 1836 (2), de Debrecenben már egy évvel előbb. A PMSz-ban a nyitó előadáson kívül még 10-szer került színpadra.

A darab az afrikai győztes hadjáratából hazatérő Belizár diadalmenetével kezdődik. Mindenki ünnepli, neje, Antonia azonban bosszút forral ellene, mert Belizár annak idején újszülött fiát kitétette a vadonba; egy jóslat ugyanis úgy szólt, hogy a fiú veszélyt hoz a hazára. Antonia szövetkezik férje személyes ellenségeivel, akik hamis tanúk vallomása alapján hazaárulással vádolják a hadvezért. Justinianus megvakíttatja őt, majd száműzetésbe küldi. Csak leánya, Iréne követi. Alamir, Belizárnak kedvenc alán rabszolgája, visszaszökök népéhez, és fellázítja Justinianus ellen. Az alánok előnyomulása során Alamir találkozik a koldusként bolyongó Belizárral — most kiderül, hogy ő az egykor a vadonba kitétt fiú. Belizár megesketi, hogy nem folytatja útját Bizánc ellen, de az alánok Alamir nélkül is megverik a görögöket. A lelkiismeretfurdalásoktól gyötört Antonia közben beismeri vétkét, a császár visszahívja Belizárt. A vak hős pusztá megjelenése új erőt önt a bizánci seregbe, s a következő csatában döntő csapást mérnek az alánokra. Az ütközetben Belizár halálosan megsebesül; a haldoklónak Justinianus esküvel ígéri, hogy Irénét és Alamirt gyermekéül fogadja.

Kis (Kiss) János, később Iván (1807—1841) életéről keveset tudunk. Nevével a 30-as évek színházi hírei között találkozhatunk, ezek szerint segédszínész és sűgő volt Miskolcon, később a Budai Színház társulatnál. Számos külföldi drámát ültetett át magyarrá; egy kortársi vélemény szerint „mind a két hazában három színésznél több nincs, ki a nyelvet tisztán tudja: Fánecsy, Szigligeti, Kiss János”. (Rajz 1836. I. félv. 40. sz. máj. 18. 320.) 1838-ban felcsapott a Honművész színikritikusának; ezt egy meglehetősen komikus nyilatkozatban be is jelentette (Hműv 1838. 3. sz. jan. 11. 21.), s február 4-én SZIGLIGETI Vazuljáról írt bírálatával meg is kezdte működését. Keresztnevét azért változtatta meg Ivánra, hogy össze ne tévesszék őt a soproni superintendens Kis Jánossal, Kazinczy barátjával.

Vörösmarty *Sikínáv* c. epigrammájában (l. Vty Akad. Kiad. II. k. 259. és 699.) tette nevetségessé — nem egészen igazságosan. Kis nem tartozott leggyengébb kritikusaink közé: néha túl éles hangot ütött meg, de recenzióiban általában találóan jellemezte az előadott darabot és a színészek játékát. A Bánk bánról írt bírálatá például jóval sikerültebb, mint Vörösmartyé. (L. 176. sz. bír. jegyz.)

Ami azonban a Belizár fordítását illeti, Vörösmarty-nak tökéletesen igaza volt. Íme egy részlet a III. felv. 12. jel.-ből:

Jer, ó kedves lény, hőn buzgó szívemre!
 Könnyűt ha tudnék sírni, most örömmel
 Folynána, nem keserv, öröm' könnyűi!
 Justinian! feldühült fejdelem!
 Elrablád mindenem; főmről letéped
 Vérveszes harcokban vívott babérom;
 Gyalázat bélyegét sütéd nevemre;
 Elvetted kardom 's láncsal terhelél,
 Kivetkeztettél a' lágy selyembíorból

'S rabcondrát vontál bajnoktagjaimra,
 Honomból számúztél, melyly imád!
 Elvetted, mit nem adtál! a' szemet,
 Kioltád a' fénylő sugárt, mi értted
 Mind éjjel, mind nappal sasként vigyázott;
 Fi nélkül látsz, őt néked áldozám.
 Hölgy nélkül! Ez hitetlen vádolóm,
 'S most azt hiszed, meghajtád lelkemet.
 Nem, még egy kincsem fenn maradt, leányom.
 Lányom szerelmét nem rabolhatád el.
 'S most, hogy megindult szíve keblemen!
 Érttem buzgó lágy érzettel dobog,
 Nem érzem többé számúzésemet,
 'S náladnál, hidd el, gazdagabb vagyok!

„Bájt és erőt” valóban hiába keresünk ezekben a sorokban, de Kis fordításai még mindig toronymagasan állnak Komlóssy és Kovacsóczy magyarázásai fölött.

Szövegváltozatok

1. [A Játékszíni krónika első darabja az Ath-ban — eltérően a következő bírálatoktól — keltezés nélkül kezdődik] **2.** 22-kéni **4.** elül **5.** színész **6.** furóikkal és papiros-tekerceikkel **8.** vetekedve; **9.** munkában — jár 's **12.** művesek **14.** Fenn tartjuk **16.** erőműveiről díszítményeiről **17.** idejében, **18.** az, a jövendőlések

21. Eljátszattak Árpád' ébredése [nem ritkítva] **24.** tánca, **31.** is, **32.** erőltetett, szint'olly **36.** úgy **38.** előadásait **40.** hibáik **44.** most: **45.** prózaiság **47.** arra **48.** szárazak **52.** túlzásoktól

54. jószándékú **56.** nyíltsággal **58.** színen **60.** boszút hathatósan **63.** Egressy, **72.** könnyű **74.** fölül **75.** oldalú **76.** legutósó **77.** jelesnek mesterinek **80.** szeszés [sh.] szerepekben, **81.** elérzékenyülés **82.** Bartát [ritkítva] **86.** hangokat, **90.** hiszszük:

92. kedvencze, **102.** meg bírja **103.** Antonina' **106.** érzésü helyeken, **110.** de a' magyar **114.** kíméletes **116.** elmerült **117.** mondhatná zajtalanságáért **118.** érzelem, becsülő

2.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 18. sz. aug. 31. 286. h. (A 3. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 429. l. (II. sz.)

MM 1847. 1716—1717. h. (II. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 9—10. l. (II. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 77. l. (II. sz.)

KISFALUDY KÁROLY legsikerültebb vígjátékának, a Csalódásoknak 1829. december 30-án volt Kassán az ősbemutatója, attól kezdve állandóan szerepelt színtársulataink műsorában. BSzT: 1833 (2), 1834 (1), 1835 (1), 1836 (1), 1837 (1).

A Vty idézte két részlet: II. felv. 11. jel. és IV. felv. 15. jel.

Szövegváltozatok

1. Aug.' 16. bocsánat kérésére 19. következeit. [Utána új bekezdés.] 23. ktván

3.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 18. sz. aug. 31. 286—288. h. (A 2. sz. bír. együtt.)

Aláírás: Vörösmarty.

MM 1845—48. X. k. 430—433. l. (III. sz.)

MM 1847. 1717—1719. h. (III. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 10—13. l. (III. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 77—80. l. (III. sz.)

Halm, Friedrich (cs. n. Eligius Franz Joseph Freiherr von Münch-Bellinghausen) 1806-ban született Krakkóban, de kora gyermekségétől 1871-ben bekövetkezett haláláig Bécsben élt. Eleinte a közigazgatásban, később az udvari könyvtárban tisztviselő, életének utolsó éveiben a Burgtheater igazgatója. Grillparzer vetélytársa; az osztrák „Vormärz” Bauernfeld (l. 32. sz. bír. jegyz.) vezette írói köréhez tartozott. Shkaespeare, Calderon, Lope de Vega és a német romantikusok nyomán írt drámáit ízlés, költői nyelv és jó színpadi érzék jellemzik.

A Griseldis ősbemutatója 1835. december 30-án volt Bécsben; hamarosan népszerűvé vált, kontinensünk majd mindegyik nagyobb színházában évtizedekig volt műsoron, a címszerepben a legkiválóbb tragikák csillogtatták tehetségüket. A darab nálunk is elsősorban Lendvayné híressé vált alakítása következtében aratott sikert mind a fővárosban, mind vidéken. PNSz: 1836 (20), BSzT: 1836 (2); a PMSz-ban 18-szor adták.

Griseldis (Griselidis) vagy Griselda, marquise de Saluces, egy a XI. században keletkezett francia monda hősnője. A hitvesi erények példázatává nőtt története az európai irodalom egyik legkedveltebb vándortémája. Feldolgozói hosszú sorában megtalálhatjuk Chaucert, Boccacciót, Petrarcat, Perrault-t, Gerhart Hauptmannt; magyar nyelvű változata ISTVÁNYI PÁL, Volter és Grizeldisz c. széphistóriája (1539).

Halm drámájában Griseldis egy Cedrik nevű szénégető szépséges leánya; Percival, Artus király lovagja, feleségül veszi, s boldogan él vele és gyermekeivel várában. Amikor Percival egy alkalommal meg-

jelenik a királyi udvarban, Ginevra királyné kigúnyolja, mert egyszerű, szegény lányt választott. A lovag most fogadást köt Ginevrával, hogy Griseldis a legkülönb asszony: akkor is szeretni fogja őt, ha három kegyetlen próbának veti alá. Először megfosztja gyermekeitől, majd egy szál ingben elfűzi várából. A hűséges feleség mindezt zokszó nélkül tűri, sőt később — ez a harmadik próba — látszólag üldözött férjének saját élete kockáztatásával ad menedéket. Percival tehát megnyerte a fogadást, s most megidézteti Griseldist a király elé, hogy az udvar színe előtt felmagasztalja. Amikor azonban Griseldis megtudja, hogy csak játékszer volt férje kezében, „Te engem sohasem szeretted!” felkiáltással eltaszítja magától, s önként visszatér a vadonba vak apjához és gyermekeihez. Ginevra és Percival megszégyenülten vallják meg, hogy mindketten elvesztették a fogadást.

Egyes irodalomtörténetírók a női méltóságának tudatára ébredt Griseldisben Ibsen Nórájának előfutárát vélik látni; ezen lehet vitakozni, annyi azonban bizonyos, hogy Halm a feudális erkölcsöket vette célba, s drámájával a nőemancipáció mellett emelt szót. Ez a mondanivaló azonban Fánccsy gyenge, költőietlen fordításában s színészeinknek Iffland és Kotzebue szentimentális színművein nevelődött játéktílusuk következtében nem érvényesült, a darabnak egyrészt brutális alapszövedéke, másrészt az érzelmesen is interpretálható jelenetek kaptak kelleténél nagyobb hangsúlyt. Kritikusaink — ellentétben a közönséggel — általában nem nagyon lelkesedtek a drámáért, Bajza olyan izzó gyűlölettel támadta Halmot (l. 154. sz. bír. jegyz.), mint annak idején Kazinczy Kotzebue-t.

Vörösmarty tárgyilagosabban ítelt, bírálatában kifogás és elismerés egyensúlyban állnak. A Griseldisszel kapcsolatban még négy-szer írt recenziót (42., 89., 105. és 174. sz. bír.), s ez arra vall: fontosnak tartotta, hogy színészeink minél jobban játsszák.

Korona és vérpad — Alexandre Dumas père drámája, l. 10. sz. bír. jegyz.

Szövegváltozatok

1. Aug.' felv. 2. közül 3. marczanglásán 5. ártatlanul 13. Perceval közt 16. hűségét, megbízonyítania 18. mert, 19. Perceval 20. méltatlanul 21. előtt 's Perceval 25. csinján fűzte rendelte 30. karakteréről 31. ajánltatik 32. elkergettetni 34. ellentállása még is 38. tolatni, 43. sikerültnek 44. színészeink 50. ügyelni; 54. mindkettő, 57. hangjával 59. Perceval hátramaradt 60. túlzásai 62. színészre korona vérpad'ban 63. mellett 73. Laborfalvi [ritkítva] 74. szónyujtás, 75. Szorgalma 's idomai, ha 76. vihatnak *ki* a' 85. fiúi

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 19. sz. szept. 3. 304. h. Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 433. l. (IV. sz.)

MM 1847. 1719. h. (IV. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 13. l. (IV. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 80. l. (IV. sz.)

Kotzebue, August von (1761, Weimar — 1819, Mannheim) a felvilágosodás Európa-szerte legkedveltebb, legtöbbet játszott drámaírója. Élete valóságos kalandregény. Szülővárosában ügyvéd, 1781 és 1783 között a szeptérvári német színház igazgatója. Azután Revalban (Tallin) bírósági ülnök, később az észtországi orosz kormányzósági hivatal elnöke. 1790-ben Reval melletti birtokára vonul vissza. A 90-es évek végén Bécsben és Weimarban dramaturg, rendező. 1800-ban visszatér Oroszországba — vesztére, mert a cár mint „jakobinust” Sibériába száműzi. De hamarosan tisztázza magát, s kárpótlásul birtokot, udvari tanácsosi állást kap. Ismét átveszi a szeptérvári színház vezetését, folyóiratokat szerkeszt, melyekben Napóleon ellen agitál. 1802-ben színházi költő Berlinben, egyben a porosz tudományos akadémia tagja. Hat év múlva ismét orosz állami szolgálatba lép. A Szentszövetség rendszerét támogató írásaival magára vonja a hazafias-liberális körök gyűlöletét; 1819-ben Mannheimben egy fanatikus „Burschenschaftler” leszúrja.

Termékenysége bámulatos. Novellákon, útirajzokon, röpiratokon, politikai és irodalmi cikkeken kívül kétszáznál több színdarabot írt a legkülönbözőbb nemben és stílusban: pikáns-frivol vígjátékokat és bohózatokat, érzelmesen moralizáló családi drámákat, vadregényes történeti színműveket. Sikerének titkát abban kell keresnünk, hogy mesterien kezelte a színpadi technikát, s alkalmazkodott a közönség ízléséhez, szórakozási igényéhez. Eszmeiség tekintetében a felvilágosodás talaján állt: ostromozta a vallási fanatizmust, a zsarnokságot, kigúnyolta a nemesség tunya, léha életmódját, dicsőítette a polgári erényeket. A forradalmi eszméket elítélte, sőt igyekezett őket diszkreditálni. (Vö. KLINGENBERG, KARL HEINZ: *Iffland und Kotzebue als Dramatiker*. Weimar, 1962.)

A Kotzebue-kultusz a mi színházi viszonyainkra is rányomta bélyegét. (L. Bayer József megközelítően sem teljes összeállítását DT II, 433—447.) Már Kelemen Lászlóék kb 450 előadása közül is 40 jutott Kotzebue darabjaira, s ez az arány a 19. század elején megkétszereződött: a második pesti színtársulat mintegy 350 darabot játszott 1400 alkalommal, ebből 64 mű 272 (20%) estén Kotzebue-é volt. A 30-as években sem történt jelentős változás: a Budai Színtársulat műsorában még mindig 57 drámája szerepelt 139 alkalommal (15%).

Fordítói elsősorban színészeink közül kerültek ki, akik „magyarosítva”, „nemzetiesítve” — vagyis a szereplők nevét, a történet színhelyét magyarra cserélve — tolmácsolták, de akad köztük rangos író

is, pl. Verseggy Ferenc, Katona József, superintendens Kis János. A fiatal Bajza első irodalmi kísérletei között is találhatunk egy Kotzebue-fordítást (A megholt unoka (Der todté Neffe), Rejtényi László álnév alatt, Felső Magyarországi Minerva 1830. I. köt. 203–224.), Kazinczy Gábor pedig 1842-ben Az epigramm c. 4 felvonásos vígjátékát fordította le.

Kotzebue megítélése két táborra osztotta a magyar íróvilágot. Kazinczy nem szűnt meg hadakozni ellene, Kőlcsey is mélyen lenézte; Döbrentei szerint „Ifflanddal és Kotzebue-val bajosan elégedhetik meg a művitélő” (Erd. Múz. 1817. 9. f. 53.), történeti drámaiban „a magos természet helyett a közt festette.” (Uo. 99.)

De nem mindenki osztotta ezeket a nézeteket. Kis János, a széphalmi mester legbensőbb híve, így jellemezte egyik magyarul megjelent regényéhez írt előszavában Kotzebue-t: „A német játékszínnek dísze és az emberi szív belső rejtekeinek remek festője”. (L. GYÖRGY LAJOS: A magyar regény előzményei. Bp. 1941. 335.) BÉRSZENYI DÁNIEL, elragadtatással forgatta műveit; őt akarta követni, amikor drámát készült írni, és sehogysem értette, mit kifogásol Kotzebue-n Kazinczy. (Összes művek. Bp. 1956. 578–579.) Poétai harmonistika c. tanulmányában Schiller fölé helyezte Kotzebue-t: „Midőn Zameo és Rolla halálát látjuk, elragadtatunk, édes fájdalommal érezzük a szerelemnek és erénynek édes halálát; . . . de midőn Don Carlos hidegen az inquisitornak általadatik, vegyül-e borzadalmunkhoz valami édes vagy fölséges?” (Uo. 461.) S az „istenítésre” is őt hozta fel követendő példának: „Igy isteníté Kotzebue drámáinak legérdekőbb jeleneteit, mikor p. o. Hugó unokái holttesténél térdre esik; mikor Zameo hölgye lelkét az égben látja; mikor Las Casas a haldokló Rolla fájdalmas scénájában a legszentebb igék által békélteti és enyhíti a lelket stb.” (Uo. 442.)

S hogy lelkesedett Kotzebue-ért legrangosabb drámaírónk, Katona József! Erről azt írja WALDAPFEL JÓZSEF: „Kotzebue-fordításokkal kezdődött Katona pályája. Ez akkor a legtermészetesebb kezdet, kortűnet és nem Katonára jellemző. Kotzebue nem költő, kivált nyelvének erőtlensége miatt, de évtizedeken át a legnépszerűbb színpadi szerző volt Európa-szerte. Katona még a Ziska egy jegyzetében is közönség és színházi világ egyhangú véleményét fejezi ki, mikor századunk egyik legjobb írójának mondja, sőt szinte klasszikus példaként hivatkozik az ő *Montfauconi Johanná*-ja alakjaira, a két Montenachra, még a *Bánk bán* 1815-ben írt előversengésében is. A korszerű színpadi technikának ökonomiának, a történés jelenetekbe tördelésének, dialogusban való lepergetésének megtanulásában nem is lehetett jobb kalauza Kotzebue-nál.” (Katona József. Bp. 1942. 16–17.)

Színházi kultúránk, irodalmi műveltségünk emelkedésével a 30-as évek második felében Kotzebue lovagdrámái, érzelmes színművei elavultak. A Katona József által még megcsodált Montfauconi Johannáról HAZUCHA FERENC 1836-ban már ezt írta: „Azon lelketlen közepszerűségek’ egyike, mellyek fölött a’ jobb ízlés már is sírdalt éne-

kelt" (Rajz 1836. 3. sz. jan. 9. 22.), egy másik drámájáról, a Deodaról meg ezt: „A' vigjátékban jeles Kotzebue a' komolyban eltörpül. Régi vár, tömlőc, kísértet, régi fegyverek 's a' t. még nem teszik ezt: regényes." (Rajz 1836. 24. sz. márc. 23. 192.) A Jelenkor kritikusa így sóhajtott fel: „Mikor fog már ütni azon boldog óra, mely Kotzebue s Ziegler s még néhány rokon lelkületű német író vizenyős műveit száműzendi színpadunkról?" (Jkor 1839. 14. sz. febr. 16. 53.) De amint Hazucha második idézete is mutatja, vigjátékai változatlanul tetszettek. A Magyar Tudós Társaságnak 1831. május 16-i ülésén elfogadott listáján (l. *Vörösmarty dramaturgiai műveltsége*, 5. pont, e. k. 291. l.) Kotzebue „leginkább kedvelt vigjátékait" is megtalálhatjuk, s valóban: ezek még hosszú ideig színházaink repertoárjának törzsanyagához tartoztak. Tóth Lőrinc figyelmeztetése, hogy Kotzebue „némelly színművei méz alatt igen gyakran mérget árulnak" (Ath 1837. II. félév 38. sz. nov. 9. 600. h.), visszhang nélkül maradt. TOLDY — éppen a Pajzán ifjúval kapcsolatban — így lelkesedett: „Egyike Kotzebue' azon kimeríthetetlen comicai erü vigjátékainak — helyesben bohózatnak — mik, bár számtalan alakban utánoztatva, még ez újabb darabok mellett is, eredeti vidor életöknél fogva, minden színeken fentartották magokat." (Ath 1838. I. félév 35. sz. máj. 3. 560. h.) S még a szigorú BAJZA sem tagadta meg elismerését: „Kotzebue egyike volt a legügyesebb német színműíróknak, s talán senki sincs a roppant német irodalomban, kinek oly sok műve és annyiszor fordulna meg színpadon mint övé, mert ő színpadra tudott dolgozni, jobban mint akárki más a német drámaírók közül, s neki ebben volt legnagyobb ereje. Hogy művei, kivált komoly színművei közt, sok silányság van, s bennök sok pszichologiai valótlanság, gyarló motívatiók, s a mi leggonoszabb, hamis tanítás és morál, ezt minden kissé gondolkodó meg fogja vallani; de ő általában drámai talentum volt, és nem középszerű, s balkörülményeknek kell csak tulajdonítani, hogy azzá nem válhatott, mire nemtője által hivatva volt." (V. k. 294.)

Vörösmarty természetesen Kazinczy és Kölcsey nézeteihez csatlakozott. Helyenként ugyan ő is elismeréssel adózott Kotzebue ügyes, hatásos színi technikájának (I. 96. 100. és 108. sz. bír.), azt is tudta, hogy a színház nem lehet el darabjai nélkül, de egészében kitartóan harcolt ellene, mint általában a német színpadi irodalom hegemoniája ellen. (I. 13., 70., 78., 92., 104., 151., 161. és 204. sz. bír.)

A pajzán ifju eredeti címe Der Wildfang. Ein Lustspiel für die Verdauung in 3 Aufzügen (A csélcsap. Egy vigjáték az emésztés céljaira 3 felvonásban) és nem Pagenstreich, ahogy Bayer József tévesen állítja. (DT, II 439. — Vö. még a 78. sz. bír. jegyz.) A darab Kotzebue egyik legtöbbet játszott vigjátéka. A pest-budai német színház 1799. január 31-én adta először, s ettől fogva 1830-ig állandóan műsorán tartotta. De a magyar színtársulatok is sűrűn játszották. Kezdetben — a német címet félreértve — A kelepce címen adták Koncz József fordításában Debrecenben és Kolozsvárott 1799-ben, Marosvásárhelyen 1803-ban. A második pesti színtársulat ötször adta elő. 1812-ben már helyesbített címmel — A szilaj ifjú — találko-

zunk a darabbal a kolozsvári színjátszóknál. (Bayer DT, II. 436.) A végleges cím Pály Elektől származik, aki az OSzK Színháztörténeti Osztályán őrzött sugókönyv bejegyzése szerint 1821-ben készítette el átdolgozását. E szerint játszotta a darabot a BSzT is: 1833 (2), 1834 (2), 1835 (1), 1836 (1). A PMSz-ban, illetőleg a NSz-ban még 16-szor került színre.

Kotzebue maga „farsangi bohózatnak” nevezte darabját. Fő alakja báró Fritz Wellinghorst, a szeleburdi, szoknyavadász fiatalember. Beleszeret Brumbachné lányába, Nániba, akit az öregedő, de negyedszer is férjhez menni szándékozó anya kisgyermekként kezel, szinte rabságban tart, nehogy véletlenül férfi ismeretségre tegyen szert. Fritz szerelmes levelét Lizi, a csinos, furfangos szobalány juttatja el Náninak, mialatt a fiatalember maga mint fődrász férközik be Brumbachné lakosztályába. Hízlegő szavaival megnyeri a hiú asszony bizalmát, de menekülnie kell, amikor Brumbachné parlagi udvarlója, a földbirtokos Piffelberg, a magyar fordításban Bivalfi — aki őt régebből ismeri — leleplezi kiletét. — Hamarosan kiderül, hogy Piffelberg úr csak pénzéért akarja feleségül venni az elviselhetetlenül rossz természetű asszonyt, aki mellett két férj meghalt, a harmadik pedig, minden vagyonát hátrahagyva, megszökött, s nyomtalanul eltűnt. Brumbachné azt kívánja Piffelbergtől, hogy szerelme bizonyosságául áldozza fel éjszakai nyugalmát és éjfélkor látogassa őt meg. Fritz terve az, hogy még az éjszaka megszökteti Nánikát. Be is mászik az ablakon, de balsorsa Brumbachné karjaiba vezet, aki Piffelberget várja a sötét szobában. Fritz a legképtelenebb vádakkal támad az érkező földbirtokosra, majd az így támadt zűrzavarban bejut Nánikához, és elszökteti. — A harmadik felvonás további bohózati jelenetek sora — végül persze minden tisztázódik. Piffelberg az állandó üldöztetés és szidalmazás miatt faképnél hagyja az asszonyságot; Félix úrról, Fritz nevelőjéről kiderül, hogy ő a megszökött harmadik férj, aki továbbra is feleségétől távol akar élni, viszont az anya szeszélyeivel mit sem törődve, atyai hatalmánál fogva feleségül adja Nánikát Fritzhez.

A Vörösmartytól kifogásolt „sikamlós” jelenetek főként a harmadik felvonásban fordulnak elő, s a szobalány alakja köré koncentrálnak: Fritz néhányszor megsókolja és egy sötét szobába vezeti Lizit, ez itt összeütközik Piffelberggel stb. A durvának minősített kifejezés: „Vigye el az ördög asszonyságotat leányostul” a III. felv. 11. jelenetében hangzik el Piffelberg szájából. A német eredetiben: „Hole der Henker Sie und Ihre Tochter!” („A hóhér vigye . . .), ami ugyan nem éppen udvarias, de Pály fordításánál valamivel mégis szelídebb.

Pály (cs. n. *Lukics Elek* (1796—1846) premontrei kispapból lett színészé. Szép tenor hanggal rendelkezett, egy ideig tagja volt a bécsi operának is, elsősorban énekes szerepekben lépett fel. Sokat tett a hazai operakultusz fejlesztésért. A műsort számos német dráma átültetésével gyarapította. Felesége — Botos Karolina — is színésznő volt: l. 46. sz. bír. (SZINNYEI X. 245—248.)

Szövegváltozatok

1. Aug.' ifju 3. ifju 7. vígjátékai 'rendesen, 10. vigye... leányostúl
[idézőjel nélkül]

5.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 20. sz. szept. 7. 317–318. h. (6.–9. sz. bír. együtt)

MM 1845–48. X. k. 433–434. l. (V. sz.)

MM 1847. 1719–1720. h. (V. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 13–14. l. (V. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 80–81. l. (V. sz.)

Birch-Pfeiffer, Charlotte (1800. Stuttgart – 1868. Berlin) a 19. század elején a német színjátszás egyik legkiválóbb tragikája. Pályáját Münchenben kezdte, később a zürichi színházat vezette, 1844-től haláláig a berlini Königlich Schauspielhaus tagja. Sűrűn járt vendégszereplésre, a 30-as évek elején többször fellépett a Pesti Német Színházban is. Többnyire regények nyomán készült drámái tipikus termékei a színpadi ponyvirodalomnak. Művei ugyanolyan fogadtatásban részesültek, mint mesterének, Kotzebue-nak alkotásai: a kritika elmarasztalta álromantikus bonyodalmukat, vizenyős érzelmességüket, a belső ürességet takargató külsőleges látványosságukat, de a közönség nem győzött betelni velük, úgyhogy a színház nem mondhatott le róluk. Jellemző, hogy 1847–48-ban Bajza „háromnegyedéves második igazgatósága alatt 15 Kotzebue és 11 Birch-Pfeiffer-estével szemben mindössze 9-szer, Hugo 3-szor került színe”. (PUKÁNSZKYNÉ I. k. 143.)

Peter von Szapary oder: Des Ungars Rache (Szapáry Péter vagy: A magyar ember bosszúja) c. 5 felvonásos színművét személyes közreműködésével 1832. június 25-én mutatta be a PNSz; a BSzT pedig Komlóssy Ferenc fordításában 1833. szeptember 2-án. Ettől kezdve elég gyakran szerepelt a műsorban, hazafias tárgyánál fogva mindig telt ház előtt. Még az 50-es és a 60-as években is sikerrel játszották. A darab népszerűségét mutatja, hogy Ludwig Schindelmeysser, a PNSz karmestere háromfelvonásos operát komponált belőle, amelyet a PNSz-ban 1839 és 1844 között tízszer adtak.

A 17. században élt Szapáry (Szapáry) Péter gróf egyike volt a legbátrabb magyar vitézeknek. Több ízben súlyos veszteséget okozott a törököknek, a kegyetlenségéről hírhedt Hamza bégnek azonban sikerült egyszer foglyul ejtenie. Miután embertelenül megkínóztatta, a budai basához küldte. Ez étekhordó rabszolgájává tette, sőt egy önzertes kifakadása miatt, Hamza bég unszolására, büntetésből az eke elé fogatta. Szapáry csak évekig tartó raboskodás után, testbenlékben megrökkanva szabadulhatott, cserébe egy elfogott török főemberért. – Kastélyában, családja körében fokozatosan gyógyult és erősödött, s a Buda felszabadításáért folyó ostromban már részt

vett. Vitézségéért sok kitüntetésben részesült. A fővezér, aki hallott a gróf szörnyű raboskodásáról és Hamza bég kegyetlenségéről, a győzelmes budai ostromban elfogott béget Szápárynak adta át, hogy bánjon vele tetszése szerint. A nemes Szápáry úgy állt „bosszút”, hogy megkegyelmezett neki és szabadon akarta bocsátani. A bég, aki a kínzásoktól való félelmében már mérget ivott, nem élhetett a szabadsággal, de volt ellenfelének nagylelkűsége annyira megrendítette, hogy halála előtt áttért a keresztény vallásra.

Szápáry Péter története, különböző regényes epizódokkal bővítve, számos feldolgozóra talált a 19. század eleji osztrák irodalomban. (Mednyánszky Alajos, Hormayr József, Majláth János stb. L. KÖHLER ALADÁR: Szápáry Péter mondája. *Ethnographia-Népelet* 1930. 2–3. sz.) Különösen nagy népszerűsége tett szert CAROLINE PICHLER (1769–1843), az irodalmi szalonjáról ismeretes bécsi írónő *Die Wiedereroberung von Ofen c. regénye* (1829) — magyarul Buda várának visszavétele. Pichler Karolina után fordítva Agárdi György által. Pesten. 1829. Két részben. —, s Birch-Pfeiffer ezt dramatiszálta a színpad számára.

Vörösmarty bírálata fontos elvi kérdést érint. Az eredeti magyar történeti hősdráma megteremtése régi óhaj s dramaturgiai irodalmunknak egyik sokat vitatott kérdése volt. A fonákul végződött kolozsvári drámapályázat (1814) is azt a feltételt szabta meg, hogy „a tárgy történelmi, hősi legyen. Választhatja a Poéta vagy a magyar történelmi, vagy akár mely másból is”. Kisfaludy Károly vízei drámái csak átmenetileg oldották meg a kérdést, A tatárok Magyarországon típusú műveket szerzőjük is elítélte írói fejlődésének későbbi fokán. A problémához — közvetve — KÖLCSEY is hozzászólt. Körner Zrínyijéről c. nagyszabású kritikái tanulmányában (1826) rendre kimutatta a német szerző magyar tárgyú színművének fogyatékosait: a drámai cselekményt, a felületes korrajzot, az érzelgős stílust, főleg pedig a lélektanilag és történetileg egyaránt hibás jellemzést. „Tegnap ismét a játékszínen valék — írta többek között —, hol ismét Zrínyit láttam előadatni, mégpedig a körneri originálban. Micsoda Zrínyi ez, édes barátom? Ez-e az a tizenhatodik század magyar bajnoka, ki a *Szirányán*ban oly eredeti színekkel tündöklök? Nem, barátom, nem a *Szirányán*nak bajnoka ez; nem a tizenhatodik század fia, sőt nem is magyar ez; mert mente és görbe kard, várfal, törökvérontás és halál nem tesznek még magyart, annyival inkább nem tizenhatodik századi magyart: ennek karaktere, úgy vélem, még valamivel több és jelesebb ingredienciákból fog állani.” (ÖM I. k. 534.) Ezzel Kölcsey mintegy arra figyelmeztetett, hogy a Zrínyi-féle darabok rossz irányba terelik a közönség ízlését, s nem szolgálhatnak követendő példaként eredeti magyar történeti drámák alkotására. A Szápáry Péternek KÖRNER Zrínyijével való egybevetése azt mutatja, hogy Vörösmarty e tekintetben ugyanúgy gondolkodott, mint Kölcsey. (L. még 36. sz. bír.) —

Komlóssy (Komlósy, Komlósi) Ferenc (1797–1860) jogot végzett, de 1811-ben beállt a második pesti szintársulatba. Színjátásunknak

„vándorlások kora” néven ismert szakaszában (1815–1833) a győri, a komáromi, majd a kassai színtársulatot vezette, s jól szervezett, viszonylag művészi színvonalon álló együttesével jelentős érdemeket szerzett – különösen Kassán – színházi kultúránk fejlesztésében. 1838 augusztus végén a PMSz-hoz szerződötték főrendezőnek; 1842-ben megvált ettől az állásától, s ismét vidéken működött. Két év múlva azonban visszatért Pestre, ekkor a NSz könyvtárosa és gazdasági tisztviselője lett. Majdnem 200 külföldi drámát fordított, illetőleg adaptált a magyar színpad számára. (L. SZINNYEI VI. 847–855.) Fordításairól nem volt jó véleménye a kritikának. (L. 47. sz. bír. jegyz.) Feleségével, Czagányi Erzsébettel Vörösmarty kellemetlen vitába keveredett. (L. a 158. sz. bír.)

Szövegváltozatok

1. Szapáry Péter [nem *kurzív*] Birch-Pfeifer' 6. főlületes 8. ohajtotuk 13. *illy* 14. megagatva 22. történeti 's

6.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 20. sz. szept. 7. 318. h. (Az 5. és a 7.–9. sz. bír. együtt.)

MM 1845–48. X. k. 434–435. l. (VI. sz.)

MM 1847. 1270. h. (VI. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 14–15. l. (VI. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 81. l. (VI. sz.)

Csató Pál (1804–1841), a reformkor fiatal író nemzedékének tehetséges, kezdetben Vörösmartyékkal együttműködő, később a reakció zsoldjába szegődött tagja (l. Kézikönyv, 511–512.). Cikkeivel, drámafordításaival (Scribe, Victor Hugo, Dumas père stb.) élénk részt vett a játékszíni mozgalomban, egy ideig tagja volt a MTT drámabíráló bizottságának is.

Fiatal házasok (eredetileg: Megházasodtam!) c. vígjátékával, amelyet 1837. március 4-én mutatott be a BSzT, Scribe és társainak (l. 7. sz. bír. jegyz.) modorában új stílust kezdeményezett vígjáték-irodalmunkban. „Eredeti, ötletes és élénk jellemvígjáték ez, melyből a vígság előkelő nyelven és tartózkodó finomsággal árad, s a szalonok levegőjét teremti meg a színpadon. Az öreg mesélő katona, a naiv falusi kisasszony, a külföldieskedő mágnás s a parlagi nemes helyett a fővárosi élet alakjai mozognak a deszkákon, a nagyvilági gavallér, a redoute bálózó kisasszonya, a szalonokban forgoló ügyvéd s az egyenruhás inas. Színpadi irodalmunk történetében jelentős év 1837, a Fiatal házasok bemutatásának éve: a magyar társalgó vígjáték hangja először csendül fel magyar színpadon.” (RADNÓTI MIKLÓS: Tanulmányok, cikkek. Bp. 1965. 212.)

BSzT: 1836 (2), PMSz, illetőleg NSz (30); 1882-ben Paulay felújításában újra.

A darabban arról van szó, hogy Lengei — a név karakterét is jelzi — Hübele Balázs módjára kötött házsságát már másnap nyug- nek érzi, mert nagyvárosi gavalléros szokásai minduntalan összeüt- közésbe sodorják a családi élet kispolgári konvencióival. Csató szati- rikus éllel rajzolta meg főhősét; Vörösmarty mélységes erkölcsi ko- molyságát ennek ellenére is sértette Lengei felelőtlen magatartása, túlságosan gyors kiábrándulása. A darab a maga egészében mégis tetszett neki — Csató számos olyan epizódot szőtt darabjába, ame- lyekben a pesti élet egyes nemkívánatos jelenségeit pellengérezte ki, s ez egybeesett Vörösmartynek a színház valóságtükröző funkció- járól vallott felfogásával.

TOLDY — nyilván Vörösmarty hatása alatt — a Piatál házások 1838. január 13-i előadásáról ezt írta: „Ohajtanók, hogy a' szerző az élenk hatású 's méltán közkedvességet nyert darabot a' critica előtt is szintolly helybenhagyhatóvá tenné. Mert a' lenge bár és változó, de heves, gerjedelmes Lengey' viselete mindjárt reggel a' meny- asszonyi éj után, a legkiáltóbb erkölcsi lehetetlenség, 's egyedül úgy lehetne csak elnézhető is, ha kevésbbé bántó volna. Ítéletünk szerint a' második felvonásnak legalább a' mézes hetek' néhányá után tételé- vel a' darab' valósága tetemesen nyerne.” (Ath. 1838. I. félev 9. sz. febr. 1. 144. h.)

Szövegváltozatok

3. méltóság 's **10.** Vagy oh — **15.** boszorkodás **17.** jelentésű **18.** közül legsikerültebb **22.** lassu **28.** ha *néhány nap mulva* történik.

7.

Megjelenés

Ath 1837. II. félev 20. sz. szept. 7. 318—319. h. (Az 5.—6. és 8.—9. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 435—436. l. (VII. sz.)

MM 1847. 1720—1721. h. (VII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 15—16. l. (VII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 82. l. (VII. sz.)

I.

Scribe, Eugène (1791, Párizs — 1861, uo.) a 19. század első felének legsikeresebb francia színpadi szerzője. Színháztörténészeink a francia romantika egyik képviselőjeként együtt szokták emlegetni Victor Hugóval és az idősebb Dumas-val, holott távol állt ezeknek irodalmi- költői törekvéseitől. Darabjait kizárólag a bulvárszínházak közön-

sége számára írta szórakoztatásul. Vigjátékait, „mélodrame”-jait, „vaudeville”-nek nevezett zenés bohózatait fordulatos, ötletekben gazdag meseszövéssé, szellemes dialogus jellemzik. Kb. 300, többnyire társszerzőkkel együtt készített darabjainak témáját főként a polgárság mindennapi életéből merítette, amelynek két fő motívuma a szerelem és a pénz. De írt történeti vigjátékokat is; ilyen pl. a napjainkig fennmaradt *Egy pohár víz.* (L. 202. sz. bír.) Meyerbeer és Auber az ő szöveggönyveinek megzenésítésével teremtették meg a látványos francia nagyoperát. (A próféta, Hugonották, Afrikai nő, Báléj stb.) Darabjai nálunk a BSzT műsorában, Victor Hugo és Dumas père drámáival egyidőben tűntek fel. (L. *Vörösmarty dramaturgiai műveltsége*, 8. pont, e. k. 297. l.) Népszerűségük még a század második felében sem csökkent, s nem egy utánzójuk is akadt irodalmunkban, pl. Csató Pál, Szigligeti Ede, Dobsa Lajos.

A fiatal keresztanya egyike volt azon daraboknak, amelyeket Vörösmarty jelölt ki lefordításra a Répertoire du Théâtre à Berlin c. sorozatból. (L. *Vörösmarty dramaturgiai műveltsége*, 5. pont, e. k. 292. 1.) Scribe Lockroy és Chabot nevű társszerzőkkel együtt írta (1827.); eredeti címe *La jeune marraïne.* Műfaját tekintve „comédie-vaudeville”, vagyis dalbetétekkel tarkított vigjáték. Meg kell jegyeznünk, hogy a NSz-ban ezt is, mint a hasonló francia darabokat, a zeneszámok elhagyásával játszották, ami a darab eredeti jellegének rovására ment.

PNSz: 1832 (3), BSzT: 1836 (2), PMSz: (10), de még 1860 is felújították.

A darab témája az, hogy egy gazdag fiatal özvegyasszony — a szokványos vigjátéki félreértések elsimulása után — végül is saját keresztfiához megy feleségül.

Jakab István (1898—1876) széles körű munkásságot fejtett ki a reformkorban, különösen a drámai irodalomban és a dramaturgiában. 1833-ban a MTT levelező taggá választotta, s rábízta a játékszíni bizottság jegyzőségét. Ő szerkesztette az Eredeti játékszín és a Külföldi játékszín c. sorozatot (l. *Vörösmarty dramaturgiai műveltsége*, 5. pont, e. k. 291. l.), s számos drámát fordított. „Jakab úr egyike legügyesebb fordítóinknak, mit több ízben minden kétséget kizárva bebizonyította” — írta BAJZA („25”) egyik kritikájában. (Ath 1838. II. félév 21 sz. szept. 9. 342. h.) Míképpen lehetne Pesten állandó színházat alapítani? c. pályaművét a MTT Fáy András nyertes dolgozatával (l. i. sz. bír. jegyz. e. k. 336. l.) együtt nyomtatta ki. Eredeti színművei: *Falusi lakodalom* (1834), *Zsarnok apa* (1836). Az előbbi népszínmű-irodalmunk egyik korai, úttörő darabja. (Vö. SZÁSZ KÁROLY: Emlékbeszéd Jakab István fölött. Bp. 1877.)

II.

A Tündérmű Magyarországon c. kétfelvonásos „vig énekes játéknak”-nak szerzője Hirschfeld Jakab, a temesvári német színház igazgatója. Életéről nem maradtak ránk adatok.

A kassai Szemlélő névtelen kritikusanak (Kovacsóczy Mihály-nak?) igaza volt, amikor úgy nyilatkozott, hogy „ezen kis darabocska azok közé tartozik, mellyek természetességükönél fogva mindenkor és mindenhol tetszenek.” (1836. 7 sz. jan. 22. 112. h.) Hirschfeld drámája — eredeti címén Das Zauberschloß in Ungarn — a magyar színháztörténet egyik leghosszabb életű repertoár-darabja. A PNSz 1811. szeptember 18-án mutatta be még a Rondellában. A második pesti színtársulat Láng Ádám (l. 70. sz. bír. jegyz.) fordításában 1812-ben háromszor, 1814-ben kétszer adta elő, s vándorszíntársulataink is sűrűn játszották, mindig nagy sikerrel. A BSzT és a PMSz, majd a NSz Szentpétery Zsigmond magyarosítását használta. Ezt a változatot HEVESI SÁNDOR frissítette fel (Tündérlak Magyarhonban vagy A rokkant huszár. Énekes játék 2 szakaszban, német után írta Szentpétery Zsigmond. Átdolgozta Hevesi Sándor. Zenéjét írta Lavotta Rezső.), s ebben a formában adták 1923-ban hatszor a NSz-ban, egyszer a Várszínházban, egyszer pedig a Városi Színházban. (Ma az Operaház Erkel Színháza.) — Egressy Béni és Szerdahelyi József operát írtak belőle; bemutatója 1840. július 11-én volt, s 11-szer került színre. Az OSzK Színháztörténeti Osztályának könyvtárában őrzött kézirat tanúsága szerint Vachott Sándor „eredeti népszínművé” alakította át, valószínűleg az 50-es években; előadásáról nem tudunk.

A darab arról szól, hogy Gyuri — más változatok szerint Farkas —, egy rokkant huszár, Vámházy tábornok kertjébe érkezik az öt hűségesen ápoló Marcsával, akit idegenek előtt hűgának állít. Itt terített asztalra akadnak, hozzálátnak az evéshez, iváshoz, s a nagy fáradtságtól, jóllakottságtól elnyomja őket az álom. A tábornok Gyuriban arra a huszárra ismer, aki egy csatában megmentette az életét. Parancsba adja hát, hogy egész háza népének úgy kell viselkednie, hogy Gyuriék, ha felébrednek, Tündérországból képzeljék magukat. Úgy is történik: Gyuri és Marcsa minden kívánsága oly boszorkányos módon teljesedik, hogy ijedtökben már a menekülésre gondolnak. Ekkor Vámházy, akire Gyuri is ráismer, megmagyarázza a helyzetet. A darabot hármas lakodalom fejezi be: a tábornok két fia elveszi Vámházynak két nevelt leányát, s Gyuriból és Marcsából is — miután kiálltak egy hűségpróbát — egy pár lesz.

Szövegváltozatok

2. magyarországban vígjáték 3. vígjáték 7. mesterül 10. fenn tarthatja

8.

Megjelenés

Ath 1837. II. félv 20. sz. szept. 7. 319—320. h. (Az 5.—7. és 9. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 436—438. l. (VIII. sz.)

MM 1847. 1721–1722. h. (VIII. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 16–17. l. (VIII. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 82–83. l. (VIII. sz.)

Hugo, Victor (1802. Besançon – 1885, Párizs) drámái közül a BSzT elsőnek az *Hernanit* mutatta be 1835. január 28-án. A darabnak nem volt sikere, nem is adták többször. „Ámbár maga a darab ha nem untató is, de az előadott történet egymás utáni folyamatján kívül nem nagy érdekel bír. Rövidíteni kellene főleg Hernani hosszas sopánkodását és halálát” – írta a Honművész kritikusa. (1835. 10. sz. febr. 1. 77.) A Rajzolatokban pedig, ugyancsak egy névtelen bíráló tollából, ezt olvashatjuk: „Hugonak, a különben lelkes francia írónak, Hernanija egy azon darabok közül, melyekben Hugo borzasztó s rendítő karaktert ohajtván fősteni, e karakter nagyságát, borzasztó 's rémitő helyek – mint kripták, sírboltok – előteremtésével ügyekszik emelni vagy pótolni. Az egész darab tragikái hatással 's összefüggéssel épen nem bír, csupán az utolsó jelenés az, melyben némileg a színész mesteri tehetségeit kifejtheti.” (1835. I. félev 9. sz. jan. 31. 50–51) – 1835. szeptember 19-én került sor a *Lucretia Borgia* bemutatójára. Ez már tetszett a közönségnek is, a kritikusoknak is. A Rajzolatok Bálványossy álnévű bírálója melegen méltatta mind a darabot, mind a francia romantikát (1835. II. félev 25. sz. szept. 26. 154–155.); hasonló elismeréssel szólt a Honművész is a drámáról: „E darab a szerző műveinek egyik legjelesebbike, nemcsak igen érdekes tartalmára, hanem meglepő s hatást gerjesztő helyzeteire nézve is. . . A színeszeti hatás ismeretében igen jártas francia szerző igen jól tudá művét annak szabályaihoz alkalmazni, s nem csuda, ha e műve, mely egyébiránt tartalmára nézve elég borzasztó, külföldön a maga eredeti tisztaságában adatva olly igen kedvezőleg fogadtatott.” (1835. 77. sz. szept. 24. 617.)

Az *Angelo* a francia romantikus dráma magyarországi térhódításának egyik újabb állomása volt. A PNSz Castellinek (I. 37. sz. bír. jegyz.) a „felismerhetetlenségig átgyúrt” feldolgozásában, *Angelo, Tyrann von Padua und Camilla, die Schauspielerin* (*Angelo, Pádua zsarnoka és Kamilla, a színésznő*) cím alatt 1835. december 28-án adta elő, de siker nélkül, úgyhogy megismétlésére mindössze egyszer került sor. (KÁDÁR 54. 117.) A BSzT Csátó Pálnak Vörösmartytól is megdicsért fordításában adta elő 1836. április 18-án, s ezt követőleg ugyanebben az évben még négyszer. A francia romantika ellenzéke persze leszólt. CSATÓ PÁL (!) a *France littéraires* 1835. decemberi számára hivatkozva kijelentette, hogy V. Hugo „leggyöngébb drámái műve” (A francia szépliteratúra, 1835-ben. Tudománytár 1836. 10. k. 238.), PETRICHEVICH HORVÁTH LÁZÁR pedig Jules Janinnak a londoni Athenaeumban megjelent cikke nyomán ezt a szónoki kérdést tette fel: „Érdemi-e a dráma nevezetét, mi egyébből nem áll, semmint legközönös események, álszánakozás s áltreteggéssel megterhelt silány, mit sem jelentő szövevényből, mi egyiránt ellenkezik természet, igazság és emberi szívvel?” (Victor Hugo mint költő és drámái. Tudománytár. Értekezések. V. k. 1839. 124.) De a közönségnek tet-

szett a darab: a PMSz-ban, illetőleg a NSz-ban állandóan műsoron maradt; a 70-es évektől kezdve Endrődi Sándor fordításában játszották. Kolozsvárott 1836. június 12-én mutatták be, de más vidéki városokban is sűrűn adták, mert a pesti színészek — Lendvay, Lendvayné, Fánchy — szívesen léptek benne fel vendégszerepléseik alkalmával.

Sokat jelentett, hogy a darabot 1836-ban Csátótól függetlenül, Eötvös József is lefordította. A hozzá írt előszó — amely külön is megjelent a Társalkodóban (1836. 16. sz. febr. 24. 61–63.) — a francia romantika hazai recepciójának egyik fontos dokumentuma.

VICTOR HUGO Angelo, tyran de Padue (eredetileg: Angelo, ou Padue en 1549) c. prózában írt drámája 1835. április 28-án került először színre a Théâtre Français-ben A darab tartalmát a következőkben foglalhatjuk össze. Angelo, Pádua kegyetlen zsarnoka, Velence titokzatos hatalma alatt áll. Felesége, Bragadini Katalin, és szeretője, Tisbe — egy szabad életű színésznő — ugyanazt a férfit szeretik: a Rodolfo álnéven élő Ezzelino herceget. Ez Katalinért rajong, Tisbe odaadó, alázatos szerelmét csak sajnálkozással fogadja. A konfliktust Homodei, Velence kémje élezi ki, akit nemcsak foglalkozása, hanem egyéni bosszúja is sarkall — Tisbe egykor ugyanis visszautasította szerelmét. Homodei törbe csalja Rodolfot, azután elárulja a szerelmespárt a férjnek. Ez elhatározza, hogy megöleti őket. De Tisbe, a nemeslelkű kurtizán megmenti Katalint és Rodolfot. Nemcsak Rodolfo iránt érzett szerelme teszi áldozatokra képessé. Lelke mélyén őrzi meghalt anyja iránti rajongó szeretetét, s végtelen hálát egy ismeretlen valaki iránt, aki anyját megmentette egyszer, s akit egy bizonyos kereszt segítségével ismerhetne fel. És amikor Katalin szobájában áll, tele gyűlölettel az asszony ellen, mert elrabolta tőle Rodolfot, és ki akarja szolgáltatni férje dühének — észreveszi édesanyja keresztjét, megtudja, hogy anyjának jótévője éppen Katalin volt. Innen kezdve egész erejével azon van, hogy megmentse vetélytársnőjének életét, elősegítse szökését Rodolfoval. Méreg helyett álomitalt ad Angelo kezébe, és megszerzi a halottnak hitt asszony testét. S amikor már bizonyos a siker, egy vágya van még: hogy Rodolfo kezétől halljon meg. Élhiteti vele, hogy Katalint megölte a férje, a mérget ő adta neki — és Rodolfo valóban leszúrja. Tisbe haldoklása közben Katalin feléled; minden kiderül, Tisbe áldó szavakkal küldi el gyilkosát és vetélytársnőjét. (Vö. BENEDEK MARCELL: Victor Hugo. Bp. 1912. 243–248.)

Vörösmarty nagyra értékelte Hugonak ezt a drámáját. Még három előadásáról írt bírálatot (l. 54., 129. és 145. sz. bír.), s az *Elméleti töredékek*ben (966–980. sor l. e. k. 33. l.) is példának hozza fel a drámái „elbeszélés” helyes alkalmazásával kapcsolatban. Nézetét Bajza is osztotta: az Angelot „a francia nagy költőnek jeles műve”-ként említette egyik bírálatában. (V. k. 291.)

A Vörösmarty-bírálat első szakaszában kifogásolt „kegyed” szó védelmében Dessewffy József egy hosszú cikket írt a Hírnökben. (1837. 32. sz. okt. 20.) A nyelvészeti vita mögött politikai nézeteltérés

húzódott: az „ön” szót Széchenyi alkotta és propagálta. (L. TOLNAI VILMOS: A nyelvújítás. A nyelvújítás elmélete és története. Bp. 1929. 161.)

Szövegváltozatok

1. Victor Hugo 10. ön [ritkítva] 15. kegyednek Katalin 28. Rudolfo 29. rosszúl 31. biztos 33. szóhabarás 's 34. jőni 41. ad 43. állni és 49. Szentpéterről

A 7. és a 8. sz. szín bír. között: Aug. 29. Sevillai borbély. Vigdaljáték 2 felvonásban. Muzsikáját szerzette Rossini. Fordította Bántó.

9.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 20. sz. szept. 7. 320. h. (Az 5—8. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 438—439. l. (IX. sz.)

MM 1847. 1722. h (IX. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 17—18. l. (IX. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 83—84. l. (IX. sz.)

Holbein, Franz Ignaz (1779, Zisterdorf in Niederösterreich — 1885, Bécs) osztrák színész, drámaíró. A lilienfeldi gimnáziumban Pyrker László (1. Vty Akad. Kiad. II. k. 524.) tanítványa. Kalandos ifjúságában volt nyelvtanár, festő, zenész, vándorszínész; megfordult Szentpétervártól Amsterdamiig, Hannovertól Prágáig Európa majd minden nagyobb német színpadán, ez utóbbi két városban mint dramaturg és igazgató is eredményesen munkálkodott. 1841-től 1849-ig a bécsi Burgtheatert vezette. Mint színpadi szerző sokoldalú tevékenységet fejtett ki; Shakespeare egyes drámáit hosszú ideig az ő átdolgozása szerint adták nálunk is. (L. a 85. sz. bír. jegyz.)

A Kétalakút — eredeti címe Der Doppelgänger, 1832. — a PNSz-ban 1834 júliusában adták először; a BSzT egy évvel később mutatta be, 1836-ban kétszer, 1835-ben egyszer adták. NSz (12).

A darab — amint azt címe is mutatja — a „hasonmás”-motívumra épül. Báró Zonau és Seidler, két fiatal katonatiszt, a megtévesztésig hasonlítanak egymásra. Jellemük azonban merőben ellentétes: Seidler csendes, szelíd ábrándozó, a nőekkel szemben félénk, tartózkodó — a gazdag és előkelő Zonau viszont biztos fellépésű, kissé lármás világfi, gáláns kalandok hőse. A véletlen folytán mindketten ugyanazzal a családdal és annak ismerőseivel kerülnek kapcsolatba, és hasonlóságuk a mulatságos félreértések, groteszk helyzetek hosszú sorát idézi elő.

A szerző utasítása szerint a két szerepet egyazon színésznek kell játszania, ami kitűnő alkalmul szolgált, hogy egy karakterszínész bebizonyítsa sokoldalú mimoszi képességeit. Egressy Gábor a felada-

tot kitűnően oldotta meg, Seidler-Zonau híres alakításai közé tartozott. — A Megyeri játszotta Kolber egy vámtiszt, aki a „kétalakútól” megtévesztve fonák helyzetbe kerül.

Jakab István — 1. 7. sz. bír. jegyz.

A bírálóban említett drámák szerzői: Miveltség és természet — Albini (1. 60. sz. bír. jegyz.); A molnár és gyermeke — Raupach (1. 20. sz. bír. jegyz.); Tudor, helyesen Tudor Mária — Victor Hugo (1. 8. sz. bír. jegyz.). A Fiescoról 1. az 57., az Angeloról a 8. sz. bír. jegyzeteit.

Szövegváltozatok

4. Megyerit Kóber 7. Megyerynek 9. kis, 12. mesterül 13. hasonlíthatatlanúl 14. középszerűleg 15. Barta Huszárt 16. természet Zrinyit vagy 18. gyermeke Zsidó 20. Megkísérteni 22. kicsint,

10.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 22. sz. szept. 14. 350—352. h. (A 11. és 12. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 439—441. l. (X. sz.)

MM 1847. 1722—1724. h. (X. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 18—20. l. (X. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 84—85. l. (X. sz.)

Dumas, Alexandre, père (1803, Villers-Cotterets — 1870, Párizs) írói pályája elején történeti drámákkal lépett fel. (L. 43. és 63. sz. bír. jegyz.) Victor Hugo stílusreformját követte, de kevesebbet ügyelt a költőiségre, annál többet a színszerűsége. Fő célja — miként később regényeiben is — az volt, hogy a szenzációkra éhes publikum érdeklődését a végsőkig csigázza; halmozta a meglepő és hátborzongató jeleneteket, úgyhogy darabjai több joggal nevezhetők történeti környezetben lejátszódó rémdrámáknak, „mélodrame”-oknak, mint történeti tragédiáknak.

Színművei közül — magyar színészek előadásában — elsőnek A neszelei toronnyal ismerkedhetett meg közönségünk. (L. az *Elméleti töredékek* 981—1001. sorához írt jegyzetet e. k. 33. l.) Ezt követte 1836. március 4-én a Korona és vérpad. A darab tetszett: a BSzT még ötször adta elő, a PMSz, illetőleg a NSz 22-szer. Vidéken is gyakran adták. Kedveltségére jellemző, hogy BENKE JÓZSEF is lefordította: Howard Katalin, vagy Korona és vesztőhely. Pest, 1837. Trattner-Károlynál. A budai bemutató alkalmával HAZUCHA FERENC terjedelmes bírálót írt, melyben részletesen ismertette a francia romantika törekvéseit, jellegzetességeit, Dumas drámájáról pedig így nyilatkozott: „A’ mai darab a’ „Neszelei torony”-nyal együtt színi tömkeleg, melyből csupán a’ szerző’ fonala vezet ki. Sok csomójú szövevénye a’ jó el-

rendelés által könnyen felfoghatóvá, 's csudálatos esetei a' helyes motiváció által hihetőkké váltak. Az egész csupa tett, 's tetteiben előre haladó.' (Rajz 1836. 20. márc 9. 159—160. és 22. sz. márc. 16. 174—175.) A darab egy későbbi előadása pedig Bajának szolgált alkalmul, hogy kifejtsé nézetét a francia romantikus drámák magasabb rendűségéről a német színdarabokkal szemben. (V. k. 239—240.)

Az 1834. június 2-án Párizsban bemutatott dráma — eredeti címén Catherine Howard — témáját VIII. Henrik angol király hírhedt és az irodalomban is sokszor feldolgozott magánéletéből veszi. A király négy házasság csődjé után beleszeret a vidéki rejtékében élő szép és fiatal Howard Katalinba. Feleségül akarja venni, s a leánykérésrel udvarának legelőkelőbb, legvitézesebb nemesurát, Ethelwood herceget bízza meg; nem tudja, hogy ez már egy éve titkos férje Katalinnak. A herceg, hogy boldogságát megmentse, mérget szerez, amely azt, aki megissza, tetszhalottá teszi. Az ital felét Katalin borába önti, majd a gyászszertartás után a saját családi kriptájában temetteti. A király nehezen tud beletörődni választottja elvesztésébe; betér a kriptába, s Ethelwood jelenlétében búcsúajándékként gyűrűjét a holtinak vélt Katalin ujjára húzza. Katalin hamarosan magához tér, s férje kastélyának rejtett lakosztályában húzódik meg. — Henrik meglátogatja Ethelwoodot; felajánlja, hogy míg ő Skóciában hadakozik, legyen ő az ország kormányzója, s egyben felajánlja neki testvérhúga, Margit hercegnő kezét. Ethelwood mindkét ajánlatot visszautasítja, s ezzel magára vonja az uralkodó haragját. Hogy ez elől meneküljön, megissza az álomital másik felét; elkéri Katalintól a királytól kapott gyűrűt, s rábizza feleségére a kriptá egyik kulcsát, hogyha majd magához tér, kijöhessen a sírboltból és külföldre menekülhessen. — Am a nagyravágyó asszony visszaveszi eszméletlen férjétől a gyűrűt, s felfedi kilétét a királynak. Henrik kijelenti, hogy feleségül veszi, mire Katalin a kriptakulcsot a mélységbe dobja. Az Ethelwoodot forrón szerető Margit hercegnő azonban a királynál letétbe helyezett másik kulccsal kiszabadítja a megcsalt férjet. Ethelwood a már királynévá emelt Katalint addig üldözi féltékeny bosszújával, míg sikerül Henrik gyanúját felkelteni. A király bizonyítékok birtokában (Ethelwoodnak a királyné szobájában hagyott kalapja, a kulcslyukba betört törhegy stb.) perbe fogja hűtlen hitvesét, s a lordok bírósága fővesztésre ítéli. Katalin megvesztegetéssel eltávoztatja Londonból a hóhért, de ekkor az álarcos Ethelwood jelentkezik az ítélet végrehajtására. Miután a királynét lefejezte, lekapja álarcát, s mint a kivégzettnek büntársa, feladja magát.

Vörösmarty is nagyra tartotta Dumas-t, bár nem hunyt szemet hibái fölött. (L. 43., 63., 102., 116., 122., 130., 155., 157. és 182. sz. bír.) A Korona és vérpád előadásairól még két ízben írt recenziót. (L. 84. és 112. sz.)

Jerrmann, Eduard (1798, Berlin — 1859, uo.) ünnepelt német jellemző színész volt. Pályájának főbb állomásai: Bécs, Mannheim, Berlin; a PNSz-ban is gyakran szerepelt, híresek voltak Shakespeare-alakításai, amelyekből a mi színészeink is sokat tanultak. Széles körű

irodalmi tevékenységet is fejtett ki. Dumas drámáját Krone und Schafott, oder: Der Schlaftrunk (Korona és vérpad, vagy: Az álom-ital) címen dolgozta át. A PNSz ezt 1834 és 1846 között 10-szer játszotta.

Jakab István — 1. 7. sz. bír. jegyz.

Angelo — Victor Hugo drámája, 1. 8. sz. bír.

Szentpétery a darabban VIII. Henrik szerepét játszotta.

Szövegváltozatok

1. 1-én vérpad Drama öt fekv. 2. Jerman 6. mindezeknek 7. azonban a' 9. mellyeket, 14. most: 16. lelketlen 's erónélküli 28. közönségnek ki-tünőleg kell 35. csapnia jeleül 43. Howard 45. jeggyűrűjét 48. gyűrű 56. nem értése

II.

Megjelenés

Ath 1837. II. félev 22. sz. szept. 14. 352. h. (A 10. és 12. sz. bír. együtt.)

MM 1845-48. X. k. 441-442. l. (XI. sz.)

MM 1847. 1724. h. (XI. sz.)

MM 1863-64. XII. k. 20-21. l. (XI. sz.)

OM 1884-85. VII. k. 85-86. l. (XI. sz.)

Gaal József (1811-1866) sokirányú prózaírói tevékenysége mellett (l. Kézikönyv 510-511.) drámáival is — legmaradandóbban a Peleskei notárius c. népszínművével (l. 145. sz. bír.) — jelentős sikereket ért el.

Mátyás király Ludason c. történeti vígjátékát 1837. március 18-án mutatta be a BSzT. (A címe ekkor ez volt: A király Ludason.) A PMSz-ban mindössze három előadást ért meg.

A Kisfaludy Károly modorában írt darab cselekménye a következő. A ludasi városbíró, Pókhasi Tóbiás — ezt a szerepet játszotta Megyeri — hírül veszi, hogy a király városukban fog találkozni jegyesével, Beatrixszel. (A Ludas nevezetű képzelt kisváros amolyan magyar Abderának vagy Krähwinkelnek számított.) Lázasan készülnek a király méltó fogadására; két tanácsbeli: Ökrösi és Bagaria a piacra és a kocsmába mennek, hogy az álruhában érkező királyra lessenek. A két együgyű tanácsos a külföldről véletlenül odavetődött Lámor diákban véli az uralkodót felismerni, s szabadkozása ellenére nagy reverenciával vezetik a városházára. A megjelenő király kihasználja a tévedést: megbizsa Lámort, hogy Beatrix előtt vigye csak szerepét, ő meg diák lesz, hogy kiismerhesse jegyesét. Csakhogy Beatrix is hasonló csejt vet: szerepét cserél a szobalányával. Mátyás és Beatrix, az ál-királyi pár is egymásba szeretnek. Mátyás eleinte úgy próbál menekülni a kényelmetlen helyzetből, hogy Kinizsivel

megkéreti a szobalánynak hitt Beatrixot, de Kinizsi kudarcot vall. A félreértések persze elsimulnak, s végén mindenki boldog lesz a maga párjával; Ilka, Pókhasi leánya is, akit Mátyás király hoz össze választottjával, egy derék közvitézzel. (L. BADICS FERENC: Gaal József élete és munkái. Gaal József összes művei. I. k. Bp. 1881. 63–64. l.)

A drámát Vörösmarty 1836-ban — a MTT drámabíráló bizottságának többi tagjával (Bajza József, Döbrentei Gábor és Fáy András) szemben, akik csak „dicséretre” méltatták — tiszteletdíj mellett kinyomtatásra ajánlotta. (VISZOTA GYŰL. A: Bajza József akadémiai munkássága. ItK 1912. 459.)

Szövegváltozatok

1. 2-án 2. köszönék 3. színműnek 7. Megyery 8. tesz 10. tisztelkedése 16. kerül 22–24. [az idézetek mindenütt ritkítva]

12.

Megjelenés

Ath 1847. II. félév 22. sz. szept. 14. 352. h. (A 10. és 11. sz. bír. együtt.)

A színlapon szereplő Lebrün csak átdolgozója a darabnak. Szerzői MÉLESVILLE és BOIRIE, darabjuk címe: Le Bourgmestre de Saardam, ou Les deux Pierre. 1818.

Lebrün (Lebrun), Karl August (1792, Halberstadt — 1842, Hamburg) francia református lelkész fia; apja kereskedői pályára szánta, ő azonban 1809-ben a színészetet választotta. Sok helyen megfordult, 1827 és 1837 között a hamburgi színházat vezette. Mint színpadi szerző főleg francia darabokat dolgozott át. (L. még a 26., 173. és 204. sz. bír.)

Mélesville, Anne-Honoré-Joseph, cs. n. *Duveyrier* (1787, Párizs — 1865, Marly-le Roi) több száz dráma, főleg vaudeville szerzője, amelyeket többnyire társszerzőkkel (Scribe, Bayard, Boirie stb.) írt. Egyik legismertebb alkotása a Zampa c. opera szöveggönyve. (L. 28. sz. bír.) A Vörösmarty bírálta darabok közül tőle való: Nevelő ezer bajban (15. sz. bír.), Borzasztó éj a Paluzzi kastélyban, ugyancsak Boirieval együtt (34. sz. bír.) és a Saint Goerges lovag (207. sz. bír.)

Boirie, Jean-Bernard-Eugène Cantiran de (1783, Párizs — 1837, uo.) a Scribe vezette bulvár-drámaírók egyiké. (L. még a 34. és 61. sz. bír.)

A Két Péter és a saardami polgármester Nagy Péter orosz cár életének ama epizódját vitte színpadra, amikor ácslegényként Hollandiának Saardam nevű városában tartózkodott. A darabot már a BSzT is játszotta 1833 és 1837 között minden esztendőben egyszer. A NSz-ban összesen hatszor került előadásra. ALBERT LORTZING

(1801–1851) német zeneszerző romantikus vígoperát készített belőle: Zar und Zimmermann (Cár és ács) — a NSz 1848. január 15-én mutatta be.

A rövid kis bírálat itt jelenik meg először Vörösmarty művei között.

13.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 25. sz. szept. 24. 399. h. (A 14–17. sz. bír. együtt.)

MM 1845–48. X. k. 442. l. (XII. sz.)

MM 1847. 1724. h. (XII. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 21. l. (XII. sz.)

ÓM 1884–85. VII. k. 86. l. (XII. sz.)

Kotzebue-nak (l. 4. sz. bír. jegyz.) *Das Taschenbuch. Ein Drama in 3 Aufzügen, nach einer wahren, einst zwischen dem Marquis Fouqué und Petisson vorgefallenen Anekdote. 1818.* (A zsebkönyv. Dráma 3 felvonásban egy igaz, egykor Fouqué márkí és Petisson között megtörtént anekdota után) c. műve gyengébb alkotásai közé tartozik. Megjegyzendő, hogy „zsebkönyv”-ön nem irodalmi kiadványt, hanem „notesz”-t, „portfó”-t kell érteni. De a német címbe is hibák csúsztak be: az anekdota történeti hőseinek neve helyesen: *Fouquet* és *Petisson*. Egyes színlapokon a dráma címe: A jegyzőkönyv.

A darab már 1823-tól kezdve szerepel színtársulataink műsorában. BSzT: 1833 (1), 1834 (1), 1835 (1). A PMSz-ben ez volt első és utolsó előadása — ez is mutatja értéktelenségét.

A Vörösmartytól megdicsért téma az, hogy a kémkedéssel vádolt Thurgau gróftot titkára menti meg oly módon, hogy a nyomozás alatt kidobja az ablakon azt a noteszt, amelyben a gróf levelezését tartotta. Ezután úgy tesz, mintha vádolná gazdáját, s egy szembesítés alkalmával így szól: „Nem beszélne Ön ilyen határozottan, ha nem tudná, hogy a titkait tartalmazó notesz egy tűzvész alkalmával elégett.” Így adja tudtára gazdájának, hogy az ellene szóló bizonyítékok megsemmisültek. Ezek után szent a béke közöttük, a titkár feleségül veszi a gróf leányát, aki ugyan szerette a fiatallembert, de megvetette, amikor az látszólag apja ellen fordult.

Lócsei Spilenberg (Spielenberg) Sámuel (?–?) erdélyi kormányzósági tisztviselő volt; több *Kotzebue*-drámát fordított magyarra, A jegyzőkönyv 1823-ban nyomtatásban is megjelent Pesten. (L. SZINNYEI XII. 1355.; BAYER DT II. 445.)

Wurda József (1807–187?) győri német családból származott, jó hírű tenorista volt. Egy ideig a PNSz tagja, s mint ilyen gyakran lépett fel vendégként a PMSz-ban. Szó volt róla, hogy állandó tagnak szerződik a magyar színházhoz, de ez különböző intrikák következtében meghiúsult. (L. 177. sz. bír. jegyz.) A 30-as évek végén elhagyta hazánkat, s Németország különböző színházaiban lépett fel; pályája végén a hamburgi városi színházat vezette.

Romeo — VINCENZO BELLINI (1801—1835) és FELICE ROMANO Montecchi i Capuletti (A Montecchi és Capuletti párt) c. 4 felvonásos, a 19. század első felében sokat játszott operája.

Szövegváltozat

1. 6kán:

A 13. és 14. sz. bír. között: Sept. 7kén: *Két nap falun*. Vigjáték 1 fv. Kurländer után fordította Hugo. *Két szó*. Daljáték egy felvonásban.

14.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 25. sz. szept. 24. 399. h. (A 13., 15—17. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 442—443. l. (XIII. sz.)

MM 1847. 1727—1725. h. (XIII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 21—22. l. (XIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 86—87. l. (XIII. sz.)

Iffland, August Wilhelm (1759, Hannover — 1814, Berlin) korának legnagyobb német jellemszínésze; mint rendező (Mannheim) és színházigazgató (Berlin, udvari színház) is az ún. „természetes színjátszás” egyik úttörője. Egyben termékeny és nagy hatású drámaíró, népszerűségben Kotzebue (I. 4. sz. bír. jegyz.) versenytársa, akivel világnézetük és drámaírói technikájuk azonossága alapján együtt szokták emlegetni. Polgári környezetben játszódó ún. „családi drámáit” (Familienstück, Familiengemälde) érzelmesség, felvilágosult moralizálás, a munka és becsület eszményének hirdetése jellemzik. (Vö. KLINGENBERG, KARL HEINZ: *Iffland und Kotzebue als Dramatiker*. Weimar, 1962.)

Az ügyvédek — németül *Die Advokaten* — c. drámáját a budai és pesti német színházban 1797-től 50 éven át állandóan játszották. A második pesti színtársulat is előadta 1811-ben Benke József fordításában *A prókátorok* címen. (BAYER — NJT II. 406.— tévesen tulajdonítja a darabot Schrödernek.) Ettől kezdve színtársulataink kedvelt repertoár-darabja lett. A BSzT már Joannovics Demeter fordításában játszotta: 1834 (2), 1835 (1), 1837 (1). A PMSz-ban három előadás után végleg lekerült a műsorról.

TÓTH LŐRINC így nyilatkozott a darabról: „A’ maga nemében remek mű, ’s kitűnő karaktereivel igen alkalmas mező, mellyen egy gondolkodó színész művészi tökélyeit ragyogtassa. — Ifflandban a’ magasabb szellem és költői báj’ hiányát nagy részben kipótolja az érdek, mellyet mély emberösmerettel, különösen polgári és udvari viszonyok’ helyes felfogásával ’s rajzolásával irt műveitől megtagadni nem lehet.” (Rajz 1835. 41. sz. máj. 23. 250.) Néhány évvel később BAJZÁNAK már korántsem volt ilyen jó véleménye: „Gyengén motivált ’s kivált a’ kifejlésnél nem belső okokból, hanem külső közbejött esemény’ következtében lebonyolódott mű, betegségekkel az ifflandi

síró iskolának: de változatos 's néhol életvaló jellemeinél fogva érdekes, mit gyakran színészeink' játéka is emelt." (Ath 1841. I. félv. 52. sz. máj. 2. 832. h.)

A dráma egy kis német grófságban játszódik. A régimódi, becsületes, dolgos Klarenbach ácsmester Hans nevű fiából tehetség és nagy hatalmú pártfogója — Reissmann udvari tanácsos — segítségével tartományi tanácsnok lett. A kisembereket kíméletlenül elnyomó, hatalmaskodó, kapzsi politikus ígéreteivel, példájával rossz útra téríti a gyenge jellemű fiatallembert, annál is könnyebben, mert Klarenbach szerelmes Reissmann leányába, a tiszte lelkű Ottiliába. Az öreg ácsmester aggódva látja egykor becsületes fia „karrierjét”. Mint árvaszéki elnök beperli Reissmann, aki csalárd módon, egy elmebajos örökhagyó félvezetésével magának kaparintotta meg az árva gyermekekre hagyott örökséget. Reissmann a becsületes Wellenberg, az árvák ügyvédjének rábeszélésére sem hajlandó a kisemmizetteket kártalanítani. A szégyenletes örökségi per után Wellenberg tudtára adja a nyertes Reissmannnak és jövendőbeli vejének: az orvos, aki az örökhagyót kezelte, Reissmann ösztönzésére és pénzért a bíróság előtt elhallgatta, hogy a végrendelkező nem volt beszámítható állapotban. Hans Klarenbach a leleplezés hatására, apja és menyasszonya rábeszélésére szakít megtrónójával, eddigi életmódjával. Reissmann bosszút akar állni rajta, Wellenberget pedig, akitől leginkább tartania kell, mérgezett borral akarja örökre elnémítani. Az ügyvéd azonban észreveszi a kelepécét: nem iszik a borból, sőt magával viszi a üveget, amelyet most már bizonyítékul használhat fel Reissmann ellen. Ebben a helyzetben Reissmann megadja magát: visszaadja az árvák pénzét, lemond a bosszúról, s kénytelen-kelletlen visszavonul a magánéletbe. (Ez az a jelenet, amelyben a nézők „a gonoszt győtrelemben látják”.)

Vörösmarty megjegyzése a darab tartalmának „érdektelen házíságáról” s a „mindennapi nyavalygásokról” arra a szűk kispolgáriságra utal, amely főképpen a dráma mellékselekményét és egyik-másik epizódfiguráját (az ácsmester leánya, ennek erdész vőlegénye), sőt bizonyos mértékig magának az egyébként rokonszenves ácsmesternek puritán maradiságát jellemzi.

JOANNOVICS DEMETER-ről csak annyit tudunk, hogy Buda városának szerb származású levéltárosa volt. (SZINNYEI V. 524.) A Vörösmartytól megbírált darabok közül még a következőket fordította, adaptálta németből. JÜNGER: Hölgyrablás (I. 30. sz. bír.), ROWLEY: Foster testvérek (I. 31. sz. bír.), ROBERT: Viszonyok hatalma (I. 40. sz. bír.) és DEINHARDSTEIN: Garrick Bristolban (I. 143. sz. bír.).

Szövegváltozatok

1. 9kén: 4. nyavalygások 6. Reissmann 12. nem tudása 16. is, 17. sírunk, midőn nevetni, nevetünk, mikor sírni, tapsolunk, midőn pirúlni kellene, 21. előadásában Szentpéteri 23. állottak:

A cikk után: Sept. 10kén: Sevillai borbély másodsor, mely alkalommal a' színház ismét teli volt. Sept. 11kén: Raphaela.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 25. sz. szept. 24. 399—400. h. (A 13—14. és 16—17. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 443—444. l. (XIV. sz.)

MM 1847. 1725—1726. h. (XIV. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 22—23. l. (XIV. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 87—88. l. (XIV. sz.)

I.

Hazai forrásaink hol Kotzebue-nak (BAYER NJT II. 439. és FERENCZI ZOLTÁN: A kolozsvári színészet és színház története. Kolozsvár, 1897. 520.), hol Theodor Hellnek és Karl Lebrünnek (Szinyei XIV. 1948.), majd megint Charles de Courcynak és Emile Louis Vanderburchnak (STAUD 155.) tulajdonítják a darabot. Ahány nézet, annyi tévedés. Ennek a kis egyfelvonásosnak eredetije MÉLESVILLE (l. 12. sz. bír. jegyz.) *Le précepteur dans l'embarras* (A bajba jutott nevelő) 1823-ban bemutatott comédie-vaudeville-je. Ezt Theodor Hell — Lebrün közreműködése nélkül — még ugyanebben az évben *Der Hofmeister in tausend Ängsten* (Az udvarmester ezer bajban) címen dolgozta át a német színpadok számára. Mélesville-Hell művét a PNSz 1824-ben *Der Weiberfeind in der Klemme* (Asszonygyűlölő a kelepcebén) címmel mutatta be; a következő években Pesten is, Budán is néhányszor játszották. Helltől függetlenül Lebrün is (l. 12. sz. bír. jegyz.) lefordította, s Elevényi — azaz Zsivora József — ezt a változatot tette át magyarra; emellett szól az OSZK Színház-történeti Tárában őrzött sűgőkönyv, amelynek címlapján ez olvasható: Nevelő ezer baj közt. Vigjáték 1 felvonásban. Írta Lebrun. Fordította Zsivora József. A kéziratos sűgőkönyv azonban nem a reformkorból, hanem a 60-as, 70-es évekből való, s így a szerző megjelölése emlékezetből is történhetett.

Hell, Theodor, cs. n. *Karl Gottfried Theodor Winkler* (1775, Waldenburg — 1856, Drezda) szászországi udvari tanácsos; író, dramaturg, színiigazgató, újságszerkesztő, fordító. 1820 és 1830 között a drezdai színház műsorának 1/7 részét az ő, főleg francia eredetiből készült adaptációi alkották, s ezeket valamennyi német színpadon felhasználták.

Elevényi — Zsivora József (1809—1887) álneve. Színész, a NSz másodrendű tagja. Több német és francia darab fordításával gyarapította a repertoárt. (SZINYEI XIV. 1948—1949.)

A darabot színészeink már Budán is előadták: 1834 (2), a NSz ötször játszotta, de vidéki szintársulataink műsorában is megtalálhatjuk.

Mélesville egyfelvonásos énekes bohózata — amelyet azonban nálunk szokás szerint a zenés betétek nélkül adtak — arról szól, hogy De Vieux Sac báró (a magyar fordításban: Szendery) 24 éves felnőtt

fiát még mindig egy szigorú nevelő, Job mester (Lassenius) felügyelete alatt tartja. A nőgyűlölő nevelő féltve óvja növendékét mindenféle női ismeretségtől. A báró távollétében azonban kiderül, hogy az ifjú Henrik gróf (György) titokban megnősült, kisgyermek is van, s felelőségét a kastély kertjében álló pavillonban rejtegeti. A nevelő — a felelőség súlya alatt — segíteni próbál a fiataloknak, de a visszaérkező báró minduntalan keresztülhúzza számításait, s egyre képtelenebb helyzetekbe sodorja. A darab végén persze minden kiderül és megoldódik: a báró atyai áldását adja a fiatalokra, és kis unokája nevelését a kitűnő Job mesterre bízta.

A Vörösmarty bírálta előadás alkalmával László József az ifjú báró, Hubenayné pedig egy Lizi nevű szobalány szerepében lépett fel.

II.

FÁY ANDRÁS A külföldiek c. vígjátékának témája; hogyan gyógyítja ki Szilvásy tanácsos csel útján a vejének kiszemelt Gedy Lajost külföld-imádatából. Badics Ferenc így jellemzi a darabot: „A külföldieskedő uracs, a hirtelen haragú nyugalmazott katonatiszt, a szenteskedő s gyógyvizeket készítő vénleány, a bohóskodó szerelmek, az ügyes inas, a nyelves szobalány — már mind megtalálható Kisfaludy Károly vígjátékaiban s Fáy régibb elbeszéléseiben; de Fáy mindegyikhez tud még ezúttal is jellemző vonásokat adni. Az általok lejátszott cselekvény, ha motívumaiban s egész szövetében nem emelkedik is felül a cselvígjátékok szokott körén, a régi magyar családi élet hí festésével, az élénk jelenetek- s az elmés párbeszédekkel, melyek a kor- és irodalmi viszonyokra vonatkozó ötletekkel, találó hasonlatokkal vannak átszőve, sikert aratott a színpadon.” (BADICS FERENC: Fáy András életrajza. Bp. 1890. 405.) Badics legutolsó megállapítását azonban helyesbítenünk kell: a darabot a PMSz mindössze háromszor játszotta.

Szövegváltozatok

1. *12kén*: Elevelény' 4. Szendery 5. mást: 7. Komáromi 10. szemelforgatás 12. színész szűnjék 13. míg megszűnik észreveszszük 15. játszik megszüntetvén csalatást csökkenti 18. szerint 's 19. színész 22. hibázik 's mellyen 26. hosszú 32. millyek 33. szorgalom 's

16.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 25. sz. szept. 24. 400. h. (A 13—15. és 17. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 444. l. (XV. sz.)

MM 1847. 1726. h. (XV. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 23–24. l. (XV. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 88. l. (XV. sz.)

Kisfaludy Károly drámájának ősbemutatója 1819. szeptember 7-én volt Pesten. Ettől kezdve színtársulataink többször játszották vidéki városokban (l. BÁNÓCZI JÓZSEF: Kisfaludy Károly és munkái. Bp. 1883. II. k. 308–401.), de jóval ritkábban, mint vígjátékait. BŠzT: 1833 (1), 1835 (1), 1836 (1).

Marxista irodalomtörténetírásunk megállapítása szerint a Stibor vajda a komoly drámai nemben Kisfaludy Károly költői működésének egyik csúcsa (Kézikönyv 399–401.), a reformkorban azonban nem gyakorolt mélyebb hatást közönségünkre és a kritikára. Ennek fő okát — az egykori recenziókból következtetve — abban kereshetjük, hogy színészeink nem fordítottak kellő gondot előadására. „Az idvezült szerzőnek ezen darabja azoknak egyike, melyekben a' hosszas és ismételt dialógusok némi nyugtalanító unalmat okoznak a' nézőben, kivált ha azok elegendő tűz 's a' caractereket kitüntető elevenség nélkül mondatnak el.” (Hműv 1833. 54. sz. okt. 6. 437.); „*Stibor vajda* ismét igen kevés néző előtt adatott. Ezen untató, hosszú párbeszédekkel telt, 's boldogult Kisfaludynk egyik leggyengébb munkájának részletes taglalásába ereszkedni lapjaink szűk köre nem engedvén, csak az előadás iránt teszünk némely észrevételeket. . . [A színészek játéka] a' lankadt művet érdekessé nem teheték. (Hműv 1837. 75. sz. szept. 17. 598–599.)

Vörösmarty jóslata, sajnos, igazolódott, mert a színház öt előadás után nem adta többé a darabot.

Szövegváltozatok

1. 13kán: 3. egy felől 4. más felől 5. színen

17.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 25. sz. szept. 24. 400. h. (A 13–16. sz. bír. együtt.)
Aláírás: V.

MM 1845–48. X. k. 444–445. l. (XVI. sz.)

MM 1847. 1726. h. (XVI. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 24. l. (XVI. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 88. l. (XVI. sz.)

Grammerstätter (-stötter, -stödter, -stetter) *Carl Eduard* (1789, Bécs?–1833, Pozsony). A német írói lexikonok csak annyit tudnak róla, hogy Brünnben egy kereskedő nevelte fel, Bécsben, Grácban, majd Pozsonyban színházi titkár volt; nagy nyomorúságban élt, a pozsonyi Irgalmasok kórházában halt meg. Bohózsatszerű darabjaival

gyakran találkozhatunk a múlt század eleji német színtársulatok repertoárjában.

Die Braut aus Arkadien, oder: Die Unschuld vom Lande (Az arkádiai menyasszony, vagy A falusi ártatlanság) c. 4 felvonásos vígjátékát a PNSz 1831-ben mutatta be, s négyszer ismételte meg; BSzT: 1835 (2), NSz(7). A sűgőkönyv tanúsága szerint Balog István fordítása 1833-ban készült Pozsonyban, így feltehető, hogy vándorszíntársulataink már ettől az időponttól kezdve játszották.

Cselekménye nagyjában a következő. Rendesházy, egy a városi élettől megcsömörlött báró, fiának „arcadiai” menyasszonyt, azaz egy egyszerű, természetes és szerény parasztlányt keres. Fiának titkos felesége, a grófi származású Adél különböző falusi leányzóknak álcázza magát, s „átalakódásai” során úgy viselkedik, hogy az öreg báró kigyógyul rögeszméjéből — annál is inkább, mert azt tapasztalja, hogy falun is szép számmal akadnak álnok, haszonleső, kellemetlenkedő emberek.

Komáromi egy goromba és fukar zsíros-parasztot, Baranyi a báró rezonnőr barátját, Kovácsné pedig egy pletykálgató, házsártos öregasszonyt játszott.

Balog (*Balogh István* (1887–1873) a régi magyar színi világ egyik érdemes munkása. 1810-től megfordult majd mindegyik vándorszíntársulatnál, időnként maga szervezte truppjával járta az országot. Tagja volt a BSzT-nak, 1839-től 1854-ig a NSz-nak, de itt már csak kiegészítő színészként alkalmazták, egyébként a színház könyvtárát vezette. Rengeteg német színművet fordított-magyarosított; írt néhány eredeti darabot is, a legsikerültebb közöttük a Ludas Matyi c. tündérbohózata. (SZINNYEI I. 461–464.)

Szövegváltozatok

1. 14kén: 3. estve' 6. ment, különösebb Szentpéteri 7. Rendesházy 8. ismétlenülk 9. megsűgjuk

18.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 28. sz. okt. 5. 444–447. h. (A 19. és 20. sz. bír. együtt.)

MM 1845–48. X. k. 445–450. l. (XVII. sz.)

MM 1847. 1726–1729. h. (XVII. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 24–29. l. (XVII. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 88–89. l. (XVII. sz.)

Friedrich Schiller (1759–1805) pályakezdő remekműve, Die Räuber (1781) viszonylag korán és gyorsan honosodott meg színi életünkben. Népszerűségét elsősorban annak köszönhetette, hogy hatásos színészi alakításokra nyújtott lehetőséget. Az 1790-es évek elején három különböző fordítása is készült. (L. CSÁSZÁR ELEMÉR: A német költészet

hatása a magyarra a XVII. században. Bp. 1913. 115.); színtársulataink Barcsai Lászlóét használták.

Barcsai László (1772—1810) egyike volt az 1790 táján nagy számban fellépő fordítóinknak, akik Bessenyei és Kazinczy példáján felbuzdulva külföldi műsordarabok átültetésével, magyarosításával segítették a játékszíni mozgalmat. Schiller-fordítása A tolvajok címen 1793-ban jelent meg Kolozsvárott az Erdélyi Játékos Gyűjtemény II. kötetében; első előadása ugyancsak Kolozsvárott volt 1794. március 23-án. Ettől kezdve majd mindegyik színtársulatunk műsorában találkozhatunk vele, hol A tolvajok, hol Moor Károly, később pedig A haramiák címen. A második pesti színtársulat 1810-ben ötször, 1814-ben kétszer adta elő, ami az akkori viszonyok között sikernek számított. Ezzel szemben a BSzT mindössze egyszer, 1837. január 20-án játszotta. A NSz előadásainak száma 40. (L. BAYER JÓZSEF: Schiller drámái a régi magyar színpadon és irodalmunkban. Bp. 1912.)

Vörösmarty bírálata elsősorban Moor Károly jellemének, s vele kapcsolatban a dráma eszmeiségének értelmezése szempontjából érdemel figyelmet. Schiller drámájáról a cenzúrának az volt a véleménye, hogy „abban hallatlan vétkek s monstruozus bűnök adatnak elő . . ., az ilyen darabok előadása nemcsak hogy nem költi fel a hallgatókban a bűnöktől irtózás érzetét, hanem farizeikus közönyösséget eredményez. Tele van a darab istenkáromlással, a vallás és erkölcs ellen intézett, jámborság nélküli, valamint királyokra s államra egyaránt veszélyes és ártalmas mondásokkal, sőt a francia forradalomra kedvező kritikákkal is.” (BAYER: i. m. 16.) A darabot tehát csak lényegébe vágó húzásokkal lehetett előadni, úgyhogy a zsarnokellenes mű végül is érzelmesen moralizáló családi drámává laposodott. Jellemző, hogy egy 1810-ből származó színlap így ajánlja a drámát: „Mennyire viheti az embert a' megromlott erkölts, a' testvéri szeretetlenség és a' gazdagságnak rendkívül való kívánása, azt ez a' Játék elevenen képzel-teti.” (BAYER: i. m. 33.) Vörösmarty a mű szellemének ilyesféle eltorzítása ellen szólalt fel, amikor rámutatott, hogy „ő is — ti. Moor Károly ein Bürger derer, welcher kommen werden”. Ezek Posa márkí szavai, aki Fülöp királlyal folytatott nagy párbeszédében (Don Carlos III. felv. 10. jel.) mondja: „Das Jahrhundert/ Ist meinem Ideal nicht reif. Ich lebe / Ein Bürger derer, welche kommen werden.” („Az évszázad még nem érett meg eszméim számára. Az eljövendő századok polgára vagyok.”) Az Athenaeum szövegében az „ő is” és a Schiller-idézet között másfél sornyi üres hely van: itt nyilván volt még egy olyan mondat, amelyet a cenzor jónak tartott törölni. Így az összefüggésből kiragadott idézet homályosnak hat, de nem vitás, hogy Vörösmarty erőteljesen hangsúlyozni kívánta Moor Károlynak Posáéval egy-tőről fakadó nemes idealizmusát, az önkénnyel és a fanatizmussal bátran szembeszálló hősiességét, s ezzel útmutatást kívánt adni színészeinknek, hogyan kell a drámát és főhősének egyéniségét helyesen értelmezni.

De Vörösmarty kiállása A haramiák mellett nemcsak a színészeknek szól, hanem mindazoknak is, akik Schiller életművéből fiatalkori

alkotásait elvetendőnek ítélték. Kazinczy például A haramiákat „ördögi mű”-nek tartotta, s kijelentette, hogy nem olvasná újra, ha ezer évig élne is (Kaz Lev VI. 238.); Posa márkí alakjáról meg az volt a véleménye, hogy az merő színpadi hatásvadászat — elvhűsége, következetessége csak „feszesség”, amely „még a theátrumon is nem használ, hanem árt”. (uo. VII. 396.) A Honművész valamelyik kritikusa úgy vélekedett, hogy „a *Moor Károly* . . . Schiller leggyengébb darabja” (1834. 75. sz. szept. 18. 597.); Vachott Sándor szerint „kellemetlen sikert gerjeszt” (Áth 1838. II. félév 6. sz. júl. 19. 90. h.), a Társalkodó meg egyenesen arra szólította fel a színház vezetőségét, hogy „hagyjunk fel már egyszer Moor Ferenc borzasztóságaival, ne csináljunk Moor Károly szellemében életpéldányokat rablókából”. (1838. 78. sz. szept. 29. 308.) Vörösmarty már Bonyhádon foglalkozott Schillerrel (I. Vty Életr. 256.), s nagyra értékelte a darabot: elismerte a mű bizonyos formai fogyatkozásait, de kiemelte magával ragadó eszméiségét.

A bírálat műsorpolitikai kérdéseket is érint. A PMSz a Budai Színtársulat repertoárjával (L. *Vörösmarty dramaturgiai műveltsége*, 8. pont, e. k. 295. l.) kezdte meg működését, de hamarosan bebizonyosodott, hogy ezzel nem lehet sokáig megélni. A választmány kezdetűl fogva az operára meg a zenés-látványos műfajokra (népszínmű, vaudeville) akarta helyezni a fő súlyt, mert ebben látta a színház látogatottságának biztosítékát. (L. a 177. sz. bír. jegyz.) Vörösmarty figyelemztetése, hogy nem szabad megfelekedni a világirodalom klasszikusairól tehát nagyon is időszerű volt. Hogy a külföldi színházak „örökös díszei” közül éppen Shakespeare, Schiller és Victor Hugo műveit emelte ki, ez magától értetődően következett világhézeteti-művészi álláspontjából.

A korszerű fordítások ügyét a Magyar Tudós Társaság erőteljesen szorgalmazta. (L. *Vörösmarty dramaturgiai műveltsége*, 5. pont, e. k. 291. l.) A munkálatok azonban csak lassan haladtak előre: A Lear Vajda Péter és Jakab István fordításában 1838-ban, a Romeo és Júlia Gondol Dániel átültetésében 1844-ben került színre; Kazinczy Hamletjét 1839-ben váltotta fel Vajda Péter fordítása. A Don Carlos és a Stuart Mária fordítására Kelmenfy László (Hazucha Ferenc) vállalkozott, de a két drámát az ő fordításában csak 1846 tavaszán mutatták be; a Tell Vilmost Gondol Dániel tolmácsolásában 1848. november 25-én. A Wallenstein-trilógia meg éppen csak 1904-ben szólalt meg magyar nyelven. Abban tévedett Vörösmarty, hogy az Hernanit is a hiányzó darabok közé sorolta: ezt már 1835. január 28-án bemutatta a BSzT Luzsénszky Mihály fordításában — igaz, olyan csekély sikerrel, hogy többször nem is került színre. Vörösmarty talán nem is látta, vagy nem emlékezett rá. A NSz azután 1841. október 19-én újra műsorára tűzte Victor Hugónak ezt a drámáját, ezúttal Finta Ferenc fordításában.

A haramiákat Toldy is lefordította (1823), de első kidolgozása szélsőséges újításai miatt általános megütközést keltett, még Kazinczy is elítélte; Toldy azután 1837—38-ban átdolgozta a fordí-

tást, s a PMSz 1839. június 16-tól fogva Barcsaié helyett ebben a változatban játszotta a darabot.

Dupuis színpada — Charlotte Dupuis (1813—1879) neves francia színésznő volt, a 30-as években a Théâtre du Palais Royal tagja. Itt játszották Scribe, Mélesville, Vanderburch stb. vaudeville-jeit. Vörösmarty tehát ezzel a kifejezéssel „népszínház”-at akart mondani. Jellemző, hogy írónk mennyire tájékozottak voltak a korabeli párizsi színházi viszonyokról.

Vörösmartyinak azt a gondolatát, hogy egy *színházi költői állást* kellene szervezni, Bajza is elfogadta, s 1837. december 20-i ülésén rávette a választmányt a javaslat elfogadására. Bajza Csatóra gondolt, s már december 24-én írt neki ebben az ügyben. Csató ráállt Bajza feltételeire, de több évi szerződést kívánt, erre azonban a választmány nem volt hajlandó. Csató nem foglalta el az állást; úgy vélte, hogy Bajza cserbenhagyta őt, s annál dühödtebben fordult a triász ellen. (L. BAJZA VI. 428—430., Vty Akad. Kiad. 18. k. 345—349.)

Szövegváltozatok

1. 18-án Haramják 7. talált, sokat, 9. rendkívüli 10. Moor Ferencz nem 11. Shakspear 14. útjában 15. polczra kiván 19. l. a' Dramaturgiai töredékeket 21. lennie 23. földertse 27. szóval, 29. pazarló kicsapongó 30. Ő, 31. nemesszivűnek 32. [„ő is” után másfél sor üresen maradt a cenzor törlése következtében]

33. werden” némi 34. mit sors 37. hibái; 38. nélkül 42. ohajtható 43. fenn tartassék 44. Bartá 46. egy két 50. talpra esett színen is, 52. egyhanguság 54. elcsendesedve, közelít, 55. hangon orditózással 56. Bartának 65. tudná, 67. vigyázó 68. boszorkodik Bartában 70. Játékában, 71. úgy 73. vissza, előre menőnek 77. tud, 79. fölül 80. Komáromyt kíméletlenül 84. az, 85. illy fő gonosznak 89. sunnyogva 91. egyébkor, 94. felfognia 97. adá, 103. tulzástól 108. színünkről 109. Élőrelátásnak 110. gondviselés 111. zürzavarnak, örök ch a o s 112. félre értett 114. érzenie, 116. nyomosságú 117. közül 122. Romeonk halmárt 123. bírjuk, 125. mutatathja 126. haszonnal 's 128. könnyű 133. előadandó 134. nem eredetieket 139. akadémia kiád 139. hasznos 's akadémiaától 143. fölöslegesnek 146. erőtelen 's

19.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 28. sz. okt. 5. 447. h. (A 18., 20. és 21. sz. bír. együtt.)

Az eddigi kiadásokból ez a krónikás feljegyzés hiányzik.

Az Amerikai 1838. július 6-i előadásáról Vörösmarty 119. sz. bírálatában részletesebben számolt be. A darabról és a vele kapcsolatos problémákról l. ott.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 28. sz. okt. 5. 447—448. h. (A 18., 19. és 21. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 450—452. l. (XVIII. sz.)

MM 1847. 1729—1730. h. (XVIII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 29—31. l. (XVIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 92—94. l. (XVIII. sz.)

Raupach, Ernst Benjamin Salomon, cs. n. *Emanuel Leutner* (1784, Straupitz bei Liegnitz — 1852, Berlin) fiatalabb éveiben nevelő, majd pedagógiai főiskolai tanár volt Szentpétervárott. 1822-től haláláig Berlinben élt. A 30-as években a német színpadi irodalom legtekintélyesebb művelőjének számított. Száznál több drámát írt; vígjátékaiban Kotzebue-t követte, történeti színműveiben a felvilágosodás és a romantika között ingadozott. Műveiből hiányzik a mélyebb eszméiség, az igazi költészet, de mint verbeli színpadi író jól értett a hatáskeltéshez, hálás szerepek megformálásához. (Vö. MARTERSTEIG, MAX: Das deutsche Theater im neunzehnten Jahrhundert. Leipzig, 1904. 226—228.)

A MTT játékszíni küldöttsége 1831. május 16-i ülésén (l. *Vörösmarty dramaturgiai műveltsége*, 5. pont, e. k. 291. l.) az ő „nevezetesebb darabjait” is kijelölte fordításra. Valóban, a 30-as években nálunk is valóságos Raupach-kultuszról beszélhetünk. A BSzT már nyolc drámáját mutatta be, amelyek közül különösen a Molnár és gyermeke (l. 50. sz. bír.), Korszellem (l. 136. sz. bír.), Királynány mint koldusnő (l. 154. sz. bír.), Ördög Róbert és Enzio király nagy népszerűségnek örvendtek. Garay „nagy tehetségű genius”-nak nevezte Raupachot, aki „a tragoediában örökké zöldelő füzért érdemlett magának” (Híműv 1835. 57. sz. júl. 16. 457.), és elismerően nyilatkozott róla Tóth Lőrinc is. (Társ 1834. 75. sz. szept. 17. 299.) De már BAJZA ellenkező irányban próbálta befolyásolni a közvéleményt. „Raupach nem más — írta történeti drámáival kapcsolatban —, mint egy ügyes színpadi író. Benne hibázik a' kedély, a' szerelem, a' lángoló lelkesület; az ő poesise ritkán érinti a' szívet. Drámáiban elvont, száraz característica van, kopár cselekvények és helyzetek; benne nincs meg az, ami Shakespeare' és Goethe' műveit oly végtelen becsekékké teszi: az individualis valódiság.” (Figy 1837. 16. sz. ápr. 25. 133.) Később, a Királynány mint koldusnővel kapcsolatban hatalmas támadást intézett Raupach ellen. (L. 154. sz. bír. jegyz.) Vörösmarty — kritikái attitűdjére jellemzően — tartózkodott minden szélsőségességtől, elfogulatlanul és méltányosan ítelt Raupachról. (L. még 50., 136., 138., 139., 154. és 175. sz. bír.)

A Corona von Saluzzót Berlinben 1834 novemberében, Bécsben pedig egy hónapra rá, decemberben mutatták be. PNSz: 1835 (10); a BSzT nem játszotta; NSz (8).

A történeti környezetbe helyezett lélektani drámának bonyodalma azzal a jelenettel kezdődik, amelynek helytelen rendezését Vörösmarty

szóvátette: Guido, a fiatal Savigliano gróf (Lendvay), vadászaton elfogja Coronát (Lendvayné), családja ősi ellenségének, Saluzzo márkinak (Megyeri) leányát. Am szépségétől elbűvölten szabadon bocsátja, s szerelmet vall neki. A vad és büszke Corona ezt megalázásnak érzi, s bosszúra készül. Egy Paulo nevű remetével (Udvarhelyi) találkára hivatja Guidót, hogy foglyul ejtse. Guido meg is jelenik a kijelölt helyen és időben, fegyvertelenül, kíséret nélkül — kész magát Coronának kiszolgáltatni, mert még a halált is szívesen fogadná kezéből. Rajongása meghatja, megszellőíti a leányt, Corona bosszúja szerelembe csap át. A „nagy jelenet” végén belépő öreg Saluzzo egymás karjában találja a fiatalokat. A bős apa parancsot ad Guido kivégzésére, amit megbízottja: az emberséges Roberto (Nagy) látszólag végre is hajt. A kétségbeesett Corona most apja ellen fordul, majd önként a megtorlásra elszánt öreg Savigliano gróf kezébe adja magát. A konfliktust a holtak hitt Guido megjelenése oldja meg: a megbékélt és egymással is kibékült apák áldásukat adják az ifjú párra.

Fekete Soma (?—1859) színész, majd a MTA irnoka és korrektora. (Szinyeyi III. 316—318.) Napilapokba cikkeket írt, főleg pedig német drámákat fordított. (L. még 136. sz. bír.) Figyelemre méltó, hogy a Saluzzoi Coronát jambusokban tolmácsolta, — az eredeti formához való ragaszkodás ebben a korban ritkaság számba ment.

Angelo — I. a 8. sz. bír.

Korona és vérpad I. a 10. sz. bír.

Szövegváltozatok

1. 20-án 2. színműveinek 4. műveiben 9. úgy 13. sűgó színészeken: 18. Guido 20. Guido 21. szemberohanni 23. ifjuval 24. ijedetlenül 26. Guidóhoz 33. utját 37. Guido' 40. vérpad 42. elmulhatatlanul 44. kevés, 45. Azaz, 48. így 49. tökélyesítendi 53. művészetek

21.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév. 28. sz. okt. 5. 448. h. (A 18—20. sz. bír. együtt)
Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 452—453. l. (XIX. sz.)

MM 1847. 1730—1731. h. (XIX. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 31—32. l. (XIX. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 94. l. (XIX. sz.)

Töppfer, Karl (1792, Berlin — 1871, Hamburg) eleinte Brünnben és Bécsben volt színész, később Hamburgban telepedett le mint író és folyóiratszerkesztő. Közepes tehetségű drámaíró, de jól értett a színszerű technikához, főleg vígjátékai sikerült alkotások. (L. 76. és 199. sz. bír.) Számos francia és angol repertoár-darabot is dolgozott át németre. (L. 31. és 53 sz. bír.)

A mű eredeti címe *Der beste Ton*. (A legjobb modor.) Berlinben 1828-ban, Bécsben 1829-ben mutatták be. PNSz: 1829 (7), BSzT 1834 (2), 1835 (2), 1836 (2); NSz (5).

A darab arról szól, hogy a faluról a fővárosba került Károlyt (Egressy) megszállította a „világ divatja”, vagy ahogy Komlóssy fordításának első változatában írta: „a nagyvilág tónusa”. Korhely cimborák társaságában dorbézol, kártyázik. Felesége (Hubenayné) kétségbe van esve, úgy látszik, vége a családi boldogságuknak. A fiatalok ügyét Paulina, Károly özvegy sógorasszonya (Déryné) hozza rendbe: ügyes cselvetésekkel, megrendezett alakoskodásokkal felnyitja Károly szemét, megutáltatja vele a léha gavallér-életet — de közben udvarlóját, Vári őrnagyot is (Lendvay) kigyógyítja okatlan féltékenységből, krakélereskedéséből. Úgyes segítőtársra talál Világosváriban, Károly nagybácsijában. (Szentpétery) — Miklós, Károly szolgája (Megyeri) a szokásos vigjátéki inas, aki együgyűségével, túlbuzgóságával mindenféle galibát okoz.

Vörösmarty helyesen látta meg, hogy Déryné rosszul fogta fel szerepét. Paulina a szerző szándéka szerint nem valami turbékolónyájaskodó nőcske, hanem egy nagyon is határozott, talpraesett asszony, aki jól tud bánni a férfiakkal, mindig megtalálja a megfelelő eszközt céljai elérésére.

Gurli féle ártatlanság — célzás KOTZEBUE az Indusok Angliában c. vigjátékának (I. 96. sz. bír.) hősnőjére, a „természet romlatlan gyermekére”.

Komlósi — I. 5. sz. bír. jegyz.

Szövegváltozatok

2. Komlósi³. [A prágai zongoraművész nevét Vty műveinek valamennyi kiadása hibásan (Haber) közölte. Az Ath-ban olvasható Habern a helyes. Eszerint emendáltuk.] 4. hallhatólag 's 7. meglehet, 17. véleményünk: miért: 19. ád 23. volt, látszék, 24. mint ha 27. Szentpéteri

22.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 30. sz. okt. 12. 476—477. h. (A 23—29. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 453—454. l. (XX. sz.)

MM 1847. 1731—1732. h. (XX. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 32—33. l. (XX. sz.)

ÓM 1884—85. VII. k. 94—95. l. (XX. sz.)

Birch-Pfeiffer, Charlotte (I. 5. sz. bír. jegyz.) *Die Günstlinge* (A kegyencek) c. színdarabja *Ancelet, Jacques-Arsène-Polycarpe-François* (1794, Le Havre — 1854, Párizs), Scribe egyik pályatársának 1831-ben bemutatott *Le favori, ou La cour de Catherine II.* (A kegyenc, vagy II. Katalin udvara) c. műve után készült.

PNSz: 1834 (9). A BSzT műsorában — Bayer kimutatása szerint — nem szerepel; Kassán Komlóssy Ferenc szintársulata 1836 végén már játszotta, Dérynével II. Katalin szerepében. A NSz-ban négyszer adták.

A darab magyar fordítóját homály fedi. A PMSz 1837. szeptember 21-i előzetes jelentése szerint „fordította S. P.” Ezzel szemben a szeptember 23-i és a következő előadások szinlapján, úgyszintén a sűgőkönyvben fordítóként ez a rejtélyes betűcsoport szerepel: Brlmyr-Déryné azt állítja, hogy a darabot Palugyay Imre (1818—1866, akkoriban Kassán jogász, később neves statisztikus, a MTA tagja) tette át magyarra, egyenesen az ő számára. (DÉRYNÉ II. k. 171.) Viszont FERENCZI ZOLTÁN szerint Birch-Pfeiffer darabját Kovacsóczy Mihály (1. 37. sz. bír.jegy.) fordításában adták Kolozsvárott 1839 és 1842 között. (A kolozsvári színészet és színház története. Kolozsvár, 1897. 515.)

A dráma főhőse egy Mamanov Sándor nevű testőrhadnagy (Lendvay); II. Katalin (Déryné) kegyeibe fogadja, s hamarosan fényes karriert fut be. A fiatal Agraffine haracegnő (Lendvayné) is szerelmes lesz a daliás katonába, ez viszontszereti, de a nyilvánosság előtt titkolja érzelmeit, mert nem akarja a cárnő vonzalmát elveszteni. Ám a kettős játékra ráfizet: Potemkin herceg (Bartha) törbe csalja s leleplezi, mert a cárnőre gyakorolt befolyását politikailag károsnak tartja. A csalódott Katalin első felindulásában Agraffine-t gyorsan Mamanovhoz kényszeríti, s a házaspárt Szibériába száműzi. De később a bölcs Potemkin közbenjárására megenyhül haragja, s a fiatalok szibériai rabság helyett Moszkvában, a cárnőtől kapott fényes palotájukban telepedhetnek le. — A többi szereplő: Laborfalvi: Daskoff hercegné, főudvarmesternő; Egressyné: Cserbatoff hercegné; Hubenayné: Daskoff hercegné komornája.

A bírálathoz említett kártyázás a III. felvonás 6. jelenete. Négyen ülnek az asztalnál: Katalin, tőle balra Daskoff hercegné, jobbra Potemkin, vele szemben Agraffine. A színi utasítás szerint Daskoff hercegnőnek, aki másodrangú szereplő, valóban háttal a közönségnek kell ülnie; ezt a rendező pontosan berajzolta a sűgőpéldányba. A jelenet egyébként a bonyodalom egyik fordulópontja: megjelenik Mamanov is, s egy halálos ítéletet írat alá a cárnővel; Agraffine egy találkára hívó levelet akar szerelmese kezébe csempészni, amelyet azonban Potemkinnek sikerül megkaparintania, hogy azután ennek alapján beárulja a fiatalokat Katalinnak.

A darab egyébként emlékeztet az Egy pohár vízre. (L. 202. sz. bír.) Kétségtelen, hogy Scribe, aki nem aggályoskodott idegen témák felhasználásában, bőven merített Ancelot darabjából.

Vörösmarty második és harmadik bírálata a Kegyecekről: 33. és 94. sz. bír.

Szövegváltozatok

1. 23-án Szinjáték 2. Karolina műve 4. hatással 's fölül 10. Mamanow 11. hercegné 17. ismerve, 24. félszakra

Megjelenés

Ath 1837. II. félv. 30. sz. okt. 12. 477. h. (A 22. és 24–29. sz. bír. együtt.)

MM 1845–48. X. k. 454–455. l. (XXI. sz.)

MM 1847. 1732. h. (XXI. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 33–34. l. (XXI. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 95–96. l. (XXI. sz.)

Nestroy, Johann Nepomuk (1801, Bécs – 1862, Grác) jogi tanulmányait abbahagyva lépett a színi pályára; kezdetben operaénekes, később kiváló komikus, a „színpad Hogarthja”. Első jelentős állomáshelyei Brünn és Grác; 1831-ben a Theater an der Wien tagja, innen a Carl Theaterhez szerződik, amelynek 1854-től a vezetője. 1837-ben és 1846-ban Pest-Budán is vendégszerepelt a német színházban. Rainund (1. 75. sz. bír.) mellett az újabb bécsi népszínmű klasszikus képviselője; a műfajt a társadalmi és politikai szatíra irányában fejlesztette tovább. (Vö. ROMMEL, OTTO: Die Alt-Wiener Volkskomödie. Wien, 1952. 927–975.)

Der böse Geist Lumpazivagabundus, oder: Das liederliche Kleeblatt. Zauberposse mit Gesang in 3 Aufzügen (Lumpacivagabundus, a gonosz szellem, vagy: A három korhely cimborja. Tündérbohózat énekkel 3 felvonásban) Nestroy leghíresebb darabja. Ösbemutatója 1833. április 10-én volt a Theater an der Wienben; népszerűségét mutatja, hogy Bécsben már két év múlva megérte a 100-ik, 1881-ben pedig az 1000-ik előadását. PNSz: 1833 (43). A BSzT – Pály Elek és Telepy György magyarosításában – 1834. április 18-án játszotta először, ettől kezdve színházaink állandó műsordarabja lett. BSzT: 1834 (7), 1835 (3), 1836 (4), 1837 (1); NSz (14). Az idők folyamán többször is lefordították, átdolgozták; utoljára HELTAI JENŐ: Lumpáciusz Vagabundusz vagy A három jómadár. Nestroy bohózatos mesejátéka (1833). Három felvonás (előjáték és kilenc kép). A mai színpadra átírta és verse szedte Heltai Jenő. Budapest, 1943.

A Lumpáciusz fogadtatása minden várakozást felülmúlt. „Nestroy *Lumpacivagabundusa* azért jelenti a régi magyar színpadnak a *Peleskei nótárius*ig legnagyobb sikerét, mert Bartha László és Megyeri Cérna szabó szerepében az eleven életből ellesett hazai alakokat teremtettek. Lászlóból palóc csizmadia lett, Cérna szabóból tót vándorlólegény. S így, bár, mint az egykorú kritika mondja, 'az eredeti munkából némely darabok és elméncségek magyarban nem is voltak használhatók, de a' helyökbe alkalmazott újabb énekek és magyaros elmés tréfák, Cérna szabónak tótos magyar, Lászlóknak palócos szövejtése . . . a' közönséget tökéletesen ki is elégíté. (Homnűv. 1834. 263. l.)' Ezek a magyaros alakok és a magyar életnek a behatolása túlságosan kedvelté teszik a bécsi 'paródiát' a magyar színház közönségénél. Hogy ezt a kedveltséget számszerű példával illusztráljam, idézem a pesti színházi részvénytársaság hivatalos jelentését. E szerint 1838. június

1-től 1839. szeptember 30-ig előadtak 264 színdarabot 54.103 frt jövedelemmel, 76 paródiát 35.002 frt és 124 operát 38.465 frt jövedelemmel. Amint látjuk, az egy paródiára eső bevétel messze felülmúlja az egy drámára, sőt még az egy operára eső bevételt is. Természetes, hogy ilyen körülmények közt a színház nem mondhatott le arról a jövedelemről, amit a bécsi népszínmű neki jelentett. Egykorú kritikák szerint a *Lumpacivagabundus* előadásánál olyanokkal volt tömve a színház, akiket máskor sose láttak a magyar színház tájékán." (PŰKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN: A magyar népszínmű bécsi gyökerei. ItK 40. évf. 1930. 149.)

A kritika állásfoglalása már korántsem volt ilyen egyértelmű. TÓTH LŐRINC Töredékek a játékszínről és színészetről c. tanulmányában (Társ 1834. 75. sz. szept. 17. 298—300.) éles kirohanást intézett Nestroy, általában a bécsi népszínművek ellen: „De ismét csak sohajtanom kell, ha közönségünkre gondolok; ha meggondolom, hogy Lumpacivagabundus 's e'hez hasonló Nestroy gyártotta rongyásznóták a' színházat megtölteni képesek, Schiller' művei pedig nem. Így van ez Pesten, így Budán is. — Bécsben 5 játékszín van... a leopoldvárosi játékszín előbb a' Casperle név alatt ismeretes, kivált népszerű helybeli darabok, 's alacsony vígjátékok számára. Innét terjedtek a' raymundi tündér darabok, dunanympahák, 's ezerféle paródia egész Németországon széjjel a' nemesb izlés' szűgyenére." Nagy Ignác viszont a PMSz megnyitása alkalmával írt cikkében a vegyes műsor mellett szállt síkra, és Shakespeare meg Victor Hugo mellett Nestroyt is az igazgatóság figyelmébe ajánlotta. (L. 1. sz. bír. jegyz. *A megnyitás előzményei* c. szakasz, 372. l.)

Vörösmarty — amint arra bírálata elején céloz is — jól tudta, hogy a színháznak gazdasági okokból effajta bohózatokat is kell játszania. De nem csinált titkot belőle, hogy nem szívesen látja Nestroy és Raimund (l. 75. sz. bír. jegyz.) darabjait a magyar színpadon. Egész lényétől, izlésétől távol állt az osztrák népszínmű, amelynek igazi értékei egyébként az adaptáció során jórészt veszendőbe mentek. De állásfoglalásának színházpolitikai okai is voltak. Mindenekelőtt színészeinket féltette: a „vasárnapi darabok” nemcsak olcsó hatásvadászatra, nemegyszer izléstelen rögtönzésekre csábították őket, hanem általában károsan befolyásolták művészi fejlődésüket. A társulat viszonylag kis létszáma nem tette lehetővé, hogy a vezértagok egy-egy szerepkörre specializálják magukat, s aki ma Lábszj vagy Cérna szerepét alakította, attól nehezen lehetett elvárni, hogy holnap Shakespeare, Katona, vagy akár csak Dumas és Szigligeti szomorújátékaiban remekeljen. Ugyanez az ellentmondás a közönség kulturális nevelésével kapcsolatban is fennállt, sőt íróink egyike-másika is — Nestroy és társai példáján felbuzdulva — nagy hajlandóságot mutatott arra, hogy kizárólag az idegen szellemben fogant könnyű műfajokban törekedjék sikerre. Már pedig mindez csak arra szolgált alkalmul, hogy a színház és a színjáték magas rendű nemzeti-művészi hivatásáról hirdetett nézeteknek a hitelét rontsa. Vörösmartyhoz hasonlóan vélekedett Bajza is (l. V. k. 237—238.).

Nestroy boházata három mesterlegény mulatságos kalandjait mutatja be a szokásos tündéres keretben. Enyv (Lendvay), a becsületes asztaloslegény azért adta vándorlásra a fejét, mert azt hitte, hogy reménytelenül szerelmes; de mihelyt feleségül veheti választottját, példás kispolgár lesz belőle. A másik két legény: Lábszij (Bartha), az iszákos varga és Cérna (Szerdahelyi), a pazarló, könnyelmű nőcsábász szabó javíthatatlan lumpok. A Vörösmarty bírálta „kutya-jelenetre” a következőképpen kerül sor. A három legény Fortuna tündér jóvoltából a megálmódott számot viselő lottócédulával főnyereményt nyer. Cérna Prágába költözik és fényűzően él, esztelenül költekezik. Bőkezűségének hírére tódulnak hozzá a férjhez menendő lányok, köztük Jeanette (Bartháné) és Nelli (Szathmári Karolina). Jeanette úgy akar érdeklődést kelteni maga iránt, hogy elpanaszolja, kiskutyája megszökött s Olaszországba futott. Cérna felajánlja, hogy hirdetmény útján keresteti meg a mopszlit: rendkívül hiányos olasz tudása alapján mulatságos, pajzán kétértelműségekől hemzsegő magyar—tót—olasz keveréknyelven diktálja le — mert írni nem tud — barátjának a hirdetmény szövegét.

Az *aljas* fogalmáról l. az *Elméleti töredékek* 71. sorához írt szövegmagyarázatot, e. k. 312. l.

Szövegváltozatok

2. dalokkal, Nestroi' 3. ellen: 5. tárnünk 15. tünt

24.

Megjelenés

Ath 1837. II. félv. 30. sz. okt. 12. 478. h. (A 22—23. és a 25—29. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 455—456. l. (XXII. sz.)

MM 1847. 1732—1733. h. (XXII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 34—35. l. (XXII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 96. l. (XXII. sz.)

Bahrtdt, Johann Friedrich (1790, Dargun in Mecklenburg — 1847, Neustrelitz) gyógyszerész, majd miniszteri titkár. Lírikus, drámaíró, folyóiratszerkesztő; Schiller-epigon.

Die Grabesbraut (1834) c. drámája nem került a pesti német színpadra, valószínűleg azért, mert benne a 30 éves háborút protestáns felfogásban, Habsburg-ellenes célzattal ábrázolta. A BSzT és a PMSz is csak egyszer-egyszer játszotta. A budai előadásról a Honművész ezt jelentette: „Bahrtdtnak, a' mostani német kezdő költészek egyikeének 'Sirhölgy' című szép munkája jöve színpadunkra Hazucha Ferencz csinos fordítása szerint kötött beszédben. Az 5 felvonásos

drámai rajzolatot — 'Sírhölgy, vagy: Gusztáv Adolf Münchenben' — 'Jegybenjárók' című előjáték előzé meg." (1835. 6. sz. jan. 18. 45.)

A „sírhölgy” egy Mária nevű polgárlány, aki bánatában elsorvad, majd meghal, mert vőlegénye Tilly csábító szépségű, gonosz unokahúgától behálózva elhagyta őt. Amikor a lelkiismeret-furdalásoktól gyötört jegyese felkeresi a sírboltban, s újjáról egy emlékült adott gyűrűt akar lehúzni, kiderül, hogy csak tetszhalott. Mindez történeti környezetben, a vallásháború eseményeivel, politikai cselszövényeivel tarkítva játszódik le. Vörösmarty azzal, hogy Bahrđt művét „egy ájulásból és felsikoltásokból szerkesztett” darabnak nevezte, találóan utalt a dráma stílusára: a Sírhölgy — bár a Wallenstein hatása is erősen érződik rajta — lényegében az érzelmes és borzalmas motívumokban dúskáló lovagdrámák egyik kései terméke.

H. F. — *Hazucha Ferenc*, később *Kelmenfy László* (1815—1851.) Sok irányú működést fejtett ki: írt drámát, regényt, cikkeket (l. Kézikönyv 645—646.); színikritikái a Rajzolatokban „X et Comp.”, az Életképekben Vas Andor aláírással jelentek meg. A Sírhölgy fordítását Hangolányi Döme álnéven nyújtotta be a színházhoz.

Szövegváltozatok

[Már az Ath-ban s azontúl minden kiadásban a szerző neve helytelenül Bahrđt alakban fordul elő. A Magyar Remekírók sorozatban (1904) megjelent Vörösmarty-kötetben (27. sz.) azonban Gyulai már kijavította a hibát.]

1. J. 6—7. Szellemében és értelmében megszegi, vagy megtöri 8. leheté 14. becsülésre 15. elégitik: 18. készületlenül

25.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 30. sz. okt. 12. 478. h. (A 22—24. és 26—29. sz. bfr. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 456. l. (XXIII. sz.)

MM 1847. 1733. h. (XXIII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 35. l. (XXIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 96—97. l. (XXIII. sz.)

I.

Tuskó Simplicius — *Szontágh Gusztáv* (1793—1858), a jeles kritikus és filozófus álneve. (L. Kézikönyv 536—537.) Darabja eredetileg a Vörösmarty szerkesztette Koszorú 1828. évfolyamának 65—86. lapján jelent meg Egy scena Babelünkből címen (l. Vty Akad. Kiad. II. k. 554.), ugyancsak Tuskó Simplicius aláírással. Ez volt egyetlen előadása.

Szontágh műve alig nevezhető drámának, inkább dialogizált védőbeszéd a magyar nyelv — és a magyarság — fensősége, uralma mellett. Pelsőczy, a külföldről hazatért fiatal magyar nemes megdöbbenve tapasztalja, hogy „zúg mint egy felháborodott tenger hazánk tájékin a tömérdek hazai és külföldi nemzetiségek zürzavara, új özönvíz gyanánt el akarván temetni ősi szokásainkat, nyelvünket s erkölcsünket”. Nevetségessé teszi hát a maradi, latinul beszélő ügyvédet, a tót uracsot, a német, francia műveltségét fitogtató dámát, s tüzes szavakkal oktatja ki őket, hogy Magyarországon egyedül a magyar nyelv, magyar erkölcs, magyar kultúra uralkodhatik. Végül pedig feleségül kéri Klárit, a jó magyar honleányt, akin nem fogott a külföldet majmoló módi, s önérzetesen kosarazta ki Roturidest, a latinoskodó prókátort meg Vimazal úrfit a „tót földről”.

Vörösmarty bírálata arról vall, hogy nem értett egyet Szontágh túlzó nacionalista nézeteivel, nem helyeselte a darabban sűrűn előforduló kirohanásokat a hazai nemzetiségek ellen. A Magyar Bábel erősen emlékeztet Kisfaludy Sándor színjátékaira (Emberszív örvényei, A Dárday-ház), s tudjuk, Vörösmarty ezeknek fonák irányzatosságát is elítélte: „Mind a' kettőben az igen messze vitt hazafiúskodás szinte nem jól esik a' legbuzgóbb magyarnak is” — írta Stettner Györgynek. (L. Vty Akad. Kiad. XVII. k. 129.) — Vörösmartyhoz hasonlóan nyilatkozott a Honművész kritikusa is: „Általában véve szabályul szolgáljon intézetünknek, hogy a' részrehajlás elveit soha se kövesse, 's hazánknak egyik néposztályát azért, hogy a' másiknak tömjénezhessen, neveltség 's gúny tárgyaul ne tegye, olly móddal legalább ne, mint e' mai darabban. . . A' nemzetiségnek túlságos ömledezése éppen olly untató hiba, valamint véték a' nemzetiségnek eltaposása. Különben e' csekély tartalmú, de bő gúnyu darab a' közönség egy részének tetszett, midőn a' másik pissegetett.” (Hműv 1837. 79. sz. okt. 1. 629.)

II.

A Mézes hetek SCRIBE (l. 7. sz. bír. jegyz.), MÉLESVILLE (l. 12. sz. bír. jegyz.) és PIERRE-FRANÇOIS-ADOLPHE CARMOUCHE nevű íróársuk La Lune de Miel c. kétfelvonásos comédie-vaudeville-jének (1826.) magyar változata HELL (l. 15. sz. bír. jegyz.) Die Flitterwochen c. német fordítása nyomán.

PNSz: 1831 (2), BSzT: 1835 (2), NSz (3).

A vigjáték a „makrancos hölgy”-téma egyike változata. Az „igen érdekes pszichológiai belső” abban áll, hogy a darab főhőse, miután a szép szó és a kényszer nem használt, a szánalom és a részvét felkelésével zabolazza meg akaratos, ellentmondást nem tűrő menyecskefeleségét.

Zsivora — l. 15. sz. bír. jegyz.

Szövegváltozatok

4. szaggatot [A gyűjteményes kiadásokban — kivéve a Magyar Remekírók 27. kötetét — az Ath-ban megjelent *élvei* helyett *élvei* szerepel. A főszövegben értelemszerűen emendáltuk.] 6. műnek szeleme 's érzelmei ugy

26.

Megjelenés

Ath 1837. II. félv. 30. sz. okt. 12. 478—479. h. (A 22—25. és 27—29. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 456—457. l. (XXIV. sz.)

MM 1847. 1733. h. (XXIV. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 35—36. l. (XXIV. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 97. l. (XXIV. sz.)

I.

Az Elevenholt házaspár szerzője KARL AUGUST LEBRÜN (I. 12. sz. bír. jegyz.), aki valószínűleg egy francia vaudeville alapján készítette a darabot. Magyarra Telepy György fordította, s a Tudományos Gyűjtemény egyik híradása szerint (1834. V. köt. 135.) fordítása nyomtatásban is megjelent (Eleven-Holt házaspár C. Lebrün után Telepy György. Kassa, 1834.), a könyv azonban könyvtárainkban nem található. Sajnos, sűgőkönyve is elveszett. Annál sajtáságosabb, hogy éppen Kassán mint LEMBERT (I. 68. sz. bír. jegyz.) darabját játszották. (Szemlélő 1836. 18. sz. febr. 29. 287.) Kádár kimutatása szerint a PNSz-ban 1830 és 1846 között 11-szer adott Die lebendig toten Eheleute c. egyfelvonásos bohózat szerzője Nestroy (I. 23. sz. bír. jegyz.), noha a Nestroy-irodalomban egy ilyen című darabnak nem találtuk nyomát. De ismerünk olyan forrást is, amely Schikanedernek (I. 136. sz. bír. jegyz.) tulajdonítja a darabot. (ANTON BAUER: 150 Jahre Theater an der Wien. Zürich—Leipzig—Wien, 1952.)

A „könnyű francia szellemben, egyszerű tréfás bonyolódással” irt vígjátékot (Rajz 1835. 49. sz. jún. 20. 298.) nagyon szerette a közönség. A BSzT műsorában minden évben többször is szerepelt, a NSz-ban még 18-szor játszották, vidéken is gyakran adták.

II.

A kérők KISFALUDY KÁROLY egyik legismertebb, legnépszerűbb vígjátéka; 1817-ben írta, 1819. szeptember 24-én volt ősbemutatója Pesten, s ettől fogva a negyvenes évek derekáig mindenütt játszották az országban.

Laborfalvy Máli szerepét adta.

Szövegváltozatok

1. házaspár. Vigjáték felv. 2. A' benne előforduló párdalt szerzette Szerdahelyi ur. 4. színdarabnak 8. közül 12. fő vonás, 15. feszes, deákos becsületés 19. Károly

27.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 30. sz. okt. 12. 479. h. (A 22–26. és 28–29. sz. bír. együtt.)

MM 1845–48. X. k. 457–458. l. (XXV. sz.)

MM 1847. 1733–1734. h. (XXV. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 36–37. l. (XXV. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 97–98. l. (XXV. sz.)

Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781) Emilia Galotti c. drámájának (1772) első magyar nyelvű előadása 1804. március 27-én volt Kolozsvárott, Kotsi Patkó János (1771–1842), a kiváló színész, egyben az erdélyi színjátszás vezéregyéniségének fordításában. Odoardot maga Kotsi adta. Ugyanezen évben a kolozsvári társaság Marosvásárhelyen is előadta Lessing drámáját, majd a következő két évben még kétszer. Az Emilia Galotti a második pesti színtársulat műsorában is rangos helyet foglalt el: 1809 (3), 1810 (1), 1813 (2), 1814 (1). Emiliát Déryné játszotta, Odoardot Benke József. A húszas években és a harmincas évek elején valamennyi jobb színtársulatunk állandóan játékkrenden tartotta a darabot. (L. ANTALFFY GIZELLA: Lessing a magyar színpadon. Bp. 1916.)

A romantikus színszerű ízlés nem kedvezett Lessing művének. A BSzT – most már Kazinczy Ferenc fordításában – mindössze két alkalommal játszotta 1836-ban, mind a kétszer üres ház előtt. A kritika sem igen lelkesedett érte, a Honművész például így írt róla: „Lessingnek egyik legjobb műve, ámbar a sok beszédük s kevés cselekményük, némileg untatók, de szépen írottak közé tartozik.” (1836. 61. sz. júl. 31. 485.) Vörösmarty a szerepek felfogására, elmélyítésére vonatkozó tanácsaival azon volt, hogy biztosítsa a dráma színen maradását. De színészeink nem tudtak életet önteni a darabba. „Mi épületes van e darabban erkölcsileg, mit tanulunk mindezekből?” kérdezi 1839-ben a Rajzolatok kritikusa, és így felel: „A mellett, hogy semmit, ferdeségével még hosszú s unalmas; az egész csupa párbeszédekbe áll, legkisebb cselekvény nélkül” – majd kimondja végső ítéletét: „Galotti Emilia már öreg, a mi időnkre zordon és rideg” (1839. I. félév 28. sz. ápr. 11. 224.)

A drámát a következő szereposztásban játszották: Galotti Emilia – Lendvayné; Galotti Edvárd – Szentpétery; Claudia – Kovácsné; Gonzaga Hector – Egressy; Marinelli – Fánscy; Appiani – László; Orsina – Laborfalvy.

Szövegváltozatok

2. vlg 's 3. darabot, 4. czáfolta tapasztalásunkat életre valóbb 5. vérrűbb 13. könnyelmű 16. meg volt 18. helyeit 20. elkeseredést 's 22. kívül

28.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 30. sz. okt. 12. 479—480. h. (A 22—27. és a 29. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 458—459. l. (XXVI. sz.)

MM 1847. 1734. h. (XXVI. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 37. l. (XXVI. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 98. l. (XXVI. sz.)

Hérolé, Louis-Joseph-Ferdinand (1791, Párizs — 1838, uo.) a romantikus francia nagyopera kiváló művelője. Zampa, vagy: A márványhölgy c. operája (1831), amelynek szövegekönyvét Mélesville (l. 12. sz. bír. jegyz.) írta, nagy népszerűségnek örvendett, már a BSzT is gyakran adta. A darab Camilla nevű hősnője Déryné legjobb szerepei közé tartozott.

Elmenreich, Friderike (1775—1846) színésznő, főleg Bécsben és Prágában szerepelt. Számos opera szövegekönyvét fordította németre. Nevét az eddigi kiadások tévesen — Elmenrich — közölték; emendáltuk.

Szövegváltozatok

1. felvon 5. ok, 9. ünge, 18. lássák 's 19. zöldséget 's 21. takarmányú! A bírálat után: October' 1-én: Nőragadás az álorczás bálból.

29.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 30. sz. okt. 12. 480. h. (A 22—28. sz. bír. együtt.)
Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 459. l. (XXVII. sz.)

MM 1847. 1734—1735. h. (XXVII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 38—39. l. (XXVII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 99. l. (XXVII. sz.)

Treitschke, Georg Friedrich (1776, Lipcse — 1842, Bécs) rendező, folyóiratkiadó, fordító, főleg zenés darabok — többek között BEETHOVEN Fideliojának — szövegekönyvirója; 1802-ben a bécsi Operaház rendezője és dramaturgja, 1811-től kezdve a Theater an der Wien igazgatója. A Mariana nem eredeti műve, hanem KNOWLES, JAMES

SHERIDAN (1784, Cork — 1862, Torquay) ír származású angol színész és író *The Wife: a Tale of Mantua* (A hitves, egy mantuai mese) c., 1833-ban a Covent Gardenben bemutatott drámájának fordítása.

Jakab István — I. 7. sz. bír. jegyz.

PNSz: 1835 és 1843 között 8-szor; BSzT: 1836 (1), 1837 (1); NSz (5).

Mariana (Laborfalvy) Mantua hercegeének, Gonzaga Leonardónak (Bartha) a hitvese. A herceg rokona, a gonosz lelkű Gonzaga Ferrardo (Komáromi) hamis bizonyítékok alapján azzal vádolja az asszonyt, hogy férjét egy Pierre nevű kalandorral (Egressy) megcsalja. Nemcsak a látszat szól az asszony ellen: Mariana valóban bizonyos vonzalmat érez a rejtélyes és könnyelmű Pierre iránt. De kiderül, hogy ez nem más, mint kisgyermek korában a szülői háztól eltűnt fivére. Leonardo megbizonyosodik Mariana hűségéről, Gonzaga Ferrardo elveszi méltó büntetését, de utolsó gaztetteként leszúrja a megigazult Pierre-t. — Telepy egy bőbeszédű, hírharang mantuai polgárt játszott.

Vörösmarty második bírálata a darabról: 184. sz.

Szövegváltozatok

1. felv. 8. hercezet, 10. lassu 11. szerepéből kitént

30.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 31. sz. okt. 15. 495—496. h. (A 31. és 32. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 460—461. l. (XXVIII. sz.)

MM 1847. 1735—1736. h. (XXVIII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 38—39. l. (XXVIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 99—100. l. (XXVIII. sz.)

Jünger, Johann Friedrich (1759, Lipcse — 1797, Bécs) fiatal korában főúri nevelő, Schiller barátja; később a bécsi Burgtheater dramaturgja és házi szerzője. Vigjátékaiban Kotzebue technikáját követte, de dialogusai szellemesebbek, frissebbek — érződik, hogy Molière és Marivaux darabjainak németre való átültetésével is foglalkozott.

A vigjáték eredeti címe *Die Entführung*. Már Kelemenék is előadták 1793-ban, ekkor *Leányragadás* volt a címe; a második pesti színtársulat műsorában — elég sűrűn — mint *Elszöktetés* szerepelt. PNSz: 1812 (12); BSzT: 1836 (2), a PMSz-ban ez volt első és utolsó előadása.

Lendvayné szerepe szerint egy temperamentumos, vidám leányt játszott, aki ügyes cselszövényvel választottjához segíti félénk unokahúgát, akárcsak *Lidi KISFALUDY KÁROLY* A kérék-jében. Lendvay viszont egy szellemes, leleményes aranyifjút adott.

A kritikában említett E. G. — Egressy Gábor.

Jakab István — I. 7. szín. bír. jegyz.

Szövegváltozatok

1. *October' z'dikán:* 5. azonban *ma* Lendvayné 6. míg 9. elszaporá-
zottnak 's 15. syllabát *kimondva* magyarosan lé — ben, ver — gé — ben
17. en, és 19. nyelvnek: 23. épen, 27. szükségés, 28. erőltetni) tud
29. érthetőség' és 35. bíró 38. keveset is, vagy 39. mindazon

31.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 31. sz. okt. 15. 196. h. (A 30. és 32. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 461—462. l. (XXIX. sz.)

MM 1847. 1736. h. (XXIX. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 39—40. l. (XXIX. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 100—101 l. (XXIX. sz.)

A darab őse ROWLEY, WILLIAM (1585?—1642?) angol színész és drámaíró *A New Wonder, A Women never vext. A pleasant conceited Comedy* (Új csoda, egy nő, aki sohasem izgul. Egy kellemes képzeletbeli színmű) c., nyomtatásban 1632-ben megjelent szentimentális polgári drámája. Ezt PLANCHÉ, JAMES ROBINSON (1796—1880) hugenotta származású angol drámaíró, számos színjáték és melodráma, valamint operaszöveg szerzője modernizálta: *A Woman never vext, or the Widow of Cornhill* (Egy nő, aki sohasem izgul, vagy *A cornhilli özvegy*), 1824. Planché munkáját Karl Töpfer (l. 21. sz. bír. jegyz.) fordította németre: Gebrüder Foster, oder: *Das Glück mit seinen Launen. Charaktergemälde aus dem 15. Jahrhundert in 5 Aufzügen nach einem englischen Plan* (Foster testvérek, vagy: *A szerence szeszélyei. Jellemrajz a 15. századból öt felvonásban egy angol vázlat után.*) Ebben a formában játszotta a PNSz 1833 és 1842 között 10-szer. Töpfer munkáját Ludwig Schneider újra átdolgozta, s a magyar színpadokon ez a változat honosodott meg Joannovics Demeter (l. 14. sz. bír. jegyz.) „szabad” fordításában. BSzT: 1835 (1), 1836 (1); NSz (8).

Schneider, Ludwig (1805, Berlin — 1878, Potsdam) a berlini Königlich-schauspielhaus színésze, azután író, újságíró, szerkesztő volt. W. L. Both álnéven 1832-től kezdve Bühnenrepertoir des Auslandes: Frankreichs, Englands, Italiens, Spaniens c. füzetekben adta ki az európai színpadi irodalom nevezetesebb termékeit. Ez a kiadvány nagy szerepet játszott a mi színi életünkben is. Döbrentei a MTT 1834. november 19-i nagygyűlésén hívta fel rá íróink, fordítóink figyelmét (l. BRISITS 35.); Both sorozata megvolt a BSzT és a PMSz könyvtárában, s megfordult Vörösmarty kezében is. (L. *Vörösmarty dramaturgiai műveltsége*, 5. pont, e. k. 292. l.) Nagy Ignác (l. 53. sz. bír. jegyz.) Both mintájára indította meg 1839-ben a Színműtár c. vállalatát.

A hatásos darabot kritikusaink — így BAJZA is (V. 203—206.) — egyhangúlag „jeles mű”-nek nevezték. Főhőse, Foster Tamás (Megyeri) gazdag kereskedő és nagy spekuláns; kockára teszi egész

vagyonát és Brown kereskedővel (Udvarhelyi) közösen két nagy hájt rak meg áruval. Hogy hasznát növelje, 20 ezer fontért megvásárolja az óvatosabb Brown várható nyereségrészét, és ujjong, amikor az üzletet megkötötte. — Tíz évvel fiatalabb öccse, István (Lendvai) tehetségesebb, de könnyelmű ember, az ital és a szerencsejáték rabja. Ismételtén az adósok börtönébe kerül, ahonnan nem kemény szívű bátyja, hanem annak fia, Róbert (Egressy) szabadítja ki apja pénzével. Tamást fia tette haragra gerjeszti, s második feleségének, a gőgös Borbálának (Laborfalvy) befolyására eltaszítja, kitagadja. A szelíd Róbertet mélyen megrendíti apja eljárása, s az, hogy ennek következtében a közte és szerelmese, Johanna, Brown leánya (Bartháné) közötti kapcsolat is megszakad. — A szép, fiatal és gazdag, de különözvegyasszonynak, Wellsted Annának (Déryné) eddig mindig kedvezett a szerencse; ez untatja, s hogy egyszer nehézségekben is legyen része, elhatározza: feleségül megy Foster Istvánhoz. Az új helyzetben István megváltozik: kitűnő férj lesz belőle, ügyessége és megbízhatósága következtében közmegebecsülésre tesz szert, megválasztják seriffnek. Pártfogásba veszi Róbertet, nevében megkéri Johanna kezét. Ugyanekkor Tamást szörnyű csapás éri: mindkét hajója elsüllyed, 200 font miatt az adósok börtönébe zárják, s mivel még a 2 font belépődíjat sem tudja megfizetni, a börtön bejáratánál kell koldulnia. — Róbert kiszabadítja apját nehéz helyzetéből, aki belátja, hogy igazságtalanul bánt fiával. Megismeri fivére kitűnő jellemét is, és lélekben megigazulva tér vissza otthonába. Megszégyenült felesége is megtér. István tárt karokkal fogadja bátyját, s közösen új céget alapítanak „Foster testvérek” néven.

A két „szerencsevitéz” — a reformkor nyelvén „iparlovag” — a szájhős Sir Godfrey Speedwell (Szentpétery) és a kegyes, álszent Lambskin Jeromos (Telepy). Mindketten Johanna kezére — helyesebben: pénzére — pályáznak, de lelepleződnek és nevetségessé válnak.

Foster Tamás Megyeri leghíresebb alakításai közé tartozott. „Mester Megyeri (Foster Tamás) ismét olly jelességgel játszott, olly kinyomással és mim-pazzarral, hogy velünk a' színt feledteté 's a' valóságot maga legvalódíbb színeibe vezette lelkünk elé. A' művészi fő tökély' pontját érte el jeles előadása a' 4. felvonásban, midőn hajóinak elsüllyedését hallja; lehetetlen ezen odamerengést, ezen lesujtottságot és kétségbeesést legmerészebb fantáziával is jobban képzelni. — 'Még csak egy gomboly — még csak egy láda sem maradt.' Egyedül ezen néhány szóban, mellyel annyiszor és mindig másféleképen és mégis mindig kétségbeesve ejt ki, egyedül ezen néhány szóban mennyi művészség! mennyi remekség feküdt! A' belsejéig megrázott publikum' hosszan tartó tapsa is méltányolta.” (Hmüv 1835. 52. sz. jún. 28. 415.)

Ez utóbbi szerepet . . . — a 179. sz. bírálat utolsó mondatából — „legalkalmasb volna Kántorné, ha efféle szerepeket nem kicsinlene” — arra következtethetünk, hogy Kántorné volt az a „főszínésznő”, akire Vörösmarty célzott.

Vörösmarty a Foster testvérekről még kétszer írt bírálatot: l. 118. és 172. szín. bír.

Szövegváltozatok

[Az Ath-ban helyesen mindenütt Foster olvasható. A MM 1845—48.-ban és az MM 1847.-ben sajtóhiba vagy elnézés következtében Forster áll, s ezt az elírást Gyulai is átvette kiadásában. Jelen kiadásunkban a hibát emendáltuk.]

3. közül 4. színeszeink 5. adta, 7. kalmár társával 14. Róbertet 17. színésznének, rosszalotta 's 19. elleni 's hiúság 29. ohajtanánk érthető 's erőteljes 's 30. fölül

32.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 31. sz. okt. 15. 496. h. (A 30. és 31. sz. bír. együtt.)
Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 462—463. l. (XXX. sz.)

MM 1847. 1736. h. (XXX. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 40—41. l. (XXX. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 101. l. (XXX. sz.)

Bauernfeld, Eduard (1802, Bécs — 1890, Oberdöbling) osztrák író, Schubert, Grillparzer, Halm, Lenau barátja. Vezetője volt annak az osztrák írócsoportnak, amely felemelte szavát Metternich rendszere ellen, s a liberális polgári átalakulásért harcolt. Mint író Tieck nyomdokain haladt, de színi technika tekintetében sokat tanult Kotzebue-tól is. Az előkelő bécsi társas élet fonákságait célbavevő darabjait szellemes párbeszéd és ragyogó együttes-jelenetek jellemzik. A bécsi Burgtheaternek klasszikussá vált vígjátékstílusa az ő művei nyomán alakult ki. (Vö. LOTHAR, RUDOLPH: *Das Wiener Burgtheater*. Wien, 1934. 110—112.)

Bekennitnisse c. vígjátékát — amelyet Grillparzer közreműködésével írt — a bécsi Burgtheater 1834 elején mutatta be. Ugyanez év júliusában már a PNSz is játszotta, 1841-ig még nyolcszor; a BSzT egy évvel később: 1835 (3), 1836 (1). A NSz-ban 23 előadást ért meg, és az ország többi színpadán is meggyökeresedett. (L. BAYER JÓZSEF: *Bauernfeld vígjátékai a magyar színpadon*. EPhK 1913. 1—12.)

M. K. — Mérey Károly (1816—?) kamarai titkár, 1841-től Pest megyei táblabíró. (SZINNYEI VIII. 1099—1100.)

A darabot a kritika igen kedvezően fogadta. „April' 26kán Bauernfeld' jól fordított „Kivallásai” jöttek színpadra; kedves és többször ohajtott jelenés, 's talán legmulattatóbb minden vígjátékok közt, mellyek Bauernfeld mesteri tolla alól kikerültek . . . Soha még magy színen valami kerekébbet, valami könnyed-kellemesbet nem látunk, mint e' vígjáték' előadatását” — írta a Rajzolatok Ö. T. jegyű kritikusa (1835. 36. sz. máj. 6. 218—219), azaz Tóth Lőrinc, aki már egy évvel előbb is úgy nyilatkozott, hogy „Bauernfeld finom vígjátékai Scribe könnyed, kellemes játékaival” vetekédnek. (Társ 1834.

75. sz. szept. 17. 299.) Az „eleven szeszélyű, szívet és világot ismerő” osztrák íróról a Szemlélő, is kijelentette, hogy „a német színészi világnak első ragyoglatú csillagai közé tartozik”. (1836. 6. sz. jan. 18. 96. h.)

Néhány héttel a megnyitás után a PMSz látogatottsága — főleg amikor prózai darab volt műsoron — rohamosan csökkenni kezdett. Vörösmarty nyomban felfigyelt e kedvezőtlen jelenségre: már a 31. sz. bírálatának végén is jelezte, hogy „Nézők közép számmal”, most pedig közvetlenül is szóvá tette az érdeklődés hiányát, mintegy figyelmeztetésül mind a színház és a színészek, mind pedig a hazafiasan gondolkodó közönség irányában. A színház jövője iránti aggodalom szülte ezekben a napokban *A színház nemtője* c. versét is. „A vers első fele ostorozó: a távolmaradókat, a közömbösöket sujtja . . . Ezekkel szemben emeli ki Széchenyi István mostoha leányát, gr. Zichy Karolinát, később gr. Festetics Dénesnét, aki majd minden színelőadáson megjelent és az akadémiai páholyal — ide járt Vörösmarty — szemben levő páholyban foglalt helyet anyjával vagy valamelyik rokonával.” (L. Vty Akad. Kiad. II. k. 669.)

Szövegváltozatok

1. Oct.' 5dikén Vallomások. 3 felv. [sh: Vigj. hiányzik] 6. ha *ilyen nem?*

33.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 32. sz. okt. 19. 511—512. h. (34. és 35. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 463. l. (XXXI. sz.)

MM 1847. 1737. h. (XXXI. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 41. l. (XXXI. sz.)

ÖM 1884—85. XII. k. 101—102. l. (XXXI. sz.)

A darabról l. a 22. sz. bír. jegyz.

Szövegváltozatok

1. 7-én 5. mondani, 6. valók, 10. ha kevesbbé hangosan mondatik is ki 13. tesszük 15. mert mint

A bírálat után: Oct. 8-án Garabonczás diák. Tüneményes vígjáték 3 szakaszban, népdallal, énekkel és tánczczal. Írta Munkácsy János, muzsikáját szerzette Pály Elek.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 32. sz. okt. 19. 512. h. (A 33. és 35. sz. bír. együtt.)
 ÖM 1884–85. VII. k. 102. l. (A XXXI. sz. bír. együtt.)

A Borzasztó éj a Paluzzi kastélyban eredeti címe Le Château de Paluzzi, 1818. Szerzői MÉLÉSVILLE (l. 12. sz. bír. jegyz.) és BOIRIE (l. 12. sz. bír. jegyz.). A szindarab CASTELLI bécsi színpadi szerző (l. 37. sz. bír. jegyz.). Die Schreckensnacht im Schlosse Paluzzi c. adaptációja nyomán jutott el hozzánk; magyarra *Kis János* (l. 1. sz. bír. jegyz.) fordította.

PNSz: 1818 (14); BSzT: 1833 (1), 1835 (1), 1836 (1), de vidéken már a 20-as években is játszották. A PMSz-ban csak egyszer került előadásra.

A darab melodráma a javából. Egy viharos éjszakán a Paluzzi-kastélyban megölik Meridát (Egressy), Clarisa grófné (Laborfalvy) egykori udvarlóját. Mindenki, még az asszony is a féltékeny férjet, gróf Giovionit (Bartha) gyanúsítja. Csak hosszas bonyodalom után derül ki, hogy a tettes Zoronzza, egy sötét lelkű kalandor (Komáromi). Udvarhelyi Merida nagybátyját, egy Castello nevű firenzei főnemest játszotta.

Szövegváltozatok

Az Ath és nyomában Gyulai is tévesen Mellesvilles-nek írták a francia szerző nevét. Kiadásunkban emendáltuk.]

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 32. sz. okt. 19. 512. h. (A 35. és 34. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1845–48. X. k. 463–465. l. (XXXII. sz.)

MM 1847. 1737–1738. h. (XXXII. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 41–43. l. (XXXII. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 102–103. l. (XXXII. sz.)

A bírálót JOHANNA WEISSENTHURN Das letzte Mittel c. vígjátékára vonatkozik.

Weissenethurn, Johanna Franul von (1773, Koblenz – 1847, Bécs) kiváló tragika, a bécsi Burgtheater tagja. Mint író Charlotte Birch-Pfeiffer (l. 5. sz. bír. jegyz.) mellett a színpadi ponyvának második számú női művelője. Többségükben idegen eredetiből átdolgozott darabjai a régebbi német színpadi irodalom (Kotzebue, Ziegler, Jünger stb.) stílusában készültek.

PNSz: 1821 (22); BSzT 1834 (2). A darab a PMSz-ban is csak két előadást ért meg. Fordítója *Kis János* (I. r. sz. bír. jegyz.) a következő alcímet függesztette hozzá: *A galoptánc*.

A darab szabványos szerelmi cselvigjáték, meglehetősen ellentmondásos jellemekkel. Gróf Vizi (Egressy) szakít szerelmesével, Érinével (Laborfalvy), mert a fiatal özvegy túl szabadosan viselkedik, még galopptáncot is járt egy mulatságon. Ériné vissza akarja hódítani a grótot: „utolsó segédeszközül” kijelenti, hogy báró Tüzeshez (László) fog feleségül menni. A báró kezdetben tiltakozik ez ellen, hiszen egy kedves fiatal lányt, Idát (Hubenayné) szereti, de hogy Érinét ne dezavualja a társaság előtt, végül is belemegy a játékba. Ámde a csel rosszul sül el: amikor Vizi a „hírhordó Csörgönétől” (Kovácsné) értesül Ériné szándékáról, megmakacsolja magát, s ő is Idának kezd udvarolni. Ériné bosszúságában és kétségbeesésében most már igazában is „megkéri” Tüzes kezét. A dolog persze nem marad ennyiben, a darab happy enddel végződik.

A bírálatból két dolog derül ki. Először, hogy színészeink a darabot túl vaskosan játszották, főleg Laborfalvy, akinek egyéniségéhez kevésse illett a vidám, könnyű játéktílus. Ezt emelte ki a Honművész kritikusa is: „Laborfalvi kisasszonyon nem ömlék el azon divat’ asszonyát kedveltető kellem, azon akaratlanul körébe vonzó báj, tündéri könnyűség, szellemi légység, azon megbűvölő fesztelen valami, mely az illy szerep’ vivőjét oly nélkülözhetetlenné ’s igazóvó teszi a’ férfi előtt.” (1837. 84. sz. okt. 19. 669.) Másodszer, hogy Vörösmarty nem rokonszenvezett a nagyvilági dámákkal, társaságbeli szép- asszonyokkal, női eszményképe — a színpadon is — a csendes, szelíd, tartózkodó leányka volt. Ezért róta meg — nézetünk szerint túlságosan erős kifejezésekkel — Ériné hetyke magatartását, szokatlan kezdeményezését.

Nagy József egy társaságbeli gavallér szerepében lépett fel.

Szövegváltozatok

1. Oct. *Vigjáték* 2. hibátlan és 3. vidorsága, 4. sikerültebbek 9. észrevehető Ugy mint 16. férjeül 13. ekkor minden szaván, mozdulatán nem 15. tűnnek 18. könnyű 19. S ezen szerepet tán Déryné 23. B. Tömörő 29. félreértve 31. legszebben ’s 32. mesterkéletlenül 35. lassu és

A 34. és 35. sz. bír. között: Oct. 11. Zampa. (Ismét telj ház.)

36.

Megjelenés

Ath 1837. II. félvé 33. sz. okt. 22. 527—528. h. (A 37. és 38. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 465. l. (XXXIII. sz.)

MM 1847. 1738. h. (XXXIII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 43. l. (XXXIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 103. l. (XXXIII. sz.)

Körner, Theodor (1791, Drezda — 1813, Gadebusch in Mecklenburg) lírikus és drámaíró. Apja barátja, pártfogója volt Schillernek, s a fiatal Körner öt választotta irodalmi mintaképül, de drámatechnikájára Kotzebue, Iffland és társaik is hatottak. Kötteményei közül különösen a *Leier und Schwert* (Lant és kard) c. gyűjteményben foglaltak nevezetesek: velük a Napóleon elleni harcra buzdított. Népszerűségét nagyban emelte, hogy hazafias érzéseit vérezvel pecsételte meg: a híres Lützow-vadászezred tisztjeként hősi halált halt.

Körner 1812-ben a bécsi Burgtheater színházi költője volt, ekkor írta — SCHILLER Wallenstein-trilógiájának hatása alatt — Zrínyi c. 5 felvonásos szomorújátékát. Ellenőrizhetetlen hagyomány szerint a mi Kisfaludy Károlyunk, aki abban az időben a császárvárosban „piktoroskodott”, s kapcsolatban állt az ottani írókkal, hívta fel figyelmét a „magyar Leonidasra” és Szigetvár 1566-i ostromára. A dráma ősbemutatóját 1812. december 30-án tartották a Theater an der Wienben. Átütő sikert aratott, időszzerű célzatát mindenki megértette: a törökök a franciákat jelképezték, Solimán nevenséges önteltsége, fenyegedődzése, dühkitörései Napóleonra emlékeztettek.

A Zrínyit a PNSz 1814. március 3-án mutatta be, érthetően nagy sikerrel; 1837-ig még 26-szor adták. Két magyar fordítása is készült. Az egyiket Petrichevich Horváth Dániel (l. 137. sz. bír. jegyz.) készítette 1819-ben prózában; ezzel nyitották meg 1821. március 11-én a kolozsvári állandó magyar színházat. A Pesti Nőegylet felkérésére — amely jótékony célú műkedvelő előadást készült rendezni — 1818-ban *Szemere Pál* is lefordította Körner drámáját, mégpedig ötös jambusokban, ami úttörő vállalkozásnak számított. (L. KL XVI. 112.) A Nőegylet előadásáról a Hazai és Külföldi Tudósítások így számolt be: „Amint előre jelentve volt az Asszonyi Egyesületnek buzgósa a Városi nagy Theatrumban decz. 22-én szerentsésen előadattatott. Már Zrinyinek neve és Sziget várának veszedelme minden Magyar szívet figyelmes-ségre gerjesztett. A játéknak előadása oly szép készüllettel, oly pontossággal s a caractereknek oly helyes eltalálásával ment végbe, hogy a játszó személyeknek a szép mesterségekhez való értéket világoosan megmutatta, kiváltképen Zrinyiné, Solimán és Zrinyi, úgy a leányának és a Vezéreknek személyelkben. A Játékot magyarul Körner után t. t. Szemere Pál készítette oly tiszta, oly hathatós és ékes nyelven, mely a hallgatókat azon ohajtásra gerjesztette, hogy bártsak ezen tudós szerző több ily jeles munkákkal gazdagítaná Litteraturánkat.” (1818. 52. sz. dec. 30.) Nyolc év múlva, 1826-ban azután Szemere nyomtatásban is közzétette fordítását az Élet és Litteratura I. kötetében, mégpedig Kölcsey bírálatával együtt.

BSzT: 1833 (1), 1834 (1), 1835 (1), 1837 (1); NSz (18).

A Zrínyi előadása jó alkalmul szolgált Vörösmartynak, hogy eredeti nemzeti hősdramáról vallott nézetét — amelyet már BIRCH-PFEIFFER

Szapáry c. drámájával kapcsolatban is kifejtett (l. 5. sz. bír. jegyz.) — újra leszögezzé.

A két asszony lábballankodása és időtlen vitézkedései — célzás a dráma két női szereplőjére: Zrinyi feleségére (Rosenberg Éva) és leányára (Helena). Körner alkotta jellemüket, szerepeltetésüket Kölcsey is metsző gúnnyal bírálta. „A Zrinyi mellett feltűnő két asszonyi alakok közül az amely a házi nő rolláját viseli, sentimentális fellengéssel nyugalmat és rendülhetetlen bátorságot akar öszvekötni, és nem csak a fenyegető veszedelemtől nem fél, sőt készen áll a dicséretes egri nők példájaként, ha úgy tetszik karddal is vitézkedni. . . . Azonban ne félj, hogy ezen spártai matrona talán a maga katonás ereje miatt nem elég német világi érzéseket bír. Való, hogy Rosenberg Éva tizenhatodik századi német asszony, de ha ezt nem tudván hallgatnád, a második felvonás elején, mely szívelmerítő metaphysikai leckét tart leányának a szerelemről; ha látnád a negyedik felvonás vége felé ama virággal és halállal, kereszttel és koszorúval, s az angyalok tudják még mivel untig teletömött nyolcadik scénában, minő poetai cafrangokkal ékeskedik: meg fognál esküdni, hogy a hullámló keblű és mézes ajkú szép asszonyka életének legalább is kétharmad részét *Sieguarttal*, *Fanni hagyományai* közt s *Bácsmegyeinek Gyóttelmeiben* töltötte el. S ha így ítélsz az anyáról, mit nem kell még majd a leányról mondanod? Ah; a szerencsétlen Helene! Mert ki ne szánná ezen a világ minden Mariánnáinál lángolóbb szerelemben olvadozó kisasszonyt, ki tele az első boldog szerelemnek minduntalan csaknem rendetlenül áradozó érzelmeivel, az ércnél is keményebb költőtől oly kegyetlen halálra vezettetik? . . . Az, hogy Zrinyi úgy is festessék, mint háznép atyja, talán nem vala rossz gondolat; de hogy a magában nem rossz gondolatot Körner a drámai actio megelevenítésére használni nem tudta, már talán máskor is mondtam. Az asszonyok Zrinyire nézve nem tesznek egyebet, hanem hogy a veszélyben maradhatásért könnyörögnek; de minekutána Zrinyiben ezen könnyörgések látható s az actiót előre haladtató belső mozgást nem okoznak, s többször ismételtet, a Zrinyi egész háznépi fekvésének egyformaságot s unalmat kölcsönöznek: úgy látszik, hogy ez a két asszonyi állat itt nem áll egyébért, hanem, hogy az üres scénaikat betöltse s legyen valaki Szigetvárral, aki előtt az ostromi történetek elbeszélgetvén, a néző tudhassa, minő dolgok folytak a kulisszák megett. Az anya és leány közt történő beszélgetések ugyan mind valóságos megállapodások, melyek a Zrinyit körülfogó drámai lassúságot még lassúbbá csinálják.” (KÖLCSEY ÖM I. k. 555–560.)

Fáncsy Újlaki Péter szerepét adta.

Tehát végfénynél — így kezdődik Zrinyi nagy monológja utolsó ki-rohanása előtt (V. felv. 2. jel.) Körner, hogy kiemelje a jelenet nagyszerűségét, fenségét, stancákban írta meg Zrinyi búcsúbeszédét, s Szemere műfordítói készségét dicséri, hogy minden magyar irodalmi előzmény nélkül milyen ügyesen tudta eredeti formájában tolmácsolni a német szöveget. A monológ első két szakasza így hangzik:

Tehát végfényén álok életemnek,
 Hol minden óra halni kényszerít?
 Itt hát a cél? s homálya életemnek
 Rám s tetteimre gyászfátyolt terít?
 Nem. Érzem biztatását végzetemnek,
 Felejtés tengerébe nem merít.
 S ha bár véremmel kell is itt fizetni,
 Szébb hajnal vár, rám szébb fényt hintegetni.

Elsüllyed e század, s kidől magzatja,
 Mely most becsemben ismer engemet,
 De egy később porom meglátogatja,
 Forró ajakkal áldva tettemet.
 Ki életét közért feláldozhatja,
 Az gyűjt örök s állandó érdemet;
 Nevét rokon-polgári, szíveikbe,
 Mint oszlopban, tisztelve helyhetik be.

Vörösmarty joggal kifogásolta, hogy Bartha a drámának ezt a szép részletét elrontotta.

Szövegváltozatok

1. *October' 14dikén: Hősi színjáték* 5. lábatlankodás 's időtlen 6. megtanulják 7. Szolimán 8. hagyogatta emlékezete, Komáromi 9. (Juránics) némi jambus rontó 14. Tehát végfényén 16. számu 17. gyűjtött ohajtható 18. intésül

37.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 33. sz. okt. 22. 528. k. (A 36. és 38. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 465—466. l. (XXXIV. sz.)

MM 1847. 1738. h. (XXXIV. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 43—44. l. (XXXIV. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 103—104. l. (XXXIV. sz.)

A darab teljes címe Parlagi Jancsi, vagy: A szerelem csudái, s közvetlen forrása I. F. CASTELLI Johann Hasel, oder: Umwandlung durch Liebe. Gemälde unserer Zeit in 4 Abteilungen. Nach dem Französischen von Théaulon (Johann Hasel; vagy: Átalakulás szerelem útján. Korkép 4 részben. Théaulon nyomán franciából) c. műve. (1829.) Kovacsóczy tehát végső soron egy francia színművet magyarosított.

Castelli, Ignaz Vinzenz Franz (1781, Bécs — 1862, Lilienfeld) pénzügyi közigazgatási tisztviselő volt, egyúttal mint lírikus, szín-

padi szerző, zsebkönyvek, folyóiratok szerkesztője nagy szerepet játszott Bécs színházi és zenei életében. Közel 200 eredeti, átdolgozott és fordított vígjátékával, zenés bohózatával, operaszövegével sűrűn találkozhatunk a korabeli német — és német befolyás alatt álló — színházak műsorában.

Théaulon, Marie-Emmanuel-Guillaume (1787, Aiguesmortes — 1841, Párizs) a korabeli francia vaudeville-szerzők népes táborának egyik tagja.

Kovacsóczy Mihály (1801—1846) Egerben kispap, később Pesten jogász volt. Nevelősködés után Kassára került jogakadémiai tanárnak, majd 1841-ben Pesten telepedett le. Költeményekkel, elbeszélésekkel már a 20-as évek elején lépett fel; *Aspasia* c. almanachja számára sikerült a fiatal írókat, köztük Vörösmartyt, Bajzát, Toldyt, Stettner munkatársul megnyernie, később azonban szembefordult velük. (L. Vty Akad. Kiad. II. k. 363—364.) A színházi mozgalmakba kassai tartózkodása alatt kapcsolódott be. Szemlélő c. folyóiratában rendszeresen közölt színbírálatokat; elvállalta a kassai magyar színház igazgatását, s nagyarányú drámafordítói tevékenységet fejtett ki. Kotzebue Ágoston jelesebb színdarabjai c. 20 kötetes sorozatának (Kassa, 1834—1836.) nagy szerepe volt a magyarországi Kotzebue-kultusz fenntartásában (l. 4. sz. bír. jegyz.), de más külföldi szerzők műveinek átültetésére is vállalkozott. (SCHILLER: Stuart Mária, Piesco, Turandot; HALM: Griseldis; DUMAS: Szaracén; FEDERICI: Capriciosa; BAYARD-VANDEBURCH: Párisi naplopó.) Mínt hogy ezeknek a drámáknak fordításáról a MTT már gondoskodott, tevékenysége nem sok hasznot hajtott; *Klestinszky László* (1809—1889) kassai városi tisztviselő, az ottani színészet lelkes támogatója, a Honművész állandó vidéki levelezője meg is rótt a felesleges buzgólkodását. (Hműv 1838. II. sz. febr. 8. 85.) Kellemetlenkedő modoráról, fordításainak nehézkes, színpadra nem illő nyelvről jellemző adatokat közölt Déryné. (Emlékezései II. 170—173.)

BAYER JÓZSEF drámatörténeti monográfiájában (DT. II. 455.) a Parlagi Jancsit Kovacsóczy eredeti darabjának tünteti fel. Ez góromba tévedés. FERENCZI ZOLTÁN szerint (A kolozsvári színészet és színház története. Kolozsvár, 1897. 521.) a Kolozsvárott bemutatott Parlagi Jancsinak Holbein (l. 9. sz. bír. jegyz.) a szerzője; ez arra mutat, hogy Théaulon darabjának több német adaptációja is lehetett.

A zenés betétekkel tarkított vígjáték a sokat játszott, kedvelt műsordarabok közé tartozott. PNSz: 1829 (7); BSzT: 1835 (1), 1836 (1). NSz (27); még a 60-as években is játszották, ekkor már Szentpétery Zsigmond átdolgozásában.

Vörösmarty tetszését a darab egészséges társadalmi irányzatossága nyerhette meg: egy elvadult, duhajkodó falusi úrfiból az igazi szerelem hatására derék, művelt polgárember lesz. VÉRTESY JENŐ így jellemzi a darabot: „A címben benne van a darab tárgya. Egy parlagi nemesifjú jómodú és mulató, szókimondó és faragatlan, aki belejut a nagyvárosi életbe — régi és kedvelt tárgy: a természet fiának szembeállítás, a túlfinomodott kultúrával. Az egész nagyon

kezdetleges, de mulatságos is, s van benne egy magyar jelenet. Parlagi Jancsi az előkelő szalonban virtuskodik és gorombáskodik, udvarol falusi gavallér módjára, de a ház urának tetszik a helyre legény. Nagyszerűen tud danolni. Hát az ő nótáját tudná-é? Melyik az? Hogyne! Leül a zongorához, belekóp a markába, belescap a billentyűkbe s rákezd szép bariton hangon. Az öreg úr a könnyekig elrészkenyül, sírva vigad a nótája mellett. A jelenet meg van csinálva, hatnia kell. E sorok írója még látta a régibb színészvilág egy jeles tagját, Bogyó Alajost e szerepben, s a mondott jelenet viharos tetszést aratott." (VÉRTESY 273–274.)

Az egyenként meg nem dicsért főbb szerepvivők Laborfalvy, Bartháné, Egressy, László, Lendvay, Lendvayné, Kovácsné – vagyis a teljes együttes – voltak. Vidor, akit Megyeri játszott, Parlagi János „titoknoka”.

Vörösmarty második bírálata a darabról: 121. sz.

Szövegváltozatok

1. Oct.' 15dikén: 5. dicsérni

38.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 33. sz. okt. 22. 528. h. (A 36. és 37. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1845–48. X. k. 466–467. l. (XXXV. sz.)

MM 1847. 1738–1739. h. (XXXV. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 44–45. l. (XXXV. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 104. l. (XXXV. sz.)

I.

A IV. Henrik házi élete — eredeti címén Henri IV. en famille — szerzői a színlap szerint: Villeneuve, Émile Vanderburch és Desforges.

Villeneuve, *Théodore-Ferdinand Vallon de* (1799, Boissy-Saint-Léger — 1858, Párizs) a bulvár-drámaírók egyike.

Vanderburch, *Émile-Louis* (1794, Párizs — 1862, Ruel) a párizsi népszínházak jónévű házi szerzője volt. (L. még az 53. 80. és 128. sz. bír.) A Rajzolatokban külön cikk jelent meg róla, amely mint Scribe (l. 7. sz. bír. jegyz.) egyik ötletes és termékeny társszerzőjét mutatta be a magyar közönségnek. (1839. 15. sz. febr. 24. 118–119.)

Desforges, cs. n. *Jean-Baptiste Choudard* (1746, Párizs — 1806, uo.) a dráma keletkezésének időpontjában már nem élt; neve úgy kerülhetett a szerzők közé, hogy Villeneuve és Vanderburch tőle kölcsönözték a témát.

Fáncsy Karl Stawinsky, a berlini Königlichches Schauspielhaus rendezőjének német adaptációját fordította magyarra a Both-féle Bühnenrepertoir (I. 31. sz. bír. jegyz.) alapján.

A darab sem a PNSz, sem a BSzT műsorában nem szerepelt. NSz (5).

Az igénytelen, de kedves kis történelmi életkép arról szól, hogy IV. Henrik francia király (Szentpétery) egy napra magánéletet kíván élni Fontainebleau-ban, gyermekei körében. A hatalmat átadja a fiatal trónörökösnek (Lendvayné), s pompásan eljátszik két kisebb gyermekével, Gastonnal (Telepy Károly) és Henriette-tel (Telepy Máli). Lord Effingham, az angol követ (Baranyi) éppen akkor lép be hozzá, amikor a gyerekek a hátán lovagolnak. Ám a lord komoly ügyben jött: figyelmezteti a királyt, hogy a spanyol udvar orgyilkosokat bérelt fel ellene. Egy Anette nevű parasztlány (Éder Lujza) jelenti is a trónörökösnek, hogy a kertben gyanús nyomokat talált. A kiküldött öröknek sikerül a merénylőket elfogni; Anette, valamint ennek derék atyja és vőlegénye nagy jutalomban részesülnek.

A két kis Telepy — I. Telepy Györgynél a színészek jegyzékében.

II.

A változatosság, a műsor élénkítése céljából szokásba jött, hogy a színház időközönként szavaltokból, rövid jelenetekből és zeneszámokból álló ún. „akadémiát” rendezett. Ezt jelentette az „Egyveleg”. Annak a megjelölésnek, hogy „egy felvonásban”, semmi értelme sem volt, a színlap azonban így hirdette, s Vörösmarty átvette a Játékszíni krónikába. A műsor — a színlap szerint — a következő számokból állt: „1. Auber’ „Portici némájá”-ból Mazanielleo’ magánydálja egy hazafi által. 2. Jelenés a’ „Szerencsétlen”-ből Kovácsné asszony és Udvarhelyi M. úr által. 3. Jelenés és párdal Bellini’ „Ismeretlen nő”-jéből Lendvay és Szerdahelyi urak által. 4. Jelenés a’ „Talált gyerek”-ből Megyeri, Nagy, Telepy, László urak és Egressyné asszony által. 5. Párdal Herold’ „Mari”-jából Déryné asszony és Egressy Benjamin úr által. 6. Egressy Gábor úr szavalja a’ „Hontalan”-t Vörösmartytól. 7. Egész jelenés és magánydal férjfi karkisérettel Bellini’ „Normá”-jából egy másik hazafi által.” A Honművész híradása szerint Egressy Vörösmarty költeményét „könyvből olvasva, élénkség és költői hév nélkül” adta elő. (L. 1837. 85. sz. okt. 22. 679. és Vty Akad. Kiad. II. k. 571.)

Szövegváltozatok

1. Oct’ 16dikán IV. Henrik 9. kis, 7. lenni; 9. elég 12. előadásainkban: 13. látunk: 20. Megvalljuk, fel, 22. szólaljon fel 23. játszsa

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 35. sz. okt. 559. h. (A 40. — 42. sz. bír. együtt.)
 MM 1845—48. X. k. 467. l. (XXXVI. sz.)
 MM 1847. 1739. h. (XXXVI. sz.)
 MM 1863—64. XII. k. 45. l. (XXXVI. sz.)
 ÖM 1884—85. VII. k. 104—105. l. (XXXVI. sz.)

Forgeot, Nicolas-Jules (1758, Párizs — 1798, uo.) darabjának címe: *La Ressemblance, comédie en trois actes et en vers libres*, 1796. (A hasonlatosság. Vigjáték három felvonásban, szabad versekben.) Berlinben és Bécsben már 1800 körül játszották, hozzánk viszonylag későn jutott el. A PNSz *Die Ähnlichkeiten* címen 1831—32-ben háromszor adta elő, Vogel (l. 147. sz. bír. jegyz.) átdolgozásában. Budán nem adták, a PMSz-ban is ez volt egyetlen előadása. Nyoma van azonban annak, hogy Kolozsvárott 1823-ban játszották.

Kishalmgyi Hollai Antal erdélyi főkörmányszéki titoknok, később tanácsos. 1823-ban a kolozsvári színházat bérelte, s konzervatóriumot létesített. 1853 körül halt meg Aradon. (SZINNYEI IV. 999.)

A Kétalakú — Holbein drámája, l. 9. sz. bír. jegyz.

Vörösmartyval némileg ellentétben a Hommfűvész ezt írta az előadásról: „A' darabnak örökös egy tárgy körüli forgása, mely jól kidolgozott változatnál nem egyéb, mulatságos helyzete mellett is, műértőnek nem sok élményt nyújtott.” (1837. 85. sz. okt. 22. 679.)

Szövegváltozatok

[A MM 1845—48., MM 1847. és MM 1863—64. tévesen *Haszontalan-ság* címen idézte a drámát. Gyulai az ÖM 1884—85-ben ezt a hibát kijavította. Viszont a szerző neve az Ath-ban és nyomában valamennyi kiadásban: *Forgeot*. Mind a címet, mind az író nevét emendáltuk.]

1. *October' 17dikén*: 4. kétalakú 5. elhatározottan 's

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 35. sz. okt. 29. 559—560. h. (A 39. és a 41.—42. sz. bír. együtt.) Aláírás: V.
 MM 1845—48. X. k. 467—468. l. (XXXVII. sz.)
 MM 1847. 1739—1740. h. (XXXVII. sz.)
 MM 1863—64. XII. k. 45—46. l. (XXXVII. sz.)
 ÖM 1884—85. VII. k. 105. l. (XXXVII. sz.)

Robert, Ludwig (1778, Berlin — 1832, Baden-Baden) drámaíró. Egy gazdag kereskedő fia, az irodalmi szalonjáról híres Rahel von Varnhagen fivére, Fichte tanítványa. *Die Macht der Verhältnisse*

(1815) c. iránydrámájában a nemesi kiváltságok ellen, a zsidóság emancipációja mellett emelt szót. Weiß, egy polgári származású író (Fáncsy) megtudja, hogy nővére (Éder Lujza) egy ezredessel (László), a miniszter (Megyeri) fiával folytat viszonyt. Párba jara hívja ki a katonatisztet, ez azonban nem hajlandó a „nemtelen” polgárral kiállni. Erre Weiß lelövi. Börtönbe kerül, s várja a halálos ítéletet. A tárgyalás során kiderül, hogy törvénytelen fia a miniszternek, így tehát féltestvérét ölte meg. Atyja a börtönben meglátogatja, s mérget hoz neki; Weiß öngyilkos lesz, a fejedelem kegyelme későn érkezik.

A darabot Joannovics Demeter (I. 14. sz. bír. jegyz.) fordításában már 1834-ben Budán is előadták kétszer; a NSz-ban 4 előadás után lekerült a műorról. A PNSz 1828-ban mutatta be, ugyancsak közepes sikerrel. Robert drámája erősen hatott OBERNYIK KÁROLY FŐÚR és pór c. darabjára (1843).

A bírálóat éles fényt vet Vörösmarty dramaturgiai koncepciójának egyik alapvető vonására. Hirdette, hogy a dráma legyen „az élet képe” (I. *Elméleti töredékek* 407., 1438. sor), de azt is hangsúlyozta: „Soha nem kell feledni, hogy a dráma egyszersmind költői mű is” (I. uo. 55–62. sor), ami azt jelentette, hogy a valóságot csak eszményítve szabad tükröznie. Vagy ahogy BAJZA a kor esztétikai nyelvén megfogalmazta: „Minden művésznek, s így a színinek is, egyedüli tárgya az esztétikai szép, s ezen esztétikai szép a természetből van ugyan átvéve a művészi világba, de művészi világnak levegőjében el kell változnia, s el is változik és idealitást nyer, s ez az idealitás az, mely megkülönbözteti az anyagi világ szépségeit a művészi széptől; ennek közbejövetele nélkül művészség és mindennapi természet tökéletesen egyet tenne, s egy volna, így pedig nem tudom, minek vesződnének tovább az egész művészettel, miután mindazt, a mit művészet előállíthatna, magában az anyagi világban, a prózai természetben fellelhetnők. A szép a természetben van ugyan még akkor is, miután ideállá változott, mert az ideál maga is megnesesített természet, de pusztán úgy, mint azt az anyagi természet alkotta, a művészi világban nem lehet általtenni.” (V. k. 38.)

Ennek következtében Vörösmarty a legtökéletesebb drámatípusnak a komoly nembben a történeti tragédiát, a vidámban pedig a mesejátékot (pl. Donna Diana I. 47. sz. bír.) tartotta. Amabban a múlt, a történeti távlat, ebben a cselekménynek a reális téren és időn kívül helyezése már önnagában is jó lehetőséget biztosít a költőnek, hogy – képzeletét szabadon engedve, „tündérezve” – hőseit és sorukat „megnesesítse”, a mindennapi valóságot átszűrve, szublimálva a költészet szférájába emelje.

A költőség ellenpólusa a prózaiság, a mindennapiság. (I. *Elméleti töredékek* 142. sor.) Ez jellemzi a „polgári” színműveket (a vidám nembben az „aljas” bohózatokat), amelyek témájukat a jelen életből, a „közéletből” merítik. Ezek legfeljebb ha „érdekesek”, „hatásosak” (I. pl. a Genfi árva bírálata, 65. sz.), de nem igazán „szépek”. Ám a műfajok hierarchiájában az utolsó helyen az iránydrámák állnak.

Mínt hogy főcéljuk az „oktatás”, a nyílt bírálát, szükségszerűen a leg-szorosabban tapadnak a „természeti” valósághoz, közvetlenül ábrázolják a jelen konkrét életviszonyait. Vörösmarty szerint azonban ezzel — níként Ludwig Robert szomorújátéka is — mellőzik, megsértik a műfaj „főszabályait”, s megrekednek a didaktikus prózaiságnak a költészet viláágán kívül eső szűkös körében.

Szövegváltozatok

1. Oct.' 18dikán: 6. prózaian 10. résztt 12. egység 's kitűnő 13. Veisz 16. vissza tetszőig 18. mondanía 19. érdekű 21. Veisz

41.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 35. sz. okt. 29. 560. h. (A 39., 40. és 42. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 468—469. l. (XXXVIII. sz.)

MM 1847. 1740. h. (XXXVIII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 46. l. (XXXVIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 105—106. l. (XXXVIII. sz.)

A dráma — amelynek témája, hogyan lehet egy kikapós és uralkodni vágyó menyecskét kezdetben szelíd, majd egyre drasztikusabb eszközökkel megnevelni — nagy utat tett meg az európai irodalomban és színjátszásban. CERVANTES El Casamiento engañoso, 1613 (A család házasság) c. novelláját FLETCHER, JOHN (1579—1625) angol drámaíró — egyes források szerint BEAUMONT, FRANCIS (1584—1616) ugyancsak Erzsébet-kori színpadi szerzővel együtt — Rule a Wife and Have a Wife (Feleségen uralkodni és feleséget tartani) címen vígjátékká dolgozta fel. (Első előadása 1624-ben, nyomtatásban 1640-ben.) Ezt a drámát David Garrick (l. 143. sz. bír. jegyz.) modernizálta, s az ő nyomán írta azután 1784-ben SCHRÖDER Stille Wasser sind betrüglich (tief) c. vígjátékát.

Schröder, Friedrich Ludwig (1744, Schwerin — 1816, Rellingen in Holstein) a 18. század végének legnagyobb német színésze, színigazgató, drámaíró. Szülei is színészek voltak, így kora gyermekégtől fogva a színház világában élt. 1781 és 1785 között Bécsben működött, előtte és utána a hamburgi színházat vezette s emelte magas művészi színvonalra. Tragikus és komikus szerepekben egyaránt nagyot alkotott, játékában egyénítésre és természetességre törekedett. Működésének egyik fő jelentősége, hogy ő honosította meg Shakespeare-t a német színpadokon, a brit drámaköltő darabjait évtizedeken keresztül az ő — az eredetit olykor erősen megnyírbáló és eltorzító — adaptációiban játszották. Kazinczy is a Schröder-féle Hamletet fordította le 1790-ben.

Schrödernek Bajza is nagy tisztelője volt. Lefordította és Külföldi játékszín c. kötetében (1830) kiadta A gyűrű c. vígjátékát; a fordításhoz egy irodalmi arcképet is csatolt, amelyben igen részletesen méltatta Schrödert, a színészt és a drámaírórt. (III. k. 275–276.) A Lassú víz partot mos 1838. július 17-i előadásával kapcsolatban pedig ezt írta: „Igen mulattató s nem rosszul alkotott vígjáték, s egyike azoknak, melyeket színészeink jól szoktak adni.” (V. k. 185.)

A Lassú víz partot mos a hazai német színpadokon 1786 óta állandóan műsoron volt, a PNSz-ban 1846-ig 29 estén játszották. Kelemen László fordításában az első budai színtársulat műsorában is szerepelt; a második pesti színtársulat Meszlényi Molnár János fordítása szerint játszotta, s ezt a változatot használta a BSzT is 1833-ban egyszer és 1836-ban kétszer. Ezzel kapcsolatban Bayer tévesen tünteti fel a darab szerzőjeként — igaz, hogy megkérdőjelezve — Zieglert. (NJT II. 434–435.) A NSz-ban összesen 5-ször adták. Vidéki színtársulataink Komlóssy Ferenc (I. 5. sz. bír. jegyz.) fordítását használták.

Meszlényi Molnár János (1776–1836) Pesten végezte az egyetemét; egy ideig udvari kamarai tisztviselő volt, majd a siketnémák váci intézetének lett tanára, s mint ilyen úttörő munkásságot fejtett ki a hazai gyógypedagógia területén. Több német drámát fordított, Schröder vígjátékának magyarosítását 1808-ban készítette. (SZINNYEI IX, 218–219.)

TROMBITÁS GYULA szerint a bírálatot Toldy Ferenc írta. (Vörösmarty dramaturgiája. Bp. 1913. 5.) Megállapítását arra alapozza, hogy a bírálat után*** következik, s ezt a szígnőt Toldy használta a Játékszíni krónikában. Vörösmarty szerzősége mellett azonban két körülmény is bizonyít. Először, hogy a bírálatot Toldy és Bajza felvették a „kézi”, illetőleg a „nemzeti” kiadásba — elvégre ők igazán tudták, hogy az egyes bírálatokat melyikük írta. De Vörösmarty szerzőségét a bírálat stílusa is igazolja. „Egyike azon jobb vígjátékoknak” — így kezdődik a recenzió, s ezzel az indítással sűrűn találkozhatunk Vörösmarty bírálataiban: szinte kedvenc fordulata volt. Például: „Egy azon darabok közül” (3. sz. bír.); „Egy minden tekintetben kimért, színi hatásra készített darab . . .” (10. sz. bír.); „Egyike Raupach jobb színműveinek . . .” (20. sz. bír.); „Egy a többinél kevesbé rossz műve Birch-Pfeiffernek . . .” (22. sz. bír.); „Egy az érdekesebb színművek közül” (31. sz. bír.); „Egyik a jobb munkái közül Kotzebuének” (100. sz. bír.) stb. Valószínűleg az történt, hogy az Ath-ban szedési hiba következtében került a három csillag a cikk végére.

A színésznők, akiknek sminkelését Vörösmarty kifogásolta, ezen az estén Déryné, Bartháné, Miskolczy Júlia és Kovácsné voltak.

Szövegváltozatok

1. Oct.' 19dikén: 3. bírnak 6. Színésznőink magokat igen rosszul tudják festeni 9. figyelemre 10. is. (Nézők közép számmal.)

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 35. sz. okt. 29. 560. h. (A 39. — 41. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 469. l. (XXXIX. sz.)

MM 1847. 1740—1741. h. (XXXIX. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 46—47. l. (XXXIX. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 106. l. (XXXIX. sz.)

A darabról l. a 3. sz. bír. jegyz.

László ezen az estén Lancelot-nak, Artus király egyik lovagjának szerepében lépett fel.

Szövegváltozatok

1. Oct.' 21dikén: Szinj. 2. Fridr. 4. Bartha' 6. ez, 8. urává legyen
12. utra

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 36. sz. nov. 2. 575—576. h. Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 470—471. l. (XL. sz.)

MM 1847. 1741—1742. h. (XL. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 47—49. l. (XL. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 106—108. l. (XL. sz.)

DUMAS PÈRE (l. 10. sz. bír. jegyz.) drámájának címe: Monaldeschi. Stockholm, Fontainebleau et Rome. Trilogie dramatique sur la vie de Christine, 5 actes en vers, avec Prologue et Épilogue. (Monaldeschi. Stockholm, Fontainebleau és Róma. Drámai trilógia Krisztina életéről 5 felvonásban, versben, előjátékkal és utójátékkal.) Ez volt Dumas első nagyszíves műve, bár csak 1830-ban mutatták be, egy évvel később, mint a III. Henrik és udvarát. (L. 63. sz. bír.)

BOTH — l. a 31. sz. bír. jegyz. Átdolgozásának címe: Monaldeschi. (Christine.)

HAVI MIHÁLY (1810—1864) kispapból lett színészé; tagja volt a BSzT-nak utána a PMSz-nak. Állítólag Schodelné (l. 177. sz. bír. jegyz.) üldözte el a színháztól; ekkor vidékre ment, ahol eredményesen buzgólkodott az operajátszás fellendítésén. (SZINNYEI IV. 541—543.)

A darabot Budán még nem játszották, a PNSz is csak 1838 májusában mutatta be, siker nélkül. A NSz-ban 10-szer adták.

Dumas műve dramatizált életképek sorozata. A színpadi változatban elmaradt az elő és az utójáték, az átdolgozó a darab cselekményét a férfi főszereplő, Monaldeschi alakja köré tömörítette. Monaldeschi (Egressy), aki ugyancsak olasz származású barátjával, Sentinellivel (Bartha) együtt Krisztina (Laborfalvy) firenzei látogatása alkalmával sodródott a királynő udvarába, teljesen jellemtelen, gátlástalan kalandor. A királynő kegyének elnyeréséért Sentinelli vetélytársává, majd győztes ellenfelévé válik; Paulát (Lendvayné), házassági ígérettel elcsábított kedvesét elhanyagolja, s amikor nem tud szabadulni a leánytól, apróruhába öltözteti, mert fél a szerelmes Krisztina féltékenységétől, az esetleges számkivetéstől. Monaldeschi már-már azt hiszi, hogy Krisztina férjül választja őt; de ekkor a királynő, megelégtelve Oxenstierna (Baranyi) és a nemességnek az uralkodó magánéletét korlátozó nyomását, váratlanul lemond a trónról, s néhány hűséges embere kíséretében Fontainebleau-ba vonul vissza, hogy ott szerelmének és irodalmi-művészi kedvteléseinek éljen. — Monaldeschi a meglepetés és a rá nehezedő erkölcsi presszió hatása alatt Paula társaságában követi Krisztinát. Néhány év múlva már szabadulni igyekszik, ezért beárulja Károly Gusztáv svéd királynál (László), hogy Krisztina európai konspirációt szervez a trón visszaszerzése céljából. Ellenfelei azonban leleplezik mesterkedését, s a kétszeresen, királynői és asszonyi mivoltában elárult Krisztina halálra ítéli volt főlovászmesterét és kedvesét. Monaldeschi fogadkozásával és könyörgésével az utolsó pillanatban meglágyítja ugyan a királynő szívét; ugyanakkor — a maga sorsának biztosítása érdekében — halálba küldi a ragaszkodó, önfeláldozó Paulát. Amikor Krisztina megtudja Monaldeschi legújabb gaztettét, s visszavonja a kegyelmet, s a volt barátból lett ellenséggel, Sentinellivel végrehajtja az ítéletet.

Vörösmarty a Monaldeschi karakteréről mondottakkal megismételte a negatív hős jelleméről az *Elméleti töredék*ben kifejtett véleményét. (L. ott 1559. és köv. sor.)

A Monaldeschi egyik későbbi előadásáról Bajza írt kritikát (V. k. 182.), s a darabot Dumas „mesterművének” nevezte. A Honművész is dicsérettel szólt róla: „A’ színmű a’ francia romantikai modorban készült, ’s több élénk, meglepő képekkel bírván, soká tarthatja fel még magát színpadunkon.” (1837. 87. sz. okt. 29. 695.)

Szövegváltozatok

3. Krisztina **9.** körül belől **10.** művének **15.** jeleségekkel ’s **20.** nagy részt **25.** gyengébb **26.** szomorú **31.** viseli; **33.** egyszerűsége **36.** bennünket, **38.** bonczoljuk ’s itéljük; **39.** ön megismerésére **42.** bírta **48.** akadozni vagy

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 37. sz. nov. 5. 591–592. h. Aláírás: V.

MM 1845–48. X. k. 471–473. (XLI. sz.)

MM 1847. 1842–1843. h. (XLI. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 49–50. l. (XLI. sz.)

ÓM 1884–85. VII. k. 108–109. l. (XLI. sz.)

KISFALUDY KÁROLY A pártütők c. vígjátékának ősbemutatója 1819. november 23-án volt Székesfehérvárott. Vidéki színtársulatok ritkán játszották, nyilván a falusi elmaradottság és a tudatlan nemesek ellen irányuló szatirikus éle miatt. (L. Kézikönyv 399.) Budán is csak háromszor került színre, 1833-ban, 1835-ben és 1837-ben egyszer-egyszer. NSz. (35).

Szövegváltozatok

1. *October' 24dikén: Pártütők. Eredeti felvonásban.* 2. munkája. *Kisfaludynak ezen vígjátéka, melyet boldogult 3. ujjra 6. forog és 17. közül 20. történik:* 23. nélkül: 25. Szentpéteri bizonyosan jobban a' 29. nem 33. kitűnő 35. ismét igen fiatal 37. túródelmét

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 38. sz. nov. 9. 603–604. h. (A 46. sz. bír. együtt.)

MM 1845–48. X. k. 473. l. (XLII. sz.)

MM 1847. 1743. h. (XLII. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 50–51. l. (XLII. sz.)

ÓM 1884–85. VII. k. 109. l. (XLII. sz.)

KÖRNER — I. 36. sz. bír. jegyz.

A dráma eredeti címe Hedvig, oder: Die Banditenbraut. 1812. (Hedvig, vagy: a bandita menyasszonya.) PNSz: 1815 (33). 1814-ben már a második pesti színtársulat is előadta, ugyancsak Déry István fordításában. BSzT: 1833 (1), 1834 (1), 1835 (1). A NSz-ban a negyedik előadás után lekerült a műsorról.

Déry (Mráz) István (1792–1862) 1808-tól a második pesti színtársulatnak lett tagja, de 1817-ben uradalmi tisztviselőnek ment. Néhány év múlva ismét színpadra lépett, egy rövid ideig a BSzT-nál is működött, majd végleg búcsút mondott a színészetnek, s mint gazdatiszt Diósgyőrött telepedett le. 1813-ban vette feleségül Széppataki (Schenbach) Rózát, a házastársak azonban hamarosan elhidegültek egymástól, s különváltak éltek; csak amikor 1850 körül Déryné otthagytta a színpadot, költöztek ismét össze. Németül, sőt állítólag franciául is jól tudott, több idegen drámát fordított magyarrá.

A Hedvig tartalma a következő. Rudolf (Egressy), egy olasz gyilkos és bandita mint vadászmeister gróf Felseck (Udvarhelyi) szolgálataiba áll be. Szerelmes lesz a grófék fogadott leányába, Hedvigbe (Laborfalvy). Vetélytársa a grófék Gyula nevű fia (László). Amikor a szülők áldásukat adják Hedvigre és Gyulára, Rudolf régi cimborái segítségével — amikor a gróf és Gyula nem tartózkodnak a kastélyban — megrohanja a nőket. Hedvig, azon feltétellel, hogy a grófnénak (Kovácsné) nem esik bántódása, hajlandó Rudolfal menni; amikor azonban a banditák fosztogatni kezdenek, rájuk zárja az ajtót, Rudolfot pedig leüti. Az idejében hazatérő férfiak azután mindent rendbehoznak.

Vörösmarty nem állt egyedül negatív ítéletével. „Ha e' darab 's több rokon szellemü még néhányszor szinpadra kerülend csupán azért, hogy egyes tagok' szeszélyének fonalon rángatott bábja legyen a' rendezőség, ne csodálkozzék senki, ha a' pénztár aszkóriba esik.” (Hmnív 1839. 40. sz. máj. 19. 317.) Még élesebb volt Petőfi színikritikája hét évvel később: „Körneri remekmű, melynek csak egy a hibája, hogy szerzője megírta.” (Pesti Divatlap, 1844. júl. 4. PETŐFI SÁNDOR: Összes Művek. V. k. Bp. 1956. 8.)

Szövegváltozatok

3. karaktere életet, 8. kitünőleg

46.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 38. sz. nov. 9. 604—605. h. (A 45. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 473—475. l. (XLIII. sz.)

MM 1847. 1743—1744. h. (XLIII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 51—52. l. (XLIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 109—110. l. (XLIII. sz.)

Victor Hugo — l. 8. sz. bír. jegyz.

Kolb — az átdolgozó személyéről nem sikerült közelebbit megállapítani. Lehet, hogy azonos *Kolb, Gustav* (1798, Stuttgart — 1865, Augsburg) német íróval, a nálunk is szeltében olvasott Augsburger Allgemeine Zeitung szépirodalmi mellékletének szerkesztőjével.

B. F. — *Bethlen Ferenc* (1801—1875), az ismert erdélyi főúri család tagja, a magyar színjátszás pártfogója, műkedvelő drámaíró. (SZINNYEI I. 1018.)

Pályné Botos Karolina (1811—1843), Pály Elek (l. 4. sz. bír. jegyz.) második felesége. DÉRYNÉ meséli, hogy ő indította el a színi pályán. Kolozsvárott — kb. 1823-ban — „három lányt kiválasztottunk Grosz Péter énekiskolájából, és én ezeket tanítottam énekben is, színdarabokban is. Ruházatjuk nem volt szinpadra való, e nőket

ruháztam is, és kettőt közülük magamhoz vettem, s ingyen kosztosztattam is, mert később otthon főztem. A két fiatal lánynak neve: Borsos Klári, a másiké Botos Karolina. A harmadik Sörös Trézsi, ötlet Udvarhelyiné vette magához. Mind polgárlányok voltak a középosztályból. . . . Sokat lehetne és kellene arról írnom, hogy mennyi fáradságomba került, míg az én két faszobraimat, kiket magamhoz vettem, hogy énekes- és színésznőket faragjak belőlük . . . [sic] Egyikből aztán mégis lett valami: Kláriból; a másikkól: Botos Karolinából is fejlett aztán nagysokára, csak hogy szörnyű jéghideg arccal mondott el mindent, mit reá bíztak. Érzést betanítani, vagy belecsepegtetni nem lehet senkibe. Azonban kórusokban énekelt.” (Emlékezései I. 448–449. és 484.) Botos Karolina később Pályékhoz költözött; odaadón ápolta Pály első feleségét, s amikor ez 1827-ben meghalt, a megözvegyült színész feleségül vette őt.

Pályné bukásáról a Honművész is beszámolt. „Sokat vártak e’ lapok olvasói a’ megyei színbirálatok magasztalása után Pálynétól, ’s alkalmasint nem elégitettek ki egészen. Pálynének szereptudása kivétel nélküli dicséretes ugyan; de szavalásában kitünő az egyhangúság, az alsó hangról felsőre hirtelen szökkenése, a’ mondások helytelen meghangoztatása, hamis intonatiója, hideg pathosza, beszéd közben arcának mindenkor balra a’ publicumhoz fordítása; mozdulatai ugyan szabadabbak mint hajdan, de hangja pesti színpadunkra nézve tompa, gyenge, ércztelen és éppen ezért, de kivált szapora szavalása miatt, sokszor érthetlen.” (1837. 88. sz. nov. 22. 702.)

Gennaro — a dráma férfi főhőse, aki a végjelenetben leszúrja Borgia Lucretiát, akiről nem is sejti, hogy tulajdon anyja.

A vacsora fölötti beszéd — V. felv. 1. jel. — gazdagon terített asztalnál Borgia Lucretia törbeccsált, de még mit sem sejtő vendégei mulatoznak.

Gubetta — Borgia Lucretia gaz lelkű bizalmasa, ügynöke.

Szövegváltozatok

1. öt felvonásban 2. Kulb [sh.] 4. Pályné, azóta, a’ hirlapok szerint, az országban szanaszét remekelt, megérkezék. 12. szava, bennüket arról hogy 14. mondanunk, 20. ébresztették. — ne hogy 21. megmondjuk, 22. tetszhetik, 27. olyan az mintha tanulta 29. hangnyeggetésben 31. Ezen alapos hibájával 37. ejti őrzí helyett, ’s többnyire sz-et a’ z helyett; jól 42. bira 45. hibák, 48. ’s figyelmet csikar 51. *Gennaro* 52. Zennáro, nem is Zsennárvó, sem DsennarRó, hanem

47.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 39. sz. nov. 12. 621–622. h. (46. és a 48.–51. sz. bfr. együtt.) Aláírás: V.

MM 1845–48. X. k. 475–476. I. (XLIV. sz.)

MM 1847. 1744—45. h. (XLIV. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 53—54. l. XLIV. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 111—112. l. XLIV. sz.)

Moreto, Augustin Y Cabana (1618, Madrid — 1669, Toledo) a spanyol irodalom „arany századának” egyik legjelentősebb drámaírója, Lope de Vega és Calderon tanítványa. Hatvankilenc színpadi művet írt, többnyire ún. „köpeny- és szablyakomédiát”. Közülük az *El desdén con el desdén*, 1672., világirodalmi jelentőségre tett szert, ma is sikerrel játsszák, hol az eredetinek megfelelő Közönyt közönnnyel, hol pedig — a női főszereplőről elnevezve — *Donna Diana* címen.

A magyarországi német színpadokon már 1786 óta adták (I. KLEMPA KÁROLY: *Romantikus drámáink spanyol vonásai*. Keszthely, 1934. 12.), 1819 óta Josef Schreyvogel-nek (1786—1832), a bécsi Burgtheater kiváló igazgatójának — ő emelte a színházat világhíri rangjára — A. C. West álnév alatt kiadott „utáncöltött fordítása” (übersetzende Nachdichtung) szerint. Ebben a változatban játszották a PNSz-ban is, 1819 és 1843 között 45-ször.

Komlóssy Ferenc (I. 5. sz. bír. jegyz.) is West-Schreyvogel szövegét fordította magyarra — hogy milyen sikerrel, arról a Honművész következő bírálata tájékoztat: „West e’ darabot erőben, szorgalommal, szép nyelvvel ’s fényes dictióval ülteté át a’ virágdús spanyol költészet’ kertjéből. Komlóssy azonban leveleitől, viirágaitól és illatától megfosztva, soványan, fonnyadva ’s mászó prózában változtatá át a’ fellengző jambusokat.” (1837. 90. sz. nov. 7. 717.) A gyatra fordítás nagy szerepet játszott abban, hogy színészeink játékában a szípkázóan szellemes párbeszéd helyett inkább a komikum külsőleges mozzanatai érvényesültek.

Magyar színpadon a darabot először 1825. december 27-én adták elő Kolozsvárott, Komlóssy fordításában. BSzT: 1833 (2), 1834 (1), 1836 (1). A PMSz-ban 1837. november 3-án mutatták be, azóta állandóan műsoron maradt, 1870 óta Győry Vilmos, újabban Innocent Vince Ernő átköltésében; utoljára a Madách Színház játszotta 1961-ben.

Moreto vígjátékának főhősnője *Donna Diana* (Lendvayné), a dúsgazdag Don Diego barcelonai grófnak (Udvarhelyi) leánya és örököse. Három kéro verseng kezéért: Don Caesar, Urgel hercege (Lendvay) és két másik főúr: Don Louis (Egressy Benjamin) és Don Gaston (Szigligeti). *Donna Diana* azonban nem hajlandó férjhez menni, életét a filozófia tanulmányozásának akarja szentelni. Környezetében sem túri meg a szerelmet; ez különösen meghitt szolgáját, Perint (László) bosszantja, aki Florettaért, a szép komornaért (Sós Anasztázia) lángol. A ravasz, ügyes Perin — a spanyol komédiák hagyományos „grazioso”-ja — kapcsolatba lép hát Don Caesarral. Elárulja, *Donna Diana* szerelmi örületbe akarja kergetni, hogy annál sértőbb módon kosarazhassa ki; egyben azt tanácsolja neki, viselkedjék hűvösen, tartózkodóan a leánnyal szemben, mert csak így juthat célhoz. Don Caesar valóban megjátssza a közönyöst, s ha olykor-olykor ki is esik szerepéből, a találékony Perin mindig segítségére siet.

Elhíteti a lassanként szerelemre lobbanó leánnyal, hogy Don Caesar nem őt, hanem társnőjét, Donna Laurát szeretné elnyerni (Bartháné). A már-már kétségbeesett Diana megalázkodik — ekkor Don Caesar bevallja szerelmét, s minden jóra fordul. Donna Laurát Don Louis veszi feleségül, Perin pedig szolgálatának jutalmául elnyeri Floretta kezét.

Vörösmarty a spanyol klasszikusokat még Börzsönyben kezdte tanulmányozni (I. *Vörösmarty dramaturgiai műveltsége* 6. pont, e. k. 293. 1.), s különösen vígjátékaiért lelkesedett. Őket követte — Shakespeare mellett — a *Fátyol titkaiban* (TÓTH D. 241—242.), az *Elméleti töredékekben* pedig kimondta (1826—1830. sor, e. k. 56. 1.), hogy a modern vígjátékirodalomban a szablya- és palástkomédiák — amelyek a „közönségesnél nemesb és magasb élet képei” — képviselik a legmagasabbrendű poézist. Ezért nem elégtette őt ki László szerepfelfogása: az „aljasság” — vagyis a valóság eszményítés nélküli ábrázolása (I. *Elméleti töredékek* 71. sorának szövegmagyarázatát, e. k. 312. 1.) — ellentétben áll a költői vígjáték szellemével, csökkenti annak hatását. S ez a felfogás tükröződik Donna Diana jellemének gondos elemzésében is. A góg Vörösmarty morális megtétele szerint ugyan súlyos bűn, amelyért lakolni kell — de mégis egy magasabb rendű jellemvonás, amely hordozóját kiemeli a „próza mindennapiság” köréből; választékosabb, fennköltebb, mint pl. az „érzékenység”, az „elkeseredés”, a „kétségbeesés”. A góg csak nagy lelkek sajátja: ez bélyegzi — hogy csak néhány példát említsünk — Salamont, a *Csongor és Tünde* Fejedelmét, a Gonerillel rokon lelkű „úri hölgyet”.

Szövegváltozatok

1. November' 3dikán: 2. Moretto [Az Ath-nak ezt a téves írását valamennyi eddigi kiadás, Gyulaié is, átvette.] Komlószy 6. kizárolag 8. sikerültek 10. Donna 14. gögös, búsúl és 16. búján és is midőn 17. elenyészni 19. szeret és 21. csakhogy 22. érzelmek 's 24. boszorkodás mint 29. Don 31. kelle 's 32. becsülmi

48.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 39. sz. nov. 12. 622. h. (A 47. és a 49.—51. sz. bír. együtt.)

ÓM 1884—85. VII. k. 111—112. 1. (A XLIV. sz. bír. együtt.)

I.

Bellini, Vincenzo (1801—1835) a 19. század első felében fellépő romantikus olasz operaszerzők egyike. Legismertebb, napjainkig fennmaradt alkotása a *Norma*. A Montecchi és Capuletti párt (Mon-

tecchi I Capuletti) c. dalművéből ekkor csak részleteket játszottak, a teljes operát először 1837. november 28-án mutatták be. Ettől kezdve gyakran tűzték műsorra, főleg Schodelné kedvéért. (L. a 177. sz. bír. jegyz.)

III.

Mazères, Edouard-Joseph-Ennemond (1796, Párizs — 1866, Párizs) francia bulvár-drámáiró vígjátékának eredeti címe: *Le jeune mari*. 1826.

PMSz: 1832 (12); BSzT: 1835 (2), 1836 (1). NSz (16).

A darabot BOTH Bűhnenrepertoirjából (l. 31. sz. bír. jegyz.) — ahol A. Preuss fordításában jelent meg — Vörösmarty jelölte ki (l. *Vörösmarty dramaturgiai műveltsége* 5. pont. e. k. 292. l.), s hogy jól választott, a vígjáték közkedveltsége bizonyítja. „E’ francia szeszélyvel, élénk jelenetekkel ’s finomságokkal bíró játék, mely minden színpadon kitünő tetszést tapasztalt, nálunk is kedvezésben részesült ’s kitünően mulattatott.” (Hmív 1835. 78. sz. szept. 27. 626.) „A könnyű, elmés ’s némely helyes ötletekkel ’s gazdag, bár nem mindig új situációkkal bíró műv sikerrel maradhat a’ repertoiron.” (Rajz 1835. 25. sz. szept. 26. 154—155.)

A szabványos vígjáték egy öregedő asszonynak egy fiatal, könnyelműsége hajlamos férfival való házasságából adódó bonyodalmakról szól. Surville (László) a főhősnek — Beaufort-nak (Egressy) — barátja; segít a házások problémáit megoldani, s ezzel saját boldogságát is eléri, mert feleségül veheti Beaufortné unokahúgát.

Jakab István l. 7. sz. bír. jegyz.

A m. t. t. költségén — a MTT játékszíni bizottságának megbízásából, ivenként négy arany tiszteletdíj mellett. Ennek a körülménynek megemlékezésével mintegy reklámot csináltak a darabnak.

49.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 39. sz. nov. 12. 622. h. (A 47., 48. és az 50., 51. sz. bír. együtt.)

Az eddigi kiadások ezt a — igaz, csak egyetlen mondatból álló — megjegyzést nem közölték. —

Holbein drámájáról l. a 9. sz. bír. jegyz.

50.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 39. sz. nov. 12. 622—623. h. (A 47—49. és az 51. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 476—478. l. (XLV. sz.)

MM 1847. 1745—1746. h. (XLV. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 54–55. l. (XLV. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 112–113. l. (XLV. sz.)

Raupach (1. 20. sz. bfr. jegyz.) legismertebb, legnépszerűbb műve a *Der Müller und sein Kind* c. 5 felvonásos drámája volt. 1830-ban mutatták be Berlinben és Bécsben, s hamarosan valóságos „Volksstück”-nek számított, főleg Ausztriában; szinte kötelező, még a 20. században is élő hagyományá vált, hogy november 1-én, Halottak napjának előestéjén a színházak ezt a darabot tűzték műsorra.

A PNSz 1830. augusztus 21-én játszotta nálunk először, s hamarosan átkerült a magyar színpadokra is. (L. JOSEF BAYER: *Der Müller und sein Kind* in Ungarn. Ungarische Rundschau für historische und soziale Wissenschaften. II. Jahrgang, 1913. 723–728.) BSzT: 1833 (1), 1834 (1), 1835 (2), 1836 (1); NSz (6).

A darab a 18. század elején egy német faluban játszódik. Reinhold (Megyeri), a gazdag, de fukar molnár nem engedi meg, hogy Mária nevű leánya (Lendvayné) szerelméhez, Konrád molnárlegényhez (Fáncsy) menjen feleségül. A két fiatal sokat szenved a tilalom miatt, de hűségesek maradnak egymáshoz: Konrád elutasítja egy gazdag özvegyasszony (Miskolczy Júlia) házassági ajánlatát, szintűgy Mária is jómódú paraszt-kérőjét (Szigligeti). A leány apjának állandó szemrehányásai, kínzása következtében napról napra sorvad. A molnár kijelenti, ha Konrád nem tűnik el újév előtt a faluból, a városba fogja leányát száműzni szívtelen, szeretetlen rokonaihoz. Mária kérésére ekkor Konrád megígéri, hogy távozik; előbb azonban karácsony éjszakáján éjfélkor a temetőbe megy, ahol — egy népi babona szerint — mindazoknak szellemei bevonulnak a templomba, akik a következő esztendőben meg fognak halni. Konrád a szellemek között megpillantja ugyan a már régen betegeskedő molnárt, de öröme kétségbeeséssé változik, amikor a menet végén Mária alakja is előtűnik. Konrád látomásáról — egy véletlen folytán — a molnár is tudomást szerez; ettől kezdve egészsége rohamosan hanyatlík, s néhány hét múlva meghal. Mária iszonyodva fordul el attól, akit apja gyilkosának mond, majd — három hónappal a molnár halála után — megtört szívvel búcsúzik ő is az élettől, miután megbocsátott a bűnbánó Konrádnak.

A darab értékelésében a kritikusok véleménye megoszlott. „Raupachnak e' setét, kísérteties műve — írta GARAY, Raupach lelkes bámulója (1. 20. sz. bfr. jegyz.) —, úgy látszik nekem, a' szerző legszerencsésb munkájának egyike; mert bár nem tartozik a' francia úgy nevezett effectdarabok közé, de azért valódi poetai mű, 's a' nézőt mélyen, szinte lélekileg rázza meg. . . . Vajha a' rendelőség több illy újabb célirányosan választott költői művekkel tovább is törekednék publikumunknak a' művészet iránt fogékony részét kielégíteni.” (Himűv 1835. 40. sz. máj. 17. 316–317.) Az „Őszinte Testvérek” álnév mögé rejtőzködő Tóth Lőrinc árnyaltabban ítélte: „Molnár és gyermeke egy igen elhresztelt darab, 's pityeregni szerető hallgatónak nagyon kedves jelenés lehet. Tisztelet Raupach' számos jeles és mesteri műveinek, mellyekkel a' drámai

literaturát gazdagította, de a' Molnár és leánya egy elhibázott mű, mely egyforma untató érzelmével nehezen fog egy egészséges lelket megilletni, de annyival inkább tud fájdalmas benyomások által eleitől végig egyaránt kínzani. . . . Molnár és gyermekében a' drámai bonyolódás azon babonás népmondán épül, miszerint karácsony' éjelen a' jövő esztendei sírcandidatusok' árnyai a' temetőben sétát tartanak. Bármilly sötét és mysticus is ezen gondolat, 's a' reá szövött drámai épület, de nem lehet tőle megtagadni egy helyes, jól kiszámolt összerakás' és mesteri technika érdemét. Benne minden körülmények a' legszebben összevágtnak, a' jelenések lehető leggondosabb gazdálkodással vannak egybefűzve és elrendelve, a' felvonások többnyire epigrammatica végződnek, a' mit mint a' drámai hatás egyik legfőbb eszközlőjét, nem lehet eléggé dicsérnünk. A' molnár' karaktere igen érdekes, és a' játékszínen, kivált, ha olly mesterileg adatik, mint Megyerink által, el nem hibázhatja hatását." (Rajz 1835. 38. sz. máj. 13. 231.)

Vörösmarty már az *Elméleti töredékek*ben is (1591—1594. s.) megírta a dráma hamis morálját, túlzott érzelgősségét, de ugyanakkor elismerte — akárcsak ebben a bírálatában — Raupach ügyes színi technikáját. Ama megjegyzése: „Igen erőtlen fogás az, midőn — a molnár — leányát a városba küldéssel fenyegeti stb.” — nem állja meg a helyét. A darab szerint ugyanis a városi rokonok az apánál is szívtelenebbek, gonoszabbak, azonkívül a városba költözés a Konrádtól való teljes elszakadást jelentené.

A molnár „heverő szavai” a Konráddal történt találkozásakor nem róható fel Megyeri hibájául — így van az eredetiben is, a fordításban is.

Szövegváltozatok

1. *6dikán* gyermeke 3. tudni, 5. tudni miért; 7. boszontani 8. magasan 14. tartalmas; 17. köztem közte már vége van 20. adta. Csupán 21. Conráddal 22. jaj nekem! ő a' halottakat látta, ő engem is látott. 24. el, tudjuk, 27. adja, karaktere 34. ohajtanók 38. leánya, fiatal szinte 39. Conrádot 46. azt, 47. Szentpéterinek

51.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 39. sz. nov. 12. 624. h. (A 47—50. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 478—480. l. (XLVI. sz.)

MM 1847. 1746—1747. h. (XLVI. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 55—57. l. (XLVI. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 113—114. l. (XLVI.)

Fredro, Alekszander gróf (1793, Suchorow — 1876, Lyon) a régebbi lengyel irodalom legjobb vígjátékírója. Részt vett Napóleon oroszországi hadjáratában; 1814-ben Párizsban tartózkodott, s itt ismerkedett meg a francia színműirodalommal. Első irodalmi sikereit 1820 körül aratta. Darabjai az átalakuló lengyel társadalmat ábrázolják és bírálják, sok tekintetben Kisfaludy Károlyunkra emlékeztető modorban, színi technikával. (Vö. KOVÁCS ENDRE: A lengyel irodalom története. Bp. 1960. 132—134.) *Damy i huzary* c. darabja (1825) német közvetítéssel jutott el hozzánk: Kis János (I. r. sz. bír. jegyz.) J. F. S. Zimmermann, Breslauban működő német írónak a Both-féle Bühnenrepertoirban (I. 31. sz. bír. jegyz.) megjelent fordítását (Damen und Husaren) használta.

*A m. t. társaság költsége*n — I. a 48. sz. bír. jegyz.

BSzT: 1835 (1), 1836 (1); NSz (4). A PNSz 1840-ben mutatta be, ugyancsak nagyon mérsékelt sikerrel: kétszer játszották.

A Vörösmartyól joggal közepesnek minősített vígjáték egy szabad-ságon levő őrnagy (Szentpétery) vidéki birtokán játszódik, ahol három tisztársával: egy idősebb lovaskapitánnyal (Udvarhelyi), egy tábóri lelkésszel (Szilágyi) és egy fiatal hadnaggal (László) együtt agglégény módjára tölti napjait. Váratlanul beállt hozzá három idős nővére: özvegy Orgonayné (Kovácsné), özvegy Harságiné (Sós Anasztázia) és a vénkisasszony Amália (Miskolczy Júlia), valamint Zsófia, Orgonayné mostohaleánya (Éder Lujza) és három csinos szobalány (Lizi — Bartháné, Minka — Szathmáry Karolina, Zsuzsi — Vári Nina). Orgonayné Zsuzsit a vagyonos őrnagynak szánja, de a leány és a hadnagy már régóta szeretik egymást. A hadnagy arra számít, hogy az öreg, nőgyűlölő agglégény ügysem akar házasodni. A nők megjelenése azonban felvillanyozza az öregurakat, majd mindegyikük házasodni akar: az őrnagy Zsófit, a kapitány Amáliát venné feleségül, még a János huszár (Nagy) is szemet vetett az egyik szobalányra. A másik huszár (Scmogyi) és a tábóri lelkész burleszk jelenetek után sikeresen lebeszéli az idős nőlegény-jelölteket a hozzájuk nem illő párválasztásról, s a hadnagy feleségül veheti szerelmesét.

Pálynéra emlékeztet — I. a 44. sz. bír.

Lendvay és Szerdahelyi jól játsszák az öreg hamuszédőt — célzás FERDINAND RAIMUND A tündérvilági leány vagy: A paraszt mint dúsgazdag c. drámájára (I. 75. sz. bír.). Ennek főhőse Wurzel tengeti életét — miután lemondott vagyonáról — hamuszédőként.

Donna Diana — I. 41. sz. bír.

Vári Nina és Sós Anasztázia — a kar tagjai voltak, de kisebb prózai szerepekben is felléptek.

Szövegváltozatok

1. Nov.' 7dikén: dámák 2. gróf 3. németből magyarra Kiss 4. sikerült 5. Anasztázia 7. Harságiné [sh] 10. Karolina 13. simólni 14. keresetek 's beszédeivel 's fölölgesek 15. hadaz 's 17. hogy ha 18. játsza

20. körül 21. színészkedésének. — [A gondolatjel itt félreértést okozhat: a következő mondat szorosan az előzőhöz tartozik. Emendáltuk.] 26. akadozó 's 33. Barthától, *Somogyiét Telepítő*l vagy *Barthától*, háromszorozzuk 36. rendkívüli

52.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 40. sz. nov. 16. 640. h. Aláírás: V.

MM 1845–48. X. k. 480–481. l. (XLVII. sz.)

MM 1847. 1747. h. (XLVII. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 57–58. l. (XLVII. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 114–115. l. (XLVII. sz.)

Cuno (*Kuno*), *Heinrich* (?–1829) vándorszínész volt, majd Karlsbadban könyvkereskedést nyitott. Számos lovagdrámát és regényt írt. Vetter Benjamin aus Polen, oder: Der Achtgroschen-Vetter c. 5 felvonásos családi rajzolatja (*Familiengemälde*) kedvelt darab volt a maga idejében. PNSz: 1822 (7); BSzT: 1833: (2), 1834 (1), 1835 (1), 1836 (1). A NSz-ban 9-szer adták. Egyik kritikájában Bajza is eléggé kedvezően nyilatkozott róla: „A ' darab talán jobban van gondolva mint kidolgozva; van néhány jó helyzete, melyből sok comicumot lehetett volna kifejteni; azonban így a' mint áll sincs hatás nélkül.” (Ath 1839. I. félév 7. sz. jan. 24. 111. h.)

A Froberg-családba váratlanul beállt Varsóból Benjámín, „a szegény rokon” — egész vagyonát elherdálta, most napi nyolc garasból kell életét tengetnie. A rokonok különbözőképpen fogadják: van aki sajnálja, van aki segíteni akar rajta, de mások lenézik, szívtelenül elutasítják. A darab végén Benjámín leleplezi magát: ma is dúsgazdag úr, sőt grófi címet kapott a cártól; jószívű rokonait megjutalmazza, s megszégyeníti azokat, akik rosszul bántak vele.

László (Froberg Lajos) egy vidám fiatalembert adott, aki a „szegény” Benjámint barátjául fogadja; Bartháné (Amália) az ő szerelmese, Kovácsné (Froberg Emília) egy komikus vénkisasszony. Lendvayné Krone Bianca, a szegény, de nagyon derék, dolgos árvalány szerepében lépett fel; azért kérdezi ki Benjámint ismeretei felől, mert nevelői álláshoz akarja juttatni. Megyery játszotta a fő negatív figurát (Dr. Lám), Teley egy siket kertészt, Szöllősy egy szolgát.

Komlóssy Ferenc — I. 5. sz. bír. jegyz.

Szövegváltozatok

1. November' 8-án. Benjamin nyolcz garasos 3. Komlossy 4. fárasztó. A' 6. Fáncsi élettelenül 8 garasos atyafit, 12. 8 garasos becsületében bizni 20. érzelmű 21. Benjámint 25. örömmel 's 26. menetelő 27. egyhangúságtól ismételt 's 29. először 's 33. karakterfestő 34. Leghívebben 35. Szentpéteri

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 42. sz. nov. 23. 671—672. h. (Az 52. sz. bír. együtt.)
 MM 1863—64. XII. k. 58. l. (XLVIII. sz.)
 OM 1884—85. VII. k. 115. l. (XLVIII. sz.)

Bayard, Jean-François-Alfred (1796, Charolles — 1853, Párizs) a szórakoztató francia színműirodalomnak leleményes, sikeres művelője, Scribe (I. 7. sz. bír. jegyz.) egyik állandó társszerzője. Vanderburch, Émile-Louis — I. 38. sz. bír. jegyz. Kettejük Párizsban 1836-ban bemutatott darabjának eredeti címe: *Le gamin de Paris*. A PNSz *Der Pariser Taugenichts* címen Töpfer (I. 19. sz. bír. jegyz.) átdolgozásában 1837. április 10-én játszotta először, s 1843-ig állandóan műsoron tartotta. A PMSz bemutatójára 1837. november 1-én került sor.

A darab színpadi pályafutásáról Rédey Tivadar a következőket írta: „Még nagyobb sikere volt [mint Dumas Kean c. drámájának] egy könnyed francia újdonságnak, Bayard és Vanderburch vígjátékának, mit *Párisi semmirekellő* címmel mutattak be, majd *Párisi naplopó* címmel adtak közel húsz éven át, Nagy Ignác eleven fordításában. Hálás sihederszerep ez, a bemutatón Lendvayné pajkossága hódított vele, később Lászlóban akadt ürge férfi megszemélyesítője, sőt egyik jutalomjátékán Egressy Gábor is fellépett benne, végül — már a Népszínházban — Konti József *Suhanc* című operettjéhez szolgált szöveggönyvül, s akkor Blaháné vitte diadalra.” (RÉDEY 131.) — Ez volt az a darab, amelyben Petőfi először lépett színpadra 1842. november 11-én Székesfehérvárott: a II. felvonásban egy inast játszott, aki kineveti póruljárt társát. (Nem Bizot-t, amint ez Szuper Károly naplója nyomán átment a köztudatba. L. Petőfi Sándor összes művei. Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1955. I. k. 574.) — A vígjáték kedveltsége mellett szól az is, hogy Nagy Ignácon kívül — aki nem Töpfer, hanem a „Dunkel” álnevet használó Theodor Hell (I. 15. sz. bír. jegyz.) átdolgozását vette alapul — Szigligeti Ede és Kovacsóczy Mihály is lefordították.

A darab tartalma a következő. Emil, Morin tábornok fia, hamis néven, magát szegény festőnek álcázva elcsábította Lizát, Madame Meunier unokáját. Amikor a baj kiderül, az idős asszony kétségbeesik, annál is inkább, mert fiúunokája, az egyébként jószívű, romlatlan Józsi semmirekellő naplopónak bizonyul. Józsi azonban megtudja, hogy a fiatal festő voltaképpen előkelő úr, s kideríti lakását is. Vakmerőn elmegy oda, s ott Emil nagynénjével, Morin bárónővel olyan kihívóan viselkedik, hogy az ki akarja dobni. A derék Morin tábornok állandó feszültségben él gögös sógornőjével; hogy bosszantsa, pártfogásába veszi a nővére becsületéért síkra szálló Józsit. Amikor megtudja, hogy fia mit művelt, magához hivatja Lizát; meggyőződik jóhiszeműségéről, s midőn Józsitól azt is megtudja, hogy a fiatalok atyja derék katonatiszt volt, és csatában esett el, arra kényszeríti

Emilt, hogy lépjen ki a hadsereg kötelékéből, Lizát pedig — sógor-nője legnagyobb felháborodására — magához veszi. Látván, hogy Emil igazán szereti a lányt, megígéri fiának: ha bebizonyítja, hogy a javulás útjára tért, feleségül veheti Lizát. A tábormok Józsi jövőjét is biztosítja. — Bizot adójegyző Meunierné szomszédja, Józsi gyerekes csínyjeinek céltáblája.

Vörösmarty rövid tudósítása a darab második előadásáról készült. A bemutatóról TORDY számolt be: „A' mai előadás a' gyengébbek közé tartozott. Szentpétery a' francia tábormokot úgy játszotta, mint szokta a' német 's angol generalisokat, pedig ez a' Morin, ha kerékgyártó legény volt is, az ő szegletességeit későbbi körülményei lesímították. László (Morin fia) énekelt; Miskolczy Júlia (Morin ánya) nem volt eléggé dámai; Kovácsné (Meunier özvegy) nem eléggé meleg; Édes Lujza (Liza) erős érzelmeit, ezeknek átmeneteit, gyenge volt kifejezni; Szilágyi (Bizot) nem eléggé élénk 's markirozó; a' komornok (Szöllősy) véghetetlenül ügyetlen; 's maga Lendvayné (Józsi) a' címszerepben kedves ugyan, de nem való, kissé affectált 's modoros. Az egésznek vitele lankadt, itt-ott elakadások is, a' fordítás feszes. A' jeles darab, melly minden színen tetszést nyert, szükséges, hogy újra 's tán némely szerepváltoztatásokkal is, betanultassék.” (Ath 1837. II. félév 38. sz. nov. 9. 608. h.)

Vörösmarty még kétszer írt a Játékszíni krónikában recenziót a Párisi naplopó előadásáról: 80. és 128. sz. bír.

Nagy Ignác (1810—1854) sokoldalú irodalmi és újságírói tevékenysége mellett (I. Kézikönyv 641—643.) számos külföldi drámát fordított magyarra, azonkívül — BOTH Bűhnenrepertoirjának (I. 31. sz. bír. jegyz.) mintájára — 1839 és 1843 között kiadta a Színműtár c. sorozatot. Egy ideig a Jelenkor állandó színikritikusa is volt.

A bírálát után: Nov. 14. Garabonczás diák.

Nov. 15. Schodelné mint vendég.

54.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 42. sz. nov. 23. 672. h. (Az 53. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 481—483. l. (XLVIII. sz.)

MM 1847. 1747—1748. h. (XLVIII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 58—60. l. (XLIX. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 115—116. l. (XLIX. sz.)

A darabról I. a 8. sz. bír. jegyz.

Az ének ma rosszul ütött ki — a II. felv. 4. jelenetében Rodolfo egy szerelmes dalt énekelve lép be az erkélyről Bragandini Katalin szobájába.

Homodei és a komorna: II. felv. 1. jel.

Homodei Rodolfo történetét elbeszéli — 1. Elméleti töredékek 966—980. sor, e. k. 33. l.

A „kegyed” helytelen használatát Vörösmarty már az Angelóról írt első kritikájában is szóvá tette. (L. 8. sz. bír. jegyz.)

Szövegváltozatok

1. előadáról is örömmel 2. sikerültebb 3. Tisbe' 4. játszott, 's különösen 8. boszontó adá 'a' mit 9. tetszék 10. kevesb 12. egyet: 13. érdekes 's szlnészetre 15. fogna esni 16. kivive 17. Szentpéteri 18. Rudolfo 21. indulatot 24. körül énekel: 25. határain 's 26. elrontani. 27. tiszta 's 31. Rudolfo' 33. Rudolfo 34. Angelo-t Andselo-nak 35. Andselo „kegyed” 38. kegye-ddel 40. kegyed egy becs-telen 41. kegy és becs-telenség hogy 43. inkább, 44. mi-csoda 46. utóbbiak tréfának 47. kegyed

55.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 43. sz. nov. 26. 685—686. h. (Az 56. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 483—484. l. (XLIX. sz.)

MM 1847. 1748—1749. h. (XLIX. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 60—61. l. (I. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 117—118. l. (I. sz.)

I.

KISFALUDY KÁROLY A vigjáték c. egyfelvonásosát 1826-ban írta; főhősét, Eleket, bizonyos vonatkozásban önmagáról mintázta. „Különben a darabba beszótt „vigjáték” páros rímű tizenkettesben van írva, mintha talán az volna szerinte a vigjáték kijelölt versalakja a magyarban (mint már Bessenyeinél), míg a komoly drámáé a jambus. Érdekes korszerű színjátszási útmutatások is fűződnek a darabban e vigjátékbetéhez: szerzője, Elek, megmondja, hol hogyan szavalná, elmondja tartalmát, jellemzi főszemélyét.” (HORVÁTH JÁNOS: Kisfaludy Károly és íróbarátai. Bp. 1955. 74.)

1830. június 13-án játszották először Ungváron; BSzT: 1833 (1), 1834 (1). NSz. (4).

Kovácsné a vénkisasszony Váry Klárát, Telepy pedig egy Tamás nevű inast játszott.

Vörösmarty felszólalása az eredeti műsor érdekében nagyonis indokolt volt: a kritika megírásáig a PMSz 60 idegen drámával szemben mindössze 14 magyar drámát adott elő. A külföldi színműirodalom nyomasztó fölénye még hosszú ideig jellemezte a színház repertoárját — 1839. március 10-e és május 7-e között pl. 6 magyar szerző 8 drámájával szemben 22 idegen szerző 24 művét adták elő.

II.

Gerle, Wilhelm Adolf (1781, Prága — 1846. uo.) könyvkereskedő, majd nyelvtanár a prágai konzervatóriumban, drámaíró. Főleg novellákat dolgozott át a színpad számára. *Die Vormundschaft* c. vígjátékát *Horn, Uffo Daniel* (1817—1860) cseh—német íróval együtt készítette 1836-ban.

A darabot a PNSz-ban 1837-ben csak kétszer adták; a magyar színházban nagyobb sikere volt: még hatszor játszották, s Vörösmarty is többször írt róla bírálatot. (L. 123., 163. és 197. sz. bír.)

A bohózatos darabban a korabeli vígjátékok ismert típusai vonulnak fel: a származására gőgös úri dáma (Adlerhorstné — Kovácsné), az üres fejű, külföldieskedő uracs (Julius — Egressy), a bogaras professzor (Brandt Ádám — Megyeri), a parlagi mezei gazda (Brandt Tamás — Szentpétery), a maga és választottja sorsát ügyes cselszövények segítségével jól irányítani tudó bonviván (Morgenstern György — László). A téma is elcsépett: egy gyámleány (Brandt Emilia — Bartháné) három gyámjának kihazásítási tervét kijátszva megy szíve szerint férjhez.

Ecsedi Gyula — SZINNYEI (II. 1181.) és nyomában a Magyar Színművészeti Lexikon csak annyit tud róla, hogy népdalokat írt a Koszorú 1832-i évfolyamába. Egressy Gábor a Csiga vendéglő asztaltársaságával kapcsolatban ezt mondja: „Soha sem láttam oly jó ízűen nevetni őt [ti. Vörösmartyt], mint egy Ecsedi nevű alföldi (gondolom) mérnöknek igaz magyar humorú tréfáin és körmönfont kifejezésein.” (EGRESSY GÁBOR: Emlékezés Vörösmartyra. Kézirat. MTA Kézirattár K 778.)

A m. t. társaság költségén — 1. 48. sz. bír. jegyz.

Szövegváltozatok

1. November' 18dikán: Vígjáték. *Eredeti vígjáték* 2. vígjáték 2 felv. 4. láttuk 6. szorgalmatlan, *figyelmellen* játszást lelkiismeretlenségnek 10. alatt-valójává 11. bíró 14. önállóságot, adhatni? *az idegen jeles darabok mellett a' minél számosabb jó* 15. velünk a' szomszéd játékszin nem vetélkedhetnék; de ha 16. játszatú adatnak, 17. kedvet 's 18. Te-lepyt és 19. életet 's összhangzást 21. Brand 24. valószínűség 28. el-ömlöni mi szerint elhigyük 29. Brand 30. játékában, 33. Lendvay; 37. Brand 39. Brand hia ezen kívül 40. össze vágó 41. okvetetlen

56.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 43. sz. nov. 26. 686. h. (Az 55. sz. bír. együtt.)
Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 484—485. l. (L. sz.)

MM 1847. 1749. h. (L. sz.)
MM 1863–64. XII. k. 61–62. l. (LI. sz.)
ÖM 1884–85. VII. k. 118. l. (LI. sz.)
A darabról l. a 23. sz. bír. jegyz.
Bartha a részeges Lábszijt játszotta.

Szövegváltozatok

1. Nov.' 19dikén: *Lumpacivagabundus* 2. izlés 3. koszoruznak 6. akarna gúnyolni bennünket, nem

57.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 45. sz. dec. 3. 719–720. h. (Az 58. sz. bír. együtt.)
MM 1845–48. X. k. 485–486. l. (LI. sz.)
MM 1847. 1750. h. (LI. sz.)
MM 1863–64. XII. k. 62–63. l. (LII. sz.)
ÖM 1884–85. VII. k. 118–119. l. (LII. sz.)

Friedrich Schiller Fiesco c. drámája (1783) sem a német, sem a magyar színpadokon nem vált olyan népszerűvé, mint másik két ifjúkori szomorújátéka, A haramiák és az Ármány és szerelem. Többen is lefordították, de csak néhány vidéki és egy budai előadásáról (1836) tudunk. (L. BAYER JÓZSEF: Schiller drámái a régi magyar színpadon és irodalmunkban. Bp. 1912.) A kritika sem igen tudott vele mit elkezdeni: akárcsak az Athenaeum, más folyóirataink sem bocsátkoztak elemzésébe, méltatásába. Hogy a NSz időközönként másorra tűzte, ez Fántsy érdeme: Muley Hasszán legjelesebb alakításai közé tartozott, már pályája elején is nagy hatással játszotta, így pl. 1833-ban Miskolcon. „E szerep — írta Bajza —, látszik mindemből, Fáncsynak studiuma volt; ő annak lelkébe hatott, megérté és felfogta; ez oka, hogy mindig oly dicséretesen szokta adni.” (V. k. 258.)

Nagy Ignác — l. 58. sz. bír. jegyz.

Hassan Fiescót megtámadja — I. felv. 9. jel.

Midőn Julia térdel — IV. felv. 12. jel.

Vörösmarty még egy ízben írt a Fiesco előadásáról: 135. sz. bír.

Szövegváltozatok

1. November' 22dikén: Szomorújáték 2. fordít. 3. gyenge 6. így bíborban nélkül, 9. akárki, 13. sikerült 19. háladatos; 21. deli és kell több, hogy 22. Úgy 23. ugy 24. szerepének 26. könnyű 27. észrevételeink 28. Fiescot 29. ez mind okossága, mind bátorsága ellen 30. vigyázzon; de úgy hogy 31. hátráljon, vagy 34. Fiescónak előbb kell a'

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 45. sz. dec. 3. 720. h. (Az 57. sz. bír. együtt.) Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 486—487. l. (LII. sz.)

MM 1847. 1750—1751. h. (LII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 63—64. l. (LIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 119. l. (LIII. sz.)

A dráma szerzője *Alfred Bayard* (l. 53. sz. bír. jegyz.), eredeti címe *La reine de seize ans, comédie historique mêlée de couplets, en deux actes*, 1828. (A tizenhatéves királynő, két felvonásos történeti vígjáték dalokkal.)

Hell, Theodor — l. 25. sz. bír. jegyz. A magyar fordítás alapján szolgáló német kidolgozás címe: *Die Königin von 16 Jahren, oder: Christinens Liebe und Entsagung*. (A tizenhatéves királynő, vagy: Krisztina szerelme és lemondása.)

PNSz: 1832 (21). A BSzT is játszotta kétszer 1835-ben A tizenhat évű királynő címen, Bayer szerint Kis János, a Honművész és a Rajzolatok szerint Déryné fordításában. A kritika elég kedvezően nyilatkozott a darabról: „A' bonyolódás egyszerű, de igen érdekes, és pszichológiai jelenésekre, 's lélekállapotok' és indulatok' tükröztesére bő alkalmat nyújt” (Rajz 1835. 39. sz. máj. 16. 238.), a Honművész is igen „jeles 's nagy udvari finomságon alapult' vígjátéknak találta. (1835. 40. sz. máj. 17. 319.) Ennek ellenére a NSz-ban mindössze négyszer került színpadra.

Bayard műve mintegy ellentéte Dumas tragikus kimenetelű *Monaldeschijének*. (l. 43. sz. bír.) Krisztina svéd királynő (Lendvayné) egy véletlen folytán megismerkedik és megbarátkozik az egyszerű származású Buryvel (Lendvay), aki a királynő pártfogása révén rövid idő alatt fényes katonai pályát fut be a Dánia ellen viselt háborúban. Bury nem is sejti, hogy pártfogója maga a királynő, s azt sem veszi észre, hogy Krisztina szerelmes belé. Ő Emmát (Bartháné), a királynő államminiszterének, a hatalmas Rantzau grófnak (Szentpétery) unokahúgát szereti, s viszont szerettetik. Házasságuk azonban kettős akadályba ütközik: Rantzau más, előkelőbb úrhoz akarja Emmát adni, Krisztina királynő pedig féltékenységében támogatja minisztere tervét, és számúzi Emmát udvarából. A megoldást végül mégis Rantzau hozza meg: tudatára ébred Krisztina Bury iránt érzett s már a trón biztonságát fenyegető szerelmének, s a királynő akaratával dacolva hirtelen összeházasítja a fiatalokat. Az utolsó jelenetben Krisztina igazságérzetére s a maga régi érdemeire appellálva sikerül a maga pozícióját és Bury további katonai karrierjét biztosítania. A királynő lemond szerelméről, életét népének boldogulására szenteli.

A Vörösmarty kritikájában „vizeszínnek” nevezett Nörborg kamarás (Szerdahelyi) szerepe nem jelentékeny, a cselekményben alig van funkciója. Kissé nevetséges, önhitt figura, de a szerző szándéka

szerint nem ostoba vagy hóbortos — valószínűleg Szerdahelyi „ját-
szotta túl” a szerepet.

A francia darabban számos dalbetét volt, ezek a pesti előadásból
elmaradtak.

Szövegváltozatok

1. Nov.' 23dikán: 2. felv. 4. tizenhat [sh.] 5. legsikerültebbek közül
6. is és 8. hív 's 9. jószívű királynőnek 12. adni, 15. vizeszű 16. Szent-
péteri mernők ajánlani

59.

Megjelenés

Ath 1837. II. félv 49. sz. dec. 17. 781—782. h. (A 60—64. sz. sz. bír.
együtt.)

MM 1863—64. XII. k. 64. l. (LIV. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 119—120. l. (LIV. sz.)

Meisl (Meisel), Karl (1773, Laibach — 1853, Bécs) egyetemi
tanulmányai után az osztrák hadseregben szolgált mint katonai tiszt-
viselő, egyben bámulatos termékenységű frói munkásságot fejtett ki.
Sikereit főleg a bécsi népszínmű területén érte el: Raimund fellépését
megelőzően ennek a műfajnak egyik legjelentősebb képviselője. Da-
rabjának címe: Die Fee aus Frankreich, oder Liebesqualen eines Ha-
gestolzen. (A franciaországi tündér, avagy: Egy agglegény szerelmi
gyötrelmei.) Bécsben 1821-ben, a PNSz 1822-ben mutatták be. A
BSzT mint „érzékeny vígjátékot” 1834-ben egyszer, 1835-ben há-
romszor adta elő Láng Ádám (l. 70. sz. bír. jegyz.) magyarosításában;
az eredetitől eltérő magyar alcím tőle származik. Szerdahelyi fordí-
tása modernebb. NSz (5).

A bírálóat előtt: December' 2dikán: Monaldeschi.

60.

Megjelenés

Ath 1837. II. félv 49. sz. dec. 17. 782. h. (Az 59. és a 61. — 64. sz.
bír. együtt.)

MM 1863—64. XII. k. 64. l. (LIV. sz.)

ÖM 1884—75. VII. k. 120. l. (LIV. sz. Az 59. és 61. sz. bír. együtt.)

Albini cs. n. *Albin Johann Baptist von Meddlhammer* (1779,
Marburg i. d. Steiermark — 1838, Berlin) eleinte katona volt, részt
vett a napóleoni háborúkban, majd színészpályára lépett. Egy ideig
hazánkban is tartózkodott, olasz nyelvleckéket adott.

Kunst und Natur c. vígjátékát 1824-ben írta. PNSz: 1829 (12);
BSzT: 1833 (1), 1834 (2), 1835 (1), 1837(1), NSz (11). — Balog István
(l. 17. sz. bír. jegyz.) A képmutatók alcímmel látta el a darabot.

A darabban Aurora grófkisasszony (Miskolczy Lilla) képviseli a „műveltséget”, komornája: Aspasia (Lendvayné) a „természetet” — amaz fellengzős művészlélek, ez egyszerű, dolgos leány. „Képmutatók”, mert szerepet cserélnek, hogy kiismerjék a kérőként jelentkező gróf Tüzes huszárkapitányt (László). Ez akkor is Aspasiát választja, amikor megtudja a csejt. A Vörösmarty idézte jelentben Aspasia hosszas habozás után bevallja Tüzesnek, hogy szereti őt. Szikra Mihály „közhuszár” (Bartha) a gróf tisztiszolgája; ő is a nép gyermeke, aki nyers szókimondásával okoz derűs pillanatokot. Mercur (Szentpétery) a grófi ház intézője — korlátolt, kétbalkezes figura.

61.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 49. sz. dec. 17. 782. h. (Az 59., 60. és 62—64. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 487. l. (LIII. sz.)

MM 1847. 1751. h. (LIII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 65. l. (LIV. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 120. l. (LIV. sz. Az 59. és 60. sz. bír. együtt.)

A melodrámá szerzője JEAN-BERNARD-EUGÈNE BOIRIE (I. 12. sz. bír. jegyz.), eredeti címe *Les deux forçats, ou La meunière du Puy-de-Dôme*, 1822. A német színpadok számára *Theodor Hell* (I. 15. sz. bír. jegyz.) dolgozta át: *Die beiden Galeerensklaven, oder: Die Mühle von Saint Aldervon*, 1823., s ezt fordította le Megyeri.

Többen írtak hozzá kísérezénét, így Schubert is. Közismert, a maga korában népszerű dráma volt, még Goethe is figyelemre méltatta. 1827. július 21-én — az arisztotelészi „phobos”-t értelmezve — ezt mondta Eckermannnak: Mármost a félelem kétféle lehet: állhat rettegésből, vagy állhat szorongásból is. Ez utóbbi érzés akkor támad bennünk, ha azt látjuk, hogy a szereplő személyek felé egy erkölcsi rossz közeledik s keríti őket hatalmába, mint pl. a „Wahlverwandschaften” c. regényben. A rettegés azonban akkor támad az olvasóban vagy a nézőben, ha a szereplő személyeket egy fizikai veszély fenyegeti, mint pl. a „Két gályarab”-ban és „A bűvös vadász”-ban.

PNSz: 1828 (4); BSzT: 1833 (1), 1834 (1), 1835 (1), 1837 (1). A NSz-ban már csak háromszor adták; amikor a következő évben újra műsorra tűzték, a Honművész kritikusa ezt írta: „E’ darab is egyike azon közönséget nem gyűjtő számtalan ócskaságoknak, melyeket nyugalmazni kellene, mit az igazgatóságnak tanácsolnánk is, ha nem tudnók, hogy az ilyenek előrántására a’ mostani zavaros körülmények és némelly színészeknek távolléte kényszerítik.” (1838. 61. sz. aug. 2. 477.) Vörösmarty elmarasztaló ítélete tehát a közvéleményt fejezte ki.

A gondolat közzélelt van tartva — Vörösmarty esztétikai terminológiájában a „közéleti” a „költői”-nek ellentéte. (I. 40. sz. bír. jegyz.)

Szövegváltozatok

1. 5dikén 3. testvérbátyjaért 's 4. megmentéséért, 6. sikerült

62.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 49. sz. dec. 17. 782—783. h. (Az 59—61. és 63—64. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 487—488. l. (LIV. sz.)

MM 1847. 1751—1752. h. (LIV. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 65—66. l. (LV. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 120—121. l. (LV. sz.)

Lafontaine, August Heinrich Julius (1758, Braunschweig — 1831, Halle a. d. Saale) egy ideig tábori lelkész, később kizárólag tollából élt. Elsősorban ún. családtregényeket írt, pedagógiai célzattal, szentimentális stílusban. Ezek egyik fordítóját, Almási Balogh Sámuelt csipkedte meg *Vörösmarty A' „Különcz” fordítójának* c. epigrammájában. (L. Vty Akad. Kiad. II. k. 508. és 564.)

Die Tochter der Natur c. érzékeny játéka 1789-ben keletkezett, SCHILLER Ármány és szerelem c. drámájának hatása alatt, de Iffland modorában. A pesti és budai német színtársulat 1795 és 1812 között 12-szer játszotta, 1807-ben, Láng Ádám (l. 70. sz. bír. jegyz.) fordításában a második pesti színtársulat is műsorába iktatta. BSzT: 1833 (1), 1834 (1), 1835 (1). Vörösmartynak a bírálatban kifejezett óhaja teljesült: a PMSz egy előadás után lomtárba tette a mindenképpen avult darabot.

Gózon Imre — SZINNYEI szerint (III. 1324—1325.) *Gózon Antal* (1811—1876). Ügyvédi oklevelének megszerzése után színésznek állt be, s 1840-től 1861-ig a NSz-ban működött mint kardalos.

A végtelenül primitív technikával készült színműben Valborn törvényszéki elnök és fia, Károly között támad konfliktus: az apa előkelő hölgyet szánt fiának feleségül, Károly viszont Lujzát szereti, az egyszerű falusi leányt. Károly hosszú tirádákban oktatja ki atyját, hogy a természet törvényei a szerelmet a szülők iránti tisztelet és engedelmség fölébe helyezi. Ám az elnököt nem hatják meg a racionalizmus ideológiai fegyvertárából felsorakoztatott érvek, s erőszakot alkalmaz: fiát és annak kedvesét elfogatja, azt börtönbe, ezt dologházba akarja küldeni. Erre Károly morális presszióval felel: közli, hogy tudomása van atyjának egy súlyos ifjúkori bűnéről, amelyet egyik alkalmazottja és annak felesége ellen elkövetett. A leplezés hatására Valborn összeomlik és megadja magát. — Possen egy falusi kocsmáros, a komikus elemet képviseli a darabban. Valborn ezredes, az elnök bátyja, „természetes” gondolkodású, derék ember, öccse és unokaöccse vitáiban ez utóbbi oldalára áll.

Szövegváltozatok

1. 6dikán 7. mutatna, 16. Miskolczy 18. édesded 21. is: 22. színietlen
24. mondhatjuk,

63.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 49. sz. dec. 17. 783. h. (Az 59—62. és 64. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 488—489. l. (LV. sz.)

MM 1847. 1752. h. (LV. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 66. l. (LVI. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 121. l. (LVI. sz.)

Dumas père (l. 10. sz. bír. jegyz.) drámája, a III. Henrik és udvara — Henri III. et sa cour — időrendben a Monaldeschi (l. 43. sz. bír.) után keletkezett, de előbb került színre: 1829. február 11-én a Théâtre Français-ben, óriási sikerrel. Voltaképpen ez volt az első romantikus dráma, amely a közönség elé került, mert VICTOR HUGO Cromwellje könyvdráma maradt, az Hernanit pedig csak egy évvel később, 1830 februárjában adták elő.

A német színpadokon Schiff átdolgozásában játszották. *Schiff, Herrmann*, cs. n. *David Bär Schiff* (1801, Hamburg — 1867, uo.) Heine mostoha unokatestvére; színész, zeneszerző, szerkesztő; elbeszéléseket és drámákat írt.

A PNSz-ban a dráma nem került színre. A BSzT 1837. január 1-én játszotta először és utoljára. A Honművész szerint „a színmű nem nagy hatást tett a' nézőkre" (1837. 3. sz. jan. 8. 21.) Pesten sem volt nagyobb sikere, mindössze három előadást ért meg.

A m. tud. társaság költségén — l. 48. sz. bír. jegyz.

A rémdráma 1578-ban Párizsban játszódik. A gyenge jellemű III. Henrik mindenben anyjának, a hatalomvágyó, cselszövő Medici Katalinnak engedelmeskedik. A király legfőbb ellenfele Navarrai Henrik, a hugenották vezére; legyőzése csak a katolikus főurak szövetségétől, a Ligától remélhető. A Liga vezetője a becsvágyó Lotharingiai Henrik (a francia drámában: Guise herceg), aki a trónra pályázik. Medici Katalin tud erről a tervről, s Ruggiero asztrológus segítségével más irányba kívánja terelni Lotharingiai Henrik figyelmét. Ruggieronak házába csalja és álomittallal elaltatja feleségét, a gyönyörű Clève Katalint, s összehozza gróf Estuart Pállal (Saint-Mégrin gróf), aki halálosan szerelmes a fiatalasszonyba. A kábulatból ébredő Katalin önkéntelenül elárulja viszonzszerelmét, de magához térve visszavonja szavait. Beszélgetésüket Henrik zavarja meg. Ruggiero eltünteti az asszonyt, de a férj a pamlagon találja zsebkendőjét; már eddig is észrevette Estuart Pál vonzalmát Katalin iránt, most orgyilkosokat fogad megöletésére. — A dráma további részében a po-

litikai cselszövény és a szerelmi ármány kibogozhatatlanul összefonódik. A király törvényesnek ismeri el a Ligát, de a lotharingai herceg helyett önmagát nevezi ki vezérül. Tanácskozás közben vita támad, és Estuart Pál, a király híve, párbajra hívja ki Henriket. Ez kínzással és fenyegetéssel ráveszi feleségét, hogy hívja légyottra Estuart-ot. A fiatal gróf beleesik a csapdába; a férj elől csak kötélhágcsó segítségével tud menekülni, de az utcán a rá leselkedő orgyilkosok súlyosan megsebesítik. A hercegnő térdén állva könyörög férjének, mentse meg a sebesült ifjút, de a herceg az ominózus zsebkeendővel megfojtatja áldozatát, majd kijelenti: „Miután a szolgálával végeztem, most a gazdájára (értsd: a királyra) kerül sor!” A fiatal hercegnő ájultan hever férje lábánál.

Vörösmarty helyesen jegyezte meg, hogy a darab bevégezetlennek hat; a nézők erkölcsi érzékét sérti a jók bukása, a gonoszok diadala. Dumas ugyanis nem írta meg a folytatást: Guise herceg szerepét a Szent Bertalan-éjszakai hugenotta-mészárlásban, a trón megszerzésére irányuló törekvéseinek kudarcát, s az „igazi” utolsó jelenetet, amelynek során III. Henrik megöleti a bukott cselszövőt.

Laborfalvy Róza Medici Katalin szerepét játszotta.

Szövegváltozatok

1. 7dikén: III-dik Henrik és 4. különfeleségével 5. bevégezetlen; 7. lovag orgyilkosul ártatlan, 9. marad, 10. feleségkínzó, lothringiai 11. vég, 13. memorizálási 14. fondor és 15. lothringiai

64.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 49. sz. dec. 17. 783–784. h. (Az 59–63. sz. bír. együtt.) Aláírás: V.

MM 1845–48. X. k. 489–490. l. (LVI. sz.)

MM 1847. 1752–1753. h. (LVI. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 67–68. l. (LVII. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 122–123. l. (LVII. sz.)

Des Arnould, Auguste (1803, Párizs — 1854, uo.) és *Fournier, Louis-Pierre-Narcisse* (1803, Párizs — 1880, uo.) bulvár-drámaírók közös munkájának eredeti címe *L'homme au masque de fer*, 1831. Staud (157.) tévesen idézi Des Arnould társszerzőjének nevét: a genfi születésű Marc-Jean-Louis Fournier 1831-ben mindössze 13 éves volt.)

BAYER (NJT II. 447.) és JENEY JÁNOS (Garay János, Bp. 1932. 25.) szerint Garay franciából fordította a drámát, ez azonban nem valószínű, minthogy Garay nem tudott franciául. Valószínűleg *Lebrün*

(l. 12. sz. bír. jegyz.) átdolgozását használta, amely BOTH Bühnen-repertoírjában (l. 31. sz. bír. jegyz.) jelent meg ilyen cím alatt: *Der Mann mit der eisernen Maske*.

BSzT: 1835 (1), 1836 (1); NSz: 1845 (3).

A darabot találoán ismerteti BAJZA egyik későbbi előadásáról szóló bírálatában. „XIII. Lajos francia királynak iker fiai születnek, az idősbik Lajos, az ifjabbik Gaston. Ez ifjabbikra, a boldogtalanra, ráfogják, hogy neki szinte joga van a trónhoz, s fölnevelkedve a két testvér, egymás joga miatt civódásába keveredhetik, és vérbe boríthatják Franciaországot. Ez az ikerség annyira meg látszik zavarni az egész udvar fejét, hogy sem az éles eszű Richelieunek, sem magának a királynak nem jut eszébe azon egyszerű dolog, miképen ikrek közt is van elsőszülött, kinek jogait semmi második szülött kétségbe nem hozhatja, vagy ha igen, az iker öccse csak úgy, mint az, ki nála sok évvel később született. Ezen egyszerű dolog ki nem találásából keletkezik aztán egy szem nem látott, fül nem hallott gyötörő szomorújáték. Minden ember elrémül Gaston születésén, még saját apja a király is. A szerencsétlen gyermek csecsemő korában eltávolítottatik az apai háztól, titokban neveltetik, de megtudván mégis később a maga származását, hogy a vélt veszély Franciaországról el hárttasék, befogatik, börtönbe dugatik, s hogy baráti többi rá ne ismerjenek, se senki ne gyanítsa, hogy ő XIV. Lajos uralkodó királynak testvére — kihez külsejében egész a csalatásig hasonlít — fejére egy vasálarc tétetik, melyet felnyitni csak megbizott embernek szabad. Így őriztetik börtönben húsz hosszú éven át, miután megszabadítására több tervek nem sikerülnek. Végre baráti, kik kitudák hollétét, s magokat börtöne falai közé beszinlék, egy ájulását halálnak hirdetvén, így akarják őt megmentetni, de a véletlenség ez utolsó esetben is kijátszsza tervöket. A börtönparancsnok a holtnak hitt ájultnak, mielőtt az koporsóba tétetnék, fejét levágatja, s így végződik meggyilkoltatással egy kínos élet és egy irtóztató dráma. E mű valóságos cannibáli mű, mely mind terjedelmével (10 1/2 óráig tartott), mind tartalmával a vérzésig gyötéri az embert.” (V. k. 273—274.) Ehhez még annyit kell hozzáfűznünk, hogy Mari — akit Bartháné játszott — Ostanges báró (Udvarhelyi) leánya, Gaston szerelme; a sors több ízben elszakítja Gastontól, mégis mindhalálig hú marad hozzá.

D'Aubigné (Baranyi) hugenotta főnemes, a francia protestánsok vesztett ügyének egyik fő képviselője, harcosa. Az ő hatására lesz Gaston protestáns, és határozza el, ha sikerül trónra kerülnie, jogaikba helyezi a hugenottákat. Így jut a drámában kifejezésre, hogy a bíboros miniszterektől befolyásolt francia királyi udvar embertelen elnyomó önkényuralmat gyakorol.

St. Mars (Fáncsy) a király parancsára 20 éven át őriz különböző börtönökben, utoljára a Bastille-ban Gastont. Nála van a vasálarc kulcsa; az ő utasítására vágják le a halottnak vélt Gaston fejét.

Gaston nem annyira passzív, mint ahogy az Vörösmarty bírálatából kitűnik. Állandóan ábrándozik a hatalomról; attól kezdve, hogy megtudja királyi származását, fellépése parancsolóvá válik, és hatá-

rozottan visszautasítja fivérének azt az ajánlatát, hogy szabadságáért cserében mondjon le trónigényéről, és hagyja el az országot.

Vörösmartynak a színésznők ruházatára tett megjegyzésével kapcsolatban tudniuk kell, hogy abban az időben PMSz-nak mai értelemben vett rendezője nem volt, a megbízott „rendelők” csak az előadás technikai lebonyolítására ügyeltek. Ez a magyarázata a sűrű panaszoknak az összjáték hiánya miatt: a színészek egyéni felfogásuk, sőt szeszélyük szerint játszottak; a kosztümről is mindenki maga gondoskodott, izlésének — olykor izléstelenségének — senki sem szabott határt. Pedig az igazgatóság 1837. szeptember 14-én már hozott ebben az ügyben egy határozatot. „A választottsági tagok magok tapasztalván, mely sokféle hibát követnek el a színészek az öltözködésben, hogy hasonlók jövőendőben ne történjenek, Fánccsy Lajos rendelői címmel és fizetési járandósággal felügyelőül olly hozzáadás-sal neveztetett ki, hogy mindaddig, míg ő akár a férjfiak, akár az asszonyok öltözetét meg nem vizsgálja és helybe nem hagyja, a színpadra egy színésznek is kilépni szabad nem leszen.” (PUKÁNSZKYNÉ II. 77.) Fánccsynak azonban láthatólag nem sikerült rendet teremtenie. De a kritika felszólalása is hatástalan maradt: Vörösmarty a 185. sz. bírálatában 1839. január 20-án újra kifogásolta, hogy Bartháné „nagyon is díszesen öltözött”.

A többi helyek . . . jól voltak betöltve — a nagy személyzetet igénylő darabban az egész prózai-társulat közreműködött.

Szövegváltozatok

1. *9dikén* 6. áll 's 7. megszűnik 8. magyarázható, 9. keserű és 13. sikerült-nek 16. [az Ath-ban és minden további kiadásban helytelenül D'Aubigne — D'Aubigné helyett — áll. Kiadásunkban emendáltuk.] 17. bírt 22. helyzetünk 26. fölül 27. színészet elleni hiba 28. járúl, hogy midőn 31. játékaikon 's 42. utósó

65.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 51. sz. dec. 24. 815. h. (A 66. és 67. sz. bir. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 68. l. (LVIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 123. l. (LVIII. sz.)

A Genfi árva c. darabot nálunk Ignaz Franz Castelli (l. 37. sz. bír. jegyz.) műveként tartották számon, holott a bécsi drámagyáros valójában csak fordítója, átdolgozója volt. Az igazi szerző *Ducange, Victor-Henry-Joseph*, cs. n. *Brahain* (1783, La Haye — 1833, Párizs), a francia színpadi irodalom egyik legnépszerűbb műfajának, a „melodrame”-nak (l. *Vörösmarty dramaturgiai műveltsége*, 8. pont. e. k. 296. l.) Európa-szerzte népszerű művelője. (L. még a 113. és 203. sz.

bír. jegyz.) A dráma eredeti címe: *Therèse, ou l'Orpheline de Genève*, 1820.

A PNSz *Die Waise* aus Genf címen 1821-ben mutatta be, s a darab 1845-ig 33 előadást ért meg. BSzT: 1834 (1), 1835 (1), 1837 (1). NSz (5).

Tipikus „mélodrame”: izgalmas-érzelmes történet, amelyek főalakjai Teréz, az üldözött ártatlanság (Laborfalvy) és Strömborst, a teljesen elvetemült gonosztevő (Egressy), aki a leányt kiforgatja vagyonából, erőszakkal magához akarja kényszeríteni, s amikor ez ellenáll, meg akarja ölni. „Ez is egy azon darabok közül, amelyekben sírás-rívás s fogak csikorgatása, égi háború, mennykőütés s temetés hozatnak fel hatássegédül, melyben a gonosz ármánykodó, hogy a darabnak némi drámai színe legyen, végén elhurcoltatik s a gyötört leány férjet kap.” (Honműv 1839. 101. sz. dec. 19. 805.) „A darab a betegbb német színjátékok közül való, melyben Laborfalvy Róza (Selbach Teréz) harmadfél óráig eped, siránkozik, nyavalyog, míg végre szerencsésen férjet kap.” (Haszn. M. 1838. II. félév 6. sz. júl. 21. 48.)

Verbold egy jóindulatú, bőbeszédű bérlő, aki házába fogadja az üldözött Terézt.

A bírálat némileg félreérthető. Ducange a vadromantikus motívumokat olyan mértékben halmozta, Strömborstot olyan minden emberi érzésből kivetkőzött szörnyetegnek ábrázolta, hogy a színmű legkevésbé sem „állítja elő az életet prózai mindennapiságában” Tudjuk azonban, hogy Vörösmarty dramaturgiai terminológiájában a „mindennapiság”, a „hétköznapiság”: a „költőiség”-nek ellentétét jelenti (L. 40. sz. bír. jegyz.) Vörösmarty tehát azt akarta mondani, hogy a drámából hiányzik minden emelkedettség, eszményítés; erre utal az a műfaji megjelölés is, hogy a Genfi árva a „polgári” színművek sorába tartozik.

Radnótfáy Nagy Sámuel (1803–1869) életéről keveset tudunk; 1862-től a NSz intendánsa volt. (SZINNYEI XI. 373–374.) Drámafordításaival a 30-as években lépett fel. A Genfi árvát Debrecenben már 1832-ben előadták.

66.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 51. sz. dec. 24. 814. h. (A 65. és 67. sz. bír. együtt.)

MM 1863–64. XII. k. 68–69. l. (LIX. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 123. l. (LIX. sz.)

Holtei, Karl Eduard (1789, Breslau – 1880, uo.) mint színész és Shakespeare-recitátor a német nyelvterület majdnem valamennyi nagyobb városában megfordult hosszabb-rövidebb ideig; 1842 májusában Pesten is fellépett. Drámákon kívül lírai költeményeket és humorisztikus elbeszéléseket írt; jelentős sikereket ért el a daltéka (Singspiel) műfajában.

Lenore. Vaterländisches Schauspiel mit Gesang in 3 Abteilungen (Lenore. Hazai színjáték énekkel 3 részben) c. drámáját *Gottfried August Bürger* (1747–1794) híres, népi babonán alapuló balladája (Lenore, 1773) nyomán írta. Bürger költeménye arról szól, hogy a csatában elesett vőlegény szellemalakja vad éjszakai lovaglás után menyasszonyát a sírba ragadja. Ezt a témát Holtei epikusán részletező jelenetekben, erős hazafias tendenciával vitte színpadra: a dráma férfi főhőse a hetéves háborúban áldozza fel életét szeretett királyáért, II. Frigyesért. A darab óriási sikert aratott, (Berlin, 1828) valóságos „Volksstück”-nek számított. — PNSz: 1829 (19); BSzT: 1835 (2), 1837 (1), de vidéken már előbb is. A PMSz-ban ez volt egyetlen előadása.

A magyar cím: *Leonora* — torzította az eredetinek.

Vörösmarty nem állt egyedül elítélő bírálatával. „Van e darab három szakaszában — gúnyolódott a Rajzolatok kritikusa — „eljegyzés”, „árulás”, „egyesülés”, föld alá süllyedés, mennybeszállás, van benne egy ifjú tisztnek holt lelke, egy prédikátor leányának eleven lelke, csalogató árnyalakok, kopogó lélek, süvöltő kísértetek, ’s a’ szegény Holtei’ jó lelke tudná minő írtózatot borzadalmak: — Leonore és Vilhelm lelki bélyege csak egy felszínes mázolat belső becs nélkül. — Az egész darabban jó szívű durvaságában csupán Valheim altiszt karaktere van kifejtve . . . . Illy ép szívet ’s egészséges lelket silányító darab mennél jobban adatik elő, annál rosszabb.” (1835. II. félv. 12. sz. aug. 12. 75.) — Hasonló hangnemben írt a Honművész is: „Szörnyű ember az a’ Holtei; nem elégli apja által a’ fiút — csak hogy akaratjára bírassa — párbajra szólíttatni; a’ szerelmes hadnagyot leöletni, ’s ezzel, kinék egész lelke csak Leonorával van tele, vég perczében is azt kívántatni, hogy réz koporsóba — mert hisz’ ő báró — vitessék hazájába; nem elégli Leonorának csak amúgy hirtelen, minden előkészület nélküli megtébolyodását; Vilhelmnek, mint szellemnek — a’ felvilágosult Fridrik idejében — olly kora estén ’s olly szabadon felléptetését, mi több, a’ sírásóhoz sírmegrendelés végett is elküldetését; nem elégli a’ lélek által Leonorának sírba csalatását; még végre zene között, a’ sírból, felhők közt égbe is szállíttatja a’ halálban egyesült szerelmeseket. És e’ szörnyű zagyvalékok szomorújáteknek merészli nevezni. Azonban, hogy adott mellékszónak megfelelően, annyira megtömé művét sóhajtás és siránkozással, hogy azokból a darab végén már zivatar támad.” (1837. 101. sz. dec. 17. 805.)

Öreg burkus huszár — név szerint Wallheim, a darab férfi főhősének, Vilhelmnek hűséges tisztiszolgája. Ő hozza a 3. felvonásban a hírt, hogy Wilhelm a harcokban elesett.

Aurora — az „Árulás” c. második felvonásban szereplő grófnő (Miskolczy Lilla), aki szemet vet Wilhelmre, s el akarja csábítani. Wilhelm egy pillanatra megtántorodik, de amikor megtudja, hogy Aurora az ellenséggel konspirál, leleplezi, s királyát az utolsó pillanatban — élete árán — megmenti.

A többi szereplő — Udvarhelyi (Báró Starkow őrnagy), Szentpétery (predikátor), Kovácsné (Gertrud), Szigligeti (Günther), Telepy (Kap-pel), Laborfalvy (Leonora).

Egy ujonc — Egedy Károly kardalnok; 1837 végén megvált a színháztól. A darabban egy inas szerepét játszotta.

Eder György (1788—?) színészetünk hőskorának egyik jelentősebb alakja; színtársulatával főleg Debrecenben, Nagyváradon, Miskolcon, Szatmáron és Kassán szerepelt. 1860-tól kezdve városi tanácsos Szatmáron. (SZINNYEI II. 1189—1191.) Számos német drámát fordított magyarra, köztük — 1830-ban — a *Leonora*t és *PICARD-SCHILLER*: *Atya és vőlegény* egy személyben c. vígjátékát. (L. 140. sz. bír.)

67.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 51. sz. dec. 24. 816. h. (A 65. és 66. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 69—70. l. (LX. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 123—124. l. (LX. sz.)

Clauren, Heinrich, cs. n. *Karl Gottlieb Samuel Heun* (1771, Dobblingk, Niederlausitz — 1854, Berlin) egy ideig Lipcsében könyvkereskedő, majd Berlinben porosz állami tisztviselő, újságszerkesztő volt. Némi erotikával fűszerezett édeskés-szентimentális elbeszéléseit széles körben olvasták, de vígjátékai is népszerűek voltak. Kisfaludy Károly — saját bevallása szerint — A pártütők c. vígjátékának (l. 44. sz. bír.) alapötletét tőle kölcsönözte.

Dramájának eredeti címe: *Der Wollmarkt, oder: Das Hotel von Wiburg*. (A gyapjúvásár, vagy: A wiburgi szálloda). PNSz: 1824 (12); BSzT: 1835 (1), 1836 (1). NSz: (4).

A darab vegyes fogadtatásban részesült. „Ezen különben igen jeles, a valódi életből merített tartalmú vígjáték, hozzá járulván a valóban helyes előadás, kellemes mulatságot szerze a közönségnek.” (Himűv 1835. 42. sz. máj. 24. 335.) „A szegény kopott Clauren jelen munkája üres szótömeg; durvácska fordítás.” (Rajz 1835. 41. sz. máj. 23. 250.) „Ebből a gyapjúból, melyet Clauren úr hoz a vásárra, sohasem lesz shakespearei szövet.” (Szemléltő 1836. 12. sz. febr. 8. 191. h.)

A darab tartalma a következő. Herbert von Waitzenfeld jószágigazgató (Szentpétery) leányaival: Helminával (Miskolczy Lilla) és Hánival (Lendvayné) a székvárosi gyapjúvásárra megy, hogy a kormányral kötött és már lejáró szerződését megújítsa. Egy kisvárosi állomáson találkozik von Schrott zászlóssal (Szigligeti), aki tréfából vendégfogadóként a viburgi hercegnek a székvárosban lévő palotáját ajánlja neki. A herceg (Fáncsy) és a hercegné (Laborfalvy) tovább játsszák a tréfát, s ennek megfelelően utasítják a személyzetet. Herbert és leányai azt hiszik, hogy valóban szállodában laknak, és nagyon tetszik nekik a dolog. — A jószágigazgatónak nem sikerült a szerződést megújítania, mert Korn gazdasági tanácsos (László) már megszerezte magának a miniszter hozzájárulását, de a herceg közbenjárására érdemrendet kap, s ez némileg megvigasztalja. A teljes elégtételt maga Korn szerzi meg neki, amikor — mint Helmina ifjúkori

szerelmese — megkéri a leány kezét. Schrott zászlós Hánit szeretné nőül venni, de egyelőre várnia kell, míg szakálla nő és kapitány lesz belőle.

Bírálatában Vörösmarty elcserélte a női szereplők nevét: Lendvay-né adta Hánit, Miskolczy Lilla pedig Helminát.

Vörösmarty második bírálatára a darab előadásáról: 120. sz. bír.

Somogyi Sándor — csak annyit tudunk róla (SZINNYEI XII. 1279.), hogy 1840-ig a PMSz másodrendű színésze volt.

68.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 52. sz. dec. 28. 832. h. Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 491. l. (LVII. sz.)

MM 1847. 1753. h. (LVII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 70—71. l. (LXI. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 124—125. l. (LXI. sz.)

Ez a szindarab is eredetileg egy francia melodráma. Címe: *Minuit, ou la Révélation*, 1824. (Éjjél, vagy: a leleplezés); szerzői: *Dupetit-Méré, Frédéric és Crosnier, François Louis* (1792, Versailles — 1867, Párizs). A német változat — *Die verhängißvolle Mitternacht, oder: Der Nachtwächter*, 1832 (A végzetes éjjél, vagy: Az éjjeli őr) — *Lembert, Wilhelm*, cs. n. *Wenzel Trempler* (1779, Prága — 1851, Mödling bei Wien) munkája, aki egy ideig a bécsi Burgtheater tagja, majd annak gazdasági tisztviselője, író fordító és folyóirat szerkesztő volt.

PNSz: 1832 (10); BSzT: 1836 (2), NSz: (2).

A budai bemutató alkalmával HAZUCHA FERENC így vélekedett a darabról: „Tartalma érdekes, 's illy szövevényes színjátékra igen alkalmas, de kidolgozása minden tekintetben gyöngé. A' történetet többnyire nem a' karakterek, mint drámában illének, hanem a' történetek [értsd: véletlen] vezérlik a karaktereket. . . . Az egész különös tetszéssel épen nem fogadtatott.” (Rajz 1836. 13. sz. febr. 13. 103). A kassai kritikusknak (Kovácsóczy Mihálynak?) sem volt a színműről sokkal jobb véleménye: „A fordítás nem csintalan. különben a' darab a' lehetséggel igen is ellenkező jelenetekkel rakva van.” (Szemlélő 1836. 14. sz. febr. 15. 224. h.)

A melodráma konfliktusa — amint azt Vörösmarty bírálatára is jelzi — abból adódik, hogy a dúlt lelkű Sir Belton éjnek idején behatol Derfort Emmihez, a londoni lordmajor leányához, s miután az visszatartja szerelmét, őrzőgő kétségbeesésében a helyszínen öngyilkos lesz. A teljesen megzavarodott Emmi szorongatott helyzetéből Williams, egy rajongó lelkületű s ugyancsak ő belé szerelmes éjjeli őr menti meg: eltávolítja és elássa a holttestet. De tette nem marad észrevétlen — gyilkossággal gyanúsítják, s a valódi tényállás csak nagy nehezen derül ki.

Vörösmarty bírálatával — feltéve, hogy a darabot úgy adták, ahogy az a fennmaradt sűgőkönyv alapján előttünk ismeretes — nem

egészen érthetünk egyet. Kétségtelen, hogy Emmi hallgatása elsősorban dramaturgiai fogás, de az adott körülmények között lélektanilag is indokolt: ha első ijedelméből magához térve mindent elmond, a gyilkosság vádja alól ugyan tisztázhatja magát, de jóhírért és magas állású atyja tekintélyét kockáztatja. Azonkívül Lambertnél szó sincs arról, hogy Williams meghunyászkodik. Ő is titkolózik, de nemcsak azért, hogy ne keveredjék bele a rejtélyes halálesetbe, hanem részben azért is, hogy Emmi szerelmét megnyerje. Van egy jelenet a drámában, ahol szinte meg akarja zsarolni a leányt; eredetileg nemes magatartása itt jellemtelenségbe csap át, s újabb, Emmire nézve kínos bonyodalmakra vezet. Ezt a lordmajor — amikor Belton halálának körülményei már végleg tisztázódtak — meg is mondja neki, s Williams férfiasan beismeri hibáját, vezekelni is hajlandó érte: önként beáll az Észak-Amerikában harcoló hadseregbe, hogy ott, ha úgy adódik, vérével mossa le a becsületén ejtett foltot.

Szövegváltozatok

[Az Ath és valamennyi eddigi kiadás tévesen — Lambert — közölte a szerző nevét. Emendáltuk.]

1. 5 felv. 5. nagylelkűek 13. Williams fellép 18. példaul 19. lába. 20. Williams-t,

69.

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 53. sz. dec. 31. 842. h. (A 70. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 491—494. l. (LVIII. sz.)

MM 1847. 1754. h. (LVIII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 71—72. l. (LXII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 125. l. (LXII. sz.)

A dráma két francia bulvár-szerző: *Épagny, Jean-Baptiste-Rose-Bonaventure-Viole d'* (1787, Gray — 1868, Párizs) és *Dupin, Jean-Henry* (1787, Párizs — 1887, uo.) *Dominique ou Le Possédé* (Dominique, vagy: A megszállott) c. 1831-ben Párizsban bemutatott vígjátéka.

Több magyar változatáról tudunk. A BSzT és a PMSz Joannovics Demeterét (I. 14. sz. bír. jegyz.) használta, aki J. J. Angelynek (I. 72. sz. bír. jegyz.) a *Bühnenrepertoírban* (I. 31. sz. bír. jegyz.) Ignaz Campe álnéven megjelent kidolgozását ültette át magyarra. Staud Géza adata (157.) téves. A MTA kéziratára Őrzi Garay Nepomuk (!) Domonkos, vagy: Uram! ne vigy minket kísértetbe c. „magyar előadásra alkalmazott” fordítását 1835-ből; de a Honművész szerint (1837. 100. sz. dec. 14. 799.) vidéken még Kovacsóczy Mihály fordításában is adták.

BSzT: 1835 (2), 1837 (1); NSz (4). A PNSz 1842-ben Forst (l. 206. sz. bír. jegyz.) Dominique, oder: Der Besessene c. átdolgozásában mutatta be, de itt csúfosan megbukott.

A darab budai bemutatója alkalmával (1835. július 29.) GARAY ezt írta: „Az új francia iskolának e' könnyed, szeszélyes 's korunk szellemében írt productuma, mellyben egy csinosan összerakott, minden részeiben jól elrendelt technikán, változatos és híven rajzolt caractereken kívül előítéletek legyőzetnek, joggalanságok megrovatnak, az álérdem csípős czélzatokkal érintetik, 's végre igaz morál győz, 's mindez könnyű, mulattató köntösbe öltöztetve, még sokáig fogja magát a' repertoiron fenntartani.” (Hmúv 1835. 62. sz. aug. 2. 497.)

A vígjáték XIII. Lajos korában játszódik. Laubardemont ezredes (Baranyi), Richelieu kegyence, hamis váddal börtönbe juttatta gróf Heaumerie-t (Bartha), s hogy vagyonát megkaparintassa, a gróf húgát, Blankát (Laborfalvy) kolostorba akarja záratni, egy Dominique nevű katonának (Szerdahelyi) pedig parancsot ad, hogy ölje meg a grófot börtönében. De a becsületes Dominique nem vállalkozik a gyilkosságra — szökni engedi a grófot (ez Angliába menekül), ő maga pedig dezertál. Anyjánál, Genovévánál (Kovácsné) bujkál s nyomorog; elkeseredésében az ördögöt hívja segítségül, s ebben a pillanatban (kint villámlik, mennydörög) egy sötétruhás alak ugrik be az ablakon, egy pénzeszacskót nyom a kezébe, majd ruhát cserél vele. Ez az ismeretlen férfi Des Arcis törvényszéki tanácsos (László); Blankát, akivel titokban házasságra lépett, látogatta meg, de Laubardemont emberei rajtaütöttek, s menekülnie kellett. Dominique azonban szentül hiszi, hogy maga az ördög. — Mikor másnap Dominique kimerészkedik az utcára, a rendőrök elfogják, mert a rajta levő ruha és a nála lévő erszény miatt rablónak tartják. Des Arcis elé viszik, aki persze szabadon engedi — Dominique most még inkább meg van győződve, hogy a sátán segítségét élvezi. — Gróf Heaumerie értesülvén Richelieu betegségéről, visszatér Franciaországba, s Des Arcis palotájába rejtőzik. A két férfi és Blanka most szembeszállnak a gonosz ezredessel. Izgalmas jelenetek után annak az írásos parancsnak segítségével leplezik le, amelyet az Dominique-nak küldött. A darab végén Richelieu halálhírére jelzi a harangszó, s ezzel a gonosz intrikusnak végleg befellegzett. A derék, babonás Dominique-ot menyasszonya, Karolina (Miskolczy Júlia) — Blanka komornája — világoztatja fel a dolgok igaz állásáról.

Szövegváltozatok

1. 17-én az ördög cimborája [nem ritkítva] 2. D'Epaguy [sh.] [Az Ath-ban és utána valamennyi kiadásban T. L. D. Ez sajtóhiba, helyesen J. L. D. Emendáltuk.] 4. sikerültek 10. dicsérett, 14. hűséget 16. is, feltűnő 17. különben, 27. tárgyául

Megjelenés

Ath 1837. II. félév 53. sz. dec. 31. 843. h. (A 69. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 492—495. l. (LIX. sz.)

MM 1847. 1754—1755. h. (LIX. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 72—74. l. (LXIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 125—127. l. (LXIII. sz.)

Benyovszky Móric magyar és lengyel gróf 1741-ben született a Nyitra megyei Verbován. Mint katonatiszt részt vett a hét éves háborúban; 1767-ben a lengyelek oldalán az oroszok ellen harcolt, két év múlva fogságba esett, ekkor Kamcsatkába száműzték. Onnan megszökve Madagaszkár szigetére jutott, ahol francia megbízásból gyarmatot alapított. A bennszülöttek királyukká választották, emiatt elvesztette a francia udvar kegyét. Hazatérve Mária Terézia oldalán az örökösödési háborúban harcolt, majd Amerikába hajózott. Ott toborzott expedíciójával visszatért Madagaszkárra, 1786-ban a franciák ellen vívott ütközetben elesett.

Angol nyelven írt emlékirataiban (1789) — amelyet később (1888) nálunk Jókai Mór fordította magyarra (L. Benyovszky Móric emlékiratai Ázsián át Madagaszkárig. Jókai Mór Összes Művei. Regények. 52., 53. k. Bp. 1967.) — kamcsatkai élményeiről is beszámolt, s ezt használta fel KOTZEBUE (I. 4. sz. bír. jegyz.) 1792-ben írt Graf Benjowsky, oder: Die Verschwörung auf Kamtschatka (Gróf Benyovszky, vagy: A kamcsatkai összeesküvés) c. drámájához. A darab hamarosan népszerűvé vált. PNSz: 1820 (7). A második pesti színtársulat számára LÁNG ADÁM készített belőle „érzékeny játékot”; Gvadányi József elbeszélő költeménye nyomán (Rontó Pálnak, egy magyar lovas közkatonának és Gróf Benyovszky Móritznak életek' leírása, 1793.) felléptette benne Rontó Pált is, oly módon, hogy az egyik kamcsatkai száműzöttnek a nevét a magyar huszárára változtatta. Ez a „magyarosítás” is hozzájárulhatott a mű sikeréhez: 1808 (2), 1809 (1), 1810 (2), 1811 (1), 1813 (1), 1814 (1). BSzT: 1834 (2), 1835 (1); a NSz-ban azonban már csak négyszer került színre. De DOPPLER FERENC (1821—1883) Benyovszky, vagy: A kamcsatkai száműzött — később *Afanázia* — címen (szövegkönyve Rudolf Köfflingertől, fordította Egressy Benjámin) operát írt belőle; 1847-ben mutatták be a NSz-ban tartós sikerrel.

Láng Adám János (1772—1847) egyike volt a magyar színészet legkiválóbb úttörőinek. Már az első budai színtársulat tagja; később vándorszínész. Legnagyobb érdemeit mint színészképző és mint termékeny darabíró és fordító szerezte. 1837-ben őt is szerződtették a PMSz-hoz, de már csak mint kiegészítőszínész lépett fel néhanapján. Fordításainak, adaptálásainak száma meghaladja a százat. (SZINNYEI VII. 206—213.)

Kotzebue drámájában a Kamcsatkába érkező Benyovszky (Bartha) nagyjúri fellépésével egy csapásra megnyeri a kormányzó (Szentpétery)

rokonszenvét, a kormányzó leánya, Afanaszja (Lendvayné) pedig végzetesen beleszeret. A szigeten élő száműzöttek az idős Krustikov (Udvarhelyi) vezetésével szervezkednek a szökésre. Krustikov beavatja terveibe Benyovszkyt, társait pedig rábeszéli, hogy helyetle a fiatal grófot válasszák meg vezérikké. Csak a vad és fékezhetetlen Stefanov (Egressy) nem veti magát alá a többség akarátának, ő maga akar vezér lenni. Benyovszky a kormányzó kérésére francia nyelvre és zenére tanítja Afanaszját. Megretten a leány akaratlanul megnyilvánuló szerelmétől, hiszen felesége és kisgyermeké várja otthon. Nem akar visszaélni a leány bizalmával, ugyanakkor azonban arra szeretné vonzalmát felhasználni, hogy megerősítse helyzetét a kormányzónál. A bonyodalom során tehát Benyovszky kettős szerepet játszik, hogy maga és társai szabadulását biztosítsa. — Csulosznyikov hajóskapitány matrózai elégedetlenek a bánásmóddal, s Krustikovnak sikerül őket fellázítani. A matrózok hajlandók a száműzötteket az Aleuti-szigetekre szállítani. A kapitány a kormányzó előtt lázítással vádolja a grófot, de ez olyan ügyesen védekezik, hogy a kapitányt csukják börtönbe vádaskodás miatt. Leánya kívánságára a kormányzó visszaadja Benyovszky szabadságát és neki ígéri leánya kezét. Stefanov, aki halálosan szerelmes Afanaszjába, az összeesküvők előtt árulással vádolja Benyovszkyt. Hamarosan kiderül azonban — a szemfüles Rontó Pál jön a nyomára —, hogy a féltékeny Stefanov levelet írt a kormányzónak, amelyben leleplezte az összeesküvést. A felháborodott száműzöttek meg akarják ölni az árulót; a nemes lelkű gróf közbelép, Stefanov végül is önkezével vet véget életének. — A szökés éjszakáján Benyovszky a stratégiailag fontos pontokon osztja el a fegyveres száműzötteket. A hetman (Telepy) közeledik csapatával, de a gróf a kunyhójukba csalja és a pincébe zárhatja valamennyit. Az összeesküvők Benyovszky vezetésével kitörnek, s tusként elfogják a kormányzót. Ez megátkozta leányát, mert az el akarja őt hagyni Benyovszky kedvéért. Az átok hallatára Afanaszja elájul. Az ősz kormányzó kétségbeesik, nemcsak leánya miatt, hanem mert számol a cár nő haragjával is. Benyovszky megsajnálja őt, Afanaszját atyja karjába fekteti, ő maga pedig társaival hajóra száll.

Vörösmarty elismerte Kotzebue vigjátékírói tehetségét (I. 4., 78., 96. és 100. sz. bír.), de komoly tárgyú színműveivel szemben, amelyek felett már valóban eljár az idő (I. 4. sz. bír. jegyz.), határozottan fellépett. A Gróf Benyovszkynak a Lucrétia Borgiával való egybevetését azonban erőszakoltnak érezzük. Egy pillanatig sem lehet vitás a rangkülönbség Kotzebue és Victor Hugo között, de anakronizmus volt Kotzebue „bűnéül” felróni, hogy drámáját a maga korának felfogásában, ízlésében, s nem a francia romantika szellemében írta meg. Vörösmarty fő kifogása, hogy Benyovszky nem az *Elméleti töredékek*ben is kifejtett dramaturgiai elvek szerint való drámai hős: az „ábrándozásig szabadságszerető, kalandor”. De Kotzebue-nak nem is volt szándékában hősdramát írni, amelyben „bűn és dac állanak egymással szemben” — darabja „nézőjáték”, a kamcsatkai kaland dramatizálása. Benyovszky magatartását nem lehet hibáztatni: vissza

akarja nyerni saját és társai szabadságát, s hogy ezt a célját elérje, alakoskodnia kell. Ennek során azonban nem követ el erkölcsi vétiséget: felhasználja ugyan Afanaszja vonzalmát, de nem él vissza vele. Való igaz, hogy a kormányzó nem rossz ember, de hát a száműzöttek számára ő mégis csak a rabtartó, akit ki kell játszani, hogy megmenekülhessenek: a „nemtelen” család vádjá éppen nem illik Benyovszkyra. Az is túlzás, hogy Kotzebue „kegyetlenséget” gyakorolt egy jó emberen; a valóságban az összeesküvők megölték a kormányzót, Kotzebue megelégedett annak lelki összeomlásával, ezt költőibb igazságszolgáltatásnak érezte a fizikai megsemmisülésnél.

Szövegváltozatok

1. 18-án *Színjáték* 2. bűneinek 3. drámáról. Mint 4. műve egyebütt, 5. bel szövevénye, 6. élet-való 12. vissza él 16. bocsáthatóbb 's 21. szembeállítani 23. bűnök 25. be 's 27. Borgiájában [sh.] 29. karakterek 30. csinálni; 32. kalandor a 33. szellemenben: karakterének 34. feltárni 's 35. vihart, 37.. szelídségével szóval, 40. szaggatott 42. kár, 43. néhol vissza esett 45. *Hetman* 46. értelmes és kifejezéssel 's bíró 50. Stefanow 51. érthetősége mellett, vagy épen e' miatt erővel és 52. színünkön 53. írók 57. helyett,

A bírálát után: Dec. 19d. Zrínyi

Dec. 20. d. Nagy rokonság. Vigjáték öt felv. Kotzebue munkája.

71.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév. 1. sz. jan. 4. 16. h. Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 495—496. l. (LX. sz.)

MM 1847. 1755—1756. h. (LX. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 74—75. l. (LXIV. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 127—128. l. (LXIV. sz.)

Az Örültek háza Dijonban c. melodramát a 19. század első felében Európa-szerte nagy sikerrel játszották. Szerzői: BÉRAUD, ANTOINE-NICOLAS (1794, Aurillac — 1860, Párizs) és COMBEROUSSE, ALEXIS-BARBE-BENOÎT de (1796, Vienne — 1862, Párizs), eredeti címe: *Le Fou* (Az örült), 1829.

Bécsben *Margarete Carl* (1788, München — 1861, Ischl), neves müncheni, később bécsi színésznő fordításában adták a következő címen: *Das Irrenhaus zu Dijon, oder: Wahnsinn und Verbrechen*. (A dijoni örültekháza, vagy: Téboly és büntett.) *Margarete Carl* Dumas-t nevezte meg a mű francia szerzőjéül — hogy milyen alapon, ezt nem sikerült kideríteni. Ezt a „Dumas”-*Margarete Carl*-féle változatot játszották Budán Komlóssy Ferenc (1. 5. sz. bír. jegyz.) fordításában: 1833 (1), 1834 (2), 1835 (2), 1836 (1). A PMSz színlapján — s nyomában a Játékszini krónikában — azonban *Prix Albert* szerepel a darab írójaként. *Prix* nevével más színdarabokkal kapcsol-

latban is találkozhatunk (l. 116., 203. sz. bír.), de a rendelkezésünkre álló források alapján nem tudunk róla semmi közelebit.

Fordította N. — Komlóssy Ferenc

Béraud-Comberousse melodramáját a PNSz 24-szer, a NSz 15-ször játszotta. Pedig a kritika eléggé hűvösen fogadta. „Puszta materiális és empyriai színredolgozás; azaz: új díszítmények s öltözetek, lárma, zörej, dob 's harang' félreverése, lőtásfutás, őrüles minden psychologia nélkül, nagy személyzet, gyönyörű csoportozatok . . . A' dráma' aesthetikai kívánatira semmi figyelem sincs fordítva; sem charakterek, sem okok.” (Rajz 1836. 4. sz. jan. 13. 30.)

A darabban arról van szó, hogy a gyilkossággal vádolt Eberhard ügyvéd, a bírósági tárgyalás alatt megőrült, mert nem tudta ártatlanságát bebizonyítani. Tizenhat éve ápolják már a tébolydában, amikor fény derül az egész bűnügyre. Az igazi gyilkos Duflois, egy egészen silány gazember, sikkasztó és hamiskártyás, aki megölte és kirabolta az Indiában hadakozó D'Orvillier ezredes feleségét, majd a gyanút raffinált módon Eberhardra hártotta. A tizenhat év múlva visszatért ezredes azonban nem hisz Eberhard bűnösségében, s végül sikerül is lelepleznie Duflois-t. A nyomozásban nagy segítséget nyújt Rollan orvos (Udvarhelyi Miklós), aki szintén meg van győződve Eberhard ártatlanságáról: ők ketten olyan helyzeteket teremtenek, amelyekben Eberhardot nagy lelki megrázkódtatások érik, s ezek hatása alatt visszanyeri tiszta öntudatát, emlékezőtehetségét — felismeri környezetét, s így értékes adatokat képes szolgáltatni a gyilkosság körülményeire vonatkozólag.

Az itt vázolt cselekményt a francia szerzők a pszichopatológia és a kriminálpszichológia motívumaiból építették fel, de ezeket sok helyen egészen önkényesen, vulgáris módon kezelték, úgyhogy joggal kifogásolta Vörösmarty is a lélektani motiválás gyengeségét, felületességét.

D'Arbois az ezredes egyik távoli rokona, ő is részt vesz az igazság kiderítésében. — Ernesztina Duflois felesége; mit sem tudott férje gazetteiről, most utálattal fordul el tőle. — Lőrinc egy részeges, dadogó rendőrtisztviselő.

Szabó Amália — a színház énekkarának egyik tagja — Ernesztina szobalányát adta. Szathmáry Karolina egy kertészlány, Udvarhelyi Sándor egy csendőrtiszt, az ugyancsak kardalos Szombati pedig Duflois komornyikjának epizódszerepében lépett fel.

Eberhard parádés szerepe volt Egressy Gábornak; ebben lépett fel először Budán mint szerződött tag 1835. április 8-án.

Utazás közös költségen — l. 72. sz. bír.

Szövegváltozatok

1. 26-án 3. készült 5. kigyógyulás a' 6. motíválva, 7. betűszerinti földleges 9. ráfogásnak mint 12. játéka, Laborfalvyé 14. ki, 15. fel 17. veszszük, 18. közül 22. hasonlónvá, 26. érdeklí, iktatjuk itéletünk 28. Karolina

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 2. sz. jan. 7. 30–31. h. Aláírás: V.

MM 1863–64. XII. k. 75. l. (LXV. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 128. l. (LXV. sz.)

Angely, Jean Jacques Louis (1787, Lipcse – 1835, Berlin) francia családból származó német színész, rendező, színházi író. Nyugat- és Közép-Németország majd mindegyik színpadán megfordult, huzamosabban Berlinben működött. Rendkívül termékeny szerző volt, zenés bohózataival, vígjátékaival a vaudeville-nak német színpadokon való meghonosításán munkálkodott. Legtöbb darabja ma már alig megállapítható francia mű adaptálása.

Die Reise auf gemeinschaftliche Kosten. Komisches Gemälde in 5 Aufzügen. Frei nach dem Französischen (Utazás közös költségen. Komikus rajzolat 5 felvonásban. Szabadon francia eredeti nyomán) c. művét 1828-ban mutatták be Németországban. A PNSz csak hat évvel a magyar bemutató után vitte színpadra, de siker nélkül. NSz (5).

Vörösmarty ügyesen jelzi bírálatában, hogy Angely művének nincs egységes drámai cselekménye, hanem életképszerű jelenetek laza csokra, amelyekben különböző zsánerfigurák (fukar agglégény, szeszélyes dáma, nagytványú szolga stb.) bohózatos kalandjairól értesülünk.

Bajza 1842-ben Vörösmartynál jóval szigorúbban ítélte a darabról. „Egyik Lajos szabadon dolgozta németre, másik Lajos fordította magyarra. Ha nem ismerném e művet, s nagy figyelemmel nem kísértcem volna a mai előadás alatt is menetelét, azt vélném, hogy a két Lajos főzte el az étket. Kivált azon Lajosra, ki németre, és pedig szabadon dolgozta, hajlandó voltam gyanakodni, mert a német drámaírókat és fordítókat, értem a többséget, — megáldá az isten bőbeszédűséggel és érzelgéssel, lyrai ömlengésekkel és rhetori declamatiókkal — miktől még a jeles Schiller sem tudott menekedni — s ily szép és felette szükséges drámairói tulajdonságok által mozdulhatlanná vagy mászóvá tétetik az, mi a dráma lelke: a cselekvény. Így válik aztán szóözön által némely tűrhető francia mű a német szabadon-dolgozással éldelhetlenné. Azonban e közös költségeni utazás oly rossz, a minő rossz csak egy ily utazás lehet. Semmi cselekvény nincs benne, hacsak a physikai mozgást, egyik helyről másikra utazást, cselekvénynek nem veszik. Merő vesződségeiből áll Liborius úrnak, ki egy kényes s csodálatra méltó kívánatokkal és igényekkel teljes asszonykával közös költségen utazást tesz. A mi kevés érdek volt benne, azt Szentpétery (Liborius) és Szilágyi (Brennike) játékának köszönhetni. A német Lajos tehát nem ronthatá el, a mi már eredetileg silány volt, a magyarról pedig föltehetni, hogy a némethez elég hű maradt. Mindent egybevéve s megfontolva tehát e francia művet átengedjük, semmit fenn nem tartva magunknak védelmére, azon kritikusoknak, kik a francia műveket nyúzni oly igen szeretik. Álljon

ez szabad dispositiójokra. Vágják, bonczolják, a mint tetszik, és la-
kozsanak belőle; nem fogok vele gondolni, csak általában a francia
drámai iskola védelmére tartom fenn ezúttal is a fentartandókat.”
(V. k. 271–272.)

Liborius — a fark agglegény.

Brennike — Liborius öreg inasa. Vörösmarty azért mondja ki-
éhezettnek, mert az egyik vendégfogadóban a szeszélyes özvegy-
asszony az egész személyzetet igénybe veszi, s ennek következtében
sem ő, sem gazdája nem kapnak enni.

A magyar tudós társaság költségein — I. 48. sz. bír. jegyz.

73.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 3. sz. jan. 11. 63. h. Aláírás: V.

MM 1863–64. XII. k. 76. l. (LXVI. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 128–129. l. (LXVI. sz.)

Ziegler, Friedrich Wilhelm (1765, Braunschweig — 1827, Pozsony)
színlész és drámaíró volt, de foglalkozott esztétikával, pedagógiával
is. 1798 és 1822 között a bécsi udvari színház tagja. Kotzebue és
Iffland mellett a késői német felvilágosodás színpadi irodalmának
harmadik kiemelkedő művelője: lovagdrámái, „katonadrámái” (I. 91.
sz. bír. jegyz.) és vígjátékai (I. 132. és 168. sz. bír.) a maguk idejében
mind a német, mind a magyar színtársulatok repertoárjának törzs-
anyagához tartoztak.

Parteiwut, oder: Die Kraft des Glaubens, (1814) c. színjátékát a
PNSz-ban 1814 és 1844 között nem kevesebb mint 45-ször adták.
BSzT: 1833 (1), 1834 (1), 1835 (1), 1836 (1). A NSz csak három ízben
tűzte műsorra; a második előadás alkalmával ezt írta a Honművész:
„Zieglernek elkoptatott 5 fvsos színműve került szőnyegre. Igaz, hogy
ennek is meg volt a' maga ideje, mikor kedveltetett, de úgy hisszük,
hogy már több Ziegleri és Kotzebuei művet skartba lehet tenni.”
(1838. 62. sz. aug. 5. 485.)

A színlap nem tüntette fel a fordítót — a kortársak szerint ez
Katona József volt. A Szemlélő pl. a darab egyik kassai előadásakor
ezt írta: „A' fordítás, ámbár jeles Bánkbánnak korán elhunyt nagy
reményű írójától, Katonától származott, némely darabosságot mu-
tatott, főként pedig kitűnt az ik-es igék balul használása.” (1836. 8. sz.
jan. 25. 127. h.) BAYER JÓZSEF is (NJT II. 441.), HAJNÓCZI IVÁN is
(Katona Emlékkönyv. Kecskemét, 1930. 71.) Katonát jelöli meg for-
ditóként. WALDAPFEL JÓZSEF azonban (ItK 1930. 350.) kétségbe vonta
az egykorú források hitelességét, szerinte Ziegler drámáját Kom-
lóssy Ferenc (I. 5. sz. bír. jegyz.) tolmácsolásában játszották.

Weymouth városában 1651-ben vagyunk, az angol párt harcok
idején. Lady Johanna Laud, gazdag arisztokrata özvegyasszony (Dé-
ryné), házában rejtegeti ugyancsak királypárti sógorát, Henry Laudot
(Bartha), s arra igyekszik őt rávenni, hogy meneküljön el a város

sheriffjének, Eduard Hamiltonnak (Fáncsy) hajóján. Henry, aki szerelmes Johannába, csak akkor hajlandó erre, ha az asszony is vele megy; Johanna azonban a sheriffet szereti, s nem akarja a várost elhagyni. — Kocke, a köztársasági főítélőszék elnöke (Megyeri), és Harrison, a főbíró kíséret parlamenti csapat ezredese (Szilágyi) a lady házában szállnak meg. A „sunnyogó” Kocke — Megyeri egyik híres alakítása — különös figura: fanatikus híve Cromwellnek, ádáz ellensége a királypártiaknak, de vérszomjas gyűlöletét, hidegen kiszámolt terveit, amelyek az arisztokraták fizikai megsemmisítésére és vagyonuk elkobzására irányulnak, kegyes, alázatos modor mögé rejti. Fortélyos taktikával, jóindulatot mímelve ejti törbe áldozatait. Kegyelmet ígér pl. az üldözött királypártiaknak, ha önként jelentkeznek s feladják azokat, akik menedéket nyújtottak nekik. A szerelmében csalódott Henry elárulja Johannát, s Kocke az asszonyt halálra ítéli. De Kocke-nál is ravaszabb, ügyesebb Eduárd Hamilton: megteveszti, kijátssza a főbíró és Harrison, s Johannát, aki a hit vigaszától megerősítve, méltósággal lép a vérpadra, az utolsó pillanatban — matrózai és a polgárok segítségével — megmenti. Kocke-kal a bűntudatra ébredt Henry végez.

Meg kell jegyeznünk, hogy Ziegler drámája kifejezetten reakciós szellemű: dicsőíti a royalistákat, Cromwellt és a köztársaság-pártiakat elfogultan, ellenséges indulattal ábrázolja. Erre célzott a Hasznos Mulatságok kritikusa (Vajda Péter?), amikor úgy jellemezte, hogy „a' boszontásig egyoldalú darab”. (1838. II. félév 9. sz. aug. 1. 7.)

74.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 5. sz. jan. 18. 79. h. (A 75. és 76. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 496—497. l. (LXI. sz.)

MM 1847. 1756—1757. h. (LXI. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 76—77. l. (LXVII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 129—130. l. (LVXII. sz.)

Fáy András vigjátékát a BSzT 1835. március 28-án mutatta be; attól kezdve — kétszeri átdolgozással — az 50-es évekig állandóan műsoron maradt.

Tartalma a következő: Báró Torday, szerelemféltő gyanúja miatt, elragadja nejétől ennek csecsemő fiát, s titkon azt Vaszil gondjaira bizza, vele adván a keresztelői emlékül kapott hímzett zacskót, egy csomó római arany pénzzel. A Hóra-lázadásban Torday elvész, a szintén halálra keresett gyermeket azonban a jószívű Vaszilné a zacskóval együtt megmenti, noha nem ismeri a gyermek származását. Ez aztán Kolozsvárra vetődik, s Mindszenti Károly név alatt egy professzor neveli föl saját fiával, Tallósy Pállal. Károly iskolai végeztével gitárleckéket ad, s így ismerkedik meg Tordayné fogadott leányával, Málival, akibe beleszeret. Mikor ezek Pestre költöznek, Károly szerelmi

bújában könnyelmű életre adja magát, melyből barátja, Vig Feri menti ki egy-két párbaj árán, s emiatt aztán menekülniök kell. Itt kezdődik a vígjáték cselekménye. Tordayné nyomtalanul eltűnt fiáért búsong, Máli pedig a gitármester után sóvárog. Ezt is a szerelem epeszi, midőn barátjával, a legnagyobb nyomorban Pestre érnek; de Vig Feri humora messze úzi a kétségbeesést. Hogy a vámnál fizetés nélkül bejöhessenek, koldusruhába öltöznek. Így találkoznak a mérnökké lett Tallósy Pállal, ki megértvén Károly vágyait, azt ajánlja, hogy álljanak a koldusok közé, kiknek Tordayné, leányával együtt, éppen aznap szokott alamizsnát osztani. Károly itt a Feri ügyessége útján meggyőződik, hogy Máli még mindig szereti. Majd ráismer nevelőanyjára, kit házbér-tartozása miatt a szívtelen Kardos éppen ki akar úzni házából. Hogy Vaszlinét kisegítse bajából, Ferivel be akarja váltani kegyelettel őrzött római pénzeit, maga pedig nevelőnek készül beállni Kereszty fia mellé. A régi pénzekről azonban Tordayné ráismer fiára, s mind a kettejük boldogsága határtalan; Károlyt még tetézi, hogy Máli kezét is megkapja. — Ez a szerencsés végű történet képezi a főcselekvényt. E mellett folyik egy szintén komoly mellékcselekvény: Kereszty tűzvész által elveszti mindenét, még nejét is. A lelkes nemeslelkű segélyezése folytán Pesten kereskedést nyit, s megszedvén magát, szívesen leróná hálóját, de a lelkes már meghalt, egyetlen leányára pedig nem bír ráakadni. Végre egy Tallósytól kölcsönzött könyv a beírt név után nyomra vezet. A könyv Julcsáé, aki Tordayéknál szobalány s Tallósy kedvese. Gazdag jutalomban részesíti tehát, s ez még boldogabb lesz, midőn Tallósy nőül veszi.

A darab legsikerültebb figurája Kardos, a szívtelen uzsorás: miután sötét üzelmeivel megszedte magát, nemességet szerzett, s most egy előkelő házasság útján akar magának társadalmi rangot szerezni. Megvannak benne a fősvény örök emberi vonásai: a pénzben való kéjes gyönyörködés, a gyűjtésre fordított bűnös erőszakosság, a haszonlesés, másokkal szemben tanúsított ridegség, könyörtelenség. De ezt a tipikus alakot Fáy néhány jellemvonással — dicsekvés, gyáva féltékenység, rangkóros hiúság — egyénné s magyarrá tudta tenni, kit egészen a mi viszonyaink neveltek föl. E tulajdonságaival többször felszül, de fel sem veszi; legérzékenyebben érinti az utolsó kudarc, midőn rangkóros kapaszkodásai után megszegyenülve örülni kell, hogy házvezetőnőjét, a vén Orsolyát feleségül veheti. (BADICS FERENC: Fáy András életrajza. Bp. 1890. 179—183.)

A Vörösmarty bírálta előadás szereposztása ez volt: Tordainé — Miskolczy Júlia; Amália — Laborfalvy; Mindszenti Károly — Fánecs; Vig Feri — Telepy; Tallósy Pál — Egressy, Kereszty — Udvarhelyi; Kardos — Megyeri; Vaszliné — Szalainé; Julcsa — Lendvayné; Koldusok — Somogyi és Gillyén.

Szövegváltozatok

1. erdélyiek 2. vigiáték öt felvonásban 5. kísértetik 8. házi élet' 13. ügy 16. sokból mindig könnyebb lesz 17. Lendvayné és 18. szerepeiket: 22. maradhatna, koldúsok 24. főszerep vivő 25. Megyery nyer-vágyban 26. fáradatlanul 30. Megyery 31. mesterül

75.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 5. sz. jan. 18. 79—80. h. (A 74. és 76. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 497—498. l. (LXII. sz.)

MM 1847. 1757. h. (LXII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 77—78. l. (LXVIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 130. l. (LXVIII. sz.)

Raimund, Ferdinand (1790, Bécs — 1836, Pottenstein in Niederösterreich) a barokk-romantikus bécsi népszínmű klasszikusa. Mint cukrászinas frissítőket árult a színházban, és itt ébredt fel benne a vágy a színészet iránt. Kezdetben nyugat-magyarországi német színtársulatoknál működött, 1814-ben azután Bécsben kapott szerződést. Első irodalmi sikerét 1823-ban aratta, ettől kezdve gyorsan emelkedett drámaírói pályáján. Népszínműveit mesevilág és hétköznapi realitás, érdekes bonyodalom és lélektanilag hiteles jellemzés, népies humor és egy egészen sajátos, egyéni színezetű melankólia, költőiség és színszerűség hibátlan egysége jellemzi. (Vö. ROMMEL, OTTÓ: Die Alt-Wiener Volkskomödie. Wien, 1952. 886—927.)

A tündérvilági leány, vagy: A paraszt mint dúsgazdag — eredeti címén *Das Mädchen aus der Feenwelt, oder: Der Bauer als Millionär* — 1826. november 10-én került először színpadra a Theater in der Leopoldstadtban. A PNSz három hónap múlva mutatta be, itt 1843-ig fél-száz előadást ért meg. 1830-ban már valamennyi jobb magyar színtársulat műsorába iktatta; BSzT 1834 (2), 1835 (2), 1836 (2), 1837 (1). NSz (12).

A darab témája: *Lacrimosa* tündér földi embernek ajándékozta szerelmét, ezért a botlásáért csak akkor nyer bocsánatot, ha leánya, Lotte, aki egy szegény parasztnál, Fortunatus Wurzelnél nevelkedik, tizenhat éves korában szegény ifjúhoz megy férjhez. Az Irigység, *Lacrimosa* ellenfele Wurzelt milliommossá teszi, s ez most gyámleányának gazdag kéri szemelt ki. *Lacrimosa* segítségül hívja az Ifjúságot és a Vénseget; ezek megjelennek Wurzelnél, s intelmeik hatására a gazdag paraszt lemond vagyonáról, mint házról házra járó hamuszedő keresi meg kenyerét, s felhagy tervével, hogy Lottet fényesen kiházasítsa. Ajaxerle a népszínmű fő komikus figurája. Raimund szerint „mágus Donau-Eschingenből”, a magyarosítás során „turóci varázsló” lett.

Ifjúság — Szentpéteryne (I. 131. sz. bír. jegyz.) játszotta, de már a második előadástól kezdve Éder Lujza vette át a szerepet.

Szövegváltozatok

1. Januárus 1-én a' paraszt mint durgazdag. [Nem ritkítva] 2. felv. Ferdinandtól 3. muzsikája 4. lelete 5. úzóbe 6. Kicsinsége 7. vénség 11. Ajexerle-t Megyery 12. ifjúság 14. ifjúság 15. lassu reméljük 16. tetet

76.

Megjelenés

Ath 1838. I. félev 5. sz. jan. 18. 80. h. (A 74. és 75. sz. bír. együtt.)
Aláírás: V.

MM 1845-48. X. k. 498-499. l. (LXIII. sz.)

MM 1847. 1757-1758. h. (LXIII. sz.)

MM 1863-64. XII. k. 78-79. l. (LXIX. sz.)

ÖM 1884-85. VII. k. 130-131. l. (LXIX. sz. A 77. sz. bír. együtt.)

I.

Weissenthurn Johanna — 1. 35. sz. bír. jegyz.

Déry István — 1. 45. sz. bír. jegyz.

A darab német címe: Die Radikalkur. A PNSz 1809 és 1834 között 22-szer játszotta, a második pesti színtársulat 1811 és 1814 között hét alkalommal. BSzT: 1834 (2), 1835 (2), 1836 (1). A PMSz-ban csak egyszer adták. A Rajzolatok már 1835-ben is úgy nyilatkozott, hogy „a' magában is durva darabot még durvábbá tette a' rossz fordítás”. (1835. 36. sz. máj. 6. 219.)

A hirtelenkedő, lobbánékony Felhősi Károly (Egressy) féltékenységgel győtri menyasszonyát, Friderikát (Lendvayné), Magosvári nyugalmazott ezredes leányát. „Meggyógyítására” Sasvári ezredes-helytartó, Magosvári barátja vállalkozik. Kapóra jön, hogy Károly katonaruhát ölt, mert így akar Friderika után leskelődni. Minthogy áruhájában is „civil” módjára viselkedik, Sasvári lecsukolja, amikor pedig Károly megszökik, Magosvárival összejátszva látszólag haditörvényszék elé állíttatja. Friderika nem tudja, hogy mindez csak tréfa, s halálra rémül. Károly ekkor döbben rá, hogy milyen bonyodalmakba keverte magát és menyasszonyát, de meggyőződik Friderika állhatatos szerelméről is. Megfogadja, hogy a jövőben okosabban, fegyelmezettebben fog viselkedni.

II.

Töpfer, Karl — 1. 21. sz. bír. jegyz.

A Királyi parancs német címe: Des Königs Befehl, 1821. A PNSz 1822-ben mutatta be Des Herzogs Befehl (Hercegi parancs) címen, s 1842-ig még 17-szer játszotta. BSzT: 1833 (1), 1834 (1), 1835 (2),

1837 (I), de vidéken már 1828 óta. Ekkor még Királyi parancsolat. Érdekeny játék 4 felvonásban volt a címe és műfaji megjelölése. A NSz-ban is megért hat előadást.

Láng Ádám — 1. 70. sz. bír. jegyz.

A történeti vígjáték — amely II. Frigyes uralkodói nagyságának kívánt emléket állítani — arról szól, hogy az új sütetű báró Wendel (Szentpétery) két leányát, Júliát (Laborfalvy) és Henriette-et (Miskolczy Lilla) a két elfranciásodott De Follyhoz akarja feleségül adni. Amikor a király — Töpfernél Nagy Frigyes, Láng Ádámnál egyszerűen „a” király — ezt megtudja, megparancsolja két kedves tisztjének: Lindeneck őrnagynak (Bartha) és Branden hadnagynak (László), hogy udvaroljanak a két leánynak és vegyék őket feleségül, mert nem kívánatos, hogy Wendelnek hadiszállításokkal szerzett hatalmas vagyona idegen kézre jusson. A parancs jól jön, mert a lányok amúgy is a porosz tiszteket szeretik, a franciákról meg kide-rül — színre csak az egyik lép, ezt Szerdahelyi játszotta —, hogy léha, gyáva fickók, csak a hozomány érdekli őket. Így végül Wendel is megnyugszik az uralkodó akaratában.

Szövegváltozatok

[Gyulainál — ÖM 1884—85. VII. k. 130. l. — hiányzik a bíráló első mondata: *Jan. 2. Gyökeres orvoslás*, ami értelemzavaró, hiszen Vörösmarty bírálótát mindjárt azzal kezdi, hogy ezen két színmű miben hasonlít egymáshoz.]

1. *A' gyökeres vígjáték 3 felv. Írta Weisenthurm Johanna.* Magyarosítottá [A Játékszíni krónika és utána a „nemzeti” meg a „kézi” kiadás a szerző nevét hibásan közölte. Kiadásunkban emendáltuk.]
3. 3-án 6. öltözik, 8. érdekes és 10. különös jó humorral 12. újabb oldaláról 13. Magosvári és 14. híven 15. jól, 16. kicsin 17. kicsinségből 19. tehető, 21. ezredes-helytartó 23. át: 25. királyi 26. Szentpéteri 28. Lindenek 29. kíván 's a 33. izletes 34. közöl

77.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 9. sz. febr. 1. 144. h. Aláírás: V.

ÖM 1884—85. VII. k. 131. l. (LXIX. sz., a 76. sz. bír. együtt.)

Planché, James Robinson (l. 31. sz. bír. jegyz.) Charles the XII., or The Siege of Stralsund (XII. Károly, vagy: Stralsund ostroma) c. „katonai vígjátékát” először Karl Töpfer (l. 21. sz. bír. jegyz.) fordította le Karl der XII. auf der Heimkehr (XII. Károly útban hazafelé), majd *W. L. Both* (l. 31. sz. bír. jegyz.) Karl der XII. auf Rügen (XII. Károly Rügen szigetén) címen.

PNSz: 1830 (6); BSzT 1834 (3), 1836 (1). NSz (14).

Kolozsi József — Komlóssy Ferenc álneve (I. 5. sz. bír. jegyz.). — Ez a „helyzetek és jellemek által érdekes mű” (BAJZA V. 322.) a történeti vígjátékok egyik kedvelt alapképletére épült: XII. Károly svéd király áruhában jelenik meg Rügen szigetén, s így kiismerve alattvalóit, egy ártatlanul üldözött hívének ügyében igazságot szolgáltat; a kisemberek becsületes igazmondásának tükrében egyúttal alkalma nyílik saját gyengéit is meglátni és korigálni. — Brock Ádám egy nyílt szívű, örökké vidám bérlő — ő és Éva nevű, pajkosjátékos leánya jókedvre derítik a hadjáratokban megfáradt, rideggé vált katonakirályt, s nagyban hozzájárulnak a cselszövények sikeres leleplezéséhez. Mukkebold a Rügen szigetén levő Zirkow városának polgármestere: nagyképű, fontoskodó, alak, ostoba intézkedéseivel állandóan bakot lő.

78.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 10. sz. febr. 4. 160. h. (A 79. sz. bír. együtt.)

MM 1863–64. XII. k. 79. l. (LXX. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 131–132. l. (LXX. sz.)

A pajkos pesti jurista — a jelzők sorrendjét később felcserélték, s a darabot A pesti pajkos jurista címet kapta — *Kolzebue* (I. 4. sz. bír. jegyz.) Pagenstreiché. Posse in 5 Aufzügen, 1804. (Apródcsinyek. Bohózat 5 felvonásban) magyarosított változata. Marosvásárhelyen és Kolozsvárott már 1805-ben előadták. Az udvari pagé pajkosságai címen, ismeretlen fordító átültetésében. (L. BAYER DT. II. 439.) Ugyanitt Bayer tévesen jelzi a bohózatot egyfelvonásosnak, s a darabot összezavarja a Pajzán ifjúval (I. 4. sz. bír. jegyz.); ez a hiba a BSzT műsoráról készített kimutatásába (BAYER NJT II. 440–441.) is becsúszott. Ezért nem is tudjuk a budai előadások számát pontosan közölni — annyi bizonyos, hogy 1833. augusztus 13-án már játszották.

PNSz: 1804 (13); NSz (19).

Baranyi Péter — I. a színészek jegyzékében.

Vörösmarty a darab második előadásáról is írt egy rövid tudósítást: I. 83. sz. bír.

Jó lesz az ünnepiek közé — a színház vasárnaponként rendszerint a karzat izlésének megfelelő darabot — népszínművet, paródiát, zenés bohózatot — játszott.

László a címszerepet, Szelesdi Pali pesti juristát játszotta, aki egy sor csínytel igyekszik borsot törni fukar nagybátyja, Csontváry vagyonos falusi úr orra alá. Csontváry megtiltja három leányának, hogy kérőikhez, három vagyontalan katonatiszthez menjenek feleségül, s három bogaras vidéki agglégényt szemelt ki számukra: az egyiknek rögeszméje az állattenyésztés, a másiké az utazás, a harmadiké a hadviselés. A három lány ki is kosarazza az értük epedő katonatiszteket, de csak azért, mert mindegyik azt reméli, hogy Szelesdi

veszi majd feleségül. Ám ennek csak az a célja, hogy száz aranyat csikarjon ki nagybátyjától s hogy unokanővéreit is férjhez adja a tisztekhez. Módszere az, hogy kihasználja az emberek gyengeségét, rögeszméit: így az idős kérők nevetséges bogarasságát, Csontvárynak az ösök szellemétől való rettegését. Az öt felvonáson át egymást követő, helyenként több mint valószerűtlen és gyerekesen naiv csínytevések hozzák a kívánt eredményt: a három agglegény távozik, a nagybácsi hozzáadja lányait a katonatisztekhez, a pajkos jurista pedig megkapja a pénzt.

Lászlónak szerepe szerint egyszer „fuvó és vaslapát árusnak”, máskor „muzska kupecnak” öltözve kellett megjelennie a színpadon s elváltoztatott hangon beszélnie — erre célzott Vörösmarty a „drótos tóttal”, illetőleg az „oláh cigánnyal”.

Nyelvtudányszok — Vörösmarty nagy figyelmet szentelt ennek a kérdésnek az *Elméleti töredékek*ben (I. 1199–1337. sor) is szólt róla.

79.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 10. sz. febr. 4. 160. h. (A 78. sz. bír. együtt.) Aláírás: V.

ÖM 1884–85. VII. k. 132. l. (LXX. sz., a 78. sz. bír. együtt.)

Victor Hugo (I. 5. sz. bír. jegyz.) regényét *Birch-Pfeiffer Karolina* (I. 5. sz. bír. jegyz.) dramatizálta *Der Türmer von Notre Dame* címen. PNsZ: 1836 (24); BSzT: 1837 (3). NSz (26). Fánecs fordítását Vörösmarty nézte át. (L. Brisits 36.)

Toldynak ez volt a véleménye a műről: „A' darab kevés becsü mint Birch-Pfeiffer férczeletei csaknem mind: de vannak helyei, mellyektől a színi hatást nem lehet megtagadni, a' mi Hugo Victor érdeme.” (Ath 1837. II. félév 42. sz. nov. 23. 671. h.) Birch-Pfeiffer Hugo művéből csak a szerelmi bonyodalmat vitte színre. A befejezés erősen eltér a regénytől: miután Quasimodo élete árán megmenti Esmeraldát Claude Frollo ármányától, a szép cigánylány anyjával és kedvesével, Phöbus kapitánnyal elmenekül Párizsból.

80.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 11. sz. febr. 8. 175. h. (81–83. sz. bír. együtt.)

MM 1863–64. XII. k. 79–80. l. (LXXI. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 132. l. (LXXI. sz.)

A darabról I. az 53. sz. bír. jegyz.

Alias helyzet és viszonyok — értsd: egyszerű életkörülmények. Vö. az *Elméleti töredékek* 71. sorához írt szövegmagyarázatot, e. k. 312. l.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév II. sz. febr. 8. 175. h. (A 80. és 82. — 83. sz. bír. együtt.)

MM 1863—64. XII. k. 80. l. (LXXII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 133. l. (LXXII. sz., a 82. sz. bír. együtt.)

Voss, *Julius* (1768, Brandenburg — 1832, Berlin) katonatiszt, majd író, a kor divatos színpadi szerzőinek egyike. Főleg vígjátékokat, bohózatokat írt; termékenysége jellemző, hogy művei 160 kötetben jelentek meg.

Drámájának eredeti címe: *Künstlers Erdenwallen, oder: Das unterbrochene Konzert*. (A művész földi vándorútja, vagy: A félben szakadt hangverseny.) PNSz: 1814 (6). BSzT: 1836 (2); a PMSz-ban ez volt az egyetlen előadása.

Deáky Fülöp (Filep) Sámuel (1784—1855) Kolozsvárt született, ott is halt meg. Az Erdélyi Híradó munkatársa, az MTA tagja. Műfordításainak száma meghaladja a 200-at. (SZINNYEI II. 1893.)

A darab arról szól, hogy Ihlen Eduárdot Tempioni Cecília zongorajátéka, Bahn Karolinát pedig egy Fényillati nevű költő szerzeményei büvölték el. Gyámjuk, hogy a fiatalokat kigyógyítsa értelmetlen rajongásukból, összehozza őket eszményképeikkel. A családás óriási: Fényillati — igazi nevén Lämmermeyer magister — kellemetlen modorú, iszákos agglegény, Cecília meg kétes erkölcsű hölgy; mindketten haszonleső, üzletelő sarlatánok. A kiábrándult Eduárd és Karolina végül is egy pár lesz. — Báró Horch gazdag gavallér, aki Cecília körül forgolódik, de korántsem a zene kedvéért.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév II. sz. febr. 8. 175—176. h. (A 80., 81. és 83. sz. bír. együtt.)

MM 1863—64. XII. k. 81. l. (LXXII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 133. l. (LXXII. sz., a 81. sz. bír. együtt.)

Charlotte Birch-Pfeiffer (l. 5. sz. bír. jegyz.) darabjának eredeti címe: *Der Leichenräuber*. Tartalmából és Birch-Pfeiffer írói módszeréből következtetve egy francia melodráma adaptációja. A PNSz 1830-ban mutatta be, utána még 5-ször adta. BSzT: 1833 (1), 1834 (1), 1835 (1), 1836 (1); NSz (3).

Pály Elek — l. 4. sz. bír. jegyz.

A darab egyik kassai előadásáról így számolt be a Szemlélő: „Dec. 7-én. A' halott-rabló, dráma (mégpedig irtózatos) 3 felvonásban. Birch-Pfeiffer Carolina asszony dráma-konyhájából. Pály Elek' fordítása. A' darabos nyelv méltó a műhöz.” (1836. 8. sz. jan. 25. 128. h.) A pesti előadás számára Szigligeti Ede fésülte át a szöveget; sikerült is

nyelvi stílusát elfogadhatóvá tenni, de a tartalom silányságán nem tudott segíteni.

A bűnügyi rémdráma főszereplője Avelli Ferdinánd (Fáncsy), Van der Dahlen amsterdami bankár alkalmazottja. Gonosz lelkű szolgájának, François-nak (Egressy) hatására fokról fokra süllyed az erkölcsi fertőben. Hogy kártyaadósságait kifizethesse, megdézsmálja gazdája pénztárát, azután pedig erkölcsi fenyegetésekkel, fizikai kényszerrel ráveszi Dahlen leányát, Helenát (Lendvayné), hogy szökjék vele Angliába. Züllött életével itt sem hagy fel; először Helena ékszereit, egyéb ingóságait adja el, majd amikor ezekből kifogy, François-tól — aki Avelli gyengeségét a maga javára használta ki, önállósította magát, s „úr” módjára él — próbál pénzt szerezni. Volt inasa azonban pökhendi módon elutasítja; ekkor Avelli tört ránt, s le akarja őt szűrni, ez azonban kicsavarja kezéből a fegyvert, s közben megsebzí támadóját. — Avelli egy seborvossal kezelteti magát; megtudja, hogy az orvos — aki tudományos kutatásai céljából boncolással is foglalkozik — jó pénzt fizet egy-egy hulláért. Így lesz Avelli „hullarablóvá” — éjjel a temetőben kiássa a holttesteket, s eladja őket az orvosnak. Ez persze nem marad titokban. Megtudja Helena is, s amikor Avelli cinikusan bevallja neki „foglalkozását”, sőt törrel fenyegeti meg, hogy hallgasson, a nő élettelenül összerogy. Avelli azt hiszi, hogy meghalt, s őt is elcipeli az orvoshoz, hogy pénzzé tegye. Közben Dahlen nyomára jött Avellinek és leányának; az utolsó jelenetben sikerül is a halottrablót leleplezni, s mint hogy az fegyverrel védekezik, két pisztolylövessel örökre ártalmatlanná tenni.

Párisi napló — I. 53. sz. bír.

83.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 11. sz. febr. 8. 176. h. (A 80—82. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 82. l. (LXXIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 133—134. l. (LXXIII. sz.)

A darabról l. a 78. sz. bír. jegyz.

Vandoray (a színlapon Vándori) és Hőslaky „koros aggfiak faluról”; amaz a céltalan utazgatás, ez a katonáskodás megszállottja. Harmadik társukkal, Bivalyfival, aki csak az állattenyésztésről tud beszélni, a komikus kérők triászát alkotják.

84.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 12. sz. febr. 11. 189—191. h. (A 85. és 86. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 499—502. l. (LXIV. sz.)

MM 1847. 1758—1760. h. (LXIV. sz.)
MM 1863—64. XII. k. 82—84. l. (LXXIV. sz.)
ÖM 1884—85. VII. k. 134—135. l. (LXXIV. sz.)

A darabról l. a 10. sz. bír. jegyz.

Bartháné Margit hercegasszony szerepét játszotta.

Az Ügyvédben Megyeri — helyesen *Ügyvédek*, Iffland drámája.
L. 14. sz. bír.

Szövegváltozatok

7. Howard 16. fölül, 18. Howard 20. Etelwood' 23. „Ügyvéd”ben
26. keménységű lesz. 29. Howard 30. Etelwoodot 33. hiúság' 39.
Etelwoodra 46. Etelwood-ot 52. kritikák' 54. felfogható, *csaknem* 55.
kikerülhetetlen 56. legjelesb 59. charaktert 70. Etelwoodot 71. próbátul

85.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 12. sz. febr. 11. 191. h. (A 84. és 86. sz. bír. együtt.)

MM 1863—64. XII. k. 84—85. l. (LXXV. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 136. l. (LXXV. sz.)

A Szerelem mindent tehet nem más, mint A makrancos hölgy torz magyarosított változata, s mint ilyen az első Shakespeare-dráma, amely a PMSz-ban színrre került. A darab hosszú és bonyolult színpadi történetének (l. BAYER JÓZSEF: Shakespeare drámái hazánkban. Bp. 1909. I. k. 429—460.) lényege a következő: Shakespeare vígjátékát a német színpadok számára FRANZ IGNAZ HOLBEIN (I. 9. sz. bír. jegyz.) dolgozta át Die bezähmte Widerspenstige, oder: Liebe kann Alles (A megzabolázott makrancos nő, vagy: Szerelem mindent tehet) címen (1822). Így adták a darabot a PNSz-ban 1824 és 1839 között 11-szer. Holbein adaptációját KOMLÓSSY FERENC (I. 5. sz. bír. jegyz.) fordította magyarra még a 20-as évek elején, s színtársulataink a régebbi fordítások-átdolgozások helyett — volt több is! — lassanként ezt iktatták műsorukba. Így a BSzT is: 1833 (1), 1834 (1), 1835 (1), 1837 (1); ekkor a darab még a Szerelem mindent véghez vihet címet viselte.

A NSz 1846-ig szintén a Holbein—Komlóssy-féle változatban játszotta Shakespeare vígjátékát. Első ízben 1837. december 12-én — erről az előadásról Toldy irt recenziót (Ath 1837. II. félév 51. sz. dec. 24. 815—816. h.); Vörösmarty a második előadást bírálta. Sajátosságos, hogy sem ő, sem Toldy nem tették szavá a gyatra fordítást. Pedig a Honművész mindjárt az első alkalommal megjegyezte, hogy a darab „már a német kidolgozásban is sokat vesztett — a magyar fordító annál inkább kivetkezteté szinte minden eredetiségéből”. (1837. 101. sz. dec. 17. 805.) Még élesebben szólalt fel később Petőfi:

„A szerelem mindent tehet. Vigjáték; írta Holbein, fordítá, vagyis fordította volt Komlóssy . . . még a boldog emlékezetű 'a te irántam való szereteted'-féle ékes stílusban. Szathmáryné a Harpya-Fannit sokkal jobban adá, semmint ilyen haszontalan silányság megérdemli, mely csak a tűzbe való vettetődésre való — hogy Komlóssyként szóljak.” (Pesti Divatlap 1844. júl. 18. PETŐFI SÁNDOR: Összes Művek. V. k. Bp. 1956. 8.)

86.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 12. sz. febr. 11. 191. h. (A 84. és 85. sz. bír. együtt.)
Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 85. l. (LXXVI. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 136. l. (LXXVI. sz., a 87. sz. bír. együtt.)

Charlotte Birch-Pfeiffer — 1. 5. sz. bír. jegyz.

A darab eredeti címe: *Das Pfeffer-Rösel*, oder: *Die Frankfurter Messe im Jahre 1297*. (A mézeskalácsos Rózsi, vagy: A frankfurti vásár 1297-ben.) PNSz: 1829 (29); BSzT: 1834 (1), 1835 (1), 1836 (1). A PMSz-ban már csak egyszer került színre. Budán Baranyi Péter (l. a színészek jegyzékében) fordításában adták; az egyetlen pesti előadás színlapja Deáky Fülöp Sámuel (l. 81. sz. bír. jegyz.) nevezte meg fordítónak.

„Silány, de mégis közönségünk' nagy részének igen kedves színjáték — írta Hazucha Ferenc —, mellynek mind belsején, mind külsején felületes, gyöngé asszonyi kéz' nyoma látszik, 's mellyben egyedül Rózsi' szerepe az, melly szendesége által érdekelhet.” (Rajz 1835. I. félév 42. sz. máj. 27. 255.) Ez a Rózsi vásárokon árulja mézeskalács-készítményeit, s így tartja el magát és beteg édesanyját. Akaratlanul is belekeveredik egyösszeesküvésbe, s bátor helytállásával, ügyességével megmenti a császár, Nassaui Adolf életét; bájos egyénisége pedig olyan rokonszenvet ébreszt, hogy egyszerű származása ellenére végül is egy lovagnak lesz a felesége.

A címszerepet Déryné játszotta. Fiatalabb éveiben ez egyik leg-sikerültebb alakítása volt; Vörösmarty tapintatosan jelzi tudósításában, hogy nemcsak a lovagdrámák stílusában írt darab, de Déryné felett is eljárt az idő.

87.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 13. sz. febr. 15. 207—208. h. Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 502—503. l. (LXV. sz.)

MM 1847. 1760. h. (LXV. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 85—86. l. (LXXVI. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 136—137. l. (LXXVI. sz., a 86. sz. bír. együtt.)

Nestroy (l. 23. sz. bír. jegyz.) darabjának német címe: *Zu ebener Erde und erster Stock, oder: Die Launen des Glücks. Lokalposse mit Gesang in drei Aufzügen.* (Földszint és első emelet, vagy: A szerencse szeszélyei. Bohózat 3 felvonásban dalokkal.) 1835. november 24-én mutatták be a Theater an der Wienben, s a német közönség körében hamarosan olyan népszerűsége telt szert, mint a Lumpácivagabundus (l. 23. sz. bír. jegyz.). A PNSz-ban például 1835 és 1842 között 23-szor adták. A magyar színpadokon azonban nem tudott meggyökeresedni; a NSz-ban mindössze három alkalommal játszották. Ennek két oka is lehetett. *Nestroy* darabja jellegzetes „Lokalposse”: témája, alakjai, humora, nyelve tösgyökeresen bécsi — ezt nem lehetett „magyarosítani”, a fordításban éppen a lényeg: az eredeti bécsiesség múlhatatlannal elsikkadt. Azonkívül előadása magas fokú színpadi technikát igényelt: a bohózat cselekménye ugyanis vízszintesen kettéosztott színpadon egyidejűleg játszódik egy ház földszintjén és első emeletén.

Az első emeleten a milliomos spekuláns Goldfuchs lakik egyetlen leányával és nagyszámú személyzetével; a földszinten a gyenge jellemű, semmirekellő, koldusszegény Schlucker ószeres népes családjával. Adolf, Schlucker legidősebb — és amint később kiderül, fogadott — fia és Emília, Goldfuchs leánya szerelmesek egymásba. Mindkét apa azon mesterkedik, hogy a két fiatal elválassza egymástól. Fontos szerepet játszik még a darabban János, Goldfuchs alaváló inasa, aki szemérmetlenül csálja szertelenül költekező gazdáját, és terrorizálja szolgatársait. Goldfuchs azonban tönkre megy: Hamburgban élő fia hatalmas adósságokba veri magát, a bank, ahol pénzét tartotta, csődbe kerül, hajói elsüllyednek. Schlucker családjához viszont beköszönt a szerencse lottónyeremény és főként Adolf váratlan öröksége formájában, amelyet Indiában dúsgazdaggá lett és elhalt igazi atyja hagyott rá. Helycsere következik: Goldfuchs lemegy a földszintre, Schluckerék az első emeletre. Az új helyzetben a hú fiatalok egymásé lehetnek.

Vörösmarty a hagyományos költői igazságszolgáltatás elve alapján (l. *Elméleti töredékek* 1538. s köv. sor) bírálta a darab „filozófiáját”. *Nestroy* azonban nem követte elődei, pl. Raimund (l. 75. sz. bír. jegyz.) módszerét, akik a konfliktust a derék szegények és a gonosz gazdagok ellentétéből fejlesztették, s megoldásként mindenkit erkölcsi magatartása szerint jutalmaztak vagy büntettek. Allegorikus mesejáték helyett szatirikus korrajzot vitt a színpadra a császárváros életéből; hősei — a két fiatalon kívül — mind az emeleten, mind a földszinten negatív figurák, akiknek sorsa nem jellemük morális értéke szerint, hanem a szerencse szeszélye folytán változik meg.

Szövegváltozatok

1. 27-én 4. felmagasztaltatnak; 12. ön szerencsénk 13. e' felett megérdemli-e 19. kimeríthet/enségében 24. főleg, 29. öszveolvasztása egy 31. öszzevágó 32. volt; róla máskor bővebben.

A bírálat után: Jan. 28. Földszint 's első emelet ismételtetett.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 15. sz. febr. 22. 237—238. h. (A 89. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 503—505. l. (LXVI. sz.)

MM 1847. 1760—1762. h. (LXVI. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 86—88. l. (LXXVII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 137—138. l. (LXXVII. sz.)

Szigligeti Ede írói pályáját egy rémdrámával (Megjátszott cselek, 1835), egy tündérbohózáttal (Lidércek, 1834) és egy színpadi tréfával (Április bolondja, 1835) kezdte, majd mint a Garay Jánossal és Tóth Lőrincsel együtt alakított „drámaírói társaság” tagja történeti színművek írásába fogott. (L. Kézikönyv 672—673.) A Frangepán Erzsébet (1835) és a Dienes (1836) voltak ebben az irányban az első, meg lehetőségen sikerületlen kísérletek; amaz egy, ez két előadás után tűnt le a színpadról. A kudarc azonban nem csüggesztette el Szigligetit. Gondosabban tanulmányozta a történeti forrásokat, jobb mintákat követett, ügyesebben hasznosította a színpadon szerzett ismereteit. Harmadik történeti drámája, a *Vazul*, sem igazán jó, de mindenesetre jobb az addigiaknál; viszonylag kedvezőbb fogadtatásban is részesült: az 1838. január 30-i bemutató után még tizszer adták.

Szigligeti dramaturgiai felfogása — legalábbis pályája kezdetén — lényegesen különbözött Vörösmartyétól; ahogy egész életének, tevékenységének középpontjában a színház állt, írói tollát is a színi hatás szolgálatába állította. Vörösmarty elismerte a színszerűség fontosságát, de a dráma elsődleges, alapvető követelményének a költőiséget tartotta. (L. *Elméleti töredékek* 55—149. sor.) Ennek ellenére bírálatában nyoma sincs az elfogultságnak vagy éppen lelkicsinylésnek s az ebből fakadó kioktató szándéknak. „Különös érdeklődéssel kísérte Vörösmarty Szigligeti pályáját, nemcsak azért, mert fölismerte tehetségét, hanem mert a magyar színpad egyik jövődő hatalmas oszlopát látta benne. Noha Szigligeti az Athenaeum idején ifjú, szinte kezdő író volt, Vörösmarty már meglátta drámáinak érdemét, az ügyesen szőtt bonyodalmat, a hatásra számított, fordulatos mesét, az érdekes jeleneteket, arányos szerkezetet. Jóindulata azonban nem tette elfogulttá: észrevette kedvencének fogyatkozásait is, mind a legfőbbet, azt, hogy erősebb a cselekvény logikus fölépítésében, mint pszichológiai megokolásában, mind a többit, a nem elég gazdag és tartalmas jellemrajzot, a jellemzés következtelenségeit, végül a mélység hiányát az érzelmek és gondolatok rajzában. Szigligeti minden haladását örömmel jegyzi föl, s megjósolja — ebben is igazat adott neki a jövő —, hogy pályáján még emelkedni fog. A Szigligeti-bírálatok Vörösmarty legmélyebb kritikái: bennük nemcsak a műveket értette meg, hanem belelátott az író lelkébe is, s drámái méltatásával a költő egyéniségét is olvasói elé tudta tárni.” (CSÁSZÁR 226.)

Ezt a megállapítást azzal egészíthetjük ki, hogy Vörösmarty Szigligeti-bírálatainak napjainkig tartó hatásáról beszélhetünk. Mind-

járt a második kortárs-kritikus, Szontagh Gusztáv ugyanazt dicsérte, illetőleg hibáztatta a Vazulban, az Abában és a Pókaiakban, amit Vörösmarty. (L. Figy 1839. 34. sz. aug. 27. 549–550.) Így vélekedett GYULAI PÁL is (Szigligeti és újabb színművei. Magyar Klasszikusok. Bp. 1956. I. k. 508–533.), Vértesy Jenő is (261–262.), és ugyancsak lépten-nyomon Vörösmartyra hivatkozva rajzolta meg a fiatal Szigligeti pályáját a legújabb, már marxista igényű irodalomtudomány. (L. OSVÁTH BÉLA: Szigligeti. Művelt Nép. Bp. 1955.)

Szövegváltozatok

1. 30-án először: V a z u l. 4. tartani, 5. síkos 8. hivatalának csekély [Az eddigi gyűjteményes kiadásokban olvasható hibás szöveget emendáltuk] 13. érdemtelenül 15. újsága 16. író 17. bír 23. együgyű 24. egy két 26. tűri ajtatos 29. második igen porhanyó 30. gonoszak Gizella Buda; 32. mélységébe: 40. gyengédtelen 43. kérdjük, 53. olvastam 's 55. mondani, 58. csodálkozhatunk 59. kicsin

89.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 15. sz. febr. 22. 238. h. (A 88. sz. bír. együtt.) Aláírás: V.

MM 1845–48. X. k. 505–506. l. (LXVII. sz.)

MM 1847. 1762. h. (LXVII. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 88–89. l. (LXXVIII. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 138–139. l. (LXXVIII. sz.)

A drámáról l. a 3. sz. bír. jegyz.

Szövegváltozatok

1. Jan. 31-én 3. anya-szív 4. Laborfalvy 5. Perceval 6. szerepét, 10. nem közönséges

A bírálat után: Febr. 1. Utolsó segéd eszköz. Vigj. 4. felvonásban.

90.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 17. sz. márc. 1. 271–272. h. (A 91. sz. bír. együtt.)

MM 1845–48. X. k. 506–507. l. (LXVIII. sz.)

MM 1847. 1762–1763. h. (LXVIII. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 89–90. l. (LXXIX. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 139–140. l. (LXXIX. sz.)

Holbein – l. 9. sz. bír. jegyz.

A dráma német címe: Fridolin, oder: Der Gang nach dem Eisenhammer. Dramatisches Gedicht in 3 Aufzügen. 1806. (Fridolin, vagy: Menet a vashámorba. Drámai költemény 3 felvonásban.) A darab SCHILLER ismert balladájának (Der Gang nach dem Eisenhammer) gyatra, a Vörösmartytól is megrótt üres töltelékelemekkel, hamis moralizálással megtűzdelt színpadi feldolgozása. A maga korában sokat játszották: a bécsi Burgtheaterban pl. 1806. és 1831 között 59-szer adták, a PNSz-ban 1812 és 1839 között 37-szer. A második pesti színtársulat Frigyesi Elek, vagy: A vashámorba járás címen mint „érzékeny játékot” Láng Ádám (l. 70. sz. bír. jegyz.) magyarosításában 14-szer játszotta, vándorszíntársulataink is állandóan műsorukon tartották; Vörösmarty joggal mondhatta, hogy „a régi magyar színház egyik leghíresebb drámája”. BSzT: 1833 (2), 1835 (1), 1836 (1).

Vörösmarty nyilván azért akarta a darabot átdolgozás segítségével a repertoár számára megmenteni, mert akadt benne egypár jó szerep. Javaslatát azonban nem fogadták el, Holbein tákolmánya három előadás után letűnt a játékrendről.

Szénégetők — Stefkó és Janó: Baranyi és Megyeri.

Szövegváltozatok

1. Febr. 5-én menet a' vashámorba. 2. *Kotzebue* munkája [Az Ath-nak ezt a tévedését — a „nemzeti” és a „kézi” kiadás helyes szövegét megmásvitva — Gyulai is átvette az általa gondozott kiadásokba.] 3. egyedül 5. utolsó 6. Tornallay 7. Abaváry 8. bohózatosnak, 9. megsütöttek, 10. izetlenebb 11. Abavárynak 19. hívebb 20. szerepe 21. nevezetes, kicsinben 23. Tornallay Abaváry a' 26. félrészezen kellvén, 28. restelné utolsó 31. hiszszük a'

A bírálat után: Febr. 6. Dominique. Febr. 7. Ismeretlen nő.

91.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 17. sz. márc. 1. 272. h. (A 90. sz. bír. együtt.) Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 507—508. l. (LXIX. sz.)

MM 1847. 1763. h. (LXIX. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 90—91. l. (LXXX. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 140. l. (LXXX. sz.)

Friedrich Wilhelm Ziegler (l. 73. sz. bír. jegyz.) drámájának címe: Der Lorbeerkrantz, oder: Die Macht der Gesetze. 1798. (A babérszorú, vagy: A törvények hatalma.)

A pesti és a budai német színház 1799 és 1822 között 31-szer játszotta. Kolozsvárott már 1806-ban adták; a második pesti színtársulat 1810-ben mutatta be, s a következő években megismételte. BSzT 1835 (2); NSz (3).

Kotsi Palkó János (1771—1842) a kolozsvári református kollégium elvégzése után egy rövid időre katonának állt be; 1792-ben megszervezte az erdélyi magyar színtársulatot, amely azután másfél évtizedig az ő közvetlen vezetése alatt működött. Hősi szerepeket játszott, ő volt az első magyar Hamlet. 1808-ban visszavonult a színpadtól. Írt néhány eredeti darabot is, azonkívül számos német színmű fordításával gyarapította színtársulataink játékkrendjét. (SZINNYEI VI. 656—658.)

Ziegler színműve az akkoriban divatos ún. „katonadrámák” csoportjába tartozik: hősei a hadsereg tagjai, akik egyéni érzéseik, törekvéseik során valamilyen módon konfliktusba kerülnek a subordináció parancsoltá katonai fegyelemmel. (E műfaj két klasszikus példánya: LESSING: *Minna von Barnhelm* és HEINRICH v. KLEIST: *Der Prinz von Homburg* c. drámája.) A bonyolult, sokágú és Vörösmarty találó bírálata szerint is nehézkesen kibontakozó cselekmény egyik hőse Grauenstein ezredes (Szentpétery). Fia elesett a csatában; leánya, Amália (Laborfalvy) babérkoszorút küld a hadjáratban hősiessé küzdő trónörökösnek (László), ez azonban félreérti Amáliának tisztán hazafiasságból fakadó gesztusát, és szemet vet rá. Szenvedélyét jellemtelen kamarása, Windeck (Szerdahelyi) is tüzei, Jozefa (Bartháné), Amália unokanővére pedig a kerítőnő szerepére vállalkozik, mert szerelmes Amália vőlegényébe, Seeburg kapitányba (Fáncsy). Amikor Grauenstein észreveszi a trónörökös szándékait, leányát a szobájába zárja és katonai őrséggel őrizteti. A trónörökös komornyikja (Telepy) erőszakkal be akar jutni Amáliához, bántalmazza az őrt, ezért letartóztatják. Amikor a trónörökös értesül erről, beront a komornyik kihallgatására, erőszakkal ki akarja szabadítani, s megtagadja az engedelmességet felettesének, az ezredesnek. De Grauenstein határozott fellépése észhez téríti: lecsatolja kardját és szobafogságba megy. Itt Seeburg felvilágosítja a dolgok állásáról, Amália igazi érzéseiről, Windeck és Jozefa aljasságáról. A magábaszállt trónörökös lemond a leányról, s amikor apja, az uralkodó herceg (Udvarhelyi) felelősségre vonja az ügy szereplőit, mindenki számára kegyelmet és támogatást eszközöl ki. Windecket száműzik, Jozefának kolostorba kell vonulnia. Megyeri az Amália szobája előtt silbakoló közvitézt játszott, Bartha pedig az őrmestert, aki az ezredesnek fia halálhírét hozza.

Szövegváltozatok

1. Febr. Színj. öt 5. nagylelkűsége utóbjára 7. sikerültnek 8. Szentpéteri' 13. adá 's 16. előljárójának 17. becsült hírül

92.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 20. sz. márc. 11. 318. h. (A 93. és 94. sz. bír. együtt.)
MM 1863—64. XII. k. 91. l. (LXXXI. sz.)
ÖM 1884—85. VII. k. 140—141. l. (LXXXI. sz.)

Kotzebue (I. 4. sz. bír. jegyz.) drámájának eredeti címe: *Das Intermezzo, oder: Der Landjunker zum ersten Male in der Residenz.* 1809. (Intermezzo, vagy: A falusi úrfi első ízben a székvárosban.)

PNSz: 1810 (36). A második pesti színtársulat műsorában is megtalálhatjuk: 1811 (3), 1812 (2), 1813 (1), 1814 (1). BSzT: 1834 (2); NSz (5). A színlap nem közölte a fordítót.

Vörösmarty második bírálata a darabról: 148. sz.

A darab tartalma a következő. Birken János (Fáncsy) gazdag, jólelkű, de műveletlen falusi fiatalember Mátyással, mamlasz szolgájával (Telepy) a székvárosba érkezik, hogy anyja végrendeletének megfelelően feleségül vegye eddig még nem látott unokahúgát, Amáliát (Laborfalvy). Amália szerelmes Silbenforst hadnagyba (László) — kis birtokát éppen Birken perli —, anyja, Klingenné (Miskolczy Júlia) azonban ellenzi ezt a kapcsolatot. Birken viszont volt falusi papjuk leányát, Ernesztint (Bartháné) szereti; a leányt és apját annak idején Birken anyja a faluból elűzte, és Ernesztin most Amália szobalánya. — A városban Birken mindenféle mulatságos kalandba keveredik. Többek között egy „cicomárusné” (Szabó Amália) mindenféle kacatot sóz a nyakába, Vojta báró (Szerdahelyi), egy hírhedt kártyás, megkopasztja; este elmegy a színházba, ahol SCHILLER Stuart Mária c. drámáját játsszák, s az előadás után az utcán meg akarja verni a Burleight alakító színészt (Megyeri), amiért „a szépséges királynő romlását okozta”. A színésznek ez azonban nagyon tetszik, mert művészetének bizonyítékát látja benne, s meghívja Birkent egy házi előadásra, ahol a fiatalember Ernesztinnel találkozik. A szerelmi konfliktus természetesen általános megelégedésre oldódik meg: Birken feleségül veszi Ernesztint, barátságot köt a hadnaggal, felhagy a pereskedéssel, s így Klingenné is beleegyezik Amália és Silbenforst házasságába.

93.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 20. sz. márc. 11. 318. h. (A 92. és 94. sz. bír. együtt.)

MM 1863–64. XII. k. 91–92. l. (LXXXII. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 141. l. (LXXXII. sz.)

Sheridan, Richard Brinsley (1751, Dublin—1816, London) a londoni Drury Lane színház vezetője; később parlamenti képviselő, ragyogó ellenzéki szónok. Műveiben a társadalmi hazugságot, az állszenteskedést ostromozta. *The School for Scandal* (1777) az angol klasszicista stílusú vígjátékok egyik legjelesebbike, még ma is gyakran szerepel a színházak műsorán.

Sheridan jelentőségét nálunk Bajza ismerte fel; amikor 1829-ben egy drámai gyűjtemény kiadását tervezte, Toldyt szólította fel egy „sheridani szomorújáték” lefordítására. (VI. k. 299–300., 306.) A MTT 1831. május 16-i ülésén azután a magyarrá fordítandó drámák

jegyzékébe felvették a School for Scandalt is. (L. Vörösmarty *dramaturgiai műveltsége*, 5. pont, e. k. 291. l.)

A pesti és budai német színtársulatok Die Lästerschule címen már a 18. század végén több ízben játszották; a PNSz-ban mindössze egyszer került színre, 1831-ben. A NSz közönsége nagyobb megértést tanúsított, mert 1846-ban már új betanulásban tűzték műsorra.

Tóth Lőrinc (1814–1903) a 30-as években fellépő liberális író-nemzedék tehetséges, több irányban is tevékenykedő tagja. (Kézikönyv 541., 576–578., 672–673.) „Egyike volt azoknak a fiatal íróknak, akik nagy szeretettel és tisztelettel vették körül Vörösmartyt, s akiket az idősebb és tekintélyes költő különös figyelemre méltatott.” (Vty Akad. Kiad. III. k. 383–384.) Irodalomtörténet-írásunk részéről még kellően nem értékelt dramaturgiai tevékenysége igen jelentős: a *Athenaeumot* megelőző évek legjobb recenziói közé tartoznak; ezek, valamint Töredékek a játékszínről (Társalkodó, 1834.) és Egy lélektani tekintet a játékszínre (Athenaeum, 1837) c. tanulmányai kétségtelenül hatottak Vörösmarty drámaelméleti felfogására.

Tóth Lőrinc jól tudott angolul, s egyike volt azon keveseknek, akik a nyugat-európai drámairodalmat nem német átdolgozások nyomán szóltatták meg anyanyelvünkön. De nem elégedett meg a fordítással, hanem – némileg anakronisztikus módon – magyarosított: a korabeli Pestre, annak társasági életébe helyezte át Sheridan drámáját.

Szines Károly (Egressy) és Szines József (Fáncsy) testvérek. A költekező, bohém Károly Mariba (Laborfalvy), Aggfi Péter (Mogyeri) gyámleányába szerelmes; József is udvarol Marinak, de csak a pénzéért – egyidejűleg Aggfi fiatal feleségét (Lendvayné) ostromolja szerelmével. A rosszindulatúan pletykáló Nyírkáliné (Kovácsné), Nyilvánidné (Miskolczy Júlia), Maszlagi úr (Szilágyi) és Fulánki Gyula (László) alkotják „a rágalmosztály” tagjait, akik Károlyt veszik nyelvükre. A gazdag és öreg Szines ezredes (Szentpétery) váratlanul hazatér külföldről, és elhatározza, hogy próbára teszi unokaöccseinek jellemét. Megjátssza a „szegény rokon” szerepét; Károly barátságos hozzá, Józsi gyűlöli fullánkös modora miatt. – Józsi megkísérli Aggfinét elcsábítani, de a kíséret félbeszakad, amikor a férj váratlanul hazajön. Az asszony elbújik egy spanyolfal mögé. Amikor Károly is betoppan, Aggfi is elrejtőzik a szobában. A testvérek párbeszédéből Aggfi megtudja, hogy alaptalanul gyanakodott a meg-rágalmazott Károlyra – a spanyolfal feldől, és Aggfiné és József tökéletesen le vannak leplezve. A nagybácsi örökségét Károly kapja, s most már egybekelhet Marival; Aggfi kibékül bűnbánó feleségével, Józsi és a rágalmazók megszégyenülnek.

A m. tud. társ. költségén – I. 48. sz. bír. jegyz.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 20. sz. márc. 11. 318—319. h. (A 92. és 93. sz. bír. együtt.) Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 92—93. l. (LXXXIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 141—142. l. (LXXXIII. sz.)

A drámáról l. a 22. sz. bír. jegyz.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 20. sz. márc. 11. 319. h. (A 92—94. és 96—98. sz. bír. együtt.)

MM 1863—64. XII. k. 93—94. l. (LXXXIV. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 142—143. l. (LXXXIV. sz.)

DUGONICS ANDRÁS a Báthori Máriát Kelemen Lászlóék működésén felbuzdulva 1794-ben adta ki másik három drámájával együtt Jeles történetek c. kötetében. (I. Kézikönyv 116—117.) Az első budai színtársulat — Rehákné Moor Anna, a társulat legtehetségesebb női tagjának színre alkalmazásában — még abban az évben elő is adta, s a témában rejlő drámaiság, valamint Dugonics magyaros, olykor magyarkodó stílusa meg is tették hatásukat: fél évszázadon át színtársulataink állandó repertoár-darabja maradt, népszerűségben csak Kisfaludy Károly drámái versenyeztek vele. 1835-ben GARAY még így írt róla: „Alig van darab eredeti színjátékink között, mely Báthori Máriánál ismeretesebb, mely többször adatott és bíraltatott volna; annyi bizonyos, hogy dramaturgiai füzéremben kimondott nézeteimet ma ismét igazolva lelém. 'Dugonics még sokáig a nemzet embere marad s csupán azért, mert darabjait annak életéből vevé s azzal ismét összeforrasztani tudta.' Az újabb kritika, mely a Lessingek és Tieckek nyomain indulva, a művészséget mint művészséget szereti vizsgálni s annak postulatumit mindenütt szigorún kéri betöltetni, Báthori Máriában ugyan sok helytelent s a művészi kerekdedséggel nem egyezőt talál; de Dugonicsnak ereje s nemzetisége ezeknek jóformán súlyirányt tart s így Máriája még sokáig fog láttatni a színen.” (Hműv 1835. 60. sz. júl. 26. 481—482.) A Báthori Máriát választotta Erkel Ferenc is első színpadi művének szövegekönyvéül, s a dalmű 1840. augusztus 8-i bemutatója fordulópont a magyar zene történetében: szerény előzmények után most indul fejlődésnek eredeti nemzeti operánk.

Dugonics drámáját a NSz-ban hatszor adták elő.

Vörösmarty jól sejtette, hogy nem eredeti mű, de abban tévedett, hogy szerzője „valami szerencsétlen szomszédunk”: a Bátor Mária Soden, *Julius Friedrich Heinrich Graf von* (1754, Ansbach—1830, Bamberg), a maga korában neves német drámaíró, a bambergi és a

würzburgi színház vezetője Ignez de Castro (1794) c. drámájának magyarosított változata. (L. HEINRICH GUSZTÁV: Dugonics Bátori Máriája. EPhK 1882. 452–464.)

A bírálóban kifogásolt jelenet így hangzik:

Mária: Oh irgalmas Isten!

Szepelék (midőn Máriának hátuljára került): Várj Gyiloki, majd kezeit hátra szorítom. (Minek utána erőszakkal ugyancsak hátravonta:) Verd belé!

Mária: Jaj Istenem! oda leszek. A király megengedett.

Gyiloki: (Máriába vervén a gyilkot): Vessz el gyalázatos!

Mária (haldokolva): István — édes fiam!

Szepelék: Ugyan jól etlalálád ám Gyiloki.

Gyiloki: De, lelkem! nem kell annak több.

Szepelék: Látod, hogy mereszi szemeit mint a kan macska. Azokkal megvetettél egykor engemet. Bezzeg reám néznél most, ha lehetne. Úgy kellett kevély páva.

.....
Árvai: Szegény Mária! — Oda van — leomlott — el is hervadt — mostani Magyarországunknak legszebb rózsája — oda van —.

96.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 20. sz. márc. II. 319–320. h. (A 92–95. és 97–98. sz. bír. együtt.)

MM 1863–64. XII. k. 94. l. (LXXXV. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 143. l. (LXXXV. sz.)

Az indusok Angliában — eredetiben *Die Indianer in England*, 1789 — *Kotzebue* (I. 4. sz. bír. jegyz.) egyik legnépszerűbb vígjátéka. A pesti és budai német színtársulatok 1791 és 1833 között 34-szer játszották. Kelemen Lászlók műsorában is megtalálhatjuk: 1794-ben háromszor adták Budán, s ettől kezdve színtársulataink majd egy fél évszázadon át szórakoztatták vele a közönséget. A Vörösmarty bírálta előadással azonban — legalábbis Pesten — befejezte színpadi pályafutását.

Több fordítása is volt forgalomban, a PMSz — a sűgőkönny szerint — Péry Ignácét használta, akinek személyéről azonban nem tudunk közelebbit.

A bohókás és érzelmes jelenetekből egybeszőtt darabban arról van szó, hogy Kaberdár (Szentpétery), egy hazájából elűzött indiai nábob Gurli nevű leányával (Lendvayné) Angliában telepedik le. Egy Smith nevű, tönkrement angol kereskedő (Baranyi) házában bérel lakást. Megtetszik neki házigazdájának Liddy nevű leánya (Bartháné); feleségül kéri, s Liddy — noha szívében Fazirnak, bátyja barátjának (Egressy Benjamin) képét őrzi — igent mond, mert így akar szüleinek szűkös anyagi helyzetén segíteni. Ugyanakkor Sámuel, Liddy bátyja (Megyeri) Gurlit szeretné eljegyezni. Már készülnek a kettős kéz-

fogóra, amikor Róbert, Liddy bátyja (Bartha) és Fazir váratlanul hazatérnek kalandos tengeri útjukról. Gurli rögtön kijelenti, hogy nem kell neki a komikusan pedáns és nagyképű Sámuel, ő Róberthez akar feleségül menni. De Kaberdár is lemond tervéről, amikor észreveszi, hogy Liddy Fazirt szereti — annál is inkább, mert kiderül, hogy ez nem más, mint az ő elveszettnek hitt fia.

A Vörösmartyót kifogásolt s a biedermeier kor felfogása szerint sikamlósnak érzett részletek abból erednek, hogy Gurli — akiben Kotzebue a „civilizált” európaiakkal szemben „a természet romlatlan gyermekét” akarta ábrázolni — elképesztő tudatlanságot áru el a házasság szexuális vonatkozásaival kapcsolatban, s naivitásában félreérthető szabadossággal viselkedik a férfiakkal szemben. — A bírálóban említett „vámszedő” (Telepy) a vámhivatalban alkalmazott Sámuelnek beosztottja, aki kihívó szemtelenséggel buzgólkodik főnökének érdekében. A „teketóriás” — értsd: finomkodó — Smithnében (Kovácsné) Kotzebue a fennhéjázó, nemesi származásukra büszke, de üres lelkű és ostoba asszonyokat állította pellengérré.

97.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 20. sz. márc. 11. 320. h. (A 92—96. és 98. sz. bír. együtt.)

MM 1863—64. XII. k. 94—95. l. (LXXXVI. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 143. l. (LXXXVI. sz.)

A drámáról l. a 71. sz. bír. jegyz.

A bíráló után: Mart. 4dikén: Garabonczás diák.

98.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 20. sz. márc. 11. 320. h. (A 92—97. sz. bír. együtt.)
Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 95. l. (LXXXVII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 144. l. (LXXXVII. sz.)

Heinrich Cuno (l. 52. sz. bír. jegyz.) drámájának eredeti címe: *Das Diadem, oder: Die Ruinen von Engelhaus*, 1819. PNSz: 1820 (3); BSzT: 1833 (1), 1834 (1), 1836 (2). PMSz (1).

Komlóssy — l. 5. sz. bír. jegyz.

E zagyva ritterdráma főhősnője Albina (Laborfalvy), „az” angol király (Bartha) leánya, aki egy könnyelmű pillanatában megszökött egy Richard nevű lengyel lovaggal, s már hosszú évek óta él vele lengyelországi várában. Atyja Adelston név alatt mint zarándok megjelenik a várban, hogy bosszút álljon hűtlen leányán és annak csábítóján. De Albina már keservesen megbánta tettét, férjének durva bánás-

módja éppen elég büntetés számára; amikor azt a próbát is kiállja, hogy a felkínált királyi koronát — amelyet egy küldöttség hoz neki azzal az álhírrrel, hogy a király meghalt — visszautasítja, mert méltatlannak tartja magát dicső szülője örökébe lépni, a király megbocsát neki. Richard elveszi méltó büntetését; a feleségének szánt mérget — tévedésből — ő issza ki. Abudár „egy arab csillagjós”; szerepe az, hogy mindenféle csudálatos álmokképekkel, jóslatokkal nyugtalanítja, illetőleg biztatja a történet szereplőit.

Vörösmarty a maga mérsékelt modorában mutatott rá, hogy az efféle silányságok nem méltók a nemzet első színházához. Sokkal élesebb hangot ütött meg a Honművész: „E’ színműben vagyis inkább szóhalmok ollapotridájában mindent összefércelt a’ szerző, mivel csak hatást gerjeszteni remélhetett: mennydörgést, villámlást, kígyót, csillagjóst, múltak képét, pompavonalt, egy ok nélküli zsarnok férjet, gyöttrött nőt, átkozódo és áldott atyát és zarándok csapatokat; és mind ezt olly összefüggés nélkül, hogy az unatkozó néző, miután hosszú 2 1/2 óráig e’ gallimathias által halálra gyötörtetett, sem okosodhassék ki a’ dologból. Valóban sajnálni lehetne színészeinket, kik e’ semmiségnek érdekessé tételére olly feszített erővel siker nélkül működtek.” (1838. 20. sz. márc. 11. 159.)

99.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 44. sz. jún. 3. 704. h. Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 508—509. l. (LXX. sz.)

MM 1847. 1763—1764. h. (LXX. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 95—97. l. (LXXXVIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 144—145. l. (LXXXVIII. sz.)

Fáy András A külföldiek c. vígjátékáról l. a 15. sz. bír. jegyz.

A közös ház c. vígjátéknak ez volt az első, egyben utolsó előadása.

Vörösmarty kissé szűkszavúan ismerteti a darabot, amelynek cselekménye a következő. Tornyai, megyei főügyvéd (Megyeri) és Réti Gáspár, nyugalmazott főhadnagy (Szentpétery) egymásnak szánták gyermeküket. Az eljegyzés előtt azonban egy csinos, ismeretlen ifjú jön látogatóba Rétinek az emeleten lakó öccséhez, Károlyhoz (Údvarhelyi); beleszeret Erzsikébe (Lendvayné), s minden tilalom ellenére oly veszedelmesen udvarol neki, hogy Réti Gáspár elszedeti a közös ház lépcsőit. Erzsike váltig nyugtatja nagynénjét, a pártában megöszült Reginát (Kovácsné), ez meg bátyját, hogy nem szereti Sándort (László); de nem sok rábeszélés kell, hogy a betegséget színlelő kedveséhez létrán felmenjen. Tüvé teszik az egész házat, hogy a leánynézőbe jött Tornyainak bemutassák fia leendő feleségét; Erzsike helyett levél érkezik az emeletről, melyben a szerelmesek pártjára állt Károly azt írja, hogy csak a lépcsők visszarakása után hajlandó kiadni a fogoly leányt, az utóiratban pedig Erzsike és Sándor kérnek egybekelésükhöz engedélyt. Réti Gáspár rettentő haragra gyullad, pár-

bajra hívja a csábítót, Tornyai közbelépésére azonban beleegyeznek, hogy előbb kihallgassák a bűnösöket. A vallatásnál kiderül, hogy Sándor nem más, mint Tornyai fia, aki előbb ismeretlenül akarta látni a neki szánt leányt. Így minden jóra fordul, csak Regina elégedetlenkedik a mai flatalság erkölcssei felett. (L. BADICS FERENC: Fáy András életrajza. Bp. 1890. 405.)

Fáy Gusztáv (1823–1866) Fáy András fia volt. Jogi tanulmányai befejeztével egy ideig megyei aljegyző, azután visszavonult birtokára, ahol gazdálkodással és zeneszerzéssel foglalkozott. (SZINNYEI III. 218–219.) Ő is részt vett a Vörösmarty *Szózat*ának megzenésítésére hirdetett pályázaton, kantatáját azonban – a feltételeknek meg nem felelő jellege miatt – kizárták a versenyből. (L. Vty Akad. Kiad. II. k. 648. és 652.)

Thalberg, Sigismund (1812, Genf–1871, Nápoly) osztrák zongoraművész, zeneszerző; egy ideig Liszt Ferenc versenytársa. 1845-ben megfordult Pesten is, s hangversenyt adott a NSz-ban. Zongorakompozíciói idegen témákra írt, virtuóz technikát kívánó ún. parafrázisok.

Szövegváltozatok

Az Ath-ban a bírálatnak befejező, zárójelbe tett része után *** következik, ami Toldy szignója volt. Feltevésünk szerint sajtóhiba. A beszámoló stílusa egészen Vörösmartyé, azonkívül a szerkesztők mint Vörösmarty munkáját vették fel a „kézi”, illetőleg a „nemzeti” kiadásba.

1. 22d Külföldiek, vigjáték 3. műveket 9. előtt, 10. amannál 11. műnek 12. mulatá 13. ifju 14. magát az 15. körül 19. hírével 22. leányszívbe 30. hanyagsággal. Különös kivételt érdemel mind két tekintetben Lendvayné 31. természetességű játékaért 33. Don-Juanbeli thémára írt 36. nehézségei

A bírálat után: Máj. 23. Marót bán.

Máj. 24. Párisi naplopó. Józsi szerepében ma Havi, fiatal színész, lépett fel.

Máj. 25. Bátor Mária.

100.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 45. sz. jún. 7. 716. h. Alíírás: V.

MM 1863–64. XII. k. 97. l. (LXXXIX. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 145–146. l. (LXXXIX. sz.)

Kotzebue (I. 4. sz. bír. jegyz.) drámájának eredeti címe: Der verbannte Amor, oder: Die argwöhnischen Eheleute, 1810. (A száműzött Amor, vagy: A gyanakvó házastársak.) A PNSZ 1813 és 1846 között 13-szor játszotta; a BSZT műsorában nem szerepelt, NSZ (4).

Murányi Zsigmond (?–?) egy zilahi református lelkész fia; úttörő színészeink egyike, a második pesti színtársulat vezértagja, később vándorszínész. Déryné — aki kezdő színésznő korában a Murányi-házaspárnál lakott — sokat emlegeti Emlékezéseiben. KATONA JÓZSEF A róza c. vígjátékában a pedáns Muraközy Bálint alakjában őt figurázta ki. Számos drámát fordított németből. (SZINNYVEI IX. 412–413.)

A Vörösmartytól megdicsért vígjáték arról szól, hogy két fivér, akik együtt laknak, két nővért vettek feleségül, s a két házaspár mindegyikéből az egyik fél féltékeny: Árosi Imre, a természettudományok tanítója (Szentpétery) feleségére, Bertára (Déryné) és Adolfine (Laborfalvy) férjére, Árosi Gusztáv orvosra (László). Gusztáv és Berta ártatlan rokonias bizalmas kapcsolatban vannak egymással, de a féltékeny házastársak hűtlenségre gyanakszanak. A szokásos félreértések után a talpraesett Berta mindent rendbe hoz, a gyanakvó házassok felsülnek. Eredeti figura Mihály, az öreg kertész (Megyeri); paraszti ravasz-sággal kiszámított bizalmas közlésekkel táplálja a házastársak féltékenységet, híreit pénzért engedi kicsikarni magából, s ez szép summát hoz neki a konyhára.

A bírálat után: 27. Lumpacivagabundus.

101.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 46. sz. jún. 10. 735. h. (A 102. sz. bír. együtt.)

MM 1863–64. XII. k. 98. l. (XC. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 146. l. (XC. sz.)

A dráma őse *Caignez, Louis-Charles* (1762, Arras—1842, Belleville) népszerű színpadi szerzőnek, a „bulvárok Racine-jának” Párizsban 1805-ben színre került s 1830-ig állandóan műsoron levő darabja: *La Forêt d'Hermannstadt, ou La fausse épouse* (A nagyszebeni erdő, vagy: Az álhitves) c. 3 felvonásos melodramája. Ebből készült JOHANNA WEISSENTHURN (l. 35. sz. bír. jegyz.) *Der Wald bei Hermannstadt, ein romantisches Schauspiel in 4 Aufzügen* (A nagyszebeni erdő, romantikus színjáték 4 felvonásban) c. átdolgozása, amelyet 1808-ban mutattak be Bécsben, méghozzá olyan sikerrel, hogy csak abban az esztendőben 17-szer kellett megismételni.

A pesti és budai német színházban 1807 és 1841 között 59-szer adták. A második pesti színtársulat Török István fordításában 1811-ben és 1812-ben többször is játszotta, a BSzT-nak is egyik repertoár-darabja maradt: 1833 (1), 1834 (1), 1836 (1). Török Istvánon kívül még Láng Ádám János és Telepy György is lefordították, s a PMSz ez utóbbi változatban vitte színre. A darabot — kezdetlegessége ellenére — sem unta meg a közönség, 1852-ben új betanulással ismét műsorra tűzték.

Érdeemes megjegyezni, hogy Weissensturn drámáját egy névtelen német szerző regénnyé dolgozta fel, s ezt Almarék erdélyi herceg,

avagy a szebeni erdő. A történetírásból vont romános rajzolat címen (1813) Versegly Ferenc ültette át magyarra. (L. GYÖRGY LAJOS: A magyar regény előzményei. Bp. 1914. 401–402.)

A dráma cselekménye egy a szebeni erdőben álló rablóvárban és annak környékén játszódik. Elisene bolgár királylány (Laborfalvy) kíséretével útban van Almarich erdélyi herceghez (László), jövődő férjéhez. Dobroszláv (Bartha), Almarich bulgáriai követe nővérét, Olfridét (Miskolczy Júlia) szeretné a herceghez feleségül adni. Elisenét és kíséretét „rablók” támadják meg: Dobroszláv a királylányt bérgyilkosok kezére adja, a hercegnő ruháiban pedig Olfridét öltözteti. Dobroszlávék elvonulása után Elisene könyörgésére a bérgyilkosok megkegyelmeznek életének; a királylányt egy Kovár nevű (Megyeri) egyszerű paraszt fogadja házába. A darab végén természetesen minden kiderül és rendbe jön: Almarich elveszi Elisenét, Dobroszlávot halálra ítélik, Olfridét pedig száműzik.

Kovár nagyon jólelkű, tisztaszívű parasztember, aki több ember életét — egyszer a herceget is — mentette már meg. Ő nevelte fel és fogadta fiának az ismeretlen szülőktől származó Szokolt (Havi). Szokol együgyű golyhó; gyerekes ábrándokat sző, hogy majd feleségül veszi a házukhoz került idegen leányt, akinek finomsága, előkelősége rabul ejtette. Vörösmarty helyesen jegyezte meg, hogy hiba volt a „nép egyszerű gyermekének” alakjába szentimentális vonásokat keverni.

Havi — 1. 43. sz. bír. jegyz.

102.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 46. sz. jún. 10. 735–736. h. (A 101. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1863–64. XII. k. 98–100. l. (XCI. sz.)

ÓM 1884–85. VII. k. 146–148. l. (XCI. sz.)

Dumas père (1. 10. sz. bír. jegyz.) Charles VII. chez ses grands vassaux (VII. Károly a nagy vazallusainál) c. drámáját 1831-ben mutatták be a párizsi Odéonban. Ezzel a versben írt és a hármas egyiséget megtartó drámával akarta Dumas bebizonyítani, hogy tud ő is szabályos klasszicista tragédiát alkotni.

Szigligeti nem az eredeti szöveget, hanem egy Heinrich Smidt [sic!] nevű német írónak a BOTH-féle Bühnenrepertoírban (1. 31. sz. bír. jegyz.) megjelent átdolgozását fordította jambusokban magyarra.

A NSz-ban ötször játszották, de 1836-ban már a BSzT is előadta kétszer — minden siker nélkül, ahogy azt Vörösmarty is megjegyezte. „Egyike ez azon színműveknek, melyekben itt-ott szép virágos mondás, de általában véve sok s így untató beszéd, de érdekes cselekvény kevés találkozik; nagyobb részében a' fő személyek caractere rejtvényben lappang, 's a' néző nem tudja, mit véljen felőlek majd csak a mutatvány végéig. Csak az 1-ső felv. — a' 4diknek végén, 's az 5-dik

felv. van valami, mi a' nézőt figyelemre gerjeszti." (Himűv 1836. 54. sz. júl. 7. 431.) — „Jelen darab tartalmával nem akarjuk fárasztani szíves olvasóinkat, mert az mind az egészet, mind részeit tekintvén igen érdektelen. Dumas itt közép utat akart mutatni a szoros értelmű classikai 's romantikai dramaturgia közt, de kikamlott 's olly műt alkota, mellyben sem a' classikus, sem a' romantikus valódi műélményt nem találhat. A' darab a' szorgalmas előadás daczára is egészen hatás nélkül maradt." (Rajz 1836. II. félév 57. sz. júl. 16. 455.)

Dumas darabjának főhőse Jacobub (Fáncsy), egy előkelő származású fiatal arab, akit Savoisy Károly gróf (Bartha) egy keresztes hadjárat alkalmával foglyul ejtett s magával hozott Franciaországba. Jacobub gyűlöli a rabságot; elkeseredésében egyszer megöli a gróf egyik emberét, aki durván bánt vele. A gróf ezért halálra ítéli. A százéves háború során az ellenségeitől szorongatott VII. Károly francia király (László) Savoisy várában keres oltalmat kisszámú kíséretével és kedvesével, Sorel Ágnessel (Lendvayné). A király, aki végighallgatta a szaracén ügyének tárgyalását, megkegyelmez a halálraítéltnak. — Az arab a történetek után sem gyűlöli a grófot, aki annak idején utolsó csepp vizét is megosztotta vele a sivatagban; ugyanakkor halálosan szerelmes Berengáriába (Laborfalvy), a gróf feleségébe, akit férje — gyermektelen házasságuk miatt — eltaszít magától, s miután megkapta a házasság megsemmisítéséről szóló pápai döntést, a szomszédjukban lakó grófnőt akarja feleségül venni. Berengária azonban ragaszkodik férjéhez, s az öt kutyahűséggel szolgáló arabot akarja felhasználni Savoisy terveinek meghiúsítására. Jacobub esküvel fogadja, hogy úrnője kedvéért bárkit is megöl. (Erre az esküre utal Vörösmarty bírálatában.) — Savoisy és Sorel Ágnes unszolására a tunya, csak a vadászatnak és szerelmének élő király végül is elszánja magát a hadviselésre. Berengária megtudja, hogy férje akaratából kolostorba kell vonulnia. Ekkor cselhez folyamodik: maga helyett lefátyolozott udvarhölgyét (Erkelné) küldi a zárdába, s amikor a gróf semmi könyörgésre sem hajlandó lemondani új házassági tervéről, az esküjére való figyelmeztetéssel, kielégületlen szerelme és féltékenysége fel-tüzelésével ráveszi a szaracént, hogy ölje meg Savoisyt. Berengária azután mérget iszik, s az arab törétől halálra sebzett gróf mellé le-roggyva meghal. A szaracén visszatér hazájába.

103.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév. 47. sz. jún. 14. 751—752. h. (A 104. sz. bir. együtt.)

MM 1863—64. XII. k. 100—101. l. (XCII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 148. l. (XCII. sz.)

A mű szerzője *Collin, Heinrich Joseph von* (1772, Bécs—1811, uo.). Magas rangú állami tisztviselő volt, költeményeiben és római tárgyú drámáiban a Habsburgok kormányozta osztrák birodalom állam-
eszméje mellett szállt síkra. Kortársai hol „osztrák Schiller”-nek, hol

„osztrák Corneille”-nek nevezték; bizonyos értelemben mindkét jelző jogosnak látszott, mert patrióta szellemű tirádái Schillerre emlékeztetnek, formai szempontból pedig — legalábbis egyes drámáiban — a francia klasszicizmus dramaturgiai szabályait (hármás egység stb.) követte. Legsikerültebb műve a *Regulus*, 1801., ezt id. Wesselényi Miklós (1750—1809) fordította magyarra. *Die Horatier und Curiatier* c. drámája 1810-ben jelent meg.

A dráma magyar fordítóját sem a sűgőkönyv, sem a színlap nem nevezte meg. Bíró Lajos Pál (89.) és Staud Géza (157.) adata, amely szerint a Horatiusok és Curiatiusokat Zechenter Antal fordította volna — tévedés: Zechenter Bessenyeinek volt kortársa, s Corneille hasonló című drámáját ültette át magyarra. (Megjelent 1781-ben Pozsonyban.)

A darabot a PMSz 1838. február 2-án mutatta be. (A német színház nem játszotta.) Ekkor TolDY a következő bírálatot írta: „Egyike a költő legjobb műveinek, egyszerű alkotással, de a pszichológiai valóság bélyegével erős és ható. Itt nem csak a classicai régiség egyszerű fenségét az előadásban, hanem a conventionális élet fonák-ságai által elferdült érzéstől tiszta, őszinte humanitást is találjuk, mely a régi Hellász és Róma embereit a költők és történetírók szerint, bélyegezte; mely emberiségnek, és hogy úgy szóljak, háziságnak, a polgárisággal és hazafisággal legbensőbb szövetsége adja meg Homer hőseinek azt a kedvességet és vonzódást, mely minden idők és népek szívében vissza fog hangzani. Collinnál ritka mértékben egyesült költői emelkedettség, mély archeologiai studium, színesmeret, s a nyelvbéli előadás hatalma. Ez utolsó egészen elveszett itt, mert a német iambust numerustalan prózában kaptuk, a nemes beszédet helyenként több mint gondatlan —, ízetlen pongyolaságban; mi által a darab természetesen sokat veszte, és sokat még az ötödik felvonás kihagyása, s nem a legügyesebben a negyedikhez rövidítve kutyvasztása által. . . A darab tetszett, s fenmaradást ígér a repertoriumon.” (Ath 1838. I. félév 15. sz. febr. 22. 238—239. h.)

Vörösmarty kevésbé lelkesedett a darabért, s a közvélemény őt igazolta: Collin műve a negyedik előadás után lekerült a PMSz játérendjéről.

104.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 47. sz. jún. 14. 752. h. (A 103. sz. bír. együtt.)
Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 101. l. (XCIII. sz.)

ÓM 1884—85. VII. k. 148—149. l. (XCIII. sz.)

A Béla futása „az első magyar opera”. A dráma *Kotzebue* (I. 4. sz. bír. jegyz.) munkája, aki ezt a művét — Bela's Flucht — felkérésre, a PNSz megnyitására írta. (Vö. BLEYER JAKAB: *Kotzebue és a pesti német színház megnyitása 1812-ben. Philológiai dolgozatok a magyar-*

német érintkezésekről. Szerk. Gragger Róbert. Bp. 1912. 156–170.) Az 1812. február 9-i ünnepélyes színházavatáskor azonban nem került színre, csak 1815-ben mutatták be. Magyarra *Csery Péter* (1778–1830, a helytartótanács jegyzője, számos német román fordítója, I. SZINNYEI II. 338–339.) fordította. Kotzebue alkalmi színművéből *Kotsi Patkó János* (I. 91. sz. bír. jegyz.) librettója nyomán *Ruzitska József* (1775–?), karmester és zeneszerző, dalművet készített, amelyet 1822. december 26-án mutattak be Kolozsvárott, s attól kezdve sűrűn játszottak szerte az országban. A BSzT állandóan műsoron tartotta: 1833 (2), 1834 (1), 1835 (2), 1836 (4). Amikor a PMSz-ban felújították, Erkel Ferenc felszólítására *Heinisch József* (?–1840), a színház másodkar-nyaga korszerű zenekarra írta át Ruzitska kezdetleges partitúráját. A dalmű első felvonását a NSz 100 éves fennállása alkalmából rendezett ünnepi ciklusban is előadták, ezúttal Siklós Albert zenei feldolgozásában és Nádasdy Kálmán rendezésében.

A darab témája: IV. Béla a tatárok elől egy Kálmán nevű magyar vitéz dalmáciai várában talál menedéket. Kálmánnak fiát Béla egykor mint pártütőt börtönbe vettette, ahol az önkézevel vetett véget életének. Az apa most megbosszulhatná fia halálát, de győz lojalitása, s nemcsak Béla, hanem az egész királyi család életét menti. A darab, amelybe Kotsi Patkó János Kotzebue-n túlmenően egy szerelmi epizódot is szőtt, egy vadászattal kezdődik.

Vörösmarty bírálatának megértéséhez álljon itt TOLDY referátuma a dalmű 1838. április 21-i felújításáról. „Béla futása, átdolgozott muzsikával Heinischtól. Nem többé pusztá dal- és tánczene, hanem drámaibb tartású egészben is, de leginkább az új számokban, millyenek nevezetesen a' második felvonás' triója (Csabi, Ferkó és Lóra: tenor, basszus és discant), ugyan ott egy quartett (király, Lóra, Kálmán és Vitéz: tenor, discant, két basszus), 's a' characterrel és hatással bíró finálé. Az instrumentatio sok gondra 's ügyes kézre mutat, valamint a' közbe szőtt új textus is; de az a' régil! Péld. 'erre jertek, itt a' medve, a' véérébe keveredve'. Tizenhat szótagban nem kevesebb mint tizenhárom E; és: 'Büzhödik a magyar vére'. Mondhatom, szagos egy textus, és Lóra' szájában! Javitást kívánt volna az egész, 's nem csak a' szavak, hanem az elrendelés is, mert az első felvonás első három száma felett lazul [sic!] vagy alig függ össze; a' csatlós dala pedig, melly így végződik: 'enyhited halálomat', 's mire a' bús fiú egy grotesket tánczol 's elszökel — valóságos hors d'oeuvre.' (Ath 1838. I. félév 35. sz. máj. 3. 559. h.)

Tolnai Vilmos szerint lehetséges, hogy ez a Kotzebue-dráma hatott Vörösmartyra, amikor nagy nemzeti eposzának a *Zalán futása* címet választotta. (L. Vty Akad. Kiad. IV. k. 349.)

Szövegváltozatok

Az Ath 1838. I. félév 48. sz. június 17-i számában a következő hír jelent meg: „Legutóbbi számunkban hibásan van Béla' futása'

adatásának napja jún. 2dikára téve. Jún. 2d. Beatrice di Tenda került harmadszor színpadra. Jún. 4. pedig Béla' futása." Az eddigi kiadások is a hibás kelteztést közölték; jelen kiadásunkban ezt helyreigazítottuk.

105.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 48. sz. jún. 17. 767. h. (A 106. és 107. sz. bír. együtt.)

MM 1863—64. XII. k. 102. l. (XCIV. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 149. l. (XCIV. sz. A 106. és 107. sz. bír. együtt.)

A drámáról l. a 3. sz. bír. jegyz.

A 105. és a 106. sz. bír. között a következő hír: Jún. 7. Ismeretlen nő. Schodelné, Conti.

106.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 48. sz. jún. 17. 767. h. (A 105. és 107. sz. bír. együtt.)

ÖM 1884—85. VII. k. 149. l. (XCIV. sz. A 105. és 107. sz. bír. együtt.)

SZIGLIGETI EDE Gyászvitézek c. színművéről l. Vörösmarty második bírálatát: 110. sz.

A bemutató előadás szereposztása ez volt: I. István — Udvarhelyi; Jávor, marosi vezér — Szentpétery; Ákos, a fia — Bartha; Csanád, nemes levente — Fánecs; Jobur és Ráb, gyászvitézek — Szilágyi és Megyeri; Alexis, Ákos híve — Szigligeti; Öxes, rabkalmár — Telepy; Ilon — Laborfalvy; Rózsa — Lendvayné, illetőleg Éder Lujza.

107.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 48. sz. jún. 17. 767. h. (A 105. és 106. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

ÖM 1884—85. VII. k. 150. l. (XCIV. sz. A 105. és 106. sz. bír. együtt.)

A drámáról l. a 91. sz. bír. jegyz.

108.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 50. sz. jún. 24. 797. h. (A 109. sz. bír. együtt.)

MM 1863—64. XII. k. 102—103. l. (XCV. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 150. l. (XCV. sz.)

Kotzebue (l. 4. sz. bír. jegyz.) Der Graf von Burgund, 1798. c. drámája nagy népszerűségnek örvendett. A budai és pesti német színtársulatok műsorában már 1798-tól kezdve sűrűn szerepel. A második pesti színtársulat 1812-ben mutatta be, Komlóssy fordításában; BSzT: 1834 (2), 1835 (1). NSz (2). A darab kassai sikeréről így emlékezett vissza Déryné: „Ebéd végeztével, midőn már a feketekává hordatott körül, fölszólítja [ti. báró Eötvösné] Szentpéteryt: 'Hallja-e Szentpétery, kérem magukat, adják elé *A burgundiai grófot*. Én és az öreg Csáky grófné igen óhajtjuk látni, mielőtt elmennének, de Déryné és Bartha játsszák Elsbethet és Henriket. Nincs senki a világon, ki ezt a két szerelmezt kipótolja ebben a darabban, mikor egymástól elbúcsúznak. Azt ók oly művészi természetességgel adják, hogy egészen megfélekedezünk róla, hogy azok ott Déryné meg ez a csúnya Bartha. Midőn ók mosolyogva, könnyes szemekkel ígéri egymásnak az örök hűséget . . . nézünk egymásra a grófnéval, s mindketten a szemünket törölgetjük, de több keszkenő is mozgásba jön, higgyék meg.' (DÉRYNÉ II. 121.)

Komlóssy — l. 5. sz. bír. jegyz.

A „színmű háta megett álló” előtörténet szerint Albrecht burgundi gróftól gonosz öccse, Ulrich megölette. Családját is ki akarta irtatni, de az egyik gyermeket, a még csecsemő Henriket a gróf egyik hűséges emberének, Péternek sikerült megmentenie. Péter Svájcba menekült, beállt remetének, s felnevelte Henriket. — Magában a drámában azután arról van szó, hogy az ifjúvá serdült Henrik a gaz Ulrich halála után visszaszerzi jogos örökét, s feleségül veszi gyermekkori játszótársát, Elsbethet, egy Kuno nevű szegény lovag leányát. A Vörösmarty említtette „agg vőlegény, Walther vitéz” Elsbeth kezére pályázott; apja neki is ígérte leányát, s ez gyermeki engedelmességből beleegyezett az eljegyzésbe, de szívében hűséges maradt Henrikhez, noha nem ismerte származásának titkát. Amikor azután Henrik már mint uralkodó gróf fényes kísérettel jelenik meg Kunónál, a fiatalok boldogságának mi sem áll útjában. — A „nevetségesen aggodalmas” Gertrud, Elsbeth egykori dajkája, a fiatal leány hűséges kísérője.

Az első felvonás azáltal kap idilli színt, hogy Henrik és Elsbeth ébredező szerelmét ábrázolja. A színpad a szerző utasítása szerint: „Erdős vidék a svájci hegység lábánál. A háttérben remetekunyhó; vele szemben egy nyitott kápolna; a kettő között kerti sövény. Az előtérben gyeppad egy almafa alatt.”

A *** szerkesztőségi szigno mögé rejtőzködő Bajza — vagy Toldy? — más véleményen volt a darabról. Ennek utolsó előadásáról ezt írta: „Előadás' ideje előtt tűz volt a' városban, utána pedig a' törvénytannulók' táncmulatsága 's így néző egész a' botránkozásig kevés: de csálni fogjuk minmagunkat, ha azt egészen e' két oknak tulajdonítjuk. A' burgundi gróf olly mű, melly fölér egy jókora gyuladással a' közönséget elidegeníteni. Ezen nyomorúságot bizvást el lehetne zárni a' színházi könyvtár' valamellyik zugolyába, és semmi ok sincs, hogy onnan elővételék, hanem ha a' directio, vagy betegség vagy egyéb körülmény miatt rá szorulva volna. Az előadás, mennyire

a' mű' üressége engedé, jó volt." (Ath 1839. I. félév 10. sz. febr. 3. 159.h)

A bírálat előtt két színházi hír: Jún. 12d. Montecchi és Capuletti párt. Schodelné mint vendég. Néző kevés.

Jún. 13d. Királyi parancs.

109.

Megjelenés

Ath 1838. I. félév 50. sz. jún. 24. 798—799. h. (A 108. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 103—104. l. (XCVI. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 150—151. l. (XCVI. sz.)

Albini (l. 60. sz. bír. jegyz.) darabjának német címe: Die gefährliche Tante, 1836. A PNSz 1837 májusában mutatta be, mérsékelt sikerrel, mert 1845-ig mindössze 5 előadást ért meg. Ezzel szemben a NSz-ban 26-szor ismételték — ez is igazolta Vörösmarty elismerő bírálatát. Bajza is kiemelte, hogy a mű változatos és érdekes jellemekkel bír (V. 213.).

Szigligeti fordítását Vörösmarty nézte át. (L. BRISITS 36.)

A 19. század első felében divatba jöttek az ún. „művész-drámák”, köztük is elsősorban a „színész-drámák”. A közönséget érdekelték a „festett világ” belső életét leleplező témák, a látványos trükk, hogy a színpad színpadot ábrázolt, s a színészek is szívesen játszották „önmagukat”, izelttől adván a komédiás-sors öröméből, bánatából. Ilyen színész-dráma volt Albini vígjátéka is. Báró Emmerling (Szentpétery) megtudja, hogy unokaöccse, Karl von Horst (László) szerelmes Müller Adél színésznőbe (Lendvayné), s vidéki kastélyából a városba jön, hogy jobb belátásra bírja unokaöccsét, mert szemében egy színésznő nem megfelelő feleség. Elmegy a színházba, meggyőződik a fiatal művésznő tehetségéről és közönségsikeréről, de nem hisz tisztességében, mert Adél egyedül él szobalányával. Mégis meglátogatja, s Adél — kihasználva színészi képességeit — saját nagynénje maszkjában fogadja az öregurat. Emmerlinget annyira elbűvöli a háziasszony kedvessége és bája, hogy amikor Karltól értesül Adél nemesi származásáról, megkéri a vélt nagynéni kezét. Ekkor a fiatalok elérkezettnek látják az időt, hogy bevallják az igazságot, s a nagybácsi, aki maga is feleségül akarta venni unokaöccse választottját, most már nem tagadhatja meg beleegyezését a tervezett házasságba. — Ezt az önmagában egyszerű történetet a színház világából vett jellegzetes, többnyire komikus figurák és epizódok teszik élénkké, mulatságossá.

Boszorkányhistóriák — Vörösmarty nyilván a tündérbökhózatokra célt.

Naplopó — BAYARD és VANDERBURCH A párizsi naplopó c. drámája l. 53. sz. bír.

Kean — Dumas père színműve, l. 116. sz. bír.

A dráma címe — főleg az ÖM 1884—85. tipográfiája szerint — félreérthető: az „Előjáték” nem külön egyfelvonásos dráma, hanem Albini darabjának bevezető része.

110.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév I. sz. júl. 1. 20—22. h. (A III. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 509—512. l. (LXXI. sz.)

MM 1847. 1764—1766. h. (LXXI. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 104—109. l. (XCVII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 151—155. l. (XCVII. sz.)

I.

A kitett gyermek, a testvér-szerelem és a későn jövő felismerés motívumaiból egybeszerkesztett s népeleti-történeti emlékeket felidőző Gyászvitézek Szigligeti egyik leggyöngébb műve. Ezt ő maga is tudta, s a darabot később újradolgozta, de így sem ért el vele maradandó sikert: a hetedik előadás után levették a műsorról.

Vörösmarty szívén viselte eredeti drámairodalmunk sorsát, s nagy figyelemmel kísérte Szigligeti pályájának alakulását. (I. 88. sz. bír. jegyz.) A Gyászvitézek bemutatójáról csak egészen röviden számolt be (I. 106. sz. bír.), a részletes kritikát a második előadás utánra halasztotta, hogy minél alaposabban, megfontoltabban, ne csak az első benyomás hatása alatt ítéljen a darabról. Bírálatában minden szépítgetés nélkül mutatott rá arra, hogy a Gyászvitézek teljes egészében elhibázott alkotás. Ami jót az elrendezésről és a jellemek tartalmáról mondott, inkább csak biztatás, s elhanyagolható mennyiségű törpül a kiemelt fogyatékoságok halmaza mellett. Ezek előszámlálásában Vörösmarty sorra vette az *Elméleti töredékekben* a drámai mese, az elrendezés, a kidolgozás, a jellemzés és a nyelv tekintetében felállított dramaturgia követelményeket, s ezekhez mérte a darab egyes vonásait, Szigligeti drámaíró módszerét. Ez ugyan kissé iskolásan pedáns eljárás, de jó példa arra, hogy Vörösmarty mennyire elvszerűen, szilárdan kialakult szempontok szerint bírált.

II.

A bírálat második, az írói díjakra vonatkozó részének háttere a következő.

A szerzői jogdíj a 19. század elején még ismeretlen fogalom volt nálunk; drámaíróink csak erkölcsi sikerre számíthattak, honorárium-ban nem részesültek. „Az első darab, melyért nálunk tiszteletdíjat fizettek, a Pesti Magyar Színház megnyitó darabja, az *Arpád ébredése* volt: Vörösmarty 350 forintot kapott érte. Bármily csekélynek

tessék ma ez a díj, akkor valóságos úttörő és forradalmi cselekedet volt." (PUKÁNSZKYNÉ I. 154.)

Az írói tiszteletdíj kérdésének tisztázására irányuló mozgalmat is Vörösmarty indította meg: 1837 decemberében beadvánnyal fordult a PMSz igazgatóságához, s javasolta, hogy eredeti drámairodalmunk fellendítése érdekében a színház részesítse jutalomban a hazai szerzőket. (I. PUKÁNSZKYNÉ II. 77.) A választmány elfogadta költőnk indítványát, s megbízta Bajzát, hogy az erről szóló határozatot hozza nyilvánosságra. Ez 1839 január első napjaiban meg is történt. A hivatalos közlemény így hangzott:

„1. Minden új eredeti színdarab mely a' pesti színpadon leendő előadás végett nyújtatik be az igazgatóhoz, egy e' végre kinevezett választmány által szigoruan megvizsgáltván, ha hatást ígér, előadása meghatározatik, 's ekkor az író az előadási tiszta haszonból egy egész bevételt nyer, illy felosztással: Az első előadásból 1/5, a' másodikból 2/5, a' harmadikból ismét 2/5 része fizettetik ki a' tiszta haszonnak.

2. Béreltszünettel adassék-e az elfogadott darab vagy ne, különösen fog elhatározatni minden különös esetekben.

3. Világoszte elismert remek művek' (millyen pld. Lear, Romeo) classicaí fordítása fél bevétellel jutalmaztatik, azon renddel, mint az eredetiek.

4. Ha az előadott eredeti színmű első előadásakor megbukik, az többé elő nem adhatván, az író természetesen csak az 1/5 nyeri: de ezt minden esetre.

5. Új operák' muzsikája hasonló díjjal jutalmaztatik, mint az eredeti színművéké; textusának jutalma minden egyes esetben különösen fog elhatározatni.

6. Az úgy nevezett paródiák, énekes bohózatok 'stb. írója szinte egy egész bevétellel fog megjutalmaztatni, azon rendben, mint az eredeti színművek. A' muzsika-szerző' jutalma illy műveknél minden esetben különösen fog elhatározatni.

7. Az eljátszott színművek' tulajdoni joga minden esetre az íróé marad, azaz: az író kinyomathatja, vagy eladatja szabadon, mint neki tetszik: de csak miután a' jutalom-előadások' ideje eltelt. Ha előbb nyomatja ki, elveszti a' fennnt kijelet díjat; de más részről az igazgatóság is kötelezi magát, hogy a' három előadást egy éven túl nem fogja halasztani.

8. A' fenn kitett módon megjutalmazott színműnek előadhatási jogát veendő meg a' pesti magyar színház igazgatósága a' szerzőktől.

Pest, december 28-án 1837.

Bajza József m. k.,
igazgató"

(Hmüv 1838. 3. sz. jan. II. 21.—22.)

Szokásba jött ezután, hogy a színház az író díjazását a színlapon is feltüntette. Első ízben SZIGLIGETI Vazul c. drámájának 1838. január 30-i bemutatója alkalmával nyomtatták ki a színlapra: „Az előadás' jövedelmének egy része a' szerző jutalma.” (PUKÁNSZKYNÉ

— I. 155. — tévesen állítja, hogy a Gyászvitézek részesült először jogdíjban.) Így járt el az igazgatóság Vörösmarty *Marót bán* 1838. május 18. és május 23.) előadásai alkalmával is. Csató Pál ezt a körülményt legott támadásra használta fel — 1838. június 4-én a Hírnök 45. számának Heti szemle c. rovatában ezt írta:

„A' Honművészbzen nem kevés megütközéssel olvastuk: 'Május' 23kára Vörösmarty' Marót-jának ismétlése volt hirdelve, melly mutatvány' jövedelmének egy része, a' *hirdetmény szava szerint, a' szerzőé.*' Hasonló történt, mint halljuk, már az első adatáskor, ugy szinte *Fáy András'* két újabb darabjának adatásakor is máj. 21-én. — Mídon a' színészet még vándor volt Európában 's a' magát valóban áldozatul adott színész rendes fizetésre vagy nyugpénzre nem tarthatott számot, akkor igenis megfogható 's megbocsátható volt, hogy a' jelesebbül működött, néha az egész társaság' hitelét 's lételet fentartott színészek némelly napok' jövedelmeit kirekesztőleg kiköték magoknak, 's ezt a' hozzájuk mostani viszonyainknál sokkal közelebb állott közönségnek a' czédulákon tudtára is adták. Innen származott az abonne-ment suspendu-k 's színészi kéregetések' maig is fenmaradtott nyomor- és koldusságeredetű szokása. De hogy e' szokásban a' színmű *írói* is osztozzanak, ez talán egyedül a' mi szegény hazánknak és fővárosunknak vala fentartva, jöllehet nem merem állítani, hogy maga Shakespeare (ki meg kell jegyezni, nem külön csak színíró, hanem színésztársaság igazgató is volt) ezelőtt mintegy 200 esztendővel hasonlót nem cselekedett. — Valljon nem elég e a' publicumnak tudni azt, mit a' pesti magyar színház' igazgatója már *hivatalosan* jelentett, hogy t. i. minden szerző elfogadott darabja' jövedelméből e' színház-nál bizonyos arányban részesül? szükség e, hogy e' mostoha viszonyok szülte koldulásban, mellytől magát eddig Magyarországunkban is megóvni tudá, az író is részesüljön? Itéletünk szerint ez annyit tesz, mint a' közönséghez így szólni: Haza, jer és tartsd íróidat! publicumt jer és fizess és *tapsolj*, mert a' darabot ez és ez írta, ki már éretted ezt meg ezt tette, 's kinek most erre meg erre van szüksége! és színt olly utálatos, mintha a' contribuens' forintjára ráírnánk: ez N. N. kapitánynak, vagy N. N. consiliarusnak, concipistának, diurnistának 'stb. fizetendő. — Én ugyan nem hiszem, hogy akár báró *Jósika Miklós*, akár báró *Eötvös József* e' színházczédulái koldulásban részt vegyenek, ámbár én igen jól tudom és helyeslem, hogy gróf *Vigny* és lord *Byron*, amaz a' párisi színigazgatóktól, emez a' londoni könyv-árusoktól elfogadták, mint legnemesebb kereseményöket, drámáik' 's más költeményeik' ezrekre menő honorariumait.”

Jellemző Csató szavahihetőségére, hogy FÁY ANDRÁS A közös ház és a Külföldiek c. darabjainak előadásakor a színlapon *nem* szerepelt az ominózus kitétel. Ilyen „apróság” azonban őt nem zavarta s két hét múlva folytatta a támadást.

„Itt van talán helye, multkori ígéretem szerint még egy pár szót szólanom azon újdouj szokás felett, miszerint némelly pesti színmű-írók a' czédulán is fel kezdik jegyeztetni, hogy az előadás jövedelmében ők is részesülnek. Bizonyos urak Pesten, kik kiváltképen, sőt ki-

rekesztőleg liberálisoknak és hazafiaknak akarnak tartani, e' részben utolsó 's eldöntő argumentum gyanánt a következővel élnek: Ha nem szégyenljük a' pénzt elvenni, miért szégyeljük ezt megvallani?' Igen helyesen; de ki beszél erről? Az a' kérdés, ha *illik* e, ha *szükséges* e, ha *czélszerű* e, a' czédulán mindenkor kitenni, hogy a' jövedelemben mi írók is részesülünk, mit hiszen kitenni erkölcsileg sohasem *rossz* és *igy*, szorosan véve, nem is *szégyen*? 's én épen erre nézve mondom, hogy az illyes czédulán kitétel sem illő, sem szükséges, sem czélszerű. Nem illő azért, mivel a' kéregetés' színét viseli, mi már magára a' színészre nézve is alacsonyító. Nem szükséges azért, mivel a' publicum az igazgatói hivatalos jelentés után ugysis tudja, hogy az író, mint *illik*, a' darab' jövedelmeiben bizonyos arányban részesül. Végre nem is czélszerű azért, mivel a' publicum az illyes kitételek által sohasem fogja magát nem kedvező körülményekben vagy egy általa nem kedvelt darabnál a' ház' népes látogatására — mi pedig a' cél volna — kényszerítettetni hagyni (mint Vörösmarty' Marótyjának másodszeri előadása mutatja), más körülményekben pedig a' nélkül is örömet látogatandja. — Különben is, uraim, ha a' szerző' nevével akarunk népet gyűjteni, erre a' fenforgó kéregetésen kívül száz egyéb, alkalmasb módunk van, mi sem a' publicum' itéletét a' darabról előre le nem foglalja, sem a' nálunk legalább még igen kényes írói gyöngédséget nem sérti. Tétessék ki például, hogy az előadáson *maga a' szerző is jelen lesz*, vagy hogy ezen előadás' *próbáit maga a' szerző igazgatta*, 's így az, fő szerepeiben, nem a' színészek', hanem a' szerző' nézetei szerint fog történni, végre, mit legelől kell vala említenem, a' francziák' példája és szokása szerint, a' *szerzőnek neve ki se tétessék első ízben a czédulán*, hanem e' helyett az, hogy a' szerző a' játék' végén fog megneveztetni (feltétvén t. i., hogy a' darab tetszik, különben a' név elhallgattatik, mind a' mellett is, hogy a' szerző megbukott darabjának első adatásaért a' kikötött honorariumot megkapja). Ez utóbbi módnak ingerei és hasznai olly annyira kitünők, hogy én valóban csodálom, miképen nem tétetett azzal a' pesti magyar színháznál már eddig is próba. — " (Hírök 1838. 49. sz. jún. 18.)

Ezek után a Gyászvitézek június 8-i, illetőleg június 19-i előadása alkalmával a színlap nem jelezte, hogy a bevétel egy része Szigligetit illeti, s ezért tartotta Vörösmarty szükségesnek, hogy felszólaljon ebben az ügyben.

Ezt tette egyébként — Vörösmartyt megelőzve — NAGY IGNÁC is a Jelenkorban. A Gyászvitézek második előadásával kapcsolatban ezt írta: „A nézők száma bizonyosan nagyobb leende, ha a' játékszíni lapon olvasható lett volna, hogy a' jövedelem' egy része a' szerző jutalma, mert midőn Vörösmarty 'Marót bán'-ja adaték, többtül lehet hallani e' szokat: 'Már ha a' jövedelem egy része a' 'Szózat' dalnokáé, ugy csakugyan véteknak tartanám az elmaradást.' Helyes tehát az előbbi igazgatóságtól bevett szokás, mert a' közönség legnagyobb része nem igen tartja folyvásti emlékezetben az igazgatósági végzéseket, sőt sok nem is olvassa el, hanem csak őt közelebb érdeklő

tárgyakat keres. Jó volt tehát a' kezdett ez iránti rendszer, 's nem illetlen, mivel nem szemtelen koldulás, hanem csupán figyelmeztetés, 's e' tekintetben csakugyan szükséges is, ha meggondoljuk, hogy az írónak minél kielégítőbb jutalmazás óhajtható, hogy rögs pályájáról a' nemzetiségi előhaladás kárára lelépni ne kényszerüljön. Némellyek ugyan inkább az által vélnek közönséget csodíthatni, hogy a' jelentésben tételessé ki, mi szerint a' szerző neve csupán előadás után fog nyilváníttatni. De tán ez mostani állapotunkkal nem egész ismeret-séget áruoló nézet. Párizsban tehetni ezt, mert mennyi ott a' színház 's mennyi a' nép, mellyet azonkül hányféle tárgy gátol közelebbi megismerkedésben egyik vagy másik színház belviszonyaival. Nálunk ez másképp van. Csak egy színházzal birunk, 's ennek egész közönségét személyesen ismerjük, ha csak egy hónapig járunk is szakadatlanul színházba, mert (a' vásároki néhány napot kivéve) majd minden nap ugyanazon arcokat szemléljük körülöttünk, 's e' közönség nagy része egyik vagy másik színészszel ismerős, a' drámaíró pedig valamennyi színészszel némi viszonyban áll. Ennek következtiben tehát, ha ma adatik valamely új darab a' színi rendelők kezeibe, holnap már szerepkiosztását is tudja jobbadán a' közönség jó része, talán csupán a' karzat embereit kivéven." (J. 1838. 50. sz. jún. 23. 197.)

CSARÓ azután egy hosszú cikkben (Hírnök 1838. 75. sz. júl. 16.) megpróbált vitába szállni Vörösmartyval, de a már egyszer elmondottak ismételtetésénél és gorombáskodásnál többre nem futotta erejéből. Replikájában ilyeneket olvashatunk: „Bárcsak aztán V. ur itt e' csekély mélységű tárgyat, e' pusztá decori kérdést, egészen kimerítette 's tisztába hozta volna; de ezt legkevésbbé sem tette, sőt inkább számandó azon kínlás, mellyel az e' részben felhozott ellenvetések' (t. i., hogy ama' kitétel sem illő, sem szükséges, sem czélszerű) súlya alól kibújni törekszik, de nem bír, sem az egész iránt világos látásra fel nem vergődhetik. Itélje el az olvasó, ha ezek nem 'petyegések' e, csak hogy nem egy 'fáradhatatlan', hanem egy már jóformán kifáradt író' pettyegései. . . Szeretne, úgy látszik V. úr engemet írói 's kivált hírlapírói munkásságomban, társai példájakint, csak úgy, egy pár szóval, letenni, ha lehetne. De ne is fáradjon a' jó úr; ebben nem boldogul. Csekélyek a' publicumhoz és tudományhoz képest mindazok, a' miket én eddig mindössze is írtam; de mind e' mellett is nem épen lehetetlen, hogy a' magyar olvasó közönségre már eddig is több hatással voltak, több józan ideát, 's dolog és világismeretet terjesztettek el, vagy lealább ébresztették ilyenekre az elméket, mint V. úr minden eddigi dramái in complexu. Journalisticát pedig legkevésbbé fogok V. urtól tanulni, kinek kezét eddig, noha fő redactor, szintolly kevésse vehettük az Athenaeum' 's Figyelmező' szerkesztésében észre, mint Apostol József úrét öt évi praxisa alatt a' Tudósítások mellett bold. Galvácsy' árnyékában." Vörösmarty ezekre az inektívákra nem is válaszolt.

Megjegyezzük, hogy a színház vezetősége 1842 decemberében újra szabályozta a szerzői jogdíjat. (L. 208. sz. bír. jegyz.)

Si volet usus — ha úgy dönt a gyakorlat (HORATIUS AP 71.)

Szövegváltozatok

Bajza és Toldy a „kézi” és a „nemzeti” kiadásba csak a bíráló első részét vették fel, azt, amelyik szorosan az előadásról szól — a szerzői díjakról szóló részt kihagyták. Nyilván azért, mert a gyűjteményes kiadások időpontjában a kérdés ebben a formájában már nem volt időszerű. Jelen kiadásunk tehát a bíráló 1—92. sorát a „kézi” kiadás alapján, a 93—149. sort pedig az Ath-ban megjelent szöveg szerint közli.

1. Gyászvitézek. Másodszor. 2. megvetett 's 5. büneért bünek
Közülök 6. atya, 7. ő z fiát 14. szeretett 's 15. jut; de 17. ellene eszkö-
zül 22. teszi 's 25. kijátszatott 's 29. felkeresésére 31. Jávornak 's
32. hatalma 33. itéli [Új bekezdésben] Ebből 37. kellett volna iktatni,
39. egy kettőt 43. elveti készül 45. szívú 46. levén 48. értessünk, 50.
kritikusaink 52. charaktervonásokban 59. különböznek. — 60. charak-
terei 64. örvendhetni. [Új bekezdésben] Legtöbb 67. kirívók: érzelmei,
boldogok, 68. édesek, 69. által [Új bekezdésben] Ezek 82. R. 141.
[Az Ath-ban a latin idézet sajtóhibával jelent meg: si valet usus,
s így közölte Gyulai is. A jelen kiadásban emendáltuk.]

III.

Megjelenés

Ath 1838. II. félv. 1. sz. júl. 1. 22. h. (A 110. sz. bír. együtt.) Alá-
írás: V.

MM 1863—64. XII. k. 109. 1. (XCVIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 155. 1. (XCVIII. sz.)

A Bájoló férj és a vak nő szerzőjét sem a színlap, sem a Pesti Nemzeti Játékszíni Zsebkönyv 1839. évre — amelyben a vígjáték nyomtatásban is megjelent — nem tünteti fel. A darab alapötlete, kidolgozása erősen emlékeztet Scribe, Mélesville, Bayard stb. egyfelvonásosaira, úgyhogy francia eredete nem kétséges.

Virányi Viola — álnév, talán valamelyik színészünk vagy színésznőnk rejtőzik mögötte, mert a játékszíni zsebkönyvek általában a társulat tagjainak írásait, fordításait közölték.

A darab — amelyet a színház mindössze kétszer játszott — arról szól, hogy a művelt és nemes lelkű, de rút külsejű Regényi (Fáncsy) vak nőt vett feleségül. Egy hosszabb utazásáról visszatérve azzal fogadják, hogy felesége, Tinka (Lendvayné) visszanyerte szemévilágát. A megdöbben Regényi első zavarában mint felesége barátnőjének, Rózsavölgyinének (Laborfalvy) férje mutatkozik be Tinkának, ez pedig Lengefyt (László), Rózsavölgyiné udvarlóját véli férjének. De az asszony hamarosan rájön, hogy az „elbájoló” Regényi sokkal különb ember a csélcsap Lengefynél, s boldog, amikor megtudja, hogy ő az igazi férj.

112.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 3. sz. júl. 9. 54–55. h. (A 113. és 114. sz. bír. együtt.)

MM 1863–64. XII. k. 109–111. l. (XCIX. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 155–156. l. (XCIX. sz.)

A drámáról l. a 10. sz. bír. jegyz.

Utóbb Ethelwood s egyszer Howard Katalin szerepe is más kezekre jutott — Ethelwoodot Bartha is játszotta; Katalin szerepét — a színpadok szerint — mindig Lendvayné adta, Vörösmarty, úgy lát-szik, rosszul emlékezett. —

A skót követ — Udvarhelyi Sándor — Udvarhelyi Miklós öccse, az énekkar tagja — játszotta.

113.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 3. sz. júl. 8. 56. h. (A 112. és 114. sz. bír. együtt.)

MM 1863–64. XII. k. 111–112. l. (C. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 156–157. l. (C. sz.)

A dráma eredeti címe: *Trente ans ou la Vie d'un joueur* (Harminc év, vagy: Egy játékos élete). A német nyelvterületen és hazánkban is mint Ducange (l. 65. sz. bír. jegyz.) műve vált ismertté; eredetileg azonban *Beudin, Jacques-Félix* (1796, Párizs—1880 uo.) és *Goubaux, Prosper-Parfait* (1795, Párizs -- 1859, uo.) írták a darabot, Ducange csak végső formában öntötte azt. A dráma egyes kiadásai Ducange és Dinaux név alatt jelentek meg; Dinaux nem más, mint BeuDIN és GoubAUX közös álneve.

A melodramát — amelybe a szerzők a német végzetdrámák (l. 137. sz. bír. jegyz.) motívumait is beleszőtték — 1827-ben mutatták be Párizsban, olyan megrázó hatással, hogy a nézőtéren még a férfiak is zokogásba törtek ki. A „Kártyás” azután hamarosan bejárta kontinensünk valamennyi színpadát, s mindenütt viharos sikert aratott. Jellemző adatként említhetjük, hogy németre hárman is lefordították: Angely (l. 72. sz. bír. jegyz.), Hell (l. 15. sz. bír. jegyz.) és Lambert (l. 68. sz. bír. jegyz.).

Kritikusaink nem sokra tartották a darabot, úgy vélték, hogy a bűnöknek ilyen tömény ábrázolása ellentétben áll a játékszm erkölcsi céljával. „Valljon lehet-e annyi, egymást folyton követő rém-jelenetek’ öszve-halmazta által, mint itt láttuk — írta Temesvárról Pekhata Károly — ama’ foganatot és sükert várni, mellyekért a’ játékszmnt a’ szebb izlés’, józan erkölcsiség’ iskolájának ’s e’ mellett kellemes idő-töltésünk’ körének tartjuk? — Ha az erényt és ártatlanságot játékszíneinken is — mellyek mutató tükrei egy fentebb állásra emelkedhető lételemünknek --, folyvást jutalom nélkül szenvedni ’s a’ go-

noszt mint éjeli rémet — mellyhez férkezni senki sem bátorkodik — megromlott szív 's lélekből eredő undok tetteit, huzamos időn keresztül gátlan gyakorlani, 's végre véletlen csapás által, melly a' legjám-borabbat is érheti, 's ő rá nézve áldás, — rettentő élte' végoráját bűnhődés nélkül elérni szemléljük, valljon nem gyöngébbül-e vonzó-dásunk azon pályára, mellyen üldöztetésnél és sanyarúságnál egyéb díjt nem várhatunk? Valljon irtózatunk a' vétségől nem kevesbe-dik-e? 'S ha ennyire józan gondolkodásunk, 's annak megfontolása, hogy az, a' mit látunk, ha szinte nem zavart, de legalább igen vadheví emberi elme' szüleménye, minket lealjasodni nem enged is, valljon azon pillanatokban, midőn illy iszonyatok mennek végbe szeimeink előtt, képesek vagyunk-e ébrültségünket annyira megtartani, hogy boszszankodásra, 's a' mi még rosszabb, a' gondviselés ellen zúgolo-dásra ne fakadjunk?" (Társ 1832. 78. sz. szept. 29. 309.) — „A „Kártyásban” egymásra halmozott rémjelenetek és folyton jutalom nél-kül szenvedő ártatlanság visszás érzést gerjesztenek a' nézőkben 's elvesz azon czél, hogy a' játékszín a' józan erkölcsiség' iskolája legyen.” (Hmüv 1833. 18. sz. jún. 2. 144.). „Nagy lakoma a' borzasztó barátainak adva, francia színdarab gyárban készítve, beteg agy' korszüleménye, minden színpadot bebarangolta, minden színpa-don eléggé megtapsoltatott, elannyira: ha hogy a' tapsok szerint kellene itélnünk, a' kritikának koszorút kellene fonnai az írónak ha-lántékára.; de mit mondana Aristoteles, ha megszámlálhatná mind azon sebeket, a' mellyeket ezen egy színmű, elhallgatván hason idomu társai' seregét, a' dramaturgia szabályain ütött. Védelmegze bárki a' korszellemet, amelly az ilyeseken kéjeleg, a' művészet és józan kritika nem védelmezheti az illy darabok' feltűnését.” (Szemlélő 1836. 23. sz. márc. 28. 368. h.)

A közönségsiker azonban nálunk sem maradt el, s ebben nem kis része volt annak, hogy színészeink nagy kedvvel alakították a darab hálás szerepeit. PNSz: 1828 (28). A Kassai Dal- és Színtársulat 1830 márciusában adta elő Kassán, Jakab István fordításában, majd ké-sőbb vendégzereplései során számos más vidéki városban (Debrecen, Kolozsvár, Temesvár stb.). BSzT: 1833 (1), 1835 (2), 1836 (1). NSz (11). Bayer — NJT II. 429. — Ducange melodramáját össze-zavarta Iffland hasonló című szomorújátékával.

Jakab István — 1. 9. sz. bír. jegyz.

A dráma első részében megtudjuk, hogy Behlen György (Bartha) romlott barátjának, Warningnak (Megyeri) csábítására kártyássá lett; atyjától kapott pénzét, majd az uzsorásoktól felvett kölcsönöket is játékbarlangokban veszíti el. Feleségül veszi Amáliát (Laborfalvy), az atyja házában nevelkedett gazdag árvát. Néhány perccel a házasa-gkötés után a leány nagybátyja, Reupen (Szentpétery) leleplezése nyomán fény derül züllött életmódjára, s orgazdaságért le akarják tartóztatni. Idős, súlyosan beteg atyja — miután megátkozva meg-átalkodott fiát — bánatában meghal. -- Öt év múlva Behlen lakásán vagyunk. Warning ördögi befolyása alatt Behlen már teljesen tönkre-ment, felesége hozományának is nyakára hágott. Most Amáliának

fiuk neveltetésére félretett utolsó pénzét zsarolja ki az asszonytól: közli vele, hogy váltót hamisított, s ha nem fizet, börtönbe kerül. De a kapott pénzzel ismét játszani kezd. Warning — hogy Amáliát elcsábíthassa — végső romlásba dönti barátját: feljelentésére Behlent a rendőrség le akarja tartóztatni váltóhamisításért. Reupen, hogy segítsen a családon, egyik társát, Wirkheimet (Szigligeti) küldi hozzájuk. Behlen — Warning megtévesztő vádaskodására — Wirkheimet mint felesége csábítóját megöli, majd Amáliával elmenekül. Fiukat, Reupen veszi gondjaiba. — Újabb 25 év telt el a játékos életében. Behlen külföldre menekült feleségével, ahol — második gyermekével, a kis Klementinnel (Telepi Máli) — koldusszegényen, egy roskadozó falusi kunyhóban éldegél. Az adósságok itt is szorongatják; hogy pénzhez jusson megöl egy gazdag utast. Warning, aki 25 év óta él önkéntes száműzetésben, újra felbukkan, s ismét bűvkörébe vonja Behlent. Ez bevallja az újabb gyilkosságot, és átadja neki a rablott pénzt, hogy Warning új, „csalhatatlan” módszere alapján kártván megkettőzze azt. Távozásuk után megjelenik a felnőtt Albert (László), aki nagybátyja halála után szülei keresésére indult. Amália boldogan ölelkezik össze fiával, majd elmegy, hogy férjét hazalívja. A visszatérő Behlen és Warning tudomást szereznek a gazdag fiatalember jelenlétéről, s Warning újabb gyilkosságra akarja rávenni társát. A vonakodó Behlen helyett maga lép be a kis kamrában levelet író Alberthez, majd annak értékpapírjaival visszatérve, rágyújtja a kanurát. Amikor Behlen megtudja Amáliától, hogy a halálos veszedelemben forgó fiatalember az ő fiuk, kimentti a csak megsebesített Albertet az égő helyiségből, s a letartóztatására érkező rendőrök szeme láttára — Warningot magával vonszolva — a lángok közé veti magát. Utolsó szavaival felesége és gyermekei bocsánatáért esd, és megátkozva eltékozolt életét.

Vörösmarty is morális kifogásokat hangoztatott a darabbal szemben, de érdekes és jellemző, hogy csak az asszony magatartását bírálta. Amália valóban érthetetlenül viselkedik: nem is szereti Behlent, mindvégig csak azt hajtogatja, hogy „hűséget esküdött férjének”.

Vörösmarty második bírálata Ducange darabjáról: 203. sz.

114.

Megjelenés

Ath 1838. II. félv. 3. sz. júl. 8. 56. h. (A 112. és 113. sz. bír. együtt.)
Aláírás: V.

Ez a bírálat Vörösmarty műveiben eddig nem jelent meg, csak TROMBITÁS GYULA közölte disszertációjában. (Vörösmarty dramaturgiája. Bp. 1913. 5.)

A darabról l. a 109. sz. bír. jegyz.

Bolzmann — báró Emmerlingnek a titkára.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 4. sz. júl. 12. 68. h. (A 116–122. sz. bír. együtt.)

MM 1863–64. XII. k. 112. l. (CI. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 157. l. (CI. sz., a 116. sz. bír. együtt.)

A darab öse *Merville* cs. n. *Pierre-François Camus* (1785, Pontoise — 1853, Párizs) *Les deux Anglais*, 1817. c. melodramája. Ezt *Blum, Karl Wilhelm August* (1786, Berlin — 1844, uo.), e korszak egyik legtermékenyebb és legsokoldalúbb színházi szerzője fordította németre *Die beiden Britten* címen, 1824-ben. (Biró Lajos Pál (94.) tévesen Kotzebue-t tünteti fel a darab szerzőjének.)

PNSz: 1829 (6). BSzT: 1836 (2). A PMSz-ban ez volt a darab egyetlen előadása.

A sugókönyv és a színlap mind a szerző, mind a fordító nevét elhallgatta. A sugókönyv egyik bejegyzéséből csak az derül ki, hogy az ismeretlen fordító szövegét Szentpétery Zsigmond 1836. február 26-án „kiigazította”

116.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 4. sz. júl. 12. 69–70. h. (A 115. és a 117–122. sz. bír. együtt.)

ÖM 1884–85. VII. k. 157–158. l. (CI. sz., a 115. sz. bír. együtt.)

A 19. század első felében divatba jött színész-drámák (l. 109. sz. bír. jegyz.) között kétségtelenül *Dumas père* (l. 10. sz. bír. jegyz.) *Kean, ou Désordre et Génie* (Kean, vagy; Féktelenség és lángész) c. ötfelvonásos színműve áll az első helyen. Még napjainkban is gyakran adják; Párizsban legutóbb, az 50-es években Jean Paul Sartre átdolgozásában újították fel.

Ősbemutatója 1836. augusztus 21-én volt Párizsban. A PNSz 1837. december 2-án tűzte először műsorra *Kean, oder Leichtsin und Génie* (Kean, vagy; Könnyelműség és lángész) címen, s még hat-szor játszotta. A PMSz 1838. február 16-án adta először Fán-csy Lajos fordításában, *Prix Albert* (l. 71. sz. bír. jegyz.) német átdolgo-zása nyomán. A bemutatót még 30 előadás követte. *Dumas* drámáját a századforduló körül Rexa Dezső és Hevesi Sándor is lefordították, de újabb előadásáról nem tudunk.

Kean, Edmund (1787–1832) korának egyik legnagyobb angol szí-nésze gyénisége; főleg Shakespeare hőseinek romantikus-démoni áb-rázolásával szerzett világhírnevet.

Első magyar bírálója, TOLDY, így méltatta a darabot: „Az új fran-czia iskola minden jó tulajdonságaival bíró darab, annak tulságai nélkül; változatos és gazdag, tökéletes oeconomiával 's kerek; a ki-vitelben részletes, de hosszadalmak nélkül; pikant helyzetekkel teli, de

ezek valók úgy, mint a' characterek; az egész pedig nyugtatólag motiválva minden részeiben" (Ath 1838. I. félév 19. sz. márc 8. 302. h.) Bajza is „mesterműnek” nevezte Dumas színművét. (V. 182.) A Hasznos Mulatságok kritikusa — alighanem Vajda Péter — némi fenntartással nyilatkozott. Elismerte, hogy „bőven bírja a francia iskola erőnyeit: élénk, változatos, érdekes gerjesztő, megkapó helyekkel bővelkedő”, de hozzátette: „Mi az egészet igen tarka s néhol a bohócságig vitt quodlibetnek neveznök; egyenes menetel, egyszerűség s a klasszicitás egyéb bélyegei csak itt-ott és csak távolról láthatók.” (1838. II. félév 3. sz. júl. 11. 24.) Egy félév után azonban már ezt írta a lap: „Az egészen francia szellemű s való lángésszel szerkezett [!] mű még mindig köztetszében részesül s méltán.” (Haszn. M. 1839. I. félév 11. sz. febr. 6. 39.)

Dumas a valósághoz hűen ábrázolta Kean egyéniségét: élete állandó zaklatottságban telik, mert zsenialitása féktelenséggel párosul; a pénz értékét nem ismeri, adósságot adósságra halmoz; éjszakáit matrózkocsmákban tölti, többször ittas, mint józan; rettenetesen szenved a színészek megalázó társadalmi helyzete miatt, ezért a társaságbeli nagyurakkal szemben gögös, az egyszerű emberek iránt viszont jóságos, nagylelkű. — A dráma cselekménye a következő. Kean (Lendvay) szerelméért két hölgy verseng: Coefeld dán követ (Fáncsy) unokahúga, Helena (Laborfalvy) és Damby Anna (Lendvayné), egy fiatal, gazdag londoni leány. (Az eredeti francia szöveg szerint Helena Coefeld felesége!) Kean Helenába szerelmes, s Coefeld estélyén levelet csempész az asszony kezébe, melyben öltözőjébe hívja találkára. Damby Anna Kean segítségét kéri: színésznek szeretne lenni, hogy megmeneküljön a hozományvadász Lord Melville-lel (László) kötendő kényszerházasságtól. Kean hatalmas monológban ecseteli neki a pálya buktatóit, igyekszik a lányt lebeszélni tervéről. Ezután ifjúkori csepűrágó pályatársainak tiszteletére vacsorát rendez az egyik külvárosi csapszékben. Váratlanul ideérkezik Anna is, akit Melville csalt erre a kéteshírű helyre egy Kean nevében írt levéllel. A színész leleplezi az álarcban megjelenő lordot, és rettenetesen megszégyeníti. Ez a cselekedete csak fokozza az érte rajongó Anna szerelmét. — Salamon (Szilágyi), Kean hűséges sűgője, öltöztetője és gondviselője rossz hírt hoz: a hitelezők Kean házában ülnek, s az adósok börtönébe akarják csukatni. Ezért Kean nem haza, hanem színházi öltözőjébe megy. Itt Helena látogatja meg, s arcképével ajándékozza meg. A féltékeny Kean arra kéri az asszonyt, utasítsa vissza Galles gróf (Szerdahelyi; az eredetiben: a walesi herceg) udvarlását. Beszélgetésüket Galles és Coefeld érkezése zavarja meg. Helena az öltöző titkos ajtaján át távozik, de Coefeld megtalálja legyezőjét. A követ távozása után Kean arra kéri Galles-t, legyen tekintettel féltékenységre és ne jelenjék meg a színházi előadás alatt Helena páholyában. — Az előadáson Kean partnernőjével éppen a Rómeó és Júlia búcsújelenetét adja elő, amikor megpillantja Helena páholyában Galles-t; kitör féktelen természetéből: kilép szerepéből és a nézősereg előtt megsérti a grótot. Salamon a botrányt azzal igyekszik lecsengeti-

síteni, hogy bejelenti: Kean megőrült. — Másnap Kean lakásán megjelenik a nagykorúságát elért, vagyonával és életével szabadon rendelkező Anna; bejelenti, hogy két óra múlva indul hajója New Yorkba, ahol színészi szerződés várja. Váratlanul Helena is kopogtat Kean ajtaján, a színész elrejtí Annát. Az asszony azért jött, hogy szakítson Keannel. De Helenát is el kell bűjtatni, mert megérkezik Coefeld, hogy a legyező miatt felelősségre vonja Keant. A helyzetet Galles levele menti meg, amelyben ez azt írta, hogy a nála kölcsönben levő legyezőt ő hagyta az öltözőben. Galles, aki már kifizette Kean adósságait, még egy utolsó szolgálatot tesz neki: nemcsak megbocsátja az előző esti előadásán esett sértést, hanem közbenjár a királynál, hogy a botrány miatt kilátásba helyezett félévi börtönbüntetést megváltoztatva egy évi száműzetésre ítélje Keant. A színész, Salamonnal együtt, Damby Annához csatlakozik mint annak jövendő férje, és vele együtt hajóra száll.

Vörösmarty második bírálata a Keanról: I. 122. sz. bír.

Szövegváltozatok

A színlap és utána a Játékszíni krónika, valamint Gyulai is Damby Anna nevét helytelenül Darby-nak írták. Kiadásunkban emendáltuk.

117.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 4. sz. júl. 12. 70. h. (A 115—116. és a 118—122. sz. bír. együtt.)

MM 1863—64. XII. k. 112—113. l. (CII. sz., a 118. sz. bír. együtt.)

ÖM 1884—85. VII. k. 158. l. (CII. sz., a 118. sz. bír. együtt.)

I.

A Két cédula — Les deux billets — szerzője *Florian, Jean-Pierre-Claris Chevalier de* (1755, Florian près de Sauve — 1794, Sceaux), Voltaire unokaöccsének fia, mese-, regény- és drámaíró.

A darabot *Wall, Anton*, cs. n. *Christian Ludwig Heyne* (1751, Leuben — 1821, Hirschberg) átdolgozásában — Die beiden Billets, 1790. — a budai és a pesti német színtársulatok 1794 és 1808 között 9-szer adták elő, majd 1821-ben a PNSz még egyszer. Wall meglehetősen szabadon bánt forrásával: a commedia dell'arte stílusában írt vígjátékot német falusi-paraszti környezetbe helyezte. A magyar változat megőrizte a mű eredeti jellegét, úgy látszik, hogy két ismeretlen fordítója — a súgókönyv szerint K. J. és G. — nem a német, hanem a francia szöveget használta. „Kellemes víg apróság, francia eredeti után” — írhatta róla TOLDY. (Ath 1838. I. félév 40. sz. máj. 20. 639. h.)

BSzT: 1833 (1); NSz (2).

A vígjátékban három szereplő lép fel: Argentine (Bartháné), Arlequin, a szeretője (László) és Scapin, Arlequin „válytársa” (Telepny). Scapin ravasz fondorlattal kicsalja a jóhiszemű, kissé együgyű Arlequintól nyertes lottószelvényét és Argentine-nak egy szerelmes levelét, hogy ezek birtokában erkölcsileg és anyagilag tönkretégye vetélytársát. A talpraesett Argentine azonban visszaszerzi a két „cédulát”, egybekel Arlequinnel, Scapin pedig hoppon marad.

II.

A Fiala férjről I. a 48. sz. bír. jegyz.

118.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 4. sz. júl. 12. 70–71. h. (A 115–117. és a 119–122. sz. bír. együtt.)

MM 1863–64. XII. k. 113. l. (CII. sz., a 117. sz. bír. együtt.)

ÖM 1884–85. VII. k. 158–159. l. (CII. sz., a 117. sz. bír. együtt.)

A darabról I. a 31. sz. bír. jegyz.

119.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 4. sz. júl. 12. 71. h. (A 115–118. és a 120–122. sz. bír. együtt.)

MM 1863–64. 113. l. (CIII. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 159. l. (CIII. sz.)

Camillo Federici (I. 185. sz. bír. jegyz.) *La Cambiale di matrimonio, 1790.* (A házassági kötelezvény) c. vígjátékát németre először *P. W. Vogel* (I. 147. sz. bír. jegyz.) fordította, és *Der Amerikaner* címet adta neki. Berlinben és Bécsben már a század végén bemutatták, a pesti és a budai német színtársulatok 1802 és 1806 között 7-szer, a PNSz 1812 és 1830 között 20-szor adták elő. Vogel darabját a kassai magyar színtársulat 1836-i műsorában is megtalálhatjuk *Komlóssy Ferenc* (I. 5. sz. bír. jegyz.) fordításában *Az amerikaiak Európában* címmel. (Szemlélt 1836. 26. sz. márc. 28. 415–416. h.)

Federici vígjátékának akadt azonban még egy másik fordítója is *Karl Töpfer* (I. 21. sz. bír. jegyz.) személyében. Ezt a változatot – megtoldva *Az újvilág őszinte fia* alcímmel – magyarra *Láng Ádám* (I. 70. sz. bír. jegyz.) tette át, s ezt játszotta a BSzT 1836-ban háromszor, a NSz pedig ötször.

Az „amerikai” – Lippsz Vilmos nevű gazdag kereskedő (Fáncsy) – azért jött át az óházába, hogy feleségül vegye Elizát (Laborfalvy),

európai üzlettársának, Herbnek (Megyeri) a leányát. Eliza az ugrifüles, de egyébként derék Bach Károlyt szereti, ám pénzsóvár apja mindenképpen Lippszhez akarja erőltetni. A szerelmesek pártján Herbné (Kovácsné) és a talpraesett Zsófi (Lendvayné), Herbék unokahúga állnak, sőt — miután felismerte a dolgok igazi állását — maga Lippsz is. Együttes erővel sikerül is nekik a makacs apát különféle cselvetésekkel sarokba szorítani és megadásra kényszeríteni. Károly feleségül veheti Elizát, Lippsz pedig Zsófi kezét kéri meg. — Matyi (Szentpétery) Lippsz inasa.

Lippsznek Herb anyagiasságával szemben az értelmileg-érzelmileg kiművelt emberséget kellene képviselnie, de a szerző nem tudta határozott, egységes jellemmé formálni: pedáns kalmárként lép fel, aki állandóan „üzleti nyelven” társalog, a továbbiakban kenetteljes moralizálókat tart a „nyiltszívűségről”, hogy aztán végül is az érzelgős szerelmes sablonos vígjátéki figurájává alakuljon át. Az ügyeflénség nincs benne a szövegben, ez Fánecs egyéni ötlete lehetett.

Vörösmarty első bírálata az Amerikaival kapcsolatban: 19. sz. bír.

120.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 4. sz. júl. 12. 71. h. (A 115—119. és a 121—122. sz. bír. együtt.)

MM 1863—64. XII. k. 114. l. (CIV. sz., a 121. sz. bír. együtt.)

ÖM 1884—85. VII. k. 159. l. (CIV. sz., a 121. sz. bír. együtt.)

A drámáról l. a 67. sz. bír. jegyz.

Szövegváltozatok

Az Ath-ban és Gyulainál a tanácsos neve: Herbært. Ez sajtóhiba, helyesen: Herbært. Emendáltuk.

121.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév. 4. sz. júl. 12. 71. h. (A 115—120. és a 122. sz. bír. együtt.)

MM 1863—64. XII. k. 114. l. (CIV. sz., a 120. sz. bír. együtt.)

ÖM 1884—85. VII. k. 159. l. (CIV. sz., a 120. sz. bír. együtt.)

A drámáról l. a 37. sz. bír. jegyz.

122.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 4. sz. júl. 12. 71. h. (A 115—121. sz. bír. együtt.)
Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 114. l. (CV. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 159—160. l. (CV. sz.)

A drámáról l. a 116. sz. bír. jegyz.

A Kean Egressy parádés szerepei közé tartozott: „Teljes lelkéből szólt, mikor a színészetet küzdelmeit mondotta el.” (VÉRTESY 318.)

Ezen az estén történt, hogy Schodel János — Schodelné Klein Róza, a dédelgetett primadonna férje — a nézőtérten tett becsmerlő megjegyzésekkel hangulatot igyekezett teremteni Egressy ellen. „Valaki a szangvinikus Egressynek rögtön hírül adta ezt, aki felesége előtt vonta felelősségre Schodelt. Ez ötölt-hatolt. Egressy vélt igazában megfenyegette. Schodelné, látva ura megszegyenülését, arcul ütötte Egressyt, akit amúgy is ellenségének tartott.” (BIRÓ LAJOS 57.) Egressy panaszt tett Szentkirályi Móricnál, a színház igazgatójánál, akinek szobájában azután újabb összetűzésre került a sor Schodellel. Egressy ellen fegyelmet indítottak, s megdorgálták, mert az igazgatótól „az indulatok legnagyobb kitörése s dühösség közt mérgesen kívánt elégtételt”. (L. PUKÁNSZKYNÉ II. 90—93.) Az egész botrány nagy szerepet játszott az ún. opera-háború kitörésében. (L. 177. sz. bír. jegyz. 3. pont.)

123.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 5. sz. júl. 15. 87. h. Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 114—115. l. (CVI. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 160. l. (CVI. sz.)

A Gyámságról l. az 55. sz. bír. jegyz.

A Mézeshetekről l. a 25. sz. bír. jegyz.

124.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 6. sz. júl. 19. 102—103. h. Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 115. l. (CVII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 160—161. l. (CVII. sz.)

Gaal József — l. 11. sz. bír. jegyz. — Szerelem és champagnei c. 5 felvonásos cselvígjátékát a PMSz 1838. május 16-án mutatta be. Csak kilencszer adták, noha a darab nem csak Vörösmartynak tetszett: „Gaal vígjátékait — írta a Jelenkor — és szeszélyes elbeszéléseit könnyű vér élteti 's finomabb elmésség, mely művelt játékszíni közönséget jobban elégít ki, mint némelly kézzel markolható tréfák német bohózatokban.” (1838. aug. 4. 62. sz. 245.)

Mesevázlata a következő. Falusy, gazdag pesti német kereskedő, ki nemrég nyert nemessége ellenére gyűlöli a magyarokat, Adélt, gyámleányát a külföldieskedő Szélszaky Arthurral jegyezteti el. Adél kezére azonban Csatáry is pályázik, s miután a leány viszonzszerelméről meggyőződik, s nincs reménye, hogy szép szerével nőül nyerhesse, barátjaival cselet sző. Falusyt násznapynul kéri fel esküvőjére, mert — amint ennek öröme kijelenti — Adélről lemondott. Falusy elvállalja a násznagyi tisztelet, de mielőtt az esküvőre mennének, Csatáry és barátai pezsgővel leitatják. Így azután nem ismeri meg a lefátyolozott Adélt, ki időközben nagynénjéhez költözött, s aláírja a házassági szerződést. Kijőzanodva észreveszi, hogy rászedték; mivel azonban ügyis késő minden, s nem akar nevetségessé válni, kibékül, s mindenben megegyezik. — Kákai és Dengelegi Szélszakynek a cimborái; amaz ingyenélő „arszlán”, ez — miként Vörösmarty is megjegyzi — Kisfaludy Károly Mokányának gyöngébb kiadása.

125.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 8. sz. júl. 26. 135. h. (A 126. sz. bír. együtt.)

MM 1863—64. XII. k. 116. l. (CVIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 161. l. (CVIII. sz.)

Caroline Birch-Pfeiffer (1. 5. sz. bír. jegyz.) darabjának címe: Hinko, der Freiknecht und Markitta, die Scharfrichters Tochter.

PNSz: 1834 (17); BSzT 1834 (2), 1835 (1), 1836 (1). NSz (4). „F’ túlságosan érzelgő, de hatásteljes jelenetekkel bíró színmű még folyvást tetszik a’ nagyobb közönségnek” — írta a Jelenkor kritikusa. (1838. 57. sz. júl. 18. 225.)

Kis János — 1. 1. sz. bír. jegyz.

A darab főhősét, Henriket (Lendvay) gyilkossággal gyanúsítják, ezért menekülnie kell. Hinko álnéven beáll Jobst hóhér (Szentpétery) szolgálatába. Jeles tulajdonságai miatt megkedvelik; Fülöp flandriai gróf (Fáncsy) is bizalmába fogadja, de amikor azt hiszi, hogy Hinko Blankát (Bartháné), az ő kedvesét szereti, halálra ítéli. A félreértések persze elsimulnak: kiderül, hogy Hinko Fülöp tulajdon fia, de Markitta (Lendvayné) is gyermekcsere áldozata — a hóhér csak nevelőapja, voltaképpen egy burgundiai grófkisasszony; így a fiatalok boldogságának semmi sem áll útjában.

Vörösmarty a dráma 1838. augusztus 14-i előadásáról is írt bírálatot: 134. sz.

126.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 8. sz. júl. 26. 135. h. (A 125. sz. bír. együtt.) Aláírás: V.

MM 1863–64. XII. k. 116. l. (CIX. sz.)
ÖM 1884–85. VII. k. 161. l. (CIX. sz.)
A darabról l. a 71. sz. bír. jegyz.
Domonkos – a gaz Duflois komornyikja.

127.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 12. sz. aug. 9. 199. h. (A 128. és 129. sz. bír. együtt.)
MM 1863–64. XII. k. 116–117. l. (CX. sz.)
ÖM 1884–85. VII. k. 161–162. l. (CX. sz.)
A darabról l. a 21. sz. bír. jegyz.

128.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 12. sz. aug. 9. 199. h. (A 127. és 129. sz. bír. együtt.)
MM 1863–64. XII. k. 117. l. (CXI. sz., a 129. sz. bír. együtt.)
ÖM 1884–85. VII. k. 162. l. (CXI. sz., a 129. sz. bír. együtt.)
A darabról l. 53. sz. bír. jegyz.

129.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 12. sz. aug. 9. 199. h. (A 127. és 128. sz. bír. együtt.)
Aláírás: V.
MM 1863–64. XII. k. 117. l. (CXI. sz., a 128. sz. bír. együtt.)
ÖM 1884–85. k. 162. l. (CXI. sz., a 128. sz. bír. együtt.)
A darabról l. a 8. sz. bír. jegyz.

130.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 13. sz. aug. 12. 216. h. Aláírás: V.
MM 1863–64. XII. k. 117–118. l. (CXII. sz.)
ÖM 1884–85. VII. k. 162–163. l. (CXII. sz.)
A darabról l. a 43. sz. bír. jegyz.
A bírálathoz: Aug. 8. Beatrice di Tenda.

131.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 14. sz. aug. 16. 231–232. h. (A 132. sz. bír. együtt.)
MM 1863–64. XII. k. 118–119. l. (XCIII. sz.)
ÖM 1884–85. VII. k. 163. l. (CXIII. sz.)

Marsano, Wilhelm von (1797, Prága – 1871, Görz) katonatiszt volt az osztrák hadseregben, 1848–49-ben ezredesi rangban vett részt a hazánk ellen indított hadjáratban. Darabjának eredeti címe: *Die Brautschau, oder: Der Schmetterling* (A mátkanézés, vagy: A pillangó), ősbemutatója 1828-ban volt Prágában.

PNSz: 1829 (11); NSz (9).

Kis János – I. I. sz. bír. jegyz.

A vígjáték kétségtelenül Kotzebue Pajzán ifjú (I. 4. sz. bír.), illetőleg A pajkos pesti jurista (I. 78. sz. bír.) hatása alatt keletkezett: a Mátkanézésnek is az az alapötlete, hogy három nővér egy vígkedélyű, csókos kedvű fiatalember – Déli, „a pillangó” (László) – csel-szövényei révén megy végül is szíve választottjához, nem pedig a nagybácsitól kijelölt kérőhöz feleségül. Ezt az elkoptatott, sablonos konfliktust Marsano néhány jól jellemzett, mulatságos figurának a felléptetésével tette némileg újszerűvé: a bonyodalomban részt vesz egy férfiehes vénkisasszony (Kovácsné), egy mindössze 13 éves, de már is kitanult kacér fruska (Szentpéteryne) és egy példátlanul korlátolt inas (Telepy). Vörösmarty figyelmét nem kerülte el, hogy a helyenként szellemes, helyenként elég vastag tréfákkal teletűzdelt vígjáték hatása a meglehetősen nagyszámú szereplő pontos, egybe-vágó összjátékán múlik.

Szentpéteryne – Szentpétery Zsigmond harmadik felesége; közelebbit nem tudunk róla, a színházi zsebkönyvekben Szentpéteryne Rozália néven szerepel, 1842 folyamán meghalt.

132.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 14. sz. aug. 16. 232. h. (A 131. sz. bír. együtt.)
Aláírás: V.

MM 1863–64. XII. k. 119. l. (CXIV. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 164. l. (CXIV. sz.)

Ziegler (I. 73. sz. bír. jegyz.) vígjátékának eredeti címe: *Die Schöne und die Häßliche*. 1822. A PNSz-ban mindössze egyszer adták 1823-ban. BSzT: 1835 (1), Szép és rút leány, vagy: A löverseny címen Telepy György fordításában. Ugyanez volt a darab sorsa a PMSz-ban is, ahol Szép és rút, vagy: Rút leánynak is akad kérője, ha pénze van címen került színre Murányi Zsigmond (I. 100. sz. bír. jegyz.) fordításában.

Molli, a darab hősnője (Laborfalvy) gazdag, fiatal angol árvalány; apja végrendeletének értelmében kérését próbára kell tennie, ezért kettős szerepet játszik: egyszer rútnak, himlőhelyesnek álcázott lady, egyszer mint annak szép, de szegény barátnője. Kérői közül a szegénysorsú Keith Károlyt (Lendvay) szereti, ahhoz is megy végül férjhez. Fitz-Harris gazdag, különc lord (Szentpétery), mindenáron csúnya nőt akar feleségül venni, mert attól fél, hogy a szép meg fogja csalni. Kopper Eduárd (Szilágyi) és fia Absalon (Telepy) komikus szerepet játszanak: az apa úgy dédelgeti együgyű, tohonya fiát, mint valami kisgyermeket. Maxwell György (Páncsy) nem kérőként jelentkezik, hanem a darabban rendezett löversenyen szeretne részt venni, hogy annak első díját megnyerve apját, akit az ő könnyelműsége juttatott az adósok börtönébe, onnan kiszabadíthassa.

A vígjáték rendkívül vontatott, unalmas alkotás: a különböző kérék próbatétele újra meg újra megismétlődik, minden ötletesség, szellemesség nélkül. Magyar is érthető, hogy sem a német, sem a magyar színháznak nem volt vele szerencséje. Nehéz megmagyarázni, miért tetszett a darab Vörösmartynak — talán azért, mert *A fátyol titkaiban* Vilma épp úgy alakoskodik, mint Ziegler Mollija?

133.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 15. sz. aug. 19. 247—248. h. (A 134. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 512—513. l. (LXXII. sz.)

MM 1847. 1766. h. (LXXII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 119—120. l. (CXV. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 164. l. (CXV. sz.)

Gleich, Joseph Alois (1772, Bécs — 1841, uo.) állami tisztviselő, majd a bécsi Josephstädter, illetőleg a Leopoldstädter Theater művészi vezetője. Kedvelt és rendkívül termékeny színpadi szerző, a bécsi népszínmű Raimundot (l. 75. sz. bír. jegyz.) megelőző korszakának jelentékeny képviselője. Bohózatának eredeti címe: Die Familie von Ketskemét; 1816-ban mutatták be a Josephstädter Theaterben. A PNSz nem játszotta. BSzT: 1834 (1), 1836 (1); NSz (10).

A darabot *Láng Ádám* fordította magyarra. (L. 70. sz. bír. jegyz.)

A bécsi népszínművek szerzői a színpadi hatáseltérés valamennyi eszközt felhasználták, így az egzotikumot is: gyakran léptettek fel darabjaikban az egykori monarchia területén élő népek köréből egy „törültnetszett” figurát, többek között magyar alakokat is. Ezek ábrázolása nem volt mindig jóindulatúnak nevezhető: a bécsiek szerettek élcelődni a tipikus — vagy tipikusnak vélt — folklorisztikus sajtáságokon. Gleicht nem vádolhatjuk magyarelles tendenciával. Molnár György és húga, Molnár Terka — akik Bécsben élő szakácsné rokonukat jöttek meglátogatni Kecskemétről — dramaturgiai szempontból pozitív szereplők, a bonyodalmat előidéző „rossz emberek”

(a pénzhajhász zugprókátor, ennek férfibolond vénkisasszony húga és intrikus irnoka, valamint egy piperkőc báró) a császárváros lakóinak köréből kerültek ki. A darab azonban elejétől végig a legvaskosabb alkalmikum körében mozog, úgyhogy szereplőinek — magyaroknak és osztrákoknak egyaránt — már nem is annyira játszani, mint inkább bohóckodniok kell benne.

Vörösmarty, a nőnem romantikus tisztelője, joggal háborodhatott fel azokon a jelenetekben, amelyekben Terka az őt molesztáló bárót egyszer úgy megtaszítja, hogy az a földre hemperedik, másodszer pedig amúgy istenigazában felpofozza. — Bajza Gleichet mint „a józan izlés Herostratusát” aposztrofálta Toldyhoz írt egyik levelében (VI. 182.), a Rajzolatok kritikusa meg úgy jellemezte népszínművét, hogy „aljas túlságokból gyűlt szemétdomb, rajta sem Kecskemét, sem Bécs nem található.” (Rajz 1836. 10. sz. febr. 3. 79.)

Szövegváltozatok

1. vígjáték 2. izetlen 3. került 4. szomorúbb 5. fölül 6. látni; 8. vitézkedtek 9. 's kétségbe esett 11. között nincs verekedő, 12. nyelvök' 15. szelidebb 16. Színészeink 17. művet túrhetővé ezentúl

134.

Megjelenés

Ath 1838. II. félev 15. sz. aug. 19. 248. h. (A 133. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1845–48. X. k. 513–515. l. (LXXIII. sz.)

MM 1847. 1766–1767. h. (LXXIII. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 120–122. l. (CXVI. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 164–165. l. (CXVI. sz.)

A darabról l. a 125. sz. bír. jegyz.

Szövegváltozatok

4. *Lendvay* 7. fel 's 8. legszívesebben 9. játékára | 11. mindig *egész a'* 15. *kivül* legyen, 's különösen 18. *Szakácsy* 21. *mívelés* 30. fel vagy 31. *Hangja*, 33. *feszült* 34. *kivül* hiba), 36. *kivántatik*, ebből úgy hiszszük több 39. *hanem a'* 40. *tehetsége* 's 44. *elfogultság* 's

135.

Megjelenés

Ath 1838. II. félev 19. sz. szept. 2. 311–312. h. Aláírás: V.

MM 1863–64. XII. k. 122–124. l. (CXVII. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 166–167. l. (CXVII. sz.)

A darabról l. az 57. sz. bír. jegyz.

Színháztársasunkat a Bessenyei fellépésével meginduló nyelvi mozgalom hívta életre, s az a gondolat, hogy a színház fő feladata a magyar nyelv fejlesztése, ápolása és terjesztése, a 30-as években sem vesztett erejéből. „Játékszínünktől, erkölcs és ízlés művelésén kívüül, nyelv művelést és tiszta nyelvterjesztést is várhatunk, mint szent kötelességet” — írta a Rajzolatok Ö. T. jegyű kritikusa, azaz Tóth Lőrinc (Rajz. 1835. 42. sz. máj. 27. 255.), s BAJZA a Dramaturgiai lelkékben (1836) a színművészet lényeges jegyei között első helyen említette a szövejtést, a felmondást és a szavalást, s csak utánuk a testtartást, a kéz- és archeszédet, a karakterfelfogást és a kifejezést. (V. 24.) Vörösmarty is azt várta a színpadtól, hogy az „a nyelv valódi iskolája” legyen (l. 191. sz. bír. 20. sor és 197. sz. bír. 15. sor), s bírátaiban már kezdettől fogva állandóan figyelmeztette, buzdította színészeinket a szép és helyes magyar beszédre. De nem sok eredménnyel: a színház megnyitása óta már egy év telt el, ám színészeink beszédkultúrája csak nem fejlődött, a nyelvi botlások, a hamis hangvétel, a grammatikai vétségek, a rossz artikuláció, a túl szapora vagy túl halk beszéd estéről estére megismétlődött. A Pesti Magyar Színház tehát nem töltötte be hivatását, de a Játékszíni krónika intelmei és tanácsai sem érték el céljukat, s ezzel magyarázhatjuk a bírálat szokatlanul szenvedélyes hangját.

Vörösmarty keserű kifakadásában még egy további szempont is közrejátszhatott. Mint a *színházi költészet híve* (l. *Elméleti töredékek* 55—149. sor) szerette volna, ha a színház minél gyakrabban játszik olyan drámákat, amelyek — a színszerűség mellett — költői dikciójukkal keltenek hatást. Ez azonban hiú reménynek látszott — a fogyatékos beszédtechnika a klasszikus, vagy akár csak az igényesebb drámairodalmi alkotások sikerét eleve kétségessé tette. Hogy a költészet sehogyssem tudott a Pesti Magyar Színházban kivirággani, ez fordítóink dilettantizmusán is múlt, de baj volt az eredeti darabok előadásával is, amint azt éppen Vörösmarty műveinek színpadi sorsa is példázta: a *Marót bán* langyos fogadtatásáért például nem kis mértékben színészeinket terhelte a felelősség, mert gyengének bizonyultak költőnk emelkedett stílusát, szárnyaló jambusait művészi előadásban megszólaltatni.

136.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 20. sz. szept. 6. 326. h. Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 124—125. l. (CXVIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 168. l. (CXVIII. sz.)

Raupach (l. 20. sz. bír. jegyz.) Der Zeitgeist c. vígjátékának ősbemutatója 1830 áprilisában volt Berlinben. Hozzánk viszonylag későn jutott el. Első ismeretes előadásai: Kassa, 1836., Kolozsvár — *Korszellem és fia* címen —, 1837. A PNSz-ban csak 1845-ben került

színpere, nagy sikerrel, mert 17-szer adták. Ezzel szemben a NSz-ban mindössze nyolc estén tűzték műsorra.

Fekete Soma — I. 20. sz. bír. jegyz.

A kritika kedvezően fogadta Raupach vígjátékát. „Egyszerű köntösben felette sok igazság, mindenütt elménczség és élet, a múltnak és jelennek súlyos ostroma, minden tanulságoknak gúnyolója. Az együgyűség' szájából mindig hatósabban hangzik az igazság.” (Szemlelő 1836. 95. sz. nov. 25. 1512. h.) — „E' vígjáték szépen font talalós mese, mellyen a' gondolkozni szerető mulatságosan törheti fejét, 's belső érdemét csak úgy foghatja fel, ha mindenik személy allegorikai jelentőségét kitalálta, 's mindenik jelentés czélzását megértette. Mi e' kedves mulatságtól 's lelki éledelettől nem akarjuk megfosztani azon olvasóinkat, kik e' vígjátékot látták, vagy ezentúl látni óhajtják; kik nem látták, vagy látni sem fogják, azokra úgy is egyoldalú, unalmas lehetne a' fejtegetés. Csak azt jegyezzük meg, hogy sokan kaczagtak ott, hol az értők szemébe köny toluult. Óhajtjuk e' jeles vígjátéknak minél előbbi és minél többszöri adatását.” (Hmúv 1838. 7. sz. szept. 6. 557.)

A darab cselekménye a következő. Lidérci (Szentpétery) gyámleányát, Virágvölgyi Hertha gazdag birtokosnőt (Komlóssy Ida) a világtól távol, egy eldugott kis faluban álló várkastélyban neveli, mert az a célja, hogy a tudatlanságban tartott fiatal lány az ő fiát, az együgyű Bodót (Szerdahelyi) válassa férjül, s így vagyona a családra jusson. A világtól való elijesztés céljából elhíveti Herthával, sőt Kődösi iskolamester (Balog) segítségével Bodóval és a falubeli parasztokkal is, hogy mindennél jobban kell félniök a korszellemtől, amely ordító oroszlánként járja be a világot és minden bajnak okozója. Az együgyű nép megszemélyesítve képzelet el a korszellemet, és senki sem mer kimozdulni a faluból. Hertha tizennyolcadik születésnapján Lidérci kijelenti, hogy a házasságot Bodóval most már meg kell kötni, majd a városba utazik, hogy megtegye az előkészületeket. — Távollétében Bodó a falubeli bíróval és törvénybíróval az erdőbe megy vadászni, s ott összeakadnak két jelmezbe öltözött férfival: a bohócruhás Tökisi Pelikán katonai felcserrel (Megyeri) és a spanyol vitézi köntöst viselő báró Szerencsényi főhadnaggyal (László). A két katona egy álarcosbálból jövet tévedt el az erdőben. Bodóék azt hiszik, hogy sikerült a korszellemet és fiát elfogniok, és magukkal viszik a két férfit a várkastélyba. Szerencsényi megismerkedik Herthával, s a két fiatal egymásba szeret. A falusiak Bodó parancsára a „korszellemeket” egy pajtába zárják, majd kihallgatják őket. Bodó fenyegetései hatására Tökisi „bevallja”, hogy ő valóban a korszellelem, aki minden rosszat, forradalmat, „francia propagációt” hozott a világra. A főhadnaggyot és a kirurgust lehetetlen helyzetükből a visszaérkező Lidérci szabadítja ki. Nyomban értesül gyámleánya vonzalmáról, s mindenáron el akarja távolítani a hódító főhadnaggyot. Terrében saját fia akadályozza meg. Bodó eleinte semmilyen rábeszélésre sem hajlandó szabadon engedni a foglyokat; amikor atyja felvilágosító magyarázata nyomán ráébred, hogy megszemélyesített

korszellem nincs, első haragjában el akarja pusztítani a csaló iskola-
mestert. Szerencsényi menti meg a helyzetet; Bodó megkönnyebbülten
veszi tudomásul, hogy nem kell feleségül vennie Herthát, a finom úri
kisasszonyt, s kijelenti, hogy egy tenyeres-talpas parasztlányt választ
párjával.

Raupach arra akart figyelmeztetni bohózatával, hogy a korszel-
lentől nem szabad teljesen elzárkózni. Ezt a darab zárójelenetében
közvetlenül ki is mondja:

Lidérczi: Kődösi! Kődösi! Micsoda szerepet játszottunk mi e
komédiában?

Kődösi: Nem a legfényesebbet, mert elfeledénk, hogyha a kor-
szellemnek legalább a kulcslyukat nem hagyjuk nyitva, ajtóstul rohan
a házba.

Zabosi: Úrfi — de mégis csak kell lenni korszellemnek!

Bodó: No persze — persze — van egy — hanem az nem egyéb,
mint szabó!

Zabosi, Buza, Ferkó, Parasztok: Szabó?

Töksi (hirtelen előlépve): Úgy van, uraim — szabó. Ő könyörület
nélkül foltozza és szabja a világot; tulajdonképp kontár, de maguk
látják kegyetek, hogy a céhbeli mesteremberek őt el nem tilthatják
mestersége folytatásától. — Megfoghatatlan !!!

A cenzor jónak látta ezt a részt a sűgőpéldányban kihúzni; ennek
ellenére a darab tendenciája teljesen világos maradt, amint az nem-
csak Vörösmarty, hanem pl. a Honnművész kritikájából is kitűnik.

137.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 24. sz. szept. 20. 391. h. (A 138. sz. bír. együtt.)

MM 1863—64. XII. k. 125. l. (CXIX. sz.)

ÓM 1884—85. VII. k. 168. l. (CXIX. sz.)

Grillparzer, Franz (1791, Bécs — 1872, uo.), a legnagyobb osztrák
drámaíró első nagy sikerét *Die Ahnfrau* c. 5 felvonásos végzetdrámá-
jával aratta 1817-ben. Művét a PNSz 1818-ban mutatta; ettől kezdve
állandóan műsoron maradt, 1846-ig 52-szer adták. Grillparzer szomorú-
játéka hamarosan meghonosodott a magyar színpadokon is. Kolozs-
várott 1822-től kezdve játszották, Petrichevich Horváth Dániel for-
dításában; BSzT 1833 (1), 1834 (1), 1836 (1), Vass István prózai for-
dítása szerint. A PMSz-ban már csak két estén játszották, ismét
Petrichevich Horváth Dániel verses átültetésében, úgy azonban, hogy
a mellékszereplők mondanivalóját itt is prózába írták át.

Petrichevich Horváth Dániel (?—1842) cs. kir. főstrázsamester, az
erdélyi színjátszás lelkes barátja és mecénása. Fordítása nyomtatás-
ban is megjelent: Az Öss-anya. Pest, 1824. (SZINNYEI IV. 1159—1161.)

Vass István — személyéről SZINNYEI (XIV. 964.) sem tud semmi
közelebbit.

Az egykor híres darab népszerűsége a 30-as évek végére már erősen megkopott. Ez tűnik ki a Honnművész bírálatából: „A szent-titkályos ósanya valahára ismét kitört halotti lepleiből, hogy kísérteteit őrzi színpadunkon, 's megölje Borotint, megölje Bertát, megölje Jaromirt: de közönségünk nem félt tőle, 's nem igen siránkozott a' megölteken. Óhajtható volna, hogy végre támadna egy bölcs commentator, ki megmagyarázná, micsoda allegória vagy symbolicum van ezen ósanya kísértetben. Shakespeare Macbethjében a' rémjelenetek vagy tüne-
mények titkai szépen napvilágra jöttek, csak e' nyöszörgő ósanya úzi folyvást álarczosan istentelen játékát. Ezen hagymázos szomorúság hajdanában nagy furorét csinált: de most már német színpadokról is lassanként felszáll az ósanyával együtt felhő-függönyök közé, vagy színpad alá esik Jaromir sírjába.” (Hmúv 1838. 74. sz. szept. 16. 582—583.)

Vörösmarty az *Elméleti töredékekben* (I. 1672—1701. sort és a hozzá írt jegyzetet, e. k. 329. l.) már kifejtette véleményét a végzetdrámákról és az Ósanyáról, s ezt ismételte meg bírálatában is. Vörösmarty és Grillparzer kapcsolatával Riedl Frigyes foglalkozott egyetemi előadásaiban. E szerint: A „*Vérnászra* elsősorban a francia romantika általános iránya mellett Grillparzernek . . . az *Ósanya (Ahnfrau)* c. drámája hatott. Ez a dráma a korszak egyik legnépszerűbb drámája volt, nálunk is sokat adták, sok bámulója és ócsárlója akadt; később kiment a divatból. Vörösmarty erről a Grillparzer-féle drámáról írt is; rosszalta némiképp és olyan dolgokat rosszal, melyeket ő is alkalmazott. . . A Grillparzer-féle rablótörténet volt tehát Vörösmarty drámájának egyik mintája. Nála is kastélyt látunk, nála is van egy rabló fiú, de itt az apa öli meg a fiát, és nem a testvér szeret a hugába, hanem az apa saját leányába.” (RIEDL, FRIGYES: Vörösmarty Mihály élete és művei. Egyetemi jegyzet. Bp. 1905. 149—150.) Riedl tanítása azonban helyesbítésre szorul. Vörösmarty a fátum-motívumot meg a kísértetjárást kifogásolta Grillparzer művében, s a Vérnászban nincs is szó ilyesmiről: Telegdi saját bűnének lesz áldozata, Tanár szellem-jelentésének mintáját pedig Shakespeare-nél kell keresnünk.

Bartha egy Walter nevű katona, Fánecs pedig a rablókat üldöző királyi csapat kapitányának szerepében lépett fel.

138.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 24. sz. szept. 20. 391. h. (A 137. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 125. l. (CXX. sz., a 139. sz. bír. együtt.)

ÖM 1884—85. VII. k. 168. l. (CXX. sz., a 139. sz. bír. együtt.)

A darabról I. a 136. sz. bír. jegyz.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 27. sz. szept. 30. 440. h. (A 140. sz. bír. együtt.)
 MM 1863–64. XII. k. 125–126. l. (CXX. sz., a 138. sz. bír. együtt.)
 ÖM 1884–85. VII. k. 168–169. l. (CXX. sz., a 138. sz. bír. együtt.)
 A darabról a l. 20. sz. bír. jegyz.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 27. sz. szept. 30. 440. h. (A 139. sz. bír. együtt.)
 Aláírás: V.

MM 1863–64. XII. k. 126. l. (CXXI. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 169. l. (CXXI. sz.)

Picard, Louis-Benoît (1769, Párizs – 1828, uo.) színész, színház-igazgató, drámaíró. Darabjának címe – *PLAUTUS Menaechmi c. komédiájára célozva* – *Encore des Menechmes*, 1802. (Még egyszer Menechmi.) Nem kisebb író, mint Schiller fordította németre: *Neffe als Onkel. Lustspiel in 3 Akten. Nach dem Französischen des Picard*. Tübingen, 1807. (Unokaöccs mint nagybácsi. Vigjáték 3 felvonásban. Picard francia darabja után.) Később, 1826-ban Karl Lebrün (l. 12. sz. bír. jegyz.) is átdolgozta *Die Verwechslungen* (Az összetévesztések) címen. *Éder György* (l. 66. sz. bír. jegyz.) a Schiller-féle változatot magyarosította, s a darabnak Atya és vőlegény egy személyben, vagy a konstantinápolyi út címet adta.

A pest-budai német színtársulat 1808-ban kétszer játszotta, a PNSz műsorában nem szerepelt. Kolozsvárott 1821-ben, Miskolcon 1830-ban adták Éder György fordítása szerint. BSzT: 1836 (1), s a PMSz-ban sem tűzték többet műsorra.

A darabnak az a témája, hogy egy unokaöcs a megszólalásig hasonlít nagybátyjához, s ezt kihasználva sikerül neki – sorozatos félreértések, felsülések és egyéb bohózati szituációk után – eredetileg másnak szánt szerelmest elnyernie.

A szerepvivők – a színlap sorrendjében – Udvarhelyi, Kovácsné, Bartháné, Bartha, Laborfalvy, Fáncsy, Szerdahelyi, Megyeri, Telepi és Somogyi voltak. Ez utóbbi a 3. felvonás 3. jelenetében lépett fel kis szerepében.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 28. sz. okt. 4. 455–456. h. Aláírás: V.

MM 1845–48. X. k. 515–516. l. (LXXIV. sz.)

MM 1847. 1767–1768. h. (LXXIV. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 126—127. l. (CXXII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 169—170. l. (CXXII. sz.)

A darab *Scribe* (I. 7. sz. bír. jegyz.) és *Varnier, François-Antoine* (1789, Párizs — 1854, uo.) *Toujours, ou l'Avenir d'un fils*, 1832. (Örökké, vagy: Egy fiatalember jövője) c. kétfelvonásos comédie-vaudeville-jének *Csató Pál* (I. 6. sz. bír. jegyz.) által készített „szabad” fordítása.

PNSz: 1834 (5). BSzT: 1836 (2), 1837 (1). NSz (11).

A darab tartalma a következő. Vámayné (Komlóssyné) fia, Ferdinánd (László) a szegény fogadott leányt, Brezy Amáliát szeretné feleségül venni, és szokési tervvel foglalkozik. Anyja Mathildot (Lendvayné) akarja menyéül, de ismerve változékony fiát, látszólag beleegyezik annak Amáliával kötendő házasságába, de arra kényszeríti a fiatalokat, hogy egy falusi kastélyban, távol mindenkitől, az esküvőre várva pár hétig folyton csak együtt legyenek. A hatodik héten Ferdinánd már tűrhetetlenül unatkozik, Amália nem kevésbé. Vámayné érettnek látva az időt, titokban a kastélyba hívja Mathildot, ahol Ferdinánd a függöny mögött meglátja és megszereti. A fiatalok a Vörösmartytól leírt melodramai jelenetben egymásra találhatnak. Ferdinánd lemond Amáliáról, s ez annál simábban megy, minthogy ennek régi arisztokrata udvarlója előkerül, s megkéri a kezét.

A bírálat megértéséhez kiegészítésképpen még ennyit: Mathild tudja, hogy a hegedülő férfi Ferdinánd, de a fiatalember nem, hogy ki a meglesett szép leány; ezért csodálkozik azon, hogy amikor megfogja a belépő Mathild kezét, a leány nem rezzen meg, csak mosolyog.

Vörösmartynak Komlóssyné játékáról tett megjegyzése — I. a 158. sz. bír. jegyz.

Szövegváltozatok

9. Ferdinandnak **14.** kicsinsége **15.** Igaz, **18.** Ferdinandot **20.** Ferdinand **21.** lepetik, **23.** Ferdinand **24.** rendületlenségén, **29.** Vármainé [sh.] Komlóssyné sikerülnek **30.** de *ne* Komlóssyné **33.** mondani, **38.** szeretetreméltó **39.** Mathildot,

142.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 29. sz. okt. 6. 470. h. Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 127—128. l. (CXXIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 170. l. (CXXIII. sz.)

A dráma szerzőjét nem sikerült kideríteni. A darabot 1835 júniusában Nagyváradon, majd ugyanezen év augusztusában Debrecenben játszották *Komlóssy Ferenc* (I. 5. sz. bír. jegyz.) fordításában Az álom

élet, vagy a' párisi szép hínvarró leány életrajza álomképekben címen. A Honművész egyik debreceni levelezőjének tudósítása szerint (Hműv 1835. 70. sz. aug. 30. 564.) a színlapon ez állt: „A bécsi cs. k. játékszíre Scribe és Victor Hugo után alkalmaztatva.” Ezt az adatot átvette SZINNYEI (VI. 849.) és nyomában STAUD GÉZA is (159.). Ám Scribe és V. Hugo nem dolgoztak együtt, azonkívül egyikükről sem tudjuk, hogy ilyen vagy ehhez hasonló című darabot írtak volna. Az álom élet francia eredete azonban kétségtelen: műfaját tekintve tipikus melodráma, több tekintetben emlékeztet DUCANGE Harminc év egy játékos életéből c. rémdramájára. (L. 113. sz. bír. jegyz.) — Rejtélyes a német átdolgozó személye is. Josef Frantz (Franz) nevű egyénnek sem az írói, sem a színészeti bibliográfiákban nem találtuk nyomát. Pedig a PNSz 1839. október 22-i budai előadásának színlapja is így jelentette: Die Wanderung durchs Leben, oder: Traum und Wirklichkeit. Aus dem Französischen von Franz. (Vándorlás az életen keresztül, vagy: Álom és valóság. Franciából Franz.) A darabot egyébként a PNSz már 1817-ben is előadta egyszer, s ez az időpont Scribe és V. Hugo szerzőségét eleve kizárja.

A színművet a NSz ötször játszotta.

143.

Megjelenés

ATH 1838. II. félév 31. sz. okt. 10. 504. h. Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 128. l. (CXXIV. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 170—171. l. (CXXIV. sz.)

Deinhardstein, Johann Ludwig (1794, Bécs — 1859, uo.) az esztétika tanára volt a bécsi Theresianumban, majd 1832-től 1841-ig a Burgtheater helyettes igazgatója. Színdarabjai közül különösen az ún. művész-drámák (l. 116. sz. bír. jegyz.) sikerült alkotások.

Garrick in Bristol c. vígjátékát — amelynek főhőse *Garrick, David* (1716—1779), korának kiváló angol színművésze, a szenvedélyt természetes hűséggel ábrázoló stílus úttörője — 1832 júniusában mutatták be Bécsben. A PNSz már egy hónap múlva játszotta, de úgy látszik, csak mérsékelt sikerrel, mert 1843-ig csupán 8-szor ismételték. A BSzT csak egyszer adta elő 1836-ban, *Joannovits Demeter* (l. 14. sz. bír. jegyz.) fordításában. Ezzel szemben a NSz-ban a darab 31 előadást ért meg, mégpedig *Csató Pál* (l. 6. sz. bír. jegyz.) fordításában, aki az eredetileg verses vígjátékot prózában ültette át nyelvünkre. A Jelenkor kritikája szerint nem éppen sikeresen: „A' fordítás hamar-kodás jeleit viseli magán, mert némelly helyeken kissé darabos, míg több kifejezés igen is feszengő.” (Jkor 1838. 81. sz. okt. 10. 321.)

A kritika kedvezően nyilatkozott Deinhardstein darabjáról. „Egy a' nemesebb, legtisztább és jelesebb vígjátékok közül, melyet tanulmányul ajánlunk vígjáték költőinknek. Ebből átláthatják, hogy a' comicumnak fő alkotórészét nem teszik az epigrammaticai mondatok,

képecskék, elménczke­dések, . . . hanem a' caracterek tartalmában, helyzetekben, 's helyes elrendezésben keressék a' comicum foganatját és becsét." (Hmúv 1838. 87. sz. nov. I. 685.)

Vörösmarty bírálatának megértéséhez tudnunk kell, hogy a Garrickot alakító színésznek kettős szerepet kell játszania. A darab ugyanis arról szól, hogy egy Hild nevű gazdag bristoli polgár drámaírói babérokra pályázik; minthogy eddig minden darabja csúfosan megbukott — amiért persze a színészeket vádolja, s mélyen lenézi őket —, legújabb művét Frondham, egy fiatal, még ismeretlen költő neve alatt akarja előadatni. De kiköti, hogyha a színdarab sikert arat, akkor fel fogja fedni az igazi szerzőt. Frondham szerelmes Hild leányába, Jennybe, ezért belemegy az alkuba. Az átmenetileg Bristolban tartózkodó Garrick pártfogásába veszi a fiatal költőt. Dr. Johnsonnak, a tekintélyes, rettegett kritikusnak maszkjában Hild bizalmába férkőzik, dicséri eddigi darabjait, s elkéri a legújabbnak kéziratát „tanulmányozás” végett. — A színtársulat előadja Hild drámáját, Garrick játssza benne a főszerepet. Az első két felvonást a közönség fagyos közönnyel fogadja, Hild kétségbe van esve. Frondham ekkor válaszút elé állítja Hildet: ha nem adja hozzá leányát, elárulja, hogy ki írta a darabot. Ám Hild hajthatatlan, mert úgy tudja, hogy Frondhamnak nincsen rá bizonyítéka. Most lép közbe Garrick: kezében a kézirrattal ő is leleplezéssel fenyegeti meg Hildet, viszont a kész darabot megmenti, ha Frondham elveheti Jennyt. A sarokba szorított Hild megadja magát, Garrick zseniális játékkal sikerre viszi a színdarabot, a fiatalok házasságot köthetnek. De Garrick még megleckézteti a színészellenes Hildet. Az a színész, akinek az utolsó felvonásban egy inast kellene adnia, Garrick utasítására hirtelen „rosszul lesz” — az előadást csak akkor lehet befejezni, ha Hild beugrik helyette. Pár szavas szerep az egész, Hild mégis halálos gyötrelmeket áll ki „a világot jelentő deszkákon”, s kezdi megérteni, hogy nem könnyű mesterség a „komédiázás”

Vörösmarty második, részletesebb bírálata a darabról: 189. sz.

144.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 34. sz. okt. 25. 551. h. Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 129. l. (CXXV. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 171. l. (CXXV. sz.)

A darabról l. a 8. sz. bír. jegyz.

A bírálat előtt: Oct. 9. Mari, másodszer igen kevés néző előtt.

A bírálat után: Oct. 11. Sokat tudó.

Oct. 12. Norma.

Oct. 13. Viszonyok hatalma.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 35. sz. okt. 28. 663—667. h. Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 616—626. l. (LXXV. sz.)

MM 1847. 1768—1774. h. (LXXV. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 129—138. l. (CXXVI. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 171—177. l. (CXXVI. sz.)

A bécsi népszínművek, különösen Raimund (l. 75. sz. bír. jegyz.) és Nestroy (l. 23. sz. bír. jegyz.) drámáinak közkedveltsége hasonló darabok írására ösztönözte színpadi szerzőinket. A harmincas évek második felében a többé-kevésbé eredetinek mondható tündérböhszátok, paródiák valósággal elárasztották a BSzT és a PMSz színpadát. (L. Kézikönyv 680—681.) Közöttük a legnagyobb sikert — PMSz első igazi magyar sikerét — *Gaal József* (l. 9. sz. bír. jegyz.) háromfelvonásos, de négy képből álló „eredeti paródiája”: A peleskei notárius aratta. 1838. október 8-án mutatták be — Vörösmarty, szokás szerint, a második előadás után írt róla bírálatot —, s azóta hosszabb-rövidebb megszakítással állandóan szerepelt a NSz műsorában.

Gaal József leleményesen szerkesztette egybe a Gvadányi elbeszélésből átvett meseanyagot a kötelező tündéries és lokális elemekkel. Darabjának motívumait sok helyről kölcsönözte, de ötletes és jó színpadi érzékről tanúszkodó kombinációjukkal, főleg az alföldi népelet és a korabeli Pest-Buda világának életképszerű ábrázolásával mind tartalmában, mind hangulatában egészen újat, eredetit alkotott. A magyar népszínmű — kezdeti, tapogatózó kísérletek után — A peleskei notáriussal indult fejlődésnek; nélküle aligha írta volna meg Szigligeti A szökött katonát.

Az általános tetszéshez döntő módon járult hozzá Megyeri kitűnő alakítása — ő játszotta Zajtay uramat —, valamint Thern Károly zenéje; főleg a juhászok által énekelt Hortobágyi pusztán fúj a szél . . . kezdetű népdal tetszett, hamarosan széltében-hosszában énekelték, játszották, valóságos slágerré vált.

Thern Károly (1817—1886) iglói német családból származott; 1837-ben a pesti egyetemre járt, 1841-ben a NSz másodkarmestere lett. Több operát, színművekhez — így Vörösmarty *Az áldozat* c. szomorújátékához is — kísérezzenét, népszínművekhez dalbetéteket írt. Az ő nevéhez fűződik a *Fóti dal* megzenésítése is. (L. Vty Akad. kiad. III. k. 267., 279.)

„A *Peleskei notárius* bírálatát — olvashatjuk Császár Elemér monográfiájában — két szempontból jelentős. Egyrészt, mert szellemben és formában ez a kritika áll legközelebb a modern színi bírálatokhoz: a kritika két eleme olyan mértékben vegyül, mint manapság szokás, s a kritikus is, a mai bírálók módján, bizonyos jóindulattal áll szemben a szerzővel, menten minden oktató hangtól és fősőbbesleges leereszkedéstől, ami abban az időben divatos volt. Másrészt Vörösmarty nemcsak okosan méltatja a drámát, kiemelve érdemeit, hanem föl-

ismeri — s ezt a színpad is igazolta —, hogy Gaal e bohózata marandó értékű munka. Annál nagyobb érdemi ez, mert Gaal irigyei minden módon gyalázták, s Munkácsy János, maga is bohózatíró, a legyőzött vetélytárs aljasságával nem átalta a Rajzolatokban „össze-vissza lopott krajcáros komédiá”-nak nevezni. (1838. 232. l.) Vörösmarty nemcsak tisztázta Gaalt a plágium vádja alól, hanem igen élénk érzékkel fejtegette az utánzás szerepét a költészetben és az idegen motívumok fölhasználásának jogosultságát.” (CSÁSZÁR 225 — 226.) Érdemes azt is megemlíteni, hogy Gaal József megszívlelve a bírálatot, az első felvonást átdolgozta: elhagyta a „névnapi tisztelkedést”, más jeleneteken is rövidített, s Tóti Dorkát valóban úgy hozta „szorosabb összeköttetésbe” Zajtayval, ahogyan azt Vörösmarty tanácsolta. 1839. február 1-től kezdve már ezekkel — a színlap szerint: „célszerű változásokkal” — játszották a darabot.

Munkácsy János (1802—1841), a Rajzolatok szerkesztője, maga is több paródiát írt: a Garabonczás diák (1834) nagy sikerű aratót, a BSzT egyik legtöbbet játszott darabja volt, a PMSz-ban is műsoron maradt; de már Tündér Ilona c. „tüneményes vigjátéka”, amely két hónappal a Peleskei notárius előtt került bemutatásra, nagyot bukott. (Az Áth-ban BAJZA írt róla megsemmisítő bírálatot, V. 189—192.) Munkácsy érezte, hogy a Peleskei notárius feltűnésével mindaz, amit ebben a nemben eddig írtak, menthetetlenül a múlté, s volt annyira ízléstelen, hogy nálánál jóval tehetségesebb pályatársát lapjában megtámadja. Először is plágiummal vádolta meg Gaalt, azután pedig mindenáron az erkölcstelenség bélyegét akarta népszínművére sütni, mert Hopfen leánya éjfélkor ad találkát a pincében az ifjabb Zajtaynak. Cikkét pedig így fejezte be: „De van e' darabban egy minden botránkozgatások legaljasabb nemű botránkozgatása, mely ellen mi itt nyilván felemeljük szavunkat és megkívánjuk, hogy az értelmesebb közönség illetően színpadra hozott scandalumoktól kíméltessék meg. A' tudós urak, kik közül most egyik, paródia helyett, e' krajcáros komédiát színpadra hozta, eleget zajogtak 's zajonghatnak továbbá is a' magyar humor ellen az Athenaeumban, de pártjok dühét úgy szólván egy egész írói kar ellen, a' színpadon önteni ki, botránkozást okozó méltatlankodás. Mi jognál vagy illedelem' szabályánál fogva adta Gaal úr a' notárius fiának szájába e' szavakat: 'A magyar humor egy piszkos mocsár, melyben undok békák krákognak és kuruttyolnak'; nem esnek e vissza ezen pártoskodás dühéből írott szavak annak fejére, ki éppen így ír, és humorral ír, vagy akar írni, mert paródiát ád előnkbe?” (Rajz 1838. II. félév 29. sz. okt. II. 232.) Munkácsy tehát úgy támadta meg Gaalt — aki kezdetben a Rajzolatok munkatársa volt, ekkor azonban már az Athenaeumba dolgozott —, hogy közben a triáson is igyekezett egyet ütni. Ezért is tartotta Vörösmarty szükségesnek, hogy megvédje Gaalt, s egyúttal megleckéztesse Munkácsyt az írói etika kérdésében.

Kean — Dumas père drámája, I. 116. sz. bír.

Kotzebue-nál történik valami hasonló — az Intermezzo c. vigjátékban, I. 92. sz. bír. jegyz.

Az utazás közös költségen — Angely vigjátéka, I. 72. sz. bír.

Amikor a NSz 1937. szeptember 3-án felújította a Peleskei nótáriust, Galamb Sándor utójátékot irt hozzá. A kis jelenet színhelye a Csiga vendéglő, ahol a darab ősbemutatója után a színészek, a szerző és a kritikuskok — köztük Vörösmarty, Bajza és Toldy — összegyűlnek, s vidám poharazás közt megbeszélik a nagyszerű est eseményeit. Megjelenik Munkácsy János is, ócsárolja Gaal darabját, de az athenaeisták megcáfolják kifogásait, s leleplezik, hogy csak az irigység beszél belőle. Mind a társalgásban, mind a vitában Vörösmarty viszi a szót, voltaképpen ő az utójáték főhőse. Galamb Sándor nagyon ügyes montázs-technikával illesztette be a párbeszédbe a Játékszíni krónika egyes darabjaiból, főleg a Peleskei nótárius bírálatából kiválogatott szó szerinti idézeteket.

Szövegváltozatok

1. Notárius másodszer peleskei 7. érte 7. így 8. nevű 9. felhatalmaztatást) míg 11. diadalmaskodik 14. gyűlöli 15. egy Pestre 16. meghívó állevelet 20. Tóti Dorka, jár 's 23. közt 26. ajtón 's kihúzáván 33. akarnák 35. míg 40. őt hollót de igazságszerető 46. míg 51. legyen 's 56. elétapsolt 57. bukván az 59. megfosztva, 60. epizod tudniillik 61. éjjél előtt nem mer 62. menni 's 64. fufang eszúnek 65. kioltatik míg 75. ajánl 76. de a' ki 78. így Buda'várát 82. tartalmaz, de 85. költségen. Egymást 89. elrendelésre 90. epizod 92. másod rendű 94. könnyű 96. itt ott 100. fel 102. szét zavarja Keanból 104. eredetiség-kereső 109. újság 110. sőt 111. 'S 113. csodálatos 116. újat 117. után, 121. anyagot, 125. színekkel 126. pedig, 129. úgy 133. tanyára kísértetnek ugyanazon 141. diadalmaskodni. 144. scenába tenni: Tóti 148. boszorkány-tagadást 156. hozni, 161. stb. 162. közül 's 168. jött, 169. elmondani, kétségen kívül 171. mulja 173. helyzetei- 's caractereinél 175. ifj. 178. kuruttyolnak 180. színe 181. Rajz. sz. [sh.] 182. írtak 186. ha, üres-, silány- semmiségök 187. egy ilyen 188. felsivalkodik, 189. önkényt 191. [az MM 1845—48. és MM 1847. szövegében: utalást; ez nem is egészen ártatlan sajtóhiba. Ath: utalás. Jelen kiadásunk főszövege az Ath-ot követi.] 193. fellázíttatni leveretni 194. mely a' külföldnek 198. ítélet, 199. de hogy illyeket nélkül 201. nem tetszését 208. feljajdulnak 's 213. kimutatni, ingerültség 215. értekeznek. Az 217. felhevülés 221. sikeretlen 228. legkeserűbb 231. nyomos 's 232. fenn tarthatni 234. rosszak, követni ha 242. a' második hanyagabbúl 243. szint azon 245. Shakespeare' 251. juhászok' 253. öltözetük 256. újításon színen 260. botránközást,

A bírálat után: Octob. 15. Arcadii menyasszony

Octob. 16. Ismeretlen nő

Megjelenés

- Ath 1838. II. félév 36. sz. nov. 1. 583. h. (A 142—145. és 147—149. sz. bír. együtt.)
 MM 1845—48. X. k. 526. l. (LXXXVI. sz.)
 MM 1847. 1774. h. (LXXXVI. sz.)
 MM 1863—64. XII. k. 138. l. (CXXVII. sz., a 147. sz. bír. együtt.)
 ÖM 1884—85. VII. k. 178. l. (CXXVII. sz., a 147. sz. bír. együtt.)
 A darabról l. az 5. sz. bír. jegyz.

Szövegváltozatok**1. Oct. 2. felületes 3. illyeket**

A 146. és 147. sz. bír. között: Oct. 18. Előszór: Hét leány közül a legrútább. Vigjáték 3 felv. Irta Albini, fordította Kovacsóczy.

Megjelenés

- Ath 1838. II. félév 36. sz. nov. 1. 583. h. (A 146., 148. és 149. sz. bír. együtt.)
 MM 1845—48. X. k. 526. l. (LXXXVII. sz.)
 MM 1847. 1774. h. (LXXXVII. sz.)
 MM 1863—64. XII. k. 138. l. (CXXVII. sz., a 146. sz. bír. együtt.)
 ÖM 1884—85. VII. k. 178. l. (CXXVII. sz., a 146. sz. bír. együtt.)
Vogel, Wilhelm Peter (1772, Mannheim — 1843, Bécs) orvosnak készült, színész lett. Iffland (l. 14. sz. bír. jegyz.) tanítványa, majd utóda Mannheimban, 1823-ban egy rövid ideig a Theater an der Wien titkára. Nyugtalan természetétől hajtva állandóan vándorúton volt, időközönként visszavonult a színházról, s mint író és tanár kereste meg kenyerét.
 Der Erbvertrag c. két részes drámai költeményét — amelyet 1825-ben mutattak be a bécsi Burgtheaterben — E. TH. A. HOFFMANN (1776—1822) Das Majorat (A hitbizomány) c. novellája nyomán készítette. Bayer adata tehát (NJT 440.) nem téves, csak hiányos, mert Hoffmann neve mellett nem tüntette fel Vogelét is. Viszont az a feltevése, hogy a Katona József fordította Az örökség c. egyfelvonásos vigjáték (1), amelyet a második pesti színtársulat 1811-ben játszott, szintén Vogel munkája (NJT 406—407. és EPhK 1892. 692.), már nem állja meg a helyét: ezt a darabot KÖRZEBUE írta Die Erbschaft címen.

Jakab István — l. 9. sz. bír. jegyz.

PNSz: 1825 (22); BSzT 1833 (1), 1835 (1). NSz (2).

Az eltűzottságuk következtében fonákká, már-már nevetségessé váló borzasztó motívumok, amelyekből a 16. században játszó dráma felépült, a következők: Runsitten várának tornya titokzatos módon ledől, és a vár ura hirtelen meghal. Temetésére hazaérkeznek fiai, Wolfgang és Hubert. Wolfgang teljesen érthetetlenül és indokolatlanul durván bánik Dániellel (Megyery), az öreg gróf meghitt szolgájával, úgyhogy ez bosszúból letaszítja őt a ledőlt torony helyén tátongó mélységbe. Dánielt húsz éven át gyötri a lelkiismeret: hiába vette vezeklésül magához Rodrichot, áldozatának árván maradt fiát (Lendvay), s nevelte fel, Ottmár néven, saját unokaöccseként — éjszakánként rémképektől úzve, holdkórosként bolyong a büntett színhelye körül. Ottmár szereti Dánielt, mégis ő idézi elő halálát: egyszer tanúja lesz az öreg álomjárásának, s amikor az a szakadék széléhez ér, amelybe egykor Wolfgangot letaszította, ijedében rákiált, mire a felriadt aggastyán a mélységbe zuhan. Mindezt tetézi az a stflustörés, hogy a rémdráma elemeivel átszőtt darab a két gróf utódainak idilli boldogságával végződik: Rodrich-Ottmár és az időközben elhunyt Hubert gróf fia, Siegbert között barátságos „örökségi egyezés” jön létre, megosztják a vagyont és házasságra lépnek választottjukkal.

Szövegváltozatok

1. Oct. Szinjátek 6. Megyery

A bírálat után: Oct. 20. Jobb' jutalomjátékául: Sevillai borbély.

148.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 36. sz. nov. 1. 583. h. (A 146., 147. és 149. sz. bír együtt.)

MM 1845—48. X. k. 526. l. (LXXVIII. sz.)

MM 1847. 1774. h. (LXXVIII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 138—139. l. (CXXVIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 178. l. (CXXVIII. sz.)

A darabról l. a 92. sz. bír. jegyz.

Erkelné — Erkel József (és nem Erkel Ferenc!) felesége: Szabó Amália; az énekkar tagja volt, de kisebb prózai szerepekben is fellépett. Az Intermezzo 1838. február 20-i előadásán (l. 92. sz. bír. jegyz.) ő játszotta a *cicomárusnét*, azaz *divatárusnöt*.

Török Miklós — kardalos, segédszínész.

Szövegváltozatok

1. Oct. Komlósyné 4. színész kivántatik, 's Komlósyné 7. urfit Birken Jánost, 9. közül Cziczomáros

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 36. sz. nov. 1. 583. h. (A 146—148. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 527—528. l. (LXXIX. sz.)

MM 1847. 1774—1775. h. (LXXIX. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 139. l. (CXXIX. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 178—179. l. (CXXIX. sz.)

KISFALUDY KÁROLY a Leányórző c. háromfelvonásos vígjátéka először csak nyomtatásban jelent meg az Élet és Literatura 1827-i évfolyamában, Kölcsynek rávonatkozó nagyszabású, a komikum elméletévé terebélyesedett bírálatával együtt. Színpadra három év múlva került: Kassán 1830. november 18-án. Nem tartozott a népszerű darabok közé, a BSzT mindössze kétszer játszotta 1836-ban, a NSz-ban is csak hét előadást ért meg. „E' színmű a' legpontosabb adatás mellett sem volt képes még nagy szerencsét tenni; bágyadt és vontatott előadással pedig igen untatóvá válik.” (Hmív 1838. 86. sz. okt. 28. 677.)

Szövegváltozatok

1. Oct. összevágóbb 2. volna, 5. régiesbnek kell vala öltözöttnek lennie 6. nem fiatal 7. törölni lehetne; nem 14. én is asszony vagyok. [Kurzív] ez 16. egészen más 's áll, 17. szép nemhez 21. javalhatók.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 38—39. sz. nov. 8. 623. h. (A 151. sz. bír. együtt.)

MM 1863—64. XII. k. 139—140. l. (CXXX. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 179. l. (CXXX. sz.)

A darabról l. a 145. sz. bír. jegyz.

A 150. és 151. sz. bír. között: Nov. 2. A' színház zárva.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 38—39. sz. nov. 8. 623. h. (A 150. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 140. l. (CXXXI. sz., a 152. sz. bír. együtt.)

ÖM 1884—85. VII. k. 179. l. (CXXXI. sz., a 152. sz. bír. együtt.)

A darabról l. a 70. sz. bír. jegyz.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 43. sz. nov. 22. 687. h. Aláírás: V.

MM 1845–48. X. k. 528–529. l. (LXXX. sz.)

MM 1847. 1775–1776. h. (LXXX. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 140–141. l. (CXXXI. sz., a 151. sz. bír. együtt.)

ÖM 1884–85. VII. k. 179–180. l. (CXXXI. sz., a 151. sz. bír. együtt.)

A darabról l. a 47. sz. bír. jegyz.

Haray Viktor (1818–1882) a PMSz-ban segédszínész volt, Schodelné marta el a társulattól. (L. 177. sz. bír. jegyz.) Ezután Kolozsvárott és más erdélyi színtársulatoknál működött. A szabadságharcban Bem oldalán vett részt, utána bujdosni kényszerült. Később újra színpadra lépett, életét mint jószágigazgató fejezte be. Írt néhány jelentéktelen drámát is. (SZINNYEI IV. 462.)

Szövegváltozatok

1. színműnek 2. azért 's 3. mint, 's elég, 8. meghódítására *intéztetik*. 'S 14. figyelemmel, 23. *elérzékenyülés* 25. *levén* 30. *Harai* 38. *lehet, könnyű* 43. *boszontó* ha bár

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 44. sz. nov. 25. 703–704. h. Aláírás: V.

MM 1863–64. XII. k. 142–143. l. (CXXXII. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 181. l. (CXXXII. sz.)

Vörösmarty első bírálata a Haramiák előadásáról: 18. sz. bír.

Egressy a Schodel-házaspárral történt összekülönbözés után (l. 122. sz. bír. jegyz.) megvált a színháztól, s vidéki körútra ment; november közepén azonban visszatért a fővárosba, s Moor Ferenc szerepében lépett először újra a közönség elé. (L. PUKÁNSZKYNÉ II. 91.)

A Haramiákat 1823-ban Toldy Ferenc is lefordította, de kísérlete balul ütött ki: munkája a túlzásba vitt neologizmusok következtében hemzsegett a magyartalanságoktól, sőt értelmetlenségektől. (L. BAYER JÓZSEF: Schiller drámái a régi magyar színpadon és irodalmunkban. Bp., 1911. 58–68.) 1837–38-ban azután újra dolgozta fordítását, s Vörösmarty kritikájából arra következtethetünk, hogy Egressy már eszerint mondta szerepét. 1839. június 16-tól kezdve azután a színház már teljes egészében áttért a Toldy fordította szöveg használatára.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 49. sz. dec. 13. 783—784. Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 143—145. l. (CXXXIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 181—183. l. (CXXXIII. sz.)

Raupach (l. 20. sz. bír. jegyz.) Die Königstochter ein Bettlerweib, oder: Die Schule des Lebens c. színjátékát 1835 májusában mutatták be Berlinben, hozzánk azonban csak három év múlva jutott el. PNSz: 1838 (18); NSz (16). Magyarra *Dedky Fülöp Sámuel* (l. 81. sz. bír. jegyz.) fordította.

A dráma főhősnője, Donna Isaura, Castilia hercegnője (Lendvayné), olyan gögös, hogy apja, Don Alfonso (Udvarhelyi) sem bír vele. Mint-hogy erőnek erejével ellene van egy házasságnak, a király elhatározza, hogy „az élet iskolájába” küldi, azaz különböző megpróbáltatásoknak veti alá. Hálószobájába csempézik egyik apródját, s Isaura hiába hangoztatja ártatlanságát, börtönbe vetik. Innét unokatestvére (Egressy) szabadítja ki, s Navarrába szökteti. Ott szolgálóként egy csapszékbe kerül, ahol a fogadósné fia (Telepy) szerelmével zaklatja. Arra vetődik egy Sancho Perez nevű aranyműves (Lendvay), aki hajlandó Isaurát egy kolostorba menekíteni. De útban oda összeakadnak a Castiliából Isaura után küldött kapitánnyal (Fáncsy), s Isaura csak úgy tud előle megmenekülni, hogy az aranyműves menyasszonyának adja ki magát, s hogy a kapitány gyanúját eloszlassa, menten meg is esküszik Sancho Perezzel. Isaura már egészen megtört, de Sancho olyan nemesen viselkedik, hogy nála marad, s eltűri házastárs anyósa (Laborfalvy) kínzását. — De még nincs vége a megpróbáltatásoknak. Don Ramiro, Navarra királya, aki szakálla kivételével tökéletes hasonmása Sancho Pereznek, beleszeret Isaurába. ám ez hű marad férjéhez, mire a király börtönbe vetteti Sanchót, s Isaura tudomására hozzák, hogy ott megvakították, s vagyonát elkobozták. Az egykor gögös királylánynak most koldulnia kell, hogy magát és férjét eltarthassa. Egyszer elmegy a királyi udvarba, hogy némi ételt szerezzen éhező férjének; ott apjával találkozik, aki hajlandó neki megbocsátani, ha elfogadja Don Ramiro házassági ajánlatát. De Isaura most sem inog meg. Ekkor Don Ramiro leveszi álszakállát, s kiderül, hogy ő volt Sancho Perez: mindaz, ami történt, előre megrendezett komédia volt. Isaura gögje, büszkesége megtört, s megigazult lélekkel boldogan élhet szeretett férje oldalán.

A darabot kritikusaink általában kedvezőtlenül fogadták. „Raupach darabjai érzélgők, de talán ez valamennyit túlhaladja természetlenségével, 's azért magyar közönség előtt soha nem fog nagy 's olly hatást eszközölhetni, 's magát annyi ideig föntarthatni, mint a' német színpadon. A' sok üres szóhalom között találkoznak ugyan életből merített jeles mondások is, ezeket mohón kiszemelé a' közönség 's tetszéssel is fogadá; de az egész csak az igen sikerült előadás teheté tűrhetővé.” (Jkor 1838. 98. sz. dec. 8. 389.) — „Egészen Griseldis

modorában irt mű, még nagyobb hibákkal a' karakterekben 's cselekvényben. Képzeltetlen rossz hatása van az illy műnek. Iróink nagyobb része világos példáját adá drámai szebb irányra való törekvésének; a' színház, úgy hiszem, ha eredeti munkáink korszerűségét 's mélyebb hatását fentartani akarja, ne legyen organuma olly érzelmeknek, mellyek hamisak, 's a' fejledező szívet rossz irányba hozzák. Nem akarok a' mű bonczolgatásába ereszkedni, de úgy hiszem, bizonyítgatás nélkül is állíthatom, hogy Raupach ezen műve a' legrosszabb, legmérgezőbb drama, 's kevésbé lett volna veszélyessé, ha szerzőnk minden tehetség nélkül szűkölködne; de így a' forma, a' színpadi ügyesség palástolja a' mű semmiségét, 's azon mélyebb, szívbe fészkelő erkölcselen hatást, mellyet az egészen átömlő beteg fanatizmus szül." (HasznM 1839. I. félév 22. sz. márc. 16. 84.) — A legszenvedélyesebben Bajza kelt ki Raupach darabja ellen. "... Vajjon, ha az orvos egy kis náthát, mely magától is el szokott múlni, úgy gyógyítana, mint allopathiánk a lues universalist, hol a testet a legkegyetlenebb salivatiónnal vizzik keresztül, nem azt mondanók-e, hogy doctor urat bolondok házába kellene zárni? Im itt van e gyógy mód, itt a nagy bölcsesség; a raupachi életphilosophia, mi *Életiskola* cím alatt árultatik, s itt van a második Griseldis, mely még Halm urénál is képtelenebb és nevetségesebb, mert itt egy sereg nép, egy egész királyi udvar egyesül egy szegény leány gyöttrésére és ámitására, a nélkül, hogy csak egy is találkoznék, ki keresztényileg könyörülvén rajta, megsúgná, hogy mindaz, a mi vele történik, csak játék és ámitás. De ha az ember német poeta és Raupach is azon felül, akkor mindent szabad tennie. Merne csak ily dolgot a francia, a német kritikus urak két évig egyebet nem tennének, mint tudónál-tudósabb foliánsokat írának tele agyon zúzására. Mert tudnotok kell, magyar atyámfiai, hogy e *Griseldisek*, e raupachi *Életiskolák* a németeknek nagyon tetszenek; valahányszor adatnak, megtelik a színház, és van sírás-rívás; Raupach pedig és Halm Friderik nagy hírben állanak, mint drámaköltők. Ilyen dolgok történnek a német drámai literatúrában. Ha e nagyon tudós nép a maga Goetheét és Lessingét istenítene színpadain, s így ütne zajt a francziák ellen, tudnám e dolgokat összeegyeztetni; de ilyen *Griseldiseket* és *Koldusnőket* dicsérvén, kedvelvén, hogyan mernek a francia színművek ellen csak motszanni is, azt csakugyan bátor vagyok csodálni. Az, mi ezen *Koldusnőben* történik, fölér minden francia színpadi ráfogott és való mézszárlásokkal, és ime, kritikus uraimék mennyit értekeznek a hóhér-bárdról, mely a francia művekben megjelenik, mennyit a stílus patibulariusról! holott a józan eszű francia vétkeseket végez ki egyszerre, a német poeták ellenben minden asszonyi erénynyel ékes, ártatlan nőket feszítenek kínpadra, és öt felvonáson keresztül, a lelki tortúra minden nemein átgöytrik. Csodálom, hogy a német tudós kritikusok a nagy tudománytól ki bírták találni, hogy Shakespeare többet ér, mint Iffland vagy Raupach. E szerencsés történetet alkalmasint Lessingnek lehet köszönni, kinek nagy tekintete volt és van ma is, és Shakespeare mellett emelt szava sokat nyomott. De e Lessingnek

több esze és való tudománya is volt ám, mint van napjainkban száz gallophagus bírálgatónak együtt véve." (V. 269–270.)

Vörösmarty, egyéniségének, kritikusi attitűdjének megfelelően, körültekintőbben s ennek következtében megértőbben bírált. Igen szerencsés módszert választott, amikor a színművet a hasonló témájú darabokkal — HALM Griseldisével (I. 3. sz. bír.), MORETO Donna Dianájával (I. 47. sz. bír.) és SCRIBE-MÉLESVILLE-CARMOUCHE Mézes hetek c. comédie-vaudeville-jével (I. 25. sz. bír.) — vetette egybe; a különbségek és hasonlóságok szembeállításával sikerült is a Királyleány alapvető fogyatékoságait felfedni. Elfogulatlanságát dicséri, hogy nem hallgatta el Raupach drámaírói erőnyeit, amelyeknek egy része — s ebben is igaza volt — csak a gyenge fordítás és a hibás játék következtében nem érvényesült kellően.

Másképp vélekedett Vörösmartynak erről a bírálatáról CSÁSZÁR ELEMÉR: „Legtipikusabb bírálata, mely érdemeit és fogyatkozásait együtt igen jellemzően mutatja be, az, melyet Raupach *Királyleány*, mint *koldusnő* c. színművéről írt. Kitűnő módszerrel dolgozta: a drámát kapcsolatba állította Halmnak a magyar színpadon ismert, hasonló tárgyú *Griseldis*-ével, s e párhuzammal iparkodott világot deríteni az új dráma jellemére és értékére. Az első törekvése igen jól sikerült, s a bírálat igen ügyes, de értékelése elhibázott: lojális ellenfél lévén, jóval több értéket juttatott a darabnak, mint amennyi megillette. Bajza jóval helyesebben ítélt róla!" (CSÁSZÁR 225.)

155.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 50. sz. dec. 16. 799–800. h. (A 156. sz. bír. együtt.)

MM 1845–48. X. k. 529–530. l. (LXXXI. sz.)

MM 1847. 1776. h. (LXXXI. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 145–146. l. (CXXXIV. sz., a 156. sz. bír. együtt.)

ÖM 1884–85. VII. k. 183–184. l. (CXXXIV. sz., a 156. sz. bír. együtt.)

Dumas père (I. 10. sz. bír. jegyz.) Caligula c. ötfelvonásos verses tragédiáját 1837. december 26-án mutatták be a Théâtre Français-ban.

A dráma a vérengző, zsarnok római császár bukását ábrázolja. Caligula (Egressy) szemét vet Stellára (Lendvayné) — volt dajkájának, Juniának (Komlóssyné) leányára —, aki titkos keresztény és egy fiatal gall patriciusnak, Aquilának (Lendvay) menyasszonya. A császár parancsára Stellát nyílt utcán elragadják vőlegénye mellől. Caligula palotájába hozatja Stellát, és szeretőjévé akarja tenni, de a leány ellenáll az erőszaknak. Messalina (Laborfalvy) — Caligula felesége — cselt sző férje ellen: Aquilát titokban elvezeti menyasszonyához a császári palotába; majd rájuk zárja az ajtót. Caligula együtt találja őket, és emberei Aquila és a közben odaérkező Junia szeme láttára

ölik meg Stellát. Aquilát a császár rabszolgaként eladatja, a gall patriciust Cherea (Fáncsy) veszi meg. — A római nép éhezik és lázong; az elégedetlenséget Annius (Bartha) és Sabinus (Szigligeti) szítja. A két lázítót foglyult ejtik, s a császár Chereának adja át őket kivégzésre. Am Cherea — Messalina szeretője — nem hajtja végre a parancsot, sőt a császárnő biztatására szövetséget köt velük Caligula megbuktatására. Terveikbe beavatják Aquilát és Juniát is, akik egy lakoma alkalmával rátörnek a lerészegedett Caligulára és megfojtják. A többi összeesküvő is megjelenik a császár holttesténél — ekkor Messalina valamennyiüket elfogatja és a halálba küldi, Claudiust pedig császárrá kiáltatja ki.

A Caligula bemutatóját — amely egyben Laborfalvy Róza jutalomjátéka volt — nagy hírverés előzte meg. „Ismét egy darab — írta az Ath — azon iskola férfiától, mely minden eddigi iskolák közül legszerencsésb sikerrel tud színpadra dolgozni, és egyik érdemes színészünk' jutalmára! Kettős ok a' tisztelt közönség' részvételére.” (Ath 1838. II. félév 47. dec. 6. 751. h.) A végzőzős rémdrámát azonban hidegen fogadták, a színház a második előadás után levette a műsorról; vidéki előadásáról sem tudunk. A PNSz 1846-ban próbálkozott meg Dumas darabjával, de hasonló sikertelenséggel.

Vajda Péter (1808—1846) sok irányú szépírói és szerkesztői tevékenysége mellett (l. Kézikönyv 593—598.) dramaturgiai mozgalmainkból is kivette a részét: drámafordításaival a NSz irodalmi igényű műsorát gyarapította (l. még 183. sz. bír. jegyz.), a Hasznos Mulatságok hasábjain jó ízlésről tanúskodó — eddig még nem méltatott — színikritikusi tevékenységet fejtett ki. A Caligulát eredetiből ültette át nyelvünkre, de prózában; fordításáról egy egykorú kritikának az volt a véleménye, hogy „szabatosság s kellemes férfiasság tünteti ki” (Jkor 1838. 100. sz. dec. 15. 397.)

A bírálatban említett díszmenet az I. felvonásban a győztes hadjárataiból hazatérő Caligulát fogadja; a „táncz-nemű mutatványok” pedig az ötödik felvonásbeli orgiában — amelynek végén a zsarnokot megölik — fordulnak elő.

Vörösmarty a Fiesco 1838. augusztus 27-i előadásáról írt bírálatában (135. sz. bír.) szinte drámai hangon szólalt fel színészeink rossz kiejtése ellen. A helyzet azonban nem változott — sőt: Komlóssyné személyében olyan színésznővel bővült az együttes, aki kellemetlen hangjával, síptó beszédével még inkább rontotta az amúgy is alacsony színvonalat. E fölötti ingerültségében nyomta meg Vörösmarty kritikusi tollát, s írta le az ominózus „kácsahangot”, ami azután az ún. „Caligula-pörre” (l. 158. sz. bír.) vezetett.

Szövegváltozatok

1. először: *Caligula* felv. előjátékkal 4. Kolozsánszky 6. színműve nagyszerűleg 7. jutalmául került 15. Komlóssyné 21. táncz-nemű 22. tűrhetők

A bíralat előtt: Dec. 8. Király leány mint koldusnő

Dec. 9. Majom és vőlegény.

Az MM 1845–48. és MM. 1847. tévesen december 16-ra tette az előadás időpontját. Gyulai a hibát helyreigazította.

156.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 50. sz. dec. 16. 800. h. (A 155. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1863–64. XII. k. 145. l. (CXXXIV. sz., a 155. sz. bír. együtt.)

ÖM 1884–85. VII. k. 184. l. (CXXXIV. sz., a 155. sz. bír. együtt.)

Ez már a harmadik alkalom, hogy Vörösmarty *Holbein* drámájáról bírálatot írt. A két előző: 9. és 49. sz. bír.

A bíralat után: Dec. 12. Tékozló.

157.

Megjelenés

Ath 1838. II. félév 54. sz. dec. 30. 848. h. Aláírás: V.

MM 1863–64. XII. k. 146–147. l. (CXXXV. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 184–185. l. (CXXXV. sz.)

A drámáról l. a 155. sz. bír.

Lepidus egy epikureista filozófus; amikor megtudja, hogy szabad-
elvű nézeteiért Caligula el akarja fogatni, öngyilkosságot követ el.

A bíralat előtt: Dec. 13. Fiatal házások.

Dec. 14. Enzersdorfi postalegény.

Dec. 15. Pókaiak.

Dec. 16. Arany király.

A bíralat után: Dec. 18. Szerelem és champagnei.

Dec. 19. Bájital.

Dec. 20. először: Aba. Eredeti szomorújáték 5
felv. Irta Szigligeti.

Dec. 21. Montecchi és Capuletti.

Dec. 22–26. a' színház zárva.

158.

Megjelenés

Ath 1839. I. félév 2. sz. jan. 6. 28–32. h. Aláírás: V.

MM 1845–48. X. k. 520–540. l. (LXXXII. sz.)

MM 1847. 1776–1782. h. (LXXXII. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 147–156. l. (CXXXVI. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 185–192. l. (CXXXVI. sz.)

Komlóssyné Czagányi (Czegényi) Erzsébet (1805–1855) Miskolcon született, ott vette feleségül *Komlóssy Ferenc* (I. 5. sz. bír. jegyz.), akinek színtársulatában azután ő lett a primadonna. Mikor férjét a PMSz választmánya 1838. augusztus végén rendezőnek szerződtette, ő is tagja lett a pesti együttesnek; 1838. szeptember 26-án mutatkozott be a fővárosi közönségnek *HOLBEIN A kronsteini harcjáték* c. drámájának női főszerepében.

Gyenge színésznő volt, tipikus képviselője a régi éneklő-síró játéktílusnak. Ezt a kritika egyhangúlag állapította meg róla. „A többiek játéka túrhetőleg jó volt, az egy Komlóssynét kivéve, kinek affectatiójával, szögietességeivel, járásával, kézmozdulataival és rekedt hangjával én részemről sehogy sem tudok megbékülni. Komlóssyné Kántorné modorában játszik, de ő nem azt tanulta el, a' mi Kántornéban jó, hanem azt, a' mi rossz.” (BAJZA, Ath 1838. II. félév 40. sz. nov. 11. 639. h.) — „Komlóssyné (Junia) idéetlen szavalása s hideg játéka sértő ellentétben állott a többi működő előadásával, s különösen az annyira megható jelenést leányával találkozásakor, botránkoztatólag nevetésséggé tévé.” (Jkor 1838. 100. sz. dec. 15. 397.) — „Megyeri szokott jelességgel adá Cocke szerepét, s Fánecs és Bartha méltón álltak mellette, csupán Komlóssyné zavarta az előadást helytelen szavalásával.” (Jkor 1839. 4. sz. jan. 12. 13.) — Még egy vidéki levelező is így panaszkodott: „Komlóssiné assz. kellemetlen és szabálytalan szavalással bír. A' szavakat ott emeli ki, hol nem kell, 's mellőzi ott, hol azokat kiemelnie kellene. Továbbá képtelen bár mint erőlködjék is, érzést vagy tüzet szőni szavalási hangjába.” (Hműv 1840. 81. sz. okt. 8. 656.)

Vörösmartyt tehát nem lehet elfogultsággal vádolni. Hogy Komlóssyné már nem való a színpadra, legkevésbé a pestire, azt mindjárt róla szóló első bírálatában (I. 141. sz. bír.) kerteles nélkül kimondta, s a másodikban is (I. 148. sz. bír.) megismételte. Amikor azután Komlóssyné Junia szerepében lépett fel, s Dumas amúgy is gyenge Caliguláját még hatástalanabbá tette, tőle szokatlan élességgel tiltakozott Komlóssyné szerepeltetése ellen. (155. sz. bír.) Így került sor Komlóssyné védekező-támadó levelére. Ennek megfogalmazásában nyilván része volt férjének, sőt talán még másoknak is, akik rossz szemmel nézték az Athenaeum kritikai tevékenységét. Ha arra gondolunk, hogy röviddel azután nyílt ellenségeskedés tört ki a triász és a PMSz vezetősége között (I. 177. sz. bír. jegyz.), feltehető, hogy Komlóssynét e lépésében az igazgatóság is támogatta. Ez már azért is valószínű, mert Vörösmarty bírálata — ha csak célzás formájában is: „Komlóssiné folyvást nagy szerepekben játszik” — az ő felelősségüket is felvetette.

Nem ez volt az első eset, hogy egy színésznő személyes megtámadtatás címén levélben tiltakozott az őt ért bírálat ellen. Így tett Déryné is, amikor Bajza a Két gályarab 1838. július 29-i előadásának bírálatában (Ath 1838. II. félév 9. sz. 152.) szóvá tette, hogy szerepéhez — egy molnárnőhöz — nem illően, „úrilag és czifrán” túl díszes kötetnyt viselt. Bajza azután úgy válaszolt (Ath 1838. II. félév 11. sz. aug. 5.

183—184.), hogy replikája előtt nyilvánosságra hozta Dérynének hozzá írt levelét. A polémianak ezt a formáját választotta Vörösmarty is: így hangsúlyozta, hogy nem magán-, hanem közügyről van szó.

A válasz Vörösmarty prózai írásművészetének egyik remekbe formált darabja. Költőnk magabiztosan háritotta el a támadást: a személyeskedő-gúnyolódó szurkálásokra bölcs rezignációval, az érzelgős panaszolkodásokra férfias komolysággal, az erőltetett humorra kedélyesen-tréfásan felelt. A vándorszínészet valóságos viszonyait idézve a kellő mértékre szállította le Komlóssynének a színi kultúra terén szerzett érdemeit; a gyerekes kérkedéssel ellentétben az igazi művészt jellemző szerénységről tett tanulságot, amikor keresetlen őszinteséggel emlékezett meg saját csalódásairól, ifjúkori ábrándjainak meghiúsulásáról. Ez a részlet szomorkás lírai hangütésével erősen emlékeztet a Berzsenyi Dániel felett tartott Kőlcsey-émlékbeszéd befejező szakaszára. A Komlóssy Idához intézett sorok meg valóságos parainesis egy kezdő, a színészpálya veszélyeit, buktatóit még alig sejtő, tapasztalatlan fiatal számára, egyben határozott kiállítás a kritika jogai és kötelességei mellett. — A bírálóiban Vörösmarty szétválasztotta a szubjektíve igazat az esztétikai normáktól — ennek elvi jelentőségére TÓTH DEZSŐ mutatott rá Irodalmi kritikánk kezdetének néhány kérdése c. tanulmányában (ItK 1959. 204.).

Peleskeiben, a magyar humorról mondottakra — I. 145. sz. bír. 165—167. s.

Párisi napló — I. 53. sz. bír. jegyz.

Alios ego vidi — a teljes idézet: „Alios ego vidi ventos, alias prope animo procillas” (CICERO: In Pisonem.) Jelentése: Már más szereket is láttam, más viharokat is láttam előre.

Komlóssyné leányai — Komlóssy Ida (I. a színészek jegyzékében) és Komlóssy Paulina. Ez utóbbiból nem lett jelentékeny színésznő; 1842-ben atyja színtársulatához tartozott, a 40-es évek vége felé néhányszor szerepelt még a NSz-ban, azután végleg eltűnt a nyilvánosság elől.

Mit Kean Damby Annának mond — Dumas père Kean c. drámájában (I. 116. sz. bír.) a nagy angol színész a II. felv. 7. jelenetében egy hatalmas monológban figyelmezteti a színi pályára készülő fiatal leányt a reá váró nehézségekre, erkölcsi veszélyekre.

Ismerek egy színésznőt — Vörösmarty itt alighanem Dérynére is gondolt: rá illik, hogy noha elhízott és megöregedett, még folyvást fiatal leánykák szerepében kívánt fellépni. „Déryné egy 16—18 éves lánykát játszott, ki a sok tánczolás miatt aszkóiban meghal 's mint árnyék Olymposba jő, kurta könnyű öltözetben és szüntelen tánczolván! Sokan nevelték a' csinosan öltözött, de igen kövér árnyékot; de mi sajnálkozva fordultunk el gyermekek szökdécselése elől, és legszivesb részvétellel kérjük őt a' művészet és saját érdekei nevében: ne tegye magát botrány tárgyává a' nagy közönség előtt, 's gondolja meg, hogy a' kornak mégis csak vannak olly határai, melyeken túl az illedék' megsértése nélkül nem szabad gyermekekednünk.” (Ath 1841. II. félév 29. sz. szept. 5. 462.)

Ott böszült csorda . . . — célzás Hazucha Ferencre (l. 24. sz. bír. jegyz.), aki a Rajzolatokban (1836. 13. sz. febr. 13. 102.) éles támadást intézett a BSzT tagjai ellen. Hiúsággal, önteltséggel vádolta őket, s többek között ezt írta: „Most semmi sem képes őket a' manióból ki-gyógyítani, lelkökben annyira zúg a' nagy szél és kering a' gőz, szívök annyira ingerlékeny, hogy akárki bizvástabb oda mehet a' tömött darázs-fészket piszkálni, bizvástabb rászánhatja magát egy felböszült gulyának útját állni 's azt megtéríteni, mint csak egy szóval is valamellyiknek színészeink közül azt mondaná, 'uram — ezt adni jobban is lehetne'.”

Szövegváltozatok

2. t. V. urnak Caligula 4. létezett, 7. egy egy 10. hol, — bár ki 11. eszközül 12. társaságok, 14. dísz-csarnokába 16. *kácsát* dísz-csarnokát 18. formálódnak; *hogy* 19. héti 20. szűrös gubás 21. hallgatókkal, ur 22. ezek *Salamon királyt* nem 25. mondani, 26. nem *Zalán' futása*, — 27. értelműek 31. úr Árpád' *ébredés-ében* 35. *gunynév* 36. *nélkül* 38. Pestre, nyíltan írom, nem 41. *sikerül* 41. *szándékom*, 45. *biróul* — 46. *serkentésül* 47. *indulni* 48. okkal ok *kicsufoltassék*. ur 50. *köny-özön közt* 52. *kigunyoltasd* 54. te *kigunyolnak csufolnak*

57. *színészet*; ur 61. még is *kácsa* 63. bár *melly* 66. *Férjem* nem 69. *meg*, *kácsa* 70. *gyíkot békát* 72. ur ez 72. *kácsa* Komlósyné. zárójel *nélkül* 76. *mentségül* 80. *párisi* 83. lép, szárnnyairól; 97. *kérlelhetetlenül* 105. *pályázott*, *pályáz*, 109. *multért*

114. *kimondatott*, 117. *hétivásár'* 122. *Salamon királynak 's Zalán' futásának* [idézőjel *nélkül*] 124. *iratott*). *Ez* 125. *Az* 127. *Salamon 's* 129. *vannak*, *vajha* 130. *híre* 133. *hova* 134. *belőled szép* 137. *túl* 140. *jövendőnek*, *nemíró színész* 141. *nemszínész* 143. *multért* 146. *émelgős* 153. *Sőt* nem 156. *gunynak* 160. *gáncsoltatik*, 164. *nevekedvén a'*

166. *mindazon* 169. *keserű* 170. *Komlósyné* 173. *nem hinni*, 178. *díszleni szentnek* 182. még is 191. *boszonkodni* 192. *elmúlt* 195. *példdül* 207. *soha sem* 210. *perdült* 211. *karcsu* *korán* 214. *keserű*

217. *és még is* 219. a' *józan* 226. *boszút* 227. *boszút* 232. *szerényen*; 234. *mívelni* 235. *érdemel*) *nemesíteni* 218. *erkölcsét olvasás*) *jó társaság kimarad* 238. *mívelt* 239. *színművésznö mívelttség* 242. *így* 243. *mívelt lelkű* 244. *személyben*; 246. *nézzétek* 247. *boszulva* 248. *ézésű* 250. *szégyenül kaján*, *örülni* 252. *elérhetendi-e*, 257. *óhatatlan* 262. *el*, 265. *mentségül* 267. 1. [e. h. 1-ször] 268. 2. [e. h. 2-szor]

270. 3. [e. h. 3-szor.] 271. *rendező 's is*, 277. *ítél*, 281. *világgal*, *irtam* 292. *gyíkjai*

159.

Megjelenés

Ath 1839. I. félév 3. sz. jan. 10. 47. h. (A 160. és 161. sz. bír. együtt.)
MM 1845—48. X. k. 540—542. l. (LXXXIII. sz.)

MM 1847. 1782—1783. h. (LXXXIII. sz.)
MM 1863—64. XII. k. 156—158. l. (CXXXVII. sz.)
ÖM 1884—85. VII. k. 192—193. l. (CXXXVII. sz.)
A darabról l. a 145. sz. bír. jegyz.

Szövegváltozatok

3. ered-e, 5. hacsak okúl 8. értelmetlenül, vagy ügyetlenül összezagyvált 11. vasfogóval huzva, 13. kelle 14. között 15. késedezett 24. kelle Egressi 26. különös; 27. Egressi 29. megrovandónak; 37. Peleskei 39. Szentpéteri 40. Barfa

A bírálattal előtt: Dec. 27. Először: Ludas Matyi. Eredeti énekes bohózat 3 felvon. Írta Balog István, muzsikáját szerzette Szerdahelyi József. Az új díszítményeket festette Engerth.

Dec. 28. A' notre-damei toronyőr.

Dec. 29. Mind formaruhában.

Dec. 30. Ludas Matyi.

Dec. 31. Zampa.

160.

Megjelenés

Ath 1839. I. félév 3. sz. jan. 10. 47. h. (A 159. és 161. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 542. l. (LXXXIV. sz.)

MM 1847. 1783. h. (LXXXIV. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 158. l. (CXXXVIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 193. l. (CXXXVIII. sz.)

Vörösmarty első bírálata a Pártütők előadásáról: l. 44. sz. bír.

Szövegváltozatok

1. Jan. 9. felvonásu 10. át 's

161.

Megjelenés

Ath 1839. I. félév 3. sz. jan. 10. 47—48. h. (A 159. és 160. sz. bír. együtt)

Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 542—543. l. (LXXXV. sz.)

MM 1847. 1783—1784. h. (LXXXV. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 158—159. l. (CXXXIX. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 193—194. l. (CXXXIX. sz.)

A dráma szerzője *Kotzebue* (l. 4. sz. bír. jegyz.), eredeti címe: *Der Rothmantel. Ein Volksmärchen von Musäus, für die Bühne bearbeitet in 4 Aufzügen.* 1817. (A veresköpenyeges. Népmese Musäustól, a színpad számára 4 felvonásban feldolgozva.)

Musäus, Johann Karl August (1735, Jena—1787, Weimar), gimnáziumi tanár Weimarban; Wieland tanítványa, szatirikus-moralizáló regények szerzője. Német népmese gyűjteményét 1782-től adta ki sorozatosan.

PNSz: 1817 (5). NSz (4).

A drámát *Dudok Pál* (1811—1853) miskolci ügyvéd fordította magyarra, aki a Koszoróban megjelent költeményein kívül színi-bírálatokat is írt. (SZINNYEI II. 1113.)

A vígjáték főnöke Melcherson Ferenc brémai polgár. Nyakára hágott vagyonának, s most vándorútra kel, hogy szerencsét próbáljon. Egyszer egy magányos, elhagyott várkastélyban talál szállásra. Éjjélkor egy veres köpenyegbe burkolt, fekete szakállas kísértet jelenik meg, s megberetválja. Melcherson nem ijed meg: viszont beretválja a kísértetet, egy elátkozott borbély bolyongó lelkét. De ezzel a tetteivel megváltja őt az átoktól, s a hálás szellem nagy kincs birtokába juttatja Melchersont.

TOLDY FERENC így ítélte a drámáról: „A kotzebuei Musa sehol se árulja el annyira költői meztelenségét, mint hol népregével, tündér tárggyal van dolga. 'S melly unalmak, 's hosszadalmak! 's főkép, melly fordítás!'” (Ath 1837. II. félév 38. sz. nov. 9. 607. h.) Hasonlóan vélekedett NAGY ELEK is: „Musaeus igen szép regéjéből a' különben feltalálásban ügyes fő nagyon gyöngye művet alakíta. A' mese már nem való színműre, miután benne semmi csomó 's cselekvények nem találtnak.” (HasznM 1839. I. félév 1. sz. jan. 5. 4.)

Szövegváltozatok

4. ugyanazon adagu 5. mulathasson [sh.] 6. úttal 7. veresköpenyeges
8. hanglejtésű járása 's 13. Egressi Melcherson 23. Egressi nek
A bírálat után: Jan. 4. Ismeretlen nő.

162.

Megjelenés

Ath 1839 I. félév 4. sz. jan. 13. 63. h. (A 163. sz. bír. együtt.)

MM 1863—64. XII. k. 159—160. l. (CXL. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 194. l. (CXL. sz.)

A darabról l. a 71. sz. bír. jegyz.

A bírálat előtt: Jan. 5. Párt' dühe.

Jan. 6. Garabonczás diák.

163.

Megjelenés

Ath 1839. I. félév 4. sz. jan. 13. 63–64. h. (A 162. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1863–64. XII. k. 160–161. l. (CXXI. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 195. l. (CXXI. sz.)

I.

A leégett ház eredeti címe: Das abgebrannte Haus, 1795. Szerzője *Schikaneder, Emanuel* (1751, Regensburg — 1812, Steyr in Österreich), színész, színgazgató Bécsben, a Theater an der Wien megalapítója. Később Brünben működött. Nevét Mozarthoz fűződő barátsága és a Varázsfuvola librettója tartotta fenn az utókor számára.

A darabot — a sűgőkönyv tanúsága szerint — *Murányi Zsigmond* (I. 100. sz. bír. jegyz.) fordította 1820-ban magyarra, és nem Murányi Karolina, ahogy azt BAYER (NJT II. 435.) és STAUD GÉZA (257.) állítják.

PNSz: 1812 (42). BSzT: 1833 (2), 1834 (1); NSz (6).

„Mondvacsinált mű, kár szőnyegre hozni” — vélekedett a darabról a Hasznos Mulatságok kritikusa (1839. 4. sz. jan. 12. 12.), s igaza volt. Schikaneder egyfelvonásosa — amely arról szól, hogy az áruhában utazgató „jó fejedelem” segélyben részesít egy nagy családú, egyébként részeges, lusta susztert, akinek leégett a háza — unalmas, drámaiatlan „életkép”; viszonylag hosszú színpadi életét a benne megnyilatkozó lojalitásnak köszönhetette: a darab ugyanis azt tanítja, hogy a felvilágosult uralkodó szerető atyja népének. — Megyeri egy vándor tót csizmadialegény epizód szerepében lépett fel benne.

II.

A Gyámságról I. az 55. sz. bír. jegyz.

164.

Megjelenés

Ath 1839. I. félév 7. sz. jan. 24. 110–111. h. Aláírás: V.

MM 1845–48. X. k. 543–546. l. (LXXXVI. sz.)

MM 1847. 1784–1786. l. (LXXXVI. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 161–164. l. (CXLII. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 195–198. l. (CXLII. sz.)

SZIGLIGETI EDE Aba c. drámáját 1838. december 20-án mutatták be; összesen hatszor került színre. Vörösmarty, szokás szerint, a második előadásról írt bírálatot.

Az Aba folytatása a Vazulnak (I. 88. sz. bír.). Az elégedetlenkedő magyar urak elkergetik Pétert, s egy részük Abát (Lendvay), István

király sógorát, az ország nádorát akarja a trónra juttatni. Aba véres tettekkel kezdi uralmát: megengedi, hogy a pártütők bosszút álljanak Vazul és hívei gyilkosain. A leszámolás során felkoncolják Gizellát, Péter anyját, Aba feleségének, Saroltának (Laborfalvy) nővérét is. Ekkor Sarolta megborad férjétől, és gyermekeivel együtt elhagyja őt. Az urak egy másik csoportjának Bukne (Fáncsy) a királyjelöltje; Bukne Gyula vezér fia, s öccsével, Buevel (Bartha) apja lázadása óta börtönben sínylődött. Jellemes, ideális gondolkodású férfiú, a trónra-jutás reményében sem hajlandó a bűnösöket a felkelők bosszújának kiszolgáltatni. — A két fivér szerelmes Aba leányába, Juditba (Komlóssy Ida), aki Buet szereti viszont. — Aba féktelen hatalomvágyában, kétértelmű jóslatokban bízva újabb meg újabb törvénytelenésekre ragadtatja magát; többek között kivégezteti Dezső győri főispánt (Zsivora), aki menedéket nyújtott Saroltának, s megvakíttatja Viskének (Szentpétery), egyik hívének fiát. Jóformán az egész országot maga ellen lázítja. A már minden oldalról szorongatott Aba megjelenik Csanád várában, hogy megkoronáztassa magát, de Gellért visszautasítja kérelmét. A koronázási aktust egy másik püspök elvégzi ugyan, de Abán már ez nem segít. Közeledik Henrik német császár (Szilágyi) az előzőtt Péterrel (Egressy Benjamin). A két sereg Ménfőnél ütközik meg egymással, Aba csatát veszít, menekülnie kell. A Rába partján összeakad Buevel; ez meg akarja ölni, de ekkor egy gyászmenet élén fellép Judit — a bánatában elhalt Saroltát kísérik utolsó útjára. A két fiatal szerelmes egymásra talál, Aba felesége koporsójánál összeroskad, magábaszáll. Már-már úgy látszik, hogy Bukne lesz a király és Aba visszavonulhat birtokaira, ám Viske emberei utolériék és megölik. Henrik császár visszahelyezi Pétert a trónra.

Vörösmarty az Abát — akárcsak Szigligeti előző drámáit (I. 88. és 110. sz. bír.) — jóindulatú tárgyilagossággal bírálta. A cselekmény ismertetését ezúttal mellőzte, a figyelmet elsősorban a főszereplők jellemére irányította, amivel ismét kifejezésre juttatta, hogy „legjobb, ha drámában bonyolódás és kifejlés, a személyek caractereiből ered”. (L. *Elméleti töredékek* 1620. és köv. sor.) Az Aba egyéniségében mutatkozó ellentmondások, következetlenségek feltárásával mintegy tanítani is akarta Szigligetit, aki éppen a jellemalkotásban mutatkozott gyöngének. Hasonlóképp elvi kérdést érint a Bukne önjellemzéséről szóló részlet — erről is értekezett már az *Elméleti töredékekben* (912. s köv. sor), ugyancsak Horatiusra hivatkozva.

Segnius irritant.

Csak hallott dolgok nem rázzák úgy meg a lelkünk,
mint az, amit biztos szemmel meglátva a néző
ön maga érzel.

(HORATIUS AP 180—182.)

Amikor az Aba könyv alakban is megjelent — Szigligeti eredeti színművei. Pókaiak. Vazul. Aba. Pesten, 1839. — Szontagh Gusztáv írt róla recenziót a Figyelmezőben (1839. 34. sz. aug. 27. 549—556.), s értékelése nagyjában-egészében megegyezik Vörösmartyéval.

Szövegváltozatok

1. másodsor: *A b a.* kívül **7.** sokkal *erőtelenebbek* mint műveiben
8. bírók **10.** hatású **14.** el 's **18.** levén **20.** lennie 's **22.** megtartani:
29. rendű **30.** például **34.** előadásból **35.** csoda embernek **36.** méltó, *kár*
37. hihetőség 's tulajdonait, **42.** például barát, **44.** mindezt **45.** úgy
48. ő később rabúl maradni **49.** hogy sem elfogadja) jelenetbe **50.**
aurem **51.** fidelibus et **55.** helyén 'falusi ártatlanság'nak **60.** közül
62. Bueval 's Judit **63.** halálát jelenteni **65.** helyett, hogy **78.** győzödel-
meskedett így **80.** csekély 's **86.** Komlósy **88.** fölül

A bírálat előtt: Jan. 10. Korszellem.

Jan. 11. Két Péter.

Jan. 12. Schodelné' jutalomjátékául: *Eskü v. Syracusa'* zsarnoka. Nagy opera 4 felv. írta Rossi Kajetán, olaszból ford. Jakab István, muzsikáját szerz. Mercadante Xaver. Az új díszítményeket festette Otto.

Jan. 13. Majom és vőlegény.

165.

Megjelenés

Ath 1839. I. félév 8. sz. jan. 27. 127. h. Aláírás: V

MM 1863–64. XII. k. 164–165. l. (CXLIII. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 198. l. (CXLIII. sz.)

A darabról l. a 106. és 110. sz. bir. jegyz.

Lendvay Csanád, Bartha pedig Ákos szerepében lépett fel.

166.

Megjelenés

Ath 1839. I. félév 11. sz. febr. 7. 175. h. Aláírás: V.

MM 1863–64. XII. k. 165. l. (CXLIV. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 198–199. l. (CXLIV. sz.)

Lope de Vega, Felix Carpio (1562, Madrid–1635, uo.) spanyol lírikus, epikus, mindenekelőtt drámaíró. A klasszicizmus szabályainak elvetésével, népi figurák szerepeltetésével, a feudális urak erkölcsének bírálatával és az érzelmek szabadságának hirdetésével a spanyol népi-nemzeti dráma megalkotója lett. Kb. 2000 színdarabja közül 468 maradt ránk.

A Sevilla csillaga — *La Estrella de Sevilla* — keletkezéséről ezt írja BENYHE JÁNOS: „Lope leghíresebb drámájának két eltérő változatát ismerjük a 17. századból. Az egyik egy gyűjteményes kiadás töredéke az 1625 és 1635 közötti időből, a másik egy több mint ötszáz sorral rövidebb különkiadás a század végéről. A tragédia hanyag, pongyola nyelve, valamint az a tény, hogy a mű Lope egyetlen dráma-

jegyzékében sem szerepel, s a régebbi kiadás végén Cardeniónak nevezi magát a szerző, 1920-ban arra a meggyőződésre bírta Foulché-Delbosc francia Lope-kutatót, hogy elvittassa Lopétól e megrázó tragédia szerzőségét. Egyes kritikuskok szerint Pedro de Cárdenas cordobai városatyja írta volna a *Sevilla csillagát* Lope modorában, s számító könyvkiadók csak később népszerűsítették Lope varázsos neve alatt. Máig sem dől el megnyugtatóan a kérdés, de az bizonyos, hogy ez az 1617 körül írt tragédia évszázadok óta elválaszthatatlanul összeforrt Lope nevével és szerves része a lopei örökségnek." (LOPE DE VEGA: Színművek. Válogatta és fordította Gáspár Endre. A jegyzeteket írta és a fordítást a spanyol eredetivel egybevetette Benyhe János. Bp. 1954. 468.)

Zedlitz, *Joseph Christian* (1790, Johannesberg—1862, Bécs) osztrák katonatiszt, majd állami hivatalnok; költő és drámaíró. A romantika konzervatív-reakciós irányához tartozott. *Der Stern von Sevilla. Trauerspiel in 5 Aufzügen. Nach dem gleichnamigen Schauspiele des Lope de Vega bearbeitet* (Sevilla csillaga. Szomorújáték 5 felvonásban. Lope de Vega hasonnevű színjátéka után átdolgozva) c. drámájának ősbemutatója 1829-ben volt Berlinben. Könyvalakban ZEDLITZ *Dramatische Werke* c. gyűjteményes művében jelent meg 1834—36-ban. Erről a kiadásról a Figyelmező „I” jegyű kritikusa (Toldy?) is megemlékezett; recenziójában többek között ezt írta: „A nevezett két szomorújáték (*Zwei Nächte von Valladolid, Stern von Sevilla*) gazdag valóban tragikus percekben, kivált a’ magyar színen is megfordult Két valladolídi éj, melyben a’ rettenetes uralkodik; midőn ellenben Sevilla’ csillaga inkább szelíd illetődést gerjeszt. ... Meg kell adni a’ költőnek, hogy mind azok közt, kik a’ spanyol színt követték, Malsburggal együtt annak szellemét legszerencsésben fogta fel, a’ nélkül, hogy spanyol szójátékok-’s elménczkedésekbe merülne, mik Spanyolországon kívül nem nagy kedvességet nyerhetnek.” (Figy. 1837. 12. sz. márc. 28. 98—99.)

A MTT Lope de Vega drámáit is kijelölte fordításra. (L. *Vörösmarty dramaturgiai műveltsége* 5. pont, e. k. 291. l.) Fancies prózában tolmácsolta az eredetileg verses szöveget.

A nagy. tud. társaság költségen — 1. 48. sz. bír. jegyz.

A drámát a PNSz 1831-ben és 1833-ban egyszer-egyszer játszotta; a NSz-ban ötször került színre. A bemutató alkalmával a Honművész ezt írta: „A mű mint középszerű dráma — mert szomorú játéknak nem mondhatni — ’s kis korrajz, olvasmányul jó; de a’ 19-ik században nem színre való; mert az a’ hatalom-szó után hajlongó rabszolgai bókolás most vért zavaró, de a’ mellett nevetséges is.” (Hműv 1839. 10. sz. febr. 3. 77.) Kedvezőbben vélekedett NAGY ELEK: „A’ mű drámai karakterekkel ’s ollykor classicai jelenetekkel bír; cselekvésben gazdag és folyvást haladt, compositiója gondos ’s eléggé kiszámolt arra, hogy hasson, habár a’ hatás odamunkál, hogy a’ hallgató a’ költőt némi igazságtalansággal vádolja.” (HasznM 1839. I. félév 13. sz. febr. 13. 48.)

A színmű a 13. század végén játszódik Sevillában. IV. Sancho király (Egressy) szenvedélyes szerelemre lobbán Estrella (Lendvayné)

íránt, akit szépsége miatt „Sevilla csillagának” neveznek. Egy megvesztegetett szolgáló beengedi a királyt szerelme házába, de a váratlanul hazatérő Bustos de Tabera (Bartha), a leány fivére, kardot ránt Sancho ellen. A király, aki csak a beözönlő szolgasereg segítségével tud elmenekülni, bosszút esküszik, és legbátrabb lovagját, Don Sancho Ortizt (Fáncsy), Sevilla kormányzóját (regidor) bizza meg ellenfele meggyilkolásával. A lovag, aki Estrella vőlegénye, csak akkor tudja meg, kinek a megölésére vállalkozott, amikor már szavát adta a királynak. Párbajra hívja ki leendő sógorát, és megöli. A már esküvőre készülő Estrella eszméletlenül rogy össze bátyja holttesténél. — A király hiába igyekszik a letartóztatott Sancho Ortiz érdekében Sevilla tanácsurait irtalmas ítélet hozatalára rábeszélni. Estrella viszont régi spanyol szokás szerint maga akarja megtorolni a bűnt a gyilkoson, de a király kérésére felkeresi volt vőlegényét, és felajánlja neki a büntetlenséget és szabadságot. A büszke lovag visszautasítja az ajánlatot. Végül a király, aki már megbánta elhamarkodott tettét, bevallja vétkét az összegyűlt grandok előtt. A fiatalok azonban nem házasodnak össze, a véres tett árnyékot borít életükre. Sancho Ortiz a mórok ellen megy harcolni, Estrella pedig zárdába vonul. A király elhatározza, ezentúl csakis népe jólétének szenteli életét.

167.

Megjelenés

Ath 1839. I. félév 14. sz. febr. 17. 222—223. h. (A 168. sz. bír. együtt.)
 MM 1863—64. XII. k. 165—166. l. (CXLV. sz., a 168. sz. bír. együtt.)
 ÓM 1884—85. VII. k. 199. l. (CXLV. sz., a 168. sz. bír. együtt.)

A darabról l. a 64. sz. bír. jegyz.

A bírálathoz: Febr. 9. Richard király a Szentföldön.

Febr. 10. Nőragadás az álorczásbálból.

168.

Megjelenés

Ath 1839. I. félév 14. sz. febr. 17. 223—224. h. (A 167. sz. bír. együtt.)
 Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 165—166. l. (CXLV. sz., a 167. sz. bír. együtt.)

ÓM 1884—85. VII. k. 199. l. (CXLV. sz., a 167. sz. bír. együtt.)

A dráma *Ziegler* (l. 73. sz. bír. jegyz.) Ernst und Scherz, 1817. c. háromfelvonásos vígjátéka. Két magyarosítását is ismerjük: az egyiket *Komlóssy Ferenc* (l. 5. sz. bír. jegyz.), a másikat *Balogh István* (l. 17. sz. bír. jegyz.) készítette. A NSz ez utóbbit használta.

PNSz: 1824 (18). BSzT: 1833 (1), 1834 (1), 1835 (1), 1836 (1);
 NSz (4).

A darab az ún. „katonadrámák” (l. 91. sz. bír. jegyz.) közé tartozik. Gróf Kéry kapitány (Lendvay) szerelmes ezredese, báró Sziklaváry (Szentpétery) leányába, Ágnesbe (Lendvayné). A leány is szereti a daliás, becsületes, de szegény és ábrándozó katonatisztet. Sziklaváry nem ellenzi a fiatalok házasságát, de próbára akarja tenni leendő vejét. Egy csekély, szolgálatban elkövetett hiba miatt az egész tisztikar előtt keményen megleckézteti Kéryt. Az önértében megsértett kapitány párbajra hívja ki felettesét, amit az természetesen visszautasít. Hogy mégis elégtételt vehessen, Kéry lemond tisztí rangjáról. Sziklaváry most elfogadja a kihívást, de a feltételeket ő szabja meg: sötét szobában, asztal mellett egymással szemben ülve fognak pisztollyal megvívni. A furcsa viadal meg is történik, persze az ezredes vaktöltést tesz a fegyverekbe; Kéry azonban ezt nem tudja, s férfias bátorsággal viselkedik. Ezzel bebizonyította, hogy becsület és hősiesség dolgában megállja helyét, s Sziklaváry áldását adja a fiatalokra. — Testes káplár (Telepy), Sziklaváry tisztiszolgája, szokásos vígjátéki mellékfigura, csakúgy mint Márta (Kovácsné), Ágnes szobalánya. A Sziklaváry és Márta közötti „versengés” abban áll, hogy a szobalány a „mai fiatalokat” kárpáló ezredest arra emlékezteti: ő is követett el ifjú korában egynémely szerelmi csínyt, éppen Márta szolgálatait felhasználva.

A bírálatból kitűnik, hogy Vörösmartynak nem volt kifogása Ziegler darabja ellen. TOLDY is „jó darabnak” tartotta (Ath 1838. I. félév 37. sz. máj. 10. 592.), meg a Honművész kritikusa is: „Zieglernek ez anekdotán épült művét, ha csak kis szorgalommal adatik is, nem lehet elégedéssel nem nézni.” (Hműv 1839. 22. sz. szept. 22. 605.) Viszont NAGY IGNÁC szerint „Ziegler e’ silány művét igen kevés néző látogatá, mi világosan tanúsítja, hogy közönségünk jó ízléssel bír; az előadás jó volt és színészeink szorgalmát mindenki sajnálá. Mikor fog valahára ütni azon boldog óra, melly Kotzebue ’s Ziegler ’s még néhány rokonlelkületű német író vizenyős műveit számúzendí színpadunkról?!” (Jkor 1839. 14. sz. febr. 16. 53.)

169.

Megjelenés

Ath 1839. I. félév 15. sz. febr. 21. 238. h. (A 170. sz. bír. együtt.)

MM 1863–64. XII. k. 166. l. (CXLVI. sz., a 170. sz. bír. együtt.)

ÖM 1884–85. VII. k. 200. l. (CXLVI. sz., a 170. sz. bír. együtt.)

A darabról l. a 69. sz. bír. jegyz.

A bírálat után: Febr. 13. A’ színház zárva.

Febr. 14. Eskü.

Febr. 15. Adorjánok és Jenők.

Megjelenés

Ath 1839. I. félév 15. sz. febr. 21. 238—239. h. (A 169. sz. bír. együtt.)
Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 546—548. l. (LXXXVII. sz.)

MM 1847. 1768—1787. h. (LXXXVII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 166—168. l. (CXLVI. sz., a 169. sz. bír. együtt)

ÖM 1884—85. VII. k. 200—201. l. (CXLVI. sz., a 169. sz. bír. együtt)

Bayard (I. 53. sz. bír. jegyz.) és *Théaulon* (I. 37. sz. bír. jegyz.) Le père de la débutante, 1837. c. vígjátékát L. W. Both (I. 31. sz. bír. jegyz.) Der Vater der Debütantin, oder: Doch durchgesetzt! (A debütáló színésznő atyja, vagy: mégis sikerült kivívni!) címen dolgozta át a német színpadok számára, s ezt magyarosította Fánecy Lajos Az aggszínész és leánya, vagy: Mégis kivívtam! címet adva a darabnak.

A bohózat az ún. „színész-drámák” (I. 109. sz. bír. jegyz.) csoportjába tartozik. Sugár, egy vidéki színház jelentéktelen segédszínésze (Szentpétery) fejébe veszi, hogy leányából, Szerénából (Kömlyössy Ida) híres színésznőt csinál. Célját mindenféle ravasz cselszövények segítségével igyekszik elérni. A színház Pók színiköltő (Fánecy) darabját készül bemutatni, de Bájvölgyi Irma, a szeszélyes primadonna (Bartháné) lemondja az előadást. Szeréna jelen volt a próbákon, így ismeri a szerepet, s apja most azon mesterkedik, hogy leánya ugorjék be a primadonna helyett. Rábeszéli a direktort (Udvarhelyi), hizeleg a tehetségtelen szerzőnek, agyba-főbe dicséri Keserút, az utált kritikust (Egressy); beül a zenekarba kíségitőnek, s végül sikerül leszerelnie legveszedelmesebb ellenfelét: gróf Fényhalmyt (Lendvay), a primadonna szeretőjét, a színház mecénását is. Amikor ugyanis nesztét veszi, hogy az a nézőtérre akar sietni, hogy leányát kifütyültesse, a sülylesztőben eltüntet. Végül is teljes diadalt arat, leányát szerződtetik.

Toldy a bemutató — 1839. jan. 30. — alkalmával ezt írta: „A’ darab maga egyike a’ legélénkebb, sebesebb, szövevényesebb és mulattatóbb vígjátékoknak, a’ színészi élet’ metszőleg hű képeivel, számos satyrai villanatokkal, ’s a’ fordító által ügyesen honosítva.” (Ath 1839. I. félév 11. sz. febr. 7. 175.) Tetszett is a közönségnek, a NSz 19-szer tűzte műsorra, vidéken is gyakran adták. PNSz: 1839 (12).

Vörösmarty bírálata a harmadik előadásról készült. Ezen az estén Keserút, a kellemetlenkedő, rosszindulatú kritikust Egressy Gábor alakította, s a nagyobb hűség kedvéért — Csató Pál maszkjában. A parodizálás zajos derűtséget keltett, a színház vezetősége azonban fegyelmet indított Egressy ellen, s az esettel kapcsolatban fokozta támadását az Athenaeum ellen. (L. 177. sz. szín. bír. jegyz. 7. pont.)

Szövegváltozatok

2. Szentpéteri 7. tapssal és 10. lelkesíti: elől 15. sugalja 16. tetteit, hazudságai 21. atya: 22. idő: 24. furcsaságaiért neveti is 25. legszívesebb 27. fenn tartja 32. megkiváncsítatik ’s 34. játszik mint 38.

legiledelemesebb-czélravitöbbnek 39. fölmelegszik 's 42. rendkivüli 44. rendkivüli elvész 46. így 48. válhatnak két 50. egy felöl, más felöl 51. (Keserü), 52. gróf Kéry' stereotyp [Vörösmarty Fényhalmly helyett Kéryt irt, s ez a tévedés valamennyi kiadásban bennmaradt. Emendáltuk. A hiba oka memória-zavar: Lendvay öt nappal előbb Ziegler Tréfa és valóság c. vígjátékában alakította gróf Kéry kapi-tányt, l. 168. sz. bír.] 56. öszszévágöbb

171.

Megjelenés

Ath 1839. I. félév 18. sz. márc. 3. 287. h. Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 168—169. l. (CXLVII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 201. l. (CXLVII. sz.)

I.

Hut(t), Johann (1774, Bécs—1809, uo.) rendörtisztviselő, színpadi szerző. Darabjának címe: *Das war ich. Ländliche Szene in 1 Akt.* 1805. (Én voltam az. Falusi jelenet 1 felvonásban.)

PNSz: 1812 (29). NSz (13).

A darabot mai fogalmaink szerint kabarétréfának neveznénk. A haszonbéröl (Szerdahelyi) fiatal sógornőjével (Komlóssy Ida) enyeleg, csókolozik. Ezt meglesi a rosszindulatú, pletykás szomszédasszony, (Kovácsné), s azzal fenyegetőzik, hogy beárulja őket: a férfit feleségénél (Bartháné), a leányt vőlegényénél (László). Ekkor a haszonbéröl ugyanezt a jelenetet eljátssza feleségével, a leány pedig a vőlegényével; amikor a szomszédasszony a látottakat elmeséli a feleségnek, illetőleg a vőlegénynek, ezek kinevetik, mondván: „Hiszen én voltam az!” Hiába erősködik a szomszédnő, hazug, vén boszorkánynak kiáltják ki.

II.

„A pesti német színházbéröl Pietro Bono tagintorgató társaságát lépteti fel azon a helyre, hol Shakespeare és Schiller embereinek kellene járni föl 's alá” — jegyezte fel gúnyosan Nagy Ignác 1838. november 24-én a Jelenkor Budapesti Hírek c. rovatában. Am a közönséget érdekelték a nyaktörő látványosságok, s a PMSz vezetősége is hamarosan szerződtette — a bevétel növelése céljából — a külföldi artistákat. A színlap így hirdette őket: „J. B. Bono akrobat-athlet-mimicus társaságnak első mutatványa Pietro Bono parisi akrobat iskola első tánczosa igazgatása alatt. — Athlet erőgyakorlatok, akadémiai állások, harczgyakorlatok és csoportozatok Pietro Padiani és Pietro Bono urak által.”

A bírálat előtt: Febr. 18. Montecchi és Capuletti.

Febr. 19. Először: Fejér és fekete. Ered. szomorú-játék 4 felv. Irta Kuthy Lajos.

- Febr. 20. Mátkanézés.
 Febr. 21. Fra Diavolo.
 Febr. 22. Három egyszerre. Bono és társai' mutatványa.
 Febr. 23. Fácscy' jutalmául először: Szvatopluk. Ered. dráma 5 felv. Írta Gaal József. A' benne előforduló nagy csatadal' zenéjét szerz. Thern Károly.

172.

Megjelenés

Ath 1839. I. félév 21. sz. márc. 14. 336. h. (A 173. sz. bír. együtt.)
 MM 1863–64. XII. k. 169. l. (CXLVIII. sz.)
 ÖM 1884–85. VII. k. 202. l. (CXLVIII. sz.)
 A darabról l. a 31. sz. bír. jegyz.

173.

Megjelenés

Ath 1839. I. félév 21. sz. márc. 14. 336. h. (A 172. sz. bír. együtt.)
 Aláírás: V.
 MM 1863–64. XII. k. 169–170. l. (CXLIX. sz., a 174. sz. bír. együtt.)
 ÖM 1884–85. VII. k. 202. l. (CXLIX. sz., a 174. sz. bír. együtt.)

I.

Lebrün (l. 12. sz. bír. jegyz.) drámájának eredeti címe: Die Kunst, wohlfeil zu leben, oder: Die Eingebildeten. Lustspiel in 3 Aufzügen. Nach dem Englischen frei bearbeitet. 1815. (Az ingyenezés művészete, vagy: A beképzettek. Vigjáték 3 felvonásban. Angolból szabadon átdolgozva.)

Jakab István — l. 7. sz. bír. jegyz.

A m. t. társaság költségen — l. 48. sz. bír. jegyz.

A darab a PNSz-ban megbukott, mert csak egyszer adták 1841-ben. De a magyar közönségnek sem tetszett: BSzT 1836 (2), NSz (1).

A vigjáték egy fürdőhelyen játszódik. Báró Ilmen kapitány (Lendvay) Schönburg úr (Udvarhelyi) gyámleányát, Karolinát (Bartháné) szereti, de névcsere következtében majdnem egy férjvadász vénkisasszony (Kovácsné) hálójába kerül. A bonyodalmat egy Sommer nevű (Telepy) rokonszenves élősdí — aki úgy „él olcsón”, hogy mindennap másnál vendégeskedik — oldja meg. A bírálóban említett másik szereplő Faber Keresztély fogadós (Szilágyi): jovialis, mulatságosan ravasz figura, az ő szállodájában megy végbe a cselekmény.

A bíráló apologetikus jellegének az a magyarázata, hogy Lebrün darabját — amely nagyot bukott a színpadon — éppen Vörösmarty ajánlotta fordításra: I. BRISITS 156.

Szövegváltozatok

6. [Az Ath-ban a fogadós neve tévesen: Farber, s a hiba bekerült a Gyulai-féle kiadásokba is. Emendáltuk.]

II.

A Két nap falun c. vígjáték szerzője *Kurländer, Franz August* (1777, Bécs—1836, uo.), törvényszéki tisztviselő, almanachok kiadója. *Zwei Tage auf dem Lande* c. egyfelvonásosát első ízben Mannheimben játszották 1816-ban.

BSzT: 1834 (1), 1836 (1); NSz (3).

A Toldy szerint „jól játszott vizenyős darab” (Ath 1838. I. félév 38. sz. máj. 13. 607.) fordítója mind a sűgőkönyv, mind a színlap szerint *Hugo*. Az életrajzi adatok nem mondanának ellent, hogy ez nem más, mint *Hugó Károly* (1806—1877), a kalandos életű, szerencsétlen sorsú drámaíró (I. Kézikönyv 679—680.): a darab fordítását a cenzor 1834. október 30-án hagyta jóvá, s Hugó ebben az időben, orosz hadifogságból szabadulva, Pesten tartózkodott. A fordítás stílusa azonban nem látszik igazolni ezt a feltevést. Tudjuk, hogy a német anyanyelvű Hugó Károly magyarul csak felnőtt korában tanult meg, s ez nagyon is megérzik drámáinak nyelvén, csak Egressy, Szigligeti javításai tették lehetővé előadásukat. Viszont a Két nap falun szövege könnyen folyó, hibátlan magyarságú.

174.

Megjelenés

Ath 1839. I. félév 23. sz. márc. 21. 368. h. (A 175. sz. bír. együtt.)

MM 1863—64. XII. k. 170. l. (CXLIX. sz., a 173. sz. bír. együtt.)

ÖM 1884—85. VII. k. 202—203. l. (CXLIX. sz., a 173. sz. bír. együtt.)

A Griseldisről I. a 3. sz. bír. jegyz.

A bíráló után: Mart. 12. Báléj.

175.

Megjelenés

Ath 1839. I. félév 23. sz. márc. 21. 368. h. (A 174. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 170. l. (CL. sz., a 176. sz. bír. együtt.)

ÖM 1884—85. VII. k. 203. l. (CL. sz., a 176. sz. bír. együtt.)
A drámáról l. a 154. sz. bír. jegyz.
A bírálattól után: Mart. 14. Eskü.

176.

Megjelenés

Ath 1839. I. félév 26. sz. márc. 31. 415. h. Aláírás: V.

MM 1847. 1787—1788. l. (LXXXVIII. sz.)

MM 1845—48. X. k. 548—550. l. (LXXXVIII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 170—172. l. (CL. sz., a 175. sz. bír. együtt.)

ÖM 1884—85. VII. k. 203—204. l. (CL. sz., a 175. sz. bír. együtt.)

Az ősbemutató (Kassa, 1833. február 15.) és a hosszú ideig annak tartott kolozsvári előadás (1834. augusztus 30.) után Katona remekművét a Budai Szintársulat is előadta, mégpedig három ízben: 1835. február 27-én, 1835. december 1-én és 1836. november 1-én. E három előadás egyike sem tette nyilvánvalóvá a Bánk bán rangját dráma-irodalmunkban és színjátszásunkban: nemcsak a közönség, a kritika is idegenkedéssel fogadta. Az első budai előadásról a Honművész ismeretlen kritikusa ezt írta: „E' darab a boldogult szerző műveinek alkalmasint legjelesbike, s már azért is különös érdeklődéssel bír, mivel hazai ős történetünknek egyik legnevezetesebb jelenetét, t. i. II-ik Endre királynak az országból távul léte alatt támadott villongást, s a királyné megöletését tárgyalja. E' darab eredeti színműveink közt bizonyára egyik fő helyet érdemelne színi hatására nézve, ha azok belőle kihagyatnának, mellyek untatók és nem miveltebb színpadra való; nevezetesen a' hosszú elmélkedések, elbeszélések, asszony-beccmérések, 's több más nyerseségek, mellyeket a' miveltebb érzésűek megdöbbenés, kaczagás és némi sziszegés nélkül nem hallhattak. Ezen utóbbi czikkelyek csak durva nemzetek erkölceihez, aljasabb színpadra, 's így aljasabb néposztályhoz is illők, 's a' nemesebb publicum előtt soha tetszést nem nyerhetnek. Ezeknek jövőre elhagyatása, és így a' negyedfél óráig elnyúlt darabnak legalább egy órával megrövidítése teheti azt, hogy a' mutatvány ez után megszólaló helyben hagyást, 's a' színajstromon állandó maradhatást nyerhessen, kivált ha a' főszerepek pontosabb megtanulása is járuland hozzá.” (Hmúv 1835. 19. sz. márc. 5. 149.) — A kritikus véleménye nem változott meg a harmadik budai előadás után sem: „Ma is ohajtottuk, bár a' veres kréta rövidítene e' színműben, melly sok kihagyhatóval bír, kivált Bánk szerepében, melly tömve van üres sohajtásokkal, hosszas és lármás, dühöngő, czéltalan elmélkedésekkel, mellyekkel a' szerző ezen keveset tevő, de sokat beszélő szerepet megrakni sőt terhelni törekvők. El lehetne hagyni több más kevésbé érdekes jelenet is, mellyekkel a' mutatvány érdeke nem szaporítottatik, hanem inkább folyamatja hosszítottatik és untatóvá tétetik.” (Hmúv 1836. 89. sz. nov. 6. 709—710.) Teljes értetlenségről tanúskodik egy vidéki levelező beszámolója a Bánk bán debreceni előadásáról: „E' hajdankori zűrzavaros történetnek, mit

azzá az érthetlenné tevő kötött beszéd tesz, helyes személyesítői valának: Petur bán Szerdahelyi . . . stb.” (Hmúv 1836. 94. sz. nov. 24. 750.), s hasonló szellemű nyilatkozatokat még később is olvashatunk, pl. Múlt és Jelen 1845. 99. sz. dec. 12. 592.

Katona nagyságát ebben az időben csak kevesen ismerték fel. GARAY Dramaturgiai füzér c. cikksorozatában, visszatekintve dráma-irodalmunk múltjára, ezt írta: „Dugonicsban valódi magyar világot lelni, 's a' kevés vonásokkal odavetett situációk okvetlen hatnak . . Minden Dugonics után fellépett drámaírók között Katona József az, kiben e' magyar világot ismét fellelhetni, sőt nála ez már potenciára van emelve. Katona még 1814-ben írá 'Bánk bán'-t és így még előbb Kisfaludy Károlynál; ő épen olly művész lélekkel és színi ismeretekkel lépett fel; de Kisfaludy pályája hosszabbra nyúlt, körülményei és összeköttetései 's tagadhatatlanul belső ereje is csakhamar felül-szárnyalák őt; noha nemzetiség Katonában mindig több van, mint Kisfaludyban.” (Hmúv 1835. 46. sz. jún. 7. 362–363.) Kovacsóczy lapjában, a kassai Szemléelőben ZIEGLER: A párt dühe (l. 73. sz. bír.) egyik előadásának bírálatában pedig ezt olvashatjuk: „A fordítás. ámbár jeles Bánkbánnak korán elhunyt nagy reményű írójától, Katonától származik, némelly darabosságot mutat.” (Szemléelő 1836. 8. sz. jan. 25. 127.) Ezek azonban a kivételes esetek voltak — a Bánk bánt még fel kellett fedezni.

Nem kis kockázatot vállalt tehát Egressy Gábor, amikor 1839 márciusában a Bánk bán címszerepét választotta jutalomjátékkul. A színlap így festett:

II. Endre	Szigligeti
Gertrudis	Bartháné
Ottó	László
Bánk bán	Egressy Gábor
Melinda	Lendvayné
Mikhál	Udvarhelyi
Simon	Szerdahelyi
Egy zászlósúr	Balog
Petúr	Szentpétery
Myska	Szilágyi
Solom	Egressy Benjámin
Izidóra	Miskolczy Júlia
Egy udvornik	Fekete
Biberách	Fáncsy
Tiborc	Bartha

Lendvayné visszaemlékezése szerint (l. NÉMETH ANTAL: Bánk bán száz éve a színpadon. Bp. 1935. 64.) ideges nyugtalansággal készültek az előadásra, s rossz hangulat vett erőt rajtuk, amikor az első felvonás után a közönség néma maradt. De Petúr monológja a II. felvonásban már mozgásba hozta a nézőket, Tiborc panasza pedig zajos tetszést

aratott. Egressy — társai segítségével — végül is sikerre vitte a darabot, tisztelői az előadás után nagy ünneplésben részesítették.

Az est fordulatot hozott Katona József megítélésében: a színészek játékaról megoszlottak a vélemények, de a dráma most már kellő megértésre talált. KISS IVÁN kritikája így hangzott: „Katonának utolsó színműve a' többit fölülmúló *Bánk bán* volt; 's *Bánk bán* mai napig is koronája a' magyar színiköltészetnek. Még is voltak színi literatúránk történetét írók, kik nem is, vagy alig tarták érdemesnek *Bánk bán* megboldogult szerzőjét és szerzője neve mellett remek művét is említeni. Ezeknek értetlenségét vagy részrehajlását megítélni a' köz véleményre bízom, melly e' remek szomorú játékot mindig taps-özönnel üdvözlé. — Hugo Victor 'Ruy Blas'-jának előbeszéde szerint a' közönség három részből áll: hölgyekből, gondolkodókból 's néptömegből. A' hölgyeknek indulatok festése, a' gondolkodóknak karakterrajz, 's a' tömegnek cselekvény kell. *Bánk bán*ban mind a' három résznek elég van téve. Itt egy nagyszerű cselekvény az indulatok forrásából buzog fel, 's a' karakterek medrében folyik le. A' fájdalom húrjai mesterileg illetvék: Melinda fájdalmaiban, egymegrontott 's zavart hangú húros hangszer, egy mind inkább sötétülő hold, egy szentségtől megrabolt oltár, melly előtt a' hit lámpája kialudt, felette a' szerelem boltozata összeomlott, 's mellyre többé nem süthet a' remény tarka festvényű ablakán keresztül a' vigasztalásnak semmi sugara: ő hit, remény és szerelem nélkül kétségbeesés, örülés és halál martaléka. 'S milly dicső e' szét darabolt remek képnek *Bánk bán*, férje, ki e' szelíd gerle panaszaihoz kölykevezett oroszlánként ordítózik, 's fájdalmaiban megrázza egész országot. E' kinos hangverseny szívrázó hangjai közé mesterileg vegyül még *Tiborcz*, az akkori nyomott nép képviselője 's Petur bán, e' minden erütésben Magyar. 'S e' nyomatás és mellőzés korában mint pálmafa emelkedik fel az arany bulla. A' helyzetek mesteri alkotásából csak egy példa legyen felhozva: *Bánk bán* a' 4-dik fvsban, fájdalmainak lázadt tengerével keblében, a' királynéhoz hivattatik; *Bánk bán*, a' sértett férj, ott inkább panaszkodik, inkább csak szemrehányásokat tesz, mint fenytene, ámbár lelkében föl-fölvillan néha a' bosszú lángja: im megjelen Otto, boldogtalanságának szerzője. *Bánk bán* fölriad, bosszú után szomjazik, 's bosszúja tárgya ellian; ez dühét még inkább fölcsigázza. E' pillanatban *Bánk bán* egy villannyal tölt edény; csak menykő fogó kell, mellyre kiömöljön, 's villámaít rombolva leszórja és szerencsétlenségére ezen menykőfogó a' királyné. — A' nyelvre nézve láthatni, mint küzd a' szerző ennek köteleit összetépendő, gondolatokban és érzelmekben rajzó keblével: és mind e' mellett is sok helyt oly eredeti, oly erőteljes a' kifejezés, melly azóta óriásit művelődött nyelvünkben is csak ritka 's becses gyöngyökként tekintethető. Az 5-dik felvonás hatásra nézve gyöngye: itt vagy a' költő fáradt el, vagy a' tárgy volt mostoha: de ha jól vagyunk értesítve, Katona ezt újan dolgozta; nyomába jutni nem kis érdem volna. Az előadás közép-szerű volt. Dicséretes kivételként említhető *Bartha* úr (*Tiborcz*), ki ma a' szó legteljesebb értelmében classicaí volt. *Bartha* urat még nem

hagyta el hangja, sőt hogy annak ura, azt az indulatok hullámzása után kedve szerint hajtogathatja, 's lelkesedésre, fájdalomra ragadhat vele, ma újólag megbizonyítja. Harmadik fvsí jelenete után zajosan hivatott. E' classicaí kép mellett elragadólag állt még *Lendvay-né* assz. (Melinda). Színházunk e' naptól april. 1-sőjeig zárva maradt." (Hmüv 1839. 26. sz. márc. 30. 205.) — Nem kisebb elragadtatással nyilatkozott NAGY ELEK: „Martius 22-én Egressy Gábor jutalmául bérletszünnéssel először *Bánkbán* szomorújáték 5 szakaszban, írta Katona József. A' jelen drama 2dik András korából a' magyar nemzetet állítja fel egy nő általi elnyomatásában és sanyargatásában, 's mégis e' közepette a' magyar hű marad királyához, 's megőrzi a' távollévő becsületét; de ezen elnyomatás következtében szikrák kelnek létre, 's a' szikra lángra akar verekedni; 's ime feltűnik Bánk, 's a' pártütést elfojtja. — A' darab iránya nagyszerű 's drámái, 's kidolgozása méltó. Ref. elvész azon szépség-tengerben, mely ezen darabot körül mossa. Mindenekelőtt a' characterek tűnnek fel: ott a' heves korlátot nem ismerő Petur-bán mellett, a' csendesítő 's ősz fejű Mikhál-bán, itt a' magába vonult 's a' király személyét viselő Bánk mellett, a' fájdalmait 's nyomorait kicsevegő Tiborc; ott a' büszke, 's kegyetlen Gertrud mellett, játszi pálczaként Otto; a' könnyelmű, romlott vérű 's félnék fejedelem, mellette az ésszel felette uralkodó Biberách, ki lelke semmiségében ott hol uralkodni tud, korlátlan, hol felette parancsolnak hunyászkodó eb, 's ezen három személynek ellentétében a' szende 's ártatlan Melánia, éppen áldozatok, férjének 's gyermekének élő, 's egészen azon szenvedőleges lény, millyennek a' nőnek lennie kell. 'S ezen ellenkezetek cselekvés közben összeformnak; a' characterek tevésében megindul a' cselekvény; de a' characterek egyszerűségében hátrészre nyomatik az, miként Shakespeare Lear-jében elvész minden cselekvény előttünk. — A' helyzetek keresettség nélkül változó; mindig új és mindig emelkedő. — A' zajos kitérésnek Petur bánban ellentéve van a' biberachi csúzás. Látjuk ezt az első felvonásban. — A' másodikban az összeesküdtek gyűlése meglepő 's hű vonású. A' harmadik felvonásban Bánk-bán 's Tiborc közti jelenet az egész darabban véleményem szerint legerősb, sőt classicaínak mondható. A' negyedikben Gertrud a' hatalmasnak ellenében Bánk egész erejében, 's nemzetének fájdalmiban megkapó, — 's itt szerettük volna, ha végződnék a' darab, mert az 5ik felvonásban egy új drámához tétetnek készültek. — 'S e' négy felvonást mely lánc tartja össze? I emberi 's hazafiui érzet, mely át lánkol mindenütt, 's mely önkéntelenül magával ragad. Készakarva csupán a' darab szépségeiről szóltunk, miután fenntartjuk magunknak más alkalommal bővebben róla szólni. — Az előadás egészben kielégítő volt. — Barthánéban (Gertrud) szerettünk volna több erőt. — Egressy Gábornak köszönettel tartozunk a' darab előadásáért. Nézők közép számmal." (HasznM 1839. I. félév 25. sz. márc. 27. 96.) — Röviden, de velősen fogalmazta meg ítéletét a Rajzolatok névtelen kritikusa: „A' nagy héten zárnapok levén, a' színi esztendőt 'Bánk Bán'-nal fejezték be színeszink. Bánk Bán olly darab, melyet a' legjobb drámákkal mérlegbe vehetni.

Annyi életbölcesség, annyi világ és emberösmeret, annyi tudomány, mint e' darabban van, boldogult *Katonát* a' külföld legnevezetesebb drámaíróival egy rendbe állíthatja. Miért hálnak el oly férfiak, kiknek igazi tehetségük és tudományuk van; kik nem pusztá igéretekbén, hanem tetteleg munkálkodnak! Katona József nyomán még eddig senki sem járt fróink közül, 's azért még sok idő telik el, míg valaki csak közeledni is fog hozzá. Az előadás sikerült. Legjobb volt Bartha mint szegény, nyomorult paraszt, inségét és sanyargattatását szívrehatólag adá. Remek volt Lendvayné; jól működtek Szentpétery és Fánccsy. A' jutalmazott Egressy Gábor helyenkint jó, helyenkint pedig igen fagyos, kedvetlen, egykedvű vagyis rosszkedvű volt." (Rajz. 1839. 25. sz. márc. 31. 200.)

Vörösmarty nem osztozott az általános lelkesedésben; Rakodczay Pál szerint „közönyös volt Katonával szemben”. (RAKODCZAY PÁL: Egressy Gábor és kora. Bp. 1911. I. k. 75.) Ez talán túlzás, de tagadhatatlan, hogy recenzióját nagy fokú tartózkodás jellemzi, mind a hangvételben, mind a Bánk bán értékelésében. A „vadság” és a „hosszadalmasság” emlegetésével egy lépést tett hátra, a Honművész régebbi kifogásainak irányában. Különösen szembeszökő — főleg ha pl. a Szigligeti-bírálatokra (I. 88., 110., 164. sz. bír.) gondolunk — az elmélyültebb elemzés, az indokolás hiánya. Az utókor ismételtlen foglalkozott a kritikával, a vélemények azonban sok tekintetben eltérnek egymástól, úgyhogy a kérdést ma sem tekinthetjük lezártnak.

GYULAI PÁL Vörösmarty egyes megállapításaival szállt vitába. „Vörösmarty oly dolgokat mond hibáknak, melyek részint a tragikai alap szükséges következményei, részint a helyzet és jellemből folyó mozzanatok.” (Katona József és Bánk bánja. Gyulai Pál válogatott művei. Bp. 1956. II. k. 171.) Majd alább: „Íme Bánk tragikumja . Nincs ugyan meg benne a külsőleg bukó, de erkölcsileg győző erény, melyet Toldy minden tragédiától megkíván, de vajon megvan-e ez *Macbeth*ben, *Othelló*ban, *Phaedrá*ban? Vannak oly tragikai hősök is, minőket Toldy kíván, de a tragikum lényege nem ettől függ. S vajon így fölfogva e tragédiát, nem enyészik-e el Vörösmarty vádja, hogy Bánknak nincs meg az a szilárdság, mely az általa elkövetett merész és nagy felelősségű tettehez kívántatik? Megállhat-e Toldy ellenvetése, hogy Bánk örökösen haboz, egész politikai Hamlet, kinek bosszútette is csak a perc által parancsolt önvédelem? Minő szilárdságot követel Vörösmarty? minő fevékenységet Toldy? Vörösmarty szintoly jogosan hibáztathatná *Macbeth*-et is, ki nagyravágyó, és mégis oly vontatva és leginkább neje unszolására öli meg a királyt.” (Uo. 179—180.) És végül, Bánknak a rejtékajtóban való megjelenésével kapcsolatban: „E jelenetet Vörösmarty hibásnak találja: szerinte Bánknak meg kellene rohanni Ottót, nem pedig visszatérni. E vád csak látszólag igaz. Alapos külső és belső okok igazolják e jelenetet.” (Uo. 184.)

ARANY JÁNOS is védelmébe vette Bánk visszazédelgését. „Midőn e darab 1839-ben a pesti színpadon először adatott, a közönség s ítéset úgy látszik oly kevéssé fogta fel Bánknak e jelenetét, hogy

Vörösmarty ezt jegyzi meg rá athenaeumi bírálatában: 'kihagyatni kívánók azt, midőn Bánk bán együtt találja Melindával Ottót (ha egyébiránt ezen megjelenés nem a színész *tévedése* (11) volt) s a helyett, hogy (mint valószínű) megrohanja, visszamegyen.' És visszamegy első tekintetre azért: „Gertrud nem egészen érthető — mondotta húsz évvel ezelőtt Vörösmarty a királyné jelleméről. Azóta e színmű sok ízben adatott, diadallal járta be hazánk különböző színpadjait, jeles színészek és színésznők vetélkedtek jellemei felfogásában, a napi sajtó figyelemmel kísérte az előadásokat, észrevételei, útbaigazításai nem hiányzottak; úgyhogy ma már tán csak én vagyok, ki magamat a húsz év előtti referens álláspontjára helyezve, Gertrud jellemében itt-ott homályt veszek észre, s annak elosztatását megkísérteni szükségesnek gondolom.” (Uo. 305—306.)

Császár Elemér erősen hangsúlyozta a bírálat sikerületlenségét. „Vörösmarty legérdekesebb és leghűresebb bírálata az, amellyel a *Bánk bán* első Nemzeti Színházi előadását (1839. III. 23.) kísérte. Itt állt a kor legkiválóbb színi kritikusa a hozzá legméltóbb föladattal szemben: a legnagyobb magyar tragédiáról kellett véleményt mondania. Úgy látszik, Vörösmarty nem olvasta a drámát, korábbi budai előadásait vagy nem látta vagy nem emlékezett rájuk, s így pusztán egy este futó benyomásai alapján ítélte róla: ez talán az oka, hogy a kritikus a nagy próbát nem állta meg. Bírálatában van érdem: fölismeri a *Bánk bán* értékét, főként színi hatás tekintetében, s elismeri a költő 'magasb tehetségét', egyébként azonban nemcsak 'oly dolgokat mond hibáknak, melyek részint a tragikai alap szükséges következményei, részint a helyzet és jellemből folyó mozzanatok', mint Gyulai megállapította, hanem ami végzetesebb fogyatkozás, s így pusztán úgy érezte meg, hogy elsőrangú költői remek áll előtte. Nem róhatjuk föl Vörösmartyt, hogy nem fogta föl a maga egész nagyszerűségében a Bánk bán drámái jelentőségét, de annyit kellett volna látnia, hogy Katona tragédiája értékesebb minden addig színre került magyar műnél. Aprólékos gáncsai annál bántóbbak, mert a fogyatékosabb ízlésű Honművész ugyanakkor remek szomorújátéknak nevezi (1839. I. 26. sz.), a Rajzolatok meg éppen olyan darabnak, mely a legnagyobb külföldi drámákkal megbírja az összehasonlítást (1839. 25. sz.). Az Athenaeum ezen a ponton elvesztette alacsonyabb színvonalú lap-társával szemben az ütközetet.” (CSÁSZÁR 226—227.)

Horváth János Vörösmarty állásfoglalásának tárgyi és lélektani okaira mutatott rá. „Az esztétikai fogékonyság számára kemény dió volt és maradt ez a remekmű s színpadról látva, előzetes tanulmányozás nélkül nem is lehet felfogni egész nagy értékét. — Oly kiváló és tapasztalt dramaturg, mint Vörösmarty Mihály, szolgáltatja legpregnansabb bizonyítékát ez állításunknak. Ő a már említett 1839. március 23-i előadáson látta először a darabot, tudomása szerint

'első és utolsó művét e nemben a korán elhunytak'. Sem Katonáról, sem művéről nem tudott semmit megelőzőleg s így a darabról írt bírálatában legkiválóbb példáját látjuk annak, hogy mennyire nem foghatja fel *Bánk bán* igazi remekességét egy látásra még az elsörendű szakember és nagy fogékonyságú költőtárs sem. A 'sok tekintetben hiányos s némileg vad, de erővel teljes színműben' legkevésbé sikerültnek nagy meglepetésünkre éppen Bánk jellemét tartja, nem látván benne azt a szilárdságot, mely az általa elkövetett merész s nagy felelősségű tethöz kívánatik. Bírálata végén még határozottabban kimondja, hogy 'Bánk bán karaktere leggyengébb az egész műben' Ime, az egyszeri előadásból nem tudta kiérezni Bánk látszólagos habozásának, késlekedésének, valamint végül elszánt cselekvésének minden mozzanatában motivált s a jellemről függő szükségszerűségét. Tökéletesebbnek tartja Petur, Biberach, Ottó és Tiborc alakját: ezek ugyanis egyszerűbbek Bánknál s már első látásra felfoghatók. Viszont a komplikált jellemű Gertrud 'nem egészen érthető' szerinte: s meg kell adni, hogy Gertrud megértése a legnehezebb is az egész darabban s a legaprólékosabb tanulmányozást igényli. Az I. felvonásból végül kihagyatni kívánna Vörösmarty azt, 'midőn Bánk bán együtt találja Melindával Ottót (ha egyébiránt ezen megjelenés nem a színész tévedése volt), s ahelyett, hogy (mint valószínű) megrohanja, visszamegyen.' Ez a megjegyzése mutatja legjobban, mily nehézségekkel áll szemben az, aki először látja *Bánk bánt* a színpadon. Arany és Gyulai, akik többször átolvasták a darabot s legcsekélyebb szavát is százszor mérlegre vetették, meg tudják magyarázni Bánknak ezt a 'visszaszedelgését', miben Vörösmarty hajlandó lett volna a színész téves benyomásának hirtelen eltussolását látni." (Napkelet 1926. HORVÁTH JÁNOS: Tanulmányok. Bp. 1956. 212–213.)

Waldapfel József — már a kritika utóéletére is célozva — ezt írja: „A *Bánk bán* körüli vitáknak vannak egészen különleges mozgatói is. Ilyen először is a legnagyobb magyar költők egyikének tekintélye. Csakhogy Vörösmarty akkor nyilatkozott, mikor csak egyetlen előadásból ismerte, még hozzá olyanból, amely a dráma lényegét, Bánk tragikus vívódását és összeomlását nyilván nem hozta ki eléggé, annál jobban kihangsúlyozta politikai tartalmának egyik elemét; pedig ez a dráma alakjainak helyes megértését is gátolja, sőt szerkezetének egyensúlyát is megbontja. Újra meg újra akadnak mégis, akik az ő minden magyarázatot, sőt a dráma olvasását is megelőző futólagos benyomásának hisznek, és nem sok ideje, hogy egy kivételes műveltségű színigazgató, mintha Arany, Gyulai, Péterfy magyarázatai nem is lettek volna, Vörösmarty minden megjegyzésének igazat adva próbálta a *Bánk bánt* 'megjavítani', elsikkasztván közben úgyszólván a lényegét is." (WALDAPFEL JÓZSEF: Katona József. Bp. 1942. 85.)

Tóth Dezső ekképp ismerteti a Katona-bírálatot: „Tudott dolog: a *Bánk bán* jelentőségét nem ismerte fel, talán azért sem, mert egyszeri látás után át sem érthette a drámát, amellet 'sok tekintetben hiányosnak s némileg vadnak' minősítette, benne a 'legkevésbé sikerültnek' Bánk karakterét tartotta, nem látva jellemében 'azon szilárd-

ságot, mely az általa elkövetett merész s nagy tethhez kívántatik', Gertrud alakját 'nem egészen érthetőnek' tartja, a negyedik felvonást 'lassú és fásaszto'-nak ítéli. Katona tehetségét azonban felismeri, s a dráma viszonylagos kiválóságát méltatja ... Később, a negyvenes évek elején, mikor a függetlenségi szellemtől egyre erősebben átítatott magyar közvélemény már felfedezte a *Bánk bánt*, a *Luca széke* előadásakor még melegebben emlékezik meg Katonáról: 'A *Bánk bán* szerzőjének, ki a magyar közönség előtt oly jó emlékezetben van, e talán korábbi műve is bizonyítja, hogy benne nagyramehető drámaíró volt. Míg *Bánk bán* a magas tragédiának töredékeivel lep meg, itt a komikai erőnek találjuk szikráit, melyek, fájdalom, oly korán s fejletlenül hamvadtak el. — Vörösmarty Hunyadi Lászlójára pedig a *Bánk bán* már észrevehetően hat ...' (Tóth D. 270.)

Irodalomtörténészeink tehát megegyeznek abban, hogy Vörösmarty nem ismerte eléggé a *Bánk bánt*, csak egyszeri impressziók alapján mondott véleményt. De gondolhatunk még más okokra is.

1. Vörösmarty általában nemcsak a maga, hanem a triász közös állásfoglalásának adott hangot a *Játékszíni krónikában*. Bajzának Katona művéről alkotott nézetét nem ismerjük, azt azonban tudjuk, hogy „Toldy magánkörökben úgy nyilatkozott, mint Vörösmarty, s később *Irodalomtörténetében* még bővebben formulázta ítéletét” (GYULAI: i. m. 171.) Gyulai fogalmazása azt sejteti, hogy Toldy Vörösmartyt követte a *Bánk bán* értékelésében — könnyen elképzelhető azonban a kapcsolat fordítottja is: Vörösmartyt befolyásolta Toldy felfogása.

2. Számításba kell vennünk azt a légkört, amely a bírálat keletkezésének időpontjában a triász körül kialakult. Éppen azokban a napokban érte el csúcspontját az Athenaeum és a PMSz vezetősége között kitört harc (l. 177. sz. bír. jegyz.). A szerkesztők már elhatározták, hogy egyelőre megszüntetik a *Játékszíni krónika* bírálatait, s valóban: a *Bánk bán*ról szóló volt az 1837. augusztus 27-én megindított recenziósorozatnak utolsó darabja. Ilyen körülmények között feltehetjük, hogy Vörösmarty kedvetlenül látta el bírálói tisztét, céltalanul tartotta az előadással és drámával behatóbb foglalkozást.

3. S végül, de nem utolsósorban (és ehelyütt csak utalásként): *Bánk* karakterére sehogyan sem illik az a képlet, amelyet Vörösmarty dramaturgiájában a drámai hősről felállított (L. *Elméleti töredékek* 1559. s köv. sorok). Miért lelkesedett volna egy olyan drámáért, amely a tragikumnak egy egészen más koncepciója alapján jött létre, mint amit ő helyesnek tartott és a 30-as években saját drámáiról gyakorlatban követett? *Bánk bán* lázadó hős — de elmondhatjuk-e ezt *Telegdiről*, *Marót bánról* és *Szabolcsról*?

A fentebb idézettekén kívül tudunk olyan nyilatkozatokról is, amelyek Katona drámájának megítélésében Vörösmartynak adtak igazat. PALÁGYI MENYHÉRT egy hosszabb tanulmányban kritizálta Arany és Gyulai interpretációit (Katona *Bánk bánjáról*. Irodalom 1887. 4—12. sz.); abból indult ki, hogy Vörösmarty megjegyzéseit „költői érzéke diktálta”, s arra a végeredményre jutott, hogy „Vörös-

marty és Toldy álláspontján nemigen kellett volna túlmenni, csak szabatosabban kellett volna fogalmazni az esztétikai ellenvetéseket'' Ugyancsak Vörösmartyra hivatkozott Hevesi Sándor, amikor a 20-as évek végén tervbe vette a Bánk bán újrendezését. Szándékáról, elgondolásairól a Pesti Napló 1928. október 21-i számában nyilatkozott, s Vörösmartyval kapcsolatban a következőket mondta: „A *Bánk bán* elismerten a legjobb magyar klasszikus tragédia és mégis színpadi karrier dolgában messzire elmarad más magyar darabok mögött. Mi ennek az oka? Ez a kérdés engem tulajdonképpen már huszonnyolc év óta gyötör. . . . És végre is rájöttem egy nagyon egyszerű dologra: Vörösmarty Mihály, aki nemcsak igen nagy költő, hanem igen nagy kritikus is, a *Bánk bán*ról, amikor az először került a Nemzeti Színházban színre, kritikát írt és ebben megmondott mindent, amit egy mai dramaturg erről a darabról mondani tudhatna. Amikor elolvastam ezt a kritikát, hirtelen felmerült bennem az az ötlet, hogy vajjon nem lehetne-e azokat a kifogásokat, amelyeket Vörösmarty Mihály oly hihetetlen irodalmi és színpadi érzékkel megfogalmazott, teljes egészükben ma is figyelembe venni és vajjon nem lehetne-e ezeknek a kifogásoknak alapján a megjavított darabot most is előadni? Természetesen, ezek az úgynevezett változtatások semmit sem érhetnek magának a remekműnek a lényegéből, azonban mivel Katona József ezt a drámáját 23 éves korában írta, bizonyos, hogy vannak a darabban dolgok, amelyek kezdetlegesek és nem méltók a darabhoz. Az a meggyőződésem, hogy ha Vörösmarty szellemében végrehajtnák ezeket a változtatásokat, a *Bánk bán* minden nagy irodalmi értéke mellett is a leghatásosabb és a legsikeresebb színdarab lehet.” Hevesi szándékolt átdolgozása hatalmas vihart váltott ki a közvéleményben — erre utalt Waldapfel József is monográfiájának előbb idézett részletében. (Az egész vitát ismerteti NÉMETH ANTAL: i. m. 177–198.) Hevesi Sándor végül is letett arról, hogy Bánk jellemében lényeges módosításokat eszközölgjön, de a dráma 1930. április 24-i centennáriumi bemutatóján a hallgatósági jelenetet — Vörösmartyt követve — elhagyta.

Szövegváltozatok

1. [Ath, MM 1847.] Bánk-bán 4. vad; de 5. Bánkbán 7. felelősségű 11. is, 15. még is 16. Dramai 20. lassu 21. Bánkbán 23. volt 's 24. valószínű visszamegyen. — 25. Szentpéteri 27. így 29. kimért és 32. jó, 35. műben 's
A bírálat után: Mart. 24. — 31.-ig a' színház a' húsvéti ünnepek miatt zárva.

177.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 2. sz. jan. 5. 29–32. h. és 3. sz. jan. 7. 43–48. h.
Aláírás (a második rész végén): A' szerk.

MM 1845—48. X. k. 550—567. l. (XXXIX. sz.)

MM 1847. 1788—1798. h. (LXXXIX. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 172—188. l. (CLI. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 204—216. l. (CLI. sz.)

Ezzel a cikkkel indult meg újra — 21 hónapnyi szünet után — az Athenaeum Játékszíni krónika c. rovatában a Nemzeti Színház előadásainak rendszeres bírálata. A folyóirat 1840. december 24-én a következőket jelentette:

„Pesti nemzeti színházunknál, mint értesítve vagyunk, nem sokára meg fog szünni az eddigi igazgatás, mely esetre mi is elkezdendjük játékszíni krónikánkat, és, mint más fél év előtt, szakadatlanul folytatandjuk a' naponként történeteknek, mennyire közönség' elébe tartozók lesznek, följegyzését.

A' szerk.''

A hallgatás okáról GYULAI PÁL is megemlékezett (ÖM 1884—85. VII. k. 384—386.), de csak egészen röviden. Az alábbiakban részletesen ismertetjük az ún. „opera-háborúnak” az Athenaeummal kapcsolatos eseményeit. Ez annál is inkább szükséges, mert *a polémia során megjelent szerkesztőségi nyilatkozatok megfogalmazásában Vörösmarty is részt vett, így ezek is dramaturgiai vonatkozású írásai közé tartoznak.*

1. A Pesti Magyar Színház vezetősége kezdettől fogva tisztában volt azzal, hogy a Budáról áttelepített együttesel nem lehet igazi operaelőadásokat tartani. Ezért már 1837 nyarán megbízta Mátray Gábort (1797—1875; zeneszerző és zenetörténész, a magyar zenetudomány úttörője, a népdalkutatás egyik megindítója; 1833 óta a MTT tagja; a Regélő és a Honművész szerkesztője, a Pestbudai Hangászegyesület titkára; 1846-tól a Széchényi Könyvtár őre), hogy mint a „hangászati ügyek igazgatója” szervezze meg a színháznak korszerű, művészi színvonalon álló opera-tagozatát. Mátray el is készítette „a helyes magyar opera felállításának módjára” vonatkozó tervzetét (I. VÁRNAI PÉTER: Egy magyar muzsikuskor reformkorban: Mátray Gábor élete és munkássága a szabadságharcig. Zenetudományi Tanulmányok. II. k. Bp. 1954. 256—261.), de nagy elfoglaltságára való hivatkozással már 1837 októberében leköszönt tisztségéről. Munkájának folytatására a válaszmány Rosty Albertet (1799?—1847; földbirtokos, szabadelvű politikus, Eötvös József és Trefort Ágost apósa) kérte fel, aki közismerten nagy zenebarát volt. Az ő javaslatára került a színházhoz 1838 januárjában Erkel Ferenc első karmesterként; egyidejűleg egy sor képzett énekest is szerződtettek (Schodelné, Fellér Mária, Éder Lujza, Benza Károly, Erkel József, Konti Károly, Sátorfy József), felemelték a zene- és énekkar létszámát, és az így megerősített operai személyzettel új betanulásban frissítették fel a már műsoron levő dalműveket, majd egymás után mutatták be — fényes kiállításban — az akkor világszerte divatos olasz (Donizetti, Bellini, Mercadante) és francia (Auber, Hérold, Meyerbeer) zeneszerzők nagyoperáit.

Ezt a műsorpolitikát csak helyeselni lehetett: operakedvelő közönségünk most már nemcsak a német színházban juthatott jó

zenei élvezetéhez, azonkívül lehetőség nyílt eredeti, nemzeti dalműirodalmunk fellendülésére is. De hiba csúszott a választmány koncepciójába, amikor túlzott mértékben, a prózai előadások rovására látott hozzá a zenés műsor fejlesztéséhez. Ezért mondott le Bajza 1838. június 1-én az igazgatásról — veszélyeztetve látta a nemzet színházának eredeti célkitűzését: a nemzetiség, a nemzeti nyelv, az eredeti és a külföldi drámairodalom ápolását; de anyagi szempontból sem tartotta célravezetőnek az operák erőltetését, mert kiállításuk hatalmas összegekbe került. A választmány azonban rendületlenül kitartott elgondolása mellett. Azzal érvelt, hogy az arisztokrácia és a jómódú németajkú polgárság nélkül nem lehet a színház látogatottságát, következésképp a megfelelő bevételt biztosítani, márpedig a közönségnek ezt a két rétegét csakis a dalmű és a balett érdekli. (L. SZÜCSI 245. és PUKÁNSZKYNÉ I. k. 54—56. és II. k. 78—81.)

2. Az opera dédelgetése, a dráma háttérbe szorítása megosztotta az addig egységes társulatot, megmérgezte a színház légkörét. De hogy az operistáknak és a prózai színészeknek kezdetben csak lappangó ellentéte nyílt, sorozatos botrányokban kirobbanó háborúskodássá fajult, s felkavarta egész közéletünket, ezért a felelősség Schodelniét, az első énekesnőt terhelte. (Déryné 1838 októberében megvált a színháztól.)

Schodel Jánosné Klein Rozália (1811—1854) Kolozsvárott született egy Geiszler Zsuzsanna nevű cselédlány törvénytelen gyermekeként. Nevelőapja, Klein János énekes felismerte zenei tehetségét, és kiképzését Schodel Nepomuk János (1796—1863) pozsonyi zongora- és énektanítóra bízta, aki abban az időben a Wesselényi-családnál volt zongoramester. Amikor a leány 14 éves lett, Schodel feleségül vette, s Pozsonyba költözött vele. Itt lépett fel először, jótékony célú hangversenyeken, majd a színházban is. A 30-as évek elején Bécsben tanult tovább, 1833-ban a bécsi Kärntnertheaterhez (a mai Wiener Staatsoperhez) szerződött három évre. Pályáján gyorsan emelkedett; Bécsen kívül Berlinben, Párizsban és Londonban is sikert aratott. Pesten 1837 nyarán mutatkozott be a Pesti Német Színházban; ezt követően — vendégként — többször fellépett a Pesti Magyar Színházban is. (L. BENYOVSKY KÁROLY: Schodel Rozália, az első drámai magyar dalműnő. Bratislava—Pozsony, 1927. Ua.: A pozsonyi magyar színészet története 1867-ig. Bratislava—Pozsony 1928. 85—115.)

Művészetéhez nem fért kétség. Nagyterjedelmű, tökéletesen iskolázott hanggal bírt; ehhez járult jó alakja, szép arca s — egynémely „tikk”-jétől eltekintve (l. alább) — kitűnő játéka. Parádés szerepei közé tartozott: Norma (BELLINI: Norma), Beatrice (MERCADANTE: Beatrice di Tenda), Amália (AUBER: Báléj), Adina (DONIZETTI: Bájital), Elaisa (MERCADANTE: Eskü), Júlia, Romeo (BELLINI: Montecchi i Capuletti), Mária (ERKEL: Batori Mária), Lucretia (DONIZETTI: Lucretia Borgia). A közönséget mindig első fellépésével meghódította. Ha ő énekelt, a színház mindig zsúfolásig megtelt; bőven volt taps, kihívás, virágos, ünnepi versezet; a gavallér arisztokraták

értékes ajándékokkal halmozták el. A sajtó valóságos dicshimnuszokat zengett róla. A Honművész pl. így lelkendezett 1838. február 1-én: „Schodelné asszony, mint vendég január 25-én 'Ismeretlen nő' daljátékban lépett ismét fel. Ő, kinek babérát a' rüt kajánság ferge hiába igyekszik rágni, ma ismét oly kéjbe andalítólag énekelt, miként csak hozzá hasonló üdlött (gefeierte) művésznőtől lehet várni. Erdemeit nagytítás tintájába mártott ecsettel sem volnánk képesek eléggé rajzolni." Kezdetben az Athenaeum sem fukarkodott érdemeinek elismerésével; Toldy, az operaelőadások állandó recenziója, két kézzel szórta rá a dicséretet. „Coordinálva látjuk az éneket és játékot, mint tragoediában szót és játékot — írta többek között a Montecchi i Capuetti 1837. december 30-i előadásáról —, e' kettőnek legszebb copnenetratiójában fekszik Schodelné' művészte. Norma és Romeo, Camilla és Adelaide: mindig más és más, és mindig való és nagy: ő az énekkel látszólag úgy bánik, mint ha az nem fődolog volna, hanem, mint a' tragoediában a' beszéd, önkénytelen kitérése, rögtöni szükséges megnyilatkozása a' szív' indulatainak, 's a' mennyit ezzel hat, szintannyit hat arcza' játékával 's teste' minden mozdulatával. . . . Őt nem eldarabolva kell megítélni, valamint ő nem darabolja el előadását; hanem művészte' egészében, összességében: 's ebben áll az a' ritka erő, melly referenst a' bécsi 1823ki híres olasz opera' 's a' párizsi nagyopera' éldelete után is elragadja." (Ath 1838. 4. sz. jan. 14. 63—64).

De Schodelné meg is fizettette magát. Évi 6200 forintot kapott-vezető színészeink havi gázsija 140—180 Ft körül mozgott! —, s ehhez még különféle kedvezmények járultak: két hónapi szabadság külföldi vendég szereplések céljára, s ami egészen szokatlan, sőt hallatlan eset volt: rá nem vontakoztak a színház fegyelmi szabályai. Párje mint „énektanító" külön 1000 Ft fizetést húzott, noha felesége menedzselésén kívül semmit sem csinált a színházban. (Tudjuk azonban, hogy ő is megzenésítette Vörösmarty *Szózatát*: I. Vty Akad. Kiad. II. k. 652.)

3. Mindez már önmagában is elég okot szolgáltatott, hogy színészeink görbe szemmel nézzenek rá — a féltékenység és irigység azonban nyílt ellenségeskedéssé fokozódott, amikor kiderült, hogy a mérhetetlenül önhitt, szeszélyes és zsarnoki természetű asszony gátlástalanul visszaél kiváltságos helyzetével. Terrorizálva az igazgatóságot beleszólt a játékrendbe, a szereposztásba és a rendezésbe; a próbákon tetszése szerint hol megjelent, hol nem; felsőbbrendűségét bántó módon éreztette kartársaival. Ennek egyik nyilvános példáját szolgáltatta a Norma 1838. május 30-i előadásánál Felbér Máriával szemben. Déryné leírása szerint ez történt: „Schodelné fellépett Normába, Felbér Mária játszotta Adalgisát. A próbán látja Felbér, hogy Schodelné nem úgy énekl, mint írva van, kérdi tőle: „Asszonyom! Estvére is így fogja énekelni ezt a helyecskét?" Ez a kettős dalban van, amit Norma együtt énekel Adalgisával. „Ha kedvem lesz, úgy fogom énekelni — mondja Schodelné, — mint írva van, de ha nem lesz, hozzám ne kösse magát, énekelje ahogy tetszik." Szegény Felbér, ő nem gondolta, hogy estve se énekl, a jelölt helyet. Felbér felénekelte az ő

rolládját, midőn öszvekoncertiroznak, s így mi természetesebb, mint-hogy zavarba jött, s megállt, Schodelné is ott állt, öszvedugott kézzel, fölemelkedetten, szájalommal tekintvén le az áldozatra . . . Bele-kaptak aztán ismét a kettősbe, szegény Felbér megsemmisülve, könnyes szemmel továbbfolytatván szerepét.” (Déryné II. k. 290.) Toldy — nagyon szelíden — ekképp kommentálta az esetet: „ . . . Felbér Marit üldözni, s' üldözni a' közönség' rovására? A' közönség' ezt neheztelve látta és ismételt tapsokkal bátorítá a' szép reményekkel biztató énekesnőt, nem vonván meg, igazságos létében, a' kész művésznétől is elismerését, éreztetvén, hogy: „Kedves nékem a'/Nagy mester és a' választott tanítvány. (Kazinczy).” (Ath 1838. I. félév 46. sz. jún. 10. 735. h.) Pár héttel később Schodel János viselkedett kihívóan: a Kean előadásán a nézőtéren hangosan becsmérelte a címszerepben fellépő Egressy Gábort (l. 122. sz. bír. jegyz.), mire ez őt inzultálta. Az úgy a választmány elé került, amely végül is Egressyt marasztalta el. (L. PUKÁNSZKYNÉ II. k. 90—91.)

4. Mellőzött és önézetükben megbántott színészeink úgy védekeztek, ahogy tudtak. Igyekeztek hangulatot kelteni Schodelék ellen, gúnyos röpiratokat terjesztettek ellenük (L. BAJZA V. 385—386.) Figyelemre méltó, hogy az egyik verses pamflet — Schodelnő toilette dala — többek között így hangzik:

E' setét hazának nincsen még nappala,
A' fülmüle szólhat legszebben éjszaka,
A' vak varjúk serge nagy tetszést károgat;
Mert vakon is értik jó húsos hangomat!
Juhhé fidel! tralla tralla liai!!
Éneklésem cseng-peng, ezüst tisztasága,
Tíz húszas egy hangért elég egyre másra, —
Fizess varjú, fizess, úgy is sok a' pénzed,
És ha dallosid közt a' súlyegyent nézed,
Első dallosodnak* ötszáz pengő bére, —
'S a' dallosnő tízszer annyival beérje?

és a * alatt következő megjegyzés olvasható: „Vörösmarty Mihál hazánk leggeniálisabb 's legbecsületesebb költője 500 pftnyi fizetésen tengődik: míg a' primadonna 8000 pengőt kap. — Dicső nemzet! milly nagy lelkű, milly arányos a' te jutalmazásod!” (L. OSzK Kézirattár. Miscell. Fol. Hung. 1034.) S bizonyára a színészek keze is benne volt a Vörösmarty említette tüntetésben, amelynek során — a Jelenkor szűkszavú tudósítása szerint — „a kajánság hagymafüzért röpíte a színpadra”. (Jkor 1833. 79. sz. okt. 3. 313.) A triász tapintatát jellemzi, hogy az Athenaeumban meg sem említették ezt az incidenst.

1838. december 27-én és 30-án történt, hogy BALOG ISTVÁNNAK Ludas Matyi c. bohózatában Szerdahelyi parodizálta Schodelnét. A primadonnának ugyanis szokása volt, hogy éneklés közben eltorzította arcát, s túlságosan élénken mozgott. „Schodelné asszony minden

tulajdonnal bírt — olvashatjuk Frankenburg Adolf visszaemlékezéseiben —, melyek fölléptét vonzóvá tették; igen sok tűzzel, drámai erővel s teli friss hanggal bírt; előadása azonban — minden finom s megható nuance-ai mellett — nem volt ment bizonyos modorosságtól. . . . Így éneklés közben arcját gyakran igen 'burlesk' módon elfintorítá, úgy hogy valaki nem igazságtalanul azt állítá róla, hogy egész testével trillázik. Játéka is ugyanazon hibában sinlett." (FRANKENBURG ADOLF: Emlékiratok. Bp. 1868. II. k. 106—107.)

5. Ez az eset váltotta ki azután az ellenségeskedéseknek szűnni nem akaró láncreakcióját. Szerdahelyi mókázása hangos derűtséget keltett a nézőtérben, Schodelné azonban megsértődött és elégtételt követelt. A választmány megróttá Szerdahelyit, s közzetett pénzbüntetéssel sújtotta: megtiltotta, hogy a jövőben a Ludas Matyit az ő kísérezénél adják. Ámde Ráday Gedeon (1806—1873), 1838. augusztus 20-ától a színház igazgatója, nem értett egyet ezzel a határozattal, leköszönt állásáról, sőt a választmányból is ki akart lépni. Ekkor a választmány, hogy helyreállítsa a vezetés megingott tekintélyét és elejét vegye a színészek esetleges további akcióinak, az „erős kezű” ember hírében álló Nyáry Pálra (1806—1871), Pest megye akkori főjegyzőjére bízta a színház igazgatását és teljhatalommal ruházta őt fel. Ez a döntés félreérthetetlenül kihívásnak számított, hiszen mindeki tudta, hogy Nyáryt gyengéd szálak fűzik Schodelnéhoz.

Nyáry igyekezett is a beléje helyezett bizalomnak megfelelni. Pótló rendelkezésekkel megszigorította a még Bajza alkotta színházi törvényeket; elvetette Rosty Albertnek azt a javaslatát, hogy szerződtesse meg még egy első énekesnőt; Egressyt, aki Szerdahelyi példáját követve február 16-án Csató Pált, az athenaeisták esküdt ellenségét az operapárt lehangosabb sajtó-prókátorát Az agg színész és leánya c. darabban (I. 170. sz. bír. jegyz.) parodizálta ki, 70 Ft, azaz félhavi fizetése erejéig megbírságolta, (ezt az összeget Gaal József az ifjúság körében azonnal összegyűjtötte, I. SZÜCSI, 354.); a színészeket a küszöbön álló új szerződésekkel — a színházi évad akkoriban hűvőkor kezdődött — próbálta megfélemlíteni. Minthogy pedig úgy vélte, hogy színészeinket a triász, főleg pedig Bajza tüzei Schodelné és a választmány ellen, hatalmi eszközökkel el akarta némitani az Athenaeumot.

6. Nyáry erőszakos fellépésében nagy szerepet játszott az Athenaeum ellenzékének állandó uszítása. A Honművész egy névtelen cikkben (A parodiázás budapesti magyar színpadunkon. 1839. 2. sz. jan. 6. 10—16.) megróttá Szerdahelyit, de arra is célozgatott, hogy a színházban uralkodó áldatlan állapotokért voltaképpen az Athenaeum szerkesztői felelősek, mert ők „lázítják” színészeinket az igazgatóság ellen. Hasonló ráfogásokat hangoztatott a Századunk is Visszatekintés c. közleményében. (4. sz. jan. 14. és 5. sz. jan. 17.) Munkácsy a Rajzolatokban nem győzte dicsérni a „vas akaratú, szilárd elvű” Nyáry Pált, s azt a reményét fejezte ki, hogy „rendet és fenytéket fog tartani a színházban.” (7. sz. jan. 27. és 9. sz. febr. 3.) Ugyanakkor Vörösmartyt is megcsipkedte: szerinte a *Marót bán* olyan vad és durva, hogy

bajosan lehet vele „a nőnem a színházba édesgetni” (7. sz. jan. 27.), s egy botrányosan goromba cikkel (8. sz. jan. 31.) belekötött Bajzába.

A triász természetesen nem hagyta szó nélkül a támadásokat. Mindenekelőtt a Honművésznék válaszoltak. (Ath 1839. I. félv. 5. sz. jan. 17. 77—80. h.)

Krónikánk, Schodelné 's a' Honművész.

Mátray Gábor ur, a' Honművész' 2-d. számában a' színeni parodiázás ellen kikelvén, jónak látta többi között az Athenaeum' színbíráloít is Schodelné művészi érdemei elismerésére nézve következetlenség' kétes világában tüntetni fel; legalább így lehet csak e' sorokat érteni: „*A rosziúl értesített hírlapok, mellyek a' művésznét eleintén (Bajza' igazgatósága alatt) éig emelték, későbbben*” (ha az antithesis teljes akar lenni, ez csak annyit tehet: Bajza' lelépése után) „*hol csak lehet, minden csekélység végett*” (értsd: miatt) „*gúnyolni kezdék*”, 12, 13. I. Valóban mi nem találánk vala célzást reánk e' szavakban, ha az „*éig emelték*” szavacsukák után csillag alatt némelly színbírálatink' Schodelné't illető töredékei nem hozatnak fel; 's noha ellenkező értelmű helyek ugyanazokból nem idéztetnek, a' contextus egyenesen a' Játéksz, krónika' íróira kívánja értetni állítását, mert írva van: „*a' hírlapok, mellyek eleintén.. péld. Athen., későbbben . gúnyolni kezdék..*” Mi Schedelt illeti, ő Schodelné' művészetéről első fellépése óta tisztába' volt magával; 's valamint hiszi, hogy köztünk nem akadt melegebb kifejezője az értők' öröme 's gyönyörűségének nálánál, úgy ítélte á l t a l á b a n , 's a' Honművész által idézett operákra nézve különösen, mind maig nem változván, másképen soha sem is nyilatkozott. Mert midőn a' Schodelné és Felbér' surlódását, melly csak annyiban tartozott a' hallgatókra, mennyiben az ének' folyamára zavarólag hatott, é r i n t e t t e i s , azt épen a' művészné iránti tekintetből annyi gyöngédséggel tette, az elismerés' leghatározottabb kifejezéseivel, hogy mi ugyan Schodelnének örökké csak illy méltányos referenseket ohajthatunk*. Schedelen kívül is a' hány-

* L. Ath. 1838. I. 734. és 735. szel.

szor volt az énekesnőről szó, helybenhagyással volt mindig: egyszer azonban testcsóválása érintetett 25 úr által 's ez is azon hozzátétellel, hogy az, énekesnénknél nem épen dísztelen, de hogy más (mert a' leczke Felbérek szólott) illy nem szép szokást el ne tanuljon**. 'S ime ezek azok, miket Mátray úr e' szavaival érthet: *későbbben, hol csak lehet, minden csekélység végett gúnyolni kezdék.* Kérjük tehát ezen társunkat, vagy vonja vissza vádját, vagy fejezze ki magát világosan az iránt, melly lapok azok a' gúnyolók stb. mert ha más talán nem sokat töprenkedik is illy vádakon, sem azok' kerülésén, megvalljuk mi a' következetességet gondolataink és tetteinkben hiven meg szeretjük őrzeni. — Arra pedig, hogy a' mi társunk az Athenaeumot a' színházi dolgokra nézve (legalább még a' mult nyarat illetőleg) a' rosszúl értesített lapok közé számítja, holott azt a' színház' akkori igazgatója szerkeszté, társunk pedig hireit csak harmadik kézből, vagy legalább *érdekelt* 's így *nem absolute hiteles személyektől* veheti: bocsásson meg, de ezen nem lehetett nem mosolyognunk.

Ennyiből áll az, mit az Athenaeum' characterének védelmére mondanunk kellett; egyéb kérdéseket szigorúbb bírákra bizván — például, miután a' Honművész' definitója szerint (10. l.) a' gúny és nevetségessé tétel *nem sértő*, mint leheté Szerdahelyi' pár testcsóválása azért, hogy Schodelnéra emlékeztete, „nyilvános *pellengérré tétel*” (15. l.); — melly belföldi népek kisebbítették már magyar színünkön? (11. l.); mikor *csontkittatott becsületek*, lázítottatott ellenök a' közönség? mert hogy itt nálunk néha tótok parodizáltak, az olly kevésbé becsületsértés, mint midőn a' bécsi színpadokon magyarok és csehek játszatnak és pedig „rendőrség' biztos felügyelete alatt” (11. l.) — képes-e egyes tag' olly kicsiny bűne „le nem mosható mocskot ejteni” egy intézeten? 's tudja-e ezen társunk, hogy a' külföld' példáit színház' dolgában nem egészen tanácsos előhozogatni, mert ha Bécsen tul Europa' miveltebb nemzeteihez megyünk, a' parodiá-

** L. Ath. 1838. II. 36. szel.

zást ugyan csak vastagabb stilusban találjuk fel 's ott nem szükség színésznőnek gúnykoszorút tenni a' haza' oltárára, hogy rohadt almákkal és záptojásokkal tiszteltessék meg 's hogy azért amaz intézetek — noha példájok, mentsen isten, hogy követtessék — nemzetökre nem vetnek gyalázatot. — 'S miért nem lobbant így fel a' mi társunk, midőn saját mondása szerint, n e m z e t e k ellen lázított a' fiatalság (II. 1.), vagy midőn állítása szerint egy nagy tekintetben levő, a' hon' köz tiszteletét és szeretetét érdemlett hazafi parodiáztatott (IO. 1.): miért épen, midőn Schodelné? Vagy tán abban van a' fenn akadás, hogy ugyan azon színpadon fellépett színésztag parodiáztatott? Ugy *a pari* megvalljuk, mi is, Mátray úrral ugyan azon országos intézet' tagjai, hasonló kedvezést érdemlettünk volna talán t. i. azt, hogy nem a' pesti, hanem az ország' publicuma előtt általa ne rovasunk meg: mit azonban ezen eddig általunk méltó tekintetben tartott társunk a' világért se vegyen kérésnek, sőt emlékeztessen hibáinkra: ha igaza leszen, használ nekünk és lapunknak, ha nem, egy kis igazolás — ha méltó lesz szólani — nem a' világ. Hiszen e' háborús időben a' fegyverforgatás akaratunk ellen is, fájdalom! annyira megszokásunkká válik, hogy a' béke' tanulmányaitól nem kevés kárunkra kissé el is szokunk. Kár volt egyéb iránt az Athenaeumot Mátray urnak parodiázásról értekezésébe keverni, az oda sehogy sem tartozott. Mert ha talán azért neheztel is lapunkra, hogy Schodelnéről egy idő óta krónikánk rövid vagy épen szótlán, annak okát ő csak épen úgy tudja mint mi. A' nagytól kicsinyig mindennek két oldala van, 's a' méltányos bíráló vagy mind a' két oldalt mutatja fel, vagy hallgat. Hol még a' legszelídebb gáncs is tiltva van, ott a' magasztalás nem önkénytes, hanem parancsolt, 's ki lenne elég szolgálai, kénytelen dicsegeteket vagy általában parancsolt bírálatokat írni?

Egy helye van még a' Honművész' e' cikkelyének, melyet az *intézet miatt* szó nélkül nem hagyhatunk. „*Én leszek az első* (ugymond Mátray ur a' 15. 1.), *ki nem csak pártolásomat színházunktól megvonom, hanem a' visszavonulásra másokat is ösztönözendek; sőt örökké sajnálni fogom, hogy valaha legkisebb adakozással is járultam e' színház' felsegélésére, vagy hogy azon*

pénzmenyiséget által adtam, melyet ugyan azon czélra több buzgó hazafiaktól összeszerezni szerencsém volt." Súlyos és megfélemltetlen szavak 's midőn a' csendes vérű Honművész is illyekre fakad, nagynak kell lenni az oknak, mi őt erre bírta; mi ezen okot keresni nem akarjuk, de kénytelenek vagyunk sajnálkozásunkat kijelenteni, hogy társunk (ki ha nem dicsekedhetik is legtöbb ellenséggel, de még sem egészen ellenségtelen) beszédeinek illy kimenthetetlen gyarlósága által roszakaróinak rést nyit a' megtámadásra. Nem fog-e valaki ezek közül legalább is megbotránkozva így szólani: „*Pártolás?* Kicsoda ön, mi féle kis király, hogy pártolását akarja megvonni, hogy illyennel jónak véli fenyegetőzhetni? 'S másokat is le akar beszélni a' magyar színház' pártolásáról? Ennek vagy lesz kitünő foganatja, vagy nem; ha lesz, milly kárhozatos, ha nem, milly neveltséges. 'S miért akarja ön a' magyar színházat megdönteni, vagy ellenkező esetben magát mulatság' tárgyaul kitenni? *Mivel egy dalszínész nő' mozgásait egy dalszínész utánozta!** Tehát ön előtt az egész magyar színház semmi s csak egy (noha megvalljuk jeles) *énekesné* minden; ha a' kettő ütközésbe jő, amannak, a' nemzeti, oly rég ohajtott 's nehezen létesült, intézetnek veszni kell? Magyarázza meg ön nekünk, milly neme az a' hazafiságnak, midőn valaki egy egész számos *tagokból 's nézőkből* vegyes intézetet egy megbántott énekesné' haragjának 's egy kis összeütközésnek minden tétovázás nélkül feláldozni kész? Sőt nem is szükség, hogy ütközésbe jőjenek. Hát ha e' jeles színészné megbetegszik, hangját veszti, vagy semmi emberi feltételek alatt maradni nem akar, halandóságát nem is véve szóba, mit csinál ön akkor a' magyar színházzal? Nem fogja-e azon buzgó hazánkfiaiinak számát szaporítani, kik magas miveltségüknél fogva, példátlan elszántsággal 's nagylelkűséggel készek minden lépést, melyet tenni, 's minden garast, melyet kiadni hatalmokban áll, a' még zsenge nemzeti

* „Mert a' mit ön ezen szavakban ábrándozik: 'Vagy talán illy nemtelen módban áll mi nálunk a' nemzetiség 's nemzeti nyelv' terjesztése, a' szabadelműség és szólás-szabadság-nemének kivívása?' — hogy mind ez csak toldalék, nagyítás, czafrang, azt kiki által láthatja.”

intézetektől elfordítva, egy idegennek pártolására fordítani, mihelyt ott vegetálni szerető lelkők több mulatságot 's időtöltést remél? 'S a' főlebb mondottak szerint nem áll-e Schodelnének, vagy akárki hozzá hasonlóknak, hatalmában egy egész sereg hazafit mindenféle nemzetiségeken keresztül hurczolni? nem-e, mihelyt akarja, magyar színházunkat tönkre tenni? (mit én Schodelnéről nem teszek fel). Máshol az áll, mit többen akarnak 's pártolnak; 's itt annak kelljen megállni, mit egynek szeszélye parancsol? Milly élnetlenség! És még is mintha nyakra főre e' célra sietnénk, midőn azon képzetet, hogy a' magyar színház megbukik, sőt hogy azt (pártolásunk' elvonásával) megbuktatni kell, mihelyt egy dalművészén valami sérelem esik, hirdetjük, terjesztjük 's meggyővezeteni törekedünk? Becsúltni kell a' művészeket; de a művészetet is, 's ezt leginkább az által, hogy az egyesek' bálványozásával felhagyjunk. Ha valakinek tudtára adogatjuk, hogy sorsunk kezében van, hogy egy pillantása ronthat és teremthet, nem fog-e, az ismeretes emberi gyarlóságnál fogva, minden egyébről, mint kényei' teljesítéséről, megfeledezhetni? Azt akarja ön, hogy gúnynyal így szóljanak a magyar színháznál: Hegedült arról —, el is énekelte? Ez nagy gondolat lehet öntől, de mi nem irigyeljük. 'S ön sajnálja a' mit a' magyar színháznak adott? Nem fizetett-e a' magyar színház elég gyönyörrel már eddig is önnek az akadozásért 's szabad-e jótétet megbánni, midőn az még meg is van hálálva? Érzi-e ön ezen sajnálatnak sok oldalú helytelenségét? De kimeríthetlen együgyűség fekszik abban, hogy ön a' gyűjtött pénz' által *adását* is sajnálja? Hisz uram, ez kötelesség volt, mert kabátot csak nem csináltathatott rajta, sem azokat, kiknek hazafisága már egyszer felbuzdult, visszaadott pénzökkel meg nem ajándékozhatta, mert én legalább, ha vagy önkényt felbuzdultam, vagy fel hagyám magam valamire buzdíttatni, igen szépen megköszöném, ha másszor ismét le akarna buzdítani 's adakozásomat, bőkezűségemet szeszélyeinek sodronyain táncoltatná. Ez nem megy. A' sajnálkozásoknak békét kell hagyni 's azon lenni, hogy a' dolgok a' magyar színháznál mind inkább jóra forduljanak." Ime elmondottuk, mit ellenség mondana. Részünkről egészen más véleményben

vagyunk a' Honművész iránt. Azt hiszszük ugyan is annak szerkesztőjéről, hogy az idézett szavakat hirtelenkedésből mondhatta csak, nem meggyőződésből; azt pedig feltenni sem akarjuk, hogy azon helytelen szándékot, melly azokban tagadhatatlanúl rejtezik, akármi efféle alkalommal is létesíteni fogná: ez nem csak hazafiságát hozza gyanuba, hanem józanságát 's a' béke' és mérséklet' szellemét, melly eddig hírlapján lengeni látszott, egy más a' *bosszuállás'* szelleme váltaná fel, melly soha sem alacsonyabb, soha sem olly kevéssé megbocsátható, mint mikor személyes vonzódás vagy gyűlölségből a' közügy' megbuktatásán dolgozik.

A' szerk.

A Hírmököt válasza sem méltatták, de Munkácsynak visszavágtak. BAJZA nyersen, kíméletlenül (Még egy szó Munkácsy' 26 hazugságairól. Ath 1839. I. félév 8. sz. jan. 27. 126. h.), Vörösmarty kedélyesen, szellemesen a következő glosszával:

Egy kis tréfa. — Munkácsy a' Rajzolatok' ez évi 4d. számában ollyasmit beszél, mintha V. ötöt (Munkácsyt) meglötte volna. Ezt V. — tudtával legalább — nem tevő, de ha véletlenül még is tette volna, legfőlebb úgy járhatott, mint Kotzebue' árendása a' „Baközben,” V. (Ath 1839. I. félév 6. sz. jan. 20. 96. h.)

Ez bizony eléggé fulánkös megjegyzés volt: KOTZEBUE A baköz (Der Rehbock) c. vígjátékában ugyanis az említett árendás, Grauschimmel, az alkonyati félhomályban egy *szamaryat* néz őzbaknak, s azt lövi le. — Gyulai ezt a kis cikket — a sajtópolémia összefüggéséből kiragadva, minden logikai kapcsolat nélkül — az ÖM 1884—85. VII. k. 195. lapján a CXL. sz. bírálat után közölte.

7. A Honművésznek Szerdahelyi is válaszolt, mégpedig a Társalkodó január 4-i számában, de a triász jónak tartotta Szerdahelyi replikáját az Athenaeumban is közzétenni. (1839. I. félév 6. sz. jan. 20. 95—96. h.) Mátray Gábor a Honművész 6. számában reflektált Szerdahelyi írására, kitért megint az Athenaeumra is, de a triász nem óhajtott vele vitatkozni, s egy rendkívül békülékeny hangú cikkben a maga részéről befejezte az ügyet. (Ath 1839. I. félév 7. sz. jan. 24. 111—112. h.) Ám közvetlenül eme szerkesztőségi cikk után, aláírás nélkül, a következő hírt közölte:

„Változások a' pesti magyar színházndl. Hiteles forrásból értésünkre esett, hogy gróf R á d a y G e d e o n is e' napokban lemondott a' pesti magyar színház' igazgatásáról, a' mit méltán lehet sajnálni mind azoknak, kik a' színház' ügyét szívökön viselik, mert gróf Rádayban a' színházi igazgatóság egy buzgó, értelmes és a' maga bánásmódjában igen humanus tagot veszíte el. Mióta a' pesti színház megnyitattott (16 hónap alatt) ez már a' negyedik lemondott igazgató (Bajza, Ilkey, Szentkirályi). Micsoda káros befolyásúnak kell lenni, ezen gyakori változásnak, képzelhetik azok, kik csak valamennyire is ismeretesek a' színházi szövevényes viszonyokkal. Valljon mi lehetett oka oly férfiú' lemondásának, mint gróf Ráday? — Az igazgatást most N y á r y P á l ú r, Pest megye' tiszteletbeli fő jegyzője, viszi 's a' hír szerint, mellynek igazsága felől azonban nem kezeskedünk, teljes hatalommal. — A' derék *Megyery*, mint halljuk, e' napokban el fogja hagyni színházunkat, mások is, mint *Szerdahelyi*, *Telepy*, *Éder Luíz*, *László* és *Szilágyi* elkészülnek. Kikkel fogja ezeket az igazgatóság kipótlani? Mert a' magyar színészekben nincs nagy válogatás! Vagy talán nem való a' hír? Bár ne volna!

8. Nyáry Pál most elérkezettnek látta a pillanatot a döntő csapásra, s Földváry Gáborral ún. „vallató parancsot” adatott ki a közlemény szerzőjének kipuhatolására. Vörösmartyék azonban megtagadták a vallomástételt, és az alábbi cikkben (Ath 1839. I. félév 14. sz. febr. 17. 217—222. h.) visszautasították a támadást.

Nyilvánosság, névtelenség, feleletlether.
(Néhány szó igazolásul.)

Az Athen.' 7. szám. a' pesti magyar színházi változásokról általunk közre bocsátott cikkely a' szinigazgatósági elnök' kíváncsiságát annyira fölgerjesztette, hogy a' cikkely' íróját még vallató parancs által is kikutatni elhatározta. Mielőtt ezen eddig hallatlan kutatásról bővebben szólnánk, kötelességünknek tartjuk a' kérdéses cikkelyről számot adni a' tisztelt közönségnek, mellyet e' dologban egyedüli bíránknak ismerünk.

Mellesleg megjegyezve, a' kérdéses cikkelyt, mint szerkesztők, névtelenül is elfogadhatónak véltük, azért, mert a' benne foglalt hírek előttünk is legnagyobbára tudva 's közönségesen elterjedve voltak. 'S így a' cikkely' írója nem tett egyebet, mint bennünket az ismeretes hírek' összeírása' fáradságától kímélt meg, mit ha nem tesz, mi bizonyosan fogtunk volna tenni.

De mindezeket nem tekintve, közlöttük 's közöljük a' színházi híreket: 1) mert mindenütt a' világon, hol színház és hirlap van, az efféle hírek közöltetni szoktak, 's nem volna csodálatosabb, mint hirlap hírek nélkül, vagy ollyakkal, mellyek már elavultak. 2) mert azt hittük, hogy a' színház' dolga mindenek 's így nemcsak a' pestiek, hanem a' vidékiek előtt is érdekes, 's hogy mi efféle tudósításokkal a' közönségnek tartozunk. 3) mert azt hiszszük, hogy a' közönségre nézve érdekes hírek' közlésével magának a' pesti magyar színháznak sem ártunk. Sőt 4) a' mennyiben minden közintézet nyilvánosság, szabad hozzá szólás által nagyobb érdeket, erősödést nyer, a' magyar színház' dolga, habár közvetve is, csak nyerhet, ha rá a' hirlapok által is figyelem fordíttatik.

Ellenvetésül az mondathatnék, hogy a' bolygó hírek' közlése nehezíti a' színház' igazgatását, neveli a' belső zavart és forrongásokat. A' nélkül, hogy most ez állítás' valóságának mélyebb vizsgálatába bocsátkoznánk, csak azt mondjuk, hogy mind ezen bajoknak egy igen hathatós ellenszere van: nyilvánosság ellen nyilvánosság. Míg egyik társunk, Bajza, volt az igazgató, kapva kaptak az ujságok a' legvadabb híreken. Mi volt az egyszerű felelet? „Csak azon tudósítás érdemel hitelt, melly az igazgatóság' neve alatt közöltetik.” 'S ezzel vége szakadt minden hírkalmárkodásnak. Egyszer az a hír koholtatott, hogy Bajza' lemondását a' színdarabok' bírálatáról, az igazgatóság örömmel fogadta. Az igazgatóság ellenkezőt jelentett, 's a' hírkoholók' káröröme ismét szégyent vallott. Hasonlag most mit kell vala az igazgatóságnak jelenteni? „R. nem mondott le, Ny. nem teljes hatalmú igazgató, M. nem megy el, vagy M-vel újra alkuban vagyunk stb.” 's mi készek valánk ezt az igazgatóság' neve alatt közre bocsátani; 's mit tett e' helyett a' színigazgatósági elnök? a' cikkely' írója' kikutatására vallató parancsot eszközlött ki! — Mi a' színházi zavart és forrongásokat illeti, (ha vannak) azoknak belső és mélyebb oka lehet, hogy sem a' hírek' pusztá közléséből származhassanak.

De talán a' színészek' alkujára volt e' hirdetésünknek befolyása? Végére járhatnánk, nem ellenkezik-e ezen állítás a'

dolgok' chronológiájával; de ez alig érdemes. Annyi bizonyos, hogy még a' mult nyáron az Egressy-Schodel-meghasonlászor (ezt talán csak nem az Athenaeum okozta) Egressy már azon fizetést kérte, mellyre most (mint híre van) megalkudott. Főbb színészeink nem kívántak nagyobb fizetést mint addig, míg egy közülök (Lendvay) azon kilátással, hogy operában is fellépend, az előtte 's mellette levőket el 's által nem ugrotta. Ez bátorítá a' többieket is nagyobb fizetés' követelésére, joggal-e vagy nem? most nem kérdés; de annyi bizonyos, hogy ez mind régi dolog 's nem az Athenaeum' híreiből eredett.*

Miután a tisztelt közönségnek számot adtunk, átmegyünk a' kérdés' másik részének vizsgálatára. 'S itt teljes meggyőződéssel azt állítjuk, hogy a' hírlapokban megjelenő névtelen cikkelyek' íróját kutatni 1) szükségtelen; mert minden névtelen cikkelyért felel és bűnhődik a' szerkesztő, a' közönség előtt, ha a' közlött cikkely hibás, helytelen,

* Ha igaz is az, hogy egyik színésznek nem volna joga a másik' fizetésén építeni; másfelül ki tehet róla, hogy a' színész mégis méri a' fizetéseket, 's azok szerint követel? — Egyébiránt, mivel már a' dologról szó van, bármint ohajtjuk is, hogy színészeink, annyi fáradság 's bujdosás után legalább kéjelmesen élhessenek; el nem titkolhatjuk aggodalmunkat, valahányszor a' fizetések' nagyításáról hallunk. Azt hiszszük ugyan is, hogy színészeink aránytalan követeléseikkel a' színház' pénztárát idő előtt ki fogják meríteni 's rövid jóllét után, mind magokat, mind a' színházat, ha nem végképen megrontani is, de minden esetre kellemetlen zavarokba dönteni. Ki a' jövedelmek' lajstromát csak távolról is ösmeri, 's azt ez újabb fizetésekkel összeveti, csaknem lehetetlennek látja a' kigázolást. Egyébiránt a' pénzkövetelések' mérsékéhez kettő kívántatik: az igazgatóság' méltányossága, sőt szigorú igazsága a' fizetések' osztályozásában, nehogy valami szembe-szőkő kedvezés által az elmellőzöttek' vágyai fölébrestessenek; másfelül a' színészek' engedékenysége, 's józansága, kiknek nem kell azon ürügyön kapni, hogy talán valamelyik társok, kiknél magokat jobbnak vélik, velők egyenlőn fizettetik; mert így aligha lesz valaha megállapodás: kevés ember levén a' világon, ki magát a' vele hasonló tehetségűeknél csak valamivel is jobbnak ne tartaná. Talán legbiztosabb 's lehetőbb mód volna, a főbb színészeknek a' mostaninál csekélyebb év-díjt, 's e' mellett játékdíjt adni, melly, ha az előadásból tiszta haszon is jőne, megkettőztetnék, így nem vonná ki magát egyik is a' jobbak közül, sőt ügyekznék minél többször játszani, a' mi a' színház' hírének, 's pénztárának csak használhatna.

vagy kárhozatos, vagy a' törvény előtt, ha a' törvény elébe tartozik. 2) Nem szabad; mert az ilyen erőltetett névkutatás legtöbb esetekben erkölcstelen tettet von maga után. Tegyük fel, hogy a' szerkesztő tudja a' névtelen cikkely' íróját (mi a' jelen esetben nem így van), de becsületszó alatt annak elhallgatását ígérte. Nem jön-e ilyenkor a' vallatás által egy igen kínos kénytelenségbe, vagy becsületszavát szegni meg a' névtelen szerző iránt, vagy hazudni? Ki az adott szót szentnek*, a' hazudást becstelennnek tartja, az előtt az illy kényszerítés, kivált ok és szükség nélkül, csak botránkoztató lehet. Az illy esetbeni kutatás annyi, mint törvényes eszközökkel, mellyek a' jogok' fenntartására rendelvek, munkás és törvénytisztelő emberek' erkölcsi nyugalmanak megháborítására visszaélni. Az ilyen tett, bármint megfelelően is némelly emberek' szenvedélyeinek, szabad semmi külön esetre nem lehet. De 3) *c z é l i r á n y t a l a n* is; mert a' szerkesztő, ha már erkölcstelen tette kényszerítetik, nem fogja-e a' két rossz közül azt választani, melly kevesebb külső bajokkal jár? nem fogja-e a' névtelen cikkelyt (mellynek' felelőségét különben is elvállalta) magáénak vallani, 's így a' kémlélődőnek kíváncsiságát kijátszani?

'S ha már az illy névkutatás általában nem javalható, annyival hibásabb visszaélés az a' jelen esetre alkalmazva, hol nem csak szükségtelen, nem szabad, és céliránytalan, hanem még *o k n é l k ü l i* is, mert a' kérdéses cikkely oly ártatlan természetű, hogy ha azt egészen magunk koholtuk volna is, legfőlebb hírlapunk' hitelének árthatnánk; de semmi esetre nem követnénk el olyat, miért akárki is józanúl törvény előtt kérdőre vonhatja. 'S ha most még hozzá tesszük, hogy azon hírek nagyobb *r é s z i n t b e i s v a l ó s u l t a k*, — mert gr. Ráday csakugyan lemondott, a' megnevezett színészek csakugyan el akartak menni; hogy Nyári teljes hatalmú igazgató, (miről azonban a' cikkely nem

* Minden józan emberről fel lehet tenni, hogy más' szavaiért a' felelőséget csak a' legnagyobb meggondolással vállalja el, 's a' névelhallgatást csak olyan esetekben ígéri, hol azt a' fennálló törvényekkel ellenkezőnek nem tartja.

kezeskedett) most már hihetővé kezd lenni előttünk; mert az igazgatóság sem nekünk, sem a' többi hírlapoknak mai napig ellent nem mondott, — úgy nem hogy ok volna e' külön bánásmód' megkezdésére, de még csak egy silány ü r ü g y sincs, melly e' kutatást csak valamennyire is igazolná.

'S miután meg van mutatva, hogy a' kérdéses cikkely egészen ártatlan dolgokat foglal magában, hogy azokért senki feleletre nem vonható, 's ha volna, a' szerkesztők minden pillanatban készen állának: kérjük, mi ingere 's célja lehetett a' színgazgatói elnöknek e' vallatással? Megharagudott talán egy rossz pillanatban 's embert keresett, kin boszúját tölthesse? Vagy csupán kíváncsiságát akarta kielégíteni? Vagy mindenről megfeleledkezve, csak nekünk akart galibát szerezni? De akármi kútfőből eredett is e' szokatlan bánásmód, sem harag, sem kíváncsiság, sem ingerkedés nem szabadíthat fel akárkit is arra, hogy szükség-telenül, céltalanul, törvényes eszközökhöz nyúljon 's hogy minden egyéb ok nélkül, mint saját szenvedélye, másokat háborgasson.

Vagy végre mindez, ügy iránti buzgóságból eredett? De minden rendkívüli eszköz, mellyhez az ügy miatt folyamodunk, komoly meggondolást kíván. Ki az ügyet igazán szereti, az szenvedélytől nem fogad tanácsot, nem játszik kíváncsiságával, nem tesz semmit ok és szükség nélkül, nem céltalanul, nem nyúl gyűlöletes eszközökhöz; 's ha valamely bajnak elhárítására csakugyan szigorúbb módot választani szándékozik, meggondolja előbb, valljon az nem rosszabb-e, mint maga azon rossz, mellyet vele elhárítani akart? Mind ezen meggondolásnak csak egy szikráját sem találjuk a' színgazgatói elnök' cselekedetében. Ő nevet keres minden ok, szükség, minden cél nélkül, 's kikutatására olly eszközzel él, melly a' millyen üdvös a' maga helyén 's jó alkalmazással, épen olly gyűlöletes e' jelen esetben; mert azonkívül, hogy a' sajtónak semminemű törvényeivel meg nem férhető, még olly veszélyes szellemű is, melly által minden egyeneség, nyíltság, őszinteség mintegy megmérgeztetik, 's alattomoságnak nyittatik út.

Egyébiránt legyenek-e bánásmódnak bármilyen kimenetele 's következtetései, azoknak egész súlya, nem ránk hárulnak, hanem arra, aki ezen okatlan, szükségtelen, czéltalan, 's másfelül veszélyes szellemű kutatásnak megkezdője volt.

A' szerkesztők.

9. A triász tehát nem hagyta magát megfélemlíteni, s tovább is kritikusszemmel kísérte a színház munkáját. Toldy Ferenc az 1839-re kiadott Pesti nemzeti játékszínház zsebkönyvet ismertetve kiemelte, hogy a színház repertoárja eredeti darabok tekintetében magasabb színvonalon áll, mint a pesti német színházé, majd ezt írta: „Nincs tehát egyéb hátra, mint hogy az igazgatóság rajta legyen az írókra folyvást buzdítólag és segítőleg hatni; ha most mindjárt nem találna is megfordulni áldozatja, utóbb bizonyosan fog aratni, hol most vet: mit annál metóbban várhatunk is, minthogy *egyebekre nézve igazgatóságunk valóban épen nem a' fukarok közé tartozik; 's mi megsértenők, ha feltennénk róla, hogy előtte a' szabó fontosabb factora a' művészetnek mint a' költő; 's egy szép nadrág több, mint egy jó eredeti darab.*” (Ath 1839. I. félev 17. sz. febr. 24. 256. h.) A folyóirat következő számában BRASSAI SÁMUEL írt — Világfy Antal álnéven — egy elmefuttatást, amelyben kerekén kijelentette, hogy Schodelné nem tekinthető elsőrangú énekesnőnek; minthogy pedig a „dalljáték minden szellemi, minden erkölcsi hatástól meg van fosztva, 's végcélja a' fülsiklandás”, az igazgatóság hagyjon fel az operaelőadásokkal, ápolja a drámát és a színjátszást. (Paradoxon. A' magyar színészet ügyében. Aphorismákban. Ath 1839. I. félev 17. sz. febr. 28. 257—262. h.) A szerkesztők ugyan lapalji jegyzetben kijelentették, hogy nem értenek „minden itt elmondottakban egyet”, de a cikk közlésével félreérthetetlenül kifejezték álláspontjukat. Újabb olaj volt a tűzre F. X. TOLD Enzersdorfi postalegény c. bécsi népszínművének február 17-i előadásáról közölt bírálat (Ath 1839. I. félev 18. sz. márc. 3. 286—287. h.), feltehetőleg Toldytól.

„Nem ok nélkül ismételtetik annyiszor, mert mind eddig elég nézőt gyűjte össze; de ha színészeink, egyet kettőt kivéve, olly igen kényelmesen veszik a' dolgot és olly hanyagsággal fognak játszani, mint ma, akkor ezen darab is ki fog szorulni a' repertoriumból. Azok a' hosszú szünetek, nem csak felvonások, hanem egyes jelenések közt is, a' legtürödelmesebb nézőt is kivesszik tüdőelméből. Az igazgatóság, ha nem tartaná méltóságán alulinak, bele tekinthetne némelykor olly csekélységbe is, millyen egy színháznál a' művészet, 's a' publicum, melly a' színház' fentartására legnagyobb pénzmennyiséggel adózik, megérdemlené, hogy az igazgatóság pontosabb játékokra szorítsa a' maga színészeit. Minapában már annyira ment egyszer a' hosszú szünetek miatti elégedetlenség, hogy némelyek azt fenn hangon is kijelentének. Tudjuk, hogy némely urak nem szeretik, ha az Athe-

naeum gáncsolólag szól a' színház' dolgairól, de arról nem tehetünk. Az nem barátja a' színháznak, ki a' hibákat elnézi, vagy tán még dicseri is 's én azt tartom hazafinak, ki azokat kimutogatja és orvoslatokat sürget, nem pedig azt, ki jót rosztat vakon magasztal. Az igazgatóság sokat vesződik avval, mit írnak a' hírlapok a' színház felől, a' mi magában igen jó dolog, de ügyekeznii is kellene aztán, hogy ezek ne találjanak okot gáncsra, hanem javalva gyakran szólhassanak. Miután az intézet' anyagi akadályai nagyobb részint már el vannak, legalább 18 hónap után el lehetnek, hártva, szükség volna, hogy az igazgatóság a' színház' szellemi oldalait is figyelemre méltassa 's a' színészek közé szigorúbb fenytéket hozzon be, 's ez által a' művészetnek több gond és ápolás jusson. Hogy a' mai darab el nem bukott, Szerdahelyinek lehet köszönni. Ő volt annak egyedüli fenntartója. Kovácsné, Bartháné igen szórakozottan játszottak, és jelenéseiknél a' nézőket minden belső ok nélkül várazokztatták. Szapora Anastasius, mellyből Megyery olly érdekes szerepet csinált, Szilágyi' kezei közt elveszett, az nem volt többé Szapora, hanem Nehézkes Anastasius. Szilágyinak meg vannak a' maga szerepei: de e' mai nem az ő lassú mozgásaihoz való." (Ath 1839. I. félév 18. sz. márc. 3. 286—287. h.)

10. Nyáryék válaszul a vallató parancs megtagadása miatt perelték be az Athenaeum szerkesztőségét a megyei bíróságnál. Csató már előre ujjongott, hogy „az, ki a vallató parancsot kieszközölte, fogja azt egészen igazolni is tudni; s ideje valóban, hogy bizonyos uraknak a pesti magyar színház tagjaira már régóta káros és fenytékellenes befolyása végre a legilletőbb auctoritás által felfedeztessék, megrovassék.” (Hírnök, 1839. 18. sz. márc. 4.) A választmány pedig, hogy hangulatot keltsen a triász ellen, s mintegy igazolja magát a nyilvánosság előtt, jól időzítve: két nappal a tárgyalás előtt egy hosszú nyilatkozatot tett közzé a Társalkodóban (21. sz. márc. 13.), s gondoskodott, hogy ezt a többi hírlap is közölje.

Nyilatkozás a' pesti magyar színház ügyében.

A' pesti magyar színházat igazgató választmány nem tartotta 's nem tartja szükségesnek sem érdemesnek az Athenaeum „magyar játékszini krónika” című cikkelyeiben különféle alakban megjelent gunyolódásokra, személyeskedésekre, férfiakhoz illetlen homályos gyanúsításokra, hirterjesztgetésre, 's kötekedésekre részletesen felelni. — Szükségesnek nem: mivel sehol az egész világon a' hírlapi szerkesztők szini előadásokrólí tudósításai hiteles kútfőknek, és sem egészben, sem részletekben művészeti hévmérőknek nem tartatnak azon egyszerű okból:

mivel a' szerkesztők, bár rendszerint igen szeretnek többes számban 's a' közönség nevében beszélni, mindig csak egyesnek maradnak; — pedig az egyes, az indulatok, szenvedély, 's egyoldalúság rabját, a' gyenge embert, legszilárdabb akarat mellett is, egészen mikor vetkezte még le? — Érdeemesnek pedig azért nem hitte, 's hiszi most is: mivel azon kívül, hogy egy véleményben nem lehet azokkal, kik a' „tudományok és szépművészetek tárában” helyesnek látnák oly kifejezésekkel 's hasonlításokkal is élni, millyeknek műveltebb társalgási körből, és így az írói világból is, számüzve kelle lenniük* — 's kik, midőn illy dolgokért megrovatnak, elégnék tartják ezt válaszolni: nem szép ugyan, de nem találtam jobb kifejezést arra mit mondani akartam* — nem akart oly háborúba elegendni, melyben a' fegyver között — mint szokás — nem igen válogatva, ha egyik vagy másik fél egy kis nyomorult győzelmet kivivhat is magának, az ügy, a' személyes érdek palástjaul 's megtámadási és vizsontorlási jelszóul használt, legjobb esetben is semmit sem nyert, 's bizonysb, hogy vesztett. Van hely, van idő, melyben a' hallgatás nem gyávaság, 's ha mást nem, legalább az előrelátás szerény czimét megérdemli. Azonban hogy az érintett hirlap, minden illedelmet félre téve, tovább terjeszkedő jogköveteléseiben megegyezni ne látszassék, annak f. e. 18 számában 286. és 287. lapon álló czikkely által felhíva érzi magát ez ügyben először, 's itt, és illy alakban utóljára felszóllalni, 's következőket nyilvánítani.

„A' mi színészetünk — a' létét semmi másnak, mint egy igen csekély számú lelkes hazafi önkéntes áldozatának köszönhető — egyéb-e még most, mint egy másfél évű gyermek?*** Szini íróink, kik szorgalmukat ügyekezetüket tekintve, eléggé nem dicsérhetők, egyebek-e még most, mint kezdők? A' színigazgatás nem oly feladás-e előttünk, mellyről más fél év előtt fogalmunk is alig volt, 's mellynek

* Athenaeum 1839. első félévi 6-ik szám 96. lap. — Egy kis tréfa.

* Athenaeum 1839. első félévi 2-ik szám 32. lap 8—9. sor

** Ath 1839. első félévi 16-ik szám 256. lap.

tökéletes megfejtése, ha nem olly messze is, mint egy shakespeare-i drama születése, de még sem olly közel, hogy egy tökéletes színigazgatót, talán az első színigazgatói fizetés nagyobbitásával — mint némellyek hiszik — egyszerre Minervaként előteremni remélhetnénk? — És még is, milly szép diadal a' becsületes akaratra? melly a' részvényes társaságba, akkor, midőn ismételt országszertei felszóllítás után is, egy két vándor társaság főnökeit kivéve, a' bizonyos veszteségtől féltében magát senki sem jelenté — az egyesülés lelkét lehelé, 's melly nélkül a' pesti szinpadon alig ha fordult volna-meg 1838-ik dec. 15-ig harmincznyolcz új darab, 's talán mind a' szép n a d r á g* mind írókra buzditólag és segítőleg hatás egészen elmaradt volna — a' másfél éves gyermek-intézet, kezdő íróival, tapasztalatlan, de a' lehetőségig mindent elkövető igazgatás mellett ott van, mi színészet dolgában, legalább az igazgató választmány véleménye szerint, a' legközelebbi cél, t. i. az i z l é s d o l g á b a n némelly írónál ha nem elébb, de utóbb semmi esetben sem álló pesti közönség részvétét megnyerte. — Mire valók tehát az Athenaeum szerkesztőinek, vagy — ha úgy tetszik — játékszini referenseinek uton utfélen siralmas jeremiádokba foglalt panaszai? minek egy felvonás közötti, talán nem is ok nélkül történt, hosszabb szünet, vagy egyéb illyféle, a' legrendezettebb gyakorlott machinistákkal ellátott színháznál is megtörténhető hibák miatt az intézetnek mindjárt végpusztulással a' közönség elkedvetlenedésével fenyegetése? Miért egyik színésznek kötényébe akadozás, másik hangjának kácsa-hápgóáshoz hasonlítás, harmadik színésznek szaporá Athanasiusból nehézkes Athanaziussá parodiázása? Miért az igazgatóság gunyolása, mintha színháznál, a' művészetet csekélységnek tartaná? — annak, mennyire nem szeretik némelly urak, ha az Athenaeum a' színház dolgairól gáncsolólag szól, a' kutfő 's azon titkos forrásnak, mellyből egyéb játékszinről tudósítások is erednek, 's melly iránt teendő kérdésre a' felelet előre készen: „ a s z t a l o m o n t a l á l t n é v t e l e n l e y é l ’ ’** megnevezése nélkül

* Ath 1839. első félévi 16-ik szám 256. lap.

** Bajza felelete a' vallató kérdésre.

emlegetése? — a' repertoire készítésébe, szerepek osztásába hivatlan és meggondolatlan avatkozás? — egyik vagy másik színész fizetése mennyiségének rostálgatása? — 's annak szerénytelen felhányása: „miért kapta ez vagy amaz énekes ez vagy amaz operát jutalomjátékaul?” a' coulissák közt történteknek és talán nem is történteknek csak azért, hogy mivel színház és hirlap van* tehát hir legyen, közönség közé hordása? 's ez által a' közönség könnyen hívó része 's a' színészek közötti surlódás élesztgetése? — Miért mind ezek?

Vagy talán ez mind a' szini kritika körébe tartozik? — Mi e' kérdést illeti: az igazgató választmány jogot, határtalant, nem ismer: ennél fogva azt hiszi, hogy mint mindennek ugy a' szini kritikának is ki van tűzve a' meddig? — 's ez kezdődik az előfüggöny fölvonatalával, végződik a' végfüggöny leeresztésével. — E' két végpont közötti tér a' kritika mezeje, földása a' művészet, csupán 's egyedül a' művészet. A' guny, kivált testi hibákért, hirhordás, személyeskedés a' kritikának salakjai közé számíthatók. Azt, kit illetnek, elkeríthetik ugyan, de jobbitni soha sem képesek, 's ha egyéb büntetésre nem is, bizonyosan megvetésre méltók. A' többi a' szinigazgató dolga, vagy mivel ennek a' közönségétől külön érdeke nem lehet, a' közönségé. Hol az igazgató célja semmi egyéb pusztá nyerekedésnél, 's a' közönség a' műveltség alsó fokán áll, — vagy megfordítva, hol a' közönség művelt, 's a' kritikus előtt a' művészet terra incognita: az igazgató, vagy közönség és szini kritika között semmi viszonyosság; 's ez oka annak, hogy sokszor a' hirlapban dicsért darab, vagy színész a' színházat üresen hagyja, a' gyalázott pedig megtölti. Ez valamint másutt, ugy nálunk sincs különben. A' kérdés csak az: itt Pesten mellyik eset forog fenn? Felelet: a' második. A' pesti közönség alkalmasint több művészeti tapintattal bír — 's a magyar színészet ezért várhat mindent csak a' pesti szinpadtól — mint azok, kik a' művészetet csak könyvekből ismerik; a' szini kritikusok azonban — kivevén a' kiveendőket — emez

* Ath. 1839. első félévi 14-ik szám, 218 lap.

utóbbiak közé sem tartozván, nem csoda, ha a' művészetet 's így azon kört, mellyben munkálniok kellene, elhagyják, 's hogy a' magyar játékszinnek szánt lap még is üresen ne maradjon, mindenbe, akár tartozik reájok, akár nem, bele avatkoznak; most a' színészeket, majd az igazgatóságot, sőt magát a' közönséget is leczkézik, 's ha az, kit dictatori modorban szerkesztett kritikájok érdekel, elég vakmerő lenne ok után is kérdezősködni, feleletül könnyen illyfélélt kaphat: ben nem megvan az a' fortély, mi szerint nem mindig mondom-el okát véleményemnek * Ha nekik valamelly darab, vagy színész játéka nem tetszik, azt a' közönségre is ráfognak: 's ha nekik tetszik, de a' közönség ellenkezőt nyilatkoztat, ezen esetben vagy a' közönséget részvétlenséggel, vagy a' szegény színészeket hanyagsággal, vagy az igazgatóságot, ha a' darabot testestül lelkestül megunt közönség azt a' felvonás közötti szünettel is rövidíteni kívánja, a' művészet dolgába nem tekintéssel vádolják: pedig a' mese titka legtöbb esetben fejtve van, ha tudod, hogy a' darabot maga a' szini kritikus, vagy pártja embere írta. — Exempla sunt odiosa.

Illy körülmények között nem nehéz eltalálni, miért nem hallgat a' szini igazgatóság a' fentebb érdeklött szini kritikusok szavára? 's miért intézi dolgait, mennyire ereje 's tehetsége engedi, a' közönség kívánata után? miért nevezi ezt jogszerűségnek, miért amazt tolakodásnak, jogbitorlásnak? miért nem azon igyekszik, s fog igyekezni ezután is, hogy a' szini igazgatásban az Athenaeum szerkesztői gáncsra okot ne találjanak, hanem azon, hogy a' művelt közönség részvétét — melly hat a' színészekre, hat a' szini írókra, 's hat az el nem fogult szini kritikusra is, 's melly nélkül a' magyar színészet, bár mennyi országos tanácskozás és áldozat mellett is gyermek korából soha ki nem fog vergődhetni — nem magának, hanem az intézetnek napról napra inkább megnyerje.

Ebből azonban éppen nem az következik, mintha az igazgatói választmány a' szini kritikát, a művészet ellenőret, mellyre

* Ath. 1838. második félévi 16-ik szám 736. lap.

ezennel az ügy nevében ön maga szállít-föl minden a h h o z é r t ő t, jogaiból kizárni, vagy — hova az Athenaeum kérdéses cikkelye célozni látszik — a' rosztat és hibást magasztaltatni kívánná; hanem csak az: hogy az Athenaeum „magyar játékszini krónika” című cikkelyei gunyolódók, személyeskedők, szerénytelenek, 's illedelem-sértők lévén, a' kritika címét csak bitorolják, 's vagy céljok nincsen is, és ez esetben f e c s e g é s n é l egyébnak nem tekintethetnek, vagy ha van, az igazgató választmányétól — mely a' közönségnek nem csupa hazafiság, mindig csak hazafiság, elhangzó szavaival legfeljebb szánakozásra indítása, hanem a' hatalmában álló eszközöknek célirányos használásával az intézet részére érdemlett megnyerhetése — szerfelett különbözik.

Fájlalja az igazgató választmány, hogy ezeknek nyilvánítására fakadni kénytelen. Fájlalja, hogy egy idő óta a' nyilvánosság organumai — a' hirlapok — olly dolgok harangjaivá alacsonyultak-le, mellyek a' közönséget ha nem bszontják, bizonyosan untatják. A' nyilvánosság utján talán nálunk is lehetne a' színház ügyében az olvasó közönségnek is más szellemi táplálékot, inkább, mint azon önkénytelen felsohajtásra: „bizony nagy hibánk volt nekünk mindig az e g y e t n e m é r t é s, 's nem igen van nekünk nagyobb ellenségünk magunknál!!!” olly igen méltó okot adni? — Az igazgató választmány legalább a' nyilvánosságot más rendeltetésűnek hiszi, 's ez okból a' magyar játékszini ügyében ez alakban első, 's utósó nyilatkozását azon általános ohajtással: „bár ezen egyesülés-szülte intézet iróink közt is ne divergentiákra, hanem közre munkálásra szolgálna inkább jelszóul” — 's az Athenaeum szerkesztőit illetőleg azon szíves kéréssel rekeszti-be: hogy ha csakugyan olly ingerlékeny idegekkel birnak, mellyeknek rendes működéseit egy kissé hosszasabb felvonás köztli szünet is mindjárt felzavarhatja, 's ha nálók, a' Bajza ur igazgatóságaig tartott vas türedelem — melynek hiánya mellesleg legyen mondva, ott hol még most olly nagy szükség van reá, 's mellyet petimusque damusque vicissim, nem igen dicséretes dolog — ennyire elfogyott, — inkább, mintsem hogy türelmetlenségéből tulságos követelél-

seket támasztani kénytelenítettessenek, jövendőben oldoztatnák-fel magukat azon — úgy látszik — kellemetlen kötelesség teljesítése alól, mi szerint, mint magyar tudós társasági játékszini küldöttség tagjainak, a' színházba hihetőleg csupán hivatalból kell járniok. — A' színház oktatással párosult multság helye; 's ki a' mulatók között kedvetlen jelenik-meg, magának is terhére van. A' választmány meg van győződve, hogy a' magyar tudós társaság abbéli nézetében, mi szerint a' nemzeti játékszint a' hazai nyelv műveltetése egyik segédének tekinti, vele kezét fogva tovább is megmaradván, annyi jeles férjfiakkal gazdag kebléből a' szerkesztő urak helyeiket a' színházban minden nagyobb fennakadás nélkül ki fogja pótolhatni.

Költ Pesten martius 3-án és 6-án tartott ülésből. —

AZ IGAZGATÓ VÁLASZTMÁNY

11. Március 15-én Simontsits János Pest megyei alispán a perben elmarasztalta s 32 Ft pénzbírságra ítélte Vörösmartyékat. A triász ügyvédje, Erdy János (1796—1871), jogász és neves numizmatikus, 1832 óta a MTT tagja, 1837-től a Tudománytár szerkesztője) azonban már másnap óvást emelt a királyi táblánál; azzal érvelt, hogy Simontsits nem lehet illetékes bíró ebben a perben, mert tagja a színházi részvénytársaságnak s ennek következtében érdekelt fél. Végh táblai ítélmester helyt is adott a védelemnek: megsemmisítette Simontsits ítéletét, egyben megbélyegezte a megyei bíróság törvényellenes eljárását. „A Bajza pörében Végh ítélmester relaxatorium mandátumot adott, kemény kitételekkel” — írta Bártfay László naplójában 1839. március 16-án, majd feljegyzését így folytatta: „Vörösmarty . . . fölolvasá ebéd után szobámban a színházi választmány legutóbbi nyilatkozatára a feleletet.”

Vagyis a triász a közvéleményt is fel akarta világosítani igazáról, a cenzor azonban — „szigorú felsőbb parancsra hivatkozva” (LUKÁCSY — BALASSA: 239.) — megtagadta a cikk közlését. Minthogy a Hírnök zavartalanul tovább izgatott az athenaeisták ellen, Toldy és Vörösmarty a nádornál és a helytartótanácsnál kerestek védelmet. (Beadványukat I. Vty Akad. Kiad. 18. k. 113—115. és 352—353.) Ennek a lépésnek volt is fogantatója: a helytartótanács igazoló jelentésre szólította fel a pozsonyi cenzúrai hivatalt, miképp jelenhettek meg a Hírnökben a triászt becsmérő, sértegető cikkek. Okmányokkal ugyan nem tudjuk bizonyítani, de a következmények azt mutatják, hogy a nádor vagy a helytartótanács a pesti könyvvizsgálót, esetleg a színház

vezetőségét is mérsékletre intette. Földváryék ugyanis felhagytak a pereskedéssel, a dezavualt Nyáry Pál április 15-én letette a színháznál viselt hivatalát, Vörösmartyék felelete pedig április 25-én napvilágot láthatott az Athenaeum 33. számának 520—527. hasábján.

A' pesti m. színiigazgató választmány és az Athenaeum.

Miután a' pesti magyar színházat jelenleg bíró részvényes társaság' színiigazgató választmánya a' Társalkodó' 21. számában szorgalmasan kimutatta, miképen az Athenaeum' Krónikája' cikkeire részletesen felelni nem tartja sem szükségességnek, sem érdemesnek, oda ment ki határozata, hogy ezen kimutatás' következtében csakugyan feleljen, még pedig, mennyire az két lapon megeshetik, nem csak részletesen, hanem aprólékosan is. Mi indíthatta a' színiigazgató választmányt ezen sem szükségesnek, sem érdemesnek nem vélt, 's még is tett lépésre, bajos volna megmondani, ha annak némi kulcsára nem találnák a' következő szavakban: „Hogy, úgy mond a' színiigazgató választmány, az érdeklött hírlap (Athenaeum) minden illedelmet félre téve, tovább terjeszkedő jogköveteléseibe megegyezni ne láttassék, — felhíva érzi magát felszólalni stb.” A' mi röviden nem egyéb, mint hogy a' színiigazgató választmány Krónikánk' tanai és szelleme ellen nyilván protestál. De ha ezt akará, mi szükség vala nem csak részletekbe, hanem még apróságokra is, millyenek a' kácsahang, szép nadrag, bocsátkozni? Nem vala-e elég ezen protestatiót kevés, de világos, elhatározott szavakban kimondani? De erre is valóban alig vala szükség, mert ki kételkedik az eddig történetek után azon, hogy e' választmány velünk több mint a' protestatióig ellenkező véleményben van? Egyébiránt, noha nem vala sem érdemes, sem szükséges velünk szóba állani, az igazgató választmány még is szóba állott, 's nekünk ez elég. Az igazg. választmánynak szabad olyat is tenni, mit sem szükségesnek, sem érdemesnek nem tart, csupán jó kedvéből. Mi ellenben, igen is, mind szükségesnek, mind érdemesnek véljük az igazgató választmánynak e' nyilatkozására válaszolni, 's ennek következtében ime válaszolunk. Mennyire

eltérünk a ' következetesség' dolgában egymástól, csak e' kis bevezetésből is világos; mi csoda, ha egyéb tárgyakban még inkább szétágazók véleményeink. Azonban a' színigazgató választmány azt hiszi, hogy neki szabad különbözni véleményben az Athenaeumtól, de ennek nem szabad különbözni a' sz. választmánytól. Mi ellenben azt hiszszük, hogy valamint a' sz. választmánynak szabad különbözni véleményben az Athenaeumtól, úgy egyenlőképen az Athenaeumnak is szabad különbözni a' választmánytól. 'S ez a' fő sarok, melly körül az egész vita forog. 'S mi, a' j o g k ö v e t e l ő k, csak annyit kívánunk, mennyit másnak is engedünk, engedni tartozunk, 's mennyit senki tőlünk meg nem tagadhat, tisztelettel a' sz. választmány sem; a' színig. választmány ellenben, melly jogkövetelést emleget, követeli, a' mit mástól megtagadni akar, megkívánásával egy őt nem illető hatalomnak.

De hogy közelebb jussunk a' dologhoz, lássuk, mit foglal magában ezen színigazgatói nyilatkozás? Sem többet, sem kevesebbet, mint azt, hogy az Athenaeum' Krónikájának bírálati a' színigazgatóságnak nem tetszenek. Ezt, őszintén szólva, fájjaljuk; de nem tehetünk róla. Mi saját nézeteink 's meggyőződésünk szerint válogatjuk a' színbírálatokat, s erre épen olly kevéssé kérhetünk meg mást, mint arra, hogy helyettünk egyék vagy sétálni menjen. A színigazgató választmány ugyan azt mondja, hogy a' színi criticát ezért jogaiból kizárni épen nem akarja, sőt, hogy a' criticát maga is 's pedig nem szelíden gyakorolja, e' nyilatkozásból is 's különösen következő szavakból világos: „A' m. j. krónika' cikkelyei gúnyolódók, személyeskedők, szerénytelenek 's illedelemsértők lévén, a' critica' címét csak bitorolják, 's vagy céljok nincsen, és ez esetben fecsegésnél* egyébnek nem tekintethetnek, vagy ha van, az a' választmányétől — különbözik” ; de mind ezen nyilat-

* Ohajtottuk volna, hogy az ig. választmány, melly mint testület hatalma alá nem tartozók' ellenében nem felsőség, hanem csak szavai 's tettei' meggondoltsága által tarthatja fenn tekintetét, szavait jobban megválogassa. A' kik szüntelen illedelemsértésről panaszkodnak, tudniok kellene, mi az illedelem. A' „fecsegés” szót másokra kimondani ellenkezik a' testület' méltóságával 's visszatorlás' esetében nehezteletést gerjeszthet ugyan, de nem igazságot. Mi az ügy' tiszteletéből 's mert reá semmi szükségünk, elegendjük ezen visszatorlást.

kozásnak, 's nem csak kimondott, hanem derekasan gyakorlatba vett elvének ellenére már azt is nehezteli, ha némely hibáira figyelmeztetjük. Azaz: a' critica jó, midőn a' színigazgató választmány bírálja az Athenaeumot, de nem jó, midőn az Athenaeum bírálja a' színigazgató választmányt. Minden másnak, égnek, földnek, szabad bírálni, csak az Athenaeumnak nem. Furcsa gondolatok! A' criticának is lehetnek hibái; de azt kivánni, hogy a' critica dicsérjen, tetszeni vágyjon, legalább is igen új kívánság. Mi nem bocsátkozunk criticáink' igazolásába: azok nyíltan állanak a' közönség előtt, melly rólok már eddig is ítelt: nem úgy, mint a' színig. választmány, talán nem is egészen úgy, mint mi ohajtanók; de el merjük mondani, hogy szándékunk 's céljaink' tisztaságára nézve szembe állunk akárki' fiával, ki valaha színházat igazgatott. De nem tetszenek criticáink, kimondjuk magyarán, mert hibákat földöztek fel; mert időnként kimutatják a' bal kormány' következéseit, intő például az utóknak, hogy minden elkövetett hiba, vagy helytelenség megszüli kártékonyságait; mert színésznek 's igazgatóságnak egyiránt, belátásunk' határaig, kimondtuk a' kimondani valót. 'S ez nálunk nem szokott tetszeni. E' felett az Athenaeum mennykőhárítónak tekintetik az ig. választmány által. Ha színészek bontakoznak, az Athenaeum hibás; ha valaki parodiáz, az Athenaeum; ha ablakot törnek, az Athenaeum; végre talán az árvizet is az Athenaeum hozta a' m. színházba? Ki is lehetett más? Nem az Athenaeum mutatta-e meg, hogy az árvíz tudományos számítás szerint is kimaradhatlan? Ez, az igaz, kéjelmes neme volna az igazgatásnak, ha minden bajt, botlást, csaknem minden egyéb hírlapok' ellenében az egy Athenaeum' ártatlan Krónikájára lehetne hárítani . . . plectuntur achivi. De hiába, uraim, ez nem lehet, ennek nem szabad így lenni.

Ha nekünk hibáink vannak, nem lehetnek-e a' színigazgató-ságnak is? Nem emberi dolog-e tévedni, 's nem emberi 's polgári kötelesség-e a' tévedést kimutatni? 'S van-e fonákabb következtetés, mint az, hogy a' tévedésnek nem az oka, ki tévedett, hanem ki a' tévedést észrevette 's kimutatta? Ha valaki sántít 's mi azt kimondjuk, okai lettünk-e biczegésének?

Mi azon művészeti jótanácsot illeti, melly szerint a' criticának a' függöny' zsinegei után kellene 's volna csak szabad rángatóznia, megvalljuk, igen magas lehet, 's talán épen azért fölül van megfogásunkon. Ezen tan szerint felvonások közt el lehetne oltani a' gyertyákat, óranegyedekig nyújtani a' felvonásközöket, a' színműnek felét ma játszani el, felét holnap, vagy legjobb játék közben lebocsátani a' függönyt, el nem játszani az ouvertüreket. 'S jaj neked, közönség és criticus, ha ez ellen észrevételt tenni merészlenél! mert hiszen a' függöny már a' földet érte 's ezentul minden a' színigazgatástól függ. De ha ezen betű szerinti magyarázat — 's mert az igazgatóság illyeket úgy hiszszük nem fog tenni — nem tetszenék, mi sovány, ízetlen egy critica lenne az, melly a' csupán előtte állókra szorítkozik. A' criticus hagyja kívül minden tudományát, ismereteit, tapasztalását, ne hasonlítson, ne világosítson fel semmit, ne állítson fel idegen példákat: legyen mint a' kipányvázott ló, mellyre hiába mosolyog az egész zöld mező, neki kis körében kell a' füvet, 's ha az elfogyott, a' földet harapnia. De illyen földhöz ragadt ló, függönyhöz férczelt criticus legyen, a' kinek tetszik. Hitünk szerint a' criticus mindenre terjeszkedhetik, mi a' színüggyel összefügg, 's tudománya, ismeretei, tapasztalásai, ötletei, arra valók, hogy általok belátása szerint az ügynek használjon.

A' színig. választmány azt is állítja, hogy a' mint nekünk vagy tetszik, vagy nem tetszik valami, rá fogjuk azt a' közönségre is. Ezt kívánnók megmutatva látni, addig határozottan tagadjuk. Nem sujt azon állítás is, hogy a' dicsért mű 's színész üresen hagyja a' színházat, míg a' gyalázott megtölti. Mi a' színészeket illeti, mi leggyakrabban dicsérjük: Egressyt, Fáncsyt, Kovácsné, Laborfalvit, Lendvayt, Lendvayné, Megyerit, Szenpéteryt, Szerdahelyit, Telepyt; ritkábban Barthát, Lászlót, Szilágyit, minden javalás nélkül gáncsoltuk Komlóssynét, 's ez valljon mikor töltötte meg a' színházat? 's mikor töltötték meg a' kevéssé, vagy épen nem dicsértek? Nem volt-e az gyakran az üreshez igen közelítő akkor is, midőn a' színigazgatóságtól pártolt Schodelné lépett fel 's operában, a' mi, jól megjegyezzük, most a' színjátéknál sokkal divatosabb? 'S mi a' színművek' sorsát illeti, az valóban szomorú:

üresen hagyják a' színházat, a' külföld' remekei épen úgy, mint az eredetiség által érdekes hazaiak, ha már egy párszor adattak; a' dicsért épen úgy mint a' nem dicsért darabok; de ezért a' critica hibás-e, vagy a' közönség' izlése változott? 'S nem láttuk-e már a' valóban kedves Bájítalt, Beatricét, 's még inkább Stranierát, Romeót, sikerült előadás mellett, a' méltán magasztalt Schodelnéval együtt, igen gyér nézők előtt, hogy a' megbukott Vesztáról ne is szóljunk? pedig mind ezek a' színigazgató-választmány magas tetszését ('s — — a' miénket is!) nagy mértékben birják. 'S mivel az előadandó színdarabokat nem az athenaeumi Krónika, hanem a' szíinig. választmány tűzi ki, 's a' színház többször üres, mint nem, ha a' főlebbi vádnak súlya van, nem esik-e az a' szíinig. választmányra vissza? De mi senkit méltatlan váddal terhelni nem akarunk. Az ürességnek fő oka még most abban van, hogy a' magyar színháznak nincs közönsége, azt még ezután kell teremtenie, szoktatnia. Erre nézve tegyen meg a' szíinig. választmány minden hatalmában állót, ne hagyja magát bal tanácsok által zavarba hozni, ha szinte a' Rajzolatokban jelenének is meg azok, 's ne átalkodják meg a' jó szó ellen, ha bár az történetből az athenaeumi Krónika' lapjain találtatnék is fel: minden esetre pedig tanulja meg a' vélemények különbségét tűni.

Az egyet nem értés is felhozatik, a' mi valóban csodálatos, midőn criticáról van szó, mellynek nagy részét az egyet nem értés teszi. 'S lehet-e, például, egyetértést kívánni, ha valaki vigyázatlanúl vagy vak indulattal veremnek rohan? Azt kell mondani: rohanj, 's nem inkább: megállj, mert verembe bukol? Ha színigazgatás (melly szinte mint minden emberi intézet, nem hibázhatlan) a' maga' és még inkább a' közönség' rovására (melly a' színházhoz legtöbbször járúl) bal lépéseket tesz, azt kell-e rövidlátó, vagy rosszakarató hizelgéssel mondani: "Rajta! így lesz jó!" A' ki ezt tenné, alig hiszszük, hogy akár a' színháznak, akár az igazgató választmánynak igaz barátja legyen. Az illy esetekben javalással csak ellenség szólhat, hallgatni pedig bűnös részvétlenség. Az egyetértés egyébiránt igen becses dolog; de annak ideje, és helye van. De ez is, mint a' critica, némelly hazánkfiaínál csak akkor jó és kedves,

mikor kezök' ügyére van; mások által, habár a' közügy' érdekében követelve, csak czifra beszéd. De felhagyunk ezen szomorú helyzetet taglalásával; csak azt mondjuk, hogy mi e' színházra mind azon figyelmet fordítók, melyet a' valódi egyetértés parancsol. Olvassa bárki Krónikánkat, — mely, mellesleg mondva, nem is csupa critica, hanem mint korjegyzet, minden a' színházat illető dolgokra kiterjeszkedik — 's belsőleg meg vagyunk győződve, hogy abban többet fog találni a' színügy 's különösen ezen színház' ügye' fölemelésére, mint akármelly éles szemű ráfogás, az ellenkezőnek megmutathatására.

De hogy egy kissé visszatérve, az egyet nem értésnek példáját 's okát is adjuk, ezennel kijelentjük, hogy a' testi hibákra nézve nem érthetünk egyet a' szín. választmányynal. Ha valahol, a' színbirálatokban van annak helye, hogy a' testi hibák felfödöttessenek, 's ha ki azokkal fellépni elég meggondolatlan, meg is rovassanak. A' görbét, a' törpét épen úgy mint az ügyetlen óriást, a' hebegőt, vagy rekedt hangút sehol a világon nem fognák kimélni, ha színészekül föllépnének. A' sánta, félszemű, igen jeles, sőt dicső ember lehet; de színész nem.

A' színigazg. választmány végezetül bennünket mint academiái választmány' tagjait is sérteget, 's azt akarja kihozni, hogy mivel mi különben is csak unatkozunk, midőn kellemtelen kötelességünket, a' színházba járást, teljesítjük, talán jó volna az academiának helyünkbe másokat választani. De az illy dolgokat nem bízták a' színigazg. választmányra, 's a' tréfa ezen fölül igen esetlen is. Nekünk nem szoros, nem is mindennapos kötelességünk a' színházba járás; mi az academiá' páholyát, mint a' színház' számára fordított darabok' bírálói járjuk, hogy a' színházat folyvást szemmel tartva, annak szükségeihez képest munkálhassunk. Fő kötelességünk tehát a' színdarabok' megbirálása, mi mind a' mellett, hogy örömet teszszük, időbe' 's némi gondba kerül, 's így ha a' színigazg. választmány nem akarja is érteni a' valódi egyetértést, ez által is, habár kis részben, a' most fenn álló színház' javára dolgozunk. A' szíinig. választmány tudhatta azt is, hogy mi ezen választmányban tizen vagyunk, 's a' mi különös, tíz közül mi hárman leggyakrabban vagyunk színházban, a'

színiigazg. választmány' elmés találmánya szerint csupa unatkozásból és kötelességből. Mondhatni, hogy a' színiig. választmány' ezen ötlete legszelidebb magyarázattal is igen szerencsétlen; mert ha mostani páholyunktól elesünk, nem bírálhatunk-e más páholyból, vagy a' földszintről, vagy legrosszabb esetben a' karzatról, hol az egész kérdéses jogot 5 váltó garason fogjuk megvásárolhatni? 'S ezen öt garasos joggal mindannyiszor igazunk lesz, valahányszor hibát fedezünk fel. 'S milly megfélemezést árul el ezen sértegetés, ha meggondoljuk, hogy a' színiigazgató választmány maga is egy felsőbb társaságtól, a' részvényesekétől függ, 's hogy a balúl adott tanács ismét saját fejökre eshetik vissza. Mert nem adhatja-e a' tisztában látó részvényeseknek azon gondolatot, hogy a' véleménykülönbözést annyira nem tűrő igazgatóság' helyébe másokat tegyenek? De mi ebbe nem avatkozunk, 's nem viszonzuk a' megbántó felhívást felhívással: a' részvényes társaság különben is tenni fogja, a' mit jónak lát. Csak azon felsőségi hangot akarjuk még teljes határozottsággal visszautasítani, mellyel a' színiigazg. választmány ellenünkben fellép. Mi tőle nem függünk, 's mint választmányi tagok választmányának ellenében az illedelemből csak annyival tartozunk, mennyit a' színiigazg. választmánytól viszont megkívánhatunk, mellyet mi minden tisztelettel a' részvényes társaság' szép hazafiúi vállalata iránt, sem országosnak, sem megyeinek el nem ismerhetünk.

Mind ezek után bizonyossá teszszük a' színiigazg. választmányt, hogy mennyire külsőleg nem akadályoztatunk, mi ezután is tenni fogjuk, mivel magunknak 's a' közönségnek tartozunk, nem keresve kegyelmet, nem félve senki' haragjától. Egy törekedésünk, hogy az igaz uton járjunk. 'S teljes hitünket mondjuk ki azt állítva, hogy színházi krónikánk eddig is bármilyen hiányosnak lássék sok részben, nem azon lenézést érdemli, mellyel azt a' színiig. választmány fogadni erőködik. A' színiig. választmányának pedig ismételve ajánljuk: hogy a' mint a' szót kimondani szereti, úgy tűrni is tanulja meg. Kecskeméten és Kőrösön (helyben legalább) nincsen critica, 's azzal a' színház' ügye nem áll magasabban. A' critica, ha egyéb jót nem tenne is, legalább ébren tartja a' könnyen

szunnyadozókat, 's erre nagy szükség van. A' critica egy kis szélvész a' művészi 's literaturai életnek, ha néha dül is, de tisztítja a' léget. Szokjuk meg e' kis alkalmatlanságot, gondoljuk meg, hogy a' critica kimaradhatlan, mint a' halál, 's hogy igen gyanús dolog az, midőn valaki félni kezd a' szótól, 's' a' legilletelmesb hangban is bántásokat talál. Ott a' szó beteg helyet ért, 's ideje gyógyításáról gondoskodni. Mart. 21. 1839.*

A' szerkesztőség.

12. Nyáryék támadása tehát összeomlott, a szerkesztők megóvták tekintélyüket. Győzelmük mégsem volt teljes. A helytartótanács az Athenaeum szerkesztőségét is „kíméletre utasította” (Szűcsi 341.), ami lényegében azt jelentette, hogy szólásszabadságukat továbbra is korlátozták. (Erre céloz Vörösmarty: „Kezeink egy kivételes személyre nézve kötve válnak”. 28—29. sor.) Ezért úgy határoztak, hogy megszüntetik a Játékszíni krónikában a színbírálatokat. Ezt az Athenaeum 1839. I. félév 34. számában, április 28-án (543. h.) jelentették be.

„*A' Krónika' ügyében.* Mióta a' magyar színház Pesten megnyitott, krónikánk szakadatlan figyelemmel kísérte minden mozgalmait 's mennyire idő 's körülmény engedte vagy kívánta, feljegyzé, bírálá vagy megrová a' mi erre méltónak ítéltetett. Bírálatai, hírei kiterjeszkedének a' színi előadásokra, színészekre, színművekre, magára a' színingazgatásra, szóval mindre, mi a' színházat illetheti. Törekedésünk egy illy tartalmu 's szellemű krónika' szerkesztésében nem annyira az vala, hogy *tessünk*, hanem hogy *h a s z n á l j u n k*. 'S ez utóbbi által, úgy hívők, tetszeni is fogunk mind azoknak, kik az ügy' érdekétől lelkesítve, jobban szeretik a' független 's elfogulatlan, bár néha kemény ítéletet, mint az egyesek' kényének hódolók' sima beszédeit. Az idők úgy fordultak, hogy *krónikánk nem használhat, 's így bírálatait bizonytalan időre felfüggeszük*, sorát jegyezve fel csupán az előadott daraboknak. Ezen pusztá címsorral a' színi előadásoknak legalább fonaltól akarjuk fenn tartani. A' színházat azonban tovább is szemmel tartva, tán még jó ideje, midőn a' közben történetekre is vissza tekinthetünk 's félbe szakadt bírálatainkat némileg

* Bizonyos körülmények miatt e' cikkely csak most közölhetik. A' szerk.

kiegészítve folytathatjuk. Addig is csak azt kívánjuk t. olvasóinknak tudtukra adni, hogy ezen változást nem buzgó-ságunk', nem hanyagság, nem szorgalmunk' vagy akaratunk' csökkenése, hanem az idő' mostohasága okozta.

A' szerk."

13. Az operaháború ezzel korántsem ért véget. 1839 nyarán újabb vitára került sor az Athenaeum és a Honművész között, de ez még csak kisebb csatározásnak számított. A harc BAJZA Szózat a pesti magyar színház ügyében c. röpiratának megjelenésével — 1839 október végén — tört ki teljes erővel. A kérdés: vajon az operát vagy a színművet illeti meg az elsőség, a komoly elvi cikkeknek, a jószándékú, de sokszor túlzó nézeteket valló felszólalásoknak, főleg pedig a személyeskedő támadásoknak és a hol szenvedélyes, hol pedig alantas hangú replikák-nak szinte áttekinthetetlen özönét hívták életre. (L. SZÜCSI 255—262.) Vörösmarty azonban a közel másfél évig tartó polémiában már nem vett részt.

Schödelné pozíciója egyelőre megingathatatlannak látszott; a választmány változatlanul ragaszkodott a dalmú dédelgetéséhez, a színház közvetlen igazgatását néhány hónap múlva ismét Nyáry Pál vette át, az operapártiak az izléstelenségig menő hódolatokkal hízelegtek a primadonnának. (A „pozsonyi tisztelkedést” l. alább.) „Mint XIV. Lajos francia király mondá egykor: 'A státus én vagyok!', úgy ő méltán mondhatja: 'A magyar játékszín én vagyok!'" — írta BAJZA Szózatában. Csak amikor 1840 őszén már bizonyossá vált, hogy a színház a megyétől átkerül az országgyűlés hatáskörébe, s ennek következtében új vezetőség fogja irányítani az intézményt, az énekesnő pedig elvakult göggyében újabb, minden eddiginél súlyosabb botrányt provokált — pecsételődött meg a sorsa: a Borgia Lucretia december 6-i előadása után (l. alább) kénytelen volt a színházról megválni, s pályáját külföldön folytatni.

Mióta játékszíni krónikánk kritikája elnémult — az utolsó bírálat — Katona József Bánk bánjának 1839. március 23-i előadásáról — az Ath 1839. I. félév 26-i számában, március 31-én jelent meg. (L. 176. sz. bír.)

Az előbbeni igazgatóság — a PMSz-at fenntartó részvénytársaság tagjaiból alakult választmány. A 14 főből álló testület élén Földváry Gábor és Ráday Gedeon álltak mint igazgatók, a színház közvetlen irányítását Nyáry Pál látta el. Amikor az 1840: XLIV. t. c. értelmében a színházat országos intézménnyé nyilvánították, az országgyűlés a vezetést egy ún. regnicolaris bizottságra ruházta, amely viszont a tényleges ügyintézését egy kormányzó választmányra bízta. „Az országos választmány első ülését 1840. november 19-én tartotta. Ezen az ülésen tárgyalták Pest vm. és a részvénytársaság sürgető iratait a színház átvétele ügyében. . . . 1840. december 16-án a részvénytársaság kijelenti, hogy a színház igazgatását egy napig sem tudja

tovább vinni, s végül, minthogy a választmány előbb semmiképp átvenni nem hajlandó, január 1-ig még vezeti. A színháznak 1841 húsvétjáig leendő vezetésére nézve a részvénytársasággal megegyezni nem sikerült, és így a színház vezetésére báró Orczy György, Simonstits János, Patiss Károly és gróf Ráday Gedeonból álló kormányzó választmány küldetett ki, mely első ülését 1840. dec. 31-én tartja.” (PUKÁNSZKYVNÉ II. k. 145—146.)

Eredeti színművek is tűntek fel — Vörösmarty a következőkre célzott: SZIGLIGETI EDE: Romilda, Miczbán családja, Czillei Fridrik, Rózsa; GARAY JÁNOS: Báthory Erzsébet; KISFALUDY KÁROLY: János kulacsa, A hűség próbája.

Mayer k. a. — A bécsi udvari opera tagja, 1840 júliusában a PNSz-ban szerepelt. Erkel József tárgyalt vele; arról volt szó, hogy ő fogja bátyja operájában, ERKEL FERENC Bátori Mária-jában a címszerepet énekelni. Az énekesnő azonban bécsi kötelezettségeire való hivatkozással végül is visszalépett.

Wurda — l. 13. sz. bír. jegyz.

Marino Faliero — Gaetano Donizetti háromfelvonásos operája; 1840. április 25-én mutatta be a NSz.

Két eredeti opera — voltaképpen három: BARTAY ENDRE: Csel, 1839. IV. 29., SZERDAHELYI JÓZSEF: Tündérlak, 1840. VII. 11., ERKEL FERENC: Bátori Mária, 1840. VIII. 8.

Reichel — „hazánkfia, a milánói Scala első basszistája”; 1840 februárjában lépett fel három ízben mint vendég.

Pozsonyi tiszteletadás — A Honművész erről így tudósított: „Pozsonból. Schodelné asszony egyéb tagtársaival (Felbér k. a. 's Erkel és Udvarhelyi úr) együtt jan. 4-dikén lépett fel először „Norma” daljátékban, mely Beer úr jutalmi mutatványaul adatott. A' szokott bemeneti díj ma nem váltóban, hanem ezüstben fizettetett, 's im! a' színterem mégis olly tele volt, hogy be sem fogadható valamennyit a' hallgatni akarók közül. Schodelné asszonyt leírhatatlan lelkesedéssel fogadják, 's játék közben és után legalább 20-szor előtapsoltatott 's ez alkalommal egyszersmind nyomtatott magyar versekkel is tiszteltetett meg. Mutatvány végén az elragadtatott fiatalság kifogta a' lovakat Schodelné asszony kocsijából, 's a' benne ült művésznét lakásáig vonta. (Magyar művészet! üdvözöllek diadalmaid e' nemének ezen első szokatlan bizonyítványaul. — Üdvözöllek jeles művészné! ki az ország képviselőjei előtt részesültél e' diadalban; mert ennél nagyobb elégtétel az annyiszor nyelt keserű sértegetésekért nem adathatott.)” (1840. 4. sz. jan. 12. 30.) Tegyük ehhez még hozzá, hogy a primadonna ezúttal egy drágakövekkel kirakott ezüst sarlót is kapott tisztelőitől.

A botrány, amely a Társalkodóban Stuller által leiratott — Stuller Ferenc (1806—1874) a Kazinczy Gábor körül csoportosuló fiatal írók egyike (l. Kézikönyv 592.). Ügyvéd, sokat fáradozott a kisednevelés ügyében. (SZINNYEI XIII. 93—94.) Tudósítása így hangzott: „A' nemzeti színház f. h. 6kán ritka jelenet' mezeje lón. Donizetti' „Borgia Lucretia” czimű operáját adták. A' mint egy részről Schodelné asszony

kellemes éneke mindnyájunkra bájosan hatott, úgy megfordítva Bognár úrnak fülsértő gyakori hamis hangjaira a 'fájdalom' szisszenései törtek ki soknak ajkáról. E' közben 's egyik földszinti páholy' rég kenetlen sarkvasú ajtajának nyikorgása közben az első felvonás elvégződik, 's a' közönség Schodelné előtapsolja. Ő azonban a' helyett hogy a' kihívást illetőleg méltánylaná, föllép mint ügyvéde Bognárnak, 's őt a' ki nem hivatottat, 's ez estve tapsot nem is érdemlettet tola-kodva a' közönség kegyeibe ajánlja. Az ügyvédkedésnek e' szokatlan neme, 's a' hang, mellyel az ajánlás tétetett, piszegésre bírják a' közönség egy részét; Schodelné elragadtatva szenvedélyétől, a' színpad' elejére lép, 's öklét emelve így nyilatkozik: 'kigyók között énekelni nem lehet' Ez mind azokat illette, kikre Bognár' hibás éneke, 's e' védelem kellemetlenül hatottak, 's így igen természetes, hogy a' megsértettek fennhangon kívántak elégtételt, mert kívánságjok a' választott csöndesebb úton ki nem hallgattatott. A' megalégtelenség' általánosan kijelentését éles füttyhangok metszék keresztül. A' kárpit legördül 's mintegy óranegyedig bizonytalan várakozás közt kiabálta-tik a' Schodelné' neve, 's a' közönség' illő megkövetése. Előjön Fán-csy dramarendező úr 's a' sértő énekesnő' nevében annyira mennyire engedelmet kér. A' megsértettek Schodelné kívánják, 's azt hogy legalább egy szóval kérjen engedelmet. Végre megjelenik, de a' helyett, hogy gyöngédtelen nyilatkozatát női szelídséggel jóvá tette volna, kicsapongását még azzal tetézte, hogy leczkézni kezdi a' bíráló közönséget: 'értésemre esett' 's más illyenemű kifejezései közé a' 'kigyó' szót ismét illetlenül alkalmazá, 's kijelenté, hogy 'ha úgy kíván-ják, ő többé nem énekel, neki a' külföld ajtaja nyitva áll'. 'S midőn némelyek e' daczos fenyegetőzések által újra megsértettnek láták a' közönséget, 's a' dictatori hang' alábbhagyására szólíták a' színész-nőt, ő szólásszabadságra hivatkozik, feledve, hogy színpadon a' szólás-szabadság csak a' szerep' hő előadásáig terjedhet, 's e' tiszteletes szabadságot gúnyjátékká lealacsonyítani nem szabad. Sértéseit újjakkal szaporítva eltávozik. A' közönségnek jó gondolkozású 's becsületérző számos tagja eltávozik, 's az opera, bár folyvásti zúgás és füttyülések közt, valahogy csak elvégeztetik. A' végig benmaradt közönségnek egy része a' más véleményűek által felszabadíttatva, a' részvétlenek által pedig nem akadályoztatva, a' tiszteletlen sértegető énekesnőt egymásután kihívja és megtapsolja. 'S csak így magyaráz-ható a' magyar közönségnek mai viselete, mellyet a' jelenvolt kül-földiek bámulva csodáltak, 's csodáltak különösen azt, hogy egy színésznő, legyen az bár legtökéletesebb, a' társaság' törvényei felett állhat, a' közönséggel a' színpadról parlamentirozhat, 's megtagad-hatja a' közönségtől azon jogot, miszerint az előadásokat belátása szerint bírálhassa meg.'" (Társ 1840. 100. sz. dec. 12. 400.)

Bognár Ignác (1810—1883) tenorista, zeneszerző. Pályáját Bécsben kezdte, Drezdában folytatta, ahol kamaraénekes címet is kapott. 1839 júniusában szerződött a NSz-hoz, később ismét külföldön szerepelt, s csak 1847-ben telepedett le végleg Pesten. 1856-tól a NSz karmestere; 32 népszínműhöz írt zenét.

Igen tisztelt társunk a Honnművész — a szóban forgó cikk a Hműv 1840. december 10-i számában jelent meg, 802. l.

Sok új eredeti bohózat — HAZUCHA FERENC: Visegrádi kincskeresők, 1839. IV. 16., GAAL—JÓSIKA: Ecsedi tündér, 1839. VIII. 5., GAAL, JÓZSEF: Tatárútás, 1839. XII. 3. BALOG ISTVÁN: Ál-Döbler, 1840. V. 25., BALOG ISTVÁN: Egy fazekasnak a pokolba vándorlása, 1840. VI. 20.; BALOG ISTVÁN: Ludas Matyiját 1839. XII. 27-én mutatták be.

A drámák díjazása — l. 110. sz. bír. jegyz.

Vörösmarty cikkére a volt részvényes választmány több tagja egy az Athenaeumban is megjelent (1841. I. félév 10. sz. jan. 24. 155—160. h.) nyilatkozatot tett közzé, amelyben a Wurda szerződötése körüli huzavonát mentegette. Eszerint Wurda 1840 júniusában kérte a színház vezetőségét, hogy küldjék meg neki azoknak a szerepeknek magyar szövegét, amelyekben 1841 folyamán fel akarják léptetni. A választmány azzal tért ki a kérés elől, hogy nem áll módjában Wurdával 1841-re rendelkezni, mert addigra a színházat az országos választmány veszi kezelésbe. „Minek következtében nem választottsági határozat szerint ugyan, mivel ebbe a' választmány továbbá sem ereszkedett, hanem gróf Ráday Gedeon és Nyáry Pál' felelőségök mellett, 's a' jövő igazgatóság' jóváhagyásának reménye' fejében irattak le és küldettek meg Wurdának a' szerepek, azon időre, t. i. 1841 nyárra, melyre az előbbi igazgatóság' rendelkezése ki nem terjedt.”

Szövegváltozatok

A cím az Ath-ban hiányzik.

1. játékszini elnémult, 8. ugyan is 9. dal 's 20. egyoldalúsága, mi, mint egy 21. színház 28. felvilágosíthatánk 32. költött 's 34. színbírálatinkban 37. Ezen, egy felül 38. más felül 40. együgyűség 41. fázasztó 's 42. színházra 43. fel 's 45. csak elbeszelnünk kell 47. vissza pillantánunk 53. kell.

57. alatti 58. háborítlan, 59. elő sorozni 67. illy 68. mívelt előtt, 73. nem-tudás 74. stylizálás 77. szinpadunkon 81. előszeretben 's 86. adatott, vagy 88. színjáték 89. szinpadi félkészülettel 92. színjáték 96. színjáték 97. több mint 100. tökélyesíteni, 103. levén,

110. Megyery 118. részt 119. Hubenayné 120. MM 1847. szelid 121. tükrözik, Komáromyt 122. szavalásáért 128. Lendvayt, Lendvayné, Egressyt, Laborfalvy Rózát, 131. Komlói Idán 133. középszerűsége felül 139. adni, 140. jelesebbek körül a' 146. színművek 154. ennek, 157. egyedüli 158. félvezeteté 160. opera, 163. jelesb operákat

165. fenn maradjon 170. fenn tartani 171. meg sem kísérheték 173. levén fenn tartva 178. opera-személyzet magányénekesek' 182. Wurda még 185. indálatos kitűnőségét, 186. mindinkább szagatott 187. egyhangu elkényeztetés vagy 188. haladási' útjában, 192. halmozattak. (Vége következik) 194. Schodelnét 198. újonczok 199.

próbák 's 206. hazának 's kitünő 212. hangok 's 217. szünidejét
pengő fra

222. Mindez jóakarattal 223. túlzással 224. indúlt pazarkezűséggel
225. útat 227. vak buzgók út félen 228. oszlopa 230. sürűen hangosan 's
233. által, 236. csábítottassék, 242. sarjadoztata 246. levén 249. fölül
252. sujtá 253. elkedvetleníté, 256. e'zen 257. ha bár 258. mende monda
lehet 's tudja, 259. Hígye, 260. hogy 261. egyes bármi 265. így 269.
világosabb 's 271. kísérte 's 272. tön, 273. magát, 275. talán *épen*
csitító

278. nagyobbakra is vetemedett 280. tapsolókkal nem véleményű
281. foghagyma koszorút ezt 's 283. érdemtelmem, így haraggal, ide
285. így 286. így 287. ember' 288. maig 289. megboszúlnia 292. fé-
nyesebb és 293. mint a' külföldön 295. nyújtának 296. áldozatul 's
301. emberektől 's 311. kincsén 312. sztnészeink serdülő 316. fődözni.
343. megküldését 's 320. szembetünő

324. kétharmadát 325. húlni 326. maradván 's 327. álhitét 330.
Stuller 331. nem ez 333. lön 336. képes, 338. csodálatosan 339. „*ott nem*
lehet énekelni, a' hol hígyók vannak”, 341. kihívásokra 349. tetszik,
350. E' 359. tapsolni csak megismertetett 360. *hígyó* 363. megsérteni a'
364. sértse 's 370. színésznek, 371. vissza élni igazgatásnak, 373.
közönségnek mint 374. elkényeztetni 's 375. engedélylyel megrontani 's
377. Nem. Ezt 379. erről *főlebbi megjegyzésünket* kivéve 381. elaljasod-
hatván *vagy hibázhatván*, dicséret

383. Schodelné 388. 'S mi ez igen ártatlan 392. Schodelné pedig
hogy 395. látszik ez 397. örültek 398. egyfelül, 399. könnyelműség,
meggondolatlanság vagy 400. zabolázhaian indulatosság által. 406.
Megyery 410. kevesebbé 421. műveit 423. Szerdahely 427. jövedelmét,
most 429. A' díj' 430. darab, 432. nem 434. vannak;

439. vissza állítani 442. literatura 's 447. tett szép 448. nagylelkű
várva, 452. ballépésektől visszatartják, 454. közgyűlésekben rend-
szerint meg 's 456. Még is 457. mindent mi 465. célravezetők 466.
egyesülnek 469. újra 471. remélvén 476. becsültetni

178.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 6. sz. jan. 14. 93—94. h. (A 179. és 180. sz. bír. együtt)

MM 1863—64. XII. k. 188—189. l. (CLII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 216—217. l. (CLII. sz.)

Hopp, Friedrich (1789, Brünn—1869, Bécs) színész, egy ideig a
PNSz házi szerzője; főleg népszínműveket írt. P. Kádár Jolán így
jellemezti: „Egyik népszerű bécsi színdarabgyárost, Hopp Frigyeszt
alkalmazza is Forst igazgató színésznek és színházi költőnek azzal a
szigorú kikötéssel, hogy évenként négy bohózatot tartozik szállítani.
A rosszmájú újságírók ki is figurázzák Hopp költői munkásságát; sze-
rintük a színdarabírásnál elővesz valami régi bohózatot, egynehány

évfolyam ósdi vicclapot és krakkói kalendáriumot s ezekből anekdotákat told belé; végül megtetézi egy csehhez meg egy zsidóval s kész az új bohózat; ez aztán annyira együgyű, hogy rossznak se lehet mondani s annyi benne a 'G'spass', hogy nem unalmas." (KÁDÁR 87.)

A darab teljes német címe: Goldkönig, Vogelhändler und Pudel-scherer, oder: Die Prüfung durch die Elemente. 1833. (Aranykirály, madarász és uszkárnyíró, vagy: Próbatétel az elemek által.) PNsZ: 1844 (4). BSzT: 1836 (5); NSz (16). Vörösmarty a tizenegyedik előadásról írt bírálatot.

Az énekszámokkal, látványosságokkal teletűzdelt bohózatos mesejáték cselekménye a kincskeresés motívumából fejlődik. Haris Cyprián, az örökké kocsmázó madarász (Komáromy) és Vidor Henrik, egy nyomorgó piktör (Szabó), varázsnövény segítségével az Aranykirály birodalmába igyekeznek. Haris be sem jut Aranyországba, a tündérr király mély álomba meríti; Vidor túljut az első nehézségeken, de a végső próbát ő sem állja ki, s jéggé dermed. — Haris egy év múlva felébred, s hazasiét. Jókör érkezik, mert Vizes Boromeus (Szilágyi) vendégfogadójában éppen esküvőre készülnek: minthogy Harist holttnak hiszik, Penészei Zebedeus (Udvarhelyi) — akinek rögeszméje, hogy az ázalékok anatómiájáról írt 38 kötetes művével világhírű tudós lesz — feleségül akarja venni Babette-et (Lipcsey Klára), Haris feleségét. Mikor Paulina (Éder Lujza), a madarásznak első házasságából való derék leánya megtudja, hogy kedvese, Vidor, Aranyország foglya, élete kockáztatásával is ki akarja szabadítani. Aranykirály megjutalmazza a hűséges szeretőt: a fagyhalálból életre keltett festő kincsekkel megakodva térhet vissza. — Marci, az uszkárnyíró (Egressy Béni) nem vesz részt a bonyodalomban, csak mindenféle bohóságokkal színezi a cselekményt.

Vörösmarty a bírálat elején Harisné szerepvivőjeül tévesen jelezte Barthánét, ezen az estén ezt a szerepet Lipcsey Klára játszotta.

179.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 6. sz. jan. 14. 95. l. (A 178. és 180. sz. bir. együtt.)

MM 1863—64. XII. k. 189—190. l. (CLIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 217. l. (CLIII. sz.)

Souvestre, Emil (1806, Morlaix—1854, Párizs) regény- és drámaíró. *Riche et pauvre* c. színművét — amelyet hasonló című regényéből dolgozott át a színpadra — 1837-ben mutatták be Párizsban.

Kazinczy Gábor (1818—1864) az Athenaeum köréhez tartozott, majd irányítója és vezére lett azoknak a fiatal íróknak, akik irodalmunk radikális szellemű megújítására törekedtek. (L. Kézikönyv 590—593.) Cikkei között számos dramaturgiai vonatkozását találhatunk.

A darabot Dús és szegény címen a NSz 1840. január 25-én játszotta először, utána még ötször került színre. Vörösmarty a negyedik alkalommal írt bírálatot, ekkor már Gazdag és szegényre változtatták meg a címet. A PNSz műsorában nem szerepelt.

A szociális tendenciájú mű (I. D. O. EVANS: *Le roman social sous la Monarchie de Juillet*, Paris, 1936.) főhőse Antony Larry (Egressy), egy szegénysorsú ügyvéd, aki egyszerű származása és becsületessége miatt nem tud boldogulni. Szereti Louise Fortint (Laborfalvy), Madame Guibert-nek, egy vagyonából kiforgatott özvegyasszonynak keresztlányát. Louise azonban Arthur Seran gazdag ügyvédbe (Fáncsy) szerelmes, aki hamis néven férközött be a leány bizalmába. A helyzetet az bonyolítja, hogy a szegény keresztmamát éppen Arthur apja tette tönkre. Az erre vonatkozó terhelő iratok egy silentiumot kapott zugügyvédnek, Pillet-nek (Komáromy) kezében vannak, akit szintén az öreg Seran juttatott erre a sorsra. Antony perrel fenyegeti meg Seranékát, ha nem biztosítanak az öregasszonynak évjradékot, de Seranné (Miskolczy Júlia) nem hajlandó egyezkedni. — Madame Guibert meghal, de előzőleg Louise-t tette meg örökösül. Pillet arra akarja rávenni Antonyt, hogy perelje a leány örökségét Seranéktól, de az ideálisan gondolkodó fiatalember erre nem vállalkozik; Pillet azzal fenyegeti meg Antonyt, hogy lecsukhatja adósságai miatt. — Arthur elhozza az évjradékot Louise-nak, ezzel is be akarja hálózni. A poroszlók megjelennek Antonyért, Louise a nála levő pénzzel fizet. — Antonynak fontos birtokperben vidékre kell utaznia, s míg távol van, Louise Arthur kedvese lesz. A viszony azonban hamarosan felbonlik, mert Arthur egy gazdag leány kezére pályázik. Pillet most a kétségbeesett Louise-t próbálja rábeszélni, hogy lépjen fel Seranékkal szemben, de a jószívű leány visszariad a zsarolástól. — Antony négy hónap múlva visszatér; anyagilag jól áll, feleségül akarja venni Louise-t, de az szegényében megmérgezi magát, utolsó szavával Arthurt vádolva. A befejező jelenetben Antony megöli Arthurt.

A kritika hidegen fogadta a darabot. „Szegény tartalmú francia mű, összerakva a közélet folyamából kikapott jelenésekből, koptatott karakterekben gazdag, s hatásra gondosan kiszámolva.” (Közlemények az élet és tudományok köréből 1841. 5. sz. téli 8. 20.) — „A’ darabnak, melly különben életből merítettett, három első felvonása német nehézséggel mozog, ’s nélkülözi a’ francia pezsgő életet; 4-ik ’s 5-ik felvonása ellenben igen jeles.” (Himnűv 1840. 9. sz. jan. 30. 70–71.)

Iffland — I. 14. sz. bír. jegyz.

Mindennapiságok mellett a költészet magas kívánatáig — I. 40. sz. bír. jegyz.

Kántorné — többször volt róla szó, hogy Kántornét mégis szerződtetik a NSz-hoz, azzal a kikötéssel azonban, hogy nem válogat a szerepekben. Ő azonban csak nagy, hősi szerepekben volt hajlandó fellépni, s ezzel maga vágta el az útját annak, hogy visszatérhessen Pestre.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 6. sz. jan. 14. 95. h. (A 178. és 179. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1863–64. XII. k. 190. l. (CLIV. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 218. l. (CLIV. sz.)

I.

A párizsi adós szerzői *Mélesville* (l. 12. sz. bír. jegyz.) és *Leroux, Hyppolite* (1805, ?–1860, Párizs), eredeti címe *Le coucher du soleil* (Napnyugta), 1833.

Szemere Pál (l. Kézikönyv 292–293.) fordítását Vörösmarty nézte át: l. BRISITS 36.

A magyar tudós társaság költségén – l. 48. sz. bír. jegyz.

A darabot 1839. december 10-én mutatta be a PMSz, s utána még 23 estén játszották. Vörösmarty az ötödik előadásról írt recenziót.

Az egyfelvonásos comédie-vaudeville azon az ötleten alapul, hogy D' Argentiers báró (Egressy), a költekező világfi, úgy szeretné elkerülni az adósok börtönét, hogy csak napnyugta után megy ki az utcára – egy francia rendelkezés szerint ugyanis az adósokat csak nappal lehet börtönbe kísérni. Egy átmulatott éjszaka után a báró délután két órakor ébred fel vendéglátója, Sarassin bankár (Szentpétery) házában, s a napnyugtáig hátralevő időt mindenképpen nála akarja eltölteni, mert a rendőrök a ház előtt leselkednek rá. Ez a kényyszerhelyzet mulatságos kalandokba sodorja. A szituáció komikumát fokozza, hogy éppen a bankár az ő legfőbb hitelezője, aki könnyelmű, krakéler unokaöccsét, Gusztávot (László) akarja felhasználni arra, hogy párbajjal való fenyegetéssel fizetésre kényszerítse a bárót. Úgyes alakoskodással sikerül D' Argentiers-nak lepleznie kilétét; amikor végül mégis kiderül, hogy kicsoda, gazdag nagybátyja segíti ki őt zavarából.

A balett szerzője *Blache, Jean Baptiste*, a mű címe: *Les Meuniers, ou les Rendez-vous nocturnes, folie-ballet pantomime en deux actes*. 1824-ben mutatták be Párizsban. NSz (5).

A színlap szerint: „Ochsinger k. assz. a' sz. kir. Pest városi színház táncosnője; Carelle úr a' párisi kir. gymnastikai iskola első grotesk tánczosa; Rigl úr a' bécsi Józsefvárosi színház első grotesk tánczosa.”

Az Ath-ban és utána valamennyi kiadásban a balett szerzőjének neve: Blucke Sándor. A hibát emendáltuk.

181.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 7. sz. jan. 17. 110. h. (A 182. sz. bír. együtt.)

MM 1845–48. X. k. 567–568. l. (XC. sz.)

MM 1847. 1789. h. (XC. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 190—191. l. (CLV. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 218. l. (CLV. sz.)

A drámáról l. a 9. sz. bír. jegyz.

Vörösmarty összecserélte a szereplők nevét: Lendvayné Erlen tanácsosné, fiatal özvegy szerepében lépett fel, Leinernét, Erlen tanácsosné cselédjét Gabrieli Borbála nevű segédszínésznő játszotta. Lipcsey Klára egy komornát adott.

Szövegváltozatok

1. Vigjáték felvonásban Holbein' 4. lassu 7. vivé a szerepet (Leinerné) 9. Kober' Megyery 10. furcsaságával 11. Komáromi' 12. játszik 's napról napra inkább 13. Lipcsey 14. vissza vinni fölül 15. dermeadség

182.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 7. sz. jan. 17. 110—111. h. (A 181. sz. bír. együtt.)
Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 568—570. l. (XCI. sz.)

MM 1847. 1799—1800. h. (XCI. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 191—192. l. (CLVI. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 219—220. l. (CLVI. sz.)

Dumas père (l. 10. sz. bír. jegyz.) *Mademoiselle de Belle-Isle* c. prózában írt drámáját 1839 áprilisában mutatta be a Théâtre Français, nagy sikerrel. Nálunk is tetszett a darab: a NSz első ízben 1839. szeptember 23-án játszotta, s utána még 21-szer tűzték műsorra. Vörösmarty a nyolcadik előadásról írt bírálatot. A PNSz-ban Gabriele de Belle-Isle, oder: Leichtsinn und seine Folgen (Gabriela de Belle-Isle, vagy: Könnyelműség és következményei) címen 1840 és 1847 között hétszer adták.

Nagy Elek (1820—1875) komáromi ügyvéd, író, műfordító. Beszélyei, cikkei a *Regélőben*, majd az *Ath*-ban jelentek meg. (SZINNYEI IX. 546.) Sokat tett a magyar dráma és színjátszás ügyében. Egy ideig a *Hasznos Mulatságok* színikritikusa volt. Napi eszmék (Pest, 1840.) c. munkája feltáratlan dramaturgiai irodalmunk egyik figyelemre méltó terméke, benne — Vörösmarty és Bajza hatására — a francia romantika és a színszerűség mellett foglalt állást.

A magyar tudós társaság költségein — l. 48. sz. bír. jegyez. —

A dráma XV. Lajos francia király udvarában játszódik. Gabriela (Lendvayné) anyja halála után Párizsba jön, hogy kiharcolja a Bastille-ban három éve fogolyként őrzött atyja és két bátyja szabadon bocsátását. Richelieu herceg (László) szemet vet a bájos leányra

s felajánlja a maga és barátője, a könnyelmű Prie márkiné (Bartháné) segítségét. A márkiné Bourbon hercegnek, a király teljhatalmú miniszterének, a Belle-Isle család fő ellenségének kegyence. Gabriela az udvari cselszövények hálójába kerül. Richelieu fogadást köt, hogy Gabrielát egy nap alatt elcsábítja; aki a fogadást tartja, D'Aubigny lovag (Fáncsy), a király testőrhadnagya, Gabriela titkos vőlegénye. Richelieu azonban nem tudja, hogy az a nő, akit éjszaka Prie márkiné kastélyában, a Gabrielának szánt lakosztályban talál, nem Gabriela, hanem a márkiné. A ravasz és számító asszony, aki közben beleszeretett D'Aubigny-ba, Gabrielát szigorú titoktartás terhe alatt éjjel a Bastille-ba küldi, hogy atyját és fivereit meglátogassa. Richelieu a lakosztály ablakán kidobja győzelme jeléül a megbeszélt levélkét. D'Aubigny kétségbeesik, nem hisz Gabriela ártatlanságában, a leány pedig nem árulhatja el, hol töltötte az éjszakát. D'Aubigny amerikai párbajra hívja ki a herceget: a vesztes hat óra múlva föbelövi magát. A katasztrófát az hártja el, hogy a herceget politikai okokból letartóztatják, a márkinét számúzik az udvarból; Gabrielát most már nem köti a titoktartás, elmondhatja vőlegényének, hol volt a kérdéses éjszakán. Richelieu is megtudja a márkiné aljasságát, s bocsánatot kér az egymásra talált fiataloktól. Bourbon herceg bukása után a Bastille-ban őrzött három fogoly is visszanyeri szabadságát.

A kritika a darabban kapcsolatban nagy lármát csapott, újra felhánytorgatta a francia darabok „erkölcstelenségét” „Valóban nem csudálhatni, ha a' német lapok folyvást gunyokkal telvék a' francia demoralisatio ellen; mert az erény tán sehol sem lép fel olly szenvedőleg, mint a' francia színművek, különösen Dumas munkái nagyobb részében. Ezzel nem azt akarja ref. mondani, mintha ő a' siránkozással telt morált papoló, vizenyős német munkáknak pártolója volna, hanem azt ohajtáná, hogy az ollyas női szemérmest sértő körülmények, minőkkel jelen darab telve, burkoltabban adatnának elő, hogy a' némberek ne kénytelenítettnek minden pillanatban pirulni.” (Hmüv 1839. 78. szept. 29. 622.) — „A darab maga ismét csekély értékű, a jelenkori francia ízlés kívánati szerint, szövevényében érdekes, bonyolódásában és kifejlésében sok helyen valószínűtlen, belsejére nézve pedig egészen üres; sőt rosszabb az ürességnél: romlott ízlés sarjadéka, melly akármeltyik olasz operánál nagyobb mértékben csiklandozója, felizgatója az érzékiségnek.” (Közlemények az élet és a tudományok köréből 1841. 7. sz. tél hó 12. 28.) Ezért tartotta Vörösmarty szükségesnek, hogy ebben a bírálatban is védelmére keljen a francia romantikus drámának. (L. *Elméleti töredékek* 1094. és köv. sorhoz írt jegyz.)

Szövegváltozatok

1. felv. 3. hatásu 5. könnyű 8. e' saját erkölcsiségű 11. hímzenek szép, szerencsés 15. gondolat, hozni, 18. utánazását 19. megróható-

nak mint 20. is, 23. bűn 29. korú 33. ohajtanánk 's 37. állandanak 's 41. könnyelmű 48. igaz; de 51. túrödelem és
A bírálat után: Jan. 8. Báléj. Nagy opera 5 felv. Irta Scribe, ford. Szerdahelyi. Zenéje Aubertől.

183.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 12. sz. jan. 28. 189—192. h. Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 570—579. l. (XCII. sz.)

MM 1847. 1800—1805. h. (XCII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 193—201. l. (CLVII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 220—226. l. (CLVII. sz.)

A Hamlet magyarországi ősbemutatója 1794. január 27-én volt Kolozsvárott; Kotsi Patkó János (l. 91. sz. bír. jegyz.) érdeme, hogy Shakespeare remekművét Kazinczynak Schröder (l. 41. sz. bír. jegyz.) átdolgozása nyomán készült fordításában színpadra vitte. A dán királyfi tragédiája azután hamarosan meghonosodott játékszínünkön. A második pesti színtársulat pl. 1810-ben háromszor, 1812-ben egyszer és 1814-ben kétszer játszotta; a 20-as és 30-as években jobb színtársulataink műsorában már repertoárdarabként szerepelt; a BSzT 1834-ben és 1836-ban egyszer-egyszer, 1835-ben pedig kétszer adta elő. A ránk maradt színlapokon olvasható hírverészerű ajánlások és a folyóiratokban megjelent tudósítások tanúsága szerint a Hamlet-előadások mindenkor ünnepi estnek számítottak, legjobb színészeink igyekeztek a nehéz művészi feladattal — tőlük telhetően — megbirkózni. (Vö. BAYER JÓZSEF: Shakespeare drámái hazánkban. Bp. 1909. I. k. 155—187.)

Kazinczynak 1790-ben kiadott úttörő fordítását a 30-as években már avultnak érezték. „Hamlet — írta Tóth Lőrinc — jobb fordítás hiányában, Schröder' német átdolgozása 's Kazinczy ifjúkori prózai fordítása szerint adatott, mellynek lehetetlen a' hallgatóban, ki akár az eredeti angol Hamletet, akár Schlegel' harmoniás nyelvű, hív fordítását ismeri, azon vágyat nem ébreszteni föl, hogy bár valahára egy hívebb 's az eredetét inkább megközelítő fordításu Hamletben hívna bennünket gyönyörködni egy classicus fordító.” (Rajz 1835. II. félév 36. sz. nov. 4. 219.) A MTT 1831. május 16-i ülésén elfogadott jegyzékből (L. Vörösmarty dramaturgiai műveltsége, 5. pont) a Hamlet sem hiányzott, s erre a munkára, az eredeti szöveg alapján, Vajda Péter (l. 155. sz. bír. jegyz.) vállalkozott. A fordítás a „magyar tudós társaság költségén” 1839-re el is készült; a tragédiát ebben a változatban adta elő — a pesti színpadon első ízben — a NSz 1839. november 16-án, Egressy Gábor jutalomjátékául. A darab ismétlésére ugyanez év november 23-án, 1840. május 23-án és október 20-án, azután pedig 1841. január 16-án került sor — Vörösmarty ez utóbbi előadásáról írta bírálatát.

A recenziót CSÁSZÁR ELEMÉR így méltatta kritikátörténetében: „Nagyobb híralatai közül kétségkívül legszebb a *Hamlet* méltatása, bár ez már tárgyánál fogva inkább tanulmány, mint kritika. Nemcsak Vörösmarty színi kritikáiból emelkedik ki, hanem egyszersmind a magyar színi kritikának is, fejlődése első korszakában, tetőpontját jelöli. Nagy művészettel, s époly nagy megértéssel elemzi a magyar költő a dán királyfi lelkivilágát, lelki életének fejlődését, megvédi a hőst a gyávaság, a tétovázás vádja ellen, mellyel már abban az időben illették, sőt igen finoman magyarázva Hamletnek önmagát lágy-szívűséggel, bárgyúsággal vádló szavait, még ennek a látszólag megokolt szemrehányásnak is elveszi életét. A kritikán megérik, hogy Vörösmarty ismerte, sőt tanulmányozta Tieck dramaturgiájának *Hamlette* vonatkozó részét, s fejtegetéseinek egy része félreismerhetetlenül oda ereszti gyökerét, de ez csak kis mértékben csökkenti értékét: még a közös részek levonása után is sok értékes és finom megfigyelése marad Vörösmartynak. Viszont fokozza értékét, hogy ez a kritika adott először igaz, nagyszabású képet *Hamletről* a magyar közönségnek.” (225.)

Császár Elemér állításaival nem mindenben érthetünk egyet. LUDWIG TIECKnek a *Dramaturgische Blätter* (1826) c. gyűjteményes munkájában — ezt forgatták reformkori íróink, feltehetőleg Vörösmarty is — megjelent tanulmánya: *Bemerkungen über einige Charaktere im Hamlet, und über die Art, wie diese auf der Bühne dargestellt werden könnten* (Megjegyzések a Hamlet néhány jelleméről és a módról, ahogy ezeket a színpadon ábrázolni lehetne) foglalkozik Shakespeare drámájával. A hosszú értekezés első felében Tieck a királyi Polonius, Laertes és Ophélia alakját elemzi. Claudius igazi királyi jelenség: erős, nagy, szép ember; gonoszságát nemes méltósággal és szeretetre méltó nyájassággal tudja leplezni, különösen Laertessel szemben mutatkozik meg, hogy félelem nélküli hős. Polonius korántsem komikus figura: igazi államférfiú és előkelő világi, okos és jó politikus, alkalomadtán ravasz is. Ophélia magatartásában hiúság, kacérság, érzékiség, elmésség és komolyság, mély fájdalom és téboly mutatkozik egymás után, sőt ugyanazon pillanatban; szenvedélyes odaadása Hamlet iránt olyan helyzetbe sodorta, hogy Laertes figyelemztetése és tanácsa már nagyon is későn jött. Ami Laertest illeti: a darab elején gáláns fiatalember, később becsvágyában nyers és vakmerő; nővére iránti érzelmeit túlzott, színészes kitérésekben nyilvánítja. A cikk második felében azután Tieck azt igyekszik bebizonyítani, hogy a nagy monológ nem az öngyilkosság, hanem a gyilkosság, a király ellen tervezett merénylet gondolata körül forog, s csak ennek a nézetének fejtegetésével kapcsolatban mond egyet-mást *Hamletről*. Eszerint a királyfi csodálatos karakter, bizarr vegyülete sok szeretetre méltó tulajdonságnak és sok gyöngeségnek; egyáltalán nem hős, sértett büszkesége és megbántottsága következtében elvesztette biztonságérzetét, s mélyre süllyedt; bosszú, harag, alattomoság, irigység, gőg ijesztő mértékben mutatkozik egyéniségében, de érzelem, elmésség, ízlés, tudás és nemesség mérsékli ezeket,

úgyhogy minden gyöngesége, sőt vétkei ellenére is szeretnünk kell őt.

Már ebből a vázlatos ismertetésből is nyilvánvaló, hogy Vörösmarty egészen másképp nyúlt a témához és másképp fogta fel a darabot. Ő egy pillanatig sem gondolt arra, hogy a hagyományostól eltérő módon értelmezze a Lenni, vagy nem lenni... monológot, s Hamletnek az öngyilkosságtól való visszarettenését a vallásos gondolat felülkerekedésével magyarázta; a dráma többi személyével csak egészen röviden foglalkozik, a figyelmet teljes egészében a királyfi jellemére irányítja, s ezzel bírálatát Tieckével homlokegyenest ellenkező tendencia szolgálatába állítja. Tiecknek bevallottan az volt a célja, hogy véget vessen a német színpadokon meggyökeresedett ama dramaturgiai felfogásnak, amely szerint az egész érdeklődés a főhős alakjára összpontosult, s mellette a többi szereplő háttérbe szorult. Ezért tünteti fel a királyt és Poloniust minél kedvezőbb színben s szállítja le Hamletet arról a magas talapzatról, amelyre a Schröder-féle átdolgozás nyomán került. Viszont Vörösmarty egész erőfeszítése arra irányul, hogy a királyfi negatív jellemvonásaira felmentő magyarázatot találjon, a magatartásában mutatkozó elmentmondásokat feloldja, s Hamletet makulátlan emberi nagyságú, csorbítatlan hősiességében állítsa oda Egressynek megoldandó színeszi feladatként. Ebben a törekvésében odáig megy, hogy egy vonatkozásban teljesen figyelmen kívül hagyja a valóságos drámai helyzetet: szerinte Hamlet tépettségének egyik oka Ophélia „elutasító magatartása”, holott ilyesmirel Shakespeare-nél szó sincs — éppen ellenkezőleg: Hamlet az, aki durva bánásmódjával taszítja el magától s kergeti örületbe a szerencsétlen leányt. S végül: ha Vörösmarty valóban a Dramaturgische Blätter nyomán indult volna, aligha írja le — feltehetően Szontagh Gusztáv utilitarisztikus „nemzeti” filozófiájának (l. Kézikönyv 545—547.) hatására — pejoratív hangsúllyal, hogy Hamlet kétkedésének elhatalmasodását német tanulmányainak kell tulajdonítanunk.

Nem helyes tehát, ha a *Hamlet*-bírálat gyökereit Tiecknél keressük. Mint általában mindig, Vörösmarty ebben az esetben is saját egyéni felfogásának adott kifejezést, s hogy ezzel túllépett a századeleji nézeteken, arra Alexander Bernát mutatott rá. „Hamlet lelki állapotának jellemzésében Vörösmarty 1841-ben írt kritikájában ott áll, ahol a legtöbb mai német kritikus” — jelentette ki 1902-ben, s a recenziót a maga egészében így jellemezte: „Vörösmarty érdekesen sorolja fel az egyes szálakat, melyekre Hamlet lelkének elemzésénél akadt. A 3. pontban tévedés foglaltatik, a 4-ben a hitetlenség kétséges, az 5-ben Ophéliához való viszonyának magyarázata szinte köztévedés, a többiek Vörösmarty mély belátását bizonyítják.” (ALEXANDER BERNÁT: Shakespeare Hamletje. Bp. 1902. 45. és 93—94.)

Vörösmarty bírálatát megelőzően már más cikkek is foglalkoztak nálunk a Hamlettel, ezek azonban kivétel nélkül idegen szerzők nézeteit tolmácsolták magyar nyelven. FENYÉRY GYULA Shakespeare-ről s Hamletnek 1603-iki kiadásáról c. közleménye (Tud. Gyűjt. 1828. VI. k. 113—118.) „kivonat a Globéból; a Blätter für literarische

Unterhaltung 1827-diki 240-d száma szerint" Tóth Lőrinc két színi bírálatában (Rajz. 1835. 35. sz. máj. 2. 214–215., valamint Rajz. 1835. II. félév 36. sz. nov. 4. 219–220. és 37. sz. nov. 7. 225–227.) szinte szóról-szóra kimásolta Tieck jellemzéseit a dráma egyes szemlélyeiről. Ugyancsak Tieck „jeles észrevételeinek nyomán” készült EGRESSY GÁBOR Hamlet ismertetése c. hosszú tanulmánya (Ath 1839. II. félév 36. sz. nov. 3. 564–571., 37. sz. nov. 7. 579–687., 38. sz. nov. 10. 599–604., 40. sz. nov. 17. 629–635. és 41. sz. nov. 21. 647–654.), azzal a különbséggel, hogy Egressy még a hegelianus EDUARD GANS (1798–1839) Vermischte Schriften juristischen, historischen staatswissenschaftlichen und ästhetischen Inhalts, 1834. (Ve-gyes iratok a jog, a történelem, az államtudomány és az esztétika köréből) c. munkájában olvasott esztétikai-filozófiai eszme-futtatások ismertetésére is kitért. Ezek az írások jó szolgálatot tettek a hazai Shakespeare-kultusz elmélyítésében, de mégis csak másodkézből szer-zett nézeteket terjesztettek. Vitatható felfogása, nyilvánvaló tévedései ellenére is Vörösmartyé az érdem, hogy Shakespeare interpretálásában elsőnek mert és tudott eredeti lenni.

De jelentek meg – ugyancsak külföldi szerzők nyomán – olyan cikkek is, amelyek kétségbe vonták a Hamlet művészi értékeit, ki-sebbíteni igyekeztek Shakespeare nagyságát. Ilyen volt pl. CSATÓ PÁL, Az európai játékszín s a jelenkori dráma („angol fró után”, Tu-dománytár VI. k. 1935. 117–145.) és PETRICHEVICH HORVÁTH LÁZÁR: Shakespeare és drámái (Chateaubriand: Essai sur la littérature anglaise et considerations sur le Génie des hommes, des temps et des révolutions c. munkájából „kiszedve és összesítve”, Athenaeum 1838. I. félév 2., 3., 5., 10., 12. és 14. sz.) c. tanulmánya. Ebben a vonatkozásban Vörösmarty kritikájának az a jelentősége, hogy Sha-kespeare megítélésében – az irodalmi ellenzékkel szemben – helyes irányban befolyásolta a közvéleményt.

A dráma „igen aljas” (l. *Elméleti töredékek* 71. sorához írt jegyzet e. k. 312. l.) helyeire tett megjegyzések pontosan tükrözik Vörös-marty idealista dramaturgiai koncepcióját. (L. uo. az 55–149. sor-hoz írt jegyzetet e. k. 311. l.) A kifogásolt két részlet a Hamlet II. felvonásának zárómonológjában fordul elő. Az eredetiben:

.....
 Yet I,
 A dull and muddy-mettled rascal, peak,
 Like John-a-dreams, unpregnant of my cause,

....

Why, what an ass am I! This is most brave,
 That I, the son of a dear father murder' d,
 Prompted to my revenge by heaven and hell,
 Must, like a whore, unpack my heart with words
 And fall a-cursing like a very drab,
 A scullion!

Vajda Péter fordítása szerint:

És én
Egy kába, gyenge lelkű korhely, csak körül
Csuszom, mint álmos Jancsi, dolgomat
Felejtve,

.....
Minő számár vagyok; de ez dicső
Hogy én, kinek megölték kedves atyját,
Kit ég s pokol bosszúra intenek,
Szívem szavakkal sánczolom bé szajhaként,
És szitkozódok mint nókofa,
Mint konyha szolgáló.

Ismerjük Vörösmarty szemérmes-tartózkodó egyéniségét, s nem csodálkozunk, hogy bántotta őt a „szajha” szó; később a színház is törölte a szövegből. Az 'álmos Jancsi' hasonlaton — amely a brit költő nyelvén kb. 'ügyefogyott szolgálégény'-t jelentett; Arany János egyszerűen 'álomszuszék'-nak fordította — meg alighanem azért akadt fenn, mert kétértelműségnek fogta fel: 'jancsi' a népnyelvben 'hímvesző'-t jelent. (L. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I. k. Bp. 1967. 1041.) De megfejtésre vár, minek az alapján gondolta Vörösmarty, hogy Shakespeare a 'fickó' szóval — amelyet egyébként már Tóth Lőrinc is kifogásolt egyik Hamlet-bírálatában — „szatírárt” akart írni a lélekjelenésre. A bírálatnak ezen a helyén előforduló 'pad' szó 'szünpad'-ot jelent.

Szövegváltozatok

1. 16-án Szomorúját. 2. acad. 3. költs. 9. életvalósága egyaránt 15. teszik 's 16. életgyűlölésnek 17. emberektől 's 19. világ 's 22. kémekül 24. nagybátyja és 27. hirdet 's 29. álarczúl 30. ő, a' 32. helyébe 's 42. óráiban 's 45. pillanatilag 's 47. keres, de 48. színmű 49. kinjai 's 52. bűnökért 's 57. mindezeknek 60. bírāja 61. mindezeket 62. ösztönzésül 63. határozata végére 64. bűneinek 65. tobzódik 75. Vissza jó szép de szerencsétlen 76. sírját 78. hogysen esdekeljen 's 80. elkeseredettség- 's 85. elveszthesse 's 89. nyújtani 91. tévedésből 's átdöfetik miután 94. haldoklik 's 95. felfödözi 96. ingerültségből 98. rendkívüli 100. vissza süyled 109. keserűtség 110. Gyanú 112. felingerülés 113. hír [sh.] 117. Vigyázatosság, 120. álszerepében 121. nagy bátyja 126. bizodalommal vagy 127. nyíltsággal 132. legköltőibb 's 134. van a' „Lenni 137. gyanújával, 142. szét, 145. „lenni 146. vitatja keserűtségében 147. ön magát 148. is midőn 149. túlvilágról 152. lehet 's 154. tud, szól vagy 155. reá 's 161. fölülegesebb Hamletnél 's 164. látszik: darabos és 167. nyereség, 168. műveivel 169. megküzdjenek; 170. Shakspear' 175.

míg 177. nehéz 's 187. az, 188. „esküdjetek”et 189. látszik Shakspear 191. satírát 192. fiú ki 198. felett 200. mint, 202. alaskodása [sh.] 209. kikerültetni 211. színlett álszerepet 213. álszerepből viszont még 215. könnyű beszédű

219. sikerültek 221. sokoldalú 224. könnyű 225. gyenge Ajánljuk 226. színészünknek, 230. tehetségek: 235. fönn érintett 241. szemközti 242. előszínré 244. asztalnál ülés 245. félrefordultnak 247. félre fordulást 249. megáll, 251. közöttük vagy 252. titkos, 255. rangú előtt, 257. hátrafelé 258. orchesterral 's elül állónak 259. félre vagy vissza fordulnia 263. elfogadhatók, 264. kinek kinek engedi ha

184.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 14. sz. febr. 2. 223. h. (A 185. sz. bír. együtt.)

MM 1863–64. XII. k. 202. l. (CLVIII. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 227. l. (CLVIII. sz.)

A darabról l. a 29. sz. bír. jegyz.

Az aláírási csele — a IV. felv. 7. jelenetében a gaz Ferrardo bevallja Pierre-nek, hogyan keverték álomitalt Pierre poharába, s hogyan csempészték azután az öntudatlan férfit Mariana lakosztályába. Pierre ezt az elbeszélést papírra veti, elkéri Ferrardo törét, mondván, hogy a szövegben egy hibát ki akar vakarni vele. De amikor a fegyver a kezében van, arra kényszeríti Ferrardót, hogy vallomását írja alá.

185.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 14. sz. febr. 2. 223. h. (A 184. sz. bír. együtt.) Aláírás: V.

MM 1863–64. XII. k. 202. l. (CLIX. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 227. l. (CLIX. sz.)

Federici, Camillo, cs. n. *Giovan Battista Viassolo* (1749, Garesio Poggiolo — 1802, Padua) a bírói pályát cserélte fel az irodalommal; Goldoni (l. 198. sz. bír. jegyz.) stílusreformjának nyomán, valamint Kotzebue (l. 4. sz. bír. jegyz.) és Iffland (l. 14. sz. bír. jegyz.) hatása alatt széles körű drámaírói tevékenységet fejtett ki. „Jó színpadismerő volt. Tudta, hogy mivel lehet hatni a közönségre: ötletességével, fordulatos párbeszédeivel és jól jellemzett alakjaival mindig fenn tudta tartani az érdeklődést.” (NAGY ARTÚR: Olasz színművek és színészek a Nemzeti Színházban 1937-től 1884-ig. Bp. 1940. 7.) Nevével Magyarországon először abban a jegyzékben találkozhatunk, amelyet a MTT megbízásából Vörösmarty, Toldy és Döbrentei

állítottak össze a lefordítandó külföldi színművekről. (L. Vörösmarty dramaturgiai műveltsége, 5. pont. e. k. 291. l.)

A *Capriciosa* eredeti címe: *Non contar gli anni di una donna* (Ne kérdezd egy hölgy éveit); ősbemutatója Velencében volt 1788-ban.

A Rajzolatok szerint (1839. 24. sz. márc. 28. 192.) Kovacsóczy Mihály (1. 37. sz. bír. jegyz.) Federici művét olasz eredetiből fordította. Nagy Artúr azonban kimutatta (i. m. 5.), hogy ez egyáltalán nem bizonyos; sok minden szól amellett, hogy Kovacsóczy *Carl Blum* (1. 115. sz. bír. jegyz.) német átdolgozását használta.

A darab alap gondolatát BAJZA fejtette ki egyik bírálatában: „E vigjáték azt tanítja, mint lehet egy indulatos, önféjű s egyszersmind hiú hölgyet a maga gyarlóságaiból kigyógyítani. A gyógyításmód; szegyet szeggel. A komikum benne részint *Capriciosa* (Lendvayné) indulatoskodása, makacssága és hiúságából, részint a körülé állóknak, kik őt kigyógyítani akarják, cselszövényeiből fejlik ki. A mű eszméje, mint látszik, színpadilag nem új; Shakespearétől kezdve mai napig sokszor volt használva, s mi a pesti magyar színpadon is jókora számmal láttunk műveket, melyeknek tárgya hasonló; azonban mindamellett is a darab elég érdekel bír, s a kivitelben elég újsággal, hogy magát színpadunkon fentartsa.” (V. k. 195.) — A bonyodalom abból támad, hogy *Capriciosa* felháborodik, mert vőlegénye, Köröndy báró (László) őt 24 évesnek mondja, holott három évvel fiatalabbnak tartja magát. A szerencsétlen báró mindent elkövet, hogy kiengesztelje *Capriciosát*, de „bűnével” annyira felbőszítette menyasszonyát, hogy az még hadnagy udvarlóját is párbajra uszítja ellene. Szerencsére megérkezik Dicsváry Tivadar ezredes (Szentpétery), akinek sikerül harctéren szerzett taktikai tapasztalatai segítségével, némi szelíd erőszakkal megértetni unokahúgával, hogy az életkort nem lehet önkényesen megváltoztatni, de nem is kell. — A Bartháné alakította szobalány tipikus szubrett-szerep; az ügyvéd (Hubenay) *Capriciosa* megbízásából jelenik meg, hogy a hadnaggyal kötéendő házassági szerződést elkészítse; Dicsváry azonban őt is felhasználja a makacs leány megzabolázásához.

Hubenay Ferenc (1802 — 1860) a 30-as évek elején Komlósy Ferenc szintársulatának volt a tagja; 1840 őszén került feleségével, Magda Lujzával együtt a NSz-hoz. Nem volt nagy művész, de eredeti komikai vénával bírt.

PNSz: 1837 (8). A magyar színpadon — elsősorban Lendvayné jeles alakítása következtében — nagyobb sikere volt: 11-szer adták a NSz-ban, s Lendvayné vidéken is sokszor fellépett benne.

186.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 19. sz. febr. 14. 301 — 302. h. (A 187. sz. bír. együtt.)

MM 1863 — 64. XII. k. 203 — 204. (CLX. sz.)

ÖM 1884 — 85. VII. k. 227 — 228. l. (CLX. sz.)

Jósika Miklós már vitathatatlanul legnépszerűbb regényíróknak számított, amikor kísérletet tett a drámaírással is. Az Adorjánok és Jenők c. előjátékból és három felvonásból álló szomorújátékát 1838. május 12-én mutatta be a PMSz. Vörösmarty a dráma harmadik — egyben utolsó — előadásáról irt bírálatot.

A francia melodramák és Vörösmarty *A két szomszédvár* c. elbeszélő költeményének hatása alatt keletkezett dráma II. Endre korában Székelyföldön játszódik. Az Adorján-család vígan üli ősi várában két leánytagjának menyegzőjét; székely szokás szerint fegyvertáncot — ennek a zenéjét készítette Szerdahelyi — járnak. A multság közben gyűlölettel emlegetik a Jenő-fajt. Kint hirtelen zaj, tűz támad, a terembe belép a „fekete lovag”, azaz a Jenő-család Jenő nevű tagja (Egressy), akiről azt hitték, hogy Adorján Örs (Bartha) gyilkja alatt elvérzett. Jenő-Jenő végezni jött családjának ellenségeivel, zsoldosai berontanak, s szörnyű mézárulásba kezdenek. Az Adorjánok közül csak Örs menekül meg egy titkos ajtón keresztül, unokájával, a nyolc éves Lenkével. — A tulajdonképpeni dráma tíz évvel később játszódik. Jenő-Jenő elfoglalta az Adorjánok birtokait, várait, Salamon nevű fiát (László) kitagadja a családból, mert az irtózik a véres örökségtől. Örs mint Magyarországról jött vadász él azon a vidéken a felseerdült Lenkével (Lendvayné), s unokáját arra kényszeríti, hogy a Jenő-fiúkat elcsábítsa, azután egy kénkőves barlangba csalja, ahol azok megfulladnak. Már három fiatal veszette el így életét. Lenke azonban visszaborzad a további bosszútól, mert szerelmes a legifjabb Jenő-Jenőbe (Fáncsy). Ez azonban felfedezte testvérei halálának körülményeit, s végezni akar Lenkével; a leány ekkor elmeséli, mi készítette nagyapját bosszúra. Jenő-Jenő megszánja a leányt, s nem bántja; Örsöt akarja megölni, ez azonban lenyilazza őt. Ezt látva Lenke a barlangba rohan, s öngyilkos lesz. Megérkezik az öreg Jenő-Jenő, s mikor megpillantja haldokló fiát, üldözőbe veszi Örsöt. Egy hegycsúcson utoléri őt; szörnyű üldözés kezdődik a két ellenséges családfő között, végül mindketten a mélységbe zuhannak.

A korabeli kritika kedvezőbben ítélte *Jósika* művéről, mint Vörösmarty. „... Ez a tartalma a' darabnak, melly poétai képekkel telve, 's mint látszik, cselekvényben sem szegény, ámbár itt ott több motívatiót óhajtana; nyelve dús, virágos. Az előjáték, kivévén a' fekete lovnak kissé hosszas elbeszélését, meglepő 's fényes.” (Hmüv 1838. 39. sz. máj. 17. 302.) „*Jósika* 'Adorjánok és Jenők' című szomorújátéka egy nagy hibában szenved: kevés cselekvés mellett végtelen hosszú párbeszéd-sorozatból áll. . . A darab erényei: eredetiség, több szilárd karakter, erős párbeszéd, több meglepő fordulat 's egyebek, melyeknek bizonynyal fognak kiemelői akadni.” (HasznM. 1838. 40. sz. máj. 19. 311—312.) Az irodalomtörténet azonban Vörösmartyt igazolta. „A történeti romantika művelője *Jósika Miklós* is, de teljesen Dumas modorában. A regényes történet mellett nem fordít gondot a szép megírásra, pongyola és magyartalan a prózája, mint minden munkájában, de itt a jellemzésnek az az ereje is hiányzik belőle, ami jobb regényeiben megkap.” (VÉRTESY 156.) „A da-

rabbal komolyan foglalkozni alig lehet. Minden furcsa és valószínűtlen benne, az alakok lehetetlen romantikus sablonok, dialogja nehézkes, kissé osszianós és inkább elbeszélésbe, mint drámába való.” (SZINNYEI FERENC: Jósika Miklós. Bp. 1915. 16.)

Prózai elbeszélő művek dramatizálása divatos volt ebben az időben is. Jósika darabja alkalmul szolgált Vörösmartyknak, hogy emlékeztesse szerzőinket a regény és a dráma közötti műfaji különbségekre; ezek egyikét az *Elméleti töredékekben* (823. s. köv. s.) is érintette. A kérdés időszertűségét jellemzi, hogy a Kisfaludy Társaság 1841-re a következő kérdés kifejtésére hirdetett pályázatot: „Mi különbség van a dráma és regény közt tárgy, mese, szerkezet, személyek, karakter-, kifejtés- és helyzetekre nézve? s az utóbbiak változottsága, meglepő fordulatai mennyire s hol használhatók inkább? Melly és mennyi helyet foglalhat, s miféle módosításokat szenved az elbeszélő elem a drámában, s viszont a drámai az elbeszélőben?”

Bulwer, Edward George Earl Lytton-B. (1803–1873) angol politikus és író; főleg regényeivel és elbeszéléseivel vívott ki magának világhírnevet. A reformkorban nálunk is közkedveltségnek örvendett, hatása megérzik regény- és novellairodalmunkon.

187.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 19. sz. febr. 14. 303. h. (A 186. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1863–64. XII. k. 204–205. l. (CLXI. sz., a 188. sz. bír. együtt.)

ÖM 1884–85. VII. k. 229. l. (CLXI. sz., a 188. sz. bír. együtt.)

Bántó Sámuel — bányagazgatósági ülnök. Meghalt Kolozsvárott 1886-ban 78 éves korában. Más dalműveket is fordított magyarra. (SZINNYEI I. 553.)

Számunkra különösnek tűnik, hogy Vörösmarty Rossini világhírű remekművét „még megnézhető” operának tartotta. Nyilatkozata arra mutat, hogy a műzene kevésbé érdekelte, de tartózkodásában színházpolitikai okok is (l. 177. sz. bír. jegyz.) közrejátszottak.

188.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 20. sz. febr. 16. 319–320. h. (A 189. sz. bír. együtt.)

MM 1863–64. XII. k. 205. l. (CLXI. sz., a 187. sz. bír. együtt.)

ÖM 1884–85. VII. k. 229–230. l. (CLXI. sz., a 187. sz. bír. együtt.)

A darabról l. az 1. sz. bír. jegyz.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 20. sz. febr. 16. 320. h. (A 188. sz. bír. együtt.)

Aláírás: V.

MM 1863–64. XII. k. 205–206. l. (CLXII. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 230–231. l. (CLXII. sz.)

A darabról l. a 143. sz. bír. jegyz.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 25. sz. febr. 28. 400. h. Aláírás: V.

MM 1863–64. XII. k. 206–207. l. (CLXIII. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 231–232. l. (CLXIII. sz.)

A darabról l. a 170. sz. bír. jegyz.

A magyar akad. költségén — I. 48. sz. bír. jegyz.

A bírálat után: Febr. 19. Beatrice di Tenda. Nagy opera 2 felv.

Irta Romani. Zenéje Bellinitől. Ford. Jakab István.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 27. sz. márc. 4. 432. h. (a bírálat első része) és 28. sz.

márc. 7. 447. h. (a bírálat második része, a 192. sz. bír. után.)

Mindkét rész után az aláírás: V.

MM 1845–48. X. k. 579–582. l. (XCIII. sz.)

MM 1847. 1805–1808. h. (XCIII. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 207–210. l. (CLXIV. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 232–234. l. (CLXIV. sz.)

A velencei kalmárt a NSz 1840. április 27-én mutatta be, Lukács Lajos fordításában; Vörösmarty a negyedik előadásáról írta bírálatát.

Lukács Lajos (1814–1840) jogot tanult a pesti egyetemen, majd táblai hites jegyző lett. 1837-ben a Rajzolatok munkatársa, 1838-ban a Jelenkor segédszerkesztője. Almanachokba, folyóiratokba költeményeket, beszélyeket írt, azonkívül számos drámát fordított. (SZINNYEI VIII. 103–104.)

A MTT A velencei kalmárt is kijelölte lefordításra (L. *Vörösmarty dramaturgiai műveltsége*, 5. pont, e. k. 291. l.), a munka azonban csak nem akart elkészülni, amint azt Vörösmarty is szóvá tette a Haramiákról írt bírálatában. (L. 18. sz. bír.) A Figyelmező 1838. 10. sz. március 6-án a Literatúrai mozgalmak c. rovatban jelentette, hogy „Tóth Lőrinc Shakespeare Velencei kalmárján dolgozik, jambusokban”, a munka elkészüléséről azonban nincs tudomásunk, úgy látszik

elakadt. Lukács Lajos — nem tudjuk, mikor — beadta a maga „magyar színre alkalmazott szabad fordítását” a MTT színi bizottságának, de ez nem fogadta el. Hogy a színház végül mégis az ő átültetésében játszotta a drámát, az alighanem Szigligeti közbenjárására történt: Lukács Lajos földije volt, jó barátság fűzte őket egymáshoz, a korán elhunyt fiatal író sírjánál is ő mondott búcsúztatót.

Lukács Lajos gyenge fordítását Vörösmartyt kívül Bajza is, Henszlmann is megrótták; a színház 1859-ben már Tóth Józsefével cserélte fel. (Az egész kérdéstről l. BAYER JÓZSEF: Shakespeare drámái hazánkban. Bp. 1909. II. k. 114—125.)

Megjegyezzük még, hogy Shakespeare színművét — Pestet megelőzve — Kassán játszották először Magyarországon, 1836. március 17-én, Belmonti Portia, vagy: A velencei kereskedő címen. Fordítóját a színlap elhallgatta, valószínű azonban, hogy a darabot Komlóssy Ferenc szálaltatta meg magyar nyelven valamelyik német átdolgozás nyomán. A Szemlélő „darabosnak” nevezte a „fordítmányt”. (L. BAYER: i. m. 112.)

Ubi plura nitent — a teljes idézet: Verum ubi plura nitent in carmine, non ego paucis offendar maculis — Hogyha a versben a fény több, nem sért már az a pár folt. (HORATIUS AP 351.)

A színházi költő alkalmazásáról — l. 18. sz. bír. jegyz.

A színház a nyelv iskolája — l. 135. sz. bír. jegyz.

Törvök — l. 148. sz. bír. jegyz.

A zsidós és tótos kiejtésről — l. Elméleti töredékek 1333. s.

Szövegváltozatok

1. velencei Kalmár 5. előbb 14. időtlennül 16. hibátlanná, 17. kelle 19. értheténk 31. Lancelot 34. lelkiösmérete 's 38. szívem 40. borul". Az 41. Lancelot' 42. így is lehetne 43. csimpazkodik Megyery Shylokot 49. vendégül 52. így 56. Reméljük, 57. fognak illy kívüli 59. nyújtani 60. kisértette ohajtjuk 62. fölül 64. együgyü de 66. van: érzésü olyan mint 69. szegényesnek 's ollyneműnek 70. vígsága 74. Megyery 75. aval 76. vegyül 77. csak a h-nak 82. (Ba zárt rövid a) hallunk és Gráziánót 83. (Grá nyill hosszú á), mindkettőt nyillt rövid, vagy is felföldies a-val

192.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 28. sz. márc 7. 443—447. h. Aláírás: —y. Az utóiraté V.

MM 1863—64. XII. k. 210—216. l. (CLXV. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 234—239. l. (CLXV. sz.)

Gyulai Pál e cikkhez a következő magyarázatot fűzte: „A CLXV. számú cikk y jegy alatt jelent meg az Athenaeumban, de a mint egyik szerkesztőtől, Toldytól értesemre esett, a Vörösmarty tollából. Vörösmarty azt sem nyilván, sem magán körben nem vallotta be, s a cikket M. M. (I.) kiadásába sem engedte fölvetetni; okát maga az ügy eléggé megmagyarázza. A pesti színház országossá emeltetvén, s alapjául 450 ezer forint szavaztatván meg, a főbb színészek fizetésök fölemelését sürgették, s a viszonyokhoz képest meglehetősen túlzó követelésekkel állottak elő. Vörösmarty helyesnek látta e követeléseket megróni, de úgy, hogy a színészek és az igazgatóság között méltányos kibékülés jöhessen létre. Ide legcélszerűbb útnak látszott előtte, ha álnév alatt, mintha nem a szerkesztőség valamelyik tagja írná, egy éles cikket ír a színészek túlzó követelései ellen, de egyszersmind a maga ismert V. jegye alatt egy utóiratot függeszt hozzá, melyben pártolja ugyan a cikk lényegét és tartalmát, de keserűségét sokalja s egyszersmind óhajtja a felszólalás üdvös hatását. — Ez magyarázata a két cikk közt látszó ellentétnek. Vörösmarty oly szerkesztői fogással élt, mely nem ritka a journalistikai pályán s kényesb ügyekben épen a szerkesztő tapintatosságát tanúsítja. Nem lehet hát szó itt semmi nemű kétszínűségről. Vörösmarty szem előtt tartotta mind két fél érdekét s őszintén óhajtotta a méltányos kibékülést.

A cikk megtette hatását. Legelőbb is Fáncsy és Bartháné szólaltak fel ellene, mentegetvén magokat a túlzó követelések vádjá ellen. (Athenaeum 1841. I. félév 32. sz.) Vörösmarty a szerkesztőség nevében a következő megjegyzéssel vezette be Fáncsy cikkét: 'Attól félve, nehogy személyek kímélése miatt dolgot áldoznak fel, dolgot, mely színügyeinkre nézve nagy fontosságúnak látszott előttem, kénytelen valék y úrnak szóba hozott cikkét, ki azt változtatás esetében nem akará az Athenaeumnak átengedni, úgy mint írva volt, minden élességeivel közönség elébe hozni, a nélkül azonban, hogy a cikk egyes kifejezéseit vagy hangját, akkor is helyeseltém volna vagy most, miután a vádakra felvilágosítások következtek, helyesleném.' Fáncsy azonban nemcsak y ellen írt, hanem Vörösmarty utóíratára is kiterjeszkedett e következő sorokban: 'Végezetül még V. férfias utóíratára is tisztelettel megjegyezhetni vélem, hogy M(egyeri) és E(gressy) pályatársaim mellett, kik szerinte nem pénzalkú, hanem más ok miatt (mit nekem sem szándékom elvitázn) hagyták el ideiglen a színházat, a túlkövetelés vádjá még azok mindegyikét sem terhelheti, kik épen oly neves ok miatt, ideiglen sem hagyták el a színházat.'

Vörösmarty erre V. jegye alatt így felelt: 'E felett, ha soraink figyelemmel olvastatnak, sem közvetve, sem közvetlenül nem mondók ki véleményünket; mert ezt a vita sodrán kívül esőnek tartottuk. Állításunk röviden erre megyen ki: Azokat, kik nem alkú, hanem egyéb ok miatt hagyták el a színházat, pártul fogta a közvélemény (azaz e lépésöket javalta vagy legalább menteni, jóra magyarázni hajlandó volt.) Meggondolva s akarva nem mondánk többet, nehogy sikertelen s a figyelmet a főtárgytól könnyen elvonható kérdés vitatásába bonyolódjunk. E szerint tehát azokról nem lehet szó, kik bármi okból

honn maradtak, hanem kik előbb nem alku miatt távoztak el, s azokról, kik most alku miatt valának távozendók. Amazokat, úgy hívök, pártul fogta a közvélemény; ezeket, úgy hiszszük, kárhoytatni és sújtani fogja, ha megvalósodik, hogy az igazgatást, mely minden jót eszközölni kész, túlságos követelésekkel szorítani, s a színházat, ha csak ideiglen is, megrendíteni nem átallják. E hatalom, nem tartózkodunk kimondani, kezökben van; de evvel visszaélni annyi volna, mint fejökre gyújtani a házat, mely oly hosszú, bár senkitől kétségbe nem vonható érdemű küzdes után végre szállásul ajánlkozik. Mi tehát a főlebbi szerény nyilatkozatot csak legkisebbé megczáfolni, vagy vitatás tárgyaul kitenni nem akarjuk, de Utóiratunkra visszatérve, kénytelenek vagyunk ismét kimondani, hogy soha sem volt ok oly szoros gazdálkodásra mint most: most, midön semmi adakozásra számot nem tarthatunk, pénzerön fölül költeni annyi, mint az országos színházat meglábolhatlan zavaroknak vagy hosszú dístelen tengésnek tenni ki; mert minden előlegezett költekezés súlyosan fogja nyomni a későbbi éveket. Azonban legyen egyszer rendben a színház, jövedelmei nagyobbak, tisztán beszámítható a segédpénz, örömmel üdvözlendjük azon napot, melyben színészeinknek ha nem fényes, legalább kéjelmes élet biztosíttatik: mert nem tartozunk azon nagy lelkű bölcsekedök közé, kik írók és művészt mint szamarát a cigány, a koplásra szeretnék megtanítani. Ezen experimentum nálunk már csaknem ezer éves, s mit mutathatunk elő? Csaknem semmit. Író és művész koplaltak és kivesztek, vagy inkább, mielőtt e szigorú hazafiságot megkísérteni kedvök jött volna, más felé fordultak, s legrosszabb esetben koplalni henylve sem volt lehetetlen. Az idő avult. Az ország gondoskodni kezd a szellemélet fiairól. Legyünk rajta, legalább kik jobbaknak szeretünk tartani, hogy e jó akarat túlságos követelések által vissza ne riasztassék. S az eddig jött nyilatkozások szerint van okunk reményleni, hogy színészeink engedékenysége nem fog akadályokat szerezni, ha az igazgatóság bölcsesége a pénzerőhöz mérve kitalálja az igazságos arányt, melynek a színészek díja és tehetsége között lennie kell.'

Egressy is felszóalt ez ügyben maga és több pályatársa nevében, (Utóhangok a színészet évdíja fölötti zajokra. Ath 1841. I. félév 40. sz.) s nemcsak az y jegy alatti czikkre felelt, hanem a Pesti Hírlapnak is, melynek 19-dik számában Kossuth az y-énál is keményebb czikket írt a színészek túlságos követelései ellen. Kossuth a Pesti Hírlapban (31. sz.) válaszolt Egressy Gábornak, mit aztán az Athenaeum is átvett. (Színházi dolgok. Ath 1841. I. félév 50. sz.) E czikk nemcsak kemény dolgokat mond Egressynek, hanem általában magáról a színművészetről is megvetőleg nyilatkozik. 'Mi — úgy mond — a nemzeti színházat, a nemzetiségnek vele összekötött tekinteténél fogva igen fontos ügynek tartjuk: de ha állapotunk szerencsétlensége ily fontos tekintet nem kötött volna hozzá, fontos dolgoknak épen nem tartanók.' Vörösmarty látván, hogy a polemia igen messze megy, s nemcsak holmi visszaélés, hanem az egész drámai művészet is megtámadtatik, továbbá, hogy a túlzó követeléseket a

hír nagyította, a színészek engedékenyeknek mutatkoznak, s méltányos évdíjért szerződni készek, nemcsak hogy nem izgatott tovább ez ügyben, hanem még segített Egressy Gábornak a Kossuth ellen írt feleletében, melynek majdnem felét írta vagy átdolgozta, amint Egressy Gábor nekem bevallotta. (Színészetünk ügyében. Ath 1841. I. félév 59. sz." (Ö. M. 1884–85. VII. k. 386–389.)

TROMBITÁS GYULA kétségbe vonta, hogy a cikknek első, „– y” jeggel aláírt része valóban Vörösmartytól származik. (Vörösmarty dramaturgiája. Bp. 1913. 6.) Gyulaival szemben három érvet sorakoztatott fel: 1. Vörösmarty ezt az írását nem vette fel a „nemzeti”, illetőleg a „kézi” kiadásba; 2. Toldy a saját Athenaeum-példányába – most az OSzK-ban őrzik – ceruzával ezt jegyezte be a cikk mellé: „én”; a cikk szatirikus-szangvinikus hangja elűt Vörösmarty nyugodt, mértékelt stílusától, inkább Bajza modorára vall. Trombitás kétkedésének van némi alapja, de bizonyítékai nem eléggé erősek ahhoz, hogy megdöntsék Gyulai állításait. Először: annak nincs különösebb jelentősége, hogy a Színházügyi hír és voks nem jelent meg az MM 1845–48-ban, illetőleg az MM 1847-ben, hiszen a Játékszini krónikának Vörösmartytól származó 208 írása közül csak 101-et közöltek a szerkesztők; azonkívül Vörösmarty nyilván nem is akarta, hogy szerzősége ily módon kiderüljön. A második évről maga Trombitás Gyula is elismeri, hogy Toldy ellentétbe került önmagával: a Gyulainak tett szóbeli nyilatkozat és az Athenaeum kézírásos glosszája kölcsönösen lerontják egymás hitelét. Harmadszor: nem kétséges, hogy Vörösmarty általában tartózkodott a szenvedélyes polémiától, de ez még nem zárja ki, hogy egyszer-egyszer ne szólalhatott volna fel (lesebben. És végül: van egy olyan adatunk, amely határozottan Gyulai igazat bizonyítja. EGRESSY ezt írta Vörösmartyról szóló visszaemlékezésében: „Volt eset, midőn álnév alatt kemény cikket írt az egyes tagok látszatos önzése, s állítólag túlzó követelése ellen; ámde föl levén világosítva: védelmére kelt a méltatlanul sújtott színésznek, amikor ennek ellenfele sértett büszkeségében magát a színészet gyökerében támadta meg, s a színházat mint kártékony férget akarta eltiporni.” (Emlékezés Vörösmartyra. Kézirat. MTA Kézirat-tár K 778.) Nem vitás, hogy Egressy itt a Színházügyi hír és vokstra célt, minthogy pedig a polémiában közvetlenül részt vett s így jól ismerhette annak minden mozzanatát, nyilatkozatát, perdöntőnek fogadhatjuk el.

Egressy Gábornak cikke, amelyet Vörösmarty közreműködésével írt, a következő:

Színészetünk' ügyében

Irodalmi becsületes vitának szükséges célja: igazságyomozás; ez vala céloim is, színészetünk' erkölcsi érdekében emelt szózatommal Kossuth úr' 's bizonyos -y' ellenében. Elvem pedig: a' tiszta öntudatnak egész bátorságával, 's az udvariság' czafrangjai nélkül mondani ki, mit legjobb meggyőződéseim 's belátásom szerint igaz-

ságnak tartok, nem tekintve, ki ellenében mondom azt, mert erős hitem szerint, általános igazságokat egyes kivételek meg nem változtatnak, bár mi tiszteletre méltók legyenek is különben e' kivételek.

Ha most a' fenérintett színészeti vitában, a' személyügyeket megelőzve, egyedül igazság-nyomozásaink' tárgyára szorítom figyelmemet, úgy a' Kossuth úr által lapjaiban 's e' lapokban elmondottak után bevégezettnek mondhatni e' vitát, mellynek kellemetlen tárgyai, mint tudva van: a' színészetkicsinlésnek 's az évdíj' nagyolásnak kettős kérdése volt. Én az igazságot e' kicsinlés és nagyolás közt középben állítam lenni, 's e' pont körülbelül csakugyan meg is van immár közelítve; mert a' jogszerű 's becsületesen motiválható színészi díjkövetelések iránt Kossuth úr is engedékenynek látszik, a' szerénytelenül túlságosoknak pedig én sem valék ügyvéde soha.

Azonban az általam szerkesztett védíratnak más tárgya is volt. Néhány rokonérmelmű társammal méltányosságot, illendő bánást ohajtánk azon eszme, 's ezt képviselő polgárfelekezet' számára, mellyet a' nemzet épen e' pillanatban emelt édes gyermeke gyanánt hő kebléhez, nem kis dicsőségére korának.

És ebbeli kívánatunk sem maradt egészen sükeretlen. Mert, ha bár a' színművészet Kossuth úr' teljes sympathiáját nem bírja is, ha bár azon hitvallásával ismertet is meg bennünket, mikép a' színészet csak nemzeti szerencsétlenségből tartja fontosnak, általában pedig parányi dolognak, 's nagyra becsülését nemzeti súlyedés' jelének állítja, de mivel a' színházunkat mind ezek mellett a' nemzetiség' művészet-templomanak, 's mint illyet gyermeki szeretettel tekintendőnek nyilatkoztatja: én részről ha csak ennyi részvéttel is megelégszem Kossuth úrtól, viselje bár e' részvét némi keserű kénytelenségnek színét magán. Mert hiszen senkinek sem jutott pályatársaim közül valaha eszébe, hogy a' színészetnek nagyobb jelentőséget vagy fontosságot akarjon követelni a' nemzeti szükségek vagy közintézetek' sorában, mint a' mennyi őt aránylag illetheti. Valóban felekezetemet sokkal igénytelenebbnek ismerem, hogyszem annak akármelyik tagját is saját tükre valami roppant cosmopolitai, vagy nemzet-reformáló gigásznak mutathatná, ki talán a' világbölcséséget saját szakművészetében hinné összpontosulva lenni, 's eltelve magával, a' tudományok és művészetek' egyéb neveit parányi jelentésű dolgoknak tartaná. Valóban mi igen is érezzük, mennyire véges az emberi erő, csak egyetlen tudomány- vagy művészetágban is, a' tökélynek bizonyos fokára juthatni, 's érezzük azt is, minő parányi mozgó rész magában akármely egy tudomány vagy művészetág, ama' végtelen távolban eső eszményi cél' ellenében, mellynek nevei: közértelmesség, nemzeti dicsőség, emberi boldogság.

Lehetne némi jegyzeteket tennem a' színművészet' általános becse fölött is, melly Kossuth úr által kétségbe hozatik, ha e' részben az én parányi ügyvédségem felesleges nem volna. Egyébiránt meg vagyok győződve, hogy Kossuth úr, ki az auctoritásoknak nem barátja, csak

úgy kívánja tekinteni e' nézetét mint egyesét, tehát nem csálhatatlant. Egyesek már könyveket is írtak a' színészet ellen, a' kérdés századok által lön megvitatva, 's most mellette egy világ nyilatkozik. Szabad legyen azonban annyit megjegyznem, hogy bár mi történt legyen is a' hajdani Athenében, jelenleg nincs okunk aggódni a' nemzetek sülyedésén épen a' színészet miatt, 's akkor, épen midőn szemünk' láttára vernek és hódítanak nemzetek, kiknek színészetök van, népeket, kiknek színészetök nincs.

Még némelly kifejezések iránt kell igazolnom magamat, mielőtt e' tárgyban iratomat befejezném. Kossuth úr nevetségessé teszi úgymartyságunkat, a' legnagyobb szerénységgel bár, ellenébe téve azt a' magáénak. A' hiba megtörtént. Saját áldozatinkról, szenvedésinkről ritkán kell szólni, 's engem arra, hogy illyekről szóljak, csak azon méltánytalan hang, a' lenézésnek, megvetésnek életmérgező hangja bírhatott, mellyel az összes színészetet megtámadták. De mivel már kimondatott a' szó, nem vonhatom azt vissza; mert igaz, ha bár tán kimondani nem volt is tanácsos. De ezen martyság nem Kossuth úr ellenébe volt felhozva, hanem inkább azon osztálynak ellenébe, mellynek szellemében ő, 's még inkább -y rólunk lenézőleg szólott. — Egyébiránt a' martyságnak is több neme van. Vannak fényes szenvedések, mellyeknek tanúja ország, vagy talán az egész emberiség. Az illy szenvedőt önlelki erején kívül azon öntudat is emeli, hogy érette ezer részvevő szív dobog, hogy önfeláldozása fenmarad az emberek' emlékezetében, őt erősíti honfiainak, embertársainak becsülése. Ez neki vigasztalás, magas lelki öröm, dicsőség! De, uraim, legyetek valamely fénytelenebb, bár nemzeti ügy' első emberei, mint mi, a' még csak nem régiben mostoha színészeté, félre- vagy épen nem ismerve, elhagyatva, megvettetve, számkivetett nép, kikkel társalkodni szégyennek tartatott! Legyetek buzgók, fáradatlanok egy nagy befolyású művészetet a' virágzóbb idegen' ellenében fentartani, míg szükség parancsolta vándorlástok kóborlásnak, foglalkozástok hanyatlásnak bélyegeztetik, míg egy diszesebb öltözetért hiú, talán éhséggel küzdő nyomortokért korhely a' nevetek! Kísértések meg ezt, hozzá tudva még, hogy a' színész' becse önmagával kivész, 's meg fogjátok vallani, hogy van valami e' szenvedésekben, miért a' díjkérőnek nem bottal kell felelni. Vagy talán ez életmód vérünkben áll? De akkor ama' fényes szenvedőnek is vérében áll az, hogy dicsőítették, különben talán, mind mi kicsinyek, mind ő a' nagy, nem érjük be csupán a' legszigorúbb kötelességgel, több könnyű 's vérünkhöz illőbb kötelességek közül válogathatván, mellyek szintúgy a' köztársaság' vagy emelésére vagy fentartására szükségesek. De legyen vége: nem tárom fel többé sebeinket, ha bár a' félreértetés is seb, a' sebek' legkínosabbika.

Szólottam a' tekintetes táblabíró urakról is, de nem azon tulajdonaikat illetve, mellyekkel, alkotmányszerű jogaiknál fogva, tartós lelkesedéssel a' közjót előmozdítani törekszenek (ez előttem, mint minden honfi előtt szentség), hanem azon fénytelenebb eredetiségökről, mellynek hitében mindenhez legjobban akarnak érteni, ha szinte nem tanulták is, 's azon rossz szokásokról, hogy körü-

kön kívül mindent kicsinulenek, 's ítéleteiket oraculum' hangján hirdetik ott is, hol a' tudomány vagy művészet' rejteményeibe avatva nincsenek, hol a' foglalkozást, vállalatot felületesen 's jobbára csak nevérol ismerik. 'S így a' tekintetes uraknak is, mint minden, még olly magas osztálynak is van némi árnyékosabb oldala, 's ha szabad mondani, bal szellemű része, mit én azon bánásmódban véltem megtalálni, mellyel a' színészeken keresztül gázoltak, de csak a' színészeken, mert az énekesnök még most is 's a' tekintetes urak előtt is kivétel maradtak. Nem akarom tovább vitatni, hogy e' nézetemben igazam volt, sőt még azt is kész vagyok elismerni, hogy részemről hiba volt a' tekintetes úri hangot hasonló göggel viszonznom; de más részről az is igaz, hogy nem én vagyok első, ki a' tekintetes urakról illy hamisan vélekedem, mi felől mindenki meggyőződhetik, ki a' következő (még 1833ban megjelent) verset elolvasni nem resteli:

A' ki tekintetes úr, az méltán bölcs nevet óhajt:
Tudja mi a' szép, jó: ló, pipa, puska, kopó.

De a' vers csak költemény, 's így én annak betűszerinti valóságáért kezes lenni nem akarok.

'S miért szólaltam épen én fel, kit a' megtámadások nem illettek? Épen ezért; mert azt hittem, hogy mint olyanok' egyike, kik nem csupán díj felett alkuszna, kik Pestet nem csak kellemiért 's nagyobb fizetésért szeretik (mert erre nézve legalább jelenleg a' vidék kedvezőbb volt), leginkább visszautasíthatom azon sértő bántást, mellyel a' díjkérők legázoltattak. De megvallom nem voltam elég erős elhárítani a' balítéletek súlyos kezének csapását; az kérlelhetlenül egészen szegény fejemre nehezedett. Pedig a' dolog igen egyszerű: kértünk mert fel voltunk szólítva, 's többet kértünk, mert azt hívők, hogy az országos pénz már kamatozik, 's mert még néhány forintra vesztegetés nélkül is szükségünk volna. Most tudjuk helyzetünket, 's szerződünk a' nélkül, hogy többé zúgolódnánk, pedig az intő szavak épen nem olly modorúak voltak, hogy távozó kedvünket lohaszszák, vagy hogy megnyugtassanak; de megértők a' színház' mostani körülményeinek parancsát, 's helyben maradánk.

Ime bűneim' lajstroma, melly talán új haragot zúdítand fejemre; de már hallgatok, 's talán igen sok időre, 's csak azon ártatlan kérest intézem jóakaróinkhoz, hogy ha már a' testi verést megszüntetni olly nemes állhatatossággal törekesznek, szüntessék meg egy úttal a' lelki botozást is.

Egressy Gábor

Színházunk országossá avattatása — az 1840: XLIV. t. c. alapján az addig Pest megye igazgatása alatt álló színházat országos intézménnyé nyilvánították, s vezetését 1841. január 1-től az országgyűlés által kijelölt kormányzó választmány vette át. (L. 177. sz. bír. jegyz. 13. pont.)

F. úr — Fánecs Lajos

B-né — Bartháné Meszlényi Anna

L. R. — Laborfalvy Róza

M. — Megyeri Károly

Láng kisasszony — Lángh Paulina (1820—1849) énekesnő; 1841. január 29-én lépett fel először a Bátori Máriában. Később Ábrányi Emil (1820—1850) felesége; házassága után megvált a színpadtól.

A részvényes igazgatóság . egy tagot vőn fel — célzás a kivételezett Schodelnéra, l. 177. sz. bír. jegyz.

Penes mentem fundatoris — az alapító szándéka szerint.

A tekintetes táblabíró urak — Egressy Gábor a PMSz megyei vezetőségére célzott.

193.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 31. sz. márc. 14. 495—496. h. Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 216—218. l. (CLXVI. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 239—240. l. (CLXVI. sz.)

Vörösmarty ismertetését Szigligeti drámájáról l. 110. sz. bír.

A régi és új iskola — Színészeink előadását színjátszásunk hőskorában túlzott pátosz és kántáló érzelmesség jellemezte. De már a BSzT korában egy új stílus kezdett kialakulni, amely szakítva a modoros, affektált beszédmóddal, a lelki állapot minden fokán természetes kifejezésre, hanghordozásra és gesztusokra törekedett. GARAY JÁNOS a kétféle stílust így jellemezte: „Az óiskola a színi előadás becsét bizonyos *l á t s z ó l a g - m ű v é s z i* szavalásba helyezett, melly mintegy azt tanítja, hogy minden vers után meg kell állni, annak közepe tájáig a' hanggal felmenni, 's vége felé ismét leszállani, miből aztán ama félig kiáltó, félig éneklő, magát szüntelen ismétlő, egyhangú szólejtés származik; továbbá sajátága egyes (sokszor egészen közönséges) szavak és phrasisok kiemelése, 's bizonyos dagálylyal kikiáltása; úgy szinte valamely maneros, csaknem egészen pantomimi hadarászó taglejtés, minden tárgyhoz és indulathoz mérés nélkül, szóval természetesség nélkül. Az új iskola ellenben az egyszerűt, igazt 's mesterkéletlent igyekszik szavalásába és előadásába önteni, kerülni a' hamis pathoszt, az éneklő szólejtést, 's a' t., mi által az egyhangúság elvész, az élethez 's élet után idomitandó művészethez közelebb járultatik.” (Hműv 1836. 27. sz. ápr. 2. 211—212.) A kérdést részletesen fejtegette BAJZA Szükséges magyarázatok a Rajzolatok színbírók compániájának c. cikkében (1836). (L. BAJZA V. 28—37.) Ebben — többek között — ezt írta: „Színészeink felmondás és szavalás tekintetében régi és új iskolára oszlanak. A régi vagy inkább síró és éneklő iskolához tartoznak színészeink közül sokan, még a jobbak is: Kántorné, Szentpéteri, Déryné, Szerdahelyi; az új iskolához: Megyeri, Lendvainé, Lendvai, Telepi. — Bartha, Tóth, Parázsoné ezen két iskola között ingadoznak. Nem levén a régi időkől még csak oly

felületes színi kritikánk sem, mint a mostaniak, tapogatni sem tudom, mikor alakult ezen régi iskola, kik voltak fejei? Hogy a kotzebuei, jünger, ifflandi színművek előadása nagy befolyással lehetett ezen iskola támadására, azt sok bizonyossággal merném állítani. Az új iskola kezdőjét és teremőjét szinte nem tudhatom; korunkban *Megyerit* lehet feje gyanánt tekinteni; az ő recitációi (mi az intonációt illeti) a legegészségesebb beszédek, melyeket magyar színésztől valaha hallánk, de a művészi szavaláshoz még ő sem bírt fölemelkedni, a mit természetesen tartok színészetünk eddigi körülményei közt. Megyerihez legközelebb *Lendvainé* áll, s a mit ő recitációi tekintetben eszközölni tud, az neki, úgy látszik, eredeti műve, s ő a legjobb úton van, melyen fiatal színészné lehet. Kár, hogy Megyeri kiejtéséin, mi némely vig szerepeknél észrevehető, bizonyos selypegés fordul elő, a mi néha jól üt ki, de többször nem illik a szerephez. Ez a selypegés az s betűk kiejtésében tűnik ki leginkább; *Lendvainé* pedig némany szótagokat elharapva s elnyelve ejt ki, másokat ismét, természetöknél fogva rövidket, megnyújt és viszont, például: *hätälöm, kégyélém, jö isten, főró*: *hätälöm, kégyélém, jö isten, főró* helyett, s ez által mindketten ártnak a különben elég józan recitációnak . . . *Telepi* az új iskolai recitációnak egyik legszélsőbb pontjához áll közel, ott, hol gyakran már minden művészet megszűnt s elkezdődött a mindennapiság országa. Az ő beszéde a legértelmesebb vagy legalább egyike a legértelmesebbeknek, mert minden szótagot hallhatólag mond ki, hangja meglehetősen területű, s erő van benne, de ezen erő néha nyersséggé válik, s ezen nyersség az, mely kívül áll a művészi recitáció határain. — Fiatal színészeinknek nem ajánlható eléggé, hogy óvakodjanak a régi iskolát követni, mert az hamis szavalásra vezeti őket, tartsák inkább szemök előtt az újat s tanulják' belőle, ami megtanulásra méltó, mert a való művészi declamációt még ez sem érte el, de ezen iskola kezdi törni az utat, melyen hozzá közeledhetni."

194.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 34. sz. márc. 21. 544. h. Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 218—219. l. (CLXVII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 240—241. l. (CLXVII. sz.)

A színlap újdonságának jelezte a Luca székét, de ez csak a NSZ vonatkozásában felelt meg a valóságnak: Katona drámája ekkor már négy évtizedes színpadi múltra tekinthetett vissza. A második pesti színtársulat Luca széke karácsony éjszakáján címen 1812-ben, 1813-ban és 1814-ben egyszer-egyszer adta, később vidéki és vándorszíntársulataink is sűrűn játszották; BSZT: 1833 (1), 1835 (1).

A bírálatból két dolog derül ki. Először, hogy Vörösmarty nem ismerte Katona József életét, nem tudta, vajon a Luca széke a Bánk bán előtt vagy után keletkezett-e. Másodsor, hogy a Bánk bán 1839-i

előadása óta eltelt két év alatt nem változott meg Katona nagyságát fel nem ismerő véleménye (l. 176. sz. bír. jegyz.), holott Erdélyi János buzgólkodása nyomán ekkor már kibontakozóban volt a Katona-kultusz.

Vörösmartynak a bírálatban kifejezett kivánsága nem teljesült: a darab „javítására” senki sem vállalkozott; a Luca székét egyszer adták még, azután végleg letűnt a műsorról.

Nagy Ignác ezt írta az előadás után: „E’ színpadon először adaték ezen dráma, mely egyébiránt olly gyöngye, hogy épen nem ismerhetni meg benne ‘Bánk bán’ derék szerzőjét.” (Jkor 1841. 23. sz. márc. 20.89.)

195.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 36. sz. márc. 25. 573–574. h. Aláírás: V.

MM 1863–64. XII. k. 219–223. l. (CLXVIII. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 241–244. l. (CLXVIII. sz.)

Szigligeti drámáját 1841. február 15-én mutatta be a NSz. Vörösmarty a harmadik előadásról írta bírálatát.

Az Ál-Endre Szigligeti írói pályájának egyik mélypontja. „Szánó mosollyal és unott ásitással tesszük le e nagyon üres és nagyon lapos színművet” — írja róla Vértesy (262), Osváth Béla pedig — Szigligeti még másik három darabjával együtt — így jellemzi: „1841-ben írt négy történelmi drámája (Ál-Endre, Korona és kard, Dávid, Trubadur) nem jelent előrehaladást, meglátszik rajtuk a gyors munka, kidolgozatlan jellemeket, drámaiatlan helyzeteket, hajmeresztő bonyodalmatkat s elég szűk erkölcsi világgépet találunk bennük.” (OSVÁTH BÉLA: Szigligeti. Bp. 1955. 37.) Elégedetlen volt a korabeli kritika is: „Ámbár e’ mű, mint történelmi előadás, érdeket gerjeszt a’ nézőben: de azért, ha nem tudná is, hogy azt (bár kissé más alakban) a’ szerző már csaknem öt év előtt írta, még is fiatalabb kori ’s gyengébb munkáji közé számíthatná.” (Hműv 1841. 15. sz. febr. 21. 118.)

Vörösmarty találóan mutatott rá a dráma fő hibájára: az össze nem illő jellemek, az ellentétes hangulatú jelenetek anorganikus kapcsolására. Valóban, Szigligeti félreértette a francia romantika tanítását a ’groteszk’-ről, s művészietlenül keverte egybe a komoly és bohózatos, sőt fantasztikus elemeket. A drámának nem is volt sikere: a szabadságharc előtt négyszer adták, az 50-es évek elején — átdolgozva — felújították, de így sem ért meg egynél több előadást.

Elrendelés — elrendezés, szerkezet. I. *Elméleti töredékek* 561. s.köv.s.

Aljas — I. az *Elméleti töredékek* 71. sorához írt szövegmagyarázatot.

A kincsen osztozók hanyagsága — II. felv. 3. jel.; egy lovász (Gózon), egy szakács (Hubenay) és egy komornyik (Petrik).

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 37. sz. márc. 28. 589. h. (A 197. sz. bír. együtt.)

MM 1845—48. X. k. 582—584. l. (XCIV. sz.)

MM 1847. 1807—1808. h. (XCIV. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 223—224. l. (CLXIX. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 244—245. l. (CLXIX. sz.)

Dinaux (l. 113. sz. bír. jegyz.) és *Legouvé, Ernest Wilfrid* (1807, Párizs—1903, uo.) *Louise de Lignorelles* c. drámáját 1838-ban mutatták be Párizsban. A PNSz mindössze egyszer játszotta 1841-ben, ezzel szemben a NSz-ban 32-szer ismételték.

Tompa Imre — SZINNYEI (XIV. 288.) csak annyit mond róla, hogy tartományi biztos hivatálnok volt Erdélyben, s fordításokon kívül beszélyeket írt a *Regélőbe* és a *Rajzolatokba*. A *Lignerolles Lujzát Theodor Hell* (l. 15. sz. bír. jegyz.) német átdolgozása nyomán fordította; a fordítást *Vörösmarty* nézte át. (L. BRISITS 36.)

A m. akad. költségén — 48. sz. bír. jegyz.

A Honművész kritikusa elismeréssel írt a darabról: „Ismét egy jó, életből merített, könnyen folyó dialogokkal, meglepő helyzetekkel 's bonyolódásokkal telt darab, mellyben egy nyomorú gazember mindvégig hazudik, esküszik 's esküt szeg; rimánkodik, bocsánatért könyörög, hogy újra csaljon; míg végre a 'poetai igazság' kiszolgáltatására párbaji golyó végzi életét.” (Hműv 1840. 52. sz. jún. 28. 424.)

A dráma főhősnője (*Lendvayné*) *Lagrange*-nak (*Szentpétery*), egy a konventben való részvétel miatt hosszú ideig száműzött és nemrégén visszatért politikusnak a leánya, akit néhány éve elhunyt édesanyja adott feleségül *Lignorelles* *Henrikhez* (*Fáncsy*), egy *Martinique*-ből származó írőhoz. *Lujza* erős jellem, erkölcsileg magasan felette áll könnyelmű férjének. *Henrik* beleszeret *Givry* gróf (*Bartha*) nejébe, *Ceciliába* (*Laborfalvy*), a volt híres énekesnőbe. *Lujza* megtudja egyik légyottjának helyét — *Lujza* anyjának sírja mellett —, odamegy, s méltóságteljes magatartásával annyira lefegyverzi vetélytársnőjét, hogy az bűnbánóan magába száll. — *Henrik* is bocsánatot kér, újra hűséget fogad, de nem tartja meg szavát, érzékisége újra *Cecilia* karjába vezeti. *Cecilia* férje leleplezi a viszonyt; a *Lignorelles*-kastélyba követi feleségét, s *Lignorelles*-t feljeleníti a békebírónál, aki megjelenik poroszlóival, hogy a nőt erőszakkal eltávolítsa a kastélyból. A helyzetet a váratlanul hazatérő *Lujza* oldja meg, aki mélységes csalódása ellenére nagylelkűségből egy hátsó kijáraton kiszökteti a grófnőt. — A gróf most pert akar indítani *Lignorelles* ellen csábításért. *Lagrange*-nak nagy nehezen sikerül őt erről lebeszélni, hiszen a pörrel az ártatlan *Lujza* és gyermeke nevét is meghurcolná. *Lignorelles* viszont párbajozni akar a gróffal. Közben kiderül, hogy *Cecilia* az események következtében megtévelyodott. Ennek hírére a gróf kiáll *Lignorelles* ellen és agyonlövi.

Miré hercegnek, a gróf nagybátyjának (Udvarhelyi) az a szerepe, hogy vadászkutyáival behatol Lignorelles-ék parkjába, de Lujza felépésére megszeli, sőt teljesíti annak feltételeit. Mindez arra szolgál, hogy az asszony határozott jellemét az író bemutassa.

Szövegváltozatok

2. Legouvé-tól 4. egyiránt 5. kifejezettek 's 6. gazdagok minden 7. nélkül 9. ösztönül 14. szilárd, de 15. nemeslelkűségét szívrehatóbb 16. fejezé 24. Henry nem szerepe. Ha 26. teheti/de 28. példaul 30. hanem megindulás' elragadó, 39. erőltetés és 42. tesz, 43. lehet, 46. szóelforgatással A bírálat előtt: Mart. 18. Rózsa. Eredeti vigj. 3 felv. Szigligetitől.
Mart. 19. A' moori vásár. Vigjáték 3 felv. Blum Károly után magyarosítá Kiss Iván, a' m. acad. költségén.

197.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 37. sz. március 28. 589—590. h. (A 196. sz. bír. együtt.) Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 584—585. l. (XCV. sz.)

MM 1847. 1808—1809. h. (XCV. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 224—225. l. (CLXX. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 245—246. l. (CLXX. sz.)

A darabról l. az 55. sz. bír. jegyz. és a 180. sz. bír. jegyz.

Szövegváltozatok

1. Vigj. két felv. Gerle 2. ford. Ecsedy 3. molnárok 5. mutatja, 6. Megyery utánazhatlan 7. különb [sh.] érdekű 9. életből 12. 's mire 14. napirenden 15. színpadunk, 16. "Egy 17. egy 25. mívelt 26. meg?

198.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 38. sz. márc. 30. 608. h. Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 225—226. l. (CLXXI. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 246. l. (CLXXI. sz.)

Goldoni, Carlo (1707, Velence—1793, Párizs) a világirodalom egyik legnagyobb, rendkívül termékeny vigjátékírója; a *commedia dell'arte*t a jellemek realista elmélyítésével magas irodalmi színvonalra emelte, művészetével a polgári haladás felvilágosult gondolatát szolgálta. (L. SZAUDER JÓZSEF: Goldoni válogatott vigjátékai. Bp. 1955. Előszó I—XXXV. l.) Fiatalkora óta szoros kapcsolatban állt a színészettel;

átmenetileg ügyvédi tevékenységet is fejtett ki, de 1748-ban a velencei S. Angelo színház kötelékébe lépett mint színházi költő. Az 50-es években híre már túllépte hazája határait. 1762-ben Párizsba költözött, s itt az olasz színházat vezette.

A *Két úr szolgája* — Il servitore di due padroni — mai napig egyik legtöbbet játszott darabja. Első vázlata 1745-ből való, végső kidolgozására néhány év múlva került sor. A német színpadokon kezdetben *Ludwig Schröder* (l. 41. sz. bír. jegyz.) fordításában adták: *Der Diener zweier Herren*, 1791., természetesen ez a változat jutott elhozzánk is. **BAYER** szerint (NJT II. 400.) már Kelemen Lászlóék is játszották; a második pesti színtársulat 1807 és 1814 között évenként tűzte műsorára. **BSZT**: 1834 (2), 1836 (1), 1837 (1). A **NSz**-ban 61-szer került színre, utoljára 1959-ben Révay József fordításában.

Sághi(y) Ferenc (?-?), a budai nyomda felügyelője, egyetemi írnok. Kazinczyval, Batsányival állt levelezésben; Döbrenteihez írt leveleiben kikelt a nyelvvétség ellen. Versegly Ferenc maradványai és élete c. munkája 1825-ben jelent meg. Más drámákat is fordított. (SZINNYEI XII. 21–22.)

A vígjáték főhőse Truffaldino (a magyarosított szöveg szerint Korlát, — Telepy), az egyszerre ostoba és ravasz, szorultságában leleményesen hazudozó, de alapjában véve becsületes szolga. Hogy minél több pénzhez jusson, egyszerre két úrhoz szegődik: egyik gazdája a férfinék öltözött Beatrice (Veronika, — Laborfalvy), aki párbajban elesett bátyja képében lép fel, a másik pedig Florindo (Erdélyi Antal, — László), Beatrice szerelmese, aki nem tudja, hogy a leány Torinóból Velencébe követte őt. (Sághi magyarosítása szerint a történet színhelye Pest.) A szövevényes cselekmény — amelyben még egy másik szerelmes pár, Clarice (Teréz, — Hubenayné) és Silvio (Ignác, — Szigligeti), valamint ezeknek apja, Pantalone (Domonkos, — Udvarhelyi), illetőleg Lombardi (Aranyosi, — Szilágyi) is részt vesznek — Truffaldinonak két gazdája szolgálatában végrehajtott, egymásnak ellentmondó, sok galibát okozó cselekedetei körül bonyolódik. Truffaldino végül is úgy próbál kijutni a csávából, hogy mindegyik gazdáját a másik halálhírével döbbsenti meg; ez a csíny végül is meghozza a kívánt megoldást: Beatrice és Florindo egymásra talál, Clarice és Silvio is boldogok lesznek, Truffaldino pedig feleségül veheti Smeraldinát (Manci — Bartháné), Clarice szobalányát.

Telepy a Schodelné okozta botrányok miatt (l. 177. sz. bír. jegyz.) vidékre távozott. Amikor 1841-ben visszatért a fővárosba, először mint vendég lépett fel a **NSz**-ban, hogy azután hamarosan újra állandó tagja legyen a társulatnak.

199.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 41. sz. ápr. 6. 654. h. Aláírás: V.
MM 1863–64. XII. k. 226. l. (CLXXII. sz.)
ÖM 1884–85. VII. k. 246. l. (CLXXII. sz.)

Töpfer (l. 21. sz. bír. jegyz.) egy régi angol darabot, *William Wycherley* (1640, Clive—1716, London), a klasszikus angol vígjáték jeles művelőjének *The Country-Wife*, 1672 (A falusi feleség) c. darabját dolgozta fel *Die Einfalt vom Lande* címen; a német ősbemutató 1835-ben volt Drezdában.

PNSz: 1837 (6). A NSz 1839. május 6-án adta először, s utána még 18-szor játszotta; Vörösmarty a hetedik előadásról írta bírálatát.

Nagy Ignác — l. 53. sz. bír. jegyz.

A m. akad. költ. — l. 48. sz. bír. jegyz.

A vígjáték cselekménye a következő. Harci nyugalmazott ezredes, földesúr (Udvarhelyi) nagyon haragszik Morgi ügyvédre (Szentpétery), mert az egykor elidegenítette tőle menyasszonyát, s így agglégénységre ítélte. Most arra biztatja két unokaöccsét, Ferit (Szigligeti) és Vilmost (László), hogy hódítsák meg és vegyék feleségül Morgi mostohahúgát, Lizát (Bartháné), akit az ügyvéd a piperkőc Cézárnak (Egressy) szánt feleségül, másrészt Sárikát (Hubenayné), egy egyszerű, de vagyonos falusi leányt, akivel Morgi ármányos módon elhitette, hogy férjének kell őt tekintenie. A két fiatalember vállalkozása sikerrel jár: Cézár a maga ostoba elméncségeivel valósággal Harci Feri kezére játssza menyasszonyát, Vilmos pedig felvilágosítja Sárikát, hogy Morgi jogtalanul tartja fogva. A korántsem együgyű, sőt ravasz Sárika csellet megszerzi Morgi beleegyezését a Vilmostal kötendő házassághoz. Tádé (Szilágyi) Morginak ostoba szolgája, a nevetségesen finomkodó Zagyvayné (Miskolczy Júlia) pedig Cézár nagynénje.

Szövegváltozatok

Az Ath-ban a 'piperkőcz' szó sajtóhiba következtében nagy kezdőbetűvel jelent meg, mintha tulajdonfőnév, az Egressy játszotta szereplőnek a neve lenne. A hibát — amely valamennyi eddigi kiadásban benmaradt — kijavítottuk.

200.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 46. sz. ápr. 18. 735—736. h. Alíírás: V.

MM 1845—48. X. k. 585—586. l. (XCVI. sz.)

MM 1847. 1809. h. (XCVI. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 226—227. l. (CLXXIII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 247. l. (CLXXIII. sz.)

A mű szerzője *J. A. F. P. Ancelot* (l. 22. sz. bír. jegyz.); *Olga*, ou *l'Orpheline moscovite* c. drámáját 1828-ban mutatták be Párizsban. A színlapon — közvetkezésképpen a Játékszíni krónikában is — szereplő Barbieri kilétét nem sikerült megállapítani, s azt sem, hogy milyen alapon tulajdonították — tévesen! — neki a darabot.

A drámát a PNsZ nem játszotta, a NSz-ban is mindössze kétszer került színre.

Földváry Ferenc (1790—?) táblabíró, 1815-ben Heves megye alispánja, 1825—26-ban országgyűlési követ, később királyi táblai ülnök. (SZINNYEI III. 686—687.) Drámafordításokon kívül a Szépliteratúrai Ajándékba és a Regélőbe költeményeket is írt.

A Dumas père modorában készült történeti rémdráma 1535-ben játszódik Moszkvában. A cári hatalmat a kegyetlen Ilona (Laborfalvy), III. Vaszil özvegye gyakorolja. Az elégedetlen bojárok az elhunyt cár első házasságából származó Sofiát akarják trónra juttatni, aki azonban rejtélyes módon eltűnt. Ilona valahogy kideríti, hogy Sofia Firenzében tartózkodik Olga néven (Hubenayné), s ezért elküldi kegyencét, Obolenskyt (Egressy), hogy igyekezzék a leányt így vagy úgy visszahozni Oroszországba. Obolensky meg is találja a leányt egy zárdában; onnét megszökteti, szerelmet színlel, s a naiv leány követi őt hazájukba. Olga tehát Ilona hatalmába kerül. De nem vágyik uralkodni, s Ilona már-már meg is kegyelmezne neki, ám ekkor kiderül, hogy Obolensky valóban szerelmes lett Olgába, s a nő büszkeségében megsértett, féltékeny cárnő most már nem ismer irgalmat. Olgát megöleti, de halál vár Obolenskyre is, aki megpróbálta szerelmesének életét megmenteni. — A rabszolgák — Blaskoff: Szentpétery, Fedor: Megyeri, Uslad: Telepy — szerepeltetésével a dráma szerzője a cári Oroszország embertelen viszonyait igyekezett ábrázolni.

A sűgőkönyvben található húzások, törlések arra mutatnak, hogy a színház megfogadta Vörösmarty tanácsát, s a második alkalommal rövidítve játszották a darabot.

Szövegváltozatok

1. April' *Előszőr*: árva. Szomorúj. 14. Obolenskyt 15. Blaskóf 17. Fedort, 19. Megyery

201.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 57. sz. máj. 13. 912. h. Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 227—228. l. (CLXXIV. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 247—248. l. (CLXXIV. sz.)

Vörösmartynek ez a harmadik bírálata Bayard-Théaulon vígjátékának előadásáról. Az előző kettőt l. 170. és 190. sz. bír.

M. akad. költ. — l. 48. sz. bír. jegyz.

Az Ath — és nyomában Gyulai két kiadása — tévesen jelzi a darabot 2 felvonásosnak. Emendáltuk.

A bírálat előtt: Maj. 6. A' bájital. Vig opera 2 felv. Írta Romani. Zenéje Donizettitől. Mochonaky Amália k. a. mint műkedvelő Adina' szerepében lépett fel.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 58. sz. máj. 16. 928. h. (első rész) és 59. sz. máj. 18. 944. h. (második, befejező rész.) Aláírás mindkét számban: V.
 MM 1845–48. X. k. 586–589. l. (XCVII. sz.)
 MM 1847. 1809–1811. h. (XCVII. sz.)
 MM 1863–64. XII. k. 228–231. l. (CLXXV. sz.)
 ÖM 1884–85. VII. k. 248–250. l. (CLXXV. sz.)

Az Egy pohár víz — eredetiben *Le verre d'eau, ou Les effets et les causes* (A pohár víz, vagy: A következmények és az okok) — *Scribe* (I. 7. sz. bír. jegyz.) legmaradandóbb, ma is játszott darabja. Az ötfelvonásos történeti vígjátékot 1840. november 17-én mutatták be a Théâtre Français-ban.

Nagy Ignác (I. 53. sz. bír. jegyz.), aki a darab fordítója is volt, ezt írta a bemutató után: „Ha a termékeny Scribe csak ezen egy színművet írta volna életében, mégis számíthatna rá, hogy nem hamar fog feledtetni. . . Eső daczára is olly nagy számú közönség gyűlt össze, minőt drámában csak igen ritkán láthatni; a hatás és részvét jelenetről jelenetre folyvást növekvék.” (Jkor 1841. 39. sz. máj. 15. 155.) A dráma megjelent a Nagy Ignác szerkesztette Színműtár c. sorozatban is, de a példányok olyan gyorsan elfogytak, hogy egy hónappal a bemutató után második kiadásról kellett gondoskodni. (Jkor 1841. 49. sz. jún. 19. 193.)

A darab valóban időtállóan bizonyult: a NSz ismételten felújította, s 1931-ben — Hevesi Sándor fordításában és rendezésében — érte meg 100-ik előadását. Utoljára 1954-ben játszotta a Madách Színház Kamaraszínháza. — A PNSz-ban 12 nappal a magyar bemutató után került színrre; abból, hogy 1846-ig mindössze hat estén adták, arra következtethetünk, hogy a mi előadásunk nemcsak megelőzte, hanem felül is múlta a németekét.

RADNAI OSZKÁR szerint (Vörösmarty mint prózairó. Temesvár 1909. 38.) Vörösmartynek az Egy pohár vízről írt bírálata „remeke a mélyreható, kitűnő elemzésnek. Pillantása valósággal végighasít a mű pszichológiáján. Ezzel párosul nyelvezetének bravúros művészete. Prózájának ez a hirtelen tökéletesülése bámulatos.” CSÁSZÁR ELEMÉR azt állítja, hogy Vörösmarty ebben a bírálatban „nem tesz többet, mint elmondja a dráma meséjét, de ezt oly ügyesen, hogy következtethetünk belőle a mű értékére, s ezáltal észrevétlenül is ítélkezik”. (223.) Ez a megállapítás kiegészítésre szorul. Vörösmarty a tartalmi ismertetést megelőzően kiemeli Scribe jellemábrázolásának mély pszichológiai igazságát, s jó érzékkel veszi észre, hogy a lelki analízisnek a modern francia írók által követett módszere — amely alapvetően különbözik a szenvedélynek romantikus festésétől — valami újnak a kezdetét jelenti az irodalomban. — Az Egy pohár víznek a jelentőségét Vörösmarty azzal is kifejezésre juttatta, hogy a harmadik előadásról is írt bírálatot. (L. 205. sz. bír.)

A mű oeconomidája — l. az *Elméleti tövedékek* IV. Elrendezés c. fejezetét.

A magyar akadémia költségén — l. 48. sz. bír. jegyz.

Szövegváltozatok

1. bérszünetben. Először **2.** őt fordítá **3.** Nagy Ignác, a' költségén. — Ohajtható **4.** újabb **12.** MM 1847 természetes, a' **14.** szenvedély, **15.** elő; **17.** szív **19.** keresztül **20.** felszaggatja **26.** kisserű **30.** küzdeni az **34.** gyengítő **35.** ösztönzésre, kívül **37.** szerelme [sh?] **40.** eszközli, **45.** emelkedik. [Itt fejeződik be az első rész.] **57.** míg **58.** könnyűség **59.** tűntek **61.** tűzzé **62.** gyűlöléssel **64.** harczeit, **75.** páholyok' **76.** gyéren: **81.** mind e' mellett

203.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 64. sz. máj. 30. 1025—1027. h. Aláírás: V.

MM 1845—48. X. k. 589—590. l. (XCVIII. sz.)

MM 1847. 1811—1812. h. (XCVIII. sz.)

MM 1863—64. XII. k. 231—232. l. (CLXXVI. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 250—251. l. (CLXXVI. sz.)

A darabról l. a 113. sz. bír. jegyz.

Szövegváltozatok

1. Maj. **5.** valószínűleg **6.** elvetemült **15.** utósó **21.** segéd eszköz **25.** tesz:

26. felemelni; **28.** indúl, **29.** körökbé **30.** mutat; **31.** megáll. —

A bírálat előtt: Maj. 20. Egy pohár víz. Vigj. 5. felv. Scribe után francziából Nagy Ignác a' m. acad. költség.

204.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 68. sz. jún. 8. 1087—1088. h. Aláírás: V.

MM 1863—64. XII. k. 232—235. l. (CLXXVII. sz.)

ÖM 1884—85. VII. k. 251—253. l. (CLXXVII. sz.)

I.

Kotzebue (l. 4. sz. bír. jegyz.) egyfelvonásosának eredeti címe: *Die Zerstreuten*, 1809. PNSz: 1812 (40). A második pesti szintársulat 1813-ban négyszer, 1814-ben háromszor játszotta. BSzT: 1833 (1), 1834 (1), 1835 (2); NSz (5).

A színlap és a sűgőknyv nem nevezi meg a fordítót. Ez BAYER szerint (NJT II. 433.) *Márton József* (1771—1840), a bécsi egyetemen

a magyar nyelv tanára, az MTA levelező tagja, Csokonai Vitéz Mihály munkáinak első kiadója.

A „tréfajáték”-nak nevezett apróság két főszereplője Szelesdy nyugalmazott őrnagy (Szentpétery) és barátja, Zavari, nyugalmazott kapitány (Megyeri), akiket már-már kóros feledékenységük, szórakozottságuk a legképtelenebb bohózáti szituációkba sodor.

II.

Az *Elevenholt házaspárról* l. a 26. sz. bír. jegyz.

A bíráló előtt: Maj. 26. *Gazdag és szegény*. Dráma 5 felv. Souvestre Emil után francziából Kazinczy Gábor.

Maj. 27. *Az ikrek*. Vigj. 4 felv. Francia eredeti után Schneidertől Nagy Ignác, a' m. acad. költs.

Maj. 28. *Csalódások*. Ered. vigj. 4. felv. Kisfaludy Károlytól.

205.

Megjelenés

Ath 1841. I. félév 71. sz. jún. 15. 1133–1134. h. Aláírás: V.

MM 1845–48. X. k. 590–591. l. (XCIX. sz.)

MM 1847. 1812. h. (XCIX. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 235–236. l. (CLXXVIII. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 253–254. l. (CLXXVIII. sz.)

A darabról l. 202. sz. bír. jegyz.

Szövegváltozatok

1. Vigj. 5 felv. 2. Ignác a' költs. 4. meglehet 13. Bolingbrock' 19. méltóság 's

A bíráló előtt: Jún. 1. *Arkádiai menyasszony*. Vigj. 4 felv. Írta Grammerstetter, ford. Balog. — Lendvayné hosszú távolléte után ma lépett fel ismét Adél' szerepében.

Jún. 2. *Bájital*. Nagy opera 2 felv. Írta Romani. Zenéje Donizettitől.

Jún. 3. *A' nagyravágyó nő*. Színj. 5 felv. Ford. Földváry Ferencz.

Jún. 4. *Előszőr: Miért?* Vigj. 1 felv. Locroy és Anicet után Pitt Fridriktől, ford. Szigligeti a' m. acad. költs. — Ezt követé szinte előszőr: *Éjfél után*. Vigj. 1 felv. Dunkel Tivadar után G. J., a' m. acad. költségén.

Jún. 5. *Bátori Mária*. Nagy opera 2 felv. Egressy Benjámintól, zenéje Erkel Ferencztől.

Megjelenés

Ath 1841. II. félév 4. sz. júl. 8. 63–64. h. Aláírás V.

MM 1845–48. X. k. 591–593. l. (C. sz.)

MM 1847. 1812–1813. (C. sz.)

MM 1863–64. XII. k. 236–237. l. (CLXXIX. sz.)

ÖM 1884–85. VII. k. 254–255. l. (CLXXIX. sz.)

A dráma szerzőinek neve: *Courcy, Frédéric De* (1795, ?–1862, Párizs) és *Dupeuty, Charles-Désiré* (1798, Párizs–1865, St. Germain en Laye). A darab eredeti címe: *L'Ange dans le monde et le Diable à la maison* (Angyal a nyilvánosság előtt, ördög odahaza).

Forst, Joseph cs. n. *Schall von Falkenhorst* – színész, a müncheni, 1841 őszétől kezdve a PNSz igazgatója.

Leutner (Leuthner) – *Raupach* (l. 20. sz. bír. jegyz.) álneve.

A darab német változatának címe: *Engel und Dämon*.

Zsivora József – l. 15. sz. bír. jegyz.

PNSz: 1840 (1); NSz (19).

A m. akad. kölls. – l. 48. sz. bír. jegyz.

A darab hősnője, *Clarissa (Lendvayné)* – *Mérinville* Erneszt (Fáncsy) diplomata fiatal felesége – társaságban elbűvölően kedves, szelíd. Édesanyja, *Kornadei asszony (Bartháné)* és unokanővére, *Savigny Athenais* költőnő (*Laborfalvy*) azt hiszik, hogy *Mérinville* zsarnoki férj s *Clarissa* az ő bánásmódjától szenved. A valóságban *Mérinville*-nek pokol az élete, mert felesége bosszantja, kínozza; szörnyű jeleneteket rendez, tör-zúz a lakásban, sőt egy alkalommal arcul üti férjét. *Clarissa* magatartása özvegy anyja kérését, *Du Coudray*-t (*Szentpétery*) is megtéveszti. Amikor a házaspár egy újabb botrány után összevész, és *Clarissa* elhagyja férjét, anyjával és unokanővérel együtt – akiket *Mérinville* kiutasított a lakásából – *Du Coudray*-nél talál menedéket. Nemsokára megjelenik az elhagyott férj, aki nemeslelkűségében a nyilvánosság előtt magára vállalja a hibát a házasság felbomlásáért. Viselkedése annyira meghatja *Clarissát*, hogy magába száll, megvallja hibáját, és hátat fordítva a fényes párizsi társaságnak, követi *Mérinville*-t új állomáshelyére, Madridba. – *Godard (Szerdahelyi)* tizenegy háznak a tulajdonosa, a darab szereplői mind az ő házaiban laknak; unalmas, prózai, együgyű ember, aki úgy képzei, hogy nagy nőhódító.

Szövegváltozatok

[Az Ath-ban és valamennyi eddigi kiadásban a két francia szerző neve hibásan (*Courey, Cousey; Depersy, Deperty*) szerepel; emendáltuk.]
1. *Julius' 1-jén. Előszőr: Angyal és daemon. felv. 3.* *József. A' 4.* vigjátékaiknak, **5.** például örök 's **7.** boldog- vagy **8.** csíneivel, **10.** színihatásra **11.** össze szerkeszteni **12.** társaságban, rokona 's **16.**

tör 's Álszelidsége 23. ott-hang 28. az az 29. mert, 35. sikerült 39. szembetűnő 42. Ducoudray 43. utósóban 46. lassu
A bírálat előtt: Jún. 30. Devereux Robert. Nagy opera 3 felv. Írta Cammarano Salvator, ford. Jakab István. Zenéje Donizettitől.

207.

Megjelenés

Ath 1841. II. félév 10. sz. júl. 22. 157. h. Aláírás: V.

MM 1863–64. XII. k. 237–238. l. (CLXXX. sz.)

ÓM 1884–85. VII. k. 255. l. (CLXXX. sz.)

Mélesville — I. 12. sz. bír. jegyz.

Roger de Beauvoir, cs. n. Eugène-Auguste-Roger de Bully (1806–1866), kisebb jelentőségű, de a maga korában népszerű francia regényíró. Középkori borzalmakban bővelkedő művei hálás anyagot szolgáltatnak a színpadi irodalom számára. L'écolier de Cluny ou le Sophisme, 1832 (A cluny-i diák, vagy a szofizma) c. regényének témáját Gailardet és Dumas dolgozták fel A neslei torony c. drámájukban (I. Elméleti töredékek 981. sorához írt jegyz., e. k. 322. l.); Mélesville darabja pedig Le Chevalier de Saint-Georges c. négykötetes regényéből készült.

Csepreghy (Csepregi) Lajos (1820–1890) vidéki színészkedés után 1839-ben került a NSz-hoz; itt kardalnok, színész, ügyelő, majd élete utolsó szakaszában színházi titkár volt. Nagy műveltséggel rendelkezett, több idegen nyelvet tudott. 65 színművet és 7 operát fordított magyarrá. (SZINNYEI II. 280–283.)

Mélesville-Beauvoir műve eredetileg „comédie méléé de chant”, azaz énekbetétekkel tarkított vígjáték. Hozzánk *Th. Hell* (I. 25. sz. bír. jegyz.) átdolgozása nyomán jutott el (Chevalier St. Georges der Mulatte), aki a darab eredeti jellegét meghamisítva komoly hangulatú színművet csinált belőle. PNSz: 1841 (6); NSz (30). Nagy Ignác szerint „a’ darab igen kedvező színi hatású, és nagy tetszést nyert, mit a’ személyesítők igen jó játéka még inkább emelt” (Jkor 1841. 57. sz. júl. 17. 228.)

A dráma bonyodalma abból keletkezik, hogy De Presle grófnő (Lendvayné) egy St. Domingo szigetről származó gazdag fiatalözvegyasszony, beleegyezett ugyan a Tourvel báróval (László) — De Boulogne „főellenőr” fiával — kötenőd házasságba, de éppen nem vonzódik a léha ifjúhoz; jobban érdekli Párizs legújabb csillaga, Saint Georges lovag (Egressy), egy mulatt gavallér. Tourvel párbajra készül Saint Georges-zsal, de apja ezt megakadályozza, mert a mulatt félelmetes vívó hírében áll, s hamis elfogató paranccsal a Bastille-ba akarja juttatni fia vetélytársát. Am Saint Georges ügyes csellel Tourvelt ülteti be az elfogatásra küldött kocsiába. — A grófnő boldogan ismeri fel, hogy Saint Georges azonos azzal a rabszolgával, aki iránt még fiatal leány korában St. Domingo szigetén vonzalmat érzett; fellobban

íránta szerelme, s átadja neki a régen elkészített felszabadító oklevelet. Közben Platon (Szilágyi), a lovag ostoba szolgája, tévedésből megmutatott Tourvelnek egy arcképet és egy iratot, amelyből kitérnek a gazdájának származása. Tourvel nyilvánosan akarja megszégyeníteni a lovagot, de az immár felszabadított rabszolgától kénytelen elfogadni a párbajra való kihívást. Az utolsó felvonásban kiderül, hogy Saint Georges is De Boulogne fia; a két testvér kibékül, a szerelmesek egybekelnek. — Az I. felvonás színhelye Julien postamester (Megyeri) fogadója, aki fiatal feleségével, Fanchette-tel (Bartháné) folytatja mesterségét. Julien szerelemfáltésből párbajozni akar Saint-Georges-zsal, de alulmarad; De Boulogne ekkor látja, hogy nem ajánlatos a lovaggal kikezdeni.

A Közlemények az élet és tudományok köréből c. folyóiratot Kovacsóczy Mihály (I. 37. szin. bír. jegyz.) szerkesztette. A cikket, amelyre Vörösmarty bírálatában reflektál, nem sikerült megtalálnunk, a lapnak az OSZK-ban őrzött példányai hiányosak.

208.

Megjelenés

Ath 1842. II. félév 1. sz. júl. 3. 1–4. l. és 2. sz. júl. 5. 9–14. l. Aláírás (csak a második rész végén): Vörösmarty.
 MM 1845–48. X. k. 593–609. l. (CI. sz.)
 MM 1847. 1813–1824. h. (CI. sz.)
 MM 1863–64. XII. k. 238–253. l. (CLXXXI. sz.)
 ÖM 1884–85. VII. k. 256–266. l. (CLXXXI. sz.)

Vörösmartynak ez az írása nem színibírálat, nem is a Játékszini krónika rovatában, hanem A' színházi drámajutalomról címmel mint önálló cikk jelent meg az Athenaeumban. A „kézi” és a „nemzeti” kiadásban Bajza és Toldy a színibírálatok utolsó darabjaként közölték, s azóta valamennyi kiadásban ezen a helyen szerepelt.

A Pesti Magyar Színház igazgatósága 1837. december 20-án — Vörösmarty javaslatára — elhatározta, hogy az eredeti magyar darabok szerzőit jutalomban részesíti: az első előadás után a tiszta haszonnak 1/5, a második és a harmadik előadás után pedig 2/5-2/5 részét fizetik ki nekik. (L. 110. sz. bír. jegyz.) Mikor azután a megyei színházat országos intézménnyé nyilvánították (I. 177. szin. bír. jegyz. 13. pont), 1840. november 25-én hat magyar író — Eördögh István, Gaál József, Szigligeti Ede, Beöthy Zsigmond, Kuthy Lajos és Garay János — beadvánnyal fordult az országos küldöttséghez, s az addig érvényben levő jutalmazási rendszer megváltoztatását kérte. Javaslatak érdemi része így hangzott:

„1) A kitűzött magosb nemzeti célok elérésire csak jelesb eredeti színműveket használhatni, illy színművek birtokába pedig csak az írók buzdító jutalmazása által juthat a közönség;

2) erre az eddig követett rendszer nem elegendő, hanem megkívántatnék, hogy az író mindenestre jutalmát nyerje fáradozásának, miután darabja előadatott, mindjárt az első előadás tiszta jövedelméből, habár az többé nem juthatna is színpadra;

3) lehetne pedig e jutalom az első előadás tiszta jövedelmének egy harmada, s a darab szerencsés megállása esetén a 2-ik és 3-ik előadás tiszta jövedelmének újra egy egy harmada, azontúl pedig mindenkor bizonyos megállapítandó percent járna ki a tiszta jövedelemből az íróknak, míg él és darabja adatik, mikép az külföldi jól rendezett színházaknál divatban van;

4) színművét az első előadás estéjén már nyomtatásban legyen árulni szabad az íróknak, mi a színházra nézve semmi kárt nem okozhat, mert Pesten s Budán összesen csak egy magyar színház van, a vándor színészcsapatok pedig írói tiszteletdíjt úgy sem fizetnek, s nem is fizethetnek, és egyébiránt az opera-textusokra nézve e kedvezmény színházunknál már elejétől fogva divatban van, külföldön pedig mindenütt egész kiterjedésében gyakoroltatik;

5) az előadatásra elfogadandó színművek becsét színészekből és ahoz értő hazai írókból alkotandó választmány fogná legcélszerűbben megítélhetni; ezen bíráló írók, nagyobb ellenőrködésül, olyanok lehetnének, kik magok színműveket nem írnak."

A beadványt a küldöttség 5. ülésén, 1840. december 14-én tárgyalták (L. PUKÁNSZKYNÉ II. k. 142–145), de érdemleges döntést csak két év múlva, 1842. február 2-án hoztak, mégpedig nem az írók által óhajtott, hanem a Vörösmarty cikkében ismertetett eredménnyel.

Az írók mozgolódásának és Vörösmarty felszólalásának volt is némi hatása. 1842 decemberében az országos választmány 1843. január 1-i hatállyal Bartay Endrét bízta meg a színház vezetésével, s az új igazgató — akinek a Nemzeti Színház működésének első fénykorát köszönhetette — egyik első intézkedése az volt, hogy az eredeti drámák szerzőinek az első négy előadásnak jövedelméből — ha az a költségek levonása nélkül legalább 200 váltó forintot tett ki — 5% honoráriumot ajánlott fel, s ettől függetlenül azt is lehetővé tette, hogy a szerzők előzetesen külön is egyezkedjenek vele az írói díjat illetőleg. Bartay 50 arany pályadíjat is tűzött ki eredeti színművekre, népszínművekre, s a pályanyertes darab tizedik előadásának bevételéből már 10. huszadik előadásának bevételéből pedig 15%-ot fizetett.

A színház nyelvishola — l. 135. szin. bír. jegyz., azonkívül 191. szin. bír. 20. s. és 197. szin. bír. 15. s.

Két óriási nemzetiség — a germán és a szláv

Legéletbehatóbb ág — vö. az *Elméleti töredékek* 77. sorához írt jegyz.

Vegyes bizottság vizsgálja a drámákat — kezdetben Bajza József, Fáy András és Rosty Albert bíralták meg a színházhoz benyújtott kéziratokat; 1838. június 29-e óta ezt a hatáskört maga a megyei választottság gyakorolta. Az első drámabíráló bizottság 1840. június 9-én alakult meg négy akadémikusból és három színészből. (L. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN: A drámabíráló bizottság. IK 1939. 6–16.) Sajnos a cikk nem közli, hogy kik voltak az első tagok, s ezt ma már alig lehet

megállapítani, mert a NSz irattára közben megsemmisült. Az bizonyos, hogy 1843-tól kezdve Vörösmarty is részt vett a bizottság munkájában.

Bölcs thébaiak — az ókori görög Théba lakói isteni származásukra büszke, előkelő, konzervatív embereknek számítottak; Vörösmarty ezzel a szóképpel az operapártoló arisztokratákra célzott.

Versenyben egy roppant színházzal, amely mintegy középpontul látszik a legalkalmasb helyre feldállítva — a Pesti Német Színház, az egykori monarchia legnagyobb, 3500 néző befogadására alkalmas színházépülete a mai Vörösmarty térnek a Duna felé eső oldalán állt.

Dum defluat amnis — míg a folyóvíz lefolyik.

Szövegváltozatok

1. színházi 4. színház 12. színház 13. színház 14. emelkedése virágzása 16. ítéletét 22. ebben, 32. látván hogy 37. megszagatva 39. teremtő-erejü 48. kapósságának, 's 50. műveinek 53. [ugy író olvasó MM 1845—48. és valamennyi kiadásból hiányzik. Emendáltuk.] 54. keserü 55. hazánk' fiai 58. megszagatott 59. Mindezekre 62. helyes, de 66. kitünő 76. szépliteraturának 86. czik nyelvü 89. fölülhaladhatják 93. közhatással 95. Ezuttal 103. egy egy

105. színművektől színpadra 110. szabad, igazságtalannak 113. ugy 115. körül 117. de mit 118. mint a' bizonyosságban 119. szigorúknak 121. kiadatik, 122. az, 128. színműveket 130. színészekből megnyeri, 134. de gondolom 137. lelkiösméretlenül 138. történhetik. 144. ezen a' 145. össze, 146. színpadra 148. ezután 149. színház 151. megbukhatás 153. "Hogy 154. színműért 155. im 158. vagy meg nem 160. színdarab bíroság 161. Ezenfölül 162. vagy meg nem 163. megbukott, 165. teszi, 168. munkája szerzette jövedelemből, 172. türelemével 175. szó, 177. elcsüggeszteni, 182. rosszul 183. színháznak 185. színművekről 186. jelül 197. színpadra 201. színház 202. színház 203. egypár 205. újabb 209. mindig; megbízott 210. alapúl 211. próbául

212. színházra 218. joga' 254. átszállítsa. V. 225. színház 226. adhat, 228. iratik, 236. egy egy 237. jutalomúl 243. segítetté 261. közönséget. V. 260. újdonság 264. énekesnét nyolcz ezer 271. osztóznak 274. nyugalomok és 276. színház 279. fölül 291. gazdálkodás-e? 293. indult 297. notarius' színházi 298. jövedelmekből, 299. hat ezer pengő 300. színháznak. 301. koronként, 302. hasonlót vagy 304. színháznak színdarab 308. négy, öt 310. színháznak 314. résztl 317. kitünő 318. színház

320. kísérletet 322. színháznál 325. színháznak drámaszerzők 327. türelemben 331. mindezen 333. fölemelésére 335. hazám fiai, 336. hogy 339. bibelődöm. 340. egy, 345. körülvéve 348. gyarapodik, színházzal 349. közép pontúl 350. miveltségü 351. mindezek' 352. európai együgyűséggel 353. lassu 354. félszabályokkal köteleességünknak, 358. színi-gazgatástól várok nem 361. eszközül 362. művészet' 364. színházi 365. színházak' 371. színház 374. színház 375. színházi 377. fordítását 380.

volt, 383. erejét: 385. megszorítással 387. eddig elé 391. tagadhatik 392. így ha e' jutalom 394. színház 395. hogy ha 397. az az 402. jutalomtól, 405. színház mellyen 406. lépni 408. az az 409. kilátás, hogy ha színháznak dolgozik, 411. atyjafiai 418. felé, 422. műveket 423. részvét 's 426. színházi 429. mellynek 430. kell.

432. színháznak 433. ellent 435. számítástól, 438. színház 443. nemzeti színház 444. eredeti 447. megfogant,

MUTATÓ A SZÍNÍRÁLATOKHOZ

I.

<i>A dráma címe</i>	<i>Szerző</i>	<i>A bírálat száma</i>	<i>Szö- veg lap- száma</i>	<i>Jegy- zet</i>
Aba	Szigligeti Ede	164	197	556
Adoriánok és Jenők	Jósika Miklós	186	231	623
Agg színész és leánya	I. Az agg színész és leánya			
A gyámság	Gerle, W. A.—Horn, U. D.	55	109	458
		123	158	525
		163	196	556
		197	250	638
A kecskeméti család				
Bécsben	Gleich, J. A.	133	162	529
A közös ház	Páy András	99	140	501
A külföldiek	Páy András	15	77	408
		99	140	501
Amerikai	Federici, C.			
	átdolg. Töpfer, K.	19	83	413
		119	156	523
A molnárok	Blache, J. B.	180	221	614
		197	250	638
Angelo, Padua zsarnoka	Hugo, V.	8	72	396
zsarnoka		54	108	456
		129	160	527
		144	170	538
Angyal és démon	Courcy, F.—Dupeuty, Ch. D.			
	átdolg. Forst, J.—Leutner	206	260	645
A notre-damei toronyőr	Birch-Pfeiffer, Ch.	79	126	486
A pajkos pesti jurista	Kotzebue, A.	78	125	485
		83	128	488
A párisi adós	Mélesville, A. H. J.—			
	Leroux, H.	180	221	614
A párisi naplopó	Bayard, J. F. A.—	53	108	455
	Vanderburch, E. L.	80	126	486
		128	160	527
				651

A párt dühe	Ziegler, Fr. W.	73	122	479
A pesti pajkos jurista	l. A pajkos pesti jurista			
Aranykirály	Hopp, Fr.	178	219	611
Arcádiai menyasszony	Grammerstätter, C. E.	17	79	409
Atya és vőlegény	Picard, L. B.			
egy személyben	átdolg. Schiller, Fr.	140	168	535
A velencei kalmár	Shakespeare, W.	191	237	626
A vibourgi hotel	Claren, H.	67	117	470
		120	157	524
Az agg színész	Bayard, J. F. A.—Théaulon	170	202	562
és leánya	M. E. G.	190	236	626
	átdolg. Both L. W.	201	253	641
Ál-Endre	Szigligeti Ede	195	246	636
Álom-élet	ismeretlen szerző			
	átdolg. Franz, J.	142	169	536
Árpád ébredése	Vörösmarty Mihály	1	63	378
		6	70	393
		58	112	460
Bájló férj és a vaknő	ismeretlen szerző	111	152	516
Bánk bán	Katona József	176	205	566
Bátori Mária	Dugonics András	95	138	498
Belizár	Schenk, E.	1	63	381
		188	233	625
Belle-Isle Gabriela	Dumas, A.	182	222	615
Benjámín Lengyel- országból	Cuno, H.	52	107	454
Benyovszky	l. Gróf Benyovszky			
Béla futása	Kotzebue, A.—Ruzitska, J.	104	144	506
Borgia Lucretia	Hugo, V.	46	101	446
	átdolg. Kolb			
Borostyán koszorú	Ziegler, Fr. W.	91	135	494
		107	146	508
Borzasztó éj a Paluzzi kastélyban	Mélesville, A. H. J.— Boirie, J. B. E.			
	átdolg. Castelli, J. V. Fr.	34	93	431
Bujdosó Ámor	Kotzebue, A.	100	141	502
Burgundi gróf	Kotzebue, A.	108	146	508
Caligula	Dumas, A.	155	184	548
		157	185	550
Capriciosa	Federici, C.			
	átdolg. Blum, K.	185	231	622
Csalódások	Kisfaludy Károly	2	66	384
Dijoni örültek háza	l. Örültek háza Dijonban			

Dominique	Epagny, J. B. R.—Dupin, J. H.	69 169	118 201	472 561
Donna Diana	átdolg. Angely, J. J. Moreto, A. y C. átdolg. Schreyvogel, J.	47 152	103 180	447 545
Egy pohár víz	Scribe, E.	202 205	253 259	642 644
Elevenholt házaspár	Lebrün, K. A.	26 204	88 257	423 643
Éjjél	Dupetit-Méré Fr.— Crosnier, F. L.	68	118	471
Én voltam	átdolg. Lambert, W. Hut, J.	171	203	563
Falusi egyszerűség	Wycherley, W. átdolg. Töpfer, K.	199 81	252 127	639 487
Félbenszakadt hangverseny	Voss, J.	48	104	450
Fiatal férj	Mazères, E. J. E.	117	156	523
Fiatal házasok	Csató Pál	6	70	393
Fiatal keresztanya	Scribe, E.—Lockroy — Chabot	7	71	394
Fiesco	Schiller, Fr.	57 135	111 164	459 530
Foster testvérek	Rowley, W.—Planché, J. R. —Töpfer, K. —Schneider, L.	31 118 172	92 156 204	427 523 564
Földszint és első emelet	Nestroy, J. N.	87	131	490
Franciaországi tündér	Meisl, K.	59	112	461
Frigyesi Elek	Holbein, F. J.	90	134	493
Galotti Emilia	Lessing, G. E.	27	89	424
Garrick Bristolban	Deinhardstein, J. L.	143 189	170 235	537 626
Gazdag és szegény	Souvestre, E.	179	220	612
Genfi árva	Ducange, V. G. J. átdolg. Castelli, J. V. Fr.	65	116	467
Griseldis	Halm, Fr.	3 42 89 105 174	67 98 134 145 205	385 443 493 508 565
Gróf Benyovszky	Kotzebue, A.	70 151	119 179	474 544
				653

Gyámság I. A gyámság		106	145	508
Gyászvitézek	Szigligeti Ede	110	148	511
		165	200	558
		193	244	634
Gyökeres orvoslás	Weissenthurn, J.	76	124	483
Halottrabló	Birch-Pfeiffer, Ch.	82	127	487
Hamlet	Shakespeare, W.	183	223	617
Haramiák	Schiller, Fr.	18	79	410
		153	181	545
III. Henrik és udvara	Dumas, A.			
	átdolg. Schiff, H.	63	114	464
Harminc év egy játékos életéből	Ducange, V. H. J.	113	153	517
Hasonlatosság		203	256	643
	Forgeot, N. J.			
	átdolg. Vogel, W. P.	39	96	439
Hedvig	Körner, Th.	45	101	445
Hinkó hóhérlegény és Markitta, a hóhér leánya	Birch-Pfeiffer, Ch.	125	159	526
Hogy lehet olcsón élni?		134	163	530
Horatiusok és Curiatiusok	Lebrün, K. A.	173	204	564
Hölgyrablás	Collin, H. J.	103	144	505
Huszárok és dámák	Jünger, J. Fr.	30	90	426
	Fredro, A.	51	105	452
Indusok Angliában	Kotzebue, A.	96	138	499
Intermezzo	Kotzebue, A.	92	136	495
		148	178	543
Kean	Dumas, A.	116	155	520
	Átdolg. Prix, A.	122	157	525
Kegyencek	Ancelet, J. A. P. F.	22	86	416
	átdolg. Birch-Pfeiffer, Ch.	33	93	430
		94	137	498
Kérők	Kisfaludy Károly	26	88	423
Kétalakú	Holbein, F. I.	9	73	399
		49	104	450
		156	184	550
		181	221	614
Két brittus	Merville, P. Fr.	115	154	520
	átdolg. Blum, K.			
Két czédula	Florian, J. P. Cl.	117	156	522
Két feledékeny	Kotzebue, A.	204	257	643
Két gályarab	Boirie, J. B. E.	61	113	462
	átdolg. Hell, Th.			
Két nap falun	Kurländer, F. A.	173	204	565

Két Péter és a sardami polgármester	Mélesville, A. H. I.— Boirie, J. B. R. átdolg. Lebrün, K. A.	12	76	403
Két úr szolgálja	Goldoni, C. átdolg. Schröder, Fr. L.	198	251	638
Királyi korona	Cuno, H.	98	139	500
Királyi parancs	Töpfer, K.	76	124	483
Királyleány mint koldusnő	Raupach, E. B. J.	154	182	546
Korona és vérpád	Dumas, A. átdolg. Jermann, E.	175 10 84	205 74 128	565 400 488
Korszellem	Raupach, E. B. S.	112 136 138	152 166 167	517 531 534
Lassú víz partot mos	Fletcher, J. —Beaumont, F. (?) átdolg. Schröder, Fr. L.	41	97	441
Leányörzö	Kisfaludy Károly	149	178	544
Leégett ház	Schikaneder, E.	163	196	556
Leonora	Holtei, K. E.	66	116	468
Lignerolles Lujza	Dinaux, P. P.—Legouvé, E. W. átdolg. Hell, Th.	196	249	637
Luca széke	Katona József	194	246	635
Lumpaci vagabundus	Nestroy, J. N.	23 56	86 111	418 458
Magyar Babel	Tuskó Simplicius (Szontagh Gusztáv)	25	88	421
Mariana	Knowles, J. Sh. átdolg. Treitschke, G. Fr.	29 184	90 231	425 622
Mátkanézés	Marsano, W.	131	161	528
Mátyás király Ludason	Gaal József	11	75	402
Mézes hetek	Scribe, E.—Mélesville, A. H. H.—Carmouche, P. F. A. átdolg. Hell, Th.	25 123	88 158	422 525
Mézes kalácsos Rózsa	Birch-Pfeiffer, Ch.	86	131	490
Míveltség és természet	Albini, J. B.	60	113	461
Molnár és gyermeke	Raupach, E. J. B.	50	104	450
Monaldeschi	Dumas, A. átdolg. Both, L. W.	43 130	98 160	443 527
Montecchi és Capuletti párt	Bellini, V.	48	104	449
Negyedik Henrik házi élete	Villeneuve, Th. F.—Vander- burch, E. L.—Des Forges, J. B.	38	95	437

Nevelő ezer bajban	Mélesville, A. H. J. átdolg. Hell, Th.	15	77	407
Olga, a moszkvai árva	Ancelot, J. A. F. P.	200	252	640
Örökké	Scribe, E.—Varnier, F. A.	141	168	535
Örökségi egyezés	Vogel, W. P.	147	178	542
Örültek háza Dijonban	Béraud, A. N.—Comberousse, A. B. B. átdolg. Prix, A.	71 97 126	121 139 159	476 500 526
Ősanya	Grillparzer, Fr.	162 137	196 167	555 533
Pajzán ifjú	Kotzebue, A.	4	69	387
Parlagi Jancsi	Théaulon, M. E. G. átdolg. Castelli, I. W. F.	37 121	95 157	435 524
Pártütők	Kisfaludy Károly	44 160	100 195	445 554
Peleskei nótárius	Gaal József	145 150 159	170 179 193	539 544 553
Rágalom iskolája	Sheridan, R. B.	93	136	496
Régi pénzek	Fáy András	74	123	480
Saint-Georges lovag	Mélesville, A. H. J.— Beauvoir, R. átdolg. Hell, Th.	207	261	646
Saluzzoi Corona	Raupach, E. B. S.	20 139	83 167	414 535
Sevilla csillaga	Lopez de Vega átdolg. Zedlitz, J. Ch.	166	200	558
Sevillai borbély	Rossini, G.	187	233	625
Sírhölgy	Bahrtdt, J. Fr.	24	87	420
Stibor vajda	Kisfaludy Károly	16	78	408
Szapáry Péter	Birch-Pfeiffer, Ch.	5 146	70 177	391 542
Szaracén	Dumas, A. átdolg. Smidt, H.	102	142	504
Szebeni erdő	Caignez, L. Ch. átdolg. Weissenthurn, J.	101	142	503
Szerelem és champagnei	Gaal József	124	158	525
Szerelem mindent tehet	Shakespeare, W. átdolg. Holbein, F. I.	85	130	489
Szép és rút	Ziegler, Fr. W.	132	162	528

Természet leánya	Lafontaine, A. H. J.	62	113	463
Tizenhatéves királynő	Bayard, A. átdolg. Hell, Th.	58	112	460
XII. Károly Rügen szigetén	Planché, J. R. átdolg. Both, L. W.	77	125	484
Tréfa és valóság	Ziegler, Fr. W.	168	201	560
Tündérvilágban	Hirschfeld, J.	7	71	395
Tündérvilági leány	Raimund, F.	75	124	482
Utazás közös költségen	Angely, J. J. L.	72	122	478
Utolsó segédeszköz	Weissenthurn, J.	35	93	431
Ügyvédek	Iffland, A. W.	14	77	405
Vallomások	Bauernfeld, E.	32	92	429
Vasálorca	Des Arnould, A.—Fournier, L. P. N.	64	115	465
Vazul	átdolg. Lebrün, K.	167	201	560
Veres köpönyeges	Szigligeti Ede	88	132	492
Veszedelmes nagynéne	Kotzebue, A.	161	195	554
Vibourgi hotel	Albini, J. B.	109	146	510
Vígjáték		114	154	519
Világ divatja	1. A vibourgi hotel			
	Kisfaludy Károly	55	109	457
	Töpfer, K.	21	85	415
Viszonyok hatalma		127	159	527
	Robert, L.	40	97	439
Zampa	Héroid, L. J. F.—Mélesville, A. H. J.	28	89	425
Zrínyi	Körner, Th.	36	95	432
Zsebkönyv	Kotzebue, A.	13	76	404

II.

(Rövidítések: *Á.* — átdolgozó *F.* — fordító *T.* — társszerző)

<i>Szerző, átdolgozó, fordító</i>	<i>A dráma címe</i>	<i>A</i>	<i>Szö-</i>	<i>Jegy-</i>
		<i>száma</i>	<i>brát</i>	<i>zet</i>
			<i>veg</i>	<i>zet</i>
			<i>száma</i>	<i>lapszáma</i>
<i>Albini, J. B.</i>	Míveltség és természet	60	113	461
<i>F. Balog István</i>				
<i>Albini, J. B.</i>	Veszedelmes nagynéne	109	146	510
<i>F. Szigligeti Ede</i>		114	154	519
<i>Ancelot, J. A.—P. F.</i>	Kegyencek	22	86	416
42				657

A. Birch—Pfeiffer, Ch.		33	93	430
F. Déryné		94	137	498
<i>Ancelot, J.—A. P. F.</i>	Olga, a moszkvai árva	200	252	640
F. Földváry Ferenc				
<i>Angely, J. J. L.</i>	Utazás közös költségen	72	122	478
F. Fácscy Lajos				
<i>Angely, J. J. L. (Á.)</i>	Dominique l. Epagny-Dupin			
<i>Bahrdt, J. Fr.</i>	Sírhölgy	24	87	420
F. Hazucha Ferenc				
<i>Bauernfeld, E.</i>	Vallomások	32	92	429
F. Mérey Károly				
<i>Bayard, J.—F.—A. —</i>	Tizenhatéves királynő	58	112	460
A. Hell, Th.				
F. Fácscy Lajos				
<i>Bayard, J.—F.—A. —</i>				
<i>Théaulon, M.—E.—G.</i>	Az agg színész és leánya	170	202	562
A. Both, W. I.		190	236	626
F. Fácscy Lajos		201	253	641
<i>Bayard, J.—F.—A. —</i>	A párisi naplopó	53	108	455
<i>Vanderbruch, E.—L.</i>		80	126	486
Á. Töpfer, K.		128	160	527
F. Nagy Ignác				
<i>Beaumont, F. (T.)</i>	Lassú víz partot mos l. <i>Fletcher—Beaumont</i>			
<i>Beauvoir, Roger (T.)</i>	Saint Georges lovag l. <i>Mélesville—Beauvoir</i>			
<i>Bellini, V.</i>	Montecchi és Capuletti párt	48	104	449
<i>Béraud, A. N.—Com-</i>	Őrültek háza Dijonban	71	121	476
<i>berousse, A. B. B.</i>		97	139	500
Á. Prix, A.		126	159	526
F. Komlóssy Ferenc		162	196	555
<i>Birch-Pfeiffer, Ch.</i>	A notre-damei toronyőr	79	126	486
F. Fácscy Lajos				
<i>Birch-Pfeiffer, Ch.</i>	Halottrabló	82	127	487
F. Pály Elek				
<i>Birch-Pfeiffer, Ch.</i>	Hinko hóhérlegény és Mar-	125	159	525
F. Kis János	kitta, a hóhér leánya	134	163	530
<i>Birch-Pfeiffer, Ch.</i>	Mézes kalácsos Rózsa	86	131	490
F. Deáky Fülöp Sámuel				
<i>Birch-Pfeiffer, Ch.</i>	Szapáry Péter	5	70	391
F. Komlóssy Ferenc		146	177	542
<i>Birch-Pfeiffer, Ch. (Á)</i>	Kegyencek l. <i>Ancelot, J. A. P.</i>	180	221	614
<i>Blache, J. B.</i>	A molnárok	197	250	638
<i>Blum, K. W. (Á)</i>	Capriciosa l. <i>Federici, C.</i>			
<i>Blum, K. W. (Á.)</i>	Két brittus l. <i>Merville, P. Fr.</i>			
<i>Boirie, J. B. E.</i>	Két gályarab	61	113	462
Á. Hell, Th.				
F. Megyeri Károly				

<i>Boirie, J. B. E.</i> (T.)	Borzasztó éj a Paluzzi kastélyban 1. <i>Mélesville-Boirie</i>			
<i>Boirie, J. B. E.</i> (T)	Két Péter 1. <i>Mélesville-Boirie</i>			
<i>Both, W. L.</i> (Á)	Agg színész és leánya 1. <i>Bayard, J. F. A.</i>			
<i>Both, W. L.</i> (Á)	Monaldeschi 1. <i>Dumas, A.</i>			
<i>Both, W. L.</i> (Á)	XII. Károly Rügen szigetén 1. <i>Planché, J. R.</i>			
<i>Caignez, L. Ch.</i>	Szebeni erdő	101	142	503
<i>A. Weissenthurn, J.</i>				
<i>F. Telepy György</i>				
<i>Carmouche, P. F. A.</i> (T)	Mézeshetek 1. <i>Scribe—Mélesville—</i> <i>Carmouche</i>			
<i>Castelli, I. F.</i> (Á)	Borzasztó éj a Paluzzi kastélyban 1. <i>Mélesville—Boirie</i>			
<i>Castelli, I. F.</i> (Á)	Genfi árva 1. <i>Ducange, V. H. J.</i>			
<i>Castelli, I. F.</i> (Á)	Parlagi Jancsi 1. <i>Théaulon, M. E. G.</i>			
<i>Chabot</i> (T)	Fiatalkeresztanya 1. <i>Scribe—Lockroy—</i> <i>Chabot</i>			
<i>Clauren, H. A.</i>	A vibourgi hotel	67	117	470
<i>F. Somogyi Sándor</i>		120	157	524
<i>Collin, H. J.</i>	Horatiusok és Curatiusok	103	144	505
<i>F. ?</i>				
<i>Comberusse, A. B. B.</i>	Őrültek háza Dijonban			
(T)	1. <i>Béraud—Comberousse</i>			
<i>Courcy, F.—Dupeuty,</i>	Angyal és démon	206	260	645
<i>Ch. D.</i>				
<i>Á. Forst, J.—Leutner</i>				
<i>F. Zsivora József</i>				
<i>Crosnier, F. L.</i> (T)	Éjféli 1. <i>Dupetit-Méré—Crosnier</i>			
<i>Cuno, H.</i>	Benjámín Lengyelországból	52	107	454
<i>F. Komlóssy József</i>				
<i>Cuno, H.</i>	Királyi korona	98	139	500
<i>F. Komlóssy Ferenc</i>				
<i>Csató Pál</i>	Fiatalkeresztanya	6	70	393
<i>Deinhardstein, J. L.</i>	Garrick Bristolban	143	170	537
<i>F. Csató Pál</i>		189	235	626
<i>Des Arnould, A.—</i>				
<i>Fournier, L. P. N.</i>	Vasálorca	64	115	465
<i>Á. Lebrün, K. A.</i>		167	201	560
<i>F. Garay János</i>				
<i>Des Forges, J. B.</i> (T)	Negyedik Henrik házi élete 1. <i>Villeneuve—</i> <i>Vanderburch—Des Forges</i>			
<i>Dinaux, P. P.—</i>	Lignerolles Lujza	196	249	637
<i>Legouvé, E. W</i>				
<i>Á. Hell, Th.</i>				
<i>F. Tompa Imre</i>				

<i>Ducange, V. H. J.</i>	Genfi árva	65	116	467
Á. Castelli, I. F.				
F. Radnótfáy Nagy Sámuel				
<i>Ducange, V. H. J.</i>	Harminc év egy játékos	113	153	517
F. Jakab István	életéből	203	256	643
<i>Dugonics András</i>	Bátori Mária	95	138	498
<i>Dumas, A.</i>	Belle-Isle Gabriella	182	222	615
F. Nagy Elek				
<i>Dumas, A.</i>	Caligula	155	184	548
F. Vajda Péter		157	185	550
<i>Dumas, A.</i>	III. Henrik és udvara	63	114	464
Á. Schiff, H.				
F. Szigligeti Ede				
<i>Dumas, A.</i>	Kean	116	155	520
Á. Prix, A.		122	157	525
F. Fánecs Lajos				
<i>Dumas, A.</i>	Korona és vérpad	10	74	400
Á. Jermann, E.		84	128	488
F. Jakab István		112	152	517
<i>Dumas, A.</i>	Monaldeschi	43	98	443
Á. Both, W. L.		130	160	527
F. Havi Mihály				
<i>Dumas, A.</i>	Szaracén	102	142	504
Á. Smidt, H.				
F. Szigligeti Ede				
<i>Dupetit-Méré, F.—</i>	Éjfél	68	118	471
<i>Crosnier, F. L.</i>				
Á. Lember, J. W.				
F. Déryné				
<i>Dupeuty, Ch. D. (T)</i>	Angyal és démon l. <i>Courcy—Dupeuty</i>			
<i>Dupin, J. H. (T)</i>	Dominique l. <i>Épagny—Dupin</i>			
<i>Épagny, J. B. R.—</i>	Dominique	69	118	472
<i>Dupin, J. H.</i>		169	201	561
Á. Angely, J. J. F.				
F. Joannovics Demeter				
<i>Fáy András</i>	A közös ház	99	140	501
<i>Fáy András</i>	A külföldiek	15	77	408
		99	140	501
<i>Fáy András</i>	Régi pénzek	74	123	480
<i>Federici, C.</i>	Amerikai	19	83	413
Á. Töpfer, K.		119	156	523
F. Láng Ádám				
<i>Federici, C.</i>	Capriciosa	185	231	622
Á. Blum, K. W.				
F. Kovacsóczy Mihály				

<i>Fletcher, J.—</i> <i>Beaumont, F.</i> Á. Schröder, Fr. L. F. Meszlényi Molnár János	Lassú víz partot mos	41	97	441
<i>Florian, J. P. Cl.</i> F. K. J. és G.	Két czédula	117	156	522
<i>Forgeot, N. J.</i> Á. Vogel, W. P. F. Kishalmágyi Hollaki Antal	Hasonlatosság	39	96	439
<i>Forst, J. (Á)</i> <i>Fournier, L. P. N. (T)</i> <i>Franz, J. (Á)</i> <i>Fredro, A.</i> Á. Zimmermann, J. F. F. Kis János	Angyal és démon l. <i>Courcy—Dupeuty</i> Vasálorca l. <i>Des Arnould—Fournier</i> Álom-élet l. Ismeretlen szerző Huszárok és dámák	51	101	452
<i>Gaal József</i> <i>Gaal József</i>	Mátyás király Ludason Peleskei nótárius	11 145 150 159	75 170 179 193	402 539 544 553
<i>Gaal József</i> <i>Gerle, W. A.—Horn,</i> <i>U. D.</i> F. Ecsedi Gyula	Szerelem és champagnej A gyámság	124 55 123 163 197	158 109 158 196 250	525 458 525 556 638
<i>Gleich, J. A.</i> F. Láng Ádám <i>Goldoni, C.</i> Á. Schröder, F. L. F. Ságbi Ferenc <i>Grammerstätter, C. E.</i> F. Balog István <i>Grillparzer, F.</i> F. Petrichevich Horváth Dániel	A kecskeméti család Bécs- ben Két úr szolgálja Arcadiai menyasszony Ősanya	133 198 17 137	162 251 79 167	529 638 409 533
<i>Halm, Fr.</i> F. Fánecs Lajos	Griseldis	3 42 89 105 174	67 98 134 145 205	385 443 493 508 565
<i>Hell, Th. (Á)</i> <i>Hell, Th. (Á)</i> <i>Hell, Th. (Á)</i> <i>Hell, Th. (Á)</i>	Két gályarab l. <i>Boirie, J. B. E.</i> Lignerolles Lujza l. <i>Dinaud—Legouvé</i> Mézeshetek l. <i>Scribe—Mélesville—</i> <i>Carmouche</i> Nevelő ezer bajban l. <i>Mélesville, A. H. J.</i>			

<i>Hell, Th. (Á)</i>	Saint Georges lovag l. <i>Mélesville—Beauvoir</i>			
<i>Hell, Th. (Á)</i>	Tizenhat éves királynő l. <i>Bayard, A.</i>			
<i>Hérol, L. J. F.</i> (zeneszerző)	Zampa l. <i>Mélesville, A. H. J.</i>			
<i>Hirschfeld, J.</i>	Tündéerkastély Magyar- országban	7	71	395
F. Szentpétery	Frigyesi Elek	90	134	493
Zsigmond	Kétalakú	9	73	399
<i>Holbein, F. I.</i>		49	104	450
F. Láng Ádám		156	184	550
<i>Holbein, F. I.</i>		181	221	614
F. Jakab István	Szerelem mindent tehet l. <i>Shakespeare</i>			
	Leonora	66	116	468
	Aranykirály	178	219	611
<i>Holbein, F. I. (Á)</i>	A gyámság l. <i>Gerle—Horn</i>	8	72	396
<i>Holtei, K.</i>	Angelo, Pádua zsarnoka	54	108	456
F. Éder György		129	160	527
<i>Hopp, Fr.</i>		144	170	538
F. Fáncsy Lajos	Borgia Lucretia	46	101	446
<i>Horn, U. D. (T)</i>	Én voltam	171	203	563
<i>Hugo, V.</i>	Ügyvédek	14	77	405
F. Csató Pál	Korona és vérpad l. <i>Dumas, A.</i>			
	Adoriánok és Jenők	186	231	623
<i>Hugo, V.</i>	Hölgyrablás	30	90	426
Á. Kolb G.	Bánk bán	176	205	566
F. Bethlen Ferenc	Luca széke	194	246	635
<i>Hut, J.</i>	Csalódások	2	66	384
F. Telepy György	Kérők	26	88	423
	Leányörzö	149	178	544
<i>Iffland, A. W.</i>	Pártütők	44	100	445
F. Joannovics Demeter		160	195	554
<i>Jerrmann, E. (Á)</i>	Stibor vajda	16	78	408
<i>Jósika Miklós</i>	Vígjáték	55	109	457
<i>Jünger, J. Fr.</i>	Mariana	29	90	425
F. Jakab István		184	231	622
<i>Katona József</i>				
<i>Katona József</i>				
<i>Kisfaludy Károly</i>				
<i>Kisfaludy Károly</i>				
<i>Kisfaludy Károly</i>				
<i>Kisfaludy Károly</i>				
<i>Kisfaludy Károly</i>				
<i>Kisfaludy Károly</i>				
<i>Knowles, J. Sh.</i>				
Á. Treitschke, G. F.				
F. Jakab István				

<i>Kolb, G. (Á)</i>	Borgia Lucrétia l. <i>Hugo, V.</i>			
<i>Kotzebue, A.</i>	A pajkos pesti jurista	78	125	485
F. Baranyi Péter		83	128	488
<i>Kotzebue, A.</i>	Bujdosó Ámor	100	141	502
F. Murányi Zsigmond				
<i>Kotzebue, A.</i>	Burgundi gróf	108	146	508
F. Komlóssy Ferenc				
<i>Kotzebue, A.</i>	Gróf Benyovszky	70	119	474
F. Láng Ádám		151	179	544
<i>Kotzebue, A.</i>	Indusok Angliában	96	138	499
F. Péry Ignác				
<i>Kotzebue, A.</i>	Intermezzo	92	136	495
F. Csáthy Gábor		148	178	543
<i>Kotzebue, A.</i>	Két feledékeny	204	257	643
F. Láng Ádám				
<i>Kotzebue, A.</i>	Pajzán ifjú	4	69	387
F. Pály Elek				
<i>Kotzebue, A.</i>	Veres köpenyeges	161	195	554
F. Dudok Pál				
<i>Kotzebue, A.</i>	Zsebkönyv	13	76	404
F. Lócsei Spielenberg				
Sámuel				
<i>Kotzebue, A.—Ruzitska</i>	Béla futása	104	144	506
József				
F. Csery Péter	Hedvig	45	101	445
<i>Körner, Th.</i>				
F. Déry István	Zrínyi	36	95	432
<i>Körner, Th.</i>				
F. Szemere Pál	Két nap falun	173	204	565
<i>Kurländer, Fr. A.</i>				
F. Hugó (Károly?)				
<i>Lafontaine, A. H. J.</i>	Természet leánya	62	113	463
F. Gózon Imre				
<i>Lebrün, K. A.</i>	Elevenholt házaspár	26	88	423
F. Telepy György		204	257	643
<i>Lebrün, K. A.</i>	Hogy lehet olcsón élni?	173	204	564
F. Jakab István				
<i>Lebrün, K. A. (Á)</i>	Két Péter l. <i>Mélesville—Boirie</i>			
<i>Lebrün, K. A. (Á)</i>	Vasálorca l. <i>Des Arnould—Fournier</i>			
<i>Legouvé, E. W. (T)</i>	Lignerolles Lujza l. <i>Dinaux—Légouvé</i>			
<i>Lembert, J. W. (Á)</i>	Éjféli l. <i>Dupetit—Méré—Crosnier</i>			
<i>Leroux, H. (T)</i>	A párisi adós l. <i>Mélesville—Leroux</i>			
<i>Lessing, G. E.</i>	Galotti Emilia	27	89	424
F. Kazinczy Ferenc				
<i>Leutner (Á)</i>	Angyal és démon l. <i>Courcy—Dupeuty</i>			
<i>Lockroy (T)</i>	Fiatal keresztanya l. <i>Scribe—Lockroy—Chabot</i>			

<i>Lope de Vega, F. C.</i> <i>Á. Zedlitz, J. Ch.</i> <i>F. Fánecy Lajos</i>	Sevilla csillaga	166	200	558
<i>Marsano, W.</i> <i>F. Kis János</i>	Mátkanézés	131	161	528
<i>Mazères, E. J. E.</i> <i>Á. Preuss, A.</i> <i>F. Jakab István</i>	Fiatal férj	48 117	104 156	450 523
<i>Meisl, K.</i> <i>F. Szerdahelyi József</i>	Franciaországi tündér	59	112	461
<i>Mélesville, A. H. S.</i> <i>A. Hell, Th.</i> <i>F. Elevényi</i> (Zsivora József)	Nevelő ezer bñjbaa	15	77	407
<i>Mélesville, A. H. S.—</i> <i>Beauvoir, R.</i> <i>Á. Hell, Th.</i> <i>F. Csepreghy Lajos</i>	Saint Georges lovag	207	261	646
<i>Mélesville, A. H. J.—</i> <i>Boirie, J. B. E.</i> <i>Á. Castelli, J. F.</i> <i>F. Kis János</i>	Borzasztó éj a Paluzzi kastélyban	34	93	431
<i>Mélesville, A. H. J.—</i> <i>Boirie, J. B. E.</i> <i>Á. Lebrün, K. A.</i> <i>F. Telepy György</i>	Két Péter	12	76	403
<i>Mélesville, A. H. J.—</i> <i>Hérol, L. J. F.</i> <i>F. Ellmenreich, F.</i> <i>F. Szerdahelyi József</i>	Zampa	28	89	425
<i>Mélesville, A. H. J.—</i> <i>Leroux, H.</i> <i>F. Szemere Pál</i>	A párisi adós	180	221	614
<i>Mélesville, A. H. J. (T)</i> <i>Merville, P. Fr.</i> <i>Á. Blum, K. W.</i> <i>F. Szentpétery</i> <i>Zsigmond (?)</i>	Mézeshetek 1. <i>Scribe—Mélesville—</i> <i>Carmouche</i> Két brittus	115	154	520
<i>Moreto, A. y C.</i> <i>Á. Schreyvogel J.</i> <i>F. Komlóssy F.</i> <i>Nestroy, J. N.</i> <i>F. Jakab István</i>	Donna Diana	47 152	103 180	447 545
<i>Nestroy, J. N.</i> <i>F. Jakab István</i>	Földszint és első emelet	87	131	490
<i>Nestroy, J. N.</i> <i>F. Pály Elek és</i> <i>Telepy György</i>	Lumpaci vagabundus	23 56	86 111	418 458

<i>Picard, L. B.</i>	Atya és vőlegény egy személyben	140	168	535
<i>Á. Schiller, Fr.</i>				
<i>F. Éder György</i>				
<i>Planché, J. R.</i>	XII. Károly Rügen szigetén	77	125	484
<i>Á. Both, W. L.</i>				
<i>F. Komlóssy Ferenc</i>				
<i>Planché, J. R. (Á)</i>	Foster testvérek I. <i>Rowley W.</i>			
<i>Preuss, Á. (Á)</i>	Fiatal férj I. <i>Mazères</i>			
<i>Prix, A. (Á)</i>	Kean I. <i>Dumas, A.</i>			
<i>Prix, A. (Á)</i>	Őrültek háza Dijonban I. <i>Béraud—Comberousse</i>			
<i>Raimund, F.</i>	Tündérvilági leány	75	124	482
<i>F. Szerdahelyi József</i>				
<i>Raupach, E. B. S.</i>	Királyleány mint koldusnő	154	182	546
<i>F. Deáki Fülöp Sámuel</i>		175	205	565
<i>Raupach, E. B. S.</i>	Korszellem	136	166	531
<i>F. Fekete Soma</i>		138	167	534
<i>Raupach, E. B. S.</i>	Molnár és gyermeke	50	104	450
<i>F. Szerdahelyi József</i>				
<i>Raupach, E. B. S.</i>	Saluzzoi Corona	20	83	414
<i>F. Fekete Soma</i>		139	167	535
<i>Robert, L.</i>	Viszonyok hatalma	40	97	439
<i>F. Joannovics Demeter</i>				
<i>Rossini, G.</i>	Sevillai borbély	187	233	625
<i>F. Bántó</i>				
<i>Rowley, W.</i>	Foster testvérek	31	92	427
<i>Á. Planché, J. R.</i>		118	156	523
<i>Á. Töpfer, K.</i>		172	204	564
<i>Á. Schneider, L.</i>				
<i>F. Joannovics Demeter</i>	Béla futása I. <i>Kotzebue—Ruzitska</i>			
<i>Ruzitska József</i> (zeneszerző)				
<i>Schenk, E.</i>	Belizár	I	63	381
<i>F. Kis János</i>		188	233	625
<i>Schiff, H. (Á)</i>	III. Henrik és udvara I. <i>Dumas, A.</i>			
<i>Schikaneder, E.</i>	Leégett ház	163	196	556
<i>F. Murányi Zsigmond</i>				
<i>Schiller, Fr.</i>	Fiesco	57	111	459
<i>F. Nagy Ignác</i>		135	164	530
<i>Schiller, Fr.</i>	Haramiák	18	79	410
<i>F. Barcsai László</i>		153	181	545
<i>Schiller, Fr. (Á)</i>	Atya és vőlegény egy személyben I. <i>Picard—Schiller</i>			
<i>Schneider, L. (Á)</i>	Foster testvérek I. <i>Rowley, W.—Planché</i>			
<i>Schreyvogel, J. (Á)</i>	Donna Diana I. <i>Moreto</i>			
<i>Schröder, Fr. L. (Á)</i>	Két úr szolgálója I. <i>Goldoni</i>			

<i>Schröder, Fr. L. (Á)</i>	Lassú víz partot mos 1. <i>Fletcher—Beaumont</i>			
<i>Scribe, E.</i>	Egy pohár víz	202	253	642
F. Nagy Ignác		205	259	644
<i>Scribe, E.—Lockroy—Chabot</i>	Fiatal keresztanya	7	71	394
F. Jakab István				
<i>Scribe, E.—Mélesville, A. H. S.—Carmouche, P. F. A.</i>	Mézes hetek	25	88	422
Á. Hell, Th.		123	158	525
Á. Hell, Th.				
F. Zsivora József	Örökké	141	168	535
<i>Scribe, E.—Varnier, F. A.</i>				
F. Csató Pál	A velencei kalmár	191	237	626
<i>Shakespeare, W.</i>				
F. Lukács Lajos	Hamlet	183	223	617
<i>Shakespeare, W.</i>				
F. Vajda Péter	Szerelem mindent tehet	85	130	489
<i>Shakespeare, W.</i>				
Á. Holbein, Fr. I.	Rágalom iskolája	93	136	496
F. Komlóssy Ferenc				
<i>Sheridan, R. B.</i>	Szaracén 1. <i>Dumas, A.</i>			
F. Tóth Lőrinc	Gazdag és szegény	179	220	612
<i>Smidt, H. (Á)</i>				
<i>Souvestre, E.</i>	Negyedik Henrik házi élete			
F. Kazinczy Gábor	1. <i>Villeneuve—Vanderburch—Des Forges</i>			
<i>Stawinsky, K. (Á)</i>				
<i>Szigligeti Ede</i>	Aba	164	197	556
<i>Szigligeti Ede</i>	Ál-Éndre	195	246	636
<i>Szigligeti Ede</i>	Gyászvitézek	106	145	508
		110	148	511
		165	200	558
		193	244	634
<i>Szigligeti Ede</i>	Vazul	88	132	492
<i>Szontagh Gusztáv</i>	Magyar Babel	25	88	421
<i>Théaulon, M. E. G.</i>	Parlagi Jancsi	37	95	435
Á. Castelli, J. F.		121	157	524
F. Kovacsóczy Mihály				
<i>Théaulon, M. E. G. (T)</i>	Agg színész és leánya 1. <i>Bayard—Théaulon</i>			
<i>Töpfer, K.</i>	Királyi parancs	76	124	483
F. Láng Ádám				
<i>Töpfer, K.</i>	Világ divatja	21	85	415
F. Komlóssy Ferenc		127	159	527

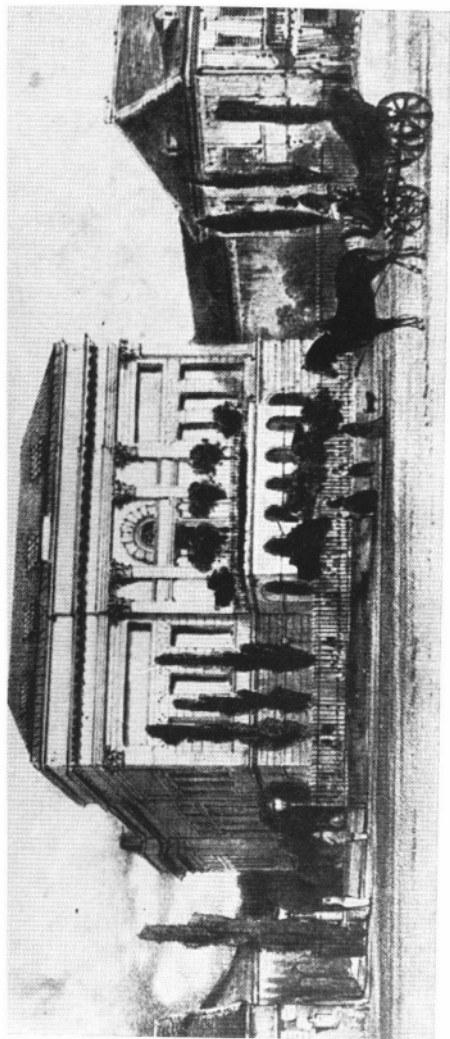
<i>Töpfer, K. (Á)</i>	Amerikai l. <i>Federici, C.</i>			
<i>Töpfer, K. (Á)</i>	Falusi egyszerűség l. <i>Wycherley, W.</i>			
<i>Töpfer, K. (Á)</i>	Foster testvérek l. <i>Rowley, W.</i>			
<i>Treitschke, G. Fr. (Á)</i>	Mariana l. <i>Knowles, J. Sh.</i>			
<i>Tuskó Simplicius</i>	l. <i>Szontagh Gusztáv</i>			
<i>Vanderburch, É. L. (T)</i>	A párisi naplopó l. <i>Bayard—Vanderburch</i>			
<i>Vanderburch, É. L. (T)</i>	Negyedik Henrik házi élete			
	l. <i>Villeneuve—Vanderburch—Des Forges</i>			
<i>Varnier, F. A. (T)</i>	Örökké l. <i>Scribe—Varnier</i>			
<i>Villeneuve, Th. F.—</i>				
<i>Vanderburch, E. L.—</i>				
<i>Des Forges, J. B.</i>	Negyedik Henrik házi élete	38	95	437
Á. Stawisky, K.				
F. Fánecy Lajos	Örökségi egyezés	147	178	542
<i>Vogel, W. P.</i>				
F. Jakab István	Hasonlatosság l. <i>Forgeot, N. J.</i>			
<i>Vogel, W. P. (Á)</i>	Féلبenzakadt hangverseny	81	127	487
<i>Voss, J.</i>				
F. Deáki Fülöp Sámuel	A színházi drámajutalomról	208	262	647
<i>Vörösmarty Mihály</i>	Árpád ébredése	1	63	378
<i>Vörösmarty Mihály</i>		6	70	393
		58	112	460
<i>Vörösmarty Mihály</i>	Színházügyi hír és voks	192	239	627
<i>Vörösmarty Mihály</i>	Visszapillantás. Bevezetésül	177	206	574
<i>Vörösmarty Mihály</i>	Vita Caligula bírálatá ügyében	158	185	550
<i>Weissenthurn, J.</i>	Gyökeres orvoslás	76	124	483
F. Déry István				
<i>Weissenthurn, J.</i>	Utolsó segédeszköz	35	93	431
F. Kis János				
<i>Weissenthurn, J. (Á)</i>	Szebeni erdő l. <i>Caignez, L. Ch.</i>			
<i>Wycherley, W.</i>	Falusi egyszerűség	199	252	639
Á. Töpfer, K.				
F. Nagy Ignác				
<i>Zedlitz, J. Ch. (Á)</i>	Sevilla csillaga l. <i>Lope de Vega</i>			
<i>Ziegler, Fr. W.</i>	A párt dühe	73	122	479
F. Komlóssy Ferenc				
<i>Ziegler, Fr. W.</i>	Borostyán koszorú	91	135	494
F. Kotsi Patkó János		107	146	508
<i>Ziegler, Fr. W.</i>	Szép és rút	132	162	528
F. Murányi Zsigmond				
<i>Ziegler, Fr. W.</i>	Tréfa és valóság	168	201	560
F. Balog István				
<i>Zimmermann, J. F. S.</i>	Huszárok és dámák l. <i>Fredro, A.</i>			
(Á)				

<i>Ismeretlen szerző</i>	Álomélet	142	169	536
Á. Franz, J.				
F. Komlóssy Ferenc				
<i>Ismeretlen szerző</i>	Bájló férj és vaknő	111	152	516
F. Virányi Viola				

KÉPEK

I. A pesti Magyar Színház épülete

Pesti magyar színház.

Szerdán, augusztus' 30-kán 1837.

ANGELO,

Padua' zsarnoka.

Drama 4 felvonásban. Irta Hugo Victor. Fordította Csató Pál.

Személyek:

Angelo, Padua' zsarnoka	Szentpétery ur.
Bragadini Katalin, neje	Lendvayné assz.
Ti-be, szitészszó	Laborfalvi Róza
Rudolfo	Lendvay ur.
Anafesto Galeofa, Rudolfo' barátja	Szigligeti ur.
Reginella	Bartháné assz.
Dafne	Szentpéteryné assz.
Homodei	Fáncsy ur.
Udvari	Egressy Ben ur.
Palotaőr	Somogyi ur.
Órtíszat	Udvarhelyi Sánd. ur.
Éji őrök	Szilágyi ur.
	Molnár ur.

Történik Paduában, 1442-ben.

Bemeneti ár váltó czédulában:

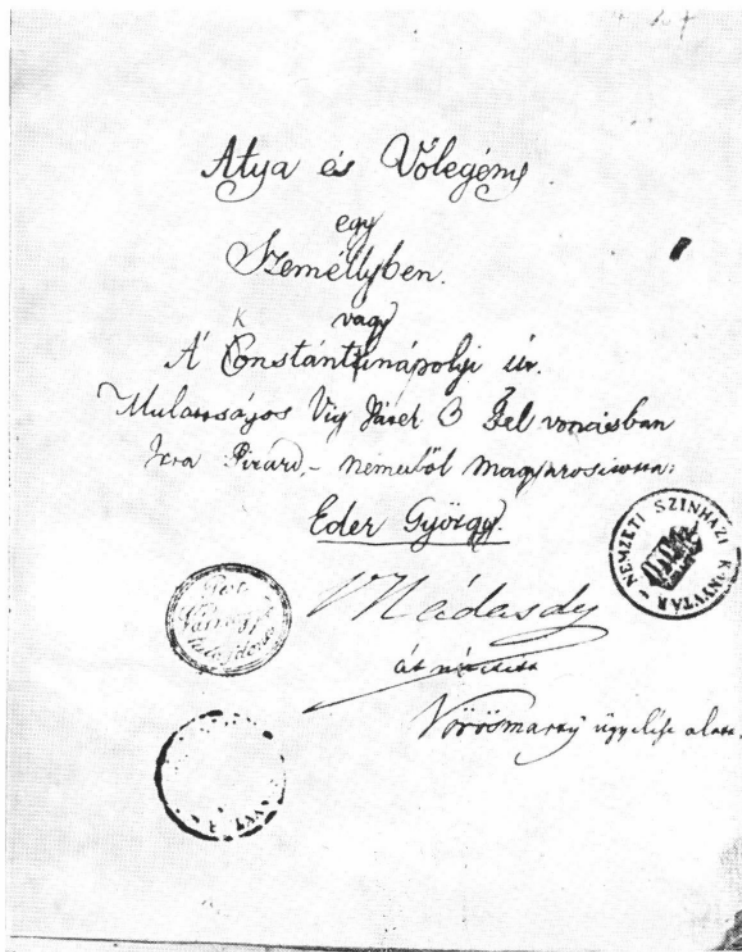
Földszinti 's középpáholy . 8 ft. — kr.	⊗ Második emeleti zártzések 1 ft 20 kr.
Második emeleti páholy . 6 „ — „	⊗ Földszinti bemenet . . . 1 „ — „
Első emeleti zártzések . . 2 „ 30 „	⊗ Második emeleti bemenet — „ 40 „
Földszinti zártzések . . . 1 „ 30 „	⊗ Karzati bemenet . . . „ 15 „

Bemeneti jegyeket lehet váltani regg. 9 órától 12ig és dél utáni 4 órától a' színháznál.

Kéretnek a' páholyokat bérlő tisztel. uraságok, hogy páholyaik iránt a' színháznál 11 óráig rendeléseket tenni méltóztassanak — az ellenkező esetben másoknak adatnak ki.

Kezdeté 7 órákor, vége kilencz után.

3. A Vörösmarty bírálta Angelo-előadás színlapja

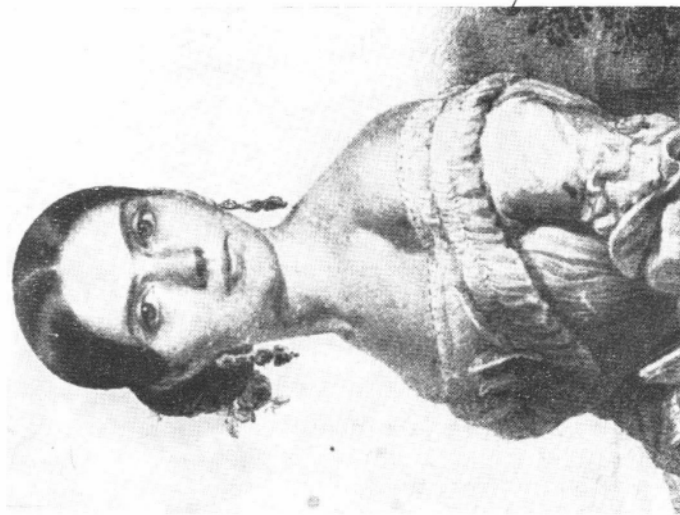

4. Picard-Schiller: Atya és völegény egy személyben
c. vígjáték sűgőkönyvének címlapja.
A szöveget nyelvi szempontból Vörösmarty javította ki

5. Lendvayné Hivatal Anikó

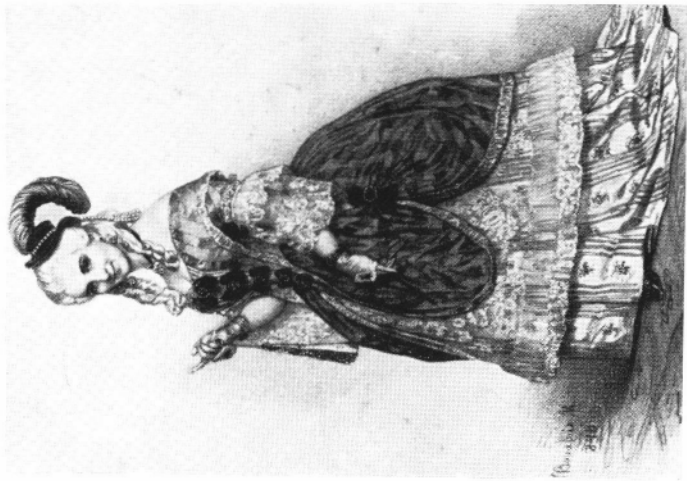
8. Hubenayné Magda Lujza

9. Komlóssy Ida

10. Dérnyé Széppataki Róza

11. Schodelné Klein Rozália

12. Egressy Gábor

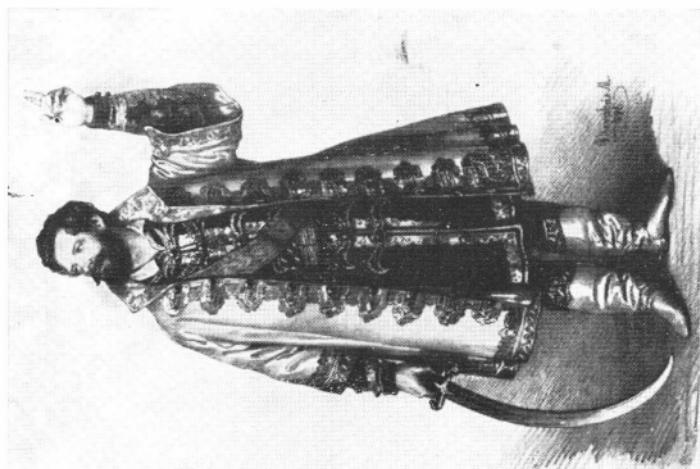
13. Lendvay Márton

14. Megyeri Károly

15. Fácsey Lajos.

16. Bartha János

17. Udvarhelyi Miklós

18. Szigligeti Ede

19. Szerdahelyi József

20. Szilágyi Pál

21. Telep Károly

TARTALOM

Dramaturgiai lapok	
I. Elméleti töredékek	5
II. Színbírások	61
Jegyzetek	
Rövidítések	277
Általános bevezető megjegyzések	281
Jegyzetek az Elméleti töredékekhez	286
Bevezetés a Színbírások jegyzeteihez	338
A Nemzeti Színház színészei	355
Jegyzetek a Színbírásokhoz	363
Mutató a Színbírásokhoz	651

A kiadásért felelős
az Akadémiai Kiadó igazgatója
Szerkesztésért felelős
Dr. Dolmányos Istvánné
Műszaki szerkesztő
Dr. Freud Gézáné
A kézirat beérkezett: 1968. nov. 6.
Példányszám: 1000
Ak 709 k 6972
Terjedelem: 42 A/5 fv + 1 fv melléklet
69.66596 Akadémiai Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Bernát György

